ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣ-ਕੋਸ਼

ਸੰਗ੍ਰਹਿਕਾਰ
ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਾਦਕ
ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ
ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਮੁੰਦਰਾ

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਉਰੋ
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣ-ਕੋਸ਼

Bharatavani
Book No. 49
Punjabi

ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣ-ਕੋਸ਼

ਸੰਗ੍ਰਹਿਕਾਰ
ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਾਦਕ
ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ
ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਮੁੰਦਰਾ

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਉਰੋ
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ
ਆਰ. ਕੇ. ਮਲਹੋਤਰਾ
ਸਕੱਤਰ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਉਰੋ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

© ਸਭ ਹਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ

ਦੂਜੀ ਵਾਰ : ੧੯੯੨
ISBN 81-85322-12-0

ਮੁਲ : ੧੩੫ ਰੁਪਏ
Price : Rs. 135

ਛਾਪਕ
ਪੂਜਾ ਗ੍ਰਾਫਿਕਸ ਐਂਡ ਡਿਜ਼ਾਇਨਰਜ਼
ਸੈਕਟਰ 35, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਧੰਨਵਾਦ

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਰਿਣੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਖਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਰਿਣੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਉਤੇ ਲਿਖੀਆਂ ਅਮੁਲ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈ ਕੇ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੈਨਿਕ, ਸਪਤਾਹਕ, ਅਰਧ-ਮਾਸਕ ਤੇ ਮਾਸਕ ਪਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਅਖਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ, ਯਨੀਵਰਸਿਟੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਆਭਾਰੀ ਹੈ।

ਅਖਾਣ ਲੱਭਣ ਦੀ ਜੁਗਤੀ

੧. ਕੱਰਮ ਅੱਖਰਾਂ ਤੇ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦਾ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

੨. ਅਖਾਣ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਲੈ ਕੇ ਅਖਾਣ ਲਭਣਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ 'ਐਸੇ ਕੋ ਤੈਸਾ ਮਿਲੇ ਜੈਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੋ ਨਾਈ' ਅਖਾਣ ਲਭਣਾ ਹੈ; ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਅ' ਦੀ ਪੱਟੀ ਲੱਭੀ ਜਾਇਗੀ, ਫਿਰ ਉਸ ਪਟੀ ਵਿਚ 'ਐ' ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਾਲੀ ਧਾਰਨਾ ਲਭੀ ਜਾਇਗੀ। ਫਿਰ 'ਐਸ' ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਲਭੀ ਜਾਇਗੀ ਤੇ ਫਿਰ 'ਐਸੇ' ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਾਲੀ ਧਾਰਨਾ ਲਭੀ ਜਾਇਗੀ।

੩. ਅਗਲੇ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਮਾਤਰਾਂ ਦਾ ਕਰਮ ਵੀ ਇਵੇਂ ਹੀ ਚਲੇਗਾ ਅਥਵਾ ਪਹਿਲਾਂ ਅਖਰ, ਫੇਰ ਅਖਰ ਨਾਲ 'ਮੁਕਤਾ' ਫੇਰ 'ਕੰਨਾ' ਅਤੇ ਫੇਰ 'ਸਿਆਹੀ' ਆਦਿ ਆਦਿ।

ਹਵਾਲੇ

ਜੋ ਅਖਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਲੇ (ਨਿਕਾਸ ਤੇ ਸੋਮਾ ਦਸਣ ਲਈ) ਕਮਾਨੀਆਂ ਵਿਚ 'ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ' ਤੇ ਅਗੇ ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਂ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :— ('ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗੁ ਆਸਾ')।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਅਖਾਣ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਲੇ "ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ" ਕਰਕੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹਰ ਵਾਰ ਤੇ ਪਉੜੀ ਦਾ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਅਖਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਸਣ ਲਈ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਂ ਤੇ ਕਰਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ 'ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ... ...ਸ: ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ'।

ਕੁਝ ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੰਦੇ, ਜ਼ਨਾਨੀ ਕੋਲੋਂ ਸੁਣੇ ਗਏ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਪੁਸਤਕ-ਰਸਾਲੇ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਕਰਕੇ ਦਰਜਾਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਥਲੇ ਕਮਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਸੰਗ੍ਰ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਵਰਤੋਂ ਮਾਸਟਰ ਜੀ (ਸੰਗ੍ਰਹਿਕਾਰ) ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਹਨ।

ਕੁਝ ਵਰਤੋਂ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪ ਕਰ ਕੇ ਦਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਵਰਤੋਂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਢੁਕਵੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਸਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਥਲੇ ਕਮਾਨੀਆਂ ਵਿਚ 'ਸੰ' ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਰਤੋਂ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵਲੋਂ ਹੈ।

ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵਲੋਂ

ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਅਖਾਉਤ ਲੋਕ-ਸੂਝ ਦਾ ਤੱਤ ਹੈ। ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਅਖਾਉਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਭਾਵ ਆਮ ਆਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਬਹੁਤ ਸੂਝ ਵਾਲੇ ਤੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਬੰਦੇ ਨੇ ਆਖੀ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੇ ਦੁਹਰਾ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਉਸ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਮੁਖੋਂ ਇਹ ਅਲਾਪ ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਨਿਕਲਿਆ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਲਾਪ ਨੂੰ ਜਨ-ਉਕਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਲੋਕ-ਉਕਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਅਖਾਉਤ ਨੂੰ ਲੋਕੋ-ਕਤੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਕਹਾਵਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਅਜ ਤਕ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਖਾਣ ਦੇ ਲੱਛਣ ਨੂੰ ਸਫ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾ ਸਕੇ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਆਮ ਲੋਕ-ਉਚਾਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਅਖਾਣ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਹੀ ਅਖਾਣ ਮੰਨਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਤਜਰਬੇ ਦਾ ਤਤ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਅਜਿਹੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਅਖਾਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਕੁ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਥਨੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਟੇਕ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ :—

੧. ਇਕ ਦੀ ਕਾਟ (Wit) ਤੇ ਕਈਆਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ... ...Russel

੨. ਲੰਮੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਵਾਕ ....Cervantes

੩. ਆਮ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਨਾਲ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਮੰਨੇ ਹੋਇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਸਚ-ਭਰੇ ਬਚਨ .....De Valera

ਇਕ ਅਖਾਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਗੁਣ ਸੰਖੇਪਤਾ ਤੇ ਭਾਵ-ਪੂਰਨਤਾ ਹੋਣਾ ਹਨ। ਅਖਾਣ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੀਭ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਣਾ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਛੇਤੀ ਯਾਦ ਹੋ ਜਾਣ ਲਈ, ਇਸ ਦਾ ਛੋਟਾ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਦ ਦੇ ਸਕੇ, ਉਥੇ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆ ਸਕਣਾ ਭੀ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੁਣ ਹੈ। ਜਦ ਤੀਕ ਇਕ ਸਿਆਣੇ ਬਚਨ ਵਿਚ ਵਖ ਵਖ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਕੋਈ ਆਖੇ "ਕਲਮ ਵੀ ਇਕ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ" ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਭਾਵ ਵੀ ਹੈ, ਮਿਰਚ-ਮਸਾਲਾ ਵੀ ਤੇ ਸੰਖੇਪਤਾ ਵੀ, ਪਰ ਇਹ ਕਥਨੀ ਕਦੇ ਵੀ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਅਸੀਂ ਲਿਖਤ ਜਾਂ ਕਲਮ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ, ਤਦੋਂ ਹੀ ਇਹਦੀ

ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵਲੋਂ

ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਅਖਾਉਤ ਲੋਕ-ਸੂਝ ਦਾ ਤੱਤ ਹੈ। ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਅਖਾਉਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਭਾਵ ਆਮ ਆਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਬਹੁਤ ਸੂਝ ਵਾਲੇ ਤੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਬੰਦੇ ਨੇ ਆਖੀ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੇ ਦੁਹਰਾ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਉਸ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਮੁਖੋਂ ਇਹ ਅਲਾਪ ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਨਿਕਲਿਆ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਲਾਪ ਨੂੰ ਜਨ-ਉਕਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਲੋਕ-ਉਕਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਅਖਾਉਤ ਨੂੰ ਲੋਕੋ-ਕਤੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਕਹਾਵਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਅਜ ਤਕ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਖਾਣ ਦੇ ਲੱਛਣ ਨੂੰ ਸਫ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾ ਸਕੇ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਆਮ ਲੋਕ-ਉਚਾਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਅਖਾਣ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਹੀ ਅਖਾਣ ਮੰਨਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਤਜਰਬੇ ਦਾ ਤਤ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਅਜਿਹੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਅਖਾਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਕੁ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਥਨੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਟੇਕ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ :—

੧. ਇਕ ਦੀ ਕਾਟ (Wit) ਤੇ ਕਈਆਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ... ...Russel

੨. ਲੰਮੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਵਾਕ ....Cervantes

੩. ਆਮ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਨਾਲ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਮੰਨੇ ਹੋਇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਸਚ-ਭਰੇ ਬਚਨ .....De Valera

ਇਕ ਅਖਾਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਗੁਣ ਸੰਖੇਪਤਾ ਤੇ ਭਾਵ-ਪੂਰਨਤਾ ਹੋਣਾ ਹਨ। ਅਖਾਣ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੀਭ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਣਾ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਛੇਤੀ ਯਾਦ ਹੋ ਜਾਣ ਲਈ, ਇਸ ਦਾ ਛੋਟਾ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਦ ਦੇ ਸਕੇ, ਉਥੇ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆ ਸਕਣਾ ਭੀ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੁਣ ਹੈ। ਜਦ ਤੀਕ ਇਕ ਸਿਆਣੇ ਬਚਨ ਵਿਚ ਵਖ ਵਖ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਕੋਈ ਆਖੇ "ਕਲਮ ਵੀ ਇਕ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ" ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਭਾਵ ਵੀ ਹੈ, ਮਿਰਚ-ਮਸਾਲਾ ਵੀ ਤੇ ਸੰਖੇਪਤਾ ਵੀ, ਪਰ ਇਹ ਕਥਨੀ ਕਦੇ ਵੀ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਅਸੀਂ ਲਿਖਤ ਜਾਂ ਕਲਮ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ, ਤਦੋਂ ਹੀ ਇਹਦੀ

ਮਹੱਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਖਾਣ ਇਕ ਸਿੱਕਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਰੀਆਂ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚ ਚਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਸਾਈ ਕੋਲ ਵੀ ਤੇ ਨਾਨਬਾਈ ਕੋਲ ਵੀ।

ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਬਚਨ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸਿਆਣਪ-ਭਰਪੂਰ, ਤਿੱਖੇ ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਹੋਣ, ਪਰ ਉਹ ਬਚਨ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਆਪਣੇ ਹਨ, ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਹੀਂ। ਅਖਾਣ ਤਾਂ ਲੋਕ-ਰਾਏ ਦੇ ਮੰਨੇ ਹੋਇ ਬੋਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਖਾਣਾ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦਿਆਂ ਅਖਾਣ ਤੇ ਬਿਰਹਾ ਦੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਇਕੋ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਫਰਕ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਬਿਰਹਾ ਦੇ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਰਚਨ-ਹਾਰ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਅਜੇ ਤਕ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ। ਸ਼ੁਰੂ ਦਾ ਬਚਨ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹੇ ਉਚਾਰਿਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਬਚਨ ਨੂੰ ਅਖਾਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ, ਉਹਦੇ ਵਸੋਂ ਬਾਹਰ ਸਨ। ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਕੋਈ ਵੀ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਅਖਾਣ ਦਾ ਵੀ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਵੀ ਇਕ ਗਲਤੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਅਖਾਣ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਜਾਂ ਤਿੱਖੇ ਬਚਨ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਕੁਝ ਅਖਾਣ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਹੀ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਸੰਖੇਪ ਪਸ਼ੂ-ਕਹਾਣੀਆਂ (Fables) ਹਨ ਜਿਵੇਂ :—

੧. ਜਦੋਂ ਕੀੜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਖੰਭ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

੨. ਚੂਹਾ ਖੁਡੀ ਮਿਟੇ ਨਾ, ਤੇ ਸਧੇ ਘਰੋ ਵੀ ਨਾਲੇ।

੩. ਊਠਾ ਲਹਾਈ ਭਲੀ ਕਿ ਚੜ੍ਹਾਈ, ਆਖੇ ਹਰ ਦੂ ਲਾਹਨਤ।

ਇਹ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਅਖਾਣ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਕਾਢ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਹੀ ਪੂਰਨ ਸਾਦਗੀ ਵਿਚ ਕਈ ਬਚਨ ਉਚਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਸਾਧਾਰਨ ਤੀਵੀਂ ਨੇ ਜੋ ਅਪਣੇ ਪਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਪਤੀ ਪ੍ਰਦੇਸ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਪਣੀ ਗਵਾਂਢਣ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਅਪਣਾ ਦੁਖ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ :—

'ਆਵੇ ਮੇਰਾ ਕੋਈ, ਜਿਸ ਆਇਆਂ ਵਸਨੀ ਹੋਈ।'

ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੁਕ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਲਗ ਪਏ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਬਣ ਗਿਆ।

ਅਖਾਣਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣਾ ਅਪਣੇ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾਂ ਹੈ, ਅਖਾਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਮੂੰਹ ਤੇ ਚਪੇੜ ਮਾਰਨਾ, ਭਾਵ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਕਰਕੇ ਦਸਣਾ, ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਗੱਲ ਵਲ ਮੋੜਨਾ ਤੇ ਉਸ

ਵਿਚ ਚੁਸਤੀ ਭਰਨੀ ਅਤੇ ਵਾਧੂ ਦਲੀਲ-ਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ । ਸਾਰੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅਖਾਣ ਬਹੁਤ ਬੋਲਣ ਨੂੰ ਨਿੰਦਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚੁਪ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਲ ਵਿਚ 'ਬੰਦ ਕਰਨੇ' ਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਸਿਆਣਾ ਲੈਕਚਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ''ਸਮਤਾ ਅਥਵਾ ਬਰਾਬਰੀ'' ਤੇ ਭਾਸ਼ਨ ਦਵਾਰਾ ਅਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਵਿਖਾਲਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਕ ਚਿੱਟੀ ਦਾਹੜੀ ਵਾਲਾ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਉਹਨੂੰ ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਚੁਪ ਕਰਾ ਦੇਵੇ। ''ਪੰਜੇ ਉਂਗਲਾਂ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ'' ।

ਹਰ ਅਖਾਣ ਵਿਚ ਇਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਰੜੀ ਵਿਰੋਧਤਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਹੈਰਾਨ ਜਾਂ ਚਕਾਚੌਂਦ ਕਰ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਮਸਲੇ ਉਤੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਟੁੰਬਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਜੋ ਉਪਰੋਂ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ 'ਡੇਢ ਪਾ ਖਿਚੜੀ ਚੁਬਾਰੇ ਰਸੋਈ' ਵਿਚ ਇਕ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਗਲ ਨੂੰ ਵਡੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਰਖ ਕੇ ਤਰਕ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਅਖਾਣ ਦਾ ਮਿਰਚ ਮਸਾਲਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਅਖਾਣਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਅਣਮੇਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਲਈ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਖਾਣ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਟੱਬਰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਦੇ ਅਪਣੇ ਪਾਸ ਅਖਾਣ ਨਾ ਹੋਣ, ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵਾਪਰੀ ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਅਣਗਹਿਲੀ ਜਾਂ ਗ਼ਲਤੀ ਕਰਕੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰਿਆਂ ਵਲੋਂ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਬਾਹਰੋਂ ਆਇਆ ਬੰਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ, ਜਦ ਤਕ ਉਹਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਨਾ ਕਰਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਜੋ ਕੁਝ ਇਕ ਟੱਬਰ ਲਈ ਸੱਚ ਹੈ, ਉਹ ਇਕ ਕਬੀਲੇ ਲਈ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ। ਹਰ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਅਪਣੇ ਚਾਲੂ ਅਖਾਣ, ਹਵਾਲੇ ਆਦਿ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਲਈ ਉਹ ਭਾਵ-ਪੂਰਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਹਵਾਲਾ ਜੋ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਠੀਕ ਅਖਾਣ ਦੇ ਗੁਣ ਹਨ, ਉਹ ਕਬੀਲੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਟਪ ਕੇ ਕੌਮ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਨੁਖੀ ਤਜਰਬਾ ਅਖਾਣ ਘੜਨ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਿੱਸਾ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਕੌਮ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਕੌਮ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਅਖਾਣ ਵੀ ਵਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਨੁਖ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਨੀਝ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ, ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ, ਵਰਤਾਉ ਆਦਿ ਨੂੰ ਗਹੁ

ਨਾਲ ਜਾਂਚਦਾ ਤੇ ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਿਟੇ ਕਢਦਾ ਹੈ। ਮਨੁਖੀ ਆਦਤਾਂ ਤੇ ਸੁਭਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ ਨਾਲ ਭੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਅਟਲ ਸਚਾਈਆਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਟੇ ਮਨੁਖੀ ਸਮਝ ਦੇ ਤੱਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਟਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਛੇਦਾਰ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਉਲੀਕਣ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਅਖਾਣ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਅਖਾਣ ਇਕ ਟੱਬਰ ਤੋਂ ਕਬੀਲੇ ਵਿਚ ਤੇ ਕਬੀਲੇ ਤੋਂ ਕੌਮ ਨੂੰ ਪੁਜਦੇ ਹਨ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਕੌਮ ਵਿਚੋਂ ਦੂਜੀ ਕੌਮ ਕੋਲ ਵੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨਿਰੋਲ ਕੌਮੀ ਅਖਾਣ ਕਿਸੇ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਅਖਾਣਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਵੱਖੋ-ਵਖਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਅਖਾਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਿਰਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਕੌਮ ਕਿਸ ਤੋਂ ਪਰਭਾਵਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਖਿਆਲ ਸੁਝਿਆ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਇਹ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਖਾਣ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਜਾਇਦਾਦ ਬਣ ਗਏ ਹਨ, ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਹਨ।

ਕੌਮੀ ਅਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦਿਆਂ ਸਪੇਨ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਅਖਾਣ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ੫੦੦੦ ਜਾਂ ੬੦੦੦ ਵੀ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸੰਗ੍ਰਹ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਸਪੇਨ ਦੀ ਇਕ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦੇ ਇਕ ਹਥ ਲਿਖਤੀ ਨੁਸਖੇ ਵਿਚ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੨੫੦੦੦ ਤੋਂ ੩੦੦੦੦ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਹੈ।

ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਬੋਲੀ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਅਰਬੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਤੇ ਚੰਗੇ ਅਖਾਣ ਹਨ, ਪਰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਵੀ ਘੱਟ ਚੰਗੇ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਵਖੋ-ਵਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਅਖਾਣ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਬੜੇ ਅਖਾਣ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਅਖਾਣ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਤੋਲ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਹ ਲੱਛਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੇਤੀ ਮੂੰਹ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਓਰੋ ਦੀ ਹੱਲਾ-ਸ਼ੇਰੀ ਨਾਲ ਤੇ ਸਰਪਰਸਤੀ ਥੱਲੇ ਇਹ 'ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ' ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦਮ ਅਰੰਭਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੇਂਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਅਜ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਮਾਸਟਰ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ

ਪਰਵਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਅਰੰਭਿਆ। ਮੁਢ ਵਿੱਚ ਢੇਰ ਔਕੜਾਂ ਪੇਸ਼ ਆਈਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਔਕੜਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—

''ਅਖਾਣਾਂ ਦੇ ਇਕਠਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਢੂੰਡਣ ਵਿੱਚ ਢੇਰ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਸਾਲਾ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਿਰਾਸਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਿਹਾ ਕਿ ''ਮਹਾਨ-ਕੋਸ਼'' ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ, 'ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ' ਭਾਈ ਬਿਸ਼ਨ ਦਾਸ ਜੀ ਪੁਰੀ। 'ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ' ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਸ਼ਬਦਾਰਥ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ) ਦਾ ਪਾਠ ਜਦ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਢੂੰਡ-ਭਾਲ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਤਦ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਖਾਣ ਲੱਭ ਪਏ। ਇਸੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ 'ਗੁਰਮਤ ਅਖਾਣ' ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਪੁਸਤਕ ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੈਦ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਦੀ ਲਿਖੀ ਮਿਲੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਾਫੀ ਅਖਾਣ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਵਰਤੋਂ ਉਕੀ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਖਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਿਤੇ ਗਏ* ਢੇਰ ਅਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਦਾਸ ਨੇ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਮਾਤਾਵਾਂ ਜਾਂ ਮਰਦਾਂ ਪਾਸੋਂ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਅਖਾਣ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਉਵੇਂ ਹੀ ਉਥੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਇਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲਿਖਾਰੀ ਦਾ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਅਖਾਣ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਲਈ ਹੈ। ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਂ ਇਥੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਪ ਕਰਕੇ ਦਸੀ ਹੈ**। ਜਿਹੜੇ ਅਖਾਣ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਲਈ ਹੈ''।

ਅਖਾਣਾ ਦੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਅਖਾਣ ਹਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ, ਜਾਤਾਂ, ਇਲਾਕਿਆਂ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਹੈ. ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁਝ ਵੰਨਗੀਆਂ ਇਹ ਹਨ :

---

* ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਅਖਾਣ ਜੋ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਛਡ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਉਹੋ ਅਖਾਣ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਇ ਹਨ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ। (ਸੰ:)

** ਕੁਝ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜੱਚੀ ਤੇ ਕੁਝ ਅਖਾਣਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਛੁਟ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਸੀ, ਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪ ਕਰਕੇ ਦਸੀ ਹੈ। ਅਧਾਰ-ਸੋਮਾ (Source-book) ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਸੰ' ਦੇ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏ ਕਿ ਇਹ ਵਰਤੋਂ ਸਾਡੇ ਵਲੋਂ ਹੈ। (ਸੰ:)

ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ :—

੧. ਜਟ, ਫਟ ਤੇ ਪਟ ਬੱਧੇ ਹੀ ਚੰਗੇ ।
੨. ਜਟ ਬੋਲੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਨਾਲ, ਕਢੇ ਗਾਲ੍ਹ ।
੩. ਜਟ, ਜਟਾਂ ਦੇ, ਭੋਲ੍ਹੂ ਨਰੈਣ ਦਾ ।
੪. ਜਟ ਮੋਇਆ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਕਿਰਿਆ ਹੋਵੇ ।
੫. ਆਈ ਪੋਹ ਮਾਘ ਦੀ ਸੰਨ੍ਹ ।
ਜੱਟਾਂ ਲਏ ਮੜਾਸੇ ਬੰਨ੍ਹ ।
੬. ਜਟ ਭੋਲੀ ਦੇਇ, ਗੰਨਾ ਨਾ ਦੇਇ ।
੭. ਚਿੱਟਾ ਕਪੜਾ, ਕੁਕੜ ਖਾਣਾ, ਉਸ ਜੱਟ ਦਾ ਨਹੀਂ ਠਿਕਾਣਾ ।

ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ :—

੧. ਸਪ ਕੁੰਜ ਛੋਡੇ, ਬਿਖ ਨਹੀਂ ਛਾਡੇ ।
੨. ਜੋ ਬੰਦਾ ਹੈ ਮਾਈ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਖਾਏ ਅਰਾਈਂ ਦਾ ।
੩. ਅਠ ਠਗ ਤੇ ਅਠ ਠਠਿਆਰ, ਅਠ ਸੁਨਿਆਰ ਤੇ ਅਠ ਲੋਹਾਰ,
ਆਠੂ ਚੋਕਾ ਬਤਰੀ, ਇਕ ਝਲਾ ਜਿਹਾ ਖਤਰੀ ।
੪. ਕੁਕੜ, ਕਾਂ, ਕੰਬੋ ਕਬੀਲਾ ਪਾਲਦੇ
ਜੱਟ, ਮੈਹਾਂ, ਸੰਸਾਰ ਕਬੀਲਾ ਗਾਲਦੇ ।
੫. ਪੋਲੀ ਚੜ੍ਹੇ ਸ਼ਿਕਾਰ, ਮੋਲਾ ਖ਼ੈਰ ਕਰੇ ।
੬. ਐਤਵਾਰ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਹੱਟਾਂ ਲਿਪਣ ਬਾਣੀਏ ।

ਤੀਵੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ :—

੧, ਜੱਟ, ਬੈਲ ਤੇ ਬਕਰਾ, ਚੌਥੀ ਭੈੜੀ ਨਾਰ,
ਚਾਰੇ ਹੀ ਭੁਖੇ ਭਲੇ, ਰੱਜੇ ਕਰਨ ਵਿਗਾੜ ।
੨. ਰੰਨ ਜੱਟੀ ਹੋਰ ਸਭ ਚੱਟੀ ।

ਇਲਾਕਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ :—

੧. ਜਿਹਾ ਵੇਖਿਆ ਚਾਟੀਵਿੰਡ, ਤਿਹਾ ਹੋਊ ਅਗਲਾ ਪਿੰਡ ।
੨. ਢੱਲਾ ਪਟਿਆ ਗਾਜਰਾਂ, ਬੇਦਿਆਲ ਅਧਵਾਟੇ ।
ਮੈਰਾ ਪਟਿਆ ਰੰਨਾਂ, ਕਸਾਲਾਂ ਜਵਾਨੇ ।

੩. ਕਿਸ਼ਤਵਾਰ ਕੁਸ਼ਤ ਦਾ ਖੰਦਾ ਟ੍ਰਕ ਨੂੰ ਭੁਖਾ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਠੰਢਾ,
ਜੋ ਕੰਦੀ ਆਇ ਫਿਰ ਕੇ ਜਾਇ ਓਹੀ ਗੁਸਾਈਂ ਦਾ ਝੰਡਾ ।

੪. ਚੰਬਾ ਅਚੰਭਾ ।

੫. ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਗਰਦਾ, ਪਿਸ਼ੌਰ ਦਾ ਸਰਦਾ ।

੬. ਸ਼ਾਲ, ਸ਼ਾਲੀ, ਸ਼ਲਗਮ, ਬਾਦ ਬਾਦੀ, ਟਟੂ, ਪਟੂ, ਚਟੂ (ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਹਨ)

ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਤੇ ਪੇਂਡੂਆ ਦੇ ਮਿਹਣੇ ਤੇ ਠੱਠੇ :—

੧. ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵਸਦੇ ਦੇਵਤੇ ਪਿੰਡੀਂ ਵਸਣ ਜਿੰਨ ।

੨. ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚਿੜੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੜੀ ।

੩. ਵਸੀਏ ਸ਼ਹਿਰ, ਭਾਵੇਂ ਹੋਵੇ ਕਹਿਰ ।

ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ :—

੧. ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਜ਼ਹਿਰ ਕਹਿਰ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ।

੨. ਲਾਹੌਰ ਕਹਿਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਿਫਤੀ ਦਾ ਘਰ ।

੩. ਭੂਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਰਾਜ ਕੀਤੇ, ਮੁਗਲਾਂ ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ ।

੪. ਹੁਕਮ ਨਾਦਰੀ ਤਕਦੀਰ ਕਾਦਰੀ ।

੫. ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ, ਰਹਿੰਦਾ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹੇ ਦਾ ।

੬. ਸੋਭੇ ਦੀ ਸੋਭਾ ਗਈ, ਗੁੱਜਰ ਦਾ ਗਿਆ ਮਾਲ ।
ਲਹਿਣੇ ਦਾ ਦੇਣਾ ਪਿਆ, ਤਿੰਨੇ ਹੋਏ ਕੰਗਾਲ ।

ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਇਕ ਜੀਉਂਦੀ ਬੋਲੀ ਹੈ । ਜੀਉਂਦੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਗੁਣ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਅਪਣੇ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ, ਮੁਹਾਵਰੇ, ਅਖਾਣ ਆਦਿ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ । ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੇ ਵੀ ਉਰਦੂ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕਈ ਅਖਾਣ ਅਪਣਾਏ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵੰਨਗੀਆਂ ਹੇਠ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ :

ਉਰਦੂ-ਫ਼ਾਰਸੀ :—

੧. ਕੁਨੱਦ ਹਮ ਜਿਨਸ ਬਾ ਹਮ ਜਿਨਸ ਪਰਵਾਜ਼,
ਕਬੂਤਰ ਬਾ ਕਬੂਤਰ, ਬਾਜ਼ ਬਾ ਬਾਜ਼ ।

ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣ-ਕੋਸ਼

ੳ

ਉਸਤਾਕਾਰ (ਉਸਤਾਦ) ਉਚੱਕਾ, ਚੇਲੇ ਚੌੜ ਚਪੱਟ । ਵੇਖੋ : ਗੁਰੂ (ਪੀਰ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟੱਪਣੇ, ਚੇਲੇ ਜਾਣ ਛੜੱਪ ।

ਭਾਵ—: ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਉਸਤਾਦ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਆਪ ਵਧੇਰੇ ਭੈੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ! ਹੁਣ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਥੋਂ ਔਖੇ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋ ? ਉਸ ਦੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਤੁਸੀਂ ? ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਛਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਜਿਸ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ਹੀ ਉਚੱਕਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੇ ਚੇਲੇ ਚੌੜ ਚਪੱਟ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ ? (ਸੰਗ੍)

ਉਸ਼ਨਾਕ ਬਾਹਮਣੀ, ਸੀਂਢ ਦਾ ਤੜਕਾ ।

ਭਾਵ:— ਬਾਹਰਲੀ ਭੜਕ ਬਹੁਤ, ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ਾਲੀ । ਜਦ ਕੋਈ ਘਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਗੰਦ-ਮੰਦ ਜਾਂ ਜੂਠ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ ਪਰ ਬਾਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਛੋਹ ਜਾਣ ਨਾਲ ਵੀ ਨਕ ਮੂੰਹ ਚੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂ ਉਤੋਂ ਉਤੋਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬੜਾ ਸੁਹਣਾ ਬਣ ਠਣ ਕੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਬੜਾ ਗੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅੰਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਮੋਂ ਨੂੰ ਵੇਖੋ ਨਾ, ਘਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬਿਲੀਆਂ ਕੁਤਿਆਂ ਦੀ ਜੂਠ ਤੋੜੀ ਖਾ ਜਾਂਦੀ ਏ, ਪਰ ਅਜ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਲੈ ਨੀ, ਦਾਣੇ ਚਬ ਲੈ ਤਾਂ ਆਂਹਦੀ ਏ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਰਹਿਮਤੋ ਲਗ ਗਈ ਸੀ । ਉਸਨੇ ਤਾਂ 'ਉਸ਼ਨਾਕ ਬਾਹਮਣੀ, ਸੀਂਢ ਦਾ ਤੜਕਾ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਗਲੀ, ਜਿੱਥੇ ਭਾਗੋ ਨਹੀਂ ਖਲੀ । ਵੇਖੋ : ਹਰ ਮਸਾਲੇ ਪਿਪਲਾ ਮੂਲ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਅਗੇ ਜਾਂ ਹਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲੱਤ ਅੜਾਉਂਦਾ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਆਉਂਦੇ । ਅਖੇ ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਗਲੀ ਜਿਥੇ ਭਾਗੋ ਨਹੀਂ ਖਲੀ । ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਭਲਾ ਤੁਰਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍)

ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਬਾਗ਼ (ਖੇਤ) ਦੀ ਮੂਲੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ: — ਜਦ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਣ ਵਿਤ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਤਕੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਫੜ ਮਾਰੇ, ਤਦ ਉਸ ਦੀ ਹੇਠੀ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂ ਔਖਾ ਸਮਾਂ ਆਉਣ ਤੇ ਹਰ ਹੈਸੀਅਤ ਦਾ ਪੁਰਸ਼ ਮਾੜੇ ਤੋਂ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਮੂਲੀ ਹੈ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਚੰਗਿਆਂ ਚੰਗਿਆਂ ਦੀ ਹੇਂਕੜ ਭੁਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਉਹ ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਕੁਰਲੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ: ਜਦ ਕੋਈ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਅਮੀਰ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜੋ ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜਾ ਸੁਖੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਕੁਰਲੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਲ ਤਕ ਤਾਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

"ਉਹ ਝੂਲੈ ਉਹ ਚੀਰੀਐ ਸਾਕਤ ਸੰਗੁ ਨਾ ਹੇਰਿ।"

ਭਾਵ:— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕੇਲਾ ਬੇਰੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਦੁਖ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ; (ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਬੇਰੀ ਝੂਲਦੀ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਕੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਕੇਲੇ ਦੇ ਪੱਤਰ ਚੀਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਕੀਤਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਮਾੜਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— "ਕਬੀਰ ਮਾਰੀ ਮਰਉ ਕੁਸੰਗ ਕੀ ਕੇਲੇ ਨਿਕਾਂਟ ਜੁ ਬੇਰਿ ॥ ਉਹ ਝੂਲੈ ਉਹ ਚੀਰੀਐ ਸਾਕਤ ਸੰਗੁ ਨਾ ਹੇਰਿ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਉਹ ਤਾਂ ਪਰਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੰਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਆਪਣਾ ਦੋਸ਼ ਨਾ ਮੰਨੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੜਾ ਪੁਛਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਪਰਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੰਦਾ। ਤਤਾ ਜਿੰਨਾ ਭੀ ਭੇਤ ਨਹੀਂ ਦਸਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹ ਦਿਨ ਡੁੱਬਾ ਜਦੋਂ ਕੰਮ ਸਵਾਰੇ ਕੁੱਬਾ। ਜਾਂ

ਉਹ ਦਿਨ ਡੁੱਬਾ ਜਦੋਂ ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕੁੱਬਾ।

ਭਾਵ:— ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਯੋਗਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਫੜ੍ਹਾਂ ਬੜੀਆਂ ਮਾਰੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਲਬੀਰ ਨੇ ਚਾਰ ਮਿਤਰਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਰਣਬੀਰ ਬਾਰੇ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ : ਚਾਰ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿਚੋਂ ਫ਼ੇਲ੍ਹ ਹੋ ਰੁਕਾ ਹੈ, ਪਰ ਸੁਫ਼ਨੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਬਣਨ ਦੇ। ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿਓ ਦੀ ਗੱਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਏਗੀ। ਪਰ ਉਹ ਦਿਹਾੜਾ ਡੁੱਬਾ ਜਦੋਂ ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕੁੱਬਾ। (ਸੰ)

ਉਹ ਨਾ ਭੁੱਲਾ ਜਾਣੀਏ, ਜੋ ਸ਼ਾਮੀਂ ਮੁੜ ਘਰ ਆਵੇ। ਜਾਂ

ਉਹ ਭੀ ਨਾਹੀਂ ਭੁਲਾ, ਜਿਹੜਾ ਰਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ। ਜਾਂ

ਉਹ ਭੀ ਭੁਲਾ ਨਾ ਜਾਣੀਏ, ਜੇ ਮੁੜ ਘਰ ਆਵੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਭੁਲ ਕਰ ਕੇ ਪਛਤਾਵਾ ਕਰੇ ਤੇ ਮੁੜ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— (੧) ਦੁਨੀ ਚੰਦ— ਬਚੀਏ ! ਅਜੇ ਵੀ ਸਮਝ, ਭੁਲ੍ਹਿਆਂ ਬੇਰਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ, ਉਹ ਭੁਲਾ ਨਾ ਜਾਣੀਏ, ਜੋ ਮੁੜ ਘਰ ਆਵੇ। ਤੂੰ ਛੋਟੀ ਨਹੀਂ। ਹੋਸ਼ ਕਰ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ)

(੨) ਭਾਈ—ਇਹੋ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਜੋ ਤੇਰਾ ਪਿਆਰ, ਤੇਰੀ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਖਵਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਹੱਛਾ ! ਉਹ ਭੀ ਭੁਲਾ ਨਾ ਜਾਣੀਏ ਜੋ ਮੁੜ ਘਰ ਆਵੇ। (ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਉਹ ਫਿਰੇ ਨਥ ਘੜਾਨ ਨੂੰ, ਉਹ ਫਿਰੇ ਨੱਕ ਵਢਾਨ ਨੂੰ। ਜਾਂ

ਉਹ ਨੱਥ ਘੜਾਂਦੀ ਫਿਰੇ, ਉਹ ਨੱਕ ਵਢਾਂਦੀ ਫਿਰੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਇਕ ਧਿਰ ਦੂਜੀ ਪਾਸੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰੇ, ਪਰ ਅਗੋਂ ਉਹ ਉਸਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਆਤਮਾ ਰਾਮ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਮੇਰੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਉਸਦਾ ਅਫ਼ਸਰ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਨੌਕਰੀਓਂ ਹਟਾਉਣ ਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਖੇ ਉਹ ਫਿਰੇ ਨਥ ਘੜਾਉਣ ਨੂੰ ਤੇ ਉਹ ਫਿਰੇ ਨੱਕ ਵਢਾਉਣ ਨੂੰ (ਮਿੱਧੇ ਹੋਏ ਫੁਲ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਉਹ ਭਲਾ ਮਾਨਸ ਕੇਹਾ, ਜਿਸਦੇ ਪਲੇ ਨਹੀਂ ਰੁਪਇਆ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪੈਸੇ ਵਾਲੇ ਦੇ ਪਾਪ ਢਕੇ ਰਹਿਣ, ਪਰ ਇਕ ਗ਼ਰੀਬ ਮਨੁਖ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ : ਸ਼ਾਹ ! ਜੀ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਭਲਾਮਾਣਸ ਕੋਹਾ ਜਿਸ ਦੇ ਪਲੇ ਨਹੀਂ ਰੁਪਿਆ, ਪਰ ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਗ਼ਰੀਬ ਹਾਂ, ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਨਾ ਅਣਖ ਮਰੀ ਹੈ ਨਾ ਭਲਮਣਸਊ । (ਸੰਗ੍)

ਉਹ ਮਾਂ ਮਰ ਗਈ ਜਿਹੜੀ ਦਹੀਂ ਨਾਲ ਟੁੱਕ ਦਿੰਦੀ ਸੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਔਖੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਬੀਤ ਚੁਕੇ ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਆਸ ਰਖੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਮਨੁਖ ਪਾਸੋਂ ਆਦਰ ਜਾਂ ਸੁਖ ਦੀ ਆਸ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅਫ਼ਸਰ ਬੜਾ ਦਿਆਲੂ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਦਾਮੂ ਚਪੜਾਸੀ ਨੇ ਬੜੀਆਂ ਮੌਜਾਂ ਲੀਤੀਆਂ । ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪੁਛਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਦਾ ਨਵਾਂ ਅਫ਼ਸਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਵਿਚਾਰਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਹੈ । ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਪੁਛ ਬੈਠਾ, "ਸੁਣਾ ਯਾਰ ! ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ ?" ਤਾਂ ਝਟ ਅਗੋਂ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, "ਉਹ ਮਾਂ ਮਰ ਗਈ ਜਿਹੜੀ ਦਹੀਂ ਨਾਲ ਟੁਕ ਦਿੰਦੀ ਸੀ ।" (ਸੰ)

ਉਹੀ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਕੋਝਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਭੀ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਦੂਸਰੇ ਕਵੀ ਹਾਸ਼ਮ ਦੀ ਚੜ੍ਹ ਮਚੀ ਵੇਖ, ਜੀ ਵਿੱਚ ਖਿਝਦੇ, ਪਰ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ । 'ਉਹੀ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ ।' ਜਦ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਹ ਪਰਵਾਨ ਸੀ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ? (ਬੰਬੀਹਾ ਬੋਲ— ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਉਹੀਓ ਬੁਲ੍ਹਾ ਮਿੱਠਾ ਜੋ ਅੱਖੀਂ ਨਹੀਂ ਡਿਠਾ । ਜਾਂ ਓਹੀਓ ਮਿੱਠਾ ਜਿਹੜਾ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਨਾਹੀਂ ਡਿੱਠਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਹੁਤਾ ਮੇਲ ਜੋਲ ਹੋਣ ਨਾਲ ਫਿਕ ਪਵੇ ਪਰ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੀਵੱਲੀ ਠੀਕ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਾਡੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਦੇ ਬੜੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਗਵਾਂਢਣ ਕਰਤਾਰੋ ਬੋਲੀ, "ਛੱਡੋ ਨੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ 'ਉਹੀਓ ਬੁਲ੍ਹਾ ਮਿੱਠਾ ਜੋ ਅੱਖੀਂ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ" ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ । ਉਹ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਬੜੀ ਕੁਲਖਣੀ ਏ (ਸੰਗ੍)

ਉਹੋ ਕੁੜੀ ਸੁਚੱਜੀ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕੱਛਾਂ ਹੇਠਾਂ ਸੋਟਾ ।

ਭਾਵ:— ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਹੀ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਹਿਮਤੇ ਭਜੀ ਭਜੀ ਆਈ ਅਤੇ ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲਗੀ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਕਰਮੋਂ ਜੱਟੀ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ, ਕੱਖ ਭੰਨ ਕੇ ਦੂਹਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਪਰ ਅਜ ਵੱਡੀ ਸੁਚੱਜੀ ਬਣ ਬੈਠੀ ਹੈ । ਮਾਸੀ ਬੋਲੀ— ਅੜੀਏ ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਕਿ 'ਉਹੋ ਕੁੜੀ ਸੁਚੱਜੀ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕੱਛਾਂ ਹੇਠਾਂ ਸੋਟਾ' । ਉਹ ਹੁਣ ਰਿਸਾਲਦਾਰ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਜੂ ਹੋਈ । (ਸੰ)

ਉਹੋ ਬੂੜੀ ਖੋਤੀ, ਉਹੋ ਰਾਮ ਦਿਆਲ :

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸੁਭਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾ ਜਾਪੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬੜੇ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੇ ਪੁਜ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਆਪ ਉਵੇਂ ਹੀ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਕਲ੍ਹ ਇਕ ਮਿਤ੍ਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਟਿਚਕਰ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ! ਜ਼ਮਾਨਾ ਬਦਲ ਗਿਆ, ਪਰ ਤੂੰ ਨਾ ਬਦਲਿਓਂ । ਉਹੋ ਬੂੜੀ ਖੋਤੀ, ਉਹੋ ਰਾਮਦਿਆਲ ।"

(ਸੰ)

ਉੱਕੀ ਜੀਭ ਨਾ ਰਖੇ ਤੇ ਆਖਣ ਹਕਲਾਏ ।

ਭਾਵ:— ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਉਕੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਉਹਦੇ ਬਾਰੇ ਗ਼ਲਤ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਣ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਤਾਂ ਨਿਰਾ ਘੁਗੂ ਵੱਟਾ ਹੈ, ਇਲ੍ਮ ਦਾ ਨਾਂ ਕੋਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਹ ਝੂਠੀ ਅਫ਼ਵਾਹ ਫੈਲਾਈ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਜਲਸੇ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਵਧੀਆ ਤਕਰੀਰ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮਿਤਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਉਹ ਜੀਭ ਨਾ ਰਖੇ ਤੇ ਆਖਣ ਹਲਕਾਏ" । (ਸੰ)

ਉਖਲੀ ਵਿਚ ਸਿਰ ਦਿੱਤਾ, ਦੋ ਵਧ ਕੀ, ਦੋ ਘਟ ਕੀ ? ਜਾਂ

ਉਖਲੀ ਵਿਚ ਸਿਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਮੋਹਲਿਆਂ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਔਖਾ ਕੰਮ ਅਰੰਭ ਕੇ ਫਿਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਠਨਾਈਆਂ ਤੋਂ ਡਰੇ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੁਣ ਜਦ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਸਿੱਡਾ ਲਾ ਹੀ ਦਿਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੇਹਲ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ । ਜੇ ਉਖਲੀ ਵਿਚ ਸਿਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਮੋਹਲਿਆਂ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਗਲੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ, ਨਿਗਲੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਕੇ ਅਜੇਹੀ ਔਕੜ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਵੇ, ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਛਡ ਸਕੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦੀ ਆਸ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਜੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵੀ ਦੁਖ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵੀ ਦੁਖ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਯਾਰਾ, ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛ ! ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਵਿਚਾਰੇ ਨੇ ਠੇਕਾ ਕਾਹਦਾ ਲਿਆ ਏ ਮੁਸੀਬਤ ਸਹੇੜ ਲਈ ਸੂ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਉਗਲੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ, ਨਿਗਲੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ' । ਛੱਡ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਰਕਾਰ ਰਕਮ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ । ਨਿਭਾਇਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਬੜੀਆਂ ਹਨ । (ਸੰ)

ਉਗਵੈ ਸੂਰ ਨਾ ਜਾਪੈ ਚੰਦ ।

ਭਾਵ:— ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਰਮਾ ਮਾਤ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਜਿਥੇ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ ਉੱਥੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜਾਂ ਜਦ ਵਡੇਰਾ ਜਾਂ ਵਧੇਰੀ ਮਾਨਤਾ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਛੋਟੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਵਟੀਂਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੁਣ ਪਿਤਾ ਜੀ ਆ ਗਏ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ । ਸਾਡੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ? 'ਉਗਵੈ ਸੂਰ ਨਾ ਜਾਪੈ ਚੰਦ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਘਰਿ ਗਇਆ ਜੈਸਾ ਖੋਟਾ ਢਬੂਆ ਨਦਰਿ ਸਰਾਫਾ ਆਇਆ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਆਸਾ ਮ: ੫)

ਭਾਵ:— ਜਿਵੇਂ ਸਰਾਫ-ਪਾਰਖੂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਖੋਟਾ ਸਿੱਕਾ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਮਨੁਖ ਆਪਣੇ ਔਗਣ ਸੱਚੇ ਸਰਾਫ਼—ਰੱਬ ਪਾਸੋਂ ਨਹੀਂ ਲੁਕਾ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਕ ਕਲਰਕ ਐਡੀਟਰ ਬਣਿਆ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਅਸਲੀ ਐਡੀਟਰ ਆ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਨਕਲੀ ਐਡੀਟਰ ਦਾ ਪਾਜ ਖੁਲ ਗਿਆ । "ਉਘਰਿ ਗਇਆ ਜੈਸਾ ਖੋਟਾ ਢਬੂਆ ਨਦਰਿ ਸਰਾਫਾ ਆਇਆ ।" (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਘਰੀ ਸੋ ਪਈ, ਪਈ ਸੋ ਸਹੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੜਾ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਹਾਰਨਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਧੰਨੋ—ਭੈਣੇ ! ਹੁਣ ਹੌਂਸਲਾ ਕਰੋ । 'ਉਘਰੀ ਸੋ ਪਈ, ਪਈ ਸੋ ਸਹੀ' । ਹੁਣ ਤਾਂ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਸਹਾਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉੱਚਾ ਲੰਮਾ ਗਭਰੂ,ਪਲੇ ਠੀਕਰੀਆਂ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸੁਹਣਾ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਪੇ ਪਰ ਵਰਤੋਂ ਵੇਲੇ ਕਰਤੂਤ ਗਵਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਕਰੇ, ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦਿਖਾਵੇ ਪਰ ਪਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਪੰਡਤ ਜੀ ਦਾ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਭੇਖ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਸਚਮੁਚ ਸ਼ਲਾਘਾ ਯੋਗ ਹਨ, ਪਰ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਇਸਤਰੀ ਬਚਿਆਂ ਨਾਲ ਵਰਤਾ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਗਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਪਿਛੇ ਛਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । "ਉਚਾ ਲੰਮਾ ਗਭਰੂ ਪਲੇ ਠੀਕਰੀਆਂ" ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ । (ਸੰ)

ਉਚੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਫਿੱਕਾ ਪਕਵਾਨ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਾਂ ਤਾਂ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਗੁਣ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘਾ ! ਇਹ ਟੀਪ ਟਾਪ ਤੇ ਨੂੰ ਨਾਂ ਵਲ ਹੀ ਨਾ ਵੇਖ । ਜ਼ਰਾ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਮਾਰੇਂਗਾ ਫੇਰ ਪਤਾ ਲਗੂਗਾ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ । "ਉਚੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਫਿੱਕਾ ਪਕਵਾਨ" ਹੈ ਇਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ । (ਸੰ)

ਉਚੀ ਮਾੜੀ ਤੇ ਇਟ ਨਾ ਧਰੀਏ, ਧੀ ਨਾ ਦਈਏ ਦੂਰ । ਇਟ ਭਿਗੂਗੀ, ਸੱਟ ਲਗੂਗੀ, ਧੀ ਮਰੂਗੀ ਝੂਰ ।

ਭਾਵ:— ਧੀ ਦੂਰ ਨਾ ਦੇਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕਵੀ ਨੇ ਖਿਆਲ ਦਸੇ ਹਨ ।

(ਵਰਤੋਂ ਬੰਦ ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਗਈ ਹੈ)

ਉਜੜ ਖੇੜਾ, ਨਾਉਂ ਨਾ ਬੇੜੀ ਜਾਂ ਉਜੜ ਖੇੜਾ, ਚੌੜ ਮਸੀਤ ।

ਭਾਵ:— ਉਜਾੜ ਹੀ ਉਜਾੜ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਮਾਲਦੀਨ—ਇਥੇ ਤਾਂ ਰੇਤ ਦੇ ਟਿੱਬੇ ਹੀ ਦਿਸਦੇ ਹਨ, 'ਉਜੜ ਖੇੜਾ, ਨਾਉਂ ਨਾ ਬੇੜੀ ।' ਇਥੇ ਵਸੋਂ ਕਾਹਦੀ ਹੋਣੀ ਹੋਈ । (ਸੰਗੂ)

ਉਜੜੀਆਂ ਭਰਜਾਈਆਂ, ਵਲੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੇਠ (ਦੇਰ) ।

ਭਾਵ:— ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧੀ, ਨਿੱਕੇ ਜਾਂ ਵੱਡੇ, ਭੈੜੇ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਹਾਲ ਮਾੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭਾਗ ਭਰੀ—(ਗੁਸੇ ਵਿਚ) ਨੀ ਬਹੁਤੀਆਂ ਟਾਹਰਾਂ ਨਾ ਮਾਰੋ । 'ਉਜੜੀਆਂ ਭਰਜਾਈਆਂ ਵਲੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੇਠ' । ਕਿਰਪੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਸਾਕਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਤਾਂ ਪੁਛ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਸੁਣ ਕੇ ਠੰਡੀਆਂ ਹੋ ਜਾਵੋਗੀਆਂ । (ਸੰਗੂ)

ਉਜੜੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਮਹਿਲ । ਜਾਂ ਉਜੜੇ ਬਾਗਾਂ ਦੇ ਗਾਲੜ ਪਟਵਾਰੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਵਸਤੂ ਨਾ ਮਲੇ ਤੇ ਨਿਕੰਮੀ ਵਸਤੂ ਦੀ ਕਦਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸ਼ਾਹ—(ਜੋਸ਼ ਵਿਚ) ਉਜੜੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਮਹਿਲ । ਜਿੱਤ ਲਏ ਹੋਣਗੇ ਸ਼ਹਿਰ ਉਸ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਸਾਹਮਣੇ ਨਾ ਹੋਵੇਗਾ ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ, ਹਟਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਉਠ ਨਾ ਸਕੇ, ਫਿਟੇ ਮੂੰਹ ਗੋਡਿਆਂ ਦਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਚਿਤ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੇ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇ ਹੋਰ ਬਹਾਨੇ ਪਿਆ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— 'ਉਠ ਨਾ ਸਕੇ ਫਿਟੇ ਮੂੰਹ ਗੋਡਿਆਂ ਦਾ' । ਖੇਡਣ ਤੇ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਦਾਨ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗੂ)

ਉਠ ਨੀ ਨੂੰਹੇਂ ਨਿਸਲ ਹੋ, ਚਰਖਾ ਛੱਡ ਤੇ ਚੱਕੀ ਝੋ ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ, ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਛਡਵਾ ਕੇ ਔਖਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਉਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੇ ਰੱਬਾ, ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਜੰਮਿਆ ਸਾਂ । ਰਤੀ ਪਲ ਦਾ ਅਰਾਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । 'ਉਠ ਨੀ ਨੂੰਹੇਂ ਨਿਸਲ ਹੋ, ਚਰਖਾ ਛਡ ਤੇ ਚੱਕੀ ਝੋ' । ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਮਰੀਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਉਠ ਨੀ ਲੋਹੀਏ ਬਕਰੀਏ, ਤੇਰਾ ਸਾਥ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਆਲਸੀ ਨੂੰ ਉਦਮ ਦਿਵਾਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ! ਤਕੜੇ ਹੋਵੋ, ਹੌਸਲਾ ਰਖੋ । ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਣਗੇ 'ਉਠ ਨੀ ਲੋਹੀਏ ਬਕਰੀਏ, ਤੇਰਾ ਸਾਥ ਗਿਆ' । ਤੁਸੀਂ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਵਲ ਵੇਖੋ, ਉਸ ਨੇ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਕਿਤਨਾ ਰਸੂਖ ਵਧਾ ਲਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਉਠ ਮੇਰੀ ਚਪਣੀ, ਉਠ ਮੇਰੀ ਡੋਈ, ਚਾਰ ਦਿਨ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ, ਫੇਰ ਦਿਨ ਓਹੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਤਬਦੀਲੀ ਹਿੰਮਤ ਕੀਤਿਆਂ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ

ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਿਸਮਤ ਦੀ ਗਲ ਹੈ, ਨਿਰੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਨਹੀਂ । ਜੇ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਧਨਾਢ ਹੋ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ । ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤੇ ਇਹੋ ਹੈ 'ਉਠ ਮੇਰੀ ਚਪਣੀ, ਉਠ ਮੇਰੀ ਡੋਈ, ਚਾਰ ਦਿਨ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ ਫੇਰ ਦਿਨ ਓਹੀ' । (ਸੰਗ੍)

ਉਠ ਵੇ ਮਨਾ, ਪਰਾਇਆ ਧਨਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਰਾਧੀਨ ਹੋਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ: — ਜਸੋ—'ਉਠ ਵੇ ਮਨਾ ਪਰਾਇਆ ਧਨਾ', ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਰਾਇਆਂ ਪੁਤਰਾਂ ਸਾਥੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਬਹਿਣ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ? (ਸੰਗ੍)

ਉੱਠੋ ਮੁਰਦਿਓ ਖੀਰ ਖਾਉ ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਆਲਸੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਸੁਆਰਨ ਲਈ ਆਖਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਿਤਰ—ਉਠੋ ਮੁਰਦਿਓ ਖੀਰ ਖਾਓ ! ਹੁਣ ਤਾਂ ਦੁਪਹਿਰ ਆ ਚਲੀ ਜੇ । ਨਹਾਓ ਧੋਓ, ਕਿਸੇ ਆਹਰ ਲਗੋ । (ਸੰਗ੍)

ਉੱਠਾਂ ਲਈ ਕਿਨ ਛਪਰ ਛਾਏ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਸਾਧਾਰਨ ਹੈਸੀਅਤ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਡੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇਕੱਠ ਲਈ ਬੜਾ ਕੁਝ ਖਰਚ ਕਰਨ ਕਰ ਕੇ ਔਖਾ ਹੋਣਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਧਨੀ ਰਾਮ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਹੁਣ ਖਰਚ ਦੇ ਹਥੋਂ ਚੀਕਦੇ ਕਾਹਨੂੰ ਹੋ, ਮੱਥਾ ਵਡਿਆਂ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ । ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਸ਼ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਸੀ 'ਉਠਾਂ ਲਈ ਕਿਨ ਛਪਰ ਛਾਏ' । ਵਡਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਆਦਰ ਭਾ ਵੀ ਸਸਤੇ ਮੁਲੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਉਡ ਕਾਵਾਂ ਤੈਨੂੰ ਚੂਰੀ ਪਾਵਾਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਾਂ ਉਡਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਭੱਦਰਾ—ਆ ਵੀਰ ! ਛੇਤੀ ਆ ! ਰਾਹ ਤਕ ਤਕ ਕੇ ਭੈਣ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਪਕ ਗਈਆਂ ਨੀ । ਕਾਂ ! ਕਾਂ ! ਸੁਖ ਦਾ ਲਉਂ । ਸੁਲਖਣਾ ਲਉਂ । ਉੱਡ ਉੱਡ ਕਾਵਾਂ, ਤੈਨੂੰ ਘਿਉ ਦੀ ਚੂਰੀ ਪਾਵਾਂ । ਦਸ ਮੇਰਾ ਵੀਰ ਕਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ?

(ਸੁਭੱਦਰਾ : ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ)

ਉਡ ਭੰਬੀਰੀ, ਸਾਵਣ ਆਇਆ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਆਲਸ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਯੋਗ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਮਾਣਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ—'ਉਡ ਭੰਬੀਰੀ ਸਾਵਣ ਆਇਆ' ਹੁਣ ਤਾਂ ਠੀਕ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਬਸ ਹਿੰਮਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਉਡੀਕ ਨਾਲੋਂ ਕਾਲ ਚੰਗਾ ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਨਾਲੋਂ ਜਦ ਮੌਤ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਲੱਖਣੀ – ਭੈਣ ਜੀ ! ਉਡੀਕ ਨਾਲੋਂ ਕਾਲ ਚੰਗਾ । ਰਾਹ ਤਕ ਤਕ ਕੇ ਅਖਾਂ ਵੀ ਪਕ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਜੇ ਤੁਸਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਏਨਾ ਹੇਰਵਾ ਨਾ ਕਰਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਉਡੇ ਪੰਖੀ, ਕੌਣ ਲੂਣ ਲਦੇ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਨਸਦਿਆਂ ਭਜਦਿਆ ਪਾਸੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਚਾਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਵੀਰਾਂ ਵਾਲੀ—ਮਾਂ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਉਡਦੇ ਪੰਖੀਆਂ ਉਤੇ ਲੂਣ ਲਦਦੇ ਹੋ । ਨਠੜਾਂ ਭਜੜਾਂ ਤੋਂ ਕਦੀ ਕੰਮ ਸਰੇ ਨੇ ? (ਸੰਗ੍)

ਉਤਮ ਖੇਤੀ, ਮੱਧਮ ਵਪਾਰ, ਨਖਿਧ ਚਾਕਰੀ, ਭੀਖ ਦਵਾਰ (ਨਦਾਰ ਜਾਂ ਗੰਵਾਰ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਬਾਬਤ ਪੜਚੋਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਵਾਹੀ ਸਭ

ਤੋਂ ਚੰਗੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਘਟ ਹੱਟੀ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਘਟ ਨੌਕਰੀ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਨ—(ਬੜੇ ਠਰ੍ਹੰਮੇ ਨਾਲ) ਇਹ ਤਾਂ ਸਭ ਮੰਨਦੇ ਨੇ । ਤੁਸੀਂ ਭਾਵੇਂ ਹੁਣ ਨਾ ਮੰਨੋ, ਵਾਹੀ ਵਰਗਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਉਤਮ ਕੰਮ ਨਹੀਂ । ਦਸਾਂ ਨੌਹਾਂ ਦੀ ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀ ਏ ।

'ਉਤਮ ਖੇਤੀ, ਮਧਮ ਵਪਾਰ, ਨਖਿਧ ਚਾਕਰੀ ਭੀਖ ਦਵਾਰ' । ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਗੁਲਾਮੀ ਨਹੀਂ, ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—
ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਉਤਾਵਲਾ ਸੋ ਬਾਵਲਾ । ਵੇਖੋ : 'ਸਹਿਜ ਪਕੇ ਸੋ ਮੀਠਾ' ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਕਾਹਲੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਲਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— 'ਉਤਾਵਲਾ ਸੋ ਬਾਵਲਾ' ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਬਿਸਤਰਾ ਵੀ ਗਡੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਲਾਹ ਸਕਿਆ । (ਸੰਗ੍)

ਉਤੋਂ ਆਲੇ ਭੋਲੇ ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਬੰਬ ਦੇ ਗੋਲੇ । ਵੇਖੋ : 'ਉਤੋਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਾਲੇ ਕਾਂ' ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰੋਂ ਬੜਾ ਭਲਾਮਾਣਸ ਦਿਸੇ, ਪਰ ਮਨ ਦਾ ਬੜਾ ਭੈੜਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਈ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਗੁਪਾਲ ਉਤੋਂ ਆਲਾ ਭੋਲਾ ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਬੰਬ ਦਾ ਗੋਲਾ ਨਿਕਲੇਗਾ । ਉਸਨੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕੁਪਤ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਹੀ ਕਰ ਦਿਤਾ । (ਸੰਗ੍)

ਉਤੋਂ ਹੋਇਆ ਸੋਤਾ, ਕੁਚੱਜੀ ਕੁੰਨਾ ਧੋਤਾ ।

ਭਾਵ:— ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪਰ ਸਮਾਂ ਆ ਬਣਨ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਲਾਉਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਸਟਰਿਆਣੀ—ਰਾਧਾ ਵੀ ਅਨੋਖੀ ਕੁੜੀ ਹੈ । ਕਦੀਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ । ਪਰ ਸਮਾਂ ਪੁਗਣ ਤੇ ਜਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ 'ਉਤੋਂ ਹੋਇਆ ਸੋਤਾ, ਕੁਚੱਜੀ ਕੁੰਨਾ ਧੋਤਾ' । (ਸੰਗ੍)

ਉਤੋਂ ਤਲੇ ਨੰਗੇ ਹਾਂ, ਜਹਾਨ ਕੋਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ । ਸਿਰ ਗੁੰਦਾਇਆ ਰੰਗੇ ਦਾ ਤੇ ਆਟਾ ਨਹੀਂ ਡੰਗੇ ਦਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫੂੰ ਫਾਂ ਬਣਾਈ ਰਖਣ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਕਰਜ਼ਾ ਹੀ ਚੁਕਣਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਵੇਖਿਆ ਓਇ ਅਸਾਂ ਤੇਰਾ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਕਰਮ ਚੰਦ ਵੀ, ਅਖੇ, "ਉਤੋਂ ਤਲੋਂ ਨੰਗੇ ਹਾਂ ਜਹਾਨ ਕੋਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ, ਸਿਰ ਗੁੰਦਾਇਆ ਰੰਗੇ ਦਾ ਤੇ ਆਟਾ ਨਹੀਂ ਡੰਗੇ ਦਾ ।" ਪਲੇ ਦੰਮੜੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਵੱਡਾ ਰਾਣੀਕੀਨ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਉਤੋਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ, ਵਿੱਚੋਂ ਕਾਲੇ ਕਾਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੜਾ ਬਾਹਰੋਂ ਤਾਂ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਲਗੇ, ਪਰ ਕੰਮ ਮਾੜੇ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅੱਜ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚਮਕ, ਗਰਮਾਇਸ਼ ਤੇ ਚਿਣਗ ਨਹੀਂ, ਐਵੇਂ ਜ਼ਬਾਨੀ ਜਮਾ ਖ਼ਰਚ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ । 'ਉਤੋਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ, ਵਿਚੋਂ ਕਾਲੇ ਕਾਂ' । (ਸੰਗ੍)

(ੳ) ਉੱਥੇ ਜਾਈਂ ਭਲਿਆ ਜਿੱਥੇ ਪਿਉ ਤੇ ਦਾਦਾ ਚਲਿਆ । (ਅ) ਉੱਥੇ ਜਾਈਂ ਭਲਿਆ ਜਿੱਥੇ ਪਿਉ ਤੇ ਦਾਦਾ ਕਦੇ ਨਾ ਚਲਿਆ ।

ਭਾਵ:— (ੳ) ਆਪਣੇ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣਾ । (ਅ) ਆਪਣੇ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨ ਚਲਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਨ—(ਹਸਦਾ ਹੋਇਆ) ਮਾਤਾ ਜੀ ! ਵਡਿਆਂ ਵਡੇਰਿਆਂ ਦੀ ਲੀਹ ਤੇ ਤੁਰਨਾ ਅਜ ਕਲ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ । ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਾਇਦ ਸੁਣੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ । ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਖਾਣ ਵੀ ਬਦਲ ਗਏ ਨੇ ਅਖੇ 'ਉਥੇ ਨਾ ਜਾਈਂ ਭਲਿਆ ਜਿਥੇ ਪਿਉ ਤੇ ਦਾਦਾ ਚਲਿਆ' ਹੁਣ ਲੋਕੀ ਬੜੇ ਸਿਆਣੇ ਹੋ ਗਏ ਨੇ । ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਉੱਦਮ ਅੱਗੇ ਲਛਮੀ, ਪੱਖੇ ਅੱਗੇ ਪੌਣ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਉਦਮ ਦਿਵਾਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭਗਤ ਜੀ—ਮਹਾਰਾਜ, ਸਾਰੇ ਧਨ ਲੈਕੇ ਨਹੀਂ ਜੰਮਦੇ, ਧਨ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬਾਜ਼ੂਆਂ ਵਿਚ ਏ । ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਨਾ ਭਾਈ ਉੱਦਮ ਅੱਗੇ ਲਛਮੀ, ਪੱਖੇ ਅੱਗੇ ਪੌਣ ।

(ਵਰ ਘਰ । ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ)

ਉਦਰੈ ਕਾਰਣਿ ਆਪਣੇ ਬਹਲੇ ਭੇਖ ਕਰੇਨਿ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣਾ ਪੇਟ ਭਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕਈ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਭੇਖ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅਭਿਆਗਤ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀ-ਅਨਿ ਜਿ ਪਰ ਘਰਿ ਭੋਜਨੁ ਕਰੇਨਿ ।। ਉਦਰੈ ਕਾਰਣਿ ਆਪਣੇ ਬਹਲੇ ਭੇਖਿ ਕਰੇਨਿ ।। ਅਭਿਆਗਤ ਸੋਈ ਨਾਨਕਾ ਜਿ ਆਤਮ ਗਉਣ ਕਰੇਨਿ ।। ਭਾਲਿ ਲਹਨਿ ਸਹੁ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜ ਘਰਿ ਰਹਣੁ ਕਰੇਨਿ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਰਾਮ ਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ)

ਉਧਰੋਂ ਤੀਵੀਂ ਵਿੰਗੜੀ, ਉਧਰੋਂ ਕਾਂ, ਕੁੱਤਾ, ਇਲ ਪੈ ਗਈ ।

ਭਾਵ:— ਤੀਵੀਂ ਵਿਗੜੀ, ਜਾਂ ਬੇਸ਼ਰਮ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੇ ਸਾਂਭੀ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਹ ਸਹੁਰੀ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਐਹੋ ਜਿਹੀ ਹੈ । ਗਲ ਉਘੜੀ ਉਧਰੋਂ ਤੀਵੀਂ ਵਿਗੜੀ, ਉਧਰੋਂ ਕਾਂ, ਕੁੱਤਾ, ਇਲ ਪੈ ਗਈ ।

(ਦੇਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਉਧਲ ਗਈਆਂ ਨੂੰ ਦਾਜ ਕੌਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਚੀਜ਼ ਲੈਣ ਤੋਂ ਘੁਸ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਫੇਰ ਕੌਣ ਚੀਜ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਜਿਹੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਯਾਰਾਂ ਨਾਲ ਚੋਰੀ ਨਿਕਲ ਜਾਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਾਜ ਕੌਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ : ਸਦਾ ਹਾਜ਼ਰ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਉਧਲ ਗਈਆਂ ਨੂੰ ਦਾਜ ਕੌਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਧਾਰ ਦੀ ਮਾਂ ਮਰ ਗਈ !

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਕਰਜ਼ਾਂ ਦੇਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਕ ਜਟ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਬੜੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਗੋਤੇ ਲਾਉਣ ਲਗ ਪਏ ਹੋ । ਕੀ ਉਧਾਰ ਦੀ ਕਿਤੇ ਮਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਮਰ ਗਈ ? ਤਕੜੇ ਹੋਵੋ, ਮੈਂ ਮੁਕਰ ਨਹੀਂ ਚਲਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਧਾਰ (ਹੁਦਾਰ) ਦੇਇ, ਦੋਨੋਂ ਗਏ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਪਿਆਰ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਹੁਦਾਰ ਦੇਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਰੁਪਏ ਤੇ ਯਾਰੀ ਦੋਵੇਂ ਗਵਾ ਬੈਠੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਨ ਸਿੰਘ—ਵੇਖੋ ਜੀ, 'ਹੁਦਾਰ ਦੇਇ ਦੋਨੋਂ ਗਏ' । ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਮਿਤਰ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ । ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦਾ । ਪੈਸੇ ਦੇਣੇ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਹੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਧਾਰ ਦੇਣਾ, ਲੜਾਈ ਮੁਲ ਲੈਣੀ ।

ਭਾਵ:— ਉਧਾਰ ਦੇਣਾ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਹੈ ।

ਵਰਤੋ:— ਭਾਈ—ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਉਧਾਰ ਦੀ ਰਕਮ ਮੰਗੀ, ਉਹ ਅਗੋਂ ਲੜਨ ਨੂੰ ਪਿਆ । ਪਿਤਾ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਠੀਕ ਹੀ ਵਰਜਦੇ ਸਨ । ਭਈ ਉਧਾਰ ਦੇਣਾ ਲੜਾਈ ਮੁਲ ਲੈਣੀ ਹੈ । ਇਕ ਪਲਿਓਂ ਦਿਓ, ਦੂਜੇ ਝਿੜਕਾਂ ਸਹੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਧਾਰ (ਹੁਦਾਰ) ਨਾ ਲਉ ਤੇ ਕਾਹਦਾ ਭਉ ? ਜਾਂ ਉਧਾਰ ਬੁਰੀ ਬਲਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ:— ਉਧਾਰ ਨਾ ਲੈਣ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਸੁਖਾਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ—ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਕਰਜ਼ਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਆਪਣੀ ਅਣਖ ਹੀ ਗੁਆ ਬੈਠਾ ਹੈ ।

ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸਚ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਉਧਾਰ ਨਾ ਲਉ ਤੇ ਕਾਹਦਾ ਭਉ' ਜੇ ਕਰਜ਼ਾ ਨਾ ਚੁਕਦਾ, ਤਦ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭਉ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਨਾ ਅਣਖ ਹੀ ਗੁਆਉਂਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਉਪਕਾਰੀ, ਧਰਮ-ਧਾਰੀ।

ਭਾਵ:— ਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਧਰਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ—"ਪਈ ਉਪਕਾਰੀ, ਧਰਮ-ਧਾਰੀ"। ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਉਹ ਕਾਹਦਾ ਧਰਮੀ ਹੋਇਆ। (ਸੰਗ੍)

ਉੱਪਰ ਕਾਨੇ, ਥੱਲੇ ਟੋਏ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੜਾ ਬਾਹਰੋਂ ਸਾਫ਼ ਦਿਸੇ ਤੇ ਦਿਲੋਂ ਖੋਟਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉੱਪਰ ਕਾਨੇ, ਥੱਲੇ ਟੋਏ,
ਝੂਠੇ ਸਾਕ ਬਣਾਏ ਹੋਏ।
(ਕੇਸਰ ਕਿਆਰੀ : ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਿਕ)

ਉਰਾਰ ਨਾ ਪਾਰ, ਵਿਚ ਮੰਝਦਾਰ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਬ੍ਰਿਹੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਡਾਵਾਂ ਡੋਲ ਹੋਵੇ, ਕੰਢਾ ਦੂਰ ਜਾਪੇ ਤੇ ਹੌਲ ਉਠਦੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਸ ਗਲ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਨਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਹਾਲੀ ਤਕ ਉਹੀ ਹਾਲ ਹੈ, "ਉਰਾਰ ਨਾ ਪਾਰ, ਵਿਚ ਮੰਝਦਾਰ।" (ਸੰਗ੍)

ਉਲਟਾ ਚੋਰ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡੰਨੇ (ਡਾਂਟੇ)। ਵੇਖੋ : 'ਅੰਧੇਰ ਪਿਆ ਸਰਕਾਰ ਕੂੰ, ਜੋ ਚੋਰ ਥਧੇ ਕੁਤਵਾਲ ਕੂੰ'।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਝੂਠਾ ਆਦਮੀ ਸੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਤੇ ਆਪ ਸੱਚਾ ਜਾਂ ਚੰਗਾ ਬਣ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ—ਸਮੇਂ ਦਾ ਚਕਰ ਵੇਖੋ, 'ਸਾਧ ਬਝਦੇ ਤੇ ਚੋਰ ਛੁਟਦੇ ਹਨ।' ਉਲਟਾ ਚੋਰ ਕੁਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡੰਨੇ (ਡਾਂਟੇ)। ਝੂਠੇ {ਸਚੇ} ਬਣ ਬਣ ਪਏ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍)

ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਪਹੋਏ ਨੂੰ। ਜਾਂ ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਰਨ ਕੁਝ ਲਗੇ ਤੇ ਰਸਤੇ ਕਿਸੇ ਉਲਟੇ ਪੈ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮ : ਉਸ ਨੇ ਇਕਰਾਰ ਤਾਂ ਇਹ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਾਂਗਾ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਪਹੋਏ ਨੂੰ। ਉਹ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਉਲਟੀ ਗੰਗ ਵਹਾਈਉਨ।

ਭਾਵ:— ਉਹ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਗੇ ਕੀਤਾ।

ਵਰਤੋਂ:— 'ਪਹਿਰ ਸੰਸਾਰੀ ਕਪੜੇ ਮੰਜੀ ਬੈਠ ਕੀਆ ਅਵਤਾਰਾ। ਉਲਟੀ ਗੰਗ ਵਹਾਈਉਨ ਗੁਰੂ ਅਰੰਦ ਸਿਰ ਉਪਰ ਧਾਰਾ॥
(ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਜੇ ਵਗੇ, ਕੋਹਲੀ ਬੰਸ ਨਾ ਹਾਰੇ।

ਭਾਵ:— ਕੋਹਲੀ, ਖੁਖਰਾਣਾ ਦੀ ਇਕ ਜ਼ਾਤ ਹੈ। ਕੋਹਲੀ ਜ਼ਾਤ ਦਾ ਹੱਠੀ ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮ ਰਖੀ—ਭਾਈ ਜੀ! ਭਸੀਣਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਿਰਾ ਨਿੰਦਦੇ ਹੋ? ਤੁਸੀਂ ਕੋਹਲੀ ਕੋਈ ਘਟ ਜ਼ਿੱਦੀ ਹੋ। 'ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਜੇ ਵਗੇ, ਕੋਹਲੀ ਬੰਸ ਨਾ ਹਾਰੇ। (ਸੰਗ੍)

ਉਲਟੀ ਵਾੜ ਖੇਤ ਕਉ ਖਾਈ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਹਾਕਮ ਪਰਜਾ ਦੇ ਰਾਖੇ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਲਟਾ ਪਰਜਾ ਉਪਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਉਤੇ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— 'ਕਲ ਆਈ ਕੁਤੇ ਮੁਹੀ ਖਾਜ ਹੋਆ ਮੁਰਦਾਰ ਗੁਸਾਈ। ਰਾਜੇ ਪਾਪ ਕਮਾਂਵਦੇ, ਉਲਟੀ ਵਾੜ ਖੇਤ ਕਉ ਖਾਈ।'
(ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧)

ਉਲਟੇ ਬਾਂਸ ਬਰੇਲੀ ਨੂੰ । ਜਾਂ

ਉਲਟਾ ਲੂਣ ਮਖੱਡੀਂ (ਮਿਆਣੀ)

ਭਾਵ:— ਜਿੱਥੇ ਅਗੇ ਹੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਬੜੀ ਵਾਧੂ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਉਸੇ ਥਾਂ ਉਹ ਵਸਤੂ ਹੋਰ ਪਲੇ ਜਾਂ ਲੈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਕਹਿਣ ਲਗਾ, "ਆਪਣੇ ਮੈਂਬਰੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਅੰਬਾਂ ਦਾ ਇਕ ਟੋਕਰਾ ਲਈ ਜਾਵਾਂ ।" ਮੈਨੂੰ ਹਾਸਾ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਉਲਟੇ ਬਾਂਸ ਬਰੇਲੀ ਨੂੰ' । 'ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਅੰਬਾਂ ਦਾ ਘਰ ਹੈ ।' (ਸੰ)

ਉਲਰ ਬਾਂਹ ਸੁਲਖਣੀ, ਵਿਚੋਂ ਪੱਛੀ ਸਖਣੀ ।

ਭਾਵ:— ਉਤੋਂ ਉਤੋਂ ਕੁਝ ਦਸਣਾ ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਚਾਚੀ—ਰਹਿਮਤੋ ਨੇ ਤਾਂ ਹੱਦ ਹੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ । ਅਖੇ 'ਉਲਰ ਬਾਂਹ ਸੁਲਖਣੀ, ਵਿੱਚੋਂ ਪੱਛੀ ਸਖਣੀ ।' ਨਿਰਾ ਟਰਾਂ ਹੀ ਮਾਰਦੀ ਹੈ । ਹੱਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ, ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗੂ)

ਊਈ ਦੀ ਤੂਈ ਬਨਾਉਣੀ । ਵੇਖੋ : ਗਲ ਦਾ ਗਲੈਣ ਬਣਾਉਣਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਵਧਾਈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— 'ਐਵੇਂ ਊਈ ਦੀ ਤੂਈ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ ਦੀ', ਗਲ ਸਮੇਟਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਊਹੋ ਬਾਹੀ, ਜਿਹੜੀ ਘੋਲ ਘਾਲ ਲਾਹੀ । ਜਾਂ

ਉਹੋ ਬਾਹੀ, ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਨ ਕੇ ਲਾਹੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਚੰਗੀ ਤੇ ਵਧੀਆ ਸਮਝ ਕੇ ਭੇਟ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਹ ਅਗੋਂ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਕਿਆ ਬੈਠਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ: — ਕਰਮੋ ਨੇ ਸ਼ੀਲੋ ਨੂੰ ਮਿਹਣਾ ਮਾਰਿਆ, "ਭੈਣੇ ! ਤੂੰ ਕੀ ਕੀਤਾ ! ਦੇਣੀ ਸੀ ਤਾਂ ਨਵੀਂ ਛਤਰੀ ਦਿੰਦੀ, ਮੇਰੀ ਧੀ ਇਸ ਪੁਰਾਣੀ ਛਤਰੀ ਦੇ ਲਾਇਕ ਸੀ । ਉਹੋ ਬਾਹੀ ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਨ ਕੇ ਲਾਹੀ ।" (ਸੰ)

ਊਚਾ ਚੜੈ, ਸੁ ਪਵੈ ਪਇਆਲਾ ।

(ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਆਸਾ ਮ: ਪ)

ਭਾਵ:— ਹੰਕਾਰਿਆ ਸੋ ਮਾਰਿਆ । ਘਮੰਡੀ ਦਾ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਿਟਲਰ ਨੇ ਵੀ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਅੱਤ ਚੁਕੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਅਖੇ ਸਾਰੇ ਯੂਰਪ ਨੂੰ ਨਿਵਾ ਕੇ ਛਡਣਾ ਹੈ ਪਰ 'ਊਚਾ ਚੜੈ ਸੁ ਪਵੈ ਪਇਆਲਾ' ਅੰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਦੀ ਖਾਣੀ ਪਈ । (ਸੰਗੂ)

ਊਠ ਅੜਾਉਂਦੇ ਹੀ ਲਦੀਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੰਮ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਚੀਕਦਾ ਹੀ ਰਹੇ ਅਤੇ ਕੰਮ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਚੀਕ ਚਿਹਾੜੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਹ ਤਾਂ ਮੰਨਿਆ, ਸੁੰਦਰ ਕੰਮ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਊਠ ਅੜਾਉਂਦੇ ਹੀ ਲਦੀਂਦੇ ਹਨ । ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਬੇ-ਦਿਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਕੇ ਕੰਮ ਲਈ ਜਾਉ । (ਸੰਗੂ)

ਊਠ ਕਣਕੀ ਛੇੜੀਏ, ਚੁਣ ਜਵਾਰੀ ਖਾਏ । ਜਾਂ

ਊਠ ਕਣਕਾ ਛੋੜੇ, ਵਤ ਜਵਾਂ ਨੂੰ ਖਾਹ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਰੋਕੀਏ ਤੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਉਹ ਉਹੀ ਕੰਮ ਕਰੇ (ਜਿਵੇਂ ਊਠ ਨੂੰ ਕਣਕ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚੋਂ ਕਢੋ, ਪਰ ਉਹ ਮੁੜ ਤਾਰੇ ਮੀਰੇ ਤੇ ਹੀ ਆ ਪਵੇਗਾ), ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਿਉਂ ਊਠੇ ਦਾ ਖਾਵਣਾ, ਪਰ ਹਰ ਕਣਕ ਜਵਾਹਾਂ ਖਾਵੇ।

(ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਊਠ ਕਿਸ ਘੜੀ (ਪਾਸੇ) ਬਹੂ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਠੀਕ ਥਹੁ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਵੇਲੇ ਹੋਵੇਗੀ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕੀ ਜਾਣੀਏ ਊਠ ਕਿਸ ਘੜੀ ਬਹੂ, ਅਜੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਵਾਟ ਤਾਂ ਲੰਮੜੀ ਏ। ਵਾਰਸ-ਸ਼ਾਹ ਇਸ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਵਣਜ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਪਲੇ ਨਾ ਬਧੜੀ ਦਮੜੀ ਏ। (ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਊਠ ਖਾਲੀ ਭੀ ਅੜਾਵੇ ਤੇ ਲਦਿਆ ਭੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਚੀਕਦਾ ਹੀ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਦਸੀਏ। 'ਊਠ ਖਾਲੀ ਭੀ ਅੜਾਏ ਤੇ ਲਦਿਆ ਭੀ' ਧਨ ਆਵੇ ਤਾਂ ਭੀ, ਨਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਭੀ ਰੋਂਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਊਠ ਚਾਲੀ ਤੇ ਬੋਤਾ ਬਤਾਲੀ (ਜਾਂ ਪੰਜਤਾਲੀ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਪਿਉ ਨਾਲੋਂ ਪੁੱਤਰ ਵਧ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨਾਲੋਂ ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵਧ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਖੇਮ ਚੰਦ ਤਾਂ ਜੂਏ ਬਾਜ਼ ਹੀ ਸੀ, ਪੁਤਰ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਰਾਬੀ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਰੰਡੀਆ ਦੇ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਊਠ ਚਾਲੀ ਤੇ ਬੋਤਾ ਬਤਾਲੀ'। (ਸੰ)

ਊਠ ਚੰਗਾ ਮਾਲ, ਖਟੇ ਸੋਨਾ ਤੇ ਖਾਏ ਜਾਲ।

ਭਾਵ:— ਊਠ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਜਨੌਰ ਹੈ। ਧਨ ਬੜਾ ਕਮਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖਾਂਦਾ ਝਾੜੀਆਂ ਤੇ ਕੰਡੇ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਤੁਹਾਡਾ ਮੋਹਣਾ ਤਾਂ ਊਠ ਵਰਗਾ ਮਾਲ ਹੈ, ਖਟਦਾ ਸੋਨਾ ਤੇ ਖਾਂਦਾ ਜਾਲ ਹੈ। ਢੇਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਮਾਉ ਵੀ ਬੜਾ ਹੈ, ਪਰ ਖਰਚ ਬੜਾ ਹੀ ਘਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਊਠ ਤੋਂ ਛਾਨਣੀ ਲਾਹਿਆਂ ਭਾਰ ਹੌਲਾ ਹੋ ਜਾਊ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧੰਦਿਆਂ ਜਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਥੋੜਾ ਜਿਨਾ ਕੰਮ ਘਟਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਾ ਸੌਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ—"ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਕਾਕਾ ਹੱਥ ਵਟਾਉਣ ਜੋਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਰਾਮ ਕੀਤਾ ਕਰੋ" ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, "ਊਠ ਤੋਂ ਛਾਨਣੀ ਲਾਹਿਆਂ ਭਾਰ ਹੌਲਾ ਹੋ ਜਾਊ? ਕਾਕਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਸਾਡਾ ਹਥ ਵਟਾਏਗਾ ?

(ਸੰ)

ਊਠ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਕੁੱਤਾ ਲੜ ਜਾਊ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਸੁੱਖ ਹੁੰਦਿਆ ਵੀ ਦੁਖ ਪੁਜਣ ਦਾ ਸ਼ਕ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸ਼ਾਂਤੀ : ਸੁਭਦਾ ! 'ਊਠ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਕੁੱਤਾ ਕਿਵੇਂ ਲੜ ਜਾਊ ?' ਤੇਰਾ ਐਨਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀਆ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ)

ਊਠ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਦੋ ਦੋ ਦਿਸਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਮੀਰ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੁਖੀ ਜਾਪਣ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਉਹ ਸਾਰ ਨਾ ਲਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਸੀ—ਬੀਬੀ ਜੀ, ਸੱਚ ਹੈ, ਊਠ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਦੋ ਦੋ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜੋ ਹੋਏ। ਉਹ ਗਰੀਬਣੀ ਦੀ ਕਿਉਂ ਵਾਤ ਪੁੱਛੇ ? (ਸੰਗ)

ਊਠ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕੀ ਜਾਣੀਏ, ਕਿਧਰ ਉਠੇ ? ਵੇਖੋ : 'ਊਠ ਕਿਸ ਘੜੀ ਬਹੇਗਾ ?'

ਭਾਵ:— ਵੇਖੀਏ ਸਮਾਂ ਕਿਹੜਾ ਪਾਸਾ ਪਲਟਦਾ ਹੈ ? ਜਾਂ ਕੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ:— ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਅਜ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਬਰਲਨ ਵਲ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । 'ਊਠ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕੀ ਜਾਣੀਏ ਕਿਧਰ ਉਠੇ' ਕਥ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਬੇਅੰਤ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਊਠ ਦੇ ਗਲ ਟੱਲੀ ।

ਭਾਵ:— ੧) ਜਦ ਵਿਹਾਂਦੜ ਕੁੜੀ ਛੋਟੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੁੰਡਾ ਚੰਗੇ ਕਦ-ਬੁਤ ਦਾ ਹੋਵੇ । ੨) ਜਦ ਜੁਆਨ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਦੇ ਵਸ ਆਕੇ ਮਾਪੇ ਕਿਸੇ ਬੁਢੇ ਧਨਾਢ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦੇਣ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਦੀ ਉਮਰ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰਵਟੇ ਤਕ ਚਿੱਟੇ ਸਨ ।—ਪਰ ਕੀ ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਾਤ ਬਰਾਦਰੀ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਨਾ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਿਉਂ 'ਊਠ ਦੇ ਗਲ ਟਲੀ' ਬਨ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ ?

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ : ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਊਠ ਦੇ ਮੂੰਹ ਜੀਰਾ । ਜਾਂ ਊਠ ਦੇ ਮੂੰਹ ਜ਼ੀਰਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪੇਟੂ ਦੇ ਅਗੇ ਬੜੀ ਹੀ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਰਖੀ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਅਜੇਹੀ ਥਾਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਘਲੀ ਜਾਵੇ ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਦੀ ਕਦਰ ਬੜੀ ਘਟ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਨਗਾਂ ਉਤੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਲਾਗਤ ਲਗੀ ਸੀ, ਪਰ ਵੇਚਣ ਲਗਿਆਂ ਤਾਂ ਸਰਾਫ਼ਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਚਕਿਜਿਆਂ ਦਾ ਧੇਲਾ ਭਬਲ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ । ਸਗੋਂ ਉਲਟਾ ਜਿਸ ਗਹਿਣੇ ਵਿਚ ਇਕ ਤੋਲਾ ਨਗ ਹੋਣਗੇ, ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਢਾਈ ਤੋਲੇ ਕਾਟ ਕਟ ਲੈਣੀ ਹੈ । ਸੋ ਇਸ ਲੇਖੇ ਤਾਂ ਊਠ ਦੇ ਮੂੰਹ ਜੀਰੇ ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣੇਗੀ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ : ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਊਠ ਦੇ ਨਕ ਨਕੇਰੀਆਂ (ਨਕੇਲ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅੜਬ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਵਿਉਂਤ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜੋਗੀ ਨਾਲ ਨਸੀਹਤਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਊਠ ਦੇ ਨਕ ਨਕੇਰੀਆਂ ਜੀ ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਊਠ ਨਾ ਰੰਨੇ, ਬੋਰੇ ਰੁੰਨੇ । ਜਾਂ ਊਠ ਨਾ ਕੁੱਦੇ, ਬੋਰੇ ਕੁੱਦੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਚੰਗਾ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਚੁਪ ਰਹੇ ਤੇ ਮੰਦਾ ਬਹੁਤ ਰੌਲਾ ਪਾਵੇ ਜਾਂ ਜਿਸਦਾ ਗਲ ਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹੱਕ ਹੋਵੇ ਉਹ ਤਾਂ ਚੁਪ ਰਹੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਖਾਹ ਮਖਾਹ ਦਖ਼ਲ ਦੇਣ ਲਗ ਪੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਿਸ ਦੇ ਬੋਲਣ ਦਾ ਹਕ ਹੈ ਉਹ ਤਾਂ ਚੁਪ ਹੈ ਪਰ ਰਾਮਿਆਂ ਤੇਰੀ ਜ਼ਬਾਨ ਐਵੇਂ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੋਈ ਅਖੇ ਊਠ ਨਾ ਕੁੱਦੇ ਬੋਰੇ ਕੁੱਦੇ । (ਸੰ)

ਊਠਾ ! ਲਹਾਈ ਭਲੀ ਕਿ ਚੜ੍ਹਾਈ ? ਆਖੇ ਹਰ ਦੂ ਲਾਅਨਤ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਆਪਣੇ ਨਿਤ ਦੇ ਕਰਤਵ ਤੋਂ ਉਲਟ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਦੁਖ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— (੧) ਇਹ ਤਾਂ ਊਠ ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਲਹਾਈ ਭਲੀ ਕਿ ਚੜ੍ਹਾਈ ? ਉਸ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਰਦੂ ਲਾਅਨਤ । ਅਡੀ ਥੋੜੇ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਹਨ । ਪਰ ਔੜਕ ਓਹੋ ਚੰਗਾ ਸਮਝੋ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦਾ ਹਿਤ ਵੀ ਹੋਵੇ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ–ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

(੨) ਸੋ ਇਹ ਤਾਂ ਊਠ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਚੜ੍ਹਾਈ ਨੂੰ ਵੀ ਲਾਅਨਤ ਤੇ ਲਹਾਈ ਨੂੰ ਵੀ

ਲਾਅਨਤ । ਖ਼ੂਨ ਨਾਲ ਖ਼ੂਨ ਨਾ ਕਦੀ ਧੋਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ ਹੈ, ਨਾ ਧੋਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ।

(ਲੋਕ ਸਹਿਤ, ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੫੦-ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਊਠਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੀਵੇਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਯਰਾਨਾ ਤਾਂ ਬੜੇ ਵਡਿਆਂ ਨਾਲ ਗੰਢੇ, ਪਰ ਖਰਚ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਚੀਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਰਾਫ : ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਸਰਦਾਰ ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਤੇ ਕੰਜੂਸੀ ਏਨੀ, ਅਖੇ ਕੜੇ ਨਹੀਂ ਘੜਾਨੇ । ਦੋਸਤੀ ਊਠਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਲਾਕੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੀਵੇਂ ਨਹੀਂ ਰਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ । (ਸੰਗ੍)

ਊਠਾਂ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਦਵਾਲੇ, ਮਹੀਆਂ ਵਾਲੇ ਅੱਧੇ । ਭੇਡਾਂ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਸੁਖਾਲੇ, ਜਿਨਾ ਗਏ ਰੁਪਈਏ ਲਧੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਛੋਟੇ ਤੇ ਨੀਵੇਂ ਬਣਕੇ ਸੁਖ ਜਾਪੇ ਅਤੇ ਵਡੇ ਬਣੇ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਦੁਖ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਅਰਥਾਤ ਮੋਏ ਊਠ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਟੀਂਦਾ । ਮੱਝ ਦਾ ਊਠ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਪਰ ਭੇਡਾਂ ਦਾ ਮਾਸ, ਉਨ ਅਤੇ ਖਲ ਵੇਚ ਕੇ ਚੋਖੇ ਪੈਸੇ ਵਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੁੱਧਾਂ—ਮਾਈ ਸੁੱਧੀ ਗ਼ਰੀਬੀ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸੁਖੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ; ਪਰ ਜਦ ਤੋਂ ਇਹਦਾ ਪੁਤ ਧਨ ਕਮਾਉਣ ਲਗਾ ਹੈ, ਇਹ ਬੜੀ ਔਖੀ ਤੇ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਜਾਪਦੀ ਹੈ । ਭਾਗ ਭਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਭੈਣ ਗਲ ਹੈ ਭੀ ਠੀਕ । "ਊਠਾਂ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਦਵਾਲੇ, ਮਹੀਆਂ ਵਾਲੇ ਅਧੇ । ਭੇਡਾਂ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਸੁਖਾਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਏ ਰੁਪਈਏ ਲਧੇ" ਵਡਪਣੇ ਵਿਚ ਦੁਖ ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਵਧਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਊਠਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੇਡ ਸਿਵਾਣਨ ਵਾਲਾ

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸਮਝ ਤਾਂ ਉਕੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਸਿਆਣਾ ਬਣ ਬਣ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸਤਾਦ—ਜਾਹ ਓਇ ਪਰ੍ਹੇ, ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਬੈਠ, ਆ ਗਿਆ ਸਿਆਣਾ ਵਡਾ 'ਊਠਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੇਡਾਂ ਸਿਵਾਣਨ ਵਾਲਾ' । (ਸੰਗ੍)

ਊਣਾ ਹੋਇਆ ਖੜ ਖੜ ਬੋਲੇ, ਭਰਿਆ ਹੋਏ ਤਾਂ ਕਦੀ ਨਾ ਡੋਲੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਘਟੀਆ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਵਡਾ ਬਣ ਬਣ ਬਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ: ਰਾਮ ਸਿੰਘ—'ਊਣਾ ਖੜ ਖੜ ਬੋਲੇ । ਭਰਿਆ ਕਦੀ ਨਾ ਡੋਲੇ' । ਉਸਦੇ ਹਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਜੋ ਹੈ, ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੈਂਕੜ ਥਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਊਣੇ ਭਾਂਡੇ ਹੀ ਛਲਕਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਵਡਾ ਬਣ ਬਣ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ: ਸੁਭਦਰਾ ਵਿਚਾਰੀ ਚੁਪ ਸੀ । ਉਹ ਗਿਆਨਵਾਨ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਨਾ ਬੋਲਣਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ । ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਸੱਸ ਕੌੜੀ ਨੇ ਬੜਾ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਕਾਰਨ ਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਗਾਹਲਾਂ ਕਢੀਆਂ । ਸੁਭਦਰਾ ਦਾ ਸਹੁਰਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਆਦਮੀ ਸੀ । ਕਹਿਣ ਲਗਾ, "ਸੁਭਦਰਾ ਪੁੱਤਰ ! ਤੂੰ ਹੀ ਸਬਰ ਕਰ । ਇਹ ਤਾਂ ਕੁੱਤੀ ਕੁਪੱਤੀ ਹੈ, ਊਣੇ ਭਾਂਡੇ ਹੀ ਛਲਕਦ ਹਨ ।" (ਸੰ:)

'ਊਂਧੈ ਭਾਂਡੈ ਟਿਕੈ ਨਾ ਕੋਇ ॥'

(ਰਹੁ ਗਰੰਥ-ਗਉੜੀ ਗਆਰੇਰੀ)

ਭਾਵ:— ਅਮੱਡ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਪੋਂਹਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਦ ਤੋੜੀ ਇਹ ਸਿਧਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਸ ਨੇ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸਿਖਣੀ । 'ਊਂਧੈ ਭਾਂਡੈ ਟਿਕੈ ਨਾ ਕੋਇ ।' (ਸੰਗ੍)

ਓ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿਬੇੜ ਤੈਨੂੰ ਹੋਰ ਨਾਲ ਕੀ, ਓ ਤੂੰ ਗਠੜੀ ਸੰਭਾਲ ਤੈਨੂੰ ਚੋਰ ਨਾਲ ਕੀ ?

ਭਾਵ:— ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨਾਲ ਮਤਲਬ ਰਖ । ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕੈਦੋ—ਅਸਾਂ ਆਪਣੇ ਨਸ਼ੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਮਤਲਬ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਏ । ਅਖੇ

ਆਪਣੀ ਨਿਬੇੜੇ ਤੈਨੂੰ ਹੋਰ ਨਾਲ ਕੀ ਕਿ ਤੂੰ ਗਠੜੀ ਸੰਭਾਲ ਤੈਨੂੰ ਚੋਰ ਨਾਲ ਕੀ ?

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ : ਸ਼ਰਫ਼)

ਓਹ ਇਕੋ ਆਵੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਹਨ । ਜਾਂ **ਓਹ ਇਕੋ ਸੰਨ ਦੇ ਚੋਰ ਹਨ ।** ਜਾਂ **ਓਹ ਇਕੋ ਥੈਲੀ ਦੇ ਚੱਟੇ ਵੱਟੇ ਹਨ ।**

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਟੋਲੇ ਜਾਂ ਜੱਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵਿਚੋਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਕੀ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੀ ਉਸਦੇ ਮਿੱਤਰ ਸਭੇ ਇਕੋ ਆਵੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਹਨ । ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖੇਗੇ ? (ਸੰਗ੍)

ਓਹ ਕੀ ਦੇਊ ਮਾਧੋ, ਜਿਨ ਪਿੰਨ ਗਲੋਲਾ ਖਾਧੋ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੇ ਮਨੁਖ ਪਾਸੋਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਉੱਚੀ ਆਸ ਰਖੇ ਜਿਹੜਾ ਦੂਜਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗ ਪਿੰਨ ਕੇ ਆਪਣਾ ਝਟ ਟਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਜੋ—ਉਹ ਕੀ ਕਰੇਗਾ ਸਹਾਇਤਾ ਕਿਸੇ ਦੀ, ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਉਹ ਤਾਂ ਮਰ ਮਰ ਕੇ ਝਟ ਲੰਘਾਉਂਦਾ ਹੈ । 'ਉਹ ਕੀ ਦੇਊ ਮਾਧੋ, ਜਿਨ ਪਿੰਨ ਗਲੋਲਾ ਖਾਧੋ' । (ਸੰਗ੍)

ਓਹਦਾ ਸਿਰ, ਉਸੇ ਦੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਉਸਦੇ ਆਪਣੀ ਹੱਥੀਂ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੁਹਾਥੋਂ ਹੀ ਰੁਪਇਆ ਲੈ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਂ ਤੇ ਠੇਕਾ ਲਿਆ ਸੀ । ਜੇ ਇਸ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ? ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਹੀ ਜੁੱਤੀਆਂ ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਹੀ ਸਿਰ । (ਸੰਗ੍)

ਓਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਰੀਕਾ ਕਾਹਦਾ, ਰੱਬ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਨੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਹਾਰ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਦੁਖ-ਰੋਣੀ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਕਰੇ, ਤਦ ਤਸਲੀ ਦੇਣ ਲਈ ਦੂਜਾ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤ:— ਮਾਲਵਿੰਦਰ—ਅਜ ਕਲ ਉਸਦੀ ਗੁੱਡੀ ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਏ, ਜੋ ਚਾਹੇ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਓਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਰੀਕਾ ਕਾਹਦਾ, ਰਬ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਨੇ । (ਸੰਗ੍)

(ਓਹੀ) ਮੁੰਨੀ ਦੇ ਦੋ ਕਪੜੇ, ਸੁੱਥਣ ਨਾੜਾ ਹੱਥ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ, ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਗ਼ਮੀ, ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਾ ਜਾਪੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਹ ਜਦ ਕਲਰਕ ਸੀ, ਤਾਂ ਭੀ ਉਹਦਾ ਇਹੋ ਖੁਥੜ ਜਿਹਾ ਹਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਜੋ ਅਫ਼ਸਰੀ ਮਿਲ ਗਈ ਸੂ ਤਾਂ ਭੀ ਓਹੋ 'ਮੁਨੀ ਦੇ ਦੋ ਕਪੜੇ, ਸੁੱਥਣ ਨਾਲਾ ਹੱਥ ।' (ਸੰਗ੍)

ਓਹੀ ਲਾਹ, ਜਿਹੜਾ ਪੇਟ ਗਰਾਹ ।

ਭਾਵ:— ਜੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਜੋ ਚੀਜ਼ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇ, ਓਹੀ ਠੀਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਸਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ 'ਉਹੀ ਲਾਹ, ਜਿਹੜਾ ਪੇਟ ਗਰਾਹ' । ਸਾਨੂੰ ਕੀ, ਦੂਜਿਆਂ ਕੋਲ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਧਨ ਹੋਵੇ । (ਸੰ)

ਓਹੀਓ ਮਿੱਠਾ ਜਿਹੜਾ ਬੁਲਾ ਨਾ ਡਿੱਠਾ । ਵੇਖੋ : ਵਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਰਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ ।

ਭਾਵ — ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਇਕ ਮਾੜੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਉਸ ਦੇ ਵਾਕਫ਼ਕਾਰ ਅਗੇ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਹ ਅਗੋਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਈ ਸਜਣ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਪਏ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਇਕ ਵਾਕਫ਼ਕਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਭਾਈ ਛਡੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ 'ਓਹੀਓ ਮਿੱਠਾ ਜਿਹੜਾ ਬੁਲਾ ਨਾ ਡਿੱਠਾ ।' (ਸੰਗ੍)

ਓਹੋ ਤੁਣਤੁਣੀ, ਓਹੀਓ ਰਾਗ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਓਹੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਵਰਜਿਆ ਜਾਵੇ,

ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਵੇਰਾ ਵਰਜਿਆ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ 'ਓਹੀ ਤੁਣਤੁਣੀ ਤੇ ਓਹੀ ਰਾਗਾ' ਹੈ । ਉਨਾਂ ਹੀ ਕੁਲਖਣਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਅੱਧੀ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤਕ ਘਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਓਛੀ ਪੂੰਜੀ ਖਸਮਾਂ ਖਾਈ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਥੋੜੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵਪਾਰੀ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਦੁਕਾਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਾ ਬੈਠਾ, ਪਰ 'ਓਛੀ ਪੂੰਜੀ ਖਸਮਾਂ ਖਾਈ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ । ਨਫਾ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਮੂਲ ਤੋਂ ਵੀ ਹਥ ਧੋਣੇ ਪਏ । (ਸੰਗ੍)

ਓੜਕ ਬੱਚਾ ਮੂਲਿਆ ! ਤੂੰ ਹੱਟੀ ਬਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਨਵੇਂ ਅਰੰਭੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਅਸਫਲ ਹੋ, ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਵਾਲਾ ਜਾਂ ਪੁਰਾਣਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਦ ਚੌਧਰੀ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਵਾਹੀ ਦਾ ਕੰਮ ਛਡ ਕੇ ਨੌਕਰੀ ਨੂੰ ਚਲਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ 'ਓੜਕ ਬੱਚਾ ਮੂਲਿਆ ਤੂੰ ਹੱਟੀ ਬਹਿਣਾ', ਸੋ ਉਹੀ ਗਲ ਹੋਈ ਹੈ, ਭੋਂ ਚੋਂ ਕੇ ਮੁੜ ਘਰ ਆ ਵੜਿਆ ਹੈ । (ਸੰ)

ਉਂਗਲ ਉਂਗਲ ਨੇੜੇ, ਚੱਪਾ ਚੱਪਾ ਦੂਰ । ਜਾਂ

ਉਂਗਲ ਉਂਗਲ ਵੇਰਵਾ, ਚੱਪੇ ਚੱਪੇ ਵਿੱਥ ।

ਭਾਵ:— ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਥਾਂ ਰਤੀ ਵੀ ਦੂਰ ਹੋਣ, ਉਥੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਫ਼ਰਕ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਾਕਾ ਸਿੰਘ—ਗਲ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਨਾਂ ਮਾਤਰ ਹੀ ਫ਼ਰਕ ਹੈ, ਪਰ ਤਾਇਆ ਜੀ ਸਚੇ ਹਨ, 'ਉਂਗਲ ਉਂਗਲ ਵੇਰਵਾ, ਚਪੇ ਚਪੇ ਵਿੱਥ' ਭਾਵੇਂ ਮਾਮੂਲੀ ਹੀ ਸਹੀ, ਪਰ ਫ਼ਰਕ ਪੈਣ ਦਾ ਡਰ ਤਾਂ ਹੈ ਨਾ । (ਸੰਗ੍)

ਉਂਗਲੀ ਫੜ, ਪੋਂਚਾ ਫੜਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਤੇ ਦੂਣੀ ਮਦਦ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਉਂਗਲੀ ਫੜੀ, ਤੁਸਾਂ ਪੋਂਚਾ ਫੜ ਲਿਆ । ਸਜਣ ਜੇ ਬਾਂਹ ਦਏ, ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਨਹੀਂ ਨਿਗਲ ਲਈਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਉਂਗਲ ਵੱਢੀ, ਚੀਚੀ ਵੱਢੀ, ਸਾਡੇ ਸਾਥੀ ਹੋਰ ਰਲੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਔਖੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਸਾਥੀ ਮਿਲ ਜਾਣ, ਤਦ ਉਹ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਚਰਸੀ ਨੂੰ ਚਰਸੀ ਮਿਲੇ, ਭੰਗੀ ਨੂੰ ਭੰਗੀ । ਮਿਲਦੀ ਏ ਚੀਜ਼ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਓਹੀ ਜਿਹੜੀ ਦਿਲ ਨੇ ਸੀ ਮੰਗੀ । ਉਂਗਲ ਵੱਢੀ, ਚੀਚੀ ਵੱਢੀ, ਸਾਡੇ ਸਾਥੀ ਹੋਰ ਰਲੇ । ਸਾਨੂੰ ਹੁਣ ਕਾਹਦਾ ਗ਼ਮ ਏ ? (ਸੰਗ੍)

ਅ

ਅਉਸਰ ਚੁਕਾ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵੈ ।

ਭਾਵ:— ਬੀਤ ਚੁਕਾ ਸਮਾਂ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤ੍ਰਿਹੁ ਜੁਗਾਂ ਕੇ ਕਰਮ ਕਰ ਜਨਮ ਮਰਨ ਮੈਸਾ ਨਾ ਚੁਕਾਵੈ । ਫਿਰ ਕਲਿਜੁਗ ਅੰਦਰ ਦੇਹ ਧਰ ਕਰਮਾਂ ਅੰਦਰ ਫੇਰ ਫਸਾਵੈ । ਅਉਸਰ ਚੁੱਕਾ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵੈ ।

(ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧)

'ਅਉਰ ਮੁਏ ਕਿਆ ਰੋਈਐ ਜਉ ਆਪਾ ਥਿਰ ਨ ਰਹਾਇ ॥'

ਭਾਵ:— ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਰਨ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਰੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਆਪ ਵੀ ਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— 'ਅਉਰ ਮੁਏ ਕਿਆ ਰੋਈਐ ਜਉ ਆਪਾ ਥਿਰ ਨਾ ਰਹਾਇ ॥ ਜੋ ਉਪਜੈ ਸੋ ਬਿਨਸਿ ਹੈ ਦੁਖੁ ਕਰਿ ਰੋਵੈ ਬਲਾਇ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ :ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਅਸਮਾਨ ਕਤੂਰੇ ਭੌਂਕਦੇ ਨੇ। ਜਾਂ ਅਸਮਾਨ ਕਤੂਰੇ ਭੌਂਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ:— ਜਿਸ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਹੈਂਕੜ ਨਾਲ ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਰਹੇ, ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਨੰਬਰਦਾਰ : ਓਏ ਕਰਮੂੰ ! ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੈਂਕੜ ਵਿਚ ਨਾ ਰਿਹਾ ਕਰ। ਹਰ ਗੱਲ ਦੀ ਅੱਤ ਮਾੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਨਾ ਛਡੀ ਜਾ। ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਕਤੂਰੇ ਭੌਂਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦੇ। (ਸੰ)

ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਥੁੱਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ। ਜਾਂ ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਥੁੱਕਿਆ ਆਪਣੇ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਏ। ਵੇਖੋ : ਚੰਨ ਦਾ ਥੁੱਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਂ ਗੁਣਵਾਨ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਊਜਾਂ ਪਿਆ ਲਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਧਾ ਰਾਮ ਜੀ ! ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ। ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਥੁੱਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਝ ਹਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਆਪਣਾ ਹੀ ਹੌਛਾ-ਪਨ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗਾ, ਖਜੂਰ ਤੇ ਅਟਕਿਆ (ਅੜਿਆ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਇਕ ਬਿਪਤਾ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅਜੇ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਕਤਲ ਦੇ ਮੁਕਦਮੇ ਵਿਚੋਂ ਬਰੀ ਹੋਇਆ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹਦੇ ਵਡੇ ਭਰਾ ਦੀ ਚਾਣਚਕ ਮੌਤ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਘਰ ਦੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਉਹਦੇ ਉਤੇ ਆ ਪਈ। ਵਿਚਾਰਾ ਇਕ ਬਿਪਤਾ ਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਦੂਜੀ ਬਿਪਤਾ ਸਿਰ ਤੇ ਆ ਪਈ। ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿਗਾ ਖਜੂਰ ਤੇ ਅੜਿਆ। (ਸੰ:)

ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗੀ, ਭੂੰ ਭੜਿੱਚੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੀਵੀਂ ਥਾਂ ਉਤੇ ਲਗ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਰੀ ਚੰਦ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਅਫ਼ਸਰ ਸੀ। ਵੇਖੋ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਰੋਜ਼, ਇਕ ਮੁਕੱਦਮਾ ਬਣਨ ਨਾਲ ਨੌਕਰੀ ਭੀ ਗਈ ਤੇ ਧਨ ਭੀ। ਅਜ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ 'ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗੀ, ਭੂੰ ਭੜਿੱਚੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣੀ ਹੈ।

ਅਸਮਾਨੋਂ ਟਾਕੀ ਲਾਵੇ ਤੇ ਲਾਹਵੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਬੜਾ ਹੀ ਚਲਾਕ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੰਤੇ ਦੀ ਧੀ ਚਲਾਕੜੀ ਜਿਹੀ ਸੀ 'ਅਸਮਾਨੋਂ ਟਾਕੀ ਲਾਵੇ ਤੇ ਲਾਹਵੇ' ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਵੀ ਨਾ ਲਗੇ।

(ਅਦਬੀ ਅਫ਼ਸਾਨੇ—ਜੋ: ਫ਼ਜ਼ਲਦੀਨ)

ਅਸਾਂ ਪਾੜਿਆ, ਤੁਸੀਂ ਸੀਓ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜੇ ਤਾਂ ਆਪ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਸੰਵਾਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਖੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਪਿਉ ਮਾਂ ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਸਹਿਤੀ, ਲਜਾ ਤੋਂ ਗਲ ਹੋਈ। ਪਾੜਿਆ ਅਸਾਂ, ਸੀਆ ਜਿਉ ਜਾਣੈ, ਸਾਡਾ ਹੋਰ ਨਾ ਕੋਈ ॥ (ਹੀਰ ਦਮੋਦਰ)

ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਚੀਮੇ ਚੱਠੇ, ਖਾਉਣ ਨੂੰ ਵਖ ਵਖ, ਲੜਨ ਨੂੰ ਇਕਠੇ।

ਭਾਵ:— ਚੀਮਿਆਂ ਤੇ ਚੱਠਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਾਤਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਓ ਦਸਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਵਖੋ ਵਖ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਔਕੜ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ:— ਚੌਧਰੀ—ਇਹ ਚਾਰ ਭਰਾ ਵੀ ਅਨੋਖੇ ਸੁਭਾ ਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵਲ ਵੀ ਉਂਗਲ ਕਰੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਉਂਝੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਤਕ ਵੀ ਨਾ, ਅਖੇ 'ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਚੀਮੇ ਚੱਠੇ, ਖਾਣ ਨੂੰ ਵਖ ਵਖ, ਲੜਨ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ। (ਸੰਗ੍)

ਅਸੀ ਖਤੇ ਬਹੁਤ ਕਮਾਵਦੇ।

ਭਾਵ:— ਅਸੀਂ ਬੇਅੰਤ ਭੁੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਵਰਤੋਂ:-- 'ਅਸੀ ਖਤੇ ਬਹੁਤੁ ਕਮਾਵਦੇ ਅੰਤ ਨਾ ਪਾਰਾਵਾਰੁ ॥ ਹਰਿ ਕਿਰਪਾ ਕਰਿਕੈ ਬਖਸਿ ਲੈਹੁ ਹਉ ਪਾਪੀ ਵਡ ਗੁਨਹਗਾਰੁ ॥ ਹਰਿ ਜੀਉ ਲੇਖੈ ਵਾਰ ਨਾ ਆਵਈ ਤੂੰ ਬਖਸਿ ਮਿਲਾਵਣਹਾਰੁ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਸਲੋਕ ਮ: ੩

ਅਸੀਂ ਚਲਦੇ ਭਲੇ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਵਸਦੇ ਭਲੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਆਸ ਰਖਕੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਹ ਅਗੋਂ ਔਕੜਾਂ ਦਸੇ ਤਾਂ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ ਅੱਕ ਕੇ ਟੁਰਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਂਝਾ—ਨਾਥ ਜੀ! ਪਿਆਰੀ ਹੀਰ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅਖਾਂ ਦਾ ਸੁਰਮਾਂ ਜੇ; ਉਹਨੂੰ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਅੱਖੀਆਂ ਨੇ ਕਦੰਤ ਨਹੀਂ ਜੇ ਰਹਿਣਾ। ਜੇਕਰ ਮੇਰੀ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਉ, ਤਾਂ ਤੇ ਤੁਸਾਡਾ ਜੋਗ ਮੈਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਹ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁੰਦਰਾਂ ਲਾਹ ਲਓ ਤੇ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਬਤ ਸਬੂਤ ਕਰ ਦਿਉ। ਅਸੀਂ ਚਲਦੇ ਭਲੇ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਵਸਦੇ ਭਲੇ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਅਸੂ ਮਾਹ ਨਿਰਾਲੇ, ਦਿਨੇ ਧੁੱਪ ਤੇ ਰਾਤੀ ਪਾਲੇ।

ਭਾਵ:— ਅਸੂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਰਾਤ ਦਿਨ ਦੀ ਗਰਮੀ ਵਿਚ ਬੜਾ ਫ਼ਰਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਿਨ ਨੂੰ ਧੁੱਪ ਚੰਗੀ ਕੜਕਵੀਂ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਠੰਡ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਿਤ ਬਦਲਦੇ ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸੁਭਾ ਹੈ ਚੰਦਰਕਾਂਤਾ ਦਾ ਵੀ। ਅਖੇ ਅਸੂ ਮਾਹ ਨਿਰਾਲੇ, ਦਿਨੇ ਧੁੱਪਾਂ ਤੇ ਰਾਤੀ ਪਾਲੇ। ਕਦੀ ਹੰਸੂ ਹੰਸੂ ਕਰਦੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਕਦੀ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਾਂਦੀ। (ਸੰ)

ਅਸ਼ਰਫ਼ੀਆਂ ਦੀ ਲੁੱਟ, ਕੋਲਿਆਂ ਤੇ ਮੁਹਰ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਭੈੜੀਆਂ ਤੇ ਨਿਕਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਸੰਭਾਲ ਕਰੇ, ਪਰ ਚੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਲੁਟਾਈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮ ਦਿੱਤੀ—ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੀ ਕਹਿਣਾ? "ਅਸ਼ਰਫ਼ੀਆਂ ਦੀ ਲੁੱਟ, ਕੋਲਿਆਂ ਤੇ ਮੁਹਰ" ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ। ਕਪੜੇ ਪਾਟੇ ਹੋਇ ਰਖਣੇ ਤੇ ਰਾਤੀਂ ਸ਼ਰਾਬ ਕਬਾਬ ਉਡਾਣੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਹਿਮਕ ਭੋਲਾ ਆਖੀਐ, ਸਭ ਗੱਲ ਅਪੁੱਠੀ।

ਭਾਵ:— ਮੂਰਖ ਦੀ ਹਰ ਗੱਲ ਪੁੱਠੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:—

ਜਲਿਆ, ਠੰਡੇ ਗਈ ਨੋਂ ਆਈ ਤੇ ਉਠੀ।
ਅਹਿਮਕ ਭੋਲਾ ਆਖੀਐ ਸਭ ਗਲ ਉਪਠੀ।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਹਿਮਕ ਕਪੇ ਆਪਣਾ ਪੈਰ।

ਭਾਵ:— ਮੂਰਖ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਪ ਹੀ ਬੇਸਮਝੀ ਨਾਲ ਵਿਗਾੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਨੂਰਾਂ— ਮੀਆਂ ਜੀ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਅਹਿਮਕਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣਾ ਪੈਰ ਹੀ ਕਪ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਵਾਰ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਕਲ ਤੁਹਾਡੀ ਕੌਣ ਬਾਂਹ ਫੜੇਗਾ? (ਸੰ)

ਅਹਾਰੋਂ ਘਟਿਆ ਉਹ ਭੀ ਗਿਆ। ਵਿਹਾਰੋਂ ਘਟਿਆ ਉਹ ਭੀ ਗਿਆ।

ਭਾਵ:— ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਘਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਵੀ ਮਾੜੀ ਗਲ ਹੈ ਜੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵਪਾਰ ਘਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਵੀ ਮਾੜੀ ਗਲ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਾਊ ਜੀ! 'ਅਹਾਰੋਂ ਘਟਿਆ ਉਹ ਭੀ ਗਿਆ, ਵਿਹਾਰੋਂ ਘਟਿਆ ਉਹ ਭੀ ਗਿਆ।' ਜੀਵਨ ਜੀਣਾ ਕੋਈ ਸੋਖੀ ਖੇਡ ਨਹੀਂ। ਖੰਡੇ ਦੀ ਧਾਰ ਉਤੇ ਤੁਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਅਹਿਕਰੁ ਕਰੇ ਸੁ ਅਹਿਕਰੁ ਪਾਏ।

ਭਾਵ:— ਕਰਨੀ ਦਾ ਫੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਕੀਤਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਹ ਕਲਜੁਗ ਹੈ 'ਅਹਿਕਰੁ ਕਰੇ ਸੁ ਅਹਿਕਰੁ ਪਾਏ, ਇਥੇ ਤਾਂ ਹਥੋ ਹਥ ਨਬੇੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਕ ਬੀਜੇ ਤੇ ਅੰਬ ਖਾਵੇ (ਲੋੜੇ)

ਭਾਵ:— ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕੋਈ ਕੰਮ ਤੇ ਮਾੜਾ ਕਰੇ ਪਰ ਫੱਲ ਚੰਗਾ ਮੰਗੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਰਸਤੀ—ਨਿਹਾਲੀ ਸੱਚੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ਕਿ ਕੋਈ ਬੀਜੇ ਤਾਂ ਅੱਕ ਪਰ ਆਸ ਕਰੇ ਅੰਬ ਖਾਉਣ ਦੀ। ਉਹਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਤਾਂ ਵੇਖੋ। ਹਾਲਤ ਓਹਦੀ ਕਿਵੇਂ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ ? (ਸੰਗ੍)

ਅਕਸਰ ਤਾਰੂ ਹੀ ਡੁਬਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ:— ਜੋ ਵਡੇ ਖਤਰੇ ਸਹੇੜਦੇ ਹਨ, ਓਹੀਓ ਹੀ ਦੁੱਖ ਪਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭਰਾ ਜੀ, ਅਕਸਰ ਤਾਰੂ ਹੀ ਡੁੱਬਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਘਰ ਬੈਠਾ ਉਬਾਸੀਆਂ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਓਹਨੂੰ ਕਾਹਦਾ ਖਤਰਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍)

ਅਕਲ ਦਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਤੇ ਗੰਢ ਦਾ ਪੂਰਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਹੋਵੇ ਮੂਰਖ, ਪਰ ਹੋਵੇ ਧਨ ਪਾਤਰ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮ ਸਰਨ ਤੇ ਰੋਸ਼ਨ ਲਾਲ ਦੀ ਜੋੜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਸਦਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਅਕਲ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਤੇ ਗੰਢ ਦੇ ਪੂਰੇ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। (ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਕਲ ਦਾ ਦੀਵਾ ਕਿਚਰਕ ਬਲੇ, ਬਿਰਹੋਂ ਹਨੇਰੀ ਝੁੱਲੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਣ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਦੁਖ ਸਮੇਂ ਅਕਲ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰੂਪੋ—ਭੈਣ ਕੀ ਦਸਾਂ ? ਸਤਵੰਤ ਦੇ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਬਾਵਲਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਅਸਤ ਵਿਅਸਤ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। 'ਅਕਲ ਦਾ ਦੀਵਾ ਕਿਚਰਕ ਬਲੇ, ਬਿਰਹੋਂ ਹਨੇਰੀ ਝੁੱਲੀ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍)

ਅਕਲ ਦੇਂਦਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਟੁਕ ਦੇਂਦਾ ਮੰਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਉਸਤਾਦ ਜਾਂ ਵਡੇਰੇ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਹੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਮਤ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਮ ਦੇਈ—ਪੁਤ, ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਅਗੇ ਮੁੜ ਨਾ ਬੋਲੀਂ। 'ਅਕਲ ਦੇਂਦਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਟੁਕ ਦੇਂਦਾ ਮੰਦਾ'। ਉਹ ਜੋ ਗੁਸੇ ਵੀ ਹੋਏ ਹਨ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਮਤ ਦੇਣ ਲਈ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ। (ਸੰਗ੍)

ਅਕਲ ਵੱਡੀ (ਬੜੀ) ਕਿ ਭੈਂਸ (ਮਹਿੰ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਦ ਬੁਤ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਟਾਕਰਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਰੀਰਕ ਬਣਤਰ ਤਾਂ ਦੁਬਲੀ ਪਤਲੀ ਜਿਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੈ ਉਹ ਨਿਰਾ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗੁਥਲਾ, ਰਾਮ ਦੰਦ ਦਾ ਉਸ ਨਾਲ ਕੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸਰੀਰ ਦਾ ਭਾਰਾ ਹੈ, ਅਕਲ ਮੋਟੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੜਨਾ ਭਿੜਨਾ ਐਵੇਂ ਮੁਲ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਅਕਲ ਬੜੀ ਕਿ ਭੈਂਸ'। (ਸੰ)

ਅਕਲ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਭਿਖ ਮੰਗ ਲਈ ਚੰਗੀ, ਤੇ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਨਾਜ ਮਾਣਿਆ ਮੰਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਣ ਤੇ ਦੁਖ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਦਾ ਕੌਰ—ਭਰਾ ਜੀ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਰਜਦੀ ਰਹੀ, ਬਸੰਤੇ ਨਾਲ ਭਿਆਲੀ ਨਾ ਪਾਉ। ਤੁਸੀਂ ਆਖਦੇ ਸੋ, ਬੜਾ ਨਫਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ 'ਅਕਲ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਭਿਖ ਮੰਗ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤੇ ਮੂਰਖਾਂ

ਨਾਲ ਰਾਜ ਮਾਣਿਆ ਮੰਦਾ' ਹੁਣ ਤੁਸਾਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕੀ ਕਰਤੂਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਕਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਖੂਹ ਖਾਲੀ। ਜਾਂ **ਅਕਲ ਕਿਸ ਖਾਤੇ ਸੁਟੀ ?**

ਭਾਵ:— ਅਕਲ ਬਿਨਾ ਧਨ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਕਲ ਬਿਨਾ ਧਨ ਉਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਵਿਗੜਦਾ ਜਾਪੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੇ ਮੇਰੇ ਰੱਬਾ ! ਸਿਆਣਿਆਂ ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਏ 'ਅਕਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਖੂਹ ਖਾਲੀ'। ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ। ਅਕਲ ਕਿਹੜੇ ਖਾਤੇ ਪਾਈ ਸੂ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦ।)

'ਅਕਲੀ ਸਾਹਿਬੁ ਸੇਵੀਐ ਅਕਲੀ ਪਾਈਐ ਮਾਨ ॥'

ਭਾਵ:— ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਸਮਝ ਨਾਲ ਮਾਲਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅਕਲ ਨਾਲ ਹੀ ਵਡਿਆਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— "ਅਕਲਿ ਏਹ ਨ ਆਖੀਐ ਅਕਲਿ ਗਵਾਈਐ ਬਾਦਿ ॥ ਅਕਲੀ ਸਾਹਿਬੁ ਸੇਵੀਐ ਅਕਲੀ ਪਾਈਐ ਮਾਨ ॥ ਅਕਲੀ ਪੜਿ ਕੈ ਬੁਝੀਐ ਅਕਲੀ ਕੀਚੈ ਦਾਨੁ ॥ ਨਾਨਕ ਆਖੈ ਰਾਹੁ ਏਹੁ ਹੋਰਿ ਗਲਾਂ ਸੈਤਾਨੁ ॥" (ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਰੰਗ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੧)

ਅੱਕੈ ਕੇਰੀ ਖੱਖੜੀ ਕੋਈ ਅੰਬ ਨਾ ਆਖੈ !

ਭਾਵ:— ਅੱਕ ਦੀ ਖੱਖੜੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅੰਬ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦਾ। ਅਰਥਾਤ ਅਸਲੀ ਚੀਜ਼ ਨਕਲੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਲ ਸਕਦੀ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੁਛਾ ਹੋਇ ਧ੍ਰਿਕੋਨਿਆ ਕਿਉਂ ਵੁੜੀਐ ਦਾਖੈ। ਅੱਕੈ ਕੇਰੀ ਖੱਖੜੀ ਕੋਈ ਅੰਬ ਨਾ ਆਖੈ। (ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅੱਖ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ, ਮਮੀਰੇ ਦਾ ਸੁਰਮਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਚਾਹ ਕਰੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋੜ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੰਸੋ—ਨੀ ਕੋਈ ਚੱਜ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ, ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਉਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਅੱਖੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ, ਮਮੀਰੇ ਦਾ ਸੁਰਮਾ'। ਤੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਕੀ ਹੈ ? ਉਂਜੇ ਵਿਚਾਰੇ ਗਭਰੂ ਦਾ ਸਿਰ ਖਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਖ ਹੈ ਤਾਂ ਲਖ ਹੈ।

ਭਾਵ:— ਅੱਖ ਦੀ ਬਰਕਤ ਜਾਂ ਵਡਿਆਈ ਦਸੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜੈ ਸਿੰਘ—ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਇਹ ਸਚ ਜੇ ਕਿ ਅੱਖ ਹੈ ਤਾਂ ਲਖ ਹੈ। ਅੱਖ ਦੀ ਕੀਮਤ ਦਾ ਪਤਾ ਅੱਖੇ ਵਿਗੜਨ ਨਾਲ ਹੀ ਲਗਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਖ ਟੱਡੀ ਰਹੀ, ਕੱਜਲ ਲੈ ਗਿਆ ਕਾਂ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ ਤੇ ਉਹ ਕੰਮ ਬੇਖਬਰੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਵੇ, ਤੇਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅਖੇ 'ਅੱਖ ਟੱਡੀ ਰਹੀ ਤੇ ਕੱਜਲ ਲੈ ਗਿਆ ਕਾਂ'। ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਠੇਕਾ ਲੈਣ ਲਈ ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਪੁਆ ਕੇ ਠੇਕਾ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਲਾਲ ਨੇ ਲੈ ਲਿਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਖ ਨਾ ਪੂਛ, ਵਹੁਟੀ ਨਗੀਨੇ ਵਰਗੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਰੂਪ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ—ਸਾਡੀ ਲਾਜੋ ਤਾਂ ਐਨੀ ਸੁਹਣੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਕਲ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਬੰਦਾ ਕਹਿ ਉਠਦਾ ਹੈ ਅਖੇ ਅੱਖ ਨਾ ਪੂਛ, ਵਹੁਟੀ ਨਗੀਨੇ ਵਰਗੀ। ਅਸੀਂ ਕਦੀ ਫੇਰ ਉਪਰ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਕਾਂ ਦੁੰਜ ਨਹੀਂ ਮਾਰੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਖਰ ਇਕ ਨਾ ਜਾਣਦਾ, ਨਾਉਂ ਇਲਮਦੀਨ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਲਫ਼ੋਂ ਬੇ ਨਾ ਆਉਂਦੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੱਸੇ ਕਿ ਮੈਂ ਬੜਾ ਵਿਦਵਾਨ ਹਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਦੱਸੇ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਹ ਨਿਰਾ ਮਾਧੋ ਦੇ ਮਾਧੋ। ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਹੈ। ਚੌਧਰਪੁਣਾ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ। ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ ਅਖੇ 'ਅੱਖਰ ਇਕ ਨਾ ਜਾਣਦਾ ਨਾਉਂ ਇਲਮਦੀਨ'। (ਸੰ:)

ਅੱਖਰ ਲੇਖ ਦੇ ਲਿਖੇ ਨਾ ਮੁੜਨ ਹਰਗਿਜ਼।

ਭਾਵ:— ਜੋ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਵਰਤੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅੱਖਰ ਲੇਖ ਦੇ ਲਿਖੇ ਨਾ ਮੁੜਨ ਹਰਗਿਜ਼, ਕਿਉਂ ਹੋਨਾ ਏ ਸਮਝ ਗੁਮਰਾਹ ਕਾਜ਼ੀ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ, ਤੇ ਨਾਂ ਨੈਣ ਸੁਖ।

ਜਾਂ

ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਗਪਾਂ ਬਾਹਲੀਆਂ ਮਾਰੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜ਼ੈਨਾ—ਵਾਹ ਵਾਹ! ਬਰਕਤ ਦੀਆਂ ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਨੇ? ਪੇਕਿਆਂ ਦਾ ਘਰ ਤਾਂ ਅਜ ਕਲ ਇਸ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਏ ਤੇ ਅਗਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਰੰਗ ਲਾਏਗੀ। ਅੱਖੀਓਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

(ਨਵਾਬ ਖ਼ਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਅੱਖੀਂ ਸੁਖ, ਕਲੇਜੇ ਠੰਡ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਤਿ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਧਨਾਢ ਖਤਰੀ ਹਰਜਸ ਜੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਪੱਤਨੀ ਮਾਈ ਸਭਰਾਈ, ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਖੋਜੀ ਨੂੰ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਦੈਵੀ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ 'ਅੱਖੀਂ ਸੁਖ, ਕਲੇਜੇ ਠੰਡ' ਪੈ ਗਈ।

(ਬਾਬਾ ਨੋਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

'ਅਖੀ ਸੂਤਕੁ ਵੇਖਣਾ ਪਰਤ੍ਰਿਅ ਪਰਧਨ ਰੂਪੁ।' (ਗੁਰਬਾਣੀ)

ਭਾਵ:— ਪਰਾਈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਤੇ ਪਰਾਏ ਧਨ ਨੂੰ ਭੈੜੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ ਅੱਖੀਆਂ ਦਾ ਸੂਤਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:—

"ਮਨ ਕਾ ਸੂਤਕੁ ਲੋਭੁ ਹੈ ਜਿਹਵਾ ਸੂਤਕੁ ਕੂੜ॥
ਅਖੀ ਸੂਤਕੁ ਵੇਖਣਾ ਪਰ ਤ੍ਰਿਅ ਪਰਧਨ ਰੂਪ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਅੱਖੀਂ ਕੱਜਲਾ ਤੇ ਸੋਹਰੇ ਦਾ ਸੋਗ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦੁਖ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਸੋਗ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਰਸਤੀ—ਸ਼ੀਲਾ ਨੂੰ ਕਾਹਦਾ ਸੋਗ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਸ਼ੁਕਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹਦਾ ਪਤੀ ਮਰ ਗਿਆ 'ਅੱਖੀਂ ਕੱਜਲਾ ਤੇ ਸੋਹਰੇ ਦਾ ਸੋਗ'। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਵੇਖੋ, ਲਟਾਕੋ ਬਣੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਪੁੱਛੋ ਤਾਂ ਆਖਦੀ ਹੈ, ਪਤੀ ਦੇ ਹਾਵੇ ਨੇ ਮਾਰ ਛਡਿਆ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਖੀਂ ਘੱਟਾ ਤੇ ਮੂੰਹ ਗੱਟਾ (ਡੱਟਾ, ਵੱਟਾ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਦੁਖੀ ਹੋ ਬਦਅਸੀਸ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸ ਦਾ ਵਾਲ ਵਿੰਗਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਮੇਰੇ ਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲੰਕ ਨਾ ਲਗੇ। ਇਸ ਚੰਦਰੇ ਵੈਰੀ ਦੀ 'ਅੱਖੀਂ ਘੱਟਾ ਤੇ ਮੂੰਹ ਗੱਟਾ' ਹੀ ਰਹੇ।

(ਕੌਮੀ ਪਰਵਾਨਾ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ)

ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਤੇ ਕੁੱਛੜ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ ਤੇ ਉਹ ਸ਼ੇਖੀ ਮਾਰੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਉਸ ਨਾਲ ਬੜਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਵੇਖਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤੇ ਓਹ ਟਾਹਰਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਉਹ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਕਰਵਾ ਸਕਦੀ ਹਾਂ। ਅਖੇ 'ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਤੇ ਕੁਛੜ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ'। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਖੀਂ ਦਿਸੇ ਨਾ, ਨਾਉਂ ਚਿਰਾਗੋ।
ਭਾਵ ਤੇ ਵਰਤੋਂ :—

(ਵੇਖੋ : ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ)

ਅੱਖੀਂ ਦੇਖ ਮੱਖੀ ਨਿਗਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਜਾਂ
ਅੱਖੀਂ ਦੇਖ ਮੋਹਰਾ ਖਾਧਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਵੇਖ ਕੇ ਸਹਾਰ ਨਾ ਸਕੇ ਤੇ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵੇ ਤਦ ਅਗੋਂ ਉਹ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਾਕਾ ਜੀ! ਪਿੱਠ ਪਿਛੇ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਕਰੋ। ਪਰ 'ਅੱਖੀਂ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਥੋਂ ਮੱਖੀ ਨਹੀਂ ਨਿਗਲੀ ਜਾਂਦੀ'। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੀ ਜੁਆਰੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦਿਆਂਗਾ। (ਸੰਗ੍)

'ਅਖੀ ਤ ਮੀਟਹਿ ਨਾਕ ਪਕੜਹਿ ਠਗਣ ਕਉ ਸੰਸਾਰੁ ।।'

ਭਾਵ:— ਪਖੰਡੀ ਲੋਕ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਨਕ ਪਕੜੀ ਕੇ ਸਮਾਧੀ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਲਈ।

ਵਰਤੋਂ:— "ਕਲ ਮਹਿ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਸਾਰੁ ।। ਅਖੀ ਤ ਮੀਟਹਿ ਨਾਕੁ ਪਕੜਹਿ ਠਗਣ ਕਉ ਸੰਸਾਰ।।" (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੧)

ਅੱਖੀਓਂ ਦੂਰ ਸੋ ਦਿਲੋਂ ਦੂਰ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਦੂਰ ਰਿਹਾਂ ਪਿਆਰ ਘਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੁਰਨਾਮ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਿਆਂ ਅਜ ਪੂਰੇ ਛੀ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਕੋਈ ਖਤ ਪਤਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕੋਈ ਸੁਖ ਸੁਨੇਹਾ ਨਹੀਂ। ਮਾਂ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਸਾਲ ਤਾਂ ਬੜੀ ਤੜਫੀ, ਪਰ ਹੁਣ 'ਅੱਖੀਓਂ ਦੂਰ ਤੇ ਦਿਲੋਂ ਦੂਰ' ਵਾਲਾ ਦਿਲ ਬਣਾ ਕੇ ਸਬਰ ਕਰ ਕੇ ਬੈਠ ਗਈ ਹੈ। (ਸੰ)

ਅੱਖੀਆਂ ਨਾਲ ਫੁਲ ਨਾ ਡਿੱਠਾ ਤੇ ਨਾਂ 'ਗੁਲ-ਬੀਬੀ'

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਤੇ ਦਸੇ ਕੁਝ ਹੋਰ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਤਾਰੋ—ਜਸੋ ਰਾਣੀ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਨੀ ਹੋਈ। 'ਅੱਖੀਆਂ ਨਾਲ ਫੁਲ ਨਾ ਡਿੱਠਾ ਤੇ ਨਾਂ ਗੁਲਾਬ-ਬੀਬੀ', ਜੋ ਉਹ ਹੈ ਉਹ ਤੁਹਾਥੋਂ ਗੁਝੀ ਨਹੀਂ। ਉਪਰੋਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ, ਬਣ ਬਣ ਬਹੇ। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ, ਪਹਾੜ ਉਹਲੇ। ਜਾਂ
ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ, ਪਈ ਭੜੋਲੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਮਿਲੇ ਗਿਲੇ ਨਾ, ਤਦ ਵਿਸਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੇਜਵੰਤ ਕੌਰ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆਂ ਢੇਰ ਚਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲ ਜਾਣੀ ਕੋਈ ਵਡੀ ਗਲ ਨਹੀਂ 'ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ, ਪਈ ਭੜੋਲੋਂ'। ਗਿਆਂ ਮੋਇਆਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗ ਅੱਗ ਕਿਹਾਂ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਸੜਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਨਾਂ ਲੈਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੋਹਣੀ—ਨੀ ਸ਼ੀਲਾ! ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੁਰਕੀਆਂ, ਮੁਰਕੀਆਂ ਮੂੰਹ ਤੇ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਮੁਰਕੀਆਂ ਤੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪੈ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀਆਂ। 'ਅੱਗ ਅੱਗ ਕਿਹਾਂ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਸੜਦਾ', ਨਾ ਖੰਡ ਖੰਡ ਕਿਹਾਂ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਤਕ ਮਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਤੇ

ਨਾ ਲਿਆਏਂਗੀ, ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ । (ਸੈ)

ਅੱਗ ਖਾਊਂ, ਅੰਗਿਆਰ ਹਗੂੰ ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਫੱਲ ਮਿਲੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਜਿਹੜਾ 'ਅੱਗ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅੰਗਿਆਰ ਹਗਦਾ ਹੈ' ਨਿਤ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰ ਬਹਿਣਾ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਪੁਲਸ ਨੇ ਫੜਨਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੈ)

ਅੱਗ ਤੇ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆਂ ਕੀ ਚਿਰ ਲਗਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ:— ਅੱਗ ਤੇ ਲੜਾਈ ਛੇਤੀ ਹੀ ਭੁਖ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਰਬੰਸ ਕੌਰ—ਚਾਚੀ ! ਤੂੰ ਹੀ ਧੀਰਜ ਕਰਿਆ ਕਰ । 'ਅੱਗ ਤੇ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆਂ ਕੀ ਚਿਰ ਲਗਦਾ ਏ' । ਜੇ ਤੂੰ ਧੀਰਜ ਕਰਿਆ ਕਰੇਂ, ਤਾਂ ਕਾਕਾ ਆਪੇ ਬੋਲ ਕੇ ਚੁਪ ਹੋ ਜਾਊ । (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗ ਦੀ ਸੜੀ, ਟਿਟਾਣੇ ਕੋਲੋਂ ਡਰਦੀ ਹੈ । ਜਾਂ
ਅੱਗ ਦਾ ਡਰਿਆ (ਦੱਧਾ), ਟਟਹਿਣਿਆਂ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅੱਗੇ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਔਖਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੁੜ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ—ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਏ ? 'ਅੱਗ ਦੀ ਸੜੀ ਟਿਟਾਣੇ ਕੋਲੋਂ ਡਰਦੀ ਹੈ' । ਉਸ ਨੇ ਅੱਗੇ ਇਹਦੇ ਹਥੋਂ ਦੁਖ ਜੂ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਹਰ ਗਲ ਤੋਂ ਡਰੇ ਕਿਉਂ ਨਾ । (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗ ਦੇਣ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਸਰਬੰਧੀ ਲੰਬੂ ਲਾਣ (ਮੁਰਦਾ ਫੂਕਣ) ਜੋਗਾ ਵੀ ਨਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰੂਪ ਲਾਲ—ਪਰ ਫੇਰ ਬਨੀ ਹੋਇਆ ਤੇ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਹੁਣ ਤਾਂ 'ਅੱਗ ਦੇਣ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ' ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਅੱਗ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬੁਝਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਸੰਤਰ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ:— ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਜਿਸ ਗਲੋਂ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਗਲ ਪਰਾਏ ਘਰ ਲਈ ਚੰਗੀ ਲਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਾਡੇ ਘਰ ਲਗੇ ਤਾਂ ਬਸੰਤਰ, ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਲਗੇ ਤਾਂ ਅੱਗ । 'ਅੱਗ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬੁਝਾਉ ਤੇ ਬਸੰਤਰ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰੋ' । ਵਾਹ ਬਈ ਵਾਹ ਹਮਦਰਦੀ ਏ ਸਾਡੇ ਨਾਲ । (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗ ਬਿਨਾ ਧੂੰਆਂ ਨਾ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ:— ਕਾਰਨ ਬਿਨਾ ਕਾਜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਰਸਤੀ—ਬੇਬੇ ਜੀ ! ਇਹ ਗਲ ਸਚੀ ਹੈ ਕਿ ਰੁਕਮਣੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਜੀਜਾ ਜੀ ਰੁਸੇ ਹੋ ਗਏ ਨੇ, ਵੇਖੋ ਨਾ 'ਅਗ ਬਿਨਾ ਧੂੰਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ' । (ਸੰਗ੍)

ਅਗ ਲਗਿਆਂ ਝੁਹ ਪੁਟੇ । ਜਾਂ
ਅੱਗ ਲਗਿਆਂ, ਮੀਂਹ ਕਿਥੇ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਤਬਾਹ ਹੋਣ ਲਗੇ ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੋਚੇ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਂ ਜੀ ! 'ਅੱਗ ਲਗਿਆਂ ਵੀ ਕਦੀਂ ਖੂਹ ਪੁਟੇ' ਕੰਮ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ? ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਤੇ ਰਹੇ ਸੀ ? ਹੁਣ ਆ ਬਲੀ ਤੇ ਚੀਕਦੇ ਹੋ ? (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਮਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਭਾ ਕੌਣ ਪੁਛਦਾ ਏ ?

ਭਾਵ:— ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਗੜ ਬੜ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਏ, ਵਿਚਾਰ ਕੌਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਵੇਲਾ ਟਪਾਣ ਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਏ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਸ—ਮਹਾਰਾਜ, ਪੁਛਣਾ ਸੁਖ ਵੇਲੇ, ਦੁਖ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਹਫੜਾ ਤਫੜੀ ਹੁੰਦੀ ਏ । 'ਅੱਗ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਮਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਭਾ ਕੌਣ ਪੁਛਦਾ ਏ ?'

(ਖੇਡਣ ਦੇ ਦਿਨ ਚਾਰ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗ ਲਗੀ, ਕੁਤੇ ਨਿਆਈਂ ।

ਭਾਵ:— ਦੁਖ ਵਿਚ ਹੋਰ ਦੁਖ ਆ ਪੈਣੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਸੀ—ਚਾਚੀ ਜੀ ! ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹਾਂ, ਉਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਆ ਗਈ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਅੱਗ ਲਗੀ, ਕੁਤੇ ਨਿਆਈਂ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣ ਰਹੀ ਹੈ, ਦਸੋ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗ ਲਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖ ।

ਭਾਵ:— ਘਰ ਵਿਚ ਫੁਟ ਪਵਾ ਘਰ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੁਹਾਡਾ ਮਤਲਬ ਸਿਵਾਏ ਇਸ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿ ਇਸ ਘਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖੋ ।

(ਜੀਵਨ ਸੰਗਰਾਮ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗ ਲੈਣ ਆਈ ਤੇ ਘਰ ਵਾਲੀ (ਘਰ ਦੀ ਮਾਲਕ) ਬਣ ਬੈਠੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਜਾਂ ਥਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰੇ ਤੇ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਵੇਖ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਜੱਫਾ ਮਾਰਨ ਦੀ ਕਰੇ ।

(੨) ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਸਾਧਾਰਨ ਕੰਮ ਲਈ ਜਾਵੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਕੰਮ ਕਢ ਲੈ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:—

ਅੱਗ ਲੈਣ ਆਈ ਘਰ ਸਾਂਭਿਓ ਈ,
ਏਹ ਤੇਰਾ ਸੀ, ਵੀਰ ਨਾ ਭਾਈਆਂ ਦਾ ।
ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਾਰ ਹੀ ਵਗੇ ਹੀਰੇ,
ਜਿਹਾ ਖੋਹਿਆ ਈ ਦੇਵਰ ਭਰਜਾਈਆਂ ਦਾ ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਅਗਲੀ ਲੈਣ ਗਿਆ, ਪਿਛਲੀ ਕੁੱਤਾ ਲੈ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਹਥ ਆਇਆ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਦੇ ਮਗਰ ਨੱਸੇ ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਵੀ ਗਵਾ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ—ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਤੂੰ ਅਨੋਖਾ ਜਿਹਾ ਪੁਰਸ਼ ਏਂ, ਤੂੰ ਹੱਥ ਆਏ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇ ਮਗਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਏਂ । ਵੇਖੀਂ ! ਕਿਤੇ ਉਹੋ ਹਾਲ ਨਾ ਕਰਾ ਬੈਠੀਂ ਅਖੇ 'ਅਗਲੀ ਲੈਣ ਗਿਆ, ਪਿਛਲੀ ਕੁੱਤਾ ਲੈ ਗਿਆ ।' (ਸੰਗ੍)

ਅਗਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਭਾਂਵਦੇ, ਹੋਰ ਢਿੱਡ ਕਢੀ ਆਉਂਦੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਤੋਂ ਕੋਈ ਅਗੇ ਹੀ ਅੱਕਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਆ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕੀ ਕਰਾਂ ਪਰਸੋਂ ਦੇ ਚਾਰ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਆਏ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਨੱਕ ਸਿੰਦ ਕਰ ਛਡੀ ਨੇ, ਅਜ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਆ ਰਹੇ ਹਨ । 'ਅਗਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਭਾਂਵਦੇ, ਹੋਰ ਢਿੱਡ ਕਢੀ ਆਉਂਦੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤੇ । (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗਾ ਤੇਰਾ, ਪਿੱਛਾ ਮੇਰਾ ।

ਭਾਵ:— ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਬੱਧਾ ਤੁਰਾਂਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸ ਨੇ ਰਾਮ ਰਤਨ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਵਿਚ ਘੁਟ ਲਿਆ ਤੇ ਪੂਰੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਰੰਗੀਜ ਕੇ ਕਿਹਾ 'ਜਿਵੇਂ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ ਉਵੇਂ ਕਰ 'ਅੱਗਾ ਤੇਰਾ ਤੇ ਪਿੱਛਾ ਮੇਰਾ ।''

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗਾ ਦੌੜ, ਪਿੱਛਾ ਚੌੜ । ਜਾਂ

ਅਗੋਂ ਵੱਟਾਂ ਜੇਵਡੀ, ਪਿਛੋਂ ਵੱਛਾ ਖਾਏ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅਗਾਂਹ ਵਧਣ ਦਾ ਜਤਨ ਤਾਂ ਕਰੇ, ਪਰ ਪਿਛਲੇ ਵਿਗੜਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਧਰਮ ਕੌਰ-ਮੁੰਡਾ ਤਾਂ ਹੈ ਲਾਇਕ ਪਰ ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਤੇ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, 'ਅੱਗਾ ਦੌੜ, ਪਿੱਛਾ ਚੌੜ' ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਨੰਬਰ ਘਟ ਆਏ ਹਨ । (ਸੰ)

ਅੱਗੀ ਪਾਲਾ ਕਿ ਕਰੇ ਸੂਰਜ ਕੋਹੀ ਰਾਤਿ ।। (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ ਕੀ)

ਭਾਵ:— ਅੱਗ ਨੂੰ ਪਾਲਾ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਤੇ ਰਾਤ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ:— "ਅਗੀ ਪਾਲਾ ਕਿ ਕਰੇ ਸੂਰਜ ਕੋਹੀ ਰਾਤਿ ।। ਚੰਦ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਕਿ ਕਰੇ ਪਉਣ ਪਾਣੀ ਕਿਆ ਜਾਤਿ ।."

ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਜਾਹ, ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਖਟਿਆ ਖਾਹ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਧਨ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਪਰਦੇਸ ਭਾਗੇ ਪਰ ਪੱਲੇ ਘਰ ਵਾਲੀ ਮਜੂਰੀ ਵੀ ਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੀਆਂ ਜੀ ! ਕਿਹੜਾ ਪਾਪੜ ਨਹੀਂ ਵੇਲਿਆ ਹੋਣਾ ਮੈਂ । ਦੇਸੋਂ ਪਰਦੇਸ ਗਿਆ । ਪਰ 'ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਜਾਹ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਖਟਿਆ ਖਾਹ' ਉਥੇ ਵੀ ਉਹੀਉ ਕੁਹਾੜੀ ਤੇ ਉਹੀਉ ਵੰਞਾ । ਭੈੜਾ ਹਾਲ ਹੀ ਰਿਹਾ । (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗੇ ਕਮਲੀ, ਮੁੜ ਪੈ ਗਈ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਜਿਹੜਾ ਅਗੇ ਹੀ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੁੜ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾ ਰਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਿਸ ਮਨ ਨੇ ਢੂੰਡ ਕਰਨੀ ਸੀ, ਉਹੋ ਤਾਂ ਗੁਆਚਾ । 'ਅੱਗੇ ਕਮਲੀ ਸੀ, ਉਤੋਂ ਪਈ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ' । ਨਾਲ ਹੀ ਸੁਧ ਸਰੀਰ ਦੀ ਅਤੇ ਬੁਧ ਮਨ ਦੀ ਇਹ ਵੀ ਦੋਵੇਂ ਕਟੀਆਂ ਗਈਆਂ ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਖਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗੇ ਖੂਹ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਖਾਈ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਦੁਖ ਹੀ ਦੁਖ ਪੁਜੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਪੁਸ਼ਪਾ—ਮਾਂ ਜੀ ! ਉਸ ਦੇ ਦੁਖ ਦਾ ਹਾਲ ਕੀ ਦਸਾਂ ? **'ਅੱਗੇ ਖੂਹ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਖਾਈ'** ਵਾਲੀ ਵਿਚਾਰੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਾਨ, ਮਗਰੋਂ ਟੱਪ ਚੜ੍ਹੀ ਅਸਮਾਨ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅੱਗੇ ਹੀ ਵਿਗੜਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਹੋਰ ਲਾਡ ਪਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਣ-ਮੋੜ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੀਜੀ— ਨੀ ਬੀਬੀਏ ! ਚੋਧਰੀ ਨੇ ਈ ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਲਾਡ ਲਡਾ ਕੇ ਕੌੜੀ ਵੇਲ ਵਾਂਗੂ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹਾ ਲਿਆ ਏ, ਤੇ ਰਹਿੰਦੀ ਬਾਕੀ ਹੁਣ ਇਹਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇਪਰਵਾਹੀਆਂ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੱਢਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ, ਅਖੇ 'ਅਗੇ ਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਾਨ, ਮਗਰੋਂ ਟੱਪ ਚੜ੍ਹੀ ਅਸਮਾਨ ।' (ਹੀਰ ਸਿਆਲ ਨਾਟਕ—ਫੀਰੋਜ਼ਦੀਨ)

ਅੱਗੇ ਪਏ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸ਼ੇਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ ।

ਭਾਵ:— ਨਿੰਮਰਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਓਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੇਬੇ—ਬੱਚੀ ! ਹੌਸਲਾ ਕਰ ਤੇ ਨਿੰਮਰਤਾ ਧਾਰਨ ਕਰ । 'ਅੱਗੇ ਪਏ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸ਼ੇਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ ।' ਦਰ ਢਹਿ ਪਏਂਗੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਉਠਾਏਗਾ । (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗੇ ਪਿਛੇ ਚੰਗੀ, ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ ਮੰਦੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੇ ਵਿਗੜ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਓਦੋਂ ਮੇਰਾ ਜਨਮ-ਦਿਨ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਮਾਸੀ ਜਿਹੜੀ ਰੋਜ਼ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਦਿਨ ਨਾ ਆਈ । ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਉਚੇਚਾ ਉਹਦੇ ਘਰ ਗਏ । ਬੜਾ ਮਨਾਇਆ, ਪਰ ਮਾਸੀ ਜੀ ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ । ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਸੇ ਵਿਚ ਕਈ ਗਲਾਂ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, 'ਅੱਗੇ ਪਿਛੇ ਚੰਗੀ, ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ ਮੰਦੀ ।' (ਸੰ)

ਅੱਗੇ ਭੱਸ ਤੇ ਹੁਣ ਛਾਈ।

ਭਾਵ: — ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ: — ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਲਗ ਗਈ, ਪਰ ਤਨਖਾਹ ਅਗੇ ਪੰਜਾਹਵਾਂ ਤੋਂ ਹੁਣ ਝੁਗੇ ਵਿਚ ਤ੍ਰੀਹ ਰੁਪਏ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਚਾਰ ਅਸੀਂ ਵਡੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਤੇ ਪੰਜ ਮੇਰੇ ਨਿਕੇ ਨਿਕੇ, ਮਿਠੇ ਮਿਠੇ ਵੀਰ ਸਨ। 'ਅੱਗੇ ਭੱਸ ਤੇ ਹੁਣ ਛਾਈ' ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਵੀ ਹੱਥੋਂ ਮੂੰਹ ਤਕ ਸੀ।

(ਸਵੇਰ ਸਾਰ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁਗਲ)

ਅੱਗੇ ਭਾਬੋ (ਜਾਂ ਨਾਨੀ) ਨੱਚਣੀ, ਨਾਲ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਕੁੜਕੁੱਟ। ਜਾਂ

ਅੱਗੇ ਬੀਬੀ ਟੱਪਣੀ, ਮਗਰੋਂ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਗੜਗੱਜ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਅੰਗਣਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਰਲ ਕ ਵਧੀਕ ਕਰ ਦੇਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— 'ਅੱਗੇ ਨਾਨੀ ਨੱਚਣੀ, ਉਤੇ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਕੁੜਕੁੱਟ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਆ ਬਣੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਚਿੜੀ ਜਨਾਵਰ ਭੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਆਹਲਣੇ ਢੂੰਡਦੇ ਥਕ ਰਹੇ ਹਨ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗੇ ਵਹੁਟੀ ਸੁਹਣੀ, ਉਤੋਂ ਸੁਤੀ ਉੱਠੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਇਕ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਬਦਸ਼ਕਲ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਵੀ ਭੈੜਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ: — ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਭੈੜਾ ਮੂੰਹ ਬਣਾਈ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਭੁਲ ਭੁਲੇਖੇ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਛੇੜ ਬੈਠਾ। ਆ ਬਲਾਈਏ ਪਿੰਡੇ ਲਗ—ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਚਮੁਟ ਹੀ ਗਿਆ। ਮੇਰੇ ਮਿਤਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਅੱਗੇ ਵਹੁਟੀ ਸੁਹਣੀ, ਉਤੋਂ ਸੁਤੀ ਉੱਠੀ।' (ਸੰ)

ਅਗੋਂ ਅਗੈਣ ਤੇ ਗਲੋਂ ਗਲੈਣ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਵਧਾ ਕੇ ਦਸਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਮ ਦੇਈ—ਭੈਣ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਰਾਈ ਦਾ ਪਹਾੜ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈਦਾ। 'ਅਗੋਂ ਅਗੈਣ ਤੇ ਗਲੋਂ ਗਲੈਣ'; ਸਹੁਤੀ ਗਲ ਵਧਾ ਕੇ ਆਖਣੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। (ਸੰਗੂ)

ਅਗੋਂ ਸਿੰਗ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਦੁਲੱਤੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਪਾਸੀਂ ਦੁਖ ਪੇਸ਼ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਤਨ ਕੌਰ ਨੂੰ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਂ ਘਰੋਂ ਕਢ ਦਿਤਾ ਪਰ ਵਿਚਾਰੀ ਨੂੰ ਮਾਪੇ ਵੀ ਵਢ ਵਢ ਖਾਣ। 'ਅਗੋਂ ਸਿੰਗ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਦੁਲੱਤੇ।' (ਸੰ)

ਅਛਾ ਨਾਮ ਖੁਦਾ ਦਾ (ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ)

ਭਾਵ: — ਜਦ ਕਿਸੇ ਗੁਣਵਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਔਗਣਹਾਰਾ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭੈਣ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਪਰਕਾਸ਼ ਕੌਰ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੀ ਨਹੀਂ ਰਜਦੀ, ਪਰ ਵੇਖੀਂ ਖਾਂ ਕਲ ਉਸ ਨੇ ਕਿਤਨਾ ਕੁਫ਼ਰ ਤੋਲਿਆ। ਅਗੋਂ ਜੋਗਿੰਦਰ ਬੋਲੀ, ਭੈਣ! 'ਅਛਾ ਨਾਮ ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਹੀ ਹੈ।' ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਕਿੱਨਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਭੁਲ ਹੋਣੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। (ਸੰਗੂ)

ਅੱਜ ਏਥੇ ਕਲ੍ਹ ਉਥੇ, ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਲੇਖੇ ਜਾਂ

ਅੱਜ ਹੋਰ ਤੇ ਕਲ ਹੋਰ।

ਭਾਵ: — ਜਦ ਕੋਈ ਛੇਤੀ ਹੀ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾ ਬਦਲਦਾ ਰਹੇ ਤੇ ਲਾਭ ਨਾ ਉਠਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਜਿੰਦਰ—ਮੀਆਂ! ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਏ। 'ਅੱਜ ਹੋਰ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਹੋਰ।' ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਬੈਠਾ ਰਵ੍ਹੇ? (ਸੰਗੂ)

ਅੱਜ ਕਿਧਰੇ ਮੀਂਹ ਪਿਆ। ਜਾਂ

ਅੱਜ ਕਿਧਰੇ ਰੱਬ ਤੁੱਠਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਮਿੱਤਰ ਚਿਰਾਂ

ਪਿਛੋਂ ਮਿਲੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਅਣਹੋਣੀ ਗਲ ਹੋਈ ਦਿਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਆਓ, ਵੀਰ ਜੀ, ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ! ਇਨ ਖਤ ਪਾਏ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਏ ਨਹੀਂ! ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜ ਕਿਧਰੇ ਠੱਬ ਤੁਠਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕਲ੍ਹ ਉਤੇ ਨਾ ਛਡੋ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਝਟਾ ਪਟ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਸਟਰ—ਬਚਿਉ! ਇਹ ਗਲ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਵੋ ਕਿ 'ਅਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕਲ੍ਹ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਛਡਣਾ।' (ਸੰਗ੍)

ਅੱਜ ਦਾ ਦਿਨ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਕਿਨੇ ਡਿੱਠਾ।

ਭਾਵ:— ਜੋ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਹੈ ਹੁਣੇ ਹੀ ਕਰੋ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਤੇ ਨਾ ਸੁੱਟੋ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰੱਬ ਜਾਣੇ ਫੇਰ ਇਹ ਦਿਨ ਦੇਖਣਾ ਏ ਕਿ ਨਹੀਂ। 'ਅੱਜ ਦਾ ਦਿਨ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਕਿਨੇ ਡਿੱਠਾ।' ਇਕ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਰਜ ਕੇ ਵੇਖ ਲਈਏ। (ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ਵਾ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਅੱਜ ਮੇਰੀ, ਕਲ੍ਹ ਤੇਰੀ, ਵੇਖੋ ਲੌਕੋ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਹੋਣ ਤੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ: — ਪੰਚ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਸਾਫ ਸਾਫ ਉਤਰ ਦਿਉ। 'ਅੱਜ ਮੇਰੀ, ਕਲ੍ਹ ਤੇਰੀ, ਵੇਖੋ ਲੌਕੋ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ।' ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿੱਧੀ ਗਲ ਦਾ ਗਾਹਕ ਹਾਂ, ਵਿੰਗ ਵਲੇਵੇਂ ਦਾ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਮੰਗਣੀ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਝਟਾਪਟ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਮੰਗਣੀ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੋਇਆ। ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਕੰਮ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਝਟਪਟ ਪਰਤ ਆਏ। (ਸੰਗ੍)

ਅਜ ਮੋਏ, ਕਲ੍ਹ ਚੌਥਾ।

ਭਾਵ :— ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਕੋਈ ਮਰ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਉਸ ਦੀਆਂ ਹਡੀਆਂ ਚੁਣ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਸਵਾਹ ਸੁਟ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਕੋਈ ਮਰ ਗਏ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਭੁਲਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ—ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਅਜ ਮੋਏ, ਕਲ ਚੌਥਾ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣੀ ਹੈ। ਹਾਲੀ ਸਵਾਹ ਠੰਡੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਕਿ ਘਰ ਵਿਚ ਸੋਗ ਦਾ ਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਅਜ ਮੋਏ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਦੂਆ ਦਿਹਾੜਾ (ਦਿਨ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਕੋਈ ਯਾਦ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਸੰਤ ਨੂੰ ਮੋਇਆਂ ਅਜੇ ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਨਵੀਂ ਵਹੁਟੀ ਦੀ ਗਲਬਾਤ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਬਸੰਤ ਨਾਲ 'ਅਜ ਮੋਏ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਦੂਆ ਦਿਹਾੜਾ (ਦਿਨ)' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ। (ਸੰ)

ਅਜਹੁ ਸੁ ਨਾਉ ਸਮੁਦ੍ ਮਹਿ ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਕਿਆ ਹੋਇ॥

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ, ਜਤਨ ਢਿਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਭਵਿਖਤ ਬਾਰੇ ਨਿਸਚਾ ਨਾ ਹੋਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਬੀਰ ਗਰਬੁ ਨਾ ਕੀਜੀਐ ਰੰਕ ਨਾ ਹਸੀਐ ਕੋਇ॥
ਅਜਹੁ ਸੁ ਨਾਉ ਸਮੁਦ੍ ਮਹਿ ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਕਿਆ ਹੋਇ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ; ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਰੂੰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕੱਤੀ। ਜਾਂ ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਛੁਹੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਮਸੀਂ ਹੱਥ

ਹੀ ਲਾਇਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਹਾਲੀ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਵੇਖਿਆ ਵੇ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋ ਵਾਰੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵੇਖ ਚੁਕੀ ਹਾਂ । 'ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛੁਹੀ ।' ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਅਜੇ ਤੀਹ ਮੀਲ ਅਗੇ ਜਾਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿਸੇਗਾ ।

(ਜੀਵਨ ਸੰਗਰਾਮ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਜੇ ਦਿਲੀ ਦੂਰ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੰਮ ਅਧੂਰਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਹਿਸਾਬ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਜਾਂ ਪੈਂਡਾ ਦੂਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਅਰਾਮ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਕਰੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਕਾਹਲੇ ਨਾ ਪਵੋ ! 'ਅਜੇ ਦਿਲੀ ਦੂਰ ਏ' ਏਨੀ ਛੇਤੀ ਫੱਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਹਨਤ ਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਅਜੇ ਵੀ ਡੁਲ੍ਹੇ ਬੇਰਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵਿਗੜਿਆ ਕੰਮ ਥੋੜੇ ਜਤਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸੌਰ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੀਜਾ— 'ਬਈ ਭਰਾਓ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੱਚੀ ਗਲ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਕਰਿੰਦਾ ਜੇ । 'ਅਜੇ ਵੀ ਡੁਲ੍ਹੇ ਬੇਰਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ' ਜੇ ਇਸ ਗਿਆਨੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮਨ੍ਹਾਂ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਖੋਰੇ ਰਵਾਣੀ ਵਾਲਾ ਕੁਪੱਤ ਇੱਥੇ ਵੀ ਹੋਕੇ ਹੀ ਰਹੂ'

(ਚਿਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਜੇਹੇ ਸੁਹਾਗ ਨਾਲੋਂ ਰੰਡੇਪਾ ਚੰਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਸਹੇੜੀ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਸੁਖ ਲਈ, ਪਰ ਉਲਟੀ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਰੰਡੀਓ ਘਰ ਕੀ ਆਂਦਾ, ਮੁਸ਼ਕਲ 'ਚ ਫਸ ਗਿਆ ਹਾਂ । ਬੱਚੇ ਰੋਜ਼ ਖ਼ਰਾਬ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਦੁਕਾਨਾਂ ਤੇ ਖਜਲ-ਖੁਆਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । 'ਅਜੇਹੇ ਸੁਹਾਗ ਨਾਲੋਂ ਰੰਡੇਪਾ ਚੰਗਾ' ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ । (ਸੰ)

ਅਜੋ ਗਈ, ਧਜੋ ਗਈ, ਗਲਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਸਭ ਕੁਝ ਗਵਾ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਹੈਂਕੜ ਨਾ ਛਡਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ—ਮਹਾਰਾਜ, ਕਮਲਾ ਨੂੰ ਸਮਝਾਓ । 'ਅਜੋ ਗਈ, ਧਜੋ ਗਈ, ਗਲਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਗਈ ।' ਸਭ ਥਹਿ ਖੁਹਾ ਕੇ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਐਂਠ ਨਹੀਂ ਛਡਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਅਵਾਣ ਵੈਦ, ਪ੍ਰਾਣਾ ਦਾ ਖੋ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਕੀਮ ਜਾਂ ਵੈਦ ਸਿਆਣਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਅਗਿਆਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਵੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਵਕੀਲ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਿ ਪੂਰੀਆਂ ਹੀ ਪਾ ਗਿਆ 'ਅਵਾਣ ਵੈਦ, ਪ੍ਰਾਣਾ ਦਾ ਖੋ' । ਲੈਣੇ ਦੇ ਦੇਣੇ ਪੈ ਗਏ ।

(ਸੰਗ੍)

ਅਜ਼ਮਾਏ ਦਾ ਕੀ ਅਜ਼ਮਾਣਾ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕਈ ਵੇਰ ਪਰਤਾ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਠੀਕ ਨਾ ਉਤਰੇ, ਤੇ ਜਦ ਫਿਰ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜ਼ਮਾਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਬਈ ਅਜ਼ਮਾਏ ਦਾ ਕੀ ਅਜ਼ਮਾਣਾ ?' ਅੱਗੇ ਥੋੜੀ ਵੇਰ ਓਹਨੇ ਸਾਨੂੰ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਹਾਰ ਦਿਤੀ ਏ ? (ਸੰਗ੍)

ਅਟਕਲ ਪੱਚੂ, ਚੌੜ ਚਪੱਟੂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਖੁਣੋਂ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਨੂੰ ਸਮਝਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਸੋਚਕੇ ਕਦਮ ਰਖੋ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਇੱਕ ਨਾ ਸੁਣੀ । ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਰੋਂਦੇ ਹੋ ?' 'ਅਟਕਲ ਪੱਚੂ, ਚੌੜ ਚਪੱਟੂ' ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍)

ਅਟਕੇ ਸੋ ਭਟਕੇ । ਜਾਂ

ਅਟਕਿਆ ਸੋ ਫਟਕਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਪੰਧ ਵਿਚ ਟੁਰਦਾ ਰੁਕ ਗਿਆ, ਉਹ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੋਸਤ ! ਹੱਥ ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਬੈਠਣ ਨਾਲ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹੇਗਾ । ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹੇਗਾ । 'ਅਟਕਿਆ ਸੋ ਫਟਕਿਆ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਹੈ । (ਸੰ)

ਅਟਕੋਂ ਪਾਰ ਗਿਆ ਸੋ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਰਿਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਦਰਿਆ ਅਟਕ ਤੋਂ ਪਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਜ਼ੋਰ ਸੀ, ਹਿੰਦੂ ਇਹ ਸਮਝ ਬੈਠੇ ਸਨ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਹਿੰਦੂ ਅਟਕ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਵੇਗਾ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਰਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿੱਦੇ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦ ਦੇ ਲੋਕ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਥੇ ਜਾਣਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਣ ਹੋਣ ਤੁਲ ਹੈ, 'ਅਟਕੋਂ ਪਾਰ ਗਿਆ ਸੋ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਰਿਹਾ' ।

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੱਠ ਠਗ ਤੇ ਅੱਠ ਠਠਿਆਰ, ਅੱਠ ਸੁਨਿਆਰੇ ਤੇ ਅੱਠ ਲੁਹਾਰ । ਅੱਠ ਚੋਕਾ ਬਤਰੀ, ਇਕ ਝੱਲਾ ਜਿਹਾ ਖਤਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਾ ਜਿਹਾ ਖਤਰੀ (ਦੁਕਾਨ-ਦਾਰ ਜਾਤ) ਵੀ ਬਹੁਤੇ ਕੰਮੀਆਂ ਉਤੇ ਭਾਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਣਜ ਵਿਚ ਠਗ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ, ਤੁਸੀਂ ਖਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਨਾ ਲਾਉ । ਇਹ ਉਤੋਂ ਪੋਲੇ ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਪੀਚੇ ਜੇ । ਇਵੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੁੰਨਣਗੇ, ਕਿ ਪਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਗਣ ਲਗਾ । ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਤੁਸਾਂ : 'ਅੱਠ ਠੱਗ ਤੇ ਅੱਠ ਠਠਿਆਰ । ਅੱਠ ਸੁਨਿਆਰੇ ਤੇ ਅੱਠ ਲੁਹਾਰ ਅੱਠ ਚੋਕਾ ਬਤਰੀ, ਇਕ ਝੱਲਾ ਜਿਹਾ ਖਤਰੀ' (ਸੰਗ੍)

ਅਡ ਖਾਏ ਸੋ ਡਡ ਖਾਏ, ਵੰਡ ਖਾਏ ਸੋ ਖੰਡ ਖਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵੰਡ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਉਪਮਾ ਤੇ ਅੱਡ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ, ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਆਪ ਹੀ ਨਾ ਵਲੇਟੀ ਜਾਉ । ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਖ਼ਿਆਲ ਰਖੋ । 'ਅਡ ਖਾਏ ਸੋ ਡਡ ਖਾਏ, ਵੰਡ ਖਾਏ ਸੋ ਖੰਡ ਖਾਏ । (ਸੰਗ੍)

ਅਣਹੋਂਦਾ ਆਪ ਗਣਾਇੰਦਾ, ਉਹੁ ਵਡਾ ਅਜਾਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸਦੇ ਹਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਡਾ ਦਸੇ ਓਹ ਬੜਾ ਮੂਰਖ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪਰ ਘਰ ਜਾਣੈ ਆਪਣਾ ਮੂਰਖ ਮਿਹਮਾਣਾ ॥
ਅਣਹੋਂਦਾ ਆਪ ਗਣਾਇੰਦਾ ਉਹੁ ਵਡਾ ਅਜਾਣਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਣਹੋਂਦਾ ਆਪ ਵੰਡਾਏ । (ਠਗਾਏ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭਲਾ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਦੁਖੀਏ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਹਾਰ ਸਕਦੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ ਦੁਖੀ ਰਹੇ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾ ਕਰਨ । ਉਹ ਤਾਂ 'ਆਪ ਠਗਾਏ ਲੋਕਾਂ ਭਾਣੇ' ਦੀ ਹੱਦ ਤੋਂ ਵੀ ਲੰਘ ਕੇ ਕਈ ਵਾਰੀ 'ਅਣਹੋਂਦਾ ਆਪ ਠਗਾਏ' ਦੀ ਹੱਦ ਤੀਕ ਜਾ ਪੁਜਦੇ ਸਨ ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ--ਸ: ਸ: ਅਮੋਲ)

ਅਵਗੁਣਿਆਰਾ ਗੁਣ ਨ ਸੱਰਸੈ ।

ਭਾਵ : ਅੌਗੁਣਿਆਰੇ ਨੂੰ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੁਤਾ ਚਉਕੈ ਚੜ੍ਹਾਇਐ ਚੱਕੀ ਚੱਟਣ ਕਾਰਨ ਨਸੈ ॥
ਅਵਗੁਣਿਆਰਾ ਗੁਣ ਨਾ ਸਰਸੈ ॥

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਣਜਾਣ ਵਿਦਿਆ, ਪ੍ਰਾਣਾ ਦਾ ਖੋ ।

ਭਾਵ:— :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਮੂਰਖ-

ਤਾਈ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਦਿਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ! ਉਸ ਮੂਰਖ ਦਾਈ ਪਾਸੋਂ ਇਲਾਜ ਕਰਾਉਣ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਅਣਜਾਣ ਵਿਦਿਆ, ਪ੍ਰਾਣਾ ਦਾ ਖੋ' ਵਾਲੀ ਹੀ ਗਲ ਬਣਨ ਲਗੀ ਸੀ। ਬਸ ਮਰਦੀ ਮਰਦੀ ਬਚੀ। (ਸੰਗੂ)

ਅਣ-ਮੰਗੇ ਮੋਤੀ ਮਿਲਣ, ਮੰਗਿਆਂ ਮਿਲੇ ਨਾ ਭੀਖ।

ਭਾਵ :— ਮੰਗਣ ਗਿਆਂ ਹੌਲੇ ਹੀ ਹੋਈਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਈ ਭਾਗ ਭਰੀ—ਬੀਬੀ ਜੀ! ਸੱਚੀ ਗਲ ਜੇ 'ਅਣ-ਮੰਗੇ ਮੋਤੀ ਮਿਲਣ, ਮੰਗਿਆਂ ਮਿਲੇ ਨਾ ਭੀਖ'। ਕੁਲਵੰਤ ਆਪੇ ਰੋਜ਼ ਬੋਲੀਆਂ ਭਰ ਭਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਘਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਕਲ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਘਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਬੜਾ ਰੁੱਖਾ ਜਿਹਾ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗੂ)

ਅਣੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਤੇ ਢਾਈ ਜਣੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੁੱਢੀ—ਨੀ ਕੁੜੀਏ ਅਸੀਂ ਕਰ ਹੀ ਕੀ ਸਕਦੀਆਂ ਹਾਂ। ਅੱਖੇ 'ਅਣੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਤੇ ਢਾਈ ਜਣੀਆਂ'। ਦੜ ਵਟ ਕੇ ਸਮਾਂ ਕਟੋ। (ਸੰਗੂ)

ਅੱਤ ਦਾ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਵੈਰ ਹੁੰਦਾ ਏ। ਜਾਂ ਅਤਿ ਖੁਦਾਈ ਵੈਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਅੱਤ ਚੁਕ ਲਏ, ਤਦ ਰਬ ਉਸਦੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਙੀ—'ਅੱਤ ਦਾ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਵੈਰ ਹੁੰਦਾ ਏ'। ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਹਿਨਾਂ ਸਭੋਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਸਾਡਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸਿਕੰਦਰ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਏ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ – ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅਤਿ ਸਿਆਣਪ ਜਮ ਕਾ ਭੋ ਵਿਆਪੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਹੁਤੀ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਬਣ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਜੀ! ਬਹੁਤੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਪਿਆ ਕਰੋ। ਜੋ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਕੀਤਾ ਕਰੋ। ਬਾਹਲੀ ਛਾਣ ਬੀਣ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਆਖਿਆ ਹੈ 'ਅਤਿ ਸਿਆਣਪ ਜਮ ਕਾ ਭੋ ਵਿਆਪੇ'। (ਸੰਗੂ)

ਅਤਿ ਭਗਤੀ, ਚੋਰ ਦੇ ਲਛਣ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਅੱਤ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਬਹੁਤੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਠੱਗੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰਨਾਮ ਦਾਸ ਬੜਾ ਮਿਠੀਆਂ, ਨਰਮ, ਗਲਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸਾਂ ਜੁ 'ਅਤਿ ਭਗਤੀ, ਚੋਰ ਦੇ ਲਛਣ'। ਕਲ ਨਿਹਾਲੇ ਨਾਲ ਉਹ ਲੜਿਆ, ਜੁ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਦਾ ਘੱਰਾ ਹੀ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗੂ)

ਅਦਲੇ ਦਾ ਬਦਲਾ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੀ ਕਰਨੀ ਤਿਹੀ ਭਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ—ਮਾਹਣੇ ਨੂੰ ਸਤ ਸਾਲ ਦੀ ਕੈਦ ਬੋਲ ਗਈ। ਇਸ ਨੂੰ ਤਾਂ 'ਅਦਲੇ ਦਾ ਬਦਲਾ' ਮਿਲ ਹੀ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਬਾਕੀਆਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਹੈ। (ਸੰਗੂ)

ਅੱਧ ਗਭਰੇ ਤੇ ਅੱਧ ਟਬਰੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਘਰ ਦੇ ਕਮਾਊ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਵਧੀਕ ਚੀਜ਼ ਦਿਤੀ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮੋ ਭੈਣ! ਇਹ ਕੀ ਰੌਲਾ ਹੋਇਆ। ਕਮਾਈ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਸਦਾ ਵਧੀਕ ਹਿਸਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਤਾਹੀਉਂ ਤਾਂ ਵਡਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ : 'ਅੱਧ ਗਭਰੇ ਤੇ ਅੱਧ ਟਬਰੇ'। (ਸੰਪ:)

ਅੱਧ ਪਾ ਖਿਚੜੀ, ਚੁਬਾਰੇ ਤੇ ਰਸੋਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਥੋੜਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੱਸੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੰਦਰੀ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਨੀ ਹੋਈ। ਪੇਟ ਭਰਨ ਤੇ ਸਰੀਰ ਢਕਣ ਜੋਗਾ ਤਾਂ ਹਥ ਪਲੇ ਨਹੀਂ; ਪਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਵਡੀ ਚੌਧਰਿਆਣੀ ਬਣ ਬਣ ਦਸਦੀ ਹੈ। 'ਅੱਧ ਪਾ ਖਿਚੜੀ ਤੇ ਚੁਬਾਰੇ ਤੇ ਰਸੋਈ'। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਵੇ ਵਿਚੋਂ ਕੀ ਲਭਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਧਾ ਤਿੱਤਰ, ਅੱਧਾ ਬਟੇਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਡੋਲਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੋਲਾ ਰਾਮ ਜੋ ਅਜ ਡਾਕਟਰੀ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਫਰੋਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਲ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੀਆਂ। ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਉਹਦਾ ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਖੁਭਦਾ। ਉਸ ਦਾ ਹਾਲ ਤਾਂ 'ਅੱਧਾ ਤਿੱਤਰ, ਅੱਧਾ ਬਟੇਰ' ਵਾਲਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਧੀ ਖਾਂਦਾ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਧਾਵੇ, ਨਾ ਅੱਧੀ ਰਹੇ ਨਾ ਸਾਰੀ ਆਵੇ। ਜਾਂ

ਅੱਧੀ ਛਡ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਧਾਵੇ, ਨਾ ਅੱਧੀ ਰਹੇ, ਸਾਰੀ ਭੀ ਜਾਵੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਪਲੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਬਹੁਤ ਲੈਣ ਦਾ ਲਾਲਚ ਕਰੇ ਤੇ ਜਿਹੜੀ ਪਲੇ ਹੋਵੇ ਉਹ ਵੀ ਗਵਾ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਘਰ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਸੀ। ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਪੰਜਾਹ, ਸੌ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਕਮਾਣ ਦੇ ਖਿਆਲ ਤੇ ਤੁਰ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਥੋਂ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜਿਆ। ਘਰ ਚੁੱਲਾ ਵੀ ਪਿਛੇ ਉਜੜ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਜੇ ਬੰਦਾ ਅੱਧੀ ਖਾਂਦਾ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਧਾਵੇ ਤਾਂ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅੱਧੀ, ਸਾਰੀ ਵੀ ਜਾਵੇ। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਧੀ ਦੀ ਬੁੱਢੀ, ਟਕਾ ਸਿਰ ਮੁਨਾਈ।
ਜਾਂ **ਧੇਲੇ ਦੀ ਬੁਢੀ ਟਕਾ ਸਿਰ ਮੁਨਾਈ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਬੜੀ ਘਟ ਕੀਮਤ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਉਪਰ ਖਰਚ ਬੜਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਿੰਨ ਰੁਪਏ ਦੀ ਮੋਜ਼, ਪਰ ਰੋਗਨ ਉਪਰ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਦਾ। 'ਅੱਧੀ ਦੀ ਬੁੱਢੀ, ਟਕਾ ਸਿਰ ਮੁਨਾਈ'। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਦੇਣੇ ਏਨੇ ਪੈਸੇ। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਧੀ ਮੌਤ ਮੁਸਾਫ਼ਰੀ, ਸਾਰੀ ਮੌਤ ਸੋ ਭੁਖ।

ਭਾਵ :— ਭੁੱਖ ਸਭ ਤੋਂ ਔਖਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਮੌਤੋਂ ਭੁੱਖ ਬੁਰੀ। ਰੋਟੀ ਦੀ ਭਾਲ ਹੀ ਥਕੇਵੇਂ ਨਾਲ ਚੂਰ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਅਗੋਂ ਮਿਲੇ ਨਾ, ਤਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਖੂੰਹਦਾ ਸਾਹ ਵੀ ਸੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਅੱਧੀ ਮੌਤ ਮੁਸਾਫ਼ਰੀ, ਸਾਰੀ ਮੌਤ ਸੋ ਭੁਖ'। (ਸੰਗ੍)

ਅਨਤ ਕਉ ਚਾਹਨ ਜੋ ਗਏ ਸੋ ਆਏ ਅਨਤ ਗਵਾਇ ॥

ਭਾਵ :— ਜੋ ਮਾਇਆ ਦੀ ਇੱਛਾ ਧਾਰ ਕੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਹ ਉਸ ਹਰੀ ਨੂੰ ਗਵਾ ਕੇ ਆਏ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਅਨਤਾ ਧਨੁ ਧਰਣੀ ਧਰੇ ਅਨਤ ਨਾ ਚਾਹਿਆ ਜਾਇ ॥ ਅਨਤ ਕੋ ਚਾਹਨ ਜੋ ਗਏ ਸੋ ਆਏ ਅਨਤ ਗਵਾਇ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਾਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣ)

ਅਨਾੜੀ ਦੇ ਸੌਦੇ ਵਿਚ ਖਤਾ ਹੀ ਖਤਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਬੇਸਮਝ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿੰਘ ਜੀ! ਜਦ ਮੈਂ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਥ ਨਾਲ ਵਣਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ, ਤਦ ਤੁਸੀਂ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਗਏ। ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਚੀਕਦੇ ਹੋ? 'ਅਨਾੜੀ ਦੇ ਸੌਦੇ ਵਿਚ ਸਦਾ ਖਤਾ ਹੀ ਖਤਾ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅਪਤ ਕਰੀਰ ਨਾ ਮਉਲੀਐ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਬਸੰਤੇ।

ਭਾਵ :— ਬੇਰੁੱਤਾ ਜਦ ਕਰੀਰ ਨਾ ਮਉਲੇ

ਤਦ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਦੇ ਸਿਰ ਕੀ ਦੱਸ ? ਭਾਵ ਮਾੜਾ ਜੇ ਗੁਣ ਨਾ ਦਸੇ, ਤਾਂ ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਅਪਤ ਕਰੀਰ ਨਾ ਮਉਲੀਐ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਬਸੰਤੇ ॥
ਸੰਢ ਸਪੁਤੀ ਨ ਥੀਐ ਕਣਤਾਵੇ ਕੰਤੈ ॥

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਪਨਾ ਘਰੁ ਮੂਸਤ ਰਾਖਿ ਨਾ ਸਾਕਹਿ ਕੀ ਪਰ ਘਰੁ ਜੋਹਨ ਲਾਗਾ ॥

ਭਾਵ :— ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਲੁਟੀਂਦਾ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਪਰਾਏ ਘਰ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਤਕਣ ਲਗ ਪਿਆ ਹੈਂ ?

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅਪਨਾ ਘਰੁ ਮੂਸਤ ਰਾਖਿ ਨਾ ਸਾਕਹਿ ਕੀ ਪਰ ਘਰੁ ਜੋਹਨ ਲਾਗਾ ॥ ਘਰੁ ਦਰੁ ਰਾਖਿਹ ਜੋ ਰਸੁ ਚਾਖਹਿ ਜੋ ਗੁਰਮੁਖਿ ਵਿਰਕੁ ਲਾਗਾ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਰਠਿ ਰਾਗ)

ਅਪਣੀ ਖਾਹ, ਨਾ ਤਕ ਪਰਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਹੀ ਵਾਸਤਾ ਰਖ, ਪਰਾਈ ਨੂੰ ਨਾ ਛੇੜ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਬਰ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ । 'ਅਪਣੀ ਖਾਹ, ਨਾ ਤਕ ਪਰਾਈ' ਦੇ ਅਸੂਲ ਤੇ ਚਲ ਤੇ ਬਸ ਫੇਰ ਅਨੰਦ ਹੀ ਅਨੰਦ ਹੈ ।

(ਸੰ)

ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਮੰਨਣ, ਕਰ ਦੇਵੇ ਚੰਨਣ ।

ਜਾਂ

ਆਪ ਸੂਝੇ ਤਾਂ ਬਤੀ ਸੁਲਖਣਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਭੁਲ ਕਰਕੇ ਪਛਤਾਵੇ ਜਾਂ ਸਮਝਾਉਣ ਤੇ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਕਾਕੇ ਨੂੰ ਹੁਣ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿਓ, ਉਹ ਭਜ਼ਾ ਪਛਤਾਉਂਦਾ ਹੈ । 'ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਮੰਨਣ, ਕਰ ਦੇਵੇ ਦੰਨਣ' । ਜਦ ਓਹਨੇ ਤੁਹਾਡੀ ਮੱਤ ਮੰਨ ਲਈ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਹੋਰ ਅੜੀ ਨਾ ਕਰੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਪਰਾਧੀ ਦੂਣਾ ਨਿਵੈ

ਭਾਵ :— ਜੋ ਬਹੁਤ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਪਖੰਡ ਕਰੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅਪਰਾਧੀ ਦੂਣਾ ਨਿਵੈ ਜੋ ਹੰਤਾ ਮਿਰਗਾਹਿ ॥
ਸੀਸ ਨਵਾਇਐ ਕਿਆ ਥੀਐ ਜਾਂ ਰਿਦੈ ਕੁਸੁਧਾ ਜਾਹਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ, ਮਹਲਾ ੧)

ਅਫ਼ੀਮ ਚਬਾਏ ਰੇਵੜੀਆਂ ਤੇ ਪੋਸਤ ਚਬਾਏ ਗੰਨੇ । ਭੰਗ ਵਿਚਾਰੀ ਆਲੀ ਭੋਲੀ, ਜੋ ਆਵੇ ਸੋ ਖੰਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਅਫ਼ੀਮ, ਪੋਸਤ ਅਤੇ ਭੰਗ ਦੇ ਸੁਆਦਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਕਿਤੇ ਰੋਣ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਚੁੱਪ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਹੱਸਣ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਬਸ ਨਹੀਂ, ਭੰਗੀ ਦੇ ਭੋਜਨ ਦਾ ਅਚਰਜ ਹਾਲ ਹੈ । 'ਅਫ਼ੀਮ ਚਬਾਏ ਰੇਵੜੀਆਂ ਤੇ ਪੋਸਤ ਚਬਾਏ ਗੰਨੇ । ਭੰਗ ਵਿਚਾਰੀ ਆਲੀ ਭੋਲੀ ਜੋ ਆਵੇ ਸੋ ਖੰਨੇ' ।

(ਡਾਕਟਰ ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅਬ ਤਉ ਜਰੇ ਮਰੇ ਸਿਧਿ ਪਾਈਐ, ਲੀਨੋ ਹਾਥਿ ਸੰਧਉਰਾ ॥ (ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)

ਭਾਵ :— ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੌਤ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸਫ਼ਲਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਅਗ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਤੋਂ ਭਾਰੀ ਕਠਨ ਜਾਪਿਆ, ਕੰਢੇ ਤੇ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਅਬ ਤਉ ਜਰੇ ਮਰੇ ਸਿਧਿ ਪਾਈਐ, ਲੀਨੋ ਹਾਥਿ ਸੰਧਉਰਾ' ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅਭਿਮਾਨੀ ਕੀ ਜੜ ਸਰਪਰ ਜਾਏ ॥

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰੀ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਜ਼ਰੂਰ ਪੁੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੁਣਿ ਸਾਜਨ ਮੇਰੇ ਮੀਤ ਪਿਆਰੇ ॥
ਸਤਿ ਬਚਨ ਵਰਤਹਿ ਹਰਿ ਦੁਆਰੇ ॥
ਜੈਸਾ ਕਰੇ ਸੁ ਤੈਸਾ ਪਾਏ ॥

ਅਭਿਮਾਨੀ ਕੀ ਜੜ ਸਰਪਰ ਜਾਏ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗੁ ਗੌਂਡ)

ਅਮਲਾਂ ਬਾਝ ਖ਼ੁਆਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਜ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਖ਼ੁਆਰੀ ਹੀ ਸਮਝੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸ਼ਹੁ ਨੂੰ ਤੂੰ ਕਿਹੜੇ ਗੁਣ ਲਗੇਂਗੀ ਪਿਆਰੀ ।
ਕਹੈ ਹੁਸੈਨ ਫ਼ਕੀਰ ਅਲਾ ਦਾ, ਅਮਲਾਂ ਬਾਝ ਖ਼ੁਆਰੀ ।
(ਕਾਫ਼ੀਆਂ—ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ)

ਅਮਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਢੋਈ ਨਾਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੂੜੀ ਗੱਲੀਂ ਕੁਝ ਨਾ ਵੱਧੈ,ਬਖਸ਼ ਕਦਾਈਂ ਭੋਰਾ ।।
ਅਮਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਢੋਈ ਨਾਹੀ,ਨਾ ਕਰ ਵੇਖੀਂ ਜ਼ੋਰਾ ।।
(ਹਾਫ਼ਜ਼ ਬਰਖ਼ੁਰਦਾਰ)

ਅਮਾਨਤ ਵਿਚ ਖ਼ਿਆਨਤ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਅਮਾਨਤ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰਖਣ ਲਈ ਰਖੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਜਦ ਜੀ ਆਵੇ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਮੋੜ ਲਈ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਅਮਾਨਤ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਜੇ ਆਪ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਹੜੱਪ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਲ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਹੀਂ, ਹਾਲੇ ਸੰਤ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ । ਪਰ ਮਨੋਰਮਾ ! 'ਅਮਾਨਤ ਵਿਚ ਖ਼ਿਆਨਤ' ! ਕੀ ਸੰਤ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹਾਰ ਸਕੇਗਾ ? ਕੋਈ ਹਰਜ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਸੰਤ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਬਾਨ੍ਹ ਬੰਨ ਲਵਾਂਗਾ ।
(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਅਗਾੜੀ.
ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਪਿਛਾੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਅਮੀਰਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਚਾਹ ਕਰੇ, ਪਰ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਵਿਖਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਅਗਾੜੀ, ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਪਿਛਾੜੀ' ਇਹ ਅਸੂਲ ਗੁਰ-ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰ-ਸਿਖ ਨੂੰ ਇਸ ਅਸੂਲ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਅਰਾਕੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤ, ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਡੰਡਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਡੰਡੇ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਸੁਧਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਤਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਿਚ ਅਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ । ਪਰ ਕੀ ਕਰੀਏ 'ਅਰਾਕੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤ, ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਡੰਡਾ' ਸਖ਼ਤੀ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗੂ)

ਅਰਾਮ ਦੇਹ, ਅਰਾਮ ਲੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ ਓਹਾ ਜਿਹਾ ਫੱਲ ਮਿਲੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਏਸੇ ਗਲ ਉਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜੀ 'ਅਰਾਮ ਦੇਹ ਤੇ ਅਰਾਮ ਲੈ' । ਤੇਰੀ ਦੋਹੀਂ ਹੱਥੀਂ ਵਜਦੀ ਏ । ਆਪ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕਰੀਏ, ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਕੌਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗੂ)

ਅਲ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ੀ, ਨੀਮ ਰਜ਼ਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਪੁਛ ਦਾ ਉਤਰ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਚੁਪ ਰਹੇ ਤੇ ਉਸਦੀ ਚੁਪ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸਟਰ ਕੋਲੋਂ ਛੁਟੀ ਲੈਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਇਆ । ਮਾਸਟਰ ਉਸ ਦੀ ਏਨਤੀ ਸੁਣਕੇ ਚੁਪ ਕਰ ਰਹਿਆ । 'ਅਲ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਨੀਮ ਰਜ਼ਾ' ਸਮਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚਲਾ ਗਿਆ । (ਸੰ)

ਅਲਫ਼ ਬੇ ਸੁਲਖਣਾ, ਮੀਆਂ ਜੀ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਕਖ ਨਹੀਂ ਰਖਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਤੀ ਮੂਰਖ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ ਪੜ੍ਹ ਗਿਆ ਹੈ ਸਾਡਾ ਮੁੰਡਾ ਵੀ । ਅਖੇ 'ਅਲਫ ਬੇ ਸੁਲਖਣਾ, ਮੀਆਂ ਜੀ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਕਖ ਨਹੀਂ ਰਖਣਾ' । ਤੇ ਬਸ ! (ਸੰਗੂ)

ਅੱਲਾ ਅੱਲਾ ਤੇ ਖ਼ੈਰ ਸੱਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭੇਦ ਦਸਣ ਵੇਲੇ ਟਾਲ ਮਟੋਲਾ ਕਰੇ ਤੇ ਪੁਛਣ ਵਾਲਾ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਉੱਤਰ ਚਾਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿੱਠੂ ਰਾਮ — ਬਹਾਵਲਾ ! ਉਰਲੀਆਂ ਪਰਲੀਆਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਜਾਣ ਦੇ ਯਾਂ, ਜ਼ਮੀਨ ਤਾਂ ਤੂੰ ਲੈਣੀ ਏ ਨਵਾਬ ਖਾਨ ਕੋਲੋਂ ਤੇ ਲੈਣ ਲਗਾ ਏਂ, ਫਿਰ ਸਿੱਧੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਲੈ । ਮੈਥੋਂ ਚੋਨੀ ਕਿਉਂ ਲੈਂਦਾ ਏਂ ? 'ਅੱਲਾ ਅੱਲਾ ਤੇ ਖ਼ੈਰ ਸੱਲਾ' ।

(ਨਵਾਬ ਖ਼ਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਅੱਲਾ ਦਏ ਤੇ ਬੰਦਾ ਸਹੇ ।

ਜਾਂ

ਅੱਲਾ ਦਏ ਤੇ ਬੰਦਾ ਲਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਹੁਤ ਦੁਖ ਸਿਰ ਤੇ ਆ ਪੈਣ ਜਾਂ ਰਬ ਰਹਿਮ ਕਰੇ ਤੇ ਬੰਦਾ ਉਸਦੀ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਤੋਂ ਲਾਭ ਪਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਹਾਲ ਪੁੱਛਦੇ ਹੋ 'ਅੱਲਾ ਦਏ ਤੇ ਬੰਦਾ ਸਹੇ' ਬਸ ਹਰ ਪਾਸਿਉਂ ਦੁਖ ਹੀ ਦੁਖ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਲ੍ਹ ਕਰੇ ਵਲੱਲੀਆਂ, ਰੱਬ ਸਿਧੀਆਂ ਪਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਦੇ ਵਿਗੜੇ ਕੰਮ ਵੀ ਅਚਣਚੇਤ ਸਵਰਨ ਲਗ ਪੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ—ਵੇਖੋ, ਰੱਬ ਦੇ ਰੰਗ ਕਲ੍ਹ ਤੀਕ ਕੀ ਸੀ ਝੱਲ੍ਹ । ਅਜ ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਵੀ ਹੱਥ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੋਨਾ ਪਿਆ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਰੱਬ ਦੀ ਹੀ ਮਿਹਰ ਹੈ । 'ਅਲ੍ਹ ਕਰੇ ਵਲੱਲੀਆਂ, ਰੱਬ ਸਿਧੀਆਂ ਪਾਵੇ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਵਰ ਉਪਦੇਸੈ, ਆਪਿ ਨਾ ਕਰੈ ।।

ਭਾਵ :— ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਪ ਉਸ ਉਤੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਅਵਰ ਉਪਦੇਸੈ ਆਪਿ ਨਾ ਕਰੈ,
ਆਵਤ ਜਾਵਤ ਜਨਮੈ ਮਰੈ ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੁਖਮਨੀ ਗਉੜੀ)

ਅਵਲ ਖੇਸ਼ਾਂ ਬਾਦ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਰਾਸ ਕਰੋ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦਾ ਕੀ ਬਣੇਗਾ ? ਕੁਲ ਦੋ ਢਾਈ ਹਫਤੇ ਤਾਂ ਰਹਿ ਗਏ ਨੇ । ਫਨੇ ਖ਼ੂਹ ਵਿਚ ਪਿਆ ਇਮਤਿਹਾਨ, "ਅਵਲ ਖੇਸ਼ਾਂ ਬਾਦ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ।" ਚੰਗਾ ਚੰਗਾ, ਚਲਾ ਜਾਵਾਂਗਾ ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਵਲ ਮਰਨਾ ਆਖ਼ਰ ਮਰਨਾ, ਫਿਰ ਮਰਨੇ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇਕ ਜਾਂ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਡਿਗਦੇ ਹੌਸਲੇ ਵੇਖਕੇ ਬੋਲੀ "ਹੇ ਮੇਰੇ ਬਹਾਦਰੋ ! ਮਰਨਾ ਆਖ਼ਰ ਮਰਨਾ, ਫਿਰ ਮਰਨੇ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ?" ਉਠੋ, ਕਮਰ ਕਸੇ ਕਰੋ ਤੇ ਝਪਟਾ ਮਾਰੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੜਾਹੇ ਦੀ ਕੁੜੀ, ਪੜਾਹੇ ਨੂੰ ਡੰਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਭੁਲ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ, ਤੇ ਡੰਨ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ ਜੀ ! ਚੋਰੀ ਤਾਂ ਡੱਤੂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਤੇ ਫੜ ਲੈ ਗਈ ਪੁਲਸ ਰਾਮੇ ਨੂੰ । 'ਅੜਾਹੇ ਦੀ ਕੁੜੀ, ਪੜਾਹੇ ਦਾ ਡੰਨ' । ਇਹ ਚੰਗਾ ਇਨਸਾਫ ਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੜੀ ਮੜੀ ਤੇ ਭੇਛਾਂ ਦੇ ਗਲ ਮੜ੍ਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹੁਣ ਜੋਗ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਮਾੜੀ ਥਾਂ ਵਿਆਹ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੰਗੇ ਸਾਕੇਦਾਰ ਨੇ । ਵਿਚਾਰੀ ਨੂੰ ਕਿਥੇ ਆਣ ਫਾਹਿਆ ਨੇ ? ਇਹ ਤਾਂ ਓਹੀ ਗਲ

ਹੋਈ ਅਖੇ 'ਅੜੀ ਮੜੀ ਤੇ ਭੇਛਾਂ ਦੇ ਗਲ ਮੜ੍ਹੀ'। (ਸੰਗ੍)

ਅੜੇ ਸੋ ਝੜੇ।

ਭਾਵ :— ਇਹ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਬੋਲਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰੋਕ ਪਾਵੇ, ਉਹ ਹਾਰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅੜੇ ਸੋ ਝੜੇ' ਇਹ ਬੋਲੇ ਬੋਲਾ, ਤੇ ਜੈਕਾਰ ਅਕਾਲਾ ॥'

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆ ਨੀ ਅਹੀਏ ਤਹੀਏ, ਕਰ ਛਡ੍ਹੂੰ ਆਪਣੇ ਜਿਹੀਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਧਨਪਾਤਰ ਜਾਂ ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾੜਾ ਕਰ ਦੇਣ ਦੀ ਗੋਂਦ ਗੁੰਦੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ 'ਅਹੀਏ ਤਹੀਏ, ਕਰ ਛਡ੍ਹੂੰ ਆਪਣੇ ਜਿਹਾਏ' ਜਿਹੜਾ ਓਹਦੇ ਨਾਲ ਰਲਿਆ ਉਸੇ ਦਾ ਝੁਗਾ ਗਲਿਆ। (ਸੰਗ੍)

ਆ ਬਣੀ ਦਾ ਕੀ ਦਾਰੂ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਮਦਦ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਦਰਦਨਾਕ ਸਮਾਚਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਭ ਦੇ ਕਲੇਜੇ ਕੰਬ ਗਏ, ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਜਲ ਤੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਰੰਜ ਭਰ ਗਿਆ। ਪਰ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ ? 'ਆ ਬਣੀ ਦਾ ਕੀ ਦਾਰੂ ?'

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆ ਬਲਾਈਏ ਗਲ ਲਗ।

ਜਾਂ

ਆ ਬਲਾਈਏ ਪਿੰਡੇ ਲਗ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਦੋ ਬਦੀ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਨੂੰ ਸਹੇੜੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਡੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਆ ਬਲਾਈਏ ਗਲ ਲਗ।' ਰਤਾ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਵੋ। ਖਾਹ-ਮੁ-ਖਾਹ ਕਿਉਂ ਅੱਗ ਵਿਚ ਹੱਥ ਪਾਂਦੇ ਹੋ ?

(ਸੰਗ੍)

ਆ ਭੈਣੇ ਪਿਆਰ ਕਰੂੰ, ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਅੰਗਿਆਰ ਧਰੂੰ।

ਜਾਂ

ਅੰਦਰੋਂ ਹੋਰ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਹੋਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰ ਮੁਖੀ ਤਾਂ ਪਿਆਰ ਕਰੇ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਵੈਰ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸੀ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਕੀਤੀ ਅਖੇ 'ਆ ਭੈਣੇ ਪਿਆਰ ਕਰੂੰ, ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਅੰਗਿਆਰ ਧਰੂੰ।' ਏਨੀ ਸੱਧਰ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਲੜਾਈ ਗਲ ਪੁਆ ਦਿੱਤੀ ! (ਸੰ)

ਆ ਲੜਾਈਏ ਮੇਰੇ ਵਿਹੜੇ।

ਜਾਂ

ਆ ਲੜਾਈਏ ਗਲ ਲੱਗ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਦੋ ਬਦੀ ਲੜਨ ਨੂੰ ਫਿਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ 'ਆ ਲੜਾਈਏ ਗਲ ਲੱਗ' ਮੈਂ ਏਲਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਉਹ ਹੁਰੇ ਮਾਰਨ ਲਗ ਪਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਆਉਣ ਪਰਾਈਆਂ ਜਾਈਆਂ, ਵਿਛੋੜਨ (ਨਿਖੇੜਨ) ਸਕਿਆਂ ਭਾਈਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਕਿਆਂ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਹੁਟੀਆਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਵੈਰ ਪੈ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਵੀਆਂ ਵਿਆਂਹਦੜਾਂ ਆ ਕੇ ਖਾਂਵਦਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਪਟੀਆਂ ਪੜ੍ਹਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਕੇ ਭਾਈਆਂ ਦਿਆਂ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਫੀ ਤਰੇੜਾਂ ਪੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਆਉਣ ਪਰਾਈਆਂ ਜਾਈਆਂ ਵਿਛੋੜਨ ਸਕਿਆਂ ਭਾਈਆਂ।' (ਸੰਗ੍)

ਆਉਲੇ ਦਾ ਖਾਧਾ ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਦਾ ਆਖਿਆ ਮਗਰੋਂ ਸੁਆਦ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਆਦਮੀ ਮਤ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮਤ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕੌੜੀ ਲਗਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਸਿਖਿਆ ਐਸ ਵੇਲੇ ਬੁਰੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਤਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਲੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੌੜੇ ਲਗੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਿਆਣੇ ਦੇ ਕਹੇ ਤੇ ਆਉਲੇ ਦੇ ਖਾਧੇ ਦਾ ਸੁਆਦ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਬਿਸ਼ੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆਇਆ ਸਾਵਣ ਮਾਹ ਕਿ ਰੀਂਡੇ ਗਲ ਗਏ, ਕੋਈ ਨਾ ਬਣਿਆ ਮਿਤ ਕਿ ਵੇਲੇ ਛਲ ਗਏ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਫੁਲਦੀਆਂ ਫਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਰੀਂਡੇ (ਖਰਬੂਜ਼ੇ) ਗਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਸਮਾਂ ਠੀਕ ਨਾ ਰਹੇ ਤਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਮਾੜੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਲਣ—ਮਾਈ! ਕਲਪਣਾ ਛਡ ਦੇਹ, ਇਹ ਤੇਰੇ ਵਸ ਦੀ ਗਲ ਨਹੀਂ। ਸਮਾਂ ਜਦ ਸਾਥ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਚੰਗੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਮਾੜੀਆਂ ਜਾਪਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਆਇਆ ਸਾਵਣ ਮਾਂਹ ਕਿ ਰੀਂਡੇ ਗਲ ਗਏ, ਕੋਈ ਨਾ ਬਣਿਆ ਮਿਤ ਕਿ ਵੇਲੇ ਛਲ ਗਏ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਇਆ ਕੰਮ ਥੁੜੇ ਨਾ, ਪਿੱਛੇ ਜੋਗਾ ਜੁੜੇ ਨਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਮਸਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਜੋਗੀ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਜੀ ਬਹੁਤੇ ਧਨ ਦਾ ਲੋਭ ਨਹੀਂ। ਕਿਰਸ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਪਿਛੇ ਲਈ ਜੋੜਦੇ ਨਹੀਂ। 'ਆਇਆ ਕੰਮ ਥੁੜੇ ਨਾ, ਪਿਛੇ ਜੋਗਾ ਜੁੜੇ ਨਾ।' ਬਸ ਏਨਾ ਹੀ ਰੱਬ ਤੋਂ ਮੰਗੀਦਾ ਹੈ, ਜੁ ਹਥਲੀ ਕਾਰ ਨਾ ਬੰਦ ਕਰੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਇਆ ਨਾ ਘਾਓ, ਤੇ ਵੈਦ ਬੁਲਾਓ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਡਰਾਕਲ ਆਦਮੀ ਖ਼ਤਰਾ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਘਬਰਾਂਦਾ ਦਿੱਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੁੱਧਾਂ—ਨੀ ਪਾਰੋ; ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ? ਇਤਨੀ ਘਬਰਾਹਟ ਕਾਹਦੀ? ਅਜੇਹੀਆਂ ਗਲਾਂ ਤਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਨਿਤ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਖੇ 'ਆਇਆ ਨਾ ਘਾਓ, ਤੇ ਵੈਦ ਬੁਲਾਓ' ਮਾਮੂਲੀ ਰੋਲਾ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਗਈ ਏਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਈ ਸ਼ਿਵਰਾਤ, ਜਿਡਾ ਦਿਨ ਓਡੀ ਰਾਤ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ ਨੂੰ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਭ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਸਲੂਕ ਕਰਨ ਉਤੇ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਹਦਾ ਸੀ—'ਆਈ ਸ਼ਿਵਰਾਤ, ਜਿੱਡਾ ਦਿਨ ਓਡੀ ਰਾਤ।' ਸਭ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਵਰਤਾਉ ਸੀ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਈ ਤੇ ਆਏ ਨੂੰ ਸੌ ਰਾਹ ਸੁਝ ਪੈਂਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਲ ਪਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ ਰਾਹ ਦਿਸ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੋਰਸ—ਰਾਣੀ ਜੀ ... ਆਪਣੀ 'ਆਈ ਤੇ ਆਏ ਨੂੰ ਸੌ ਰਾਹ ਸੁਝ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।' ਅੱਭੀ ਉੱਝ ਨਾ ਮੰਨੋ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੀ ਹੀਣੇ ਹੋ ਜਾਂਗੇ? ਸਾਡਾ ਕੀ ਵਿਗੜ ਚਲਿਆ ਏ?

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਈ ਪੋਹ ਮਾਘ ਦੀ ਸੰਨ, ਜੱਟੀਂ ਲਏ ਮੜ੍ਹਾਸੇ ਬੰਨ੍ਹ।

ਭਾਵ :— ਸਰਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਦਸੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਬੇ, ਮੜ੍ਹਾਸੇ ਨਾ ਬੰਨ੍ਹੀਏ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੀਏ। 'ਆਈ ਪੋਹ ਮਾਘ ਦੀ ਸੰਨ, ਜੱਟੀਂ ਲਏ ਮੜ੍ਹਾਸੇ ਬੰਨ੍ਹ।' ਏਨੀ ਠੰਡ ਵਿਚ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕਮ ਹੋਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਈ ਬਸੰਤ ਤੇ ਪਾਲਾ ਉਡੰਤ ।

ਭਾਵ :— ਬਸੰਤ ਦੀ ਬਹਾਰ ਆਉਣ ਉਤੇ ਸਰਦੀ (ਠੰਡ) ਘਟਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, ਦਸ ਦਿਨ ਹੋਰ ਹਨ ਸਰਦੀ ਦੇ; 'ਆਈ ਬਸੰਤ ਤੇ ਪਾਲਾ ਉਡੰਤ ।' ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਗਰਮ ਕੋਟ ਸੁਆਵਾਂਗੇ । (ਸੰ)

ਆਈ ਮਾਈ ਮਸਿਆ ਜਿਨ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਦਸਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਜੂਸ ਕਦੀ ਪੈਸੇ ਨਾ ਖਰਚਦਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ, ਬੋਲਿਆ,"ਮਿਤ੍ਰੋ ! ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਔਤਕੀ ਦੀ ਮਸਿਆ ਤੇ ਅਲਾਂਭਾ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ । ਅਸਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਪਲਿਓਂ ਰੋਟੀ ਖੁਆ ਦਿਤੀ, ਜਲੇਬੀਆਂ ਵੀ ਖੁਆਈਆਂ, ਕੜਾਹ ਵੀ ਖੁਆਇਆ ।" ਸਾਰੇ ਬੋਲੇ 'ਸ਼ਾਵਾ ਆਈ ਮਾਈ ਮਸਿਆ, ਜਿਨ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਦਸਿਆ ।' (ਸੰਗ੍)

ਆਈ ਰੈਨ ਤੇ ਹੋਏ ਕੈਨ ।

ਭਾਵ :— ਇਸਤ੍ਰੀ ਘਰ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਜਦ ਕੋਈ ਰੋਕ ਪੈ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਖਰਾਬੀ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਝੁਗਾ ਲੁਟਿਓ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਕਹੀਏ ਧੰਨ । 'ਆਈ ਰੈਨ ਤੂੰ ਹੋਏ ਕੈਨ ।

(ਸੁਥਰਾ ਸ਼ਾਹ)

ਆਏ ਜੇ ਕਬਰ ਵਿਚ, ਜਾ ਭਾਵੇਂ ਸੌੜੀ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਮੋਕਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਕਬਰ ਵਿਚ ਦੱਬਣ ਲਈ ਕਬਰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਟੀ ਹੋਈ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਕਿ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਥੋੜੀ ਜਾਂ ਬਹੁਤੀ ਥਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਵਾਸਤਾ । ਆਪਣੀ ਨਿਰਬਲਤਾ, ਹੀਣਤਾ ਜਾਂ ਗਰੀਬੀ ਨੂੰ ਦਸਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਝਟ ਟਪਾਣਾ ਹੈ । ਕਬਰ ਵਿਚ ਥਾਂ ਸੌੜੀ ਕੀ ਤੇ ਮੋਕਲੀ ਕੀ ? ਦਿਲੀ ਜੇਹੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਥਾਂ ਮਿਲੇ ?

(ਸੰਗ੍)

ਆਏ ਦਾ ਨਾਂ ਸਹਿਜਾ, ਗਏ ਦਾ ਨਾਂ ਮੁਕਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਆਦਰ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਜਾਣ ਲਗਿਆਂ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾ ਰੋਕੇ, ਤਦ ਉਹ ਆਪਣਾ ਨਿਮਾਣਾਪਨ ਦਸਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰੇ ਗ਼ਰੀਬ ਵਿਚਾਰਾ ਸਹੁਰਿਆਂ ਦੇ ਜਾਕੇ ! 'ਆਏ ਦਾ ਨਾਂ ਸਹਿਜਾ, ਗਏ ਦਾ ਨਾਂ ਮੁਕਤਾ ।' ਆਏ ਤਾਂ ਆਦਰ ਨਹੀਂ, ਗਏ ਤਾਂ ਪੁੱਛ ਨਹੀਂ (ਸੰਗ੍)

ਆਏ ਨੀ ਨਿਹੰਗ, ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇ ਨਿਸ਼ੰਗ ।

ਭਾਵ :— ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਿਆਗੀ ਤੇ ਸੇਸ਼ਟ ਜੀਵਨ ਕਰਕੇ ਇਤਨਾ ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਘਰ ਚਲੇ ਜਾਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਧੰਨ ਭਾਗ ਸਮਝ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ' ਆਖਦਾ ਸੀ । ਕਈ ਅਜ ਕਲ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਸ ਘਰ ਨਿਹੰਗ ਵੜ ਜਾਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਧੰਨ ਭਾਗ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਤਦੋਂ ਹੀ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਅਜੇ ਤਕ ਮੂੰਹ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ—'ਆਏ ਨੀ ਨਿਹੰਗ, ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇ ਨਿਸ਼ੰਗ ।'

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ– ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆਸਕੁ ਏਹੁ ਨਾ ਆਖੀਐ ਜਿ ਲੇਖੈ ਵਰਤੈ ਸੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਉਹ ਰੱਬ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ, ਜਿਹੜਾ ਰੱਬ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦਾ ਲੇਖਾ ਕਰਕੇ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਏਹ ਕਿਨੇਹੀ ਆਸਕੀ ਦੂਜੈ ਲਗੈ ਜਾਇ ॥
ਨਾਨਕ ਆਸਕੁ ਕਾਂਢੀਐ ਸਦ ਹੀ ਰਹੈ ਸਮਾਇ ॥
ਚੰਗੈ ਚੰਗਾ ਕਰਿ ਮੰਨੈ ਮੰਦੈ ਮੰਦਾ ਹੋਇ ॥
ਆਸਕੁ ਏਹੁ ਨਾ ਆਖੀਐ ਜਿ ਲੇਖੈ ਵਰਤੈ ਸੋਇ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਆਸਾ ਜੀਵੇ, ਨਿਰਾਸਾ ਮਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਰਾਸਾ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ—ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ 'ਆਸਾ ਜੀਵੇ, ਨਿਰਾਸਾ ਮਰੇ ।' ਭਰੋਸਾ ਰਖੋ । ਸਭ ਔਕੜਾਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੁਕ ਜਾਣਗੀਆਂ । (ਸੰਗ੍)

ਆਸਾਂ ਪਰਬਤ ਜੇਡੀਆਂ, ਮੌਤ ਤਣਾਵਾਂ ਹੇਠ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਅਧੂਰੇ ਛਡ, ਮਰਦਾ ਵੇਖ; ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕੀ ਕੁਝ ਬਣਨਾ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਜਵਾਨ ਮੌਤ ਨੇ ਇੱਕ ਨਾ ਚਲਣ ਦਿੱਤੀ । 'ਆਸਾਂ ਪਰਬਤ ਜੇਡੀਆਂ, ਮੌਤ ਤਣਾਵਾਂ ਹੇਠ ।' (ਸੰਗ੍)

ਆਹ ਮੁੰਹ ਤੇ ਮਸਰਾਂ ਦੀ ਦਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰੇ, ਜਿਸਦਾ ਉਹ ਹੱਕਦਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਜੀ, ਨਿੱਠ ਕੇ ਬਹੁ । 'ਆਹ ਮੁੰਹ ਤੇ ਮਸਰਾਂ ਦੀ ਦਾਲ' । ਆਪਣੀ ਹੈਸੀਅਤ ਤਾਂ ਵੇਖ । (ਸੰਗ੍)

ਆਕੜ ਚੂੜ੍ਹੇ ਦੀ, ਲੇਸ ਲਸੂੜੇ ਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਵੇਂ ਲਸੂੜਾ ਆਪਣੀ ਲੇਸ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ ਤਿਵੇਂ ਚੂੜ੍ਹਾ ਆਪਣੀ ਆਕੜ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ । ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੀਵੇਂ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਹੈਂਕੜ ਵਿਚ ਡਿੱਠਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ--ਉਏ ਸੁੰਦਰਿਆ ! ਤੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੈਂਕੜ ਵਿਚ ਹੀ ਏਂ ਅਖੇ 'ਆਕੜ ਚੂੜ੍ਹੇ ਦੀ ਤੇ ਲੇਸ ਲਸੂੜੇ ਦੀ' । ਪਰ ਭਾਈ ਆਪਣੀ ਹੈਸੀਅਤ ਨੂੰ ਵੀ ਵੇਖ ਲਿਆ ਕਰ । (ਸੰਗ੍)

ਆਖਰ (ਓੜਕ) ਬਚਾ ਮੂਲਿਆ ਤੂੰ ਹੱਟੀ ਬਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦਾ ਕੰਮ ਛਡ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਰ ਬਹੇ ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੁੜ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦਾ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਲਾ ਸਿੰਘ – ਫਤਹ ਚੰਦ ਨੇ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦਾ ਕੰਮ ਛਡ ਬੜੇ ਬੜੇ ਪਾਪੜ ਵੇਲੇ, ਪ੍ਰਦੇਸ ਵੀ ਗਿਆ ਪਰ 'ਆਖਰ ਬਚਾ ਮੂਲਿਆ ਤੂੰ ਹੱਟੀ ਬਹਿਣਾ' ਮੁੜ ਓਹੀਉ ਤੱਕੜੀ ਵੱਟੇ ਫੜਨੇ ਪਏ । (ਸੰਗ੍)

ਆਗ ਲਗਾਏ ਮੰਦਰ ਮੈ ਸੋਵੈ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਲ ਵਿਚ ਜਦ ਬ੍ਰਿਹੋਂ ਦੀ ਅਗ ਧੁਖ ਰਹੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਰਾਮ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਿਥੇ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ 'ਆਗ ਲਗਾਏ ਮੰਦਰ ਮੈ ਸੋਵੈ', ਇਹ ਕਿਥੋਂ ਤਕ ਨਿਭਣੀ ਸੀ ? ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਣ ਇਤਨਾ ਭਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਮੌਤ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ ।

(ਪ੍ਰੇਮ ਸੰਗੀਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਆਗਿਆ ਕਾਰੀ ਪੁਤਰ ਹੋਏ, ਘਰ ਮਿਠ ਬੋਲੀ ਨਾਰ, ਧਨ ਪਲੇ, ਸੰਤੋਖ ਮਨ, ਚਾਰ ਸੁਰਗ ਸੰਸਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਪੁਤਰ, ਮਿਠ ਬੋਲੀ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਧੰਨ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ ਮਿਲ ਜਾਣ ਉਸ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਸਵਰਗ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਿਆਮ—ਇਹ ਗਲ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਸੋਲਾਂ ਆਨੇ ਠੀਕ ਜੇ । ਆਖਦੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ 'ਆ ਗਿਆਕਾਰੀ ਪੁਤਰ ਹੋਇ, ਘਰ ਮਿਠ ਬੋਲੀ ਨਾਰ, ਧਨ ਪਲੇ, ਸੰਤੋਖ ਮਨ, ਚਾਰ ਸੁਰਗ ਸੰਸਾਰ ।' ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਭਾਦਰੋਂ ਦੀ ਤਿੱਖੀ ਧੁਪ ਵਿਚ ਛੰਞ ਦਾ ਜੋਤਰਾ ਲਾ ਸੜ ਬਲ ਕੇ ਆਇਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਘਰ ਵਾਲੀ ਜੇ ਅਗੇ ਹਸ ਕੇ ਮਿਲ ਪਏ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਥਕੇਵਾਂ ਲਥ ਜਾਂਦਾ ਏ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਗੂ ਲੈ ਉਝੜ ਪਵੈ, ਕਿਸ ਕਰੇ ਪੁਕਾਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਗੂ (ਲੀਡਰ) ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨਿਹੋਰਾ ਕਿਸ ਨੂੰ ਦਈਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਘਰ ਭੰਨੈ ਪਾਹਰੂ ਕਉਣ ਰਖਣ ਹਾਰਾ ।
ਬੇੜੀ ਡੁੱਬੈ ਪਾਤਲੀ ਕੌਣ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ।
ਆਗੂ ਲੈ ਉਝੜ ਪਵੈ, ਕਿਸ ਕਰੈ ਪੁਕਾਰਾ ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਆਟਾ ਪੀਠਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਹਿੰਦੀ ਅਗੇ ਵਧੀ ਫਿਰਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲਈ ਸਦਾ ਪਤਰ ਘਲ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸੀ—ਬੀਬੀ ! ਕਿਤੇ 'ਆਟਾ ਪੀਠਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਹਿੰਦੀ ਅਗੇ ਵਧੀਂ ਫਿਰਾਂ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਨਾ ਬਣੇ । ਤੁਸੀਂ ਤਿਆਰੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਨਿਉਂਦਾ ਸਭ ਨੂੰ ਘਲ ਦਿਤਾ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਆਟੇ ਦੀ ਤੌਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਅਪਣਾਵੇ ਤੇ ਦੁਖੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਲਾ ਤੀਵੀਂ ਕੀ ਤੇ ਰਾਜ ਕੀ ? ਤੀਵੀਂ ਤਾਂ ਆਟੇ ਦੀ ਤੌਣ ਹੈ । ਘਰ ਬੈਠੀ ਨੂੰ ਚੂਹੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ ਨੂੰ ਕਾਂ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ।
(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆਟੇ ਨਾਲ ਘੁਣ ਵੀ ਪਿਸ ਜਾਂਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਰਲਣ ਕਰਕੇ ਬਿਨਾ ਦੋਸ਼ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਸੂਰ ਪਿਉ ਦਾ ਤੇ ਕੈਦ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ । ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਆਟੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰੇ ਘੁਣ ਵੀ ਪੀਠੇ ਗਏ । (ਸੰਗੂ)

ਆਟੇ ਨਾਲ ਪਲੇਥਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਕਰਦਿਆਂ ਛੋਟੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਰੋ—ਫਾਹੇ ਜਾਣਾ, ਮਸਾਂ ਮਸਾਂ ਕੈਦ ਹੋਣੋਂ ਬਚਿਆ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਲਗ ਜਾਣਾ ਸੀ 'ਆਟੇ ਨਾਲ ਪਲੇਥਣ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ।
(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਟੇ ਵਿਚ ਲੂਣ :

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਜਾਂ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦੀ ਘਟ ਗਿਣਤੀ ਦਸਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪਾਰਸੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਆਟੇ ਵਿਚ ਲੂਣ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ।

ਆਤਮ ਘਾਤੀ ਮਹਾਂ ਅਪਰਾਧੀ ।
ਜਾਂ
ਆਤਮ ਘਾਤੀ ਜਗਤ ਕਸਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਆਤਮ ਘਾਤ ਕਰਨਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਪਾਪ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਤਮ ਘਾਤ ? ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਇਹ ਡਰਪੋਕਾਂ, ਨੱਠੜਾਂ, ਬੁਜ਼ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ । 'ਆਤਮ ਘਾਤੀ ਜਗਤ ਕਸਾਈ ।' ਇਕ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜੀਅ ਦਾ ਨੀ ਘਾਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਪਿਛੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸੋਗ ਦੀ ਲੀਹ ਪਾ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ।

ਆਤਮਾ ਰਜੇ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਰਜੇ ।

ਭਾਵ :— ਭਗਤੀ ਵੀ ਤਦ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਪੇਟ ਭਰ ਕੇ ਰੋਟੀ ਮਿਲੇ ਤੇ ਸਰੀਰ ਠੀਕ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੰਤ ਜੀ ! ਜੇ ਆਤਮਾ ਹੀ ਨਾ ਰਜੀ, ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਿਵੇਂ ਰਜੇਗਾ ? ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਰੋਟੀ ਟੁਕ ਦਾ ਆਹਰ ਬਣਾ ਲੈਣ ਦਿਉ । ਫੇਰ ਭਗਤੀ ਵੀ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ । (ਸੰਗੂ)

ਆਖਿ ਹੋਇ ਤਾਂ ਮੁਗਧੁ ਸਿਆਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਧਨ ਪਲੇ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੂਰਖ ਵੀ ਸਿਆਣਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਆਖਿ ਸੈਲ ਨੀਚ ਘਰ ਹੋਇ ।।
ਆਖਿ ਦੇਖਿ ਨਿਵੈ ਜਿਸੁ ਦੋਇ ।।

ਆਖਿ ਹੋਏ ਤਾਂ ਮੁਗਧੁ ਸਿਆਣਾ ॥
ਭਗਤਿ ਬਿਹੂਨਾ ਜਗੁ ਬਉਰਾਨਾ ॥''
(ਜਪੁ ਸ਼ੁੱਧ—ਰਾਮਕਲੀ)

ਆਦ ਬੁਰਾ ਤਾਂ ਅੰਤ ਬੁਰਾ, ਆਦ ਭਲਾ ਤਾਂ ਅੰਤ ਭਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਗਲ ਦਾ ਮੁਢ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਸਿੱਟਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮੰਦਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਤਮਾ—ਮਿਤਰੋ ! ਹਰ ਕੰਮ ਦਾ ਮੁੱਢ ਚੰਗਾ ਬੰਨ੍ਹੋ । ਫਿਰ ਫਲ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲੇਗਾ 'ਆਦ ਬੁਰਾ ਤਾਂ ਅੰਤ ਬੁਰਾ, ਆਦ ਭਲਾ ਤਾਂ ਅੰਤ ਭਲਾ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦ ਮਰਨਾ ਅੰਤ ਮਰਨਾ ਫਿਰ ਮਰਨੇ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅੰਤ ਮੌਤ ਹੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਡਰ ਕਿਉਂ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਡਰੋ ਨਾ । ਸੂਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਤਲਵਾਰਾਂ ਸੂਤ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਕੁਦ ਪਉ । 'ਆਦ ਮਰਨਾ ਅੰਤ ਮਰਨਾ, ਫਿਰ ਮਰਨੇ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ।' ਜਿਹੜਾ ਡਰੇਗਾ ਉਹੀ ਮਰੇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਆਦਮੀ ਅੰਤਰ, ਕੋਈ ਹੀਰਾ ਤੇ ਕੋਈ ਕੰਕਰ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਇਕੋ ਸੁਭਾਉ ਦੇ ਨਹੀਂ । ਪੰਜੇ ਉਂਗਲੀਆਂ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਸਭ ਨੂੰ ਇਕੋ ਰੱਸੀ ਨਾਲ ਨਾ ਬੰਨ੍ਹੋ, ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ । 'ਆਦਮੀ ਆਦਮੀ ਅੰਤਰ, ਕੋਈ ਹੀਰਾ ਤੇ ਕੋਈ ਕੰਕਰ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਅੰਨ ਦਾ ਕੀੜਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਮਨੁਖ ਅੰਨ ਬਿਨਾ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ—ਭੁਖੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਕੀ ਭਾਵ ? 'ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਅੰਨ ਦਾ ਕੀੜਾ ਹੈ ।' ਅੰਨ ਬਿਨਾ ਕਿਵੇਂ ਰਿਹਾ ਜਾਵੇ, ਸੋਚੋ ਤਾਂ ਸਹੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਚਿਹਰਿਉਂ ਮੋਹਰਿਉਂ ਹੀ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਚਰਨ ਉਸਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਦਿਸ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਜੀ ! 'ਆਦਮੀ ਚਿਹਰਿਉਂ ਮੋਹਰਿਉਂ ਹੀ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।' ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਜਾਣ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਜਣ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਪਰ ਆਦਮੀ ਦੀ ਗਲ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਆਦਮੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਯਾਦ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਪਈ ਮੰਦਾ ਨਾ ਬੋਲੋ । 'ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਪਰ ਆਦਮੀ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।' ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾਣਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਆਦਮੀ ਮਿਲਦੇ ਨੇ, ਪਰ ਖੂਹਾਂ ਨੂੰ ਖੂਹ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਸਿਆਣੇ ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਰਲ ਮਿਲ ਬੈਠ ਕੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਵੰਡ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਜੜ੍ਹ ਵਸਤੂਆਂ (ਜਾਂ ਮੂਰਖ) ਇਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ । ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ—ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ, ਕਿ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਸੁਖ ਦੁਖ ਵਿਚ ਸਦਾ ਜੁੜ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਮੂਰਖ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ਠੀਕ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ 'ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਹੀ ਆਦਮੀ ਮਿਲਦੇ ਨੇ ਕਦੀ ਖੂਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖੂਹ ਮਿਲੇ ਨੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਰ ਤੇਰੀ ਚਾਦਰ ਨੂੰ ਤੇ ਬਹਿਣਾ ਤੇਰੇ ਗਹਿਣੇ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣ

ਹੋਵੇ ਕਿ ਚੰਗੀ ਫਬਣੀ (ਜਾਂ ਅਮੀਰੀ) ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਆਦਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ! ਅਖੇ ਕਿ 'ਆਦਰ ਤੇਰੀ ਚਾਦਰ ਨੂੰ ਤੇ ਬਹਿਣਾ ਤੇਰੇ ਗਹਿਣੇ ਨੂੰ।' ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਪੁਛਦਾ ਏ ? (ਸੰਗੂ)

ਆਪ ਹੋਵੇ ਤਕੜੀ, ਤਾਂ ਕੌਣ ਲਾਏ ਫਕੜੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਪਾਸੋਂ ਕੁਲ, ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੁਝ ਨਾ ਆਖੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਵਡਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਕਰਨ। 'ਆਪ ਹੋਵੇ ਤਕੜੀ ਤਾਂ ਕੌਣ ਲਾਏ ਫਕੜੀ'। ਅਸੀਂ ਗ਼ਰੀਬ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਵੀ ਫੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪ ਕਰੀਏ ਸੋ ਕੰਮ, ਪਲੇ ਹੋਵੇ ਦੰਮ।

ਭਾਵ :— ਧਨ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਚਲ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਸੁਣਾਓ ਕੰਮ ਕਾਜ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ ?

ਮਾਨ ਸਿੰਘ—ਚੰਗਾ ਹੈ 'ਆਪ ਕਰੀਏ ਕੰਮ, ਪਲੇ ਹੋਵੇ ਦੰਮ'। ਥੋੜ ਤਾਂ ਧਨ ਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਉਹ ਤੁਹਾਡੀ ਅਸੀਸ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਾਜ ਤੋਰਨ ਜੋਗਾ ਬੜਾ ਹੈ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪ ਕਾਜ, ਮਹਾਂ ਕਾਜ। ਜਾਂ

ਆਪਣੇ ਹਥੀਂ ਆਪਣਾ ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜ ਸਵਾਰੀਐ।

ਭਾਵ :— ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਛੀ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਪ ਹੀ ਕਰੀਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਯਾਰ ! ਠੀਕ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਹੀ ਹਿੰਮਤ ਕਰੀਏ। 'ਆਪ ਕਾਜ ਮਹਾਂ ਕਾਜ।' ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦਿਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਚੋਜ ਰੋਇਆ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪ ਕਿਸੇ ਜਹੀ ਨਾ, ਟਕੋਰ ਕਰਨੋ (ਨਕਲ ਲਾਣੋ) ਰਹੀ ਨਾ।

ਜਾਂ

ਆਪ ਕਿਸੇ ਜਹੀ ਨਾ ਤੇ ਨੱਕ ਚੜ੍ਹਾਣੋ ਰਹੀ ਨਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦੂਸ਼ਨ ਕਢੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਸ ਨੀ ਬਸ। 'ਆਪ ਕਿਸੇ ਜਹੀ ਨਾ ਤੇ ਨਕਲ ਲਾਣੋ ਰਹੀ ਨਾ।' ਜਾਣਦੀ ਆਂ ਤੇਰੇ ਪਿਉ ਦੇ ਕਿਨੇ ਕੁ ਹੱਲ ਵਗਦੇ ਸਨ ? ਮੈਨੂੰ ਮੰਦਾ ਆਖਿਆ ਤਾਂ ਅਗਲਾ ਪਿਛਲਾ ਖੋਲ੍ਹ ਸੁਣਾਊਂਗਾ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪ ਕੁਚੱਜੀ, ਧੀਆਂ ਪੁਤਰਾਂ ਕੱਜੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਪਤ ਉਸਦੇ ਧੀਆਂ ਪੁਤਾਂ (ਮਿਤਰਾਂ ਜਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ) ਦੇ ਚੰਗਿਆਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਢੱਕੀ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਪਾਪ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਢਕ ਲਉ। 'ਮਾਂ ਕੁਚੱਜੀ ਧੀਆਂ ਪੁਤਾਂ ਕੱਜੀ।' ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਬਰਾਬਰ ਹੋ। ਮੈਨੂੰ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਵਿਚ ਨਾ ਰੁਲਾਉ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪ ਕੁਚੱਜੀ, ਵਿਹੜੇ ਨੂੰ ਦੋਸ਼।

ਜਾਂ

ਆਪ ਕੁਚੱਜੀ, ਗੋਹੜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀ ਨਾ ਕਰੇ, ਅਤੇ ਐਵੇਂ ਬਹਾਨੇ ਪਿਆ ਢੂੰਡੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਅੜੀਏ 'ਆਪ ਚੱਜੀ, ਵਿਹੜੇ ਨੂੰ ਦੋਸ਼।' ਇਹ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਬਹਾਨੇ ਘੜਦਾ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਚੱਜ ਵੀ ਹੈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ? (ਸੰਗੂ)

ਆਪ ਗਏ ਵਿਸਾਖੀ, ਮੈਂ ਰਹੀ ਜਵਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਤਾਂ ਮੌਜ ਮੇਲਾ ਮਾਣੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਪਿੱਛੇ ਛਡ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵਹੁਟੀ ਗਭਰੂ ਬਾਹਰ ਹੋਟਲਾਂ ਵਿਚ ਖਾਣੇ ਖਾਉ, ਤੇ ਮੈਂ ਬੁੱਢੀ ਮਾਂ ਘਰ ਬੈਠ ਤੁਹਾਡਾ ਰਾਹ ਵੇਖਾਂ ? 'ਆਪ ਗਏ ਵਿਸਾਖੀ ਤੇ ਮੈਂ ਰਹੀ ਜਵਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ।' ਮੈਥੋਂ ਨਹੀਂ ਇਹ ਸਹਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਆਪ ਗਵਾਈਐ ਤਾ ਸਹੁ ਪਾਈਐ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਾ ਭਾਵ ਹਉਮੈ, ਮਾਰ ਦੇਈਏ, ਤਦ ਹੀ ਪਤੀ-ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਆਪ ਗਵਾਈਐ ਤਾਂ ਸਹੁ ਪਾਈਐ, ਅਉਰ ਕੈਸੀ ਚਤੁਰਾਈ । ਸਹੁ ਨਦਰਿ ਕਰਿ ਦੇਖੈ ਸੋ ਦਿਨੁ ਲੇਖੈ ਕਾਮਣਿ ਨਉ ਨਿਧਿ ਪਾਈ ॥ ਆਪਣੇ ਕੰਤ ਪਿਆਰੀ ਸਾ ਸੋਹਾਗਣਿ ਨਾਨਕ ਸਾ ਸਭੁਰਾਈ ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਤਿਲੰਗ ਰਾਗ)

੨ ਵਾਰਸ ਯਾਰ ਦਾ ਤਦੋਂ ਦੀਦਾਰ ਪਾਈਏ, ਜਦੋਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾਈਏ ਜੀ ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਆਪ ਤਾਂ ਗਲਿਉਂ ਬਾਹਮਣਾ, ਨਾਲ ਜਜਮਾਨ ਵੀ ਗਾਲੇ । ਜਾਂ

ਆਪ ਤਾਂ ਡੁਬੋਂ (ਮੋਇਉਂ) ਬਾਹਮਣਾ, ਜਜਮਾਨ ਵੀ ਗਾਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਗਰ ਲਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਫਸਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਰੋ—ਅੜੀਏ, ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਵਿਗਾੜ ਦੇਂਦੀ ਏ ਬੰਦੇ ਨੂੰ । ਉਹ ਤੈਂਡਾ ਚੌਧਰੀ ਲੈ ਲਥਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਅਖੇ 'ਆਪ ਤਾਂ ਗਲਿਉਂ ਬਾਹਮਣਾ, ਜਜਮਾਨ ਵੀ ਗਾਲੇ ।'

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਦੁੱਧ ਬਰਾਬਰ, ਮੰਗ ਲਿਆ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ।

ਭਾਵ :— ਦਾਨ ਓਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬਿਨਾ ਮੰਗੇ ਕੋਈ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਦਾ ਫਲ ਤਦੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਦੁਖੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਲਈ ਦਰਦ ਹੋਵੇ । ਜੇ ਦਿਲੋਂ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੰਗ ਉਠੇ, ਤਾਂ ਹੀ ਦਾਨ ਹੈ । ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੀ ਅਤੇ ਤੁਸਾਂ ਦਾਨ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਇਹ ਅਸਲੀ ਦਾਨ ਨਹੀਂ । 'ਆਪ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਦੁੱਧ ਬਰਾਬਰ, ਮੰਗ ਲਿਆ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ।'

ਆਪ ਨਾ ਵੰਞੈ ਸਾਹੁਰੈ, ਲੋਕਾਂ ਮੱਤੀਂ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਤਾਂ ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਜਾਂ ਗਲ ਨਾ ਕਰੇ ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਓਹੋ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਝਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪ ਨਾ ਵੰਞੈ ਸਾਹੁਰੇ ਲੋਕਾਂ ਮਤੀ ਦੇ ਸਮਝਾਏ ।
ਚਾਨਣ ਘਰ ਵਿਚ ਦੀਵਿਆਹੁੰ,ਹੋਠ ਹਨੇਰ ਨਾ ਸਕੈ ਮਿਟਾਏ

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਆਪ ਨਾ ਜੋਗੀ ਗਵਾਂਢ ਵਲਾਵੇ (ਬੁਲਾਵੇ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਸਵਾਰ ਨਾ ਸਕੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਸਵਾਰਨ ਦੀਆਂ ਫੜ੍ਹਾਂ ਮਾਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ—ਵੇਖਿਆ ਹੋਇਆ ਏ ਰੁਲਦੂ ਨੂੰ, ਨਿਰੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਹੀ ਮਾਰਨ ਜਾਣਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ, ਅਖੇ "ਆਪ ਨਾ ਜੋਗੀ ਗਵਾਂਢ ਵਲਾਵੇ' । ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਉਸ ਤੋਂ ਤਾਂ ਕਦੀ ਸੰਵਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ । ਤੁਸਾਡਾ ਕੀ ਸੰਵਾਰੇ ਗਾ ।

(ਸੰਗ੍)

ਆਪ ਨਾ ਮਰੀਏ ਸੁਰਗ ਨਾ ਜਾਈਐ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕ ਆਪ ਕਸ਼ਟ ਨਾ ਸਹਾਰੀਏ, ਜਾਂ ਮਿਹਨਤ ਨਾ ਕਰੀਏ, ਤਦ ਠੀਕ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਗਾਰ ਟਾਲਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਟਾਲ ਛਡਾਂ । ਤਦੇ ਤਾਂ ਭਾਂਡੇ ਕੁਤਿਆਂ ਦੇ ਚੱਟੇ ਹੋਏ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੇ ਸਨ 'ਆਪ ਨਾ ਮਰੀਏ ਸੁਰਗ ਨਾ ਜਾਈਏ' ।

ਸਵੇਰੇ ਜ਼ਰੂਰ ਉਠਿਆ ਕਰ। ਚਾਰ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਤਕ ਘੁਰਾੜੇ ਨਾ ਮਾਰਿਆ ਕਰ।

(ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਨੂੰਹ—ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪ ਪੌਲੀ ਤੇ ਸਯੱਦ ਨੌਕਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜੁਲਾਹੇ ਦਾ ਨੌਕਰ ਸਯੱਦ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਆਦਮੀ ਵੱਡੇ ਉਤੇ ਹਾਕਮੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੇ, ਜਾਂ ਲੋੜ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਆਸ ਰਖੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜੀ ਅਨੋਖੀ ਖੇਡ ਏ। 'ਆਪ ਪੌਲੀ ਤੇ ਸਯੱਦ ਨੌਕਰ।' ਵਿਚਾਰੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਵਹੁਟੀ ਵਡੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਵਿਆਹ ਲਿਆਇਆ ਏ। (ਸੰਗ੍)

ਆਪ ਫਿਰਾਂ ਨੰਗੀ, ਚੋਲੀ ਕਿਨੂੰ ਦਿਆਂ ਮੰਗੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਦਸੇ ਕਿ ਮੈਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 'ਆਪ ਫਿਰਾਂ ਨੰਗੀ, ਚੋਲੀ ਕਿਨੂੰ ਦਿਆਂ ਮੰਗੀ।' ਆਪ ਤਾਂ ਝਟ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਤੁਸਾਡੀ ਸੇਵਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰੇ? (ਸੰਗ੍)

"ਆਪ ਬੀਚਾਰੇ ਸੁ ਗਿਆਨੀ ਹੋਈ।"
(ਗੁਰਬਾਣੀ)

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਘੋਖੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਕਥਤਾ ਬਕਤਾ ਸੁਨਤਾ ਸੋਈ ॥ ਆਪ ਬੀਚਾਰੇ ਸੁ ਗਿਆਨੀ ਹੋਈ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਗਉੜੀ ਰਾਗ)

ਆਪ ਬੁਰੇ ਤਾਂ ਜਗ ਬੁਰਾ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਨੂੰ ਸਭ ਭੈੜੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਸਮਝਾਇਆ ਵੇ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਪਾ ਤੇ ਫੇਰ ਸਾਰੇ ਸਿੱਧਾ ਵਰਤਣਗੇ। 'ਆਪ ਬੁਰੇ ਤਾਂ ਜਗ ਬੁਰਾ' ਵਾਲਾ ਅਖਾਣ ਸਦਾ ਯਾਦ ਰਖੋ। (ਸੈਂ:)

ਆਪ ਭਲੇ ਸਭ ਜਗ ਭਲਾ।

ਭਾਵ :— ਆਪ ਚੰਗਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਹੀ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪ ਭਲਾ ਸਭ ਜਗ ਭਲਾ
ਭਲਾ ਭਲਾ ਸਭ ਜਗ ਕਰ ਦੇਖੇ ॥
ਆਪ ਬੁਰਾ ਸਭ ਜਗ ਬੁਰਾ
ਸਭ ਕੋ ਬੁਰਾ ਬੁਰੇ ਦੇ ਲੇਖੇ ॥

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਆਪ ਮੋਏ ਜਗ ਪਰਲੋ।
ਜਾਂ
ਆਪ ਮਰੇ, ਜਗ ਪਰਲੋ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਆਸ ਘਟ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਵਲੋਂ ਬੰਦਾ ਲਾਪ੍ਰਵਾਹੀ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇੰਦਰ—ਕਾਕਾ ਤੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦਾ, ਪਈ ਉਹ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਪੁਗਾ ਬੈਠੇ ਨੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਏ? 'ਆਪ ਮਰੇ ਜਗ ਪਰਲੋ।"

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪ ਲੰਘੇਦੀ ਲੰਘਣ ਤੇ ਯਾਰ ਪਰਾਠੇ ਮੰਗਣ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਆਪਣਾ ਝਟ ਟਪਾਣ ਜੋਗਾ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮਿਤਰ ਜਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਚੰਗਾ ਚੋਖਾ ਖਾਣ ਨੂੰ ਮੰਗਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਜੀ ਧਨ ਸ਼ਰਾਬਾਂ ਕਬਾਬਾਂ ਤੇ ਉਜਾੜਨ ਲਈ। ਅਖੇ 'ਆਪ ਲੰਘੇਦੀ ਲੰਘਣ ਤੇ ਯਾਰ ਪਰਾਠੇ ਮੰਗਣ'। ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਜੇ ਤਾਂ ਜੰਞ ਲੈ ਆਉ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਕੁੜੀ ਅਣ

ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਸਾਦੇ, ਗਰੀਬ ਘਰ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਦਿਆਂਗੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਵਡਾ ਮੰਗਤਾ ਤੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼।

ਜਾਂ

ਆਪ ਮੀਆਂ ਮੰਗਤੇ ਬਾਹਰ ਖੜੇ ਦਰਵੇਸ਼।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਲਈ ਤਾਂ ਕੁਝ ਕਰ ਨਾ ਸਕੇ, ਆਪ ਗਰੀਬ ਤੇ ਮੰਗਤਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਦੀਆਂ ਫੜ੍ਹਾਂ ਮਾਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛਡ ਨੀਂ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਮਾਰ, ਤੇਰੀ ਮਾਸੀ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਆਪ ਵਡੇ ਮੰਗਤੇ ਤੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼।' ਉਸਨੂੰ ਵਿਤ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਮਤ ਦੇਹ। (ਸੰਗ੍ਰ)

"ਆਪਣ ਹਥੀਂ ਆਪਣਾ ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜੁ ਸਵਾਰੀਐ।।" ਵੇਖੋ **ਆਪ ਕਾਜ ਮਹਾਂ ਕਾਜ।**

ਭਾਵ :— ਆਪ ਹੀ ਉਦਮ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਕਾਜ ਰਾਸ ਕਰੀਏ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਸ ਕੇ ਜੀਅ ਪਰਾਣ ਹਹਿ
ਕਿਉ ਸਾਹਿਬ ਮਨਹੁ ਵਿਸਾਰੀਐ।
ਆਪਣ ਹਥੀਂ ਆਪਣਾ
ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜੁ ਸਵਾਰੀਐ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਆਪਣ ਹਥੀਂ ਆਪਣੀ ਜੜ੍ਹ ਆਪ ਉਪੱਟੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪ ਦੁਖੀ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਪਰਹਰੈ ਖਰ ਖੇਹ ਪਲੱਟੈ
ਤਿਉ ਨਿੰਦਕ ਪਰ ਨਿੰਦਿਆ ਹਠ ਮੂਲ ਨਾ ਹੱਟੈ
ਆਪਣ ਹਥੀਂ ਆਪਣੀ ਜੜ ਆਪ ਉਪੱਟੈ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਤੇ ਪਰਾਇਆ ਪਰਾਇਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਸਾਕਾਂ ਦਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪਖ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚ ਹੈ, 'ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ, ਪਰਾਇਆ ਪਰਾਇਆ'। ਮੇਰੀ ਲਿਆਕਤ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਵੇਖਦੇ, ਜਦ ਤੁਹਾਡਾ ਪੁੱਤਰ ਮੇਰੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਏ ਜਮੀਤਾ। ਪੋਥੇ ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ, ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਮਤਲਬ ਕਢ ਕੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਭੁਲ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ! ਹੁਣ ਕੌਣ ਸਾਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। 'ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਏ ਜਮੀਤਾ'। ਹੋਰਨਾ ਵਾਂਗ ਤੂੰ ਵੀ ਆਪਣਾ ਮਤਲਬ ਕਢ ਕੇ ਪਰੇ ਹੋਇਆ। (ਸੰ:)

ਆਪਣਾ ਖਾਏ ਬਿਗਾਨਾ ਤੱਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਰਗਾਹੋਂ ਧੱਕੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਘਰ ਖਾ ਕੇ ਵੀ, ਹੁੰਦੇ ਸੰਦੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਧਨ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਈਰਖਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ! ਇਹ ਗਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। 'ਆਪਣਾ ਖਾਏ ਬਿਗਾਨਾ ਤੱਕੇ, ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਰਗਾਹੋਂ ਧੱਕੇ।' ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਰੱਬ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ਫਿਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਈਰਖਾ ਕਿਉਂ?
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਗੁੜ ਖਾਈਏ, ਪਰ ਛੁਪਾ ਕੇ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਆਪਣੀ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਵੀ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਵਰਤਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾੜਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚੀਜ਼ ਖੁਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਠੀਕ ਹੀ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਆਪਣਾ ਗੁੜ ਖਾਈਏ, ਪਰ ਛੁਪਾ ਕੇ।' ਬਹੁਤੇ ਉਛਲ ਉਛਲੀ ਨਾਲ ਲੋਕੀਂ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਹੋਛਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾੜਾ ਕਰਦੇ ਤੇ ਦੁਖ ਪੁਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਘਰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖੀਏ ਤੇ ਚੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਆਖੀਏ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਪਣੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਆਪ ਧਿਆਨ ਰਖੀਏ, ਤਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਚੇਡ ਚੜ੍ਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਏ ? ਜਦੋਂ ਵੇਖੋ ਸੜੂੰ ਸੜੂੰ ਖਰਦੀ ਰਹਿਨੀ ਏਂ। ਖਿਆਲ ਰਖੀਂ, ਸੌਂ ਨਾ ਜਾਈਂ ਮੇਰੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਨੂੰ। 'ਆਪਣਾ ਘਰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖੀਏ ਤੇ ਚੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਆਖੀਏ।" ਤੈਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਕਿਹੜੀ ਮਤ ਦੇਵਾਂ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ)

ਆਪਣਾ ਘਰ ਸੋ ਕੋਹਾਂ ਤੋਂ ਦਿਸਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਬੜੀ ਪਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ਜੀ, ਆਪਣਾ ਘਰ ਸਭ ਨੂੰ ਸੋ ਕੋਹਾਂ ਤੋਂ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਦੂਜੇ ਦਾ ਚੁਬਾਰਾ ਅੱਖਾ ਸਾਹਮਣੇ ਵੇਖ ਵੀ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਲਈਦੀਆਂ ਹਨ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਘਰ ਜੋ ਚਾਹੇ ਸੋ ਕਰ।

ਜਾਂ

ਆਪਣਾ ਘਰ ਤੇ ਹਗ ਹਗ ਭਰ।

(ਵੇਖੋ : 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਸੁਖੀ ਰਹੇ, ਕੋਈ ਦੁਖੀ')

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਉਤੇ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਕਰੋ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਬੜਾ ਸੁਖ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਜੀ ਆਵੇ ਵਰਤੋ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ ਜੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖਲ ਨਾ ਦਿਆ ਕਰੋ। 'ਆਪਣਾ ਘਰ ਤੇ ਹਗ ਹਗ ਭਰ।' ਕੋਈ ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੇ ਕਰੇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ? (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਜਾਇਆ, ਬਿਗਾਨਾ ਢੀਂਗਰ।

ਜਾਂ

ਆਪਣਾ ਨੀਂਗਰ, ਪਰਾਇਆ ਢੀਂਗਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਿਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਬੜੀ ਪਰਵਾਹ ਕਰੇ ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਉਂ ਨੀ ਆਪਣਾ ਨੀਂਗਰ ਤੇ ਬਿਗਾਨਾ ਢੀਂਗਰ ਏ ? ਮੇਰੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਉਲਟਾ ਤੂੰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਹੀ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਢੀ ਜਾਨੀ ਏਂ ? (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਤੋਸਾ, ਆਪ ਭਰੋਸਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਿਸ ਪਾਸ ਆਪਣੀ ਪੂੰਜੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਝਟ ਕੰਮ ਸੰਵਾਰ ਲਏ ਪਰ ਪਰਾਈ ਪੂੰਜੀ ਵਲ, ਤਕਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੰਮ ਕਿਉਂ ਨਾ ਰਾਸ ਹੋਵੇ ਉਹਦਾ। 'ਆਪਣਾ ਤੋਸਾ, ਆਪ ਭਰੋਸਾ।' ਕੰਮ ਤਾਂ ਆਪੇ ਰਾਸ ਹੋਣਾ ਹੋਇਆ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਜੋ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਨਾ ਭਰੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਅੱਗੇ ਕੀ ਧਰੇ ? ਜਾਂ

ਆਪਣਾ ਨਾ ਭਰਿਆ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਅੱਗੇ ਕੀ ਧਰਿਆ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵੰਗਾਰਿਆ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਲਈ ਉਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਜੀ ਚੁਰਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ, ਘਿਲ ਨਾ ਮਾਰਾਂ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਾਂ। 'ਆਪਣਾ ਨਾ ਭਰਿਆ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਅਗੇ ਕੀ ਧਰਿਆ।' ਜਦ ਤੀਕ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਨਾ ਕਰਾਂ, ਦੂਜੇ ਦਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਮਕਾਨ, ਕੋਟ ਸਮਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣਾ ਘਰ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬ ਹੁੰਦਾ ਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ, 'ਆਪਣਾ ਮਕਾਨ, ਕੋਟ ਸਮਾਨ' । ਛੋਟਾ ਹੈ, ਵੱਡਾ ਹੈ, ਆਖਰ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣਾ । (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਮਾਰੇਗਾ ਤਦ ਵੀ ਛਾਵੇਂ ਸੁੱਟੇਗਾ । ਵੇਖੋ 'ਮਾਂ ਡੈਣ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਖਾਵੇ ।'

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਪਣਾ ਸਨੇਹੀ ਦੁਖ ਦੇਕੇ ਵੀ ਪੁਛ ਗਿਛ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸਤਾਦ—ਕਾਕਾ ! ਚੇਤੇ ਰਖੋ ਕਿ 'ਆਪਣਾ ਮਾਰੇਗਾ ਤਦ ਵੀ ਛਾਵੇਂ ਸੁੱਟੇਗਾ' । ਮਾਪੇ ਗੁਸੇ ਵੀ ਹੋਣ, ਤਦ ਵੀ ਉਹ ਤੁਹਾਡਾ ਭਲਾ ਹੀ ਸੋਚਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਦਿਸੀਵੇ ਨਾ ਤੇ ਲੋਕ ਪਸੰਦੀ ਆਵੇ ਨਾ । ਵੇਖੋ ਆਪ ਕਿਸੇ ਜਹੀ ਨਾ ਤੇ ਨਕਲ ਲਾਣੋਂ ਰਹੀ ਨਾ ।'

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸੰਵਾਰ ਨਾ ਸਕੇ ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਔਗੁਣ ਛਾਂਟਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਉਂ ਨਾ ਕੀਤਾ ਕਰ, ਆਪਣੀ ਬੁਕਲ ਵਿਚ ਝਾਤੀ ਮਾਰ । ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਦਿਸੀਵੇ ਨਾ ਤੇ ਲੋਕ ਪਸੰਦੀ ਆਵੇ ਨਾ' । ਤੇਰੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਤੇਰੀ ਟੀਕਾ ਟਿਪਣੀ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀਆਂ । (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਲਹੂ ਪੰਘਰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ । ਵੇਖੋ 'ਆਪਣਾ ਮਾਰੇਗਾ ਤਾਂ ਵੀ ਛਾਵੇਂ ਸੁਟੇਗਾ ।'

ਭਾਵ — ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਵੇਖ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਤੇ ਜੀ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣਾ ਭਤੀਜਾ ਜੂ ਹੋਇਆ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਤਾਂ ਭਾਈ ਹੁਰੀਂ ਉਤਾਵਲੇ ਹੋ ਗਏ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਵੇਲੇ ਦੜ ਵਟ ਲਈ । ਸੱਚ ਹੈ 'ਆਪਣਾ ਲਹੂ ਪੰਘਰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ । (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਲਾਇਆ ਪਿਰਮੁ ਨਾ ਲਗਈ ਜੇ ਲੋਚੈ ਸਭ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਸਭ ਰਬ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਪਿਆਰ ਨਿਰਾ ਆਪਣੇ ਲਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੀ ਧਉਲੀ ਸਾਹਿਬ
ਸਦਾ ਹੈ ਜੇ ਕੋ ਚਿਤਿ ਕਰੇ ॥
ਆਪਣਾ ਲਾਇਆ ਪਿਰਮੁ ਨਾ
ਲਗਈ ਜੇ ਲੋਚੈ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ)

ਆਪਣਾ ਵਖਰ ਆਪ ਤੋਂ ਗੁੱਝਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਜਾਂ ਧਨ ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਪਏ ਸਮਝੋ, ਪਰ 'ਆਪਣਾ ਵਖਰ ਆਪ ਤੋਂ ਗੁੱਝਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।' ਅਸਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਤੁਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਿਆਂ ਖਰੀਂਢਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਆਪ ਬਾਂਦਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖੁਰਚਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਫ਼ੈਦਾ ਕੀ, 'ਆਪਣਿਆਂ ਖਰੀਂਢਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਆਪ ਬਾਂਦਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖੁਰਚਦਾ', ਪਰ ਦੂਜੇ ਬਾਂਦਰ ਜ਼ਰੂਰ ਖੁਰਚਦੇ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ।

(ਦੇਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਗਿੱਟੇ ਭੰਨਾ, ਚੁੰਮਾਂ ਪੈਰ ਪਰਾਇਆਂ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਦੁਖ ਦੇਵੇ ਤੇ ਪਰਾਇਆਂ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ

ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਏ ਹਰਨਾਮਿਆ ! ਤੂੰ ਇਹ ਕੀ ਕਰਤੂਤ ਫੜੀ ਹੋਈ ਏ, ਅਖੇ 'ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਗਿਟੇ ਭੰਨਾ, ਚੁੰਮਾਂ ਪੈਰ ਪਰਾਇਆਂ ਦੇ।' ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਗੰਢਦਾ ਫਿਰਨਾ ਏਂ ਤੇ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਨੱਕ ਚਾੜ੍ਹਦਾ ਏਂ ? (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਵੰਝਲੀ, ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਰਾਗ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਰੁੱਝਾ ਰਹੇ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸੁਰਤ ਸਾਰ ਨਾ ਲਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੀ 'ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਵੰਝਲੀ, ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਰਾਗ' ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਹੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੈ। ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਤੇ ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਬਹੁਤ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਧਨ ਨੂੰ ਵਡਿਆਵੇ, ਤਦ ਇਸਨੂੰ ਠੀਕ ਨਾ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਨ—ਵਰਿਆਮਾ ! ਦੂਰ ਦੇ ਢੋਲ ਸੁਹਾਵਣੇ। 'ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਤੇ ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵਧੀਕ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦੇ ਨੇ।' ਭੁਲਿਆ ਲੋਕਾ ! ਪਰਾਈ ਚਾਕਰੀ ਬੁਰੀ ਹੁੰਦੀ ਏ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪਣੀ ਕੱਖੀਂ, ਆਪੇ ਸੜਨਾ। ਵੇਖੋ **'ਆਪੇ ਫਾਥੜੀਏ ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਛੁਡਾਵੇ ?'**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਹ—ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਬੁੜਕਦਾ ਏਂ ? ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਆਪਣੀ ਕੱਖੀਂ ਆਪੇ ਸੜਨ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਆਖਿਆ ਏ ? (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਆਪੇ ਭਰਨੀ। ਵੇਖੋ **'ਆਪੇ ਬੀਜਿ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ।'**

ਭਾਵ :— ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਭਰੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਅੱਜ ਸਾਡਾ ਇਹ ਹਾਲ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦਾ ? 'ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਆਪੇ ਭਰਨੀ।' ਸਾਡਾ ਕੀਤਾ ਸਾਡੇ ਅਗੇ ਆਇਆ ਹੈ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਕੀਤੀ, ਆਪਣੇ ਅਗੇ। ਵੇਖੋ **'ਆਪੇ ਬੀਜਿ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ।'**

ਭਾਵ :— ਜੋ ਬੰਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸਦਾ ਫਲ ਉਸਨੂੰ ਭੁਗਤਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰਾ 'ਆਪਣਾ ਕੀਤਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਅਗੇ ਆਇਆ ਹੈ', ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਦੋਸ਼ ਦਿਆਂ ? (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਕੁੱਤਾ ਭੀ ਸ਼ੇਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਜਾਂ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਆਕੜ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰ ਵਿਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ, ਤੈਨੂੰ ਮਜ਼ਾ ਚਖਾਵਾਂ। 'ਆਪਣੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਸ਼ੇਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ'। ਘਰ ਬਹਿ ਕੇ ਟਾਹਰਾਂ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਮਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਛਾਹ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖੱਟੀ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ। ਵੇਖੋ **'ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਸਲਾਹੁੰਦੀ ਹੈ।'**

ਵਰਤੋਂ :— ਅਮਰੋ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਨਾ ਸਾੜੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੇ। 'ਆਪਣੀ ਛਾਹ ਨੂੰ ਕੌਣ ਖੱਟੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ?' (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਨੀਂਦੇ ਸਉਣਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਨੀਂਦੇ ਜਾਗਣਾ (ਉਠਣਾ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਹਰ ਕੰਮ ਆਪਣੀ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਹੁਤੀ ਦੇ ਲਾਲਚ ਨੇ ਪਿੰਡੋਂ
ਕਢ ਸ਼ਹਿਰ ਵਲ ਧਕਿਆ।
ਸਹੁੰ ਤੇਰੀ ਹੈ ਮਿਤਰਾ ਬਿਕਰਾ,
ਦਿਲ ਹੈ ਡਾਹਢਾ ਅਕਿਆ।
ਆਪਣੀ ਨੀਂਦਰ ਸੋਂ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ,
ਜਾਗ ਨਾ ਆਪਣੀ ਜਾਗੇ।
ਮੈਂ ਉਹ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿਆ,
ਕਿੱਦਾਂ ਹੁਣ ਢੁੱਕਾਂ ਤੇਰੇ ਲਾਗੇ।

(ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪਣੀ ਪਈ, ਪਰਾਈ ਵਿਸਰੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲੀਲਾ—ਭਾਈ ਜੀ! ਸ਼ੀਲਾ ਦੇ ਵੀਰ ਦੇ ਕੈਦ ਹੋਣ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਆਪਣੀ ਪਈ, ਪਰਾਈ ਵਿਸਰੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਘਟ ਵਧ ਹੀ ਅੱਖਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਪਗ ਆਪਣੇ ਹੱਥ। ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਪਤ ਆਪਣੇ ਹੱਥ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪਤ ਵਿਗਾੜੇ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ! ਸੱਚੀਂ 'ਆਪਣੀ ਪਗ ਆਪਣੇ ਹਥ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਦੀ ਪਤ ਲਾਹੋਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਘਟ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਭਾਹ ਬਲੋਸੇਂ, ਬਿਆ ਪਟਾਖੀ ਚੜ੍ਹੋਸੇਂ। ਵੇਖੋ ਆਪਣੀ ਹੱਥੀਂ ਆਪਣਾ ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜ ਸਵਾਰੀਐ॥

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਅੱਗ ਆਪ ਹੀ ਬਾਲੋ ਤਾਂ ਬਲੇਗੀ। ਆਪਣਾ ਕਾਰਜ ਆਪ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਕਰਮ ਦੇਈਏ! 'ਆਪਣੀ ਭਾਹ ਬਲੋਸੇਂ, ਬਿਆ ਪਟਾਖੀ ਚੜ੍ਹੋਸੇਂ' ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਪ ਕਰੇਂਗੀ ਤਦੇ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹੇਗਾ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਭਾਵੇਂ ਮੱਝ ਚਲੀ ਜਾਏ, ਸ਼ਰੀਕ ਦਾ ਘਲਿਆਰਾ ਜ਼ਰੂਰ ਚੁਰਾਉਣਾ ਏ ਜਾਂ ਕਢਾਉਣਾ ਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਕਾਫੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਦੂਜੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਨ ਉਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਡਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਪਈ 'ਆਪਣੀ ਭਾਵੇਂ ਮੱਝ ਚਲੀ ਜਾਏ, ਸ਼ਰੀਕ ਦਾ ਘਲਿਆਰਾ ਜ਼ਰੂਰ ਚੁਰਾਉਣਾ ਏ।' ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਹੋ ਜਾਏ, ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੱਟ ਜ਼ਰੂਰ ਮਾਰਨੀ ਏ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਮੱਝ ਦਾ ਦੁਧ ਸੌ ਕੋਹ ਤੇ ਜਾ ਪੀਵੀਦਾ ਏ। ਜਾਂ
ਆਪਣੀ ਲਸੀ ਚਾਹੇ ਸੌ ਕੋਹਾਂ ਤੋਂ ਪੀ ਲਵੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਕਰੋਗੇ, ਤਦ ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਪਾਸ ਜਾਉਗੇ ਤਦ ਉਹ ਭੀ ਤੁਹਾਡੀ ਖਾਤਰ ਕਰੇਗਾ। ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ ਜੀ! 'ਆਪਣੀ ਮੱਝ ਦਾ ਦੁਧ ਸੌ ਕੋਹ ਤੇ ਜਾ ਪੀਵੀਦਾ ਹੈ।' ਆਏ ਗਏ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਕੀਤਾ ਕਰੋ। ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਜਾਉਗੇ ਉਹ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਪੁੱਜ ਕੇ ਪੁਛ ਪਰਤੀਤ ਕਰਣਗੇ! (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀਆਂ ਜੁਤੀਆਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੇ ਹਥੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁਖ ਪੁਜੇ, ਜਾਂ ਜਿਸ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਉਸੇ ਉਤੇ ਖ਼ਰਚ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓੜਕ ਮੀਆਂ ਨਿਜ਼ਾਮਦੀਨ ਨੇ

ਪੁਛਿਆ—ਤੁਸੀਂ ਬਰਕਤ ਵਿਚ ਕੀ ਐਬ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਨਬੇੜ ਕਰਨ ਵਿਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੁੱਝਿਆ ਕਿ 'ਆਪਣੀਆਂ ਜੁਤੀਆਂ ਤੇ ਆਪਣਾ ਹੀ ਸਿਰ ਏ।'

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਆਪਣੀਆਂ ਨਾ ਦੱਸਾਂ, ਪਰਾਈਆਂ ਕਰ ਕਰ ਹੱਸਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਤਾਂ ਛੁਪਾਵੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਫੋਲਦਾ ਫਿਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ—ਮਚਲੀਏ ਰਨੇ! ਹਰ ਵੇਲੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਔਗੁਣ ਹੀ ਚਿਤਾਰਦੀ ਰਹਿਨੀ ਏਂ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਤਾਂ ਝਾਤੀ ਮਾਰਿਆ ਕਰ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਜੁ 'ਆਪਣੀਆਂ ਨਾ ਦਸਾਂ ਤੇ ਪਰਾਈਆਂ ਕਰ ਕਰ ਹੱਸਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀਆਂ ਮੈਂ ਕੱਛੇ ਮਾਰਾਂ, ਬਹਿ ਪਰਾਈਆਂ ਫੋਲਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਤਾਂ ਲੁਕਾਵੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਐਬਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੋ ਬੜੀ ਚਾਲਾਕ ਹੈ। ਉਹਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਆਪਣੀਆਂ ਮੈਂ ਕੱਛੇ ਮਾਰਾਂ, ਬਹਿ ਪਰਾਈਆਂ ਫੋਲਾਂ'। ਘਰ ਘਰ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਏ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਵਲ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਭੀ ਗੁਣ ਜਾਪਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਸਿਫਤ ਆਪ ਹੀ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ ਬਣੇ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਭੀ ਗੁਣ ਜਾਪਦੇ ਹਨ।

ਅਪਣੇ ਹਾਥ, ਜਗਨ ਨਾਥ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਰ ਕੰਮ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੀ ਰੀਸ ਕਰਨੀ ਹੋਈ? ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ ਸਿਰ ਤੇ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਸੋ 'ਆਪਣੇ ਹਾਥ ਜਗਨ ਨਾਥ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਬੀਜਿਆ ਆਪੇ ਵੱਢੇ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਦਾ ਫੱਲ ਆਪ ਹੀ ਪਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਰਬ ਨੂੰ ਇਹ ਮਨਜ਼ੂਰ ਸੀ ਕਿ ਗੁਨਾਹ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਇਹਨੂੰ ਸਾਰੀ ਮਿਲੇ ਤੇ 'ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਬੀਜਿਆ ਓਹ ਆਪ ਵੱਢੇ'। ਆਪਣੇ ਗੁਨਾਹ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਓਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਵੱਢ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਨਿਰਾ ਬੋਹਲ ਸਾਂਭਣਾ ਸੀ।

(ਅਦਬੀ ਅਫ਼ਸਾਨੇ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਆਪਣੇ ਗੋਂ ਨੂੰ ਗਧੇ ਨੂੰ ਭੀ ਪਿਉ ਆਖੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣਾ ਪਵੇ ਕਿ ਮਤਲਬ ਲਈ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਅਗੇ ਭੀ ਝੁਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ ਕੀ ਹਰਜ ਹੈ? 'ਆਪਣੀ ਗੋਂ ਨੂੰ ਗਧੇ ਨੂੰ ਭੀ ਬਾਪ ਆਖੀਦਾ ਹੈ।' ਮਤਲਬ ਜੋ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਕਢਣਾ ਹੋਇਆ; ਸੋ ਜਾਹ, ਜਾ ਕੇ ਮਿਲ ਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੇ ਘਰ, ਕੋਈ ਸੁਖੀ ਰਹੇ ਕੋਈ ਦੁਖੀ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਘਰ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਵ੍ਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਜੋ—ਚੰਗਾ ਏ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਪਿਟਣੇ ਨਾਲੋਂ। 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਸੁਖੀ ਰਹੇ ਕੋਈ ਦੁਖੀ'। ਬਿਗਾਨੇ ਦੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਕੀ ਖਟਿਆ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਛੱਜ ਵਜਾਏ, ਕੋਈ ਛਾਨਣੀ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਦੇਣ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੋਲਾ ਰਾਮ ਜੀ ! ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਦੇਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਛੱਜ ਵਜਾਏ ਕੋਈ ਛਾਨਣੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ?' (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਕਾਈਂ ਨਾ ਤੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਈਂ ਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ।ਕਸੇ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲਾਰੇ ਲਾਈ ਰਖੇ ਤੇ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਜੋਗਾ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਮੈਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਕਰਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਆਪ ਮਦਦ ਕੋਈ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ ਕੀ ਕਟਾਂ ? ਤੁਸਾਡਾ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਕਾਈਂ ਨਾ ਤੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਈਂ ਨਾ' । ਇਹ ਖ਼ੂਬ ਤਮਾਸ਼ਾ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੇ ਘਰ ਲਗੇ ਤਾਂ ਅੱਗ, ਦੂਏ ਦੇ ਘਰ ਬਸੰਤਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਲਈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਸਮਝੇ ਪਰ ਦੂਜੇ ਲਈ ਉਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ : ਨੁਕਸਾਨ ਮੇਰਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਤਦੇ ਤੁਸੀਂ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹੋ । 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਲਗੇ ਤਾਂ ਅੱਗ ਦੂਏ ਦੇ ਘਰ ਬਸੰਤਰ' । ਇਹੀ ਨੁਕਸਾਨ ਤੁਹਾਡਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਤੁਸੀਂ ਚਿੱਤ ਪਏ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ । (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦਾ ਕੰਡਾ ਤੇ ਪਰਾਏ ਮੁਲਕ ਦਾ ਫੁਲ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਦੇਸ ਪਿਆਰ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਰ ਦੀ ਅੱਧੀ, ਬਾਹਰ ਦੀ ਸਾਰੀ । ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨੀ, ਪਰਦੇਸ ਜਾ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਲਖ ਰੁਪਈਆ ਦੇਣ । 'ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦਾ ਕੰਡਾ ਤੇ ਪਰਾਏ ਮੁਲਕ ਦਾ ਫੁੱਲ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।' ਘਰ ਰੁਖੀ ਸੁਖੀ ਖਾ ਕੇ ਵੀ ਸੁਖੀ ਰਵਾਂਗੇ । (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਤੇ ਪਰਾਏ ਦੇਸ ਦਾ ਦੁੱਧ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਘਰ ਜਾਂ ਵਤਨ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਦੀਆਂ ਕੀ ਗਲਾਂ ਪੁਛਦੇ ਹੋਂ ? 'ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਤੇ ਪਰਾਏ ਦੇਸ ਦਾ ਦੁੱਧ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।' ਸੱਚ ਹੈ ਕਿਥੇ ਸਾਡਾ ਪੋਠੋਹਾਰ ਤੇ ਕਿਥੇ ਏਹ ਰੇਤਲੀ ਤੇ ਸੁਕੀ ਧਰਤੀ ਉਹ ਤਾਂ ਨਿਰੀ ਸਵਰਗ ਸੀ ਸਾਡੇ ਲਈ । (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੇ ਨੈਣ ਮੈਨੂੰ ਦੇਹ, ਤੂੰ ਟਮਕੋਂਦੀ ਫਿਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪ ਅਤਿ ਲੋੜ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ਨੀ ਚਲਾਕੋ ਬੜੀ ਸਿਆਣੀ ਏਂ ਤੂੰ ਤਾਂ ਅਖੇ 'ਆਪਣੇ ਨੈਣ ਮੈਨੂੰ ਦੇਹ, ਤੂੰ ਟਮਕੋਂਦੀ ਫਿਰ', ਆਪਣਾ ਚਰਖਾ ਤੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿਆਂ ਤੇ ਘਰ ਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਫੇਰਾਂ ? (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੋਂ ਜਾਣੀਐ ਅਗਲੇ ਮਨ ਦੀ ਬਾਤ । ਵੇਖੋ : ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚਿਤਵੋਗੇ, ਉਹੀ ਕੁਝ ਉਹ ਤੁਸਾਡੇ ਲਈ ਚਿਤਵਣਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰੀ ਸਿੰਘ—ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਵਡੀ ਉਮਰਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋ । ਤੁਸਾਡੀਆਂ ਗਲਾਂ ਪਏ ਕਰਦੇ ਸਾਂ ।

ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਪਰੀ 'ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੋਂ ਜਾਣੀਏ ਅਗਲੇ ਮਨ ਦੀ ਬਾਤ' । ਅਸੀਂ ਵੀ ਤੁਸਾਡੇ ਗੁਣ ਪਏ ਗਾਉਂਦੇ ਸਾਂ । (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਮਨ ਭਾਵੇ ਤਾਂ ਡੇਹਲਾ ਵੀ ਸਪਾਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਮਨ ਭਾਉਂਦੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਸਾਰੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅ ਹੋ ਚੀਜ਼ ਚੰਗੀ ਐ । "ਆਪਣੇ ਮਨ ਭਾਵੇ ਤਾਂ ਡੇਹਲਾ ਵੀ ਸਪ ਰੀ", ਤੈਨੂੰ ਜੋ ਚੰਗੀ ਲਗੀ । ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾ । (ਸੰਦ)

ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ । ਬੋਵੇ : ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਸਲਾਹੁੰਦੀ ਹੈ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਉਪਮਾ ਆਪ ਹੀ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰਨਾਮੋ ਦੀ ਸਸ ਤਾਂ ਅਠੇ ਪਹਿਰ 'ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ' ਬਣਾਂਦੀ ਭਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਵੇਖੋ ਆਪਣੇ ਸੋਹਲੇ ਹੀ ਗਾਂਦੀ ਹੈ ।
(ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਵੱਛੇ ਦੇ ਦੰਦ ਆਪ ਤੋਂ ਗੁਝੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਪਤਾ ਦੰਦ ਵੇਖ ਕੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ । ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ ਹਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਠੀਕ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ, "ਆਪਣੇ ਵੱਛੇ ਦੇ ਦੰਦ ਆਪ ਤੋਂ ਗੁਝੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।" ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਮੇਰਾ ਭਤੀਜਾ ਕਿੰਨਾ ਬਦ ਏ ? (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਭਾਣੈ ਜੋ ਚਲੈ ਭਾਈ ਵਿਛੁੜਿ ਚੋਟਾ ਖਾਵੈ ॥

ਭਾਵ :— ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਰੀ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ ਦੁਖ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਸੋ ਸਿਖੁ ਸਖਾ ਬੰਧਪੁ ਹੈ ਭਾਈ ਜਿ ਗੁਰ ਕੇ ਭਾਣੈ ਵਿਚਿ ਆਵੈ ॥ ਆਪਣੈ ਭਾਣੈ ਜੋ ਚਲੈ ਭਾਈ ਵਿਛੁੜਿ ਚੋਟਾ ਖਾਵੈ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਸੋਰਠਿ ਰਾਗ)

ਆਪਿ ਨਾ ਦੇਹਿ ਚੁਰੂ ਭਰਿ ਪਾਨੀ, ਤਿਹ ਨਿੰਦਹਿ ਜਿਹ ਗੰਗਾ ਆਨੀ ॥

ਭਾਵ :— ਆਪ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਐਸੇ ਲੋਗਨ ਸਿਉ ਕਿਆ ਕਹੀਐ ॥ ਜੋ ਪ੍ਰਭਿ ਕੀਏ ਭਗਤਿ ਤੇ ਬਾਹਜ ਤਿਨ ਤੇ ਸਦਾ ਡਰਾਨੇ ਰਹੀਐ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਆਪਿ ਨ ਦੇਹਿ ਚੁਰੂ ਭਰਿ ਪਾਨੀ ॥ ਤਿਹ ਨਿੰਦਹਿ ਜਿਹ ਗੰਗਾ ਆਨੀ" ॥੨॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ-ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)

ਆਪਿ ਡੁਬੇ ਕਿਉ ਪਿਤਰਾਂ ਤਾਰੈ ॥

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਪੰਡਿਤ (ਜਾਂ ਮੂਰਖ) ਆਪ ਤਾਂ ਡੁਬਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਪਿੱਤਰਾਂ (ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ) ਕਿਵੇਂ ਤਾਰੇਗਾ ?

ਵਰਤੋਂ :— 'ਵਾਚੈ ਵਾਦੁ ਨਾ ਬੇਦੁ ਬੀਚਾਰੈ ॥ ਆਪਿ ਡੁਬੈ ਕਿਉ ਪਿਤਰਾ ਤਾਰੈ ॥ ਘਟਿ ਘਟਿ ਬ੍ਰਹਮ ਚੀਨੈ ਜਨੁ ਕੋਇ ॥ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਿਲੈ ਤਾ ਸੋਝੀ ਹੋਇ ॥' (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ)

ਆਪੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਗੇ ਜੋ ਜੇਠ ਪੈਣਗੇ ਰਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਜਾਣ ਬੁਝਕੇ ਉਲਟੇ ਰਾਹ ਪਵੇ ਤੇ ਬੜਾ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ । ਤੁਸੀਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ, "ਆਪੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਗੇ; ਜੋ ਜੇਠ ਪੈਣਗੇ ਰਾਹ" । ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਕੇ ਕਿਸੇ ਬੱਚ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਣਾ । (ਸੰਗ)

ਆਖੇ ਚੋਰ ਤੇ ਆਪੇ ਸਾਧ।

ਭਾਵ :— ਦੋਬਾਜਰਾ ਪੁਰਸ਼ ਜਦ ਕੋਈ ਕਦੇ ਚੰਗਾ ਬਣ ਬਹੇ, ਤੇ ਕਦੇ ਮਾੜਾ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੈਰੇ ਵਸਬ ਮਾਲੂਮ ਨੇ ਸਭ ਸਾਨੂੰ,
ਲਾਹੜੀ ਵੱਡਾ ਹੈਂ ਲੱਗ ਲਵੇੜਿਆਂ ਦਾ।
ਆਪ ਚੋਰ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਸਾਧ ਹੋਵੇਂ,
ਖੋਜ ਤਾੜ ਕੇ ਦੂਰ ਤੇ ਨੇੜਿਆਂ ਦਾ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਆਪੇ ਜਾਂਵੀ ਆਪੇ ਮਾਂਵੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਹਰ ਥਾਂ ਪਰਧਾਨ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪੇ ਜਾਂਵੀ ਆਪੇ ਮਾਂਵੀ ਆਪਿ ਸੁਆਮੀ ਆਪਿ ਦੇਵਾ ॥ ਆਪਣਾ ਕਾਰਜੁ ਆਪਿ ਸਵਾਰੇ ਆਪੇ ਧਾਰਨ ਧਾਰੇ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸਹੁ ਘਰ ਮਹਿ ਬੈਠਾ ਸੋਭੇ ਬੰਕ ਦੁਆਰੇ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਆਪੇ ਝਸ ਸਿਖਾਏ, ਆਪਣੇ ਅੱਗੇ ਆਏ। ਵੇਖੋ : ਆਪੇ ਵਿਹਾਜੇ ਮਾਮਲੇ ਆਪਣੇ ਗਲ ਪਾਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣਾ ਸਿਖਾਇਆ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਈ ਇਹ 'ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਝਸ ਸਿਖਾਏ ਆਪਣ ਅੱਗੇ ਆਏ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ, ਆਪਣੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਗੰਢਾ ਆਪੇ ਖੋਲ੍ਹ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪੇ ਫਾਥੜੀਏ ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਛਡਾਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਉਲਟੇ ਰਾਹ ਪਵੇ ਤੇ ਬੜਾ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹੀ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਈ ਤੈਨੂੰ ਕਿਹਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਜਿਲ੍ਹਣ ਵਿਚ ਫਸ। ਆਪੇ ਫਾਥੜੀਏ ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਛਡਾਏ। (ਸੰ)

ਆਪੇ ਬੀਜਿ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਪਾਇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਜਨਾ ਇਥੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ ਭਈ 'ਆਪੇ ਬੀਜਿ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ', 'ਜੈਸੀ ਕਰਨੀ ਵੈਸੀ ਭਰਨੀ'। (ਸੰ)

ਆਪੇ ਮਾਰੇ ਤੇ ਆਪ ਜਿਵਾਏ।

ਭਾਵ :— ਮਾਰਨਾ ਤੇ ਜਿਵਾਣਾ ਰੱਬ ਦੇ ਹੱਥ ਹੈ। ਜਾਂ ਜਦੋਂ ਜੋ ਦੁਖ ਦੇਵੇ, ਓਹੀ ਸੁਖ ਵੀ ਦੇਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪੇ ਮਾਰੇ ਤੇ ਆਪ ਜੀਵਾਇ,
ਅਤੇ ਅਜਰਾਈਲ ਬਹਾਨੜਾ ਈ।
ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਣਾ ਰਮਜ਼ ਯਾਰ ਦੀ ਹੈਦਰ,
ਤੇ ਫਿਰਦਾ ਲੋਕ ਦੀਵਾਨੜਾ ਈ।

(ਅਲੀ ਹੈਦਰ)

ਆਪੇ ਮੈਂ ਰੱਜੀ ਪੁੱਜੀ, ਆਪੇ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਜੀਵਣ। ਵੇਖੋ : 'ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਸਲਾਹੁੰਦੀ ਹੈ।'

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਆਪ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ 'ਆਪੇ ਮੈਂ ਰੱਜੀ ਪੁੱਜੀ, ਆਪੇ ਮੇਰੇ ਬਚੜੇ ਜੀਵਣ'। ਗੁਣ ਸੋਈ ਜੁ ਲੋਕੀ ਸਲਾਹੁਣ। ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ ਬਣਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪੇ ਰੈਨਾਂ ਮੋਹਰਾ ਦੇਵਨ, ਆਪੇ ਕਰਨ ਸਿਆਪੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੌਤ ਜਾਂ ਦੁਖ ਦਾ ਆਪ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸਦੇ ਵਿਜੋਗ ਵਿਚ ਦਿਖਲਾਵੇ ਲਈ ਕੀਰਨੇ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੱਡ ਤੂੰ ਰੈਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ। ਆਪੇ ਰੈਨਾਂ ਮੋਹਰਾ ਦੇਵਨ, ਆਪੇ ਕਰਨ ਸਿਆਪੇ।

ਆਪ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਵਹੁਟੀ ਨੇ ਪਰਦੇਸ ਘਲਿਆ, ਅਖੇ ਖੱਟ ਕੇ ਲਿਆ । ਆਪ ਹੀ ਪਿਛੋਂ ਰੋਣ ਲਗੀ, ਅਖੇ ਇਕੱਲੀ ਹਾਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪੇ (ਆਪ) ਵਿਹਾਜੇ ਮਾਮਲੇ, ਆਪੇ ਹੱਡ ਪਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਹੀ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਫੜੀ ਗਈ ? 'ਆਪ ਵਿਹਾਜੇ ਮਾਮਲੇ ਆਪੇ ਹਡ ਪਏ' । ਹੋ ਦਿਆ ! ਤੂੰ ਫਸਾਇਣ ਹੋ ਚੁਕੀ । ਮੈਂ ਦਿਆ ਹੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਫਸੀ ।

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆਬ ਆਬ ਕਰ ਮੋਇਉਂ ਬੱਚਾ, ਫ਼ਾਰਸੀਆਂ ਘਰ ਗਾਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ (ਦੇਸੀ ਪਹਿਰਾਵਾ ਜਾਂ ਦੇਸੀ ਆਦਤਾਂ) ਛੱਡ ਹੈਂਕੜ ਨਾਲ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਦੁਖ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੂਰਖ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਛੱਡ ਕੇ ਮੁਨਸ਼ੀਗੀਰੀ ਕਰਨ ਲਗਾ; ਕੀ ਲਭਣਾ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਮੁਨਸ਼ੀ ਬਣ ਕੇ ? ਬਸ 'ਆਬ ਆਬ ਕਰ ਮੋਇਉਂ ਬੱਚਾ; ਫ਼ਾਰਸੀਆਂ ਘਰ ਗਾਲੇ' ਵਾਲੀ ਗਾਲ ਹੋਈ । ਨੰਗ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜ ਕਿਰਸਾਨੀ ਕਰਨ ਲਗਾ ।

(ਸੰਗ੍ਰ) ।

ਆਰੀ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੰਦੇ ਨੇ, ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਸਮਾਜ ਕਿਸੇ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ ਜੀ, ਆਰੀ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੰਦੇ ਨੇ, ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ।' ਲੋਕੀਂ ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਟੱਲਦੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਵਤੁ ਕਿਨੈ ਨਾ ਰਾਖਿਆ ਜਾਵਤੁ ਕਿਉ ਰਾਖਿਆ ਜਾਇ ।

ਭਾਵ :— ਜੰਮਣ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਅਟਕਾਇਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਮਰਣ ਤੋਂ ਕੌਣ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :— "ਆਵਤੁ ਕਿਨੈ ਨਾ ਰਾਖਿਆ ਜਾਵਤੁ ਕਿਉ ਰਾਖਿਆ ਜਾਇ" । ਜਿਸ ਤੇ ਹੋਆ ਸੋਈ ਪਰੁ ਜਾਣੈ ਜਾਂ ਉਸਹੀ ਮਾਹਿ ਸਮਾਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ)

ਆਵਾ ਗਉਣ ਹੈ ਸੰਸਾਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੰਸਾਰ ਜਮਣ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਆਵਾਗਉਣ ਹੈ ਸੰਸਾਰਾ । ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਬਨੁ ਚਿਤੈ ਬਿਕਾਰਾ । ਬਿਨੁ ਸਾਚਾ ਸਾਲਾਹੀ ਸਦ ਹੀ ਜਿਨਿ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦ ਪਛਾਤਾ ਹੈ ।" (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਆਵੇ ਮੇਰਾ ਕੋਈ, ਜਿਸ ਆਇਆਂ ਵਸਨੀ ਹੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਦੋ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਪਿਆਰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਠੁਕਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਡਰ, ਖਲੜੀ ਲਾਹੁਣ ਦਾ ਭੈ, ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਲਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਸਹਿਮ, ਆਦਿ ਪ੍ਰੀਤ ਵਿਚ ਜਕੜੇ ਹੋਇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੋਹ ਸਕਦੇ । ਕਿਸੇ ਬੀਬੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਅਵਾਜ਼ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ : ਆਵੇ ਮੇਰਾ ਕੋਈ, ਜਿਸ ਆਇਆਂ ਵਸਨੀ ਹੋਈ ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਤੇ ਅਖਾਉਤਾਂ ਵਿਚ ਹਾਸ-ਰਸ—ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ)

ਆਵੇ ਨਿੱਛ ਤੇ ਡਕਾਰ, ਵੈਦ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪੈਲਾ ਮਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਨਿੱਛ ਤੇ ਡਕਾਰ ਸਿਹਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਸਿਹਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਵੈਦ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ ! ਆਵੇ ਨਿੱਛ ਤੇ ਡਕਾਰ, ਵੈਦ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪੈਲਾ ਮਾਰ। ਤੈਨੂੰ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ? (ਸੰ:)

ਐਸ ਕੰਨ ਪਾਈ ਤੇ ਓਸ ਕੰਨ ਕਢੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗਲ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੈਣ- ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਅਜੀਬ ਸੁਭਾ ਦੀ ਕੁੜੀ ਏਂ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਿੱਖ ਮਤ ਸੁਣਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। 'ਅਖੇ ਐਸ ਕੰਨ ਪਾਈ ਤੇ ਓਸ ਕੰਨ ਕਢੀ।'

(ਸੰ)

ਐਸਾ ਕੰਮੁ ਮੂਲੇ ਨਾ ਕੀਚੈ ਜਿਤੁ ਅੰਤਿ ਪਛੋਤਾਈਐ ॥

ਭਾਵ :— ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਾ ਕਰੋ, ਜਿਸ ਦੇ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅੰਤ ਨੂੰ ਪਛਤਾਉਣਾ ਪਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਹੁ ਕੁਟੰਬੁ ਤੂ ਜਿ ਦੇਖਦਾ ਚਲੈ ਨਾਹੀ ਤੇਰੈ ਨਾਲੇ ॥ ਸਾਥਿ ਤੇਰੈ ਚਲੈ ਨਾਹੀ ਤਿਸੁ ਨਾਲਿ ਕਿਉ ਚਿਤੁ ਲਾਈਐ ॥ ਐਸਾ ਕੰਮੁ ਮੂਲੇ ਨਾ ਕੀਚੈ ਜਿਤੁ ਅੰਤ ਪਛੋਤਾਈਐ ॥ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਾ ਉਪਦੇਸੁ ਸੁਣਿ ਤੂ ਹੋਵੈ ਤੇਰੈ ਨਾਲੇ ॥ ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਮਨ ਪਿਆਰੇ ਤੂ ਸਦਾ ਸਚੁ ਸਮਾਲੇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ —ਰਾਮਕਲੀ)

ਐਸੇ ਕੋ ਤੈਸਾ ਮਿਲੇ, ਜਿਉ ਬਾਹਮਣ ਕੋ ਨਾਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਜਾਬਰ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਵੈਲਿਸ: "ਸਰਦਾਰ ! ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਅਗੋਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ 'ਐਸੇ ਨੂੰ ਤੈਸਾ ਹੋਕੇ ਟਕਰੀਏ, ਜਿਉਂ ਬਾਹਮਣ ਨੂੰ ਨਾਈ' ਤੇ ਰਾਜੇ ਡੁਗਲੇ ਦੇ ਬ੍ਰਾਬਰ ਦਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਕੈਦ ਰਖ ਲਈਏ।"

(ਕੌਮੀ ਪਰਵਾਨਾ—ਪ੍ਰੋ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ)

ਐਸੇ ਕੋ ਤੈਸਾ ਮਿਲੇ ਸੁਣ ਲੈ ਰਾਜਾ ਭੀਲ, ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਘੁਣ ਖਾ ਗਿਆ, ਲੜਕਾ ਲੈ ਗਈ ਚੀਲ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਠਗਣਾ ਚਾਹੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਦੂਜਾ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਉਵੇਂ ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਟਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਵੀ ਐਸੇ ਨੂੰ ਤੈਸਾ ਹੋ ਕੇ ਮਿਲਾਂਗਾ। ਇਨੂੰ ਸਾਨੂੰ ਉਧਾਰ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਆਖੇ ਪੈਸੇ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਇਦ੍ਹਾ ਖੇਤ ਨਹੀਂ ਵਾਹਵਾਂਗੇ, ਪਈ ਤਨ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਘਟ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੇ ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਘੁਣ ਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਚੀਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕ ਸਕਦੀ ? (ਸੰਗ੍)

ਐਸੇ ਮਰਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨਾ ਮਰਨਾ।

ਭਾਵ :— ਅਜੇਹੀ ਮਰਨੀ ਮਰੋ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਜਨਮ ਮਰਨ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਤਤੋ :— "ਸੋ ਗੁਰੁ ਕਰਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨਾ ਕਰਨਾ ॥ ਸੋ ਪਦੁ ਰਵਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨਾ ਰਵਨਾ ॥ ਸੋ ਧਿਆਨੁ ਧਰਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨਾ ਧਰਨਾ ॥ ਐਸੇ ਮਰਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨ ਮਰਨਾ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)

ਐਸੇ ਰਾਜੁ ਨਾ ਕਿਤੈ ਕਾਜਿ ਜਿਤੁ ਨਹ ਤ੍ਰਿਪਤਾਏ।

ਭਾਵ :— ਅਜੇਹਾ ਰਾਜ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਰਜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੀਸਨੁ ਪੀਸਿ ਓਢਿ ਕਾਮਰੀ ਸੁਖੁ ਮਨੁ ਸੰਤੋਖਾਏ ॥ ਐਸੇ ਰਾਜੁ ਨਾ ਕਿਤੈ ਕਾਜਿ ਜਿਤੁ ਨਹ ਤ੍ਰਿਪਤਾਏ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਰਾਗ ਸੂਹੀ)

ਐਤਵਾਰ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾ ਹੋਟਾਂ (ਚੌਕਾ) ਲਿੰਬਣ ਬਾਣੀਏ। ਜਾਂ ਐਤਵਾਰ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ, ਜੇ ਪੋਚਾ ਫੇਰਨ ਬਾਣੀਏ।

ਭਾਵ :— ਬਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤੀਮੀਆਂ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਚੌਕੇ ਚੁਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਪੋਚਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਣੀਆਂ ਦੀ ਰਸਮ ਦਸੀ ਹੈ। ਹਾਸੇ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕਹਿਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਅਮਕੀ ਗਲ ਤਦ ਮੰਨਾਂਗੇ, ਜਦ ਅਮਕੀ (ਫਜ਼ੂਲ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਰੀਤੀ) ਹੋਵੇਗੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਪਈ ਓ ਪਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈਂ। ਐਤਵਾਰ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਹੋਟਾਂ ਲਿੰਬਣ ਬਾਣੀਏ—ਲੱਭੂ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਖਾਧੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਐਤਵਾਰ ਦੀ ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਅਤ ਦਰਜੇ ਦਾ ਮੀਂਹ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਲਗ ਕੇ ਕਈ ਦਿਨ ਪਵੇ ਤੇ ਕੋਠੇ ਡਿਗਣ ਲਗ ਪੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਹਿਲੋਂ ਵਡੇ ਵੇਲੇ ਬੋਤਲ ਆਈ, ਦਿਹਾੜੀ ਵਤ ਇਕ ਹੋਰ ਆਈ, ਅੱਜ ਤੇ ਮਾਸਟਰ ਜੀ, 'ਐਤਵਾਰ ਦੀ ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ' ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਜਗਾ ਖਿੜ ਖਿੜਾਕੇ ਹਸ ਪਿਆ।

(ਗੰਗਾ-ਜਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਐਥੇ ਸਾਚੇ ਸੁ ਆਗੈ ਸਾਚੇ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਤਵਾਦੀ ਹਨ, ਓਹ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਸਤਵਾਦੀ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ — "ਐਥੇ ਸਾਚੇ ਸੁ ਆਗੈ ਸਾਚੇ। ਮਨੁ ਸਚਾ ਸਚੈ ਸਬਦਿ ਰਾਚੈ। ਸਚਾ ਸੇਵਹਿ ਸਚੁ ਕਮਾਵਹਿ ਸਚੇ ਸਚ ਕਮਾਵਣਿਆ।।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਝ ਰਾਗ)

ਐਥੇ ਪਾਈ ਫੁੱਟੀ, ਕਾਂ ਮਾਰੀ ਝੁੱਟੀ।

ਭਾਵ : — ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹਸਾਣ ਖਿਡਾਣ ਵੇਲੇ ਲੋਰੀਆਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹਥੋਂ ਹਥ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਝਾਂ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— (੧) ਓਹ ਉਸਦੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜਕੇ "ਐਥੇ ਪਾਈ ਫੁੱਟੀ, ਕਾਂ ਮਾਰੀ ਝੁੱਟੀ" ਕਹਿੰਦਾ ਉਸਨੂੰ ਕੁਤ ਕੁਤਾਰੀਆਂ ਕਢਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸੁੰਦਰੀ ਹਸਦੀ ਹਸਦੀ ਦੋਹਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

(੨) ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛੋ, ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੋਇਆ ਥਈ 'ਐਥੇ ਪਾਈ ਫੁੱਟੀ ਕਾਂ ਮਾਰੀ ਝੁੱਟੀ।' ਉਧਰੋਂ ਫਲੀ ਪਈ, ਉਧਰੋਂ ਚੁਗੀ ਗਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਸਾਥ ਜੋ ਦੇਵੇ, ਸੋਈ ਮੀਤ ਪਛਾਣੀਏ।

ਭਾਵ :— ਮਿਤਰ ਉਹ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ! ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਔਖੇ ਸਮੇਂ ਸਾਥ ਜੋ ਦੇਵੇ, ਸੋਈ ਮੀਤ ਪਛਾਣੀਏ। ਸੁੱਖ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਆਣ ਯਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਗੂਠੇ ਵੱਢੀ, ਆਰਸੀ ਮੰਗੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ: — ਧਰਮ ਕੌਰ—ਬਦਨੀ! ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ: "ਅੰਗੂਠੇ ਵਢੀ, ਆਰਸੀ ਮੰਗੇ" ਸਿਰ ਤੇ ਦੋ ਵਾਲ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਮੰਗ ਕੰਘੀ ਦੀ ਕਰਦੀ ਏਂ। (ਸੰ:)

ਅੰਤ ਬੁਰਾ ਸੋ ਬੁਰਾ। ਜਾਂ ਅੰਤ ਭਲਾ ਸੋ ਭਲਾ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲੇ, ਉਹ ਚੰਗਾ ਪਰ ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਮਾੜਾ ਨਿਕਲੇ, ਉਹ ਮਾੜਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਸਵੰਤ—ਮੈਂ ਭੈੜਾ ਨਹੀਂ ਮਹਾਰਾਜ ! ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਹਰੇਕ ਕੰਮ ਨਤੀਜੇ ਤੋਂ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਏ । 'ਅੰਤ ਭਲਾ ਸੋ ਭਲਾ । ਅੰਤ ਬੁਰਾ ਸੋ ਬੁਰਾ ।'

(ਕਮਲਾ ਕੁਮਾਰੀ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅੰਤ ਭਲੇ ਦਾ ਭਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਭਲੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕਈ ਅੜਚਣਾਂ ਪੈਣ ਤੇ ਵੀ ਅੰਤ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੂਰਬੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਇਕ ਜਾਂ ਨਾਇਕਾ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਛੇਕੜ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਏ । ਇਸ ਤੋਂ ਸਭ ਲੋਕ "ਅੰਤ ਭਲੇ ਦਾ ਭਲਾ" ਕਹਿਕੇ ਸੁਖੀ ਹੋ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਅੰਤ ਮਤਾ, ਸੋ ਮਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਆਖ਼ਰੀ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਅੰਤ ਮਤਾ ਸੋ ਮਤਾ । ਚਲੋ, ਫ਼ੈਸਲਾ ਤਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਏਨੇ ਰੇੜਕੇ ਪਿਛੋਂ ।

(ਸੰਗ੍)

ਅੰਤਰਿ ਜੂਠਾ, ਕਿਉਂ ਸੁਚਿ ਹੋਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸਦੇ ਅੰਦਰ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਪਵਿਤਰਤਾ ਕਿਵੇਂ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਅੰਤਰਿ ਜੂਠਾ ਕਿਉਂ ਸੁਚਿ ਹੋਇ ।।
ਸਬਦੀ ਧੋਵੈ ਵਿਰਲਾ ਕੋਇ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ)

ਅੰਤਰਿ ਬਹਿਕੈ ਕਰਮ ਕਮਾਵੈ ਸੋ ਚਹੁ ਕੁੰਡੀ ਜਾਣੀਐ ।

ਭਾਵ :— ਅੰਦਰ ਵੜਕੇ ਜੇ ਕੋਈ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਪਸਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਰਤਿ ਮਤਿ ਚਤੁਰਾਈ ਤਾਂ ਕੀ ਕਿਆ ਕਰਿ ਆਖ ਵਖਾਣੀਐ ।। ਅੰਤਰਿ ਬਹਿ ਕੈ ਕਰਮ ਕਮਾਵੈ ਸੋ ਚਹੁ ਕੁੰਡੀ ਜਾਣੀਐ ।। ਜੋ ਧਰਮੁ ਕਮਾਵੈ ਤਿਸ ਧਰਮ ਨਾਉ ਹੋਵੈ ਪਾਪ ਕਮਾਣੇ ਪਾਪੀ ਜਾਣੀਐ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਅੰਦਰ ਆਇਆ ਭਾਵੇ ਨਾ ਤੇ ਕੁੱਛੜ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉੱਕਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ ਤੇ ਅੱਗੇ ਹੋ ਹੋ ਪਿਆਰ ਦੱਸੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਈ—ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਉਸਦੀ ਇਕ ਵੀ ਗਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਲਗਦੀ, ਓਹ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਦੱਸੀ ਜਾਵੇ । ਉਤਰਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ 'ਅੰਦਰ ਆਇਆ ਭਾਵੇ ਨਾ ਤੇ ਕੁੱਛੜ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ ।' (ਸੰਗ੍)

ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ ਸੱਚ ਤਾਂ ਕੋਠੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਨਚ । ਜਾਂ **ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ ਸਚ ਤਾਂ ਨੰਗਾ ਹੋਕੇ ਨਚ ।**

ਭਾਵ :— ਸਤਵਾਦੀ ਨੂੰ ਸਚ ਆਖਣ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ-ਮਿਤ੍ਰ ! ਡਰਨ ਅਤੇ ਝਕਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ ਸਚ ਤਾਂ ਨੰਗਾ ਹੋਕੇ ਨੱਚ । ਸੱਚੇ ਨੂੰ ਡਰ ਕਾਹਦਾ ? (ਸੰਗ੍)

ਅੰਦਰ ਪਈ ਨੂੰ ਚੂਹੇ, ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ ਨੂੰ ਕਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਸੁਖੀ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜ਼ਾਤ ਹਾਂ । ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਟੇ ਦੀ ਤੋਣ ਹੈ । ਅੰਦਰ ਪਈ ਨੂੰ ਚੂਹੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਬਾਹਰ ਪਈ ਨੂੰ ਕਾਂ । ਮੈਂ ਭਲਾ ਕੀ ਕਰਾਂ । (ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੰਦਰ ਪਕੀਆਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਵੇਖੋ : ਅੰਦਰਿ ਹੋਇ ਸੁ ਨਿਕਲੈ, ਨਾ ਛਪੈ ਛਪਾਇਆ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਛੁਪਦਾ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਤ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਪਕੀਆਂ ਬਾਹਰ ਆ ਹੀ ਗਈਆਂ। ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਸੋਚ ਰੁੰਦ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੰਤ ਕਲ੍ਹ ਮੈਨੂੰ ਰਾਹ ਵਿਚ ਫੜਕੇ ਘਸੀਟਣ ਲਗਾ। (ਸੰਗ੍)

ਅੰਦਰ ਪਿਆ ਕੋਈ ਦੁੱਧ ਦੇਂਦਾ ਏ ?

ਭਾਵ :— ਬੇਕਾਰ ਪਈ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ, ਵਰਤਣ ਨਾਲ ਘਸਦੀ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਬੇਸ਼ਕ ਇਹ ਸੰਦ ਲੈ ਜਾਉ ਜੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦੇਣਾ। ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਪਿਆ ਕੋਈ ਦੁਧ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ! (ਸੰ:)

ਅੰਦਰ ਪੈਣ ਕੁੜੱਲਾਂ, ਬਾਹਰ ਬੰਸੀ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ।

ਭਾਵ ;— ਜਦ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਜਹੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋ :— ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ–ਔਖਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਹੱਥ ਪਲ੍ਹੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਨਾ, ਪਰ ਬੂੰ ਸ਼ਾਂ ਓਹਾ ਜਿਹੀ ਅਖੇ 'ਅੰਦਰ ਪੈਣ ਕੁੜੱਲਾਂ, ਬਾਹਰ ਬੰਸੀ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ।' (ਸੰਗ੍)

ਅੰਦਰਿ ਹੋਇ ਸੁ ਨਿਕਲੈ ਨਹ ਛਪੈ ਛੁਪਾਇਆ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਮੰਦਾ ਚੰਗਾ ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ. ਉਹ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ. ਛੁਪਾਇਆ ਛੁਪਦਾ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਨ ਕੈ ਹਿਰਦੈ ਮੈਲ ਕਪਟੁ ਹੈ ਬਾਹਰੁ ਧੋਵਾਇਆ ।। ਕੂੜ ਕਪਟੁ ਕਮਾਵਦੇ ਕੂੜੁ ਪਰਗਟੀ ਆਇਆ।। ਅੰਦਰਿ ਹੋਇ ਸੁ ਨਿਕਲੈ ਨਹ ਛਪੈ ਛੁਪਾਇਆ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਾਵੰਗ ਕੀ ਵਾਰ)

ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਇਕ।

ਭਾਵ :— ਸਾਫ਼ ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਬੰਦਾ !

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ–ਮੈਂ ਵੀ ਵਰਿਆਮਿਆ, ਲਗਦੀ ਵਾਹ, ਜਦ ਕਦ ਕੋਤਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਤੇਰਾ ਭਲਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਵੇਖੀਂ ! ਕਿਤੇ ਉਹਦੀਆ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਆ ਜਾਵੀਂ, ਬੜਾ ਚਲਾਕ ਏ। ਤੂੰ ਏਂ ਸਿੱਧਾ ਬੰਦਾ "ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਿਰੋਂ ਇਕ", ਉਹਨੂੰ ਲਗੀ ਹੋਈ ਏ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਹਵਾ।"

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ)

ਅੰਧ ਨਗਰੀ, ਬੇਦਾਦ ਰਾਜਾ। ਜਾਂ **ਅੰਧਾ ਰਾਜਾ ਤੇ ਬੇਦਾਦ ਨਗਰੀ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਪਰਜਾ ਕਿਸੇ ਜਬਰ ਤੇ ਅਨਿਆਈਂ ਹਾਕਮ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਬੜੀ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੈਦੋ ਆਖਦਾ ਧੀਆਂ ਦੇ ਵਲ ਹੋ ਕੇ,
ਦੇਖੋ ਦੀਨ ਈਮਾਨ ਨਿਘਾਰਿਆ ਨੇ।
ਵਾਰਸ ਅੰਧ ਰਾਜਾ ਤੇ ਬੇਦਾਦ ਨਗਰੀ,
ਝੂਠਾ ਦੇ ਦਿਲਾਸੜਾ ਮਾਰਿਆ ਨੇ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਅੰਧਾ (ਅੰਨ੍ਹਾ) ਆਗੂ ਜੇ ਥੀਐ ਸਭ ਸਾਥ ਮੁਹਾਵੈ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਗੂ (ਜਥੇਦਾਰ) ਅੰਨ੍ਹਾ ਜਾਂ ਮੂਰਖ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਸਾਰਾ ਸਾਥ ਹੀ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿੰਮਲ ਰੁਖ ਸਦੇਵੀਐ ਫਲ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵੈ ।। ਨਿੰਦਕ ਨਾਮ ਵਿਹੂਣਿਆ ਸਤਿਸੰਗ ਨਾ ਭਾਵੈ ।। ਅੰਨਾ ਆਗੂ ਜੇ ਥੀਐ ਸਭ ਸਾਥ ਮੁਹਾਵੈ ।।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅੰਧਾ ਆਗੂ ਜੇ ਥੀਐ ਕਿਉ ਪਾਧਰੁ ਜਾਣੈ ।।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਗੂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਸਾਫ਼ ਰਸਤੇ ਦਾ ਪਤਾ ਕਿਵੇਂ ਲਗੇ ?

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅੰਧਾ ਆਗੂ ਜੇ ਥੀਐ ਕਿਉ ਪਾਧਰੁ ਜਾਣੈ ।। ਆਪਿ ਮੁਸੈ ਮਤਿ ਹੋਛੀਐ ਕਿਉ ਰਾਹ ਪਛਾਣੈ ।। (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਅੰਧਾ ਸੋਇ ਜਿ ਅੰਧੁ ਕਮਾਵੈ ।।

ਭਾਵ :— ਅੰਨ੍ਹਾ ਉਹ, ਜੋ ਭੈੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਨਕ ਅੰਧੇ ਸਿਉ ਕਿਆ ਕਹੀਐ ਕਹੈ ਨ ਕਹਿਆ ਬੂਝੈ ।। ਅੰਧਾ ਸੋਇ ਜਿ ਅੰਧੁ ਕਮਾਵੈ ਤਿਸੁ ਰਿਦੈ ਸੋ ਲੋਚਨ ਨਾਹੀ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ —ਵਾਰ ਮਲ੍ਹਾਰ)

ਅੰਧੀ ਚੂਹੀ ਥੋਥੇ ਧਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਿਹੜਾ ਬਿਨਾ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਕਰਤਬ ਕਰੈ । ਬਿਨ ਕਹਿਨੇ ਕਿਛ ਧਿਆਨ ਨਾ ਧਰੈ । ਇਸ ਕਹਨੀ ਕਾ ਮਤ ਕਰ ਧਿਆਨ । ਅੰਧੀ ਚੂਹੀ ਥੋਥੇ ਧਾਨ ।

(ਗੁਲਾਮ ਜੀਲਾਨੀ ਰੋਹਤਕੀ)

ਅੰਧੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ ਖਸਮਹੁ ਘੁਥੇ ਜਾਹਿ ।।

ਭਾਵ :— ਅੰਨ੍ਹੇ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਮਾਲਕ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਕੁਰਾਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅੰਧੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ ਜਿਨ ਮੁਖਿ ਲੋਇਣ ਨਾਹਿ ।। ਅੰਧੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ ਖਸਮਹੁ ਘੁਥੇ ਜਾਹਿ ।'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ)

ਅੰਧੇ ਕਾ ਨਾਉ ਪਾਰਖੂ ।।

ਭਾਵ :— (ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇਹ ਅਸਚਰਜਤਾ ਹੈ) ਕਿ ਅੰਧੇ (ਅਗਿਆਨੀ) ਨੂੰ ਲੋਕੀ ਪਾਰਖੂ (ਸਿਆਣਾ) ਸਮਝਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖੋਟੇ ਕਉ ਖਰਾ ਕਹੈ ਖਰੇ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣੈ ।। ਅੰਧੇ ਕਾ ਨਾਉ ਪਾਰਖੂ ਕਲੀ ਕਾਲ ਵਿਡਾਣੈ ।। (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣ)

ਅੰਧੇਰ ਪਿਆ ਸਰਕਾਰ ਕੂੰ ਜੋ ਚੋਰ ਬਧੇ ਕੁਤਵਾਲ ਕੂੰ । ਵੇਖੋ : ਉਲਟਾ ਚੋਰ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡਾਂਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਉਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੀ ਇਨਸਾਫ਼ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੋਰ ਕੁਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡਾਂਟੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਨ੍ਹੀ ਮਚੀ ਹੋਈ ਏ । ਚੋਰ ਸਾਧ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਰਹੀ । 'ਅੰਧੇਰ ਪਿਆ ਸਰਕਾਰ ਕੂੰ, ਜੋ ਚੋਰ ਬਧੇ ਕੁਤਵਾਲ ਕੂੰ ।' ਚੰਗੇ ਫੜੀਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਚੋਰ ਛੁਟਦੇ ਨੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ ਵਾਲੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕੁੱਤਾ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਤ ਦਰਜੇ ਦਾ ਕੰਜੂਸ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਨ ਸਿੰਘ-ਸ਼ਾਹ ! ਹੋਸ਼ ਕਰ ! ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਕੀ ਪੱਤ ਆਬਰੂ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ । ਆਖਦੇ ਹਨ "ਅੰਨ ਵਾਲੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀਦਾ ।" (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੁਖਾ ਖਾ ਪੀ ਕੇ ਤਕੜਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰੀ ਸਿੰਘ-ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਸੱਚ ਹੈ, 'ਅੰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣ ਹਨ' । ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਕਿਤਨਾ ਲਿੱਸਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਆਮਦਨੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਤੇ ਰਜਵੀਂ ਰੋਟੀ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਕੇਹਾ ਸੋਹਣਾ ਗਭਰੂ ਨਿਸਰਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਕੀ ਭਾਲੇ ਦੋ ਅਖੀਆਂ ? ਜਾਂ ਅੰਨੇ ਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜੀਦਾ ਹੈ (ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ), ਦੋ ਅਖੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਥੁੜ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਬਿਨਾਂ ਖ਼ਾਸ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ—'ਬਸ ਅੰਨ੍ਹਾ ਕੀ ਭਾਲੇ ਦੋ ਅੱਖਾਂ ?' ਯਾਰ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਮੌਕਾ ਲਭਦੇ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਸੁੰਦਰੀਏ। ਮੈਂ ਵੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਪੁਤ ਹਾਂ ਜੋ ਬਤੀਆਂ ਦੰਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਢੋਂਗੀ, ਪੂਰੀ ਕਰਾਂਗਾ। (ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਸ: ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਕੁੱਤਾ ਵਾ ਨੂੰ ਭੌਂਕੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਿਨਾ ਕਾਰਨ ਝਗੜੀ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਬਿਨਾ ਬੁਲਾਏ ਬੋਲੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕੋਣ ਸਿਆਣਾ ਆਖੇ। ਉਸਦੀ ਤਾਂ 'ਅੰਨ੍ਹਾ ਕੁੱਤਾ ਵਾ ਨੂੰ ਭੌਂਕੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। ਵਿਅਰਥ ਰੌਲਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਤੇ ਮਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ।

ਜਾਂ

ਅੰਨ੍ਹਾ ਜੁਲਾਹਿਆ ਤੇ ਮਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵਡੇ ਸਨੇਹੀ ਦੀ ਮਖੌਲ ਕਰਕੇ, ਬੇ-ਪਤੀ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜੋ—ਵਾਹ ਵੇ ਚੋਰ ਚਾਨਣਾ ! 'ਅੰਨ੍ਹਾ ਜੁਲਾਹਿਆ ਤੇ ਮਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ' ਹੁਣ, ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਠੱਠੇ ਹੀ ਕਰਨੇ ਸਨ। (ਸੰ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਦੋਜ਼ਖੀ ਤੇ ਡੋਰਾ ਬਹਿਸ਼ਤੀ !

ਭਾਵ :— ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਦੋ ਮਾੜੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਥੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਦੋਜ਼ਖੀ ਤੇ ਡੋਰਾ ਬਹਿਸ਼ਤੀ ਵਾਲੀ ਗਲ ਠੀਕ ਨਿਕਲੀ ਹੈ। ਕਰਮੇ ਨੇ ਧਰਮੇ ਨੂੰ ਸੋਟੇ ਮਾਰੇ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੈਸੇ ਖੋਹੇ। ਹੁਣ ਧਰਮਾ ਕਰਮੇ ਉਤੇ ਮਕੱਦਮਾ ਕਰੀ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸ਼ਾਮੂ ਨਾਲ ਜਫੀਆਂ ਪਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਨਾਈ ਤੇ ਕਾਠ ਦਾ ਉਸਤਰਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜਾਣ ਜਾਂ ਮੂਰਖ ਉਲਟੇ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਕੌਰ—ਕਾਕਾ ! ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਸੀ, ਕਿ ਇਸ ਮੂਰਖ ਨੇ ਕੋਈ ਉਲਟਾ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅੰਨ੍ਹੇ ਨਾਈ ਪਾਸ ਕਾਠ ਦਾ ਹੀ ਉਸਤਰਾ ਹੋਣਾ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਮਾਰੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੂੰ, ਘਸੁੰਨ ਵਜੇ ਥੱਮ੍ਹੀ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੇ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹੋਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ ਮੂਰਖੋ ! ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੁਹਾਨੂੰ ? ਅਖੇ 'ਅੰਨ੍ਹਾ ਮਾਰੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੂੰ, ਘਸੁੰਨ ਮਾਰੇ ਥੰਮ੍ਹੀ ਨੂੰ'। ਕੋਈ ਗਲ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਪਿਛੇ ਲੜੋ। ਹਵਾ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਡਾਂਗਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹੋ ? (ਸੰ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੱਟੇ ਰੱਸੀ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਵੱਛਾ ਖਾ ਗਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਵੇ ਤੇ ਪਿਛਲਾ ਜਾਂ ਅਗਲਾ ਵੀ ਉਲਟਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ : ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੱਟੇ ਰਸੀ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਵੱਛਾ ਖਾ ਗਿਆ'। ਸਦਾ 'ਅੱਗਾ ਦੌੜ ਤੇ ਪਿੱਛਾ ਚੌੜ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੰਡੇ ਰੇਵੜੀਆਂ, ਮੁੜ ਮੁੜ (ਭੌਂ ਭੌਂ) ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ। ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੰਡੇ ਸ਼ੀਰਨੀਆਂ, ਮੁੜ ਘਿੜ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਵੰਡਣ ਸਮੇ ਮੁੜ ਘਿੜ ਕੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਮੁਲਾਹਜ਼ੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦਾ ਹੀ ਧਿਆਨ ਰਖੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— "ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੰਡੇ ਰੇਵੜੀਆਂ, ਮੁੜ ਘਿੜ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ" । ਵਜ਼ੀਰ ਫ਼ਜ਼ਲ ਹੱਕ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, "ਜੇ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਭਤੀਜੇ ਹੀ ਲਾਇਕ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਉਚੇ ਅਹੁਦੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਿਲਣ" ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਣਾ ਰਾ ਜਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮਾੜੇ ਹੋਣ ਤੇ ਇਕ ਅੱਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰਤੀ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਆਗੂ ਬਣ ਬਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਸ਼ੂ—ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਣਾ ਰਾਜਾ । ਸ਼ੁਆਦ ਤਾਂ ਏ ਜੇ ਸਾਡੇ ਰਾਜੇ ਨਾਲ ਲੜੇ ।
(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਪ੍ਰੋ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਰਲਿਆ ਤੇ ਸਾਰਾ ਝੁੱਗਾ ਗਲਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਮੂਰਖ ਹੋਣ ਤੇ ਘਰ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਰਨ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰਾ ਸਧਾਰਨ ਹੈ ਹੀ ਸੀ । ਹੁਣ ਉਸਦੀ ਵਹੁਟੀ ਵੀ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਕੰਮਲੀ ਆ ਗਈ ਹੈ । "ਅੰਨ੍ਹੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਰਲਿਆ ਤੇ ਸਾਰਾ ਝੁੱਗਾ ਗਲਿਆ ।" ਹੁਣ ਤਾਂ ਬਸ ਜੈ ਸੀਤਾ ਰਾਮ ਹੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਸ਼ੁਕੀਨ ਤੇ ਗਾਰੇ ਵਿਚ ਲੱਤਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਸ਼ਾਨ ਬੜੀ ਦਸੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਤਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਸਾਈਕਲ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸਾਈਕਲ ਦਾ ਪੰਚਰ ਲਾ ਦਿਤਾ । ਮੈਂ ਜੱਕੋ ਤੱਕੇ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ । ਇਹ ਸਾਈਕਲ ਵਾਲਾ ਕੀ ਆਖੇਗਾ, "ਅੱਨ੍ਹਾ ਸ਼ੁਕੀਨ ਤੇ ਗਾਰੇ ਵਿਚ ਲੱਤਾਂ" । ਪੈਸਾ ਇਕ ਵੀ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਸੀ । (ਮਣਕੇ—ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਕੁਕੜੀ, ਖਸ ਖਸ ਦਾ ਚੋਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਪਾਸੋਂ ਅਜੇਹੇ ਕੰਮ ਦੀ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਜਿਹੜਾ ਉਹ ਕਰ ਨਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ । ਜਾਂ ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਦੀ ਆਸ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ ਏਸ 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਕੁਕੜੀ ਤੇ ਕਿਉਂ ਖਸ ਖਸ ਦਾ ਚੋਗਾ' ਪਾਉਂਦੇ ਹੋ ! ਛਿੱਟ ਜਾਏਗੀ ਬਹੁਤੀ । ਰਹਿਣ ਦਿਉ, ਜਿਵੇਂ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਕੁੱਤੀ ਜਲੇਬੀਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਯੋਗ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਉੱਤੇ ਲਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਉਹ ਬੇਈਮਾਨ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੰਮ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਕਲਪਣ ਦਾ ਕੀ ਫ਼ਾਇਦਾ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਕੁੱਤੀ ਜਲੇਬੀਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ' ਬਹਾ ਛਡੀ ਸੀ । ਤੁਸਾਡਾ ਮੁਨੀਮ ਤੁਸਾਥੋਂ ਕੋਈ ਗੁੱਝਾ ਛਿੱਪਾ ਸੀ ? ਬੱਸ, ਵੇਲਾ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਮਾਇਆ ਲੈ ਕੇ ਹਰਨ ਹੋ ਗਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਪੀਹੇ, ਕੁੱਤੀ ਚੱਟੇ । ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਪੀਂਹਦੀ ਗਈ ਤੇ ਕੁੱਤੀ ਲਕੋਂਦੀ ਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬੇਓੜਕ ਕਮਾਈ ਐਵੇਂ ਹੀ ਉਜੜਦੀ ਦਿਸੇ ਜਾਂ ਨਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਤੇ ਨਾ ਲਾਭ ਉਠਾਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਦਇੰਤਜ਼ਾਮੀ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਖ਼ਰਚਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਨਹੀਂ । ਨੌਕਰ ਜੋ ਜੀ ਚਾਹੇ ਕਰਨ । 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਪੀਹੇ ਤੇ ਕੁੱਤੀ ਚੱਟੇ', ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਹੈ ?
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਦੇਵੀ, ਨਕ ਵਢੇ ਪੁਜਾਰੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਨਿਕਲ ਪੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗਲ ਨਹੀਂ 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਦੇਵੀ, ਨਕ ਵਢੇ ਪੁਜਾਰੀ।' ਡੇੜਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਦਰੇ ਸੋ ਕੋਹ ਪੈਂਡਾ ਮਾਰ ਕੇ ਆ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੈਣ, ਵੰਞ ਦਾ ਨਹੇਰਨਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੁਠਿੰਨ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਣਜਾਣ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੰਦ ਵੀ ਮਾੜੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ—ਕੰਮ ਤਾਂ ਵਿਗੜਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਤੁਸਾਡਾ ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੋ ਬੜਾ ਸਿਆਣਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਾਂ ਕਿ ਇੱਥੇ ਤਾਂ 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੈਣ ਵੰਞ ਦਾ ਨਹੇਰਨਾ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ। (ਸਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੂੰ ਬੋਲਾ ਧੁਸਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਮੰਦੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉਤੇ ਵਧੀਕੀ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੂੰ ਬੋਲਾ ਧੁਸਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਹੀ ਨਿੰਦਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਮਾਂ ਪੁਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧੋਵੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਾਂ ਆਪਣੀ ਸੰਤਾਨ ਦੀਆਂ ਭੈੜੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਉਪਰ ਪੜਦਾ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ — ਰਾਮ ਰਖੀ—ਹੁਣ ਮਾਸੀ ਜੀ। ਕਿਉਂ ਕਲਪਦੇ ਹੋ? ਜਦ ਵੀ ਤੁਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬਚਿਆਂ ਦੇ ਸੁਕ੍ਰਾ ਲਈ ਸਿਖ ਮਤ ਦਿਤੀ, ਤੁਸੀਂ ਸਦਾ 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਮਾਂ, ਪੁਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧੋਵੇ' ਅਖਾਣ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੀ ਕਸੰਗਤ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ ਨਾਂਹ। ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਨਾ ਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਰੂਹ ਤੇ ਗੰਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਮਾੜੇ ਹੀ ਨਿਕਲ ਪੈਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਜੇਹੀ ਰੂਹ, ਤੇਹੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ। ਜੇਹੇ ਲਛੱਡੀ ਨੰਬਰਦਾਰ ਹੁਰੀ, ਓਹੋ ਜੇਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਹੁਟੀ। 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਗੰਦੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ' ਹੀ ਟਕਰਨੇ ਸਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਅੰਧੇਰਾ ਤੇ ਉਜਾਲਾ ਇਕੋ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਲਈ ਚੰਗਾ ਮੰਦਾ ਸਭ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਸਿੰਘ—ਚੰਚਲ ਸਿੰਘ ਲਈ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਅੰਧੇਰਾ ਤੇ ਉਜਾਲਾ ਇਕੋ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ। ਜੇਹੇ ਉਸ ਲਈ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜਣੇ ਤੇਹਾ ਵਣਜ ਕਰਨਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਰੋ, ਆਪਣੇ ਦੀਦੇ ਖੋਹ।
ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਰੋਣਾ, ਅਖੀਆਂ ਦਾ ਖੋ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਦੁਖ ਫੋਲੇ ਜਿੱਥੇ ਉਲਟਾ ਧੀਰਜ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ ਦੁਖ ਪੁੱਜੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਮਾਮੀ ਜੀ! ਤੁਸਾਨੂੰ ਰਾਣੋ ਅਗੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ, ਇਥੇ ਤਾਂ "ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਰੋ, ਆਪਣੇ ਦੀਦੇ ਖੋਹ" ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ। ਰਾਣੋ ਨੇ ਕੋਈ ਸਣਨਾ ਹੈ? (ਸੰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਖੂਹੇ ਠੇਲੇ।

ਭਾਵ : ਜੇ ਰਸਤਾ ਦਸਣ ਵਾਲਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਧੱਕੇ ਠੇਲੇ ਹੀ ਮਿਲਣੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਹਰ ਪੰਥ ਚਲਾਇੰਦੇ ਬਾਬਾਂ ਵਾਂਟੀ ਖਰੇ ਦੁਹੇਲੇ। ਵਿਣ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਨਾ ਸਿਝਨੀ ਬਾਜੀਗਰ ਬਰ ਬਾਜ਼ੀ ਖੇਲੇ। ਅੰਨੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਖੂਹੇ ਠੇਲੇ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਕੁੱਤੇ ਹਿਰਨਾ ਮਗਰ (ਜਾਂ ਹਿਰਨਾ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅਯੋਗ ਬੰਦੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਇਣ—'ਅੰਨ੍ਹੇ ਕੁੱਤੇ ਹਿਰਨਾ ਮਗਰ।' ਕਿਤੇ ਸੈਰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹੋਣਗੇ। ਹੋਰ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣਾ ਨੇ? (ਹੀਰ ਸਿਆਲ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਇੱਟਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀਦੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਬੇਸਮਝੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਮਝਾਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ—ਪੁੱਤ! ਹਰ ਗਲ ਪੂਰੀ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਹੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਇੱਟਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀਦੀਆਂ, ਇਉਂ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਦਾ ਜੱਫਾ, ਰੋਹੀ ਦਾ ਖੜੱਪਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤੇ ਛੁਟਕਾਰਾ ਔਖਾ ਜਾਪੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਤਾਂ ਖਹਿੜਾ ਛਡਣੋ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਤਾਂ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਦਾ ਜੱਫਾ, ਰੋਹੀ ਦਾ ਖੜੱਪਾ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਬਣਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਜੋਰੂ, ਰੱਬ ਰਖਵਾਲਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਸ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਹ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਜੋਰੂ, ਰੱਬ ਰਖਵਾਲਾ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। ਇਥੇ ਤਾਂ ਮਨ-ਪਸੰਦ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਤਾਂ ਮਿਲ ਗਈਆਂ ਉਸ ਨੂੰ, ਪਰ ਹੁਣ ਸਾਂਭੇ ਕਿਸ ਦੀ ਸਮਝ ਨਾਲ।

ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਜੋਰੂ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭਾਬੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਤੇ ਜਣਾ ਖਣਾ ਉਸਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਖ਼ਰਾਬ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਵਾਬ ਸਿੰਘ—ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕੇਹੀ ਚੰਗੀ ਉਗੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਕਰਕੇ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਜੋਰੂ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭਾਬੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਡੰਗਰਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਫ਼ਸਲ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਰੀਝ, ਗੁਲੇਲ ਉਤੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮੂਰਖ ਕਿਸੇ ਔਖੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਓਏ ਕਿਰਪਿਆ! 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਰੀਝ ਗੁਲੇਲ ਉਤੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਾ ਕਰ। ਆਪਣੀ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇਂਗਾ। (ਸੰਗ੍)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਤੇ ਦੇਖਕੇ ਨਾ ਹੋੜੀਏ ਭਾਵੇਂ ਡਿਗਦਾ ਹੋਵੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਗਲਤੀ ਜਾਂ ਖ਼ਰਾਬੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡਾ ਜੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਤੇ ਦੇਖਕੇ ਨਾ ਹੋੜੀਏ, ਭਾਵੇਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਜਾਣ ਬੁਝਕੇ ਹੀ ਡਿਗਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੇਖ ਕੇ ਨਾ ਰੋਕਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪਾਪ ਹੈ।
(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਹੀਰਾ ਤੇ ਕੰਕਰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਜਾਂ ਮੰਦੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਉੱਕੀ ਹੀ ਪਰਖ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ! ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਨੀ ਹੋਈ, ਉਸ ਅੰਨ੍ਹੇ ਲਈ ਤਾਂ ਹੀਰਾ ਕੰਕਰ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਕਾਣਾ ਸੌ ਵਲ ਪਾ ਕੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਭੈੜੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੇਲ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚੇ ਦੀ ਨੀਤ ਖੋਟੀ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਭਿਆਲ ਆਕੇ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਚਾਰ ਚੂੰਕੇ ਵਧੀਕ। ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਕਾਣਾ ਸੌ ਵਲ ਪਾ ਕੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। (ਸੈਂਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬੋਲਾ ਧੁੱਸੇ (ਧੂਹੇ), ਨਾ ਉਸਨੂੰ ਸੁਣੇ ਤੇ ਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਸੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੂਰਖ ਬੇਸਮਝੀ ਨਾਲ ਆਪਸ ਵਿਚ ਝਗੜਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਵਾ ਤਾਂ ਤੰਬਾਕੂ ਦੇ ਧੂੰਏਂ ਨਾਲ ਅਗੇ ਹੀ ਭੀਦੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਦਿਮਾਗ ਹੁੱਕੇ ਅਤੇ ਨਸਵਾਰ ਦੇ ਚੁਟਕਿਆਂ ਨੇ ਗੰਦਾ ਕਰ ਛਡਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਸ ਫੇਰ ਕੀ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬੋਲਾ ਧੁੱਸੇ, ਨਾ ਉਸਨੂੰ ਸੁਣੇ ਤੇ ਨਾ ਉਸਨੂੰ ਦਿਸੇ' ਦੀ ਕਹਾਵਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚੰਗੀ ਭਾਂਗ ਚਲਦੀ ਹੈ।

(ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗਜ਼ਟ—ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਮਾਂ ਮਸੀਤੀਂ ਛਡ ਗਈ ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਮਾਂ ਮਸੀਤੀ ਸੁਟਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਲੋੜਵੰਦ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਵਾਤ ਤਕ ਨਾ ਪੁੱਛੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ—ਮੈਨੂੰ ਰਾਮ ਚੰਦ ਵਲੋਂ ਮਦਦ ਪੁੱਜਣ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਮਾਂ ਵਾਂਗ ਮਸੀਤੀ ਸੁੱਟਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੁੜ ਕੇ ਵਾਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛੀ। (ਸੈਂਗ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਚੰਦ ਨਾ ਦਿਸਈ ਜਗ ਜੋਤ ਸਬਾਈ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਚੰਨ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ, ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਹੋਂਦ ਜਾਂ ਅਣਹੋਂਦ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਨ੍ਹੇ ਚੰਦ ਨਾ ਦਿਸਈ, ਜਗ ਜੋਤ ਸਬਾਈ। ਬੋਲਾ ਰਾਗ ਨਾ ਸਮਝਈ ਕਿਹੁ ਘਟ ਘਟ ਨਾ ਜਾਈ ॥ ਵਾਸ ਨਾ ਆਵੈ ਗੁਣਗੁਣੈ ਪਰਮਲ ਮਹਕਾਈ ॥ (ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅੰਨੈ ਬਿਨਾ ਨਾ ਹੋਇ ਸੁਕਾਲ ॥

ਭਾਵ :— ਅੰਨ ਘਟ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸੁਕਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅੰਨੈ ਬਿਨਾ ਨਾ ਹੋਇ ਸੁਕਾਲ। ਤਜਿਐ ਅੰਨਿ ਨਾ ਮਿਲੈ ਗੁਪਾਲ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਭੋਂਡ ਕਬੀਰ)

ਅੰਬ ਖਾਣੇ ਨੇ ਕਿ ਪੇੜ ਗਿਣਨੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਅਸਲੀ ਮਨੋਰਥ ਛੱਡ ਕੇ ਹੁਜਤਾਂ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਸ਼ੀਲੋ! ਤੂੰ ਅੰਬ ਖਾਣੇ ਨੇ ਕਿ ਪੇੜ ਗਿਣਨੇ ਨੇ? ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਲ ਧਿਆਨ ਕਰ। ਹੁਜਤਾਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਲਭਣਾ ਏ? (ਸੈਂਗ)

ਅੰਬ ਵੱਢ ਅੱਕਾਂ ਨੂੰ ਵਾੜ ਦੇਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਛਡ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਕਸ਼ਟ ਝਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੀਨ ਸਮਝ ਰਾਜਾ ਤੇਰੀ ਬੁਧ ਮਾਤੀ,
ਕਹਿੰਦੀ ਇਛਰਾਂ ਵਾਸਤਾ ਪਾਇਕੇ ਜੀ।
ਅੰਬ ਵੱਢ ਕੇ ਅੱਕਾਂ ਨੂੰ ਵਾੜ ਦੇਣੀ,
ਪਛੋਤਾਇੰਗਾ ਵਖਤ ਵਿਹਾਇਕੇ ਜੀ।

(ਕਾਦਰਯਾਰ)

ਅੰਬਾਂ ਸਧਰ ਨਾ ਲਹੈ ਆਣ ਅੰਬਾਕੜੀਆਂ ਜੇ ਖਾਏ। ਜਾਂ ਅੰਬਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਅੰਬਾਕੜੀਆਂ ਤੋਂ (ਨਾਲ) ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਦੀ (ਮਿਟਦੀ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਛਡ, ਭੈੜੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਨੇਕੀ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰੇ, ਜਾਂ ਆਸ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਕਿਸੇ ਸਨੇਹੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਤੇ ਆ ਜਾਵੇ ਕੋਈ ਹੋਰ; ਤਦ ਇਹ ਆਖਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਾਊ ਹੋਤੁ ਨਾ ਪੁਜਨੀ ਹੋਤ ਨਾ ਮਾਸੇ ਮਾਸੀ ਜਾਏ ॥
ਅੰਬਾਂ ਸਧਰ ਨਾ ਲਹੈ ਆਣ ਅੰਬਾਕੜੀਆਂ ਜੇ ਖਾਏ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਅੰਬਾਂ ਨੂੰ ਵੱਢ ਕੇ ਅੱਕਾਂ ਨਾਲ-ਜੀ-ਪਰ ਚਾਵਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਅਤਿ ਚੰਗੀ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਛਡ ਮਾੜਿਆਂ ਨਾਲ ਜੀ ਪਰਚਾਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜਤਨ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਹ ਅਗੋਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੁਤ੍ਰ—(ਮਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਫੜਕੇ) ਪਿਆਰੀ ਮਾਂ! ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਆਪਣੀ ਪਤ ਨਾ ਗੁਆ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਕਿ ਮਰ ਗਿਆ, ਮਾਂ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ? ਧੀਰਜ ਕਰ।

ਮਾਂ—ਬਚਾ! ਅੰਬਾਂ ਨੂੰ ਵੱਢ ਕੇ ਅੱਕਾਂ ਨਾਲ ਜੀ-ਪਰਚਾਵਾ ਮੇਰੇ ਵਸ ਨਹੀਂ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੰਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਕ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਪੁਰਸ਼ ਨਿਕਲ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਮਿਲਖਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਘਰਾਣਾ ਬੜਾ ਹੀ ਸਾਊ ਤੇ ਭਲਾਮਾਣਸ ਸੀ, ਪਰ ਰੱਬ ਦੀ ਲੇਤ ਉਹਦਾ ਮੁੰਡਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ "ਅੰਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਕ" ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਹੈ। ਨਲੈਕ ਨੇ ਸਾਰੀ ਪਾਣ ਪਤ ਰੋਲ ਘਤੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅੰਬਰੋਂ ਡਿੱਗੀ, ਧਰਤ ਪੜੁੱਛੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਤੋਂ ਡਿੱਗ, ਨੀਵੀ ਥਾਂ ਉਤੇ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹ! ਵਿਚਾਰੀ ਦੇ ਭਾਗ! ਪਤੀ ਦੇ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਅੰਬਰੋਂ ਡਿੱਗੀ ਧਰਤ ਪੜੁੱਛੀ'। ਕਿਥੇ ਨਗਰ ਵਾਲੇ ਉਸਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਗਾਉਂਦੇ ਰਸਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਤੇ ਕਿਥੇ ਹੁਣ ਕੋਈ ਵਾਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਅੰਮਾਂ ਜਾਏ ਪੰਜ ਪੁਤ, ਕਰਮ ਨਾ ਦੇਂਦੀ ਵੰਡ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕੋ ਮਾਂ ਦੇ ਜਾਏ ਪੁੱਤਾਂ ਦੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਅਡੋ ਅਡਰੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਪੰਜ ਭਰਾ ਜੇ। ਇਕ ਕਰਨੈਲ ਜੇ, ਦੂਜਾ ਦੇਲ ਦਾ ਵੱਡਾ ਅਫਸਰ, ਤੀਜਾ ਸਕੂਲ ਮਾਸਟਰ, ਚੌਥਾ ਪਟਵਾਰੀ ਤੇ ਪੰਜਵਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਪਕੌੜੇ ਤਲਦਾ ਹੈ। ਅੰਮਾਂ ਜਾਏ ਪੰਜ ਪੁਤ, ਕਰਮ ਨਾ ਦੇਂਦੀ ਵੰਡ। (ਸੰਗ੍)

ਅੰਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਧੀ ਸਿਆਣੀ, ਰਿੱਧੇ ਪੱਕੇ ਵਿਚ ਪਾਵੇ ਪਾਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਨੌਕਰ ਮਾਲਕ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਚਤਰਾਈ ਦਸਦਿਆਂ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਦਾ ਬੜਾ ਚਤਰ ਨੌਕਰ ਦਸਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਤਾਂ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਉਸਦਾ ਤਾਂ 'ਅੰਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਧੀ ਸਿਆਣੀ, ਰਿੱਧੇ ਪੱਕੇ ਵਿਚ ਪਾਵੇ ਪਾਣੀ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ।

ਅੰਮਾਂ ਨੀ ਅਮਾਂ, ਮੈਂ ਕਿਹੜੇ ਵੇਲੇ ਨਿਕੰਮਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵਿਹਲਾ ਆਦਮੀ ਆਖੇ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਵਿਹਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਿਆਮ—ਅਖੇ 'ਅੰਮਾਂ ਨੀ ਅੰਮਾਂ ਮੈਂ ਕਿਹੜੇ ਵੇਲੇ ਨਿਕੰਮਾ' । ਭਾਬੀ ! ਸੋ ਸਾਡਾ ਹਾਲ ਏ । ਜੇ ਵਿਹਲ ਹੋਈ ਤਾਂ ਸਰੀਂ ਬਹੁਤਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਏ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅੰਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਹੇਜਲੀ, ਸੋ ਫੱਫੇ ਕੁੱਟਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਮਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਫੈਰ ਰਖੇ ਪਰ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਕੁਲਦੀਪ ਨੂੰ ਹੋਰ ਖੁਲ੍ਹਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਮੇਰੇ ਘਰੇਗੀ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਲਾਲ ਪੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । 'ਅੰਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਹੇਜਲੀ, ਸੋ ਫੱਫੇ ਕੁੱਟਣ ।'

(ਅੱਧ-ਖਿੜਿਆ ਫੁਲ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀ ਸਾਰ ਸੋਈ ਜਾਣੈ ਜਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਾ ਵਾਪਾਰੀ ਜੀਉ ॥

ਭਾਵ :— ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਕਦਰ ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਵਸਤੂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਗਾਹਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਜਿਸ ਨੋ ਸਾਚਾ ਸਿਫਤੀ ਲਾਏ ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਵਿਰਲੇ ਕਿਸੇ ਬੁਝਾਏ ॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀ ਸਾਰ ਸੋਈ ਜਾਣੈ ॥
ਜਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਾ ਵਾਪਾਰੀ ਜੀਉ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਾਰੂ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਾਡਿ ਬਿਖੈ ਬਿਖੁ ਖਾਈ ॥

ਭਾਵ :— ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਛੋੜ ਜ਼ਹਿਰ ਹੀ ਜ਼ਹਿਰ ਖਾਧੀ । ਭਾਵ, ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਛਡ ਮਾੜੇ ਕੀਤੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਮ ਅਵਗੁਣਿ ਭਰੇ ਏਕ 'ਗੁਣ ਨਾਹੀ ॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਾਡਿ ਬਿਖੈ ਬਿਖੁ ਖਾਈ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਚੌਥੇ)

ਅੰਮੂ ਭਾਲੇ ਮੇਘਲਾ, ਭੂਲੀ ਫਿਰੇ ਗਵਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨੀ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦਾ ਮਿਲਣਾ ਕਠਿਨ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲਛਮੀ ਭਜਦੀ ਭਜਦੀ ਆਈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਪਾਸੋਂ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਬਰਾਂਡੀ ਮੰਗੀ । ਬਰਾਂਡੀ ਘਰ ਖਤਮ ਸੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲੀ । ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵੀ ਅੱਜ 'ਅੰਮੂ ਭਾਲੇ ਮੇਘਲਾ, ਭੂਲੀ ਫਿਰੇ ਗਵਾਰ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ । ਰਾਤੀਂ ਬਰਾਂਡੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈ ਗਈ, ਜਿਸਦੇ ਘਰ ਜਾਵਾਂ, ਸਾਰੇ ਆਖਣ ਮੁਕੀ ਹੋਈ ਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਂਗਲਾ ਤੜਾਂਗਲਾ, ਪਰਾਈ ਭਿੱਟ ਕੋਈ ਨਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਕਿਸੇ ਨੀਵੇਂ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨ ਜਾਂ ਮਖੌਲ ਕਰਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁੜੀਆਂ ਮੁੰਡੇ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਆਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਛੇੜ ਛਾੜ ਕਰ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਕਿਸੇ ਕੁੜੀ ਨੇ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਉਤੇ ਸੁੱਟ ਦੇਣਾ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਉਂਗਲਾਂ ਦਾ ਅੜਾਂਗੜਾ ਪਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪੈਣਾ 'ਆਂਗਲਾ ਤੜਾਂਗਲਾ ਪਰਾਈ ਭਿੱਟ ਕੋਈ ਨਾ" ਤੇ ਭਿੱਟਣ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਨੇ ਜ਼ਿਦ ਨਾਲ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਛੋਹਣ ਲਈ ਦੌੜਨਾ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਆਂਡੇ ਕਿਤੇ ਤੇ ਕੁੜ ਕੁੜ ਕਿਤੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸੁਖ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਦੁਖ ਬਣੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਢੂੰਡੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਈਂ ਲੋਕ—ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਤੁਸਾਡੀ ਤਾਂ ਇਹ ਆਦਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ 'ਆਂਡੇ ਕਿਤੇ ਤੇ ਕੁੜ ਕੁੜ ਕਿਤੇ' ਸੁਖ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਨਾਨਕੇ ਜਾ ਵਸਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਔਕੜ ਆ ਣਣ ਵੇਲੇ ਸਾਹੁਰੇ ਘਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹੋ । ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍)

ਆਂਦਰਾਂ ਭੁਖੀਆਂ ਤੇ ਮੁੱਛਾਂ ਤੇ ਚੋਲ ।

ਭਾਵ :—ਅੰਦਰੋਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਬਾਹਰ ਸੁਖੀ ਬਣ ਬਹੇ, ਜਾਂ ਅੰਦਰ ਕੁਝ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਕੁਝ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਿਖਾਵੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਅੰਦਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ । 'ਆਂਦਰਾਂ ਭੁਖੀਆਂ ਤੇ ਮੁੱਛਾਂ ਤੇ ਚੋਲ' । ਕਦ ਠੀਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ੲ

ਇਆਣਾ ਬਾਤ ਕਰੇ ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਜਿਹੜੀ ਢੁਕਦੀ ਫਬਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਮੂਰਖ ਤਾਂ ਗੱਪ ਹੀ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਿਆਣੇ ਸੋਚ ਕੇ ਗਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—"ਇਆਣਾ ਬਾਤ ਕਰੇ, ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ ।" ਬਸ ਜੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਗੱਲ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਦੜ ਵੱਟ ਜਾਉ । ਬੋਲ ਕੇ ਝਖ ਮਾਰਨੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍)

ਇਆਣੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ ।

ਭਾਵ : —ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਆਣੇ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁੱਜੇ, ਜਾਂ ਬੇਪਤੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਰਾ ਜੀ ! "ਇਆਣੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ ।" ਖੈਰ ਚੀਨ ਨੇ ਮੇਰੀ ਕੀ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਸੀ ? ਅਣਜਾਣਪੁਣੇ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਲੈ ਡੁੱਬਾ । (ਸੰਗ੍)

ਇਸ ਸੁਹਾਗ ਨਾਲੋਂ ਰੰਡੇਪਾ ਚੰਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਜਾਂ ਸੰਬੰਧ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਕਿਆ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦਾਸ—ਰੱਬ ਹੀ ਦਇਆ ਕਰੇ । ਦਇਆ ਹੁੰਦੀ ਦਿਸਦੀ ਨਹੀਂ ! ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਪਿਆ ਸੜਦਾ ਏ । ਕੜ੍ਹੀ ਦੇ ਉਬਾਲ ਵਾਂਙੂ ਉਬਲ ਉਬਲ ਕੰਢੇ ਪਿਆ ਲੂੰਹਦਾ ਏ । ਭਈ ਮਨਾ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਾਲਕ ਕੋਲੋਂ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਪਨਾਹ । ਇਸ ਸੁਹਾਗ ਨਾਲੋਂ ਰੰਡੇਪਾ ਚਗਾ ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

ਇਸ ਹੱਥ ਦੇਹ, ਉਸ ਹੱਥ ਲੈ । ਵੇਖੋ : ਇਹ ਕਲਜੁਗ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕਰ ਜੁਗ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੀਤੇ ਦਾ ਫਲ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਿਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੇਮ ਰਾਜ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਬੇਈਮਾਨੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੁਪੀ ਰਹੇਗੀ, ਪਰ ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਵੱਢੀ ਲੈਂਦਾ ਫੜਿਆ ਗਿਆ । ਕੀਤੇ ਦਾ ਫਲ ਤਾਂ ਭੁਗਤਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । "ਇਸ ਹੱਥ ਦੇਹ ਤੇ ਉਸ ਹੱਥ ਲੈ ।" (ਸੰਗ੍)

ਇਸ ਬਾਬਲ ਦਾ ਕੀ ਭਰਵਾਸਾ, ਡੋਲੀ ਪਿਆਂ ਵੀ ਕੱਢੇ ।

ਭਾਵ : ਜਦ ਅਖੀਰ ਵੇਲੇ ਤੀਕ ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਾ ਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ ਜੀ, ਹੈ ਤਾਂ ਚੰਗਾ, ਬੜਾ ਚੰਗਾ, ਪਰ "ਇਸ ਬਾਬਲ ਦਾ ਕੀ ਭਰਵਾਸਾ, ਇਹ ਡੋਲੀ ਪਿਆਂ ਵੀ ਕਢੇ ।" ਸਮਾਂ ਲੰਘ ਗਿਆ, ਤਦ ਵੇਖਾਂਗੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੂਪ ਚੇਰੀ ਕੀ ਨਿਆਈ ।

ਭਾਵ :— ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ, ਇਹ ਪਤੀ ਬਿਨਾ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਮ ਤੇਰੀ ਧਰ ਸੁਆਮੀਆ ਮੇਰੇ
ਤੂ ਕਿਉ ਮਨਹੁ ਬਿਸਾਰੇ ॥
ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੂਪ ਚੇਰੀ ਕੀ ਨਿਆਈ
ਸੋਭ ਨਹੀ ਬਿਨ ਭਰਤਾਰੇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਲਾਰ ਰਾਗ)

ਇਹ ਕਲਜੁਗ ਨਹੀਂ, ਕਰ ਜੁਗ ਹੈ । ਵੇਦੋ : 'ਅਹਿ ਕਰੁ ਕਰੇ ਸੁ ਅਹਿ ਕਰੁ ਪਾਏ ।'

ਭਾਵ :— ਇਸ ਜੁਗ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ, ਓਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ ।ਇਹ ਕਰਨੀ ਦਾ ਜੁਗ ਹੈ । ਜਿਹਾ ਕਰੋਗੇ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਮਲੀਆ—ਮਹਾਰਾਜ ! 'ਇਹ ਕਲਜੁਗ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕਰ ਜੁਗ ਏ', ਇਹ ਖੂਬ ਸੋਦਾ ਨਕਦ ਏ । ਇਸ ਹੱਥ ਦੇ, ਇਸ ਹੱਥ ਲੈ, ਦੁਖ ਦਰਦ ਦੇ, ਦੁਖ ਦਰਦ ਲੈ । ਆਰਾਮ ਦੇ, ਆਰਾਮ ਲੈ ।
(ਰਸਨੀ ਨਾਟਕ—ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

ਇਹ ਜਗੁ ਧੂਏ ਕਾ ਪਹਾਰ ॥

ਭਾਵ :—ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਧੂਏਂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਾਂਗੂ ਅਸਥਿਰ ਤੇ ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਇਹੁ ਜਗੁ ਧੂਏ ਕਾ ਪਹਾਰ ॥
ਤੈ ਸਾਚਾ ਮਾਨਿਆ ਕਿਹ ਬਿਚਾਰਿ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਬਸੰਤ)

ਇਹ ਨਵੀਂ ਚਿੜੀ ਹੈ, ਆਪੇ ਗਿਝ ਜਾਊਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੈਦ ਵਿਚ ਜਾਂ ਦੁਖ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਖਾਵੇ ਪੀਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਠੰਡਾ ਸਾਹ ਭਰਦੀ ਹੈ । ਕਦੀ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੰਝੂ ਕਿਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਨਾਲ ਦੀਆਂ ਬਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਸਿਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚੁਕਦੀ । ਇਕ ਜਣੀ ਨੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਕਿਹਾ : 'ਇਹ ਨਵੀਂ ਚਿੜੀ ਹੈ, ਆਪੇ ਗਿਝ ਜਾਵੇਗੀ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਹ ਮੂੰਹ ਤੇ ਮਸਰਾਂ ਦੀ ਦਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਵਿੱਤ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਦੀ ਆਸ ਰਖੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਨੰਦ ਜਨਕ ਸਭਾ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਨੂੰ ਵੀ ਦੋ ਹੱਥ ਪਿਛੇ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ ਪਰਮ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਥੇ ? ਕਿਹੜਿਆਂ ਭਾਗਾਂ ਦਾ ਫਲ ਮਿਲਣਾ ਹੋਇਆ ? ਕੋਈ ਨਾ ! 'ਇਹ ਮੂੰਹ ਤੇ ਮਸਰਾਂ ਦੀ ਦਾਲ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ।
(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਇਹੋ ਮੁੰਡੇ ਹੱਥੇ ਤੇ ਇਹੋ ਨੈਣ ਪਰੈਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲੜਾਈ ਭਿੜਾਈ ਹੀ ਪਈ ਰਹੇ, ਉਥੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ ਕੀ ਆਖਾਂ ? ਕਲ ਕਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ਪਰ 'ਇਹੋ ਮੁੰਡੇ ਹੱਥੇ ਤੇ ਇਹੋ ਨੈਣ ਪਰੈਣ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ ਮੇਰੇ ਨਾਲ । ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਹਨ, ਕਿਨ੍ਹੂੰ ਰੋਕਾਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਅੱਖ ਰੋਂਦੀ ਹੈ ਇਕ ਹਸਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਸੁਖ ਦੁਖ ਚੋਲੇ ਹੀ ਸਹਿਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸੇ ਰਸਤੇ ਦਲੀਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ

ਕੁਝ ਹੋਵੇ, ਗ੍ਰਿਹਸਤੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਅੱਖ ਰੋਂਦੀ ਹੈ ਇਕ ਹਸਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਨਾ ਵੀ ਹਸਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹਸਦੀ ਦਿਖਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸ਼ਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਅਨਾਰ ਤੇ ਸੌ ਬੀਮਾਰ । ਵੇਖੋ: 'ਇਕ ਨਿੰਬੂ, ਪਿੰਡ ਕੁੱਸਿਆਂ ਦਾ ।'

ਭਾਵ :— ਜਦ ਚੀਜ਼ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਰਤਨ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੀਹ ਦੁਪਏ ਵਿਚ ਕਿਨੂੰ ਕਿਨੂੰ ਰਜਾਵਾਂ ? ਅਠ ਤੇ ਧੀਆਂ ਪੁਤਰ ਹਨ ਤੇ ਦੋ ਜੀ ਆਪ ਵੀ ਹਾਂ । ਅਖੇ 'ਇਕ ਅਨਾਰ ਤੇ ਸੌ ਬੀਮਾਰ ।' (ਸੰ:)

ਇਕ ਅੰਨ੍ਹਾ ਤੇ ਇਕ ਕਾਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਵਧ ਮਾੜੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ — ਬਾਬੂ ਵੀ ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਸੂਰਮਾ ਹੈ, ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਟਾਂਗੇ ਵਾਲਾ । 'ਇਕ ਅੰਨ੍ਹਾ, ਇਕ ਕਾਣਾ ।' ਭੈੜੇ ਨੂੰ ਭੈੜਾ ਸੌ ਕੋਹ ਵਲਾ ਮਾਰ ਕੇ ਮਿਲ ਗਿਆ ।

(ਉਤਮ ਕਹਾਣੀਆਂ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਆੜੀ, ਸੌ ਕੰਮੀ ।

ਭਾਵ :— ਸੌ ਦਿਹਾੜੀਦਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਇਕ ਪੱਕਾ ਆਦਮੀ (ਸਾਥੀ) ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਤਾਂ ਹੱਦ ਕਰਦੇ ਹੋ । ਜਿਸ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਉੱਠ ਚਲੀ । ਭਾਈ 'ਇਕ ਆੜੀ ਤੇ ਸੌ ਕੰਮੀ ।' ਇਤੋਂ ਸੱਚਾ ਸਾਥੀ ਹਜ਼ਾਰ ਵਾਕਫ਼ਕਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਇਕਲਾ ਤੇ ਦੋ ਯਾਰਾਂ ਜਾਂ **ਇਕ ਇਕ ਤੇ ਦੋ ਯਾਰਾਂ ।** ਜਾਂ **ਇਕ ਦਾ ਦਾਰੂ ਦੋ ।** ਜਾਂ **ਇਕ ਨਾਲੋਂ ਦੋ ਭਲੇ ।**

ਭਾਵ :— ਇਕੱਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਥਾਂ ਦੋ ਜਾਂ ਵਧੀਕ ਮਿਲ ਕੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੋ ਤੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਵੇਂਗੀ ਕਿ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਮੈਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਮਰ-ਕਸੀ ਕਰ ਲਏ ਹਨ ਤੇ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਇਕ ਇਕ ਤੇ ਦੋ ਯਾਰਾਂ ਹੋਵਾਂਗੇ । (ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਇਕੱਲਾ ਦੂਜਾ ਭੱਲਾ, ਤੀਜਾ ਰਲਿਆ ਝੁਗਾ ਗਲਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੇਦ ਨੂੰ ਤੀਜੇ (ਜਾਂ ਬਹੁਤਿਆਂ) ਦੇ ਕੰਨ ਤਕ ਪੁਚਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਤਰੋ ! ਦੁਖ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਈ ਮਿਤਰਾਂ ਪਾਸ ਕਰ ਬੈਠਾ । 'ਇਕ ਇਕੱਲਾ, ਦੂਜਾ ਭਲਾ, ਤੀਜਾ ਰਲਿਆ ਝੁੱਗਾ ਗਲਿਆ ।' ਮੋਈ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੋਈ । ਇਕ ਨੇ ਵਿਚੋਂ ਜਾ ਕੇ ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਦਸ ਦਿਤਾ ਤੇ ਥਾਣਾ ਮੇਰੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਆ ਬੈਠਾ । (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਇਕੱਲੀ ਕੋਠੜੀ, ਦੂਜਾ ਮਿੱਤਰ ਵਿਛੁੰਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਦੁਖ ਤੇ ਦੁਖ ਪੈਂਦਾ ਜਾਏ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾ ਕੇਵਲ ਸ਼ਫ਼ਰ ਵਿਚ ਉਹ ਬਿਮਾਰ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦਾ ਖੀਸਾ ਵੀ ਕਟਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਇਹ ਹੋਈ ਕਿ ਇਕ ਇਕੱਲੀ ਕੋਠੜੀ, ਦੂਜਾ ਮਿੱਤਰ ਵਿਛੁੰਨੇ ।
(ਸੰਗ)

ਇੱਕ ਸਪ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਡਣਾ । ਵੇਖੋ: ਇਕ ਕਰੇਲਾ ਤੇ ਦੂਜਾ ਨਿਮ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਅਗੇ ਹੀ ਕੋਈ ਮਾੜੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਤਾਕਤ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨ ਵਿਚ । ਹੁਣ ਆਨਰੇਰੀ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ । 'ਇਕ ਸਪ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਡਣਾ' ਹੋ ਕੇ ਲਗੇਗਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ । (ਸੰਗ੍)

ਇੱਕ ਸਿਖ ਦੁਇ ਸਾਧ ਸੰਗ ਪੰਜੀਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਇਕੱਲਾ ਸਿਖ ਹੈ, ਦੋ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਤਸੰਗ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪੰਜਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਆਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਹਰੀ-ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਭਾਵ ਏਕੇ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦੱਸੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :–

'ਇਕ ਸਿਖ, ਦੁਇ ਸਾਧ ਸੰਗ, ਪੰਜੀਂ ਪਰਮੇਸੁਰ ।
ਲਖੁ ਅੰਗ ਨੀਲ ਅਨੀਲ ਸੁੰਨ ਅਵਤਾਰ ਮਹੇਸ਼ਰ ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਇਕ ਹੱਥ ਆਟੇ ਤੇ ਇਕ ਹੱਥ ਝਾਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੁਚੱਜੀ ਤੀਵੀਂ (ਜਾਂ ਪੁਰਸ਼) ਕੋਈ ਕੰਮ ਵੀ ਸੁਚੱਜਾ ਨਾ ਕਰੇ, ਜਾਂ ਗੰਦਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤਾਲਿਆ—ਹਾਇ ਨੀ ! ਇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚਾਰੇ ਮੁੱਠੀ ਖੇਹ । ਨੀ ਇਸਦਾ ਤਾਂ 'ਇਕ ਹੱਥ ਆਟੇ ਤੇ ਇਕ ਹੱਥ ਝਾਟੇ' ਹੁੰਦਾ ਏ ਤੇ ਫੇਰ ਉਨੀਂ ਹੱਥੀਂ ਆਟਾ ਰੁੰਨ੍ਹਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਏ ।
(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਹੱਥ ਤਾੜੀ ਨਹੀਂ ਵਜਦੀ । ਜਾਂ ਇਕ ਹੱਥ ਨਾਲ ਗਿੱਧਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ।

ਭਾਵ :— (੧) ਦੋਵਲੀ ਖ਼ਰਾਬੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਵਧਦਾ ਹੈ । (੨) ਲੜਾਈ ਜਾਂ ਝਗੜਾ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਧਿਰ ਨੂੰ ਠੰਡਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜ—ਬਸ ਕਰ ਨੀ ਮਾਇਆ ! ਬਹੁਤੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨਾ ਕਰ । 'ਇਕ ਹੱਥ ਨਾਲ ਤਾੜੀ ਨਹੀਂ ਵਜਦੀ ।' ਤੂੰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਤਦੇ ਹੀ ਭਾਂਬੜ ਮਚਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਇਕ ਹਨੇਰੀ ਕੋਠੜੀ, ਦੂਜਾ ਮਿਤਰ ਵਿਛੁੰਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਆਂਗੇ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹਾਂ ਤੇ ਦੂਜਾ ਮਿੱਤਰ (ਸਹਾਰਾ) ਵੀ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਡਿਕ ਹਨੇਰੀ ਕੋਠੜੀ, ਦੂਜਾ ਮਿਤਰ ਵਿਛੁੰਨੇ ।
ਕਾਲੇ ਹਰਨਾ ਚਰ ਗਿਉਂ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੇ ਬੰਨੇ ।
(ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ—ਕਾਫੀਆਂ)

ਇਕ ਕਮਲੀ ਦੂਜੇ ਪੈ ਗਈ ਮੜੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਔਗੁਣ ਰਲ ਕੇ ਡੂੰਘਾ ਕਰ ਦੇਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਇਕ ਕਮਲੀ ਦੂਜੇ ਪੈ ਗਈ ਮੜੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ।' ਅੱਗੇ ਹੀ ਓਹਦੇ ਉਤੇ ਅਕਲ ਵਲੋਂ ਰਬ ਦਾ ਰਹਿਮ ਸੀ । ਉਤੋਂ ਵਾਹ ਪੈ ਗਿਆ ਚਲਾਕਾਂ ਨਾਲ । ਕੀ ਕਰਦੀ ? (ਸੰਗੂ)

ਇਕ ਕਰੇਲਾ, ਦੂਜਾ ਨਿੰਮ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸੁਭਾ ਅਗੇ ਹੀ ਮਾੜਾ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਉਸਦੀ ਹੋਰ ਪਿਠ ਠੋਕੀ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ, ਜਦ ਬਹੁਤੇ ਔਗੁਣ ਜਾਂ ਦੁਖ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬਣ ਜੱਟੀਆਂ, ਦੂਜਾ ਸਸ ਨਿਨਾਣਾ, ਤੀਜਾ ਨੂੰਹ ਦੀ ਕੰਡ ਹੌਲੀ, ਚੌਥਾ ਘਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਦਾ ਜੀ ਖੱਟਾ ਵੇਖਿਆ । ਬਸ ਫਿਰ ਤਾਂ ਉਹੋ ਗਲ ਆ ਵਾਪਰੀ 'ਇਕ ਕਰੇਲਾ, ਦੂਜਾ ਨਿੰਮ ਚੜ੍ਹਿਆ' ।
(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਗੰਗਾ ਦਾ ਰਾਹੀ, ਇਕ ਮਕੇ ਮਦੀਨੇ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਡੋ ਅਡ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹੰਤ—ਇਹ ਆਪਦੀ ਅਚਰਜ ਜੋੜੀ ਹੈ । 'ਇਕ ਗੰਗਾ ਦਾ ਰਾਹੀ, ਇਕ ਮਦੀਨੇ ਦਾ', ਇਕ ਝੂਠੇ ਪਦਾਰਥ ਲਭਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਸਚੇ

ਪਦਾਰਥ ਲਭਦਾ ਹੈ..... ਇਕ ਜ਼ਬਾਨ ਹੋ ਕੇ ਰਹੋਗੇ ਤਾਂ ਨਿਭੇਗੀ ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਇਕ (ਸੱਤ) ਘਰ ਤਾਂ ਡੈਣ ਵੀ ਛਡ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਗਲ ਕਿਸੇ ਅੰਗ ਸਾਕ ਦੇ ਬੁਰੇ ਦੀ ਕਰੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਬਿਪਤਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਪਾਪ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਏ ਰਾਮਿਆ ! 'ਇਕ ਘਰ ਤਾਂ ਡੈਣ ਵੀ ਛਡ ਦੇਂਦੀ ਏ', ਤੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਭੀ ਨਾ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਤੇਰੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਜਾਈ ਭੈਣ ਦਾ ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ ਹੈ । ਬਸ ਅਪਣਾ ਉੱਲੂ ਸਿੱਧਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹੀ ਕੀਤੀ ਤੂੰ ਤਾਂ । (ਸੰ:)

ਇਕ ਚਣਾ, ਹੋਰ ਕਬੂਤਰਾਂ ਦੀ । ਵੇਖੋ : 'ਇਕ ਨਿੰਬੂ ਪਿੰਡ ਭੁਸਿਆਂ ਦਾ ।'

ਭਾਵ :— ਜਦ ਚੀਜ਼ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ—ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕੁਨੀਨ ਵੰਡਾਂ ! ਝੁਗੇ ਵਿਚੋਂ ਗੋਲੀਆਂ ਤਾਂ ਪੰਝੀ ਹਨ । ਪਿੰਡ ਸਾਰਾ ਮੰਗਦਾ ਹੋਇਆ । ਇਥੇ ਤਾਂ 'ਇਕ ਚਣਾ, ਹੋਰ ਕਬੂਤਰਾਂ ਦੀ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਚੁੱਪ ਸੌ ਨੂੰ ਹਰਾਵੇ । ਜਾਂ ਇਕ ਚੁੱਪ ਤੇ ਸੌ ਸੁੱਖ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵਧ ਘਟ ਬੋਲੀ ਜਾਏ ਤੇ ਅਗਲਾ ਚੁਪ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿਰਫ਼ ਲੋੜ ਪਏ ਤੇ ਮੂੰਹ ਖੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜਦ ਮਤਲਬ ਦੀ ਗਲ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਤਦ ਚੁਪ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਚੁਪ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ 'ਇਕ ਚੁੱਪ ਤੇ ਸੌ ਸੁਖ ।'

(ਸੰ)

ਇਕ ਚੋਰੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਮਕਾਰੀ । ਜਾਂ ਇਕ ਚੋਰੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸੀਨਾ ਜ਼ੋਰੀ । ਵੇਖੋ : ਨਾਲੇ ਚੋਰ ਨਾਲੇ ਚਤਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਇਕ ਤਾਂ ਪਾਪ ਕਰੇ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਦੋਸ਼ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਮੜ੍ਹੇ ਜਾਂ ਆਕੜ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਤੁਸਾਂ ਮੇਰਾ ਮੁੰਡਾ ਖੰਨ੍ਹਾਇਆ । ਉਤੋਂ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਅਲਜ਼ਾਮ ਥਪਦੇ ਹੋ ਕਿ ਲੜਾਈ ਮੈਂ ਪੁਆਈ ! 'ਇਕ ਚੋਰੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸੀਨਾ ਜ਼ੋਰੀ ।' (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਕੋਠੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹੀਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਨਿਰਾ ਪੁਰਾ ਗਲਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ । ਜਾਂ ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਸੁਖ ਲੈਣ ਲਈ ਬਹੁਤੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਾਦੀ—ਬੱਚੀ ! 'ਇਕ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਕੋਠੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹੀਦਾ ।' ਹਾਲੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਸਫ਼ਲਤਾ ਲਈ ਬੜੀ ਕਰੜੀ ਘਾਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਜੋੜੀਆਂ ਜੁੱਟ, ਇਕ ਨਰੜ ਹੁੰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵਿਆਹੀ ਜੋੜੀ ਵਿਚ ਦਿਲੋਂ ਪਿਆਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਇਕ ਜੋੜੀਆਂ ਜੁੱਟ, ਇਕ ਨਰੜ ਹੁੰਦੇ',
ਢੋ ਢੁਕਦੇ ਲਿਖਿਆਂ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ।
ਥੋੜੇ ਸਿਆਲ ਕਰਤੂਤ ਦੇ ਧਨੀ ਦੋਵੇਂ,
ਵਾਰਸ ਜੁੜੇ ਸਿਰ ਸਾਊਆਂ ਟਕਰਾਂ ਦੇ ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਇਕ ਭਰੇ, ਪਿੰਡ ਮੰਗਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਇਕੋ ਵਾਰੀ ਬਾਹਲੇ ਕੰਮ

ਨੇਪਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ 'ਇਕ ਭਰੇ ਪਿੰਡ ਮੰਗਦੇ ਹੋ', ਬਾਹਲੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਧਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜੇਰਾ ਰਖੋ, ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਭ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਏਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਚੁਕਦੀ ਨਹੀਂ, ਮੀਆਂ ਦੋ ਪਰਨਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲ ਨਾ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਮਲਣ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਆਸ ਰਖੇ ।

ਵਰਤੋ :— ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਕਰਦਾ ਹੈਂ । ਜਿਤਨੀ ਸਮਰਥਾ ਹੋਵੇ, ਉਤਨੇ ਹੀ ਪੈਰ ਪਸਾਰੀਦੇ ਹਨ । ਤੁਹਾਡੀ ਤੇ ਇਹ ਗਲ ਹੈ 'ਇਕ ਚੁਕਦੀ ਨਹੀਂ, ਮੀਆਂ ਦੋ ਪਰਨਾਏ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਤੀਰ ਤੇ ਦੋ ਨਿਸ਼ਾਨੇ । ਜਾਂ ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨਾਲ ਦੋ ਢਾਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕੋ ਵਿਉਂਤ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦੇ ਦੋ ਅਡੋ ਅਡ ਕਾਰਜ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੀਰ ਸੋਚਦਿਆਂ ਸੋਚਦਿਆਂ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਢੰਗ ਲਭ ਹੀ ਪਿਆ । 'ਇਕ ਤੀਰ ਨਾਲ ਦੁਹਰਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ' ਫੁੰਡਣ ਵਾਲਾ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਤੰਦ ਖੋਲੋ, ਦੂਜੀ ਉਲਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਔਕੜ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੋ, ਦੂਜੀ ਹੋਰ ਆ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੀ ਖੂਬ ਹੈ । 'ਇਕ ਤੰਦ ਖੋਲੋ, ਦੂਜੀ ਉਲਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਦਰ ਬੰਦ, ਸਹੰਸਰ ਦਰ ਖੁਲ੍ਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਇਕ ਅੱਧ ਤਾ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਮਦਦ ਬਾਹਲੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਚੀਜ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਆਸ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਨੂੰ ਧੀਰਜ ਨਹੀਂ ਛਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਯੁਸ਼ਫ਼ ਸਾਨੀ ਨੌਜਵਾਨ ਲਈ ਹੋਰ ਤੀਵੀਆਂ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੈ ? "ਇਕ ਦਰ ਬੰਦ ਸਹੰਸਰ ਦਰ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ।"

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤਾਂ ਖੰਡ ਨਾਲ ਭਰ ਸਕੀਦਾ ਹੈ. ਬਹੁਤਿਆਂ ਦਾ ਸਵਾਹ ਨਾਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਭਰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਕ ਇਕੱਠ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਆ ਜਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਖਾਤਰ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਖੁਸ਼ ਕਿਵੇਂ ਜਾਂਦੇ । ਜੰਞ ਦੀ ਜੰਞ ਆ ਵੜੀ, ਅਖੇ 'ਇਕ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤੇ ਖੰਡ ਨਾਲ ਭਰ ਸਕੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਸਵਾਹ ਨਾਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਭਰ ਸਕੀਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਧ ਦਾ, ਸੌ ਦਿਨ ਚੋਰ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਪਕੜਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫੱਜਾ ਅੰਤ ਨੂੰ ਫੜਿਆ ਹੀ ਗਿਆ । 'ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਧ ਦਾ ਤੇ ਸੌ ਦਿਨ ਚੋਰ ਦਾ ।' ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਪਾਪ ਲੁਕਿਆ ਰਹਿਣਾ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ, ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਡਰਾਉਣਾ, ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਦਾਦੇ ਮੰਗਾਉਣਾ । ਜਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ, ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ, ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਦਾਦੇ ਮੰਗਾਉਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਟਿਕ ਪਵੇ, ਤਦ ਅਕ ਕੇ

ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭੈਣ ਜੀ ! ਕਲਪਣਾ ਤਾਂ ਹੋਇਆ, ਅਖੇ 'ਇਕ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ, ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਡਰਾਉਣਾ, ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਦਾਦੇ ਮੰਗਾਉਣਾ' । ਇਥੇ ਤਾਂ ਅਜ ਪੰਜਵਾਂ ਦਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਨੂੰ ਧਰਨਾ ਮਾਰਿਆਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਲਪਾਂ ਨਾ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਨਾਨੀ ਨੱਚਣੀ, ਉਤੋਂ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਕੁੜਕੁਟ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਤਾਂ ਹਾਕਮ ਅਗੇ ਹੀ ਜ਼ਾਲਮ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਵਧੀਕ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਮਿਲ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਧਰ ਮੀਰ ਮੰਨੂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੁਣ ਹਾੜ੍ਹ ਦੀ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਸੂਰਜ ਵਾਂਗੂ ਸਿਖਰ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਪਏ ਸਨ । ਕੋਈ ਐਸਾ ਸ਼ਹਿਰ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਟਿਕਾਣਾ ਮਿਲਦਾ । 'ਇਕ ਨਾਨੀ ਨੱਚਣੀ, ਉਤੋਂ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਕੁੜਕੁਟ', ਇਕ ਤਾਂ ਜ਼ਾਲਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਦੂਜੇ ਹੁਣ ਬਕਰੀਦ ਆ ਗਈ ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਨੂਰ ਆਦਮੀ, ਸੌ ਨੂਰ ਕਪੜਾ, ਹਜ਼ਾਰ ਰੂਪ ਗਹਿਣਾ, ਤੇ ਲਖ ਰੂਪ ਨਖਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਫਬਣੀ ਨਾਲ ਮਨੁਖ ਸੌ ਗੁਣਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਨੋਰਮਾ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਸੂਰਤ ਤਾਂ ਸਾਦੀ ਜਿਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਬਣ-ਠਣ ਕੇ ਰੂਪਵਤੀ ਬਣ ਬਣ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ । ਠੀਕ ਹੀ ਹੈ 'ਇਕ ਨੂਰ ਆਦਮੀ, ਸੌ ਨੂਰ ਕਪੜਾ, ਹਜ਼ਾਰ ਰੂਪ ਗਹਿਣਾ, ਲਖ ਰੂਪ ਨਖਰਾ ।' (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਨਾਂਹ ਤੇ ਸੌ ਸੁਖ ।

ਭਾਵ ;— ਜੇ ਹੁਦਾਰ ਨਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ਰਹੀਦਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਕੋਈ ਕੁਝ ਮੰਗੇ ਤੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਈਏ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ਰਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਰੁਪਏ ਮੰਗੇ, ਮੈਂ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਹਨ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਹਾਂ, ਕੌਲ ਦੇ ਕੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਫਿਰੇ । 'ਇਕ ਨਾਂਹ ਤੇ ਸੌ ਸੁਖ ।' (ਸੰ:)

ਇਕ ਨਿੰਬੂ ਪਿੰਡ ਭੁਸਿਆਂ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਚੀਜ਼ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਗਾਹਕ ਬਹੁਤੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਡੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰ ਸਾਡੀ ਉਮੀਦ ਤੋਂ ਨੀਵੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੀ ਦੋਸ਼ ? ਜਦ ਕਿ 'ਇਕ ਨਿੰਬੂ ਤੇ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਭੁਸਿਆਂ ਦਾ' ਵਾਲੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੇਖਨੀ ਦੇ ਗਾਹਕ ਨੇ । (ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਨੂੰ ਕੀ ਰੋਨੀ ਏਂ, ਉਤ ਗਿਆ ਈ ਆਵਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਘਰ ਦੇ ਜਾਂ ਟੋਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੰਦੇ ਹੀ ਮਾੜੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੀਵਾਨ (ਮੱਥੇ ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰ ਕੇ — 'ਇਕ ਨੂੰ ਕੀ ਰੋਨੀ ਏਂ, ਉਤ ਗਿਆ ਈ ਆਵਾ ।' ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਝਿਆ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਪਿਉ ਹੀ ਮਾਸ਼ਾ ਏ, ਪਰ ਮੁੰਡੇ ਉਸ ਤੋਂ ਚਾਰ ਚੁਕੇ ਵਧ ਨਿਕਲੇ । (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਪਰਹੇਜ਼ ਨੌ ਸੌ ਹਕੀਮ ।

ਭਾਵ :— ਪਰਹੇਜ਼ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦਾਰੂ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਗਲ ਪਰਖੀ ਹੋਈ ਏ ਕਿ 'ਇਕ ਪਰਹੇਜ਼ ਨੌ ਸੌ ਹਕੀਮ' । ਪਰਹੇਜ਼ ਸਾਰੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਡਾ ਦਾਰੂ ਜੇ । (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਪਲ ਦੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ, ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦਾ ਅਧਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਬੇਸ਼ਰਮ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਚੋਟ ਲਾਕੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ ਸਿਆਣੇ ਲਈ 'ਇਕ ਪਲ ਦੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦਾ ਅਧਾਰ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਜਿੱਨਾ ਚਾਹੇ ਕੋਸ ਲਏ, ਤੁਸੀਂ ਪਰਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੰਦੇ। (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਪਾਸੇ ਖੂਹ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਖਾਤਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਔਕੜ ਹੀ ਔਕੜ ਦਿਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? 'ਇਕ ਪਾਸੇ ਖੂਹ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਖਾਤਾ'। ਜਿਧਰ ਜਾਵਾਂ, ਦੁਖ ਹੀ ਦੁਖ ਹਨ। (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਪਾਸੇ ਲਾਣੀ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬੁਝਾਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮੂੰਹ ਰਖਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਨਾਲੇ ਲੂਤੀਆਂ ਵੀ ਲਾਈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਹੈਂ ! ਕੁਲਦੀਪ ਨੂੰ ਮੁੜਕਾ ਆਉਣ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਝੂਠਾ ਬਦਮਾਸ਼...ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਲਾਣੀ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬੁਝਾਣੀ, ਮੈਂ ਅਗੇ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਸ਼ਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ, ਮਾਂ ਜੀ।" (ਅੱਧ ਖਿੜਿਆ ਫੁਲ – ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨਾਲ ਦੋ ਸ਼ਿਕਾਰ। ਜਾਂ **ਇਕ ਪੰਥ ਦੋ ਕਾਜ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਦੋ ਕੰਮ ਹੋ ਜਾਣ ਜਾਂ ਦੁਹਰਾ ਜਾਂ ਵਧੀਕ ਫਲ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖੇਡਾਂ ਬੜੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ 'ਇਕ ਪੰਥ ਦੋ ਕਾਜ' ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਹੋਇਆ। ਨਾਲੇ ਜੀ ਪਰਚਾਵਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਨਾਲੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਸਿਖ ਲਏ। (ਸੰ)

ਇਕ ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਦੋ ਸ਼ੇਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਦੋ ਪੰਚ ਬਣ ਬਹਿਣ, ਤਦ ਝਗੜਾ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਜਣੋ ! ਇਕ ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਦੋ ਸ਼ੇਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਚੌਧਰੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਦੋ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਕਿ ਝਗੜਾ ਪਿਆ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਇੱਕ ਬੂਹਾ ਭੰਨ, ਬੂਹੇ ਦਸ ਕਰ, ਨਹੀਂ ਆਂ ਨੀਤ ਸਾਨੂੰ ਵਖ ਕਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰਹ ਦੀ ਸੱਸ ਨਾਲ (ਜਾਂ ਭਾਈ ਭਿਆਲ ਜਾਂ ਸਾਥੀ ਦੀ ਦੂਜੇ ਨਾਲ) ਅਣਬਣ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਵੱਖ ਹੋਣ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹਨੂੰ ਕੀ ? ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਦਰਦ ਉਹਨੂੰ ਥੋੜਾ ਏ ? ਇਕ ਬੂਹਾ ਭੰਨ, ਬੂਹੇ ਦਸ ਕਰ। ਨਹੀਂ ਆਂ ਨੀਤ, ਸਾਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੀ ਇੱਟ ਇੱਟ ਕਰਨ ਤੇ ਤੁਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਬੋਟੀ, ਸੌ ਕੁਤੇ। ਵੇਖੋ : ਇਕ ਨਿੰਬੂ, ਪਿੰਡ ਕੁਸਿਆਂ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਚੀਜ਼ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਗਾਹਕ ਬਹੁਤੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ ਰੌਲਾ ਤਾਂ ਪੈਣਾ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਇਕ ਸੇਰ ਮਿਠਾਈ ਤੇ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਸਾਰਾ ਸਕੂਲ। 'ਇਕ ਬੋਟੀ ਸੌ ਕੁਤੇ'; ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਵੰਡੀਏ ? (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਮੱਛੀ ਸਾਰਾ ਜਲ (ਪਾਣੀ) ਗੰਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੇ ਭੈੜਾ ਕੰਮ ਕੀਤਿਆਂ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਵੇਖ ਨਾ ਬੀਬੀ, ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਵੀ ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋਏ। ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਏਂ, ਇਜ਼ਤ ਆਦਮੀ ਦੀ ਨਾ ਲੱਖੀਂ ਨਾ ਕਰੋੜੀਂ। ਇਕ

ਮੱਛੀ ਸਾਰਾ ਪਾਣੀ ਗੰਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਏ। ਤੂੰ ਆਪ ਸਿਆਣੀ ਏਂ। (ਟੁਟੇ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਮਝ ਲਿਬੜੀ, ਸੱਤ ਸੌ ਨੂੰ ਲਬੇੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੀ ਖ਼ਰਾਬੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਜਮਾਤ ਜਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਬਦਨਾਮ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ—ਵੇਖ ਓਏ ਨਥੂ! ਤੇਰੀ ਇਕ ਮਾੜੀ ਕਰਤੂਤ ਨੇ ਸਾਰੀ ਕੁਲ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਮੂਰਖਾ 'ਇਕ ਮਝ ਲਿਬੜੀ, ਸਤ ਸੌ ਨੂੰ ਲਬੇੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।' ਆਪਣਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਹੀ ਲਿਹਾਜ਼ ਕਰਨਾ ਸੀ। (ਸੰ:)

ਇਕ ਮਿਆਨ ਵਿਚ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਥਾਂ ਜਾਂ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਦੋ ਹਾਕਮ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਸਦ ਕੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਇਉਂ ਝਟ ਨਹੀਂ ਲੰਘੇਗਾ, 'ਇਕ ਮਿਆਨ ਵਿਚ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਾ ਸਕਦੀਆਂ' ਜਾਂ ਤੂੰ ਰਾਜ ਕਰੇਂਗਾ, ਜਾਂ ਮੈਂ। (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਮੁੱਕੀ ਚੁਕ ਲੈ, ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਤਿਆਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਔਕੜ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਦੂਜੀ ਹੋਰ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਉਸ ਵਲ ਤਕਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਈ ਖੁਭਣਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਖੇਡ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। 'ਇਕ ਮੁੱਕੀ ਚੁਕ ਲੈ, ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਤਿਆਰ।' ਇਕ ਖੁਭਣ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਪੈ ਗਏ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ—ਨਰਿੰਦ੍ਰ ਸਿੰਘ ਸੋਚ)

ਇਕ ਲਤ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਇਕ ਪਿਸ਼ੌਰ (ਲਖਨਊ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਹਰ ਪਾਸੇ ਬੜੀ ਨਠ ਭਜ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ...ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਵਿਚਾਰੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬੜੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਨੇ। ਪੁਸ਼ਪਾ ਦਾ ਸਾਕ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਵਿਚਾਰੀ ਦੀ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਧੀ 'ਇਕ ਲਤ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਇਕ ਲਖਨਊ' ਰਹੀ। ਨਾ ਉਹਨੇ ਦਿਨ ਵੇਖਿਆ ਨਾ ਰਾਤ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਵੇ ਜੱਟਾ, ਦੋ ਵੇ ਜੱਟਾ, ਤੀਜੀ ਵਾਰੀ ਪਿਆ ਘੱਟਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਮਝਾਉਣ ਤੇ ਕੋਈ ਝਗੜਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਾ ਹਟੇ ਤੇ ਫਿਰ ਡੰਡਾ ਕੁੰਡਾ ਹੀ ਫੜਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰਾ! ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰੀ ਹੋਰ ਸਮਝਾ ਲੈ, ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਸਹੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਹੁਣ ਵੀ ਉਹ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਹੀ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। 'ਇਕ ਵੇ ਜੱਟਾ, ਦੋ ਵੇ ਜੱਟਾ, ਤੀਜੀ ਵਾਰੀ ਪਿਆ ਘੱਟਾ।' ਤੁਸੀਂ ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਉਲਾਂਭਾ ਨਾ ਦੇਣਾ। (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੇ ਦੋ ਸ਼ਿਕਾਰੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਦੋ ਆਦਮੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਕਾਬੂ ਕਰਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— .....ਇਕੋ ਸ਼ਿਕਾਰ ਉਤੇ ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਅੱਖ ਸੀ ਤੇ ਅੰਤ ਇਹੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ। ਸੰਤ ਤੇ ਲਾਲਾ ਜੀ ਵਿਚਾਲੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋਇਆ। ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਨਵੇਂ ਸ਼ਿਕਾਰ (ਮਨੋਰਮਾ) ਉਤੇ ਸੰਤ ਤੇ ਲਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ ਦਿਆਲ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। (ਸੰਗ੍)

ਇਕਨੀ ਦੁਧੁ ਸਮਾਈਐ ਇਕ ਚੁਲ੍ਹੈ ਰਹਿਨ ਚੜ੍ਹੇ । ਜਾਂ

ਇਕਿ ਨਿਹਾਲੀ ਪੈ ਸਵਨਿ ਇਕਿ ਉਪਰ ਰਹਿਨ ਖੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਈ ਤੁਲਾਈਆਂ ਤੇ ਪੈ ਕੇ ਸੌਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਜਦ ਗ਼ਰੀਬ ਤੇ ਅਮੀਰ ਦਾ ਭੇਦ ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਆਪੇ ਭਾਂਡੇ ਸਾਜਿਅਨੁ ਆਪੇ ਪੂਰਣ ਦੇਇ ।
ਇਕਨੀ ਦੁਧੁ ਸਮਾਈਐ ਇਕਿ ਚੁਲੈ ਰਹਨਿ ਚੜੇ ।
ਇਕਿ ਨਿਹਾਲੀ ਪੈ ਸਵਨਿ ਇਕਿ ਉਪਰਿ ਰਹਨਿ ਖੜੇ ।
ਤਿਨਾ ਸਵਾਰੇ ਨਾਨਕਾ ਜਿਨ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਇਕੋ ਮਾਰ ਜਾਸੀ, ਇਕੋ ਤਾਰ ਜਾਸੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਸਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕੋ ਮਾਰ ਜਾਸੀ, ਇਕੋ ਤਾਰ ਜਾਸੀ, ਇਹ ਮੀਂਹ ਨਿਆਉਂ ਦਾ ਆਇਆ ਈ ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਇਕੁ ਸਜਣੁ ਸਭਿ ਸਜਣਾ, ਇਕੁ ਵੈਰੀ ਸਭਿ ਵਾਦਿ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਰਬ ਮਿਤਰ ਹੈ, ਤਦ ਸਾਰੇ ਮਿਤਰ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਵੈਰੀ ਹਨ । ਕਿਸੇ ਇਕ ਮਿੱਤਰ ਉਤੇ ਬਹੁਤਾ ਭਰੋਸਾ ਦਸਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਇਕੁ ਸਜਣੁ ਸਭਿ ਸਜਣਾ ਇਕੁ ਵੈਰੀ ਸਭਿ ਵਾਦਿ ।।
ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਦੇਖਾਲਿਆ ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਸਭ ਬਾਦਿ ।।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ)

ਇਕੋ ਅੰਡਾ, ਉਹ ਭੀ ਗੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕਾ ਸਹਾਰਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਭੀ ਹਥੋਂ ਜਾਂਦਾ ਦਿਸਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਚਾਰੀ ਰੋਵੇ ਨਾ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੇ । ਅਖੇ 'ਇਕੋ ਅੰਡਾ, ਉਹ ਭੀ ਗੰਦਾ' । ਇਸ ਦਾ ਵੀਰ ਹੀ ਸਹਾਰਾ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਆਖੇ ਅਖਾਏ ਵਿਗਾੜ ਬੈਠਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕੋ ਹੀ ਚੁੰਢੀ ਵੱਢਾਂ, ਨੌਂ ਮਣ ਲਹੂ ਕੱਢਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਪਰ ਦੂਜਾ ਇਕੋ ਵਾਰ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਕਸਰ ਕਢ ਛਡੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਜਦ ਇਕੋ ਵੇਰ ਕਸੂਰ ਕਰਨ ਜਾਂ ਦੁਖ ਦੇਣ ਨਾਲ ਬੰਦੇ ਦਾ ਕੰਖ ਨਾ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਬਸ ਇਕੋ ਵੇਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ ਹੈ । 'ਅਖੇ ਇਕੋ ਹੀ ਚੁੰਢੀ ਵੱਢਾਂ, ਨੌਂ ਮਣ ਲਹੂ ਕੱਢਾਂ' । ਪਰ ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਪਿਛੇ ਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ । ਹੋਰ ਵੀ ਜੋ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਕਰ ਲਉ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕੋ ਤਵੇ ਦੀ ਰੋਟੀ, ਕੀ ਵਡੀ ਕੀ ਛੋਟੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋਵੇਂ ਆਦਮੀ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੋਣ, ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਤਕੜਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਇਕ ਮਾੜਾ, ਪਰ ਸੁਭਾ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਲਈ ਦੋਵੇਂ ਟੈੜੇ ਹਨ । 'ਇਕ ਤਵੇ ਦੀ ਰੋਟੀ, ਕੀ ਵਡੀ ਕੀ ਛੋਟੀ'। ਅਸੀਂ ਕਿਉਂ ਮਿਹਾਜ ਕਰੀਏ ਕਿਸੇ ਦਾ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕੋ ਦਾਦੂ ਬਾਹਰੇ, ਖੇਹ ਉੱਡੀ ਮੁਲਾਵਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਦਾਦੂ ਭਗਤ ਜੀ ਮਿਰਾਸੀਆਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਕਦਰਦਾਨ ਸਨ । ਜਦ ਇਹ ਗੁਜ਼ਰ

ਗਏ ਤਦ ਕੋਈ ਮਿਰਾਸੀ ਦਾਦੂ ਜੀ ਦੇ ਪਿੰਡ (ਮੁਲਾਵਲੇ) ਗਿਆ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਦਰ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਸੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਬਣ ਗਿਆ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੇ ਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਘਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ, ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੁਛ ਕਿਸ ਕਰਨੀ ਹੋਈ। ਅਖੇ 'ਇਕ ਦਾਦੂ ਬਾਹਰੇ, ਖੇਹ ਉਡੀ ਮੁਲਾਵਲੇ' ਵਾਲਾ ਹੀ ਹਾਲ ਹੁਣ ਇਥੇ ਵੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਇਕੋ ਪੁਤ, ਸੌ ਬਲੀਂ ਵਿਆਹਿਆ।

ਭਾਵ :— ਬਲੀਂ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜ਼ਾਤ ਹੈ। ਇਹ ਨੀਵੀਂ ਦਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਇਕੋ ਪੁਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਨਾ ਵਿਆਹਿਆ ਜਾਏ, ਜਾਂ ਔਕੜ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਜਾਂ ਵਿਟਰ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਇਕੋ ਪੁੱਤ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਬਲੀਂ ਵਿਆਹਿਆ।' ਮੇਨੀ ਵਾਤ ਕਿਨੂੰ ਪੁਛਣੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍)

ਇਕਾਂਤ ਵਾਸਾ, ਨਾ ਝਗੜਾ ਨਾ ਹਾਸਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੱਲ ਵਿਚ ਦਖਲ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਸਦਾ ਆਪਣੀ ਮੌਜ ਵਿਚ ਦਿਨ ਬਤੀਤ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਲਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਖੀ ਹਾਂ ਅਸੀਂ, 'ਇਕਾਂਤ ਵਾਸਾ, ਨਾ ਝਗੜਾ ਨਾ ਹਾਸਾ'। ਕਿਸੇ ਦੀ ਗਲ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਨਹੀਂ। ਅਪਣੀ ਨਬੇੜੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਨਾ ਸਹੇੜੀ। ਬਸ ਫਿਰ ਮੌਜ ਹੀ ਮੌਜ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍)

ਇਚਰ ਪੁਤਰ ਪਿਉ ਦਾ, ਜਿਚਰ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ ਪ੍ਰਾਈ ਧੀਉ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵਿਆਹ ਮਗਰੋਂ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਮਾਪਿਆਂ ਲਈ ਪਿਆਰ ਨਾ ਰਹੇ ਜਾਂ ਘਟ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਉਹਦਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੀ ? ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਵਿਆਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਇਚਰ ਪੁੱਤਰ ਪਿਉ ਦਾ ਜਿਚਰ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ ਪ੍ਰਾਈ ਧਿਉ ਦਾ।' (ਸੰਗ੍)

ਇੱਟ ਘੜੇ ਦਾ ਵੈਰ।

ਭਾਵ :— ਆਦਿ ਤੋਂ ਤੁਰਿਆ ਆਂਦਾ ਸਿਰ-ਢੱਢ ਵੈਰ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸ਼ਾਮ ਵੀ ਕਦੇ ਰਲ ਕੇ ਬੈਠ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੇ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਤੋਂ ਇੱਟ ਘੜੇ ਦਾ ਵੈਰ ਤੁਰਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਇੱਟ ਚੁਕਦੇ ਨੂੰ ਪਥੱਰ ਤਿਆਰ ਜਾਂ ਇੱਟ ਦੀ ਦੇਣੀ ਪਥੱਰ ਦੀ ਲੈਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਮੰਦਾ ਕਰੋਗੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਕਿਸੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਨਾ ਸਮਝਣਾ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੰਮ ਚਟਕੇ ਰਖੇਗਾ। ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਤੁਸੀਂ ਵਰਤੋਗੇ ਉਹਾ ਜਿਹਾ ਹੀ ਦੂਜੇ ਵਰਤਣਗੇ। ਕਿਉਂਕਿ 'ਇੱਟ ਚੁਕਦੇ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍)

ਇੱਟ ਪਿੱਛੇ ਪਰਦੇਸ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਮਿਲੇ ਗਿਲੇ ਨਾ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁਲ ਜਾਈਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮੋ—ਨੀ ਊਸ਼ਾ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਉਕਾ ਹੀ ਵਿਸਾਰ ਬੈਠੀ ਏਂ।

ਊਸ਼ਾ—ਭੈਣ ! ਕੀ ਕਹਾਂ, 'ਇੱਟ ਪਿਛੇ ਪਰਦੇਸ' ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਤਾਂ ਗੁਆਂਢ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਸੁੰਦੇ ਕਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਏ। (ਸੰਗ੍)

ਇੱਟਾਂ ਨਾਲ ਪਕੇੜੇ ਨਹੀਂ ਖਾਈਦੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜੋੜ ਗੱਲ

ਕਰੇ, ਅਰਥਾਤ ਅੱਗ ਪਾਣੀ ਦੇ ਮੇਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਅੜੀਏ ! 'ਇੱਟਾਂ ਨਾਲ ਪਕੇੜੇ ਨਹੀਂ ਖਾਈਦੇ'। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਅੱਗ ਪਾਣੀ ਦੇ ਮੇਲ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ। (ਸੰਗ੍)

ਇਤ ਕੇ ਨਾ ਉਤ ਕੇ, ਵਿਚਕਾਰ ਖਾਂਦੇ ਕੁਤਕੇ।

ਭਾਵ :— (ਨਾ ਘਰ ਕੇ ਨਾ ਘਾਟ ਕੇ) ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਜੋਗਾ ਨਾ ਰਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾ ਤੇ ਅਸੀਂ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮੰਨੀ ਤੇ ਨਾ ਨੰਬਰਦਾਰ ਦੀ। ਹੁਣ ਔਕੜ ਵੇਲੇ ਸਾਡਾ ਹੱਥ ਕੌਣ ਫੜੇ। ਇਤ ਕੇ ਨਾ ਉਤ ਕੇ, ਵਿਚਕਾਰ ਖਾਂਦੇ ਕੁਤਕੇ। (ਸੰਗ੍)

ਇਥੇ ਕੀਤਾ, ਉੱਥੇ ਪਾਈਐ।

ਭਾਵ :— ਜੇਹੋ ਜਿਹੇ ਕਰਮ ਮਨੁਖ ਇਥੇ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਅਗੇ ਪਾਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਨੁਖ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਕਰਮ ਇਥੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਠੱਗੀ ਤੇ ਧੋਖਾ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਭੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ 'ਇਥੇ ਕੀਤਾ ਉੱਥੇ ਪਾਈਐ' ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸਦੇ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਸਾਰੇ ਅਗੇ ਪਰਖੇ ਜਾਣੇ ਹਨ। (ਮੰਗ੍)

ਇਥੇ ਘਾੜ ਘੜੀਂਦੇ ਹੋਰ, ਫੜੀਅਨ ਸਾਧ ਛੁਡੀਂਦੇ ਚੋਰ।

ਭਾਵ :— ਇਥੇ ਅਨੋਖੀ ਖੇਡ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਧ, ਚੰਗੇ ਆਦਮੀ ਦੁਖੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਚੋਰ, ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਾਣੋ – ਠੀਕ ਏ, ਅਜਬ ਸਮਾਂ ਹੈ ਕਿ ਹਾਲਾਤ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਮਾੜੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਤਾਂ 'ਇਥੇ ਘਾੜ ਘੜੀਂਦੇ ਹੋਰ, ਫੜੀਅਨ ਸਾਧ, ਛੁਡੀਂਦੇ ਚੋਰ'।

ਇਧਰ ਇੱਲ ਝੁਟਾ ਲਈ ਰੋਟੀ ਕੁੱਤੇ ਵਢ ਲਈ ਪਿੰਨੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਿਰ ਬਿਪਤਾ ਤੇ ਬਿਪਤਾ ਪੈਂਦੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਿਸੇ ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਭੁੱਸੇ ਤਾਪਲ,
ਡਿਗ ਢਹਿ ਰੋਟੀ ਪਿੰਨੀ।
ਇਧਰ ਇਲ ਝੁਟਾ ਲਈ ਰੋਟੀ,
ਕੁੱਤੇ ਵੱਢ ਲਈ ਪਿੰਨੀ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿਲਾਂ ਵਿਚ ਤੇਲ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਕੰਮ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਸਫ਼ਲਤਾ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੀਰ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਐਵੇਂ ਖਪਦੇ ਹੋ। ਇਥੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਲਭਣਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿਲਾਂ ਵਿਚ ਤੇਲ ਨਹੀਂ। (ਸੰ:)

ਇੰਨਾ ਨਾ ਪੱਕਾ, ਜੇ ਬੇਹਾ ਤਰੱਕਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬੁੜ੍ਹ-ਪੁੰਜੀਆ ਹੋਣ ਉਤੇ ਤਰਕ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਬੜੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਦਾ ਹੈਂ। ਮੇਰੇ ਪਲੇ ਤੇ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ, 'ਇੰਨਾ ਨਾ ਪੱਕਾ, ਜੇ ਬੇਹਾ ਤਰੱਕਾ'। (ਸੰਗ੍)

ਇਨ੍ਹੀਂ ਘਰਾਟੀਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਪੀਸਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਮਦਨ ਕੁਝ ਸ਼ਿਕਵੇ ਭਰੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ, "ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਰਾਟਾਂ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੀਸਦਾ ਏ। ਅਜ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਥੋੜੀ ਏ।"

(ਰੰਗਾਜਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਲ ਚੁਰਾਈ ਸਾੜ੍ਹੀ, ਜਠੇਰਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਚਾੜ੍ਹੀ। ਜਾਂ ਇੱਲ ਮੁੰਡਾ ਲੈ ਗਈ, ਜਠੇਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ। ਵੇਖੋ : ਕੁੱਤਾ ਰੋਟੀ ਲੈ ਗਿਆ, ਗੰਗਾ ਮਾਈ (ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ) ਤੇਰੇ ਨਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਹੀਏ ਕਿ ਤੇਰੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਨੁਕਸਾਨ ਅਸਾਂ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਨਾ ਖਾਧਾ। ਖਾ ਗਈ ਲੁਕਾਈ ਤੇ ਸਿਰ ਬੰਦੀ ਦੇ ਆਈ। ਪੈਸਾ ਉਜਾੜਿਆ ਤੇਰੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ। 'ਇਲ ਮੁੰਡਾ ਲੈ ਗਈ, ਜਠੇਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ'। ਵਿਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਲੱਭਾ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਲ ਦਾ ਨਨਾਣਵਈਆ ਕਾਂ। ਵੇਖੋ : ਖਵਾਜੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਡਡੂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਮਾੜਾ ਹੀ ਅਗਾਂਹ ਵਧੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੈਠ ਉਇ ਟਿੱਕ ਕੇ। ਆਇਆ ਕਿਤੋਂ ਵੱਡਾ ਇੱਲ ਦਾ ਨਨਾਣਵਈਆ ਕਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਲ ਦਾ ਨਾਂ ਕੋਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਜਾਂ ਇੱਲ ਦੇ ਥਾਂ ਕੁਕੜ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੜਾ ਹੀ ਮੂਰਖ ਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ — ਰਾਜਿੰਦਰ ਬਿਲਕੁਲ ਬੁਧੂ ਹੈ ਇੱਲ ਦਾ ਨਾਂ ਕੋਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਲਤਿ ਕਾ ਨਾਉ ਚੌਧਰੀ।

ਭਾਵ :— ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਚੌਧਰੀ ਅਖਵਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਇਲਤਿ ਕਾ ਨਾਉ ਚਉਧਰੀ' ਕੂੜੀ ਪੂਰੇ ਥਾਉ ॥
ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਣੀਐ ਕਲਿ ਕਾ ਏਹੁ ਨਿਆਉ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਲ੍ਹਾਰ)

ਇੱਲ ਦੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਤੋਂ ਮਾਸ ਦੀ ਮੁਰਾਦ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ, ਜਿਥੇ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਥੁੜ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘੁਮੰਡਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਦਾਣਿਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨੀ ਇਲਾਂ ਦੇ ਆਲਣੇ ਤੋਂ ਮਾਸ ਦੀ ਮੁਰਾਦ ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਉਸ ਪਾਸ ਦਾਣੇ ਕਿਵੇਂ ? ਉਹ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਲਾਂ ਕਿਸ ਪਰਣਾਈਆਂ, ਕਿਸ ਪਿੰਜਰੇ ਘਤੇ ਕਾਂਉ।

ਭਾਵ :— ਅਨਹੋਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਭਾਵੇਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਹੁ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਉਹ ਨਹੀਂ ਕਰਾ ਸਕੇਗਾ। ਭਲਾ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਕਿਹਾ ਗਲਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ : 'ਇੱਲਾਂ ਕਿਸ ਪਰਣਾਇਆਂ ਕਿਸ ਪਿੰਜਰੇ ਘਤੇ ਕਾਉਂ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਲਾਂ (ਚੀਲਾਂ) ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਖੋਹਿਆ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਅਨਹੋਣੀ ਗੱਲ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ।

ਵਰਤੋਂ : — ਜਮਨਾ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ, ਮੂਰਖਾ ! ਤੂੰ ਜਿਹੜਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈਂ ? ਇੱਲਾਂ (ਚੀਲਾਂ) ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਖੋਹਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ?
(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ :— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਸ਼ਕ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਬੜੇ ਅਡੰਬਰ।
ਬਹਿਣ ਨਾ ਦਿੰਦੇ ਬਾਹਰ ਅੰਦਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਲਗਾ ਇਸ਼ਕ ਬੜੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਇਆ (ਹੱਸ ਕੇ)—
ਇਸ਼ਕ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਬੜੇ ਅਡੰਬਰ।
ਬਹਿਣ ਨਾ ਦਿੰਦੇ ਬਾਹਰ ਅੰਦਰ।

ਦਿਤਿਆ ! ਤੂੰ ਘਾਬਰਦਾ ਕਾਹਨੂੰ ਏਂ ? ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪ ਲੰਘੇ ਹੋਏ ਹਾਂ । ਜੇ ਕੁੜੀ ਰਾਜੀ ਆ ਤਾਂ ਸਭ ਖੈਰਾਂ ਮਿਹਰਾਂ ਨੇ ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਇਸ਼ਕ ਛੁਪਾਇਆਂ ਛੁਪਦਾ ਨਹੀਂ, ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵਜ ਗਏ ਢੋਲ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ਼ਕ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਲੁਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ਼ਕ ਛੁਪਾਇਆਂ ਛੁਪਦਾ ਨਹੀਂ ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵੱਜ ਗਏ ਢੋਲ । (ਬੁਲ੍ਹਾ ਸ਼ਾਹ)

ਇਸ਼ਕ ਤੇ ਮੁਸ਼ਕ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਲੁਕਦੇ (ਛੁਪਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਛੁਪਦੇ) ਜਾਂ ਇਸ਼ਕ ਤੇ ਖੰਘ ਲੁਕਾਇਆਂ ਲੁਕਦੇ ਨਹੀਂ । ਜਾਂ ਇਸ਼ਕ ਮੁਸ਼ਕ ਕਿਉਂ ਲੁਕੈ ਲੁਕਾਯਾ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਦਰਜੇ ਪੁਜ ਚੁਕੀ ਪ੍ਰੀਤ ਲੁਕਾਇਆ ਨਹੀਂ ਲੁਕ ਸਕਦੀ, ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਉੱਚਾ ਕੰਮ ਲੁਕਾਇਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਿਹਰ ਮੁਹਬੁਤ ਆਸ਼ਕੀ
ਇਸ਼ਕ ਮੁਸ਼ਕ ਕਿਉ ਲੁਕੈ ਲੁਕਾਇਆ ।
ਚੰਦਨ ਵਾਸ ਵਣਾਸਪਤਿ
ਹੋਇ ਸੁਗੰਧਿ ਨਾ ਆਪ ਗਣਾਇਆ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਰਾਹ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ, ਲਾਵਣ ਸੌਖਾ ਤੇ ਪਾਲਣ ਔਖਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਰਾਹ ਔਖਾ ਹੈ । ਇਸ ਰਾਹ ਵਿਚ ਬੜੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਣਬੀਰ—ਸਜਨੀ ! ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਰਾਹ ਬੜਾ ਕਠਨ ਹੈ । ਇਸ਼ਕ ਲਾਵਣਾ ਸੌਖਾ ਤੇ ਪਾਲਣ ਔਖਾ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਇਸ਼ਕੇ ਫਿੱਟਾ ਜੋਗੀ ਜਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਪਟਿਆ ਜੋਗੀ ਬਣਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਿਨਾ ਹੀਰ ਮੁੜਨਾ, ਰਾਂਝੇ ਨੇ ਇਕ ਦਾਗ਼ ਜਾਤਾ । ਕੁਝ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਸਤਾਇਆ, ਕੁਝ ਖੇੜਿਆਂ ਦੇ ਹੀਰ ਲੈ ਜਾਣ ਤੋਂ ਭੁਨਿਆ ਤੇ ਨਿਰਾਸ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਟਿਲੇ ਜਾ ਕੰਨ ਪੜਵਾਏ, ਅਰ 'ਇਸ਼ਕੇ ਫਿੱਟਾ ਜੋਗੀ ਜਾ ਬਣਦਾ ਹੈ' ਨੂੰ ਸੱਚ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ । (ਕੋਇਲ ਕੂ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਈਸਬਗੋਲ, ਕੁਝ ਨਾ ਫੋਲ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭੇਦ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆਂ ਖ਼ਰਾਬੀ ਵਧ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ ਗੱਲ ਛੁਪੀ ਹੀ ਚੰਗੀ ਹੈ । 'ਈਸਬ ਗੋਲ ਤੇ ਕੁਝ ਨਾ ਫੋਲ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ । (ਸੰ)

ਈਸਰ ਤੁੱਸੇ ਹੋਰਨਾ ਘਰ ਖਪਰ ਛਾਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਿਵਜੀ ਹੋਰਨਾਂ ਉਤੇ ਤਾਂ ਬੜਾ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਸੁਆਹ ਹੀ ਉਡਦੀ ਹੈ । ਜਿਹੜਾ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰੇ ਪਰ ਆਪਣਾ ਹਾਲ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਆਪ ਲੱਖ-ਪਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੈ ਬੜਾ ਸਾਦਾ । ਨਾ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਗ਼ਰੀਬੜਾ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਸਲੋਂ ਉਹ ਹੈ ਸ਼ਿਵਜੀ ਵਾਂਗ ਪਰਉਪਕਾਰੀ । ਉਸ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਠੀਕ ਹੈ : 'ਈਸਰ ਤੁੱਸੇ ਹੋਰਨਾ, ਘਰ ਖਪਰ ਛਾਰਾ' । (ਸੰ)

ਈਸੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਮੁਸਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਮਿਤਰ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ ਹਾਂ 'ਈਸੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਮੁਸਾ ।' ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਨੀ ਹੀ ਹੋਈ । ਸਾਡਾ ਕੀ ਧਿਆਨ ਹੈ ਤੁਹਾਨੂੰ ? (ਸੰਗੂ)

ਈਦ ਪਿੱਛੋਂ ਤੰਬਾ ਫੂਕਣਾ । ਜਾਂ ਈਦ ਪਿਛੋਂ ਟੂਣਾ ਕਰਨਾ । ਜਾਂ ਈਦ ਪਿਛੋਂ ਟਰੂ, ਮੁੜ ਕੀ ਕਰੂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੇ ਤੇ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਮਿਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੂੜ ਸਿੰਘ—ਲੈ ਸ਼ਾਹ, ਈਦ ਲੰਘ ਗਈ ਤਾਂ ਤੈਬੇ ਨੂੰ ਫੂਕਣਾ? ਸਾਨੂੰ ਲੋੜ ਹੋਈ ਅੱਜ। ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜਾਈਏ? ਵਡਿਆਂ ਘਰਾਂ ਦੀ ਘਰੋੜੀ ਨਹੀਂ ਮਾਣ। ਮੇਰੇ ਜੋਗਾ ਥਥੇਰਾ। ਕਿਸੇ ਸੰਦੂਕ ਦੀ ਨੁਕਰੋਂ ਨਿਕਲ ਆਉ।

(ਸੁਭੱਦਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਏਸ ਹਨੇਰਿਉਂ ਛੁਟੇਗਾ ਘੀਕਾ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਵੇਖੇਗਾ ਘਰ ਕਾ ਠੀਕਾ।

ਭਾਵ :— ਘਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਬਿਪਤਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਦ ਘਰ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਚੇਤੇ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਇਕ ਪੈਰ ਤੇ ਦਸ ਫੁਲਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਘਰ ਦਾ ਨਰਮ ਵਿਛੋਣਾ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਦਿਲ ਵਿਚ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, 'ਏਸ ਹਨੇਰਿਉਂ ਛੁਟੇਗਾ ਘੀਕਾ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਵੇਖੇਗਾ ਘਰ ਕਾ ਠੀਕਾ'। ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਸਾਂ, 'ਹੇ ਪਰਮਾਤਮਾ! ਕਦੋਂ ਏਸ ਮੁਸ਼ਕਲ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਾਂਗੇ'।

(ਐਲ ਪੱਥਰ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ--ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਜੋਗੀ)

ਏਹ ਹਾਲ ਮਾਹੀ ਦਾ, ਤਾਂ ਅਲਾ ਬੇਲੀ ਮਾਲ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਬੇਪਰਵਾਹ ਤੇ ਸਸਤ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਖਲਿਆਰ ਦਾ ਰੱਬ ਹੀ ਰਾਖਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਜੇ ਇਹੋ ਹਾਲ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਮਾਹੀ ਦਾ, ਤਾਂ ਅੱਲਾ ਬੇਲੀ ਮਾਲ ਦਾ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਵੇਂ ਹੀ ਬੇਪਰਵਾਹ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਡੰਬਰ ਔਖਾ ਹੀ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ। (ਸੰਤੂ)

ਏਹ ਜੱਗ ਮਿੱਠਾ, ਅਗਲਾ ਕਿਨੇ ਡਿੱਠਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਹੁਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਅਯੋਗ ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ ਭਵਿਖਤ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਹੀ ਸਵਾਰੀ ਜਾਹ ਪ੍ਰਲੋਕ। ਸਾਨੂੰ ਇਹੀ ਜਹਾਨ ਚੰਗੀ। 'ਇਹ ਜੱਗ ਮਿੱਠਾ, ਅਗਲਾ ਕਿਨੇ ਡਿੱਠਾ। (ਛੇ ਘਰ—ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ)

ਏਹੁ ਨਿਦੋਸਾ ਮਾਰੀਐ ਹਮ ਦੋਸਾਂ ਦਾ ਕਿਆ ਹਾਲ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਮਾਰ ਪੈਂਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਚੇਤਾ ਕਰਕੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਫਰੀਦਾ ਦਰਿ ਦਰਵਾਜੈ ਜਾਇ ਕੀ ਡਿਠੋ ਘੜਿਆਲ॥
'ਇਹੁ ਨਿਦੋਸਾ ਮਾਰੀਐ ਹਮ ਦੋਸਾਂ ਦਾ ਕਿਆ ਹਾਲ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ)

ਏਕ ਜੋਤਿ ਦੁਇ ਮੂਰਤੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋ ਜੀਵ ਦਿਸਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਦੋ ਜਾਪਣ, ਪਰ ਜੋਤ ਇਕ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਧਨ ਪਿਰੁ ਏਹਿ ਨਾ ਆਖੀਅਨਿ ਬਹਨਿ ਇਕਠੇ ਹੋਇ।
'ਏਕ ਜੋਤਿ ਦੁਇ ਮੂਰਤੀ' ਧਨ ਪਿਰ ਕਹੀਐ ਸੋਇ।

(ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਏਕਾ ਨਾਰੀ ਸਦਾ ਜਤੀ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਪਰਾਈ ਨਾਰ ਨੂੰ ਧੀ ਜਾਂ ਭੈਣ ਸਮਝੇ ਤੇ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਪਿਆਰ ਕਰੇ, ਉਸ ਸਬੰਧੀ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਏਕਾ ਨਾਰੀ ਜਤੀ ਹੋਇ,
ਪਰ ਨਾਰੀ ਧੀ ਭੈਣ ਵਖਾਣੈ।
ਪਰ ਧਨ ਮੂਅਰ ਗਾਇ ਸਿਉ
ਮਕਰਹੁ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਣੈ।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਏਧਰ ਸਾਈਆਂ ਤੇ ਓਧਰ ਵਧਾਈਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਦੋ-ਰੁੱਖੀ ਜਾਂ ਦੋ ਪੱਖੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਕੁਝ ਲਾਰਾ ਲਾਵੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕੁਝ ਹੋਰ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਮਰ ਸਿੰਘ—ਵਾਹ ! 'ਏਧਰ ਸਾਈਆਂ ਤੇ ਓਧਰ ਵਧਾਈਆਂ' । ਸੰਸਾਰ ਚੰਦ ਦੋ ਪਾਸੇ ਤੇ ਬੈਠਾ ਏ । ਨਾ ਸਾਨੂੰ ਕਿਲਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏ ਤੇ ਨਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ । ਲੜਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਦਾਅ ਕਢਣਾ ਉਹਦੀ ਹਿਕਮਤ ਦੀ ਚਾਲ ਏ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਏਵੇਂ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਜੇਠ ਨਾ ਖਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਅਜਾਈਂ ਚਲੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਨਾ ਆ ਸਕੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਵੋਟ ਖੂਹ ਵਿਚ ਸੁਟ ਦੇਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ । ਉਹ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਡਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ 'ਏਵੇਂ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਜੇਠ ਨਾ ਖਾਵੇ' । (ਸੰਗ੍)

ਸ

ਸਈਆਂ ਭਏ ਕੁਤਵਾਲ ਅਬ ਡਰ ਕਾਹੇ ਕਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਜਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਵੱਡਾ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਦਾ ਮਨਸੂਬਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਰੋ, ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਮਾਰੋ । ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਾਰੋ, ਸਈਆਂ ਭਏ ਕੁਤਵਾਲ, ਅਬ ਡਰ ਕਾਹੇ ਕਾ ।' ਤੁਹਾਡਾ ਮੁੰਡਾ ਜੂ ਥਾਣੇਦਾਰ ਲਗ ਗਿਆ ।

(ਸੰਗ੍)

ਸੱਸ ਡਿਓਢੀਉਂ ਲੰਘੀ ਤੇ ਨੂੰਹ ਨੈਣ ਮਟਕਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਰਤਾ ਜਿੰਨਾ ਦਾਬਾ ਹਟਣ ਤੇ ਬੰਦਾ ਆਕੜ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਦੇ ਪੈਕਿਆਂ ਨੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਸਹੁਰੇ ਨਹੀਂ ਤੋਰਨਾ ਤੇ ਅਗੇ ਵੀ ਕਿਹੜਾ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਲਈ ਕੋਈ ਔਂਸੀਆਂ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਓਧਰ ਤਾ ਆਖੇ 'ਸੱਸ ਡਿਉਢੀਉਂ ਲੰਘੀ ਤੇ ਨੂੰਹ ਨੈਣ ਮਟਕਾਏ' । ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਸਗੋਂ ਦੋੜਾ ਹਟ ਗਿਆ ।

(ਮਿਠਾ ਮਹੁਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੱਸ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਆਈ ਹਾਂ, ਜਵਾਂ ਤੋਂ ਕਣਕ ਵਟਾ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਦਸੇ ਕਿ ਘਾਟਾ ਪਾਉਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਦੂਜੇ ਦੇ ਕਪੜੇ ਲਾਹੁਣੇ ਦੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੱਸ ਨੀ ਬੱਸ, ਛਡ ਚਲਾਕੀਆਂ 'ਸੱਸ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਆਈ ਹਾਂ, ਜਵਾਂ ਤੋਂ ਕਣਕ ਵਟਾ ਦੇ ।' ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ, ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਕੀ ਪਿਆ ਧੁਖਦਾ ਏ ? (ਸੰਗ੍)

ਸੱਸ ਦੀਆਂ ਮੇਲਣਾ, ਜੁਲਾਹੀਆਂ ਤੇ ਤੇਲਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਵੇਖਕੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਨੂੰ ਆਖੀਏ ਇਸ ਅਪੁੱਠੀ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਪਾਵੇ । 'ਸੱਸ ਦੀਆਂ ਮੇਲਣਾ, ਜੁਲਾਹੀਆਂ ਤੇ ਤੇਲਣਾ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਾਥਣਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿਘਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਸੱਸ ਨਹੀਂ ਸੰਗ ਚਲਾਂ, ਸਹੁਰਾ ਨਹੀਂ ਘੁੰਡ ਕਢਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਤੀਵੀਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਕੋਈ ਡਰ ਜਾਂ ਕੁੰਡਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜ ਬਤੀ ਸਿਰ-ਲੱਥ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਕੁੰਡਾ ਜੋ ਸਿਰ ਉਤੇ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਇਆ। 'ਸੱਸ ਨਹੀਂ ਸੰਗ ਚਲਾਂ, ਸਹੁਰਾ ਨਹੀਂ' ਘੁੰਡ ਕੱਢਾਂ'। (ਸੰਗ੍)

ਸੱਸ ਨਾ ਨਨਾਣ, ਵਹੁਟੀ (ਨੂੰਹ) ਆਪ ਫਿਰੇ ਪ੍ਰਧਾਨ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਨੂੰਹ (ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਬੰਧੀ) ਘਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵਡੇਰੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਆਪੇ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰ ਲੈ ਜੋ ਜੀ ਆਏ ਤੇਰੇ। 'ਸੱਸ ਨਾ ਨਨਾਣ, ਵਹੁਟੀ ਆਪ ਫਿਰੇ ਪ੍ਰਧਾਨ।' ਇਹ ਖੁਸ਼ ਤੈਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੀ। (ਸੰਗ੍)

ਸਸਤਾ ਰੋਵੇ ਵਾਰ ਵਾਰ, ਮਹਿੰਗਾ ਰੋਵੇ ਇਕ ਵਾਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਸਤੀ ਖਰੀਦ ਕੀਤੀ ਚੀਜ਼ ਛੇਤੀ ਹੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਚਪਲ ਨੇ ਦਸ ਦਿਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਢੇ। ਮੈਂ ਸਸਤੀ ਵੇਖ ਮੁਲ ਲੈ ਲਈ। ਇਹ ਨਾ ਸੋਚਿਆ ਕਿ 'ਸਸਤਾ ਰੋਵੇ ਵਾਰ ਵਾਰ, ਮਹਿੰਗਾ ਰੋਵੇ ਇਕ ਵਾਰ'। (ਸੰਗ੍)

ਸੱਸੇ ਨੀ ਮੈਂ ਥੱਕੀ, ਛਡ ਚਰਖਾ ਤੇ ਝੋ ਚੱਕੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਛੁਡਵਾ ਕੇ ਔਖਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਆਖਿਆ, ਹੁਣ ਬਸ ਕਰੋ। ਹੋਰ ਨਾ ਸਤਾਉ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਗੋਂ ਉਹ ਹਾਲ ਕੀਤਾ, ਅਖੇ 'ਸਸੇ ਨੀ ਮੈਂ ਥੱਕੀ, ਛੱਡ ਚਰਖਾ ਤੇ ਝੋ ਚੱਕੀ' ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਔਖਾ ਕਰਨਾ ਅਰੰਭ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗ੍)

ਸਹਸ ਸਿਆਣਪਾ ਲਖ ਹੋਇ ਤਾ ਇਕ ਨਾ ਚਲੈ ਨਾਲਿ।

ਭਾਵ :— ਚਤਰਾਈ ਕੁਝ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੁਆਰਦੀ। ਜਦ ਸਿਆਣਪ ਦੀ ਥਾਂ ਨਿਸਚੇ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋ :—

"ਸੋਚੈ ਸੋਚਿ ਨ ਹੋਵਈ ਜੇ ਸੋਚੀ ਲਖ ਵਾਰ।
ਚੁਪੈ ਚੁਪ ਨ ਹੋਵਈ ਜੇ ਲਾਇ ਰਹਾ ਲਿਵਤਾਰ॥
ਭੁਖਿਆ ਭੁਖ ਨ ਉਤਰੀ ਜੇ ਬੰਨਾ ਪੁਰੀਆ ਭਾਰ॥
ਸਹਸ ਸਿਆਣਪਾ ਲਖ ਹੋਹਿ ਤਾ ਇਕ ਨ ਚਲੈ ਨਾਲਿ।'

(ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ)

ਸਹਸ ਖਟੇ ਲਖ ਕਉ ਉਠਿ ਧਾਵੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਨੁਖ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸਹਸ ਖਟੇ ਲਖ ਕਉ ਉਠਿ ਧਾਵੈ॥
ਤ੍ਰਿਪਤ ਨ ਆਵੈ ਮਾਇਆ ਪਾਛੈ ਪਾਵੈ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੁਖਮਨੀ)

ਸਹਸ੍ ਮਣਾ ਰੂੰਈ ਜਲੈ, ਚਿਨਗਾਰੀ ਧੁਖੈ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੀ ਜੇਹੀ, ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਬੜਾ ਵਡਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਵਿਗੜੇ ਚਾਟਾ ਦੁੱਧ ਦਾ ਕਾਂਜੀ ਦੀ ਜੁਧੈ।
ਸਹਸ੍ ਮਣਾ ਰੂਈਂ ਜਲੈ ਚਿਨਗਾਰੀ ਧੁਖੈ।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਹਿਕ ਸਹਿਕ ਕੇ ਚੰਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਡਿੰਗ ਫੜਿੰਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਮਗਰੋਂ ਕੋਈ ਮਨ ਦੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨੁਕਸ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜੀ ਉਡੀਕ ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਕਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਵਿਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਟੰਗਾਂ ਖਰਾਬ ਹਨ । 'ਸਹਿਕ ਸਹਿਕ ਕੇ ਚੰਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਡਿੰਗ ਫੜਿੰਗਾ' ।

ਸਹਿਕਦੀ ਸੁੱਤੀ ਤੇ ਭੌਂਕਦੀ ਉੱਠੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬ ਤੋਂ ਅਮੀਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਆਕੜ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ, ਤੁਹਾਡਾ ਹੀਜ ਪਿਆਜ । ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਜੇ, ਵਡਿਆਰ ਸਾੜ ਲਉ । ਅਖੇ 'ਸਹਿਕਦੀ ਸੁੱਤੀ ਤੇ ਭੌਂਕਦੀ ਉੱਠੀ' । ਕਲ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਚੂਹੜਿਆਂ ਚਮਿਆਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਬਹਿਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਂਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਸਹਿਜ ਪਕੇ ਸੋ ਮੀਠਾ । ਵੇਖੋ : ਉਤਾਵਲਾ ਸੋ ਬਾਵਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਵਾਰ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਤਨੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ,ਇਕ-ਵਾਰਗੀ ਹੀ, ਨਾ ਅਸੀਂ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਤਾਂ ਤੇ 'ਸਹਿਜ ਪਕੇ ਸੋ ਮੀਠਾ' ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬਣੋ । (ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚਿੜੀ, ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚਿੜੀ ਉਤਨੀ ਹੀ ਸਿਆਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਤਨੀ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦੀ ਮੁਟਿਆਰ । ਸ਼ਹਿਰਨ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਠੀਕ ਏ ਜੀ, ਠੀਕ ਏ । 'ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚਿੜੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੜੀ' । ਤੁਸਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਮੇਲ ਕਿਥੇ ? (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵੱਸਣ ਦੇਵਤੇ, ਪਿੰਡੀਂ ਵੱਸਣ ਜਿੰਨ । ਜਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵਸਦੇ ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚਿਕਨੀ ਚੋਪੜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਖਰ੍ਹਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਅੜੀਓ ! ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵਡਿਅਤ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸੋਭਾ ਲਈ ਐਵੇਂ ਡੀਂਗਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹੋ, ਅਖੇ 'ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵਸਦੇ ਦੇਵਤੇ, ਪਿੰਡੀਂ ਵਸਣ ਜਿੰਨ' । ਸਾਡੀ ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਵ ਅਗੇ ਤੁਹਾਡੀ ਰੁਖੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਕਿਸ ਕੰਮ ? (ਸੰਗ੍)

ਸਹੁ ਵੇ ਜੀਆ, ਅਪਣਾ ਕੀਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਮੰਦਾ ਫਲ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਲਿਖਿ ਲਿਖਿ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੇਤਾ ਕੜਿਆ ॥
ਬਹੁ ਤੀਰਥ ਭਵਿਆ ਤੇਤੇ ਲਵਿਆ ॥
ਬਹੁ ਭੇਖ ਕੀਆ ਦੇਹੀ ਦੁਖ ਦੀਆ ॥
ਸਹੁ ਵੇ ਜੀਆ ਅਪਣਾ ਕੀਆ ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸਹੁਰਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਝੁੰਡ ਕਢੇ, ਸੱਸ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੰਗ ਕਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਲੱਖਣੀ ਡਰੇ ਕਿਸ ਤੋਂ ? ਅਖੇ 'ਸਹੁਰਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਝੁੰਡ ਕਢੇ, ਸੱਸ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੰਗ ਕਰੇ' । ਕੋਈ ਪੁਛਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍)

ਸਹੁਰਾ ਨਾ ਸਾਲਾ, ਮੈਂ ਆਪੇ ਹੀ ਘਰ ਵਾਲਾ ।

ਭਾਵ ;— ਜਦ ਘਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬੰਦਾ ਆਪਣੀ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਰਾ ਜੀ, ਸੁਸ਼ੀਲ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੇ ? 'ਨਾ ਸਹੁਰਾ ਹੈ, ਨਾ ਸਾਲਾ, ਸੈਂ ਆਪੇ ਹੀ ਘਰ ਵਾਲਾ' । ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ਉਥੇ, ਸਿਰ ਤੇ ਵੱਡਾ ਕੋਈ ਹੋਇਆ ਜੋ ਨਾ (ਸੰਗ੍)

ਸਹੁਰਾ ਨੂੰਹ ਨਾਲ ਗਲ ਨਾ ਕਰੇ, ਨੂੰਹ ਰੈਨ ਭੌਂਕ ਭੌਂਕ ਮਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਨਿੱਕੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਆਖੇ, ਪਰ ਨਿੱਕਾ ਉਸ ਦੇ ਹਥੋਂ ਤੰਗ ਹੋਣ ਤੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲੀ ਧੰਨੋ ! ਇਹ ਖੇਖਣ ਸਾਡੇ ਅਗੇ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ । ਮੁੰਡਾ ਸਾਡਾ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਤੂੰ ਉਸ ਦੇ ਹਥੋਂ ਤੰਗ ਆਉਣ ਦੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਏਂ । ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਿਸਾਬ ਹੈ ਅਖੇ : 'ਸਹੁਰਾ ਨੂੰਹ ਨਾਲ ਗਲ ਨਾ ਕਰੇ, ਨੂੰਹ ਰੈਨ ਭੌਂਕ ਭੌਂਕ ਮਰੇ' । (ਸੰਗ੍)

ਸਹੁਰਾ ਬੱਧਾ, ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਦਾਉ ਲੱਧਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਵਡੇਰੇ ਦੀ ਔਖਿਆਈ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਉਂ ਨਾ ਮੌਜਾਂ ਉਡਾਣ ਪੁੱਤਰ ਧੀਆਂ । 'ਸਹੁਰਾ ਬੱਧਾ, ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਦਾਉ ਲੱਧਾ' । ਸਜਰਾ ਸਜਰਾ ਹੀ ਪਿਉ ਮਰਿਆ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਸਹੁਰਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧਰੇ, ਤੇ ਨੂੰਹ ਹਗ ਹਗ ਭਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਪਸੰਦ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਦਸੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ 'ਸਹੁਰਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧਰੇ, ਤੇ ਨੂੰਹ ਹਗ ਹਗ ਭਰੇ' ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਵਲ, ਉਹ ਆਖੇ, ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ ਹੁਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍)

ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਵਾਈ ਕੁੱਤਾ, ਭੈਣ ਘਰ ਭਾਈ ਕੁੱਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਸਨੇਹੀ ਪਾਸ ਬੜੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲੋਕੋ ! ਮੇਰੀ ਤੋਬਾ । ਕੌਣ ਫੜਾਂ ਤੇ ਦੁਹਾਈ ਦੇਵਾਂ, 'ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਵਾਈ ਰਹਿਣਾ' ਮੌਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ । (ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਹੇ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਪਹੇ ਦੀ ਪਈ ਏ । ਜਾਂ ਸਹੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰੋਂਦੀ, ਪਹੇ ਨੂੰ ਰੋਨੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਦੀ ਲੀਹ ਪੈ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਜਾਪੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹਲਚਲੀ ਮਚ ਗਈ, ਪੜਦਾ ਕਜਿਆ ਗਿਆ, ਪਰ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ 'ਸਹੇ ਦੀ ਛਡ ਪਹੇ ਦੀ ਪੈ ਗਈ' ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਹੇ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੋਰਸ—'ਸਹੇ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਏ ।' ਸਿਕੰਦਰ ਵਡਾ ਭਾਰਾ ਜੋਧਾ ਏ । ਉਸ ਦੇ ਦੰਦ ਖੱਟੇ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਤਨਾ ਜ਼ੋਰ ਲਗੇ ਉਨਾਂ ਥੋੜਾ ਏ ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਹੇਲੀ ਦਾ ਸੱਪ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਦਸ ਕੇ ਜਾਂ ਚੰਗਿਆਈ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੋਈ ਕੰਮ

ਸ਼ਕਲ ਮੋਮਨਾ ਕਰਤੂਤ ਕਾਫ਼ਰਾਂ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰੋਂ ਦਿਸਣ ਵਿਚ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਜਾਪੇ, ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਬੜਾ ਖੋਟਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ! ਭਾਈ ਜੀ ਵਾਹ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭਲਾਮਾਣਸ ਸਮਝਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਰਾਖੀ ਸੌਂਪ ਗਿਆ ਸਾਂ, ਪਰ ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ 'ਸ਼ਕਲ ਮੋਮਨਾ ਕਰਤੂਤ ਕਾਫ਼ਰਾਂ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਹੀ ਨਾਲ ਹੋ ਕੇ ਚੋਰੀ ਕਰਵਾ ਦਿਤੀ ਮੇਰੀ। (ਸੰਗ੍)

ਸਖਣਾ ਭਾਂਡਾ ਤੇ ਖੜਕਾ ਵਧੇਰੇ ਜਾਂ
ਸਖਣਾ ਤੇ ਹੌਲਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਖੜਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਹੌਛਾ ਆਦਮੀ ਹੀ ਬਹੁਤਾ ਰੌਲਾ ਪਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਸਖਣਾ ਭਾਂਡਾ ਤੇ ਖੜਕਾ ਵਧੇਰੇ।" ਬੱਸ, ਬਾਹਰ ਦੀ ਹੀ ਫੂੰ ਫਾਂ ਹੈ। ਅੰਦਰੋਂ ਤਾਂ ਢੋਲ ਦੇ ਪੋਲ ਵਾਂਗ ਸਖਣਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਸਖੀ ਸ਼ੂਮ ਦਾ ਲੇਖਾ ਬਰਾਬਰ।

ਭਾਵ :— ਕੰਜੂਸ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਦੇਵੇ ਤੇ ਸਖੀ ਇਕੋ ਵਾਰ, ਜਾਂ ਇਕ ਸਖੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜਾ ਸ਼ੂਮ ਤੇ ਸ਼ੂਮ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਸ਼ੂਮ ਸੀ। ਭੈਣੀ ਕੌਡੀ ਵੀ ਦਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਬੈਂਕ ਟੁੱਟਣ ਨਾਲ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਦੱਸ ਕੇ ਖਾਧਾ, ਲੁਟਾਇਆ, ਦਾਨ ਕੀਤਾ, ਫਿਰ ਸਖੀ ਸ਼ੂਮ ਦਾ ਲੇਖਾ ਰੱਬ ਨੇ ਬਰਾਬਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗ੍)

ਸਖੀ ਦਾ ਬੇੜਾ ਪਾਰ।

ਭਾਵ :— ਸਖੀ ਨੂੰ ਸਖਾਵਤ ਦਾ ਫੱਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਾਤਾ, ਹੱਥ ਨਾ ਖਿਚੋ 'ਸਖੀ ਦਾ ਬੇੜਾ ਸਦਾ ਹੀ ਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ'। ਦਿੱਤਿਆਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਘਟਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਸਖੀ ਨਾਲੋਂ ਸ਼ੂਮ ਭਲਾ, ਜੋ ਦੇਵੇ ਤੁਰਤ ਜਵਾਬ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿੱਧੀ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਲਾਰੇ ਦੇਵੇ ਤੇ ਉਹ ਪਿਛੋਂ ਪੂਰੇ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿੱਠੂ ਰਾਮ—ਨਹੀਂ ਚੌਧਰੀ! ਐਵੇਂ ਝੂਠਾ ਲਾਰਾ ਲਾਕੇ ਤੈਨੂੰ ਖ਼ਰਾਬ ਪਿਆ ਕਰਾਂ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਰੁਪਈਆ ਨਹੀਂ। ਜਿਥੋਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਨਿਕਲਦਾ ਏ, ਕੱਢ ਲੈ 'ਸਖਾ ਨਾਲੋਂ ਸ਼ੂਮ ਭਲਾ ਜਿਹੜਾ ਤੁਰਤ ਦੇ ਜਵਾਬ।'

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਸਗਲ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਕੋ ਰਾਜਾ ਦੁਖੀਆ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਗਲ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਕੋ ਰਾਜਾ ਦੁਖੀਆ॥
ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਜਪਤ ਹੋਇ ਸੁਖੀਆ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਸੱਚ ਆਖਣਾ ਅਧੀ ਲੜਾਈ। ਜਾਂ
ਸੱਚ ਆਖਿਆਂ ਭਾਂਬੜ ਮੱਚਦਾ ਹੈ। ਜਾਂ
ਸੱਚ ਆਖਣ ਨਾਲ ਮਿਰਚਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭਾਵ :— ਸਚ ਬੋਲਣਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਖਣਾ ਝਗੜਾ ਸਹੇੜਨਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਸੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। 'ਸਚ ਆਖਣਾ ਅਧੀ ਲੜਾਈ ਸਹੇੜਨ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ'। ਪਰ ਝੂਠ ਅਸਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ। ਖਰੀ ਖਰੀ ਮੂੰਹ ਤੇ ਸੁਣਾਵਾਂਗੇ। (ਸੰਗ੍)

ਸੱਚ ਸਚਾਵਾ ਕਾਢੀਐ ਕੂੜ ਕੂੜਾ ਪਾਜ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚਾ ਪੁਰਸ਼ ਸਚਾ ਹੀ ਨਿਕਲੇਗਾ ਤੇ ਕੂੜੇ ਦਾ ਝੂਠਾ ਪੜਦਾ ਫਟ ਜਾਏਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਮੱਖੀ ਮੁਹਿ ਮਕੜੀ ਕਿਉ ਹੋਵੈ ਬਾਜ ।
ਸੱਚ ਸਚਾਵਾ ਕਾਢੀਐ ਕੂੜ ਕੂੜਾ ਪਾਜ ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਸੱਚ ਸਾਬਤ ਕੂੜ ਫਿਰਦਾ ਫਾਵਾ । ਜਾਂ ਸੱਚ ਦਾਤਾ, ਕੂੜ ਮੰਗਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚਾ ਸਦਾ ਜਿੱਤਦਾ, ਰਜਿਆ ਪੁਜਿਆ ਤੇ ਸਹਿਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੂੜਾ ਗਿਰਦਾ, ਡਿਗ ਪੈਂਦਾ ਤੇ ਖੁੜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੱਚ ਹੀਰਾ ਕੂੜਾ ਫਟਕ ਹੈ,
ਜੜੈ ਜੜਾਵ ਨ ਜੁੜ ਜੁੜਾਵਾ ।
ਸੱਚ ਦਾਤਾ ਕੂੜ ਮੰਗਤਾ,
ਦਿਹੁੰ ਰਾਤੀ ਚੋਰ ਸ਼ਾਹ ਮਿਲਾਵਾ ।
ਸੱਚ ਸਾਬਤ ਕੂੜ ਫਿਰਦਾ ਫਾਵਾ ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਸੱਚ ਚੰਦ੍ਰਮਾ, ਕੂੜ ਅੰਧਾਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਚ ਚੰਨ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਝੂਠ ਹਨੇਰੇ ਵਾਂਗ ਛੁਪਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਾਬੇ ਕਹਿਆ ਨਾਥ ਜੀ ਸਚ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਕੂੜ ਅੰਧਾਰਾ ।
ਕੂੜ ਅਮਾਵਸ ਵਰਤਿਆ ਹਉ ਭਾਲਣ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੰਸਾਰਾ
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ, ਤੇ ਵਹੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਭਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸੱਚ ਨੂੰ ਲੁਕਾਣ ਲਈ ਕੋਈ ਬਹਾਨੇ ਕਰੇ ਜਾਂ ਲੜਨ ਨੂੰ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਤਨ ਚੰਦ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਵਹੀਆਂ ਕਿਉਂ ਫੋਲਦੇ ਹੋ। ਜਾਣਦੇ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਹੋ ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ, ਕਿ ਵਿਆਜ ਕਿੰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਮੂਲ ਕਿੰਨਾ । 'ਜੇ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਜੇ ਕਹਿਣਾ ਤੇ ਵਹੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਭਹਿਣਾ' ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਤੋਬਾ ! ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਹੱਕੀ ਨਬੇੜਾ ਕਰ ਦਿਉ । (ਸੰਗ)

ਸੱਚ ਨੂੰ ਆਂਚ ਕੀ ? ਜਾਂ ਸਚ ਨੂੰ ਕੀ ਅੱਗ ਦਾ ਡਰ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸੱਚਾ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਔਕੜ ਤੋਂ ਨਾ ਘਾਬਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਝਟ ਉਸ ਦੇ ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, 'ਸਚ ਨੂੰ ਆਂਚ ਨਹੀਂ, ਸਰੋਜ' । ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵੀ ਸੱਚ ਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ।
(ਅਧ-ਖਿੜਿਆ ਫੁਲ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੱਚ ਬਿਨੁ ਸਾਖੀ, ਮੂਲੋਂ ਨ ਬਾਕੀ ।

ਭਾਵ :— ਸਚ ਤੋਂ ਸਖਣੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨ ਧਰਮ ਬਿਨੁ ਧਿਆਨੁ ।।
ਸਚ ਬਿਨੁ ਸਾਖੀ ਮੂਲੋਂ ਨ ਬਾਕੀ ।।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ)

ਸੱਚ ਦੀ ਸਦਾ ਹੀ ਜੈ ਹੈ, ਝੂਠ ਦੀ ਖੈ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਸਦਾ ਹੀ ਸੱਚ ਹੈ । ਇਹ ਸੌ ਪਰਦੇ ਪਾੜ ਕੇ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚ ਦੀ ਸਦਾ ਹੀ ਜੈ ਹੈ । ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਵਲੋਂ ਪਤੀ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਜੀ ਖੱਟਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਸਚਾਈ ਸੌ ਪਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਕੇ ਜ਼ਾਹਰ ਹੋ ਹੀ ਗਈ । ਜੋ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਲਈ ਖੂਹ ਪੁਟਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਡੂੰਘਾ ਖੂਹ ਕੁਦਰਤ ਉਸ ਪਾਪੀ ਵਾਸਤੇ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ । ਪਾਪ ਕਦੇ ਤਰਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਚ ਕਦੇ ਡੁਬਿਆ ਨਹੀਂ ।
(ਮਿੱਠਾ ਮਹੁਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰੁ

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਤੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਨੀਵਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਸੱਚ ਤੋਂ ਵੀ ਉੱਤੇ ਸੱਚ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਨ ਹਠ ਬੁਧੀ ਕੇਤੀਆ ਕੇਤੇ ਬੇਦ ਬੀਚਾਰ ।।
ਕੇਤੇ ਬੰਧਨ ਜੀਆ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੋਖ ਦੁਆਰ ।।
ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ)

ਸੱਚਾ ਨਾਉਂ ਸਾਈਂ ਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਅਟੱਲ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਖਿਰ ਕੁਝ ਭੀ ਹੋਇ, ਸੱਚਾ ਨਾਉਂ ਸਾਈਂ ਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਚ ਹੀ ਬੋਲਣਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਸਚਾਈ ਸੌ ਪੜਦੇ ਪਾੜ ਕੇ ਵੀ ਜ਼ਾਹਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵੇਖੋ : ਸੱਚ ਦੀ ਸਦਾ ਹੀ ਜੈ ਏ, ਝੂਠ ਦੀ ਥੈ ਏ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਛੁਪਾਇਆਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਛੁਪਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਗੀਨਾ ਸਿੰਘ—ਸਚ ਹੈ, 'ਸਚਾਈ ਸੌ ਪੜਦੇ ਪਾੜ ਕੇ ਵੀ ਜ਼ਾਹਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਹਾਮੀ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਤੁਸਾਡਾ ਪੁਤ ਸੱਚਾ ਸੀ। ਕਲ ਇਹੋ ਹੀ ਸੌ ਸੌ ਗਲਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਨ।' (ਸੰਗ)

ਸਚੀ ਕਹੇ, ਖ਼ੁਸ਼ ਰਹੇ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਡਰ ਜਾਂ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ : 'ਸੱਚ ਨੂੰ ਕੀ ਆਂਚ'।

ਸਚੁ ਸਭਨਾ ਹੋਇ ਦਾਰੂ. ਪਾਪ ਕਢੈ ਧੋਇ

ਭਾਵ :— ਸਚ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਪਾਪ ਧੋਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਨ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਚੁ ਸਭਨਾ ਹੋਇ ਦਾਰੂ ਪਾਪ ਕਢੈ ਧੋਇ ।।
ਨਾਨਕੁ ਵਖਾਣੈ ਬੇਨਤੀ ਜਿਨ ਸਚੁ ਪਲੈ ਹੋਇ' ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸਚੁ ਕਮਾਵੈ ਸੋਈ ਕਾਜੀ।

ਭਾਵ :— ਮਹਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਉਹ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਚ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਚੁ ਕਮਾਵੈ ਸੋਈ ਕਾਜੀ ।।
ਜੋ ਦਿਲੁ ਸੋਧੈ ਸੋਈ ਹਾਜੀ' ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਸਚੁ ਤਾ ਪਰ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਰਿਦੈ ਸਚਾ ਹੋਇ ।।

ਭਾਵ :— ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਮਝ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਚੁ ਤਾ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਰਿਦੈ ਸਚਾ ਹੋਇ ।।
ਕੂੜ ਕੀ ਮਲੁ ਉਤਰੈ ਤਨੁ ਕਰੈ ਹਛਾ ਧੋਇ ।।'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੱਚੇ ਸੱਚੀ ਸੋਇ ।।

ਭਾਵ :— ਸੱਚੇ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਾਖ ਵੀ ਸੱਚੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅੰਤਰਿ ਜਿਸਹੈ ਸਚੁ ਵਸੈ
ਸਚੇ ਸਚੀ ਸੋਇ ।।
ਸਚਿ ਮਿਲੇ ਸੇ ਨ ਵਿਛੜਹਿ
ਤਿਨ ਨਿਜ ਘਰਿ ਵਾਸਾ ਹੋਇ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਿਰੀ ਰਾਗ)

ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ ਨਿਬੜੇ ਚੁਣਿ ਵਖਿ ਕਢੇ ਜਜਮਾਲਿਆ।

ਭਾਵ :— ਅੰਤ ਸੱਚ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੁੰਦੀ

ਹੈ ਤੇ ਕੂੜਿਆਰ ਬਾਹਰ ਧੱਕ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :—

ਓਥੈ ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ ਨਿਬੜੈ
ਦੁਣਿ ਵਖਿ ਕਢੈ ਜਸਮਾਲਿਆ ॥
ਥਾਉ ਨ ਪਾਇਨਿ ਕੂੜਿਆਰ
ਮੁਹ ਕਾਲੇ ਦੋਜਕਿ ਚਾਲਿਆ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੱਚੇ ਦਾ ਰੰਗ ਰੁਖਾ । ਵੇਖੋ :— ਸੱਚ ਮਿਰਚਾਂ ਤੇ ਝੂਠ ਗੁੜ ।

ਭਾਵ :—ਸੱਚ ਆਖਣ ਨਾਲ ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਪੁਜੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਦਸਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੱਚਾ ਉਪਰੋਂ ਭਾਵੇਂ ਰੁਖਾ ਹੈ ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਮਿਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੋਸਤ ! ਸੱਚੀ ਗਲ ਕੌੜੀ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਆਖਰ ਸੱਚ ਸੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਰੰਗ ਰੁੱਖਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਮਾੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ।

ਸਚੇ ਮੈਲੁ ਨ ਲਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚਾ ਜੀਵਨ ਮੈਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਜਾਂ ਸੱਚ ਮੈਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਨਿੰਦਾ ਨਾਲ ਸੱਚੇ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਚੇ ਮੈਲੁ ਨ ਲਗਈ
ਮਲੁ ਲਾਗੀ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ॥
ਚੋਭੀ ਮੂਲਿ ਨ ਊਤਰੈ
ਜੇ ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਨਾਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਚੈ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਜਹਾਨੁ ।

ਭਾਵ :— ਸਚੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ, ਸਚਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸੰਸਾਰ ਉਸਤਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਾਮਿ ਕਰੋਧਿ ਨ ਮੋਹੀਐ ਬਿਨਸੈ ਲੋਭੁ ਗੁਮਾਨ ॥
ਸਚੈ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਜਹਾਨ' ॥

(ਗਰੂ ਗ੍ਰੰਥ - ਬਾਰਾਂ ਮਾਂਹ ਮਾਝ)

ਸੱਜਣ ਆਏ ਅੱਧੀ ਰਾਤ, ਦਿਲ ਸਰ੍ਹਾਂਦੀ ਵਾਟੋ ਵਾਟ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਪਰਾਹਣਾ ਕੁਵੇਲੇ ਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਹਦੀ ਪੁਛ ਗਿਛ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜੇ ਕੁਵੇਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਪੁਜੇ । ਆਉ ਭਗਤ ਕੀ ਹੋਣੀ ਸੀ । 'ਸੱਜਣ ਆਏ ਅੱਧੀ ਰਾਤ, ਦਿਲ ਸਰ੍ਹਾਂਦੀ ਵਾਟੋ ਵਾਟ' । ਬੱਸ, ਕੰਨ ਵਲ੍ਹੇਟ ਕੇ ਪੈ ਰਹੇ । ਕਿਸੇ ਰੋਟੀ ਵੀ ਨਾ ਪੁੱਛੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੱਜਣ ਛਡੀਏ ਰੰਗ ਸਿਉਂ, ਜੇ ਫਿਰ (ਬਹੁੜ) ਵੀ ਆਵੇ ਕੰਮ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਜਣ ਨਾਲ ਗੁਸੇ ਸਮੇਂ ਵਿਗਾੜ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਵੇਖੋ ਨਾ, ਤੁਸੀਂ ਸਿਆਣੇ ਹੋ, 'ਸੱਜਣ ਛੋੜੀਏ ਰੰਗ ਸਿਉਂ, ਫਿਰ ਵੀ ਆਵੇ ਕੰਮ' । ਅਜੇ ਹੀ ਸਾਰੇ ਲੇਖੇ ਨਾ ਨਿਬੇੜ ਜਾਉ । ਫਿਰ ਵੀ ਕਦੀ ਮੂੰਹ ਲਾਣਾ ਜੇ ਕਿ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੱਜਣ ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਵੈਰੀ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਿਤਰ, ਮਿਤਰ ਨੂੰ ਆਖੇ ਕਿ ਮੇਰੇ ਆਇਆਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖੇਚਲ ਹੋਈ ਹੈ ਤਾਂ ਅਗੋਂ ਮਿਤਰ ਉਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ਜੀ ਵਾਹ, ਤੁਸਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕਮੀਨਾ ਸਮਝਿਆ ਏ ? ਤੁਸਾਡੇ ਆਇਆਂ ਸਾਨੂੰ ਖੇਚਲ ਹੋਵੇ ? ਸਾਡੇ ਧੰਨ ਭਾਗ, ਜੋ ਤੁਸਾਂ ਚਰਨ ਪਾਏ । 'ਸੱਜਣ ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਵੈਰੀ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੇ' । ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਸਾਡੇ ਅੱਜ ਦੇ ਮੇਲੀ ਗੇਲੀ ਹੋ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਜਣ ਬਾਂਹ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਨਹੀਂ ਨਿਗਲ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪੁੱਜਤ ਵਧੀਕ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਬੰਨ੍ਹਾਵੇ, ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਸਦਾ ਅਯੋਗ ਲਾਭ ਉਠਾਣ ਦੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਵਾਲ ਵਾਲ ਉਸਦੇ ਅਹਿਸਾਨ ਨਾਲ ਲਦਿਆ ।ਆ। ਦੋਸਤ ਲਈ ਇਤਨੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ? ਪਰ ਸਜਨ ਨੇ ਬਾਂਹ ਦਿਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ? ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਜਣ ਭਲੇ ਸਵੇਲੜੇ ਆਇ ।

ਭਾਵ :— ਮੀਂਹ ਦਾ ਢੁਕਾ ਢੁਕਣ ਸਮੇਂ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਇਹ ਗੀਤ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਸੇ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਪੱਛੜ ਕੇ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਭਤੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਬਰਾਦਰੀ ਇਕੱਠੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ, ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਓਂ ਜਨਾਨੀਆਂ ਦਾ ਝੁੰਡ 'ਸਜਣ ਭਲੇ ਸਵੇਲੜੇ ਆਇ' ਗਾਉਂਦਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਓਂ ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਸਜਰੀ ਨ ਬਹੀ, ਹਮੇਸ਼ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਦਾ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਭੈੜੀ ਹਾਲਤ ਰਹੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦ ਵੇਖੋ ਤੇਰਾ ਇਹੀ ਹਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 'ਸਜਰੀ ਨਾ ਬਹੀ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ।' ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਰੱਬ ਤੈਨੂੰ ਕਿਹੜਿਆਂ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਡੰਡ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਸੱਜਾ ਧੋਵੇ ਖੱਬੇ ਨੂੰ ਤੇ ਖੱਬਾ ਧੋਵੇ ਸੱਜੇ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :— ਪ੍ਰਸਪਰ ਸਹਾਇਤਾ (ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਵਿਚ) ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਥੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਲੋਟੀ ਮਚੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਵੱਢੀ ਚਲਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਲਿਹਾਜ਼ਦਾਰੀ । 'ਸੱਜਾ ਧੋਵੇ ਖੱਬੇ ਨੂੰ ਤੇ ਖੱਬਾ ਧੋਵੇ ਸੱਜੇ ਨੂੰ' । ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ, ਸੱਚ ਝੂਠ ਨੂੰ । (ਸੰਗ੍)

ਸਠੀਂ ਸੇਵੀਂ ਗਾਜਰਾਂ ਸੋ ਸੇਵੀਂ ਕਮਾਦ, ਬਾਰਾਂ ਸੇਵਾਂ ਪਾਇਕੇ ਦੇਖ ਕਣਕ ਦਾ ਝਾੜ ।

ਭਾਵ :— ਗਾਜਰਾਂ, ਕਮਾਦ ਤੇ ਕਣਕ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਸਬੰਧੀ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਗਈ ਹੈ ।

ਸਠੀ ਪਕੇ ਸੱਠੀਂ ਦਿਨੀ, ਜੇ ਪਾਣੀ ਮਿਲੇ ਅੱਠੀਂ ਦਿਨੀ ।

ਭਾਵ :— ਝੋਨੇ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਜਲਦੀ ਹੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਝੋਨੇ ਦੀ ਫਸਲ ਡਾਢੀ ਪਕਦੀ, ਪਰ ਕੀ ਕਰੀਏ, 'ਸੱਠੀ ਪਕੇ ਸੱਠੀ ਦਿਨੀਂ, ਜੇ ਪਾਣੀ ਮਿਲੇ ਅੱਠੀਂ ਦਿਨੀਂ', ਪਾਣੀ ਖੁਣੋਂ ਸਾਰੀ ਸੜ ਗਈ । (ਸੰਗ੍)

ਸਤ ਡਿਗਾ ਤੇ ਜਹਾਨ ਡਿਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਧਰਮ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਭੋ ਕੁਝ ਗਿਆ। ਧਰਮੋਂ ਹੀਨ ਤੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਹੀਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਬੇ ਜੀ 'ਸਤੋਂ ਡਿੱਗਾ ਤੇ ਜਹਾਨ ਡਿੱਗਾ' । ਧਰਮ ਵਰਗੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ ਧਰਮ ਵੇਚ ਕੇ ਕੋਈ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਸਤਿ ਰਾਮੁ, ਝੂਠਾ ਸਭ ਧੰਧਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਦੁਨਿਆਵੀ ਧੰਧੇ ਸਭ ਝੂਠੇ ਹਨ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਹਤ ਕਬੀਰ ਚੇਤਿ ਰੇ ਅੰਧਾ ॥
ਸਤਿ ਰਾਮੁ ਝੂਠਾ ਸਭੁ ਧੰਧਾ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਸਤਾਂ ਪੀਹੜੀਆਂ, ਦੋਹਤਾ ਵੈਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਧੀ ਦੇ ਪੁਤ (ਦੋਹਤਰੇ) ਦਾ ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਜਿੰਨਾ ਜੀ ਆਵੇ, ਦੋਹਤਰੇ ਨਾਲ ਹਿਤ ਕਰੋ, ਪਰ 'ਸੱਤਾਂ ਪੀਹੜੀਆਂ ਦੋਹਤਾ ਵੈਰੀ' । ਅੰਤ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲਾਗੂ ਹੋ ਕੇ ਟਕਰੇਗਾ । (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ਤਾਬੀ ਕਰੇ ਖ਼ਰਾਬੀ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਹਲੀ ਕੀਤਿਆਂ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜ ! ਕਾਹਲੀ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ, 'ਸ਼ਤਾਬੀ ਕਰੇ ਖਰਾਬੀ' । ਕੰਮ ਦੇਰ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਹੋਵੇ ਠੀਕ । (ਸੰਗ੍)

ਸੱਤਾਂ ਪਤਣਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਏ । ਜਾਂ ਸੱਤਾਂ ਪਤਣਾਂ ਦਾ ਤਾਰੂ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੜਾ ਹੀ ਚਾਲਾਕ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੀ ਕਿਸ ਦੀ ਏ । ਮਾਂ ਨੇ ਸੱਤਾਂ ਪਤਣਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਏ, ਤਾਂ ਧੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਚੌਦਾਂ ਪਤਣਾਂ ਦਾ ਪੀਵੇਗੀ ।
(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਦਾ ਨਾ ਬਾਗੀਂ ਬੁਲਬੁਲ ਬੋਲੇ, ਸਦਾ ਨਾ ਬਾਗ ਬਹਾਰਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਸਦਾ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਲ੍ਹ ਕੀ ਸੀ ? ਅਜ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ । ਕਲ੍ਹ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵਜਦੇ ਸਨ, ਅਜ ਉਥੇ ਮੌਤ ਦੇ ਵੈਣ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਹਾਏ 'ਸਦਾ ਨਾ ਬਾਗੀਂ ਬੁਲਬੁਲ ਬੋਲੇ, ਸਦਾ ਨਾ ਬਾਗ ਬਹਾਰਾਂ' । (ਸੰਗ੍)

ਸਦਾ ਨੀਤ ਨੂੰ ਮੁਰਾਦਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ ।

ਵੇਖੋ : ਨੀਤ ਨੂੰ ਮੁਰਾਦ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨੀਤ ਹੋਵੇ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ (ਜਾਂ ਫਲ) ਮਿਲ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਦਾ ਨੀਤ ਨੂੰ ਮੁਰਾਦਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ । ਦਿਲ ਦੇ ਖੋਟੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਘਾਟਾ ਨਾ ਪੈਂਦਾ ? (ਸੰਗ੍)

ਸਦਾ ਭਵਾਨੀ, ਚੱਪੇ ਜਿੰਨੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬੜੇ ਜਤਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨਾ ਸੁੱਧਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜਾ ਖੁਆਇਆ ਪਿਆਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਓਹੋ ਜਿਹੀ ਹੈ, 'ਸਦਾ ਭਵਾਨੀ, ਚੱਪੇ ਜਿਨੀ', ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੇ ਕੀੜੇ ਇਸ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਹਨ, ਜੋ ਖਾਧਾ ਲਗਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ । (ਸੰਗ੍)

ਸੱਦੀ ਨਾ ਬੁਲਾਈ, ਮੈਂ ਲਾੜੇ ਦੀ ਤਾਈ । ਜਾਂ ਸਦੀ ਨਾ ਕਵਾਈ, ਮੁੰਡੇ (ਨੀਂਗਰ) ਦੀ ਭੂਆ ਆਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਿਨਾ ਸਦੇ ਜਾਂ ਬੁਲਾਏ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਅਗਾਂਹ ਹੋ ਹੋ ਦਖ਼ਲ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਵੇਂ—'ਸੱਦੀ ਨਾ ਬੁਲਾਈ, ਮੈਂ ਲਾੜੇ ਦੀ ਤਾਈ', ਵੱਡੀ ਆਈ ਆ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਦੇਣ । ਅਜੇ ਜੰਮ ਤਾਂ ਲੈ । ਖ਼ਬਰਦਾਰ, ਜੇ ਇਹਨੂੰ ਮੂੰਹ ਲਾਇਆ । (ਸਪਤ ਰਿਸ਼ੀ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਪ, ਸੁਨਿਆਰਾ, ਸਾਹਣੀ, ਨਾਲੇ ਸਭਰਵਾਲ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਠਾਲੀਉਂ ਕਦ ਧਰੇ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਵਨ ਸਾਲ੍ ।

ਭਾਵ :— ਸਪ, ਸੁਨਿਆਰੇ, ਸਾਹਣੀ ਤੇ ਸਭਰਵਾਲ ਦਾ ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਧੀ—ਬੁਧਾਂ ! ਬੱਦੀ ਛਡ ਪਰੇ ਖਹਿੜਾ, ਸਾਹਣੀ ਤੇ ਕੀ ਸਭਰਵਾਲੀਏ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਦਿਲੋਂ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਅਖਾਣ ਹੈ, 'ਸੱਪ, ਸੁਨਿਆਰ, ਸਾਹਣੀ, ਨਾਲੇ ਸਭਰਵਾਲ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਠਾਲੀਉਂ ਕਢ ਧਰੋ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਵਨ ਸਾਲੁ' । (ਸੰਗ੍)

ਸਪ ਦਾ ਅਧਾ ਨਿਗਲਿਆ, ਡੱਡੂ ਮੱਛਰ ਖਾਣ ਲਈ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕੜਾ ਜ਼ਹਿਰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਬਚਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨੀ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਮੇਰੇ ਭਿਆਨਕ ਕਲਜੁਗੀ ਕਰਮ ਹੋਲੀ ਜਿਹੀ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਲਗ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈਂ, ਜੀਕਰ 'ਸੱਪ ਦਾ ਅੱਧਾ ਨਿਗਲਿਆ ਡੱਡੂ ਮਛਰ ਖਾਣ ਲਈ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹੇ' ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੱਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਬਚੇ, ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਖਾਧਾ ਨਾ ਬਚੇ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੀ ਨਜ਼ਰ ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਦੇਈ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਬਚ ਸਕਿਆ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਭੈ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਕਈ ਤਾਂ ਡਰਦੇ ਇਸ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਸਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਬਚੇ, ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਖਾਧਾ ਨਾ ਬਚੇ' । (ਸੰਗ੍)

ਸਪ ਦਾ ਡਸਿਆ ਰੱਸੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਸਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਸੇਲੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਵਲੋਂ ਦੁੱਖ ਪੁਜੇ ਤੇ ਅਗੇ ਨੂੰ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਤਵੰਤ ਵਿਚਾਰੀ ਕੀ ਕਰੇ ? ਅਗੇ ਉਸ ਨਾਲ ਰਾਮੇ ਨੇ ਥੋੜੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜੁ ਹੁਣ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਬਚਾ ਨਾ ਕਰੇ । 'ਸੱਪ ਦਾ ਡਸਿਆ ਰੱਸੀ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਸਪ ਦਾ ਬੱਚਾ ਸਪੇਲਾ । ਜਾਂ ਸਪ ਦੀ ਔਲਾਦ ਸਪ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ । ਵੇਖੋ : ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਮਿੱਤਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਭੈੜੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਭੈੜੀ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਨੂੰ ਕੀ ਨਿੰਦਣਾ ਹੈ ? ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕਿ ਕਿਸ ਪਿਉ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ । 'ਸੱਪ ਦਾ ਬੱਚਾ ਸਪੇਲਾ' ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ । (ਸੰ)

ਸਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਵਾ ਨਹੀਂ ਬਲਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਔਖਾ ਢੰਗ ਵਰਤੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਲਵੰਤ—ਬੇ ਜੀ, ਉਸ ਪੰਡਤ ਨੇ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਬੜਾ ਮੱਥਾ ਡਾਹਿਆ, ਪਰ ਪੇਸ਼ ਕੁਝ ਨਾ ਗਈ । ਸੱਚ ਹੈ, 'ਸਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਵਾ ਨਹੀਂ ਬਲਦਾ' । ਪੰਡਤ ਹੋਰੀ ਹੱਫ ਕੇ ਖਿਮਾ ਮੰਗਣ ਲਗ ਪਏ' । ਸੰਗ੍

ਸੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੋੜ੍ਹ ਕਿਰਲੀ, ਖਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ, ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਹਾਨੀ ਹੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰਾਂ ? ਨਾ ਇਹ ਤੀਵੀਂ ਛਡਣ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਪਈ ਸ਼ਰੀਕਾ ਕੀ ਆਖੇਗਾ, ਨਾ ਰਖਣ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਰੰਡੀ ਏ ਨਿਰੀ । 'ਸੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੋੜ੍ਹ ਕਿਰਲੀ, ਖਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ, ਛਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ' । (ਸੰਗ੍)

ਸਪ ਨੂੰ ਸਪ ਲੜੇ, ਤੇ ਵਿਸ ਕਿਸਨੂੰ ਚੜ੍ਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਧੀ—ਬੁਧਾਂ ! ਬੱਚੀ ਛਡ ਪਰੇ ਖਹਿੜਾ, ਸਾਹਣੀ ਤੇ ਕੀ ਸਭਰਵਾਲੀਏ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਦਿਲੋਂ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਅਖਾਣ ਹੈ, 'ਸੱਪ, ਸੁਨਿਆਰ, ਸਾਹਣੀ, ਨਾਲੇ ਸਭਰਵਾਲ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਠਾਲੀਉਂ ਕਢ ਧਰੋ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਵਨ ਸਾਲੁ' । (ਸੰਗੁ)

ਸਪ ਦਾ ਅਧਾ ਨਿਗਲਿਆ, ਡੱਡੂ ਮੱਛਰ ਖਾਣ ਲਈ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕੜਾ ਜ਼ਹਿਰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਬਚਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨੀ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਮੇਰੇ ਭਿਆਨਕ ਕਲਜੁਗੀ ਕਰਮ ਹੋਲੀ ਜਿਹੀ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਲਗ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈਂ, ਜੀਕਰ 'ਸੱਪ ਦਾ ਅੱਧਾ ਨਿਗਲਿਆ ਡੱਡੂ ਮਛਰ ਖਾਣ ਲਈ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹੇ' ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੱਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਬਚੇ, ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਖਾਧਾ ਨਾ ਬਚੇ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੀ ਨਜ਼ਰ ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਦੇਈ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਬਚ ਸਕਿਆ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਭੈ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਕਈ ਤਾਂ ਡਰਦੇ ਇਸ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਸਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਬਚੇ, ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਖਾਧਾ ਨਾ ਬਚੇ' । (ਸੰਗੁ)

ਸਪ ਦਾ ਡਸਿਆ ਰੱਸੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ ।
ਜਾਂ ਸਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਸੇਲੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਵਲੋਂ ਦੁੱਖ ਪੁਜੇ ਤੇ ਅਗੇ ਨੂੰ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਤਵੰਤ ਵਿਚਾਰੀ ਕੀ ਕਰੇ ? ਅਗੇ ਉਸ ਨਾਲ ਰਾਮੇ ਨੇ ਥੋੜੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜੁ ਹੁਣ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਬਚਾ ਨਾ ਕਰੇ । 'ਸੱਪ ਦਾ ਡਸਿਆ ਰੱਸੀ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗੁ)

ਸਪ ਦਾ ਬੱਚਾ ਸਪੇਲਾ । ਜਾਂ ਸਪ ਦੀ ਔਲਾਦ ਸਪ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ । ਵੇਖੋ : ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਮਿੱਤਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਭੈੜੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਭੈੜੀ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਨੂੰ ਕੀ ਨਿੰਦਣਾ ਹੈ ? ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕਿ ਕਿਸ ਪਿਉ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ । 'ਸੱਪ ਦਾ ਬੱਚਾ ਸਪੇਲਾ' ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ । (ਸੰ)

ਸਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਵਾ ਨਹੀਂ ਬਲਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਔਖਾ ਢੰਗ ਵਰਤੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਲਵੰਤ—ਬੇ ਜੀ, ਉਸ ਪੰਡਤ ਨੇ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਬੜਾ ਮੱਥਾ ਡਾਹਿਆ, ਪਰ ਪੇਸ਼ ਕੁਝ ਨਾ ਗਈ । ਸੱਚ ਹੈ, 'ਸਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਵਾ ਨਹੀਂ ਬਲਦਾ' । ਪੰਡਤ ਹੋਰੀ ਹੱਫ ਕੇ ਖਿਮਾਂ ਮੰਗਣ ਲਗ ਪਏ' । ਸੰਗੁ

ਸੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੋੜ੍ਹ ਕਿਰਲੀ, ਖਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ, ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਹਾਨੀ ਹੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰਾਂ ? ਨਾ ਇਹ ਤੀਵੀਂ ਛਡਣ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਪਈ ਸ਼ਰੀਕਾ ਕੀ ਆਖੇਗਾ, ਨਾ ਰਖਣ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਰੰਡੀ ਏ ਨਿਰੀ । 'ਸੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੋੜ੍ਹ ਕਿਰਲੀ, ਖਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ, ਛਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ' । (ਸੰਗੁ)

ਸਪ ਨੂੰ ਸਪ ਲੜੇ, ਤੇ ਵਿਸ ਕਿਸਨੂੰ ਚੜ੍ਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋ, ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਵਧ ਚਲਾਕ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਝਗੜ ਪੈਣ, ਇਹ ਦੱਸਣ ਲਈ, ਕਿ ਨੁਕਸਾਨ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਵਧ ਕੇ ਹਨ । 'ਸੱਪ ਨੂੰ ਸੱਪ ਲੜੇ ਤੇ ਵਿਸ ਕਿਸਨੂੰ ਚੜ੍ਹੇ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਿਕਲੇਗੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਹਿਬੜ ਵਿਚੋਂ । (ਸੰ)

ਸਪ ਭੀ ਮਰ ਜਾਏ ਤੇ ਲਾਠੀ (ਸੋਟਾ) ਭੀ ਬਚ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਔਕੜ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਮਤ ਦੇਵੇ ਕਿ ਜਿਸ ਨਾਲ ਔਕੜ ਜਾਂ ਦੁਖ ਭੀ ਹਟ ਜਾਏ ਤੇ ਕੁਝ ਨੁਕਸਾਨ ਭੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ—(ਹਾਉਕਾ ਲੈ ਕੇ) ਬੱਚਾ ! ਸੱਚ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ, ਸੋ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮੋਂ ਗਏਆਂ, ਪਰ ਫੇਰ ਭੀ ਐਸਾ ਕੰਮ ਕਰੀਏ ਕਿ 'ਸੱਪ ਭੀ ਮਰ ਜਾਏ ਤੇ ਲਾਠੀ ਭੀ ਬਚ ਜਾਏ' ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁਤਰ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਮਿੱਤਰ ।
ਜਾਂ **ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕਦੀ ਮਿੱਤਰ ਨਾ ਬਣਦੇ, ਭਾਵੇਂ ਚੁਲੀਆਂ ਦੁੱਧ ਪਿਆਈਏ ।**

ਭਾਵ :— ਸੱਪ ਦਾ ਬੱਚਾ ਕਦੀ ਭਲਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਭਾਵ ਖੋਟਾ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਭਲਿਆਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਜ ! ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁਤਰ ਦੁਧ ਪਿਆਉਣ ਨਾਲ ਮਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ । ਸਦਾ ਜੰਗ ਹੀ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ)

ਸਪੈ ਦੁਧ ਪਲਾਈਐ, ਵਿਹੁ ਮੁਖ ਥੀਂ ਸੱਟੈ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਨਾਲ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਪਿਆਰ ਕਰੋ, ਉਹ ਬੁਰਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਟਲਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

੧. ਕੁੱਤਾ ਰਾਜ ਬਹਾਲੀਐ, ਫਿਰ ਚੱਕੀ ਚਟੈ ।
ਸਪੈ ਦੁਧ ਪਲਾਈਐ ਵਿਹੁ ਮੁਖ ਥੀਂ ਸੱਟੈ ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

੨. ਰਾਂਝਾ ਆਖਦਾ ਰੈਨਾਂ ਥੀਂ ਨਫ਼ਾ ਨਾਹੀਂ,
ਰੈਨਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਦੋਸਤੀ ਪਾਈਏ ਜੀ ।
ਰੈਨਾਂ ਸਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾ ਕਰਨ ਝੂਠਾ,
ਵਾਹੇ ਰੈਨਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਨਾ ਜਾਈਏ ਜੀ ।
ਸਪ ਮਾਹਨ ਡੰਗ ਨਾ ਰਹੇ ਮੂਲੋਂ,
ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਜੇ ਦੁਧ ਪਿਲਾਈਏ ਜੀ ।
'ਮੁਕਬਲ' ਕੂਚ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ,
ਹੁਣ ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰੇ ਨੂੰ ਜਾਈਏ ਜੀ ।
(ਹੀਰ ਮੁਕਬਲ)

ਸਬਰ ਦੇ ਬੇੜੇ ਪਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਸੰਤੋਖੀ ਸਦਾ ਸੁਖੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਉਹਨੇ ਸੌ ਵਧੀਕੀ ਕੀਤੀ । ਮੈਂ ਉੱਕਾ ਨਹੀਂ ਬੋਲੀ । ਅੰਤ 'ਸਬਰ ਦੇ ਬੇੜੇ ਪਾਰ' ਹੋਏ । ਮੇਰਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ । ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਪ ਲੈ ਲੱਥਾ । (ਸੰਗ)

ਸਬਜ਼ ਭਾਜੀ ਤੇ ਸੁੱਕੀ ਮੜ, ਵਾਹ ਸ਼ਾਦ ਦਾ ਖਾਣਾ ।

ਭਾਵ: — ਜਦ ਵਿਆਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਮਾਮੂਲੀ ਖਾਣਾ ਮਿਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖ਼ਾਤਰ ਹੋਈ ਸਾਡੀ ਕੁੜੀ ਵਾਲੇ ਘਰ, ਬੜੀ ਚੰਗੀ । 'ਸਬਜ਼ ਭਾਜੀ ਤੇ ਸੁਕੀ ਮੜ, ਵਾਹ ਸ਼ਾਦੀ ਦਾ ਖਾਣਾ' ਵਾਲਾ ਹੀ ਲੇਖਾ ਸੀ ।
(ਸੰਗ)

ਸਬਰ ਸਬੂਰੀ ਨਾਨਕਾ ਲੇਖਾ ਕਰਤੇ ਪਾਸ । ਜਾਂ **ਸਬਰ ਸਬੂਰੀ ਨਾਨਕਾ ਦਰਗਾਹੇ ਲੇਖ ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾ ਕੇ ਵੀ ਸਬਰ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ

ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਬੂ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਮੱਟ ਖਾ ਕੇ ਵੀ ਸਬਰ ਦਾ ਕੜਣ ਘੁਟ ਪੀ ਗਿਆ ਹੈ । ਬੜਾ ਜਿਗਰਾ ਵਿਖਾਇਆ ਸੂ । ਸਾਬਰਾਂ ਦਾ ਵਾਲੀ ਰੱਬ ਆਪ ਹੈ । 'ਸਬਰ ਸਬੂਰੀ ਨਾਨਕਾ ਲੇਖਾ ਕਰਤੇ ਪਾਸ' । (ਸੰਗ੍)

ਸਭ ਕਿਛੁ ਜੀਵਤ ਕੋ ਬਿਵਹਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਾ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਜੀਂਵਦਿਆਂ ਤਕ ਹੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭ ਕਿਛੁ ਜੀਵਤ ਕੋ ਬਿਵਹਾਰ ।।
ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਸੁਤ ਬੰਧਪ ਅਰੁ ਫੁਨਿ ਗ੍ਰਿਹ ਕੀ ਨਾਰਿ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ)

ਸਭ ਕੋ ਨਿਵੈਂ ਆਪ ਕਉ, ਪਰ ਕਉ ਨਿਵੈ ਨ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਸਵਾਰਥ ਲਈ ਨਿੰਵਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭ ਕੋ ਨਿਵੈ ਆਪ ਕਉ ਪਰ ਕਉ ਨਿਵੈ ਨ ਕੋਇ ।।
ਧਰਿ ਤਾਰਾਜੂ ਤੋਲੀਐ ਨਿਵੈ ਸੋ ਗਉਰਾ ਹੋਇ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸਭ ਚਲਦਿਆਂ ਦੇ ਯਾਰ ਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਜ਼ੋਰ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਤਕੜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਡੀ—ਓ ਅੰਡੀ, ਤੇਰਾ ਅਜ ਕੇਣ ਹੈ ? ਸਭ ਚਲਦਿਆਂ ਦੇ ਯਾਰ ਨੇ ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਭ ਤੇ ਆਪ ਜਾਨੈ ਬਲਵੰਤੁ ।। ਖਿਨ ਮਹਿ ਹੋਇ ਜਾਇ ਭਸਮੰਤੁ ।।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਮਨੁਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੜਾ ਬਲੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਝਟ ਪਟ ਸੁਆਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਹੁ ਲਸਕਰ ਮਾਨੁਖ ਊਪਰਿ ਕਰੇ ਆਸ ।
ਪਲ ਭੀਤਰਿ ਤਾਂ ਕਾ ਹੋਇ ਬਿਨਾਸ ।
ਸਭ ਤੇ ਆਪ ਜਾਨੈ ਬਲਵੰਤੁ ।
ਖਿਨ ਮਹਿ ਹੋਇ ਜਾਇ ਭਸਮੰਤੁ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਸਭ ਦੁਨੀਆਂ ਆਵਣ ਜਾਣੀਆ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਜੰਮਨ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਲਗਾ ਪਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਇਤੁ ਤਨਿ ਲਾਗੈ ਬਾਣੀਆ ।
ਸੁਖੁ ਹੋਵੈ ਸੇਵ ਕਮਾਣੀਆ ।
ਸਭ ਦੁਨੀਆ ਆਵਣ ਜਾਣੀਆ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਭ ਮਦ ਮਾਤੇ ਕੋਊ ਨ ਜਾਗ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹਨ, ਕੋਈ ਜਾਗਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭ ਮਦ ਮਾਤੇ ਕੋਊ ਨ ਜਾਗ ।।
ਸੰਗ ਹੀ ਚੋਰ ਘਰੁ ਮੁਸਨ ਲਾਗ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਬਸੰਤ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਸਭਨਾ ਸਹੁਰੈ ਵੰਞਣਾ ਸਭਿ ਮੁਕਲਾਵਣਹਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹਰੀ ਦੇ ਦੇਸ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਸਭ ਦਾ ਮੁਕਲਾਵਾ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਭ ਨੇ ਮਰਨਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭਨਾ ਸਹੁਰੈ ਵੰਞਣਾ ਸਭਿ ਮੁਕਲਾਵਣਹਾਰ' ।।
ਨਾਨਕ ਧਨੁ ਸੋਹਾਗਣੀ ਜਿਨ ਸਹ ਨਾਲ ਪਿਆਰ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਭਨਾ ਘਟੀਂ ਸਹੁ ਵਸੈ ।।

ਹਰੀ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭਨਾ ਘਟੀਂ ਸਹੁ ਵਸੈ ਸਹੁ ਬਿਨੁ ਘਟੁ ਨ ਕੋਇ' ।।
ਨਾਨਕ ਤੇ ਸੁਹਾਗਣੀ ਜਿਨਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਸ਼ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ)

ਸਭਨਾ ਚਾਲ ਸੁਹਾਵਣੀ, ਲੰਗੜੀ ਲੰਗੜਾਵੈ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਮਾੜੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭਨਾ ਚਾਲ ਸੁਹਾਵਣੀ, ਲੰਗੜੀ ਲੰਗੜਾਵੈ ।।
ਗਣਤ ਗਣੈ ਗੁਰਦੇਵ ਦੀ ਤਿਸ ਦੁੱਖ ਵਿਹਾਵੈ ।।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਭਨਾ ਦੇ ਸਿਰ ਗੁੰਦੀਅਨ ਗੰਜੀ ਗੁਰੜਾਵੈ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਸੁਭਾ ਵਾਲੇ ਚੀਕਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਗੁੰਦੀਅਨ ਗੰਜੀ ਗੁਰੜਾਵੈ ।।
ਕੰਨ ਤਨਉੜੇ ਕਾਮਣੀ ਬੂੜੀ ਥਰੜਾਵੈ ।।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕ ਠਾਹਣੁ ਮੂਲਿ ਮਚਾਂਗਵਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਮਨ ਮੋਤੀ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾਣਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕ ਠਾਹਣੁ ਮੂਲਿ ਮਚਾਂਗਵਾ ।।
ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀਦਾ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਸ਼ਲੋਕ ਫ਼ਰੀਦ)

ਸਭਨਾ ਮਰਣਾ ਆਇਆ ਵੇਛੋੜਾ ਸਭਨਾਹ ।

ਭਾਵ —: ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਮਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਵਿਛੜਨਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭਨਾ ਮਰਨਾ ਆਇਆ ਵੇਛੋੜਾ ਸਭਨਾਹ ।।
ਪੁਛਹੁ ਜਾਇ ਸਿਆਣਿਆ ਆਗੈ ਮਿਲਣੁ ਕਿ ਨਾਹ ।।
ਜਿਨ ਮੇਰਾ ਸਾਹਿਬੁ ਵੀਸਰੈ ਵਡੜੀ ਵੇਦਨ ਤਿਨਾਹ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਰਾਗ ਸੋਰਠ)

ਸਭਨਾ ਰਿਜਕ ਸੰਬਹਿਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਸਭ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭਨਾ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਹਿਦਾ' ਤੇਰਾ ਹੁਕਮੁ ਨਿਰਾਲਾ ।।
ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ ਆਪੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਾ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਅਪਨਾ ਇਕੁ ਰਾਮੁ ਪਰਾਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਜੀਵ ਪਿਆਰ ਕਰੇ, ਪਰ ਹਰੀ ਨਾਲ ਨਾਂਹ ਕਰੇ । ਜਦ ਕੋਈ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤਾ ਮੋਹ ਕਰੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸੁਤ ਕੰਚਨ ਸਿਉ ਹੇਤੁ ਵਧਾਇਆ ।
ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਅਪਨਾ ਇਕੁ ਰਾਮੁ ਪਰਾਇਆ' ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ)

ਸਭੁ ਕੋ ਪੂਰਾ ਆਪੇ ਹੋਵੈ ਘਟਿ ਨਾ ਕੋਈ ਆਖੈ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਤੇ ਘਟ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭੁ ਕੋ ਪੂਰਾ ਆਪੇ ਹੋਵੈ
ਘਟਿ ਨ ਕੋਈ ਆਖੈ ।
ਪਤਿ ਪਰਵਾਣਾ ਪਿਛੈ ਪਾਈਐ
ਤਾ ਨਾਨਕ ਤੋਲਿਆ ਜਾਪੈ' ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸਭ ਕੋ ਮੀਤੁ ਹਮ ਆਪਨ ਕੀਨਾ, ਹਮ ਸਭਨਾ ਕੇ ਸਾਜਨ ।

ਭਾਵ :— ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਿੱਤਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਜਨ ਹਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭੁ ਕੋ ਮੀਤੁ ਹਮ ਆਪਨ ਕੀਨਾ,
ਹਮ ਸਭਨਾ ਕੇ ਸਾਜਨ ।।
ਦੂਰ ਪਰਾਇਓ ਮਨ ਕਾ ਬਿਰਹਾ,
ਤਾ ਮੇਲੁ ਕੀਓ ਮੇਰੈ ਰਾਜਨ' ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ)

ਸਭੇ (ਪੰਜੇ) ਐਬ ਸ਼ਰਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਔਗੁਣ ਹੋਣ । ਹਾਸ-ਰਸ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕੀ ਮਾੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ? ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ । ਏਧਰ ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਹਜ਼ਾਰ ਲਾ ਦਿੰਦਾ । ਬੋਤੇ ਅਰਗੀ ਐ, ਜਿਹੜੀ ਛੇ ਸੌ ਨੂੰ ਲੈ ਦਿਤੀ ਐ' । 'ਸਭੇ ਐਬ ਸ਼ਰਈ ਐ' ਬਾਬਾ ਪੋਤੇ ਨੇ ਜਾਣੋ ਹਾਰ ਮੰਨ ਕੇ ਕਿਹਾ ।

(ਸਮਾਚਾਰ (ਬਾਬਾ ਜੈਮਲ)—ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ)

ਸਭੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨਿ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਹੀ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਹਨ, ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਟ ਘਟ ਅੰਤਰਿ ਤੂੰ ਹੈ ਵੁਠਾ ।
'ਸਭੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨਿ' ।
ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਨ ਦਿਸਹਿ ਬਾਹਰਾ ਜੀਉ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਾਝ)

ਸਭੇ ਗਲਾ ਵਿਸਰਨੁ ਇਕੋ ਵਿਸਰਿ ਨ ਜਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਧੰਦੇ ਵਿਸਰ ਜਾਣ, ਪਰ ਇਕ ਰਬ ਦਾ ਨਾਮ ਨ ਵਿਸਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭੇ ਗਲਾ ਵਿਸਰਨੁ ਇਕੋ ਵਿਸਰਿ ਨ ਜਾਉ' ।।
ਧੰਧਾ ਸਭੁ ਜਲਾਇਕੈ ਗੁਰਿ ਨਾਮੁ ਦੀਆ ਸਚੁ ਸੁਆਉ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਭੇ ਭੇਡਾਂ ਮੁਕਾਲੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਜਾਂ ਜੱਥੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਭੈੜੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਕ ਮੱਛੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਸਾਰਾ ਪਾਣੀ ਗੰਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਥੇ 'ਸਭੇ ਭੇਡਾਂ ਮੁਕਾਲੀਆਂ' ਹੋ ਜਾਣ, ਉਥੇ ਚਿੱਟੇ ਮੂੰਹ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਇਕ ਅਧ ਭੇਡ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਕੌਣ ਪਸੀਜਦਾ ਹੈ ।

(ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਭੇ ਰੁਤੀ ਚੰਗੀਆਂ ਜਿਤੁ ਸਚੇ ਸਿਉਂ ਨੇਹੁ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀਆਂ ਰੁਤਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਚੇ ਹਰੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਰਹੇ । ਰੁੱਤਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਗਨ ਅਪ-ਸ਼ਗਨ ਜੋੜਨ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭੇ ਰੁਤੀ ਚੰਗੀਆਂ ਜਿਤੁ ਸਚੇ ਸਿਉਂ ਨੇਹੁ ।
ਸਾ ਧਨ ਕੰਤੁ ਪਛਾਨਿਆ ਸੁਖਿ ਸੁਤੀ ਨਿਸਿ ਭੇਹੁ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਾਰੂ)

ਸਭੇ ਵਸਤੂ ਕਉੜੀਆਂ ਸਚੇ ਨਾਉ ਮਿਠਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੌੜੀਆਂ ਹਨ, ਕੇਵਲ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਮਿੱਠਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭੇ ਵਸਤੂ ਕਉੜੀਆਂ ਸਚੇ ਨਾਉ. ਮਿਠ ।
ਸਾਦੁ ਆਇਆ ਤਿਨ ਹਰਿ ਜਨਾ ਚਖਿ ਸਾਦੀ - ਵਿ

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਗਉੜ

ਸਭੋ ਭਜੈ ਆਸਰਾ ਚੁਕੈ ਸਭ ਅਸਰਾਉ । ਚਿਤਿ ਆਵੈ ਉਸੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਲਗੈ ਨ ਤਤੀ ਵਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਸਰੇ ਟੁਟ ਜਾਣ, ਪਰ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰੀ ਚੇਤੇ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖੇਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਜਾਕਉ ਮੁਸਕਲੁ ਅਤਿ ਬਣੈ
ਛੋਈ ਕੋਇ ਨ ਦੇਇ ।
ਲਾਗੁ ਹੋਇ ਦੁਸਮਨਾ
ਸਾਕ ਭਿ ਭਜਿ ਖਲੇ ।
ਸਭੋ ਭਜੈ ਆਸਰਾ ਚੁਕੈ ਸਭ ਅਸਰਾਉ ।
ਚਿਤਿ ਆਵੈ ਉਸ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ
ਲਗੈ ਨ ਤਤੀ ਵਾਉ' ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਮਝ ਦੀ ਗਲ, ਸਦਾ ਸੁਖੱਲ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਗਲ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਕਰਨੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸਮਝ ਦੀ ਗਲ, ਸਦਾ ਸੁਖੱਲ' । ਇਕ ਵੇਰ ਸੋਚ ਕੇ ਤੁਰੋ, ਬਸ ਅਗੇ ਸੜਕ ਸਿੱਧੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਮੁੰਦਰ ਵੀ ਪੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਵੀ ਹੋਠ ਸੁੱਕੇ ਰਹਿਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੇਦ ਵਾਲੀ ਗਲ ਲੁਕਾ ਰਖਣ ਲਈ ਤਾਕੀਦ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਹ ਅਗੋਂ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜਾਲੀ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਅਸੀਂ ਆਜੜੀ 'ਸਮੁੰਦਰ ਵੀ ਪੀ ਜਾਈਏ, ਤਾਂ ਵੀ ਸਾਡੇ ਹੋਠ ਸੁੱਕੇ ਹੀ ਰਹਿਣ' । ਤੁਹਾਡੀ ਗਲ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ ਜਾਨ ਨਾਲ ਨਿਭੇਗੀ । (ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਸਮਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਉਡੀਕਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਮਾਂ ਜਲਦੀ ਹੀ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਡੀਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸਮਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਉਡੀਕਦਾ' । ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਪਰ ਸੁਭਦਰਾ ਲਈ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਕਦੇ ਨਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਮਸਿਆ ਦੀ ਰਾਤ ਸੀ ।

(ਧੁੰਧਲੇ ਪਰਛਾਵੇਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਰਹਾਂਦੀ ਸੋਂ, ਪਵਾਂਦੀ ਸੋਂ, ਲਕ ਵਿਚਕਾਰੇ ਹੀ ਆਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਤਰੀਕਾ ਵਰਤੇ, ਨਤੀਜਾ ਓਹੀ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਜੋ ਜੀ ਆਉਂਦਾ ਜੇ ਜਤਨ ਕਰ ਵੇਖੋ, ਲੇਖਾ ਉਥੇ ਹੀ ਆਉਣਾ ਹੈ, 'ਸਰਹਾਂਦੀ ਸੋਂ, ਪਵਾਂਦੀ ਸੋਂ ਲਕ ਵਿਚਕਾਰੇ ਹੀ ਆਉ' । ਅੰਤ ਦੇਣਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੀ ਪਵੇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਅੰਧਾਰ, ਸਾਧੂ ਕੂੜਾ, ਚੋਰ ਸਚਿਆਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਅਨਿਆਂ ਹੋਵੇ, ਸਾਧ ਬਝਦੇ ਹੋਣ ਤੇ ਚੋਰ ਛੁਟਦੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਦੋਂ ਦੀਆਂ ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ, 'ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਅੰਧਾਰ, ਸਾਧੂ ਕੂੜਾ, ਚੋਰ ਸਚਿਆਰ' ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਸੀ, ਪਰ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆ ਕੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਦਾ ਉਹ ਮਿਆਰ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਯਾਦ ਕਰੇਗੀ । (ਸੰ)

ਸਰਛਾ ਕਰ ਕਰ ਸੁੱਤੀ ਤੇ ਆਟਾ ਖਾ ਗਈ ਕੁੱਤੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸ਼ੁਮਾਂ ਵਾਂਗ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰੀ ਜਾਏ, ਪਰ ਉਹ ਧਨ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਚ—ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਨੇ ਧਨ ਤਾਂ ਬੜਾ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਐਤਕਾਂ ਅਜਿਹਾ ਵਪਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਰਾ ਧਨ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਵਿਚਾਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਆ ਬਣੀ ਹੈ ਕਿ 'ਸਰਫਾ ਕਰ ਕੇ ਮੁੱਤੀ ਤੇ ਆਟਾ ਖਾ ਗਈ ਕੁੱਤੀ'। (ਸੰ)

ਸਰਬ ਦੂਖ ਜਬ ਬਿਸਰਹਿ ਸੁਆਮੀ।

ਭਾਵ :— ਹੇ ਮਾਲਕ! ਜਦ ਤੂੰ ਵਿਸਰੇਂ ਤਦ ਸਾਰੇ ਹੀ ਦੁਖ ਆ ਚੰਬੜਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਰਬ ਦੂਖ ਜਬ ਬਿਸਰਹਿ ਸੁਆਮੀ'।
ਈਹਾ ਊਹਾ ਕਾਮਿ ਨ ਪ੍ਰਾਨੀ।!

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ -ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਅਉਖਦੁ ਨਾਮੁ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਿਆਂ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਹਰੀ ਸਿਮਰਨ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਅਉਖਦੁ ਨਾਮੁ'।
ਕਲਿਆਨ ਰੂਪ ਮੰਗਲ ਗੁਣ ਗਾਮ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਸਕ੍ਕੇ ਜਿਡੇ ਪੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਭਾਵ :— ਗੱਪਾਂ ਮਾਰ ਅਣਹੋਣੀ ਗਲ ਦਸਣੀ ਜਾਂ ਜਦ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਲਹੂ ਪਾਣੀ ਨਾਲੋਂ ਗਾੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁਲੋ—ਅੜੀਓ! 'ਸਕ੍ਕੇ ਜਿਡੇ ਪੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ'। ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਤੇ ਬਿਗਾਨਾ ਬਿਗਾਨਾ। (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ਰ੍ਮ ਵਿਚ ਸ਼ਰਮ ਕਾਹਦੀ ? ਜਾਂ ਸ਼ਰ੍ਮ ਵਿਚ ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਰਮ ਕੀਤਿਆਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਸੋ ਜੀ, ਮਝ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਰੁਪਏ ਲਵੋਗੇ ? ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਗਲ ਕਹਿ ਦਿਉ। 'ਸ਼ਰ੍ਮ ਵਿਚ ਸ਼ਰਮ ਕਾਹਦੀ' ? (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ਰ੍ਮ ਕਰਦੇ ਸ਼ਰਮਾਉਣ ਪਰ ਝਗੜਾ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ ਸ਼ਰਮਾਉਣਾ।

ਭਾਵ :— ਸੌਦਾ ਕਰਦਿਆਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚੁਪ ਰਹੇ, ਪਰ ਹਿਸਾਬ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਝਗੜਾ ਪਾਏ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਸਾਫ਼ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਤਾਂ ਡਰੇ ਪਰ ਝਗੜਨ ਲਈ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਰੋ ਨੀਂ! ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਬੇਹਯਾਈ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਏ! ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਬੇ-ਮੁਹਾਰੇ ਬੋਂ-ਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤੀ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਹੋ ਗਈ ? ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਏ ਸਾਡੇ ਲੋਕੀ 'ਸ਼ਰ੍ਮ ਕਰਦੇ ਸ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਪਰ ਝਗੜਾ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ ਸ਼ਰਮਾਉਂਦੇ' ਮੈਂ ਆਪ ਕਹਿਨੀ ਆਂ ਨਿਆਣੇ ਹੋਣੇ ਹੀ ਉਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੀਵੀਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਭਾਲ ਸਕੇ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸ਼ਰਾਬ ਖ਼ਾਨਾ ਖ਼ਰਾਬ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਘਰ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਇਹ ਸ਼ਰਾਬ ਖ਼ਾਨਾ ਖ਼ਰਾਬ ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਘੁੰਮਰ ਘੇਰੀ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਕਲਾ ਪਾਏਗੀ।

(ਨਵੀਆ ਸੋਚਾਂ—ਪ੍ਰੀ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ)

ਸ਼ਰੀਕ ਉਜੜਿਆ ਵਿਹੜਾ ਮੋਕਲਾ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਰੀਕ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁੱਜਣ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦਸਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸ਼ਰੀਕ ਉਜੜਿਆ, ਵਿਹੜਾ ਮੋਕਲਾ।' ਉਸਦੀ ਕੀ ਹਮਦਰਦੀ ਹੈ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਗੋਂ ਉਹ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਬਈ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧੀ ਥਲੇ ਲੱਥਾ ਤੇ ਉਹਦੀ ਚੜ੍ਹ ਮੱਚੀ। (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ਰੀਕ ਸਿਹਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦਾ ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣਾ ਸਾਕ ਸਨੇਹੀ ਹੀ ਬਦਨਾਮੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸ਼ਰੀਕ ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਸਿਹਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦਾ।" ਬਦਨਾਮੀ ਜਿੰਨੀ ਚਾਹੋ, ਉਹਦੇ ਤੋਂ ਕਰਵਾ ਲਉ। ਕੰਮ ਪਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨੱਚੇ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ਰੀਕ ਦਾ ਦਾਣਾ, ਸਿਰ ਦੁਖਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਬਹੁਤ ਅਹਿਸਾਨ ਦਸਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਜਦ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਸ਼ਰੀਕ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਭਾਬੀ ਜੀ, ਤੁਹਾਡੀ ਦਾਤ ਸਾਨੂੰ ਕਿੱਥੋਂ ? 'ਸ਼ਰੀਕ ਦਾ ਦਾਣਾ, ਸਿਰ' ਦੁਖਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ'। ਅਸੀਂ ਕੌਣ ਹਾਂ ਮੋੜਨ ਵਾਲੇ।

ਆਹੋ ਜੀ, ਕਰ ਲਉ ਮੌਜਾਂ, ਖਚਾਈਆਂ ਕਮਾਈਆਂ ਤੇ 'ਸ਼ਰੀਕ ਦਾ ਦਾਣਾ ਨਹੀਂ ਛਡਣਾ ਭਾਵੇਂ ਸਿਰ ਦੁਖ ਜਾਏ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ਰੀਕ ਲਾਉਣ ਲੀਕ, ਪੁੱਜੇ ਜਿਥੋਂ ਤੀਕ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਸਾਕ ਅੰਗ ਪੂਰਾ ਤ੍ਰਾਣ ਲਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਾਕ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰਾਂ ? ਕਿਥੇ ਜਾਵਾਂ ? 'ਸ਼ਰੀਕ ਲਾਉਣ ਲੀਕ, ਪੁੱਜੇ ਜਿਥੋਂ ਤੀਕ'। ਆਪਣੇ ਹੀ ਹਦੋਂ ਵਧ ਬਦਨਾਮੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਲਾਹੀ ਹੋਈ ਖਿਚੜੀ ਦੰਦਾਂ ਨੂੰ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਫਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੂਏ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤੇ ਸਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਲਾਹੁੰਦਾ ਹੀ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਫਲ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਵਿਰੁਧ ਹੀ ਪਰਚਾ ਜਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਚ ਹੀ ਆਖਦੇ ਹਨ 'ਸਲਾਹੀ ਹੋਈ ਖਿਚੜੀ ਦੰਦਾਂ ਨੂੰ ਲਗਦੀ ਹੈ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਲਾਹੀ ਦਾ ਗੁੜ ਦੰਦੀ ਲੱਗਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਿਸ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਕਰੀਏ, ਉਹ ਉਲਟਾ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਜਵਾਈ ਦੀਆਂ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਕਰਦੇ ਥਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਾਂ, ਪਰ ਉਹ ਬੜੇ ਰੁੱਖੇ ਵਰਤੇ। 'ਸਲਾਹੀ ਦਾ ਗੁੜ ਦੰਦੀ ਲੱਗਾ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਵਾਲ ਕਣਕ, ਜਵਾਬ ਛੋਲੇ।

ਭਾਵ :— ਪੁਛੀਏ ਕੁਝ ਤੇ ਉਤਰ ਕੁਝ ਮਿਲੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ ਕੁਝ, ਤੁਸਾਂ ਉਤਰ ਕੁਝ ਦਿਤਾ। 'ਸਵਾਲ ਕਣਕ, ਜਵਾਬ ਛੋਲੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਇਹ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਵੇਰ ਦਾ ਭੁਲਿਆ ਜੇ ਸ਼ਾਮੀਂ (ਰਾਤੀਂ) ਘਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਭੁਲਾ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਗ਼ਲਤ ਰਾਹ ਪੈ ਕੇ ਫਿਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰ ਪਵੇ, ਉਸ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ ਨੇ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਗਲ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਆਖਿਆ, "ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ ਪੁਤਰ, ਤੂੰ ਜੇ ਗ਼ਲਤੀ ਕਰ ਬੈਠਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ, ਨਾਲੇ 'ਸਵੇਰ ਦਾ ਭੁਲਿਆ ਜੇ ਸ਼ਾਮੀਂ ਘਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁਲਿਆ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ'।

(ਸੰ)

ਸਵੇਰੇ ਸਵੇਂ ਅੰਨ੍ਹੇਰੇ ਹੀ ਜਾਗੇ, ਸੁਖ ਸੰਪਤ ਅਰ ਬੁਧ ਆਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਸਵੇਰੇ ਸੌਂ ਜਾਣ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਗ ਪੈਣ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਦੁਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਬੇ—ਬਚੀਓ ! ਚੰਗੀ ਨੂੰਹ ਧੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਇਹ ਗੁਣ ਜੇ ਕਿ 'ਸਵੇਰੇ ਸਵੇਂ ਤੇ ਅੰਨ੍ਹੇਰੇ ਜਾਗੇ, ਸੁਖ, ਸੰਪਤ, ਅਰ ਬੁਧ ਹੀ ਆਗੇ ।" ਅਕਲ, ਉਮਰ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਧੰਨ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਸਰੀਰ ਨਵਾਂ ਨਰੋਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੜੇ ਘਰ ਦੇ ਕੋਲੇ ਹੀ ਸਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀ ਹਥੋਂ ਜਾਂਦੇ ਵੇਲੇ ਜਾਂ ਕੰਜੂਸ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਮਿਲੇ ਲੈ ਲਵੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਲਾ ਸਿੰਘ—ਭਈ ਹੀਰ ਮੈਨੂੰ ਕੁਲਦੀ ਏ, ਮਿਰਜ਼ੇ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸਦਾਂ ਲਾ ਦੇਨਾਂ ਵਾਂ, ਕਹੋ ਤੇ ।

ਕੁਝ ਵਿਚੋਂ—ਚੰਗਾ ਚੰਗਾ, ਏਲ ਤੂੰ । ਸਦਾਂ ਹੀ ਸਹੀ ।

ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਘ—'ਸੜੇ ਘਰ ਦੇ ਕੋਲੇ ਹੀ ਸਹੀ' ।

(ਸੁਭਦਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਸੜੇ ਪਿੰਡੋਂ ਰੋਲ ਵਾਂਗ ਨਚ ਆਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੋਂ ਆਸ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੋਂ ਜੋ ਮਿਲ ਜਾਏ ਉਹੀ ਚੰਗਾ ਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਲਿਆਉਣਾ ਸੀ ਭਰਾ ਹੋ ਰ ਕੋਲੋਂ । 'ਸੜੇ ਪਿੰਡੋਂ ਰੋਲ ਵਾਂਗ ਨਚ ਆਏ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੀ ਹੋਇਆ । ਕੁਝ ਹੱਥ ਪਲੇ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾ ਜਾਤਿ ਸਾ ਪਤਿ ਹੈ ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥

ਭਾਵ :— ਜ਼ਾਤ-ਪਾਤ ਜਨਮ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ, ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਾਤਿ ਜਨਮੁ ਨਹ ਪੂਛੀਐ
ਸਚ ਘਰੁ ਲੇਹੁ ਬਤਾਇ ॥
'ਸਾ ਜਾਤਿ ਸਾ ਪਤਿ ਹੈ
ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ)

ਸਾਉਣ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਹਰਿਆਵਲ ਹੀ ਹਰਿਆਵਲ ਦਿਸਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਨਸ਼ੇ ਦੇ ਲੋਰ ਵਿਚ ਜਦ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਸੂਝ ਨਾ ਹੋਵੇ । ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਖੁਮਾਰੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਮਝ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋ ਬੈਠੇ। ਜਾਂ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਕੋਈ ਸੁਖ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਲਈ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੋਂ ਬੇਖ਼ਬਰ ਹੋ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸੋਚੇ ਕਿ ਦੋ ਘੋੜਿਆ ਦੀ ਗੱਡੀ ਉਤੇ ਛੀ ਸਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਦੇ ਬੈਠਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ । ਇਥੇ ਸ਼ਰਾਬ ਸਰਬੋਬੂਰੀ ਦਾ ਪਰਤਾਪ, 'ਸਾਉਣ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਹਰਿਆਉਲ' ! ਦੱਸ ਬਾਰਾਂ, ਜਿੰਨੇ ਬੈਠੇ, ਬੈਠ ਗਏ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸਾਉ ਸੋ ਜੋ ਚੁਪ । ਵੇਖੋ : ਇਕ ਚੁੱਪ ਸੌ ਸੁਖ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਘੱਟ ਬੋਲੇ ਓਹੋ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਰਾ ਜੀ, 'ਸਾਉ ਸੋ ਜੋ ਚੁੱਪ' ਬੜ ਬੜ ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਹੋਛਾਪਨ ਹੀ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਸਾਇਰ ਅੱਗ ਨ ਲੱਗਈ ਮੇਰ ਸੁਮੇਰ ਨ ਵਾਉ ਡੁਲਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਤੇ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਨੂੰ ਪੌਣ ਡੁਲਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਅਰਥਾਤ ਸੱਚ ਨੂੰ ਕੂੜ ਕੋਈ ਢਾਹ ਨਹੀਂ ਲਾ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੰਗ ਸੰਗ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਜਲ
ਕਰ ਨ ਸਕੈ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਮਿਲਾਈ ॥

ਸਾਇਰ ਅੱਗ ਨ ਲਗਈ
ਮੇਰ ਸੁਮੇਰੁ ਨ ਵਾਉ ਡੁਲਾਈ ।।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਇਰ ਬੂੰਦ ਬਰਾਬਰੀ, ਕਿਉਂ ਆਖ ਵਖਾਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਬੂੰਦ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਾਨਣ ਚੰਦ ਨ ਪੁਜਈ ਚਮਕੈ ਟਾਨਾਣਾ ।।
ਸਾਇਰ ਬੂੰਦ ਬਰਾਬਰੀ ਕਿਉਂ ਆਖ ਵਖਾਣਾ ।।
(ਵਾਰਾਂ – ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਈ ਸੁਹਾਗਣ ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਭਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਓਹੀ ਸੁਹਾਗਣ ਹੈ ਜੋ ਹਰੀ-ਪਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗੇ । ਜਾਂ ਓਹੀ ਚੰਗਾ ਜੋ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਾਈ ਸੁਹਾਗਣਿ ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਭਾਈ' ।।
ਤਿਸ ਕੈ ਸੰਗ ਮਿਲਉ ਮੇਰੀ ਮਾਈ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਸਾਈਆਂ ਕਿਤੇ, ਵਧਾਈਆਂ ਕਿਤੇ ਵੇਖੋ : ਏਧਰ ਸਾਈਆਂ ਤੇ ਓਧਰ ਵਧਾਈਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਨ੍ਹਾਵੇ ਤੇ ਕੰਮ ਦੂਜੇ ਦਾ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਦੀ ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਉਸ ਦੀ ਕਥਨੀ ਤੇ ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਬੜਾ ਫਰਕ ਹੈ, ਓਪਰੋ ਓਪਰੀ ਤਾਂ ਆਸ ਮੈਨੂੰ ਬਨ੍ਹਾਈ ਰਖੀ, ਪਰ ਮੌਕੇ ਸਿਰ ਆ ਕੇ ਕੰਮ ਦੂਜੇ ਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਅਖੇ 'ਸਾਈਆਂ ਕਿਤੇ, ਵਧਾਈਆਂ ਕਿਤੇ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਈਂ ਅੱਖਾਂ ਫੇਰੀਆਂ ਵੈਰੀ ਕੁਲ ਜਹਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਉਪਰ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਟੁਟ ਪੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ਉਸ ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਹਾਲਤ 'ਸਾਂਈ ਅੱਖਾਂ ਫੇਰੀਆਂ ਵੈਰੀ ਕੁਲ ਜਹਾਨ' ਹਰ ਪਾਸੇ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਤੇ ਔਕੜਾਂ ਹਨ ਉਸ ਲਈ ਤਾਂ ਹੁਣ । (ਸੰ)

ਸਾਈਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਾਜਰਾਂ, ਵਿੱਚੇ ਰੰਬਾ ਰਖ ।

ਭਾਵ :— ਬਖਸ਼ਸ਼ ਸਮੇਂ ਪੂਰਾ ਲਾਭ ਉਠਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਰਤੀ—ਦਿਨ ਚੰਗੇ ਜੇ, ਜਿੰਨਾ ਲਾਭ ਲੈਣਾ ਜੇ, ਲੈ ਲਵੋ । 'ਸਾਈਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਾਜਰਾਂ ਵਿੱਚੇ ਰੰਬਾ ਰੱਖ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਈਂ ਨਾ ਲਹਿਨ ਰੁੱਖੀ ਤੇ ਕੁੱਤਾ ਘੀ ਖਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਤਾਂ ਰੁੱਖੀ ਰੋਟੀ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਨੌਕਰ ਚਾਕਰ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਕੋਲ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਗੱਪ ਬਹੁਤੀ ਮਾਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਵੇਖਿਆ ਨੀਂ ਵੱਡਾ ਤੁਹਾਡਾ ਘਰ 'ਸਾਈਂ ਨਾ ਲਹਿਨ ਰੁੱਖੀ ਤੇ ਕੁੱਤਾ ਘੀ ਖਾਵੇ' । ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਕੁਝ ਜੁੜਦਾ ਨਹੀਂ, ਨਖਰਾ ਵੇਖੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਈਂ ਬਾਝੋਂ ਮਾਲ ਦੋਹੇਲਾ, ਹੱਥ ਨਾ ਫਾੜੇ ਕੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਲਕ ਬਿਨਾ ਮਾਲ ਡੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫ਼ਕੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਰੁਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਸੱਚ ਹੈ 'ਸਾਈਂ ਬਾਝੋਂ ਮਾਲ ਦੋਹੇਲਾ ਹੱਥ ਨਾ ਫਾੜੇ ਕੋਈ ।
(ਸੰ ਪ੍ਰ)

ਸਾਹ ਸਤੋੜ ਤੇ ਹਾਥੀ ਦਾ ਪੌੜ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਵੀ ਨਾ ਦਸੇ ਪਰ ਅਗਲਾ ਸੱਕਾ ਸਾਕ

ਅੰਗ ਬਣ ਬਣ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੀਰ—ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਕੀ ਲਗਦੇ ਓ, ਸਾਹ ਸਤੋੜ ਤੇ ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੋਤ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ)

ਸਾਹਨ ਸਾਹਨ ਲੜਨ ਤੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦਾ ਖਉ। ਜਾਂ ਸਾਹਨਾ ਦਾ ਭੇੜ ਤੇ ਝਾੜੀਆਂ ਦਾ ਖੌ। ਜਾਂ ਸਾਹਨਾਂ ਦੇ ਭੇੜ ਵਿਚ ਕੌਣ ਆਵੇ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕੜਿਆਂ ਦੇ ਲੜਾਈ ਝਗੜੇ ਵਿਚ ਗਰੀਬ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਹਣਾਂ ਦੇ ਭੇੜ ਵਿਚ ਕੌਣ ਆਵੇ ! ਨਾਲੇ ਬੁਰਾ ਬਣੇ, ਨਾਲੇ ਆਪਣੀ ਪੱਤ ਲੁਹਾਵੇ। (ਸੰਗ੍)

ਹਥ ਸਲਾਮਤ ਦੂਰ ਦੀ, ਤੇ ਗਲ ਕਰੀਏ ਸ਼ਊਰ ਦੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਹੋ ਕੇ ਮਾੜੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫਿਰ ਤੂੰ ਜੋ ਆਖ ਦਿਤਾ, ਹੌਲਦਾਰ ਦਾ ਸਾਕ ਸ਼ਰੀਕਾ ਏ, ਖੋਰੇ ਜਾਤ ਦਾ ਕੌਣ ਏ—ਚੂਹੜਾ ਏ ਕਿ ਚਮਿਆਰ ਤੇ ਝਟ ਦੇ ਕੇ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਸਾਕ ਚਕ ਬਣਾਇਆ। ਸਿਆਣੇ ਆਂਹਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਪਈ, 'ਸਾਹਬ ਸਲਾਮਤ ਦੂਰ ਦੀ, ਤੇ ਗਲ ਕਰੀਏ ਸ਼ਊਰ ਦੀ'।

(ਲਵ ਮੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸ਼ਾਹ ਸੁਹੇਲੇ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੇ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਾਹ (ਧਨੀ ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼) ਸਦਾ ਹੀ ਸੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅਗੇ ਵੇਈ ਸੇ ਲਹਿਨ ਸੇਵਾ ਅੰਦਰ ਕਾਰ ਕੁਮਾਦੇ ॥
ਪਤਿਸ਼ਾਹਾਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਵਰਤੈ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦੇ ॥
ਸ਼ਾਹ ਸੁਹੇਲੇ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੇ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸ਼ਾਹ ਬਿਨਾ ਪਤ ਨਹੀਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾ ਗਤ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਪਾਸੋਂ ਕਰਜ਼ਾ ਲਏ ਬਿਨਾ ਝਟ ਨਾ ਲੰਘੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਇਆ—ਨਹੀਂ ਸ਼ਾਹ ! ਨਰਾਸ ਕਿਉਂ ਹੋਨਾ ਏਂ—ਸ਼ਾਹ ਬਿਨਾ ਪਤ ਨਹੀਂ ਤੇ ਗੁਰ ਬਿਨਾ ਗਤ ਨਹੀਂ। ਭਲਾ ਸ਼ਾਹ ! ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਨਾ ਅਸਾਂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਹੈ ?

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲਦੀਨ)

ਸ਼ਾਹਾਂ ਨਾਲ ਬਰੋਬਰੀ, ਸਿਰ ਸਿਰ ਚੋਟਾਂ ਖਾਹ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਦਾ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਹੋ ਪਵੇ ਤੇ ਗਰੀਬ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫਤਹ ਚੰਦ-ਮਿਤ੍ਰਾ ! ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਟਕਰ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਤੂੰ ਕੀ ਖਟਣਾ ਹੈ, 'ਸ਼ਾਹਾਂ ਨਾਲ ਬਰੋਬਰੀ, ਸਿਰ ਸਿਰ ਚੋਟਾਂ ਖਾਹ'। ਐਵੇਂ ਦਖੀ ਹੋਵੇਂਗਾ। (ਸੰਗ੍)

ਸਾਹਿਬ ਓਹੁ ਨ ਸੇਵੀਐ ਜਮ ਦੰਡ ਸਹਾਈਐ।

ਭਾਵ :— ਉਸ ਮਾਲਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਾ ਕਰੀਏ, ਜਿਹੜਾ ਜਮਾਂ ਦੇ ਡੰਡ ਤੋਂ ਨਾ ਬਚਾਵੇ। ਭਾਵ, ਮਾਲਕ ਵੱਡਾ ਸਹੇੜੀਏ, ਹੌਛਾ ਜਾਂ ਕੱਚਾ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੌਛਾ ਸ਼ਾਹ ਨ ਕੀਚੀਈ ਫਿਰ ਪਛੋਤਾਈਐ ॥
ਸਾਹਿਬ ਓਹੁ ਨ ਸੇਵੀਐ ਜਮ ਦੰਡ ਸਹਾਈਐ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਹਿਬ ਇਕੋ, ਰਾਹ ਦੁਇ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਲਕ ਇਕ ਹੈ, ਪਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਣਾਂ ਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੇ ਅੱਡੋ ਅੱਡ ਤਰੀਕੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੂਈ ਸੀਵੈ ਜੋੜ ਕੇ ਵਿਛੜਿਆਂ ਕਰ ਮੇਲ ਖਿਲਾਣਾ ।
ਸਾਹਿਬ ਇਕੋ ਰਾਹ ਦੁਇ, ਜਗ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਣਾ'
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਹਿਬ ਭਾਵੈ ਸੋ ਥੀਐ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਮਾਲਕ (ਹਰੀ) ਨੂੰ ਭਾਂਵਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਤ੍ਰੈਗੁਣ ਸਭਾ ਧਾਤੁ ਹੈਨ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਨ ਭਾਇ ।
ਗਤਿ ਮੁਕਤਿ ਕਦੇ ਨ ਹੋਵਈ ਰਉਮੈ ਕਰਮ ਕਮਾਹਿ ।
ਸਾਹਿਬ ਭਾਵੈ ਸੋ ਥੀਐ ਪਇਐ ਕਿਰਤਿ ਫਿਰਾਂਹਿ ।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਲ੍ਹਾਰ)

ਸਾਹਿਬੀ ਕੀ ਤੇ ਸਰਫ਼ਾ ਕੀ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਧਨੀ ਹੋ ਕੇ ਕੰਜੂਸੀ ਜਾਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! 'ਸਾਹਿਬੀ ਕੀ ਤੇ ਸਰਫ਼ਾ ਕੀ' । ਤੁਸੀਂ ਐਡੇ ਧਨੀ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਐਨਾ ਸੰਕੋਚ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹੋ ? ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਜੰਮਣ ਤੇ ਮਿਠਾਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵੰਡੀ । (ਸੰਗੂ)

ਸਾਹੁਰੈ ਢੋਈ ਨ ਲਹੈ ਪੇਈਐ ਨਾਹੀ ਥਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਤੇ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਭਣੀ । ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਿਤੇ ਵੀ ਥਾਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਹੁਰੈ ਢੋਈ ਨ ਲਹੈ ਪੇਈਐ ਨਾਹੀ ਥਾਉ ।।
ਪਿਰੁ ਵਾਤੜੀ ਨ ਪੁਛਈ ਧਨ ਸੋਹਾਗਣਿ ਨਾਉ ।।
(ਸ਼ਲੋਕ—ਸ਼ੇਖ ਫ਼ਰੀਦ)

ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਸਿਰ ਲਾਨ੍ਹ ਦੀ ਪੱਗ, ਜੀ ਕਹਿਣਾ ਤੇ ਓਏ ਕਹਾਵਣਾ, ਧਰ ਧਰ ਦੇਣੀ ਅੱਗ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਸੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਨਾਲ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਗੰਢੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਜਾਂ ਧਨੀ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ? ਓਹਨਾਂ ਦੀ ਆਕੜ ਸਾਡੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਹਿਣ ਹੁੰਦੀ । 'ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਸਿਰ ਲਾਨ੍ਹ ਦੀ ਪੱਗ, ਜੀ ਕਹਿਣ ਤੇ ਓਏ ਕਹਾਵਣਾ, ਧਰ ਧਰ ਦੇਣੀ ਅੱਗ', ਦੋਸਤੀ ਕਰੀਏ, ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਜੇਹਾਂ ਨਾਲ । (ਸੰਗੂ)

ਸਾਹੇ ਬੱਧੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਲੱਧੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਉਚ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਅਭਿਮਾਨੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਵੀ ਨਾ ਆਕੜੇ ਤੇਲੀਆਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ । ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਖੇ 'ਸਾਹੇ ਬੱਧੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਲੱਧੀ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ। ਤਸੀਲਦਾਰ ਜੂ ਹੋ ਗਿਆ । (ਸੰਗੂ)

ਸਾਹੇ ਲਏ ਲਿਖਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜੀਵਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਿਯਤ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਜਿਤੁ ਦਿਹਾੜੈ ਧਨ ਵਰੀ ਸਾਹੇ ਲਏ ਲਿਖਾਇ ।।
ਮਲਕੁ ਜਿ ਕੰਨੀ ਸੁਣੀਦਾ ਮੁਹੁ ਦੇਖਾਲੇ ਆਇ ।।
(ਸ਼ਲੋਕ—ਸ਼ੇਖ ਫ਼ਰੀਦ)

ਸਾਕ ਸੋਨਾ ਪਰੀਤ ਪਿਤਲ ਜਾਂ ਸਾਕ ਸੁਲਾਕ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤ ਪਲੀਤ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਰਾਇਆ ਪਰਾਇਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦੋਂ ਉਸ ਪਾਸ ਪੈਸਾ ਨਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਮਿੱਤਰ ਤਿੱਤਰ ਬਿੱਤਰ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਕੰਮ ਆਇਆ ਉਸ ਦਾ ਚਾਚੇ ਦਾ ਪੁਤ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ । ਸੱਚ ਹੈ, 'ਸਾਕ ਸੋਨਾ, ਪਰੀਤ ਪਿਤਲ ।' (ਸੰ)

ਸਾਕ ਨਾ ਜਾਣੀਏ ਮਾੜਾ, ਮੀਂਹ ਨਾ ਜਾਣੀਏ ਗਾੜਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਬੰਧੀ ਤੇ ਮੀਂਹ ਭਲਾ ਹੀ ਕਰਦੇ ਨੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚੀ : ਜਠਾਣੀ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਨਾ ਆਖ, 'ਸਾਕ ਨ ਜਾਣੀਏ ਮਾੜਾ, ਮੀਂਹ ਨਾ ਜਾਣੀਏ ਗਾੜਾ' । ਸੰਬੰਧੀ ਸੌ ਮਾੜੇ ਹੋਣ, ਫਿਰ ਪਰਾਇਆਂ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਸਾਕਤ ਕਾਰੀ ਕਾਂਬਰੀ ਧੋਇ ਹੋਇ ਨ ਸੇਤੁ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਕਦੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਾਲੀ ਕੰਬਲੀ ਧੋਣ ਨਾਲ ਚਿੱਟੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਇੱਨੀ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਚੇਤੇ ਰਖਣੀ, 'ਸਾਕਤ ਕਾਰੀ ਕਾਂਬਰੀ ਧੋਇ ਹੋਇ ਨਾ ਸੇਤੁ' । ਕਦੀ ਗੰਦੀਆਂ ਹੋਲਾਂਆਂ ਗੰਦ ਬਕਦੀਆਂ ਤੇ ਗੰਦ ਉਡਾਂਦੀਆਂ, ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ — ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸਾਖ ਬਣਾ, ਪਰਤੀਤ ਜੰਮੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸਦੀ ਸਾਖ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਲੋਕੀ ਆਪ ਹੀ ਉਸਦਾ ਇਤਬਾਰ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਨਾ ਸਿੰਘਾ ! ਪਰਤੀਤ ਜਮਾਉਣ ਲਈ ਸਾਖ ਬਣਾਉਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਫਿਰ ਜਿੰਨਾ ਰੁਪਈਆ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ, ਲੈ ਜਾਇਆ ਕਰੀਂ । ਤੂੰ ਅਗੇ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਜਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਕ ਵੇਰ 'ਸਾਖ ਬਣੀ ਤਾਂ ਪਰਤੀਤ ਜੰਮੀ', ਕੋਈ ਫਿਰ ਥੂਹੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਮੋੜਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਸਾਗਰ ਗਾਗਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਵਡੀ ਸਾਰੀ ਚੀਜ਼ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਥਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੀਰ ਜੀ ! 'ਸਾਗਰ ਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦਾ' । ਮੁੰਡੇ ਸਾਡੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਦੂਰ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਕੀ ਸੀ ਜੋ ਘਰ ਬਹਾ ਲੈਂਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਸਾਚ ਬਿਨਾ ਸੂਚਾ ਕੋ ਨਾਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਕਮਾਏ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਭੇਖ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਵਰਨ ਭੇਖ ਅਸਰੂਪ ਸੁ ਏਕੋ
ਏਕੋ ਸਬਦ ਵਿਡਾਣੀ ॥
ਸਾਚ ਬਿਨਾ ਸੂਚਾ ਕੋ ਨਾਹੀ
ਨਾਨਕ ਅਕਥ ਕਹਾਣੀ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ)

ਸਾਡਾ ਮੀਆਂ ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਾਕਮ, ਪਤੀ ਜਾਂ ਵਡਿੱਕਾ ਨੇੜੇ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਬੰਦਾ ਮਨ-ਮਾਨੀਆਂ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਤਦ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਿੱਟ ਕੇ ਬਹੁ । ਕੁਝ ਸ਼ਰਮ ਕਰਿਆ ਕਰ । "ਸਾਡਾ ਮੀਆਂ ਘਰ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ" । ਤੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕੁੰਡਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਜੇ ਇਵੇਂ ਹੀ ਮੰਨ-ਮੰਨੀਆਂ ਕਰਦੀ ਰਹੀ, ਤਾਂ ਖੁਆਰ ਹੋਵੇਂਗੀ । (ਸੰਗ੍)

ਸਾਡੀ ਹਾਰ, ਤੁਸਾਡੀ ਜੇਤ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੁਣ ਕੀ ਕਰਾਂ ਜੇ ਆਯਾ ਚੇਤ,
ਬਨ ਤ੍ਰਿਨ ਫੂਲ ਰਹੇ ਸਭ ਖੇਤ ।
ਆਪਣਾ ਅੰਤ ਨਾ ਦੇਂਦੇ ਭੇਤ,
ਸਾਡੀ ਹਾਰ ਤੁਸਾਡੀ ਜੇਤ ।
ਹੁਣ ਮੈਂ ਹਾਰੀਆਂ । (ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਸਾਡੀ ਬਿੱਲੀ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਈ ਮਿਆਉਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਹੀ ਧੋਖਾ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਸਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਆਖਿਆ—ਓਏ 'ਸਾਡੀ ਬਿੱਲੀ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਈ ਮਿਆਉ'' ? ਬੱਚਾ ਸਾਡੇ ਹੀ ਹਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪਲ ਕੇ ਤੇ ਹੁਣ ਵਿੱਚ ਈ ਲਾਗੂ ਹੋ ਪਿਆ ਏਂ ?

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਡੀ ਮੌਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੰਢੇ ਵੇਖੇ ਖਲਾ ਤਮਾਸ਼ਾ,
ਸਾਡੀ ਮੌਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ।
ਮੋਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਯੋ ਸਾਸਾ,
ਵੇਖਾਂ ਦੇਸੀ ਕਦੋਂ ਦਿਲਾਸਾ,
ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੇ । (ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਸਾਡੇ ਖੂਹ ਦਾ ਮੀਂਹ ਤੇ ਸਾਡੇ ਤੇ ਹੀ ਵੱਸੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਹਾਸ ਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਮੋਰੇ ਉੱਤੇ ਮੀਂਹ ਵਸੀ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਤੂੰ ਰੇਸ਼ੋ ਓਵੇਂ ਹੀ ਓਵੇਂ ਸੁੱਕੀ ਪੁੱਕੀ ? ਦਸ ਸਾਲ ਦਾ ਬੱਚਾ ਕਮਲੇਸ਼ ਨਾ ਸਮਝ ਸਕਿਆ । 'ਸਾਡੇ ਖੂਹ ਦਾ ਮੀਂਹ ਤੇ ਸਾਡੇ ਤੇ ਹੀ ਵੱਸੇ' । ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਟਕਾਂਦੇ ਹੋਇ ਰੇਸ਼ਮਾ ਬੋਲੀ ।

(ਸਵੇਰ ਸਾਰ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ)

ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਓਗੇ ਤਾਂ ਕੀ ਲਆਓਗੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਆਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਕੀਹ ਦਿਓਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਹਰ ਵੇਲੇ ਤੇ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਆਪਣਾ ਲਾਭ ਹੀ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਤੁਹਾਡਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ, 'ਅਖੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਉਗੇ ਤਾਂ ਕੀ ਲਿਆਉਗੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਆਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਕੀ ਦਿਓਗੇ' । ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣਾ ਹੀ ਲਾਭ ਸੋਚਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਥੋਂ (ਸਾਡੇ ਕੰਮੋ) ਗਈਏ ਗੋਰੀਏ, ਭਾਵੇਂ ਅਗੋਂ ਖੜਨ ਨੀ ਚੋਰ । ਜਾਂ ਸਾਥੋਂ ਗਈਏ ਗੋਰੀਏ ਪਰੇ ਪਰੇਡੇ ਜਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਸਾਂਝ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਅਜੋੜ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਆਪਣੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਦਸਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਏ, ਭੁੱਬੇ ਭਾਵੇਂ ਤਰੇ, ਸਾਨੂੰ ਕੀ ? ਅਖੇ 'ਸਾਥੋਂ ਗਈਏ ਗੋਰੀਏ, ਭਾਵੇਂ ਅਗੋਂ ਖੜਨ ਨੀ ਚੋਰ' ।

(ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਧ ਭਲੇ ਅਣਨ੍ਹਾਤਿਆਂ, ਚੋਰ ਸਿ ਚੋਰਾ ਚੋਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਚੋਰ ਹਨ, ਉਹ ਤੀਰਥਾਂ ਉਤੇ ਨਹਾ ਕੇ ਵੀ ਚੋਰ ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ ਤੇ ਸਾਧ ਨਹਾਏ ਬਿਨਾ ਵੀ ਚੰਗੇ ਹਨ । ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਨੂੰ ਨਿੰਦਣ ਜਾਂ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਬਾਹਰ ਦੇ ਮੈਲੇ ਵੇਸ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਹਾਸਰਸ ਵਿਚ ਨਾ ਨਹਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਦਲੀਲ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਬਾਹਰਿ ਧੋਤੀ ਤੂਮੜੀ ਅੰਦਰਿ ਵਿਸੁ ਨਿਕੋਰ ॥
ਸਾਧ ਭਲੇ ਅਣਨ੍ਹਾਤਿਆ ਚੋਰ ਸਿ ਚੋਰਾ ਚੋਰ' ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਚੋਰ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰੋਂ ਹੋਰ ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ । ਹੋਰ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਮਾਰ-ਮਾਸਟਰ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਸਮਝਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਅਜ-ਕਲ ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਚੋਰ ਫਿਰਦੇ ਨੇ ।

(ਦੋਸ਼—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਦਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ? ਜਾਂ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਵਾਦਾਂ ਨਾਲ ਸਣੇ ਮਲਾਈ ਆਉਣ ਦਿਉ । ਜਾਂ ਸਾਧ (ਸੰਤ) ਰੁਖੇ ਪਰੋਂਠੇ ਹੀ ਛਕਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਸੇ ਅਗੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਰਖੇ ਤੇ ਉਹ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਛਕੇ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਚੋਖੀ ਚੀਜ਼ ਖਾਣ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚੁਕ ਲਵੇ ਤਾਂ ਹਾਸ ਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ—'ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਵਾਦਾਂ ਨਾਲ ? ਸਣੇ ਮਲਾਈ ਹੀ ਆਉਣ ਦਿਉ' । ਭੂਆ ਜੀ ! ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ ਅਖਣ ਹੋਰ ਵੀ ਦਾਲ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਓ । ਔਖੇ ਸੌਖੇ ਖਾ ਹੀ ਲਵਾਂਗੇ ।

(ਸੰਗ)

ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਜਾਗੋ ਤੇ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਲਗੋ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਦੁਪਾਸੜ ਹਮਦਰਦੀ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਅਨੋਖੇ ਹੋ, ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਤੁਹਾਡੇ ਅਲਬੇਲੇ ਸੁਭਾ ਦੀ, 'ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਜਾਗੋ, ਤੇ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਲਗੋ' । ਕੀ ਸਮਝੀਏ, ਤੁਹਾਡਾ ਮਨ ਕਿਥੇ ਹੈ ? (ਸੰਗ)

ਸਾਧੂ ਬੋਲੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ, ਸਾਧ ਕਾ ਬੋਲਿਆ ਬਿਰਥਾ ਨਾ ਜਾ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਬਚਨ ਸਾਧੂ ਜਨ (ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼) ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੱਚ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੁਨੀ ਚੰਦ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਸੰਤ ਰੋਖ ਵਿਚ ਮੇਖ ਮਾਰਦੇ ਨੇ । 'ਸਾਧੂ ਬੋਲੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ, ਸਾਧ ਕਾ ਬੋਲਿਆ ਬਿਰਥਾ ਨਾ ਜਾ' ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿਓ ਜਾਂ ਬੂਟੀ ਦਿਓ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਸ਼ਟ ਦੂਰ ਹੋਵੇ ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਨੀ ਸੇਤੀ ਕੀਜੀਏ, ਨਾਤਾ ਵੈਰ ਪਰੀਤ ।

ਭਾਵ :— ਵਰਤੋਂ ਵਿਹਾਰ ਆਪਣੇ ਵਰਗਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਰਖਣਾ ਠੀਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੋਚਿਆ ਤਾਂ ਸੀ, ਪਰ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਏ, ਉਹ ਹੋਇਆ ਵਡਾ ਆਦਮੀ, ਦੋ ਢਾਈ ਸੌ ਤਨਖਾਹ ਪਾਂਦਾ ਏ ਤੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨਾ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣ ਜੋਗਾ ਵੀ । ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਅਖੇ 'ਸਾਨੀ ਸੇਤੀ ਕੀਜੀਏ, ਨਾਤਾ ਵੈਰ ਪਰੀਤ' ਉਹਨੂੰ ਸਾਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਪਈ ਏ ਜੁ ਬੁਟੀ ਬਾਂਦਰੀ ਜੋ ਜੁੜੀ ਲੈ ਲਵੇਗਾ । (ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਨੂੰ ਸੱਜਣ ਸੋ ਮਿਲੇ, ਗੱਲ ਲੱਗੀ ਬਾਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਉਤੇ ਜੁਲੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਉਹ ਭੀ ਨਾਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਘਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵੀ ਗ਼ਰੀਬ ਅੰਗ ਸਾਕ ਜੁੜ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਚਾਚੀ ! ਕੀ ਦਸਾਂ, ਸਾਕ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ? 'ਸਾਨੂੰ ਸਜਣ ਸੋ ਮਿਲੇ ਗੱਲ ਲੱਗੀ ਬਾਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਉਤੇ ਜੁਲੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਉਹ ਭੀ ਨਾਹੀਂ' । ਬਸ, ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਤੇ ਥਾਂਕੇ ਦਿਹਾੜੇ ਹਨ ।

(ਸੰਗ)

ਸਾਪ ਕੁੰਚ ਛੋਡੈ, ਬਿਖੁ ਨਹੀ ਛਾਡੈ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਪ ਆਪਣੀ ਕੁੰਜ-ਖਲੜੀ ਲਾਹ ਛੱਡਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜ਼ਹਿਰ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ । ਭਾਵ ਮਾੜਾ ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰੇ, ਭੈੜ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਾਪੁ ਕੁੰਚ ਛੋਡੈ, ਬਿਖ ਨਹੀ ਛਾਡੈ ॥
ਉਦਕ ਮਾਹਿ ਜੈਸੇ ਬਗੁ ਧਿਆਨੁ ਮਾਡੈ' ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਨਾਮ ਦੇਓ)

ਸਾਮੀ ਕੰਜਟ ਤੇ ਕੁਇੰ ਬੰਜਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੁੰਢ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਰੁਪਿਆ ਨਾ ਮੁੜੇ ਜਾਂ ਬੰਜਰ ਜ਼ਮੀਨ ਮਿਲੇ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ । ਫ਼ਸਲ ਤਾਂ ਉਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਨਿਰਾ ਬੰਜਰ ਹੈ, 'ਸਾਮੀ ਕੰਜਰ ਤੇ ਕੁਇ ਬੰਜਰ' ਪਾਸੋਂ ਕੀ ਲਭਣਾ ਹੋਇਆ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੇਖ ਮੱਖੀ ਨਿਗਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਜਾਪੇ ਪਰ ਦੂਜਿਆ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ ਤਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰਮਾਨੰਦ—ਮਾਂ ਜੀ ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਆਂ । ਪਰ 'ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੇਖ ਕੇ ਮੱਖੀ ਨਿਗਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ।' ਮੈਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜ਼ੁਲਮ ਵੇਖ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਵਾਂ ਤਾਂ ਧਿਗ ਮੇਰਾ ਜੀਵਨਾ । ਮੇਰੇ ਆਖੇ ਲੱਗੋ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦਾ ਸੁਖ ਸੋਚੋ । ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਝੂਠੀ ਇਜ਼ਤ ਵਲ ਨਾ ਜਾਓ ।'

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਸਾਰ ਚੂਰ ਢਹੁ ਤੇ ਪਿੰਡ ਜਿਨਾ ਰਹੁ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰ-ਚੂਰ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ, ਜਦ ਕੋਈ ਤਕੜਾ ਆਦਮੀ ਮਾੜਾ ਪੈ ਜਾਵੇ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕਈਆਂ ਪਾਸੋਂ ਸੁਖੱਲਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਤਾਂ ਮੰਨ ਲਿਆ ਕਿ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਹੋਜਾਂ ਦੇ ਚਲਾਣਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਪਰ 'ਸਾਰ ਚੂਰ ਢਹੁ ਤੇ ਪਿੰਡ ਜਿਨਾ ਰਹੁ' । ਭਰਿਆਂ ਭਾਂਡਿਆਂ ਦੀ ਘਰੋੜੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਾਣ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰਾਹ ਦੀ ਰੁਤ, ਨਾ ਛਾਂ ਭਾਵੇ ਨਾ ਧੁਪ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਾਹ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਨਾ ਛਾਂ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਨਾਂ ਧੁੱਪ (ਇਹ ਬਸੰਤ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨ ਜਾਂ ਅਸੂ ਦੇ ਦਿਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਹੀ ਹੈ ਇਹ 'ਸਾਰਾਹ ਦੀ ਰੁਤ, ਨਾ ਛਾਂ ਭਾਵੇ ਨਾ ਧੁੱਪ' ਬੜਾ ਹੀ ਸਾਹ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੰਵਾਰੀ ਰਹੀ, ਮੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀ ਉਧਲ ਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਬੁਢੇ ਵਾਰੇ ਕੰਵਾਰੀ ਇਸਤਰੀ ਜਦ ਵਿਆਹ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਛੇਕੜ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਇਹੋ ਕਹਿਣਾ ਏ ਨਾ ਪਈ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੰਵਾਰੀ ਰਹੀ ਤੇ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀ ਉਧਲ ਗਈ ।'

(ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਗੱਲ ਦੇ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੀ 'ਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਈ' । ਇੱਕੋ ਬਾਲ ਅਜੇਹਾ ਜੰਮਿਆ, ਜੁ ਜਣਦਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਸੁਆਹ ਪੈ ਗਈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਖਾਧੀ, ਅੱਧੀ ਖਾਏ, ਮਰੇ ਨਹੀਂ ਪਰ ਮੂਲੋਂ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀਉਂਦੇ ਹਾਂ ਅਜੇ ਤਾਂ, ਪਰ ਕਿਸ ਹਾਲ ? ''ਸਾਰੀ ਖਾਧੀ, ਅੱਧੀ ਖਾਏ, ਮਰੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਸੂਲੇਂ ਜਾਏ'' । ਇਕ ਛਟਾਂਕ ਅੰਨ ਦਿਹਾੜੀ ਖਾਣ ਨਾਲ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਜੀਵਾਂਗੇ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਵੇਖੀਏ, ਤਾਂ ਅੱਧੀ ਦੇਈਏ ਵੰਡ ।

ਭਾਵ :— ਰੁੜ੍ਹਦੀ ਸਾਮੀਂ ਪਾਸੋਂ ਜੋ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਓਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਉਹ ਹੈ ਨੰਗ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜ ਸੌ ਭੀ ਨਹੀਂ' ਲਭਣਾ । ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਨੇ, 'ਸਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਅਧੀ ਦੇਈਏ ਵੰਡ' । (ਨਵਾਬ ਖ਼ਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਪੀਂਹਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਇੱਕ ਗੋਗੀ ਨਾ ਪੱਕੀ । ਜਾਂ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਰੋਂਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਮੋਇਆ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਸਿਰ ਖਪਾਈ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗਲ ਦੀ ਸਮਝ ਨਾ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਰੋਂਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਮੋਇਆ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ ।' ਏਨਾ ਚਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੈਨੂੰ ਸੰਥਾ ਪੜ੍ਹਾਦਿਆਂ, ਪਰ ਤੂੰ ਐਸਾ ਹੈਂ ਕਿ ਇੱਕ ਅੱਖਰ ਵੀ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਭੰਨੀ ਤੇ ਜੰਮ ਪਈ ਅੰਨ੍ਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਹੁਤੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਨਤੀਜਾ ਮਾੜਾ ਹੀ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਰਤਨ ਸਿੰਘ ! ਐਤਕੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਰੱਜ ਕੇ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ ਪਰ ਪਾਸ ਚਿੜ੍ਹ ਖੁੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਹੋਏ । ਅਖੇ 'ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਭੰਨੀ ਤੇ ਜੰਮ ਪਈ ਅੰਨ੍ਹੀ' । ਗਲ ਕੀ ਬਣੀ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਰੰਨ ਜੁਲਾਹੇ ਦੀ, ਹੋਰਨਾ ਦੀ ਧੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮੂਰਖ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਿਫ਼ਤ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਹੋ ਕਿ, 'ਸਾਰੀ ਰੰਨ ਜੁਲਾਹੇ ਦੀ, ਹੋਰਨਾ ਦੀ ਧੀ' । ਤੇਰੀ ਘੋੜੀ ਨਾਲ ਲਾਲ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਸਾਡੀ ਨਾਲ ਪਿੱਤਲ ਜੁ ਨਾਲੇ ਵਟਾ ਲਈਏ, ਨਾਲੇ ਰੁਪਈਏ ਪਲਿਉਂ ਦੇਵੀਏ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਸੱਚੇ ਦੇ ਢਲੇ ਹੋਏ ਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਹੀ ਭੈੜੇ ਖਿਆਲ ਦੇਣ ਜਾਂ ਗੱਲ ਆਖਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਥਾਣੇਦਾਰ ਜੀ । ਕਿਸ ਕਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇਵਾਂ ਤੇ ਕਿਸ ਕਿਸ ਦਾ ਛਡਾਂ ? ਇਹ ਤਾਂ ''ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਸੱਚੇ ਦੇ ਢਲੇ ਹੋਏ ਨੇ' । ਮੈਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਲੁਟਿਆ ਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੇ ਗਹਿਣੇ ਭੰਨ ਕੇ, ਇਕ ਹੱਸ ਘੜਾਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਇੱਕ ਦਾ ਲੜ ਫੜਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ੀਲਾ—ਸਾਈਂ ਜੀ ! ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਆਖੋ, ਮੈਂ ਤਾਂ 'ਸਾਰੇ ਗਹਿਣੇ ਭੰਨ ਕੇ ਇਕ ਹੱਸ ਘੜਾਇਆ' ਹੈ ਤੇ ਤੁਸਾਡਾ ਲੜ ਫੜਿਆ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਹੀ ਪਾਣੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਤਾਕਤ ਵਾਲੇ ਅੱਗੇ ਹੀ ਨਿਵੰਦੇ ਹੰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਹੀ ਪਾਣੀ ਦੇਂਦੇ ਨੇ । ਐਸ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਜੁ ਹੋਇਆ । ਸਾਰੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਸਲਾਮਾਂ ਕਰਨ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ਾਲ, ਸ਼ਾਲੀ, ਸ਼ਲਗਮ, ਬਾਦ, ਬਾਦੀ, ਬਲਗਮ, ਟੱਟੂ, ਪੱਟੂ, ਚੱਟੂ ।

ਭਾਵ :— ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਸੁਗਾਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਸ਼ਮੀਰ ! ਦੁਨੀਆਂ ਉਤੇ ਉਤਰੀ ਸਵਰਗ ! ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਗਾਤਾਂ ! ਪਰ ਬਾਦੀ ਦਾ ਘਰ । ਕੀ ਕੀ ਨਹੀਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ? 'ਸ਼ਾਲ, ਸ਼ਾਲੀ, ਸ਼ਲਗਮ, ਬਾਦ, ਬਾਦੀ, ਬਲਗਮ, ਟੱਟੂ, ਪੱਟੂ, ਚੱਟੂ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਲਣਾ ਘਰ ਗਾਲਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੁਆਦਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਘਰ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਹੁਣ ਕੀ ਬਣੇ ? ਮੁੰਡਾ ਸ਼ਰਾਬਾਂ ਕਬਾਬਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ ਹੈ । 'ਸਾਲਣਾ ਘਰ ਗਾਲਣਾਂ' ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਜਾੜਾ ਪੈ ਕੇ ਹੀ ਰਹੇਗਾ । (ਸੰਗ)

ਸਾਵਣ ਸੁੱਤੀ, ਸਦਾ ਵਿਗੁੱਤੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸਾਵਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪੈਲੀ ਬੰਨੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨ ਰਖੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਫਿਰ ਔਖਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, 'ਸਾਵਣ ਸੁੱਤੀ, ਸਦਾ ਵਿਗੁੱਤੀ ।' ਹੁਣ ਪਛਤਾਇਆਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ? ਵੇਲਾ ਲੰਘ ਗਿਆ ਹੈ ! ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਸਿਆਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਖੀਰ ਨਾ ਖਾਧੀਆ, ਕਿਉਂ ਜੰਮਿਉਂ ਅਪਰਾਧੀਆ ।

ਭਾਵ :— ਘਰ ਵਿਚ ਪਕਵਾਨ ਪਕਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਉਂ, ਸਾਡਾ ਸਾਵਣ ਰੁੱਖਾ ਹੀ ਲੰਘਣਾ ਏ । ਰੋਜ਼ ਓਹੀ ਦਾਲ ਫੁਲਕਾ । 'ਸਾਵਣ ਖੀਰ ਨਾ ਖਾਧੀਆ, ਕਿਉਂ ਜੰਮਿਉਂ ਅਪਰਾਧੀਆ ।' ਕਦੀ ਖੀਰ ਪੂੜੀ ਵੀ ਖੁਆ ਦਿਆ ਕਰੋ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਦੀ ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ ।

ਵੇਖੋ : ਐਤਵਾਰ ਦੀ ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਦੀ ਤਕੜੀ ਝੜੀ ਦਾ ਹਾਲ ਦਸਿਆ ਹੈ । ਜਾਂ ਜਦ ਦੁਖ ਬਹੁਤੇ ਟੁੱਟ ਕੇ ਪੈ ਜਾਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜਾ ਦੁਖੀ ਹਾਂ, 'ਸਾਵਣ ਦੀ ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ' । ਇੱਕੋ ਵੇਰ ਦੁਖਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਟੁੱਟ ਪਏ ਹਨ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਮੱਝੀ ਉਹਦੀਆਂ, ਜਿਹੜਾ ਹਾਕੇਂ ਕੱਢੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਔਖੇ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਚੰਗੇ ਦਿਨ ਆਉਣ ਤੇ ਉਹੋ ਦੁਖੀ ਉਸਦੀ ਭੀ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਉਹ ਕੌਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? 'ਸਾਵਣ ਮੱਝੀ ਉਹਦੀਆਂ, ਜਿਹੜਾ ਹਾਕੇਂ ਕੱਢੇ' । ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨੇੜੇ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਹੀ ਢੁਕੇ । ਹੁਣ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੋਹਿਲੇ ਗਾਵਾਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਵਸੇ ਨਿਤ ਨਿਤ ਤੇ ਭਾਦਰੋਂ ਦੇ ਦਿਨ ਚਾਰ, ਅਸੂ ਮੰਗੇ ਮੇਘਲਾ ਤੇ ਭੁਲੀ ਫਿਰੇ ਗਵਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਵਿਚ ਮੀਂਹ ਨਿਤ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਦਰੋਂ ਵਿਚ ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ, ਅਸੂ ਵਿਚ ਨਿਰੇ ਬਦਲ ਹੀ ਦਿਸਦੇ ਹਨ, ਬੇਸਮਝ ਭੁਲੇਖਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੀਂਹ ਪਵੇਗਾ । ਜਦ ਕੋਈ ਕਵੇਲੇ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਪਕੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਇਥੇ ਰੋਟੀ ਕਿਥੋਂ ?

'ਸਾਵਨ ਵਸੇ ਨਿੱਤ ਨਿੱਤ,
ਤੇ ਭਾਦਰੋਂ ਦੇ ਦਿਨ ਚਾਰ ।

ਅਸੂ ਮੰਗੇ ਮੇਘਲਾ,
ਤੇ ਭੁਲੀ ਫਿਰੇ ਗਵਾਰ।'
ਕਦੀ ਅਸੂ ਵਿਚ ਵੀ ਮੀਂਹ ਪਿਆ ਏ ?
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਵਹਾਏ ਤੇ ਕਤਕ ਗਹਾਏ ਅਰ ਪੋਹ ਪਿਲਾਏ, ਘਾਟਾ ਮੂਲ ਨਾ ਚਾਏ।

ਭਾਵ :— ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਫ਼ਸਲ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਦਰਸਾਈ ਹੈ ਜਾਂ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੋ ਕੰਮ ਕਰੋ, ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕਰੋ। 'ਸਾਵਣ ਵਹਾਏ, ਕਤਕ ਗਹਾਏ, ਅਰ ਪੋਹ ਪਿਲਾਏ, ਘਾਟਾ ਮੂਲ ਨਾ ਚਾਏ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਵਣ ਹਰੀਆਵਲੇ, ਅਕ ਜੰਮੈ ਅਉੜੀ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਖ ਹਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਕ ਔੜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਗਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਭੈੜੇ ਚੰਗਿਆਂ ਨਾਲ ਜਹਿਕੇ ਵੀ ਭੈੜ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਾਵਣ ਵਣ ਹਰੀਆਵਲੇ ਅਕ ਜੰਮੈ ਅਉੜੀ।'
ਮੁਖ ਸੁਖ ਨ ਦੇਖਈ ਜਿਤੁੰ ਛੁਟੜ ਛਉੜੀ।
(ਵਾਰਾਂ – ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਵਣ ਵਣ ਹਰੀਆਵਲੇ, ਸੁਕੇ ਜਾਵਾਹਾਂ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਰੁੱਖ ਹਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਵਾਹਾਂ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਰਥਾਤ ਮਾੜੇ ਮਾੜੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਾਵਣ ਵਣ ਹਰੀਆਵਲੇ ਸੁਕੈ ਜਾਵਾਹਾਂ।'
ਸਭ ਕੋ ਸਰਸਾ ਵਰਸਦੇ ਥੂਰੈ ਜੋਲਾਹਾਂ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਿਆਹੀ ਗਈ ਸੁਪੇਦੀ ਆਈ।

ਭਾਵ :— ਜਵਾਨੀ ਚਲੀ ਗਈ ਤੇ ਬੁਢੇਪਾ ਆ ਗਿਆ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਿਆਹੀ ਗਈ ਸੁਪੇਦੀ ਆਈ,
ਦੋਨੀ ਹਾਂ ਵਖਤ ਵਿਹਾਣੇ ਨੂੰ।
ਕਹੈ ਹੁਸੈਨ ਫਕੀਰ ਸਾਈਂ ਦਾ,
ਕੀ ਕਰੀਏ ਰੱਬ ਦੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ।
(ਕਾਫ਼ੀਆਂ—ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ)

ਸਿਆਣਾ ਕਾਂ ਗੰਦਗੀ ਤੇ ਡਿਗਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਬੰਦਾ ਵੱਡੀ ਭਾਰੀ ਭੁਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ! ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਕਿਤਨਾ ਚਤੁਰ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ 'ਸਿਆਣਾ ਕਾਂ ਅਖੀਰ ਗੰਦਗੀ ਤੇ ਹੀ ਡਿਗਦਾ ਹੈ'। ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੱਧੀ ਸੋਚ ਸੋਚ ਕੇ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਇਕ ਲੁੱਚੇ ਘਰੋਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਆਣਾ ਵੈਰੀ ਮੂਰਖ ਮਿੱਤਰ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਮਿੱਤਰ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਣ ਤੇ ਦੁਖ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛਡੋ ਜੀ ਪਰ੍ਹਾਂ ਅਜੇਹੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਨੂੰ। 'ਸਿਆਣਾ ਵੈਰੀ ਵੀ ਮੂਰਖ ਮਿੱਤਰ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।' ਕੋਈ ਦਿਨ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਮੈਂ ਇਸ ਭਲੇਮਾਣਸ ਤੋਂ ਪੱਗ ਨਾ ਲੁਹਾਈ ਹੋਵੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਆਣੇ ਦੇ ਕਹੇ ਤੇ ਆਉਲੇ ਦੇ ਖਾਧੇ ਦਾ ਸੁਆਦ ਪਿਛੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਵੇਖੋ : ਆਉਲੇ ਦਾ ਖਾਧਾ ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਦਾ ਆਖਿਆ ਪਿਛੋਂ ਮੁਆਦ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਚੰਗੀ ਮਤ ਦੇਵੇ ਪਰ ਉਹ ਮਤ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੌੜੀ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਰਾ ਕਿਹਾ ਕੌੜਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਨੂੰ ਆਪੇ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਸੀ। 'ਸਿਆਣੇ ਦਾ ਕਿਹਾ ਤੇ ਆਉਲੇ ਦੇ ਖਾਧੇ ਦਾ ਸੁਆਦ ਪਿੱਛੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।' (ਸੰਗ੍)

ਸਿਆਣੇ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ, ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾ। ਜਾਂ ਸਿਆਣੇ ਨੂੰ ਸੈਨਤ, ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਸੋਟਾ।

ਭਾਵ :— ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਡੰਡੇ ਨਾਲ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਨੌਕਰ ਦੇ ਹਥੋਂ ਕਲਪਿਆ ਨਾ ਕਰੋ। ਜ਼ਰਾ ਅੱਖ ਵਿਖਾਇਆ ਕਰੋ, ਆਪ ਹੀ ਸੂਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕਿ 'ਸਿਆਣੇ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਾਫ਼ੀ ਪਰ ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾ ਅਤਿ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ।' (ਸੰਗ੍)

ਸਿਆਲ ਸੋਨਾ ਹਾੜ ਰੁੱਪਾ ਸਾਉਣ ਸਾਵੇਂ ਭਾਦੋ ਬਾਹੀ ਗਈ ਨਿਬਾਵੇਂ।

ਭਾਵ :— ਪੈਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਆਲ ਵਿਚ ਸੰਵਾਰਨਾ ਸੋਨੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ, ਹਾੜ ਵਿਚ ਚਾਂਦੀ ਵਰਗਾ, ਸਾਉਣ ਵਿਚ ਵੀ ਚੰਗਾ ਪਰ ਭਾਦੋਂ ਵਿਚ ਮਾੜਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਰਸਾਨੋ ! ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੋ, ਪੁਰਾਣੇ ਵਾਹਕਾਂ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸਿਆਲ **ਸੋਨਾ**, ਹਾੜ ਰੁੱਪਾ, ਸਾਉਣ ਸਾਵੇਂ ਭਾਦੋਂ ਬਾਹੀ ਗਈ ਨਿਬਾਵੇਂ।' ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਹੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਸੁਆਰਨਾ ਲਾਭ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਸਿਆਲ ਦਾ ਕੋਰਾ ਰੂੜੀ ਦਾ ਬੋਰਾ।

ਭਾਵ :— ਸਿਆਲ ਵਿਚ ਕੱਕਰ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਰੂੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਠੰਢ ਵਧੀਕ ਹੋਣ ਨਾਲ ਬੜਾ ਕੱਕਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ 'ਸਿਆਲ ਦਾ ਕੋਰਾ, ਰੂੜੀ ਦਾ ਬੋਰਾ'। ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕੱਕਰ ਚੰਗੀ ਰੂੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੇਲੇ ਕੁੱਤੀ ਹਲਕਾਈ ਜਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੇਲੇ ਕੁੱਤੀ ਹਲਕਾਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੇ ਤੇ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਬੜੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦੱਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁਨਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਂ 'ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੇਲੇ ਕੁੱਤੀ ਹਲਾਈ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਅਜੇਹਾ ਖਿਸਕਿਆ ਕਿ ਨਜ਼ਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। (ਸੰਗ੍)

ਸਿਦਕ ਦੇ ਬੇੜੇ ਪਾਰ।

ਭਾਵ :— ਸੁੱਖ ਜਾਂ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਰੱਬ ਉਪਰ ਭਰੋਸਾ ਰਖਣ ਲਈ ਪੁਰਨਾ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਹਬਸ਼ੀ ਦੀ ਨਿਕਮਤ ਤੇ ਸੁਥਰਾ ਕੰਬਿਆ ਤੇ ਥਰਾਜਾ,
'ਬੇੜੇ ਪਾਰ ਸਿਦਕ ਦੇ ਹੁੰਦੇ,'
ਰਗ ਰਗ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮਾਯਾ।
(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਿਧੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਘਿਉ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਝਗੜਾ ਨਿਪਟਿਆ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ—ਅਦਾਲਤ ਜੋ ਕੁਝ ਕਰੇਗੀ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਸਿਧੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਘਿਉ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ। ਮੈਂ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਪਛਤਾਇਆ ਹਾਂ।

(ਇਕ ਸਿਖ ਘਰਾਣਾ—ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ)

ਸਿਰ ਉਖਲੀ ਵਿੱਚ ਦੇਣਾ ਤੇ ਧਮਕਲਾਂ (ਮੋਹਲਿਆਂ) ਤੋਂ ਡਰਨਾ !

ਭਾਵ :— ਔਖੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਫਿਰ ਦੁਖਾਂ ਤੇ ਔਕੜਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚਾ ! 'ਸਿਰ ਉਖਲੀ ਵਿਚ ਦੇਣਾ ਤੇ ਧਮਕਲਾਂ ਤੋਂ ਡਰਨਾ'। ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੁਣ ਅਨੋਖੀ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸਹਿਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। (ਸੰਗ)

ਸਿਰ ਕਾਇਮ ਤੇ ਜਗ ਕਾਇਮ ।

ਭਾਵ :— ਜਾਨ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭੋ ਕੁਝ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕੇ ਦੇ ਸਿਰ ਦੀ ਖ਼ੈਰ ਮਨਾਓ, ਪੈਸੇ ਲੁਟੇ ਗਏ ਤਾਂ ਹੋਰ ਆ ਜਾਣਗੇ । 'ਸਿਰ ਕਾਇਮ ਤੇ ਜਗ ਕਾਇਮ' । (ਸੰਗੂ)

ਸਿਰ ਚੁਕੀਂਦਾ ਭੁੰਜੇ ਢਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਢਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸਦੀ ਹਰ ਗਲ ਮੰਨੀ ਜਾਵੇ ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਰੁਸਿਆ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਚੀ ਥਾਂ ਦੇਵੀਏ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਥਾਂ ਉਤੇ ਹੀ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸਿਰ ਚੁਕੀਂਦਾ ਭੁੰਜੇ ਭਿਗਦਾ ਏ ਤਾਂ ਡਿਗੇ' । ਬਥੇਰੀ ਪੁਚ ਪੁਚ ਕੀਤੀ ਏ । ਉਹ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਦੋਰ ਆਕੜੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਸਿਰ ਜਾਏ ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਪਿਆਰ ਜਾਨ ਦੇਣ ਤੇ ਵੀ ਨਾ ਟੁੱਟੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਿਆਰ ਹੈ ਹੀ ਉਹ 'ਜਿਹੜਾ ਸਿਰ ਜਾਏ ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਜਾਏ' ਵਾਲੇ ਅਖਾਣ ਤੇ ਪੂਰਾ ਘਟੇ । (ਸੰ)

ਸਿਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੁੰਡਾ ਤੇ ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਲੁੰਡਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਾ ਮੰਨੇ ਤੇ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋ :— ਜਦੋਂ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਇਹਦੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਮਰ ਗਿਆ ਏ, ਇਹਨੂੰ ਕੋਈ ਪੁੱਛਣ ਗਿੱਛਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਅਖੇ 'ਸਿਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੁੰਡਾ ਤੇ ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਲੁੰਡਾ ।' (ਹੀਰ ਸਿਆਲ ਨਾਟਕ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਸਿਰ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਮੌਤ ਸਹੇੜ ਲੈਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਛੜਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰ ਆਪੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗਾ, 'ਉਸਨੂੰ ਬਿਰਦ ਦੀ ਲਾਜ ਹੈ । ਪਰ ਮੈਂ ਤੁਣ ਹਠ ਪੱਕਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ । 'ਸਿਰ ਦੇਣਾ ਹੈ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ।'

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸਿਰ ਨ੍ਹਾਤੀ, ਧੋਤੀ, ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਤੇ ਲੈਣ ਕੋਈ ਨਾ ਆਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਖੂਬ ਬਣ ਠਣ ਬੈਠੇ, ਪਰ ਜਾ ਨਾ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੇ ਨੀ ਤੇਰੇ ਪੇਕੇ ਵੀ ! 'ਸਿਰ ਨ੍ਹਾਤੀ ਧੋਤੀ, ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਤੇ ਲੈਣ ਨਾ ਕੋਈ ਆਇਆ' ਵਿਆਹ ਕੇ ਕਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਤ ਪੁਛੀ ? (ਸੰਗੂ)

ਸਿਰ ਪਈ ਤੇ ਆਵੇ ਕੰਮ, ਓਹੋ ਮਿਤ੍ਰ ਹੈ ਨਿਸ਼ੰਗ ।

ਭਾਵ :— ਮਿੱਤਰ ਓਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਬਿਪਤਾ ਵੇਲੇ ਮਦਦ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰਾਂ ? 'ਸਿਰ ਪਈ ਤੇ ਆਵੇ ਕੰਮ, ਓਹੋ ਮਿੱਤਰ ਹੈ ਨਿਸ਼ੰਗ' । ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਜਿਹੜੇ ਕਾਮੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਓਹੀ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਹਨ । (ਸੰਗੂ)

ਸਿਰ ਮੁਨਾ ਕੇ ਭਦਰਾਂ ਪੁਛਣੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚੋਂ ਨੁਕਸਾਨ ਪਾਉਣ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਕੰਮ ਦੇ ਲਾਭ ਦੀ ਪੁੱਛ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ ਜੀ ! ਧੰਨ ਹੋ ਤੁਸੀਂ, ਜਿਹੜੇ 'ਸਿਰ ਮੁਨਾ ਕੇ ਭਦਰਾਂ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ।' ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲਈ, ਦਿਵਾਲਾ ਕਢ ਕੇ ਹੁਣ ਦਲੀਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ । (ਸੰਗੂ)

ਸਿਰ ਮੁਨਾਂਦਿਆਂ ਈ ਗਜ਼ੇ ਪਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਮੁਸੀਬਤ ਆ ਬਣੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ਦੋਸਤ ! ਅਜੇ ਹਫ਼ਤਾ ਕੁ ਹੀ ਹੋਈਆ ਹੈ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਇਆਂ, ਦੱਸ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਘਾਟਾ ਪੈ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ । ਅਗੋਂ ਦੇਖੀਏ ਹੁਣ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਸਿਰ ਮੁਨਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਗਜ਼ੇ ਪਏ । (ਸੰਗ੍)

ਸਿਰ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ, ਪੈਰ ਵੱਡੇ ਗਵਾਰਾਂ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਦੇ ਪੈਰ ਵੱਡੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਠੀਕ ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ,'ਸਿਰ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ, ਪੈਰ ਵੱਡੇ ਗਵਾਰਾਂ ਦੇ' । ਇਸ ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਜੁਤੀ ਮੇਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਧੰਧੈ ਆਪੇ ਲਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਤੇ ਹਰੀ ਆਪ ਹੀ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਨਿ ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਮਹੇਸੁ ਉਪਾਏ,
ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਧੰਧੈ ਆਪੇ ਲਾਏ ।
ਜਿਸੁ ਭਾਵੈ ਤਿਸੁ ਆਪੇ ਮੇਲੈ,
ਜਿਨਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਏਕੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹੇ ਠਾਕੁਰੁ ਕਾਹੇ ਮਨ ਭਉ ਕਰਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਹਰ ਇਕ ਜੀਵ ਨੂੰ ਰਿਜ਼ਕ ਪੁਚਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮਨ ਵਿਚ ਡਰ ਕਿਸ ਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਨਨਿ ਪਿਤਾ ਲੋਕ ਸੁਤ ਬਨਿਤਾ,
ਕੋਇ ਨ ਕਿਸ ਕੀ ਧਰਿਆ ।
'ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹੈ ਠਾਕੁਰੁ
ਕਾਹੇ ਮਨ ਭਉ ਕਰਿਆ ।'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੂਜਰੀ)

ਸਿਰੋਂ ਗੰਜੀ ਤੇ ਕੰਘੀਆਂ ਦਾ ਜੋੜਾ ।

ਵੇਖੋ : 'ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ ।'

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਹੋਵੇ ਕੁਝ ਨਾ, ਤੇ ਨਖ਼ਰਾ ਮੁਫ਼ਤ ਦਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਪੱਲੇ । ਟੌਂ ਟੌਂ ਬਹੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । 'ਸਿਰੋਂ ਗੰਜੀ ਤੇ ਕੰਘੀਆਂ ਦਾ ਜੋੜਾ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਸਿਰੋਂ ਪੈਰੋਂ ਨੰਗੇ ਹਾਂ, ਜਹਾਨ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਿਆਮ (ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੱਸ ਕੇ) ਆਖੇ 'ਸਿਰੋਂ ਪੈਰੋਂ ਨੰਗੇ ਹਾਂ, ਜਹਾਨ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ' । ਬਾਊ ਜੀ ! ਡੰਗ ਦੀ ਡੰਗ ਰੋਟੀ ਤਾਂ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਸੀਂ ਕਿਧਰੋਂ ਦੇ ਹੋ ਗਏ । ਇਹ ਸਭ ਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਜਟਾਂ ਨੂੰ ਵਡਿਆਉਣ ਲਈ ਗੱਲਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਿਲੇਹਾਰ ਨੂੰ ਸਿਲੇਹਾਰ ਨਹੀਂ ਭਾਉਂਦੀ

ਵੇਖੋ : 'ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਕੁੱਤਾ ਵੈਰੀ ।'

ਭਾਵ :— (ਸਿਲੇਹਾਰ—ਵਾਢੀਆਂ ਪਿਛੋਂ ਸਿੱਟੇ ਚੁਗਣ ਵਾਲੀ) ਜਦ ਇਕੋ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਗੋਂਦਾ ਗੁੰਦਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮੋ—ਨੀ ਗੰਗੋ, ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਏ, 'ਸਿਲੇਹਾਰ ਨੂੰ ਸਿਲੇਹਾਰ ਨਹੀਂ ਭਾਉਂਦੀ' । ਕੰਮ ਜੋ ਇਕੋ ਹੋਇਆ, ਵੈਰ ਭਾਵਨਾ ਤਾਂ ਹੋਣੀ ਹੀ ਹੋਈ । (ਸੰਗ੍)

ਸੀਸਿ ਨਿਵਾਇਐ ਕਿਆ ਥੀਐ ਜਾਂ ਰਿਦੈ ਕੁਸੁਧੇ ਜਾਹਿ ।

ਭਾਵ :— ਸਿਰ ਨਿਵਾਇਆਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜਦ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਮੈਲ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ : —

ਅਪਰਾਧੀ ਦੂਣਾ ਨਿਵੈ ਜੋ ਹੰਤਾ ਮਿਰਗਾਹਿ ।
'ਸੀਸਿ ਨਿਵਾਇਐ ਕਿਆ ਥੀਐ ਜਾ ਰਿਦੈ ਕੁਸੁਧੇ ਜਾਹਿ'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੀਸ ਜਾਏ ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਜਾਏ ।

ਵੇਖੋ : ਸਿਰ ਜਾਏ ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਜਾਏ ।

ਜਦ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿੱਚ ਬੱਧਾ ਕੋਈ ਸਿਰ ਦੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਆਪਣਾ ਹੱਠ ਨਾ ਛਡੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੀਰ ਹਕੀਕਤ ਨੇ ਸਿਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਛਡਿਆ ।
(ਬੰਬੀਹਾ ਬੋਲ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਸ਼ੀਂਹ, ਸੱਪ, ਫਕੀਰ ਦਾ ਦੇਸ ਕੇਹਾ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਰਮਤੇ (ਫ਼ਕੀਰ ਜਾਂ ਅਨਾਥ) ਪਾਸੋਂ ਉਸਦਾ ਵਤਨ ਪੁਛੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਰਾਂਝੇ ਆਖਿਆ ਖਿਆਲ ਨਾ ਪਵੋ ਮੇਰੇ,
ਸ਼ੀਂਹ ਸੱਪ, ਫ਼ਕੀਰ ਦਾ ਦੇਸ ਕੇਹਾ ?'
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਸੀਖ ਨ ਦੀਜੈ ਬਾਂਦਰਾਂ ਜੋ ਬਿਹੇ ਕਾ ਘਰ ਖਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ । ਉਹ ਉਲਟਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇਗਾ । ਇਸ ਅਖਾਣ ਬਾਬੇ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ ਕਿ ਬਾਂਦਰ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਵੇਖਕੇ ਬਿਜੜੇ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹੇ ਮਨੁੱਖ ਸੂਰਤ ਜੰਤੂ, ਦੋ ਦੋ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਵਾਲੇ, ਜੇ ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਘਰ ਬਣਾ ਛਡਦਾ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ । ਬਾਂਦਰ ਨੇ ਉਸਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਦਰ ਨਾ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਘਰ ਹੀ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੀਰੂ ਮਲ ਬੜਾ ਮਿਹਨਤੀ ਕਿਸਾਨ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਨੀਰੂ ਬਹੁਤ ਸੁਸਤ ਸੀ । ਨੀਰੂ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਅਨਾਜ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਧੀਰੂ ਮਲ ਕੋਲ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਗਿਆ । ਧੀਰੂ ਮਲ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਮਝਾਇਆ ਪਰ ਉਹ ਸਮਝਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਲਟਾ ਗੁਸੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਧੀਰੂ ਦੇ ਬੋਹਲ ਨੂੰ ਅਗ ਲਗਾ ਕੇ ਸਵਾਹ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਧੀਰੂ ਨੂੰ ਝੁਰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਪੀਰੂ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਸੀਖ ਨ ਦੀਜੈ ਬਾਂਦਰਾਂ ਜੋ ਬਿਹੇ ਕਾ ਘਰ ਖਾਏ" (ਸੰ:)

ਸੀਨੇ ਬਸੀਨੇ ਰਖਣ, ਸਵਾਦ ਚਖਣ ।

ਭਾਵ :— ਭੇਦ ਨੂੰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰਖਣ ਦਾ ਹੀ ਸੁਆਦ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਲੇ ਓਹੀ ਜਿਹੜੇ 'ਸੀਨੇ ਬਸੀਨੇ ਰਖਣ, ਸੁਆਦ ਚਖਣ,' ਬੜ ਬੜ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹਥ ਆਉਂਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਆਦਾਂ ਪੱਟੀ ਸਰਹਿੰਦ, ਬੱਸੀ ਦੇ ਹੋ ਗਏ ਕੋਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਘਰ ਦਾ ਬੰਦਾ ਜੀਭ ਦੇ ਸੁਆਦ ਦਾ ਪਟਿਆ, ਹਟਵਾਣੀਏ ਤੋਂ ਘਰ ਦੀ ਵਸਤ ਦੇਕੇ, ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਾਣ ਲਗ ਪਵੇ ਤਦ ਘਰ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰਾ ਕੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਘਰ ਵੇਖੀ, ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੱਟੀ ਜਾ ਸੁੱਟੀ ਤੇ ਮੂੰਹ ਦਾ ਸੁਆਦ ਰਖ ਲਿਆ । ਇਉਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅਜ ਵੀ ਉਜੜੇ ਤੇ ਕਲ ਵੀ ਉਜੜੇ, 'ਸੁਆਦਾਂ ਪੱਟੀ ਸਰਹਿੰਦ, ਬਸੀ ਦੇ ਹੋ ਗਏ ਕੋਲੇ' । ਸੋਈ ਹਾਲ ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਡਾ ਹੋਣਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਹਣਾ ਤਕ ਕੇ ਭੁੱਲੀ, ਚੌਥਾ ਲੰਘਣ ਚੁੱਲ੍ਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਖੱਟੂ ਪਤੀ ਕੁਝ ਕਮਾਈ ਨਾ ਲਿਆਵੇ ਤੇ ਘਰ ਖਾਣ ਪੀਣ

ਦੀ ਤੰਗੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੀ ਦੁਖ ਦਸਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ। 'ਸੁਹਣਾ ਤੁੱਕ ਕੇ ਭੁਲੀ। ਚੋਬਾ ਲੰਘਣ ਚੁਲ੍ਹੀ।' ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਵੇਖ ਕੇ ਜਾਤਾ, ਕੁਝ ਅੰਦਰ ਵੀ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਮੋਰੇ ਸਾਹੁਰੇ ਪੋਲੇ ਹੀ ਸਨ। (ਸੰਗ੍)

ਸੁਕੀ ਸਿਉਂ, ਹਰੀ ਹੋ ਰਹੇਗੀ।

ਭਾਵ :—ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਾੜਾ ਵੀ ਤਕੜਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਨਕ ਚੰਦ—ਭਾਈ ਜੀ! ਹਿੰਮਤ ਕਰੋ, 'ਸੁਕੀ ਸਿਉਂ ਹਰੀ ਹੋ ਰਹੇਗੀ' ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਉਦਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਜਾਉਗੇ। (ਸੰਗ੍)

ਸੁਕੇ ਉਤੇ ਮਿਲ ਮਾਹੀਆ।

ਭਾਵ :— ਹਥ ਪਲੇ ਪੈਸਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਸਾਂ ਬੜੀਆਂ ਹੋਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਪਾਸ ਪੈਸਾ ਤੇ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਇਹ ਰਖੀ ਬੈਠਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਵਲੈਤ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਭੇਜੇਗਾ। ਇਹ ਤੇ ਉਹ ਗਲ ਹੋਈ ਕਿ 'ਸੁਕੇ ਉਤੇ ਮਿਲ ਮਾਹੀਆ।' (ਸੰਗ੍)

ਸੁਕੇ ਢਿੰਗਰੂੰ ਆਂਡੇ ਲਹਾਵੇ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੰਮੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਕਦੀ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਜਾਂ, ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਚੰਗੇ ਫਲ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਏਸ ਵਣਜ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਹੀ ਘਾਟਾ ਜੇ। ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ 'ਸੁਕੇ ਢਿੰਗਰੂੰ ਆਂਡੇ ਲਹਾਵੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਲੋੜਦੇ ਹੋ। ਭੁਲਿਓ, ਕਦੀ ਚਿੜੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਦੁੱਧ ਦਿੱਤਾ ਹੈ?

(ਸੰਗ੍)

ਸੁਖ ਮਹਿ ਆਨਿ ਬਹੁਤੁ ਮਿਲਿ ਬੈਠਤ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਖ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਾਥ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੁਖ ਮਹਿ ਆਨਿ ਬਹੁਤੁ ਮਿਲਿ ਬੈਠਤ,
ਨਹਿਤ ਚਹੁ ਦਿਸਿ ਫੇਰੈ ॥
ਬਿਪਤਿ ਪਰੀ ਸਭ ਹੀ ਸੰਗੁ ਛਾਡਿਤ
ਕਉ ਨ ਆਵਤ ਨੇਰੈ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਰਠ ਰਾਗ)

ਸੁਖ ਮਾਂਗਤ ਦੁਖੁ ਆਗੈ ਆਵੈ ॥

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਸੁਖ ਦੇ ਮੰਗਿਆਂ ਸਗੋਂ ਦੁਖ ਮਿਲੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਵੇਲੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੋੜਨਾ ਹੈ, ਸੋ ਬੜਾ ਔਖਾ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਫਲ ਬੜਾ ਮਿੱਠਾ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਸੁਆਦ ਦੇ ਮਾਰੇ ਮਨ ਦੇ ਮਗਰ ਲਗਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਪਲ ਭਰ ਦਾ ਅਨੰਦ ਦੇ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਵੇਗਾ। 'ਸੁਖੁ ਮਾਂਗਤ ਦੁਖੁ ਆਗੈ ਆਵੈ। ਸੋ ਸੁਖੁ ਹਮਹੁਨ ਮਾਂਗਿਆ ਭਾਵੈ।"

(ਬਿਸ਼ੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੁਖੀ ਸੋਣ ਸ਼ੇਖ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਟੂ ਨਾ ਮੇਖ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਧਨੀ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਗਰੀਬ ਆਦਮੀ ਸੁਖੀ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਅਮੀਰਾਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਗ਼ਰੀਬ ਕਈ ਗੁਣਾ ਸੁਖੀ ਨੇ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਵੇਖੋ ਹਸਦੇ ਹਸਦੇ, ਰਜੇ ਪੁਜੇ। ਠੀਕ ਹੈ, 'ਸੁਖੀ ਸੌਣ ਸ਼ੇਖ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਟੂ ਨਾ ਮੇਖ।' ਮਾੜੇ ਲਈ ਤਾਂ ਇੱਕ ਰੋਲਾ ਮੁੱਕਾ ਤੇ ਦੂਜਾ ਢੁੱਕਾ। (ਸੰਗ੍)

ਸੁਖੀਏ ਕਉ ਪੋਖੈ ਸਭ ਸੁਖੀਆ, ਰੋਗੀ ਕੈ ਭਾਣੈ ਸਭ ਰੋਗੀ ॥

ਭਾਵ :—ਸੁਖੀਏ ਨੂੰ ਸਭ ਸੁਖੀ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਤੇ ਰੋਗੀ ਨੂੰ ਸਭ ਰੋਗੀ ਹੀ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ, ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਸਭ ਚੰਗਾ ਤੇ ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਸਭ ਮੰਦਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੁਖੀਏ ਕਉ ਪੋਥੈ ਸਭ ਸੁਖੀਆ,
ਰੋਗੀ ਕੈ ਭਾਣੈ ਸਭ ਰੋਗੀ ।।
ਕਰਣ ਕਰਾਵਨਹਾਰ ਸੁਆਮੀ,
ਆਪਨ ਹਥਿ ਸੰਜੋਗੀ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਰਠ ਰਾਗ)

ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪੂਲਾ ਨਹੀਂ, ਦੁਖਾਂ ਦੇ ਖਲਵਾੜ ।

ਭਾਵ :— ਜੀਵਨ ਜਦ ਦੁਖਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਸੁੱਖ ਇੱਕ ਪਲ ਦਾ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਵਾਵੇਲਾ ਕੀ ਕਰਨਾ ਏ, ਜਿੰਦ ਸਾੜੇ ਜੋ ਸਾੜੇ,
ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪੂਲਾ ਨਹੀਂ, ਦੁਖਾਂ ਦੇ ਖਲਵਾੜੇ ।
(ਕਾਫ਼ੀਆਂ—ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਸੁਘੜ ਨਾਲ ਭੀਖ ਮੰਗ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤੇ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਰਾਜ ਮਾਣਿਆ ਮੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਅਕਲਮੰਦ ਨਾਲ ਮੰਗ ਖਾਣਾ ਚੰਗਾ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਰਾਜ ਕਰਨਾ ਮਾੜਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ, 'ਸੁਘੜ ਨਾਲ ਭੀਖ ਮੰਗ ਲਈ ਚੰਗੀ, ਤੇ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਰਾਜ ਮਾਣਿਆ ਮੰਦਾ' । ਸਿਆਣਾ ਵੈਰੀ ਮੂਰਖ ਮਿਤ੍ਰ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ' ਨਹੀਂ ਭਿਆਲੀ ਪਾਣੀ ਇਸ ਪਾਚੜ, ਕੁੰਢ, ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਚਿ ਹੋਵੈ ਤਾਂ ਸਚੁ ਪਾਈਐ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਤਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਦਿਲ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਹੋਵੇ । ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਨੀਅਤ ਸਾਫ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਰੱਬ ਮਿਲੇਗਾ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸਚੁ ਧਿਆਈਐ ।।
ਸੁਚਿ ਹੋਵੈ ਤਾਂ ਸਚੁ ਪਾਈਐ ।।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੁਚੇ ਮੋਤੀ ਨੂੰ ਮੁਲੰਮੇ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ।

ਭਾਵ :— ਸੁੰਦਰੀ ਨੂੰ ਸੁਹਣੇ ਕਪੜਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । ਜਾਂ ਸੱਚੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਲਾਗ ਲਪੇੜ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾੜ੍ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਹੁਸਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਨਿਖਾਰ ਰਹੀ—ਕਿੰਨੀ ਸੋਹਣੀ ਲਗੇ, ਜੇ ਕਦੀ ਸਾਦੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿਚ ਹੋਵੇ । 'ਸੁੱਚੇ ਮੋਤੀ ਨੂੰ ਭਲਾ ਮੁਲੰਮੇ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ।'
(ਗੰਜਾ ਜਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੁਣਿ ਗਲਾ ਅਕਾਸਿ ਕੀ, ਕੀਟਾ ਆਈ ਰੀਸ ।

ਭਾਵ :— (ਰਬ ਦੀਆਂ) ਉਚੀਆਂ ਗਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਨੀਵੇਂ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਜੀਵ ਨੂੰ ਭੀ, ਰਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਚਾਅ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅਖਾਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਨੀਵਾਂ ਵਡੇ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੁਣਿ ਗਲਾ ਆਕਾਸ ਕੀ ਕੀਟਾ ਆਈ ਰੀਸ ।।
ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਪਾਈਐ ਕੂੜੀ ਕੂੜੈ ਠੀਸ" ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਜਪੁਜੀ)

ਸੁਤੜੇ ਅਸੰਖ ਮਾਇਆ ਝੂਠੀ ਕਾਰਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਬੇਅੰਤ ਜੀਵ ਝੂਠੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ ਨੀਂਦਰ ਵਿਚ ਸੁਤੇ ਪਏ ਹਨ । ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਨਿੰਦਣ ਸਮੇਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੁਤੜੇ ਅਸੰਖ ਮਾਇਆ ਝੂਠੀ ਕਾਰਣੇ ।।
ਨਾਨਕ ਸੇ ਜਾਗੰਨਿ, ਜਿ ਰਸਨਾ ਨਾਮ ਉਚਾਰਣੇ ।।'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਮਹਲਾ ੫)

ਸੁਤੜੇ ਸੁਖੀ ਸਵੰਨਿ ਜੋ ਰਤੇ ਸਹ ਆਪਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਸੁਖੀ ਓਹੀ ਸੌਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਰਬ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਧੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਖਚਤ ਹੋਏ ਜੀਵ ਨਹੀਂ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੁਤੜੇ ਸੁਖੀ ਸਵੰਨਿ ਜੋ ਰਤੇ ਸਹ ਆਪਣੈ ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਛੋਹਾ ਧਨੀ ਸਉ ਅਠੇ ਪਹਰ ਲਵੰਨਿ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਮ: ੫)

ਸੁੱਤਾ ਮੋਇਆ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ।

ਭਾਵ :— ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਬੰਦਾ ਮੋਏ ਵਾਂਗ ਬੇਖ਼ਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ, ਚੋਰ ਜੇ ਆਏ ਤਾਂ ਤੂੰ ਕਿਥੇ ਸੀ ?

ਭਾਈ—ਕਾਕਾ ! 'ਸੁੱਤਾ ਮੋਇਆ ਇਕ ਬਰਾਬਰ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।' ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਸੁਤੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਉੱਕਾ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਤਿਆਂ ਦੇ ਕੱਟੇ, ਜਾਗਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਟੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਅਵੇਸਲੇ ਰਹਿਣ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਣ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸਚ ਜੂ ਆਖਿਆ ਹੈ, ਪਈ 'ਸੁਤਿਆਂ ਦੇ ਕੱਟੇ ਤੇ ਜਾਗਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਟੀਆਂ' । ਤੂੰ ਆਪ ਲਾਪਰਵਾਹ ਜੂ ਰਿਹਾ, ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੜ੍ਹਦਾ । (ਸੰ)

ਸੁੱਤੀ ਨੇ ਕਤਿਆ ਹੀ ਸਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵਿਹਲਾ ਪੁਰਸ਼ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਕੰਮ ਅਰੰਭ ਕਰ ਲਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਛੇ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਧੰਧਾ ਗਲ ਪਾ ਲਿਆ ਜੇ, ਤਦ ਉਹ ਉਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਖੀ—ਨੀ ਕਰਤਾਰੋ ! ਇਹ ਨਵਾਂ ਅਡੰਬਰ ਕੀ ਰਚ ਬੈਠੀ ਏਂ । ਤੈਨੂੰ ਕੰਮ ਨਾਲ ਕੀ ?

ਕਰਤਾਰੋ—ਵਿਹਲੀ ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਅਕ ਗਈ ਹਾਂ । ਕੁਝ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀ ਕਰ ਆਇਆ, ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਚਲੋ, 'ਸੁਤੀ ਨੇ ਕਤਿਆ ਹੀ ਸਹੀ' । ਕੁਝ ਤਾਂ ਕਰੀਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਤੁ ਅਪਰਾਧ ਕਰਤ ਹੈ ਜੇਤੇ । ਜਨਨੀ ਚੀਤਿ ਨਾ ਰਾਖਿਸ ਤੇਤੇ ॥

ਭਾਵ :— ਪੁੱਤਰ ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮਾਤਾ (ਜਨਨੀ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਪਰਾਧਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀ । ਕਿਸੇ ਵਡਿਕੇ ਤੋਂ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੁਤੁ ਅਪਰਾਧ ਕਰਤ ਹੈ ਜੇਤੇ ॥
ਜਨਨੀ ਚੀਤਿ ਨਾ ਰਾਖਸਿ ਤੇਤੇ" ॥
ਰਾਮਈਆ ਹਉ ਬਾਰਿਕੁ ਤੇਰਾ ॥
ਕਾਹੇ ਨ ਖੰਡਸਿ ਅਵਗੁਣ ਮੇਰਾ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਿਆ, ਨਾ ਮੁੰਡਾ ਰਾਜੀ, ਨਾ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਮਾਂ । ਜਾਂ ਸੁਤੇ ਪਏ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਿਆਂ, ਮਾਂ ਪਿਓ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੁਪਤ ਮਦਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਕੰਮ ਤੋਂ ਵਰਜਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ ! ਗੁਪਤੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? 'ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਿਆ, ਨਾ ਮੁੰਡਾ ਰਾਜੀ ਨਾ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਮਾਂ' । ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲਗੇ, ਤਦ ਲੋਕੀ ਤੁਸਾਡਾ ਅਹਿਸਾਨ ਕਿਵੇਂ ਮੰਨਣ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁੱਤੇ ਬਾਲ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤੇ ਕੋਈ ਅਹਿਸਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਤੇ ਇੰਨਾ ਖਰਚ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਇਹ ਹੈ 'ਸੁਤੇ ਬਾਲ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਣ' ਵਾਲੀ ਗਲ । ਕਿਉਂ ਜੋ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁੱਥਣ ਤੇ ਨਾਲਾ ਬੀਬੀ ਦੇ ਕਪੜੇ ਆਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਜ-ਵਿਆਹੀ ਵਹੁਟੀ ਲਈ ਸਹੁਰੇ ਘਰੋਂ ਮਾਮੂਲੀ ਜੇਹੇ ਕਪੜੇ ਆਉਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੱਡੀ ਬਣੀ ਫਿਰਦੀ ਏ ਲੜਾਕੇ, 'ਸੁਥਣ ਤੇ ਨਾਲਾ ਬੀਬੀ ਦੇ ਕਪੜੇ ਆਏ ।' ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ, ਵਿਚੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਓ ? (ਸੰਗ੍)

ਸੁਨਿਆਰਾ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਤੇ ਰਿਉੜੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਨਹੀਂ । ਜਾਂ ਸੁਨਿਆਰ ਹੋਵੇ ਪਾਰ ਤੇ ਗੰਢ ਸੰਭਾਲੀਏ ਉਤਾਰ । ਜਾਂ ਸੁਨਿਆਰਾ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਸੋਨਾ ਟੁਕ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਸੁਨਿਆਰਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਜਾਵੇ ਤਦ ਅਜੇਹੇ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਸੁਨਿਆਰੇ ਦਾ ਸੁਮਪੂਣਾ ਦਸਣ ਲਈ ਵੀ ਪਹਿਲੀ ਅਖਾਉਤ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਬਰ ਕਰ ਭੈਣ । ਐਵੇਂ ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਨਾ ਦੁਖਾ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਆਖਿਆ ਹੈ, 'ਸੁਨਿਆਰਾ ਹੋਵੇ ਪਾਰ, ਤੇ ਗੰਢ ਸੰਭਾਲੀਏ ਉਤਾਰ' ਇਹ ਤਾਂ ਮਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਧੋਖਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ । ਤੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਧੋਖਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੇ ਲਾਰੇ, ਵਿਆਹੇ ਵੀ ਕੰਵਾਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਲਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਖੇ ਤੇ ਕਦੀ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਦਰਜ਼ੀ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸੁਨਿਆਰੇ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਲਾਰੇ ਲਾਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਬਦਨਾਮ ਹਨ । ਸੁਨਿਆਰਿਆਂ ਬਾਬਤ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੇ ਲਾਰੇ, ਵਿਆਹੇ ਵੀ ਕੰਵਾਰੇ ।' (ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੁਪਨੇ ਆਇਆ ਭਾਵੇ ਨਾ, ਤੇ ਕੁੱਛੜ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਹ ਅਗੇ ਹੋ ਹੋ ਬਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਜੇ ਕਿ 'ਸੁਪਨੇ ਆਇਆ ਭਾਵੇ ਨਾ ਤੇ ਕੁਛੱਡ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ' । ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਜੀ ਵੀ ਓਹਦੇ ਨਾਲ ਗਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਅਗੇ ਹੋ ਹੋ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ੁਭ ਅਮਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਦੋਵੇਂ ਰੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਨੇਕ ਜੀਵਨ ਬਿਨਾਂ ਦੋਵੇਂ (ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ) ਦੁਖੀ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੁਛਣ ਖੋਲ੍ਹ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਹਿੰਦੂ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨੋਈ ।
ਬਾਬਾ ਆਖੇ ਹਾਜੀਆਂ ਸ਼ੁਭ ਅਮਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਦੋਵੇਂ ਰੋਈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸੁਰਮਾ ਪਾਇਆ ਜੋਤ ਨੂੰ ਤੇ ਖ਼ਲਕਤ ਮਰ ਗਈ ਸੋਚ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੁੱਢੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਸੁਰਮਾ ਜਾਂ ਚੰਗਾ ਕਪੜਾ ਪਾਵੇ ਤਦ ਅ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਅੱਜ ਤਾਂ ਬੁਢੀ ਖੂਬ ਚਮਕੀ ਜੇ । 'ਸੁਰਮਾ ਪਾਇਆ ਜੋਤ ਨੂੰ ਤੇ ਖਲਕਤ ਮਰ ਗਈ ਸੋਚ ਨੂੰ' । ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਕਰ ਵਿਖਾਏਗੀ । (ਸੰਗ੍)

ਸੁਰਮਾ ਪਾਣਾ ਸੁਖਾਲਾ ਏ ਪਰ ਮਟਕਾਉਣਾ ਔਖਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਭੇਸ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਹੈ ਪਰ ਤੋੜ ਨਿਬਾਹੁਣਾ ਔਖਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਹੁਟੀ ਥਣ ਤਾਂ ਗਈ ਏਂ, ਪਰ ਜੇ ਵਹੁਟੀ ਦਾ ਪਾਰਟ ਖੇਡਣ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਈਓਂ ਤਾਂ ਮੈਨਾਂਗਾ। ਕੀਕਣ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਅਖੇ 'ਸੁਰਮਾ ਪਾਣਾ ਸੁਖਾਲਾ ਏ, ਪਰ ਮਟਕਾਣਾ ਔਖਾ ਏ'

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ —ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੁਲਤਾਨ ਖ਼ਾਨ ਕਰੇ ਖਿਨ ਕੀਰੇ।

ਭਾਵ :— ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਛਿਨ ਵਿਚ ਕੰਗਾਲ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਕੋਈ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਭੈ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਰਮਾਵੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਕਰੇ ਖਿਨ ਕੀਰੇ ॥
ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜਿ ਕਰੇ ਪ੍ਰਭ ਮੀਰੇ' ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਸੋਹਲੇ)

ਸੂਈ ਦੇ ਨੱਕੇ ਵਿਚੋਂ ਊਠਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਲੰਘ ਵੇਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਮੀਰ ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵੜ ਸਕਦਾ। (ਬਾਈਬਲ ਵਿਚੋਂ)

ਭਾਵ :— ਵਾਧੂ ਅਮੀਰੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਗਲ ਸੱਚੀ ਹੈ ਕਿ 'ਸੂਈ ਦੇ ਨੱਕੇ ਵਿਚੋਂ ਊਠਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਲੰਘ ਵੇਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਮੀਰ ਬਹਿਸ਼ਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵੜ ਸਕਦਾ'। ਧੰਨ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਕੀ ਤੇ ਰੱਬੀ ਰਾਹ ਵਲ ਤੁਰਨਾ ਕੀ ? ਇਹ ਅਨਜੋੜ ਗਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੂਏ ਖੋਤੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਘੁਮਿਆਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਵੇਖ ਕੋਈ ਹੋਰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਦੁਖ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ਜੀ ਵਾਹ ! ਤੁਹਾਡਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ : ਪਈ 'ਸੂਏ ਖੋਤੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਘੁਮਿਆਰ'। ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬੰਤਾ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਐਵੇਂ ਰੋਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੂਚੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ ਜਿਨ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਸੋਇ।

ਭਾਵ :— ਪਵਿੱਤਰ ਓਹੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹਰੀ ਵਸ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੂਚੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਬਹਨਿ ਜਿ ਪਿੰਡਾ ਧੋਇ ॥
ਸੂਚੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ ਜਿਨ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਸੋਇ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੂਮਹਿ ਧਨੁ ਰਾਖਨ ਕਉ ਦੀਆ, ਮੁਗਧੁ ਕਹੈ ਧਨੁ ਮੇਰਾ।

ਭਾਵ :— ਸੂਮ ਨੂੰ ਧਨ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕੇਵਲ ਅਮਾਨਤ ਰਖਣ ਲਈ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਮਾਲਕ ਬਣ ਬੈਠਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੂਮਹਿ ਧਨੁ ਰਾਖਨ ਕਉ ਦੀਆ
ਮੁਗਧੁ ਕਹੈ ਧਨੁ ਮੇਰਾ ॥
ਜਮ ਕਾ ਡੰਡੁ ਮੂੰਡ ਮਹਿ ਲਾਗੈ
ਖਿਨ ਮਹਿ ਕਰੈ ਨਿਬੇਰਾ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਕਬੀਰ)

ਸੂਮਾਂ ਦੀ ਖਟੀ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਗਏ (ਜਾਣ) ਗਵਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਜੂਸ ਦਾ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਧਨ ਅਚਨਚੇਤ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਰਨ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ, ਸਾਰਾ ਧਨ ਪੁੱਤਾਂ ਨੇ ਉਜਾੜ ਦਿਤਾ। 'ਸੂਮਾਂ ਦੀ ਖੱਟੀ ਨੂੰ ਕੁਤਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਗੰਵਾਣਾ ਸੀ'।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੂਰਜ ਖੇਤੀ ਪਾਲ ਹੈ, ਚੰਨ ਬਣਾਵੇ ਰਸ, ਜੇ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਖੇਤੀ ਹੋਵੇ ਭਸ।

ਭਾਵ :— ਖੇਤੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਸੂਰਜ

ਅਤੇ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਕਿਰਤ ਸਬੰਧੀ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖਾਉਤ ਤੋਂ' ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ।

ਸੂਰਜ ਜੋਤਿ ਨ ਲੁਕੈ ਲੁਕਾਈ।

ਭਾਵ :— ਪ੍ਰਗਟ ਜਾਂ ਉੱਘੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਛੁਪਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੰਖ ਸਮੰਦਹੁ ਸਖਣਾ ਰੋਵੈ ਧਾਹਾਂ ਮਾਰ ਸੁਣਾਈ।
ਘੁਘੂ ਸੁਝ ਨ ਸੁਝਈ ਸੂਰਜ ਜੋਤਿ ਨ ਲੁਕੈ ਲੁਕਾਈ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸੂਰਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਟਟਿਹਣਾ (ਦੀਵਾ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਲੇ ਗੁਣ ਮਾਮੂਲੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਕਿਸੇ ਗੁਣਵਾਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਸਦਾ ਮਾਣ ਬਹੁਤਾ ਕਰੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਫ਼ਰਤ ਹੋਈ ਉਸਦੇ ਕਾਰਿਆਂ ਬਾਬਤ, ਤੇ ਈਰਖਾ ਹੋਈ ਉਸਦੇ ਸੁਹਪਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਕੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੈਂ ਜਿਹੜੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਉਤੇ ਮਾਣ ਕਰਿਆ ਕਰਦੀ ਸਾਂ, ਇੰਜ ਜਾਪਦੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ 'ਸੂਰਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਟਟਹਿਣਾ'।
(ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੂਰਤਿ ਦੇਖਿ ਨ ਭੂਲੁ ਗਵਾਰਾ।

ਭਾਵ :—ਹੇ ਮੂਰਖ! ਸੋਹਣੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਭੁਲ ਨਾ ਜਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੂਰਤਿ ਦੇਖਿ ਨ ਭੂਲੁ ਗਵਾਰਾ ॥
ਮਿਥਨ ਮੋਹਾਰਾ ਝੂਠੁ ਪਸਾਰਾ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਸੂਰੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਅਹੰਕਾਰਿ ਮਰਹਿ ਦੁਖੁ ਪਾਵਹਿ।

ਭਾਵ :— ਸੂਰਮੇ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ ਭੁੱਲਿਆ! ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਆਸਰੇ ਆਦਮੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ, ਕੁਰਬਾਨ ਭੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਰੇ ਹੰਕਾਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤੇ ਡਰ ਹਨ। (੧) ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵਡੇ ਹੰਕਾਰੀ ਨਾਲ ਟਕਰ ਸਮੇਂ ਹਾਰ ਜਾਵੇ (੨) ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਗੁਲਾਮੀ ਹੋਵੇਗਾ (੩) ਜੇ ਜਿਤ ਜਾਏ ਤਦ ਜ਼ਾਲਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ, 'ਸੂਰੇ ਏਹੁ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਅਹੰਕਾਰ ਮਰਹਿ ਦੁਖ ਪਾਵਹਿ।'
(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਬਾਂ ਦੀਆਂ ਕੌੜੀਆਂ ਗਿਟਕਾਂ ਖਵਾਉ ਤੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕਮਾਦ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖਾਂ ਤੇ ਮਾੜਿਆਂ ਨੂੰ ਡੰਡ ਦਵਾਉ ਤੇ ਭਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਾਬਾ ਜੀ! ਚਲੋ ਹੁਣ ਮਿਣ ਮਿਣ ਛਡੋ। 'ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਬਾਂ ਦੀਆਂ ਕੌੜੀਆਂ ਗਿਟਕਾਂ ਖਵਾਓ ਤੇ ਕਮਾਦ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿਓ', ਸੂਰ ਖਾਂਦੇ ਫਿੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਖੀਰ ਤੇ ਬੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਬਨਾਤ ਦੀਆਂ ਟੋਪੀਆਂ। ਜਾਂ ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਪੋਨੇ ਤੇ ਬੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਬਨਾਤਾਂ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਦੇਣੀ, ਜਿਹੜੀ ਉੱਕੀ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਨਾ ਆਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਨ੍ਹੀ ਮਚੀ ਹੋਈ ਏ ਏਥੇ ਤਾਂ, ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦੀ ਉੱਕੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ। 'ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਖੀਰ ਤੇ ਬੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਬਨਾਤ ਦੀਆਂ ਟੋਪੀਆਂ' ਵੰਡੀਂਦੀਆਂ ਨੇ ਤੇ ਸਾਊ ਦਰ ਦਰ ਦੇ ਧੱਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਚੋਰ, ਹਸਨ ਹਾਰਾ ਲੋਕ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਲੋਕ-ਲਾਜ ਦਾ ਭੈ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹਾਂ, ਇਹ ਕਰਤੂਤਾਂ ਛਡ ਦੇ। ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਚੋਰ ਤੇ ਹੱਸਣ ਹਾਰਾ ਲੋਕ।' ਪਿਛੋਂ ਕਿਸੇ ਤੇਰੀ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁਛਣੀ। ਸਾਰੇ ਹਾਸੀ ਹੀ ਕਰਨਗੇ। (ਸੰਗ੍)

ਸੂਲਾਂ ਜੰਮਦੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤਿਖੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੱਚਾ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ, ਨਿੱਕਾ ਜੇਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਹਨੇਰ ਦਾ ਬੇ-ਹਯਾ ਹੈ ਤੇ ਮੂੰਹ ਲਗ। ਵਡਾ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਇਹੋ ਕੁਝ ਕਰੇਗਾ। 'ਸੂਲਾਂ ਜੰਮਦੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤਿੱਖੇ'। ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਸੋਈ ਪੂਰੇ ਸਾਹ ਜਿਨੀ ਪੂਰਾ ਪਾਇਆ।

ਭਾਵ :— ਉਹ ਪੂਰੇ ਤਕੜੇ ਸ਼ਾਹ ਹਨ, ਜਿਨਾ ਨੇ ਪੂਰਾ ਹਰੀ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੋਈ ਪੂਰੇ ਸਾਹ ਜਿਨੀ ਪੂਰਾ ਪਾਇਆ ॥
ਅਠੀ ਵੇਪਰਵਾਹ ਰਹਨਿ ਇਕ ਤੈ ਰੰਗਿ ॥
ਦਰਸਨਿ ਰੂਪਿ ਅਥਾਹ ਵਿਰਲੇ ਪਾਈਅਹਿ" ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਸੋਈ ਭਲੇ, ਜਿਹੜੇ ਥਾਉਂ ਨਾ ਹਲੇ।

ਭਾਵ :— ਪਹਾੜ ਤਦ ਹੀ ਭਾਰੇ ਹਨ, ਜੇ ਚਲ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਆਦਰ ਵਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਸਿਆਣਾ ਹੈ ਜੀ, ਬਿਨਾ ਸੋ ਵਾਰੀ ਸਦੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਜਾਂਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸਚ ਹੈ, 'ਸੋਈ ਭਲੇ ਜਿਹੜੇ ਥਾਉਂ ਨਾ ਹਲੇ'। (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ੇਖੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਬਹੁਤੀ ਸਿਫ਼ਤ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੰਦਰਾ ! ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਮੀਆਂ ਮਿਠੂ ਨਾ ਬਣਿਆ ਕਰ। 'ਸ਼ੇਖੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨੀਵਾਂ ਜਿੱਤਦਾ ਹੈ, ਉਚੇਰਾ ਹਾਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਸੇਜ ਬਿਗਾਨੀ ਸੁੱਤਾ, ਹੋਇਆ ਖਰਾ ਵਿਗੁੱਤਾ।

ਭਾਵ :— ਪਰ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਗਮਨ ਕਰਨਾ ਬੜਾ ਭੈੜਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਲਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਅਗੋਂ ਲਈ ਤਾਂ ਹੋਸ਼ ਕਰੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਘਰੋਂ ਤੁਰਨ ਸਮੇਂ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਸਾਂ ਕਿ 'ਸੇਜ ਬਿਗਾਨੀ ਸੁੱਤਾ, ਹੋਇਆ ਖਰਾ ਵਿਗੁੱਤਾ' ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਅਜੇ ਵੀ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗਣੋਂ ਬਾਜ਼ ਆਓ ਤੇ ਜੋ ਮਨ ਆਖਦਾ ਸੋ ਕਰੋ। (ਸੰਗ੍)

ਸੇਰ ਖਾਂਦਾ ਪਾ ਖਾਵੇ, ਮਰੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਕੰਮੋਂ ਜਾਵੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਝਟ ਪਟ ਆਪਣੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਘਟਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਮਾੜਾ ਹੋਣ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ, ਮਰਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਥੋੜੇ ਨਾਲ ਪਰ 'ਸੇਰ ਖਾਂਦਾ ਪਾ ਖਾਵੇ, ਮਰੇ ਨਹੀਂ ਪਰ ਕੰਮੋਂ ਜਾਵੇ।' ਬੰਦਾ ਕੰਮ ਜੋਗ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਤਾਂ ਸਦਾ ਮਾਸ ਹੀ ਖਾਣਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਨਾ ਟਲੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਰਨਾਰਥੀ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਕੀ ? ਦਿਲ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। 'ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਤਾਂ ਸਦਾ ਮਾਸ ਹੀ ਖਾਣਾ ਹੈ' ਤੇ ਰਬ ਖਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਂਦਾ ਵੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ੇਰ ਪੁੱਤ ਇਕੋ ਭਲਾ, ਸੌ ਗਿਦੜ ਕਿਸ ਕੰਮ।

ਭਾਵ :—ਸੰਤਾਨ (ਜਾਂ ਮਿਤਰ ਸੰਬੰਧੀ) ਥੋੜੀ ਪਰ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਨਿਕੰਮੇ ਨਿਆਣਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਹਛੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸ਼ੇਰ ਪੁਤ ਇਕੋ ਭਲਾ, ਸੋ ਗਿਦੜ ਕਿਸ ਕੰਮ' ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਕੋ ਤਕੜਾ ਸਾਥੀ ਸਭੇ ਕੰਮ ਸਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ! (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ੇਰਨੀ ਦਾ ਦੁਧ ਸੋਨੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਹੀ ਟਿਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਉਤਮ ਪਦਵੀ ਲਈ ਪਾਤਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਚ ਪਦਵੀ ਮਿਲੇ ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਸਕੇ। (ਪੁਰਾਣਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੇਰਨੀ ਦਾ ਦੁਧ ਸੋਨੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਿਨਾ ਫੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਜੇਹਾ ਆਪਣਾ ਘਰ ਸੀ ਤੇਹੇ ਹੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਹੁਰੇ ਵੀ ਮਿਲੇ। ਠੀਕ ਹੈ 'ਸ਼ੇਰਨੀ ਦਾ ਦੁੱਧ ਸੋਨੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਹੀ ਟਿਕਦਾ ਹੈ।'

(ਸੰਗ੍)

ਸ਼ੇਰਾ ਖਾਹ ਨਾ ਖਾਹ, ਮੂੰਹ ਲਾਲ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਦਨਾਮੀ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸ਼ੇਰਾ ਖਾਹ ਨਾ ਖਾਹ, ਮੂੰਹ ਲਾਲ।' ਇਕ ਵੇਰ ਅਸੀਂ ਬਦਨਾਮ ਹੋ ਗਏ। ਹੁਣ ਮਾੜੀ ਗਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਰੇ ਤਦ ਵੀ ਬਦਨਾਮੀ ਸਭੇ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਹੀ ਮੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕਿਨ੍ਹੇ ਧੋਤੇ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧੋਤਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਪੁਛੇ ਤਦ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ **ਚਿੜੀਆਂ ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਸਦਾ ਧੋਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।**

ਵਰਤੋਂ :— 'ਨੀ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕਿਨ੍ਹੇ ਧੋਤੇ' ਮੇਰਾ ਮੰਡਾ ਬਿਨ ਧੋਤੇ ਹੀ ਸੁਹਣਾ, ਉਜਲਾ ਪਿਆ ਲਗਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਦੀ ਆਸ !

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਅਨਹੋਣੀ ਗਲ ਦੀ ਚਾਹ ਰਖਣੀ ਜਾਂ ਲੋੜਵੰਦ ਤੋਂ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਮਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਨੇ ਕਿਹਾ 'ਪਤੀ ਜੀ! ਕਿਹੜੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਗੋਤੇ ਖਾ ਰਹੇ ਹੋ। 'ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਦੀ ਆਸ' ਰਖਣੀ ਭੁਲ ਹੈ। ਹੁਣ ਜੋ ਗਿਆ ਸੋ ਗਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਛਡ ਦਿਉ।

(ਸੰਗ੍)

ਸੋਹੁ ਨਹੀਓਂ ਪਟੀ ਨਹੀਓਂ ਨਹੀਓਂ ਤਿਨ ਟਿਕਾਊ। ਵਿਚਲਾ ਝਾਮੜ ਝਿਲਾ ਨਹੀਓਂ ਮੰਜੀ ਲਓ ਵਿਕਾਊ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਸਲੀਅਤ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਨਿਰੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਹੀ ਗੱਪਾਂ ਹੋਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰ ਤੁਹਾਡੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਟਾ ਪਾਵੇ, ਜ਼ਬਾਨ ਤੁਹਾਡੀ ਨੂੰ ਲਗਾਮ ਦੇਵੇ, ਭਈ ਨਿਰੀਆਂ ਲੂਣ ਦੀਆਂ ਥਪਦੇ ਹੋ ਜੀਕੁਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ, 'ਸੋਹੁ ਨਹੀਓਂ, ਪਟੀ ਨਹੀਓਂ, ਨਹੀਓਂ ਤਿਨ ਟਿਕਾਊ। ਵਿਚਲਾ ਝਾਮੜ ਝਿਲਾਂ ਨਹੀਓਂ ਮੰਜੀ ਲਓ ਵਿਕਾਊ।'

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੇਵਕ ਕੀ ਰਾਖੈ ਨਿਰੰਕਾਰਾ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਦੀ ਹਰੀ ਰਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਦੈ ਭਰੋਸੇ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੇਵਕ ਕਉ ਪ੍ਰਭ ਪਾਲਣਹਾਰਾ ॥
ਸੇਵਕ ਕੀ ਰਾਖੈ ਨਿਰੰਕਾਰਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਮਾਂ, ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਦੁਰ ਦੁਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮੂਰਖਤਾ ਨਾਲ

ਉਲਟੀ ਗਲ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਇਹੋ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਯੋਗ ਅਯੋਗ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । 'ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਮਾਂ ਕਰਨਗੇ ਤੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਦੁਰ ਦੁਰ ।' (ਸੰਗ)

ਸੇਵਾ ਕਰਤ ਹੋਇ ਨਿਹਕਾਮੀ ॥ ਤਿਸੁ ਕਉ ਹੋਤਿ ਪਰਾਪਤ ਸੁਆਮੀ ॥

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਸੇਵਕ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਹਰੀ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਸਵਾ ਕਰ ਕੇ ਹੰਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੇਵਾ ਕਰਤ ਹੋਇ ਨਿਹਕਾਮੀ ॥
ਤਿਸ ਕਉ ਹੋਤ ਪਰਾਪਿਤ ਸੁਆਮੀ ।
ਅਪਨੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਜਿਸੁ ਆਪਿ ਕਰੇਇ ॥
ਨਾਨਕ ਸੋ ਸੇਵਕੁ ਗੁਰ ਕੀ ਮਤ ਲੇਇ" ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੁਖਮਨੀ)

ਸੇਵਾ ਥੋਰੀ, ਮਾਂਗਨੁ ਬਹੁਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਾ ਥੋੜੀ ਹੈ, ਤੇ ਮੰਗ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ । ਕੰਮ ਥੋੜਾ ਕਰਨਾ, ਮਜ਼ੂਰੀ ਬਹੁਤੀ ਮੰਗਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੇਵਾ ਥੋਰੀ ਮਾਂਗਣੁ ਬਹੁਤਾ ॥
ਮਹਲੁ ਨ ਪਾਵੈ ਕਹਤੋ ਪਹੁਤਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਸੇਵਾ ਬਿਨ ਮੇਵਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਮੇਵਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਲਾਭ ਪੁਜਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ! ਮੌਜਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲਵੋ, 'ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਮੇਵਾ ।' ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਤੂੰ ਰਜ ਕੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਉਸ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮੌਜਾਂ ਹੀ ਮੌਜਾਂ ।

(ਜੋਸ਼ੁਆ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਸੇਵਾ ਲਈ ਸਰੀਰ ਪੱਥਰ ਦਾ ਤੇ ਦਿਲ ਫ਼ੌਲਾਦ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਾ ਲਈ ਅਣਥਕ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਇੰਦ੍ਰਪਾਲ ਨੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ ਕਿ, 'ਸੇਵਾ ਲਈ ਸਰੀਰ ਪੱਥਰ ਦਾ ਤੇ ਦਿਲ ਫ਼ੌਲਾਦ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।' ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਵਰਗੀ ਸੁਹਲ ਜਿੰਦੜੀ ਪਾਸੋਂ ਕੀ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ । (ਲਵਮੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੈਲ ਪਥਰ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਏ ਤਾ ਕਾ ਰਿਜਕੁ ਆਗੈ ਕਰਿ ਧਰਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਰਬ ਸਭਨਾ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਪਹੁੰਚਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਾਹੇ ਰੇ ਮਨ ਚਿਤਵਹਿ ਉਦਮੁ
ਜਾ ਆਹਿਰ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪਰਿਆ ॥
ਸੈਲ ਪਥਰ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਏ
ਤਾ ਕਾ ਰਿਜਕੁ ਆਗੈ ਕਰਿ ਧਰਿਆ ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੂਜਰੀ)

ਸੋ ਕਤ ਡਰੈ ਜਿ ਖਸਮੁ ਸਮਾਰੈ ।

ਭਾਵ :— ਉਹ ਮਨੁਖ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੋ ਕਤ ਡਰੈ ਜਿ ਖਸਮੁ ਸਮਾਰੈ ॥
ਡਰਿ ਡਰਿ ਪਰੈ ਮਨਮੁਖ ਵੇਚਾਰੇ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਕਿਉਂ ਮਨਹੁ ਵਿਸਾਰੀਐ, ਜਾਕੇ ਜੀਅ ਪਰਾਣ,।

ਭਾਵ :— ਉਸ ਹਰੀ (ਜਾਂ ਮਾਲਕ ਦਾਤੇ) ਨੂੰ ਮਨ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਭੁਲਾਈਏ ਜਿਹੜਾ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਰਾਖਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੋ ਕਿਉ ਮਨਹੁ ਵਿਸਾਰੀਐ
ਜਾਕੇ ਜੀਅ ਪਰਾਣ ॥
ਤਿਸ ਵਿਣੁ ਸਭਿ ਅਪਵਿਤੁ ਹੈ
ਜੇਤਾ ਪਹਿਨਣੁ ਖਾਣੁ ॥
ਹੋਰਿ ਗਲਾਂ ਸਭਿ ਕੂੜੀਆਂ
ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਪਰਵਾਣੁ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਕਿਉ ਮਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ ।

ਭਾਵ :—ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਕਿਉਂ ਆਖੀਏ ਜਿਸ ਨੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ, ਪੀਰਾਂ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਜੋਧਿਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਭੰਡਿ ਜੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਨਿੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਮੰਗਣੁ ਵੀਆਹੁ ।
ਭੰਡਹੁ ਹੋਵੈ ਦੋਸਤੀ ਭੰਡਹੁ ਚਲੈ ਰਾਹੁ ॥
ਭੰਡੁ ਮੁਆ ਭੰਡੁ ਭਾਲੀਐ ਭੰਡਿ ਹੋਵੈ ਬੰਧਾਨੁ ॥
ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੋ ਕਿਛੁ ਕਰੈ ਜੁ ਚਿਤਿ ਨ ਹੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਓਹ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ ਚਿਤ ਚੇਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਦ ਅਚਾਨਕ ਕੋਈ ਹੋਣੀ ਵਰਤ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੋ ਕਿਛੁ ਕਰੈ ਜੁ ਚਿਤਿ ਨ ਹੋਈ ॥
ਤਿਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੇਟਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਈ ॥
ਹੁਕਮੇ ਵਰਤੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ ॥
ਹਕਮੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪੀਆਵਣਿਆ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਾਝ)

ਸੋ ਗਿਰਹੀ ਜੋ ਨਿਗ੍ਰਹੁ ਕਰੈ ।

ਭਾਵ :—ਗ੍ਰਹਸਤੀ ਉਹੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਪਾਂ ਵਲੋਂ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੋ ਗਿਰਹੀ ਜੋ ਨਿਗ੍ਰਹੁ ਕਰੈ ॥
ਜਪੁ ਤਪੁ ਸੰਜਮੁ ਭੀਖਿਆ ਕਰੈ ॥
ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਾ ਕਰੈ ਸਰੀਰ ॥
ਸੋ ਗਿਰਹੀ ਗੰਗਾ ਕਾ ਨੀਰ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਵਾਰ)

ਸੋ ਜਾਣੈ ਜਿਸੁ ਵੇਦਨ ਹੋਵੈ ।

ਭਾਵ :— ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁਖ ਨੂੰ ਉਹ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪ ਪੀੜ ਹੋਵੇ, ਦੁਖੀ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਹੀ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਅਹਿਨਿਸਿ ਜਾਗੈ ਨੀਦ ਨ ਸੋਵੈ ॥
ਸੋ ਜਾਣੈ ਜਿਸੁ ਵੇਦਨ ਹੋਵੈ ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਕੇ ਕਾਨ ਲਗੇ ਤਨ ਭੀਤਰਿ
ਵੈਦ ਕਿ ਜਾਣੈ ਕਾਰੀ ਜੀਉ" ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਸੋ ਜੋਗੀ ਜੋ ਜੁਗਤਿ ਪਛਾਣੈ ।

ਭਾਵ :—ਜੋਗੀ ਓਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਵੇ । ਭੇਖਧਾਰੀ ਜਾਂ ਪਖੰਡੀ ਜੋਗੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੋ ਜੋਗੀ ਜੋ ਜੁਗਤਿ ਪਛਾਣੈ ॥
ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦੀ ਏਕੋ ਜਾਣੈ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਡਰੈ ਜਿ ਪਾਪ ਕਮਾਵਦਾ । ਵੇਖੋ : "ਪੱਲੇ ਹੋਵੀ ਪੱਚ ਤੇ ਨੰਗਾ ਹੋਕੇ ਨੱਚ ।"

ਭਾਵ :—ਡਰੇ ਉਹ, ਜਿਹੜਾ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਧਰਮੀ ਕਿਉਂ ਡਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੋ ਡਰੈ ਜਿ ਪਾਪ ਕਮਾਂਵਦਾ ਧਰਮੀ ਵਿਗਸੇਤੁ ॥
ਤੂੰ ਸਚਾ ਆਪਿ ਨਿਆਉ ਸਚੁ ਤਾ ਡਰੀਐ ਕੇਤ ॥
ਜਿਨਾ ਨਾਨਕੁ ਸਚ ਪਛਾਣਿਆ ਸੇ ਸਚਿ ਰਲੇਤੁ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਪੰਡਿਤ ਜੋ ਮਨ ਪਰਬੋਧੈ ।

ਭਾਵ :— ਪੰਡਿਤ ਓਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵੇ । ਅਖਾਣ ਵਜੋਂ ਉਦੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਨਿਰਾ ਜਨਮ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆ ਆਸਰੇ ਕੋਈ ਪੰਡਿਤ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਸਗੋਂ ਆਪਾ ਪਛਾਣਨ ਕਰਕੇ ਬਣਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੋ ਪੰਡਿਤੁ ਜੋ ਮਨੁ ਪਰਬੋਧੈ ।।
ਰਾਮਨਾਮੁ ਆਤਮ ਮਹਿ ਸੋਧੈ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਸੁਖਮਨੀ)

ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮੁ ਬੀਚਾਰੈ ।

ਭਾਵ :— ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਹਰੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਜਾਤ, ਜਨਮ, ਵਿਦਿਆ ਜਾਂ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :

'ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਬੀਚਾਰੈ ।।'
ਆਪਿ ਤਰੈ ਸਗਲੇ ਕੁਲ ਤਾਰੈ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਰੋਵੈ ਜਿਸੁ ਬੇਦਨ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਮੋਏ ਹੋਇ ਨੂੰ ਉਹੀ ਰੋਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੂਏ ਕਉ ਰੋਵੈ ਦੁਖਿ ਕੋਇ ।।
'ਸੋ ਰੋਵੈ ਜਿਸੁ ਬੇਦਨ ਹੋਇ ।।'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਸੋਈ ਗਾਵਨ ਸੋਹਿਲੇ, ਵਿਵਾਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ।

ਭਾਵ :— ਓਹੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਹਨ । ਮੌਜਾਂ ਓਹੀ ਮਾਣਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਲੇ ਧਨ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਹੁਣ ਤਾਂ ਫੇਰ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਕਰੋ । ਮੁੰਡਾ ਕਰਨੈਲ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ । 'ਸੋਈ ਗਾਵਣ ਸੋਹਿਲੇ, ਵਿਵਾਹ ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਘਰ' ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਜਿਥੇ ਸਾਂ, ਉਥੇ ਹੀ ਖੜੋਤੇ ਹਾਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਈ ਭਲਾ, ਜੋ ਇੱਕ ਇਕਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਮਿਲ ਜਾਣ ਤੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਉਪੱਦਰ ਖੜਾ ਕਰ ਦੇਣ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਾਂਞੀ ਵੀ ਕਦੇ ਸ਼ਰਾਰਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ ! ਆਮ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਰਾਣੀ ਮਿਲੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬਹਿੰਦੇ । ਮਨੁਖੀ ਸੁਭਾ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ । 'ਸੋਈ ਭਲਾ, ਜੋ ਇੱਕ ਇਕਲਾ ।'
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਈ ਮੇਰਾ ਸੱਕਾ ਜੋ ਦੇਵੈ ਰਿੱਧਾ ਪੱਕਾ ।

ਵੇਖੋ : ਜਿਸ ਦਾ ਲੂਣ ਖਾਈਏ, ਉਸਦਾ ਗੀਤ ਗਾਈਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿੱਤਰ ਜਾਂ ਸਬੰਧੀ ਜਾਣੇ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਹੀ ਸੋਭਾ ਕਰੇ ਜਿਹੜਾ ਉਸਨੂੰ ਖਾਣ ਖਰਚਣ ਨੂੰ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਕੀ ਤੁਹਾਡੀ ਆਤਮਾ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਮੰਨਦੀ ਹੈ" ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਤਮਾ ਉਤਮਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਆਖਦੇ ਹਾਂ 'ਸੋਈ ਸਾਡਾ ਸੱਕਾ ਜੋ ਦੇਵੈ ਰਿੱਧਾ ਪੱਕਾ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਈ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੈ ਭਾਣੀ । ਵੇਖੋ : ਉਹੀ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੈ ਭਾਣੀ ।

ਭਾਵ — ਓਹੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ । ਜਾਂ ਓਹੀ ਬੰਦਾ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੰਦੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਲਗੇ । ਪਰ 'ਸੋਈ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੈ ਭਾਣੀ ।' ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਤਾਂ ਉਸ ਪਿਛੇ ਮਰਦਾ ਹੈ । ਆਪੇ ਉਹ ਦੰਗੀ ਹੋਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਈ ਸ਼ਾਹ, ਜਿਨ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਵਿਆਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਖਰਚ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਕਰੇ ਤੇ ਧਨੀ ਅਖਵਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਕੁੜਮਾਈ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਮੂੰਹ ਵੀ ਮਿੱਠਾ ਨਾ ਕਰਵਾਇਆ । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ 'ਸੋਈ ਸ਼ਾਹ ਜਿਨ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਵਿਆਹ' ਸੱਚ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ । ਅੱਛੀ ਕੰਜੂਸੀ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਈਓ ਫੱਬੇ, ਜਿਹੜੀ ਛੜਦੀ ਚੱਬੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੁਝ ਖਾ ਪੀ ਕੇ ਵੀ ਨਾ ਦੁਖੇ, ਪਰ ਵਿਹਲਾ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਦੁਖਦਾਈ ਭਾਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ— ਤੁਲਸਾਂ ਬੜੀ ਆਗਿਆਕਾਰ ਸੋਵਾਦਾਰਨੀ ਹੈ । ਭਾਵੇਂ ਖਰਚ ਬਾਹਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੰਮ ਵੀ ਤਕੜਾ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਮਾਂ ਜੀ ਇਹ ਗਲ ਨਹੀਂ ਨਾ ਜਾਣਦੇ ਕਿ 'ਸੋਈਓ ਫੱਬੇ, ਜਿਹੜੀ ਛੜਦੀ ਚੱਬੇ ।' ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਤੁਲਸਾਂ ਨੂੰ ਝਾੜ ਸੁਟਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਗ ਦਿਲ ਦਾ ਰੋਗ । ਵੇਖੋ : 'ਚਿੰਤਾ ਚਿਖਾ ਬਰਾਬਰੀ ।'

ਭਾਵ :— ਚਿੰਤਾ ਦਿਲ ਨੂੰ ਰੋਗੀ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਤਾ ਜੀ ! ਹਰ ਸਮੇਂ ਚਿੰਤਾ-ਤੁਰ ਨਾ ਰਿਹਾ ਕਰੋ । 'ਸੋਗ ਦਿਲ ਦਾ ਰੋਗ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਦਰੋ ਅੰਦਰੀ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਚ ਕਰੇ ਸੋ ਸੁਘੜ ਨਰ, ਕਰ ਸੋਚੇ ਸੋ ਮੂੜ ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਤਾਂ ਸਿਆਣਪ ਹੈ ਪਰ ਕੰਮ ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਮੂਰਖਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੋਚਣਾ ਸੀ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਨੂੰ । ਹੁਣ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ । 'ਸੋਚ ਕਰੇ ਸੋ ਸੁਘੜ ਨਰ, ਕਰ ਸੋਚੇ ਸ ਮੂੜ' । ਹੁਣ ਤਾਂ ਬਣੀ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਸਹੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਟਾ ਵਡਾ ਇਲਾਜ ਕੁਪਤਿਆਂ ਦਾ ਜਾਂ ਸੋਟੇ ਦੇ ਡਰ ਬਾਂਦਰ ਨੱਚੇ । ਵੇਖੋ : ਡੰਡਾ ਪੀਰ ਹੈ ਵਿਗੜਿਆਂ ਤਿਗੜਿਆਂ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨਰਮੀ ਨਾਲ ਸੂਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਡੰਡੇ ਨਾਲ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੋਟਾ ਵਡਾ ਇਲਾਜ ਕੁਪਤਿਆਂ ਦਾ,
ਤੇਰੀਆਂ ਭੈੜੀਆਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਤੋਰੀਆਂ ਵੇ ।
(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਸੋਨੇ ਤੇ ਸੁਹਾਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗੁਣ ਨੂੰ ਵਧੀਕ ਚਮਕਾ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਧਾ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਮਗਜ਼ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀ ਕਲਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਿਹਨਤ ਹੀ ਇਸ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰ ਕੇ 'ਸੋਨੇ ਤੇ ਸੁਹਾਗੇ' ਦਾ ਕੰਮ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਚਿੜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਖਭੋਂਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੋਹਣੀ ਕੰਧ ਵੇਖ ਕੇ ਮਥਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਤਨਖਾਹ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਪਰ ਮੌਤ ਵੀ ਇੰਨੀ ਹੀ ਸਹਿਲ ਹੈ ਉਥੇ । 'ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਚਿੜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਖੋਭਦਾ ।' ਕੌਣ ਆਪਣੇ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਉਥੇ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਭੇਜੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਵੇਖਕੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦੇ ਲਈਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰ ਦੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਵੇਖ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਖੋਟ ਨੂੰ ਭੁਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੋਹਣੀ ਕੁੜੀ ਹੈ, ਮੰਨ ਲਿਆ । ਪਰ ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਵੇਖਕੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦੇ ਲਈਦੀ । ਉਸਦੇ ਲੱਛਣ ਵੀ ਤਾਂ ਵੇਖ। ਘਰ ਘਰ ਉਸਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । (ਸੰਗੂ)

ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰੀ, ਜਿੱਥੇ ਲਗੀ ਉਥੇ ਕਾਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਧਨ ਨਾਲ (ਵੱਢੀ ਆਦਿ ਦੇ ਕੇ) ਸਭ ਕੰਮ ਕਰਾ ਲਈਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰੀ, ਜਿੱਥੇ ਲਗੀ ਉਥੇ ਕਾਰੀ ।' ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਸੋਨੇ ਨਾਲ ਅਜ ਕਲ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ ? ਹਰ ਆਦਮੀ ਵਿਕਦਾ ਹੈ । ਮੁਲ ਦਿਉ ਤੇ ਖਰੀਦ ਲਉ । (ਸੰਗੂ)

ਸੋਨੇ ਰੁਪੇ ਲੱਦੀ, ਮੁੜ (ਅੰਤ) ਘੁਮਿਆਰਾਂ ਸੱਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉਚ ਪਦਵੀ ਪਾਕੇ ਤੇ ਰਜਿਆ ਪੁਜਿਆ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਕਮੀਨੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਤ ਓਹੀ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਹੋਣਾ ਸੀ, 'ਸੋਨੇ ਰੁਪੇ ਲੱਦੀ, ਮੁੜ ਘੁਮਿਆਰਾਂ ਸੱਦੀ ।' ਜਿਥੋਂ ਤੁਰੀ ਸੀ ਮੁੜ ਉਥੇ ਹੀ ਆ ਖੜੋਤੀ । (ਸੰਗੂ)

ਸੋਨੇ ਵਿਚ ਸੁਗੰਧੀ ।

ਭਾਵ :— ਸੋਨੇ ਵਿਚ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਏ । ਇਹ ਵੀ ਕਾਵ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਪਲੇ ਧਨ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਖੁਸ਼ਬੋ ਵਾਂਗ, ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਬਗੀਚੀ ਅਚ ਮੁਚ ਸਵਰਗ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਸੀ । ਇਕ ਤਾਂ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਇਹ ਥਾਂ ਹੀ ਕਾਫੀ ਰਮਣੀਕ ਸੀ, ਦੂਜਾ ਬਾਬੇ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਨੇ 'ਸੋਨੇ ਵਿਚ ਸੁਗੰਧੀ' ਭਰ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਸੀ । (ਅਧ-ਖਿੜਿਆ-ਫੁੱਲ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੋਭਾ ਨਾਲੋਂ ਕਸੋਭਾ ਛੇਤੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਬਦਨਾਮੀ ਛੇਤੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ੋਭਾ ਹੌਲੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲੋਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ 'ਸੋਭਾ ਨਾਲੋਂ ਕਸੋਭਾ ਛੇਤੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ' ਪਰ ਨਿਸ਼ਕਾਮਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਤੇ ਉਸਰੀ ਹੋਈ ਸ਼ੋਭਾ ਇਤਨੀ ਜਲਦੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਿਜਲੀ ਵੀ ਉਸਦੀ ਤੇਜ਼ੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ । (ਲਵ ਮੈਰਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੌ ਉਸਤਾਦ ਤੇ ਇਕ ਮਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੀ ਉਸਤਾਦ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚ ਹੈ, 'ਸੌ ਉਸਤਾਦ ਤੇ ਇਕ ਮਾਂ ।' ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਜੋ ਸਿਖਿਆ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਅਸਰ ਪੱਕਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਸੌ ਸਜਨ, ਸੌ ਵੈਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਸੱਜਨ ਹਨ, ਉਥੇ ਕਈ ਦੂਤ ਦੁਸ਼ਮਨ ਵੀ ਤਾਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁੜਮਾਈ ਤੇ ਹੋ ਗਈ ਏ, ਪਰ ਜੀ ਨੂੰ ਧੁੜਕੀ ਈ ਲਗੀ ਹੋਈ ਏ । ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਪਈ ਵਿਆਹ ਹੋ ਹੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਚੰਗਾ, 'ਸੌ ਸਜਨ ਸੌ ਵੈਰੀ' ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਭਾਨੀ ਈ ਮਾਰ ਦੇਵੇ ।

(ਸ਼ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਸੌ ਸਾਲ ਨ ਸਝੇਗਾ, ਦਾਲ ਜਿਹਾ ਰਹੇਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਹੁਤਾ ਸਮਝਾਉਣ ਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਨਾ ਬਦਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕੇ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ

ਕੁਤੇ ਦੀ ਪੂਛ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ 'ਸੌ ਸਾਕ ਨਾ ਸਫ਼ੇਗਾ, ਦਾਲ ਜਿਹਾ ਰਹੇਗਾ।' ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਟਲਣਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌ ਸਿਆਣੇ ਇਕੋ ਮਤ, ਮੂਰਖ ਆਪੋ ਆਪਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੇ ਸਿਆਣੇ ਇਕੋ ਖਿਆਲ ਦੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿਦ ਹੀ ਕਰੀ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ! ਇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਲੁਕੀ ਛਿਪੀ ਗਲ ਨਹੀਂ, 'ਸੌ ਸਿਆਣੇ ਇਕੋ ਮਤ, ਮੂਰਖ ਆਪੋ ਆਪਣੀ।' ਜੇ ਉਹ ਕੁਸੇ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਸੇ ਹੁੰਦਾ ਫਿਰੇ। ਬਾਕੀ ਸਭੇ ਮੰਨ ਗਏ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌ ਸੁਨਿਆਰ ਦੀ, ਇਕ ਲੁਹਾਰ (ਠਠਿਆਰ) ਦੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਤਕੜਾ ਆਦਮੀ ਇਤਨਾ ਕੰਮ ਇਕੋ ਵਾਰ ਕਰ ਲਵੇ, ਜਿਹੜਾ ਮਾੜਾ ਢੇਰ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ, 'ਸੌ ਸੁਨਿਆਰ ਦੀ, ਇਕ ਲੁਹਾਰ ਦੀ।' ਤਾ ਲਵੇ ਜਿੰਨੂੰ ਇਨ੍ਹੇ ਮੈਨੂੰ ਤਾਣਾ ਏ! ਅੰਤ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜੇਹੀ ਮੱਟ ਮਾਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਕ ਦੇ ਦੋ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌ ਸੋਂਵਾਂ, ਇਕ ਸੁਹਾਗਾ।

ਭਾਵ :— ਪੈਲੀ ਵਾਹ ਕੇ ਸੁਹਾਗਾ ਫੇਰ ਦੇਣਾ ਸੌ ਸੋਂਵਾਂ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸੌ ਸੋਂਵਾਂ ਇਕ ਸੁਹਾਗਾ।' ਸੁਹਾਗਾ ਵੱਤਰ ਨੂੰ ਨੱਪੀ ਰਖਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌ ਹਥ ਰਸਾ, ਸਿਰੇ ਤੇ ਗੰਢ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਕਿਤਨੇ ਵੀ ਹੇਰ ਫੇਰ ਕਰੇ ਪਰ ਅਖੀਰ ਨੂੰ ਸਿੱਟਾ ਉਹੀ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਜਦ ਇਹ ਸਮਝਾਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰੋ, ਪਰ ਟੇਕ ਅੰਦਰੋਂ ਅਖਲਾਕ ਤੇ ਸੱਚ ਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਪੰਥ ਜੇ ਤੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸੌਖ ਨਾਲ ਕੱਟਣਾ ਏ,
ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਭ ਵਾਲੀ ਮੋਢਿਉਂ ਉਤਾਰ ਗੰਢ।
'ਸ਼ਰਫ਼' ਤੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਨੇਕ ਚਾਹੀਦਾ ਏ,
ਸੌ ਹੱਥ ਰੱਸਾ, ਉਹਦੇ ਸਿਰੇ ਉਤੇ ਮਾਰ ਗੰਢ'।

(ਸ਼ਰਫ਼)

ਸੌ ਚਾਚਾ ਤੇ ਇਕ ਪਿਉ, ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਘਿਉ।

ਭਾਵ :— ਪਿਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰਾ ਸਾਕ ਹੈ ਤੇ ਘਿਉ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ ਖ਼ੁਰਾਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਆਰਿਓ! ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ, ਬਿਗਾਨਾ ਬਿਗਾਨਾ। ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਇਕੋ ਰਸੀ ਵਿਚ ਨਾ ਬੰਨ੍ਹੋ। 'ਸੌ ਚਾਚਾ ਤੇ ਇਕ ਪਿਉ, ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਘਿਓ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌ ਚੂਹਾ ਖਾ ਕੇ ਬਿਲੀ ਹੱਜ ਨੂੰ ਚਲੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਸਦਾ ਹੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਿੱਲੀ ਚੱਲੀ ਹੱਜ ਨੂੰ, ਥੀਂ ਚੂਹਿਆਂ ਦਾ ਮਾਰ।
ਦੇਖੋ ਖੋਟਾ ਜੱਗ ਏਹ ਕਰਦਾ ਨਹੀਂ ਇਤਬਾਰ।

(ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇਵੀ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਘਿਉ, ਸੌ ਚਾਚਾ ਤੇ ਇਕ ਪਿਉ।

ਭਾਵ :— ਘਿਉ ਖਾਣ ਤੇ ਵਰਤਣ ਦੀ ਉਪਮਾ ਦਰਸਾਈ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਬਾ—ਕਾਕਾ ! ਅਸੀਂ ਏਸ ਉਮਰੇ ਵੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜੇ ਹਾਂ । ਖ਼ਾਲਸ ਘਿਉ ਅਸਾਂ ਰੱਜ ਕੇ ਖਾਧਾ । ਓਹੀ ਹਡੀ ਸਾਡੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੁਣ ਤੀਕ ਪਈ ਹੰਢਦੀ ਹੈ । 'ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਘਿਉ, ਸੌ ਚਾਚਾ ਤੇ ਇਕ ਪਿਉ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਪਥ । ਜਾਂ ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਬੰਧੇਜ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰ ਦਾਰੂ ਤਾਂ ਕਰੀ ਜਾਵੇ ਪਰ ਖਾਣ ਪੀਣ ਤੇਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਵੇ, ਬਈ 'ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਪੱਥ ।' ਤੁਸੀਂ ਇਲਾਜ ਤਾਂ ਬੜਾ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਰਖਿਆ । ਖਾਣ ਪੀਣ ਦਾ ਪਰਹੇਜ਼ ਵੀ ਰਖੋ, ਤਦੇ ਕੋਈ ਦਵਾਈ ਕਾਟ ਕਰੇਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌ ਦਿਨ ਚੋਰ ਦਾ, ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਧ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਚੋਰ ਕਦੀ ਨ ਕਦੀ ਪਕੜਿਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਸਾਂ ਕਿ ਇਕ ਨਾ ਇਕ ਦਿਨ ਚੰਨ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਛਡੂ, 'ਸੌ ਦਿਨ ਚੋਰ ਦਾ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਧ ਦਾ ।' ਭਲਾ ਪਾਪ ਲੁਕਾਇਆਂ ਕਦੀ ਲੁਕਿਆ ਏ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੌ ਨਿਆਮਤ, ਇਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਰੀਰ ਦਾ ਨਰੋਆ ਹੋਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੀ ਨਿਆਮਤ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਪੂ—ਬੱਚਾ ! ਕਸਰਤ ਕੀਤਾ ਕਰ ਤੇ ਘਿਉ ਵਰਤਿਆ ਕਰ । 'ਸੌ ਨਿਆਮਤ ਇਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਗੰਢ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌ (ਸੈ) ਮਣ ਸਾਬਣ ਲੱਗੇ, ਕਾਲੇ ਕਦੇ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਬੱਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਔਗੁਣ ਹਟਾਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੀਏ ਪਰ ਬਣੇ ਕੁਝ ਨਾ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੱਸੋ—ਕਿਦਾਂ ਬਦੜੀ ਏ । ਜਿਦਾਂ ਵੱਟੇ ਦੀ ਘੜੇ ਨਾਲ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਤੇ ਕਦੀ ਹੋਣੀ ਹੀ ਨਾ ਹੋਈ । 'ਸੌ ਸਬੂਣਾ ਦੇ ਲਗੇ, ਕਾਲੇ ਕਦੀ ਦਾ ਹੁੰਦੇ ਵੱਗੇ ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਸੌ ਵਲਾਵਾਂ ਤੇ ਇਕੋ ਗੰਢ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰ ਦੇ ਖਿਲਾਰੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਛੱਡ ਕੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਠੀਕ ਗਲ ਨੂੰ ਜਾਣੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਠਹਿਰ ਜਾ ਨੰਬਰਦਾਰਾ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਪਾ ਬੈਠਾ ਏਂ ਲੰਮਾ ਬੇੜਾ । ਤੇ ਫਿਰ ਪ੍ਰਤਿਮਾ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, ''ਸੌ ਵਲਾਵਾਂ ਤੇ ਇਕੋ ਗੰਢ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਕਰਨਾ ਵਾਂ ਮੈਂ । ਬੀਬੀ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਦਸ, ਪਈ ਤੂੰ ਉਸੇ ਤੀਵੀਂ ਦੀ ਧੀ ਏਂ ਜਿਹੜੀ ਮੁਨਸ਼ੀ ਨੇ ਕਿਤੋਂ ਲਿਆਂਦੀ ਸੀ ?

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੌਂਕਣ ਸਹੇਲੀ ਨਹੀਂ, ਲੁਬਾਣਾ ਬੇਲੀ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸੌਂਕਣ ਵੈਰ ਭਾਵਨਾ ਰਖੇ, ਜਾਂ ਜ਼ਾਤ ਦਾ ਛੋਟਾ ਮਿਤ੍ਰ ਧੋਖਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਨ ਕੌਰ—ਸਤਵੰਤ ! ਇਹ ਸਚੀ ਗਲ ਜੋ ਕਿ 'ਸੌਂਕਣ ਸਹੇਲੀ ਨਹੀਂ, ਲੁਬਾਣਾ ਬੇਲੀ ਨਹੀਂ' । ਸੌਕਣ ਨੇ ਤਾਂ ਵੈਰ ਭਾਵਨਾ ਰਖਣੀ ਹੀ ਹੋਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌਂਕਣ ਤੇ ਸੋਹਾਗਣ ਕੇਹੀ, ਕਰ ਦੇ ਸਾਈਆਂ ਇਕੋ ਜੇਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸੌਕਣ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਕੋਈ ਸੋਹਾਗਣ ਆਪਣਾ ਸੋਹਾਗ ਖੋਹ ਬਹੇ, ਤਦ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਬਦ ਅਸੀਸ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰਾ ਜੋਹਾਗ ਖੋਹ ਕੇ ਵੀ ਉਹ ਸੁਖ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬੈਠੇਗੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਦੋਵੇਂ ਵੇਲੇ ਇਹੀ ਆਖਾਂਗੀ, "ਸੌਕਣ ਤੇ ਸੋਹਾਗਣ ਕਹੀ, ਕਰ ਦੇ ਸਾਈਆਂ ਇਕੋ ਜੇਹੀ"। (ਸੰਗੂ)

ਸੌਕਣ ਤਾਂ ਮੱਖਣ ਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੁਖਾਂਦੀ।

ਭਾਵ :— ਸੌਕਣ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ, ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਰ ਜਾਣਾ ਕਬੂਲ, ਪਰ ਸੌਕਣ ਦੀ ਗੋਲੀ ਬਣਨਾ ਕਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ। ਹਾਇ ਸੌਕਣ, "ਸੌਕਣ ਤਾਂ ਕਦੀ ਮੱਖਣ ਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੁਖਾਂਦੀ"।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੌਣ ਸੁਕੇ ਨਾ ਹਾੜ (ਭਾਦਰੋਂ) ਹਰੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਦੀਵ ਕਿਸੇ ਦੀ ਇਕੋ ਜੇਹੀ ਹਾਲਤ ਰਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੀਰ ਜੀ! ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ? ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਨਾ 'ਸੌਣ ਸੁਕੇ ਨਾ ਹਾੜ ਹਰੇ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਸ ਸਦਾ ਹੀ ਲੰਗਰ ਮਸਤਾਨੇ ਹਨ। (ਸੰਗੂ)

ਸੌਣ ਸੁੱਤੇ, ਖਰੇ ਵਿਗੁਤੇ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਸਮੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਉਠਾਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ੀਲਾ—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਆਖਣਾ ਹੋਇਆ, ਸਮੇ ਸਿਰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗਲ ਕੀਤੀ ਨਾ। 'ਸੌਣ ਸੁੱਤੇ, ਖਰੇ ਵਿਗੁੱਤੇ।' ਹੁਣ ਪਛਤਾਇਆਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ? (ਸੰਗੂ)

ਸੌਣਾ ਰੁੜੀਆਂ ਤੇ, ਸੁਫਨੇ ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ। ਵੇਖੋ : ਖਾਣੇ ਜੋਂ ਤੇ ਭਕਾਰ ਲਾਚੀਆਂ ਦੇ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਸਾ ਬਹੁਤ ਵਡੀਆਂ ਰਖੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚੀ! ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਓਹ ਗਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਸੌਣਾ ਰੁੜੀਆਂ ਤੇ ਸੁਫਨੇ ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ।' ਕਮਾਈ ਤਾ ਕੋਈ ਹੈ ਨਹੀਂ ਆਖਨੀ ਏਂ ਪਈ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਵਲੈਤ ਭੇਜਣਾ ਏਂ। (ਸੰਗੂ)

ਸੌਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਪਿਆਰ ਜਾਂ ਇਸ਼ਕ ਦਿਲੋਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸੌਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।' ਨਿਹੁੰ ਨਾ ਲਗਦੇ ਜ਼ੋਰੀਂ। ਪਿਆਰ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਉਪਜਦਾ ਹੈ, ਮੋਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਪਿਆਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਢੇਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। (ਸੰ)

ਸੌਂਹ ਦੇਈਏ ਜੀਅ ਦੀ, ਨਾ ਪੁੱਤ ਦੀ ਨਾ ਧੀ ਦੀ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਤਾਂ ਦਿਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਾਤ ਦੇ ਹੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਹਾਂ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਹੀਂ। ਸੌਂਹ ਦੇਈਏ ਜੀਅ ਦੀ, ਨਾ ਪੁਤ ਦੀ ਨਾ ਧੀ ਦੀ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ, ਕੋਈ ਕਿਵੇਂ ਕਰੇ? (ਸੰਗੂ)

ਸੰਗ ਤਾਰੇ, ਕੁਸੰਗ ਡੋਬੇ। ਜਾਂ **ਸੰਗ ਡੋਬੇ, ਸੰਗ ਤਾਰੇ।**

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਸੌਕਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਬਦਨਾਮੀ ਕਰਾਂਦੀ ਹੈ, ਸੰਗਤ ਦਾ ਫੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇਹਾ ਸੰਗ, ਤੇਹਾ ਰੰਗ। ਸੰਗ ਤਾਰੇ, ਕੁਸੰਗ ਡੋਬੇ। ਜੇਹੋ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾਉਗੇ, ਓਹੋ ਜੇਹਾ ਉਹ ਹੋ ਜਾਏਗਾ।

(ਸੰਗੂ)

ਸੰਗਲਾਂ ਦੇ ਜਿੰਨ ਵੀ ਕਦੇ ਜਫੀਆਂ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਆਏ ਹਨ । ਵੇਖੋ : — ਸੋਟਾ ਵੱਡਾ ਇਲਾਜ ਕੁਪਤਿਆਂ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਡੰਡੇ ਨਾਲ ਠੀਕ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕਦੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੰਵਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਬਾਬਾ ਜੀ, ਵਿਗੜਿਆਂ ਤਿਗੜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਡੰਡੇ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਧਾ ਕਰੀਦਾ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਪੁੱਚ ਪੁੱਚ ਕਰਨ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹੋ । ਕਦੀ ਸੰਗਲਾਂ ਦੇ ਜਿੰਨ ਵੀ ਜਫੀਆਂ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਆਏ ਹਨ ?

(ਸੰਗ)

ਸੰਗਿ ਨ ਕੋਈ ਭਈਆ ਬੇਬਾ ।

ਭਾਵ :— ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕਿਸੇ ਸਾਕ ਜਾਂ ਸਨੇਹੀ ਨੇ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ । ਜਾਂ, ਜਦ ਦੁੱਖ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਸਾਥ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੰਗਿ ਨ ਕੋਈ ਭਈਆ ਬੇਬਾ ॥
ਮਾਲੁ ਜੋਬਨੁ ਧਨੁ ਛੋਡਿ ਵਞੈਸਾ ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਸੰਗੇ ਦੀ ਬਕਰੀ, ਕੁਸੰਗੇ ਦੀ ਮੱਝ ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਵਿਚ ਆਈ (ਜਾਂ ਚੰਗਾ ਸਾਥ ਪਾਲਣ ਵਾਲੀ) ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਵਡਮੁੱਲੀ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਪਰ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਾਥ ਨਾ ਪਾਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ ਕਿ ਹੱਥ ਆਈ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਤਾਂ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੀਏ ਪਰ ਉੜਦੀਆਂ ਪਿੱਛੇ ਭਜੀਏ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸਚ ਕਿਹਾ ਹੈ : 'ਸੰਗੇ ਦੀ ਬਕਰੀ, ਕੁਸੰਗੇ ਦੀ ਮੱਝ ।'

(ਸੰਗ)

ਸੰਘੋਂ ਲੱਥਾ, ਜਿਹਾ ਲੱਡੂ ਤਿਹਾ ਮੱਠਾ

ਭਾਵ :— ਜੀਭ ਦੇ ਸੁਆਦਾਂ ਤੋਂ ਹਟਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਬਰੀਕੀਆਂ ਵਿਚ ਨਾ ਪਵੋ ! ਜੋ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਰਕੇ ਛੱਕ ਲਉ । ਗਲ ਕੀ ਹੋਈ । 'ਸੰਘੋਂ ਲੱਥਾ, ਜਿਹਾ ਲੱਡੂ ਤਿਹਾ ਮੱਠਾ ।'

(ਸੰਗ)

ਸੰਜਮ ਕਰਕੇ ਖਾਹ ਤੇ ਨਕ ਦੀ ਸੇਧੇ ਜਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰੋ ਤੇ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਤੁਰੋ ਤਾਂ ਸੁਖ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ-ਬੱਚੀ ! ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਸਦਾ ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਵਿਚ ਰਹੀਂ ਤੇ ਸੱਚ ਤੇ ਤੁਰੀਂ । 'ਸੰਜਮ ਕਰਕੇ ਖਾਹ ਤੇ ਨਕ ਦੀ ਸੇਧੇ ਜਾਹ ।' ਫਿਰ ਕਦੀ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

(ਸੰਗ)

ਸੰਜੋਗੁ ਵਿਜੋਗੁ ਦੁਇ ਕਾਰ ਚਲਾਵਹਿ ।

ਭਾਵ :— 'ਮੇਲ' ਤੇ 'ਵਿਛੋੜਾ' ਦੋਵੇਂ ਅਸੂਲ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ ਦੁਖ ਸਮੇਂ ਧੀਰਜ ਬੰਨ੍ਹਾਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:—

"ਆਪਿ ਨਾਥੁ ਨਾਥੀ ਸਭ ਜਾ ਕੀ
ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਅਵਰਾ ਸਾਦ ॥
ਸੰਜੋਗ ਵਿਜੋਗੁ ਦੁਇ ਕਾਰ ਚਲਾਵਹਿ
ਲੇਖੇ ਆਵਹਿ ਭਾਗ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਜਪੁਜੀ)

ਸੰਢ ਸਪੁੱਤੀ ਨ ਥੀਐ ਕਣਤਾਵੈ ਕੰਤੈ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਂਝ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪੁਤ ਨ ਜੰਮੇ ਤਾਂ ਉਹ ਪਤੀ ਨੂੰ ਊਜ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਔਗੁਣਿਆਰੇ ਗੁਣੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਦੇਣ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਅਪਤ ਕਰੀਰ ਨ ਮਉਲੀਐ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਬਸੰਤੈ !
ਸੰਢ ਸਪੁੱਤੀ ਨ ਥੀਐ ਕਣਤਾਵੈ ਕੰਤੈ ।"
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਸੰਢਿਆਂ ਦਾ ਭੇੜ, ਜਾਨਾਂ ਦਾ ਖਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕੜਿਆਂ ਦੇ ਲੜਾਈ ਝਗੜੇ ਵਿਚ ਮਾੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਸੰਢਿਆਂ ਦਾ ਭੇੜ ਤੇ ਜਾਨਾਂ ਦਾ ਖੌ ।" ਲੜਨ ਦਿਓ ਇਹਨਾਂ ਮੁਸ਼ਟੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪੋ ਵਿਚ, ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪੱਤ ਲੁਹਾਵਾਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੰਦੇ ਅਗੇ ਬੀਨ ਬਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉਲਟੀ ਜਾਂ ਅਜੇਹੀ ਗਲ ਕਰੇ ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਤੁਹਾਡੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨਾ ਤਾਂ 'ਸੰਦੇ ਅਗੇ ਬੀਨ ਵਜਾਣ' ਵਾਲਾ ਹੀ ਲੇਖਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ। ਹਰਦਮ ਆਪਣੀ ਹੀ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੰਤੋਖੀ ਸਦਾ ਸੁਖੀ ।

ਭਾਵ :— ਸੰਤੋਖੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਥੋੜਾ ਖੱਟਦੇ ਹਾਂ, ਥੋੜਾ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਦੁੜੰਗੇ ਮਾਰਦੇ ਹਾਂ। 'ਸੰਤੋਖੀ ਸਦਾ ਸੁਖੀ'। ਨਾ ਬਹੁਤੀ ਦੀ ਹਿਰਸ ਹੈ, ਨਾ ਥੋੜੀ ਦੀ ਚਿੰਤਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਈਂ ਬਾਝੋਂ ਸੌਣ ਤ੍ਰਿਹਾਈਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁੰਤੀ—ਇਹ ਗਲ ਸੋਲਾਂ ਆਨੇ ਸੱਚੀ ਹੈ ਕਿ 'ਸਾਈਂ ਬਾਝੋਂ ਸੌਣ ਤ੍ਰਿਹਾਈਆਂ।' ਜਦ ਦੇ ਤੁਸਾਡੇ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਪ੍ਰਦੇਸ ਗਏ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਤੁਸਾਡੇ ਵਲ ਵੱਟੀ ਨਹੀਂ ਵਾਹੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਂਝ ਜੱਟ ਦੀ ਜੋ ਭਵੇਂ ਨਾ, ਤੋੜਾ ਭੂਤ ਦਾ ਜੋ ਧਵੇਂ ਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜੱਟ ਕਿਸੇ ਦੀ ਡੱਟ ਕੇ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ— ਜੱਟ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ । ਜਿਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਡੱਟ ਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। 'ਸਾਂਝ ਜੱਟ ਦੀ ਜੋ ਭਵੇਂ ਨਾ, ਤੋੜਾ ਭੂਤ ਦਾ ਜੋ ਧਵੇਂ ਨਾ'। ਤੁਸੀਂ ਜੱਟਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝ ਰਖਿਆ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਂਝਾ ਅੱਬਾ, ਤੇ ਕੋਈ ਨਾ ਦੱਬਾ ਜਾਂ **ਸਾਂਝਾ ਬਬ ਨਾ ਪਿਟੈ ਕੋ** ਜਾਂ **ਸਾਂਝੀ ਹਾਂਡ ਚੁਰਾਹੇ ਫੁੱਟੇ ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੀ ਆਸ ਰਖੇ, ਤੇ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਇੱਕ ਵੀ ਪੁੱਛ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸਾਂਝੇ ਅੱਬੇ ਕਿਸ ਨੇ ਦੱਬੇ' ਹਨ ? ਸਾਂਝੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਭਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਆਪਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੇਖੀਏ। ਸੁੰਢ ਜਵੈਣ ਵੀ ਲੋਕੀ ਡੱਬੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਰਖਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਂਵਲਿਆਂ ਦੇ ਨੈਣ ਸਾਂਵਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਸੋਹਣਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਵੀ ਸੋਹਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਚੰਗੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸਾਂਵਲਿਆਂ ਦੇ ਨੈਣ ਸਾਂਵਲੇ' ਸੂਹਾ ਦੁਪੱਟਾ ਗੋਰੀ ਦਾ, ਇਕ ਰਾਂਝਾ ਮੈਨੂੰ ਲੋੜੀਦਾ ।
(ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਸਿੰਗਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਦੁੰਮ ਨਾਲ ਵੈਰ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਰਖੇ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਸਨੇਹੀ ਜਾਂ ਸਾਕ ਨਾਲ ਵੈਰ ਕਰੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ੰਕਰ ਦਾਸ—ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਜੀ! ਤੁਸਾਡੀ ਦੋਸਤੀ ਦੀ ਵੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਅਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾਈ ਹੈ ਪਰ ਸਾਡੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਵੈਰ। ਸਿੰਗਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਦੁੰਮ ਨਾਲ ਵੈਰ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ ਇਹ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍)

ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਿੰਘਣੀ, ਪੁੱਤ ਦੀ ..., ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੁਰਦੀ ਕਾਹਨੂੰ ਜਾਂ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਮਾਣ-ਮਤੀ ਤੀਵੀਂ ਦਾ ਸੁਭਾ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਘਾਟ ਏ, ਜੁ ਨਿਤ ਦਿਹਾੜੇ ਤੁਰ ਤੁਰ ਕੇ ਟੰਗਾਂ ਭੰਨਾਂ। 'ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਿੰਘਣੀ, ਪੁੱਤ ਦੀ ਮਾਂ। ਰੁੱਖਾ ਕਿਉਂ ਖਾਂ, ਤੁਰਦੀ ਕਾਹਨੂੰ ਜਾਂ?' (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ੀਂਹ ਬੱਕਰੀ ਇਕੋ ਘਾਟ ਪਾਣੀ ਪੀਂਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕੜੇ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜੇਹਾ ਸਲੂਕ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ, ਰਾਜ ਤਾਂ ਕਰ ਗਏ ਇਕ ਬਾਰੀ, ਸ਼ੀਂਹ ਬੱਕਰੀ ਇਕੋ ਘਾਟ ਪਾਣੀ ਪਲਾ ਦਿਤੇ', ਬਈ ਨਹੀਂ ਰੀਸਾਂ ਗੋਰਾਂ ਦੀਆਂ।'

(ਪੰਜ ਦਰਿਆ, ਚਾਰ ਯਾਰ—ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ)

ਸੁੰਞੇ ਘਰ ਦਾ ਪਾਹੁਣਾ ਜਿਉ ਆਇਆ ਤਿਉ ਜਾਇ।

ਭਾਵ :— ਜੀਵ ਸੁੰਞੇ ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਵਾਂਗ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਖਣਾ ਆਇਆ ਸੀ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਖਣਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਜਾਂ ਸੁਮ ਦੇ ਘਰੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੁੰਞੇ ਘਰ ਕਾ ਪਾਹੁਣਾ
ਜਿਉ ਆਇਆ ਤਿਉ ਜਾਇ ॥
ਮਨਮੁਖ ਜਨਮੁ ਬਿਰਥਾ ਗਇਆ
ਕਿਆ ਮੁਹੁ ਦੇਸੀ ਜਾਇ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸੁੰਞੇ ਘਰ, ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਰਾਜ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀ ਇਕੱਲ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀ ਸੁਖ ਹੈ? 'ਸੁੰਞੇ ਘਰ, ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਰਾਜ।' ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਲੰਮੇ ਪਏ ਰਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਪੁਛਦਾ ਬੁਲਾਂਦਾ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਸੁੰਞੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਮਹਿਲ। ਵੇਖੋ—'ਉਜੜੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਮਹਿਲ।'

ਭਾਵ :— ਉਜੜੀ ਪਈ ਥਾਂ ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼-ਭੜੋਲਾ-ਵੀ ਵੱਡੀ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸੁੰਞੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਹੀ ਮਹਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।' ਇਸ ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਇਹ ਬਉਲੀ ਵੀ ਕਿੰਨੀ ਖਿੜ ਪਾਂਦੀ ਹੈ? (ਸੰਗ੍)

ਸੁੰਞੇ ਮਹਿਲ ਡਰਾਉਣੇ, ਬਰਕਤ ਮਰਦਾਂ ਨਾਲ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਉਘੇ ਪਰਸ਼ ਦੇ ਨਾਹ ਹੋਣ ਨਾਲ ਬੇਰੌਣਕੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੱਜ, ਇਹ ਮਹਿਲ ਅਤੇ ਮਾੜੀਆਂ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸੁੰਞੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਕੇ ਬਾਹਰ ਹੀ ਹੋਏ, 'ਸੁੰਞੇ ਮਹਿਲ ਡਰਾਉਣੇ, ਬਰਕਤ ਮਰਦਾਂ ਨਾਲ।' (ਸੰਗ੍)

ਸੁੰਞੀ ਦੀ ਗੰਞੀ ਲੱਭੀ, ਪਨਸਾਰੀ ਬਣ ਬੈਠਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਚੰਦ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਦੇ ਹੋ। 'ਸੁੰਞ ਦੀ ਗੰਞੀ ਲੱਭੀ, ਵਡਾ ਪਨਸਾਰੀ ਬਣ ਬੈਠਾ।' ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਸਨੂਰੇ ਨੇ ਦਿਤੇ ਹਨ ਤੇ ਹੁਣ ਆਕੜ ਆਕੜ ਕੇ ਤੁਰਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹ

ਹਉਮੈ ਜਾਈ ਭਾਂ ਕੰਤ ਸਮਾਈ।

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਮਿਟਣ ਨਾਲ ਮੰਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਉਮੈ ਜਾਈ ਤਾਂ ਕੰਤ ਸਮਾਈ ॥
ਤਉ ਕਾਮਣਿ ਪਿਆਰੇ ਨਵ ਨਿਧਿ ਪਾਈ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਸੂਹੀ ਅਸਟਪਦੀਆਂ)

ਹਉਮੈ ਦੀਰਘ ਰੋਗ ਹੈ ਦਾਰੂ ਭੀ ਇਸੁ ਮਾਹਿ ॥

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਬੜਾ ਚੰਦਰਾ ਰੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਦਵਾ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹਉਮੈ ਦੀਰਘ ਰੋਗੁ ਹੈ,
ਦਾਰੂ ਭੀ ਇਸ ਮਾਹਿ ॥
ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜੇ ਆਪਣੀ,
ਤਾਂ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਕਮਾਹਿ ॥
ਨਾਨਕ ਕਹੈ ਸੁਣਹੁ ਜਨਹੁ,
ਇਤੁ ਸੰਜਮਿ ਦੁਖ ਜਾਹਿ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧ ਹੈ ਦੁਇ ਨਾ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ।

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਵੈਰ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ-ਇਕ ਥਾਂ-ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹਉਮੈ ਨਾਵੈਂ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧ ਹੈ,
ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ ॥
ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਨਾ ਹੋਵਈ,
ਤਾ ਮਨੁ ਬਿਰਥਾ ਜਾਇ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਵਡਹੰਸ ਰਾਗ)

ਹਸਣੇ ਘਰ ਵਸਣੇ। ਜਾਂ
ਹਸਦਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵਸਦੇ, ਰੋਂਦਿਆਂ ਦੇ ਖਾਣੇ ਖਰਾਬ।

ਭਾਵ :— ਹੱਸਣ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਖੁਸ਼ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁੰਤੀ-ਮਾਂ ਜੀ! ਹੱਸਣੇ ਘਰ ਵੱਸਣੇ। ਸਾਡੇ ਮਾਸੀ ਜੀ ਜਦੋਂ ਵੇਖੋ ਹਸੂੰ ਹਸੂੰ ਹੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਰ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਉਨਤੀ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਸਾਏ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਰੁਆਏ ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਰਖੋ ਪਰ ਜੇ ਰਤੀ ਕੁ ਵੀ ਕੋਈ ਗਲ ਉਸਦੀ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਏ, ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਟਿਕਾਣਾ ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਕੇ ਪਹੁੰਚਾ ਆਵੀਏ। ਬੱਚੀ! ਜ਼ਮਾਨਾ ਜੋ ਚੰਦਰਾ ਹੋਇਆ। 'ਹਸਾਏ ਦਾ ਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਰੁਆਏ ਦਾ ਝਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਏ।'

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹੱਸੀ ਤੇ ਫੱਸੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਤੀਵੀਂ ਹੱਸ ਪਵੇ ਤੇ ਫੇਰ ਫੰਦੇ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ— ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹਰ ਪੁਰਸ਼ ਤੀਵੀਂ ਬਾਰੇ ਇਹੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਕਿ 'ਹੱਸੀ ਤੇ ਫੱਸੀ ।' ਪਰਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਤੀਵੀਂ ਨਾਲ ਰਸੋ ਵੇਡੋ, ਬੋਲੋ ਚਾਲੋ, ਮਿਲੋ ਗਿਲੋ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਥੇ ਉਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇਵੇਂ ਸਮਝਣਾ ਵਡੀ ਭੁਲ ਹੋਵੇਗੀ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਸੇਂ ਕੜੀ ਤੇ ਕੜੀਉਂ ਛਾਪ, ਹੁਣ ਛਾਪੋਂ ਵੀ ਜਵਾਬ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨਾਲੋਂ ਕੀਤੇ ਇਕਰਾਰ ਨੂੰ ਬਚਾਉਂਦਿਆਂ ਬਚਾਉਂਦਿਆਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਮੁਕਰ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ— ਵਾਹ ਸ਼ਾਹ ! ਖੂਬ ਧਰਮ ਪਾਲਿਓ ਈ, ਅਖੇ 'ਹਸੇਂ ਕੜੀ ਤੇ ਕੜੀਉਂ ਛਾਪ, ਤੇ ਛਾਪੋਂ ਵੀ ਜਵਾਬ' ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਈਏ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਸੌ ਰੁਪਈਏ ਵੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਮੁਕਰ ਬੈਠਾ ਏਂ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਕੀਮ ਦਾ ਯਾਰ ਰੋਗੀ ਤੇ ਪੰਡਤ ਦਾ ਯਾਰ ਸੋਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫ਼ਕੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ! 'ਹਕੀਮ ਦਾ ਯਾਰ ਰੋਗੀ ਤੇ ਪੰਡਤ ਦਾ ਯਾਰ ਸੋਗੀ ।' ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਜ ਕਲ ਲੋੜ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

'ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੂਅਰ ਉਸ ਗਾਇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦਾ ਹਕ ਮਾਰਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ ਸੂਰ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਲਈ ਗਾਂ ਖਾਣ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੂਅਰ ਉਸੁ ਗਾਇ ।।
ਗੁਰ ਪੀਰ ਹਾਮਾ ਤਾ ਭਰੇ ਜਾ ਮੁਰਦਾਰ ਨਾ ਖਾਇ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ)

ਹਗਦਿਆਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹੱਥ ਨਾ ਧਰ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ-ਕਾਕਾ ! 'ਹਗਦਿਆਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਧਰੀਦਾ ; ਜਿਹੜੇ ਕੁਸੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ' ਸਦਾ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਛਾ ਸਭ ਦਾ ਵੱਛਾ ।

ਭਾਵ :— ਕ਼ਲੇਮਾਣਸ ਉਪਰ ਹਰ ਕੋਈ ਦਬਾ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ-ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਵੀਰ ਤਾਂ 'ਹੱਛਾ, ਸਭ ਦਾ ਵੱਛਾ' ਬਣਿਆ ਹੈ ਹਰ ਕੋਈ ਉਸੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਆਕੇ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਟ ਕਰਾਏ ਕੰਮ ਬਿਆਜੀ, ਉਸ ਭੈੜੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਬਾਜੀ ।

ਭਾਵ :— ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਜਦ ਵਿਆਜ ਅਤੇ ਕਰਾਇਆ ਦੁਖਦਾਈ ਜਾਪਣ, ਤਦ ਇਹ ਆਖਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਈਸ਼ਰ ਦਾਸ-ਮਨੀ ਰਾਮ ਜੀ । ਵਪਾਰ ਕੀਕਰ ਚਲੇ ? ਤੁਸਾਡੀ ਮੂੜੀ ਥੋੜੀ ਹੈ, ਵਿਆਜ ਤੇ ਕਰਾਇਆ ਸਿਰ ਪੁੱਟਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਹੱਟ ਕਰਾਏ ਕੰਮ ਬਿਆਜੀ, ਉਸ ਭੈੜੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਬਾਜੀ ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਟੀ ਕਿਰਾੜ ਤੇ ਜੰਗਲ ਬਘਿਆੜ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਰਾੜ (ਬਾਣੀਆਂ) ਹੱਟੀ ਉਪਰ ਤੇ ਬਘਿਆੜ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਤਕੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ-ਸੈਂ ਉਹਦੇ ਘਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਅਗੋਂ ਭੂਏ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ।

ਕਰਮ ਸਿੰਘ— 'ਪਈ ਹੱਟੀ ਕਿਰਾੜ ਤੇ ਜੰਗਲ ਬਘਿਆੜ' ਨਹੀਂ ਛੇੜੀਦੇ। ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਘਰ ਜਾਣ ਦੀ ? ਬਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਵੇਖਦੇ।

(ਸੰਗ੍)

ਹੱਟੀ ਤੇ ਬਹਿਣ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਮੇਰਾ ਸੌਦਾ ਤੋਲੀਂ ! ਜਾਂ ਹੱਟੀ ਵੜਨਾ ਮਿਲੇ ਨਾ, ਮਹਿਤਿਆ ਪੂਰਾ ਤੋਲ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਨਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ-ਮੀਆਂ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਵਡਾ ਬਣੀ ਫਿਰਦਾ ਏਂ ? ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਹੱਟੀ ਵੜਨਾ ਮਿਲੇ ਨਾ, ਮਹਿਤਿਆ ਪੂਰਾ ਤੋਲ।'

(ਸੰਗ੍)

ਹੱਟੀ ਵਿਚ ਕਪਾਹ ਤੇ ਮੇਰੀ ਤਾਣੀ ਤੇ ਲਾਹ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਫੱਲ ਮੰਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੁਲਾਹਿਆ-ਮਿਣਜ਼ਿਆ ਤੂੰ ਤਾਂ ਓਹੋ ਗਲ ਕੀਤੀ ਅਖੇ 'ਹੱਟੀ ਵਿਚ ਕਪਾਹ ਤੇ ਮੇਰੀ ਤਾਣੀ ਦੇ ਲਾਹ।' ਸੂਤ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਸੁਆਣੀ ਨੇ ਹਾਲੀ ਮੈਨੂੰ ਪੁਚਾਇਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਤੂੰ ਖਦਰ ਲੈਣ ਆ ਗਿਆ ਏਂ ?

(ਸੰਗ੍)

ਹੱਡ ਹਰਾਮੀ ਤੇ ਹੁਜਤਾਂ ਢੇਰ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਹਾਨੇ ਢੂੰਡੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ—ਕਣਮੂ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਹੋਰ ਤਰਖਾਣ ਵੀ ਮਰ ਗਏ ਸਨ। ਪਰ 'ਹਡ ਹਰਾਮੀ ਤੇ ਹੁਜਤਾ ਢੇਰ'। ਹੱਛਾ ਜਾ, ਹੁਣ ਸ਼ੇਰ ਖਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣਾ ਦੂਜਾ ਸੁਹਾਗਾ ਜਾਕੇ, ਚੁਕਵਾ ਲਿਆ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਹੱਡ ਸ਼ਰੀਕਾ ਹੁੰਦਾ ਏ, ਕਰਮ ਸ਼ਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੈਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਨਾ ਪਾ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਡਾਕਟਰ—ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ! 'ਹੱਡ ਸ਼ਰੀਕਾ ਹੁੰਦਾ ਏ, ਕਰਮ ਸ਼ਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ' ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉਸਦੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਕੀ ਫਰਕ ਪਾ ਸਕਦੀ ਏ ?

(ਸੰਗ੍)

ਹੱਡੀਂ ਢੇਰ ਜਾਂ ਦੰਮੀ ਢੇਰ।

ਵੇਖੋ :—'ਹੰਨੇ ਜਾਂ ਬੰਨੇ'

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੰਨੇ ਬੰਨੇ ਕਰ ਕੇ ਛਡਣਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਘਾਟਾ ਹੀ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਮੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਹੋਰ ਮਾਲ ਮੰਗਵਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਅਛਾ ਹੁਣ ਤਾਂ 'ਹੱਡੀਂ ਢੇਰ ਜਾਂ ਦੰਮੀ ਢੇਰ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਜੋ ਹੋਊ ਸੋ ਦੇਖੀ ਜਾਊ।

(ਸੰਗ੍)

ਹੱਥ ਕਾਰ ਵਲ, ਦਿਲ ਯਾਰ ਵਲ। ਜਾਂ **ਹੱਥ ਕਾਰ ਵਲ, ਦਿਲ ਕਰਤਾਰ ਵਲ।**

ਭਾਵ :— ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਕਰੇ, ਪਰ ਚਿਤ ਦੀ ਡੋਰੀ ਕਰਤਾਰ ਜਾਂ ਮਿੱਤਰ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰਖੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਦ ਕੌਰ ਸੂਤ ਕਤਣਾ, ਮਖਣ ਕੱਢਣਾ, ਘਿਉ ਬਨਾਉਣਾ ਸਿੱਖ ਗਈ ਸੀ। ਸੋ 'ਹੱਥ ਕਾਰ ਵਲ ਤੇ ਦਿਲ ਕਰਤਾਰ ਵਲ' ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ।

(ਸੰਗ੍)

ਹੱਥ ਕੰਙਨ ਨੂੰ ਆਰਸੀ ਕੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗਲ ਸਾਹਮਣੇ ਪਈ ਦਿਸੇ ਪਰ ਦੂਜਾ ਉਸਨੂੰ ਛੁਪਾ ਕੇ ਰਖੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਰਾਵਾ ! ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਪਰਦੇ ਕਿਉਂ ਪਾਂਦਾ ਹੈਂ ! 'ਹੱਥ ਕੰਙਨ ਨੂੰ ਆਰਸੀ ਕੀ !'

(ਸੰਗ੍)

ਹੱਥ ਠੂਠਾ ਤੇ ਦੇਸ ਮੋਕਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਮੰਗਣ ਵਾਲੇ ਵਾਸਤੇ ਬਥੇਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕੀ ਆਖਾਂ ਜੇ ਸੱਟ ਅਕਲ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਵਰਤੇ ਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤੋਫੀਕਾਂ ਉਹਨੂੰ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਅਕਲ ਕੋਲੋਂ ਕੰਮ ਨਾ ਲਏ ਤਾਂ ਫਿਰ 'ਹੱਥ ਠੂਠਾ ਤੇ ਦੇਸ ਮੋਕਲਾ' ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਏ।

(ਨਵਾਬ ਖ਼ਾਨ—ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਹਥ ਦੀ ਹਥ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਈ, ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਗ੍ਰਾਹ, ਲਖ ਲ੍ਹਾਨਤ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਥਰਿਆ ਜੋ ਦਮ ਦਾ ਕਰੇ ਵਿਸਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਅਰੋਗੀ ਪੁਰਸ਼ ਅਚਨਚੇਤ ਹੀ ਮਰ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਦ ਸਿੰਘ— ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਭਾਈ ਹੋਨੀਂ ਬੜੇ ਰਿਸ਼ਟ ਪੁਸ਼ਟ ਸਨ, ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਬਾਹਰ ਫਿਰਨ ਗਏ, ਅਜ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚਲ ਬਸੇ । ਕਿਹੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਸਨ । ਇਕ ਦਮ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਚ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 'ਹਥ ਦੀ ਹਥ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਈ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਗ੍ਰਾਹ, ਲਖ ਲ੍ਹਾਨਤ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਥਰਿਆ ਜੋ. ਦਮ ਦਾ ਕਰੇ ਵਿਸਾਹ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਨ ਪੱਲੇ, ਬਜ਼ਾਰ ਖੜੀ ਹਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਹਥ ਪਲੇ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਵੇ ਨਾ, ਪਰ ਜ਼ਬਾਨੀ ਬੜਾ ਜਮ੍ਹਾਂ ਖ਼ਰਚ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮਦੇਈ—ਨੀ ਰਾਣੋਂ ! ਛਡ ਪਰੇ ਧਨੋ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ, ਉਹ ਗਪੌੜੀ ਹੈ ਨਿਰੀ ਪੁਰੀ ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਪਈ 'ਹੱਥ ਨਾ ਪਲੇ, ਬਜ਼ਾਰ ਖੜੀ ਹਲੇ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਧਿਰ ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦਿੰਦੀ ਰਹੇ, ਪਰ ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਵਲੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਵੇਖ ਪਹਿਲੀ ਧਿਰ ਵੀ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰਨਾਮੋ ! ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ ? ਐਤਕੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਦੀ ਧੀ ਨੂੰ ਮੇਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਦਿਆ ?

ਸ਼ਾਮੋ ਭੈਣ ! ਹਰ ਵਾਰੀ ਸਦਦੇ ਹੀ ਰਹੇ ਹਾਂ ਨਾ, ਪਰ ਕੀ ਕਰੀਏ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਤਾਂ 'ਹੱਥ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ' ਨਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਸੀ ਫੁਲਾਂ ਕਾਰਣ, ਕੰਡਾ ਹੱਥੀਂ ਆਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਤਾਂ ਇਸ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਕੇ ਸੁਖ ਮਿਲੇਗਾ ਪਰ ਸਿੱਟਾ ਉਲਟਾ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਪੁਰਜ਼ਾ ਹਥ ਫੜਕੇ ਭਰਿਆ ਪੀਤਾ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਿਆਂ ਹੀ ਫਿਸ ਪਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਚਾਰੀਂ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋਣ ਲਗ ਪਿਆ । 'ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਸੀ ਫੁੱਲਾਂ ਕਾਰਨ, ਕੰਡਾ ਹੱਥੀਂ ਆਇਆ ।'

(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਪ੍ਰੀ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਹੱਥ-ਪੁਰਾਣੇ ਖੋਸੜੇ ਬਸੰਤਾ ਹੋਰੀ ਆਏ

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਆਕੜ ਆਕੜ ਤੁਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਉਤੇ ਵਾਧਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹੈ ਉਹ ਪੁਜਕੇ ਮਖੱਟੂ । ਜੇ ਕਿਤੇ ਚਾਰ ਦਿਨ ਕੰਮ ਤੇ ਲਗਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪੀ ਕੇ ਮਾਲਕ ਨਾਲ ਗਾਲੋ ਗਾਲੀ ਹੋ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਹੀ ਦਿਨ ਮੁੜ 'ਹੱਥ ਪੁਰਾਣੇ ਖੋਸੜੇ ਬਸੰਤਾ ਹੋਰੀ ਆਏ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

(ਅਧ-ਖਿੜਿਆ ਫੁਲ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹੱਥ ਪੈਰ ਨਰੋਏ ਤੇ ਸੱਭੇ ਸੌਦੇ ਹੋਏ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਰੀਰ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭੋ ਕੁਝ ਠੀਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ, ਤਕੜਾ ਹੋ । ਮਾਮੂਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਨਾ । 'ਹੱਥ ਪੈਰ ਨਰੋਏ ਤਾਂ ਸੱਭੇ ਸੌਦੇ ਹੋਏ ।' ਰੱਬ ਨੇ ਨਰੋਈ ਜਾਨ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਫਿਰ ਕਮਾ ਲਵੇਂਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਵਿਚ ਗੁੱਤ ਤੇ ਠੈਂਹ ਸੋਟਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਘਰ ਵਿਚ ਨਿਤ ਮੀਆਂ ਬੀਬੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਹ ਪਰਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਐਬੀ, ਅਮੋੜ ਤੇ ਕਲਾ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਸੀ, ਕਿਹੜਾ ਦਿਨ ਹੁੰਦਾ ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ 'ਹੱਥ ਵਿਚ ਗੁੱਤ ਤੇ ਠੈਂਹ ਸੋਟਾ' ਵਾਲਾ ਨਾਟਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖੇਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਥੜਿਉਂ ਨਾ ਕਿਰਾਂ ਤੇ ਮੁਖੜਿਉਂ ਪਈ ਤਿੜਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜ਼ਬਾਨੀ ਜਮਾਂ ਖਰਚ ਕਰੀ ਜਾਣਾ, ਪਰ ਹੱਥੋਂ ਦੇਣਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਹਥੜਿਉਂ ਨਾ ਕਿਰੀਏ ਤੇ ਮੁਖੜਿਉਂ ਵੀ ਨਾ ਤਿੜੀਏ ।' ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇਈਏ ਨਾ, ਤਾਂ ਫੋਕੀ ਜਮ੍ਹਾ ਖਰਚ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ ?

(ਸੰਗ੍)

ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਖੋਹਲਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਜਾਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਗੰਢਾ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਖੋਲ੍ਹਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਲਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਔਕੜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਆਉਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹੁੰਮਦਾ—ਉਹ ਤੇ ਠੀਕ ਏ ! ਪਰ ਤੂੰ ਉਥੋਂ ਤੀਕ ਗਲ ਨ ਆਉਣ ਦੇਈਂ, ਕਿਤੇ 'ਹੱਥੀਂ ਦਿਤੀਆਂ ਦੰਦਾ ਨਾਲ ਨਾ ਖੋਹਲ੍ਹਣੀਆਂ ਪੈਣ ।'

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਹੱਥਾਂ ਬਾਝ ਕਰਾਰਿਆਂ, ਵੈਰੀ ਮਿਤ ਨ ਹੋਣ ।

ਭਾਵ :— ਵੈਰੀ ਨਰਮੀਂ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਰਪੇ ਵਾਲੀ ਸੱਟ ਵੀ ਤਾਂ ਵਾਹ ਵਾਹ ਲਗੀ ਸੂ । ਪਰ ਹੁਣ ਸੁਆਦ ਲਏਗਾ ਨਾ ਜ਼ਰਾ ਬਣਾ ਕੇ । 'ਹੱਥਾਂ ਬਾਝ ਕਰਾਰਿਆਂ ਵੈਰੀ ਮਿਤ ਨਾ ਹੋਣ ।' ਇਹ ਵੀ ਨਿਤ ਮੇਰੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕੰਡੇ ਖਿਆ ਬੀਜਦਾ ਸੀ !

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਹਥਿਆਰ ਉਹ ਜੋ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਆਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਦੇ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ— ਪੋਰਸ— ਦੇਖੋ, 'ਹਥਿਆਰ ਉਹ ਜੋ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਆਵੇ, ਸੂਰਾ ਉਹ ਜੋ ਮੈਦਾਨ ਜੰਗ ਵਿਚ ਲੜੇ । (ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਹੱਥੀਂ ਦੇਈਏ, ਹੱਥੀਂ ਲਈਏ,
ਹੱਥੀ ਬੰਨ੍ਹੀਏ ਪੱਲੇ ।
ਐਸਾ ਕੋਈ ਨਾ ਵੇਖਿਆ,
ਜੋ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਘੱਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਭਲਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਹੁਣੇ ਕਰੋ ਫਿਰ ਤੇ ਨਾ ਛਡੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭੁਖੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪਾਵਨਾ ਏਂ ਧੰਨ ਹੈ ਤੇਰੀ ਖੱਟੀ ।
ਧੀਆਂ ਪੁਤਾਂ ਤੇ ਲਾਵਨਾ ਏਂ ਭਰੇਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਚੱਟੀ ।
ਰੱਜੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪਾਵਨਾ ਏਂ ਜਲ੍ਹੁਣਾ ਕਿਉ ਮਝ ਮਲੀਦੇ ਤੁਠੀ ।
'ਹੱਥੀਂ ਦੇਈਏ ਹੱਥੀਂ ਲਈਏ ਹੱਥੀਂ ਬੰਨ੍ਹੀਏ ਪਲੇ !
ਐਸਾ ਕੋਈ ਨਾ ਜਲ੍ਹੁਣਾ ਜੋ ਮੋਇਆ ਨੂੰ ਘਲੇ ।'

(ਜਲ੍ਹੁਣ ਜੀ)

ਹੱਥੀਂ ਲਾਉਂਦਾ ਪੈਰੀ ਬੁਝਾਉਂਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਬੜੇ ਚਲਾਕ ਮਨੁਖ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੀਰ ਆਖਦੀ ਮੇਰਾ ਚੰਡਾਲ ਚਾਚਾ,
'ਹੱਥੀਂ ਲਾਉਂਦਾ ਪੈਰੀਂ ਬੁਝਾਉਂਦਾ ਏ ।'
ਤੀਵੀਂ ਮਰਦ ਵਿਚ ਰਾਂਝਿਆ ਪਾਏ ਪਾੜੇ,
ਮਾਵਾਂ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਏ ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ)

ਹੱਥੋ ਹੱਥ ਨਿਬੇੜਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਝਟਾ ਪਟ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਨ—ਹੱਬ ਬੜਾ ਬੇਅੰਤ ਏ, 'ਹੱਥੋ ਹੱਥ ਨਿਵੇੜਾ' ਕਰਾਂਦਾ ਏ ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਹੱਥੋਂ ਹੱਥ ਨਿਬੇੜਾ, ਨਾ ਝਗੜਾ ਨਾ ਝੇੜਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਉਤਰ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਝਟ ਪਟ ਬਦਲਾ ਦੇ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਜੇਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਰੜਖੇੜ ਪਾ ਛਡਣੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਵੀਰ ਜੀ, ਇਕੋ ਗਲ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ 'ਹੱਥੋਂ ਹੱਥ ਨਿਬੇੜਾ, ਨਾ ਝਗੜਾ ਨਾ ਝੇੜਾ ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਮ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਇਕ ਦਮੀ ।

ਭਾਵ :— ਅਸੀਂ ਇਕ ਦਮ ਦੇ ਪਰਾਹੁਣੇ ਹਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

੧ "ਹਮ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਇਕ ਦਮੀ
ਮੁਹਲਤਿ ਮੁਹਤੁ ਨਾ ਜਾਣਾ ॥
ਨਾਨਕੁ ਬਿਨਵੈ ਤਿਸੈ ਸਰੇਵਹੁ
ਜਾਕੇ ਜੀਆ ਪਰਾਣਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਹਮ ਨ ਵਿਆਹੇ ਕੈਸੇ ਸਾਹੇ ?
ਹਮ ਨ ਵਿਆਹੇ ਤਾਂ ਕਾਹਦੇ ਸਾਹੇ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੁਆਰੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹੇ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਛੇੜੀਏ, ਤਦ ਉਤੱਰ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਜੇ ਕਿਸੇ ਅਸਫਲ ਮਨੁਖ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਗਲ ਕਰੀਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੱਡ ਯਾਰ, 'ਹਮ ਨਾ ਵਿਆਹੇ ਤਾਂ ਕਾਹਦੇ ਸਾਹੇ ।' ਪੰਡਤ ਹੁਰੀ ਵਜ਼ੀਰ ਬਣ ਗਏ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ? ਸਾਡੇ ਤਾਂ ਹੱਥ ਪੁਰਾਣੇ ਖੋਸੜੇ ਹੀ ਹਨ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਮ ਨਹੀਂ ਚੰਗੇ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :—ਅਸੀਂ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਬੁਰਾ-ਭੈੜਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਮ ਨਹੀਂ ਚੰਗੇ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਕੋਇ ॥
ਪ੍ਰਣਵਤਿ ਨਾਨਕੁ ਤਾਰੇ ਸੋਇ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਹਮਸਾਏ ਮਾਂ ਪਿਉ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਗਵਾਂਢੀ ਤਾਂ ਸੱਕੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੂੰ ਹੈ ਮੇਰਾ ਹਕ ਹਮਸਾਇਆ,
ਹਕ ਹਮਸਾਇਆ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਜਾਇਆ,

(ਸ਼ਰਫ-ਸੁਨੇਹੇ—ਫ਼ੀਰੋਜ਼ ਦੀਨ 'ਸ਼ਰਫ')

ਹਮਦਰਦੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੌੜੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਪਿਆਰ ਪਾਉਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਹਮਦਰਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਕਦੇ ਲਾਲ ਤੇ ਕਦੇ ਪੀਲਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਪਾਈ ਆਪਣੀ ਪਿਛਲੀ ਮਸਤੀ ਦੀ ਭੁਲ ਤੇ ਲੀਕ ਫੇਰ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਠੀਕ ਹੈ :— 'ਹਮਦਰਦੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੌੜੀ ਹੈ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਭੈਣੇ—ਸ: ਸ: ਅਮੋਲ)

ਹਮਾਂ ਯਾਰਾਂ ਦੋਜ਼ਖ ਹਮਾਂ ਯਾਰਾਂ ਬਹਿਸ਼ਤ

ਭਾਵ :— ਮਿੱਤਰ ਨਾਲ ਦੁਖ ਸੁਖ ਵੰਡਾਣਾ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜੇ ਡਾਢੇ ਹੋ, ਪਰ ਸੁਣ ਕੇ ਤੁਹਾਡਾ ਦਿਲ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। 'ਹਮਾਂ ਯਾਰਾਂ ਦੋਜ਼ਖ ਹਮਾਂ ਯਾਰਾਂ ਬਹਿਸ਼ਤ' ਸਗੋਂ ਦੋਵੇਂ ਨਲ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਦੁਖ ਦਾ ਵੀ ਸੁਆਦ ਆਵੇਗਾ ਤੇ ਇਹ ਵੰਡਿਆ ਵੀ ਜਾਵੇਗਾ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਚੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਾਰੂ ਹੀ ਡੁਬਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਦਾ ਚੰਗਾ ਜਾਣੂ ਹੋਵੇ ਪਰ ਗ਼ਲਤੀ ਕਰ ਬੈਠੇ ਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਠੀਕ ਏ", ਇਕ ਹੋਰ ਬੋਲ ਉਠਿਆ "ਪਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਾਰੂ ਹੀ ਡੁਬਦੇ ਨੇ ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਹੀ ਢਹਿੰਦੇ ਨੇ।" ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਕੀ ਪੈਣਾ ਹੈ?

(ਸੰਗ੍)

ਹਰ ਇਕ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ
ਜਾਂ
ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਸਰਦਾਰ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਮਨੁਖ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਵਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ-ਭਾਈ! ਰਤੀ ਸੰਭਲ ਕੇ ਬੋਲੋ 'ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਸਰਦਾਰ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਐਨੀ ਹੈਂਕੜ ਨਾ ਵਿਖਾ।

(ਸੰਗ੍)

ਹਰ ਹਰ ਪੋਸਤ ਦੇ ਵਿਚ ਦੋਸਤ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਚੀਜ਼ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪਿਆਰਾ ਹੀ ਦਿੱਸੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹਰ ਹਰ ਪੋਸਤ ਦੇ ਵਿਚ ਦੋਸਤ,
ਉਹ ਦੋਸਤ ਰੂਪ ਵਟਾਵੇ।
ਦੋਸਤ ਠੀਕ ਨਾ ਪਹੁੰਚੇ ਕੋਈ,
ਇਹ ਪੋਸਤ ਚਾ ਭੁਲਾਵੇ।

(ਹਾਸ਼ਮ)

ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਅਮਲ ਮਾਰਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਡੀ—ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਕਾਤਲ ਹਾਂ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ। 'ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਅਮਲ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।'

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ)

ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਹੱਟੀ ਦਾ ਹੀ ਹੋਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਸਲਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਮਲੀ—ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਹੱਟੀ ਦਾ ਹੀ ਹੋਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।' ਜੇ ਕਰਤਾਰੋ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਈ ਕਰੇ।

(ਸੰਗ੍)

ਹਰ ਕੋਈ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਵਲ ਤਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਸਲਾਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਯਾਰਾ! ਏਥੋਂ ਬਦਲ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਕਿਨ੍ਹੇ ਸਾਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਏ। ਨਵਾਂ ਅਫਸਰ ਆਏਗਾ, ਤਾਂ ਲੋਕੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਚ ਪੁਚ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਣਗੇ। 'ਹਰ ਕੋਈ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਹੀ ਤਕਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍)

ਹਰ ਦਰਖਤ ਆਪਣੇ ਫਲੋਂ ਪਛਾਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਉਸ ਦਾ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮੰਦਾ ਹੋਣਾ ਪਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਮੀ-ਧੰਨ ਕੌਰੇ ! 'ਹਰ ਦਰਖਤ ਆਪਣੇ ਫਲੋਂ ਪਛਾਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ'। ਰਾਧੋ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਪੇ ਉਸਦੀ ਸੋਝਾ ਪਈ ਵਧਾਏਗੀ। (ਸੰਗੂ)

ਹਰ ਦਿਨ ਈਦ ਤੇ ਹਰ ਰਾਤ ਸ਼ਬਰਾਤ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਲ ਕੀ ਪੰਜਾਬ ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਅਸਲ ਪੰਜਾਬ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਹਰ ਦਿਨ ਈਦ ਤੇ ਹਰ ਰਾਤ ਸ਼ਬਰਾਤ ਵਾਂਗ ਬੀਤਦੇ ਸਨ।

(ਕੇਸਰ ਕਿਆਰੀ— ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤਰਿਕ)

ਹਰ ਮਸਾਲੇ ਪਿਪਲਾ ਮੂਲ ਜਾਂ ਹਰ ਮਸਾਲੇ ਧਨੀਆ।

ਵੇਖੋ :— ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਗਲੀ ਜਿਥੇ ਭਾਗੋਂ ਨਹੀਂ ਖਲੀ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਗਲ ਜਾਂ ਕੰਮ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਦਖਲ ਦੇਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਤਾ ਜੀ-ਧੰਨ ਦੇਈ ਤਾਂ 'ਹਰ ਮਸਾਲੇ ਪਿਪਲਾ' ਮੂਲ ਜੇ। ਕੋਈ ਗਲੀ ਮਹੱਲੇ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਝਟ ਵਿਚ ਆ ਖੜੋਂਦੀ ਹੈ।

(ਸੰਗੂ)

ਹਰਖ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਨਰਕ ਨੂੰ ਜਾਏ।

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਖੁਆਰੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਉਹ ਸਮਝ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਤੇ ਕਿਉਂ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਉਹ ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਪਾਟਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। 'ਹਰਖ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਸਦਾ ਨਰਕ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।' (ਸੰਗੂ)

ਹਰਾਮ ਦਾ ਮਾਲ ਹਰਾਮ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਜਾਂ **ਹਰਾਮ ਦਾ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਪੱਚਦਾ।**
ਜਾਂ **ਹਰਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਹਰਾਮ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।**

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਈ ਖੱਟੀ ਭੈੜੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਚ—ਸੂਬੇਦਾਰ ਜੀ ! ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਭੋਂਡੇ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਲੁਟ ਕੇ ਬੜਾ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ 'ਹਰਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਹਰਾਮ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ'। ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਧਨ ਕੰਜਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵੜਨ ਲਗ ਗਿਆ। (ਗੂ)

ਹਰਿ ਸਿਮਰਨਿ ਨੀਚ ਚਹੁਕੁੰਟ ਜਾਤੇ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨੀਵੇਂ ਮਨੁਖ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਉੱਘੇ ਹੋ ਗਏ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਰਿ ਸਿਮਰਨਿ ਭਏ ਸਿਧ ਜਤੀ ਦਾਤੇ।
ਹਰਿ ਸਿਮਰਨਿ ਨੀਚ ਚਹੁ ਕੁੰਟ ਜਾਤੇ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਜਪਤਿਆ ਕਛੁ ਨਾ ਕਹੈ ਜਮਕਾਲ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਿਆਂ ਮੌਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਜਪੰਤਿਆ ਕਛੁ ਨਾ ਕਹੈ ਜਮਕਾਲੁ।
ਨਾਨਕ ਮਨੁ ਤਨੁ ਸੁਖੀ ਹੋਇ ਅੰਤੇ ਮਿਲੈ ਗੋਪਾਲੁ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਹਰਿ ਜੀਉ ਅਹੰਕਾਰ ਨ ਭਾਵਈ॥

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਹਰਿ ਜੀਉ ਅਹੰਕਾਰ ਨ ਭਾਵਈ,
ਵੇਦ ਕੂਕਿ ਸੁਣਾਵਹਿ॥

ਅਹੰਕਾਰ ਮੁਏ ਵਿਗਤੀ ਗਈ,
ਮਰਿ ਜਨਮਹਿ ਫਿਰਿ ਆਵਹਿ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਵਾਰ)

ਹਰਿ ਬਿਸਰਤ ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਨੂੰ ਭੁਲ ਜਾਣਾ ਸਦਾ ਬੇਪਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਰਿ ਬਿਸਰਤ ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ ॥
ਤਾਂ ਕਉ ਧੋਖਾ ਕਹਾ ਬਿਆਪੈ,
ਜਾ ਕਉ ਓਟ ਤੁਹਾਰੀ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਟੋਡੀ ਰਾਗ)

ਹਲ ਚਲਾਓ ਹੱਲ, ਜਿਨਾ ਵਾਹੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫਲ। ਜਾਂ ਹੱਲ ਦੇਵੇ ਚਾਰ, ਫਸਲ ਹੋਵੇ ਮਾਰੋ ਮਾਰ।

ਵੇਖੋ :— ਜਿੰਨੀਂ ਗੋਡੀ, ਓਨੀ ਡੋਡੀ।

ਭਾਵ :— ਜਿਤਨੀ ਵਾਰੀ ਜ਼ਿਮੀ ਨੂੰ ਵਾਹ ਕੇ ਸਵਾਰੀਏ, ਉਤਨੀ ਹੀ ਵਧੀਕ ਫਸਲ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਹਨ ਚੰਦ—ਨੱਥੂ ! ਜਿੰਨਾ 'ਹੱਲ ਚਲਾਉਗੇ, ਓਨਾ ਫੱਲ ਮਿਲੇਗਾ'। ਜਿੰਨਾ ਗੁੜ ਪਾਉਗੇ, ਓਨਾ ਮਿੱਠਾ। ਬਿਨਾਂ ਮਿਹਨਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜੇ ਲੱਭਣਾ। (ਸੰਗ੍)

ਹੱਲ ਦਾ ਕੀ ਵਾਹੁਣਾ, ਫੜ ਕੰਘੀ ਢੱਗਾ ਦਾਹੁਣਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੂਜੇ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੁਖਾਲਾ ਕਰਕੇ ਦਸੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਮਾ-ਛੜ ਓਏ, ਪਰ੍ਹਾਂ ਹੋ, ਹਲ ਦਾ ਕੀ ਵਾਹੁਣਾ ਫੜ ਕੰਘੀ ਢੱਗਾ ਦਾਹੁਣਾ। ਅਸੀਂ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਤਾਂ ਹੱਟੀ ਬੈਠੇ ਬੈਠੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। (ਸੰਗ੍)

ਹਲ ਨਾ ਪੰਜਾਲੀ, ਆਇਆ ਮੇਰੀ ਭਿਆਲੀ।

ਭਾਵ :— ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਐਵੇਂ ਹੀ ਪਿਆ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੁਢੀ-ਖੱਟ ਕੀ ਲਿਆਣਾ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ? ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਹੱਲ ਨਾ ਪੰਜਾਲੀ ਆਇਆ ਮੇਰੀ ਭਿਆਲੀ।
(ਸੰਗ੍)

ਹੱਲ ਵਾਂਹਦੇ ਚੰਗੇ ਤੇ ਨੌਕਰ ਮੰਦੇ।

ਭਾਵ :— ਨੌਕਰੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ ਤੇ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਲਾਹਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੱਲ ਵਾਂਹਦੇ ਚੰਗੇ ਤੇ ਨੌਕਰ ਮੰਦੇ। ਪਰ ਈ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਨਾਲੋਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਸੌ ਗੁਣਾ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੱਨੀ ਵੀ ਕਰੜੀ ਹੋਵੇ।

ਹਲਦੀ ਦੀ ਗੰਢੀ ਲੈ ਕੇ ਚੂਹਾ ਪਸਾਰੀ ਬਣ ਬੈਠਾ।

ਭਾਵ :— ਥੋੜੀ ਜਿੰਨੀ ਚੀਜ਼ ਹੱਥ ਆ ਜਾਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਦਸਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਸਿੰਘ-ਕਲ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਸਾਡੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਕੁਟਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਇਕ ਦੋ ਨੁਸਖੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹਕੀਮ ਬਣ ਬੈਠਾ। ਅਖੇ 'ਹਲਦੀ ਦੀ ਗੰਢੀ ਲੈ ਕੇ ਚੂਹਾ ਪਸਾਰੀ ਬਣ ਬੈਠਾ' ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਹਵੇਲੀ ਮੀਏਂ ਬਾਕਰ ਦੀ, ਵਿਚ ਸਲੇਮੋਂ ਆਕੜਦੀ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਕੜ ਕੋਈ ਪਿਆ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਲਾ ਸਿੰਘ—ਮੁਨਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਫਤਹ ਚੰਦ ਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ 'ਹਵੇਲੀ ਮੀਏਂ ਬਾਕਰ ਦੀ, ਵਿੱਚ ਸਲੇਮੋਂ ਆਕੜਦੀ'। ਕੰਠਾ ਤਾਂ ਤੁਸਾਥੋਂ ਮੰਗਵਾ ਆਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਕੜ ਆਕੜ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਹਾਸੇ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ। ਜਾਂ ਹਾਸੇ ਦਾ ਮਜ਼ਾਸਾ। ਜਾਂ ਹਾਸੇ ਦਾ ਫਿਣਾਸਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਖੌਲ ਕਰਦਿਆਂ ਲੜਾਈ ਹੋ ਪਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੱਚੀ, ਜ਼ਮਾਨਾ ਜੋ ਚੰਦਰਾ ਹੋਇਆ। ਹਸਾਏ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਰਵਾਏ ਦਾ ਝਟ ਪਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੇਖੀਂ! ਬੱਚ ਕੇ ਰਹੀਂ ਕਿਤੇ ਹਾਸੇ ਦਾ ਵਿਣਾਸਾ ਨਾ ਹੋ ਜਾਇ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਾਕਮ ਦੇ ਅਗੇ ਦੀ ਤੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਲੰਘੀਦਾ।

ਭਾਵ :— ਅਫ਼ਸਰ ਦੇ ਅਗੋਂ ਲੰਘਣ ਨਾਲ ਇਹ ਗੁਸੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਲੰਘਣ ਨਾਲ ਦੁਲੱਤੇ ਦਾ ਡਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਬਾ, ਜੇ ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਝਿੜਕਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਗੁੱਸਾ ਨ ਕਰ! ਤੂੰ ਵੀ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕਿਹੜੀ ਘਟ ਕੀਤੀ ਏ? ਹਾਕਮ ਦੇ ਅਗੋਂ ਦੀ ਤੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਲੰਘੀਦਾ। ਹੁਣ ਜੇ ਉਹ ਆ ਲੜੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਅਜੋਗ ਹੈ? (ਸੰਗ੍)

ਹਾਕਮ ਦੇ ਝਿੜਕੇ ਤੇ ਚਿਕੱੜ ਦੇ ਤਿਲਕੇ ਦਾ ਕਾਹਦਾ ਗੁੱਸਾ।

ਭਾਵ :— ਅਫ਼ਸਰ ਦੀ ਝਿੜਕ ਅਤੇ ਚਿਕੱੜ ਨਾਲ ਤਿਲਕਣ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨਹੀਂ ਹੋਈਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ— ਚੌਕੀਦਾਰ! ਜੇ ਅਫ਼ਸਰ ਮਾਲ ਨੇ ਝਿੜਕਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਰੰਜ ਨਾ ਹੋ। 'ਹਾਕਮ ਦੇ ਝਿੜਕੇ ਤੇ ਚਿਕੱੜ ਦੇ ਤਿਲਕੇ ਦਾ ਕਾਹਦਾ ਗੁੱਸਾ?' (ਸੰਗ੍)

ਹਾਣ ਨੂੰ ਹਾਣ ਪਿਆਰਾ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕੋ ਜਿਹਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਵਾਨੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਕੋ ਟਕੋਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਫਿਰ ਆਪੇ ਚਾਲੇ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 'ਹਾਣ ਨੂੰ ਹਾਣ ਪਿਆਰਾ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਗੇ ਸੋਹਣਪ ਜਾਂ ਕੋਝ ਦੀ ਕੋਈ ਤਮੀਜ਼ ਨਹੀਂ।

(ਪ੍ਰੀਤਮ ਫ਼ਰਵਰੀ, ੧੯੫੦—ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ)

ਹਾਥੀ ਜੀਉਂਦਾ ਲੱਖ ਦਾ, ਮੋਇਆ ਸਵਾ ਲੱਖ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਲਾਭ ਹੀ ਲਾਭ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੌਕਰੀ ਛੁਟੀ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਸਮਝਿਆ, ਗੋਪੀ ਚੰਦ ਦਾ ਹੁਣ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ। ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਗੁਣ ਏਨੇ ਸਨ, ਕਿ 'ਹਾਥੀ ਜੀਉਂਦਾ ਲੱਖ ਦਾ, ਮੋਇਆ ਸਵਾ ਲੱਖ ਦਾ'।

(ਸੰਗ੍)

ਹਾਥੀ ਦੇ ਦੰਦ ਖਾਣ ਦੇ ਹੋਰ, ਵਿਖਾਣ ਦੇ ਹੋਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰੋਂ ਚੰਗੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰੇ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਖੋਟਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਚਿਕਨੀਆਂ ਚੋਪੜੀਆਂ ਗਲਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਇਤਬਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਤੂੰ ਅਜੇ ਬਾਲੜੀ ਏਂ। ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਹਾਥੀ ਦੇ ਦੰਦ ਨੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤੇ ਵਿਖਾਣ ਨੂੰ ਹੋਰ।

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪੈਰ ਏ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਦੇ ਕਾਬੂ, ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਕਾਬੂ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਬਾਂ-ਖ਼ੈਰ ਇਹ ਤਾਂ ਗਲਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਰੋ, ਰਬ ਖ਼ੈਰ ਰਖੇ, ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਬਣ ਜਾਏ, ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, 'ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।'

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ— ਜੋਸ਼ੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲਦੀਨ)

ਹਾਥੀ ਨੀਰ ਨਵਾਲੀਐ, ਸਿਰ ਛਾਰ ਉਡਾਵੈ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਚੰਗੇ ਪਾਸੇ ਪਾਓ, ਉਹ ਫਿਰ ਮਾੜੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਾਵ ਕਪੂਰ ਨ ਚੱਖਈ ਦੁਰਗੰਧ ਸੁਖਾਵੈ ।।
ਹਾਥੀ ਨੀਰ ਨਵਾਲੀਐ ਸਿਰ ਛਾਰ ਉਡਾਵੈ ।।'

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਗਿਰਾਂ ਗਿਰਾਂ, ਜਿਸਦਾ ਹਾਥੀ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ।

ਭਾਵ :— ਤਕੜੇ ਦਾ ਹੀ ਨਾਮਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ-ਘੁਮੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਪਿਆ ਕਰੇ। ਨਾਂ ਤਾਂ ਵਡੇ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੋਇਆ ਨਾ। ਘਰ ਵਿਚ ਤਕੜੇ ਜੋ ਹੋਇ। ਸਿਆਣਿਆ ਨੇ ਸੱਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ "ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਗਿਰਾਂ ਗਿਰਾਂ, ਜਿਸਦਾ ਹਾਥੀ ਉਸਦਾ ਨਾਂ।'

(ਸੰਗ੍)

ਹਾਥੀ ਲੰਘ ਗਿਆ, ਪੂਛ (ਰਹਿ) ਅੜ ਗਈ ਏ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਦਾ ਤਕੜਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਕਰਕੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਰੋੜਾ ਅਟਕ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਨੇ ਬੜੇ ਤਰਲਿਆਂ ਨਾਲ ਪਤੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ 'ਹਾਥੀ ਲੰਘ ਗਿਆ ਏ, ਪੂਛ ਰਹਿ ਗਈ ਏ'। ਜਿਥੇ ਅਗੇ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਲੰਘਾਏ ਜੇ, ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਹੋਰ ਦੜ ਵਟ ਛਡੋ।

(ਲਵ ਮੈਰਜ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਾਰ ਮੰਨੀ, ਝਗੜਾ ਚੁੱਕਾ।

ਵੇਖੋ :— 'ਸਾਡੀ ਹਾਰ ਤੁਹਾਡੀ ਜੀਤ।'

ਭਾਵ :— ਹਾਰ ਮੰਨ ਲਈ ਤੇ ਝਗੜਾ ਖਤਮ ਹੋਇਆ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ ਜੀ! ਹੁਣ ਝਗੜਾ ਕਾਹਦਾ ਅਖੇ 'ਹਾਰ ਮੰਨੀ, ਝਗੜਾ ਚੁੱਕਾ'। ਪੰਚਾਂ ਦਾ ਆਖਾ ਮੰਨ ਕੇ ਅਸਾਂ ਮੁਕਦਮਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍)

ਹਾਰੀ ਦਾ ਨਿਆਂ ਰੱਬ ਦੀ ਕਚਿਹਰੀ ਵਿੱਚ।

ਭਾਵ :— ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨਾਲ ਇਨਸਾਫ਼ ਰਬ ਦੀ ਕਚਿਹਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ ;— ਜਵਾਨ ਪੁਤਰ ਓਹਦਾ। ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਈ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, 'ਹਾਰੀ ਦਾ ਨਿਆਂ ਰੱਬ ਦੀ ਕਚਿਹਰੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ"। ਕਿਦ੍ਹੇ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਦੋਵਾਂ।

(ਜੋਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ— ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਹਾਰੀਏ ਨ ਹਿੰਮਤ, ਵਿਸਾਰੀਏ ਨਾ ਰਾਮ

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰਖੋ ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਕਰੀ ਜਾਓ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰੀ ਸਿੰਘ-ਚਾਚੀ ਜੀ! ਜੇ 'ਹਾਰੀਏ ਨਾ ਹਿੰਮਤ, ਵਿਸਾਰੀਏ ਨਾ ਰਾਮ', ਤਾਂ ਹਰ ਮੈਦਾਨ ਫਤਹ ਹੀ ਫਤਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍)

ਹਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਛੱਡੇ, ਪਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਦੇਣੇ। ਜਾਂ ਹਾਲੀਆਂ ਤ੍ਰਾਹ ਦਿਤੀਆਂ, ਪਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਤ੍ਰਾਹ ਦਿਤੀਆਂ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਵਿਆਂਹਦੜ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਤੇ ਮਾਪੇ ਉਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਜਾਂ ਇੱਕ ਛੱਡ ਬਹੇ, ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਨਾ ਛੱਡੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ— ਵਰਜਾਮ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਲੰਗੋਟੀਆ ਯਾਰ ਏ। ਮਾਮੂਲੀ ਗਲ ਏ ਜੇ ਕੁਸੇ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਿਆ, 'ਹਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਛੱਡੇ, ਪਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਛਡ ਦੇਣੇ।'

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ— ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਹਾੜ ਹਰੇ ਨਾ ਸੌਣ ਸੁੱਕੇ ।

ਭਾਵ :— ਸਦਾ ਕੋਈ ਇਕੋ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਮਰ—ਕਾਹਦਾ ਹਾਲ ਏ ਸੂਬੇਦਾਰਾ । 'ਹਾੜ ਹਰੇ ਨਾ ਸਾਵਣ ਸੁੱਕੇ' । ਰੰਙੀ ਰੋਣਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਏ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ— ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਹਾਜ਼ਰ ਕੋ ਮਿਹਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਹਾਜ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਦਸੋ, ਅਸਾਡਾ ਮਿਠਾਈ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਕਿੱਥੇ ਜੇ ? ਇਹ ਤਾਂ 'ਹਾਜ਼ਰ ਕੋ ਮਿਹਰ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ ਹੈ । ਰਤਾ ਪਛੜ ਕੇ ਪੁਜੇ, ਤਾਂ ਸਭ ਕਾਸੇ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਹੋ ਗਈ । (ਸੰਗ੍)

ਹਾਂਡੀ ਉਬਲ੍ਹ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਢੇ ਹੀ ਸਾੜ੍ਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਕੁੜ੍ਹਦਾ ਰਹੇ, ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਦੇ ਗੁਸੇ ਹੋਣ ਤੇ ਆਪਣੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਦਸੇ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਗੁਸਾ ਮੇਰਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜੇ ਗਾ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੈਲਾਸ਼ ਲਾਲ ਬਿੰਬ ਹੋ ਗਿਆ । ਪਰ ਕੀ ਕਰਦਾ ? 'ਹਾਂਡੀ ਉਬਲ੍ਹ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਢੇ ਹੀ ਸਾੜ੍ਹ' । ਵਿਚਾਰਾ ਮੱਥੇ ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ।

(ਸਵੇਰ ਸਾਰ— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ)

ਹਿਸਾ ਚੌਥਾ ਤੇ ਜੁਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਧ ।

ਭਾਵ— ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਥੋੜਾ ਹੋਣਾ ਪਰ ਖੁਆਰੀ ਵਧੀਕ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਿਆਲੀ ਕਾਹਦੀ ਪਾਈ ਏ, ਨਿਰੀ ਖੁਆਰੀ ਹੀ ਖੁਆਰੀ ਏ । 'ਹਿੱਸਾ ਚੌਥਾ ਤੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਧ, ਧੰਧਾ ਬਹੁਤਾ ਤੇ ਨਫ਼ਾ ਥੋੜਾ ।

(ਸੰਗ੍)

ਹਿਕ ਦਮੜੀ ਬੀਬੀ ਦੇ ਪੱਲੇ, ਬੀਬੀ ਹਾਰ ਘਿਨਣ ਚਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਬਾਹਰੋਂ ਸ਼ੁਕਾ ਸ਼ਾਕੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੋ—ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਆਪਣੀ ਕੁੜੀ ਦੀ ਸਗਾਈ ਕਰਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ । 'ਹਿਕ ਦਮੜੀ ਬੀਬੀ ਦੇ ਪੱਲੇ, ਬੀਬੀ ਹਾਰ ਘਿਨਣ ਚਲੀ ।'

(ਸੰਗ੍)

ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਕਮਿ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਚਲਾਕੀਆਂ ਕਰਨ ਜਾਂ ਹੁਕਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਕਮਿ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਇ ॥
ਕਿਉਕਰਿ ਸਾਚਿ ਮਿਲਉ ਮੇਰੀ ਮਾਇ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਹਿਨੀ ਧਾੜ ਕਿਰਾੜਾਂ ਵੱਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਟੋਲੇ ਤੋਂ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਡਹਦੇ ਮਾਰੇ ਨੱਠ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਕਰ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ! ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ ਪਈ 'ਹਿਨੀ ਧਾੜ ਕਿਰਾੜਾਂ ਵਗੇ । ਕਿਰਪੇ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਕਿਤਨਾ ਟੱਬਰ ਸੀ, ਪਰਸੋਂ ਕਿਧਰੇ ਇਕ ਦੋ ਚੋਰ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ, ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਹੀ ਨੱਠ ਤੁਰਿਆ ।

(ਸੰਗ੍)

ਹਿਰਦੈ ਜਿਸਦੈ ਸਚੁ ਹੈ ਤਨੁ ਮਨੁ ਭੀ ਸਚਾ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੱਚ ਦਾ ਵਾਸ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਵੀ ਸੱਚੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ —

"ਹਿਰਦੈ ਜਿਸਦੈ ਸਚੁ ਹੈ,
ਤਨੁ ਮਨੁ ਭੀ ਸਚਾ ਹੋਇ ।।
ਨ ਨਰ ਸਚੈ ਹੁਕਮਿ ਮੰਨਿਐ,
ਸਚੀ ਵਡਿਆਈ ਦੇਇ ।।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ-ਰਾਗ ਮਾਰੂ)

ਹਿਲਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਲਿਆ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਡਾਢੇ ਅਗੇ ਆਕੜੇ ਉਹ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਜਦੋਂ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਦਾ ਦੌਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਵਾਂ ਅਫ਼ਸਰ ਤੇ ਬੜਾ ਹੀ ਸਖ਼ਤ ਆਇਆ ਹੈ । ਬਸ ਕੋਈ ਹਿਲਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਲਿਆ ਨਹੀਂ । ਕਿਨੇ ਹੀ ਨੌਕਰ ਉਸ ਨੇ ਕਢ ਦਿਤੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਹੀਰੇ ਜੈਸਾ ਜਨਮ ਹੈ ਕਉਡੀ ਬਦਲੇ ਜਾਇ ।

ਭਾਵ :— ਇਹ ਹੀਰੇ ਵਰਗਾ ਅਮੋਲਕ ਜਨਮ ਭੋਂ ਦੇ ਭਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹੋਣਿ ਗਵਾਈ ਸੋਇਕੈ,
ਦਿਵਸੁ ਗਵਾਇਆ ਖਾਇ ।।
ਹੀਰੇ ਜੈਸਾ ਜਨਮੁ ਹੈ,
ਕਉਡੀ ਬਦਲੇ ਜਾਇ ।।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ-ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣ)

ਹੱਲ ਨਾ ਦਲੀਲ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਿਪਤਾ ਵਿਚ ਵੇਖ, ਬਿਨਾ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ, ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ, ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੋਡੂ ਪਾਸੋਂ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚੇ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਵੇਖੀ ਨਾ ਗਈ । ਉਸ ਨੇ ਹੀਲ ਕੀਤੀ ਨਾ ਦਲੀਲ ਉਵੇਂ ਹੀ ਕਪੜੇ ਸਮੇਤ ਬਾਲ ਨੂੰ ਚੁਕ ਲੈ ਆਇਆ ਤੇ ਮੁੜ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਹੀ ਆ ਗਿਆ ।
(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹੀਲੇ ਰਿਜ਼ਕ, ਬਹਾਨੇ ਮੌਤ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਵਿਹਲਾ ਬੈਠਾ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਗਾਲੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਮਤ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਕਾ ਜੀ ! ਹੀਲੇ ਰਿਜ਼ਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਹਾਨੇ ਮੌਤ । ਕੰਮ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਖਾਓਗੇ । ਬਹਾਨੇ ਬਣਾਉਗੇ, ਤਾਂ ਪਛੋਤਾਉਗੇ । (ਸੰਗ੍)

ਹੁੱਸੜ ਨਾਲੋਂ ਭੁੱਸੜ ਚੰਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਗਰਮੀ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਜੇ ਹਵਾ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤਾ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਦੇ ਹੁੱਸੜ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਕੇ ਹੀ ਜਟ ਫ਼ਕੀਰ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਜੇਠ ਹਾੜ ਦੀਆਂ ਦੁਪਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦਾ । 'ਹੁੱਸੜ ਨਾਲੋਂ ਭੁੱਸੜ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਹੁਸ਼ ਹੁਸ਼ ਕਰੇ, ਪਰ ਊਠ ਨ ਬਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਤਨ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਕੰਮ ਸਿਰ ਨਾ ਚੜ੍ਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਨਿਸਚੇ ਜਾਣੋ ਕਿ ਬੜੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਪਰ ਕੰਮ ਦੇ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਕੋਈ ਢੰਗ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ । 'ਹੁਸ਼ ਹੁਸ਼ ਕਰੇ, ਪਰ ਊਠ ਨ ਬਹੇ' ਵਾਲਾ ਹੀ ਲੇਖਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍)

ਹੁਕਮ ਨਾਦਰੀ, ਤਕਦੀਰ ਕਾਦਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਨਾਦਰ-ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਰੱਬ ਦੇ ਲਿਖੇ ਲੇਖ ਵਾਂਗ ਅਟੱਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ ਲੋਕ-ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ 'ਹੁਕਮ ਨਾਦਰੀ, ਤਕਦੀਰ ਕਾਦਰੀ।' ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਚਲਦੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਰਾਏ ਨਾਲ ਤੁਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਹੁਕਮੁ ਬੂਝੈ ਸੋਈ ਪਰਵਾਨੁ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਰੱਬੀ ਰਜਾ ਨੂੰ ਬੂਝ ਲਵੇ, ਓਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਹੁਕਮੁ ਬੂਝੈ ਸੋਈ ਪਰਵਾਨੁ ॥
ਸਾਚੁ ਸ਼ਬਦੁ ਜਾ ਕਾ ਨੀਸਾਨੁ ॥'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਹੁਣ ਤਾਂ ਟਿਡੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਥਣ ਲਗ ਪਏ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਮਜ਼ੋਰ ਆਦਮੀ ਵੀ ਤਕੜੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਗ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਦੇਈ—ਨੀ ਤਾਰੋ! 'ਹੁਣ ਤਾਂ ਟਿਡੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਥਣ ਲਗ ਪਏ ਨੇ।' ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁਲ ਦਾ ਕੰਮ ਮਿਲ ਗਿਆ ਏ। (ਸੰਗ੍)

ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਘਿਉ ਵਿਚ ਰੰਬਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਚੰਗੇ ਦਿਨ ਫਿਰ ਪੈਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਥੂ ਮਲ— ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ! 'ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਘਿਉ ਵਿਚ ਰੰਬਾ ਹੈ'! ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਚਾਚਾ ਵੀ ਤੁਰ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਜੋ ਮਨ ਆਵੇ, ਕਰੋ। (ਸੰਗ੍)

ਹੁਣ ਤਾਂ ਭੇਡਾਂ ਵੀ ਮੱਕੇ ਚਲੀਆਂ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜੇ ਤੇ ਨਿਕੰਮੇ ਆਦਮੀ ਵੀ ਤਕੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਮਰ ਕਸ ਲੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰੋ—ਨੀ ਬਸ! ਤੂੰ ਵੀ ਨਿੰਮਤ ਕਰ, 'ਹੁਣ ਤਾਂ ਭੇਡਾਂ ਵੀ ਮੱਕੇ ਚਲੀਆਂ ਨੇ' ਵੇਖਦੀ ਨਹੀਂ, ਝੱਲੀ ਤਾਬੋ ਵੀ ਹੁਣ ਤਾਂ ਚੌਧਰਾਣੀ ਬਣੀ ਫਿਰਦੀ ਏ। (ਸੰਗ੍)

ਹੁਣ ਦਾ ਹੁਣ, ਫੇਰ ਦਾ ਫੇਰ।

ਵੇਖੋ :— 'ਅਜ ਦਾ ਦਿਨ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਕਿਨੇ ਡਿਠਾ।

ਭਾਵ :—ਅਜ ਦਾ ਕੰਮ ਅਜ ਹੀ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁਨਸ਼ੀ - ਕਾਕਾ ਜੀ! 'ਹੁਣ ਦਾ ਹੁਣ, ਫੇਰ ਦਾ ਫੇਰ' ਕਰਨ ਵਿਚ ਲਾਹਾ ਜੇ। ਅਜ ਦਾ ਕੰਮ ਅਜ ਹੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਹੁਣ ਪਛਤਾਇਆਂ ਕੀ ਬਣੇ, ਜਦ ਚਿੜੀਆਂ ਚੁਗਿਆ ਖੇਤ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਾਕੇ ਪਿਛੋਂ ਸੋਚਾਂ ਜਾ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਨ ਲਗੇ ਜਾਂ ਪਛਤਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਚੌਧਰੀ— ਕਰਮਦੀਨਾ! ਜੋ ਹੋਣਾ ਸੀ ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ। 'ਹੁਣ ਪਛਤਾਏ ਕੀ ਬਣੇ, ਜਦ ਚਿੜੀਆਂ ਚੁਗਿਆ ਖੇਤ।' (ਸੰਗ੍)

ਹੁਦਾਰ ਦਿਤਾ, ਗਾਹਕ ਪਸਿੱਤਾ।

ਭਾਵ : ਜਦ ਗਲ ਦੇ ਲਮਕ ਜਾਣ ਤੋਂ ਛਡਾਵੇ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਰਹੇ ਜਾਂ ਹੁਦਾਰ ਦੇਣ ਨਾਲ ਸਗੋਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਵੈਰ ਭਾਵ ਵਧ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ— 'ਹੁਦਾਰ ਦਿਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਗਾਹਕ ਪਸਿੱਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ!' ਇਕ ਪਲਿਉਂ ਦਿਉ, ਫਿਰ ਜਦ ਮੰਗਣ ਜਾਓ ਤਾਂ ਕਹਿਣਗੇ, 'ਲਾਲਾ ਹੁਰੀਂ ਘਰ ਨਹੀਂ।' (ਸੰਗ੍)

ਹੁਨਾਲੇ ਦੀ ਝੜੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਪਤਾ ਮੇਂ ਦਾ ਇਕ ਸਿੰਗ ਸਿੰਨਾ ਤੇ ਇਕ ਸੁੱਕਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਠੀਕ ਬਹੁ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ (ਸਾਵਣ ਦੇ ਮੀਂਹ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ਕਿਧਰੇ ਵੱਸੇ ਤੇ ਕਿਧਰੇ ਨਾ ਵੱਸੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹੁਨਾਲੇ ਦੀ ਝੜੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਪਤਾ,
ਮੀਂਹ ਦਾ ਇਕ ਸਿੰਗ ਸਿੰਨਾ ਤੇ ਇਕ ਸੁੱਕਾ।"

ਸਰਦਾਰ ਹੁਰਾਂ ਦੀ ਤਬੀਅਤ ਵੀ ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਦੋਂ ਕਿਸ ਗਲ ਤੇ ਵਰ ਪੈਣ।

(ਕੋਇਲ ਕੂ— ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਹੂਰ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਲੰਗੂਰ। ਵੇਖੋ:— ਕਾਂ ਦੀ ਚੁੰਜ ਵਿਚ ਅੰਗੂਰ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਤੀ ਸੁੰਦਰੀ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹੇ ਜਾਣਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸੁਹਣੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕਿਸੇ ਕੋਹੜੇ ਦੇ ਪੱਲੇ ਪੈ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਸੁਹਾਗ ਨੋੜੀ ਜਦ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸੈਰ ਨੂੰ ਨਿਕਲਦੀ ਤਾਂ ਲਖਨਊ ਦੇ ਮਨਚਲੇ ਨੌ-ਜਵਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੁਣਾਂਦੇ:

'ਹੂਰ ਕੀ ਗੋਦੀ ਮੇਂ ਲੰਗੂਰ, ਖੁਦਾ ਕੀ ਕੁਦਰਤ।
ਕਊਏ ਕੀ ਚੋਂਚ ਮੇਂ ਅੰਗੂਰ, ਖੁਦਾ ਕੀ ਕੁਦਰਤ।'

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ – ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ

ਹੂਰਾ (ਮੁੱਕਾ) ਨੇੜੇ ਕਿ ਖੁਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਸੋਟੇ ਜਾਂ ਡੰਡੇ ਤੋਂ ਹੀ ਕੋਈ ਡਰੇ।

ਵਰਤੋਂ — ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦਾ ਹੀ ਰਾਜ ਹੈ। ਕੋਈ ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਖਦਾ ਹੈ, 'ਹੂਰਾ ਨੇੜੇ ਕਿ ਖੁਦਾ ?'

(ਸੰਗ੍)

ਹੇਠਾਂ ਜਲ੍ਹਾ, ਉਤੇ ਅੱਲਾ।

ਭਾਵ :— ਪੰਡਤ ਜਲ੍ਹੇ ਦੇ ਰਸੂਖ਼ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ ਜਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸਿੱਖ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਏਨਾ ਰਸੂਖ਼ ਸੀ ਕਿ ਰਹੇ ਨਾਮ ਰੱਬ ਦਾ। ਬਸ, 'ਹੇਠਾਂ ਜਲ੍ਹਾ ਤੇ ਉਤੇ ਅੱਲਾ' ਹੀ ਵਜਦਾ ਸੀ।

(ਸੰਗ੍)

ਹੇਠਾਂ ਦੀਵੇ ਦਾ ਤੇਣ (ਥਾਂ), ਉਤੇ ਮੋਚੀ ਦੀ ਹੱਟੀ।

ਭਾਵ :— ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦਸੇ ਕਿ ਮੈਂ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਹਾਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ : ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ। ਕਾਲੇ ਦਾ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ? ਉਸਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ 'ਹੇਠਾਂ ਦੀਵੇ ਦਾ ਤੇਣ, ਉਤੇ ਮੋਚੀ ਦੀ ਹੱਟੀ।' ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬੜਾ ਵਡਾ ਬਣ ਬਣ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍)

ਹੇਠਾਂ ਨਾ ਉੱਤੇ, ਮੈਂ ਅੱਧ ਵਿਚ ਸੋਂਦੀ ਹਾਂ। ਵੇਖੋ :— 'ਸਦੀ ਨ ਬੁਲਾਈ, ਮੈਂ ਲਾੜੇ ਦੀ ਤ ਈ।

ਵਰਤੋਂ: — ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੁਛ ਗਿਛ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਬਦੋ ਬਦੀ ਵੱਡਾ ਬਣੀ ਫਿਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੋਲੀ ਭਾਬੀ। ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ, ਪਰ ਤੂੰ ਆਪੇ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈਂ, ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ, ਅਖੇ 'ਹੇਠਾਂ ਨਾ ਉਤੇ ਮੈਂ ਅਧ ਵਿਚ ਸੌਂ ਦੀ ਹਾਂ।'

(ਸੰਗ੍)

ਹੇਠਾਂ ਮਸੀਤ, ਉਤੇ ਚੁਬਾਰਾ।

ਭਾਵ :— ਅਣਜੋੜ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਮੇਲ। ਅਗ ਪਾਣੀ ਦਾ ਮੇਲ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੰਨ ਦਈ— ਮਾਂ ਜੀ ! ਇਹ ਗਲ ਹੋਣੀ ਨਹੀਂ। ਵੇਖੋ ਨਾ, ਚਾਚੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ 'ਹੇਠਾਂ ਮਸੀਤ ਤੇ ਉਤੇ ਚੁਬਾਰਾ'। ਇਹ ਅਗ ਪਾਣੀ ਦੀ ਖੇਡ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ। (ਸੰਗ੍)

ਹੇਠਾਂ ਵਿਛਾਈਏ ਕਿ ਉੱਤੇ ਲਈਏ ?

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਇਤਨੀ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸੁਆਰ ਨ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਈਸ਼ਵਰ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਜ ਅਸੀਂ ਰੁਪਈਏ ਕਿਸੇ ਭਲੇ ਕੰਮ ਤੇ ਲਾਣ ਲਈ ਲੈ ਵੀ ਲਈਏ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਹੀ ਦਸ, ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਾਈਏ ? 'ਹੇਠਾਂ ਵਿਛਾਈਏ ਕਿ ਉਤੇ ਲਈਏ ?' ਵਾਹ ਬਈ ਵਾਹ ਤੂੰ ਬੜਾ ਦਾਨੀ ਆ ਗਿਆ ਏਂ।

(ਨਿਰਾਲੀ ਵਹੁਟੀ—ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਹੇਡੇ ਦੇ ਪੂਰੇ, ਸਿੱਡੇ ਦੇ ਸੂਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਬੜੇ ਜ਼ਿੱਦੀ ਦਾ ਸੁਭਾ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਹੇਡੇ ਦੇ ਪੂਰੇ, ਸਿੱਡੇ ਦੇ ਸੂਰੇ' ਭਾਵੇਂ ਲਖਾਂ ਰੁਪਏ ਰੁੜ੍ਹ ਜਾਣ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਪੂਰੀ ਹੋਣੋ ਨਾ ਰਹੇ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ ॥

ਭਾਵ :— ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਚ ਹੈ ਤੇ ਸਦਾ ਹੀ ਸਚ ਹੀ ਰਵ੍ਹੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਆਦਿ ਸਚੁ ਜੁਗਾਦਿ ਸਚ ॥
ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਜਪੁਜੀ)

ਹੈਨਿ ਵਿਰਲੇ ਨਾਹੀ ਘਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਥੋੜੇ ਹੀ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਦਿਖਲਾਵੇ ਖ਼ਾਤਰ ਬਕਬਾਦ ਹੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹੈਨਿ ਵਿਰਲੇ ਨਾਹੀ ਘਣੇ ਫੋਲ ਫਕੜੁ ਸੰਸਾਰ ।।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ)

ਹੋਇ ਇਆਣਾ ਕਰੇ ਕੰਮ ਆਣ ਨਾ ਸਕੈ ਰਾਸਿ ।

ਭਾਵ :— ਇਆਣਾ (ਮੂਰਖ) ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਵਿਗਾੜ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹੋਇ ਇਆਣਾ ਕਰੇ ਕੰਮੁ ਆਣ ਨਾ ਸਕੈ ਰਾਸਿ ।।"
ਜੇ ਇਕ ਅਧ ਚੰਗੀ ਕਰੇ ਦੂਜੀ ਭੀ ਵੇਰਾਸਿ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਆਸਾ)

ਹੋਇਗਾ ਖਸਮੁ ਤਾਂ ਲਇਗਾ ਰਾਖਿ ॥

ਭਾਵ :— ਜੇਰਬ ਸਾਡਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ਤੁਾਂ ਆਪ ਸਾਨੂੰ ਰਖ ਲਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਅਖਰ ਦੁਇ ਭਾਖਿ ।।
ਹੋਇਗਾ ਖਸਮੁ ਤਾਂ ਲਇਗਾ ਰਾਖਿ ।।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੋਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਹੋਛਾ ਕੀ ਸੰਵਾਰੇ, ਇਕ ਵਾਰੀ ਕਰੇ ਦਸ ਵਾਰੀ ਪਤਾਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਹੋਛਾ ਆਦਮੀ ਜੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸੁਆਰ ਵੀ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਆਪਣਾ ਅਹਿਸਾਨ ਦਸਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਹੀਂ ਜੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੋੜ ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ! ਸਾਡਾ ਕੀ ਸੁਆਰੋਗੇ ? ਇਕ ਵਾਰੀ ਕਰਕੇ ਪਿੱਛੋਂ ਦਸ ਵਾਰੀ ਪਤਾਰੋਗੇ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਛੀ ਮਤਿ ਭਇਆ ਮਨੁ ਹੋਛਾ ।

ਭਾਵ :— ਹੌਲੀ ਅਕਲ ਕਰ ਕੇ ਮਨ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਹੈ ਹੋਛੀ ਮਤਿ ਭਇਆ ਮਨੁ ਹੋਛਾ
ਗੁੜ ਸਾ ਮਖੀ ਖਾਇਆ ।'
ਨਾਮਰਜਾਦੁ ਆਇਆ ਕਲਿ, ਭੀਤਰਿ
ਨਾਗੋ ਬੈਪਿ ਚਲਾਇਆ ।।'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ-ਵਡਹੰਸ ਰਾਗ)

ਹੋਛੀ ਰੈਨ ਦੀ ਨੱਥ, ਕਦੀਂ ਨੱਕ ਤੇ ਕਦੀ ਹੱਥ ।

ਭਾਵ :—ਹੋਛਾ ਆਦਮੀ ਬਹੁਤ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੋਛੀ ਰੈਨ ਵਾਂਗ ਓਹਦੀ ਨੱਥ ਕਦੀ ਨਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਦੀ ਹੱਥ । ਜਦੋਂ ਵੇਖੋ, ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਤਾਰੀਫ਼ਾਂ ਹੀ ਸਾੜਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਛੇ ਜੱਟ ਕਟੋਰਾ ਲੱਧਾ ਪਾਣੀ ਪੀ ਪੀ ਆਫਰਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਹੋਛੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਹੱਥ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਓਹ ਉਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹਦੋਂ ਵੱਧ ਕਰੇ, ਜਿਹੜੀ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੋਗਿੰਦਰ ਭੈਣ ਜੀ ! ਸ਼ੀਲਾ, ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਜੇ ਅਖੇ 'ਹੋਛੇ ਜੱਟ ਕਟੋਰਾ ਲੱਧਾ, ਪਾਣੀ ਪੀ ਪੀ ਆਫਰਿਆ ।' ਚਾਰ ਕੌੜੀਆਂ ਕੀ ਉਸਨੂੰ ਲਭ ਗਈਆਂ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇ ਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਹੋਛੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਸਦਾ ਖ਼ੁਆਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਸਦਾ ਖੇਦ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਤੁਸਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪੈਸੇ ਵੀ ਦਿਤੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਦਿਤੇ ? ਗਲੀ ਗਲੀ ਚਰਚਾ ਹੁੰਦੀ ਪਈ ਏ । 'ਹੋਛੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਸਦਾ ਖ਼ੁਆਰੀ ।' ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਉਧਾਰ ਮੰਗਣ ਦੀ ਥਾਂ ਕਿਤੋਂ ਭਿਖਿਆ ਮੰਗ ਕੇ ਖਾ ਲੈਂਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਹੋਣੀ ਅਮਿਟ ਹੈ । ਜਾਂ ਹੋਣੀ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਹੋਣੀ ਬਲਵਾਨ ਹੈ । ਜਾਂ ਹੋਣਹਾਰ ਬੜੀ ਡਾਢੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਰਾਜ-ਕੁਮਾਰੀ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਮਰਨ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਦਿਤੀ । ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰੀ ਗ਼ਸ਼ ਖਾ ਕੇ ਡਿਗ ਪਈ । ਇਹ ਅਜੇਹੀ ਡਿੱਗੀ ਕਿ ਮੁੜ ਨਾ ਉੱਠੀ । 'ਹੋਣੀ ਬਲਵਾਨ ਹੈ' । (ਸੰਗ੍)

ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਮੇਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਰੱਬ ਨੇ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੋਟਾ—ਓ ਬਾਬਾ ਜੀ, 'ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਮੇਟ ਸਕਦੈ ।' ਨਹਿ ਨਹਿ ਮਿਟਤ ਭਾਵਨੀ, ਲਿਖੀ ਜੋ ਦੇਵ ਨਿਰੰਜਨ ।

(ਰੇਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਹੋਨਹਾਰੁ ਸੋ ਹੋਇ ਹੈ ਸਾਕਤ ਸੰਗਿ ਨ ਜਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਹੁਕਮ ਹੈ ਸੋਈ ਹੋਣਾ ਹੈ; ਮਾੜੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਬੀਰ ਸਾਧੂ ਕੀ ਸੰਗਿਤ ਰਹਉ
ਜਉਕੀ ਭੂਸੀ ਖਾਉ ।।
ਹੋਨਹਾਰੁ ਸੋ ਹੋਇ ਹੈ,
ਸਾਕਤ ਸੰਗਿ ਨਾ ਜਾਉ ।।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਹੋਨਹਾਰ ਬਿਰਵਾ ਕੇ ਚਿਕਨੇ ਚਿਕਨੇ ਪਾਤ ।

ਭਾਵ :— ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਗੁਣ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸਟਰ— ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਮੁੰਡਾ ਵਡਾ ਹੋ ਕੇ ਬੜਾ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣੇਗਾ । 'ਹੋਣਹਾਰ ਬਿਰਵਾ ਕੇ ਚਿਕਨੇ ਚਿਕਨੇ ਪਾਤ ।' ਹੁਣੇ ਹੀ ਉਹਦੇ ਵਡਿਆਈ ਦੇ ਲੱਛਣ ਦਿੱਸਣ ਲਗੇ ਪਏ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਹੋਰ ਸੁਣ ਲੈ, ਨਵੇਂ ਚੰਦ ਦੀ ਰਾਮ ਰਾਮ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਅਚਾਨਕ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦੇ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਹੈਰਾਨਗੀ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ !

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ—ਲਉ ਜੀ, ਨਵੇਂ ਚੰਦ ਦੀ ਸੁਣ ਲਓ ਰਾਮ ਰਾਮ । ਮੁੰਡਾ ਤੁਹਾਡਾ ਨਵੀਆਂ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਕਰ ਗਿਆ ਏ । ਕਹਿੰਦਾ ਏ, ਅਖੇ ਰਬ ਨੂੰ ਨਾ ਯਾਦ ਕਰੀਏ, ਕੀ ਫ਼ਰਕ ਪੈਂਦਾ ਏ । (ਸੰਗ੍)

ਹੋਰੀ ਨੂੰ ਹੋਰੀ ਦੀ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਡੰਗੋਰੀ ਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਗਲ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਦਾ ਹੀ ਖ਼ਾਸ ਖ਼ਿਆਲ ਰਖੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ! ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਗਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਥਕ ਗਏ ਹਾਂ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ? ਸਚ ਹੈ 'ਚੋਰੀ ਨੂੰ ਹੋਰੀ ਦੀ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਡੰਗੋਰੀ ਦੀ'। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਮੀਆਂ ਲਈ ਹੀ ਸੋਚੀਂ ਪਏ ਜਾਪਦੇ ਹੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਵਣਹਾਰ ਸੋ ਹੋਗ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਜੋਗ ਗੁਰਮੁਖ ਪਾਇਆ।
ਹੋਵਣਹਾਰ ਸੋ ਹੋਗ ਗੁਰ ਸਮਝਾਇਆ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਹੋਵੇਗਾ ਰਲਿਆ, ਆਵੇਗਾ ਚਲਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ—ਫ਼ਿਕਰ ਕਾਹਦਾ ਹੈ। 'ਹੋਵੇਗਾ ਰਲਿਆ, ਆਵੇਗਾ ਚਲਿਆ' ਜੋ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਹੈ, ਓਹ ਅਵੱਸ਼ ਮਿਲੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਵੈ ਸਰਵਣ ਵਿਰਲਾ ਕੋਈ।

ਭਾਵ :— ਸਰਵਣ ਵਰਗਾ ਪੁਤ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਲਖ ਉਪਕਾਰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਪੁੱਤ ਕੁਪੱਤ ਚੱਕੀ ਉਠ ਭੱਜੀ।
ਹੋਵੈ ਸਰਣ ਵਿਰਲਾ ਕੋਈ।
(ਵਾਰਾਂ— ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਹੌਲੇ ਭਾਰ ਤੇ ਸਾਥ ਦੇ ਮੋਹਰੇ।

ਭਾਵ :— ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਅਗੇ ਲੰਘ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ਜੀ, ਸ਼ਾਹ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਵਧ ਵਧ ਕੇ ਗਲਾਂ ਕਰੋ। ਹੌਲੇ ਭਾਰ ਤੇ ਸਾਥ ਦੇ ਮੋਹਰੇ। ਪੁਛੋ ਸਾਥੋਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ ਖਾਣਾ ਵੀ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਅਰਾਮ ਕਰੀਏ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੌਲਾ ਭਾਂਡਾ ਬਹੁਤ ਖੜਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਗੁਣਹੀਨ ਬਹੁਤਾ ਰੌਲਾ ਪਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਕਰ ਸਿੰਘ—ਮਿਤਰੋ! 'ਹੌਲਾ ਭਾਂਡਾ ਬਹੁਤਾ ਖੜਕਦਾ ਹੈ'। ਅੰਦਰੋਂ ਉਹ ਪੋਲਾ ਹੈ ਤੇ ਪੈਸਾ ਟੱਕਾ ਪੱਲੇ ਇਕ ਨਹੀਂ ਸ਼ੂ। ਬਾਹਰੋਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ, ਗੱਪਾਂ ਮਾਰੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੰਸਾ ਹੰਸਾ ਚਲ ਗਿਆ ਕਾਗ ਭਇਆ ਦੀਵਾਨ।

ਭਾਵ : - ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਦੇ ਮਰ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਉਸਦੀ ਥਾਂ ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਮਿਲੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਕੱਤਰ-ਚੌਧਰੀ ਜੀ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੀ ਚਲ ਵਸੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਜੋ ਆਏ ਹਨ, ਉਹ ਤੁਸਾਥੋਂ ਭੁਲ ਨਹੀਂ, ਨੰਮ ਸੂਤ ਕਿਵੇਂ ਪਵੇ ਹੰਸਾ ਹੰਸਾ ਚਲ ਗਿਆ, ਕਾਗ ਭਇਆ ਦੀਵਾਨ ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੰਸ ਹੰਸਾ ਬਗ ਬਗਾ।

ਭਾਵ :— ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਾੜਿਆਂ ਦਾ ਮਾੜਿਆਂ ਨਾਲ

ਵਰਤੋਂ :— 'ਹੰਸ ਹੰਸਾ ਬਗ ਬਗਾ ਲਹੈ ਮਨ ਕੀ ਚਾਲ।' (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਵਡਹੰਸ)

ਹੰਸਾਂ ਹੀਰਾ ਮੋਤੀ ਚੁਗਣਾ ਬਗੁ ਡੱਡਾਂ ਭਾਲਣ ਜਾਵੈ।

ਭਾਵ :— ਹੰਸਾ ਤੇ ਬਗਲਿਆਂ ਦਾ ਮੇਲ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਹੰਸਾਂ ਨੇ ਮੋਤੀ ਚੁਗਣੇ ਹਨ ਤੇ ਬਗਲੇ ਨੇ ਡਡਾਂ ਢੂੰਡਣ ਜਾਣਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਜਾ ਹੰਸ ਸਭਾ ਵੀਚਾਰੁ ਕਰਿ ਦੇਖਨਿ ਤਾ ਬਗਾ ਨਾਲਿ ਜੋੜੁ ਕਦੇ ਨ ਆਵੈ॥
ਹੰਸਾ ਹੀਰਾ ਮੋਤੀ ਚੁਗਣਾ, ਬਗੁ ਡਡਾ ਭਾਲਣ ਜਾਵੈ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ)

ਹੰਸਾਂ ਦੇ ਚਾਲੇ ਵੇਖ ਕਾਗਾਂ ਦੀ ਟੋਰ ਭੁਲ ਗਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸ ਵਡੇ ਦੀ ਨਕਲ ਜਾਂ ਰੀਸ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਭੁਲਾ ਬਹਿਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪਿਆਰਾ ਆਪ ਜਮਾਲ ਵਿਖਾਲੇ,
ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ ਹੋਣ ਮਤਵਾਲੇ ।
ਹੰਸਾਂ ਦੇ ਹੁਣ ਵੇਖ ਕੇ ਚਾਲੇ,
ਬੁਲ੍ਹਾ ਭੁਲ ਗਈ ਕਾਗਾਂ ਦੀ ਟੋਰ ।

(ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਹੰਸਾਂ ਦੇਖ ਤਰੰਦਿਆ ਬੱਗਾਂ ਆਇਆ ਦਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਭੇਖਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ । ਅਸਲੀਅਤ ਅਸਲੀਅਤ ਹੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੰਸਾਂ ਦੇਖ ਤਰੰਦਿਆ,
ਵੱਗਾ ਆਇਆ ਚਾਉ ।।
ਡੁਬਿ ਮੁਏ ਬਗੁ ਬਪੁੜੇ,
ਸਿਰ ਤਲਿ ਉਪਰਿ ਪਾਓ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)

ਹੰਸਾ ਨਾਲ ਟਟੀਹਰੀ ਕਿਉਂ ਪਹੁੰਚੇ ਦਉੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਮਾੜਾ ਰੀਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬੋਲੈ ਅਰੋ ਗਾਵੀਐ, ਭੈਰਉ ਸੋ ਗਉੜੀ ।
ਹੰਸਾਂ ਨਾਲ ਟਟੀਹਰੀ, ਕਿਉਂ ਪਹੁੰਚੈ ਦਉੜੀ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਹੰਕਾਰਿਆ ਸੋ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦੁਖ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਭਾਈ, ਸਾਊਆਂ ਦੇ ਪੁਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਨਿੰਮਰਤਾ ਨਾਲ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । 'ਹੰਕਾਰਿਆਂ ਸੋ ਮਾਰਿਆ ।' ਰੱਬ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਸਿਰ ਸਦਾ ਨੀਵਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਹੰਢੇ ਉਨ ਕਤਾਇਦਾ, ਪੈਧਾ ਲੋੜੇ ਪੱਟ ।

ਭਾਵ :— ਉੱਨ ਕਤਾਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਟ ਪਹਿਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਫਰੀਦਾ ਲੋੜੈ ਦਾਖ ਬਿਜਾਉਰੀਆ
ਕਿਕਰਿ ਬੀਜੈ ਜੱਟੁ ।।
ਹੰਢੇ ਉੱਨ ਕਤਾਇਦਾ,
ਪੈਧਾ ਲੋੜੈ ਪੱਟ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)

ਹੰਨੇ ਹੰਨੇ ਮੀਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਹਰ ਕੋਈ ਧਨੀ ਜਾਂ ਸਰਦਾਰ ਬਣਨ ਨੂੰ ਕਾਹਲਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ—ਅਲਾ ਰਖਿਆ ! ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਉਥੇ ਤਾਂ 'ਹੰਨੇ ਹੰਨੇ ਮੀਰੀ' ਹੈ । ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਧਰਾਂਦਾ ਨਹੀਂ ।

(ਸੰਗ)

ਹੰਨੇ ਜਾਂ ਬੰਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਗੱਂਦ ਗੁੰਦੀ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਭਾਊ ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ ! ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਕਾਹਦਾ ਦੋਸ਼ । ਤੂੰ ਤਾਂ ਆਪ ਹੀ ਆਲੇ ਟਾਲੇ ਕਰੀ ਜਾਨਾ ਏਂ । ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਪਈ 'ਹੰਨੇ ਜਾਂ ਬੰਨੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਈ ਸੂਤ ਆਊ ਕੰਮ । (ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਾਂ ਜੀ, ਹਾਂ ਜੀ ਕਹਿਣਾ, ਸਦਾ ਸੁਖ ਰਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਤੇ ਸਦਾ ਉਸ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਂਦਾ ਰਵ੍ਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁਰਮੁਖੋ ! 'ਹਾਂ ਜੀ ! ਹਾਂ ਜੀ ! ਕਹਿਣਾ ਤੇ ਸਦਾ ਸੁਖੀ ਰਹਿਣਾ' । ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ਵਡਿਆਂ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰਨ ਦੀ। ਈਨ ਮੰਨੀ ਤੇ ਝਗੜਾ ਚੁਕਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਿੰਗ ਲਗੇ ਨਾ ਫਟਕੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਖਰਚ ਕੁਝ ਨਾ ਆਵੇ ਤੇ ਲਾਭ ਬੇਅੰਤ ਪੁਜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉਸ ਨਵੀਂ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਜਦ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਭ ਹੀ ਲਾਭ ਸੀ । ਹਿੰਗ ਫਟਕੜੀ ਤਾਂ ਉਸ ਜੀ ਲਗਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਐਂਤਕੀ ਉਹ ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਚੁਕੰਨੀ ਜ਼ਰੂਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਿੰਮਤ ਅਗੇ ਫ਼ਤਹ ਨਜ਼ਦੀਕ ।

ਭਾਵ :— ਹਿੰਮਤ ਕੀਤਿਆਂ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਭਾਵੇਂ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਬੀਮਾਰ ਰਿਹਾ, ਤਦ ਵੀ ਪਾਸ ਹੋ ਗਿਆ । 'ਹਿੰਮਤ ਅਗੇ ਫ਼ਤਹ ਸਦਾ ਨਜ਼ਦੀਕ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁੰਦੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹਿੰਦੂ ।

ਭਾਵ :— ਧਨੀ ਆਦਮੀ ਦੀ ਹੀ ਕਦਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਬੜਾ ਵਿੱਤ ਦਾਨ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਸਚ ਹੈ 'ਹੁੰਦੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਹਿੰਦੂ' ਹੈ, ਸਾਡੇ ਜਿਹੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਵਿਚ ਏਨੀ ਸਮਰਥਾ ਕਿਥੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁੰਦੇ ਮਾਣ ਨਿਮਾਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਣ- ਤਾਕਤ- ਧਨ- ਹੁੰਦੇ ਹੋਇ ਨਿਮਾਣਾ ਰਵ੍ਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ 'ਹੁੰਦੇ ਮਾਣ ਨਿਮਾਣਾ' ਹੈ,
ਉਹ ਸੁਥਰਾ ਲੁਤਫ਼ ਉਠਾਂਦਾ ਹੈ ।

(ਬ ਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ. ਸ. ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕ

ਕਉਨੁ ਜਾਣੈ ਪੀਰ ਪਰਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁਖ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਮਨੁ ਬੇਧਿਆ ਦਇਆਲ ਸੇਤੀ ਮੇਰੀ ਮਾਈ ॥
ਕਉਨੁ ਜਾਣੈ ਪੀਰ ਪਰਾਈ ॥"

(ਗੁਰੂ ਰਾਮ—ਰਾਗ ਬਿਲਾਵਲ)

ਕਉਨ ਬਸਤ ਆਈ ਤੇਰੇ ਸੰਗਿ ॥

ਭਾਵ :— ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਤੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ?

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਉਨ ਬਸਤੁ ਆਈ ਤੇਰੇ ਸੰਗਿ ॥
ਲਪਟਿ ਰਹਿਓ ਰਸਿ ਲੋਭੀ ਪਤੰਗ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਕਉਨ ਵਡਾ ਮਾਇਆ ਵਡਿਆਈ ॥
ਸੋ ਵਡਾ ਜਿਨਿ ਰਾਮ ਲਿਵ ਲਾਈ ॥

ਭਾਵ :— ਮਾਇਆ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਵਡਾ ਨਹੀਂ, ਵੱਡਾ ਉਹ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਹਰੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਪਾਈ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ : —

"ਵਡੇ ਵਡੇ ਜੋ ਦੀਸਹਿ ਲੋਗ ॥
ਤਿਨ ਕਉ ਬਿਆਪੈ ਚਿੰਤਾ ਰੋਗ ॥
ਕਉਨ ਵਡਾ ਮਾਇਆ ਵਡਿਆਈ ॥
ਸੋ ਵਡਾ ਜਿਨਿ ਰਾਮ ਲਿਵ ਲਾਈ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਕਉੜਾ ਕੋਇ ਨਾ ਮਾਂਗੈ ਮੀਠਾ ਸਭ ਮਾਂਗੈ ।

ਭਾਵ :— ਦੁੱਖ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦਾ, ਸਭ ਕੋਈ ਸੁਖ ਹੀ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਉੜਾ ਕੋਇ ਨਾ ਮਾਂਗੈ ਮੀਠਾ ਸਭ ਮਾਂਗੈ ।।
ਸਭੁ ਕੋਇ ਮੀਠਾ ਮੰਗਿ ਦੇਖੈ ਖਸਮ ਭਾਵੈ ਸੋ ਕਰੇ ।।
ਕਿਛੁ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਅਨੇਕ ਕਰਣੀ ਨਾਮ ਤੁਲਿ
ਨਾ ਸਮਸਰੇ ।।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਵਡਹੰਸ ਰਾਗ)

ਕਉਆ ਕਹਾ ਕਪੂਰ ਚਰਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂ ਨੂੰ ਕਪੂਰ ਖੁਆਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਉਆ ਕਹਾ ਕਪੂਰ ਚਰਾਏ ।।
ਕਹ ਬਿਸੀਅਰ ਕਉ ਦੂਧੁ ਪੀਆਏ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਆਸਾ ਕਬੀਰ)

ਕਸਬੀਂ ਰਹਿਣ ਮਨੁੱਖ, ਪਿੰਡੀਂ ਵਸਣ ਭੂਤਨੇ, ਦਾਹ ਢਾਹ ਸੁਟਦੇ ਰੁੱਖ । ਵੇਖੋ — ਸ਼ਹਿਰ ਵਸੰਦੇ ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਦਸਿਆ ਹੈ। ਹਾਸੇ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰੀ ਪੇਂਡੂਆਂ ਦੇ ਲੜਾਕੇ ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਇਵੇਂ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੇਂਡੂਆਂ ਭੂਤਨਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ, 'ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੀ ਕੀ ਗੁਣ ਨੇ।' ਤੁਸਾਂ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ ! 'ਕਸਬੀਂ ਰਹਿਣ ਮਨੁੱਖ, ਪਿੰਡੀਂ ਵਸਣ ਭੂਤਨੇ, ਦਾਹ ਢਾਹ ਸੁਟਦੇ ਰੁੱਖ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਸਾਈ ਕੋਲ ਬਕਰੀਆਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਕੋਲ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਸ ਨੇ ਅਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ੧੯੪੭ ਦੇ ਉਹ ਦਿਨ ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁਲਦੇ, ਜਿਹੜੇ ਅਸਾਂ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰੇ ਦੇ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਕਟੇ । ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਇਉਂ ਦਿਨ ਕਟਦੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ 'ਕਸਾਈ ਕੋਲ ਬਕਰੀਆਂ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਸੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਢਹੇਗਾ, ਪਿੰਡ ਜੇਡਾ ਰਹੇਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਤਕੜਾ ਆਦਮੀ ਮਾੜਾ ਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਵੀ ਕਈਆਂ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ—ਯਾਰੋ, ਅਨਰਥ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੇ ਸੁਰੈਣ ਸਿੰਘ ਮਾਂਦਾ ਪੈ ਗਿਆ ਤਾਂ, ਅਖੇ 'ਕਸੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਢਹੇਗਾ, ਪਿੰਡ ਜੇਡਾ ਰਹੇਗਾ ।' ਉਹ ਕਈਆਂ ਪਾਸੋਂ ਹਾਲੀਂ ਵੀ ਤਕੜਾ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਹ ਬਿਸੀਅਰ ਕਉ ਦੂਧੁ ਪੀਆਏ ।

ਭਾਵ :— ਜ਼ਹਿਰੀ ਸਪ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਆਉਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਉਆ ਕਹਾ ਕਪੂਰ ਚਰਾਏ ।।
ਕਹ ਬਿਸੀਅਰ ਕਉ ਦੂਧ ਪੀਆਏ ।।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਆਸਾ ਕਬੀਰ)

ਕਹਿਣ ਕਮਲੇ, ਸੁਣਤ ਬੌਰੇ (ਬਾਉਰੇ)

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਜਾਂ ਮੰਨਣ ਵਿਚ ਨਾ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕੋਈ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਏ ? 'ਕਹਿਤ ਕਮਲੇ ਸੁਣਤ ਬੌਰੇ ।' ਕੋਈ ਸੁਦਾਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨ ਸਕਦਾ । ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਬੇ-ਥਵੀ ਬੇ-ਪੈਰੀ ਗੱਲ ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਕਹਿਣਾ ਸੁਣਨਾ ਵੀ ਰਾਹ ਰਾਹ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਕਲ ਜਾਂ ਮੱਤ

ਵੀ ਮਿੱਠੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰ ਕੌਰ—ਬੀਬੀ, ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਕੀ ਆਖਾ ? ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਤੂੰ ਸਿਆਣੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਏਂ, ਖੋਰੇ ਤੇਰੀ ਮੱਤ ਨੂੰ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। 'ਕਹਿਣਾ ਸੁਣਨਾ ਵੀ ਰਾਹ ਰਾਹ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਏ।' ਜਿੱਦਾਂ ਤੂੰ ਕਰਨੀ ਏਂ, ਇੱਦਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਬਰੋਬਰ ਦੇ ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਾਂ ਨਾਲ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕਹਿਣਾ ਸੌਖਾ, ਕਰਨਾ ਔਖਾ। ਜਾਂ ਕਹਿਣਾ ਸਹਿਲ ਤੇ ਕਰਨਾ ਔਖਾ।

ਭਾਵ :— ਜ਼ਬਾਨੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬੜਾ ਜਮ੍ਹਾਂ ਖਰਚ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਂਜ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਚਨ ਦੇਣਾ ਸੌਖਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਾਲਣਾ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਸੋਚ ਕੇ ਬਚਨ ਦਿੱਤਾ ਕਰੋ। (ਸੰਗ੍)

ਕਹਿਣਆਂ ਵੀ ਘਰ ਬੱਧੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਵੀ ਤਕੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਕਰ ਲਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਜ ! ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੌਜਾਂ ਹੋ ਚਲੀਆਂ ਨੇ। ਅਖੇ 'ਕਹਣਿਆਂ ਵੀ ਘਰ ਬੱਧੇ।' ਅੱਜ ਕਲ ਚੂਹੜੇ ਚਮਿਆਰ ਵੀ ਹਾਕਮ ਬਣ ਰਹੇ ਨੇ। (ਸੰਗ੍)

ਕਹਿਬੇ ਕਉ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ, ਦੇਖਾ ਹੀ ਪਰਵਾਨੁ।

ਭਾਵ :— ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ, ਦੇਖਣ ਨਾਲ ਹੀ ਤਸੱਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਦਰਸ ਕਮਲ ਕੀ ਮਉਜ ਕੋ, ਕਹਿ ਕੈਸੇ ਉਨਮਾਨ ॥
ਕਹਿਬੇ ਕਉ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ, ਦੇਖਾ ਹੀ ਪਰਵਾਨੁ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਕਹਿਰੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਬਰ ਜਾਨੇ ਦਰਵੇਸ਼।

ਭਾਵ :— ਗਰੀਬ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਗਰੀਬ ਦੀ ਜਾਨ ਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਮਾਰਿਆ ਸਾਡੀ ਜੁੱਤੀ ਤੋਂ।" ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਕਹਿ ਗਈ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਡੋਬ ਪੈ ਰਹੇ ਸਨ। 'ਕਹਿਰੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਬਰ ਜਾਨੇ ਦਰਵੇਸ਼' ਵਾਂਗ ਉਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਮੁੜ ਕੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਵਾਕ ਨਾ ਕਹੇ।

(ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਪੀ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਹੀਂ ਕੀ ਈਟ, ਕਹੀਂ ਕਾ ਰੋੜਾ, ਭਾਨਮਤੀ ਨੇ ਕੁੰਬਾ ਜੋੜਾ।

ਭਾਵ :— ਅੱਡੋ ਅੱਡ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕਰਕੇ ਜਦ ਇਕ ਬੇ-ਡੌਲ ਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਛਲੇ ਹਫਤੇ ਜਿਹੜਾ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥਾ ਆਇਆ ਸੀ, ਅਜਿਹਾ ਬੇਮੇਲ ਸੀ ਕਿ ਨਾ ਸੁਰ ਰਲਦੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਰਾਗ। ਵਾਜੇ ਦਾ ਅਲਾਪ ਕੁਝ, ਤਬਲੇ ਦਾ ਕੁਝ। 'ਕਹੀਂ ਕੀ ਈਟ ਕਹੀਂ ਕਾ ਰੋੜਾ, ਭਾਨਮਤੀ ਨੇ ਕੁੰਬਾ ਜੋੜਾ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। (ਸੰਗ੍)

ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਛੂਛਾ ਘਟੁ ਬੋਲੈ। ਭਰਿਆ ਹੋਇ ਸੁ ਕਬਹੁ ਨਾ ਡੋਲੈ।

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫਰਮਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਖ਼ਾਲੀ ਘੜਾ ਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ। ਜਾਂ ਜਦ ਗਿਆਨਵਾਨ ਤਾਂ ਚੁਪ ਰਹੇ, ਪਰ ਅਗਿਆਨੀ ਰੌਲਾ ਪਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਬੋਲਤ ਬੋਲਤ ਬਢਹਿ ਬਿਕਾਰਾ ॥
ਬਿਨੁ ਬੋਲੇ ਕਿਆ ਕਰਹਿ ਬੀਚਾਰਾ ॥
ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਛੂਛਾ ਘਟੁ ਬੋਲੈ।'
ਭਰਿਆ ਹੋਇ ਸੁ ਕਬਹੁ ਨ ਡੋਲੈ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੌਂਡ)

ਕਹੁ ਕੁਹਾੜਾ ਟੁੱਕੀਏ, ਟੁੱਕੀ ਗਈ ਚੀਜ਼। ਛੱਜ ਹਜ਼ਾਰਾ ਹਿੱਲਿਆ, ਹਿਲ ਗਈ ਕਸ਼ਮੀਰ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਾਮੂਲੀ ਗੱਲ ਨਾਲ ਬੜਾ ਰੌਲਾ ਪੈ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਝਗੜੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਐਵੇਂ ਹੀ ਰੌਲਾ ਸਾਰੇ ਪੈ ਗਿਆ। ਆਖੇ 'ਕਹੁ ਕੁਹਾੜਾ ਟੁੱਕੀਏ, ਟੁੱਕੀ ਗਈ ਚੀਜ ਛੱਜ ਹਜ਼ਾਰਾ ਹਿੱਲਿਆ, ਹਿਲ ਗਈ ਕਸ਼ਮੀਰ।' (ਸੰਗ੍)

ਕਹੇ ਤੇ ਘੁਮਿਆਰੀ ਗੱਧੀ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਿਤ ਓਹੀ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਪਰ ਆਖਣ ਉਤੇ ਭਾਰਾ ਪੈ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸੀ ਜੀ! ਭਾਵੇਂ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਕਰ ਲਵੋ, ਸ਼ੀਲਾ ਨੇ ਤਾਂ ਤੁਸਾਡੀ ਇਕ ਨਹੀਂ ਜੇ ਮੰਨਣੀ। 'ਘੁਮਿਆਰੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਹੇ ਤੇ ਗੱਧੀ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦੀ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍)

ਕੱਕਾ, ਕੈਰਾ, ਨੰਹੁ ਭੁਰਾ, ਛਾਤੀ ਤੇ ਨਾਂਹ ਵਾਲ। ਚਾਰੇ ਖੋਟੇ ਜੇ ਮਿਲਣ, ਦੂਰੋਂ ਗੰਢ ਸੰਭਾਲ।

ਭਾਵ :— ਕੱਕੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ, ਬਿੱਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ, ਭੁਰੇ ਨੰਹੁ ਵਾਲਾ, ਛਾਤੀ ਉਤੇ ਵਾਲ ਨ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, ਇਹ ਆਦਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੁਭਾ ਦੇ ਉਲਟ ਮਾੜੇ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਅਜੇਹੇ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ : — ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਵੱਸ ਪੈ ਗਏ ਇਸ ਬਿੱਲੇ ਮੱਕਾਰ ਦੇ? ਸੁਣਿਆਂ ਨਹੀਂ ਤੁਸਾਂ? 'ਕੱਕਾ ਕੈਰਾ ਨੰਹੁ ਭੁਰਾ, ਛਾਤੀ ਤੇ ਨਾਂਹ ਵਾਲ। ਚਾਰੇ ਖੋਟੇ ਜੇ ਮਿਲਣ, ਦੂਰੋਂ ਗੰਢ ਸੰਭਾਲ।' (ਸੰਗ੍)

ਕੱਖ ਤੋਂ ਲੱਖ ਵੇਖੋ:—ਕੱਖਾਂ ਦੇ ਲੱਖ।

ਭਾਵ:— ਥੋੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਜਾਂ ਥੋੜੇ ਧੰਨ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬਹੁਤ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਫਲ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਰਬ ਬਰਕਤ ਪਾਵੇ ਤਾਂ ਕੱਖ ਤੋਂ ਲਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍)

ਕਖ ਦੇ ਓਹਲੇ ਲੱਖ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਥੋੜਾ ਭੇਦ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਣ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਬੜਾ ਲਾਭ ਪੁੱਜੇ, ਜਾਂ ਥੋੜੇ ਜੇਹੇ ਜਤਨ ਨਾਲ ਔਖਾ ਜਾਂ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਬੇਪਰਵਾਹੀਆਂ ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਪ੍ਰਤਖ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਥੋੜਾ ਚਿਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਉਸ ਨੇ, 'ਕਖ ਦੇ ਓਹਲੇ ਲਖ' ਪਿਆ ਵਿਖਾਇਆ, ਪਰ ਇਹ ਸ਼ਿਦਕ-ਹਨ, ਅਣ-ਭਿਜ ਇਹੋ ਸਮਝਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਹੈ।

(ਮੇਰਾ ਵਲਾਇਤੀ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ— ਕਮਲਾ ਅਕਾਲੀ)

ਕੱਖ ਨਾਲ ਭੀ ਰੱਖ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਤੋਂ ਮਾੜੇ ਨਾਲ ਵੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਸਲੂਕ ਹੈ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰੀ ਵਿਚ ਨਿੱਕੀ ਤੋਂ ਨਿੱਕੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਵੀ ਕਦੇ ਲੋੜ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ 'ਕੱਖ ਨਾਲ ਵੀ ਰੱਖ' ਵਾਲੇ ਅਸੂਲ ਤੇ ਚਲਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਕੱਖਾਂ ਦੱਬੀ ਅੱਗ ਜਿਉਂ, ਉਹ ਰਹੇ ਨਾ ਰੱਖੀ।

ਭਾਵ :— ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਹੀ ਦੱਬੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਸ਼ਰਾਰਤ ਜ਼ਰੂਰ ਆਪਣਾ ਫੱਲ ਦੇ ਕੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਰਾਤ ਸੁਖਾਲਾ ਕਿਉਂ ਸਵੈਂ,
ਤਿਣ ਅੰਦਰ ਅੱਖੀ ।
ਕੱਖਾਂ ਦੱਬੀ ਅੱਗ ਜਿਉਂ,
ਉਹ ਰਹੇ ਨਾ ਰੱਖੀ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ, ਦੰਦ ਖੰਡ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ । ਜਾਂ **ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ, ਦੰਦ ਖੰਡ ਦਾ ਪਰਨਾਲਾ (ਪਾਣੀ)** ਜਾਂ **ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਝੁੱਗੀ, ਦੰਦ ਖੰਡ ਦਾ ਪਰਨਾਲਾ ।**

ਭਾਵ:—ਬਾਹਰਲੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਤਾਂ ਬੜੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਪਰੀ ਫੂੰ ਫਾਂ ਹੀ ਹੈ, ਉਂਜ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਦਿਵਾਲਾ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਅਖੇ 'ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ, ਦੰਦ ਖੰਡ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ।'
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਖਾਂ ਦੇ ਲੱਖ । ਜਾਂ **ਕੱਖੋਂ ਤੋਂ ਲੱਖ ।**

ਭਾਵ :— ਥੋੜੀ ਮਿਹਨਤ ਜਾਂ ਧਨ ਨਾਲ ਬਹੁਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ — ਮਿਹਨਤ ਉਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਪਰ 'ਕੱਖਾਂ ਦੇ ਲੱਖ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸ ਨਾਲ । ਦਿਨਾਂ ਚੰਗਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਖਾਂ ਭਾਅ, ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਦੋਸਤੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਵੇਂ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਣੀ-ਮਹਾਰਾਜ ! 'ਕੱਖਾਂ ਭਾਅ, ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਦੋਸਤੀ ।' ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਰੀ ਦਾ ਮੁਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਜਿਧਰ ਤਾਕਤ ਵੇਖੀ, ਓਧਰ ਦੇ ਹੀ ਜੀ-ਹਜ਼ੂਰੀਏ ਬਣ ਗਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਖੋਂ ਹੌਲੇ, ਪਾਣੀਓਂ ਪਤਲੇ ।

ਭਾਵ:— ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੌਲਾ ਜਾਂ ਬੇਇਜ਼ਤ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰੇਮੀ— ਪੁੱਤਰਾ ! ਜ਼ਿੱਦੋਂ ਹਟ ਜਾ । ਅਸੀਂ ਤੇਰਾ ਕੀ ਵਗਾੜਿਆ, ਜੋ ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਈ ਮਾਰਨ ਲਗੋਂ । ਥੋੜੀ ਮਿੱਟੀ ਬਾਲੀ ਅਗੇ ਸਾਡੀ । ਕਖੋਂ ਹੌਲੇ, ਪਾਣੀਉਂ ਪਤਲੇ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਈ !
(ਸੁਭਦ੍ਰਾ— ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਕਚ ਘਰੜ ਹਕੀਮ, ਜਾਨ ਦਾ ਖੋ ।

ਵੇਖੋ :— ਨੀਮ ਹਕੀਮ, ਖ਼ਤਰਾ ਜਾਨ । ਨੀਮ ਮੁੱਲਾਂ, ਖ਼ਤਰਾ ਈਮਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਹਕੀਮ (ਜਾਂ ਅਨਾੜੀ ਮਿੱਤਰ) ਪਾਸੋਂ ਜਾਨ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ —: ਪੈਸੇ ਭਾਵੇਂ ਵਧ ਲਗ ਜਾਣ, ਇਲਾਜ ਸਿਆਣੇ ਡਾਕਟਰ ਦਾ ਕਰਾਣਾ, ਕਿਸੇ ਅੰਜਾਣ ਦੇ ਵਸ ਨਾ ਪੈ ਜਾਣਾ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਿਤੇ 'ਕਚ ਘਰੜ ਹਕੀਮ, ਜਾਨ ਦਾ ਖੋ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਨਾ ਬਣ ਜਾਏ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਚ ਵਾਂਗ ਕੱਚਾ ।

ਭਾਵ :— ਨਾਜ਼ਕ-ਡਰਪੋਕ, ਜਾਂ ਥੋੜ੍ਹ-ਦਿਲਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਹੁਣ ਕੱਚ ਵਰਗੀ ਕੱਚੀ ਲਗਦੀ ਸੀ । ਜੇ ਹੁਣ ਹਵਾ ਦਾ ਇਕ ਤਕੜਾ ਬੁਲ੍ਹਾ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਲਕ ਤੋੜ ਦੇਵੇ, ਮੈਂ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਖਿਆ ।
(ਸਮਾਚਾਰ—ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ)

ਕੱਚੀ ਤੰਦ ਦਾ ਧਾਗਾ । ਨਾ ਟੁਟਦਿਆਂ ਚਿਰ ਲਗੇ, ਨਾ ਗੰਢਦਿਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਕਦੀ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਜਲਦੀ ਹੀ ਫਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਲੰਪਟ ਆਦਮੀ ਦਾ ਈਮਾਨ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? 'ਕੱਚੀ ਤੰਦ ਦਾ ਧਾਗਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਨਾ ਟੁਟਦਿਆਂ ਚਿਰ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਗੰਢਦਿਆਂ।'

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਨੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੱਚੇ ਸੂਤ ਦਾ ਧਾਗਾ ਕਦੀ ਪੱਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਕੰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਮਾੜੀ ਹੋਵੇ, ਉਸਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਸਤ੍ਰੀ ਜੀ! ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਧਿਆਨ ਨੀਂਹ ਵਲ ਦੇਣਾ, ਭਾਵੇਂ ਮੇਰਾ ਕੁਝ ਲਗ ਜਾਏ, ਤਦੇ ਉਪਰਲੀ ਇਮਾਰਤ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਚਲੇਗੀ। 'ਕਚੇ ਸੂਤ ਦਾ ਧਾਗਾ ਕਦੀ ਪੱਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਚੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕੱਚੀ। ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਸੱਚੀ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਝੂਠੇ ਉਪਰ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੁਸਾਂ ਰਾਮ ਲਾਲ ਬਾਬਤ ਗਿੱਲਾ ਹੀ ਕਿਉਂ ਕਰੇਦੇ ਹੋ? ਉਸ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਵਰਤੋਂ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੀ ਦਸਦੀ ਹੈ 'ਕੱਚੇ ਦੀ ਗਲ ਕੱਚੀ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਸੱਚੀ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਚੋਂ ਕੰਚਨ।

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਬੰਦੇ ਤੋਂ ਬੜਾ ਗੁਣਵਾਨ ਜਾਂ ਸ਼ੋਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਹੋ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਗਲ ਵਖਰੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ 'ਕੱਚ ਤੋਂ ਕੰਚਨ' ਬਣਾ ਸਕੋ।

(ਗੰਗਾ-ਜਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਛ ਤਲੇ ਕੁਰਾਨ, ਨਜ਼ਰ ਬਲਦ ਤੇ ਵੇਖੋ:— "ਸ਼ਕਲ ਮੋਮਨਾ ਕਰਤੂਤ ਕਾਫ਼ਰਾਂ"

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰੋਂ ਬੜਾ ਚੰਗਾ, ਪਰ ਵਿੱਚੋਂ ਖੋਟਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੀਆਂ ਜੀ! ਅਜ ਕਲ ਕੀ ਈਮਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਲਾਭ ਨੂੰ ਹੀ ਸੋਚਦਾ ਹੈ, ਬਾਹਰੋਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਧਰਮੀ ਬਣੇ। 'ਕਛ ਤਲੇ ਕੁਰਾਨ, ਨਜ਼ਰ ਬਲਦ ਤੇ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਹੈ ਹੁਣ ਤਾਂ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਛੇ ਸੋਟਾ, ਨਾਉਂ ਗ਼ਰੀਬ ਦਾਸ। ਜਾਂ **ਕੱਛੇ ਛੁਰੀ, ਮੂੰਹੋਂ ਰਾਮ ਰਾਮ।** ਵੇਖੋ : ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਚੋਰ।

ਭਾਵ :— ਅੰਦਰੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਬੜਾ ਪਾਖੰਡੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਭੋਲੇਪਨ ਤੇ ਨਾ ਜਾਣਾ। ਉਸਦਾ ਹਾਲ ਤਾਂ 'ਕੱਛੇ ਸੋਟਾ, ਨਾਉਂ ਗ਼ਰੀਬ ਦਾਸ' ਵਾਲਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਛੇ ਤੋਸਾ, ਕਿਸਦਾ ਭਰੋਸਾ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਪੂੰਜੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ! 'ਕੱਛੇ ਤੋਸਾ, ਕਿਸ ਦਾ ਭਰੋਸਾ'। ਜੇ ਧਨ ਪਾਸ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮੁਥਾਜੀ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਜਲ ਦੀ ਕੋਠੀ, ਸਦਾ ਖੋਟੀ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਸਦਾ ਭੈੜਾ ਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਗੁਲਜ਼ਾਰੋ! ਤੈਨੂੰ ਕਿਤਨੀ ਵਾਰੀ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਿਹਾ ਕਰ। 'ਕਜਲ ਦੀ ਕੋਠੀ, ਸਦਾ ਹੀ ਖੋਟੀ'। ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਤਦ ਹੀ ਹੋਸ਼ ਆਵੇਗੀ, ਜਦ ਕੋਈ ਚੰਨ ਚਾੜ੍ਹ ਵਿਖਾਏਂਗੀ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਜਲਾਖੇ ਹਰਨਾਖੀਆਂ, ਕਾਣੀ ਕੁਰਲਾਵੈ।

ਭਾਵ :— ਹਿਰਨ ਵਰਗੀਆਂ ਸੁਹਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕਜਲ ਪਿਆ ਵੇਖ ਕਾਣੀ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ : ਮਾੜਾ ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸੜਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨੱਥਾਂ ਨੱਕ ਨਵੇਲੀਆਂ, ਨਕਟੀ ਨ ਸੁਖਾਵੈ ।
'ਕਜਲਾਖੇ ਹਰਨਾਖੀਆਂ, ਕਾਣੀ ਕੁਰਲਾਵੈ ।'

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੱਟੇ ਕਦੀ ਨਾ ਚੁੰਘਣ ਵੱਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਅਨਹੋਣੀ ਆਸ ਰਖਣੀ। ਚੰਗਾ, ਮੰਦੀ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਨਹੀਂ ਝਿਗਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਾਰੇ ਜਤਨ ਕਰਕੇ ਹਾਰ ਗਿਆ । ਪਰ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਆਈ । ਨਾਲੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਖੁਲ੍ਹਾ ਖਾਣ ਦੀ ਆਦਤ ਪਾਈ ਸੀ, ਤੇ ਹੁਣ ਇਕ ਦੰਮ ਹੱਥ ਸੰਕੋਚ ਲਿਆ । ਆਖਰ ਕੱਟਿਆਂ ਨੇ ਵਟੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚੁੰਘਣੇ । ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਾਰ ਕੇ ਪੈਸੇ ਜੇਬ ਵਿਚ ਰਖਣੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ।

(ਮਿੱਠਾ ਮੋਹਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੱਢ ਕਮਾਦੋਂ ਮਾਰੀਉ, ਗਈਉ ਗੋਹੇ ਗਿਲ ।

ਭਾਵ :— ਵੈਰੀ ਆਪਣੇ ਵੈਰੀ ਦਾ ਇੰਝ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰੇ ਕਿ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਬੇਈਮਾਨੀ ਕੀਤੀ । ਅਸਾਂ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਅਜੇਹਾ 'ਕਢ ਕਮਾਦੋਂ ਮਾਰੀਉ ਗਈਉ ਗੋਹੇ ਗਿਲ'' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਸਦਾ ਧੁੱਖਣ ਵੀ ਸਦਾ ਧੁੱਖਦਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ, ਕਮਾਦੀ ਸੰਘਣੀ,
ਵਿਚੇ ਵਿਚ ਕਪਾਹ ।
ਕੰਬਲ ਦੀ ਝੰਬ ਮਾਰਕੇ,
ਛੋਲਿਆਂ ਬਿਟੀ (ਵਿਚ ਹੀ) ਜਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਕਣਕ, ਕਮਾਦ, ਕਪਾਹ ਤੇ ਛੋਲਿਆ ਦੀ ਬੀਜਾਈ ਸਬੰਧੀ ਦਸਿਆ ਹੈ ਭਾਵ ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜੇਹਾ ਵਰਤਾਓ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੂਤ ਬੈਠਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਡੋ ਅਡ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਬੀਜਾਈ ਵੀ ਇੱਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਨਾ ਹਰ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ''ਕਣਕ, ਕਮਾਦੀ, ਸੰਘਣੀ, ਵਿਚੇ ਵਿਚ ਕਪਾਹ । ਕੰਬਲ ਦੀ ਝੰਬ ਮਾਰਕੇ, ਛੋਲਿਆਂ ਬਿਟੀ ਜਾਹ''

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਕਮਾਦੀ ਮਿਹਣਾ, ਜੇ ਰਹਿਣ ਵਿਸਾਖ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਵਿਸਾਖ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਕਣਕ ਤੇ ਕਮਾਦ ਦਾ ਫ਼ਸਲ ਪੱਕੇ ਨਾ, ਤਦ ਮਾੜੀ ਮਿਥੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਕਰੁੱਤੀ ਜਾਂ ਬੇ-ਮੌਕਾ ਗਲ ਮਾੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ! 'ਕਣਕ ਕਮਾਦ ਮਿਹਣਾ, ਜੇ ਰਹਿਣ ਵਿਸਾਖ' । ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਪੱਕੀ ਤਾਂ ਕੀ ਪੱਕੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਖੇਤ, ਕੁੜੀ ਪੇਟ, ਆ ਜਵਾਈਆ ਮੰਡੇ ਖਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸਫ਼ਲਤਾ ਦੀ ਇਛਿਆ ਕਰਨੀ ।'

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜੇ ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ ਜੀ, ਕੀ ਕੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ? 'ਕਣਕ ਖੇਤ, ਕੁੜੀ ਪੇਟ ਆ ਜਵਾਈਆ ਮੰਡੇ ਖਾਹ' । ਅਜੇ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਮੁੱਢ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਝਾ । ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਕੀ ਧੀਰਜ ਬਨ੍ਹਾਵਾਂ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਘਟੇਂਦਿਆਂ ਗੁੜ ਘਟੇ ਤੇ ਮੰਦੀ ਪਏ ਕਪਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਕਣਕ ਦੇ ਸਸਤੇ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਾਰੀਆਂ ਜਿਨਸਾਂ ਸਸਤੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੰਦਾ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕਣਕ ਜੁ ਛੋਲਿਆਂ ਦੇ ਭਾ ਪਈ ਵਿਕਦੀ ਹੋਈ । 'ਕਣਕ ਘਟੇਂਦਿਆਂ ਗੁੜ ਘਟੇ ਤੇ ਮੰਦੀ ਪਏ ਕਪਾਹ ।'

ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਭਾ ਤਾਂ ਕਣਕ ਬੰਨ੍ਹਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਡਿਗੇ ਕਮਬਖ਼ਤ ਦੀ, ਝੋਨਾ ਡਿਗੇ ਬਖ਼ਤਾਵਰ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਕਣਕ ਡਿਗੇ ਤਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਝੋਨਾ ਡਿਗਣ ਨਾਲ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸਮਤ ਦੀ ਗਲ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਇਕੋ ਦਿਨ ਇਕੋ ਕੰਮ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਉਹ ਖਟ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਕੰਗਾਲ ਹੋ ਉਠਿਆ। 'ਕਣਕ ਡਿਗੇ ਕਮਬਖ਼ਤ ਦੀ, ਝੋਨਾ ਡਿਗੇ ਬਖ਼ਤਾਵਰ ਦਾ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਨਾਲ ਘੁਣ ਵੀ ਪੀਠਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਗੁਨਹਗਾਰ ਨਾਲ ਬੇ-ਗੁਨਾਹ ਮਾਰਿਆ ਜਾਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਲੋਕ ਤਾਂ ਥੋੜੇ ਹੀ ਸਨ, ਪਰ ਪੁਲਸ-ਚੌਕੀ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। 'ਆਟੇ ਨਾਲ ਘੁਣ ਪਿਸਣ' ਵਾਲੀ ਹੋ ਗੱਲ ਹੋਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਪੁਰਾਣੀ, ਘਿਉ ਨਵਾਂ, ਘਰ ਕੁਲਵੰਤੀ ਨਾਰ, ਤੁਰਿਆਂ ਉਤੇ ਚਲਣਾ, ਚਾਰੇ ਸੁਰਗ ਸੰਸਾਰ।

ਭਾਵ :— ਪੁਰਾਣੀ ਕਣਕ, ਨਵਾਂ ਘਿਉ, ਚੰਗੀ ਤੀਵੀਂ, ਪਰਵਾਨ ਸਮਾਜੀ ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਹ ਚਾਰੇ ਸੁਖਦਾਇਕ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਲ ਉਹ ਕਰੀਏ, ਜੋ ਵਡੇ ਵਡੇਰੇ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਹਰ ਥਾਂ ਨਵੀਂ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦੀ। 'ਕਣਕ ਪੁਰਾਣੀ, ਘਿਉ ਨਵਾਂ, ਘਰ ਕੁਲਵੰਤੀ ਨਾਰ, ਤੁਰਿਆਂ ਉਤੇ ਚਲਣਾ ਚਾਰੇ ਸੁਰਗ ਸੰਸਾਰ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਫਿੱਟੇ ਤੇ ਗੰਢੇਲ, ਆਦਮੀ ਫਿੱਟੇ ਤਾਂ ਜਾਂਞੀ।

ਭਾਵ :— ਗੰਢੇਲ—ਕਣਕ ਵਰਗਾ ਹੀ ਇਕ ਪੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਕਣਕ ਫਿੱਟੀ ਹੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਬੰਦਾ ਫਿੱਟ ਕੇ ਵਾਧੂ ਦੀ ਆਕੜ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਬੰਦੇ ਦੀ ਗਲ ਨ ਕਰੋ। ਆਕੜ ਬਹੇ, ਤਾਂ ਰੱਬ ਹੀ ਰਾਖਾ ਹੈ। 'ਕਣਕ ਫਿਟੇ ਤੇ ਗੰਢੇਲ, ਆਦਮੀ ਫਿੱਟੇ ਤਾਂ ਜਾਂਞੀ।' ਬਸ ਜ਼ਿਮੀ ਤੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਤਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ ਤੇ ਵਤਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ।

ਭਾਵ :— ਬੰਦਾ ਹਰ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਹੇ ਤੇ ਵਿਹਲਾ ਨਾ ਬਹੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਪੇਟ ਪਾਲਣਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ : — 'ਕਤਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ ਤੇ ਵਤਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ'। ਪੇਟ ਜੂ ਰੱਬ ਨੇ ਨਾਲ ਲਾ ਦਿਤਾ। ਫਿਰ ਵਿਹਲੇ ਕਿਵੇਂ ਬੈਠੀਏ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਥਨਾ ਕਥੀ ਨਾ ਆਵੈ ਤੋਟਿ ॥

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਗਲ ਕਥਨ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਦਾ ਭਾਵ ਦਸਣ ਲਈ ਦਲੀਲਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੀ ਹੋਈ ਜਾਵੇ। ਦਲੀਲ-ਬਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਚੁੱਪ ਕਰਾਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਥਨਾ ਕਥੀ ਨਾ ਆਵੈ ਤੋਟਿ ॥
ਕਥਿ ਕਥਿ ਕਥੀ ਕੋਟੀ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਜਪੁਜੀ)

ਕੱਦੇ ਉਪਰ ਲੱਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ, 'ਕੱਦ ਉਪਰ ਲੱਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ', ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਉਨੀ ਹੀ ਉਗਰਾਹੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ। ਥਾਂ ਥਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਲਵੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਦ ਬਾਬਾ ਮਰੇ ਤੇ ਕਦ ਬੈਲ ਵੰਡੀਏ।

ਭਾਵ: — ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਉਡੀਕਦਾ ਰਹਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਰੁਪਿਆ ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਣ ਨੂੰ। 'ਕਦ ਬਾਬਾ ਮਰੇ ਤੇ ਕਦ ਬੈਲ ਵੰਡੀਏ' ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਨਕਦੋ ਨਕਦ ਲੈਣਾ ਏਂ। ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ ਤਾਂ ਗਲ ਕਰੋ (ਸੰਗੂ)

ਕਦੀ ਅੱਗ ਕਦੀ ਪਾਣੀ। ਜਾਂ ਕਦੀ ਤੱਤਾ ਓਦੀ ਠੰਡਾ। ਜਾਂ ਕਦੀ ਤੋਲਾ ਕਦੀ ਮਾਸਾ, ਉਹਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਕੀ ਭਰਵਾਸਾ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸਦਾ ਸੁਭਾ ਕਦੀ ਨਰਮ ਕਦੀ ਗਰਮ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਜਾਂ ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਗੱਲ ਤੇ ਕਾਇਮ ਨਾ ਰਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛਡੋ ਜੀ, ਮੇਲਾ ਰਾਮ ਦੀ ਗਲ ਦਾ ਕੀ ਇਤਬਾਰ ਹੈ? ਉਹ ਤਾਂ 'ਕਦੀ ਤੋਲਾ ਕਦੀ ਮਾਸਾ' ਵਾਲਾ ਸੁਭਾ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ ਕੀ ਵਣਜ ਕਰਨਾ ਹੋਇਆ? (ਸੰਗੂ)

ਕਦੀ ਥੁੱਕਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਵੜੇ ਪਕੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਵੀ ਜਿੰਨੇ ਜੋਗਾ ਹਾਂ, ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਤੁਹਾਡੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅੱਡੀ ਚੋਟੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਈ ਚਲਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਇਹ ਗਲ ਦਸੋ,'ਕਦੀ ਥੁੱਕਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਵੜੇ ਪਕਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ?'
(ਲੋਕ ਸਾਹਿੱਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਦੀ ਦਾਦੇ ਦੀਆਂ, ਕਦੀ ਪੋਤੇ ਦੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਹੋ ਚੁਕੀ ਵਧੀਕੀ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ।

ਵਰਤੋਂ —: ਸ਼ਾਹ ਜੀ! ਮੈਂ ਡਾਢ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਚੀਕਦੇ ਹੋ? ਤੁਸੀਂ ਵਿਆਜ ਲੈਣ ਵੇਲੇ ਕੀ ਕਸਰ ਛੱਡੀ ਸੀ? 'ਕਦੀ ਦਾਦੇ ਦੀਆਂ, ਕਦੀ ਪੋਤੇ ਦੀਆਂ।' (ਸੰਗੂ)

ਕਦੀ ਧੁੱਪ, ਕਦੀ ਛਾਂ।

ਭਾਵ :— ਸੁਖ ਸਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਦਿਨ ਸਦਾ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ, 'ਕਦੀ ਧੁਪ, ਕਦੀ ਛਾਂ।' ਇਸ ਲਈ ਨਿੱਕੀ ਮੋਟੀ ਗਲ ਦਿਲ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। (ਸੀ)

ਕਦੀ ਪਾਟੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਉਪਰ ਵੀ ਛੱਤ ਟਿਕੀ ਹੈ?

ਭਾਵ:— ਜਿੱਥੇ ਫੁੱਟ ਹੋਵੇ, ਉੱਥੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਆਣੀ— ਇਹ ਸਾਰਾ ਮੋਤ੍ਰੀ ਦਾ ਹੀ ਛਲ ਹੈ। 'ਕਦੀ ਪਾਟੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਉਪਰ ਵੀ ਛੱਤ ਟਿੱਕੀ ਹੈ?' ਮਿਲੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਤੇ ਹੀ ਮਹਿਲ ਬਣਦੇ ਹਨ।
(ਇੰਜੀ ਸਿੰਘ —ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਦੀ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵੀ ਖੀਰ ਖਾਧੀ ਹੈ?

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਜਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਬੰਦੇ ਪਾਸੋਂ ਕਿਸੇ ਕਰੜੇ ਕੰਮ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਪਾਸੋਂ ਜੇ ਤੂੰ ਇਹ ਕੰਮ ਛੁੜਾ ਕੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਤੇ ਵੀ ਲਾ ਲਿਆ, ਤਦ ਉਹ ਕੀ ਪੂਰੀਆਂ ਪਾਵੇਗਾ? ਤੂੰ ਇਹ ਤਾਂ ਸੋਚ ਬਈ 'ਕਦੀ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵੀ ਖੀਰ ਖਾਧੀ ਹੈ?' (ਸੰਗੂ)

ਕਦੇ ਹਰਖ ਕਦੇ ਸੋਗ

ਭਾਵ : — ਸੁਖ ਸੁਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਵੇਖੋ :— "ਕਦੀ ਧੁਪ, ਕਦੀ ਛਾਂ।"

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੁਹਣੇ ਅੰਦਰਿ ਭੋਗ ਰਾਜ ਕਮਾਇਆ।
ਕਦੇ ਹਰਖ ਕਦੇ ਸੋਗ ਤਰੁਵਰ ਛਾਇਆ!
(ਵਾਰਾਂ —ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਦੇ ਖ਼ੂਨ ਵੀ ਪਚਿਆ ਏ?

ਭਾਵ :— ਖ਼ੂਨੀ ਜ਼ਰੂਰ ਫੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਪੀ ਦਾ ਪਾਜ ਉਘੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਥਾਣੇਦਾਰ — ਨਹੀਂ ਜੀ, ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ। 'ਕਦੀ ਖ਼ੂਨ ਵੀ ਪਚਿਆ ਏ।' ਅਜ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਲ ਫੜੇ ਜਾਣੇ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ।
(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ —ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਕਦੇ ਡੋਬਾ, ਕਦੇ ਸੋਕਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਦੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਚੋਖਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਕਦੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਜਾਂ ਕਦੀ ਸਹਤਾ ਆਦਰ ਮਿਲੇ, ਕਦੀ ਉੱਕੀ ਨਿਰਾ-ਦਰੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਬੇ-ਪਰਵਾਹੀਆਂ ਨੇ । 'ਕਦੀ ਡੋਬਾ, ਕਦੀ ਸੋਕਾ ।' ਕਦੀ ਉਪਰ, ਕਦੀ ਹੇਠਾਂ । ਕੋਈ ਕੀ ਕਰੇ ? (ਸੰਗੂ)

ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ ਫਲ ਨਾ ਲਹੰਦੇ ।

ਭਾਵ:— ਪਾਖੰਡੀ ਪ੍ਰੀਤੀਵਾਨ ਨੂੰ ਫਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ : —

ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਗੁਰੁ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਗੁਰਮੁਖ ਪੰਥ
ਨਾ ਚਾਲ ਚਲੰਦੇ ॥
ਪਟ ਸਨੇਹੀ ਫਲ ਨ ਲਹੰਦੇ ॥

(ਵਾਰਾਂ —ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਪਟੀ ਦਾ ਬੋਲਿਆ, ਕੁਸਤੀ ਦਾ ਤੋਲਿਆ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪੂਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਪਟੀ ਤੇ ਕੁਸੱਤੀ ਸਦਾ ਘਾਟੇਵੰਦੀ ਗਲ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾ ਮੰਨੋ ਕਦੀ ਏਸ ਕਪਟੀ ਦੇ ਲਾਰਿਆਂ ਨੂੰ । "ਕਪਟੀ ਦਾ ਬੋਲਿਆ, ਕੁਸੱਤੀ ਦਾ ਤੋਲਿਆ, ਕਦੇ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪੂਰਾ" (ਸੰਗੂ)

ਕਪੜਾ ਆਥੇ (ਆਖੇ) ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਰਖ ਤਾਹ ਕਰ । ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਢਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਰ ।

ਭਾਵ :— ਕਪੜੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਨਿਤ ਨਵਾਂ ਬਣ ਠਣ ਕੇ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ

ਵਰਤੋਂ :— ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਵਰਤੋ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਪੜਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਿਤ ਹੋਰ ਦੇ ਹੋਰ ਪਏ ਲਗੋ । 'ਕਪੜਾ ਆਥੇ (ਆਖੇ) ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਰਖ ਤਾਹ ਕਰ । ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਢਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਰ ।' ਵਾਲੀ ਗਲ ਸਿਆਣਿਆਂ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਜੇ ਆਖੀ । (ਸੰਗੂ)

ਕਪੜਾ ਚੁਕੀਏ ਤਾਂ ਢਿਡ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗਲ ਕੀਤਿਆਂ ਆਪਣੀ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਬੇਪਤੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਅਵਤਾਰੇ—ਭੈਣ ਜੀ ! ਜਦ ਤੇਰੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡਾ ਦਿਤਾ ਖਾਨੀਆਂ ਹਾਂ, ਤੂੰ ਵੀ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪਣਾ ਵੇਲਾ ਲੰਘਾ ਲੈ । ਸਿਆਣਾ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਵੇਲਾ ਜਾਣੇ । ਕਾਹਨੂੰ ਘਰ ਵਿਚ ਭੜਥੂ ਪਾਨੀ ਏ ? ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਨੀ ਹੈ ? 'ਕਪੜਾ ਚੁਕੀਏ ਤਾਂ ਢਿਡ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।'

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ —ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

ਕਪੜੇ ਸਬੂਣੀ ਤੇ ਦਾਲ ਅਲੂਣੀ ।

ਭਾਵ :—ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਬਹੁਤਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਕਮਣੀ-ਭੈਣ, ਗੁਲੋ ਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ, ਅਖੇ ਕਪੜੇ ਸਬੂਣੀ ਤੇ ਦਾਲ ਅਲੂਣੀ । ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਸ਼ੂੰਕਾ ਸ਼ਾਂਕੀ ਬੜੀ ਕਰਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਕਪਾਹ ਦੀ ਫੁੱਟੀ, ਜਿਥੇ ਧਰੀ, ਉੱਥੇ ਲੁੱਟੀ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਹਰ ਕੋਈ ਗਾਹਕ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿਥੇ ਰਖੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੰਦਰ ਤੀਵੀਂ ਵੀ ਇਕ ਬਿਮਾਰੀ ਏ, 'ਕਪਾਹ ਦੀ ਫੁੱਟੀ, ਜਿਥੇ ਧਰੀ, ਉਥੇ ਲੁੱਟੀ' । ਹਰਦਮ ਉਸ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦੇ ਫਿਰੋ ।

(ਸੰਗੂ)

ਕਬਰ ਕੁੱਤੇ ਦੀ, ਛਾੜ ਮੁਸਹਿਰੇ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੁਥਾ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ, ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਪੋਨੇ ਨਾ ਪਾਓ, ਅਖੇ 'ਕਬਰ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਛਾੜ ਮਸਹਿਰੇ ਦਾ'। ਜੋ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ, ਓਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਉ। (ਸੰਗ੍)

ਕਬਰ ਚੂਨੇ ਗਚ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਬੇਈਮਾਨ।

ਭਾਵ :— ਉੱਤੋਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਾਲੇ ਕਾਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, 'ਕਬਰ ਚੂਨੇ ਗਚ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਬੇਈਮਾਨ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ। ਅੰਦਰੋਂ ਨਿਰੇ ਚੋਰ, ਪਰ ਬਾਹਰੋਂ ਵੇਖੋ, ਭਾਂ ਕਹੋ ਜਿਵੇਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਪੂਜਾ ਕਰਕੇ ਆਏ ਹਨ। (ਸੰਗ੍)

ਕਬਰ ਵਿਚ ਸਭ ਬਰਾਬਰ।

ਭਾਵ :— ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਸਭੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵੱਡੇ ਤੇ ਨਿੱਕੇ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ ਛਡੋ, ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਕੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਿੰਦਨਾ ਹੋਇਆ। 'ਕਬਰ ਵਿਚ ਸਭ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।' (ਸੰਗ੍)

"ਕਬੀਰ ਸਭ ਤੇ ਹਮ ਬੁਰੇ ਹਮ ਤਜਿ ਭਲੋ ਸਭੁ ਕੋਇ॥"

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਸੀਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਾੜੇ ਹਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਛਡ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਹੀ ਚੰਗੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਬੀਰ ਸਭ ਤੇ ਹਮ ਬੁਰੇ
ਹਮ ਤਜਿ ਭਲੋ ਸਭੁ ਕੋਇ॥
ਜਿਨਿ ਐਸਾ ਕਰਿ ਬੁਝਿਆ
ਮੀਤੁ ਹਮਾਰਾ ਸੋਇ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਕਬੀਰ ਸਾਕਤ ਤੇ ਸੂਕਰ ਭਲਾ ਰਾਖੈ ਆਛਾ ਗਾਉ॥

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਸਾਕਤ ਪੁਰਖ ਨਾਲੋਂ ਸੂਰ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਸ਼ਟਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਬੀਰ ਸਾਕਤ ਤੇ ਸੂਕਰ
ਭਲਾ ਰਾਖੈ ਆਛਾ ਗਾਉ॥
ਉਹੁ ਸਾਕਤੁ ਬਪੁਰਾ ਮਰਿ ਗਇਆ
ਕੋਇ ਨਾ ਲੈਹੈ ਨਾਉ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

"ਕਬੀਰ ਸਾਧੂ ਕਉ ਮਿਲਨੇ ਜਾਈਏ ਸਾਥ ਨਾ ਲੀਜੈ ਕੋਇ॥"

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ: ਜਦ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਹੌਂਸਲੇ ਤੇ ਬਲ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਜਾਈਏ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਬੀਰ ਸਾਧੂ ਕਉ ਮਿਲਨੈ ਜਾਈਐ
ਸਾਥ ਨਾ ਲੀਜੈ ਕੋਇ॥
ਪਾਛੈ ਪਾਉ ਨਾ ਦੀਜੀਐ
ਆਗੈ ਹੋਇ ਸੋ ਹੋਇ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਕੁਲ ਭਲੀ ਜਾ ਕੁਲ ਹਰਿ ਕੋ ਦਾਸੁ॥

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹੀ ਕੁਲ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਰੀ ਦੇ ਸੇਵਕ ਦਾ ਜਨਮ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਕੁਲ ਭਲੀ
ਜਾ ਕੁਲ ਹਰਿ ਕੋ ਦਾਸੁ॥
ਜਿਹ ਕੁਲ ਦਾਸ ਨਾ ਉਪਜੈ
ਸੋ ਕੁਲ ਢਾਕੁ ਪਲਾਸ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

"ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਮੁਖੁ ਧੰਨਿ ਹੈ ਜਾਂ ਮੁਖ ਕਹੀਐ ਰਾਮ॥"

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਮੁਖ ਧੰਨ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਂ ਉਗਰਦਾ ਹੈ :

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਮੁਖ ਧਨਿ ਹੈ
ਜਾਂ ਮੁਖ ਕਹੀਐ ਰਾਮ ॥
ਦੇਹੀ ਕਿਸ ਕੀ ਬਾਪੁਰੀ
ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋਇਗੋ ਗ੍ਰਾਮ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

"ਕਬੀਰ ਕਉਡੀ ਕਉਡੀ ਜੋਰਿ ਕੈ ਜੋਰੇ ਲਾਖ ਕਰੋਰਿ ॥
ਚਲਤੀ ਬਾਰ ਨਾ ਕਛੁ ਮਿਲਿਓ ਲਈ ਲੰਗੋਟੀ ਤੋਰਿ ॥"

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਮਾਇਆ ਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਫ਼ੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਕਉਡੀ ਕਉਡੀ ਜੋੜ ਕੈ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਈਏ ਜਮਾਂ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲਿਆ, ਉਲਟਾ ਨਾਂਗਾ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਬੀਰ ਕਉਡੀ ਕਉਡੀ ਜੋਰਿ ਕੈ
ਜੋਰੇ ਲਾਖ ਕਰੋਰਿ ॥
ਚਲਤੀ ਬਾਰ ਨਾ ਕਛੁ ਮਿਲਿਓ
ਲਈ ਲੰਗੋਟੀ ਤੋਰਿ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ

ਕਬੀਰ ਗਰਬੁ ਨਾ ਕੀਜੀਐ ਰੰਕੁ ਨਾ ਹਸੀਐ ਕੋਇ ॥

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਹੰਕਾਰ ਨਾ ਕਰੋ । ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖ, ਹਸੋ ਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਬੀਰ ਗਰਬੁ ਨਾ ਕੀਜੀਐ
ਰੰਕੁ ਨਾ ਹਸੀਐ ਕੋਇ ॥
"ਅਜਹੁ ਸੁ ਨਾਉ ਸਮੁਦ੍ ਮਹਿ
ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਕਿਆ ਹੋਇ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਬੀਰ ਦੀਨੁ ਗਵਾਇਆ ਦੁਨੀ ਸਿਉ ਦੁਨੀ ਨ ਚਾਲੀ ਸਾਥਿ ॥

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ : ਹੇ ਪੁਰਸ਼ਾ ! ਤੂੰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੁਆਦਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਛਡਿਆ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਨੇ ਤੇਰਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਬੀਰ ਦੀਨੁ ਗਵਾਇਆ ਦੁਨੀ ਸਿਉ,
ਚੁਨੀ ਨਾ ਚਾਲੀ ਸਾਥਿ ॥
ਪਾਇ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰਿਆ;
ਗਾਫਲ ਅਪੁਨੈ ਹਾਥ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਬੀਰ ਮਾਰੀ ਮਰਉ ਕੁਸੰਗ ਕੀ ਕੇਲੇ ਨਿਕਟਿ ਜੁ ਬੇਰਿ ।

ਭਾਵ :—ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕੇਲੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬੇਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਬੇਰੀ ਝੂਮਦੀ ਹੈ ਤੇ ਓਹਦੇ ਕੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਕੇਲਾ ਚਿਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਬੀਰ ਮਾਰੀ ਮਰਉ ਕੁਸੰਗ ਕੀ,
ਕੇਲੇ ਨਿਕਟ ਜੁ ਬੇਰਿ ॥
ਉਹ ਝੂਲੈ ਉਹ ਚੀਰੀਐ,
ਸਾਕਤ ਸੰਗੁ ਨ ਹੋਰਿ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਮਲਿਆਂ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਸਿੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਆਪਣੀ ਮੂਰਖਤਾਈ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਸ਼ੀਰਕ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇ ਹੋਰ 'ਕਮਲਿਆਂ ਦੇ ਕੋਈ ਸਿੰਙ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?' ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੂਰਖਤਾਈਆਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਪਿਤ੍ਰੀ ਦਾਦੇ ਦਾ ਨਾਂ ਗੁਆ ਲਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਮਾਦ ਚੁਲ੍ਹੇ, ਕਪਾਹ ਮਲ੍ਹੇ।

ਭਾਵ :— ਕਮਾਦ ਨੀਵੀਂ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਤੇ ਕਪਾਹ ਉਚੀ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਥੇ ਕਮਾਦ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਇਹ ਤੇ ਇਸੀ ਉਚੀ ਥਾਂ ਹੈ। ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ 'ਕਮਾਦ ਚੁਲ੍ਹੇ, ਕਪਾਹ ਮਲ੍ਹੇ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਮਾਦ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਾਂਗਿਆਰੀਆਂ ਨਿਕਲ-ਲੜੀਆਂ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂਗਿਆਰੀਆਂ — ਮਾੜਾ ਗੀਨਾ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਭੈੜਾ ਮਨੁਖ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ ਜੀ! ਕਿਸੇ ਉਤਮ ਟੱਬਰ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਉਨਾਂ ਦੇ ਇਹੋ ਜਹੇ ਮੂਰਖ ਦੇ ਜੰਮਣ ਦੀ ਆਸ ਘਟ ਸੀ, ਪਰ ਕਮਾਦ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਾਂਗਿਆਰੀਆਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਨੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਮੀਨੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਠੂੰਹਿਆਂ ਦਾ ਡੰਗ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰੀਏ ਜੀ। 'ਕਮੀਨੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਠੂੰਹਿਆਂ ਦਾ ਡੰਗ।' ਅਜਿਹਾ ਕਮੀਨਾ ਮਿਤਰ ਸਹੇੜਿਆ, ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਡੁਬਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰ ਸੇਵਾ, ਖਾ ਮੇਵਾ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭਾਗ ਜਾਗਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਿਨਾ ਸੇਵਾ ਦੇ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭਾਗ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ। 'ਕਰ ਸੇਵਾ ਤੇ ਖਾ ਮੇਵਾ' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰ ਕਿਰਸਾਨੀ, ਛਡ ਸ਼ਤਾਨੀ, ਕਿਰਸਾਨੀ ਚੋਖਾ ਧੰਧਾ, ਛਡ ਕਿਰਸਾਨੀ ਕਰਨ ਸ਼ਤਾਨੀ ਹਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਦਾ।

ਭਾਵ :— ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਵਿਹਲੜਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜ਼ਿਮੀਦਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਛੱਡ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਡਾਢਾ ਕੁਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਹਲੜ ਜੋ ਹੋ ਬੈਠਾ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਲਈ ਏਹ ਅਖਾਣ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਕਰ ਕਿਰਸਾਨੀ, ਛਡ ਸ਼ਤਾਨੀ, ਕਿਰਸਾਨੀ ਚੋਖਾ ਧੰਧਾ, ਛਡ ਕਿਰਸਾਨੀ ਕਰਨ ਸ਼ਤਾਨੀ, ਹਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰ ਪਰਾਇਆਂ ਤੇ ਆਵਨੀ (ਆਉਣਾ) ਜਾਇਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਬਦਅਸੀਸਾਂ ਦੇਂਦਿਆਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਗ ਭਰੀ— ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਤੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ... ਬੱਚਾ ਖਾਲੀਆਂ, ਮੇਰੀ ਬੇਦੋਸ਼ੀ ਧੀ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦੇ ਛੱਡਿਆ ਏ। ਹਾਲਾ! ਜਾਈਆਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਆਵੇ ਨੇ,'ਕਰ ਪਰਾਇਆਂ ਤੇ ਆਵਨੀ ਜਾਇਆਂ'। ਬੱਦੇ ਮਰਣ ਨੇ ਤੇ ਮੂਲੀ ਪੁਟਿਆ ਟੋਆ ਹੋਵੇ ਨੇ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ— ਪ੍ਰੀ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਕਰ ਭਲਾ ਤੇ ਹੋਵੀ ਭਲਾ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਭਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋ: — 'ਕਰ ਭਲਾ ਤੇ ਹੋਵੀ ਭਲਾ' ਵਾਲੇ ਆਸ਼ੇ ਤੇ ਚਲਦਾ ਰਹੁ, ਸਦਾ ਸੁਖੀ ਰਹੇਂਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰ ਮਜ਼ੂਰੀ ਤੇ ਖਾਹ ਚੂਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਮਿਹਨਤ ਕਰੋ ਤੇ ਸੁਖੀ ਦਿਨ ਕਟੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਹਲੇ ਰਹੋ, ਦੁੱਲਤੇ ਖਾਉ । 'ਕਰ ਮਜ਼ੂਰੀ ਤੇ ਖਾਹ ਚੂਰੀ ।'

(ਸੰਗ੍)

ਕਰ ਲਿਆ ਸੋ ਕਾਮ, ਭੱਜ ਲਿਆ ਸੋ ਰਾਮ ।

ਭਾਵ :— ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕੰਮ ਹੀ ਲੇਖੇ ਲਗਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਆਰਿਓ, ਗੱਪਾਂ ਨਾਲ ਨਬੇੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । 'ਕਰ ਲਿਆ ਸੋ ਕਾਮ, ਭਜ ਲਿਆ ਸੋ ਰਾਮ ।' (ਸੰਗ੍)

ਕਰਜ਼ੋਂ ਛੁਟੇ, ਗੰਗਾ ਨਹਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਦੇ ਦੇਣਾ ਵਡਾ ਪੁੰਨ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਲ ਮਨ ਤੋਂ ਬੜਾ ਭਾਰ ਲਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੱਟੀ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ 'ਕਰਜ਼ੋਂ ਛੁਟੇ, ਗੰਗਾ ਨਹਾਏ ।' ਤੁਹਾਡਾ ਦੇਣਾ ਦੇ ਕੇ ਸੁਖੀ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ । (ਸੰਗ੍)

ਕਰਣੀ ਦਾ ਊਰਾ, ਕਹਿਣੀ (ਕਥਨੀ) ਦਾ ਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਥਨੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਦਮਗਜੇ ਮਾਰੇ, ਪਰ ਕਰਣੀ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਤਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਖਾਲਸਾ ਤਾਂ ਸੁਖ ਨਾਲ ਕਹਿਣੀ ਦਾ ਸੂਰਾ ਅਤੇ ਕਰਣੀ ਦਾ ਊਰਾ ਹੈ । ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ਕੈਸਾ ਹੈ ਪਰ ਕਥਨੀ ਦੇ ਦਮਗਜੇ ਮਾਰਨ ਲਈ ਤਾਂ ਸੰਗ ਬਹਾਦਰ ਹੈਂ ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ — ਡ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਰਣੀ ਨਾ ਕਰਤੂਤ, ਚਲ ਮੇਰੇ ਪੂਤ ।

ਦੇਖੋ :— ਆਪ ਨਾ ਦੰਝੇ ਸਾਹੁਰੈ, ਲੋਕਾਂ ਮਤੀ ਦੇਇ ।

ਭਾਵ :— ਆਪ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਤ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਮੈਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ । ਆਪ ਤਾਂ ਕੁਝ ਤੂੰ ਕਰਨਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੱਤਾਂ ਦੇਣ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮੂਹਰੇ । 'ਕਰਣੀ ਨਾ ਕਰਤੂਤ ਚਲ ਮੇਰੇ ਪੂਤ' ਵਾਲਾ ਵਤੀਰਾ ਇਥੇ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋਏਗਾ । (ਸੰਗ੍)

ਕਰਣੀ ਬਾਝਹੁ ਤਰੈ ਨਾ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਕੋਈ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭਨਾ ਕਾ ਹਰਿ ਲੇਖਾ ਹੋਇ ॥
ਕਰਣੀ ਬਾਝਹੁ ਤਰੈ ਨ ਕੋਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਰਾਮਕਲੀ ਵਾਰ)

ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਰੱਬ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਦਾ ਸਲਾਹੀਐ,
ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਈ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਕਰਤਾ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਲੋੜੈ, ਸੈਆਂ ਸਬੱਬਾਂ ਦੇ ਪਲ ਵਿਚ ਜੋੜੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਰੱਬ ਕੋਈ ਕਾਰਜ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੇ, ਤਾਂ ਝਟਾ ਪਟ ਕੋਈ ਬਾਨਣੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੈਵਜੋਗ ਨਾਲ ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨਗਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਜੋ ਲਾਵਾਰਸ ਸੀ, ਮਰ ਗਿਆ । ਮੰਤਰੀ ਇਹ ਸਲਾਹ ਗਿਣ ਕੇ ਕਿ ਜੋ ਪੁਰਖ ਸਵੇਰੇ ਬਿਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਲਾਕੇ ਦੇਲੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ । 'ਕਰਤਾ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਲੋੜੈ, ਸੈ ਸਬੱਬਾਂ ਦੇ ਪਲ ਵਿਚ ਜੋੜੈ' ਵਾਲੀ ਗਲ

ਹੋਈ। ਇਹ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਕੀ ਖੁਲ੍ਹਿਆ, ਮਾਨੋ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ— ਭ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

"ਕਰਤੂਤਿ ਪਸੂ ਕੀ, ਮਾਨਸ ਜਾਤਿ।"

ਭਾਵ :— ਜਾਤ ਦੇ ਤਾਂ ਮਨੁਖ ਹਾਂ, ਪਰ ਰਹਿਣੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਲੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਰਤੂਤਿ ਪਸੂ ਕੀ ਮਾਨਸ ਜਾਤਿ ॥
ਲੋਕ ਪਚਾਰਾ ਕਰੈ ਦਿਨ ਰਾਤਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਕਰਤੇ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਓਹੋ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਨਾਵਾਕਫ਼ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਦੀ ਤਾਂ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਮਿਸਤਰੀ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਕ ਮੇਜ਼ ਵੀ ਬਿਨਾ ਨੁਕਸ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਿਆ। ਸੱਚ ਹੈ ਭਾਈ ਸਭ 'ਕਰਤੇ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਹੈ।' ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੰਮ ਛਡੇ ਕਈ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਨੁਕਸ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਹੋਣ। (ਸੰਗ੍)

ਕਰਨਗੇ ਸੋ ਭਰਨਗੇ। ਵੇਖੋ :—'ਆਪੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਗੇ ਜੋ ਜੇਠ ਪੈਣਗੇ ਜਾਹ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫੱਲ ਪਾਵੇਗਾ

ਵਰਤੋ :—

ਕਬੀਰ ਤੇਰੀ ਝੋਪੜੀ
ਗਲ ਕਟਿਆ ਕੇ ਪਾਸ ॥
ਕਰਨਗੇ ਸੋ ਭਰਨਗੇ
ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਭਇਓ ਉਦਾਸ।'

(ਬਾਣੀ —ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਰਨੀ ਕੱਖ ਦੀ, ਗਲ ਲੱਖ ਦੀ।

ਭਾਵ :— ਗੱਪਾਂ ਖੂਬ ਮਾਰਨੀਆਂ, ਪਰ ਕੰਮ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕਰਨੀ ਕੱਖ ਦੀ ਚੰਗੀ, ਗਲ ਲਖ ਦੀ ਮਾੜੀ। ਨਬੇੜਾ ਤਾਂ ਕਰਨੀ ਉਤੇ ਹੋਣਾ ਹੈ ਗੱਪਾਂ ਉਤੇ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਕਰਨੀ ਕਮਲ ਕਮਾਲ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਕਰਨੀ ਅੱਖੇ ਰਾਹ ਸੁਖਾਲੇ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ— 'ਨੀਚ ਕੀਚ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਘਨੀ, ਕਰਨੀ ਕਮਲ ਕਮਾਲ।'

(ਬਿਸ਼ੈ ਸਿੰਘ, —ਭਾ: ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਰਨੀ ਪ੍ਰਵਾਨ, ਕਿਆ ਹਿੰਦੂ ਕਿਆ ਮੁਸਲਮਾਨ। ਵੇਖੋ :— 'ਸ਼ੁਭ ਅਮਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਦੋਵੇ ਰੋਈ।'

ਭਾਵ :— ਗੁਣਾ ਦੀ ਹੀ ਸ਼ੋਭਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਾਤ ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ,ਮਜ਼ਬਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ। 'ਕਰਨੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਿਆ ਹਿੰਦੂ, ਕਿਆ ਮੁਸਲਮਾਨ।' ਕਰਮ ਹੀਣ ਜੋ ਖੇਤੀ ਕਰੇ, ਗੜੇ ਪੈਣ ਜਾਂ ਬੈਲ ਮਰੇ। (ਸੰਗ੍)

ਕਰਮ ਫਲ ਤਾਂ ਸਭ ਫਲ, ਭੀਖ ਵਣਜ ਵਿਹਾਰ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸਮਤ, ਚੰਗੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਸਾਰੇ ਵਪਾਰ ਮਾੜੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਕਰਮ ਚੰਗੇ ਨਾ ਹੋਣ, ਸਿੱਧੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਭੀ ਪੁੱਠੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਹੈ :—

'ਕਰਮ ਫਲ ਤਾਂ ਸਭ ਫਲ, ਭੀਖ ਵਣਜ ਵਿਹਾਰ'

(ਸੰਗ੍)

ਕਰਮਾਂ ਉਤੇ ਨਿਬੜੇ।

ਭਾਵ :— ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਾਤ ਜਨਮ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋ :—

ਫਿਰਿ ਜੈਮਨ ਰਿਖਿ ਬੋਲਿਆ
ਜੁਜਰ ਵੇਦ ਮਥ ਕਥਾ ਸੁਣਾਵੈ ।
ਕਰਮਾਂ ਉਤੇ ਨਿਬੜੈ,
ਦੇਹੀ ਮਥ ਕਰੇ ਸੋ ਪਾਵੈ ।।
(ਵਾਰਾਂ —ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਰਮਾਂ ਦਿਆ ਬਲੀਆ, ਰਿੱਧੀ ਖੀਰ ਤੇ ਹੋ ਗਿਆ ਦਲੀਆ ।

ਭਾਵ :— ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭੀ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸੁਖ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਮਿਹਨਤ ਕਰੇ ਪਰ ਫਲ ਦੁਖ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਮੈਂ ਤੱਤੀ, ਕੈਡੀ ਕਰਮਾਂ ਹਾਰੀ ਆਂ । ਸਹੁਰਿਆਂ ਦਾ ਕੁਥ ਨਾ ਵੇਖਿਆ । ਹੱਡ ਰੋਲੇ, ਜਾਨ ਖਪਾਈ । ਹੁਣ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਸੁੱਖ ਦੀ ਆਸ ਰਖ ਕੇ ਆਈ ਤੇ ਚੰਦਰਾ ਦੁਖ ਵੀ ਤੇ ਦੁਖ ਵੀ ਉਹ ਜਿਸ ਦਾ ਦਾਰੂ ਨਾ ਇਲਾਜ, ਪਰਛਾਵੇਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਨਾਲ ਆ ਗਿਆ । ਵਾਹ ਕਰਮਾਂ ਦਿਆ ਬਲੀਆ, ਰਿੱਧੀ ਖੀਰ ਤੇ ਹੋ ਗਿਆ ਦਲੀਆ ।, ਹੇ ਮੇਰਿਆ ਸਾਈਆਂ !
(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਰੱਤੀ ਚੰਗੀ, ਅਕਲ ਦਾ ਤੋਲਾ ਮੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਰਮ ਸਾਥ ਦੇਣ, ਤਾਂ ਹੀ ਗਲ ਹੈ । ਅਕਲ ਉਤੇ ਬਹੁਤਾ ਭਰੋਸਾ ਰਖਣਾ ਮਾੜਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਬਥੇਰਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਨਿਰਾ ਥਲੀ ਹੀ ਹੈ । ਵਿਚਾਰੇ ਦਾ ਇਕ ਹੱਥ ਅਗੇ ਤੇ ਇਕ ਪਿਛੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਰਤੀ ਚੰਗੀ ਤੇ ਅਕਲ ਦਾ ਤੋਲਾ ਮੰਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਕੌਣ ਮਿਟਾਵੇ । ਜਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਰੇਖ ਕੌਣ ਮਿਟਾਵੇ । ਜਾਂ ਕਾਲੀਦਾਸ ਕਰਮ ਦੀ ਰੇਖਾ ਜੋ ਮਸਤਕ ਪਰ ਹੋਤੀ ਜਾਇ ਨਾ ਧੋਤੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਉਹ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ ਜੀ, 'ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਕੌਣ ਮਿਟਾਵੇ' ? ਵਿਚਾਰੀ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਜੂ ਇਹੋ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਮੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਕੇ ਨੇੜੈ ਕੇ ਦੂਰਿ ।

ਭਾਵ :— ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਰਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੋਈ ਦੂਰ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਬੁਰਿਆਈਆਂ
ਵਾਚੈ ਧਰਮੁ ਹਦੂਰਿ ।।
ਕਰਮੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ
ਕੇ ਨੇੜੈ ਕੇ ਦੂਰਿ ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ- —ਜਪੁਜੀ)

ਕਰਾਮਾਤ ਨਾਲੋਂ ਮੁਲਾਕਾਤ ਚੰਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਜੋਲ ਰਖਣਾ ਕਰਾਮਾਤ ਕੋਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਭ ਨਾਲ ਘੁਲ ਮਿਲ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਦੇ ਸਭ ਚੰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਇਕ ਕਰਾਮਾਤੀ ਗੁਣ ਹੈ । ਜਿਥੇ ਕਰਾਮਾਤ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਉਥੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਿ ਮਨ ਮੇਰੇ ਸਤਿ ਬਿਉਹਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਮਨ ਵਿਚ ਹਰ ਸਮੇ ਹਰੀ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰਖਣਾ, ਇਹ ਸਚਾ ਵਪਾਰ ਕਰ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਉਸਤਤਿ ਮਨ ਮਹਿ ਕਰਿ ਨਿਰੰਕਾਰ ।।
ਕਰਿ ਮਨ ਮੇਰੇ ਸਤਿ ਬਿਉਹਾਰ ।।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਕਰੀਰ ਗਿਲਾ ਵੀ ਸੜੇ, ਸੱਸ ਗ਼ਰੀਬਣੀ ਵੀ ਲੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਸਾਂ ਦਾ ਰੁੱਖਾਂ ਸੁਭਾ ਦੱਸਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਸ ਦੇ ਤਾਹਨਿਆਂ ਨਾਲ ਭੈਣਾਂ ਦਾ ਸੀਨਾ ਛੇਕੋ ਛੇਕ ਹੋਇਆ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਾਈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । 'ਕਰੀਰ ਗਿੱਲਾ ਵੀ ਜਲੇ, ਸੱਸ ਗ਼ਰੀਬਣੀ ਵੀ ਲੜੇ ।' ਸੱਸ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਾਲ ਝੰਡਾ ਹੀ ਖੜਾ ਰਖਦੀ ਹੈ ।

(ਜੀਉਂਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ)

ਕਰੇ ਕੋਈ ਤੇ ਭਰੇ ਕੋਈ ਜਾਂ ਕਰੇ ਗੰਗਾ ਤੇ ਭਰੇ ਬੀਬੀ ।

ਭਾਵ :— ਖ਼ਰਾਬੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ, ਪਰ ਫੜ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ (ਸਜ਼ਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਭੁਗਤੇ) ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਿਉ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈ, ਖ਼ਾਵੰਦ ਦੇ ਵਰੰਟ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਓ । 'ਕਰੇ ਕੋਈ ਤੇ ਭਰੇ ਕੋਈ' ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਸਮੇਂ ਆਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ।

(ਫੁਲਵਾੜੀ— ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦਰਦ)

ਕਰੇ ਵਾਹ ਤੇ ਲਏ ਗਾਹ । ਵੇਖੋ :— 'ਜਿਨੀ ਗੋਡੀ । ਓਨੀ ਡੋਡੀ ।'

ਭਾਵ :— ਧਰਤੀ ਦੀ ਵਾਹੀ ਚੰਗੀ ਕਰੋ, ਫ਼ਸਲ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇਗੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਰਾਵੋ, ਕਰੋ ਵਾਹ, ਤੇ ਲਏ ਗਾਹ ।' ਜਿਨੀ ਵਾਹੀ ਚੰਗੀ ਕਰੋਗੇ, ਓਨੀ ਹੀ ਫ਼ਸਲ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰੇਲਾ ਕੋੜਾ, ਉਹ ਵੀ ਅਧਰਿਝਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਅਗੇ ਹੀ ਔਕੜ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਉਪਰ ਹੋਰ ਕਰੜਾਈ (ਸਖ਼ਤੀ) ਆ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਦਰਤ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਇਸ ਸਿਆਲੇ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਨੂੰ ਜੋਬਨ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਬੱਦਲ ਆ ਗਏ, ਬੂੰਦਾ ਬਾਂਦੀ ਲਗ ਪਈ । ਇਸ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਕੀਤੀ ਜੀਕਰ 'ਕੌੜਾ ਕਰੇਲਾ, ਪਰ ਹੋਵੇ ਅਧਰਿਝਿਆ ।

(ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ —ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕ੍ਰੋਧੀ, ਨਿੱਜ ਧਰੋਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਕ੍ਰੋਧੀ ਆਪਣਾ ਨੁਕਸਾਨ ਆਪੇ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ—ਮੁਨਸ਼ੀ ਨੇ ਗੁਸੇ ਵਿਚ ਆ ਆਪਣੇ ਪੈਰੀਂ ਆਪ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰ ਲਿਆ । ਸਚ ਹੈ : 'ਕ੍ਰੋਧੀ ਨਿੱਜ ਧਰੋਹੀ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਲ ਦੇ ਸਿਰ ਭਸ, ਅਜ ਸੁਖੀ ਹੋਕੇ ਵਸ ।

ਭਾਵ :— ਹੁਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੁਖੀ ਕਟੋ, ਕਲ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਲਾਇਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗਹਿਮਾ ਗਹਿਮੀ ਤੇ ਮੌਜ ਮੇਲ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬੰਦਾ ਬੇ-ਵਸਾ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿ ਉਠਦਾ ਹੈ : 'ਕਲ੍ਹ ਦੇ ਸਿਰ ਭਸ, ਅੱਜ ਸੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਵਸ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਲਰ ਖਤੇ ਨ ਜੰਮਈ, ਘਨਹਰ ਵਰਸੰਤੇ ।

ਭਾਵ :— ਕੱਲਰ ਵਿਖੇ ਖੇਤੀ ਨਹੀਂ ਜੰਮਦੀ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾਂ ਹੀ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹੇ । ਭਾਵ, ਮੰਦਾ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਓਹਦੇ ਨਾਲ ਕਿੰਨੀ ਚੰਗਿਆਈ ਵਰਤੋ ।

ਫਰਤੋਂ :—

ਸੰਢ ਸਪੁੱਤੀ ਨ ਥੀਐ, ਕਣਤਾਵੇ ਕੰਤੈ ।
ਕੱਲਰ ਖੇਤ ਨ ਜੰਮਈ ਘਨਹਰ ਵਰਸੰਤੈ ॥

(ਵਾਰਾਂ —ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕਲਰ ਖੇਤ ਨਿਆਈਂ ਨਾ ਹੋਵਤ, ਰਾਈਂ ਪਠਾਣ ਨਾ ਪੋਤਾ, ਦਭ ਦਾ ਕਾਨਾ ਕਮਾਦ ਨਾ ਹੋ ਤੇ ਚਾਹੇ ਰਹੇ ਇਖ ਵਿਚ ਖੜੋਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਵੇਂ ਕਲਰ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਖੇਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਰਾਈਂ ਪਠਾਣ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ ਤਿਵੇਂ ਦਭ ਦਾ ਕਾਨਾ ਕਮਾਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਅਸਲ ਅਸਲ ਤੇ ਨਕਲ ਨਕਲ ਹੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੱਲ ਤਾਂ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਕਹੀ ਜੇ । 'ਕਲਰ ਖੇਤ ਨਿਆਈ ਨਾ ਹੋਵਤ ਰਾਈਂ ਪਠਾਣ ਨਾ ਪੋਤਾ, ਦਭ ਦਾ ਕਾਨਾ ਕਮਾਦ ਨਾ ਹੋ ਤੇ ਚਾਹੇ ਰਹੇ ਇਖ ਵਿਚ ਖੜੋਤਾ' । ਅਸਲ ਅਸਲ ਤੇ ਨਕਲ ਨਕਲ ਹੀ ਹੈ ।. (ਸੰਗ੍)

ਕੱਲਰ ਖੇਤੀ ਬੀਜੀਐ ਕਿਹੁ ਕਾਜ ਸਰੀਐ ।

ਭਾਵ :—ਕਲਰ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਭਾਵ ਮੰਦੇ ਤੋਂ ਚੰਗੇ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਵੜੀਐ ਕੱਜਲ ਕੋਠੜੀ ਮੁਹ ਕਾਲਖ-ਭਰੀਐ ।।
ਕਲਰ ਖੇਤੀ ਬੀਜੀਐ ਕਿਹੁ ਕਾਜ ਨ ਸਰੀਐ ।।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ।

ਕਲਰ ਦਾ ਕੀ ਖੇਤ, ਕਪਟੀ ਦਾ ਕੀ ਹੇਤ । ਜਾਂ ਕਲਰ ਦਾ ਕੀ ਖੇਤ, ਕੁਪੱਤੀ ਦਾ ਕੀ ਹੇਤ ?

ਭਾਵ :— ਜਿਵੇਂ ਕਲਰ ਵਾਲੀ ਖੇਤੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਤਿਵੇਂ ਕੁਪੱਤੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਜਾਂ ਕਪਟੀ ਮਿੱਤਰ ਦਾ ਪਿਆਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਭਾਈ । ਤੁਸਾਂ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ ਕਿ 'ਕਲਰ ਦਾ ਕੀ ਖੇਤ, ਕਪਟੀ ਦਾ ਕੀ ਹੇਤ ।' ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਕਿਸੀ ਚੰਗੀ ਗਲ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ । (ਸੰ)

ਕਲਰ ਵਿਚ ਕੌਲ (ਕੰਵਲ)

ਭਾਵ :— ਭੈੜੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਕਣਵ ਵਰਤ ਧਾਰਨੀ ਬਣਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਗਤੀ ਉਸ ਉਪਰ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਮਪਿਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਕੋਈ ਪਾਰਾਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ 'ਕਲਰ ਵਿਚ ਕੌਲ' ਉਗ ਪਿਆ ਸੀ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਆਪਿਣਆ ਨੂੰ ।
(ਮਿਠਾ ਮੋਹਰਾ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਲਰ ਵਿਚ ਬੀ । ਵੇਖੋ :— 'ਕਲਰ ਖੇਤ ਨਾ ਜੰਮਈ ਘਨਹਰ ਵਰਸੰਤੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਨ-ਅਧਕਾਰੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਮਤ ਦੇਈਏ, ਪਰ ਫੱਲ ਕੁਝ ਨਾ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣਾ ਤਾਂ 'ਕਲਰ ਵਿਚ ਬੀ' ਪਾਉਣ ਤੁਲ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਨਹੀਂ ਪੋਹਣੀ । (ਸੰਗ੍)

ਕਲਾ ਕਲੰਦਰ ਵਸੇ, ਤੇ ਘੜਿਉਂ ਪਾਣੀ ਨਸੇ ।

ਭਾਵ :— ਘਰ ਵਿਚ ਦੁਬਧਾ ਪੈ ਜਾਣ ਨਾਲ ਕੰਮ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗਦੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਾਓ ! ਘਰ ਵਿਚ ਦੁਬਧਾ ਪਾਕੇ ਕਲ ਦਾਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨਾ ਜਾਓ । ਅਖੇ 'ਕਲਾ ਕਲੰਚਰ ਵਸੇ ਤੇ ਘੜਿਓਂ ਪਾਣੀ ਨਸੇ ।'
(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਲਾ: ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਕੱਲਾ ਰੱਬ ਕਰਕੇ ਰੁਖ ਭੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਇਕਲ ਪੁਣੇ ਦੇ ਦੁਖ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਸਾਲੂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਰਾਣੀ ਕੋਕਲਾ ਭੀ ਇਕੱਲ ਤੋਂ ਤੰਗ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, 'ਕਲਾ ਰੱਬ ਕਰਕੇ ਰੁੱਖ ਭੀ ਨਾ ਹੋਵੇ।'

(ਪੰਜਾਬੀ ਭੋਰੇ - ਸ: ਸ: ਅਮੋਲ ਤੇ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ)

ਕਲਿਜੁਗ ਨਾਵੈ ਕੀ ਵਡਿਆਈ।

ਭਾਵ :— ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਹਰੀ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਉਚਿਤ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਰਕੇ ਨੀਚ ਸਦਾਵਣਾ ਤਾਂ
ਪ੍ਰਭੁ ਲੇਖੈ ਅੰਦਰ ਪਾਈ।
ਕਲਿਜੁਗ ਨਾਵੈ ਕੀ ਵਡਿਆਈ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਲੀ ਕਾ ਜਨਮੁ ਚੰਡਾਲ ਕੈ ਘਰਿ ਹੋਈ।

ਭਾਵ :— ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਚੰਡਾਲ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਇਸੁ ਕਲਿਜੁਗ ਮਹਿ ਕਰਮ ਧਰਮੁ ਨਾ ਕੋਈ॥
ਕਲੀ ਕਾ ਜਨਮੁ ਚੰਡਾਲ ਕੈ ਘਰਿ ਹੋਈ।'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ)

ਕਲੁ ਜੰਮੀ ਗਿਦੜੀ ਤੇ ਅੱਜ ਹੋਇਆ ਵਿਆਹ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬੜੀ ਕਾਹਲੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਮਿਹਣੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਨਿੱਠ ਕੇ ਬਹੁ ਨੀ। ਕਲੁ ਜੰਮੀ ਗਿੱਦੜੀ ਤੇ ਅੱਜ ਹੋਇਆ ਵਿਆਹ।' ਆਪਣਾ ਪਿੱਡਾ ਤਾਂ ਵੇਖ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਲੁ ਦੀ ਫਕੀਰੀ, ਦੁਪਹਿਰੇ ਧੂਣੀ।

ਭਾਵ :— ਬੇਠੁਕਵੀਂ ਗਲ ਕਰਨੀ ਜਾਂ ਜਦੋਂ ਮਾਮੂਲੀ ਹਸਤੀ ਦਾ ਬੰਦਾ ਵਡੀਆਂ ਟਾਹਰਾਂ ਮਾਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਰੈਣ ਸਿੰਘ– ਉਏ ਬਸ ਵੀ ਕਰ, ਐਡੀਆਂ ਸ਼ੇਖੀਆਂ ਨਾ ਮਾਰ, 'ਕਲੁ ਦੀ ਫਕੀਰੀ ਦੁਪਹਿਰੇ ਧੂਣੀ' ਵਾਲਾ ਤੇਰਾ ਲੇਖਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਲੁ ਦੀ ਭੂਤਨੀ ਸਿਵਿਆਂ ਵਿਚ ਅੱਧ।
ਜਾਂ ਕਲੁ ਦੀ ਭੂਤਨੀ, ਮੜ੍ਹੀਆ ਦਾ ਅੱਧ।

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਹਸਤੀ ਹੋਣੀ ਤੇ ਗੱਪਾਂ ਖੂਬ ਮਾਰਨੀਆਂ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕਲ ਦੀ ਭੂਤਨੀ ਤੇ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਧ।' ਕੀ ਹੈ ਓਹਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ, ਜੋ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੁੜੀ ਫੜਾ ਦੇਈਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਲੁ ਨਾਮ ਕਾਲ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਢਿਲ ਨਾ ਕਰੋ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਲੁ ਕੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਕਲੁ ਤੇ ਪਰਸੋਂ ਦੇ ਇਕਰਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਲੁ ਨਾਮ ਕਾਲ ਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਸੁਆਦ ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਅਚਨਚੇਤ ਮਿਲਾਪ ਵਿਚ ਹੈ ਉਹ ਮਿਥੇ ਹੋਇ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਕਿਥੇ ?

(ਮੇਰਾ ਵਲੈਤੀ ਸਫ਼ਰ ਨਾਮਾ— ਸ: ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

ਕਾਉਂ ਕਪੂਰ ਨਾ ਚਖਈ ਦੁਰਗੰਧ ਸੁਖਾਵੈ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂ ਕਪੂਰ ਨੂੰ ਚਖਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਗੰਦਗੀ ਹੀ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਮੰਦੇ ਪੁਰਸ਼ ਬੁਰਾਈ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖਚਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਾਉਂ ਕਪੂਰ ਨ ਚਖਈ ਦੁਰਗੰਧ ਸੁਖਾਵੈ॥
ਹਾਥੀ ਨੀਰ ਨਵਾਲੀਐ, ਸਿਰ ਛਾਰ ਉਡਾਵੈ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਾਉਂ ਨਾ ਹੋਵਨ ਉਜਲੇ, ਕਾਲੀ ਹੂੰ ਧੋਲੇ ਸਿਰ ਆਏ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂ ਕਦੀ ਚਿੱਟੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਭਾਵੇਂ ਕਾਲਿਆਂ ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਧੌਲੇ ਸਿਰ ਤੇ ਆ ਜਾਣ। ਭਾਵ, ਮੰਦੇ ਆਪ ਵੀ ਮੰਦਿਆਈ ਨਹੀਂ ਛਡਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਿਹਫਲ ਸਿੰਮਲ ਜਾਣੀਐ,
ਅਫਲ ਸਫਲ ਕਰ ਸਭ ਫਲ ਪਾਏ ॥
ਕਾਉਂ ਨਾ ਹੋਵਨ ਉਜਲੇ,
ਕਾਲੀ ਹੂੰ ਧੌਲੇ ਸਿਰ ਆਏ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਾਉਣੀ ਨੂੰ ਕਾਂ ਪਿਆਰਾ, ਰਾਉਣੀ ਨੂੰ ਰਾ ਪਿਆਰਾ। ਵੇਖੋ— ਹੰਸ ਹੰਸਾ ਬਗ ਬਗਾ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਾਣ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਖਿਝਦੀਆਂ ਹੋ, ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਸੋਭਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। 'ਕਾਉਣੀ ਨੂੰ ਕਾਂ ਪਿਆਰਾ, ਰਾਉਣੀ ਨੂੰ ਰਾ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਇਆਂ ਹੰਸ ਵਿਛੁਨਿਆਂ ਤਿਸ ਕੋਨ ਸਥੋਈ।

ਭਾਵ :— ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਆਤਮਾ ਚੁਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਾਇਆਂ ਹੰਸ ਵਿਛੁੰਨਿਆਂ ਤਿਸ ਕੋਨ ਸੁਥੋਈ।
ਥੋਮੁਖ ਸੁਕੇ ਰੁਖ ਜਿਉਂ ਦੇਖੈ ਸਚ ਲੋਈ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਾਹਦੇ ਸਾਹੇ ਜੇ ਆਪ ਨਾ ਵਿਆਹੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਹੋਂਦ ਵਾਲਾ ਉਸ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਧੰਨ (ਜਾਂ ਗੁਣ) ਦੀ ਗਲ ਛੇੜੇ, ਤਦ ਉਹ ਉਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਧੰਨ ਨਾਲ? 'ਕਾਹਦੇ ਸਾਹੇ ਜੇ ਆਪ ਨਾ ਵਿਆਹੇ'। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਉਂਝੇ ਦੇ ਉਂਝੇ ਹੀ ਸੜਕਾਂ ਕੱਛ ਰਹੇ ਹਾਂ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਹਲੀ ਅਗੇ ਟੋਏ। ਜਾਂ ਕਾਹਲੀ ਦੀ ਘਾਣੀ ਅੱਧਾ ਤੇਲ ਅੱਧਾ ਪਾਣੀ।

ਭਾਵ :— ਕਾਹਲੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੰਮ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਹਰ ਕੰਮ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਕਰੋ, ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੋ 'ਕਾਹਲੀ ਅਗੇ ਟੋਏ'।
(ਸੰ)

"ਕਾਹੇ ਰੇ ਮਨ ਚਿਤਵਹਿ ਉਦਮ ਜਾ ਆਹਰਿ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪਰਿਆ।

ਭਾਵ :— ਹੇ ਮਨ! ਰੋਜ਼ੀ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ। ਰੱਬ ਨੂੰ ਸਭ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਾਹੇ ਰੇ ਮਨ ਚਿਤਵੈਂ ਉਦਮੁ,
ਜਾ ਆਹਰਿ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪਰਿਆ ॥
ਸੈਲ ਪਥਰ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਏ,
ਤਾਕਾ ਰਿਜਕੁ ਆਗੈ ਕਰਿ ਧਰਿਆ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੁਜਰੀ)

ਕਾਗਉ ਹੋਇ ਨਾ ਉਜਲਾ ਲੋਹੇ ਨਾਵ ਨਾ ਪਾਰੁ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂ ਤੋਂ ਚਿੱਟਾ ਹੰਸ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ, ਲੋਹੇ ਦੀ ਬੇੜੀ ਤੇ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀਦਾ। ਮਾੜੇ ਦਾ ਆਸਰਾ ਫੜਨਾ ਜਾ ਮਾੜੇ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਾਗਉ ਹੋਇ ਨ ਉਜਲਾ ਲੋਹੇ ਨਾਵ ਨ ਪਾਰੁ ॥
ਪਿਰਮ ਪਦਾਰਥੁ ਮੰਨਿ ਲੈ ਧੰਨੁ ਸਵਾਰਣ ਹਾਰੁ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਮਾਰੂ ਵਾਰ)

ਕਾਗਤ ਭਿੱਜੇ ਤਾਂ ਸੁਕਾਇਆ ਫਿਰ ਕਾਗਤ ਦਾ ਕਾਗਤ, ਪਰ ਅਫੀਮੀ ਜਾਂ ਘੋੜੇ ਭਿਜੇ ਦਾ ਕੱਖ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜੇ ਲਈ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਮਾੜੀ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੱਥ ਪਾਣੀ ਕਰਕੇ ਪੰਜ ਇਸ਼ਨਾਨਾ ਕੀਤਾ । ਨ੍ਹਾਉਣ ਵਲੋਂ ਤਾਂ ਹਫੀਮੀ ਦੀ ਬੜੀ ਉਘੀ ਗਲ ਹੈ । 'ਕਾਗਤ ਭਿੱਜੇ ਤਾਂ ਸੁਕਾਇਆ ਫਿਰ ਕਾਗਤ ਦਾ ਕਾਗਤ ਪਰ ਅਫੀਮੀ ਜਾਂ ਘੋੜੇ ਭਿਜੇ ਦਾ ਕੱਖ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ।" ਅਫੀਮੀ ਨੇ ਪਾਣੀ ਡਿੱਠਾ, ਤਾਂ ਕਾਂਬਾ ਛਿੜ ਪਿਆ ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਾਗਦ ਦੇ ਘੋੜੇ ਕਦ ਤੀਕ ਦੌੜਨਗੇ ।

ਭਾਵ :—ਫੋਕੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ ਕਾਗਦ ਦੇ ਘੋੜੇ ਕਦ ਤੀਕ ਦੌੜਨਗੇ ? ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਹਵਾਈ ਵਿਉਂਤਾਂ ਕਦੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀਆਂ । (ਸੰਗ੍)

ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਬੇੜੀ, ਅੱਗ ਮਲਾਹ ।
ਜਾਂ ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਬੇੜੀ, ਬਾਂਦਰ ਮਲਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਨਾਜ਼ਕ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਪਾਸੋਂ ਵਿਗੜ ਜਾਣਾ ਜਾਂ ਵਿਉਂਤ ਜਿਹੜੀ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹ ਸਕੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ ਦਾ ਮਲਾਹ ਬਾਂਦਰ ਚੁਕ ਬਣਾਇਆ । ਏਨੀ ਨਾਜ਼ਕ ਕੁੜੀ ਏਸ ਮੁਸ਼ਟੰਡੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤੀ । ਦੁਖ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍)

ਕਾਚੈ ਕਰਵੈ ਰਹੈ ਨਾ ਪਾਨੀ ।

ਭਾਵ :— ਕਚੇ ਲੋਟੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰ ਸਕਦਾ । ਅਨਸਥਿਰ ਚੀਜ਼ ਜਾਂ ਹੋਛੇ ਆਦਮੀ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰਖਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਾਚੈ ਕਰਵੈ ਰਹੈ ਨਾ ਪਾਨੀ ॥
ਹੰਸੁ ਚਲਿਆ ਕਾਇਆ ਕੁਮਲਾਨੀ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਰਾਗ ਸੂਹੀ)

ਕਾਜੀ ਸੋ ਜੋ ਉਲਟੀ ਕਰੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਜ਼ੀ ਓਹ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮਨ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਵਲੋਂ ਮੋੜ ਲਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਾਜੀ ਸੋ ਜੋ ਉਲਟੀ ਕਰੈ ॥
ਗੁਰਪਰਸਾਦੀ ਜੀਵਤੁ ਮਰੈ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਝੋਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਲ ਤਾਂ ਘਟ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਭਲੀ ਨਿਬੇੜੋ । ਦੂਜਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ? ਐਖੇ 'ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਝੋਰਾ' ਇਹ ਕਿਉਂ ? (ਸੰਗ੍)

ਕਾਠ ਕੀ ਪੁਤਰੀ ਕਹਾ ਕਰੈ ਬਪੁਰੀ ਖਿਲਾਵਨ ਹਾਰੋ ਜਾਨੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਜੀ ਚਾਹੇ, ਪੁਤਲੀ ਵਾਂਗ ਨਚਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

੧. 'ਕਾਠ ਕੀ ਪੁਤਰੀ ਕਹਾ ਕਰੈ
ਬਪੁਰੀ ਖਿਲਾਵਨ ਹਾਰੋ ਜਾਨੈ ॥
ਜੈਸਾ ਭੇਖੁ ਕਰਾਵੈ ਬਾਜੀ ਗਰੁ
ਓਹੁ ਤੈਸੋ ਹੀ ਸਾਜੁ ਆਨੈ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫)

੨. ਇਸ ਨੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਾਠ ਦੀ ਪੁਤਲੀ ਬਨਾ ਰਖਿਆ ਸੀ । ਜਿਵੇਂ ਨਚਾਂਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਨਚਦਾ ਸੀ । 'ਕਾਠ ਕੀ ਪੁਤਰੀ ਕਹਾ ਕਰੈ ਬਪੁਰੀ ਖਿਲਾਵਨ ਹਾਰੋ ਜਾਨੈ ।'

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ— ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਾਠ ਦੀ ਹਾਂਡੀ (ਤੋੜੀ) ਇਕ ਵਾਰ ਹੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਭਰੋਸੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਧੋਖਾ ਖਾ ਅਗੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਨਾ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਰੇ ਜਣੇ-ਹੱਛਾ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਇਹ ਹਸਾਨ ਸਾਡੇ ਤੇ ਸਹੀ । ਪਰ ਗਲ ਉਹ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਏ, ਜੋ ਗਾਹਕ ਮੁੜ ਵੀ ਆਵੇ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, 'ਕਾਠ ਦੀ ਹਾਂਡੀ ਇਕੋ ਵਾਰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਏ ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

ਕਾਠ ਦੀ ਬਿੱਲੀ, ਮਿਆਉਂ ਕੌਣ ਕਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਆਦਮੀ ਪਾਸੋਂ ਦਲੇਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚਾ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਬੜਾ ਭੋਲਾ ਏਂ । ਆਖੇ 'ਕਾਠ ਦੀ ਬਿੱਲੀ, ਮਿਆਉਂ ਕੌਣ ਕਰੇ' । ਗ਼ਰੀਬ ਚੰਦ ਪਾਸੋਂ ਦਲੇਰੀ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ਮੂਰਖਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਤਾਂ ਹਿਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਕਾਠੀ ਤੇ ਜੇ ਕਾਠੀ ਮਰੀਜੇ, ਅੰਤ ਭਜੇਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਗੰਦਗੀ ਨਾਲ ਗੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਧੋਤੀ ਜਾਂਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਦੀ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਡਿੱਠਾ ਜੇ ਕਿ ਮਾੜੀ ਗਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਦਬਾਇਆ ਜਾਵੇ ? 'ਕਾਠੀ ਤੇ ਜੇ ਕਾਠੀ ਮਰੀਜੇ, ਅੰਤ ਭਜੇਗੀ ।' ਖਰਾਬੀ ਵਧੇਗੀ ਹੀ, ਘਟੇਗੀ ਨਹੀਂ ।

(ਸੰਗ੍)

ਕਾਣਾ ਕਣਾਵੇ ਤੇ ਲੰਙਾ ਲੰਙਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਆਖੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸਾਂਝੀ ਜਿਹੀ ਗਲ, ਪਰ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਵਲ ਖਿੱਚਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤੁਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਮੂੰਹ ਭਾਰਾ ਕਰ ਬੈਠੀਆਂ ਹੋ, ਤੁਸਾਡੀ ਤਾਂ ਓਨੀ ਗਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਕਾਣਾ ਕਣਾਵੇ ਤੇ ਲੰਙਾ ਲੰਙਾਵੇ ।' ਐਵੇਂ ਮੇਰੀ ਗਲ ਆਪਣੀ ਵਲ ਖਿੱਚੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹੋ । (ਸੰਗ੍)

ਕਾਣੇ ਦੀ ਇੱਕ ਰਗ ਵਧੀਕ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਣੇ ਬੰਦੇ ਦੀ (ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਅੰਗ-ਮਾਰੇ) ਸ਼ਰਾਰਤ ਵੇਖਣ ਤੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਓਦੋਂ ਕਾਣੇ ਦੀ ਥਾਂ ਲੰਗਾ, ਲੂਲਾ, ਅੰਨ੍ਹਾ ਆਦਿ ਵਰਤ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਕਟੇ ਨੂੰ ਇਹ ਗਲ ਥੋੜੀ ਜੇਹੀ ਚੁਭ ਗਈ ਤੇ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲਗਾ-ਇਨ੍ਹੀ ਗਲੀਂ ਹੀ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਾਣੇ ਦੀ ਇਕ ਰਗ ਵਧੀਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਕਹੇ ਕਦੀ ਚੱਗੇ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਗਰਜ਼ਵੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਜ਼ਬਾਨੀ ਆਖਣ ਨਾਲ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧਨੇ ਸ਼ਾਹ-ਪੰਡਤ ਜੀ ! ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਕਹੀ ਜਾਉ, ਪਰ ਇਹ ਚੇਤਾ ਰਖੋ ਕਿ ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਕਹੇ ਕਦੀ ਚੱਗੇ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ । (ਸੰਗ੍)

ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧ ਕਾਇਆ ਕਉ ਗਾਲੈ ॥
ਜਿਉ ਕੰਚਨ ਸੋਹਾਗਾ ਢਾਲੈ ॥

ਭਾਵ :— ਗੁੱਸਾ ਤੇ ਕਾਮ ਚੇਸ਼ਟਾ ਸ਼ਰੀਰ ਨੂੰ ਇਉਂ ਗਾਲਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਅੱਗ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਢਾਲਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:—

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਕਾਇਆ ਕਉ ਗਾਲੈ ॥
ਜਿਉਂ ਕੰਚਨ ਸੋਹਾਗਾ ਢਾਲੈ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮ ਕਲੀ ਦਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰ)

ਕਾਮੇ ਲੜਨ ਬਖ਼ਤਾਵਰਾਂ ਦੇ ਤੇ ਬਲਦ ਲੜਨ ਕੰਮਬਖ਼ਤਾਂ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਅਮੀਰ ਦੇ ਪਿਛ-ਲੱਗ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜਨ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਗ਼ਰੀਬ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜਨ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਨ ਹੀ ਹਾਨ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰੇ ਜਿਹੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਮੇਰੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਤੇ ਹੈ, ਅਮੀਰ ਦਾ ਪੈਸੇ ਤੇ। 'ਕਾਮੇ ਲੜਨ ਬਖ਼ਤਾਵਰਾਂ ਦੇ, ਬਲਦ ਲੜਨ ਕੰਮਬਖ਼ਤਾਂ ਦੇ ।' ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜੇ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਹੀ ਲੜ ਪਏ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਹੜੇ ਖੂਹ ਡਿਗਾਂਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਰਜੁ ਸਾਢੇ ਤੀਨਿ ਹਥ ਘਨੀ ਤਾ ਪਾਉਨੇ ਚਾਰਿ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤਾ ਲੋਭ ਕਰਨਾ ਮਾੜਾ ਹੈ ਤੁਹਾਡੇ ਕੰਮ ਤਾਂ ਸਾਢੇ ਤਿਨ ਹੱਥ ਜ਼ਿਮੀ (ਕਬਰ ਲਈ) ਆਉਣੀ ਹੈ। 'ਬਹੁਤੀ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਪੌਣੇ ਚਾਰ ਹੱਥ ਥਾਂ ਮਿਲ ਜਾਏਗੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਬੀਰ ਕੋਠੇ ਮੰਡਪ ਹੋਤੁ ਕਰਿ ਕਾਹੇ ਮਰਹੁ ਸਵਾਰਿ ॥
ਕਾਰਜੁ ਸਾਢੇ ਤੀਨਿ ਹਥ ਘਨੀ ਤਾ ਪਉਨੇ ਚਾਰਿ ॥'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਾਲ ਦੀ ਬੱਧੀ ਨੇ ਮੰਗਿਆ ਤੇ ਬਾਲ ਦੀ ਬੱਧੀ ਨੇ ਮੰਗਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕਾਲ ਦੇ ਹਥੋਂ ਤੰਗ ਆ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਬਾਲ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ। ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? ਕਦੇ ਨਾ ਮੰਗਦਾ, ਪਰ 'ਕਾਲ ਦੀ ਬੱਧੀ ਨੇ ਮੰਗਿਆ ਤੇ ਬਾਲ ਦੀ ਬੱਧੀ ਨੇ ਮੰਗਿਆ ।' ਮੁੰਡਾ ਬੀਮਾਰ ਹੈ । ਓਹਦੇ ਦਾਰੂ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਰੁਪਈਏ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਮੈਨੂੰ ਖ਼ਾਲੀ ਨ ਮੋੜੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲ ਦੇ ਹੱਥ ਕਮਾਨ, ਬੁੱਢਾ ਬਚੇ ਨ ਜਵਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਲ ਮੌਤ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੈਦ ਜੀ : 'ਕਾਲ ਦੇ ਹਥ ਕਮਾਨ, ਬੁਢਾ ਬਚੇ ਨਾ ਜਵਾਨ' । ਹੱਥ ਦਾ ਭੁਲਣਾ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਕੁਲੀ ਖਾਂ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਔਖਾ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਪਰ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਲ ਟੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੁਲੀ ਖਾਂ ਨਹੀਂ । ਦੁਖ ਝਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਝਲਿਆ ਜਾਂਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਗਲ ਰਹਿ ਜਾਏਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਖ ਸਮੇਂ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਨਾ ਕਰਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ 'ਕਾਲ ਤਾਂ ਨਿਕਲ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ, ਪਰ ਗਲ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗੀ ।' ਮੈਂ ਵੀ ਚੇਤੇ ਤਾਂ ਰਖਾਂਗਾ, ਕੌਣ ਮੇਰਾ, ਹੈ, ਕੌਣ ਬਿਗਾਨਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲਾ ਕੰਬਲ ਉਜਲਾ ਕਿਉਂ ਹੋਇ ਸਬੂਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਲੇ ਕੰਬਲ ਨੂੰ ਕਿਤਨਾ ਹੀ ਸਬੂਣ ਲਾਓ, ਚਿੱਟਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਭਾਵ ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾਂ ਵੀ ਚੰਗਿਆ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾਓ, ਮੰਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਲਸਣ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਾ ਲੁਕੇ ਬਹਿ ਖਾਜੈ ਕੂਣੇ ।
ਕਾਲਾ ਕੰਬਲ ਉਜਲਾ ਕਿਉਂ ਹੋਇ ਸਬੂਣੇ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਾਲਾ ਬਾਹਮਣ ਤੇ ਗੋਰਾ ਚੂੜਾ ਦੋਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਬ ਨੂੰ ਵੀ ਰੱਬ ਨਹੁੰ ਨਾ ਦੇਵੇ ਨਾ ਰੂਪ ਦੇਵੇ ਕਿਸੇ ਕਮੀਨ ਨੂੰ । 'ਕਾਲਾ ਬਾਹਮਣ ਤੇ ਗੋਰਾ ਚੂੜਾ ਦੋਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ' । (ਸੰਗ੍)

ਕਾਲਿਆਂ ਕਾਲੇ ਵੈਨ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਲਿਆਂ ਦੇ ਰੰਗ ਕਾਲੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਮਨੁਖ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਰਾਤੀ ਹੋਵਨਿ ਕਾਲੀਆਂ ਸੁਪੇਦਾ ਸੇ ਵੈਨ ॥
ਦਿਹੁ ਬਗਾ ਤਪੈ ਘਣਾ ਕਾਲਿਆ ਕਾਲੇ ਵੈਨ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਕਾਲੀ ਘਟਾ ਡਰਾਉਣੀ, ਧੌਲੀ ਵਸਣ ਹਾਰ । ਜਾਂ ਕਾਲੀ ਘਟਾ ਡਰਾਉਣੀ, ਚਿੱਟੀ ਮੀਂਹ ਵਰਸਾਉਣੀ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਘਟ ਹੀ ਸੁਆਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਚੁਪੀਤੇ ਬਾਹਲਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਬੋਲਦਾ ਘਟ ਹੈ, ਪਰ ਕੰਮ ਵਧੀਕ ਕਰਦਾ ਹੈ । 'ਕਾਲੀ ਘਟਾ ਡਰਾਉਣੀ, ਧੌਲੀ ਵਸਣ ਹਾਰ' । ਤੁਸੀਂ ਗੱਪਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨਾ ਪਰਖੋ । (ਸੰਗ੍)

ਕਾਲੇ ਕਦੇ ਨਾ ਹੋਵਣ ਬਗੇ, ਭਾਵੇਂ ਸੌ ਮਣ ਸਾਬਣ ਲਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਵਾਲੇ ਚਿੱਟੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਸਾਬਣ ਲਾਓ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਗਈ ਹੈ ।

ਕਾਵਾਂ ਕੋਲ ਢੋਲ ਵਜਾਉਣੇ, ਭੂਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਅਯੋਗ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਧੀਆ ਚੀਜ਼ ਦੇਣੀ ਜਾਂ ਅਜੇਹੇ ਬੰਦੇ ਪਾਸੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇਕੀ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ, ਜਿਹੜਾ ਉਕਾ ਹੀ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਕਾਵਾਂ ਕੋਲੋਂ ਢੋਲ ਵਜਾਉਂਦੇ ਤੇ ਭੂਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਮੰਗਦੇ ਹੋ ? ਕਦੀ ਚੰਦਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਣੀ ਮੰਨੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਕਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਨੇ ਕੋਇਲਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਪਛਾਣ ਲਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਪਾਜ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਿਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਡਰ ਤੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਲ ਤਕਿਆ । ਪਰ ਹੁਣ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ? 'ਕਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਨੇ ਕੋਇਲਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਪਛਾਣ ਲਏ ਪਰ ਵੇਲਾ ਖੁੰਝਾ ਕੇ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਆਖੇ ਢੋਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭੈੜਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਦ ਅਸੀਸ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਤੇ ਬੇ-ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਦੱਸਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘੁਰਕ ਕਿਹਾ ਉਸ 'ਪਰੇ ਬੈਠ
ਤੁਧ ਕਿਹਾਂ ਨਾ ਇਸ ਮਰ ਜਾਣਾ ।
'ਕਾਂ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਢੋਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ',
ਹੁੰਦਾ ਰੱਬ ਦਾ ਭਾਣਾ ।

(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ: ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਡੇਰਾ ਮਘੋਵਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਮਘੋਵਾਲ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ । ਥਾਂ ਥਾਂ ਫਿਰਦੇ ਭੋਂਦੂ ਸਬੰਧੀ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਹ ਵੀ ਅਨੋਖੇ ਬੰਦੇ ਹਨ । ਅਜ ਕਿਤੇ ਕਲ੍ਹ ਕਿਤੇ, ਇਕ ਥਾਂ ਟਿਕਾਣਾ ਰਖਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਾਂ 'ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਡੇਰਾ ਮਘੋਵਾਲ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਕਾਵਾਂ ਰੋਲੀ ਮੂਰਖੁ ਸੰਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰੋਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸਮਝ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ।

ਵਰਤੋ :—

ਸਹੁਰੇ ਪੁਛਹੁ ਜਾਇਕੈ, ਕਉਣ ਮੂਆ ਨੂੰਹ ਉਤਰ ਮੰਗੇ ।।
ਕਾਵਾਂ ਰੋਲੀ ਮੂਰਖੁ ਸੰਗੀ ।।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕਿਆ ਤੂੰ ਰਤਾ ਗਿਰਸਤ ਜਿਉ ਸਭ ਫੁਲਾਂ ਕੀ ਬਾਗਾਤਿ ।

ਭਾਵ :— ਤੂੰ ਗ੍ਰਹਸਤ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਖੁਭ ਗਿਆ ਹੈਂ । ਇਹ ਤਾਂ ਫੁਲਾਂ ਦੀ ਬਗੀਚੀ ਵਾਂਗ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੀ ਸੁਹਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਜੈਸੇ ਰੈਣਿ ਪਰਾਹੁਣੇ,
ਉਠਿ ਚਲਸਹਿ ਪਰਭਾਤਿ ।।
ਕਿਆ ਤੂੰ ਰਤਾ ਗਿਰਸਤ ਸਿਉ,
ਸਭ ਫੁਲਾ ਕੀ ਬਾਗਾਤਿ ।।"

(ਗਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਕਿਸ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਮੂਲੀ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਜੋਗਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਕਮ ਕਿਸ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਮੂਲੀ ਏ, ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਂ ਬੜਿਆਂ ਬੜਿਆਂ ਦੀ ਨਾਂਹ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਏ । (ਸੰ)

ਕਿਸ ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਰਜਾ ।

ਭਾਵ :— ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਵਾਣਾ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ? ਜਾਂ, ਜਦ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿਹੜੇ ਰਾਗ ਦੀ ਮੂਲੀ ਹੈਂ ? ਜਾਂ ਜਦ ਬਹੁਤੀ ਗੜਬੜੀ ਵਿਚ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ ਕਿ ਕੌਣ ਕੀ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ । ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਣੇ ਮਲੂਮ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਜੁ ਉਹ ਕਿਸ ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਰਜਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍)

ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਵਲੱਲੀ ਝਗੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਜਦ ਕੋਈ ਝਗੜੇ ਤੇ ਮੂਰਖਤਾ ਦਸੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਝਗੜਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ 'ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਵੱਲਲੀ ਝਗੜੇ ।' ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਓਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ । (ਸੰਗ੍)

ਕਿਸੁ ਨਾਲਿ ਕੀਚੈ ਦੋਸਤੀ ਸਭੁ ਜਗੁ ਚਲਣਹਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਦੋਸਤੀ ਕਿਸ ਨਾਲ ਪਾਈਏ । ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਥਿਰ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕੂੜੁ ਮੀਆਂ ਕੂੜੁ ਬੀਬੀ ਖਪਿ ਹੋਇ ਖਾਰੁ ।।
ਕੂੜਿ ਕੂੜੈ ਨਿਹੁ ਲਗਾ ਵਿਸਰਿਆ ਕਰਤਾਰੁ ।।
ਕਿਸੁ ਨਾਲਿ ਕੀਚੈ ਦੋਸਤੀ ਸਭੁ ਜਗੁ ਚਲਣ ਹਾਰ ।।'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਕਿਸੁ ਪਹਿ ਖੋਲਉ ਗੰਠੜੀ ਦੂਖੀ ਭਰ ਆਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸ ਅਗੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦਾ ਦੁੱਖ ਫੋਲਾਂ, ਜਦ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਹੀ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਮਨ ਪਰਦੇਸੀ ਜੇ ਥੀਐ,
ਸਭੁ ਦੇਸੁ ਪਰਾਇਆ ॥
ਕਿਸੁ ਪਹਿ ਖੋਲਉ ਗੰਠੜੀ,
ਦੂਖੀ ਭਰ ਆਇਆ ।'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਕਿਸੇ ਖੋਤੀ ਵਾਹ ਖਾਧੀ, ਕਿਸੇ ਪੋਥੀ ਵਾਹ ਖਾਧੀ ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਨੀਵਾਂ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਉੱਚਾ, ਭਾਵ ਤਾਂ ਰੋਟੀ ਕਮਾਣ ਤੋਂ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ । 'ਕਿਸੇ ਖੋਤੀ ਵਾਹ ਖਾਧੀ, ਕਿਸੇ ਪੋਥੀ ਵਾਹ ਖਾਧੀ ।' ਉਸ ਠੇਕੇਦਾਰੀ ਕਰ ਲਈ ਅਸਾਂ ਮਜ਼ੂਰੀ ਕਰ ਲਈ । ਰੋਟੀ ਹੀ ਕਮਾਣੀ ਹੈ ! ਫ਼ਰਕ ਕੀ ਹੋਇਆ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਛਾਬੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਝਗੜਾ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਗਲ ਮੁਕਣ ਨਾ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰੀਏ ਜੀ । ਉਹ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਛਾਬੇ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਝਗੜਾ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁਕਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਜੁਗ ਦਾ ਵੱਟਾ ਲੈਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਭਲੇਮਾਣਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਬੁਰਾਈ ਕਰੇ, ਜਾਂ, ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੈਰੀ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਦੇਣ ਲਈ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ : ਬਿਪਤਾ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਿਤਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਕੀ ਸਿਆਪਾ ਪੁਆ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਸ਼ਾਇਦ 'ਕਿਸੇ ਜੁਗ ਦਾ ਵੱਟਾ ਲੈਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਥ ਚਲੇ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋ ਆਦਮੀ ਲੜ ਰਹੇ ਹੋਣ ਤੇ ਇਕ ਤਾਂ ਘਸੁੰਨ ਮੁਕੀ ਕਰੇ ਤੇ ਦੂਜਾ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਢੀ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਥ ਚਲੇ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚਲੇ ।' ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਅਗੋਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਵੀ ਨਾ ਕਢਾਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਦਾ ਟੱਬਰ ਵੱਡਾ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੱਬਰ ਵਡਾ ।

ਭਾਵ :— (ਬੱਬਰ ਭਾਵ ਪੇਟ)
ਇਕ ਤਾਂ ਉਤਨੀ ਹੀ ਆਮਦਨੀ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਪਾਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਤਨੀ ਹੀ ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ-- ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨਾ ਖ਼ਰਚ ਰਾਮੇ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਦਾ ਆਂਦਾ ਹੈ, ਉੱਨਾਂ ਇਕੱਲਾ ਚਾਚੇ ਦਾ ਹੈ । ਪੇਟੂ ਜੋ ਹੋਇਆ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਆਖਿਆ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਟੱਬਰ ਵੱਡਾ, 'ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੱਬਰ ਵੱਡਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਦਾ ਧਨ ਕੋਈ ਖਾਏ, ਪਾਪੀ ਦਾ ਮਾਲ ਅਕਾਰਥ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਪੀ ਦੀ ਖੱਟੀ ਕਿਸੇ ਕਾਰ ਨਾ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖੱਟੀ ਜੋ ਪਾਪ ਦੀ ਸੀ ਇਵੇਂ ਹੀ ਜਾਣੀ ਸੀ,। ਕਿਸੇ ਦਾ ਧਨ ਕੋਈ ਖਾਏ, ਪਾਪੀ ਦਾ ਮਾਲ ਅਕਾਰਥ ਜਾਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੰਬ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਅੰਬੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਲਾਭ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਘਾਟਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਜਨੋ, ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਇਹੀ ਕਾਰ ਹੈ ਕਿ 'ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੰਬ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਅੰਬੀ ।' ਕੋਈ ਖਟਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਗੁਆਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਾਈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਧਾਈ।

ਵੇਖੋ :—'ਏਧਰ ਸਾਈਆਂ ਤੇ ਓਧਰ ਵਧਾਈਆਂ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਆਖਨਾ, ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ।

ਵਰਤੋਂ :— ਯਾਰ ! ਇਹ ਕੀ ਖੇਡ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਜੇ। 'ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਾਈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਧਾਈ'। ਲਾਰਾ ਕਿਤੇ ਲਾਣਾ ਤੇ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਰਨਾ। (ਸੰਗੂ)

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੱਖ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੱਖ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਧਨ ਮਿਲੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ, ਰੱਬ ਦੇ ਰੰਗ ! ਲੇਖ ਵੀ ਕੇਹੇ ਵਖ ਵਖ ਲਿਖੇ ਸੂ। 'ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੱਖ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੱਖ' ਦਿੰਦਾ ਜੇ। (ਸੰਗੂ)

ਕਿਸ਼ਤਵਾਰ ਕੁਸ਼ਤ ਦਾ ਖੰਦਾ, ਦਿਨ ਨੂੰ ਭੁਖਾ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਠੰਡਾ। ਜੋ ਕੋ ਆਇ ਫਿਰ ਕੋ ਜਾਏ, ਓਈ ਗੁਸਾਈਂ ਦਾ ਝੰਡਾ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸ਼ਤਵਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਹਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸ਼ਤਵਾਰ ਬਾਬਤ ਕਿਹਾ ਹੈ— ਕਿਸ਼ਤਵਾਰ ਕੁਸ਼ਤ ਦਾ ਖੰਦਾ, ਦਿਨ ਨੂੰ ਭੁੱਖਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਠੰਡਾ, ਜੋ ਕੋ ਆਏ ਫਿਰ ਕੋ ਜਾਏ, ਓਈ ਗੁਸਾਈਂ ਦਾ ਝੰਡਾ'।

(ਜੀਵਨ ਸੰਦੇਸ਼— ਪਿੰ : ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ)

ਕਿਛੁ ਹਾਥਿ ਕਿਸੈ ਦੈ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ ਸਭਿ ਚਲਹਿ ਚਲਾਏ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੇ ਵਸ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਸਭ ਕੁਝ ਹਰੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਤੂੰ ਹਰਿ ਤੇਰਾ ਸਭੁ ਕੋ,
ਸਭਿ ਤੁਧੁ ਉਪਾਏ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥
ਕਿਛੁ ਹਾਥਿ ਕਿਸੈ ਦੈ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ,
ਸਭਿ ਚਲਹਿ ਚਲਾਏ ॥'

(ਗਰੂ ਗ੍ਰੰਥ- —ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਕਿਤੇ ਸੋਨਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਬਹੁ ਮੁਲੀ ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਲਾਲ—(ਠੋਲਾ ਮਾਰ ਕੇ) ਆਹ ਵੇਖ ਲੈ, ਅਜੇ ਕੱਸਾ ਏ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਂ ਵੜੇਵੇਂ ਤੋਲਦਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ 'ਸ਼ਾਹ ਕਿਤੇ ਸੋਨਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ।'

(ਦਿਲ ਦਰਿਆ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕਿਤੇ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵਈ ਲਾਵਣ ਬਿਨ ਲੂਣੈ।

ਭਾਵ :— ਭਾਜੀ ਵਿਚ ਲੂਣ ਨਾ ਪਾਉ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਸੁਆਦ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਭਾਵ ਗੁਣਾਂ ਬਿਨਾ ਵਡਿਆਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭੋਮੁ ਖੱਖਰ ਜੇ ਛੁਹੈ ਦਿਸੈ ਮੁਹਿ ਸੂਣੈ।
ਕਿਤੇ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵਈ ਲਾਵਣ ਬਿਨ ਲੂਣੈ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕਿਤੋਂ ਦੀ ਲੀਰ ਕਿਤੋਂ ਦਾ ਪਰਾਂਦਾ, ਚੂੰਡਾ ਕੀਤਾ ਮੜ ਮੜਾਦਾਂ।

ਭਾਵ :— ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਮੰਗ ਕੇ ਫਟ ਲੰਘਾਣਾ, ਪਰ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਨਖਰਾ ਵੀ ਵਿਖਾਈ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਾਣਦੀ ਹਾਂ, ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਰੇ ਹੀਜ ਪਿਆਜ ਨੂੰ ਮੈਂ, 'ਕਿਤੋਂ ਦੀ ਲੀਰ ਕਿਤੋਂ ਦਾ ਪਰਾਂਦਾ, ਚੂੰਡਾ ਕੀਤਾ ਮੜ ਮੜਾਦਾਂ'। ਬਾਹਰ ਖੀਬੇ ਦਾ ਰਖਣਾ ਤੇ ਅੰਦਰ ਵਜੇ ਸਖਣਾ। (ਸੰਗੂ)

ਕਿੱਥੇ ਰਾਜਾ ਭੋਜ, ਕਿਥੇ ਗੰਗਾ ਤੋਲੀ ?

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਗਰੀਬ ਕਿਸੇ ਧਨੀ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰੇ। ਅਜੇਹੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਛਾਬੇ ਤੁਲਣਾ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਾਵੇਂ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਿਥੇ ਰਾਜਾ ਭੋਜ ਬਹਾਦਰ,
ਕਿਥੇ ਗੰਗਾ ਤੇਲੀ।
ਕਿਥੇ ਇਕ ਅੱਕ ਦਾ ਤੀਲਾ,
ਕਿਥੇ ਚੰਦਨ ਡੋਲੀ।

(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ— ਸ: ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕਿੱਥੇ (ਕੁਜਾ) ਰਾਮ ਰਾਮ, ਕਿੱਥੇ (ਕੁਜਾ) ਟੈਂ ਟੈਂ।

ਭਾਵ :— ਕਿੱਥੇ ਉਹ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਇਹ ? ਜਦ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਮਾੜੀ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਤਾਂ ਕੰਮ ਵਿਗੜਿਆ ਜਾਪਦਾ ਏ ! ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਜੀ, ਕੁਜਾ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕੁਜਾ ਟੈਂ ਟੈਂ। ਭੋਗਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਭੋਗੀ ਨਾਲ ਕੀ ਟਾਕਰਾ ?

(ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਟਕ–ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਕਿੰਨੀ ਵੀਹੀਂ ਸੌ।

ਭਾਵ :— ਉਂਵ ਤਾਂ ਸੌ ਪੰਜਾਂ ਵੀਹਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਡਾਢੇ ਦਾ ਵਧੀਕ ਤੇ ਮਾੜੇ ਦਾ ਥੋੜਾ ਗਿਣਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ, ਜਿਸ ਮੰਦੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹੋਵੇ, ਉਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਪੀੜ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ — ਜੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਕੰਗਲਾ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਬੀਮਾਰੀ, ਫੇਰ ਵੇਖਦੇ ਕਿ ਕਿੰਨੀ ਵੀਹਾਂ ਸੌ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਨਵੀਆਂ ਸੋਚਾਂ—ਪ੍ਰੀ: ਭੋਜਾ ਸਿੰਘ)

ਕਿੱਲੇ ਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਨਾ ਖੁਆਇਆ ਜਾਂਦਾ।

ਭਾਵ :— ਵਿਹਲਾ ਬਿਠਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਖੁਆਈ ਜਾਂਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ, ਇਹ ਗਲ ਝੂਠੀ, 'ਕਿਲੇ ਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਨਾ ਖੁਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ, ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਤੇ ਆਪਣਾ ਪੇਟ ਪਾਲ।

(ਸੰ)

ਕੀ ਕਰੂਗਾ ਪਾਂਧਾ, ਜਿਨ ਮੰਗ ਪਰਾਇਆ ਖਾਧਾ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਆਪ ਮੰਗ ਪਿੰਨ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਦੇਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛਡੋ ਪਰਾਂ, ਇਸ ਮਨਹੂਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੀ ਨਾ ਕਰੋ। ਇਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਝਟ ਤਾਂ ਟੱਪਦਾ ਨਹੀਂ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀ ਇਸ ਨੇ ਕਰਨੀ ਸੀ। ਐਵੇ 'ਕੀ ਕਰੂਗਾ ਪਾਂਧਾ, ਜਿਨ ਮੰਗ ਪਰਾਇਆ ਖਾਧਾ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੀ ਪਿੱਦੀ ਤੇ ਕੀ ਪਿੱਦੀ ਦਾ ਸ਼ੋਰਬਾ।

ਵੇਖੋ :— 'ਨੰਗੀ ਨਾਵੇਗੀ ਕੀ ਤੇ ਨਚੋਡੇਗੀ ਕੀ।'

ਭਾਵ :— ਨਿਰਧਨ ਜਾਂ ਨਿਰਬਲ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛਡੋ ਜੀ, ਵਿਚਾਰੇ ਯਤੀਮ ਨੂੰ। 'ਕੀ ਪਿੱਦੀ ਕੀ ਪਿੱਦੀ ਦਾ ਸ਼ੋਰਬਾ'। ਉਹਦੇ ਆਪਣੇ ਖਾਣ ਲਈ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਕਿਥੋਂ ਲਿਆਵੇਗਾ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਸਿਰ ਸੁਆਹ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੀ ਮਿਹਨਤ ਵਿਅਰਥ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਮਰ ਗਿਆ ਮਿਹਨਤਾਂ ਕਰਦਾ। ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਤੇ ਸਿਰ ਸੁਆਹ ਪਾ ਦਿਤੀ। ਚਾਰ ਕੌਡੀਆਂ ਕਮਾਉਣ ਲਗਾ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਵਲੋਂ ਅੱਖਾਂ ਫੇਰ ਬੈਠਾ। (ਸੰ)

ਕੀੜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਨੂੰ ਖੰਭ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੀਏ ਪਰ ਆਪ ਦੁਖ ਪਾਈਏ ਜਾਂ ਮਾੜਾ ਬੰਦਾ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਵੇ ਤੇ ਘਾਟਾ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਏ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਗਲ ਕਰਿਆ ਕਰ, ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਏ ਤੈਨੂੰ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਗਲ ਭੁਲ ਗਈ ਹੈ ਅਖੇ 'ਕੀੜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਖੰਭ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੀੜੀ ਦੇ ਖੰਭ ਨਿਕਲੇ ਹਨ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਵਿਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀਆ ਕਰੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਵਿਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਕਰੋ, 'ਕੀੜੀ ਦੇ ਖੰਭ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਮੌਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੀੜੀ ਦੇ ਘਰ ਨਰੈਣ।

ਭਾਵ :— ਮਿਲਣ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋੜੀ—ਰਾਮ ਸਤ ਬੇਬੇ।

ਪ੍ਰੇਮੀ-(ਉਠ ਕੇ ਗਲ ਮਿਲ ਕੇ) ਆ ਕੁੜਮਣੀ ਰਾਣੀ। ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ, ਸਦਕੇ ਆਇਆਂ ਨੂੰ। ਕੀੜੀ ਦੇ ਘਰ ਨਰੈਣ।

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਕੀੜੀ ਨੂੰ ਠੁਠਾ ਹੀ ਦਰਿਆ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਥੋੜੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲੇ ਦਾ ਥੋੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਤੋੜ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੁਕਸਾਨ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰੇ ਧਰਮ ਦਾਸ ਦਾ ਥੋੜਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਕੀੜੀ ਲਈ ਤਾਂ ਠੁਠਾ ਹੀ ਦਰਿਆ ਬਰਾਬਰ ਸੀ। ਪਲੋ ਓਹਦੇ ਭਲਾ ਕਿਹੜਾ ਬਹੁਤਾ ਸੀ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁਕੜ, ਕਾਂ, ਕੰਬੋ, ਕਬੀਲਾ ਪਾਲਦੇ।
ਜੱਟ, ਮੈਹਾਂ, ਸੰਸਾਰ, ਕਬੀਲਾ ਗਾਲਦੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਰਜਿਆ ਪੁਜਿਆ ਜੱਟ ਮਾੜੀ ਕਰਨੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਟਬਰ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਵਿਚਾਰੇ ਵੀ ਭੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮਾਰੇ ਸੁਕੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਭੀ ਗਾਹਕ ਕੋਈ ਨਾ ਬਣੇ, ਪਰ ਭੁਖ ਜਰਨੀ ਔਖੀ। ਸੌ ਦਾ ਦਸੀਂ ਤੇ ਪੰਜਾਹ ਦਾ ਪੰਜੀ ਸੂਟ, ਚਾਰ ਦਿਹਾੜੇ ਕਟੇ ਤੇ ਫਿਰ ਹਥਲ ਹੋ ਬੈਠੇ। ਓੜਕ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ, ਪਰ ਆਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ —

'ਕੁੱਕੜ, ਕਾਂ, ਕੰਬੋ, ਕਬੀਲਾ ਪਾਲਦੇ, ਜੱਟ, ਮੈਹਾਂ, ਸੰਸਾਰ ਕਬੀਲਾ ਗਾਲਦੇ।'

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ— ਪ੍ਰੋ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਕੁਕੜ, ਕੁਤਾ, ਕੋਹਲੀ ਤਿਨੇ ਜ਼ਾਤ ਕਮਜ਼ਾਤ। ਉਹ ਭੌਂਕੇ, ਉਹ ਭਿੜ ਮਰੇ, ਉਹ ਬੋਲੇ ਪਰਭਾਤ।

ਭਾਵ:— ਕੁਤਾ, ਕੁਕੜ ਅਤੇ ਕੋਹਲੀ ਜਾਤ ਦਾ ਲੜਾਕਾ ਸੁਭਾ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਮੀ ਜੀ! ਛਡੋ ਪਰੇ ਕੋਹਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਨਾ ਕਰੋ। ਇਹ ਗਲੀ ਕਥੀਂ ਲੜ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। 'ਕੁਕੜ ਕੁਤਾ ਕੋਹਲੀ ਤਿੰਨੇ ਜ਼ਾਤ ਕਮਜ਼ਾਤ, ਉਹ ਭੌਂਕੇ ਉਹ ਭਿੜ ਮਰੇ, ਉਹ ਬੋਲੇ ਪਰਭਾਤ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁਕੜ ਖੇਹ ਉਡਾਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ (ਸਿਰ) ਝਾਟੇ ਪਾਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਆਪ ਹੀ ਬਦਨਾਮੀ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਬਚੀਏ, ਕੋਈ ਅਕਲ ਦੀ ਗਲ ਕਰ, ਆਪਣੇ ਬੁਰੇ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਚੋਜ ਨਾ ਕਰ। ਇਉਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਹੀ ਲੇਖਾ ਬਣਨਾ ਹੈ ਕਿ 'ਕੁਕੜ ਖੋਹ ਉਡਾਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਝਾਟੇ ਪਾਈ।'

(ਸੰਗ੍)

ਕੁਕੜ ਨਾ ਬੋਲੇਗਾ, ਤਾਂ ਲੋ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਕੜ ਵੇਖਕੇ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਏ ਤੇ ਉਹ ਅਗੋਂ ਨਖਰੇ ਤੇ ਟਾਲ ਮਟੋਲ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਤੂੰ ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਕੀ ਅਗਲੇ ਕੁੜੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਤੋਰਨ ਲਗੇ ? ਅਖੇ, ਕੁਕੜ ਨਾ ਬੋਲੇਗਾ ਤਾਂ ਲੋ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

(ਸੰਗ੍)

ਕੁਕੜ ਬਾਂਗ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਦਿਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹੇਗਾ ? (ਲੋ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ)

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸਭੋ ਕੁਝ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਚਾਹੇ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਸ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਾਰਨ ਤਾਹਨੇ ਵਜੋਂ ਕਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਹੁਤੀਆਂ ਵਡਿਆਈਆਂ ਨਾ ਸਾਡੇ ਜੀ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ਬਟ ਲੰਘਾ ਲਵਾਂਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਬਾਂਹ ਫੜਨੀ ਸਾਡੀ। ਕੁਕੜ ਬਾਂਗ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹੇਗਾ' ?

(ਸੰਗ੍)

ਕੁਕੜਾਂ ਵਾਲੀ ਲੜਾਈ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾ ਕਾਰਨ ਲੜਾਈ, ਖਾਹ ਮਖਾਹ ਦੀ ਲੜਾਈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਰਾਤ ਗੁਰਮਤਾ ਕੋਈ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਦੀ ਧੜੇਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਨਾ ਨਿਜ ਪੇਟ-ਪਾਲੂ ਧਰਮ ਹਿਤੈਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਕੁਕੜਾਂ ਵਾਲੀ ਲੜਾਈ ਸੀ, ਨਾ ਆਪਣੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਪਿਛੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ ਗ਼ਾਰਕ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨਸੂਬਾ ਸੀ।

(ਸੁੰਦਰੀ— ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕੁਕੜੀ ਦੀ ਬਾਂਗ ਰਵਾ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਰਾਏ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਉਥੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਸਾਡੇ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖਲ ਨਾ ਦੇਣ। 'ਕੁਕੜੀ ਦੀ ਬਾਂਗ ਰਵਾ ਨਹੀਂ।'

(ਸੰਗ੍)

ਕੁਕੜੀ ਦੇ ਜਦੋਂ ਧੁਪ ਨਾਲ ਪੈਰ ਸੜਨ ਲਗਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹ ਚੂਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਦਮ ਉਛਲ ਕੇ ਬੁਢੀ ਬੋਲੀ 'ਗਲ ਇਹ ਵੇ ਧੀਏ ਬਈ ਉਂਝ ਤੇ ਫ਼ਰਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਤਾਈ ਵਿਚ, ਮਾਂ ਕੀ ਤੇ ਤਾਈ ਕੀ। ਪਰ ਵੇਖ ਨਾ ਬੀਬੀ ਰਾਣੀ ਕੁਕੜੀ ਦੇ ਜਦ ਧੁਪ ਨਾਲ ਪੈਰ ਸੜਨ ਲਗਦੇ ਨੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਚੂਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।'

(ਲਵ- ਮੈਰਿਜ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁਕੜੀ ਨਾਈ ਦੀ, ਮੁਜਰਾ ਮੁੱਕਦਮ (ਨੰਬਰਦਾਰ) ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਕੋਈ ਦੇਵੇ ਤੇ ਅਹਿਸਾਨ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਲ ਓਇ ਲੋਕੋ! 'ਕੁਕੜੀ ਨਾਈ ਦੀ ਤੇ ਮੁਜਰਾ ਮੁਕੱਦਮ ਦਾ'। ਰੋਟੀ ਮੈਂ ਖੁਆਂਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਹਸਾਨ ਮਾਮੇ ਦਾ। ਲੋਕਾਂ ਸ਼ਰਮ ਹਯਾ ਲਾਹ ਸੁੱਟੀ ਏ।

(ਸੰਗ੍)

ਕੁਛ ਅੰਨ ਦੇ, ਕੁਛ ਧਨ ਦੇ, ਕੁਛ ਪਹਾੜਾਂ ਵਾਲੀ ਦੇਵੀ ਦੇ। ਕੁਛ ਢੋਲ ਦਮਕਾ ਸਰਵਰ ਦਾ, ਬਾਕੀ ਹਿੜਬਸ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਨੁਖ ਦਾ ਇਕ ਇਸ਼ਟ ਉਪਰ ਨਿਸਚਾ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਤੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਕ ਇਸ਼ਟ ਉਪਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਦੌੜੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। 'ਕੁਛ ਅੰਨ ਦੇ, ਕੁਛ ਧਨ ਦੇ, ਕੁਛ ਪਹਾੜਾਂ ਵਾਲੀ ਦੇਵੀ ਦੇ। ਕੁਛ ਢੋਲ ਦਮਕਾ ਸਰਵਰ ਦਾ, ਬਾਕੀ ਹਿੜਬਸ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ।' (ਸੰਗ੍)

ਕੁੱਛੜ ਕੁੜੀ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਢੰਡੋਰਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਨੇੜੇ ਪਈ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਭਾਲ ਹੋਰ ਥਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਭ ਨੂੰ ਤੁਸਾਂ ਕੋਸਿਆ ਤੇ ਘੜੀ ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਨਿਕਲੀ। ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ 'ਕੁੱਛੜ ਕੁੜੀ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਢੰਡੋਰਾ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁੱਛੜ ਚੁਕੀਦਾ ਭੁੰਜੇ ਪੈਂਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਰ ਗਲ ਮੰਨੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਜ਼ਿੱਦਾਂ ਕਰਦਾ ਜਾਂ ਲੜਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ -ਭਾਬੀ ਜੀ! ਇਸ਼ ਦੀ ਹਰ ਗਲ ਪੂਰੀ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੱਦ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਟਲਦਾ। ਇਹ ਤਾਂ 'ਕੁੱਛੜ ਚੁੱਕੀਦਾ ਭੁੰਜੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।' (ਸੰਗ੍)

ਕੁਝ ਹਾਲੀ ਢਿੱਲਾ, ਕੁਝ ਜੋਤਰਾ ਢਿੱਲਾ।
ਜਾਂ **ਕੁਝ ਦਾਣੇ ਗਿਲੇ, ਕੁਝ ਜੰਦਰ ਢਿਲੇ।**

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਪ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਦਾ ਸਾਥੀ ਵੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ ਜੀ, ਇਹੋ ਜੇਹਾਂ ਨੇ ਕੰਮ ਕਦੀ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। 'ਕੁਝ ਦਾਣੇ ਗਿਲੇ, ਕੁਝ ਜੰਦਰ ਢਿਲੇ'। ਕੁਝ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਨੀਤ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਤੋਂ ਮੈਂ ਕਿਰਪੇ ਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਨਾ ਵੇਖਿਆ। ਬੱਸ, ਕੰਮ ਠਿਸ ਹੋ ਗਿਆ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁਝ ਵਤਾਊਂ ਤੱਤੇ, ਕੁਝ ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੱਤੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਝਗੜਾਲੂ ਹੋਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਭਾਂਬੜ ਤਾਂ ਮਚਣਾ ਹੀ ਸੀ। 'ਕੁਝ ਵਤਾਊਂ ਤੱਤੇ, ਕੁਝ ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੱਤੇ'। ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਝਗੜਾਲੂ ਜੁ ਸਨ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁਟੰਬ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਘਰ।

ਭਾਵ :— ਕੁਟੰਬ ਦੁਖ ਹੀ ਦੇਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਕੁਟੰਬ ਦੀਆਂ ਲਗਨ ਲੀਕਾਂ।
ਦੇ ਦੇ ਰੋਸੀ ਉਚੀਆਂ ਡੀਕਾਂ।
ਇਹ ਕੁਟੰਬ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਘਰ।
ਨਿਕਲ ਭਜ ਨਾ ਫਾਥਾ ਮਰ।
(ਸੁਖਰਾ ਸ਼ਾਹ)

ਕੁੱਟੀ ਚਿੜੀ ਕਪੂਰੀ ਨਾਉਂ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਦਿਖਲਾਵਾ ਬੜਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੱਸ ਜੀ, ਨਾਂ ਨੂੰ ਵਡੇ ਨੇ, ਵਿਚੋਂ ਤਾਂ ਢੋਲ ਦਾ ਪੋਲ ਹੀ ਏ। 'ਕੁੱਟੀ ਚਿੜੀ, ਕਪੂਰੀ ਨਾਉਂ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁੱਤਾ ਸੋ ਜੋ ਕੁੱਤਾ ਪਾਲੇ।
ਕੁੱਤਾ ਦੋਹਤਾ ਘਰ ਨਨਿਹਾਲੇ

ਕੁੱਤਾ ਸੋ ਜੋ ਭੈਣ ਘਰ ਭਾਈ ।
ਕੁੱਤਾ ਸੋ ਜੋ ਸੋਹਰੇ ਘਰ ਜਵਾਈ ।
ਵਡਾ ਕੁੱਤਾ, ਸੋਈ ਭਾਲ ।
ਸਹੁਰਾ ਫਿਰੇ ਜਵਾਈਏ ਨਾਲ ।
ਇਕ ਕੁੱਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਭੌਂਕੇ ।
ਆਪ ਜੀਂਦੇ ਧਨ ਪੁਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪੇ ।

ਭਾਵ ਤੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆ ਗਏ ਹਨ ।

(ਸੰ)

ਕੁੱਤਾ ਰਾਜ ਬਹਾਲੀਐ ਫਿਰ ਚੱਕੀ ਚੱਟੈ ।

ਭਾਵ :— ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ ਤੇ ਬਿਠਾਉ ਮੁੜ ਚੱਕੀ ਹੀ ਚੱਟੇਗਾ, ਅਰਥਾਤ ਨੀਚ ਬੰਦਾ ਨੀਚ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰੇਗਾ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਬਣ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੁੱਤਾ ਰਾਜ ਬਹਾਲੀਐ,
ਫਿਰ ਚੱਕੀ ਚੱਟੈ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੁੱਤਾ ਰੋਟੀ ਲੈ ਗਿਆ ਗੰਗਾ ਮਾਈ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ੁਮ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਏ ਤੇ ਉਹ ਕਹਿ ਦੇਵੇ ਕਿ ਮੈਂ ਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਤੇ ਤੁਸਾਂ ਕਦੀ ਇਕ ਧੇਲਾ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਹੁਣ ਇਹ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਰੁਪਏ ਲਭੇ ਹੀ ਹੋਣਗੇ, ਵਿਚਾਰੇ ਦੇ ਕੰਮ ਆਣਗੇ । ਇਹ ਤੇ ਉਹ ਗਲ ਹੋਈ 'ਕੁੱਤਾ ਰੋਟੀ ਲੈ ਗਿਆ, ਗੰਗਾ ਮਾਈ ਤੇਰੇ ਨਾਂ । (ਸੰਗ੍)

ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਖਾਧਾ ਤੇ ਢਿਡ ਵੀ ਨਾ ਭਰਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਪਰ ਸੁਖ ਫਿਰ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ 'ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਖਾਧਾ ਤੇ ਢਿਡ ਵੀ ਨਾ ਭਰਿਆ' । ਇਹੋ ਹਾਲ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੋਇਆ । ਉਸ ਨੇ ਕਿਸਮਤ ਲਭ ਲਈ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਉਹ ਮਤਲਬ ਫੇਰ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ।

(ਮਿਠਾ ਮੋਹਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁਤਿਆ ਤੇਰੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਤੇਰੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਸਾਥੀ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਮੁਲਾਹਜ਼ੇ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ ਉਸ ਦੇ ਭੈੜੇ ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਦੀ ਗਲ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੋ ਟਕੇ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਨਾ ਮਾਰਦਾ । ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਪਿਉ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਅਖੇ 'ਕੁਤਿਆ ਤੇਰੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਤੇਰੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਹੈ ।'

(ਸੰਗ੍)

ਕੁਤਿਆਂ ਦੇ ਲਕਿਆਂ ਦਰਿਆ ਪਲੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਤਰੋ ! ਤੁਸੀਂ ਰੁੱਸਾ ਨਾ ਕਰੋ, 'ਕੁਤਿਆਂ ਦੇ ਲਕਿਆਂ ਦਰਿਆ ਪਲੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।' ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੀ।

(ਸੰਗ੍)

ਕੁੱਤੀ ਗੋਲ੍ਹਾਂ ਖਾਣ ਗਈ, ਅਗੋਂ ਵਾ ਨਾ ਵਗੀ, ਪਿੱਛੋਂ ਰੋਟੀ ਵੇਲਾ ਖੁੰਝ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਆਸ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਆਈ ਚੀਜ਼ ਗਵਾ ਬਹਿਣੀ ਤੇ

ਅਗੋਂ ਕੁਝ ਲਭਣਾ ਵੀ ਨਾਂਹ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਬਣੀ ਅਖੇ 'ਕੁੱਤੀ ਗੋਲ੍ਹਾਂ ਖਾਣ ਗਈ, ਅਗੋਂ ਵਾ ਨਾ ਵਗੀ, ਪਿੱਛੋਂ ਟੋਟੀ ਵੇਲਾ ਖੁੰਝ ਗਿਆ' । ਘਰ ਬਾਰ ਵੇਚ ਕੇ ਸੁਦਾਗਰੀ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹੇ, ਉਥੋਂ ਘਾਟਾ ਪਾ ਕੇ ਮੁੜੇ । ਇਧਰੋਂ ਸਿਰ ਲੁਕਾਣ ਜੋਗਾ ਜਿਹੜਾ ਕੋਠਾ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਗਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਤੀ ਨੈਣ ਮੰਡਿਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਯੋਗ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਉਪਰ ਲਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਵੀ 'ਕੁੱਤੀ ਨੈਣ ਮੰਡਿਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ' ਥਿਹਾ ਛਡੀ, ਉਜਾੜਾ ਤਾਂ ਪੈਣਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਤੇ ਸੰਦੀ ਪੂਛਲੀ, ਕਦੇ ਨਾ ਸਿਧੀ ਹੋਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਭੈੜੀ ਆਦਤ ਉੱਕੀ ਨਾ ਛੱਡੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਚੰਦਰੀ ਦੀ ਗਲ ਹੀ ਕੀ ਕਹਿਣੀ ਏ ? 'ਕੁਤੇ ਸੰਦੀ ਪੂਛਲੀ, ਕਦੇ ਨਾ ਸਿੱਧੀ ਹੋਏ'। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾ ਤੋਂ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਟੱਲੇਗੀ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਤੇ ਖਾਣ ਜਲੇਬੀਆਂ, ਪੋਹਤ ਭੁੱਖੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਿਲੇ ਨਾ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਮੌਜਾਂ ਕਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ ਜੀ, ਇਹ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਦਾ ਨਿਆਂ ਹੈ ਕਿ 'ਕੁਤੇ ਖਾਣ ਜਲੇਬੀਆਂ, ਪੋਹਤ ਭੁੱਖੇ' । ਗੁਣਵਾਨਾ ਦੀ ਤਾਂ ਇਥੇ ਪੁਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਵਿਹਲੜ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਦੇ ਨੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਤੇ ਚੰਦਨੁ ਲਾਈਐ ਭੀ ਸੋ ਕੁੱਤੀ ਧਾਤੁ ॥

ਭਾਵ :— ਤੁਸੀਂ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਜਿੰਨੀ ਵਾਰ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਚੰਦਨ ਲਾਉ, ਉਹ ਕੁੱਤੇ ਵਾਲੀ ਖਸਲਤ ਨਹੀਂ ਛਡੇਗਾ । ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਦਿਉ, ਉਹ ਮੰਦਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਪੱਥਰ ਪਾਲਾ ਕਿਆ ਕਰੇ,
ਖੁਸਰੇ ਕਿਆ ਘਰ ਵਾਸ ।।
ਕੁੱਤੇ ਚੰਦਨੁ ਲਾਈਐ
ਭੀ ਸੋ ਕੁੱਤੀ ਧਾਤ ।।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਕੁੱਤਾ ਵੈਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕੋ ਕੰਮ ਜਾਂ ਜ਼ਾਤ ਸ਼ਰੀਕੇ ਵਾਲੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਈਰਖਾ ਕਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ 'ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਕੁੱਤਾ ਵੈਰੀ' । ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਹ ਇਸੇ ਗਲ ਤੋਂ ਸੜੇ, ਪਈ ਮੇਰੀ ਨੌਕਰੀ ਉਹਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਲਗੀ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਹੱਡੀ ਵਾਲਾ ਸੁਆਦ । ਜਾਂ ਕੁੱਤੇ ਨੇ ਹੱਡੀ ਵਾਲਾ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛਡਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਬੁਰੀ ਵਾਦੀ ਜਾਂ ਆਦਤ ਨਾ ਛਡਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਜਦ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਜਾਤਾ ਜੁ ਪ੍ਰਿਤਮਾਂ ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਆਸ ਰਖਣੀ ਲੋਹੇ ਦੇ ਦਾਣੇ ਚਬਾਨ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਨਿਰਾਸਤਾ ਦੀ ਹੱਦ ਨਾ ਰਹੀ । ਫਿਰ ਵੀ ਕੁੱਤੇ ਨੇ ਹੱਡੀ ਦਾ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛਡਿਆ ।

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਪੂਛ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਨਲਕੀ ਵਿੱਚ ਪਾ ਛੱਡੋ, ਸਿੱਧੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਥੂ ਰਾਮ ਨੇ ਕੀ ਸੋਰਨਾ ਹੈ ? ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਪੂਛ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਨਲਕੀ ਵਿਚ ਪਾ ਛੱਡੋ ਸਿੱਧੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਛਡੋ ਇਸ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਖਹਿੜਾ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਮੌਤ ਆਵੇ, ਤਦ ਮਸੀਤੀਂ ਚੜ੍ਹਕੇ ਮੂਤਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੰਦੇ ਦਿਨ ਆ ਜਾਣ, ਤਦ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਠੀਕ ਹੈ ਭਾਈ, ਜਦ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਮੌਤ ਆਵੇ, ਤਦ ਉਹ ਮਸੀਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੂਤਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਵੀ ਮਰਨ ਸਿੱਟੀ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਏ। ਤਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾ ਬੈਠਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਗਲ ਵਾਸਣੀ ਨਾ ਸਰਾਫ਼ੀ ਸਾਜ।

ਭਾਵ :—ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਗਲ ਵਾਸਣੀ ਬੰਨ੍ਹ ਦੇਈਏ, ਤਦ ਉਹ ਸਰਾਫ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਸਾਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਭਾਵ ਛੋਟੇ ਜਾਂ ਨੀਚ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਸ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਗੁਣ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਖੁੱਥੀ ਖਿੰਡਾ ਬਹੈ ਕਿਉਂ ਹੋਇ ਬਜਾਜ।
ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਗਲ ਵਾਸਣੀ ਨਾ ਸਰਾਫੀ ਸਾਜ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਖੀਰ ਨਹੀਂ ਪੱਚਦੀ ਜਾਂ **ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਘਿਉ ਨਹੀਂ ਪੱਚਦਾ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਹੌਛੇ ਜਾਂ ਕਮੀਨੇ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਉਸਦੀ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਾਹ ਜੋ ਜ਼ੋਰ ਲਗਦਾ ਈ ਲਾ ਲੈ ਜਾ ਕੇ। ਤੁਲਦੀ ਖੁਲਦੀ ਨੂੰ ਲਿਆਕੇ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਏ, ਤੇ ਸਗੋਂ ਲਗੀ ਏ ਉਲਟਾ ਰੌਹਬ ਪਾਣ। 'ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਖੀਰ ਨਹੀਂ ਨਾ ਪਚੀ।'
(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁੱਤੇ ਭੌਂਕਣ ਤਾਂ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕੀ ?

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਕੁੱਤੇ ਭੌਂਕਣ ਤਾਂ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕੀ' ? ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਜੀ ਚਾਹੇ ਕਹਿ ਲਉ। ਮੇਰਾ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਨਾ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁਨਾਲੀ ਹੇਠ ਲੁਕਾਇਆਂ ਲੁਕੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਵੇਖੋ :—ਇਸ਼ਕ ਤੇ ਮੁਸ਼ਕ ਛੁਪੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ।

ਭਾਵ :—ਪਰਗਟ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਲੁਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਸੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪੁਨੂੰ ਨਾਲ ਹੁਣ 'ਕੁਨਾਲੀ ਹੇਠ ਲੁਕਾਇਆਂ ਲੁਕਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿੰਦਾ।' ਹੁਣ ਇਸ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕ ਫੈਲ ਚੁਕੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁੱਪੀ ਦੇ ਵਿਚ ਰੋੜ ਖੜਕਦਾ।

ਭਾਵ :—ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕੁੱਪੀ ਦੇ ਵਿਚ ਰੋੜ ਖੜਕਦਾ,
ਮੂਰਖ ਆਖੇ ਬੋਲੇ ਕਉਣ ?"
(ਕਾਫ਼ੀਆਂ—ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਕੁੱਪੀ ਰੋੜ ਛਣਕਾਵੇ ਅਨਮੋੜ।

ਭਾਵ :—ਬੇ-ਅਰਥ ਗਲ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਲੜਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਹਿਕੇ ਚੁਪ ਹੋ ਗਿਆ; "ਸਾਈਂ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕੁਪੇ ਵਿਚ ਰੋੜ ਖੜਕਦੇ ਹੀ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੇ ਨੇ।"

(ਗੰਗਾ ਜਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁੱਥੇ ਨੂੰ ਲੱਤ ਕਾਰੀ ਆਈ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਰੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬੁਰਾ, ਪਰ ਉਲਟਾ ਅਗੋਂ ਉਸਨੂੰ ਲਾਭ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਮ ਨੇ ਹਰੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੋੜਾ ਅਟਕਾਉਣ ਦਾ ਬੜਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਇਸਨੇ ਉਲਟਾ ਉਸਨੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਅਗੇਰੇ ਪੁਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੁੱਥੇ ਨੂੰ ਲੱਤ ਕਾਰੀ ਆਈ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁਮੈਤ ਟੱਟੂ, ਨਾ ਜਾਣੇ ਮਖੱਟੂ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਅਣਜਾਣ ਦੇ ਹਥੋਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਬੇਕਦਰੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਕਮਲੇ ਨੂੰ ਪਸ਼ਮੀਨੇ ਦੀ ਚਾਦਰ ਦੀ ਕੀ ਕਦਰ ਸੀ? ਉਸਨੇ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਲੋਈ ਵਾਂਗ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਸਿਆਣੇ ਸਦਾ ਸੱਚ ਹੀ ਆਖਦੇ ਹਨ: ਕੁਮੈਤ ਟੱਟੂ ਨਾ ਜਾਣੇ ਮਖੱਟੂ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁਰੁਤਾ ਬੀਜ ਬੀਜੈ ਨਹੀ ਜੰਮੈ...

ਭਾਵ :—ਠੀਕ ਰੁਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬੀ ਬੀਜਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਜੰਮਦਾ। ਭਾਵ, ਹਰ ਕੰਮ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਅਨਿਕ ਕਰਮ ਕੀਏ ਬਹੁਤੇਰੇ ॥
ਜੋ ਕੀਜੈ ਸੋ ਬੰਧਨੁ ਪੈਰੇ ॥
ਕੁਰੁਤਾ ਬੀਜੁ ਬੀਜੈ ਨਹੀ ਜੰਮੈ
ਸਭੁ ਲਾਹਾ ਮੂਲੁ ਗਵਾਇਦਾ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਕੁਲਾਬੀ ਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਕੁਲਾਬਾ ਮੁਲ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵੀ ਮਾਮੂਲੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੀਪ—ਨਥੋ, ਇਹ ਕੀ ਸੁਗਾਤ ਲੈ ਆਂਦੀ ਆ? ਇਹਦੀ ਸ਼ਕਲ ਤਾਂ ਵੇਖ।

ਨਥੋ—ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਕੀ ਏ? ਇਕ ਪੈਸਾ। ਅਖੇ 'ਕੁਲਾਬੀ ਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਕੁਲਾਬਾ ਮੁਲ'—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਸੀ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਮੁਲ ਵੀ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁੜਮ ਵਿਗੁੱਤਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਗਵਾਂਢ ਵਿਗੁੱਤਾ ਮੰਦਾ। ਜਾਂ ਕੁੜਮ ਕੁਪੱਤਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਗਵਾਂਢ ਕੁਪੱਤਾ ਮੰਦਾ।

ਭਾਵ :—ਸਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਗਾੜ ਤਾਂ ਕਦੀ ਕਦਾਈਂ ਦੁਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗਵਾਂਢੀ ਨਾਲ ਸਦਾ ਹੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਦੀ ਨਿਤ ਦੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ। 'ਕੁੜਮ ਵਿਗੁੱਤਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਗਵਾਂਢ ਵਿਗੁੱਤਾ ਮੰਦਾ।' ਨਿਤ ਦਾ ਵਾਹ ਜੋ ਪੈਣਾ ਹੋਇਆ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁੜੀ ਜੰਮੀ ਤੇ ਹੱਡ ਛੁਟੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਰਦਾ ਅੱਕ ਜਾਵੇ ਤੇ ਘਾਟੇਵੰਦਾ ਸੌਦਾ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਖ਼ਲਾਸੀ ਪਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਚਾ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ, ਇਹ ਕੰਮ ਗਲੋਂ ਤਾਂ ਲੱਥਾ; 'ਕੁੜੀ ਜੰਮੀ ਤੇ ਹੱਡ ਛੁਟੇ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੀ ਸਹੀ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁੜੀਆਂ, ਚਿੜੀਆਂ, ਬਕਰੀਆਂ ਤੇ ਤਿੰਨੇ ਜਾਤੀਂ ਅਥਰੀਆਂ।

ਭਾਵ :—ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਚੰਚਲਤਾ ਦਸਣ ਸਮੇਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ ਜੀ, ਚੁਪ ਕਰ ਛਡੋ, ਇਹ ਬੁਰੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਨੇ। ਬਥੇਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਿਰ ਖਪਾਈ ਦਾ ਏ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨਹੀਂ ਪੋਂਹਦੀ। ਸੱਚ ਕਿਸੇ ਕਿਹਾ ਏ ਅਖੇ 'ਕੁੜੀਆਂ, ਚਿੜੀਆਂ, ਬਕਰੀਆਂ ਤੇ ਤਿੰਨੇ ਜਾਤੀਂ ਅਥਰੀਆਂ।'

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁੜੀਆਂ ਤੇ ਧੇਕਾਂ ਵਧਦਿਆਂ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

ਭਾਵ :— ਧੀਆਂ ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਵਡੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖਿਆ ਈ, ਕੀਕਣ ਲਗਰ ਵਾਂਗ ਵਧੀ ਏ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ। ਸੱਚ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕੁੜੀਆਂ ਤੇ ਧੂੰਕਾਂ ਵਧਿਆਂ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

(ਲਵ ਮੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੂੜ ਇੱਕ, ਗੰਢੀ ਸਉ ਫੇਰੇ ॥

ਭਾਵ :—ਕੂੜ ਨੂੰ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਛਪਾਉ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਪਾਜ ਖੁਲ੍ਹ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਧੁ ਸੰਗਤ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦਿ ਵਿਣੁ ਥਾਉ ਨਾ,
ਪਾਇਨ ਭਲੇ ਭਲੇਰੇ।
ਕੂੜ ਇਕ ਗੰਢੀ ਸਉ ਫੇਰੇ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੂੜ ਸੱਚ ਜਿਉਂ ਵਟ ਘੜੋਟਾ।

ਭਾਵ :—ਕੂੜ ਤੇ ਸੱਚ ਦਾ ਘੜੇ ਵੱਟੇ ਦਾ ਵੈਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੂਰਜ ਇੱਕ ਚੜ੍ਹੰਦਿਆਂ ਹੁਇ ਅਠਖੰਡ ਪਵੈ ਫਲਫੋਟਾ।
ਕੂੜਾ ਸੱਚ ਜਿਉਂ ਵਟ ਘੜੋਟਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੂੜ ਨਾ ਪਹੁੰਚੇ ਸਚ ਨੋ ਸਉ ਘਾੜਤ ਘੜੀਐ।

ਭਾਵ :—ਕੁਝ ਵੀ ਪਏ ਕਰੀਏ, ਪਰ ਝੂਠ ਸੱਚ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਸ— ਠੀਕ ਹੈ : 'ਕੂੜ ਨਾ ਪਹੁੰਚੇ ਸੁਚ ਨੋ ਸਉ ਘਾੜਤ ਘੜੀਐ'—ਆਖਰ ਸਚਾਈ ਦੀ ਹੀ ਜਿਤ ਹੋਣੀ ਹੈ।

(ਕਮਲ ਕੁਮਾਰੀ— ਹਚਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕੂੜ ਨਿਖੁਟੇ ਨਾਨਕਾ, ਓੜਕਿ ਸਚਿ ਰਹੀ।

ਭਾਵ :—ਕੂੜੇ ਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਆਖਰ ਬਚਾ ਸੱਚ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਵਣੁ ਜਾਣੁ ਨਾ ਸੁਝਈ ਭੀੜੀ ਗਲੀ ਚਹੀ ॥
ਕੂੜ ਨਿਖੁਟੇ ਨਾਨਕਾ ਓੜਕਿ ਸਚਿ ਰਹੀ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਰਾਮ ਕਲੀ)

ਕੂੜ ਬੋਲਿ ਮਰਦਾਰੁ ਖਾਇ ॥

ਭਾਵ :—ਝੂਠ ਬੋਲ, ਹਰਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੂੜ ਬੋਲਿ ਮਰਦਾਰੁ ਖਾਇ ॥
ਅਵਰੀ ਨੋ ਸਮਝਾਵਣਿ ਜਾਇ ॥
ਮੁਠਾ ਆਪ ਮੁਹਾਏ ਸਾਥੈ ॥
ਨਾਨਕ ਐਸਾ ਆਗੂ ਜਾਪੈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

"ਕੂੜੁ ਰਾਜਾ, ਕੂੜੁ ਪਰਜਾ, ਕੂੜੁ ਸਭੁ ਸੰਸਾਰੁ ॥"

ਭਾਵ :—ਰਾਜਾ, ਪਰਜਾ ਤੇ ਸੰਸਾਰਕ ਸਨਬੰਧ ਸਭ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕੂੜੁ ਰਾਜਾ ਕੂੜੁ ਪਰਜਾ ਕੂੜੁ ਸਭੁ ਸੰਸਾਰੁ।
ਕੂੜੁ ਮੰਡਪ ਕੂੜੁ ਮਾੜੀ ਕੂੜੁ ਬੈਸਣ-ਹਾਰੁ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਕੂੜੇ ਕੂੜਾ ਜੋਰ ਹੈ।

ਭਾਵ:—ਝੂਠਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਵੀ ਝੂਠਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੂੜੇ ਕੂੜਾ ਜੋਰ ਹੈ ਸੱਚ ਸਤਾਣੀ ਗਰਬ ਗਰੂਰੀ।
ਕੂੜ ਨਾ ਦਰਗਹ ਮੰਨੀਐ ਸੱਚ ਸੁਹਾਵਾ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰੀ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੇਸਰ ਦੀ ਕਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਕਸੁੰਭੇ ਦਾ ਬੂਟਾ।

ਭਾਵ: —ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਪੈਣ ਲਗ ਪੈਣੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੀਰ ਕੇਸਰ ਦੀ ਕਿਆਰੀ ਵਿਚ ਕਸੁੰਭੇ ਦਾ ਬੂਟਾ ਉਗ ਹੀ ਪਿਆ ! ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਅੰਦਰਖਾਨੇ ਘਰ, ਜਾਇਦਾਦ—ਸਭ ਕੁਝ ਨਵੀਂ ਵਹੁਟੀ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ।

(ਮਿੱਠਾ ਮੁਹਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੇਤੇ ਲੈ ਲੈ ਮੁਕਰੁ ਪਾਹਿ ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਪਾ ਕੇ ਵੀ ਕੋਈ ਮੁਕਰਦਾ ਫਿਰੇ । ਕੋਈ ਇਕਰਾਰ ਤੋਂ ਫਿਰ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਲਹਿਣਾ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਹਾਸੇ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਪਾਸੋਂ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਸੁਥਰੇ ਦਾ ਮੁਕਰ ਜਾਣਾ । ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੁਛਣਾ ਤਾਂ ਆਖਣਾ, "ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚੋਵ ਜੀ ਦੇ ਵਾਕ ਪਰ ਚਲਦਾ ਹਾਂ : 'ਕੇਤੇ ਲੈ ਲੈ ਮੁਕਰੁ ਪਾਹਿ' ।।"

(ਹੰਸ ਚੋਗ— ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਕੈਰਾ ਪਸਾਰੀ ਤੇ ਚੋਗਾ ਹਲਵਾਈ, ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਰੱਬ ਕਦੇ ਨਾ ਪਾਈ ।

ਭਾਵ :—ਪੇਟੂ ਹਲਵਾਈ ਤੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਸਾਰੀ ਨੂੰ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਪੁਜਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਬ ਨੇ ਰਾਮੂ ਪਸਾਰੀ ਅਤੇ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਹਲਵਾਈ ਦੀ ਖ਼ੂਬ ਜੋੜੀ ਬਣਾਈ ਹੈ । ਇਹ ਢੇਰ ਪੂਰੀਆਂ ਪਾਉਣਗੇ । ਇਕ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜਾ ਪੇਟੂ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹੀ ਕਿਤੇ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਘੜੀ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਕਿ "ਕੈਰਾ ਪਸਾਰੀ ਤੇ ਚੋਗਾ ਹਲਵਾਈ, ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਰੱਬ ਕਦੇ ਨਾ ਪਾਈ ।" (ਸੰਗ੍)

ਕੋਈ ਹਰਿਆ ਬੂਟ ਰਹਿਓਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਐਸਾ ਚੁਣ ਕੇ ਖਾਧਾ, ਜਿਵੇਂ ਮਕੜੀ ਦੇ ਪਿਆਂ 'ਕੋਈ ਹਰਿਆ ਬੂਟ ਰਹਿਓਰੀ'

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਛੀਹ ਕੀਤਿਆਂ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਤ੍ਰੇਹ ਲੱਗੀ ਤੇ ਸਭ ਕੋਈ ਖੂਹ ਖੁਦਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਭਲੇ ਲਈ ਹੀ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੋਹਣੀ—ਸੱਤ ਹੈ ਤਾਈ ਜੀ ! ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਲਈ ਇਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਸੋ । ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਛੀਹ ਕੀਤਿਆਂ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਤ੍ਰੇਹ ਲੱਗੀ ਤੇ ਸਭ ਕੋਈ ਖੂਹ ਪੁਟਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਦਸੋ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕੋਈ ਖ਼ਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਵਾੜਾ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਕਾਫ਼ੀ ਔਖੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇ । ਮਾਮੂਲੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਫੀਮੀ ਨੂੰ ਕੈ ਕਰਾਉਣੀ, ਜਲਾਬ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਦਸਤ ਮਰੋੜ ਬੰਦ ਕਰਨੇ, ਕਿਸੇ ਸਿਰ ਦੇ ਰੋਗੀ ਦੀ ਦਵਾ ਕਰਨਾ, ਹਕੀਮ ਲਈ ਕੋਈ ਖ਼ਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਵਾੜਾ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉਠੇ ਤੇ ਖਰਬੂਜਾ ਭੰਨ ਕੇ ਖਾ ਲਿਆ ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕੋਈ ਦਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਏ ।

ਭਾਵ :—ਮਰਨ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਕੀ ਸਦੀਏ ! ਉਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਦਮਾਂ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍)

ਕੋਈ ਮਰੇ ਕੋਈ ਜੀਵੇ, ਸੁਥਰਾ ਘੋਲ ਪਤਾਸੇ ਪੀਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਹਾਨ ਜਾਂ ਲਾਭ ਦਾ ਨਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰੇ ਤੇ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੈਨੂੰ ਆਮਣੇ ਬਨਾਓ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਸੁਝਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। 'ਕੋਈ ਮਰੇ, ਭਾਵੇਂ ਜੀਵੇ, ਸੁਥਰਾ ਘੋਲ ਪਤਾਸੇ ਪੀਵੇ' ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਰੁਪਏ ਕਿਥੋਂ ਲਿਆਵਾਂ। ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਇਹੋ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਚੋਰੀ ਬੇਈਮਾਨੀ ਕਰਕੇ ਲਿਆਵਾਂ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਪਹਿਨਾਵਾਂ, ਉਡਾਵਾਂ।

(ਸਿਆਣੀ ਮਾਤਾ—ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਕੋਹ ਨਾ ਚਲੀ ਤੇ ਬਾਬਲ (ਬਾਬਾ) ਤਿਹਾਈ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਥਕ ਜਾਂ ਅਕ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਦ—ਪਿਆਰੀ ਕੋਹ ਨਾ ਚੱਲੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਤਿਹਾਈ। ਹੁਣ ਥਕ ਗਈ ਏਂ। ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋੜ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੱਤੀ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਮਲੂਕ ਜ਼ਾਦੀ ਏਂ।

(ਰਜਨੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੋਹਲੀਆਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵੈਂਗਣ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਫਿਰ ਚੈਂਗਣ ਫਿਰ ਮੋਹਕੜੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :—ਕੋਹਲੀ ਜ਼ਾਤ ਦੇ ਲੋਕ ਗਲ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਦਸਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੱਸੀ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਈਏ ਇਸ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਇਮਾਰਤ ਉਤੇ ਕਿੱਥੋਂ ਲਗ ਗਏ। ਪਰ ਤੁਹਾਡਾ ਵੀ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ। ਕੋਹਲੀਆਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵੈਂਗਣ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਫਿਰ ਚੈਂਗਣ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਫਿਰ ਮੋਹਕੜੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। (ਸੰਗ੍)

ਕੋਟ ਖਾ ਕੇ ਕਿੰਗਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲਗਦੀਆਂ ਨੇ।

ਭਾਵ :—ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਕਰਨੀ, ਪਰ ਕਾਫ਼ੀ ਕੁੱਝ ਗੁਆ ਕੇ ਪਿੱਛੋਂ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਤਾਂ ਨਵਾਬੋ ਬੜੀ ਔਖੀ ਜਾਪਦੀ ਏ। ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦੀ ਏ। ਅਗੇ ਧਨ ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਾਹ ਰੋੜ੍ਹਦੀ ਸੀ। "ਕੋਟ ਖਾ ਕੇ ਕਿੰਗਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲਗਦੀਆਂ ਨੇ।" ਪਰ ਇਵੇਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਏ। (ਸੰਗ੍)

ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ, ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ।

ਵੇਖੋ :—ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਖਸਮ ਨੂੰ ਖਾਇ ਜਮੀਤਾ।

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੇ ਸਬੰਧ ਖਿੱਚ ਲੈਣੇ ਜਾਂ ਕੰਮ ਕੱਢ ਕੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਦੇਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ—ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੱਢ ਜੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ ਤੇ ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ। ਹੁਣ ਵੀ ਉਹ ਅੱਖਾਂ ਨਾ ਫੇਰੇ? (ਸੰਗ੍)

ਕੋਠੇ ਚਾੜ੍ਹ ਪੌੜੀ ਖਿੱਚ ਲੈਣੀ।

ਭਾਵ :—ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੜਾ ਭਰੋਸਾ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਆਦਰ ਦੇਣਾ ਤੇ ਫਿਰ ਮੁਕਰ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਤਾਂ ਖੈਰ ਹੋਇਆ ਸੋ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਉਦੋ ਸ਼ੰਕਰ ਦੀ ਮੱਤ ਨੂੰ ਕੀ ਕਹੇ ਕੋਈ, ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਠੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਮਗਰੋਂ ਪੌੜੀ ਖਿੱਚ ਲਈ ਸੂ। ਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਸੁਧਾਰਕ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਏ ਤੇ ਕਰਤੂਤ ਛੋਕੜ ਦੀ ਵਾਰੀ ਏਹ।

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੋਰੜ ਮੋਠ ਨ ਰਿਝੱਦੀ ਕਰ ਅਗਨੀ ਜੋਸ਼।

ਭਾਵ :—ਕੋਰੜੂ ਮੋਠ ਦਾ ਦਾਣਾ ਰਿੱਝਦਾ ਨਹੀਂ ਭਾਵੇਂ ਅੱਗ ਦੇ ਕੇ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਉਬਾਲੋ। ਭਾਵ, ਜੇ ਇਕ ਕੋਈ ਮੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਚੰਗਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਦੋਸ਼।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੋਰੜ ਮੋਠ ਨ ਰਿਝੱਈ ਕਰ ਅਗਨੀ ਜੋਸ਼ ।
ਸਹਸ ਫਲਹੁੰ ਇਕ ਵਿਗੜੇ ਤਰਵਰ ਕੀ ਦੋਸ਼ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੋਰਾ ਲੜੇ ਸਹਾਇਕ ਸੈਲਾਬ ।

ਭਾਵ :— ਬੇ-ਲੋੜਾ ਕੱਕਰ ਪਵੇ ਤਾਂ ਦੁਖੀ ਹੋਈਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਦ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੜ੍ਹ ਆਵੇ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੱਕਰ ਵੀ ਜੰਮਿਆ ਪਾਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਵੇਲੇ ਮਿਲਦਾ ਤੇ ਫ਼ਸਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਜਦ ਸੜੀਆਂ ਖੇਤੀਆਂ ਵਿਚ ਹੜ੍ਹ ਬਣ ਕੇ ਲਗੇ, ਤਾਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । 'ਕੋਰਾ ਲੜੇ, ਸਹਾਇਕ ਸੈਲਾਬ ।" (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਲਿਆਂ ਦੀ ਦਲਾਲੀ ਵਿੱਚ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਦੇਂਦਿਆਂ ਬਦਨਾਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲਭੂ—ਭਲਾ ਦਸੋ ਖਾਂ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਅਸੀਂ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਕੀ ਲੈਣਾ ਏਂ । 'ਕੋਲਿਆਂ ਦੀ ਦਲਾਲੀ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ।'

(ਰਜਨੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੌਡੀ ਕੌਡੀ ਜੋੜਿਆਂ ਤਾਂ ਬਣਿਆ ਲੱਖ ਕਰੋੜ ।

ਭਾਵ :—ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਪੈਸਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰ, ਧਨੀ ਬਣ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਤਾਂ ਆਸਾ ਸਿੰਘ ਲੱਖਾਂ ਵਿਚ ਖੇਡਦਾ ਹੈ । 'ਕੌਡੀ ਕੌਡੀ ਜੋੜ ਕੇ ਬਣਿਆ ਲੱਖ ਕਰੋੜ ।' ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਕਰਾਮਾਤ ਕਰ ਵਿਖਾਈ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੌਡੀ ਨਹੀਂ ਪੱਲੇ ਸੈਰ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਚੱਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਪੈਸਿਆਂ ਬਿਨਾਂ ਮੌਜਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਜਾਂ ਕੰਮ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੀਲਾ ਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਕੌਡੀ ਨਹੀਂ ਪੱਲੇ ਤੇ ਸੈਰ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਚਲੇ ।' ਫੜਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਤੇ ਘਰ ਟੁਕਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੌਡੀ ਨਾ ਹੋਇ ਪਾਸ ਤਾਂ ਮੇਲਾ ਲੱਗੇ ਉਦਾਸ ।

ਭਾਵ :— ਪੈਸੇ ਬਿਨਾਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੂਤ ਬਹਿੰਦਾ ਜਾਂ ਸੌਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਿਨਾਂ ਧਨ ਦੇ ਕਿਹੜਾ ਗੁਜ਼ਗਾਰ ਕਰੀਏ । 'ਕੌਡੀ ਨ ਹੋਏ ਪਾਸ, ਤਾਂ ਮੇਲਾ ਲਗੇ ਉਦਾਸ ।' ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਹਰ ਪਾਸੇ ਨਿਸ਼ਫਲਤਾ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੌਡੀ ਲੱਭੀ ਦੇਣ ਚਾ, ਬੁਚਕੇ ਲੈਣ ਸੰਭਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਥੋੜੇ ਮੁਲ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਹੱਥ ਆਵੇ, ਉਹ ਤਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ; ਪਰ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ ਚੁਪੀਤੇ ਹੀ ਹਜ਼ਮ ਕਰ ਲਈ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੁਰਜਣ ਜਾਏ ਬਜ਼ਾਰ ਮੈ ਡਿਠੋ ਹੋਰ ਹਵਾਲ
ਕੌਡੀ ਲਭੀ ਦੇਣ ਚਾ, ਬੁਚਕੇ ਲੈਣ ਸਮਾਲ ।

(ਸੰਤ ਸੁਰਜਣ ਦਾਸ)

ਕੌਣ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਖੇ : ਇੰਜ ਨਹੀਂ, ਇੰਜ ਕਰ ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਨੂੰ (ਜਾਂ ਵੱਡੇ ਨੂੰ) ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਤੋਂ ਕੌਣ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਅਸਵਾਰੀ ਹਾਥੀ ਘੋੜਿਆਂ ।
ਪੰਡਤ ਪੈਰ ਪਿਆਦੇ ਪਾਟੇ ਜੋੜਿਆਂ ।
ਕਰਦੇ ਸੁਘੜ ਮਜੂਰੀ ਮੂਰਖ ਦੇ ਜਾਏ ਘਰਿ ।
ਵਜੀਦਾ ਕੌਣ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਖੇ ਇੰਜ ਨਹੀਂ ਤੇ ਇੰਜ ਕਰ । (ਵਜੀਦ)

ਕੌਣ ਸਿਆਣੀ ? ਜੋ ਖਸਮੇਂ ਭਾਣੀ । ਵੇਖੋ :

'ਉਹੀ ਰਾਂਡੀ ਜੋ ਖਸਮੇਂ ਭਾਣੀ ।'

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ, ਉਹੀ ਸਿਆਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕੌਣ ਸਿਆਣੀ ? ਜੋ ਖਸਮੇਂ ਭਾਣੀ' ਵਿਦਾਈ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੀ ਕਰੇ, ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਕੀ ਨਹੀਂ ਭਾਂਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਕੌਣ ਕਹੇ ਰਾਣੀਏਂ, ਨੀ ਅੱਗਾ ਢੱਕ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਭੁੱਲ ਦੱਸਣ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੇ ਘਰ ਜੇ ਰੱਬ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸੂ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਸ ਦੇ ਨੇ ? ਇਹ ਵੀ ਸਮਝੋ ਤਾਂ ਉਸੇ ਦੇ ਨੇ । ਪਰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਗੱਲ ਏ ਨਾ, ਉਸਨੂੰ ਕੌਣ ਆਖੇ; "ਰਾਣੀਏ ਅੱਗਾ ਢੱਕ ?"

(ਲਵ-ਮੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਵੇ ਜਾਵੇ, ਦਾਣਾ ਪਾਣੀ ਲਿਆਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਅੰਨ-ਜਲ ਬੜਾ ਪਰਬਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਵੇ ਜਾਵੇ, ਦਾਣਾ ਪਾਣੀ ਲਿਆਵੇ ।' ਤੁਸਾਂ ਕਿੱਥੋਂ ਮੇਰੇ ਘਰ ਚਰਨ ਪਾਏ ਸਨ । ਅੰਨ ਜਲ ਹੀ ਤੋਰ ਕੇ ਲੈ ਆਇਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਕੌਣ ਚੁਕੇ ਪੂਤ ਪੱਗੜ ਦੇ ।

ਭਾਵ :—ਬੜਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿੰਮੇਂ ਲੈਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਭਾਰ ਚਾਣਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਭਾਰ ਨਾ ਚਾਵਣਾ ਸਹਿਲ ਹੈ । "ਕੌਣ ਚੁਕੇ ਪੂਤ ਪਗੜ ਦੇ ।"

(ਹੰਸ ਚੋਗ — ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਕੌੜਾ ਬੋਲ, ਬੇੜੀ ਡੋਲ ।

ਭਾਵ :— ਮੰਦਾ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਗ ਭਰੀ—ਬੱਚੀ, ਹਰਬੰਸ ! ਕੌੜਾ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੌਰਦਾ, 'ਕੌੜਾ ਬੋਲ, ਬੇੜੀ ਡੋਲ ।' ਸਗੋਂ ਕੁਝ ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਕੰਡਾ ਕਢਾਣ ਆਈ ਤੇ ਗੰਢੀ (ਗਰਦਨ) ਭੰਨਾ ਬੈਠੀ ।

ਭਾਵ :—ਆਈ ਤਾਂ ਦੁੱਖ ਹਟਾਣ ਨੂੰ, ਪਰ ਉਲਟਾ ਦੁੱਖ ਸਹੇੜ ਬੈਠੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕੰਡਾ ਕਢਾਣ ਆਈ ਤੇ ਗੰਢੀ ਭੰਨਾ ਬੈਠੀ ।' ਆਏ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਦਿਲ ਹੌਲਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਸੀ । ਪਰ ਤੁਸਾਂ ਉਲਟਾ ਹੋਰ ਦੁਖੀ ਕਰ ਤੋਰਿਆ । (ਸੰਗ੍)

ਕੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਦਾਖ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦੇ ਨੈ ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਭਲੇ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਨੰਬਰਦਾਰ ਜੀ ! ਕੰਮ ਤਾਂ ਮਾੜੇ ਕਰਨੇ, ਫਿਰ ਸੋਭਾ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ । 'ਕੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਦਾਖ ਇਕੱਠੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ' ?

(ਸੰਗ੍)

ਕੰਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਡਾ ਕਢੀਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਦੁਖ ਉਠਾਕੇ ਹੀ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਸੁਖ ਕਿਥੇ ? ਕੰਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਡਾ ਕਢੀਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਕੰਤ ਨਾ ਪੁਛੇ ਵਾਤੜੀ ਸੋਹਾਗ ਗਣਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਪਤੀ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਦਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੋਹਾਗਣ ਦਸਦੀ ਹੈ । ਭਾਵ, ਚੰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਬੰਧ ਪੱਕੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪ ਨ ਵੰਞੈ ਸਾਹੁਰੈ ਸਿਖ ਲੋਕ ਸੁਣਾਵੇ ।
ਕੰਤ ਨਾ ਪੁਛੈ ਵਾਤੜੀ, ਸੋਹਾਗ ਗਣਾਵੇ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੰਧ ਵਿੱਥ ਕੰਧਾਰ ਵਿੱਥ ਜਾਂ ਕੰਧ ਓਹਲੇ ਪ੍ਰਦੇਸ ।

ਭਾਵ :— ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿੰਨਾ ਲੁਕਾ ਜਾਂ ਪੜਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਜਾਂ ਮੇਲ ਜੋਲ ਘੱਟਣ ਨਾਲ ਕਾਫ਼ੀ ਲੰਮਾ ਵਿਛੋੜਾ ਪੈ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਰਮਨ - ਦੀਵਾਰ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਕੰਧ ਵਿੱਥ ਤੇ ਕੰਧਾਰ ਵਿੱਥ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਵੀ ਕੰਨ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਮੂੰਹੋਂ ਕੱਢੋ, ਉਹ ਛੁਪੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੱਲ ਸੋਚ ਕੇ ਤੇ ਅੱਗਾ ਪਿੱਛਾ ਵੇਖ ਕੇ ਕਰਿਆ ਕਰੋ । ਜ਼ਮਾਨਾ ਬੜਾ ਖ਼ਰਾਬ ਏ । ਕੰਧਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੰਨ ਲਗੇ ਹੋਏ ਨੇ । ਇਹ ਨਾ ਸਮਝੋ ਜੁ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਗੱਲ ਲੁਕੀ ਰਹਿ ਗਈ । (ਸੰਗ੍)

ਕੰਧੀ ਉਤੈ ਰੁਖੜਾ ਕਿਚਰਕੁ ਬੰਨੈ ਧੀਰੁ ।

ਭਾਵ :—ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਪਰ ਦਰਖ਼ਤ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਭਾਵ, ਬੁਢੇਪੇ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮੌਤ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੰਧੀ ਉਤੈ ਰੁਖੜਾ ਕਿਚਰਕੁ ਬੰਨੈ ਧੀਰੁ ।
ਫਰੀਦਾ ਕਚੈ ਭਾਂਡੇ ਰਖੀਐ ਕਿਚਰੁ ਤਾਈ ਨੀਰੁ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਫਰੀਦ)

ਕੰਨਾ ਦਾ ਕੱਚਾ, ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਕਦੀ ਸੱਚਾ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਕੰਮ ਨਾ ਲੈਣਾ ਤੇ ਸੁਣੀ ਸੁਣਾਈ ਗੱਲ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੂਜੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ, ਝੱਟ ਪੱਟ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ, ਜੋ ਜੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਹੁਕਮ ਚਾੜ੍ਹ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਸੱਚ ਹੈ 'ਕੰਨਾ ਦਾ ਕੱਚਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਕਦੀ ਸੱਚਾ !' (ਸੰਗ)

ਕੰਬਲੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਗਲੋਂ ਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੇ, ਪਰ ਲਹੇ ਨਾ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲੱਖਾ ਮਲ ਤਾਂ ਦਿਲੋਂ ਇਸ ਕੰਮ ਤੋਂ ਪੱਲਾ ਛੁਡਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਕੰਬਲੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ ।' (ਸੰਗ੍)

ਕੰਮ (ਮਤਲਬ) ਹੋਇਆ ਪੂਰਾ ਤੇ ਖੋਤੀ ਸੁਟਿਆ ਭੂਰਾ । ਵੇਖੋ :—ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ ।'

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਕੱਢ ਲੈਣ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਰਖੀਏ ! ਤੂੰ ਵੀ ਕਮਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ 'ਕੰਮ ਹੋਇਆ ਪੂਰਾ ਤੇ ਖੋਤੀ ਸੁਟਿਆ ਭੂਰਾ ।' ਕੰਮ ਕਢਵਾ ਕੇ ਇਹ ਕ੍ਰਿਤਘਣਤਾ ਤੈਨੂੰ ਸੋਭਦੀ ਨਹੀਂ । (ਸਗ੍)

ਕੰਮ ਖ਼ਰਚ ਤੇ ਬਾਲਾ ਨਸ਼ੀਨ ।

ਭਾਵ :—ਅਜੇਹੀ ਰਹਿਣੀ ਰਹੇ ਕਿ ਖ਼ਰਚ ਘੱਟ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਰਾਮ ਬਾਹਲਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜਾਇਬ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਸੁਘੜ ਹੈ 'ਕੰਮ ਖ਼ਰਚ ਤੇ ਬਾਲਾ ਨਸ਼ੀਨ ।' ਸੰਕੋਚ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਵੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਲ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍)

ਕੰਮ ਦਾ ਨਾ ਕਾਜ ਦਾ, ਵੈਰੀ ਅਨਾਜ ਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਹੋਵੇ ਨਖੱਟੂ ਪਰ ਪੇਟ ਭਰ ਕੇ ਖਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮਾ ਤਾਂ ਬਸ ਨਾ ਕੰਮ ਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਾਜ ਦਾ ਤੇ ਵੈਰੀ ਹੈ ਅਨਾਜ ਦਾ । ਦੋਵੇਂ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਚੰਗੇ ਚੋਖੇ ਮਿਲਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ; ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਤਾਂ ਓਹੋ ਵੇਲਾ ਤੇ ਓਹੋ ਘੜੀ ।
(ਸੰਗ੍)

ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੇ ਭਾਂਡਾ ਭੰਨਾ ।

ਭਾਵ :—ਭੱਜਾ ਹੋਇਆ ਭਾਂਡਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਰਗਟ ਜਾਣੀਐ ਮਨਮੁਖ ਸਤੁ ਰਹੈ ਪਰਛੰਨਾ।
ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੈ ਭਾਂਡਾ ਭੰਨਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੰਮ ਨਾ ਕਾਰ, ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਵਿਹਲੜਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਹੀ ਮਾੜੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰੀ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਤੇਰਾ ਵਿਹਲੜਪਣਾ ਹੈ । 'ਕੰਮ ਨਾ ਕਾਰ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ।' ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਮ ਪਿਆਰਾ ਹੈ, ਚੰਮ ਪਿਆਰਾ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੀ ਹੀ ਕਦਰ ਹੈ, ਸ਼ਕਲ ਦੀ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹਦੇ ਦੂਜੇ ਸਾਥੀ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਅੱਕ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ, "ਇਹ ਸਾਡੇ ਭਾ ਦੀ ਜ਼ਹਿਮਤ ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਗਈ ਹੈ । ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਪਿਆਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਚੰਮ ਪਿਆਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।"

(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਕੰਮ ਬਹੁਤੇ ਵੇਲਾ ਥੋੜਾ ।

ਭਾਵ :—ਧੰਦੇ ਤੇ ਫ਼ਿਕਰ ਬਾਹਲੇ ਹੋਣ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਘੱਟ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਇਕ ਵੱਡਾ ਲੋਕ ਉਦਾਸ ਬੜਾ,
ਆ ਰੋਜਾ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਬੜਾ,
ਫ਼ਿਕਰਾਂ ਹੈ ਖਾਧਾ ਮਾਸ ਬੜਾ,
ਮਿਹਨਤ ਨੇ ਕੀਤਾ ਨਾਸ ਬੜਾ,
ਕੰਮ ਬਹੁਤੇ ਵੇਲਾ ਥੋੜਾ ਹੈ,
ਇਕ ਮਿੰਟ ਮਿੰਟ ਦਾ ਤੋੜਾ ਹੈ ।

(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ: ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕੰਮ ਰਸੇ ਤਾਂ ਕਾਜੀ, ਨਾ ਰਸੇ ਤਾਂ ਪਾਜੀ ।

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਕੱਢਣ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਉਪਮਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਮਤਲਬ ਨਾ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੇ ਨਿੰਦਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਨਿਰੀ ਮਤਲਬ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । 'ਕੰਮ ਰਸੇ ਤਾਂ ਕਾਜੀ, ਨਾ ਰਸੇ ਤਾਂ ਪਾਜੀ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਮ ਵਿਚ ਘੜੰਮ ॥

ਭਾਵ :—ਹੁੰਦੇ ਪਏ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਪਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖਿਝਕੇ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬੋਲਿਆ, "ਇਕ ਤੇ ਕਰੀਮਾ, ਤੂੰ ਵਕਤ ਬੜਾ ਜ਼ਾਇਆ ਕਰ ਦੇਨਾ ਏਂ । ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵੇਰ ਸਮਝਾਇਆ ਏ, ਪਈ ਕੰਮ ਵਿਚ ਘੜੰਮ ਨਾ ਪਾਇਆ ਕਰ । ਜੇ ਅਸਾਂ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਕੋਈ ਹੀਲਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਹਥੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ ।"

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਾਂ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਸਿਖਣ ਗਿਆ, ਆਪਣੀ ਵੀ ਗਵਾ ਆਇਆ । ਵੇਖੋ :—ਹੰਸਾਂ ਚਾਲੇ ਵੇਖ ਕਾਗਾਂ ਦੀ ਟੋਰ ਭੁਲ ਗਈ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀਅਤ ਵੀ ਗੁਆ ਬਹਿਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰਦੇ ਕਿਤੇ ਆਪਣੇ ਅਸਲੇ ਤੋਂ ਵੀ ਨਾ ਡਿਗ ਪਵੋ । ਕਿਤੇ ਉਹ ਗੱਲ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਅਖੇ 'ਕਾਂ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਸਿਖਣ ਗਿਆ, ਆਪਣੀ ਵੀ ਗਵਾ ਆਇਆ ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਂ, ਕਿਰਾੜ, ਕੁੱਤੇ ਦਾ, ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਕਰੀਏ ਸੁੱਤੇ ਦਾ ।

ਭਾਵ :–ਕਾਂ, ਸਾਹੂਕਾਰ (ਜਾਂ ਦੁਕਾਨਦਾਰ) ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸੁੱਤੇ ਵੀ ਹੋਣ, ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹਨਾਂ ਕਿਰਾੜਾਂ ਸਾਨੂੰ ਲੁਟ ਲਿਆ ਓਇ ਲੋਕੋ ! ਉਤੋਂ ਕੇਡੇ ਮੋਮੋਠਗਣੇ ਲਗਦੇ ਨੇ, ਮਿਠ-ਜੀਭੇ ਤੇ ਪਿਆਰੇ । ਪਰ ਸੱਚ ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ, "ਕਾਂ, ਕਿਰਾੜ, ਕੁੱਤੇ ਦਾ, ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਕਰੀਏ ਸੁਤੇ ਦਾ ।" (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਂ ਦੀ ਚੁੰਜ ਵਿਚ ਅੰਗੂਰ । ਵੇਖੋ :—'ਹੂਰ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਲੰਗੂਰ ।'

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਜਿਸਦੇ ਉਹ ਯੋਗ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਇੰਨੀ ਵਡਮੁੱਲੀ ਚੀਜ਼ ਉਸਨੂੰ ਖਚਣੀ ਔਖੀ ਸੀ । ਸੋ, ਫਿੱਟ ਗਿਆ । ਤੁਸਾਂ ਵੀ 'ਕਾਂ ਦੀ ਚੁੰਜ ਵਿਚ ਅੰਗੂਰ' ਦੱਬ ਵਾੜਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਂ ਦੀ ਰੀਝ ਰੁੜੀਆਂ ਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਮੰਦਾ ਪੁਰਸ਼ ਭੈੜ ਨੂੰ ਹੀ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜਾ ਜੀ ! 'ਕਾਂ ਦੀ ਰੀਝ ਰੁੜੀਆਂ ਤੇ ।' ਇਸ ਭੈੜੇ ਨੇ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਿੱਥੋਂ ਕਰਨਾ ਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਂ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਢੋਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ । ਵੇਖੋ : ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੇ ਕਹੇ ਡੰਗਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਦਾ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕਾਂ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਢੋਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ ।' ਤੁਸੀਂ ਨੇਕ ਦਿਲ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੋ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿੰਗ ਵਜੇ ਤੇ ਰਾਗ ਬੁਝੇ ।

ਭਾਵ : ਚੋਟ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਸ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੋ—ਅਝੀਏ ਤੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਸ਼ ਨਾ ਆਈ, ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਕਿੰਗ ਵਜੇ ਤੇ ਰਾਗ ਬੁਝੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੀ ਹੋਈ । ਸੱਲ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਸ਼ ਆਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖ

ਖ਼ਸਮ ਕਰੇ ਨਾਨੀ ਚੱਟੀ ਦੋਹਤਿਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਮੌਜਾਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੋਣ ਤੇ ਖ਼ਰਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗੁਲਛਰੇ ਤੂੰ ਉਡਾਵੇਂ ਤੇ ਭਰਤਾਂ ਮੈਂ ਭਰਾਂ । ਇਹ ਕਿਉਂ ? 'ਖ਼ਸਮ ਕਰੇ ਨਾਨੀ ਚੱਟੀ ਦੋਹਤਿਆਂ' ਦੇ ਸਿਰ । ਬਾਬਾ ਆਪਣੀ ਭਲੀ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਨਬੇੜ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖ਼ਸਮ ਕੀਤਾ ਚੁਗਤਾ, ਉਹੋ ਚੱਕੀ ਉਹੋ ਹੱਥਾ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਤਾਂ ਉਨਤੀ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੇ, ਪਰ ਮੁੜ ਕੇ ਪਹਿਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਹੀ ਆ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਬੜੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਮਾਰੇ, ਸੰਤਾਂ ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲਈ, ਪਰ ਹਾਲਤ ਉਹੋ ਰਹੀ । 'ਖ਼ਸਮ ਕੀਤਾ ਚੁਗਤਾ, ਓਹੀ ਚੱਕੀ, ਓਹੋ ਹੱਥਾ' । ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖ਼ਸਮ ਦਾ ਕੁੱਤਾ, ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਸੁੱਤਾ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਭੈਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਦਰ ਹੁੰਦੀ ਵੇਖ, ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਰਸ਼ਨ — ਸੀਤਾ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਆਉ-ਭਗਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹਦ ਕਰ ਸੁਟੀ ਹੈ ।

ਸੀਤਾ—ਕਰਨੀ ਹੀ ਸੀ ਨਾ ਅਖ 'ਖ਼ਸਮ ਦਾ ਕੁੱਤਾ, ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਸੁੱਤਾ ।' ਮੇਰੇ ਗਭਰੂ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਜੁ ਹੋਇਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖ਼ਸਮ ਦੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ, ਕਦੇ ਨਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਵਾਰੀਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਵੱਡੇ-ਵਡੇਰੇ ਹਾਕਮ ਜਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰੱਬ ਨੇ ਚੌਧਰੀ ਹੁਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਭਾਗ ਲਾਏ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ । 'ਖ਼ਸਮ ਦੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ, ਕਦੇ ਨਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਵਾਰੀਆਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖ਼ਸਮ ਨਾ ਪੁੱਛੇ ਵਾਤੜੀ ਫਿਟ ਸੁਹਾਗਣ ਨਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਤੀਵੀਂ (ਮਾਤਹਿਤ) ਦਾ ਤਾਂ ਮਾਲਕ ਉਸਦੀ ਵਾਤ ਨਾ ਖੁਛੇ ਤੇ ਉਹ ਬਣ ਬਣ ਕੇ ਬਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਤੀ ਉਸ ਦਾ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪੁੱਛ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਉਹਦੀ । ਇਹ ਕੀ ਸੋਹਾਗ ਹੋਇਆ ? 'ਖ਼ਸਮ ਨਾ ਪੁਛੇ ਵਾਤੜੀ, ਫਿਟ ਸੋਹਾਗਣ ਨਾਰ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖ਼ਸਮਾਂ ਸੱਤਾਂ ਸੈਆਂ ਆਂਦੀ, ਚੋਰਾਂ ਪਸੰਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵੱਡਮੁੱਲੀ ਤੇ ਸੁਆਦੀ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਨਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤੇ ਇਹ ਕਪੜਾ ਪੰਦਰਾਂ ਰੁਪਏ ਗਜ਼ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸਾਂ ਨਿੰਦ ਛੱਤਾ ਹੈ । ਖ਼ਸਮਾਂ ਸੱਤਾਂ ਸੈਆਂ ਆਂਦੀ, ਚੋਰਾਂ ਪਸੰਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖ਼ਸਮਾਂ ਬਾਝੋਂ ਸੋਂਣ ਤਿਹਾਈਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਸਭ ਕੁੱਝ ਹੁੰਦੇ ਸੁੰਦੇ ਵੀ ਜਦ ਕੋਈ ਮਾਲ ਬਿਨਾ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫ਼ਸਲ ਕਿਵੇਂ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ । 'ਖ਼ਸਮਾਂ ਬਾਝੋਂ ਸੋਂਣ ਤਿਹਾਈਆਂ ।' ਪੈਲੀ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਪਰ ਖਸਮ (ਸਾਈਂ) ਜੋ ਕੋਈ ਵਾਤ ਪੁੱਛਣ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ।

ਖ਼ਸਮੇ ਭਾਣਾ ਖਰਾ ਸਿਆਣਾ । ਵੇਖੋ :— 'ਓਹੀ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖ਼ਸਮੇ ਭਾਣੀ ।'

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ ਓਹੀ ਸਿਆਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਖ਼ਸਮੇ ਭਾਣਾ ਖਰਾ ਸਿਆਣਾ' ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਉਸਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਲੈਣੀ ਹੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ । ਹੋਰ ਚਤਰਾਈਆਂ ਸਭ ਵਿਅਰਥ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖ਼ਸਮੇ ਭਾਣੀ ਸੋਈ ਰਾਣੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਾਂ ਮਾਤਹਿਤ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ, ਓਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ਕਾਕਾ ਜੀ ! "ਖ਼ਸਮੇ ਭਾਣੀ ਸੋਈ ਰਾਣੀ ।" ਤੁਸੀਂ ਉਹਦੇ ਔਗਣਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਗਿਣਦੇ ਹੋ, ਜਦ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਪਿਆਰਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਖੇ, ਤੱਤੇ, ਰਾਰਿਓਂ ਪਤ ਰੱਖੇ ਕਰਤਾਰ, ਸੂਈ ਹੋ ਕੇ ਸੰਜਰੇ ਬਣ ਜਾਏ ਤਲਵਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਖਤਰੀ ਜਾਤ ਦੀ ਕਿਰਸ, ਜਾਂ ਚਲਾਕੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲਾਲਾ ਜੀ, ਤੁਸਾਂ ਖੱਖੇ, ਤੱਤੇ ਰਾਰਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਪੱਤ ਬਚਾਏ । ਡਾਢੀ ਖੱਲ ਲਾਹੁੰਦੇ ਹੋ । ਸੂਈ ਨਿੰਜਰੇ, ਤਾਂ ਤਲਵਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਅਜ ਕੋਡੀ ਦੀ ਰਾਸ ਪਾਉ, ਕਲ੍ਹ ਲੱਖਾਂ ਵਿਚ ਖੇਡੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਟਣ ਗਏ ਖਟਾਉ, ਘਰ ਕੀ ਖਟ ਲਿਆਏ, ਸ਼ੁਕਰ ਕਰੋ ਸਿਰ ਮੁੰਨੀਉਂ ਘਰ ਜੀਉਂਦੇ ਆਏ ।

ਭਾਵ :— ਵਿਹਲੜਾਂ ਉੱਪਰ ਮਸਖ਼ਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਹੁਟੀ ਇਹ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬੋਲੀ—"ਖਟਾਊ ਨੇ ਖਟ ਆਂਦੀ ਭੁੱਖ ਤੇ ਨੰਗ, ਕੁੰਡਾ ਦਿਉ ਪੋਸਤ ਖਲੇ, ਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਇਸ ਪੋਸਤੀ ਦੀ ਖੱਟੀ ਨੇ, ਸਿਆਣੇ ਸੱਚ ਆਖਦੇ ਹਨ :—

ਖਟਣ ਗਏ ਖਟਾਊ ਘਰ ਕੀ ਖਟ ਲਿਆਏ,
ਸੁਕਰ ਕਰੋ ਸਿਰ ਮੁੰਨੀਓ ਘਰ ਜੀਉਂਦੇ ਆਏ ।
(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਖੱਟਣ ਨਾ ਖਾਣ, ਭੈੜਾ ਚੰਦਰਾ ਜਜਮਾਨ

ਭਾਵ :—ਵਿਹਲੜਾਂ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ "ਖੱਟਣ ਨਾ ਖਾਣ, ਭੈੜਾ ਚੰਦਰਾ ਜਜਮਾਨ ।" ਜਦੋਂ ਵੇਖੋ, ਵਿਹਲਾ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਟਰ, ਮਟਰ ਤੇ ਹਰਿਆਲ, ਭਾਂਡਾ ਭੰਨਦੀ ਸਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ।

ਖਟਰ—ਜਿਹੜੀ ਗਾਂ ਮੱਝ ਥਣਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਉਣ ਦੇਵੇ ।

ਮਟਰ—ਜਿਹੜੀ ਥਣਾਂ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਨਾ ਉਤਰਨ ਦੇਵੇ ।

ਹਰਿਆਲ—ਜਿਹੜੀ ਭਾੜੇ ਬਿਨਾ ਧਾਰ ਨਾ ਕੱਢਣ ਦੇਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਸਣ ਪਿਸਣ ਨੂੰ ਸੁਹਣੀ, ਅਸਲੋਂ ਖੁਆਰ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਦਿਸਣ ਪਿਸਣ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦਿਉ । ਇਹ ਵੇਖੋ, ਬਈ, ਕੁਝ ਲਾਭ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਨਹੀਂ । ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਈ "ਖਟਰ, ਮਟਰ ਤੇ ਹਰਿਆਲ ਭਾਂਡਾ ਭੰਨਦੀ ਸਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਟਾ ਖਾਵੇ ਮਿੱਠੇ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ:—ਕੌੜੇ ਬਚਨ ਮਿਠੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੌੜੇ ਬਚਨ ਸਾਰੀ ਚੰਗਿਆਈ ਉਤੇ ਪਾਣੀ ਫੇਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਤੁਸਾਂ ਸੁਣਿਆਂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਪਈ "ਖੱਟਾ ਖਾਵੇ ਮਿੱਠੇ ਨੂੰ ।" (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਟੂ ਆਵੇ ਡਰਦਾ, ਨਖੱਟੂ (ਮਖੱਟੂ) ਆਵੇ ਲੜਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਡਰ ਵਿਚ ਰਹੇ, ਪਰ ਮਖੱਟੂ ਆਕੜਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੱਟੂ, ਹੱਡ - ਹਰਾਮ, ਰੋਟੀਆਂ ਦਾ ਵੈਰੀ ! ਦੂਰ ਹੋ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ । ਜੀ ਅੱਕ ਗਿਆ ਏ । "ਖਟੂ ਆਵੇ ਡਰਦਾ, ਨਿਖਟੂ ਆਵੇ ਲੜਦਾ ।" ਵਿਹਲਾ ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਤੂੰ ਆਫਰ ਗਿਆ ਏਂ ਬਹੁਤਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਡ, ਵੱਢ ਤੇ ਗੱਡ ਭਰੇ ਹੀ ਸੁਹਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :—ਸਖਣੀ ਚੀਜ਼ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ ; ਇਵੇਂ ਹੀ ਵਿਹਲਾ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਬ ਕਰੇ, ਜੀਉ, ਜਵਾਨੀਆਂ ਮਾਣੋ, ਖੱਟੋ ਕਮਾਓ । ਲੱਦੇ ਆਓ, ਲੱਦੇ ਜਾਓ । ਖੱਡ, ਵੱਢ ਤੇ ਗੱਡ ਭਰੇ ਹੀ ਸੁਹਾਂਦੇ ਹਨ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਤਰੀ ਸਿਣੀ ਹੈ ਤੇ ਜੱਟ ਵਾਣ ।

ਭਾਵ :—ਖੱਤਰੀ ਸੁਭਾ ਦਾ ਨਰਮ ਤੇ ਮਿੱਠਾ ਹੈ, ਜੱਟ ਖਰ੍ਹਵਾ ਤੇ ਕੱਚਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਰਾਵਾ, ਖੱਤਰੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਜੱਟ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਖੱਤਰੀ ਸਿਣੀ ਹੈ ਤੇ ਜੱਟ ਵਾਣ । ਖੱਤਰੀ ਜਿੱਨਾ ਉੱਪਰੋਂ ਕੂਲਾ ਹੈ, ਓਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਪੀਡਾ ਤੇ ਸਖਤ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਤਰੀ ਸੋ ਜੋ ਕਰਮਾਂ ਕਾ ਸੂਰ ॥

ਭਾਵ :—ਖਤਰੀ ਉਹ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਸੂਰਮਾ ਹੈ, ਜ਼ਾਤ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ।

ਫਰਤੋਂ:—

"ਖਤਰੀ ਸੋ ਜੁ ਕਰਮਾ ਕਾ ਸੂਰੁ ॥
ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਾ ਕਰੈ ਸਰੀਰੁ ॥
ਖੇੜੁ ਪਛਾਣੈ ਬੀਜੈ ਦਾਨੁ ॥
ਸੋ ਖਤ੍ਰੀ ਦਰਗਹ ਪਰਵਾਣੁ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ)

ਖਤਰੀਂ ਖੰਡ ਢਲ੍ਹੇਟਿਆ ਮੋਹਰਾ ।

ਭਾਵ :—ਖਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਸੁਭਾ ਚਸ੍ਮਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉੱਪਰੋਂ ਗੱਲਾਂ ਬੜੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਵਿੱਚੋਂ ਖੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਫਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਨਿਰੀ ਮਿੱਠੀ ਛੁਰੀ ਹੈ । ਗੱਲਾਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੂਲ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਬੀਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਖਤਰੀ ਖੰਡ ਢਲ੍ਹੇਟਿਆ ਮੋਹਰਾ ਹੈ ਨਿਰਾ । (ਸੰਗ੍)

ਖਤਰੀ ਦਾ ਫੋੜਾ ਤੇ ਸੁਦਾਗਰ ਦਾ ਘੋੜਾ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆਂ ਮੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਲਾਡ ਪੁਚਕਾਰ ਨਾਲ ਦੁੱਖ ਵਧ ਜਾਵੇ ।

ਫਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਜਵਾਨ ਮੁੰਡਾ ਆਪਣਾ ਅਜਾਈਂ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹਾ ਲਿਆ । ਕੁਲਹਾ ਖੁਲਦਾ ਤਾਂ ਆਪੇ ਘੱਟ ਕੇ ਖਾਂਦਾ । ਖੱਤਰੀ ਦਾ ਫੋੜਾ ਤੇ ਸੁਦਾਗਰ ਦਾ ਘੋੜਾ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆਂ ਮੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਲਾਡ ਨੇ ਉਨ੍ਹੂੰ ਵਿਗਾੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਖੱਬਾ ਧੋਵੇ ਸੱਜੇ ਨੂੰ ਤੇ ਸੱਜਾ ਧੋਵੇ ਖੱਬੇ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :—ਠੱਗੀ ਜਾਂ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਪਰਸਪਰ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਫਰਤੋਂ :— ਪੁੱਛ ਕੁਝ ਨਾ । ਸਭ ਨੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੁਟਣ ਦੀ ਪੱਤੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ । ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਖੁਆ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਖੁਆਵਾਂ । ਖੱਬਾ ਧੋਵੇ ਸੱਜੇ ਨੂੰ ਤੇ ਸੱਜਾ ਧੋਵੇ ਖੱਬੇ ਨੂੰ । ਫ਼ਰਿਆਦ ਕਿਦੇ ਅੱਗੇ ਕਰੀਏ ? (ਸੰਗ੍)

ਅਰਬੂਜਾ ਅਰਬੂਜੇ ਤੋਂ ਰੰਗ ਪਕੜਦਾ ਹੈ ।

ਫੇਰੋ :—'ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਬਣਦਾ ਹੈ ।'

ਭਾਵ :— ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸੰਗਤ ਕਰੀਏ, ਤਿਹੋ ਜਿਹੇ ਬਣ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ।

ਫਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ ਜੀ, ਹੈਰਾਨਗੀ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਅਰਬੂਜਾ ਅਰਬੂਜੇ ਤੋਂ ਰੰਗ ਪਕੜਦਾ ਹੈ । ਜੈਹਾ ਸੰਗ ਸੀ ਤੈਹਾ ਰੰਗ ਉਸਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਲਿਆ । (ਸੰਗ੍)

ਖਰਾ ਖਰੋਲਾ ਸੱਚਾ ਢਿਚ, ਲਿਸ ਅੰਦਰ ਫਾਕ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦੇ ਚਿਤਦੇ ਵਿਚ ਲੋਭ ਹੈ, ਉਹ ਸੱਚਾ ਵਿਚ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਫਰਤੋਂ :—

ਖਰਾ ਖਰੋਲਾ ਸੱਚਾ ਵਿਚ, ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਫਾਕ,
ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਨਜ਼ ਪਾਈਦਾ ਹੋਇ ਵੰਡੇ ਖਾਕ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਖਰੀ ਆਸਾਮੀ ਚੋਖਾ ਮਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਨੇਕ ਨੀਯਤ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ ਧਨ ਪਲੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਨਿਯਤ ਰਾਸ ਤੇ ਕੰਮ ਰਾਸ ।

ਫਰਤੋਂ :— 'ਖਰੀ ਆਸਾਮੀ ਚੋਖਾ ਮਾਲ ।' ਪੈਸਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਦੀ ਰਖਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਲੋੜ ਥੋੜ੍ਹ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਨਾਂਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ।
(ਸੰਗ੍)

ਖਰੀ ਮਜੂਰੀ ਚੋਖਾ ਕੰਮ ।

ਭਾਵ :—ਰਜਵੀਂ ਮਜੂਰੀ ਦੇਣ ਨਾਲ ਬਾਹਲਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਫਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਤੁਹਾਡਾ ਲੂਣ ਪਾਣੀ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਜਾਣੀ । 'ਖਰੀ ਮਜੂਰੀ ਚੋਖਾ ਕੰਮ ।' ਤੁਸਾਂ ਮੇਰੀ ਦਿਹਾੜੀ ਮਾਰ ਲਈ ਮੈਂ ਕੰਮ ਵਿਚ ਘੜੰਮ ਹਾਂ ਪਾਣਾ ਹੋਇਆ ਨਾ । (ਸੰਗ੍)

ਖਰੇ ਨਾਲ ਖੋਟਾ ਦਰਗਾਹੋਂ ਟੋਟਾ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਜਦ ਕੋਈ ਧੋਖਾ ਕਰਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਜਨੀ—ਮੈਂ ਕੀ ਪੁੱਛਾਂ, ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਲਗਾ ਆਇਆ ਏਂ । ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਖੋਟ ਕੀਤਾ ਏ । ਖਰਿਆਂ ਨਾਲ ਖੋਟਾ, ਉਹਨੂੰ ਦਰਗਾਹੋਂ ਟੋਟਾ ।

(ਰਜਨੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਲ ਤੇ ਗੁੜ ਇਕੋ ਭਾ । ਵੇਖੋ :—'ਜੇਹਾ ਭਾ ਆਟੇ ਦਾ ਤੇ ਜੇਹਾ ਲਾਚੀ ਦਾਣੇ ਦਾ ।''

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਚੰਗੇ ਤੇ ਮੰਦੇ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਖ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਸੇ ਗੁਣ ਵਾਲੇ, ਕਿਸੇ ਉਪਕਾਰੀ ਕਿਸੇ ਭਲੇ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ । ਖਲ ਗੁੜ ਇਕੋ ਭਾ ਕਰ ਛਡੇ ਨੇ ।

(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਖਲੋਣ ਨੂੰ ਥਾਂ ਮਿਲੇ, ਬਹਿਣ ਨੂੰ ਆਪੇ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ ।

ਭਾਵ :—ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਸਹਾਰਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਜਦ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਪਰਫੁਲਤ ਹੋਣ ਲਗ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ —ਸਹਾਇਤਾ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ 'ਖਲੋਣ ਨੂੰ ਥਾਂ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਬਹਿਣ ਨੂੰ ਆਪੇ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ ।' ਹੌਸਲਾ ਰੱਖੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਵਾਜੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਡੱਡੂ । ਵੇਖੋ :—ਇਲ੍ਹ ਦਾ ਨਨਵਈਆ ਕਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣਾ ਹੀ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਵੇ, ਤਦ ਤਰਕ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੌੜੀ—ਚਲ ਨੀ ਚਲ, ਖਵਾਜੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਡੱਡੂ । ਆ ਗਈ ਏਂ ਤੂੰ ਦਾਨਾਈਆਂ ਸਾੜਨ । ਦੌੜ ਜਾ ਘਰ ਆਪਣੇ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ । ਤੇਰੇ ਕੀ ਵਾਸਤਾ ਕੁੱਝ ਕਹਿਣ ਦਾ ?

(ਸੁਭਦਰਾ—ਆਈ. ਸੀ ਨੰਦਾ)

ਖੜ੍ਹੇ ਦਾ ਖ਼ਾਲਸਾ । ਵੇਖੋ :—'ਹਾਜ਼ਰ ਕੋ ਮਿਹਰ ।'

ਭਾਵ :—ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ।

ਵਰਤ :—ਖੜ੍ਹੇ ਦਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਹੈ ਭਾਈ । ਜੋ ਦਿਲ ਹਾਰਕੇ ਬੈਠਾ, ਉਹ ਮੋਇਆ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੜ੍ਹੇ ਪਿੰਡੋਂ ਆਏ ਹੋ ?

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਆਉਂਦਿਆਂ ਸਾਰ ਤੁਰਨ ਲਈ ਕਾਹਲੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਆਓ ਭਰਾ ਜੀ, ਬਹਿ ਵੀ ਜਾਓ ਨਾ । ਤੁਸੀਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹੋ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਖੜ੍ਹੇ ਪਿੰਡੋਂ ਆਉਂਦੇ ਹੋ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੜੀ ਮਾਲੀ, ਡਾਢੀ ਸੁਖਾਲੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਖੇਚਲ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਹੀ ਕੁਝ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭੈਣ ! ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਹਰਜੀਤ ਕੌਰ ਦਾ ਉਣਿਆ ਹੋਇਆ ਰੁਮਾਲ ਵਿਖਾਕੇ ਈ ਇਨਾਮ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ । 'ਖੜ੍ਹੀ ਮਾਲੀ, ਡਾਢੀ ਸੁਖਾਲੀ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾ ਕੇ ਪਛਤਾਇਆ, ਨ੍ਹਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਪਛਤਾਇਆ ।

ਭਾਵ :—ਜੇ ਬਹੁਤਾ ਖਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਡਰ ਹੈ, ਬਹੁਤਾ ਨ੍ਹਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਲਾਭ ਹੀ ਲਾਭ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਕਾ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਲ ਮਲ ਕੇ ਨ੍ਹਾਉ, ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਬੈਠੋ, ਤਰੋ, ਖੇਡੋ । ਬਹੁਤਾ ਖਾ ਕੇ ਪਛਤਾਈਦਾ ਹੈ, ਨਹਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾ ਗਈ ਲੁਕਾਈ, ਤੇ ਸਿਰ ਨੰਦੀ ਦੇ ਆਈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮੌਜਾਂ ਕੋਈ ਕਰ ਜਾਵੇ ਤੇ ਭਰਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਰਾ ਘਰ ਖਾ ਪੀ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਤਾਹਨੇ ਰੋਜ਼ ਮੇਰੇ ਪੱਕਿਆਂ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹੋ । ਖਾ ਗਈ ਲੁਕਾਈ, ਤੇ ਸਿਰ ਬੰਦੀ ਦੇ ਆਈ । (ਸੰਗ੍)

ਖਾ ਗਏ ਘਰ ਵਾਲੇ, ਨਾਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਦਾ ।

ਵੇਖੋ :—ਕਰੇ ਕੋਈ, ਭਰੇ ਕੋਈ ।

ਭਾਵ :—ਨੁਕਸਾਨ ਕਰੇ ਕੋਈ ਤੇ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੁੱਗਾ ਚੌੜ ਕੀਤਾ ਤੇਰਾ, ਤੇਰੇ ਬੇਲੀਆਂ ਨੇ । ਸਾਡੇ ਹਿੱਸੇ ਕੀਹ ਆਇਆ—ਬੱਸ, ਬਦਨਾਮੀ । 'ਖਾ ਗਏ ਘਰ ਵਾਲੇ ਤੇ ਨਾਂ ਪਰਾਹੁਣਿਆਂ ਦਾ ।' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਹੈ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ।

(ਸੰਗ੍)

ਖਾ ਗਏ ਰੰਗ ਲਾ ਗਏ, ਜੋੜ ਗਏ ਸੋ ਰੋੜ੍ਹ ਗਏ ।

ਭਾਵ :—ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਭਾਵ ਛਕਣ ਛਕਾਣ ਵਾਲੇ ਚੰਗੇ ਹਨ ਤੇ ਕੰਜੂਸ ਮਾੜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਰਾਬੀ-'ਖਾ ਗਏ ਰੰਗ ਲਾ ਗਏ' ਜੋੜ ਗਏ, ਸੋ ਰੋੜ੍ਹ ਗਏ । ਖ਼ੂਬ ਛਕੋ ਪਿਆਰਿਓ, ਭਰ ਭਰ ਕੇ ਪਿਆਲੇ, ਪਿਛਲੇ ਆਪਣਾ ਹਿਸਾਬ ਆਪੇ ਨਿਬੇੜ ਲੈਣਗੇ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰੋ ।

(ਸੰਗ੍)

ਖਾ ਚੂਰੀ, ਚੋ ਮੰਝ ਬੂਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਮੌਜਾਂ ਮਾਨਣ ਦੀ ਅਸੀਸ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ:—

ਬੱਚਾ ਖਾ ਚੂਰੀ, ਚੋ ਮੰਝ ਬੂਰੀ,
ਜੀਉ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋ ਦਲਗੀਰ ਮੀਆਂ ।
ਰੱਬ ਕਾਜ ਸਵਾਰਸੀ ਆਪ ਤੇਰੇ,
ਕੋਈ ਤੁਧ ਨਾ ਹੋਵਸੀ ਭੀੜ ਮੀਆਂ ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਖਾਉ ਪੀਉ ਆਪਣਾ, ਜਸ ਗਾਉ ਹਮਾਰਾ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਲਈ ਖ਼ਰਚ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਉਪਮਾ ਚਾਹੁਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਂਜ ਤਾਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਬੜੇ ਸੰਬੰਧੀ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਰੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੁ 'ਖਾਉ ਪੀਉ ਆਪਣਾ, ਜਸ ਗਾਉ ਹਮਾਰਾ' । ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ੍)

ਖਾਉ ਸੋ ਕਮਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਪੇਟ ਭਰ ਕੇ ਖਾਵੇਗਾ, ਓ ਹੀ ਕਮਾਈ ਵੀ ਕਰੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਖਾਣ ਪੀਉਣ ਤੋਂ ਨਾ ਰੋਕੋ ; "ਜੋ ਖਾਉ ਸੋਈ ਕਮਾਉ ।" (ਸੰਗ੍)

ਖਾਉ ਭਲਾ ਕਿ ਕਮਾਉ ?

ਭਾਵ :— ਕਮਾਣ ਵਾਲਾ, ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਪਾਸੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੁੱਤਰ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਹੀ ਹਨ ਦੋਵੇਂ ; ਪਰ ਖਾਉ ਭਲਾ ਕਿ ਕਮਾਉ ? ਇਕ ਤਾਂ ਬਸ ਰੋਟੀਆਂ ਦਾ ਮਾਰੂ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜਾ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਕੇ ਮੇਰਾ ਵੀ ਪੇਟ ਪਾਲਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਖਾਈ ਭਲੀ ਕਿ ਜਾਈ (ਮਾਈ) ?

ਭਾਵ :— ਪੇਟ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਸੰਬੰਧੀ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਅਕਸਰ ਹਨੇਰੇ ਸਵੇਰੇ ਲੁਕ ਛਪ ਕੇ, ਘੀਸੂ ਨੂੰ ਕੁਛੜ ਲਈ, ਇਕ ਅਧ ਫੇਰਾ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਪਾ ਹੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ । "ਖਾਈ ਭਲੀ ਕਿ ਮਾਈ" ਕਹਾਵਤ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਦਾ ਵੀ ਲੋਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

(ਲਵ ਮੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਾਈਏ ਕਣਕ ਭਾਵੇਂ ਸਹਿਜ ਹੋਵੇ ਜਾਂ
ਖਾਈਏ (ਕਣਕ) ਭਾਵੇਂ ਕੁੱਜੀ ਹੋਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਣਕ ਦੇ ਅੰਨ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦਸੀ ਹੈ ।

ਢੰਗਤੋਂ :— "ਖਸੀਏ ਸਹਿਜ ਭਾਵੇਂ ਕੁੱਜੀ ਹੋਵੇ । ਖਾਈਏ ਕਣਕ ਭਾਵੇਂ ਕੁੱਜੀ ਹੋਵੇ" । (ਸੈਨ)

ਖਾਈਏ ਭਾਂ ਘਿਉ ਨਾਲ, ਨਹੀਂ ਭਾਂ ਜੀਉ ਨਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਸੁਹਣਾ ਖਾਣਾ ਖਾਉ, ਮਾੜਾ ਨਾ ਖਾਉ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਘਿਉ ਤੇ ਜਿਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚੀਜ਼ ਹੈ । ਘਿਉ ਖਾਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਤੇ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰੀ ਕਿਵਾਂ ਨੇੜੇ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਅਖੇ 'ਖਾਈਏ ਤਾਂ ਘਿਉ ਨਾਲ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੀਉ ਨਾਲ ।' (ਸੈਨ)

ਖਾਈਏ ਚਾਲ ਜਿਹੜੀ ਨਿਭੇ ਨਾਲ ।
ਜਾਂ
ਖਾਈਏ (ਕਣਕ) ਚਾਲ, ਜਿਹੜੀ ਨਿਭੇ ਨਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਸੰਜਮ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਸੰਜਮੀ ਜੀਵਨ ਬੜਾ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । 'ਖਾਈਏ ਕਣਕ ਚਾਲ, ਜਿਹੜੀ ਨਿਭੇ ਨਾਲ' । ਵਿਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਸਾਰੀ ਹਯਾਤੀ ਸੁਖ ਨਾਲ ਕਟਦਾ ਹੈ । (ਸੈਨ)

ਖਾਈਏ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ, ਪਹਿਨੀਏ ਜਗ ਭਾਉਂਦਾ ।
ਜਾਂ
ਖਾਈਏ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ, ਹੰਢਾਈਏ ਜਗ ਭਾਉਂਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਘਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਬਾਹਰਲੀ ਵਰਤੋਂ ਚੰਗੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਇੰਦਰ (ਹਿਰਖ ਨਾਲ)—ਬੰਦਾ ਕੰਮ ਉਹ ਕਰੇ, ਜਿਹੜਾ ਸਭ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਸੋਭਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸਦੇ ਆਖੇ ਨੂੰ 'ਖਾਈਏ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ, ਹੰਢਾਈਏ ਜਗ ਭਾਉਂਦਾ' ।
(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਖਾਈਏ ਰਜਕੇ, ਸੰਵਾਈਏ ਮੂੰਹ ਕੱਜ ਕੇ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤਾ ਖਾਣ ਲਈ ਤਾਕੀਦ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਖਾਓ ਜੀ ਖਾਓ, ਹੋਰ ਖਾਓ ! ਛਕਕ ਉੱਕਾ ਨਾ ਕਰੋ । 'ਖਾਈਏ ਰਜਕੇ, ਸੰਵਾਈਏ ਮੂੰਹ ਕਜ ਕੇ' । ਇਹ ਵੇਲਾ ਫਿਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ । (ਸੈਨ)

ਖਾਏ ਭਾਂ ਬੰਗਲਾ, ਛੱਡੇ ਭਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਦ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਬਿਪਤਾ ਵਿਚ ਫਸੇ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਛੱਡੇ ਤਦ ਵੀ ਔਖਿਆਈ ਤੇ ਨਾ ਛੱਡੇ ਤਦ ਵੀ ਦੁਖੀ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰੀਏ, ਕੀ ਛਡੀਏ, ਨਹੀਂ ਪਤੁਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਜੋਗ ਵਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਜੇ ਪਤੁਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨੇ । ਅਖੇ 'ਖਾਇ ਤਾਂ ਕੋਹੜਾ, ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ' । (ਸੈਨ)

ਖਾਏ ਪੀਵੇ ਹੋਵੇ ਮੋਟਾ, ਅੰਤ ਅਖਾਏ ਹਾਵੇ ਦਾ ਪੋਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਨਾਨਕਿਆਂ ਘਰ ਦੋਹਤੇ ਨੂੰ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇ; ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਦਾਦਕਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਪਾਲੇ ਕੋਈ ਤੇ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੋਵੇ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਸੀਂ ਓਹਦੇ ਨਾਲ ਕੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਅੰਤ ਲਹੂ ਪਾਣੀ ਨਾਲੋਂ ਗਾੜ੍ਹਾ ਨਿਕਲਿਆ । 'ਖਾਏ ਪੀਵੇ ਹੋਵੇ ਮੋਟਾ, ਅੰਤ ਅਖਾਏ ਹਾਵੇ ਦਾ ਪੋਤਾ' ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁਧ ਆਪਣੇ ਸਾਕੇਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਗਿਆ । (ਸੈਨ)

ਖਾਹਦਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹੇ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਖਾਣ ਹੈ ਕਿ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਜਾਂ ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਤਨੀ ਲੁਟ ਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ

ਕੰਦੀ ਖਾ ਪੀ ਲੈਂਦਾ, ਉਰੀ ਉਸਦਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਬਾਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦੇ ਵਸ ਪੈ ਜਾਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਖਾਹਦਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ"
ਬਾਕੀਦਾ ਕੁਲ ਜਹਾਨ।
"ਜਿਹੜਾ ਅਹਿਮਕਸ਼ਾਤੇ ਦਾ"
ਇਹ ਗਲ ਜਗ ਪ੍ਰਵਾਨ।
(ਲਖਸ਼ਮੀ ਦੇਵੀ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਖਾਣ ਦਾ ਖਵਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖੁਆਓ, ਤਦੇ ਓਹ ਵੀ ਖੁਆਂਦਾ ਹੈ।

ਜਤਲੇ :— ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਖਾਣ ਦਾ ਅਖਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ'। ਜਿਹੜਾ ਖੁਆਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਓਹ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਖਾਂਦਾ ਕਿਕਣ ਹੋਵੇਗਾ ?
(ਜੰਞਾ ਜਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਾਣ ਦਾ ਮਸਾਲਾ ਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਦਾ ਸਾਥ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੰਦੀ ਚਿੱਚੜ ਵਾਂਗ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਖੂਬ ਖਾਈ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਨੀ—ਇਹ ਦੋਹਤਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਕਲਿਆ ਹੈ ਸਾਨੂੰ। 'ਖਾਣ ਦਾ ਮਸਾਲਾ ਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਦਾ ਸਾਥ'। ਖਾਂਦਾ ਪੀਂਦਾ ਵੀ ਸਾੜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।
(ਸੰਗ੍)

ਖਾਣ ਨੂੰ ਗੱਲਾ, ਤੇ ਮਾਰ ਨੂੰ ਕੱਲਾ।

ਭਾਵ :— ਖਾਣ ਪੀਣ ਵੇਲੇ ਸਾਰੇ ਜੁੜ ਜਾਣ, ਪਰ ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰਾਂ ਏਨੇ ਪੁਤਰਾਂ ਨੂੰ ? ਖਾਣ ਨੂੰ ਗੱਲਾ ਤੇ ਮਾਰ ਨੂੰ ਕੱਲਾ। ਸਭ ਰੋਟੀਆਂ ਦੇ ਯਾਰ ਹਨ। ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਬਣਦਾ।
(ਸੰਗ੍)

ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਤੇ ਕੰਮ ਕਾਜ ਨੂੰ ਭੋਰੀ। ਜਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਨੂੰ ਭੋਰੀ।

ਭਾਵ :— ਖਾਣ ਪੀਣ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਜੇਰ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗੇ ਮਿਸਕ ਆਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਮਰ ਜਾਈ ਜਰਦੀ ਤੇ ਗਲ ਗਿਉ ਸੂ ਨਾਂ। ਪਰਸੋਂ ਦਾ ਉਹਨੇ ਇਹੋ ਕਾਮ ਫੜ ਲਿਆ ਏ। ਰੋਟੀ ਪਕਾਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਮੰਜੇ ਤੇ ਲੇਟ ਗੈ ਹਾਏ ਹਾਏ ਕਰਨ ਡਾਹਿ ਪਈ। ਅਖੇ 'ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਨੂੰ ਭੋਰੀ' ਖਾਣ ਲਗੀ ਤਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਪਿੰਟੀ ਪੰਜ ਪੰਜ ਮਣ ਖੀਰ ਲੈਂਚੀ ਏ ਤੇ ਕੰਮ ਏ ਨਾਂ ਸੂਲ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਸੂ।
(ਜਿਹਨਾ ਮੇਹਰਬਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਦੋ ਮੰਨੀਆਂ, ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਬਾਹਰਾਂ ਭੈਣੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਤਕੜਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਜੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਜਨਾਂ ਵਿੱਚਾਂ ਤਾਂ ਲਿਖਣੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਏ, 'ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਦੋ ਮੰਨੀਆਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਬਾਹਰਾਂ ਭੈਣੀਆਂ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਕਿਥੇ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜੇਗਾ। (ਸੰ)

ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਕਾਂਵਲੀ ਤੇ ਭੰਡੇ (ਮਾਰ) ਖਾਣ ਨੂੰ ਲਿੱਛ। ਜਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਕਾਹਲੀ, ਜੁਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਬਾਲੀ। ਜਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਭਾਜ ਭਰੀ ਤੇ ਧਰੋਹ ਭਨਾਉਣ ਨੂੰ ਸ਼ੂਮਾਂ। ਜਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਭੇਜਲੀ ਤੇ ਦੁਖ ਸਹਿਣ ਨੂੰ ਵੈਜਲੀ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲਾਭ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੂਜੇ ਤੇ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਮਨਾ ਉਥੇ ਕਿਹੜੀ ਛੜੀ ਫੜ ਕੇ ਗਈ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਐਡਾ ਵਡਾ ਹਾਰ ਮਿਲ ਗਿਆ ਏ। ਭਜ ਭਜ ਕੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਮਰ ਲਵੇ ਆਂ,

ਸਾਮੀ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਲਈ ਤੇ ਮਾਲ ਵੰਡ ਲੈਣ ਲੋਕੀ। ਅਖੇ 'ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਭਾਗ ਭਰੀ ਤੇ ਧੌਣ ਭੁਨਾਉਣ ਨੂੰ ਜੁੰਮਾ'। ਓਹੀਓ ਗਲ ਹੋਈ ਨਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਾਣਾ ਹਲਵਾਈਆਂ ਦੇ, ਭੌਂਕਣਾ ਕਸਾਈਆਂ ਦੇ।

ਭਾਵ :— ਸੁਖ ਲੈਣਾ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਤੇ ਦੇਣਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ! ਇਹ ਚੰਗੀ ਗਲ ਹੋਈ, 'ਖਾਣਾ ਹਲਵਾਈਆਂ ਦੇ ਤੇ ਭੌਂਕਣਾ ਕਸਾਈਆਂ ਦੇ' ਇਹ ਗਲ ਪੁਗਣੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਏ ਇਥੇ। (ਸੰ)

ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ ਤੇ ਪਤਲ ਪਾਣੀ।

ਭਾਵ :— ਮਤਲਬ ਕਢਣ ਸਾਰ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੀਤੀ ਭੁਲਾ ਦੇਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਨੀ ਛੇਤੀ ਅਖ ਨਹੀਂ ਫੇਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। 'ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ ਤੇ ਪਤਲ ਪਾਣੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। (ਸੰ)

ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਆਪਣਾ, ਨਿਰੀ ਸਲਾਮ ਅਲੇਕ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਰਖਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ 'ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਆਪਣਾ ਤੇ ਨਿਰੀ ਸਲਾਮ ਅਲੇਕ' ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੀ ਕਰੇ? ਮਿੱਤਰ ਉਹ, ਜੋ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਆਵੇ। (ਸੰਗ੍)

ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ ਦਿਤੋਨੁ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹਿ॥

ਭਾਵ :— ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਜੋ ਰੱਬ ਨੇ ਰੋਜ਼ੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਭਰਮ ਕਰਨਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ
ਦਿਤੋਨੁ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹਿ॥
ਨਾਨਕ ਜਿਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਝਿਆ
ਤਿਨਾ ਸੂਤਕੁ ਨਾਹਿ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਖਾਣਾ ਮੰਗ ਕੇ ਤੇ ਮਾਰਨੇ ਡਕਾਰ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਸ਼ੌ ਸ਼ਾਂ ਬੜੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਮੂਰਖੇ। ਇਹ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ? ਅਖੇ "ਖਾਣਾ ਮੰਗ ਕੇ ਤੇ ਮਾਰਨੇ ਡਕਾਰ"। ਜਿੱਨੀ ਵਿਤ ਹੋਵੇ, ਓਨੀ ਹੀ ਆਕੜ ਵੀ ਚੰਗੀ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਕੀ ਅੰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਜਿਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਖਾਣੇ ਛੱਲੇ ਤੇ ਡਕਾਰ ਮਖਾਣਿਆਂ (ਇਲਾਚੀਆਂ, ਬਦਾਮਾਂ) ਦੇ।

ਭਾਵ :— ਹੋਣਾ ਮਾਮੂਲੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲਾ ਤੇ ਵਿਖਾਵਾ ਬਹੁਤਾ ਵਡਾ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਸ ਜੀ ਬਸ, ਬਣ ਬਣ ਕੇ ਨਾ ਬਹੁ ਬਹੁਤੇ। ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਰਾ ਹੀਜ ਪਿਆਜ, ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ। 'ਖਾਣੇ ਛੱਲੇ ਤੇ ਡਕਾਰ ਮਖਾਣਿਆਂ ਦੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ, ਬਾਕੀ (ਰਹਿੰਦਾ) ਨਾਦਰਸ਼ਾਹੇ (ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹੇ) ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਲੁੱਟ ਇਤਨੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੋ ਖਾ ਪੀ ਲਿਆ, ਉਹੀ ਸਾਡਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੇਸ ਦੀ ਵਿਰਾਨੀ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ 'ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ, ਬਾਕੀ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹੇ ਦਾ'।

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਖ਼ਾਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ਾਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਮੇਲ ਜੋਲ ਸੋਭਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਗੰਲਾ—ਮੈਂ ਤਾਂ ਮਰਨ ਨੂੰ ਥਾਂ ਲਭਨਾ ਹਾਂ । ਤੁਸੀਂ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ ਕਰਦੇ ਓ । ਕੀ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵਡੇ ਹਾਕਮ ਦੀ ਧੀ ਦੇ ਯੋਗ ਹਾਂ ? 'ਖ਼ਾਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ਾਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ' ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਕਾਸਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਦੁਖੀ ਨੂੰ ਦੁਖਾਉਂਦੇ ਓ ?

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖ਼ਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਬੜਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਥਾਣੇਦਾਰ—ਹੁਣ ਹਾਏ ਹਾਏ ਕਰਨਾ ਏਂ । ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਖ਼ਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਘਰ ਏ ?

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਖ਼ਾਲੀ ਸੰਖ ਵਜਾਵੈ ਦੀਪਾ ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾਂ ਗੁਣ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰੀ ਜਾਣੀਆਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਤੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ । 'ਖ਼ਾਲੀ ਸੰਖ ਵਜਾਵੈ ਦੀਪਾ' । ਸਦਾ ਫੋਕੀਆਂ ਟਰਾਂ ਹੀ ਮਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਖ਼ਾਲੀ ਬਾਣੀਆਂ ਕੀ ਕਰੇ ? ਔਥੋਂ ਚੁਕੇ ਓਥੇ ਧਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਵਿਹਲੜ ਤੇ ਨਿਕੰਮੇ ਬੰਦੇ ਲਈ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਹਲੜ ਜੂ ਹੋਇਆ । ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਹੋਇਆ । 'ਖ਼ਾਲੀ ਬਾਣੀਆਂ ਕੀ ਕਰੇ, ਔਥੋਂ ਚੁਕੇ ਓਥੇ ਧਰੇ ।' (ਸੰਗ੍)

ਖਾਵਹਿ ਖਰਚਹਿ ਰਲਿ ਮਿਲਿ ਭਾਈ ॥ ਤੋਟਿ ਨਾ ਆਵੈ ਵਧਦੋ ਜਾਈ ॥

ਭਾਵ :— ਵੰਡ ਛਕੋ, ਕਦੀ ਤੋਟਾ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਗਈ ਹੈ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਖਾਵੇ ਬਕਰੀ ਵਾਂਗ, ਸੌਂਵੇ ਲਕੜੀ ਵਾਂਗ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਨੀਂਦ ਤੇ ਥੋੜਾ ਖਾਣਾ ਸਿਹਤ ਤੇ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਕੀਮ—ਨਰੈਣ ਦਾਸ ਜੀ, ਸਰੀਰ ਤਕੜਾ ਰਖਣ ਲਈ ਥੋੜੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਤੇ ਚੰਗੀ ਨੀਂਦਰ ਬੜੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਬੰਦਾ 'ਖਾਵੇ ਬਕਰੀ ਵਾਂਗ, ਤੇ ਸੌਂਵੇ ਲਕੜੀ ਵਾਂਗ' । ਤੁਸਾਂ ਪੇਟ ਵਧਾ ਕੇ ਬਿਮਾਰੀ ਹੀ ਸਹੇੜ ਲਈ ਜੇ । (ਸੰਗ੍)

ਖਾਵੇ ਮਾਸ, ਹੋਵੇ ਨਾਸ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਸ ਖਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਾਲ ਖਾਉ ਜੀ ਜਿਹੜੀ ਨਾਲ ਨਿਭੇ । 'ਖਾਵੇ ਮਾਸ, ਹੋਵੇ ਨਾਸ' । ਮਾਸ ਖਾਣ ਵਿਚ ਘਾਟ ਹੀ ਘਾਟ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਖਿਆਲੀ ਪੁਲਾਉ ਨਾਲ ਭੁਖ ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜ਼ਬਾਨੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਖਰਚ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਪਲੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, ਤੂੰ ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਬੜੀਆਂ ਕਰਦਾ ਏਂ, ਪਰ ਕੁਝ ਕਰਕੇ ਵੀ ਦਸੇਂ; ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਜਾਣੀਏ, ਸਾਡਾ ਪੁੱਤਰ ਜੰਮਿਆ ਏ । 'ਖਿਆਲੀ ਪੁਲਾਉ ਨਾਲ ਭੁਖ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਦੀ' । (ਸੰਗ੍)

ਖੀਸਾ ਖ਼ਾਲੀ ਤੇ ਰੱਬ ਵਾਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਸਿਵਾਏ ਰੱਬ ਦੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਸ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਂਝਾ—ਬਾਬਾ ! ਪੈਸੇ ਪਲੇ ਵਲੋਂ ਤੇ ਖੀਸਾ ਖ਼ਾਲੀ ਤੇ ਰੱਬ ਵਾਲੀ ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਖੀਰ ਖਾਂਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਜਾਂ ਸੁਆਦ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਪੈ ਜਾਵੇ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਜੇ ਇਹ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਨਿਬੜ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ । ਧਨ ਦੀ ਮੌਜ ਲੁਟਣੀ ਸੁਆਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਵੇਂ 'ਖੀਰ ਖਾਂਦਿਆਂ ਵਿਚ ਵਾਲ' ਆ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਲੱਡੂ ਖਾਂਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਰਕ ਆ ਜਾਵੇ ।

(ਜਿਨੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਮੁਆਮੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਭੱਜੂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾ ਬੈਠੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਢਰਤੋਂ :— 'ਮੁਆਮੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਭੱਜੂ' । ਕੋਈ ਨਜਾਇਜ਼ ਤੇਰੇ ਯਾਰ ਨੇ ਭਾਂ ਕਰਨੀ ਹੀ ਹੋਈ । (ਸੰਗੂ)

ਖੁਡੇ ਚੂਹਾ ਮਾਵੇ ਨਾ ਤੇ ਢਾਵੇ (ਤੱਕਲ) ਵੰਨੇ ਛਲ ।

ਭਾਵ :— ਵਿਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰਾ ਖ਼ਰਚ ਆਦਤ ਜਾਂ ਉਦਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਈ ਮਿਹਣੇ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਇਕ ਤੇਰਾ ਅਫਰ, ਇੱਕ ਤੇਰੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਦਾ, ਉਤੋਂ ਟੱਬਰ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਆਉਨਾਂ ਹੈਂ । ਕਾਰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਤੇਰਾ ਹੈ ਨਹੀਂ । 'ਖੁਡੇ ਚੂਹਾ ਮਾਵੇ ਨਾ ਤੇ ਢਾਵੇ 'ਨੂੰ ਛਲ' । ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਭਾਰ ਝੱਲਾਂ ? (ਸੰਗੂ)

ਖੁਡੋਂ ਨਿਕਲੇ ਚੱਕ ਮਕੋੜੇ, ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਰਾਹੀਂ ਦੌੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਟੱਬਰ ਜਾਂ ਜੱਥਾ ਕੰਮ ਕੁਤਾਹੀ ਕੇ ਖਿੰਡ ਪੁੰਡ ਜਾਵੇ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਕਿਥੇ ਹਨ ? ਦੁਖ ਸਮੇਂ ਵੇਖੇ ਨਹੀਂ ਕਿਓ ਵੀ । 'ਖੁਡੋਂ ਨਿਕਲੇ ਚਕ ਮਕੋੜੇ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਰਾਹੀਂ ਦੌੜੇ' । (ਸੰਗੂ)

ਖੁਦਾ ਨੇੜੇ ਕਿ ਘਸੁੰਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਧਰਮ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲੋਂ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵਡਾ ਸਮਝੇ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਸਮਝਾ ਸਮਝਾ ਚਲੇ, ਪਈ ਕੋਈ ਛਰਮ ਕਰ । ਰੱਬ ਦਾ ਭਉ ਕਰ । ਪਰ ਉਹ 'ਖੁਦਾ ਨੇੜੇ ਕਿ ਘਸੁੰਨ' ਦੀ ਅਖੇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਘੁਮੰਡ ਵਿਚ ਸਭ ਨੂੰ ਨੀਂਵਾਂ ਦਖਿਆ ਛਿਆ । (ਸੰਗੂ)

ਖੁਦਾਇ ਦੀਆਂ ਖੁਦਾਇ ਜਾਣੈ । ਵੇਖੋ : ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਰੱਬ ਜਾਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਹਾਇ ਬੁਲਾਰ—ਕਾਲੂ ! ਅਜ ਇਸ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਕਿਹ ਮਾਰ ਵੈਂਚਾ ਹੋਵੇ । ਕਿਹਾ ਮਾਰੇ ਪੁਰਖ ਹੈ । ਕਿਸਦਾ ਸਰਦਾ ਮੇਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਦਾ ਹੈ । ਕਾਲੂ ! ਤੂੰ ਭੀ ਨਿਹਾਲ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਮੈਂ ਭੀ ਨਿਹਾਲ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਹ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਤਬਿ ਕਾਲੂ ਆਖਿਆ :—

'ਜੀ ਖੁਦਾਇ ਦੀਆਂ ਖੁਦਾਇ ਜਾਣੈ' ।

(ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ)

ਖੁਲ੍ਹਾ ਬੋਲਣ, ਵੜਾ ਵਿਕਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ (ਜਾਂ ਨੀਵੇਂ ਦਾ ਉੱਚੇ ਸਾਹਵੇਂ ਬੋਲਣਾ) ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਹੈ ।

ਢਰਤੋਂ :—

ਰਖ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਵਿਚ ਅਧਿਕਾਰ ।
ਖੁਲ੍ਹਾ ਬੋਲਣ ਵੜਾ ਵਿਕਾਰ ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਖੂਹ ਖਾਰਾ ਜ਼ਿਮੀਂ ਦਾ ਉਜਾੜਾ ।

ਭਾਵ :— ਖਾਰਾ ਪਾਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਭਾਈ 'ਖੂਹ ਖਾਰਾ ਜ਼ਿਮੀਂ ਦਾ ਉਜਾੜਾ' । ਜਦੋਂ ਤਕ ਇਸ ਕਾਲ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝੇਂਗਾ, ਘਾਟਾ ਹੀ ਘਾਟਾ ਰਹੇਗਾ ਤੈਨੂੰ । (ਸੰ)

ਖੂਹ ਤੇ ਨਹੀਂ ਖਲੋ ਚਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਵਿਗਾੜ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪੈ ਚਲਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਉਂ ਨਹੀਂ । ਝਟ ਕੁ ਅੱਖ ਲਾਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਖੂਹ ਤੇ ਨਹੀਂ ਖਲੋ ਚਲੇ । ਨਾਲੇ ਕੋਈ ਕੀਹ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਏ, ਅਗਲੇ ਪਲ ਕੀਹ ਵਾਪਰਨੀ ਏਂ । (ਸਤਰੰਗੀ ਪੀਂਘ—ਨਵਤੇਜ)

ਖੂਹ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਖੂਹ ਨੂੰ । ਜਾਂ ਖੂਹ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਖੂਹ ਤੇ ਹੀ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਕੰਮ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਉਸੇ ਵਿੱਚ ਲਗ ਜਾਵੇ ਤੇ ਪਲੇ ਘਟ ਹੀ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀਹ ਆਮਦਨੀ ਹੈ ਜੀ ਐਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮ ਹੀ ਹੈ । 'ਖੂਹ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਖੂਹ ਵਿਚ ਹੀ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ' । ਜੋ ਕੁਝ ਕਾਰਖਾਨੇ ਦੀ ਬਚਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਭੱਜ ਟੁਟ ਉਤੇ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਖੂਹ ਪਿਆ ਥਾਲ ਨਾ ਮਿਹਣਾ ਨਾ ਗਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੰਮ ਏਨਾ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਕਾ ਹੀ ਸੌਰ ਨਾ ਸਕੇ, ਤਾਂ ਪਛਤਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਮਾਸ ਦੀ ਬੋਟੀ ਲੱਥੀ ਹੁਣ ਕਿਥੋਂ ਮੁੜਦੀ ਹੈ ? ਦੜ ਵੱਟ ਕੇ ਹੀ ਜਾਉ ਆਪਣੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ । 'ਖੂਹ ਪਿਆ ਥਾਲ ਨਾ ਮਿਹਣਾ ਨਾ ਗਾਲ' । (ਸੰਗ੍)

ਖੂਹ ਪਿਆ ਵਹਿੜਕਾ ਖਸੀ ਕਰ ਲਓ ।

ਭਾਵ :— ਅੱਗੇ ਹੀ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਬਿਪਤਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਬਿਪਤਾ ਪਾ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੀਆਂ ਜੀ, ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਅਗੇ ਹੀ ਦੁਖੀ ਸੀ, ਤੁਸਾਂ ਹੋਰ ਵਖਤ ਉਸਨੂੰ ਪਾ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਤੁਸਾਂ ਵੀ ਤਾਂ 'ਖੂਹ ਪਏ ਵਹਿੜਕੇ ਨੂੰ ਖਸੀ ਕਰਨ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਖੂਹ ਪੁਟਦੇ ਨੂੰ ਖਾਤਾ ਤਿਆਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਖੇਦ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਦੁਖ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਖੂਹ ਪੁਟਿਆ, ਉਸ ਲਈ ਆਪ ਵੀ ਖਾਤਾ ਤਿਆਰ ਸੀ । ਪਰ੍ਹੇ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਹੋਠੀ ਕਰਵਾਈ । ਅਜ ਉਹਦੀ ਪਤ ਗਲੀ ਗਲੀ ਰੁਲ ਰਹੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਖੂਹ ਵਿਚ ਚਾਲੀਆਂ ਹਿੱਸਾ ਤੇ ਜੁਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅੱਧਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਾਂਝੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਤਾਂ ਘਟ ਹੋਵੇ ਪਰ ਬਦਨਾਮੀ ਜਾਂ ਘਾਟਾ ਵਧੀਕ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸਾਂ ਵੀ ਵਣਜ ਕੀਤਾ ਹੈ । 'ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਚਾਲੀਆਂ ਹਿੱਸਾ ਤੇ ਜੁਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਧਾ' ਨਫ਼ੇ ਵੇਲੇ ਹੋਰ, ਘਾਟੇ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ । (ਸੰਗ੍)

ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਪਈ ਇੱਟ ਸੁਕੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਤਕਲੀਫ਼ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਪਈ ਇੱਟ ਵੀ ਕਦੀ ਸੁਕੀ ਨਿਕਲਦੀ' ਹੈ ਜੀ ? ਡਾਢਿਆਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾ ਕੇ ਉਹਨੇ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਣਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍)

ਖ਼ੂਨ ਸਿਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜ਼ੁਲਮ ਛੁਪਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਾਪੀ ਤੋਂ ਪਾਪ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਲੁਕਦਾ । 'ਖ਼ੂਨ ਸਿਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ।' (ਸੰਗ੍)

ਖ਼ੂਨ ਨਾਲ ਖ਼ੂਨ ਨਹੀਂ ਧੋਈਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਗੰਦਗੀ ਨਾਲ ਗੰਦਗੀ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਧੱਕੇ ਦਾ ਉੱਤਰ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੰਨਿਆ, ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਧੱਕਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ 'ਖੂਨ ਨਾਲ ਖ਼ੂਨ ਨਹੀਂ ਧੋਈਦਾ'। ਮੁਆਫ਼ੀ ਦੇ ਦਿਓ। ਫਿਰ ਵੇਖੋ, ਕਿਵੇਂ ਅਪਰਾਧੀ ਦਾ ਵੀ ਮਨ ਮੋਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਖੇਤੀ ਓਹਦੀ, ਜੀਹਦੇ ਘਰ ਦੇ ਕਾਮੇ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਪਾਸ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਮੇ ਆਪਣੇ ਹੋਣ, ਓਹੀ ਖੇਤੀ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਡੀ ਦਸ ਫ਼ੀ ਸਦੀ ਟਪਰੀ ਦਾ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਘਟ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਤੂੰ ਇਹ ਵੀ ਵਿਸਾਰ ਚੁਕਾ ਹੈਂ ਜੁ 'ਖੇਤੀ ਓਹਦੀ ਜੀਹਦੇ ਘਰ ਦੇ ਕਾਮੇਂ'। (ਸੰਗ੍)

ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਸੇਤੀ। ਜਾਂ ਖੇਤੀ ਸਿਰ ਸੇਤੀ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੰਮ ਆਪ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਨਾਲ ਹੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਰਾਮ ਏ ਕਾਕਾ। ਕੋਈ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰ। ਮੈਂ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਹੱਟੀ ਤੇ ਆਪ ਬੈਠਿਆ ਕਰ। 'ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਸੇਤੀ' ਹੁੰਦੀ ਏ ਕਾਕਾ, ਨੌਕਰਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰੀਦਾ।
(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖੇਤੀ ਜਟ ਦੀ, ਬਾਜ਼ੀ ਨੱਟ ਦੀ।

ਭਾਵ :— ਜੱਟ ਵਰਗੀ ਖੇਤੀ ਤੇ ਨੱਟ ਵਰਗੀ ਬਾਜ਼ੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 'ਖੇਤੀ ਜੱਟ ਦੀ, ਬਾਜ਼ੀ ਨੱਟ ਦੀ'। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਰੀਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਖੇਤੀ ਜਿਨ ਕੀ ਉਜੜੈ, ਖਲਵਾੜੈ ਕਿਆ ਥਾਉ॥

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਉਜਾੜਦੇ ਰਹਿਣ, ਗਾਹ ਪਾਣ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਲਵਾੜੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਭਾਵ, ਜੋ ਸੰਜਮ ਵਿਚ ਨਾ ਰਹਿਣ, ਜਾਂ ਸਾਂਭਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਉਜਾੜਨ, ਉਹ ਕਦੀ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਧ੍ਰਿਗੁ ਤਿਨਾ ਕਾ ਜੀਵਿਆ
ਜੋ ਲਿਖਿ ਲਿਖਿ ਵੇਚਹਿ ਨਾਉ॥
ਖੇਤੀ ਜਿਨ ਕੀ ਉਜੜੈ
ਖਲਵਾੜੈ ਕਿਆ ਥਾਉ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸਾਰੰਗ)

ਖੇਤੀ ਬੀਜੇ ਡਾਬਰ, ਨਾ ਗੋਰ ਨਾ ਕਛਨ।

ਭਾਵ :— ਢੀਮਾਂ ਵਿਚ ਬੀ ਸੁੱਟਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਵ, ਬਿਨਾਂ ਪੂਰਾ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਦੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੋਰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਅੱਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅੰਬ ਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ। 'ਖੇਤੀ ਬੀਜੇ ਡਾਬਰ ਨਾ ਗੋਰ ਨਾ ਕਛਨ'। ਯਤਨ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਲ ਕਿਥੋਂ ਮਿਲੇ? (ਸੰਗ੍)

ਖੇਤੈ ਖਾਇ ਵਾੜ ਕੋ, ਲਹੈ ਨਾ ਸਾਰਾ।

ਭਾਵ :— ਜੇਕਰ ਵਾੜ ਹੀ ਖੇਤ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲਗ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਕੋਈ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇਕਰ ਖੇਤੈ ਖਾਇ ਵਾੜ ਕੋ
ਲਹੈ ਨਾ ਸਾਰਾ'
ਜੇ ਗੁਰ ਭਰਮਾਏ ਸਾਂਗ ਕਰ
ਕਿਆ ਸਿੱਖ ਵਿਚਾਰਾ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਖ਼ੈਰ ਕਲੰਦਰਾਂ, ਹੁੱਜਾਂ ਬਾਂਦਰਾਂ। ਵੇਖੋ : ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਭਾਗਭਰੀ ਤੇ ਪੈਣ ਭਨਾਉਣ ਨੂੰ ਜੁੰਮਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲਾਭ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੁਜੇ, ਪਰ ਔਖ ਜਾਂ ਕਲੇਸ਼ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ

ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਚੰਗੀ ਗਲ ਹੈ ਪਈ 'ਖੈਰ ਕਲੰਦਰਾਂ, ਹੁੱਜਾਂ ਬਾਂਦਰਾਂ' ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਮਰਦੇ ਰਹੇ, ਹੁਣ ਚੰਗੇ ਦਿਨ ਆਏ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਚੌਧਰੀ ਬਣ ਬੈਠੇ । (ਸੰ)

ਖੋਹਣ ਨਾ ਖੁੱਸੇ, ਦੰਦੀਕੜਾ ਵੱਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਡਾਢੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਪਿਆ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਖੋਹਣ ਨਾ ਖੁੱਸੇ, ਦੰਦੀਕੜਾ ਵੱਟੇ' । ਪਿਛੋਂ ਕਚੀਚੀਆਂ ਵੱਟਣ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੁਝ ਕਰ ਮਰਨਾ ਸੀ । (ਸੰਗ)

ਖੋਜੀ ਉਪਜੈ, ਬਾਦੀ ਬਿਨਸੈ ।

ਭਾਵ :— ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਤਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਝਗੜਾਲੂ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੇਵਾ ਸੁਰਤਿ ਰਹਸਿ ਗੁਣ ਗਾਵਾ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਗਿਆਨੁ ਬੀਚਾਰਾ ।।
'ਖੋਜੀ ਉਪਜੈ, ਬਾਦੀ ਬਿਨਸੈ'
ਹਉ ਬਲਿ ਬਲਿਗੁਰ ਕਰਤਾਰਾ ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਲਾਰ ਰਾਗ)

ਖੋਟਾ ਸ਼ਰੀਕ ਕਦੇ ਮਿੱਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਖੋਟੜਾ ਸ਼ਰੀਕ ਮਨ ਦਾ ਖੋਟਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਦੋਸਤ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੈਨਾਪਤੀ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਖੋਟਾ ਸ਼ਰੀਕ ਕਦੇ ਮਿਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ । ਉਹ ਸਦਾ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪਾਪ ਰਖਦਾ ਏ ਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਦਾਅ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਏ । (ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਖੋਟਾ ਪੁੱਤ ਤੇ ਖੋਟਾ ਪੈਸਾ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੀ ਔਲਾਦ ਤੇ ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਕੰਮ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਸਭ ਕੋਸਣ ਬਈ ਲੁੱਚਾ ਏ, ਵਿਹਲੜ ਏ, ਖ਼ਰਮਸਤੀਆਂ ਕਰਦਾ ਏ, ਪਰ ਜਦ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਲੋਕੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆ ਗਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਅਜੇਹੀ ਡਾਂਗ ਫਰਸਾਈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ । ਸੱਚ ਹੈ, ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਪੈਸਾ ਖੋਟੇ ਵੀ ਹੋਣ, ਤਦ ਵੀ ਕੰਮ ਹੀ ਆਂਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ)

ਖੋਟੀ ਧਾਤ ਮੁਲੰਮਾਂ ਬਾਜ਼ੀ ।

ਭਾਵ :— ਅੰਦਰੋਂ ਹੋਰ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਹੋਰ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੇਰੀ ਖਲਕਤ ਵਿਚ ਆਕੇ
ਮਨੁਖਤਾ ਦਾ ਚੋਲਾ ਪਾਕੇ
ਹਰ ਥਾਂ ਦੇਖੀ ਧੋਖੇ ਬਾਜ਼ੀ
ਖੋਟੀ ਧਾਤ ਮੁਲੰਮਾ ਬਾਜ਼ੀ ।
(ਕੇਸਰ ਕਿਆਰੀ—ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਿਕ)

ਖੋਟੇ ਕਉ ਖਰਾ ਕਹੈ ਖਰੇ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਲਟੇ ਲਛਣ ਦਰਸਾਏ ਹਨ, ਜਦ ਖੋਟੀ ਚਾਜ਼ ਨੂੰ ਖਰੀ ਕਰ ਕੇ ਦਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖਰੀ ਦੀ ਪਰਖ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਖੋਟੇ ਕਉ ਖਰਾ ਕਹੈ ਖਰੇ ਸਾਰ ਨਾ ਜਾਣੈ ।।
ਅੰਧੇ ਕਾ ਨਾਉ ਪਾਰਖੂ ਕਲੀ ਕਾਲ ਵਿਡਾਣੈ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਪਰਖੀਅਨਿ ਸਾਹਿਬ ਕੈ ਦੀਬਾਣਿ ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਾਨਕ ਬਦਰਾ ਮਾਲ ਕਾ
ਭੀਤਰਿ ਧਰਿਆ ਆਣਿ ।।
ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਪਰਖੀਅਨਿ
ਸਾਹਿਬ ਕੈ ਦੀਬਾਣਿ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਖੋਟੇ ਦਿਲ ਜੋ ਭਲਾ ਕਮਾਵੇ, ਉਹ ਹਸਾਨ ਵੀ ਬਿਰਥਾ ਜਾਵੇ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀਅਤ ਰਾਸ ਤੇ ਖੀਸਾ ਪੁਰ; ਪਰ ਜੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖੋਟ ਰਖ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਫੱਲ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ। 'ਖੋਟੇ ਦਿਲ ਜੋ ਭਲਾ ਕਮਾਵੇ, ਉਹ ਹਸਾਨ ਵੀ ਬਿਰਥਾ ਜਾਵੇ'। (ਸੰਗ੍)

ਖੋਟੇ ਵਣਜਿ ਵਣਜਿਐ ਮਨ ਤਨੁ ਖੋਟਾ ਹੋਇ।

ਭਾਵ :— ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਦੋਵੇਂ ਰੋਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਖੋਟੈ ਵਣਜਿ ਵਣੰਜਿਐ
ਮਨੁ ਤਨੁ ਖੋਟਾ ਹੋਇ॥
ਛਾਹੀ ਛਾਥੇ ਮਿਰਗ ਜਿਉ
ਦੂਖੁ ਘਣੋ ਨਿਤ ਰੋਇ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਿਰੀ ਰਾਗ)

ਖੋਤਿਆ, ਆਵੇ ਤੇ ਖਲੋਤਿਆ, ਆਵੇ ਨਹੀਓਂ ਮੁਕਣਾ, ਤੇ ਤੂੰ ਨਹੀਉਂ ਛੁਟਣਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇ, ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਜ਼ਾਂ ਹੀਲ ਹੁਜਤ ਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਜਿਹੀ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹਾਂ: 'ਖੋਤਿਆ, ਆਵੇ ਤੇ ਖਲੋਤਿਆ, ਆਵੇ ਨਹੀਉਂ ਮੁਕਣਾ ਤੇ ਤੂੰ ਨਹੀਂਉਂ ਛੁਟਣਾ' ਤਾਂ ਖੋਤਾ ਵੀ ਕੁਝ ਸਬਕ ਸਿਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਬਿਨਾਂ ਲਤ ਮਾਰੇ ਜਾਂ ਚੱਕ ਮਾਰੇ।

(ਦੇਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ:. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ)

ਖੋਤੀ ਥਾਣਿਉਂ (ਤਸੀਲੋਂ) ਹੋ ਆਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵਡਿਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਜੋਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਕੜੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਹੜੀ ਖੋਤੀ ਇਕ ਵਾਰ ਥਾਣਿਉਂ ਹੋ ਆਵੇ, ਉਹ ਦੂਜੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮਾਰ ਪਛੰਡੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਂਦੀ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਖੋਤੀ ਭਾੜੇ ਕਰਨੀ ਏਂ, ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਦੀ ਹੀ ਕਰਨੀ ਏ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੁਲ ਹੀ ਲੈਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਨਿਕਟੀਆਂ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਲੈਣੀ; ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਲਓ ਜਿਥੇ ਬੇਲਿਹਾਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਗਲ ਤੇ ਕਰ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੇ ਸ਼ਰੀਕੇ ਵਿਚੋਂ ਕਿਉਂ ਤੂੜੀ ਲੈਣੀ ਹੋਈ। 'ਖੋਤੀ ਭਾੜੇ ਹੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਏ'। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲੈ ਲਵਾਂਗੇ। (ਸੰਗ੍)

ਖੋਤੀਆਂ ਨਾ ਵੇਚਿਓ, ਫਕੀਰੀ ਦਾ ਹਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣਾ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਕੰਮ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਇਹ ਨੌਕਰੀ ਛਡ ਕੇ ਉਕਾ ਹੀ ਰੋਣਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਤੇ ਸਿਖਿਆ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਖੋਤੀਆਂ ਨਾ ਵੇਚਿਓ, ਫਕੀਰੀ ਦਾ ਹਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। (ਸੰ)

ਖੋਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਤੇ ਕੁੜਮਾਂ ਦੇ ਮਹੱਲੇ ਨਾ ਗਈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਨਸ਼ਰ ਹੋ ਜਾਣੀ ਹੈ, ਲੁਕਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ, ਬਲੀਏ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ 'ਖੋਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਤੇ ਕੁੜਮਾਂ ਦੇ ਮਹੱਲੇ ਨ ਗਈ'—ਅਜ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਲ ਸਾਡਾ ਕਾਰਨਾਮਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏਗਾ, ਪਿੰਡੀ ਕਿਹੜੀ ਕਾਬਲ ਹੈ।

(ਮਣਕੇ—ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਸੋਠੀ)

ਖੋਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਤੇ ਲੱਤਾਂ ਲੰਮਕਦੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਖ਼ਾਹ-ਮ-ਖ਼ਾਹ ਦਾ ਕਸੂਰ ਥਪਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ, 'ਖੋਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਲੰਮਕਦੀਆਂ' ਹੀ ਹੋਣੀਆਂ ਸਨ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਖਾਹ-ਮ-ਖਾਹ ਬੇਕਸੂਰ ਦੇ ਸਿਰ ਕਸੂਰ ਥਪਦੇ ਹੋ !

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੋਤੇ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਤੇ ਖਲ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਟ।

ਭਾਵ :— ਹੋਣਾ ਗ਼ਰੀਬ, ਦਿਖਾਵਾ ਅਮੀਰੀ ਦਾ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਯਾਰ, ਇਹ ਕੀ ਬਣਾਇਆ ਜੇ, ਅਖੇ 'ਖੋਤੇ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਤੇ ਖਲ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਟ'। ਇਹੋ ਜੇਹੀ ਢਠੀ ਢੇਰ ਥਾਂ ਵਿਚ ਏਨੇ ਵਧੀਆ ਗ਼ਲੀਚੇ ਕੀ ਵਿਛਾਉਣੇ ਸਨ ? (ਸੰ)

ਖੋਤੇ ਦੇ ਗਲ ਲਾਲ।

ਭਾਵ :— ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਣੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਉਹ ਯੋਗ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਖੋਤੇ ਦੇ ਗਲ ਲਾਲ ਦੀ ਮੈ ਪਰਖ ਸਿਖਾਵਾਂ।
ਮੂਰਖ ਖੋਹ ਰੁਲਾਈਉਂ, ਸਾਂਭੀ ਦਾਨਾਵਾਂ।

(ਚਾਤ੍ਰਿਕ)

ਖੋਤੇ ਨੂੰ ਲੂਣ (ਘਿਉ) ਦਿਓ, ਕਹਿੰਦਾ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਪੁਟਦੇ (ਮਰੜਦੇ) ਜੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰੋ, ਪਰ ਉਹ ਉਲਟਾ ਗੁੱਸੇ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮਾ—ਛਡੋ ਪਰੇ ਚੌਧਰੀ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਢਣਾ ਪਾਉਣਾ ਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ (ਇਕ ਪਾਸੇ) 'ਖੋਤੇ ਨੂੰ ਲੂਣ ਦਿਓ, ਕਹਿੰਦਾ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਪੁਟਦੇ ਜੇ'।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਖੰਡ ਖੰਡ ਆਖਿਆਂ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਭਾਵ :— ਨਿਰਾ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਾ 'ਖੰਡ ਖੰਡ ਆਖਿਆਂ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ'।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੰਡਾ, ਘੋੜਾ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਤਿੰਨੇ ਜ਼ਾਤ ਕੁਜ਼ਾਤ।

ਭਾਵ :— ਖੰਡਾ, ਘੋੜਾ ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਵੀ—ਖੰਡਾ, ਘੋੜਾ, ਇਸਤ੍ਰੀ,
ਵੇ ਰਾਜਿਆ ਤਿੰਨੇ ਜ਼ਾਤ ਕੁਜ਼ਾਤ।
ਖੰਡਾ ਵਢੇ ਸਿਰ ਖਸਮ ਦਾ;
ਘੋੜਾ ਦਏ ਪਿਠ ਵਿਚ ਹਾਰ।
ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਿੱਥੇ ਵੇਖੇ ਵਰ ਸੋਹਣਾ,
ਉੱਥੇ ਰਹਿੰਦੀ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ।

(ਕਾਦਰਯਾਰ)

ਖੰਭਾਂ ਦੀ ਡਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਖੰਭਾਂ ਦੀ ਹੀ ਡਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ'। ਗਲ ਮਾਮੂਲੀ ਸੀ ਪਰ ਭਾਂਬੜ ਮਚ ਹੀ ਗਿਆ।

(ਸੰ)

ਖਾਂਦਿਆਂ ਖਾਂਦਿਆਂ ਖੂਹ ਨਿਖੁਟ (ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ) ਜਾਂਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਮਾਈ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਪਿਛਲੀ ਖਟੀ ਕਮਾਈ ਉਪਰ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇੰਦਰ—(ਰੋਂਦੀ ਹੋਈ) ਕੋਈ ਨਿਆਣਾ ਏ...ਖਟੇ ਨਾ ਕਮਾਏ। ਖਾਂਦਿਆਂ ਖਾਂਦਿਆਂ ਖੂਹ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਗ

ਗਊ ਪੁੰਨ ਦੀ, ਦੰਦ, ਕੌਣ ਗਿਣੇ ?

ਭਾਵ :— ਮੁਫ਼ਤ ਵਿਚ ਚੀਜ਼ ਮਿਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਖੈਚਲ ਕੌਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਆਖਦੇ ਹੋ, ਚੀਜ਼ ਵੇਖ ਕੇ ਲੈਣੀ ਸੀ। ਪਰ 'ਗਊ ਪੁੰਨ ਦੀ ਦੰਦ ਕੌਣ ਗਿਣੇ' ਮੈਂ ਕੋਈ ਪੈਸੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਖ਼ਰਚੇ ਜੋ ਪੜਤਾਲ ਪਿਆ ਕਰਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਗਈ ਸਾਂ ਕੰਡਾ ਮਲਾਉਣ, ਭੰਨਾ ਆਈ ਘੰਡੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਲਾਭ ਲੈਣ ਲਈ, ਪਰ ਉਲਟਾ ਦੁਖੀ ਹੋਕੇ ਆਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਦਸਾਂ 'ਗਈ ਸਾਂ ਕੰਡ ਮਲਾਉਣ, ਭੰਨਾ ਆਈ ਘੰਡੀ' ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਸੀ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ, ਕੰਡੇ ਨਾਲ ਚਮੋੜ ਲਿਆਈ। (ਸੰਗ੍)

ਗਏ ਉਠ ਸੋ ਇਜੜ ਰਲੇ।

ਭਾਵ :— ਇੱਕ ਵੇਰ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲੀ ਮੁੜ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਅਫ਼ਸੋਸ ਨਾ ਕਰੋ। 'ਗਏ ਉਠ ਸੋ ਇਜੜ ਰਲੇ'। ਹੁਣ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਫ਼ਸੋਸ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍)

ਗਏ ਨਿਮਾਣੇ (ਵਿਚਾਰੇ) ਰੋਜ਼ਡੇ ਰਹਿ ਗਏ ਨੌਂ ਤੇ ਵੀਹ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਉਂ ਦਸੇ ਜਿਵੇਂ ਹੋ ਹੀ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਤਦ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ, ਹਾਂ ਵਿੱਲ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਲਈ ਇਵੇਂ ਸਮਝਣਾ ਠੀਕ ਹੈ, ਕਿ ਕੰਮ ਮੁਕ ਚੁਕਾ ਹੈ। 'ਗਏ ਨਿਮਾਣੇ ਰੋਜ਼ਡੇ ਰਹਿ ਗਏ ਨੌ ਤੇ ਵੀਹ' ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਫੁਹਾ।

(ਸੰਗ੍)

ਗਹਿਣੇ ਦਾ ਸ਼ਾਹ ਕਾਹਦਾ, ਵੱਟੇ ਦੀ ਕੁੜਮਾਈ ਕਾਹਦੀ ?

ਭਾਵ :— ਗਹਿਣੇ ਰਖਕੇ ਕਰਜ਼ਾ ਲੈਣਾ ਜਾਂ ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿਚ ਕੁੜਮਾਈ ਕਰਨੀ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਕਾਹਦਾ ਵਿਆਹ ਹੈ ? ਦੁਆਠੀ ਕਰਕੇ ਵਹੁਟੀ ਲੈ ਆਇਆ ਹੈ। 'ਗਹਿਣੇ ਦਾ ਸ਼ਾਹ ਕਾਹਦਾ, ਵੱਟੇ ਦੀ ਕੁੜਮਾਈ ਕਾਹਦੀ' ? (ਸੰ)

ਗਗਨ ਦਮਾਮਾਂ ਬਾਜਿਓ ਪਰਿਉ ਨੀਸਾਨੈ ਘਾਉ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਲਈ ਲੜ ਮਰਨ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਉਦਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਗਨ ਦਮਾਮਾ ਬਾਜਿਓ
ਪਰਿਓ ਨੀਸਾਨੈ ਘਾਉ ॥
ਖੇਤੁ ਜੁ ਮਾਂਡਿਓ ਸੂਰਮਾ
ਅਬ ਜੂਝਨ ਕੋ ਦਾਉ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਾਰੂ)

ਗਡ ਨਾਲ ਕੱਟਾ ਬਧਾ ਹੋਇਆ ਏ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੀਏ ਤੇ ਉਹ ਮਮੂਲੀ ਬਹਾਨਾ ਕਰਕੇ ਟਾਲ ਦੇਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੁੰਮਿਆ, ਇਹ ਕੀ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾ ਘਤਿਓ ਈ ? ਸਿੱਧੀ ਨਾਂਹ ਕਰ ਛਡਦੋਂ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਖੇ 'ਗਡ ਨਾਲ ਕੱਟਾ ਬਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ'। (ਸੰਗ੍)

ਗਡੇ ਗਾਹ ਗਡੀਰੇ ਰਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਉਤੇ ਹੀ ਤੁਰੀ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਤਾਂ 'ਗਡੇ ਗਾਹ ਗਡੀਰੇ ਰਾਹ' ਹੀ ਤੁਰਦੇ ਹਾਂ । ਨਾ ਇਧਰ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਨਾ ਉਧਰ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਬਈ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੇ ਚਲੇ ਜਾਓ, ਬਸ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੋ ।
(ਸੰਗ੍)

ਗੱਦਹੁ ਚੰਦਨ ਲੱਦੀਐ ਨਹਿ ਗਾਂਧੀ ਰਾਜ ।

ਭਾਵ :— ਖੱਤੇ ਉਪਰ ਚੰਦਨ ਲਦ ਦਈਏ, ਤਦ ਉਹ ਗਾਂਧੀ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ । ਭਾਵ ਨੀਵੇਂ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਸ ਜੇ ਕੋਈ ਉਤਮ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਨੀਵਾਂ ਪਨ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਰਤਨਮਣੀ ਗਲ ਬਾਂਦਰੈ ਜਉਹਰੀ ਨ ਕਾਜ ।
ਗੱਦਹੁ ਚੰਦਨ ਲੱਦੀਐ ਨਹਿੰ ਗਾਂਧੀ ਗਾਜ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗਦੋਂ ਜਵਾਂ ਦਾ ਰਾਖਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਲਾਲਚੀ ਜਾਂ ਗੈਰ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਭੀ ਡਾਢੀ ਸਿਆਣਪ ਕੀਤੀ । 'ਗਦਂ ਨੂੰ ਜਵਾਂ ਦਾ ਰਾਖਾ' ਕਰ ਬਠਾਇਆ । ਇਕ ਭੁਖੇ, ਕਮੀਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਿਜੋਰੀ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ । ਓਹਨੇ ਧਨ ਲੈ ਕੇ ਨਠਣਾਂ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍)

ਗਦੋਂ ਤੋਂ ਬੋਹਲ ਲੁਟਾਇਆ । ਵੇਖੋ : ਦਰਿਆਉਂ ਪਾਣੀ ਬਖਸ਼ਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਦਾਨ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਗਿਆ ? ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ 'ਗਦੋਂ ਤੋਂ ਬੋਹਲ ਲੁਟਾਇਆ' । ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜੁਤੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸਿਰ ਮਾਰੀਆਂ । (ਸੰਗ੍)

ਗਦੋਂ (ਗਧੋ) ਦੀ ਗੁਣ ਤੇ ਮਾਣੀ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰੋਂ ਦਿਸਦੀ ਮਮੂਲੀ ਗੱਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਭੁਲੇਖਾ ਲਗਣ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਬਾ, ਤੁਸਾਂ ਕਿਰਾੜਾਂ ਕੋਲੋਂ ਡਰ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । 'ਗਦੋਂ ਦੀ ਗੁਣ ਤੇ ਮਾਣੀ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ' । ਨਿਕੇ ਜਿਹੇ ਅੜੇਕੇ ਵਿਚ ਹੀ ਕਿਥੇ ਦਾ ਕਿਥੇ ਪੁਚਾ ਸਕਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਗਧਾ ਛੋੜ ਤਵੇਲੇ ਬਧਾ ਤੇ ਘਾਹ ਢੋਂਦੀ ਘੋੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਸਿਆਣੇ ਤੇ ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ ਤਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਪਰ ਮੂਰਖ ਵਿਹਲੇ ਬਹਿ ਕੇ ਖਾਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੇ ਰੱਬਾ, ਤੇਰਾ ਇਹ ਕਿਆ ਨਿਆਂ ਹੈ ਕਿ 'ਗਧਾ ਛੋੜ ਤਵੇਲੇ ਬਧਾ ਤੇ ਘਾਹ ਢੋਂਦੀ ਘੋੜੀ' । ਮੂਰਖ ਤਾਂ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ ।
(ਸੰਗ੍)

ਗਧੇ ਦਾ ਪੈਖੜ ਲਦੀਣ ਵੇਲੇ ਹੀ ਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੀਏ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਵੇਹਲ ਵੇਲੇ ਖੁਲ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਛਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਤੂੰ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਪਾਗਲ ਨਿਕਲਿਆ । ਸੱਚ ਹੈ 'ਗਧੇ ਦਾ ਪੈਖੜ ਲਦੀਣ ਵੇਲੇ ਹੀ ਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੀਏ । ਐਵੇਂ ਲਾਹਿਆ ਪਛਤਾਵਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ।
(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਗਧੇ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਸਿੰਗ ਢਾਂਗ ਨੱਠਾ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲਗਣਾ, ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਖੰਡ ਤੇ ਇਵੇਂ ਨਠ ਗਈ ਹੈ ਜਿਵੇਂ 'ਗਧੇ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਸਿੰਗ' । (ਸੰ)

ਗੱਧੇ ਦੇ ਗਲ ਜੌਹਰ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਬੇ-ਕਦਰੇ ਜਾਂ ਮੂਰਖ ਦੇ ਹੱਥ ਵਡ-ਮੁਲੀ ਚੀਜ਼ ਫੜਾ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਹਿੰਦੇ ਲੋਕ ਅਵਾਣ
ਕਿਸੇ ਹਥ ਜਵਾਹਰ ਆਇਆ ।
ਜੌਹਰ ਦੀ ਕਿਆ ਕੀਮਤ ਜਾਣੇ,
ਗਧੇ ਦੇ ਗਲ ਪਾਇਆ ।
(ਹਾਸ਼ਮ)

ਗਧੇ ਨੂੰ ਸੋਟਾ ਤੇ ਇਰਾਕੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤ ।

ਜਾਂ **ਗਧੇ ਨੂੰ ਸੋਟਾ, ਇਰਾਕੀ ਨੂੰ ਜੋਟਾ ।**

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਪਾਉਣ ਲਈ ਅੱਖਾ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਭਲੇਮਾਣਸ ਲਈ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰੀ ਆਦਤ ਏ ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘਾ, ਬਹੁਤੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ । ਬਸ ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਸੋਟਾ ਤੇ ਇਰਾਕੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤ ।
(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਖੁਆਇਆ ਨਾ ਪਾਪ ਨਾ ਪੁੰਨ ।

ਭਾਵ :— ਨੀਚ ਮਨੁਖ ਦੀ ਕੀਤੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਕੋਈ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਸੁਆਰਨਾ ਹੈ, ਸੇਵਾ ਕਰੋ ਨਾ ਕਰੋ । ਬੜਾ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਤੇ ਨੀਚ ਪੁਰਸ਼ ਹੈ । 'ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਖੁਆਇਆ, ਨਾ ਪਾਪ ਨਾ ਪੁੰਨ' । ਇਸ ਲਈ ਉਸਦਾ ਖਹਿੜਾ ਛਡ ਦਿਉ । (ਸੰਗ)

ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਗੁਲਕੰਦ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਯੋਗ ਨੂੰ ਵਡਮੁਲੀ ਜਾਂ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਭੁਲ ਹੈ 'ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਗੁਲਕੰਦ' ਕੀ ਆਖ ? ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨਾਲ ਨਰਮੀ ਵਰਤਣ ਦੀ ਥਾਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ । ਫਿਰ ਵੇਖਦੇ, ਕਿਵੇਂ ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਹੋ ਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਗਲ ਮੰਨਦਾ । (ਸ਼ੈ)

ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਬਾਪ ।

ਭਾਵ :— ਗਰਜ਼ ਪੈਣ ਤੇ ਨੀਚ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਹਦੋਂ ਵਧ ਆਦਰ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜਾ—ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਦਿਸਦਾ ਤੇ ਸੀ, ਪਰ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਨੇ 'ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਵੀ ਬਾਪ' ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ਨਾ ?
(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਗ਼ਮੀ ਗਈ ਤੇ ਸ਼ਾਦੀ ਆਈ ।

ਭਾਵ :— ਦੁਖ ਪਿਛੋਂ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਈ ਗ਼ਮੀ ਤੇ ਆਈ ਸ਼ਾਦੀ
ਪੜ੍ਹਿਆ ਸ਼ਾਹ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ।
ਆਜਜ਼ ਤੇ ਮਸਕੀਨਾਂ ਤਾਈਂ
ਵੰਡਿਆ ਉਸ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ।
(ਕਿੱਸਾ ਬਹਿਰਾਮ ਸ਼ਾਹ—ਇਮਾਮ ਬਖਸ਼)

ਗਰਧਬ ਪ੍ਰੀਤਿ ਭਸਮ ਸੰਗਿ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਨੀਚ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਮੰਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਚੰਦਨ ਲੇਪੁ ਉਤਾਰੈ ਧੋਇ ॥
ਗਰਧਬ ਪ੍ਰੀਤਿ ਭਸਮ ਸੰਗਿ ਹੋਇ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਗ਼ਰੀਬ ਦਾ ਖਰਾ ਰੁਪਈਆ ਵੀ ਬਾਰਾਂ ਆਨੇ ਦਾ । ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬ ਦੇ ਸੁੱਚੇ ਕੁੰਦਨ ਵਿਚ ਸੌ ਸੌ ਨੁਕਸ ।

ਭਾਵ :— ਗ਼ਰੀਬ. ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ ਤੇ ਧਨੀ ਔਗਣਹਾਰਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਲਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ—ਕੁੰਦਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਅਜ ਕਲ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਅਨੋਖਾ ਹੀ ਰਿਵਾਜ ਹੈ। ਹਰ ਗਲ ਵਿਚ ਧਨ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਹੀ ਪੁਛ ਹੈ। 'ਗ਼ਰੀਬ ਦੇ ਸੁਚੇ ਦੰਦਨ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਮੋ ਸੋ ਨੁਕਸ' ਕਢੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਧਨੀ ਔਗਣਾਂ ਭਰੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਗ਼ਰੀਬ ਦਾ ਰਬ ਰਾਖਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਸਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਆਖ਼ਰ ਸਾਡਾ 'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਰੱਬ ਰਾਖਾ ਹੈ'।

(ਬਾਲ ਸੁਨੇਹਾ—ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ)

ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਆਹ, ਲੋਹਾ ਭਸਮ ਹੋ ਜਾ।

ਭਾਵ :— ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਦਿਲੋਂ ਨਿਕਲੀ ਬਦ ਅਸੀਸ ਨਾਲ ਤਕੜੇ ਤੋਂ ਤਕੜੇ ਆਦਮੀ ਦਾ ਮਾਣ ਵੀ ਟੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰੀ ਚਲ ਵਧੀਕੀਆਂ, ਜਿੰਨੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਕ ਗਲ ਯਾਦ ਰਖੀਂ 'ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਆਹ, ਲੋਹਾ ਭਸਮ ਹੋ ਜਾ'

(ਸੰਗ੍)

ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਪੋਹ ਦੀ ਚਾਨਣੀ ਐਵੇਂ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਬੇ-ਲੋੜੀ ਥਾਂ ਜਾਂ ਸਮੇਂ ਅਜਾਈਂ ਜਾਦੀ ਦਿਸੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਜ, ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਅੰਬਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪੁਛਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਇਹ 'ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਪੋਹ ਦੀ ਚਾਨਣੀ' ਵਾਂਗ ਐਵੇਂ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍)

ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਜੋਰੂ (ਤੀਮੀ) ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਭਾਬੀ।

ਭਾਵ :— ਕਮਜ਼ੋਰ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗ਼ਰੀਬ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣਾ ਵਡਾ ਪਾਪ ਹੈ। 'ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਜੋਰੂ, ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਭਾਬੀ'। ਜਿਸਦਾ ਤ੍ਰਾਣ ਲਗੇ ਓਹੀ ਨਿਤਾਣੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਵਰਤ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਮਾਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਖੀਏ ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬ ਉਪਰ ਹੋਰ ਦੁਖ ਆ ਪੈਣ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਮਾਰ'। ਅੱਗੇ ਹੀ ਦੁਖੀ ਸਾਂ, ਉਤੋਂ ਡਾਕੇ ਆਣ ਪਏ। (ਸੰ)

ਗ਼ਰੀਬੀ ਗਦਾ ਹਮਾਰੀ।

ਭਾਵ :— ਨਿਮਰਤਾ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਹਥਿਆਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗ਼ਰੀਬੀ ਗਦਾ ਹਮਾਰੀ।
ਖੰਨਾ ਸਗਲ ਰੇਨੁ ਛਾਰੀ।
ਇਸ ਅਗੈ ਕੋ ਨਾ ਟਿਕੈ ਵਿਕਾਰੀ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਰਠ ਰਾਗ)

ਗ਼ਰੀਬੀ ਬੜੀ ਬੀਬੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :- ਜਦ ਗਰੀਬ ਦੀ **ਵਡਆਈ** ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਈ, 'ਗ਼ਰੀਬੀ ਬੜੀ ਬੀਬੀ ਹੈ'। ਨਾ ਆਏ ਦਾ ਹਿਰਖ, ਨਾ ਗਏ ਦਾ ਸੋਗ। ਬੰਦਾ ਦਿਨ ਬੜੇ ਸੁਖ ਵਿਚ ਕਟਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਰੱਬ ਮਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਗਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬੀ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਤੋਂ ਉਦਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਇਆ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੀ, "ਚਲ ਛੱਡ ਬੇਬੇ, ਨਹੀਂ ਮੂ ਸਲਾਹ ਤੇ ਕਾਹਨੂੰ ਬੰਨੂ ਕੇ ਖੀਰ ਖੁਆਨੀ ਏਂ। ਉਹ ਜਾਣੇ 'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਰੱਬ ਮਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਗਿਆ'।"

(ਲਵ ਮੈਰਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਕਣਕ ਹੀ ਅੰਨ ਏ। ਜਾਂ **ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਕੁਕੜ ਕੜੀ ਹੈ।** ਜਾਂ **ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਖੰਡ ਦਾ ਕੜਾਹ ਹੀ ਚੰਗਾ ਏ, ਨਾ ਲੰਘੂ ਤਾਂ ਘਿਉ ਦੇ ਘੁਟ ਨਾਲ ਲੰਘਾ ਲਵਾਂਗੇ।**

ਭਾਵ :— ਹਾਸ-ਰਾਸ਼ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਚੰਜੀ ਤੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਚੀਜ਼ ਮਿਲਦੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾਮੂਲੀ ਦਸਿਆ ਜਾਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੁੰਮਾ—ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਏ। 'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਕਣਕ ਈ ਅੰਨ ਏ'।

(ਕਮਲਾ ਕੁਮਾਰੀ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਰਖੇ ਰੋਜ਼ੇ ਦਿਨ ਵਡੇ ਆਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਪੁੰਨ ਜਾਂ ਚੰਗਿਆਇਆਂ ਜਾਂ ਭਲੇ ਲਈ ਕੋਈ ਨਿਤਾਣਾ ਪੁਰਸ਼ ਯਤਨ ਕਰੇ,' ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਪਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਰੇ ਮੋਟਰਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਵਿਚੋਂ ਖੱਟੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਆ ਰਲੇ। ਪਰ 'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਰਖੇ ਰੋਜ਼ੇ ਦਿਨ ਵਡੇ ਆਏ'। ਸਾਡੇ ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮੋਟਰਾਂ ਉਤੇ ਟੈਕਸ ਦੂਣੇ ਕਰ ਦਿਤੇ। (ਸੰਗ੍)

ਗੱਲ ਹੋਈ ਪੁਰਾਣੀ, ਬੁਕਲ ਮਾਰ ਬੈਠੀ ਸਵਾਣੀ।

ਭਾਵ :— ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਜਾਣ ਤੇ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਵਾਰ ਸੱਚਾ ਬਣ ਬੈਠੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਤੂੰ ਜਿਵੇਂ ਜੀ ਆਵੇ ਬਣ ਬਣ ਬਹੁ, ਸਮਾਂ ਜੋ ਕਾਫ਼ੀ ਬੀਤ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਗਲ ਹੋਈ ਪੁਰਾਣੀ, ਬੁਕਲ ਮਾਰ ਬੈਠੀ ਸਵਾਣੀ'। ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੇਰੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਅਜੇ ਭੁਲੀਆਂ ਨਹੀਂ।

(ਸੰਗ੍)

ਗੱਲ ਕਹਿੰਦੀ ਏ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮੁੰਹੋਂ ਕਢ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਕਢਾਂਗੀ।'

ਭਾਵ :— ਇਕ ਵੇਰ ਮੁੰਹੋਂ ਕਢੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਫਿਰ ਛਪਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗਲ ਇਹ ਵੇ ਬਾਊ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਸਿਆਣੇ ਹੋ। 'ਗਲ ਕਹਿੰਦੀ ਏ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮੁੰਹੋਂ ਕਢ ਤੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਕਢਾਂਗੀ।' ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕਸਮ ਅਲਾ ਪਾਕ ਦੀ, ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਜਿਹੀ ਤੁਹਾਡੀ ਇਜ਼ਤ ਤੇਹੀ ਮੇਰੀ।'

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗਲ ਗਲਾਵਾਂ ਪੈਣਾ।

ਭਾਵ :— ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਸਿਰ ਤੇ ਪੈ ਜਾਣੀ।

ਵਰਤੋਂ — ਵਿਆਹ ਹੋਣ ਨਾਲ ਗਲ ਗਲਾਵਾਂ ਤੇ ਪੈ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਬਿਨਾ ਵੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਗੱਲ ਤੇ ਹੈ ਝਲ ਵਲੱਲੀ, ਪਰ ਜਿਸ ਲਭੀ ਓਸ ਸੁਖੱਲੀ।

ਭਾਵ :— ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਬੇ-ਸਮਝੀ ਕਰਕੇ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਲੀ ਦਿਸੇ ਪਰ, ਸੂਝ ਹੋਣ ਤੇ ਠੀਕ ਸਮਝ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਵੇ ਤੇ ਵਧੀਆ ਦਿਸੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਵਾਰੀ ਜਲੂਣ ਆਪਣੀ ਪੈਲੀ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆ ਕੇ ਛੇੜਿਆ : "ਜਲੂਣ ਰੱਬ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਗਲ ਬੜੀ ਔਖੀ ਹੈ।"

ਬੋਲੇ : "ਗਲ ਤੇ ਹੈ ਝੱਲ ਵਲੱਲੀ, ਪਰ ਜਿਸ ਲਭੀ ਓਸ ਸੁਖੱਲੀ।"

(ਹੰਸ ਚੋਗ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਗੱਲ ਦਾ ਗਲੈਣ ਬਣਾਉਣਾ। ਵੇਖੋ : ਊਈ ਦੀ ਤੂਈ ਬਨਾਉਣੀ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਬਨਾਉਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਐਵੇਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ। ਗਲ ਦਾ ਗਲੈਣ ਬਨਾਉਣਾ ਉਹਦੀ ਆਦਤ ਹੈ। (ਸੰ)

ਗੱਲ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਵਾਬ ਠੋਕ ਵਜਾ ਕੇ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਹਾਂ ਹੂੰ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਪਰ ਕੋਈ ਗਲ ਕਰੇ ਤਾਂ 'ਗਲ ਨਾਲ ਗਲ' ਤੇ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰ)

ਗੱਲ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤੇ ਵਲ ਨਾਲ ਨੱਕ ਵਢੀਏ ।

ਭਾਵ :— ਵਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਗੱਲ ਕਰੀਏ, ਪਰ ਉਂਜ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਬੜੀ ਸਾੜਵੀਂ ਤੇ ਤਾਹਨਿਆਂ ਭਰੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਡਾ ਸਿਆਣਾ ਬਿਆਣਾ ਹੋ ਕੇ ਮੈ ਕਹਿਨਾਂ, ਤੇਰੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਹੋ ਕੀ ਗਿਆ ਏ ? ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ : 'ਗੱਲ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤੇ ਵਲ ਨਾਲ ਨੱਕ ਵਢੀਏ' ।

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗਲ ਪਈ ਸਲਾਹੀਂ ਉਹ ਭੀ ਗਈ,
ਰੰਨ ਗਈ ਵਿਆਹੀ ਉਹ ਭੀ ਗਈ ।
ਘਰ ਘਰ ਫਿਰਦੀ ਨੂੰਹ ਗਈ,
ਤੇ ਬਹੁਤੇ ਹਾਸਿਓਂ ਧੀ ਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀ ਵਿਚਾਰ, ਲਾਡ ਜਾਂ ਖੁਲ੍ਹ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਦੇ ਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਘਰ ਬਿਠਾਇਆ ਕਰ, ਘਰੋ ਘਰ ਫਿਰਨਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਅਖਾਣ ਹੈ 'ਗਲ ਪਈ ਸਲਾਹੀਂ ਉਹ ਭੀ ਗਈ, ਰੰਨ ਗਈ ਵਿਆਹੀ ਉਹ ਭੀ ਗਈ, ਘਰ ਘਰ ਫਿਰਦੀ ਨੂੰਹ ਗਈ ਤੇ ਬਹੁਤੇ ਹਾਸਿਉਂ ਧੀ ਗਈ ।''

(ਸੰਗ੍)

ਗਲ ਪਿਆ ਢੋਲ ਵਜਾਉਣਾ ਈ ਪੈਂਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਮਜਬੂਰੀ ਦੇ ਭਾਰ ਹੇਠ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਉਂ ? ਇਤਨੇ ਬੇਜ਼ਾਰ ਹੋ ਗਏ ਹੋ ? ਵੇਖਦੇ ਨਹੀਂ ਕਿਤਨੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਨੌਕਰੀ ਹੈ ?''

''ਕੀ ਦਸਾਂ ਡਾਕਟਰ ਜੀ ! ਇਹ ਸਿਟਫ ਗਲ ਪਿਆ ਢੋਲ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਜੇ ।''

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗਲ ਲਾਈਏ ਗਿੱਟੇ, ਕੋਈ ਰੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਪਿੱਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਤਾਂ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਂਜ ਉਹ ਬੜੀ ਸਾੜਵੀਂ ਤੇ ਤਾਹਨਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਸੁਭਾ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ 'ਗਲ ਲਾਈਏ ਗਿੱਟੇ, ਕੋਈ ਰੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਪਿੱਟੇ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ । (ਸੰ)

ਗਲ ਵਿੱਚ ਪਲੂ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਘਾਹ ।
ਜਾਂ **ਗਲ ਵਿਚ ਪਲੂ ਦਸਤ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ।**

ਭਾਵ :— ਅਤਿਅੰਤ ਨਿਮਰਤਾ ਦਸਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਲ ਘੱਤ ਪੱਲਾ ਮੂੰਹ ਘਾਹ ਲੈ ਕੇ ਪੈਰੀਂ ਲਗ ਕੇ ਪੀਰ ਮਨਾਈਏ ਨੀ ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਗੱਲਾਂ ਕਰਾਂ ਗਲ ਨਾਲ, ਨਕ ਵਢਾਂ ਵਲ ਨਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਤਾਂ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਜਾਏ, ਪਰ ਉਂਜ ਉਹ ਬੜੀ ਸਾੜਵੀਂ ਹੋਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਡਾ ਸਿਆਣਾ ਬਿਆਣਾ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਕਹਿਨਾਂ, ਤੇਰੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਹੋ ਕੀ ਗਿਆ ਏ । ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ 'ਗਲ ਨਾਲ ਗਲ ਕਰੀਏ ਤੇ ਵਲ ਨਾਲ ਨਕ ਵਢੀਏ' ।

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਗਲਾਧੜੀ । ਜਾਂ **ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਗਲਾਧੜ ਤੇ ਟਕੇ ਦਾ ਮਣ ।**

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨੀਆਂ ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਗਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਸਾਨੂੰ ਵੜਾ ਗੰਭੀਰ ਪੁਰਸ਼ ਸਮਝਦਾ ਸਾਂ, ਪਰ ਹੁਣ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਨਿਰੇ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਗਲਾਧੜੀ ਹੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੱਲਾਂ ਵਾਲਾ ਜਿੱਤੇ, ਕੰਮ ਵਾਲਾ ਹਾਰੇ । ਜਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਖਟਿਆ ਖਾਂਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਨਿਕੰਮਾ ਜਿੱਤੇ ਤੇ ਕੰਮ ਵਾਲਾ ਹਾਰੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਗੱਲਾਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਹੀ ਅਪਣਾ ਕੰਮ ਕਢ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੱਜ ਕਲ ਤਾਂ 'ਗੱਲਾਂ ਵਾਲਾ ਜਿੱਤੇ ਤੇ ਕੰਮਾਂ ਵਾਲਾ ਹਾਰੇ', ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ । ਲੋਕੀ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਹੀ ਖਟਿਆ ਖਾਂਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਡਾ ਨਿਬੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਸਤ ਅਠ ਜਣੇ ਹਾਂ । ਰਲ ਕੇ ਜੋ ਵੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਸੂਤ ਬੈਠੇਗਾ । 'ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਡਾ ਨਿਬੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਲੀ ਅਸੀ ਚੰਗੀਆ ਆਚਾਰੀ ਬੁਰੀਆਹ ।

ਭਾਵ :— ਗਲੀਂ ਕਥੀਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਆਚਰਨ-ਨਿਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਖੋਟੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਲੀ ਅਸੀ ਚੰਗੀਆਂ ਆਚਾਰੀ ਬੁਰੀਆਹ ॥
ਮਨਹੁ ਕੁਸੁਧਾ ਕਾਲੀਆ ਬਾਹਰਿ ਚਿਟਵੀਆਹ ॥
ਰੀਸਾ ਕਰਹਿ ਤਿਨਾੜੀਆ ਜੋ ਤੇਵਹਿ ਦਰੁ ਖੜੀਆਹ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਗੱਲੀਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਦੰਮੀ ਘੋੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀ ਬਣਦਾ, ਧਨ (ਜਾ ਉਦਮ) ਨਾਲ ਹੀ ਚੀਜ਼ਾ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, ਗਲਾਂ ਨਾਲ ਕਦੀਂ ਕੋਠੇ ਨਹੀਂ ਉਸਰੇ । 'ਗੱਲੀਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਦੰਮੀ ਘੋੜੇ' । ਉਦਮ ਨਾਲ ਧਨ ਖਟੋ, ਫਿਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ ਲੁਟੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਲੀਂ ਜੋਗੁ ਨ ਹੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਨਿਰਾ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜੋਗੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਲੀ ਜੋਗੁ ਨ ਹੋਈ ॥
ਏਕ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਕਰਿ ਸਮਸਰਿ ਜਾਣੈ
ਜੋਗੀ ਕਹੀਐ ਸੋਈ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪੂਹੀ ਰਾਗ)

ਗੱਲੀਂ ਬਾਤੀ ਮੈਂ ਵੱਡੀ, ਕਰਤੂਤੀਂ ਵੱਡੀ ਜਠਾਣੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅੱਗੇ ਵਧ ਵਧ ਬਹੇ ਪਰ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਸਿਰ ਸੁਟੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗੱਲੀਂ ਬਾਤੀਂ ਮੈਂ ਵਡੀ, ਕਰਤੂਤੀਂ ਵਡੀ ਜਠਾਣੀ' । ਕੰਮ ਵੇਲੇ ਹੋਰ ਕਰਨ, ਵਿਹਲੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਤੂੰ ਬਹਿ ਕੇ ਪਾੜ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਲੋਂ ਗਲੈਣ, ਅਗੋਂ ਅਗੈਣ ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਹੀ ਵਧ ਕੇ ਵਡੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਥੋੜੀ ਗਲ ਨੂੰ ਫੜੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗਲੋਂ ਗਲੈਣ, ਅਗੋਂ ਅਗੈਣ' ਗਲ ਵਧ ਜਾਏ ਤਾਂ ਵਧੀ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੜ੍ਹ ਕਾਹਨੂੰ ਬਣਾਉਣੇ ਜੇ ਜਿੱਤਨ ਗੋਲੇ,
ਭਠ ਕਾਹਨੂੰ ਬਣਾਉਣੇ ਜੇ ਚਾਰਣ ਛੋਲੇ ?

ਭਾਵ :— ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਜੋ ਲਾਭਦਾਇਕ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੰਮ ਓਹੀ ਕਰੀਏ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਨਫ਼ਾ ਆਪ ਖਟੀਏ, ਨੌਕਰ ਚਾਕਰ ਹੀ ਨਾ ਹਜ਼ਮ ਕਰ ਜਾਣ ਸਭ ਕੁਝ । 'ਗੜ੍ਹ ਕਾਹਨੂੰ ਬਣਾਉਣੇ ਜੇ ਜਿੱਤਣ ਗੋਲੇ, ਭੱਠ ਕਾਹਨੂੰ ਬਣਾਉਣੇ, ਜੇ ਚਾਰਣ ਛੋਲੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਾਈਂ ਮਾਣਕ ਨਿਗਲਿਆ ਪੇਟ ਪਾੜ ਨਾ ਮਾਰੇ ।

ਭਾਵ :- ਜੇ ਗਊ ਮਾਣਕ ਨਿਗਲ ਜਾਵੇ ਤਦ ਉਸ ਦਾ ਪੇਟ ਪਾੜ ਕੇ ਕੋਈ ਮੋਤੀ ਨਹੀਂ ਕਢ ਸਕਦਾ । ਭਾਵ ਚੰਗਾ ਪੁਰਖ਼ ਭੈੜ ਵੀ ਕਰ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਉਸਦੇ ਭੈੜ ਨੂੰ ਚਿਤਾਰਨਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਮਾਂ ਹੋਵੇ ਜਾਣਨੀ ਕਿਉਂ ਪੁਤ ਪਤਾਰੇ ।
ਗਾਈ ਮਾਣਕ ਨਿਗਲਿਆ, ਪੇਟ ਪਾੜ ਨਾ ਮਾਰੇ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗਾਹਕ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਕੋਈ ਵੇਲਾ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਗਾਹਕ ਤੇ ਮੌਤ ਬਿਨਾ ਪਤਾ ਦਿੱਤੇ, ਜਦ ਜੀ ਆਵੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ—ਰੁਲਦੂ ਸ਼ਾਹ ! ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਹੱਟੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹੇ ਗਏ ਜਾਪਦੇ ਹੋ । ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਘੰਟੇ ਦੋ ਘੰਟਿਆਂ ਲਈ ਬੰਦ ਕਟਕੇ ਅਰਾਮ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰੋ ।

ਸ਼ਾਹ—ਪੰਡਤ ਜੀ 'ਗਾਹਕ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਵੇਲਾ ਹੈ' ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਆ ਜਾਵੇ । ਅਰਾਮ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਖਾਈਏ ਕਿਥੋਂ ? (ਸੰ)

ਗਾਲੜੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ । ਵੇਖੋ :— ਇਅਣਾ ਬਾਤ ਕਰੇ, ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਅੰਜਾਣੇ ਵਾਧੂ ਗਪਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗਲ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਨਹੀਂ ਪਰ ਸਿਆਣੇ ਅਨੁਮਾਨ ਨਾਲ ਹੀ ਬੁਝ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੋ ਗਲ ਕੀਤੀ ਜੇ, ਪਰ ਟਿਕਾਣੇ ਦੀ ਇਕ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਸ਼ਾਹ ਹੁਰਾਂ ਇੱਕੋ ਠੁਕ ਦੀ ਕਰਕੇ ਬੇੜਾ ਪਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਠੀਕ ਹੈ, 'ਗਾਲੜੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ' ।
(ਸੰਗੂ)

ਗਿਆ ਸਮਾਂ ਫਿਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ।

ਭਾਵ :- ਵਕਤ ਖੁੰਝ ਜਾਣ ਤੇ ਪਛਤਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਭਾਗ ਕੌਰ—ਹੱਛਾ, ਹੁਣ ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਘੜੀ ਡਿਠਾ ਕਰੋ ਤਾਂ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਭੀ ਨਾਲ ਖਿਆਲ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਸੋਚਿਆ ਕਰੋ ਕਿ 'ਗਿਆ ਸਮਾਂ ਫਿਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ' । ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲਾਉ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਡਾ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਭਲਾ ਹੋਵੇ ।

(ਸੁਭਾਗ ਕੌਰ—ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ)

ਗਿਆ ਨਮਾਜ਼ ਬਖਸ਼ਾਣ, ਰੋਜੇ ਗਲੇ ਪਏ ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰੇ ਲਾਭ ਲਈ ਪਰ ਉਲਟਾ ਘਾਟਾ ਪੈ ਜਾਵੇ । ਜਾਂ ਥੋੜੇ ਦੁਖ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਬਚਦਾ ਵਧੀਕ ਦੁਖ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗਏ ਸਾਂ ਨਮਾਜ਼ ਬਖਸ਼ਾਣ, ਰੋਜ਼ੇ ਗਲੇ ਪਏ' । ਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਸੀ ਪਈ ਹੱਥ ਤੰਗ ਹੈ, ਕੁਝ ਮਦਦ ਕਰੋ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿਛਲਾ ਲਹਿਣਾ ਆਣ ਮੰਗਿਆ । (ਸੰ)

ਗਿਆ ਮਾਲ ਜੋ ਖਾਧਾ ਨੰਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਅਜੇਹੇ ਪਾਸੋਂ ਰਕਮ ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ਜਿਸਦੇ ਹਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦੋਂ ਨਵਾਬ ਖਾਨ ਹੋਰਾਂ ਕੰਡ ਵਿਖਾਈ, ਤਾਂ ਨਾਲੇ ਤੁਸਾਂ ਤਕਲੇ ਕਢਣੇ ਨੇ ਨਾਲੇ ਆਖਣਾ ਏ, 'ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਯਾ ਹੀ ਲੈ ਦੇਵੋ,ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਕੀਤੀ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਲਾਹ ਸਕਾਂਗਾ ।' ਆਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ 'ਗਿਆ ਮਾਲ ਜੋ ਖਾਧਾ ਨੰਗਾ' ।
(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਪ੍ਰੀ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਗਿਆਨ ਕਾ ਬਧਾ ਮਨੁ ਰਹੈ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨ ਨ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਮਨ ਗਿਆਨ ਬਿਨ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਤੇ ਗਿਆਨ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕੂੰਭੇ ਬਧਾ ਜਲੁ ਰਹੈ ਜਲੁ ਬਿਨੁ ਕੂੰਭੁ ਨ ਹੋਇ ।।
ਗਿਆਨ ਕਾ ਬਧਾ ਮਨੁ ਰਹੈ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨ ਨ ਹੋਇ ।।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਗਿਝੀ ਗਿਝੀ ਲੁੰਬੜੀ ਰਵਾਹੀਂ ਫਲੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨਿਤ ਦਾ ਗਿਝਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਨ ਮੁੜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੀ—ਮਾਂ ਜੀ ! ਕੁਝ ਵੀ ਕਨੋ ਭਾਬੋ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹੀ ਹਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਜੇ । ਅਖੇ 'ਗਿਝੀ ਗਿੰਝੀ ਲੁੰਬੜੀ ਰਵਾਹੀਂ ਫਲੀਆਂ' । (ਸੰ)

ਗਿਣਵੀਆਂ ਹਡੀਆਂ ਤੇ ਮਿਣਵਾਂ ਸ਼ੋਰਬਾ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੱਗੇ ਹੀ ਚੀਜ਼ ਥੋੜੀ ਹੈ । ਇਸ ਦੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਕੀ ਪਾਵਾਂ ? 'ਗਿਣਵੀਆਂ ਹਡੀਆਂ ਤੇ ਮਿਣਵਾਂ ਸ਼ੋਰਬਾ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਿਦੱੜ ਦਾਖ ਨ ਅਪੜੈ, ਆਖੈ ਥੂ ਕਉੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੇ, ਉਹ ਮਿਲ ਤਾਂ ਸਕੇ ਨਾ, ਪਰ ਦੋਸ਼ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਸਿਰ ਥਪਣਾ, ਕਿ ਹੈ ਹੀ ਮੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਗਿੱਦੜ ਦਾਖ ਨ ਅਪੜੈ ਆਖੈ ਥੂ ਕਉੜੀ ।
ਨਚਣ ਨਚ ਨ ਜਾਣਈ ਆਖੇ ਭੁਇ ਸੋੜੀ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗਿਦੜਾਂ ਗੁੰਹ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਯਾਰ ਪਹਾੜੀਂ ਹਗਦੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਾਮੂਲੀ ਆਦਮੀ ਪਾਸੋਂ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਮਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਪਰ ਉਹ ਅਗੋਂ ਬੜੇ ਨਖ਼ਰੇ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਲਾਲਾ ਜੀ, ਬਿਨਾ ਲੋੜ ਦੇ । ਨਿਗੂਣੀ ਜਿਹੀ ਮੰਗ ਸੀ ਸਾਡੀ । ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਓਹੀ ਗਲ ਕੀਤੀ, ਅਖੇ 'ਗਿਦੜਾ ਗੁੰਹ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਆਖਿਆ ਯਾਰ ਪਹਾੜੀ ਹਗਦੇ ਨੇ' । ਬੜਾ ਰੁਖਾ ਤੇ ਨਖਰੇ ਭਰਿਆ ਉਤਰ ਦੇ ਘਲਿਆ ਜੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗ੍ਰਿਸਤਿ ਕੁਟੰਬਿ ਪਲੇਟਿਆ ਕਦੇ ਹਰਖੁ ਕਦੇ ਸੋਗੁ ।

ਭਾਵ :— ਕੁਟੰਬ ਦੇ ਬੰਧਨਾ ਵਿਚ ਕਦੇ ਗ਼ਮੀ ਹੈ ਕਦੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਜਾ ਕਉ ਚਿੰਤਾ ਬਹੁਤੁ ਬ੍ਰਤੁ ਦੇਹੀ ਵਿਆਪੈ ਰੋਗੁ ।।
ਗ੍ਰਿਸਤਿ ਕੁਟੰਬਿ ਪਲੇਟਿਆ ਕਨੋ ਹਰਖੁ ਕਦੇ ਸੋਗੁ ।।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਗਿਰਾਹੀ ਦਾਨ, ਸੂਤ ਉਡਾਣ ।

ਭਾਵ :— ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਤੇ ਦਾਨ ਦਾ ਵੀ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਦਾਨ ਭਾਵੇਂ ਥੋੜਾ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਉਸਦਾ ਫਲ ਕਈ ਗੁਣਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, 'ਗਿਰਾਹੀ ਦਾਨ, ਸੂਤ ਉਤਾਣ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਿਲਾ ਪੀਹਣ ਨਹੀਂ ਪਾਈਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਲਮਕਾਈ ਜਾਣਾ ਤੇ ਮੁਕਣ ਨਾ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ 'ਗਿਲਾ ਪੀਹਣ ਨਹੀਂ ਪਾਈਦਾ । ਵਿਚੋਂ ਝਗੜਾ ਨਿਬੇੜਨ ਦਾ ਰਾਹ ਕਢੋ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁਆਂਢ ਦੀ ਖਰਾਬੀ, ਜਾਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਬੀ ।

ਭਾਵ :— ਗੁਆਂਢ ਵਿਚ ਖਰਾਬੀ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਦੁਖ ਵਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਜ਼ੂਰ, ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਏ । 'ਗੁਆਂਢ ਦੀ ਖਰਾਬੀ, ਜਾਨ ਦੀ ਅਜ਼ਾਬੀ' । ਹਰ ਵੇਲੇ ਸੀਖ ਤੇ ਅੜੰਬੀ ਰਖਦੀ ਏ ।
(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਗੁਆਢਣ ਦਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਚੱਜ ਤਾਂ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਖਰਬੂਜ਼ੇ ਪਾਸੋਂ ਖਰਬੂਜ਼ਾ ਰੰਗ ਪਕੜਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੀ ਮਤ ਘਟ ਸੀ, ਪਰ ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਚੰਗਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। 'ਗੁਆਂਢਣ ਦਾ ਰੂਪ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਪਰ ਚਜ ਤਾਂ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ'। (ਸੰਗ੍)

ਗੁੱਛਾ ਹੋਇ ਧ੍ਰਿਕੋਨਿਆਂ ਕਿਉਂ ਵੜੀਐ ਦਾਖੈ।

ਭਾਵ :— ਝਕੁਨਿਆ ਦੇ ਗੁੱਛੇ ਨੂੰ ਦਾਖ ਦਾ ਗੁੱਛਾ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦੇ, ਭਾਵ ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਕੌਣ ਆਖੇ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁੱਛਾ ਹੋਇ ਧ੍ਰਿਕੋਨਿਆ ਕਿਉਂ ਵੜੀਐ ਦਾਖੈ।
ਅਕੈ ਕੇਹੀ ਖੱਖੜੀ ਕੋਈ ਅੰਬ ਨ ਆਖੈ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁਜਰ ਗੋਰਸ ਵੇਚਕੈ ਖਲ, ਸੂੜੀ ਆਣੈ।

ਭਾਵ :— ਗੁਜਰ ਦਧ ਵੇਚ ਕੇ ਖਲ ਤੇ ਛਾਣ-ਬੁਰਾ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਮੂਰਖ ਆਦਮੀ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਹਥੋਂ ਦੇਕੇ ਘਟੀਆ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਜਰ ਗੋਰਖ ਵੇਚਕੈ ਖਲੁ ਸੂੜੀ ਆਣੈ॥
ਬੇਮੁਖ ਮੂਲਹੁੰ ਘੁਥਿਆ ਦੁਖ ਸਹੈ ਜਮਾਣੈ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁਜਰ ਦੇ ਵਡੇ ਭਰਾ ਨਾ ਹੋਈਏ ਤੇ ਕਰਾੜ ਦੇ ਛੋਟੇ।

ਭਾਵ :— ਗੁਜਰ(ਨੀਵੀਂ ਜ਼ਾਤ) ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵਡੇ ਤੇ ਕਿਰਾੜ (ਉਚੀ ਜ਼ਾਤ) ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਛੋਟਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਰਾੜਾਂ ਨਾਲ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ? ਰਤਾ ਓਹਨਾਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਹੋਈਏ, ਤਾਂ ਜੀਉਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ। ਸਚ ਆਖਿਆ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿ 'ਗੁਜਰ ਦੇ ਵਡੇ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨਾ ਹੋਈਏ'।
(ਸੰਗ੍)

ਗੁਜਰਾਤ ਮਸ਼ਕਰੀ ਤੇ ਦੌਲਾ ਸ਼ਾਹ ਫ਼ਕੀਰ।

ਭਾਵ :— ਗੁਜਰਾਤੀਆਂ ਦੇ ਹਾਸ-ਰਸ (ਮਸਕਰੀ) ਦੇ ਸੁਭਾ ਬਾਬਤ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦ ਵਿਚੋਂ ਸੂਬਾ ਪੰਜਾਬ ਵਧੇਰੇ ਹੰਸਮੁਖ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜਰਾਤ ਸ਼ਹਿਰ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵਧਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੀਕ ਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਪਿਆ ਕਿ 'ਗੁਜਰਾਤ ਮਸ਼ਕਰੀ ਤੇ ਦੌਲਾ ਸ਼ਾਹ ਫਕੀਰ'।
(ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਭੋਰੇ— ਸ. ਸ. ਅਮੋਲ)

ਗੁਣ ਮਹਿ ਗਿਆਨੁ ਪਰਾਪਿਤ ਹੋਇ।

ਭਾਵ :— ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਣ ਵੀਚਾਰੇ ਗਿਆਨੀ ਸੋਇ॥
'ਗੁਣ ਮਹਿ ਗਿਆਨ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ'॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮ ਕਲੀ ਰਾਗ)

ਗੁਣ ਵੀਚਾਰੇ ਗਿਆਨੀ ਸੋਇ।

ਭਾਵ :— ਗਿਆਨੀ ਉਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਗੁਣ ਵੀਚਾਰੇ ਗਿਆਨੀ ਸੋਇ॥
ਗੁਣ ਮਹਿ ਗਿਆਨੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮ ਕਲੀ ਰਾਗ)

ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਗੁਥਲੀ।

ਭਾਵ :— ਅਤੀ ਗੁਣਵਾਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਊਸ਼ਾ ਨੇ ਪਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਇਸ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਨਾ ਸਮਝਣਾ 'ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਗੁਥਲੀ ਜੇ।"
(ਜੀਵਨ ਸੰਗਰਾਮ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੁਨਹੀ ਭਰਿਆ ਮੈਂ ਫਿਰਾ ਲੋਕੁ ਕਹੈ ਦਰਵੇਸ਼ ।

ਭਾਵ :– ਮੈਂ ਤਾਂ ਔਗਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹਾਂ ਪਰ ਲੋਕੀ ਮੈਨੂੰ ਫਕੀਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ ਨਿਮ੍ਰਤਾ-ਭਾਵ ਦਸਣ ਵੇਲੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੇ ਮੈਡੇ ਕਪੜੇ ਕਾਲਾ ਮੈਂਡਾ ਵੇਸੁ ॥
ਗੁਨਹੀ ਭਰਿਆ ਮੈਂ ਫਿਰਾ ਲੋਕ ਕਹੈ ਦਰਵੇਸੁ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ)

ਗੁਪਤ ਖੇਡੇ ਸੋ ਨਾਥ ਕਾ ਚੇਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਛੁਪਾ ਕੇ ਰਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ – ਇਹ ਗਲ ਦਸਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਦੇ ਗੁਪਤ ਰਖਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਾਭ ਹੈ । 'ਗੁਪਤ ਖੇਡੇ ਸੋ ਨਾਥ ਕਾ ਚੇਲਾ' । (ਸੰਗ੍)

ਗੁਰ ਸਮਾਨਿ ਤੀਰਥੁ ਨਹੀ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਤੀਰਥ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦਸੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਗੁਰ ਸਮਾਨਿ ਤੀਰਥੁ ਨਹੀ ਕੋਇ ॥
ਸਤੁ ਸੰਤੋਖ ਤਾਸੁ ਗੁਰ ਹੋਇ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ)

ਗੁਰ ਗੁਰ ਵਿਦਿਆ, ਸਿਰ ਸਿਰ ਮਿਤਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਦਿਸਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂ ਜਦ ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਸਲਾਹ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ੍ਹ 'ਗੁਰ ਗੁਰ ਵਿਦਿਆ, ਸਿਰ ਸਿਰ ਮਿਤਾਂ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਪਾਸ ਜਾਓ ਵਖਰੀ ਹੀ ਠੱਠਲੀ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਗੁਰ ਜੇਵਡੁ ਦਾਤਾ ਕੋ ਨਹੀਂ, ਜਿਨਿ ਦਿੱਤਾ ਆਤਮ ਦਾਨੁ ।

ਭਾਵ :– ਗੁਰੂ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਦਾਤਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨੇ ਜੀਅ ਦਾਨ ਦਿਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਜਿਨ ਤੂੰ ਸੇਵਿਆ ਭਾਉ ਕਰਿ
ਸੋਈ ਪੁਰਖ ਸੁਜਾਨ ॥
ਤਿਨਾ ਪਿਛੈ ਛੁਟੀਐ
ਜਿਨ ਅੰਦਰਿ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ॥
ਗੁਰ ਜੇਵਡ ਦਾਤਾ ਕੋ ਨਹੀ
ਜਿਨਿ ਦਿਤਾ ਆਤਮ ਦਾਨੁ ।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਗੁਰ ਲਾਗੋ ਚੇਲੇ ਕੀ ਪਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਉਲਟੀ ਰੀਤ ਤੁਰ ਪਵੇ ਤੇ ਨੀਵੇਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ (ਚੇਲਿਆਂ) ਪਿਛੇ ਗੁਰੂ (ਉਤਮ ਪੁਰਸ਼) ਦੌੜਦੇ ਫਿਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਪਾਣੀ ਦੁਰੇਡੇ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਲੋਕੀ ਹੋਰ ਨਿਕੇ ਮੋਟੇ ਮੰਦਰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਬਣਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਪਾਣੀ ਹੋਰੀ ਆਉਂਦੇ ਵੇਰ੍ਹੇ ਮੀਲ ਭਰ ਪਰੇ ਹੀ ਡੇਰੇ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਮਾਨੋ 'ਚੇਲੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਗੁਰੂ ਹੋਰੀ ਨਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਗੁਰ ਲਾਗੋ ਚੇਲੇ ਕੀ ਪਾਈ' ।
(ਮੇਰਾ ਵਲੈਤੀ ਸਫਰ ਨਾਮਾ—ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

ਗੁਰ ਵੀਚਾਰੀ ਅਗਨਿ ਨਿਵਾਰੀ ॥

ਭਾਵ :— ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਦੀ ਅੱਗ (ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਦੀ) ਬੁਝ ਗਈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਗੁਰ ਵੀਚਾਰੀ ਅਗਨਿ ਨਿਵਾਰੀ ॥
ਆਪਿਉ ਪੀਓ ਆਤਮ ਸੁਖ ਧਾਰੀ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮ ਕਲੀ ਰਾਗ)

ਗੁਰਦੇਵ ਮਾਤਾ ਗੁਰ ਦੇਵ ਪਿਤਾਗੁਰ ਦੇਵ ਸੁਆਮੀ ਪਰਮੇਸੁਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਗੁਰਦੇਵ ਹੀ ਮਾਂ ਪਿਉ, ਮਾਲਕ ਤੇ ਹਰੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਸੰਸਾਰੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕੂੜੇ ਹਨ ਇਕ ਰੱਬ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸੱਚਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਰਦੇਵ ਮਾਤਾ ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ
ਗੁਰਦੇਵ ਸੁਆਮੀ ਪਰਮੇਸੁਰਾ ॥
ਗੁਰਦੇਵ ਸਖਾ ਅਗਿਆਨ ਭੰਜਨੁ
ਗੁਰਦੇਵ ਬੰਧਿਪ ਸਹੋਦਰਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ)

ਗੁਰਮੁਖ ਗਾਡੀ ਰਾਹੁ ਚਲਾਯਾ ।

ਭਾਵ :— ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਚਲਣ ਦਾ ਸਿੱਧਾਂ ਰਾਹ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਚਲਾ ਲਿਆ ਹੈ । ਭਾਵ ਚੰਗੇ ਪੁਰਖ਼ ਸਦਾ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਬਣੀ ਰੀਤ ਤੇ ਚਲਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੁਕਮ ਰਜ਼ਾਈ ਚਲਣਾ
'ਗੁਰਮੁਖ ਗਾਡੀ ਗਹੁ ਚਲਾਯਾ' ।
ਪੂਰੇ ਪੂਰਾ ਥਾਟ ਬਣਾਯਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁਰਮੁਖ ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਪਾਰਸ ਹੋਈਐ ।

ਭਾਵ :— ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੋਈਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਗੁਰਮੁਖ ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਪਾਰਸ ਹੋਈਐ ॥
ਗੁਰਮੁਖ ਹੋਇ ਅਪਰਸ ਦਰਸ ਅਲੋਈਐ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਢੇ ਕਦੇ ਨਾਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਧਰਮੀ ਤੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਬੁਢੇ ਜਾਪਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਬੁਢੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਬਲਵਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਰਾਬੀ ਤੇ ਲੁਚੇ, ਬੁਢਾਪੇ ਵਿੱਚ ਕਮਜ਼ੋਰ, ਨਿਰਬਲ, ਤਨ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਧਰਮੀਆਂ ਦੀ ਕਾਠੀ ਤਕੜੀ ਤੇ ਚਿਹਰਾ ਲਾਲੀ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਤਦੇ ਸਾਡੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ : "ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਢੇ ਕਦੇ ਨਾਹੀ" ਤੂੰ ਉਚ ਘਿਰਾਣੇ ਦੀ ਹੈਂ । ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਾਰ ਕੀ ਜਾਣੇ ?

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਲਾਧਾ, ਮਨਮੁਖਿ ਗਵਾਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਹਰੀ (ਗੁਣਾਂ ਜਾਂ ਲਾਭਦਾਇਕ ਵਸਤੂ) ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਹੈ ਪਰ ਮਨਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗਵਾ ਲਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਗੁਰਮੁਖਿ ਲਾਧਾ ਮਨਮੁਖਿ ਗਵਾਇਆ ॥
ਤੁਧੁ ਆਪਿ ਵਿਛੋੜਿਆ ਆਪਿ ਮਿਲਾਇਆ। ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗ ਸੰਗ ।

ਭਾਵ :— ਬਿਪਤਾ ਆ ਬਣੇ ਜਾਂ ਵਿਛੜਨ ਸਮੇਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਰੱਬ ਰਾਖਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੀਲ ਕੌਰ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸਹਿਜੇ ਜਿਹੇ ਨਿਕਲਿਆ, ਹਾਏ ! ਮੈਂ ਇਕਲੀ ਕੀ ਕਰਾਂਗੀ ? ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ । ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਫੁੱਲਿਆ 'ਗੁਰੂ ਅੰਗ ਸੰਗ, ਗੁਰੂ ਅੰਗ ਸੰਗ' ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ— ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਗੁਰੂ ਜਿਨਾ ਕਾ ਅੰਧੁਲਾ ਚੇਲੇ ਨਾਹੀ ਠਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਹੀ ਬੇ ਸਮਝ ਹੈ ਉਸਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਗੁਰੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾ ਅੰਧੁਲਾ
ਚੇਲੇ ਨਾਹੀ ਠਾਉ ॥
ਬਿਨ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਉ ਨ ਪਾਈਐ
ਬਿਨ ਨਾਵੈ ਕਿਆ ਸੁਆਉ ॥
ਆਇ ਗਇਆ ਪਛਤਾਵਣਾ
ਜਿਉ ਸੁੰਞੈ ਘਰ ਕਾਉ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਗੁਰੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟੱਪਣੇ ਚੇਲੇ ਜਾਣ ਛੜਪ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਮਤ ਦੇਣ ਵਾਲਾ (ਆਗੂ)

ਭੈੜਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਤ ਲੈਣ ਵਾਲੇ (ਚੇਲੇ) ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਮਾੜੇ ਹੋਣਗੇ। ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਕੋਲੋਂ ਵਧੀਕ ਚਲਾਕ ਹੋਣਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਯਾਰ! ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ 'ਗੁਰੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਪਣੇ, ਚੇਲੇ ਜਾਣ ਡੜਪ'। ਪਿਉ ਤਾਂ ਨਿਰਾ ਸ਼ਰਾਬੀ ਸੀ, ਮੁੰਡਾ ਰੰਡੀ-ਬਾਜ਼ ਵੀ ਨਿਕਲਿਆ। (ਸੰਗ੍)

ਗੁਰੂ ਧਾਰ ਚੁਣਕੇ, ਤੇ ਪਾਣੀ ਪੀ ਪੁਣਕੇ।

ਭਾਵ :— ਆਗੂ ਤੇ ਭੋਜਨ ਚੁਣਕੇ ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਕੀ ਹੁੰਦਾ। ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਕੁਪੱਤੇ ਆਗੂ ਦੇ ਉਹ ਲੜ ਜਾ ਲਗਾ ਸੀ? ਸੱਚ ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ : 'ਗੁਰੂ ਧਾਰ ਚੁਣ ਕੇ ਤੇ ਪਾਣੀ ਪੀ ਪੁਣ ਕੇ'। (ਸੰਗ੍)

ਗੁਰੂ ਬਿਨਾਂ ਗਤ ਨਹੀਂ, ਸ਼ਾਹ ਬਿਨਾਂ ਪਤ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਾਹ ਬਿਨਾਂ ਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਗੁਰ ਬਿਨਾਂ ਮੁਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੂੜ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ! ਰਬ ਤੋਂ ਉਰੇ ਸਾਡੀ ਓਟ ਕੋਣ ਏ। ਇਹ ਵੇਲਾ ਲਜਾ ਰਖਣ ਦਾ ਏ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਏ ਨਾ 'ਗੁਰੂ ਬਿਨਾ ਗਤ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਬਿਨਾ ਪਤ ਨਹੀਂ' ਹੁਣ ਕੁੜੀ ਦਾ ਭਾਦੋਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਜੇ, ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਆਪਣੀ ਧੀ ਏ।

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਗੁਲਫੇ ਨੂੰ ਛਡ, ਹਡੀਆਂ ਚਬਣ ਗਲ ਪਵੇ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਮੰਦੀਆਂ ਖਾਣ ਲਗ ਪੈਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਏ ਪਾਗਲਾ, ਇਹ ਕੀ ਕੀਤਾ ਈ? 'ਗੁਲਫੇ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਹਡੀਆਂ ਚਬਣ ਲਗ ਪਿਉਂ। ਪੱਤ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕੁਪੱਤੇ ਰਾਹ ਫੜ ਲਏ ਨੀ। (ਸੰਗ੍)

ਗੁਲਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹਾਰਾਂ, ਮੌਜਾਂ ਕਰੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਰ ਪਾਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਗੁੜ ਦੀ ਰੋੜੀ ਦਾ ਟੋਟਾ ਭੰਨ ਕੇ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਬੋਲਿਆ 'ਗੁਲਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹਾਰਾਂ ਤੇ ਮੌਜਾਂ ਕਰੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ'।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੁਲੀ, ਕੁਲੀ, ਜੁਲੀ ਸਾਰੀ ਖਲਕਤ ਭੁਲੀ।

ਭਾਵ .— ਰੋਟੀ, ਮਕਾਨ ਤੇ ਕਪੜਾ ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਅਮੀਰੀ ਤੇ ਐਸ਼ ਇਸ਼ਰਤ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਪਰ 'ਗੁਲੀ, ਕੁਲੀ ਤੇ ਜੁਲੀ ਤੇ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। 'ਗੁਲੀ, ਕੁਲੀ, ਜੁਲੀ ਤੇ ਸਾਰੀ ਖਲਕਤ ਭੁਲੀ'। (ਸੰ)

ਗੁੜ ਖਾਣਾ ਤੇ ਗੁਲਗੁਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼।

ਭਾਵ :— ਇੱਕ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰਾ ਲੈਣਾ ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਘਟ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਕਬਾਬ ਹੀ ਸੋਭਦਾ ਏ। ਸ਼ਰਾਬ ਕੀ ਆਖ ਤੇ ਵੈਸ਼ਨੂੰ ਕੀ ਆਖ। 'ਗੁੜ ਖਾਣਾ ਤੇ ਗੁਲਗੁਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਹੇਜ਼?

(ਸੰਗ੍)

ਗੁੜ ਗਿੱਝੀ ਰੰਨ ਵਿਗੋਏ ਛੱਲੀ ਪੂਣੀ ਹੱਟੀ ਢੋਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਟਬਰ ਦਾ ਜੀਅ ਸੁਆਦਾਂ ਦਾ ਪਟਿਆ ਹੱਟੀ ਤੋਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਉਧਾਰ ਲੈਕੇ ਸਭੋ ਕੁਝ ਹਟਵਾਣੀਏ ਨੂੰ ਲੁਟਾਣ ਲਗ ਪਵੇ ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ

ਲਈ ਇਹ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਰ ਵਾਲਾ—ਭਲੀਏ ਲੋਕੇ । ਇਹ ਖਰਚੀਲੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਘਰ ਉਜਾੜ ਦੇਣਗੀਆਂ ਤੂੰ ਟੱਬਰਦਾਰ ਏਂ । ਲੁਟੀ ਜਾਏਂਗੀ । 'ਗੁੜ ਗਿਲੀ ਰੰਨ ਵਿਗੋਏ, ਛੱਲੀ ਪੂਣੀ ਹੱਟੀ ਢੋਇ' । ਕੁਝ ਮੇਰੀ ਪਤ ਦਾ ਵੀ ਖਿਆਲ ਕਰ । (ਸੰਗ੍)

ਗੁੜ, ਘੀ, ਮੈਦਾ ਤੇਰਾ, ਜਲ ਫੂਕ ਬਸੰਤਰ ਮੇਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਨਫੇ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੇ ਪਰ ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਣ ਤੋਂ ਨਸਣ ਦੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਚੰਗੀ ਭਾਈਵਾਲ ਏ । ਕੰਮ ਵੀ ਮੈਂ ਕਰਾਂ, ਧਨ ਵੀ ਮੈਂ ਲਾਵਾਂ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਸੁਕੇ ਉਤੇ ਹਿਸਾ ਉਗਰਾਹੋ । 'ਗੁੜ, ਘੀ, ਮੈਦਾ ਤੇਰਾ, ਜਲ, ਫੂਕ ਬਸੰਤਰ ਮੇਰਾ' । ਇਹ ਭਾਈਵਾਲੀ ਕਿਵੇਂ ਚਲੂ । (ਸੰਗ੍)

ਗੁੜ ਦਿਤਿਆਂ ਜੇ ਕੋਈ ਮਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਮੁਹਰਾ ਕਿਉਂ ਦੇਈਏ ।

ਭਾਵ— ਕਰੜਾਈ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਜੇ ਕੰਮ ਨਿਕਲ ਸਕੇ ਤਦ ਕਰੜਾਈ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਿੱਠੇ ਬੋਲ ਸਵਾਰਨ ਕੰਮ ਨੂੰ
ਕੌੜਾ ਮੂਲ ਨ ਕਹੀਏ ।
'ਗੁੜ ਦਿਤਿਆਂ ਜੇ ਮਰਦਾ ਹੋਵੇ
ਫਿਰ ਮੋਹਰਾ ਕਿਉਂ ਦੇਈਏ ।'

(ਜੀਵਨ ਪੰਥ—ਮੁਸਾਫਰ)

ਗੁੜ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਿੰਮ ਨਾਲ ਕੌੜਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਲਾਭ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ! ਇਹ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੰਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਮੰਦਾ, ਨਾ ਕੁਕਰਮ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸਦਾ । 'ਗੁੜ ਨਾਲ ਹੀ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਿੰਮ ਨਾਲ ਹੀ ਕੌੜਾ' । (ਸੰਗ੍)

ਗੂਝੀ ਭਾਹਿ ਜਲੈ ਸੰਸਾਰਾ ॥

ਭਾਵ:— (ਮਾਇਆ ਦੀ) ਲੁਕਵੀਂ ਅਗ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਸੜ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹਉ ਬਲਿਹਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਅਪੁਨੇ
ਜਿਨਿ ਇਹੁ ਚਲਤੁ ਦਿਖਾਇਆ ॥
ਗੂਝੀ ਭਾਹਿ ਜਲੈ ਸੰਸਾਰਾ
ਭਗਤ ਨ ਬਿਆਪੈ ਮਾਇਆ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ)

ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਨਹੀਂ ਕਤੀ (ਛੁਹੀ)

ਭਾਵ:— ਜਦੋਂ ਕੰਮ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਥੋੜਾ ਹਿਸਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੱਟ—ਪਿਆਰੀ ਕੋਹ ਨ ਚਲੀ ਤੇ ਥਾਬਾ ਤਿਹਾਈ । ਹੁਣੇ ਥਕ ਗਈ ਏਂ । ਅਜੇ ਤਾਂ 'ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਨਹੀਂ ਕਤੀ' । ਤੂੰ ਤਾਂ ਮਲੂਕ, ਜ਼ਾਦੀ ਹੋ ਗਈ ਏਂ ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੋਂਗਲੂਆਂ ਤੋਂ ਮਿਟੀ ਲਾਹੁੰਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ:— ਵਾਧੂ ਦਮ ਦਿਲਾਸੇ ਦੇਣੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪ ਆਉਣ ਦੀ ਨਹੀਂ ਜੇ ਨੀਤ ਓਹਦੀ ।
ਕਾਹਨੂੰ ਗੋਂਗਲੂ ਤੋਂ ਮਿਟੀ ਝਾੜਦਾ ਹੈ ।
ਜੇਕਰ ਅੱਗ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬੁਝਾਉਣ ਜੋਗਾ,
ਪਾ ਪਾ ਤੇਲ ਕਿਉਂ ਸੜਿਆ ਨੂੰ ਸਾੜਦਾ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍)

ਗੋਡਾ ਚਾਇਆ ਤੇ ਸਿੱਖ ਮਿਟਾਇਆ ।

ਭਾਵ:— ਥੋੜੀ ਖੇਚਲ ਤੇ ਹੋਵੇ ਪਰ ਹੋਰ ਨੂੰ ਲਾਭ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਦਿਲ ਥੋੜਾ ਨਾ ਕਰੋ ਤਾਂ ਥਾਂ ਬਥੇਰੀ ਹੈ । 'ਗੋਡਾ ਚਾਇਆ ਤੈ ਸਿੱਖ ਮਿਟਾਇਆ' । (ਸੰ)

ਗੋਦੜੀ ਵਿੱਚ ਲਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਗ਼ੀਬ ਜਾਂ ਮਾਮੂਲੀ ਘਰ ਜਾਂ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਉਚੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਗੋਦੜੀ ਵਿਚ ਲਾਲ' ਜੇ ਨਿਰਾ । ਤੂੰ ਉਸ ਦੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਪਹਿਰਾਵੇ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇਖ, ਉਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ। (ਸੰ)

ਗੋਦੀ ਬਾਲ ਢੰਡੋਰਾ ਜਗ ।

ਭਾਵ :—ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਪਾਸ ਪਈ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਨਾ ਲਭਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਰੌਲਾ ਪਾਈ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਇਹ ਚੰਗੀ ਗਲ ਕੀਤੀ, ਹਫ਼ਤਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੈਨੂੰ ਲੋਚ ਪਾਉਂਦੇ ਨੂੰ ਪਈ ਕਿਤਾਬ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਨਿਕਲੀ ਅਜ ਤੇਰੇ ਅਪਣੇ ਦਰਾਜ਼ ਵਿਚੋਂ । ਅਖੇ 'ਗੋਦੀ ਬਾਲ ਢੰਡੋਰਾ ਜਗ' । (ਸੰ)

ਗੋਰਾ ਸਲਾਹੀਏ ਕਿ ਬੱਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਅਜੇਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਜਿਨ੍ਹਾ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਰੇ ਹੀ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨੇ । ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ 'ਗੋਰਾ ਸਲਾਹੀਏ ਕਿ ਬੱਗਾ' (ਸੰ)

ਗੋਰੀ ਦਾ ਮਾਸ ਚੂੰਢੀਆਂ ਜੋਗਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ । ਹਾਸ ਰਾਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੋੜ ਅਮੀਰੀ ਦੀ । ਗ਼ਰੀਬ ਹਾਂ ਸੁਖੀ ਹਾਂ । ਕੋਈ ਪੁਛਦਾ ਬੁਲਾਂਦਾ ਨਹੀਂ 'ਗੋਰੀ ਦਾ ਮਾਸ ਚੂੰਢੀਆਂ ਜੋਗਾ' । ਅਮੀਰ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਲੋਕੀਂ ਮੰਗ ਮੰਗ ਹੀ ਵਿੱਥਾਂ ਪਾ ਦੇਂਦੇ । (ਸੰਗ੍)

ਗੋਰੇ ਰੰਗ ਨੂੰ ਦੁਪੱਟਾ ਕਾਲਾ (ਕੁਲਛੀ) ਸਜਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸੁੰਦਰ ਜਾਂ ਸੁਘੜ ਪੁਰਸ਼ ਵਿਚ ਕੋਈ ਔਗਣ ਪਿਆ ਲਗੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲੋਕੀਂ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸੰਤਾਂ ਬਾਰੇ। ਕੋਈ ਗਲ ਹੋਸੀ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਚੋਂ, ਗੋਰੇ ਰੰਗ ਨੂੰ ਦੁਪੱਟਾ ਕਾਲਾ ਹੀ ਸਜਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਗੋਲੀ ਅੰਦਰ ਤੇ ਦਮ ਬਾਹਰ । ਜਾਂ ਗੋਲੀ ਅੰਦਰ ਤੇ ਦਮ ਜਲੰਧਰ ।

ਭਾਵ:— ਹਾਸ ਰਾਸ ਵਿੱਚ ਅਜਾਣ ਹਕੀਮ (ਜਾਂ ਆਗੂ) ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਬਸ ਅੱਜ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਹਵਲਾਤ ਵਿਚੋਂ ਕਢਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਪਰ ਵੇਖਣਾ ਕਿ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਬੀਮਾਰ ਹੈ । ਕਿਤੇ ਐਸੀ ਸਖ਼ਤ ਡੋਜ਼ ਨਾ ਦੇ ਦੇਣਾ ਕਿ ਗੋਲੀ ਅੰਦਰ ਤੇ ਦਮ ਬਾਹਰ' ਵਾਲਾ ਮੁਆਮਲਾ ਹੀ ਹੋ ਜਾਏ ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੋਲੀ ਕਾਹਦੀ ਤੇ ਗਹਿਣੇ ਕਾਹਦੇ ।

ਭਾਵ:— ਹਰ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਨੁਸਾਰੀ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਲ ਭਾਈ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਇਨਕਾਰ ਏ ? ਜਿੱਥੇ ਤੂੰ ਆਖੇਂ ਚਲਨੇ ਆਂ 'ਗੋਲੀ ਕਿਹਦੀ ਤੇ ਗਹਿਣੇ ਕਿਹਦੇ । ਚੌਧਰੀ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਤੇ ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਗੋਲੇ ਹੋ ਕੇ ਕਮਾਈਏ, ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਖਾਈਏ । ਵੇਖੋ ਕਰ ਮਜ਼ੂਰੀ ਤੇ ਖਾਹ ਚੂਰੀ ।

ਜਾਂ

ਗੋਲੇ ਹੋਕੇ ਕਮਾਈਏ, ਮੀਆਂ ਬਣਕੇ ਖਾਈਏ ।

ਭਾਵ:— ਖੂਬ ਮਿਹਨਤ ਕਰੋ ਤੇ ਫਿਰ ਸੁਖੀ ਦਿਨ ਕਟੋ :

ਵਰਤੋਂ :—ਦੋਸਤ ਐਵੇਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣੇਗਾ, ਦਿਲ ਲਾਕੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਤੇ ਫੇਰ ਵੇਖ ਮੌਜਾਂ ਹੀ ਮੌਜਾਂ ਹਨ । 'ਗੋਲੇ ਹੋ ਕੇ ਕਮਾਈਏ, ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਖਾਈਏ' ।

ਗੌਂ ਕੱਢ ਘੁਮਿਆਰੀਏ ਚਿਤੜ ਥੱਥੂਆ ਲਾ ।

ਵੇਖੋ:— ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ ।

ਭਾਵ:— ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਢਣ ਦੀ ਕਰ, ਬਾਕੀ ਖਾਣ ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਹੁਤੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ, ਕੰਮ ਕਢਣ ਦੀ ਕਰੋ । 'ਗੌਂ ਕਢ ਘੁਮਿਆਰੀਏ ਚਿਤੜ ਥੱਥੂਆ ਲਾ' । (ਸੰ)

ਗੌਂ ਨਿਕਲੀ, ਅੱਖ ਬਦਲੀ ।

ਭਾਵ:— ਗਰਜ਼ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਸਬੰਧ ਤੋੜ ਲੈਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀ ਕਰਦਾ ਏਂ । ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਏ । 'ਗੌਂ ਨਿਕਲੀ ਅੱਖ ਬਦਲੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਝੂਠ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ।
(ਸੰ)

ਗੌਂ ਭੁਨਾਵੇ ਜੌਂ, ਭਾਵੇਂ ਗਿਲੇ ਹੀ ਹੋਣ ।

ਭਾਵ:—ਲੋੜ ਸਮੇਂ ਹਰ ਇੱਕ ਦੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗੌਂ ਭੁਨਾਵੇ ਜੌਂ', ਜਦੋਂ ਗੌਂ ਸੀ ਓਦੋਂ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਤੇ ਉਹਦੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਵੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਹੇਠਾਂ ਹੱਥ ਧਰਦੇ ਸਨ । ਪਰ ਜਦ ਮਤਲਬ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਕੌਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕੌਣ ।
(ਪੰਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ—ਭਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਗੰਗਾ ਸੰਗ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਜਲ ਕਰ ਨ ਸਕੈ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਮਿਲਾਈ ।

ਭਾਵ:—ਗੰਗਾ ਦੇ ਜਲ ਨੂੰ ਮੋਰੀਆਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਚੰਗੇ ਦਾ ਭੈੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਭੈੜਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪਾਰਸ ਅੰਦਰ ਪੱਥਰਾਂ ਅਸ਼ਟਧਾਤ
ਮਿਲ ਵਿਗੜ ਨਾ ਜਾਈ ।
ਗੰਗਾ ਸੰਗ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਜਲ
ਕਰ ਨ ਸਕੈ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਮਿਲਾਈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੰਗਾ ਗਏ ਗੰਗਾ ਰਾਮ, ਜਮਨਾ ਗਏ ਜਮਨਾ ਦਾਸ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣਾ ਵਰਤਾਰਾ ਬਦਲਦਾ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਇਤਬਾਰ ਹੈ ? 'ਗੰਗਾ ਗਏ ਗੰਗਾ ਰਾਮ, ਜਮਨਾ ਗਏ ਜਮਨਾ ਦਾਸ' । ਜਿਨ੍ਹੇ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਓਹਦੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ । (ਸੰਗ੍)

ਗੰਗਾ ਗਈਆਂ ਹਡੀਆਂ ਵੀ ਕਦੀ ਮੁੜੀਆਂ ਹਨ ।

ਭਾਵ:—ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਅਜੇਹੀ ਥਾਂ ਚਲੀ ਜਾਵੇ ਜਿਥੋਂ ਮੁੜਨ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :

ਗੰਗਾ ਗਈਆਂ ਨਾ ਹਡੀਆਂ ਮੁੜਦੀਆਂ ਨੇ
ਗਏ ਵਕਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਮੋੜਿਆ ਈ ।
ਹਥੋਂ ਛੁਟਕੇ ਤੀਰ ਨਾ ਕਦੀ ਮਿਲਦੇ
ਵਾਰਸ ਛਡਣਾ ਤੇ ਨਹੀਂ ਛੋੜਿਆ ਈ ।
(ਹੀਰ-ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਗੰਜਾ, ਕਾਣਾ, ਕਰਕਰਾ, ਛਾਤੀ ਵਾਲ ਨਾ ਹੋ, ਨੀਵੀਂ ਥਾਂ ਬਹਾਲ ਕੇ ਗਿਣੀਏ ਪੂਰਾ ਸੌ ।

ਭਾਵ:—ਗੰਜੇ, ਕਾਣੇ, ਨਹੁੰ ਭੁਰੇ ਤੇ ਛਾਤੀ ਉਤੇ ਵਾਲ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਪਾਸੋਂ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਜੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਈਮਾਨ, ਕਮੀਨਾ, ਗੰਜਾ, ਵਿਸ਼ਾਹਘਾਤ ਕੀਤਾ ਸੂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ । ਸੱਚ ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ, 'ਗੰਜਾ, ਕਾਣਾ, ਕਰਕਰਾ, ਛਾਤੀ ਵਾਲ ਨਾ ਹੋ । ਨੀਵੀਂ ਥਾਂ ਬਹਾਲ ਕੇ ਗਿਣੀਏਂ ਪੂਰਾ ਸੌ ।'
(ਸੰਗ੍)

ਗੰਜੀ ਗਈ ਪੋਕੇ,ਲੈ ਜੂੰਆਂ ਆਈ ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਨਿਕੰਮਾ ਆਦਮੀ ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾਕੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਖੱਟੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਉਹਦੀ, ਪਰ ਏਨਾ ਕੁੰਢ ਨਿਕਲਿਆ ਉਹ, ਕਿ ਆਪਣਾ ਕੁਝ ਨਾ ਬਣਾ ਸਕਿਆ । 'ਗੰਜੀ ਨੂੰ ਪੋਕੇ ਘਲਿਆ ਉਹ ਜੂੰਆਂ ਲੈ ਆਈ' । ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਦਾ ? (ਸੰਗ੍)

ਗੰਜੇ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨਹੁੰ ਨਾ ਦੇਵੇ ।

ਭਾਵ:—ਕਮੀਨੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਇਖ਼-ਤਿਆਰ ਮਿਲ ਜਾਣ ਤੇ ਉਹ ਸਭ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦੋਂ ਦਾ ਉਹ ਨੰਬਰਦਾਰ ਬਣਿਆ ਹੈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਫਟਕਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ । 'ਗੰਜੇ ਨੂੰ ਰਬ ਨਹੁੰ ਨਾ ਦੇਵੇ' । ਸਚ ਆਖਿਆ ਜੋ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ । (ਸੰ)

ਗੰਢ ਦਾ ਪੂਰਾ ਤੇ ਅਕਲ ਦਾ ਊਰਾ (ਅੰਨ੍ਹਾ) ।

ਭਾਵ:—ਬੇਵਕੂਫ਼ ਆਦਮੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰੇ ਜਹੇ ਗੰਢ ਦੇ ਪੂਰੇ ਤੇ ਅਕਲ ਦੇ ਊਰੇ ਨੂੰ ਸਭ ਜਾਣ ਲੰਦੇ ਹਨ । ਤੂੰ ਸਦਾ ਠਗਾਵਾਂ ਸੋਂਦਾ ਹੀ ਕਰਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈਂ । (ਸੰਗ੍)

ਗੰਢੁ ਪਰੀਤੀ ਮਿਠੇ ਬੋਲ ।।

ਭਾਵ:—ਪਿਆਰ ਦਾ ਮਿੱਠੇ ਬਚਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਾਲ੍ਹਾ ਗੰਢੁ ਨਦੀਆ ਮੀਹ ਬੋਲ ।।
ਗੰਢੁ ਪਰੀਤੀ ਮਿਠੇ ਬੋਲ ।।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਗੰਢੇਦਿਆਂ ਗਿਆ ਮਾਹ ਤੁੜੰਦਿਆਂ ਹਿਕੁ ਖਿਨੋ ।।

ਭਾਵ:—ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਸਵਾਰਨ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਸਮਾਂ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਿਗਾੜਨ ਨੂੰ ਰਤੀ ਜਿੰਨੀ ਢਿਲ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਲੇ ਚਲਣ-ਹਾਰ ਵਿਚਾਰਾ ਲੰਇ ਮਨੋ
ਗੰਢੇਦਿਆਂ ਛਿਅ ਮਾਹ ਤੁੜੰਦਿਆਂ ਹਿਕ ਖਿਨੋ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਫਰੀਦ)

ਗੰਢੋਂ ਖਾਲੀ, ਰੱਬ ਦਾ ਸਵਾਲੀ ।

ਵੇਖੋ:—ਮੁਕ ਗਏ ਘੜੇ ਚੋਂ ਦਾਣੇ ਤੇ ਬਣ ਗਿਆ ਸਿੰਘ ਸਭੀਆ ।

ਭਾਵ:—ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫਕੀਰ ਬਣ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖਿਆ ਓਇ ਤੂੰ ਵੱਡਾ ਸਾਧ 'ਗੰਢੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਤੇ ਰੱਬ ਦਾ ਸਵਾਲੀ' । ਸਾਧ ਨਾ ਬਣਦਾ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਦਾ । ਘਰ ਕੀ ਸੀ ਤੇਰੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ? ਅਖੇ ਮੁਕ ਗਏ ਘੜੇ 'ਚੋਂ ਦਾਣੇ ਤੇ ਬਣ ਗਿਆ ਸਿੰਘ ਸਭੀਆ । (ਸੰ)

ਗੰਦੀ ਉਂਗਲ ਵਢ ਦੇਣੀ ਹੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ:—ਮਾੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਤੋਂ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਵੀ ਪਲਾ ਛੁਡਾਣਾ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੀਵਾਨ—ਬਾਉਲੀ ਹੋ ਗਈ... ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ, ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦੀ ਇਜ਼ਤ ਨੂੰ ਤੇ ਇਸ ਮਾਲ ਦੌਲਤ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਰਾਮ ਲਾਲ ਨੂੰ ਗੰਦੀ ਉਂਗਲ ਜਾਣਕੇ ਵਢ ਦੇਣਾ ਹੀ ਭਲੀ ਗਲ ਹੈ ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਗੰਨਾ ਤੇ ਗੰਗਾਲ ਹੈ, ਪਰ ਛੱਲਾ ਨਾਲੋ ਨਾਲ ਹੈ ।

ਭਾਵ:—ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁਖ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਦੁਖ ਵੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗ੍ਰਹਸਤ ਵਿੱਚ ਜਿਥੇ ਸੁਖ ਹੈ, ਉਥੇ ਦੁਖ ਵੀ ਹੋਣਾ ਹੋਇਆ । 'ਗੰਨਾ ਤੇ ਗੰਗਾਲ ਹੈ । ਪਰ ਛੱਲਾ ਨਾਲੋ ਨਾਲ ਹੈ' । (ਸੰਗ੍)

ਗੰਵਾਰ (ਜੱਟ) ਗੰਨਾ ਨਾ ਦੇਵੇ ਭੇਲੀ ਦੇਵੇ ।

ਭਾਵ:—ਮੂਰਖ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਾਂਹ ਕਰੇ, ਪਰ ਮੌਜ ਜਾਂ ਮੂਰਖਤਾ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਬਾਹਲੀ ਦੇ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੰਜੂਸੀ ਵੀ ਇਕ ਹੱਦ ਤਕ ਹੀ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਬਹੁਤੀ ਬੀਮਾਰੀ ਨੂੰ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ । ਫਿਰ ਭਰੋ ਘਰ ਹਕੀਮਾਂ ਦਾ । 'ਗੰਵਾਰ ਗੰਨਾ ਨਾ ਦਏ, ਭੇਲੀ ਦੇਵੇ' । ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਿੱਚ ਬਚਤ ਕੀਤੀ, ਪਰਨਾਲਾ ਹਕੀਮਾਂ ਦੇ ਵਗਾ ਦਿੱਤਾ । (ਸੰ)

ਗਾਂ ਨਾ ਵੱਛੀ, ਨੀਂਦ ਆਵੇ ਹੱਛੀ ।

ਭਾਵ:—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਾਜ ਜਾਂ ਚਿਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਖੂਬ ਲੰਮੀਆਂ ਤਾਣ ਕੇ ਸੌਂਵੇਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਿਆਮ—ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਤਾਂ ਫਕੀਰ ਫੁਕਰ ਚੰਗੇ ਨੇ, ਜਿਹੜੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬੇਫ਼ਿਕਰ ਹੋ ਕੇ ਸੌਂਦੇ ਨੇ 'ਗਾਂ ਨਾ ਵਛੀ, ਨੀਂਦ ਆਵੇ ਹੱਛੀ' ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਗੁੰਗੇ ਦਾ ਗੁੜ (ਮਠਿਆਈ) ਖਾਣਾ ।

ਭਾਵ:—ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਮੇਲ ਦਾ ਆਨੰਦ ਗੁੰਗੇ ਦੇ ਗੁੜ ਖਾਣ ਬਰੋਬਰ ਹੈ-ਦਸਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦ ਵਸਲ ਵਸਾਲ ਬਨਾਈਏਗਾ,
ਤਦ ਗੁੰਗੇ ਦਾ ਗੁੜ ਖਾਈਏਗਾ ।

(ਕਾਫ਼ੀਆਂ—ਬੁਲੇ ਸ਼ਾਹ)

ਗੁੰਗੀ ਪੋਕਿਉਂ ਗਈ ਨਾ ਗਈ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ।

ਭਾਵ:—ਨਿਕੰਮਾ ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਘਰ ਰਹੇ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਿਰ, ਸੁਆਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੈਠ ਰਹੇ ਘਰ ਤੇ ਖਾਏ ਵਿਹਲੀਆਂ ਬਹਿ ਕੇ । ਬਾਹਰ ਜਾਕੇ ਕਿਹੜੀ ਇਸ ਕਮਾਈ ਸਾੜਨੀ ਏਂ । 'ਗੁੰਗੀ ਪੋਕਿਉਂ ਗਈ, ਨ ਗਈ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ' ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਗੁੰਗੇ ਹੱਥ ਸੁਨੇਹਾ ਘਲ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਘਲ ।

ਭਾਵ:—ਗੁੰਗੇ ਹੱਥ ਸੁਨੇਹਾ ਘਲਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਭਾਵ ਜੋ ਕੰਮ ਕੋਈ ਕਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਉਸ ਤੋਂ ਕਰਵਾਣ ਦਾ ਕੀ ਗੁਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜੇਹੇ ਅਨਾੜੀ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੇ ਕਿਥੋਂ ਵਧੀਆ ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰ ਲੈਣੀ ਸੀ । ਗੁੰਗੇ ਹੱਥ ਸੁਨੇਹਾ ਘਲ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਘਲ' । ਇਸ ਤੋਂ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਸੀ ਕਿ ਧਰਤੀ ਖ਼ਾਲੀ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ ।

(ਸੰਗ)

ਗੁੰਗੇ ਜੀਭ ਨਾ ਉਘੜੈ ਸਭ ਸਬਦ ਸੁਹਾਈ ॥

ਭਾਵ:—ਸ਼ਬਦ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁੰਗੇ ਦੀ ਜੀਭ ਨਹੀਂ ਖੁਲ੍ਹਦੀ ।

ਵਾਸ ਨ ਆਵੈ ਗੁਣਗੁਣੈ ਪਰਮਲ ਮਹਕਾਈ ॥
ਗੁੰਗੇ ਜੀਭ ਨਾ ਉਘੜੈ ਸਭ ਸ਼ਬਦ ਸੁਹਾਈ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁੰਗੇ ਦੀਆਂ ਸੈਨਤਾਂ (ਗੱਲਾਂ) ਜਾਂ ਗੁੰਗਾ ਜਾਣੇ ਜਾਂ ਗੁੰਗੇ ਦੀ ਮਾਂ (ਭੈਣ) ।

ਭਾਵ :— ਹਮਦਰਦ, ਜਾਂ ਜਾਣਕਾਰ ਪੁਰਸ਼ ਹੀ ਦੁਖੀਆ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਜਿਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਹਮਦਰਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੀਆਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਅਨੁਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । 'ਗੁੰਗੇ ਦੀਆਂ ਸੈਨਤਾਂ ਜਾਂ ਗੁੰਗਾ ਜਾਣੇ ਜਾਂ ਗੁੰਗੇ ਦੀ ਮਾਂ' ।

(ਸੰਗ)

ਗੁੰਡੀ ਰੰਨ ਤੇ ਕੁਪੱਤਾ ਗੁਆਂਢ ਨਾ ਮਰੇ, ਨਾ ਪਿਛੋਂ ਲੱਥੇ ।

ਭਾਵ:—ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਦੁਖ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੜੇ ਭੈੜੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਸਦਾ ਦਾ ਵਾਹ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਗਲ ਇਹ ਆ ਬਣੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁੰਡੀ ਨੰਨ ਤੇ ਕੁਪੱਤਾ ਜੁਆਂਢ ਨਾ ਮਰੇ ਨਾ ਪਿਛੋਂ ਲੱਥੇ। (ਸੰਗ੍)

ਗੂੰਹ ਖਾਧਿਆਂ ਕਾਲ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ।

ਭਾਵ:—ਪਾਪ ਦੀ ਥੋੜੀ ਵਧੀਕ ਕਮਾਈ ਕਰ ਲੈਣ ਨਾਲ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਟੱਕੇ ਲੈ ਕੀ ਧੀ ਵਿਆਹੁਣ ਨਾਲ ਰੱਜ ਥੋੜਾ ਹੋਣਾ ਸੀ ? ਗੂੰਹ ਖਾਂਦਿਆਂ ਵੀ ਕਦੀ ਕਾਲ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍)

ਘ

ਘਸੁੰਨ ਨੇੜੇ ਕਿ ਖ਼ੁਦਾ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕੋਈ ਰੱਬ ਤੋਂ ਤਾਂ ਨਾ ਡਰੇ ਪਰ ਡੰਡੇ ਪਾਸੋਂ ਡਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਲਈ ਘਸੁੰਨ ਨੇੜੇ ਹੈ, ਖ਼ੁਦਾ ਨਹੀਂ। ਜੁਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਕਰੋ। ਮਿੰਨਤ ਤਰਲੇ ਨਾਲ ਇਸ ਨਹੀਂ ਜੇ ਮੰਨਣਾ। (ਸੰਗ੍)

ਘਗਰੀ ਦਾ ਸਾਕ ਅੱਗੇ ਤੇ ਪਗੜੀ ਦਾ ਸਾਕ ਪਿਛੇ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉਤੇ ਜ਼ਨਾਨੀ ਦੇ ਸਾਕ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸ਼ੱਕ ਏ ? ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਘਗਰੀ ਦਾ ਸਾਕ ਅੱਗੇ ਤੇ ਪਗੜੀ ਦਾ ਸਾਕ ਪਿਛੇ। ਮੈਂ ਜ਼ਨਾਨੀ ਨੂੰ ਨਰਾਜ਼ ਕਰਕੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਖਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਘਟੀ ਦਾ ਦਾਰੂ ਕੀ ? ਜਾਂ ਘਟੀ ਦਾ ਕੋਈ ਦਾਰੂ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ—ਜੀਵਨ ਦੇ ਦਿਨ ਪੂਰੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਨਹੀਂ ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਕਈ ਹਕੀਮ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਵੀ ਸੱਦੇ ਪਰ 'ਘਟੀ ਦਾ ਕੋਈ ਦਾਰੂ ਨਹੀਂ।' ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਭੋਰ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਗਿਆ। (ਸੰਗ੍)

ਘੰਨਿਆਰ ਤਬ ਘਾਹ, ਜਿਸ ਵਲ ਪਿੰਡ ਉਸ ਵਲ ਰਾਹ।

ਭਾਵ:—ਜਿਥੇ ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਉਥੇ ਘਾਹ ਉਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਵਸੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਰਾਹ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਕਾਰਨ ਨਾਲ ਕਾਰਜ ਉਪਜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿੱਥੇ ਰੂਪ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਥੇ ਭੌਰੇ ਆਉਣਗੇ 'ਘਨਿਆਰ ਤਬ ਘਾਹ, ਜਿਸ ਵਲ ਪਿੰਡ, ਉਸ ਵਲ ਰਾਹ।' ਸਾਡਾ ਕੀ ਦੋਸ਼ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਆਉਣਗੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ, ਭਜੀਆਂ ਆਉਣਗੀਆਂ ਵਹੁਟੀਆਂ।

ਭਾਵ:—ਪੈਸੇ ਪਲੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਵੀ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਰਾ, ਭੈਣਾਂ ਪੁਤਰ ਸਭ ਪੈਸੇ ਦੇ ਸਾਕੇਦਾਰ ਨੇ। ਘਰ ਹੋਣਗੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਤਾਂ ਭਜੀਆਂ ਆਉਣਗੀਆਂ ਵਹੁਟੀਆਂ। ਪਲਿਉਂ ਦਾਣੇ ਮੁਕੇ, ਤੇ ਯਾਰ ਹੋਏ ਸੁਕੇ। (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਆਏ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਗਈ ਗੜੋਂਦੇ (ਬੇਰ) ਖਾਣ।

ਭਾਵ:—ਕਿਸੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਆ ਪੈਣ ਤੇ ਖਿਸਕ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੰਗਾ ਵਿਆਹ ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਸ ਘਰ ਵਿੱਚ 'ਘਰ ਆਏ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਗਈ ਗੜੋਂਦੇ ਖਾਣ।' ਘਰ ਦਾ ਬੰਦਾ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਆਏ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ, ਚਾੜ੍ਹ ਬੈਠੀ ਵੜੀਆਂ (ਦਾਲ)।

ਭਾਵ:—ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਨਕੂਲ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਬੇਢੁਕਵੀਂ ਗਲ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੁਸ਼ਪਾ ਵਿੱਚ ਇਹੀ ਵੱਡਾ ਔਗੁਣ ਹੈ ਕਿ ਕਦੀ ਵੀ ਕੰਮ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਨਕੂਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਉਸਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਘਰ ਆਏ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਚਾੜ੍ਹ ਦੈਠੀ ਦਾਲ'। (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਆਪਣਾ ਸੰਭਾਲੀਏ, ਚੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਆਖੀਏ।

ਭਾਵ:—ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਆਪ ਹੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋ :—ਇਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੀ ਏ ਤੂੰ ਪਈ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਓਹਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਵਿਗਾੜਿਆ। ਪਰ 'ਘਰ ਰਖੀਏ ਸੰਭਾਲ ਆਪਣਾ ਤੇ ਚੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਆਖੀਏ।' ਮੁੰਡਾਂ ਸਾਡੇ ਵਸ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕੀ ਮਜਾਲ ਸੀ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦੀ? (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ, ਭਾਵੇਂ ਪੂਰਬ ਭਾਵੇਂ ਪੱਛਮ।

ਭਾਵ:—ਘਰ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਹੈ ਇਸ ਵਰਗਾ ਸੁਖ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਨ—ਵਰਿਆਮ, ਘਰ ਵਰਗੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। 'ਘਰ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ, ਭਾਵੇਂ ਪੂਰਬ ਭਾਵੇਂ ਪੱਛਮ।' ਨਾਲੇ ਸ਼ਨਿਰ ਵਿੱਚ ਤੈਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਇਠਾ ਛਡਣਾ ਏ। ਟੋਕਰੀ ਹੀ ਢੋਣੀ ਪੈਣੀ ਏ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਸੂਤ ਨਾ ਪਤਾਣ, ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੀ ਟੈਂ ਟੈਂ।

ਭਾਵ:—ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਕੁਝ ਨਾ ਤੇ ਰੌਲਾ ਮੁਫ਼ਤ ਦਾ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਛੱਜੂ—ਘਰ ਸੂਤ ਨਾ ਪਤਾਣ, ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੀ ਟੈਂ ਟੈਂ। ਸ਼ੁਦਾਈਓ ਕੰਮ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣ ਲੈਣ ਦਿਓ।

(ਕਮਲਾ ਕੁਮਾਰੀ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਹੋਵੇ ਵਸਣ ਨੂੰ, ਮਰਦ ਹੋਵੇ ਹੱਸਣ ਨੂੰ।

ਭਾਵ:—ਸਿਰ ਤੇ ਛੱਤ ਤੇ ਨਾਲ ਵਸਣ ਲਈ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:—ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ ਹੈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਸਭ ਕੁਝ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਬਥੇਰਾ ਹੈ, 'ਘਰ ਹੋਵੇ ਵਸਣ ਨੂੰ ਤੇ ਮਰਦ ਹੋਵੇ ਹਸਣ ਨੂੰ' ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਕੋਠਾ, ਮਾਲ ਊਠਾ, ਪੁਤਰ ਜੇਠਾ, ਫਲ ਪੇਠਾ।

ਭਾਵ:—ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਲੇਠੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਾਡੀ ਬਾਂਹ ਆਣ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਠੀਕ ਹੀ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਘਰ ਕੋਠਾ, ਮਾਲ ਊਠਾ, ਪੁੱਤਰ ਜੇਠਾ ਫੱਲ ਪੇਠਾ'। (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਖਫਣ ਨਹੀਂ, ਰੀਝਾਂ ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਜਾਂ ਘਰ ਖਫਣ ਨਹੀਂ, ਮਰਨ ਨੂੰ ਉਤਾਵਲੇ।

ਭਾਵ:—ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਉੱਚੀ ਨਿਸਫ਼ਲ ਛਾਲ ਮਾਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ : — ਮੀਆਂ--ਓਇ ਨੂਰਿਆ, ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਿਆ ਕਰ ਪਿਛੋਂ ਔਖਾ ਹੋਵੇਂਗਾ। ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ' ਘਰ ਖਫਣ ਨਹੀਂ ਤੇ ਰੀਝਾਂ ਮੌਤ ਦੀਆਂ।' (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਅੰਮਾ ਪੀਹਣ ਗਈ ਏ। ਵੇਖੋ :—'ਘਰ ਨਹੀਂ ਖਾਣ ਕਾ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਨਾਂ ਮਾਣਕਾ।'

ਵਰਤੋਂ : — ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ ਬਈ, ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ! "ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਂ ਪੀਹਣ ਗਈ ਏ।" ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਇਹ ਸ਼ੇਖੀ ਵਿਖਾਉ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਜਾਣੂੰ ਹਾਂ। (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਖੀਰ ਤੇ ਬਾਹਰ ਖੀਰ।

ਭਾਵ:—ਘਰੋਂ ਰੱਜੇ ਪੁੱਜੇ ਹੋਈਏ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਆਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘਰ ਖੀਰ ਬਾਹਰ ਵੀ ਖੀਰ। ਘਰ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਬਾਹਰੋਂ ਵੀ ਜੁਤੀਆਂ ਹੀ ਪੈਂਦੀਆਂ ਨੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਘਰ-ਵਾਲੀ ਨਾਲ।

ਭਾਵ:—ਘਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਵਸ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਰ ਘਰ-ਵਾਲੀ ਨਾਲ। ਵਹੁਟੀ ਬਿਨਾਂ ਘਰ ਉਜਾੜ ਹੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਘਰ ਵਿਦਿਆ, ਸਿਰ ਸਿਰ ਗਿਆਨ।

ਭਾਵ:—ਜਿਤਨੇ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਮਨੁਖ ਹੋਣ, ਉਤਨੇ ਹੀ ਵਖੋ ਵੱਖ ਵਿਚਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਨੇ ਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਖੇਵਾਂ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੋਇਆ। 'ਘਰ ਘਰ ਵਿਦਿਆ ਸਿਰ ਸਿਰ ਗਿਆਨ'। ਵਿਦਵਾਨ ਕਿਵੇਂ ਭੇਡਾਂ-ਚਾਲ ਫੜ ਲੈਣ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਘੋੜਾ, ਨਿਖਾਸ (ਮੰਡੀ) ਮੁਲ।

ਭਾਵ:—(੧) ਚੀਜ਼ ਮੌਜੂਦ ਨਾ ਹੋਣੀ ਤੇ ਉਸ ਸਬੰਧੀ ਸੌਦਾ ਪਿਆ ਕਰਨਾ।

(੨) ਪੱਲੇ ਗੁਣ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਕਦਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਹਿਲਾਂ ਚੀਜ਼ ਵਿਖਾਓ, ਫਿਰ ਸੌਦਾ ਵੀ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ। ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ 'ਘਰ ਘੋੜਾ ਤੇ ਨਿਖਾਸ ਮੁਲ। ਆਖਰ ਚੀਜ਼ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਮੁਲ ਪੈਣਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਧਰਮਸਾਲ ਜਾਂ ਘਰ ਚੋਰਾਂ ਦਾ, ਨਾਂ ਧਰਮਸਾਲ।

ਭਾਵ:—ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਹੋਰ ਦੇਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਢੱਕੀ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿਉ ਬਸ। 'ਘਰ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਧਰਮਸਾਲ' ਬਾਹਰ ਤੇ ਨਾ ਜਾਉ। ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਵੇਖੋ, ਜੋ ਨਿਰਾ ਕਾਲਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਛਾਹ ਤੇ ਬਾਹਰ ਪਲੇਟ।

ਭਾਵ:—ਘਰੋਂ ਰੱਜੇ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਵੀ ਬੜੀ ਪੁਛ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਭ ਜਗ ਹੋਛੇ ਦਾ ਯਾਰ ਹੈ। ਘਰ ਛਾਹ ਤੇ ਬਾਹਰ ਪਲੇਟ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਜਾਏ ਵੱਛੇ ਦੇ ਦੰਦ ਕੌਣ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ?

ਭਾਵ:—ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਪੜਚੋਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘਰ ਜਾਏ ਵੱਛੇ ਦੇ ਦੰਦ ਕੌਣ ਗਿਣਦਾ ਹੈ ? ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਗੁਣ ਔਗੁਣ ਕੌਣ ਵਿਚਾਰੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਜੰਮਦਿਆਂ ਦੇ ਦੰਦ ਗਿਣੀ-ਦੇ ਨੇ ਕਿ ਸਾਲ।

ਭਾਵ :— ਜਾਣਕਾਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਭੇਦ ਛੁਪਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਤ ਚੋਟੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਣ ਉਤੇ ਵੀ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਕੁਝ ਨਾ ਦਸਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫੱਲ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ। ਪਿੰਡ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾ ਤੋਂ ਕੋਈ ਅਨਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸਨ। 'ਘਰ ਜੰਮਦਿਆਂ ਦੇ ਦੰਦ ਗਿਣੀ ਦੇ ਨੇ ਕਿ ਸ਼ਾਲ' ਇਸ ਕਹਾਵਤ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਜਾਣਦੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਨਿਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਹਦ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸਹਿਨ ਸ਼ੀਲ ਸਹਲ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ-ਮੂਰਤੀ ਹੈ। (ਮਿਠਾ ਮੋਹਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਤੀਵੀਆਂ ਦੇ, ਨਾਂ ਮਰਦਾਂ ਦੇ।

ਭਾਵ:—ਘਰ ਨੂੰ ਸੁਆਰ ਤੇ ਬਣਾ ਕੇ ਘਰ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸੋਭਾ ਮਰਦ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕੰਮ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ, ਪਰ ਲਾਭ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਪੁਜੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੀਬੀ ਰੁਸੇ ਨਾ ਹੋ। ਤੀਵੀਂ ਬਣੀ ਹੀ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਲਈ ਸੀ। 'ਘਰ ਤੀਵੀਆਂ

ਦੇ। ਨਾਂ ਮਰਦਾਂ ਦੇ'। ਲੜੇ ਫੌਜ, ਪਰ ਨਾ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਤੰਦ ਨਾ ਤਾਣੀ, ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਨਾਲ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗੀ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਹਿੰਮਤ (ਜਾਂ ਵਸੀਲਾ) ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਕੋਸਣਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿ ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਪੜ੍ਹੇਂ ਤਾਂ ਪਾਸ ਹੋਵੇਂ 'ਘਰ ਤੰਦ ਨਾ ਤਾਣੀ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਨਾਲ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗੀ'। ਉਸਤਾਦਾਂ ਨੂੰ ਕੋਸਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਤੇ ਟੁੱਟ ਮੋਈ ਰੰਨ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਨਿੱਕਾ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਘਰ ਵਾਲੀ ਥਕ ਟੁਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—"ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਤੇ ਟੁਟ ਮੋਈ ਰੰਨ" ਨਿਕਾ ਨਿਕਾ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਜਾਨ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਆਖਦੇ ਹੋ ਦਿਨੇ ਕਰਦੀ ਕੀ ਰਹਿਨੀ ਏਂ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਦਾ ਘਾਣ ਤੇ ਮੁਲਖੇ ਦੀ ਸ਼ੋਹਰਤ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਉਜਾੜਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਨਾਮੀ ਖੱਟਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—"ਇਕ ਘਰ ਦਾ ਘਾਣ ਦੂਜੇ ਮੁਲਖੇ ਦੀ ਸ਼ੋਹਰਤ"। ਕਿਉਂ ਆਪਣੇ ਪਿਛੇ ਕੁੱਤੇ ਲੁਆਂਦੇ ਹੋ, ਏਨਾਂ ਉਜਾੜ ਪਾ ਕੇ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਦਾ ਨਿਬੇੜਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੇਰਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਾਮਲਾ ਘਰ ਵਿੱਚ ਮੁਕ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੌਧਰੀ—ਆਹੋ! ਘਰ ਦਾ ਨਿਬੇੜਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੇਰਾ। ਭਲਾ ਹੋਇਆ ਜੋ ਮਾਮਲਾ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਠਪਿਆ ਗਿਆ। ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ, ਜਾਂ ਕੁਪੱਤ ਹੀ ਘੁਲਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਦਾ ਜਿਆਨ ਤੇ ਜਗ ਦੀ ਸ਼ੋਹਰਤ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਘਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਜਾਂ ਲੁਟਾ ਕੇ ਸ਼ੋਭਾ ਖਟੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਾਂਦਿਆਂ ਈ ਭੰਡੀ ਨਾ ਪਾ ਬਹੀਂ ਗਲੀ ਵਿੱਚ, ਮਤੇ ਓਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਈ ਘਰ ਦਾ ਜਿਆਨ ਤੇ ਜਗ ਦੀ ਸ਼ੋਹਰਤ।

(ਲਵ-ਮੈਰਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਦਾ ਜੋਗੀ ਜੋਗੜਾ ਬਾਹਰ ਦਾ ਜੋਗੀ ਸਿੱਧ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਨਿੰਦਣਾ, ਪਰਾਈ ਨੂੰ ਸਲਾਹੁਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਚੇਚੀ ਲਿਆਕਤ ਨਹੀਂ ਭਾਸੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ 'ਘਰ ਦਾ ਜੋਗੀ ਜੋਗੜਾ ਬਾਹਰ ਦਾ ਜੋਗੀ ਸਿਧ' ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਡਾਕਟਰਾਂ ਉਤੇ ਵਧੇਰੇ ਨਿਸਚਾ ਹੈ।

(ਵਲੈਤੀ ਸਫਰ ਨਾਮਾ—ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਦਾਣਾ ਨਾ ਫੱਕਾ, ਅਮੀ ਪੀਹਣ ਗਈ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦਸੇ ਕਿ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੇਲਾ ਸਿੰਘ—ਤੇਰਾ ਪਿਉ ਤੇ ਲੱਖੀਂ ਸ਼ਾਹ ਈ ਏ। 'ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਮਾਂ ਚਕਾ ਪੀਹਣ ਗਈ।' ਜ਼ਬਾਨ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਬੋਲ। ਲੰਬੜੀ ਤੇ ਲਾਡ ਵਿਚ ਨਾ ਰਹੀਂ।' ਇਕ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸੁਣਾਊਂਗਾ। (ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਘਰ ਦੀ ਅੱਧੀ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦੀ ਸਾਰੀ

ਜਾਂ

ਘਰ ਦੀ ਖੰਨੀ ਬਾਹਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਪ੍ਰਦੇਸ ਨਾਲੋਂ ਦੇਸ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲ ਵਿਚ ਰਹੀਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੇਸਰ—ਆਹੋ ਜੀ ! ਭਜਾ ਭਜਾ ਜਾਹ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਖਟਿਆ ਖਾਹ । ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ, ਘਰ ਦੀ ਅੱਧੀ ਬਾਹਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਏ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ – ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਦੀ ਸ਼ੱਕਰ ਬੂਰੇ ਵਰਗੀ, ਗੁੜ ਚੋਰੀ ਦਾ ਖਾਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਮਾੜੀ ਲੱਗੇ ਪਰ ਬਾਹਰ ਦੀ ਮਾੜੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਸੜੀਏ ਸਮਝਾ ਲੈ ਪੁਤ ਨੂੰ ਘਰ ਨੂੰ ਰਾਤ ਨਾ ਆਵੇ ।
ਘਰ ਦੀ ਸ਼ਕਰ ਬੂਰੇ ਵਰਗੀ ਗੁੜ ਚੋਰੀ ਦਾ ਖਾਵੇ ।

(ਸੰਗੂ)

ਘਰ ਦੀ ਖੰਡ ਕਿਰਕਰੀ, ਬਾਹਰ ਦਾ ਗੁੜ ਮਿੱਠਾ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਦੀ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਪਸੰਦ ਨਾ ਆਵੇ ਪਰ ਬਾਹਰ ਦੀ ਮਾੜੀ ਵੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੀ ਰਾਣੋ, ਤੇਰੇ ਲਈ ਤਾਂ 'ਘਰ ਦੀ ਖੰਡ ਕਿਰਕਰੀ ਬਾਹਰ ਦਾ ਗੁੜ ਮਿੱਠਾ' । ਤੈਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ।

(ਸੰਗੂ)

ਘਰ ਦੀ ਬਿੱਲੀ ਘਰ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਆਉਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਆਪਣਾ ਬੰਦਾ ਹੀ ਤੰਗ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਰਾਹ ਦੀ ਗਲ ਹੈ ? 'ਘਰ ਦੀ ਬਿੱਲੀ ਤੇ ਘਰ ਨੂੰ ਮਿਆਉਂ ।' ਤੁਸੀਂ ਚੰਗੇ ਸਾਡੇ ਹਮਦਰਦ ਹੋ ਅਸਾਨੂੰ ਹੀ ਤੰਗ ਕਰਨ ਤੇ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ ਜੇ । (ਸੰਜੂ)

ਘਰ ਦੀ ਮੁਰਗੀ (ਕੁਕੜੀ) ਦਾਲ ਬਰਾਬਰ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਦੀ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾੜਾ ਸਮਝਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਘਰ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਗੁਣ ਦਿਸਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, "ਘਰ ਦੀ ਮੁਰਗੀ ਦਾਲ ਬਰਾਬਰ ।" ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਘਰ ਦੇ ਨਾ ਮੰਨਣ ਅਸੀਂ ਦੋ ਦੋ ਬਹਾਂਗੇ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੁਛ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਨਾ, ਪਰ ਉਹ ਚੌਧਰੀ ਬਣਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਹਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਹੈ ? ਬੇਸ਼ਕ ਆਕੜਿਆ ਫਿਰੇ । 'ਘਰ ਦੇ ਨਾ ਮੰਨਣ, ਅਸੀਂ ਦੋ ਦੋ ਬਹਾਂਗੇ' । ਸ਼ਰੀਕੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਛਦਾ ਕੌਣ ਹੈ ? (ਸੰਗੂ)

ਘਰ ਦੇ ਪੀਰਾਂ ਨੂੰ ਤੇਲ ਦੇ ਮਰੁੰਡੇ (ਮਲੀਦੇ)

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਮਾਣ ਘੱਟ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਘਰ ਦੇ ਪੀਰਾਂ ਨੂੰ ਤੇਲ ਦੇ ਮਰੁੰਡੇ' ਏਨਾ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਉੱਕੀ ਕਦਰ ਨਾ ਕੀਤੀ ।

(ਸੰਗੂ)

ਘਰ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵੀ ਠਹਿਕ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਹੋਣ, ਕਦੀ ਨਾ ਕਦੀ ਝਗੜ ਹੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਚੌਧਰੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਮੁੰਡੇ ਖੁੰਡੇ ਜੋ ਹੋਏ । ਅਕਸਰ 'ਘਰ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵੀ ਠਹਿਕ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।' (ਸੰਗੂ)

ਘਰ ਦੇ ਭੇਤੀ ਰਾਵਣ ਮਾਰਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਵਿੱਚ ਵਿਗਾੜ ਪੈਣ ਨਾਲ ਤਬਾਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ : —ਅੰਤੀ—ਹੋਰ ਸੁਣ ਲਓ । ਕਹਿੰਦੇ 'ਘਰ ਦੇ ਭੇਤੀ ਦਹਿਸਰ ਮਾਰਿਆ' । ਵੇਖਣਾ ਸਾਡੇ 'ਚੋਂ ਕੋਈ ਭਬੀਖਨ ਵਾਲੀ ਮੂਰਖਤਾ ਨਾ ਦਹੁਰਾ ਬੈਠੇ । (ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਦੇ ਮਾਹਣੂ ਭੁਖੇ ਮਰਦੇ ਬਾਹਿਰ ਸਦਕਾ ਵੰਡੀਏ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਤਾਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਨ ਵੰਡਣ ਨੂੰ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ : —ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ, ਫਿਰ ਪਰਾਏ । ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ 'ਘਰ ਦੇ ਮਾਹਣੂ ਭੁਖੇ ਮਰਨ ਤੇ ਬਾਹਰ ਸਦਕਾ ਵੰਡੀਏ' ।

ਘਰ ਦੁੱਧ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਦਹੀਂ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਪੱਲੇ ਜਾਂ ਘਰ ਧੰਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਾਹਿਰ ਵੀ ਇਜ਼ਤ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ? ਸਿਆਣਿਆਂ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਆਖਿਆ 'ਘਰ ਦੁਧ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਦਹੀਂ ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ' । ਘਰੇਂ ਰਜਿਆਂ-ਪੁਜਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬਾਹਿਰ ਕੋਈ ਜੀ ਆਇਆਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਘਰ ਨਹੀਂ ਖਾਣਕਾ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਨਾਂ ਮਾਣਕਾ ।

ਭਾਵ :—ਹੱਥ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਦਿਖਲਾਵਾ ਬਾਹਲਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ : ਚੋਰਾਵਰੀ ਨਾ ਕਰ । ਮੈਂ ਧੀ ਨੂੰ ਕੰਗਾਲ ਦੇ ਲੜ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣਾ । ਅਖੇ 'ਘਰ ਨਹੀਂ ਖਾਣਕਾ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਨਾਂ ਮਾਣਕਾ ।'

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਘਰ ਨਾ ਸੂਤ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਨਾਲ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗੀ ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਹਿੰਮਤ ਜਾਂ ਵਸੀਲਾ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੋਸਣਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਪੜ੍ਹੇ ਤਾਂ ਪਾਸ ਹੋਵੇਂ 'ਘਰ ਤੰਦ ਨਾ ਤਾਣੀ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਨਾਲ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗੀ" ਉਸਤਾਦਾਂ ਨੂੰ ਕੋਸਣ ਨਾਲ ਕੰਮ ਥੋੜਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ! (ਸੰ)

ਘਰ ਪਕਦੀਆਂ ਦੇ ਸਾਕ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਾਰੇ ਅਮੀਰੀ ਦੇ ਭਾਈਵਾਲ ਨੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਭੇ 'ਘਰ ਪਕਦੀਆਂ ਦੇ ਸਾਕ ਨੇ' ਜਦ ਤੋਂ ਦੁਕਾਨ ਵਿੱਚ ਘਾਟਾ ਪੈਣ ਦੀ ਸੋ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਸਾਕ ਅੰਗ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ । (ਸੰਗੂ)

ਘਰ ਪਾਟਾ ਰਿਜ਼ਕ ਦਾ ਘਾਟਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲੜਾਈ ਰਹੇ, ਉਥੇ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਘਰ ਇਨੀਆਂ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਪਰ ਕਲਾ ਲੜਾਈ ਨੇ ਇਥੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਛਡਿਆ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਸਚ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਘਰ ਪਾਟਾ ਰਿਜਕ ਦਾ ਘਾਟਾ' । (ਸੰ)

ਘਰ ਫੂਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਉਜਾੜ ਕੇ ਸੋਭਾ, ਵਡਿਆਈ ਖੱਟਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਹ ! ਐਹੋ ਜਿਹੇ ਬੁਧੂ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਬਈ ਘਰ ਫੂਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖ । ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਰਾਹ ਲਭੋ । (ਸੰ)

ਘਰ ਬਾਹਰ ਤੇਰਾ ਕੋਠੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਈਂ ।

ਭਾਵ :—ਦਮ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਣਾ ਪਰ ਹੱਥੋਂ ਕੁੱਝ ਨਾ ਦੇ ਸਕਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:—ਮਾਈ—ਆਉ ਚੌਧਰਿਆਣੀ ਜੀ, ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ । ਅਸੀਂ ਤੁਸਾਥੋਂ ਕੁਝ ਵੰਡਿਆ ਹੈ ।

ਚੌਧਰਾਣੀ—ਹਾਹੋ ਕਿ 'ਘਰ ਬਾਹਰ ਤੇਰਾ ਕੋਠੀ ਨੂੰ ਹਥ ਨਾ ਲਾਈਂ", ਉਂਜ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਮੇਰਾ ਹੀ । (ਸੰਗੂ)

ਘਰ ਭੁੱਖ ਨੰਗ ਤੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਡੇਹੁੜੀ ਜਾਂ ਘਰ ਮਦਲ ਦੀ ਰੋਟੀ ਬਾਹਿਰ ਲੰਮੀ ਧੋਤੀ।

ਭਾਵ :—ਹੱਥ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਦਿਖਾਵਾ ਬੜਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਖੀ ਹੈ ਜੀ ਸ਼ਾਨ ਵਡੇ ਰਾਣੀ-ਕੀਨ ਦੀ । 'ਘਰ ਭੁਖ ਨੰਗ ਤੇ ਬੂਹੇ ਅਗੇ ਡੇਹੁੜੀ' । ਬਸ ਦਿਖਾਵਾ ਹੀ ਦਿਖਾਵਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਰੱਖ ਪੱਕਾ ਆਪਣਾ ਤੇ ਚੋਰ ਨਾ ਕਿਸੇ ਆਖ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਤੇ ਝੂਠੀਆਂ ਤੁਹਮਤਾਂ ਲਾਣ ਨਾਲੋਂ ਅਪਣਾ ਘਰ ਪੱਕਾ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਐਵੇਂ ਕਿਸੇ ਤੇ ਤੁਹਮਤਾਂ ਲਾਣੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਨਹੀਂ । ਅਸਲ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਪਈ 'ਘਰ ਰੱਖ ਪੱਕਾ ਆਪਣਾ ਚੋਰ ਨਾ ਕਿਸੇ ਆਖ ।' (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਲਗੇ ਤਦ ਹੀ ਬਸੰਤਰ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਪੁਜੇ ਤਦ ਹੀ ਦੁਖ ਦੀ ਅਸਲੀ ਪੀੜਾ ਦੀ ਸੋਝੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਹੋਰਾਂ ਅਗੋਂ ਠੋਕ ਕੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ 'ਭਾਈ ਘਰ ਲਗੇ ਤਦ ਹੀ ਬਸੰਤਰ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ' । ਇੱਲਾਂ ਮੁੰਡਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਉੱਡ ਸਕਦੀਆਂ, ਪਰ ਚੂਹੇ ਪਿੱਤਲ ਤੇ ਲੋਹਾ ਜ਼ਰੂਰ ਖਾ ਸਕਦੇ ਨੇ । (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਲੜਾਕੀ (ਪਤਲੀ) ਬਾਹਰ ਸੰਘਣੀ, ਮੇਲੇ ਮੇਰਾ ਨਾਂ।

ਭਾਵ :— ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਅਜੋੜ ਰਖਣਾ ਪਰ ਬਾਹਿਰ ਮਿੱਠੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਹਿਣ ਦੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਤਾਲੀਫ਼ਾਂ ਨਾ ਸਾੜ । 'ਘਰ ਪਤਲੀ ਤੇ ਬਾਹਰ ਸੰਘਣੀ, ਮੇਲੋ ਮੇਰਾ ਨਾਮ' ਬਾਹਰ ਦਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ । ਵੇਖ, ਘਰ ਵਾਲੇ ਤੇਰੇ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਵਾਜਾ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਰਾਜਾ। ਵੇਖੋ : ਘਰੋਂ ਜਾਈਏ ਖਾ ਕੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਮਿਲਣ ਪਕਾ ਕੇ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਉਪਮਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸਲ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਪਈ ਘਰ ਵਾਜਾ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਰਾਜਾ ਜੇ ਘਰ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਹਿਰ ਕੀ ਸੋਭਾ ਹੋਣੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਵਾਲਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ। ਵੇਖੋ : ਸਿਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੁੰਡਾ ਤੇ ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਲੁੰਡਾ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਵਡੇਰੇ ਦਾ ਕੁੰਡਾ ਸਿਰ ਤੇ ਨਾ ਹੋਣ ਤੇ ਜਦ ਕੋਈ ਮੰਨ-ਮਨੀਆਂ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਅਫ਼ਸਰ ਜੂ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਬਾਬੂ ਨਸੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ । ਅਖੇ 'ਘਰ ਵਾਲਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ।' (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਲਾ ਕੰਧ ਵਿੱਚ ਆਲਾ।

ਭਾਵ :—ਦੀਵਾਰ ਵਿੱਚ ਮੋਰੀ ਤੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਲੇ ਦਾ ਰਹਿਣਾ ਮਾੜੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਬੇ—ਕਾਕਾ ਜੀ, ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਦੁਖੀ ਹਾਂ, ਤੂੰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਲੇ ਨੂੰ ਰੱਖ ਲਿਆ। ਇਹ ਕਿਥੇ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ ? 'ਘਰ ਵਿਚ ਸਾਲਾ ਤੇ ਕੰਧ ਵਿਚ ਆਲਾ' ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਮਾੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣਾ ਬਾਹਰ ਇਆਣਾ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨਾ ਸੁਆਰ ਸਕੇ ਪਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣਾ ਬਣ ਬਣ ਬਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰੀ ਸਿਆਣਪ ਵੀ ਘਰ ਉਤੇ ਹੀ ਚਲਦੀ ਹੈ। 'ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣਾ, ਬਾਹਰ ਇਆਣਾ' ਚੀਨ ਤਕ ਗਏ ਪਰ ਖੱਟ ਕੇ ਤਾਂ ਪਾਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦੀ। (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਬਾਹਰ ਸ਼ਾਹ। ਵੇਖੋ : ਘਰ ਦੁਧ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦਹੀਂ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬਾਹਰ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਪੱਲੇ ਜਾਂ ਘਰ ਧਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਾਹਿਰ ਵੀ ਇਜ਼ਤ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਘਰਿ ਦੁੱਧ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਦਹੀਂ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਾਹਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ' ਜੋ ਘਰ ਸ਼ਾਹ ਹੋਵੇ ਉਹ ਬਾਹਰ ਵੀ ਸ਼ਾਹ ਹੀ ਸਦਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਘਰੋਂ ਹੌਲਾ ਸੋ ਜਗੋਂ ਹੌਲਾ। (ਸੰਗ੍)

ਘਰਿ ਮਹਿ ਸੂਖ ਬਾਹਰਿ ਫੁਨਿ ਸੂਖਾ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਸੁਖ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਸੁਖ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਰਿ ਮਹਿ ਸੂਖ ਬਾਹਿਰ ਫੁਨਿ ਸੂਖਾ
ਪ੍ਰਭ ਅਪਨੇ ਭਏ ਦਇਆਲਾ,
ਨਾਨਕ ਬਿਘਨੁ ਨ ਲਾਗੈ ਕਉ,
ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੁ ਹੋਆ ਕਿਰਪਾਲਾ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਸੋਰਠ)

ਘਰੋ ਘਰੀ ਜਾ ਨਵੀਂ ਸਰਕਾਰ ਹੋਈ।

ਭਾਵ :—ਗੁੰਡਾ ਗਰਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਦ ਹਰ ਕੋਈ ਹਾਕਮ ਬਣ ਬਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਉਠ ਦੇਸ ਦੇ ਜੱਟ ਤਿਆਰ ਹੋਇ,
ਘਰੋ ਘਰੀ ਜਾ ਨਵੀਂ ਸਰਕਾਰ ਹੋਈ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਘਰੋਂ ਘਰ ਗਵਾਇਆ, ਭੌਂਦੂ ਨਾਉਂ ਰਖਾਇਆ।

ਭਾਵ :—ਇਕ ਤਾਂ ਘਰ ਉਜਾੜਨਾ ਦੂਜੇ ਬਦਨਾਮੀ ਸਹੇੜਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਲੇ ਉਜੜੇ, ਨਾਲੇ ਬਦਨਾਮ ਹੋਏ। 'ਘਰੋਂ ਘਰ ਗਵਾਇਆ, ਭੌਂਦੂ ਨਾਉਂ ਰਖਾਇਆ'। (ਸੰਗ੍)

ਘਰੋਂ ਘਰ ਗੁਆਈਏ, ਬਾਹਿਰੋਂ ਮਖੌਲ ਕਰਾਈਏ।

ਭਾਵ :—ਹੈਸੀਅਤ ਤੋਂ ਵਧ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਮੌਜੂ ਉਡਾਉਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿਧਾ ਸਾਦਾ ਭੋਜਨ ਛਕੋ ਅਰ ਕਪੜੇ ਉਹ ਪਾਓ ਜੋ ਤੁਹਾਡੀ ਤੌਫੀਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਣ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਗਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭਾਉਣਗੇ। ਸਗੋਂ ਲੋਕ ਵਡਾ ਮਖੌਲ ਕਰਨਗੇ। 'ਘਰੋਂ ਘਰ ਗੁਆਈਏ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਮਖੌਲ ਕਰਾਈਏ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਵੇਗੀ। (ਸੰ)

ਘਰੋਂ ਜਾਈਏ ਖਾਕੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਮਿਲਣ ਪਕਾ ਕੇ।

ਭਾਵ :—ਘਰੋਂ ਤਕੜੇ ਹੋਈਏ ਤਦ ਬਾਹਿਰ ਵੀ ਪੁਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਰੋਂ ਤਕੜੇ, ਬਾਹਰੋਂ ਪੁੱਛ। ਘਰੋਂ ਹੌਲੇ ਜਗੋਂ ਹੌਲੇ। 'ਘਰੋਂ ਜਾਈਏ ਖਾਕੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਮਿਲਨ ਪਕਾ ਕੇ'। ਸੋ ਘਰ ਨੂੰ ਤਕੜਾ ਕਰੋ। ਬਾਹਰ ਦਿਆਂ ਦਾ ਜੱਸ ਆਪੇ ਮਿਲ ਜਾਊ। (ਸੰ)

ਘਰੋਂ ਭੁਖੇ ਨੰਗੇ ਤੇ ਮੀਆਂ ਮਹੱਲ ਦਾਰ। ਵੇਖੋ : ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਂ ਪੀਹਣ ਗਈ ਏ।

ਭਾਵ :—ਹਥ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਬੜਾ ਨਖਰਾ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਯਾਰ ਤੁਹਾਡਾ ਵੀ ਅਜਬ ਲੇਖਾ ਜੇ, 'ਘਰੋਂ ਭੁਖੇ ਨੰਗੇ ਤੇ ਮੀਆਂ ਮਹਲ ਦਾਰ' ਅਪਣਾ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਅਗੇ ਬਣ ਬਣ ਬਹਿੰਦੇ ਹੋ। (ਸੰ)

ਘਲੇ ਆਵਹਿ ਨਾਨਕਾ ਸਦੇ ਉਠੀ ਜਾਹਿ ॥

ਭਾਵ :—ਜੀਵ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੀ ਇਥੋਂ ਤੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇਹਾ ਚੀਰੀ ਲਿਖਿਆ ਤੇਹਾ ਹੁਕਮ ਕਮਾਹਿ ॥
ਘਲੇ ਆਵਹਿ ਨਾਨਕਾ ਸਦੇ ਉਠੀ ਜਾਹਿ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਸਾਰੰਗ)

ਘੜੀ ਦਾ ਘੁੱਥਾ, ਸੌ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਜਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕਲੇਸ਼ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਇਹ ਭੜਥੂ ਕਾਸਨੂੰ ਪੈਂਦਾ 'ਘੜੀ ਦਾ ਘੁਥਾ, ਸੌ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਜਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ'। ਅੱਜ ਮੈਂ ਸੌ ਯਤਨ ਕਰਾਂ, ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਘੜੀ (ਪਲ) ਵਿਚ ਤੋਲਾ, ਘੜੀ (ਪਲ) ਵਿੱਚ ਮਾਸਾ। ਜਾਂ

ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਕੁਟ ਤੇ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧ ਪਾਸਾ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ, ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਠੰਡਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਘੜੀ ਵਿਚ ਤੱਤਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਡੂੰਘ ਕਿਸੇ ਪਾਈ ਈ ਨਹੀਂ। 'ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਤੋਲਾ, ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਮਾਸਾ', ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਕੁਟ ਤੇ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧ ਪਾਸਾ।' ਕਦੀ ਬਾਲਾਂ ਵਾਂਗ ਅਜਾਣ ; ਕਦੇ ਮਸਤ ਮੌਜੀ ਸੁਭਾ।
(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਘੜੇ ਘੁਮਿਆਰ, ਭਰੇ ਸੰਸਾਰ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਇਕ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਪੁਜੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੁਲ ਤੇ ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਪਰ ਚੌਹਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਘੜੇ ਘੁਮਿਆਰ ਭਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। (ਸੰ)

ਘੜੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਇਆ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਤਿਹਾਇਆ।

ਭਾਵ :—ਇਕ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਦੇਣ ਲਗੋਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮੰਗਣ ਲਗ ਪੈਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣੇ ਮੈਂ ਰੋਟੀ ਲੈ ਕੇ ਬੈਠੀ ਹਾਂ ਬਸ, ਮਾਰੇ ਹੀ ਉਹ ਉਹ ਕਰਦੇ ਆ ਪਏ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਭੁਖੇ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਤਾਂ 'ਘੜੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਇਆ, ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਤਿਹਾਇਆ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਘੜੇ ਵਟੇ ਦਾ ਕੀ ਮੇਲ ?

ਭਾਵ:—ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕੀ ਮੇਲ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਲਖ ਜਤਨ ਪਏ ਕਰੋ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਜੇ ਬਣਨੀ। 'ਘੜੇ ਵਟੇ ਦਾ ਕੀ ਮੇਲ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍)

ਘਾਹ ਤਜਾਰ ਦਾ ਢੇਰ ਤੇ ਅੰਨ ਥੋੜ੍ਹਾ।

ਭਾਵ :—ਖਿਲਾਰਾ ਵੱਡਾ ਤੇ ਅਸਲੀਅਤ ਥੋੜੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਹਰ ਦੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਤੇ ਸ਼ੂਕਾ ਸ਼ਾਕੀ ਬੜੀ ਹੈ, ਪਰ ਅੰਦਰ ਬਸ ਤੱਬ ਦਾ ਨਾਂ

ਹੀ ਹੈ। 'ਘਾਹ ਤਜਾਰ ਦਾ ਢੇਰ ਤੇ ਅੰਨ ਥੋੜਾ।'
(ਸੰਗ੍)

ਘਾਹ ਫੁਲੇ ਤਾਂ ਮੀਂਹ ਭੁਲੇ। ਵੇਖੋ: ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ, ਤਤਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ।

ਭਾਵ :—ਘਾਹ ਦੇ ਵਧ ਪੈਣ ਤੇ ਮੀਂਹ ਨੂੰ ਕੋਈ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤੁਹਾਨੂੰ। 'ਘਾਹ ਫੁਲੇ ਤਾਂ ਮੀਂਹ ਭੁਲੇ' ਸਾਲਾਂ ਬਧੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਾਲਿਆ ਪੋਸਿਆ ਲਿਖਾਇਆ, ਪੜ੍ਹਾਇਆ, ਕਾਰੇ ਲਾਇਆ। ਅੱਜ ਤੂੰ ਕੌਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕੌਣ ?
(ਸੰਗ੍)

ਘਾਹੀਆਂ ਦੇ ਪੁੱਤਾਂ ਘਾਹ ਹੀ ਖੋਦਣੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਨੀਵੇਂ (ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬ) ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਜਦ ਨੀਵਾਂ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਹਿਰੀ—ਅਜ਼ਾਦੀ ਤਾਂ ਆ ਗਈ ਹੈ ਪਰ 'ਘਾਹੀਆਂ ਦੇ ਪੁਤਾਂ ਨੇ ਘਾਹ ਹੀ ਖੋਦਣੇ ਨੇ' ਸਾਡੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੇ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ।
(ਸੰਗ੍)

ਘਾਹੁ ਖਾਨਿ ਤਿਨਾ ਮਾਸੁ ਖਵਾਲੇ ਏਹਿ ਚਲਾਏ ਰਾਹ ॥

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਦੀ ਲੀਲ੍ਹਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ। ਉਹ ਕੁਝ ਦਾ ਕੁਝ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੀਹਾ ਬਾਜਾ ਚਰਗਾ ਕੁਹੀਆ
ਏਨਾ ਖਵਾਲੇ ਘਾਹ ॥
ਘਾਹੁ ਖਾਨਿ ਤਿਨਾ ਮਾਸੁ ਖਵਾਲੇ
ਏਹਿ ਚਲਾਏ ਰਾਹ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਘਾਣ ਬਚਾ ਪੀੜਿਆ ਜਾਣਾ। ਜਾਂ ਘਾਣ ਬਚਾ ਘਾਣ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਦੇ ਦੁਖ ਦਿਤੇ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁਗਲਦਮਨ ਸਿੰਘ—ਜੀ ਸਚ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਦਸੋ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਹਾਲ ਇਵਾਂ ਹੀ ਰਹੂ ? ਹਰ ਦਿਨ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਾਣ ਬਚੇ ਪੀੜੀਦੇ ਹਨ।
(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਘਾਲ ਘਾਲ ਬੈਲ ਮਰੇ, ਖੇਤੀ ਚਰੇ ਤੁਰੰਗ।

ਭਾਵ :—ਮਿਹਨਤ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ ਪਰ ਲਾਭ ਕੋਈ ਹੋਰ ਲਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਾਲ ਘਾਲ ਬੈਲ ਮੋਏ ਤੇ ਖਾ ਗਏ ਤੁਰੰਗ।
ਪਾਲ ਪਾਲ ਕੇ ਸੈਦਾ ਮੋਇਆ
ਤੇ ਲੈ ਗਿਆ ਸ਼ੇਰ ਜੰਗ ॥
(ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿੱਤ—ਡਾ. ਕੋਹਲੀ)

ਘਿਉ ਸਵਾਰੇ ਸਾਲਣਾ, ਵੱਡੀ ਬਹੂ ਦਾ ਨਾਉਂ। ਵੇਖੋ: ਲੜੇ ਫੌਜ ਤੇ ਨਾਂ ਸਰਦਾਰ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਕਰੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤੇ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਤਾਜ ਮਹਲ ਕਾਰੀਗਰਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ, ਐਂਜਨੀਅਰਾਂ। ਨਾਂ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦਾ ਵਜਦਾ ਹੈ। ਸੱਚ ਹੈ, 'ਘਿਉ ਸਵਾਰੇ ਸਾਲਣਾ, ਵਡੀ ਬਹੂ ਦਾ ਨਾਉਂ।'
(ਸੰਗ੍)

ਘਿਉ ਜੱਟੀ ਦਾ, ਤੇ ਤੇਲ ਹੱਟੀ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਘਿਉ ਜਦ ਠੀਕ ਸਿੱਧਾ ਬਨਾਣ ਵਾਲੇ ਕੋਲੋਂ ਨਾ ਲਈਏ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਵਟ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਵਾਹ, ਜੱਟੀ ਦਾ ਘਿਉ ਕਾਹਦਾ ਹੈ, ਮਸ਼ਾਲਾਂ ਪਈਆਂ ਬਲਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਘਿਉ ਜੱਟੀ ਦਾ ਤੇ ਤੇਲ ਹੱਟੀ ਦਾ।' ਹੱਟੀ ਉਤੇ ਘਿਉ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਾਲਸ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦੇਂਦਾ।
(ਸੰਗ੍)

ਘਿਉ ਡੁਲ੍ਹਾ ਥਾਲ, ਨਾ ਮਿਹਣਾ ਨਾ ਗਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦੀ ਦਿਸਦੀ ਹੋਈ ਵੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਆਪਣਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਖਾਧਾ ਹੈ । 'ਘਿਉ ਡੁਲ੍ਹਾ ਥਾਲ, ਨਾ ਮਿਹਣਾ ਨਾ ਗਾਲ' । ਬਿਗਾਨੇ ਖਾਂਦੇ ਤਾਂ ਦੁਖ ਵੀ ਹੁੰਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਂ ਤੇ ਥੁਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਦੇਣਾ ਤੇ ਫਜ਼ੂਲ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਕੰਜੂਸੀ ਕਰਨੀ । ਜਾਂ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਹੀ ਮੁਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਮੰਦੀ ਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਨਾ ਪੈਸਾ ਇਮਾਰਤ ਉਤੇ ਖਰਚ ਚੁਕੇ ਹੋ, ਹੁਣ ਫਰਸ਼ ਵੀ ਵਧੀਆ ਬੰਨ੍ਹਵਾਉ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ । ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ 'ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਥੁਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਦਾ ਵਧੀਕ ਧਿਆਨ ਰਖਣ ਲਗ ਪਉ । (ਸੰਗ੍)

ਘਿਉ ਵਿਚ ਰੰਬਾ, ਬੜਾ ਅਚੰਭਾ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਹਦੋਂ ਵਧ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖਰਚ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੈ, 'ਘਿਉ ਵਿੱਚ ਰੰਬਾ, ਬੜਾ ਅਚੰਭਾ' । ਅਤ ਨਾਲ ਰੱਬ ਦਾ ਵੈਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਘੁਮਿਆਰ ਸੁਪੱਤਾ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਤੇਲੀ ਕੁਪੱਤਾ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਗਰੀਬ ਦੀ ਸਦਾ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਰੀਬ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੋਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਠੀਕ ਆਖਦੇ ਹੋ, 'ਘੁਮਿਆਰ ਸੁਪੱਤਾ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਤੇਲੀ ਕੁਪੱਤਾ ਨਹੀਂ' ਜਿਸ ਦੇ ਘਰ ਦਾਣੇ ਉਸ ਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ । ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਵੀ ਧਨ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਵੇਖਦਾ ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਆਕੜਦੇ ?
(ਸੰਗ੍)

ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਸਲਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵੇਖੋ : ਆਪਣੇ ਛਾਹ ਨੂੰ ਕੌਣ ਖੱਟੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਹੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਗਵਤੀ—ਆਹੋ ਜੀ, ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਤਾਂ ਸਲਾਹੁਣਾ ਹੀ ਹੋਇਆ । ਜਾਣਾਂਗੇ ਤਦੋਂ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਲਾਹੁਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਣਾ ਏ । (ਵਰ ਘਰ— ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਘੋਗਾ ਠੰਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕੌਣ ? ਵੇਖੋ :-ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਕਢ ਲੈਣ ਤੇ ਪੁਛ ਪਰਤੀਤ ਛਡ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਚ ਹੈ ਹੁਣ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੀ ਮਤਲਬ ਜੇ । ਅਖੇ ਘੋਗਾ ਠੰਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕੌਣ । (ਸੰ)

ਘੋੜ ਬਿਨਾ ਕੈਸੇ ਅਸਵਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਸਵਾਰੀ ਕਾਹਦੀ । ਭਾਵ ਗੁਣਾ ਬਿਨਾ ਵਡਿਆਈ ਕਾਹਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘੋੜ ਬਿਨਾ ਕੈਸੇ ਅਸਵਾਰ
ਸਾਧੂ ਬਿਨਾ ਨਾਹੀ ਦਰਵਾਰ ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੌਂਡ)

ਘੋੜਾ ਘਾਹ ਨਾਲ ਯਾਰੀ ਕਰੇ ਤੇ ਖਾਵੇ ਕੀ ?

ਭਾਵ :—ਉਪਜੀਵਕਾ ਲਈ ਹਰ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਫਾ ਲੈਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘੋੜਾ ਘਾਹ ਨਾਲ ਯਾਰੀ ਕਰੇ ਤੇ ਖਾਵੇ ਕੀ। ਜੇ ਹਡ ਦਖੀਏ ਤਾਂ ਕਮਾਈਏ ਕੀ। (ਸੰ)

ਘੋੜਾ ਫਿਰੇ ਗਰਾਂ ਗਰਾਂ, ਜਿਸ ਦਾ ਘੋੜਾ ਉਸਦਾ ਨਾਂ।

ਭਾਵ :—ਸੋਭਾ ਵਡੇ ਦੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਸੋ ਟਿਲ ਲਾ ਲੈ। ਤੇਰਾ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ। ਮੇਰਾ ਹੀ ਲੈਣਗੇ ਜਿਸ ਤੋਂ ਤੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਸਿਖਿਆ ਹੈ। 'ਘੋੜਾ ਫਿਰੇ ਗਰਾਂ ਗਰਾਂ ਜਿਸਦਾ ਘੋੜਾ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ। (ਸੰਗ)

ਘੋੜਿਆ ਘਰ ਨੇੜੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਪਰਾਏ ਦੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸੁਖਾਲਾ ਹੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਸਾਧਨ ਪਾਸ ਹੋਣ ਤੇ ਕੰਮ ਛੇਤੀ ਹੋ ਸਕੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਘੋੜਿਆ ਘਰ ਨੇੜੇ। ਪੈਸੇ ਪਲੇ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। (ਸੰਗ)

ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੀ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਡਿਠਾ।

ਭਾਵ :—ਸਿਆਣਪ ਕੇਵਲ ਆਪ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਸੁਣ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਹ ਸਮਝਦੇ ਨੇ ਪਈ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚਲਾਕੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਇਹ ਨੌਹਾਂ ਦੀਆਂ ਛਿਲਤਾਂ। ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮਾਨਤਾਂ ਨਾ ਕਰਾ ਦਿਤੀਆਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਾਮੂ ਕਿਸ ਆਖਣਾ ਏ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ : ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਘੋੜੀ ਦੀ ਪੂਛ (ਵਡੀ ਹੋਊ ਤਾਂ) ਆਪਣਾ ਪਿਛਾ ਕਜਸੀ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਮਸਾਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਹੀ ਸਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਡਾ ਕੀ ਸੁਆਰਨਾ ਹੈ ਓਹਨੇ। 'ਘੋੜੀ ਦੀ ਪੂਛ ਆਪਣੀ ਮਸਾਂ ਚੁਤ ਕਜਸੀ।' ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਢਿਡ ਭਰੇ, ਤਦ ਹੀ ਬੜੀ ਗਲ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਘੋੜੇ ਕੰਨ ਬਰੋਬਰ ਹੋਇ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਰੜੀ ਮਿਹਨਤ ਪਿਛੋਂ ਭੀ ਉਹੀ ਕੁਝ ਪਲੇ ਪਵੇ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਂਦਾ ਸੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗਰੀਬ ਚੰਦ, ਪ੍ਰਦੇਸ ਵੀ ਗਿਆ ਮਿਹਨਤ ਵੀ ਚੋਖੀ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਹਾਲਤ ਅਗੇ ਵਰਗੀ ਹੀ ਹੈ। 'ਘੋੜੇ ਕੰਨ ਬਰੋਬਰ ਹੋਇ'। ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਿਆ। (ਸੰਗ)

ਘੋੜੇ ਘਰ ਸੁਲਤਾਨਾ ਤੇ ਮੱਝੀ ਘਰ ਵਰਿਆਮਾਂ।

ਭਾਵ :—(1) ਖਰਚੀਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਡੇ ਲੋਕ ਹੀ ਰਖ ਸਕਦੇ ਹਨ।

(2) ਖਰਚੀਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਲਾਭਵੰਦੀਆਂ ਸੂਰਮੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ—ਚੌਧਰੀ ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਸਾਵਣ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿੱਚ ਘੋੜੀਆਂ ਤੇ ਮਹੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਲਿਸੀਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ।

ਚੌਧਰੀ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, 'ਘੋੜੇ ਘਰ ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਤੇ ਮੱਝੀ ਘਰ ਵਰਿਆਮਾ' ਸਾਵਣ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਆਪਣੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ। ਡੰਗਰ ਵਛੇ ਨੂੰ ਕਿਥੋਂ ਖੁਆਏ।

(ਸੰਗ)

ਘੋੜੇ ਥਾਨੀ ਤੇ ਮਰਦ ਮਕਾਨੀ।

ਭਾਵ :—ਘੋੜੇ ਕਿਲੇ ਬਝੇ ਹੀ ਮੁਲ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਤੇ ਮਰਦ ਘਰ ਹੀ ।

ਵਰਤੋਂ: —ਬੀਬਾ ਜੀ, ਘਰ ਰਹਿਕੇ ਖਟੋ ਕਮਾਉ । ਹਰ ਚੀਜ਼ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਹੀ ਸੋਭਾ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਘੋੜੇ ਥਾਨੀ ਤੇ ਮਰਦ ਮਕਾਨੀਂ ਹੀ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹੜੀ ਤੁਸੀਂ ਲਾਮ ਦੀ ਖਟੀ ਮੋਲ ਲਿਆਉਣੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਘੋੜੇ ਦੀ ਬਲਾ ਤਵੇਲੇ ਉਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਅਪ੍ਰਾਧ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ ਪਰ ਸਜ਼ਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਾਇ ਦੁਖੀ ਰਾਤ । ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਛਾਤੀ ਲਾਲ ਹੋ ਗਈ, ਔਹ ਕਲੇਜਾ ਪਾਟ ਪਿਆ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਾਣੇ ਬਿਜਲੀ ਕੜਕਣ ਲਗੀ, ਘੋੜੇ ਦੀ ਬਲਾ ਤਬੇਲੇ ਉਤੇ । ਕਈ ਡੰਗਰ ਪਸੂ ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਮਾਰੇ ਗਏ ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਘੋੜੇ ਰੂੜੀਆਂ ਤੇ ਖੋਤੇ ਖੂਦੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਮੰਦੀ ਥਾਂ ਦੇਣੀ ਤੇ ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ।

ਵਰਤੋਂ : —ਦੇਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੰਦੀ ਹੈ । 'ਘੋੜੇ ਰੂੜੀਆਂ ਤੇ ਖੋਤੇ ਖੂਦੀਂ ।' ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਤੇ ਮੰਦੇ ਚੰਗੇ ਗਿਣੀਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਘੰਟ ਬਣਾਇਆ ਚੂਹਿਆਂ, ਗਲ ਬਿਲੀ ਪਾਈਏ ।

ਭਾਵ :—ਅਣਹੋਣੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੇਬੇ—ਨੀ ਧੀਏ, ਛਡ ਵੀ ਇਸ ਸਿਆਪੇ ਨੂੰ । ਤੈਥੋਂ ਇਹ ਅਣਹੋਣੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨੀ । ਘੰਟ ਬਣਾਇਆ ਚੂਹਿਆਂ ਗਲ ਬਿਲੀ ਪਾਈਏ । ਪਰ ਬਿਲੀ ਦੇ ਗਲ ਪਾਂਦਾ ਕੌਣ । ਤੂੰ ਤੇ ਟਿਕ ਕੇ ਬਹੁ । (ਸੰਗ੍)

ਘਿੰਨ ਮੁਣਸਾ ਘਗਰੀ, ਮੈਂ ਵੈਨੀ ਪਈਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਅਸਲ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਗਲ ਨਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਜਤਾਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਚਾਰ ਸੌ ਰੁਪਏ ਦੀ ਤੇ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਇਹ ਕਹਿੰਦ ਹੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋ ਮਣ ਦਾਣੇ ਦੇਣੇ ਹਨ । ਅਖੇ ਘਿੰਨ ਮੁਣਸਾ ਘਗਰੀ, ਮੈਂ ਵੈਨੀ ਪਈਆਂ । (ਸੰਗ੍)

ਘੌਂ ਕੇ ਪੀਹ ਘੌਂ ਕੀ ਪੀਹ । ਨਾਲ ਪਿਹਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੀਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਲ੍ਹਣ ਜੀ ਨੇ ਜਦ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪੇਕੇ ਘਰ ਚੱਕੀ ਪੀਂਹਦਿਆਂ ਡਿਠਾ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਸਮਝ ਇਹ ਅਖਾਣ ਕਹਿ ਦਿਤਾ । ਭਾਵ ਜੋ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਅਯੋਗ ਵਿਗਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੁਝ ਚਿਰ ਸਿੱਖ ਚੁਪ ਕਰਕੇ ਦੁਖ ਜਾਲਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਧਾਰ ਰਖੀ ਸੀ ਘੌਂ ਕੇ ਪੀਹ ਘੌਂ ਕੇ ਪੀਹ ਨਾਲ ਪਿਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪੀਹ । ਇਕ ਦਿਨ ਮੌਕਾ ਆਇਆ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰੜਕੇ ਰਾਜ ਦੇ ਵਾਲੀ ਬਣ ਗਏ । (ਸੰ)

ਚ

ਚਉਧਰੀ ਰਾਜੇ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਮੁਕਾਮ

ਭਾਵ :—ਵਡੇ ਪੁਰਸ਼, ਰਾਜਿਆਂ, ਆਦਿ ਨੇ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਉਤੇ ਸਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਉਧਰੀ ਰਾਜੇ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਮੁਕਾਮ ॥
ਸਾਹ ਮਰਹਿ ਸੰਚਹਿ ਮਾਇਆ ਦਾਮ ॥
ਸੋ ਧਨੁ ਧੀਜੈ ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਰਾਗ)

ਚਸਕੋਰੀਆਂ, ਹਡਹਰਾਮਣਾਂ, ਅੱਜ ਵੀ ਪਟੀਆਂ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਵੀ ਪਟੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਦੇ ਚੋਰ ਤੇ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਾਉਣਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਣੀ—ਵਸਦਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਟੋਰੇ ਦੀਆਂ ਹਟੀਆਂ। ਚਸਕੋਰੀਆਂ, ਹਡਹਰਾਮਣਾਂ ਅਜ ਵੀ ਪਟੀਆਂ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਵੀ ਪਟੀਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਰਾਜ ਡੁਬਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਏ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਚੱਕੀ ਦਾ ਪੀਠਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਪੀਠਾ ਮੰਦਾ ਜਾ ਚੱਕੀ ਦਾ ਪੀਠਾ ਭਾਵੇਂ ਬਚ ਜਾਵੇ ਪਰ ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਪੀਠਾ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ।

ਭਾਵ :— ਦੁਖ ਉਠਾਉਣਾ ਚੰਗਾ, ਪਰ ਬਦਨਾਮੀ ਉਠਾਣੀ ਬੁਰੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਘਰ ਦੀ ਕੋਈ ਗਲ ਤੈਥੋਂ ਲੁਕੀ ਹੋਈ ਤੇ ਹੈ ਨਹੀਂ ਜੋ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਸਮਝਾਵਾਂ। ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ "ਚੱਕੀ ਦਾ ਪੀਠਾ ਭਾਵੇਂ ਬਚ ਜਾਏ, ਪਰ ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਪੀਠਾ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕਦਾ।" (ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚਕੋਰ ਨੂੰ ਚੰਨ ਆ ਮਿਲਿਆ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਤਿ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਪੂਰੀ ਹੋਈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਿੱਤਾ :—ਬੱਕੋ ਅਜ ਤੇ ਚਕੋਰ ਨੂੰ ਚੰਨ ਆ ਮਿਲਿਆ ਏ। ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ਸੁਕੀ ਪੈਲੀ ਹਰੀ ਹੋ ਫਿਰੀ ਅਜ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਚੱਜ ਨਾ ਚਾਰ ਤੇ ਘੁਲਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਸਮੇਂ ਲੜਾਈ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੱਜ ਨਾ ਚਾਰ ਤੇ ਘੁਲਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ। ਤੇਰੇ ਭਲੇ ਦੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੂੰ ਲੋਹਾ ਲਾਖਾ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਏਨੀ ਹੀ ਅਣਖ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੁਝ ਕਰਕੇ ਵੀ ਵਿਖਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੱਟ (ਝਟ) ਰੋਟੀ ਤੇ ਪਟ ਦਾਲ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਬੜੀ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਤਾਂ ਝਟ ਰੋਟੀ ਤੇ ਪਟ ਦਾਲ ਮੰਗਨਾ ਏਂ। ਏਡੀ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਸੋਬੇਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੱਟੀ ਪਈ ਮਹਿਰ ਤੇ, ਮਹਿਰ ਘੱਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ।

ਭਾਵ :— ਡੰਨ ਲਗੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਨੂੰ, ਪਰ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹ ਦੇਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਜ ਨੇ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਡੰਨ ਨੰਬਰਦਾਰ ਨੂੰ ਲਾਇਆ, ਪਰ ਨੰਬਰਦਾਰ ਅਗੋਂ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਿਰ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਖੇ ਚੱਟੀ ਪਈ ਮਹਿਰ ਤੇ, ਮਹਿਰ ਘੱਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਣਾ ਚੇਤ ਘਣਾ, ਕਣਕ ਘਣੀ ਵਿਸਾਖ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਘਣੀ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਮੁੰਡਾ ਹੋਵੇ ਢਾਕ।

ਭਾਵ :— ਛੋਲੇ ਚੇਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਣਕ ਵਿਸਾਖ ਵਿੱਚ ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਓਹੀ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੁੱਛੜ ਬਾਲ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਹੀ ਸੁਹਣੀ ਤੇ ਛੈਲ ਛਬੀਲੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਹੈ, ਪਰ ਗੋਦ ਖਾਲੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਖੀਆਂ ਵਿਚ ਗਲੇਡੂ ਭਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਸੱਚ ਹੈ, "ਚਣਾ ਚੇਤ ਘਣਾ, ਕਣਕ ਘਣੀ ਵਿਸਾਖ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਘਣੀ ਤਾਂ ਜਾਈਏ ਜਾਂ ਮੁੰਡਾ ਹੋਵੇ ਢਾਕ।"

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਣਾ ਤਿੜ੍ਹਕੂ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹ ਲਊ?

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬ ਬੰਦੇ ਦਾ ਗੁਸਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਾਣ ਦੇ ਯਾਰ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਵਧੀਕੀ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨਾ ਕਰ। ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਏਂ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ! ਅਖੇ, ਚਣਾ ਤਿੜਕੂ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹ ਲਊ ? (ਸੰਗ੍)

ਚਤਰਾਂ ਦਾ ਝਗੜਾ ਭਲਾ, ਠਿਟ ਮੂਰਖ ਦਾ ਮੇਲ।

ਭਾਵ :— ਘਿਓ ਚਟਿਆ (ਰਤੀ ਜਿਨਾ) ਵੀ ਚੰਗਾ ਪਰ ਤੇਲ ਪਾਣਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਝਗੜਾ ਮੂਰਖ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਲਚੀ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਹੱਥੀਂ ਲਗਾ ਘਿਓ ਭਲਾ ਖਾਧਾ ਭਲਾ ਨਾ ਤੇਲ। ਚਤਰਾਂ ਦਾ ਝਗੜਾ ਭਲਾ, ਢਿੱਟ ਮੂਰਖ ਦਾ ਮੇਲ। ਅਗੇ ਜਿਵੇਂ ਆਪ ਆਗਿਆ ਕਰੋ। (ਸੰਗ੍)

ਚਤੁਰਾਈ ਨਹ ਚੀਨਿਆ ਜਾਏ।

ਭਾਵ :— ਚਲਾਕੀਆਂ ਨਾਲ ਰਬ ਦਾ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਤੁਰਾਈ ਨਹ ਚੀਨਿਆ ਜਾਏ।
ਬਿਨੁ ਮਾਰੇ ਕਿਉਂ ਕੀਮਤਿ ਪਾਇ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ,—ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ)

ਚਤੁਰਾਈ ਨ ਚਤੁਰਭੁਜ ਪਾਈਐ।

ਭਾਵ :— ਚਤੁਰਤਾ ਨਾਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਵਰਤੋਂ: —
ਰੇ ਜਨ ਮਨੁ ਮਾਧਉ ਸਿਉ ਲਾਈਐ ॥
ਚਤੁਰਾਈ ਨ ਚਤੁ ਭੁਜੁ ਪਾਈਐ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)

ਚਬਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਚਟਣਾ ਉਂਗਲੀਆਂ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਜਾਂ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਪਲੇ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦਿਖਾਵਾ ਵਧੀਆ ਜਾਂ ਬਹੁਤੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਰਹੁ, ਚਬਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਚਟਣਾ ਉਂਗਲੀਆਂ ਨੂੰ। (ਸੰਗ੍)

ਚਬਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਡਕਾਰ ਬਦਾਮਾਂ ਦੇ

ਭਾਵ :— ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਫੋਕੀ ਸ਼ੂੰ ਸ਼ਾਂ ਵਿਖਾਉਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੋ ਕੁਝ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਹੈ, ਉਹ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ, ਵਾਧੂ ਦੀ ਸ਼ੂੰ ਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? "ਚਬਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਡਕਾਰ ਬਦਾਮਾਂ ਦੇ" ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦੇ। (ਸੰਗ੍)

ਚਮਗਿਦੜਾਂ ਦੇ ਆਏ ਪਰਾਹੁਣੇ, ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਲਟਕਦੇ ਹਾਂ ਤਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਲਟਕੋ।

ਭਾਵ :— ਨੀਵੇਂ ਨਾਲ ਸਾਥ ਕੀਤਿਆਂ ਨੀਵਾਂ ਹੀ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰਾਹੁਣਾਚਾਰੀ ਕੀ ਹੋਣੀ ਸੀ ਉਥੇ। ਭੰਗ ਪਈ ਭੁਜਦੀ ਸੀ। ਗਲ ਉਹੀਉ ਹੋਈ ਅਖੇ, "ਚਮਗਿਦੜਾਂ ਦੇ ਆਏ ਪਰਾਹੁਣੇ, ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਲਟਕਦੇ ਹਾਂ ਤਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਲਟਕੋ।" (ਸੰਗ੍)

ਚਮੜੀ ਜਾਏ ਪਰ ਦਮੜੀ ਨ ਜਾਏ।

ਭਾਵ :— ਅਤਿ ਦੀ ਕੰਜੂਸੀ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕਹਿ ਬੈਠਾ, ਭਲੀਏ ਲੋਕੇ, ਰੁਪੀਆ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਥਥੇਰਾ ਪਿਆ ਏ। ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਵਰਤ ਲੈਣ ਦੇਹ। ਅੰਦਰ ਪਿਆ ਦੁਧ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਪਰ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਏ। ਚੰਮੜੀ ਜਾਏ ਪਰ ਦਮੜੀ ਨਾ ਜਾਏ। ਬਸ ਇਸੇ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵਧਦੀ ਦੀ ਵਧਦੀ ਗਲ ਵਧ ਗਈ।
(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚਮਿਆਰ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਪਈ ਵਗਾਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸੁਖਦਾਈ ਥਾਂ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਓਥੇ ਵੀ ਉਹੋ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੰਦੂ ਨੇ ਘਰ ਬਾਰ ਛਡਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਕੁਝ ਪੈਸਾ ਧੇਲਾ ਕਮਾਏ। ਪਰ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ ਪਲੇਦਾਰੀ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਿਆ, ਅਖੇ ਚਮਿਆਰ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਪਏ ਵਗਾਰ। (ਸੰਗ੍)

ਚਮੂਣਾ ਟਪੇਗਾ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹ ਲਏਗਾ ?

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹਾ ਜਾਂ ਕੰਮਜ਼ੋਰ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਨਿਹਾਲਾ ਤਾਂ ਇਕ ਮੁੱਕੇ ਦੀ ਮਾਰ ਏ। ਉਹ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ਮੇਰਾ ? ਬੁੜ੍ਹਕ ਲੈਣ ਦਿਓ ਉਹਨੂੰ। ਚਮੂਣਾ ਟਪੇਗਾ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹ ਲਏਗਾ ? (ਸੰਗ੍)

ਚਰਖਾ ਰਾਜਾ, ਕਸੀਦਾ ਰਾਣੀ, ਚੱਕੀ ਦੋਜ਼ਕ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਔਖਿਆਈ ਜਾਂ ਸੁਖਾਲ ਦਸਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੋਰ ਸਭੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਚਰਖਾ ਕਤਦੀ ਹਾਂ, ਕਸੀਦਾ ਕਢਦੀ ਹਾਂ; ਪਰ ਚੱਕੀ ਨਹੀਂ ਝੋ ਹੁੰਦੀ ਮੈਥੋਂ। 'ਚਰਖਾ ਰਾਜਾ, ਕਸੀਦਾ ਰਾਣੀ, ਚੱਕੀ ਦੋਜ਼ਖ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ'। (ਸੰਗ੍)

ਚਰਾਂਦ ਚਾਹੇ ਨ ਚਾਹੇ ਤਿਰਨੀ ਭਰੇ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਿਨਾਂ ਲੋੜ ਦੇ ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਬਦੋ ਬਦੀ ਠੋਸੀ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹਦੀ ਚੱਟੀ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਹੀ ਪਈ। ਚਰਾਂਦ ਚਾਹੇ ਨਾ ਚਾਹੇ, ਤਿਰਨੀ ਭਰੇ। (ਸੰਗ੍)

ਚਲਣ ਚਿਤ ਸਹੇਲੀਆਂ ਤੇ ਗੁਹੜੇ ਦਿਤੇ ਵੰਡ।

ਭਾਵ :— ਤਨ ਜਾਂ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਟੋਟ ਹੋਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਲਣ ਚਿਤ ਸਹੇਲੀਆਂ ਤੇ ਗੁਹੜੇ ਦਿੱਤੇ ਵੰਡ, ਸੁੰਦਰੀ ਭਾਵੇਂ ਜ਼ਖਮਾਂ ਤੋਂ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਈ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਤੇ ਨਾ ਆਈ, ਅਰ ਤਾਪ ਨੇ ਵਿਚਾਰੀ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਾ ਛਡਿਆ।

(ਸੁੰਦਰੀ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਚਲਣੁ ਅਜੁ ਕਿ ਕਲਿ ਧੁਰਹੁ ਫੁਰਮਾਇਆ।

ਭਾਵ :— ਇਹ ਰਬੀ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਇਥੋਂ ਹਰ ਇਕ ਨੈ ਕਲ ਜਾਂ ਅਜ ਤੁਰਨਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੂਰਬਿ ਲਿਖੇ ਭੋਹ ਸਿ ਆਏ ਮਾਇਆ ॥
ਚਲਣੁ ਅਜੁ ਕਿ ਕਲਿ ਧੁਰਹੁ ਫੁਰਮਾਇਆ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਚਲਦਿਆਂ ਨਾਲਿ ਨ ਚਲਈ ਸਭ ਝੂਠ ਦਰਬ ਲਖਾ।

ਭਾਵ :— ਜਿੰਨਾਂ ਵੀ ਧਨ ਹੋਵੇ, ਮਰਨ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਾਇਆ ਵੇਖ ਨ ਭੁਲੁ ਤੂੰ ਮਨਮੁਖ ਮੂਰਖਾ ॥
ਚਲਦਿਆਂ ਨਾਲਿ ਨ ਚਲਈ ਸਭੁ ਝੂਠ ਦਰਬੁ ਲਖਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਚਲਦੀ ਦਾ ਨਾਂ ਗਡੀ।

ਭਾਵ :— ਤੁਰਦੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਜਾਂ ਦਿਸਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਹੀ ਹਰ ਕੋਈ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰਸੂ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਚਲਦੀ ਦਾ ਨਾਂ ਗਡੀ ਏ। ਸਭ ਪੈਸੇ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ। ਪੈਸੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।

(ਹੌਲੇ ਉਤੇ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਚਲਦੀ (ਤੁਰਦੀ) ਫਿਰਦੀ ਨਾ ਮਰੇ, ਬੈਠੀ ਹੀ ਮਰ ਜਾ। ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਵੀ ਨਾ ਮਰੇ, ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਖਾ।

ਭਾਵ :— ਤੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਮਨੁਖ ਤਕੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਛੇਤੀ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ। ਘਟ ਤੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਵੀ ਛੇਤੀ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ ਜੇ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਖਾਵੇ ਪੀਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ ਜੀ ! ਕੰਮ ਕਾਜ ਵਿਚ ਲਗੇ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਨਰੋਆ ਰਖਦਾ ਹੈ । "ਚਲਦੀ ਫਿਰਦੀ ਨਾ ਮਰੇ, ਬੈਠੀ ਹੀ ਮਰ ਜਾ । ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਵੀ ਨਾ ਮਰੇ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਖਾ ।" (ਸੰਗ੍)

ਚਲੀ ਗਈ ਦਾਤ, ਰਹਿ ਗਈ ਕਮਜ਼ਾਤ ।

ਭਾਵ :— ਧਨ ਪਿਛੇ ਮਾੜਾ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ ਵਿਹਾਜਣਾ ਚਾਹਾਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿੱਤ ਦਾਜ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਵਹੁਟੀ ਨਾਲ ਕਟਣੀ ਹੈ । 'ਚਲੀ ਗਈ ਦਾਤ ਰਹਿ ਗਈ ਕਮਜ਼ਾਤ' । ਰੁਪਿਆ ਤਾਂ ਮੁਕ ਜਾਏਗਾ, ਪਰ ਵਹੁਟੀ ਨਾ ਮਰੇਗੀ ਨਾ ਪਿਛੋਂ ਲਹੇਗੀ । (ਸੰਗ੍)

ਚਲੇ ਜੁਆਰੀ ਦੁਇ ਹਥ ਝਾਰਿ ।

ਭਾਵ :— ਮੌਤ ਦੇ ਆਣ ਤੇ ਪਾਪੀ ਮਨੁਖ ਦੋਇ ਹਥ ਖਾਲੀ ਕਰ ਕੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਭਾਵ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਪਾਪ ਨਾਲ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨੇ ਵਿਅਰਥ ਹਨ ਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਕਿਛੁ ਗੁਨੁ ਬੀਚਾਰਿ ।।
ਚਲੇ ਜੁਆਰੀ ਦੁਇ ਹਥ ਝਾਰਿ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਭੈਰਉ ਕਬੀਰ)

ਚੜ੍ਹ ਜਾ ਬੱਚਾ ਸੂਲੀ, ਰਾਮ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੱਲਾ-ਸ਼ੇਰੀ ਜਾਂ ਫੁਲਾਹੁਣੀ ਦੇ ਕੇ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣਾ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁਖ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਕਰ ਜਾਣਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਹੋ ਜੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਜਾਂਦਾ ਏ । ਜਾਨ ਮੇਰੀ ਜਿੱਚ ਹੋਣੀ ਏਂ । 'ਚੜ੍ਹ ਜਾ ਬੱਚਾ ਸੂਲੀ ਰਾਮ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ ।' ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ ਤਮਾਸ਼ਾ ਹੀ ਵੇਖਣਾ ਏਂ । (ਸੰਗ੍)

ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੌ ਤੇ ਲਥਾ ਭਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਉਪਰ ਬਹੁਤਾ ਕਰਜ਼ਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਉਹ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੀ ਜਾਏਗੀ, ਤੂੰ ਖਰਚ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰ । ਜਿਥੇ ਸੌ, ਉਥੇ ਇਕੋਤਰ ਸੌ । "ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੌ ਤੇ ਲਥਾ ਭਉ ।' ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਪਰਵਾਹ ਕਰਦਾ ਹੁਣ ਕਰਜ਼ੇ ਕੁਰਜ਼ੇ ਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਚੜ੍ਹਿਆ ਚੰਦ ਨਾ ਲੁਕਈ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਲੁਕਿਆ ਨਹੀ ਰਹਿੰਦਾ । ਭਾਵ, ਵਡਿਆਈ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬੁਕਿਆ ਸਿੰਘ ਉਜਾੜ੍ਹਿਵਿੱਚ ਸਭ ਮਿਰਗਾਵਲ ਭੰਨੀ ਜਾਈ
ਚੜ੍ਹਿਆ ਚੰਦ ਨਾ ਲੁਕਈ ਕੱਢ ਕੁਨਾਲੀ ਜੋਤ ਛਪਾਈ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਚੜ੍ਹੈ ਸੂਰ ਮਿਟ ਜਾਇ ਅੰਧਾਰਾ ।

ਸੂਰ = ਸੂਰਜ

ਭਾਵ :— ਗਿਆਨ ਹੋਣ ਨਾਲ ਅਗਿਆਨਤਾ ਹਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਰਪਰਮੇਸ਼ਰ ਇਕ ਹੈ ਸਾਚਾ ਸਾਹ ਜਗਤ ਵਣਜਾਰਾ ।
ਚੜ੍ਹੈ ਸੂਰ ਮਿਟ ਜਾਇ ਅੰਧਾਰਾ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਚਾਓ ਕਹਾਰੋ ਡੋਲੀ, ਚੁੜੇਲ ਕਿਥੋਂ ਬੋਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਸ਼ੁਭ ਸਮੇਂ ਮਾੜੀ (ਜਾਂ ਕਾਹਲੀ ਦੀ) ਗਲ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ੀਲਾ — ਦਰਸ਼ਨ, ਵੇਲਾ ਕੁਵੇਲਾ ਵੇਖ ਕੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਕੋਈ ਗਲ ਕਢਿਆ ਕਰ ! ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕਾਹਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਆਖੇ 'ਚਾਓ ਕਹਾਰੋ ਡੋਲੀ, ਚੁੜੇਲ ਕਿਥੋਂ ਬੋਲੀ ।' (ਸੰਗ੍)

ਚਾਹੇ ਮਾਰੋ, ਚਾਹੇ ਛਡੋ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਵੇਂ ਜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਲੂਕ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ : ਜਿਵੇਂ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਕਰੋ 'ਚਾਹੇ ਮਾਰੋ, ਚਾਹੇ ਛਡੋ'। (ਸ਼ੰ)

ਚਾਕਰੀ ਵਿਡਾਣੀ ਖਰੀ ਦੁਖਾਲੀ ਆਪੁ ਵੇਚਿ ਧਰਮੁ ਗਵਾਏ।

ਭਾਵ :— ਅਜਿਹੀ ਨੌਕਰੀ ਬੜੀ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਾ ਵੇਚ ਕੇ ਆਦਮੀ ਧਰਮਹੀਨ ਹੋਣ ਲਗ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਿਖਿਆ ਲੋਭਿ ਲੁਭਾਏ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਏ ਉਹ ਕਿਉਕਰ ਸੁਖ ਪਾਏ। ਚਾਕਰੀ ਵਿਡਾਣੀ ਖਰੀ ਦੁਖਾਲੀ ਆਪੁ ਵੇਚਿ ਧਰਮੁ ਗੁਵਾਏ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਚਾਕਰ ਲਗੈ ਚਾਕਰੀ ਜੇ ਚਲੈ ਖਸਮੈ ਭਾਇ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਕ ਓਹੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਾਲਕ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਕਰੁ ਲਗੈ ਚਾਕਰੀ ਜੇ ਚਲੈ ਖਸਮੈ ਭਾਇ ॥ ਹੁਰਮਤਿ ਤਿਸ ਕੋ ਅਗਲੀ ਓਹ ਵਜਹੁ ਭਿ ਦੂਣਾ ਖਾਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਚਾਕੀ ਦਾਂਦ ਵੰਞਾਇਆ ਵਲ ਵਲ ਗੋਲੇ ਕਿੱਲਾ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਗੁੰਮੇ ਕਿਤੇ ਤੇ ਲਭੇ ਕਿਤੇ। ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਬਾਹਰਲੇ ਕਰਨ ਪੁਛ ਘਰ ਦਿਆਂ ਨੂੰ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੂਰਖਾ, "ਚਾਕੀ ਦਾਂਦ ਵੰਞਾਇਆ ਵਲ ਵਲ ਗੋਲੇ ਕਿਲਾ ॥" ਜੇ ਸਾਹ ਹੈ ਈ ਤਾਂ ਸਾਹ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਟਕਰ ਲੈ। (ਸੰਗ)

ਚਾਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਪੈਰ ਪਸਾਰੋ ਜਾਂ ਚਾਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਲਤਾਂ ਲਮਿਆਰੋ।

ਭਾਵ :— ਵਿਤ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਖ਼ਰਚ ਨਾ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਖਰਚੀਆਂ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਬਾਹਰ ਵਿਕ ਗਏ ਨੇ। ਸਿਰਾਂ ਉੱਤੇ ਉਧਾਰ ਦੀਆਂ ਕਾਂਗਾਂ ਚੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ। ਜੇ ਚਾਦਰ ਵੇਖਕੇ ਲਤਾਂ ਲੰਮੀਆਂ ਕਰਨ ਤਾਂ ਭੁਖੇ ਕਿਉਂ ਮਰਨ ? (ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਪ੍ਰਿ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਚਾਰ ਚਾਵਲ ਚਾੜ੍ਹੇ ਵਿਹੜੇ ਪਿਛ ਪਈ। ਤਕੋ ਨੀ ਸ਼ਰੀਕਣੀਓ ਕਾਜ ਏ ਕਿ ਲੁਟ ਪਈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਕੀਤੀ ਨੀ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀ।

ਭਾਵ :— ਹੌਛੇ ਆਦਮੀ ਥੋੜੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਕਰ ਕੇ ਦਸਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਡਿੱਠਾ ਹੈ ਤੇਰਾ ਚੱਜ ਵੀ। ਬਹੁਤੇ ਵਡਿਆਰ ਨਾ ਸਾੜ। 'ਚਾਰ ਚਾਵਲ ਚਾਹੜੇ ਵਿਹੜੇ ਪਿਛ ਪਈ। ਤਕੋ ਨੀ ਸ਼ਰੀਕਣੀਓ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਲੁਟ ਪਈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਕੀਤਾ ਨੀ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀ।' (ਸੰਗ)

ਚਾਰ ਦਿਹਾੜੇ ਸ਼ੌਕ ਦੇ, ਮੁੜ ਓਹੀ ਕੁੱਤੇ ਭੌਂਕਦੇ। ਜਾਂ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਚਾਨਣੀ, ਫਿਰ ਓਹੀ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ।

ਭਾਵ :— ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਸ਼ੌਕਤ ਜਾਂ ਸੁਖ ਪਿਛੋਂ ਮੁੜ ਪੁਰਾਣੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਹੋ ਜਾਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ :— ਸਵਾਦ ਸਵਾਦ ਦੀ ਗਲ ਰਹਿਣ ਦੇ ਭਾਈ। ਪਤ੍ਰੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੋਵੇ, ਗਲ ਓਹੀ ਹੀ ਏ, ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਚਾਂਦਨੀ ਫਿਰ ਓਹੀ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਲੰਘ ਜਾਂਦੀ ਏ ਤੇ ਪਤਾ ਪਿਛੋਂ ਆਣ ਕੇ ਲਗਦਾ ਏ।

(ਵਰ ਘਰ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਚਾਰੇ ਐਬ ਸ਼ਰਈ

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਹੀ ਔਗਣ ਹੋਣ, ਪਰ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿੱਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਆਖਣਾ

ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੁਕਦੀ ਗਲ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚੋਂ ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਲਈ ਸਾਕ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਬਹੁਤ ਘਟ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ । ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਹ ਉੱਕੀ ਨਿਰਾਸ ਹੋ ਗਈ । ਨਿਰਾ ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਕਲੇਜਾ ਭੁੱਜਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਸਾਕ ਲਈ ਜਾਣਾ ਤੇ ਅਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਮਿਲਦਾ—ਤੇਰਾ ਮੁੰਡਾ ਚਾਰੇ ਐਬ ਸ਼ਰਈ ਏ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚਾਰੇ ਚਕ ਜਾਗੀਰ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਪਾਸੇ ਮੌਜਾਂ ਹੀ ਮੌਜਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਡੀ ਸਮਝੀਂ ਬੇਲੀਆ, ਚਾਰੇ ਚਕ ਜਾਗੀਰ ।
ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ ਕੁਧਰਮ ਦੇ, ਖਾ ਖਾ ਹੋਏ ਅਮੀਰ ।

(ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇਵੀ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਚਾਰੇ ਮੁੱਠੀ ਖੇਹ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ, ਕੋਈ ਕੰਮ ਵੀ ਸੁਚੱਜਾ ਨਾ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚਾਰਾ, ਕੋਈ ਕੰਮ ਤਾਂ ਚੱਜ ਦਾ ਕੀਤਾ ਕਰ । ਤੇਰਾ ਤਾਂ 'ਚਾਰ ਮੁਠੀ ਖੇਹ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਚਿਹਰਾ ਦਿਲ ਦੀ ਮੂਰਤ ਹੈ । ਜਾਂ ਚਿਹਰਾ ਦਿਲ ਦਾ ਉਗਾਹ (ਗਵਾਹ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਮਨ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਪਰਗਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਲੁਕਾਇ, ਮਨ ਦੇ ਭਾਵ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਨ — ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ! ਇਸ਼ਕ ਮੁਸ਼ਕ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ । ਚਿਹਰਾ ਦਿਲ ਦਾ ਗਵਾਹ ਹੁੰਦਾ ਏ । ਤੂੰ ਮੈਥੋਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਛੁਪਾ । (ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਚਿੱਟਾ ਸਿਰ (ਚਿੱਟੀਆਂ ਪਟੀਆਂ) ਤੇ ਬੋਝੇ ਵਿਚ ਗਾਜਰਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਸਣ ਨੂੰ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਜਿਹਾ ਬਜ਼ੁਰਗ ਲਗਣਾ, ਪਰ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਮਾੜਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਬੁਢਿਆ ਖੋਸੜਾ ਤੈਨੂੰ ? 'ਚਿੱਟਾ ਸਿਰ ਤੇ ਬੋਝੇ ਵਿਚ ਗਾਜਰਾਂ ।' ਜੇ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਕਿਉਂ ਏਨਾ ਚਿਰ ਖਪਾਈ ਰਖਿਆ ? (ਸੰਗ੍)

ਚਿੱਟਾ ਕਪੜਾ, ਕੁਕੜ ਖਾਣਾ, ਉਸ ਜੱਟ ਦਾ ਨਹੀਂ ਟਿਕਾਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਫ਼ਜ਼ੂਲ-ਖ਼ਰਚੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਟ ਦੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੱਟ ਆਪਣੀ ਚਾਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਲਤਾਂ ਲਮਿਆਰੇ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ਰਹੇ । 'ਚਿਟਾ ਕਪੜਾ, ਕੁਕੜ ਖਾਣਾ, ਉਸ ਜੱਟ ਦਾ ਨਹੀਂ ਟਿਕਾਣਾ ।' (ਸੰਗ੍)

ਚਿੱਟੀ ਕਬਰ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਬੇਈਮਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਸਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਚੰਗੀ ਜਾਪੇ, ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਮਾੜੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੀਏਂ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਤਾਂ 'ਚਿੱਟੀ ਕਬਰ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਬੇਈਮਾਨ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ । ਬਾਹਰੋਂ ਬੜੇ ਧਰਮੀ ਬਣੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਤਾਂ ਨਿਰੇ ਕਾਲੇ ਕਾਂ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਚਿੱਟੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਤੇ ਆਟਾ ਖ਼ਰਾਬ ਜਾਂ ਚਿੱਟੀਆਂ ਪਟੀਆਂ ਤੇ ਆਟਾ ਖ਼ਰਾਬ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰੋਂ ਸਿਆਣੇ ਦਿਸਦੇ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਮਾੜੀ ਗਲ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਹ ਮੀਆਂ ਜੀ ਵਾਹ ! ਬੁਢੇ ਵਾਰੇ ਇਹ ਕੀ ਕਰਤੂਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਚਿੱਟੀ ਦਾੜ੍ਹ

ਤੇ ਆਟਾ ਖਰਾਬ । (ਸੰਗ੍)

ਚਿੱਟੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਤੇ ਹੀ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਧਨ-ਪਾਤਰਾਂ ਜਾਂ ਵਡਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਡਿਆਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਮਰ ਕੇ ਵੀ ਸੋਭਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਚਿੱਟੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਤੇ ਹੀ ਫੁਲ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੇ, ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਨਾ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਢੋਈ ਨਾ ਮੋਇਆਂ । (ਸੰਗ੍)

ਚਿੱਟੇ ਕਪੜੇ ਤੇ ਖੀਸੇ ਖ਼ਾਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰੋਂ ਬੜੀ ਸ਼ੂੰ ਸ਼ਾਂ ਤੇ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੁਣ ਦੇ ਬਾਬੂਆਂ ਦੇ ਚਿੱਟੇ ਕਪੜੇ ਤੇ ਖੀਸੇ ਖਾਲੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।
(ਨਵੀਆਂ ਸੋਚਾਂ—ਪ੍ਰਿ: ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ)

ਚਿੱਟੇ ਜਿਨਕੇ ਕਪੜੇ ਮੈਲੇ ਚਿਤ ਕਠੋਰ ਜੀਓ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰੋਂ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਪਰ ਦਿਲ ਮੈਲੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਿਟੇ ਜਿਨ ਕੇ ਕਪੜੇ ਮੈਲੇ ਚਿਤ ਕਠੋਰ ਜੀਉ ॥
ਤਿਨ੍ ਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਨ ਊਪਜੈ ਦੂਜੈ ਵਿਆਪੇ ਚੋਰ ਜੀਉ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਚਿਟੇ ਵਾਲ ਮੌਤ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਵਾਲ ਜਾਂ ਕੇਸ ਚਿਟੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਮੌਤ ਨੇੜੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਚਾ, ਚਿੱਟੇ ਵਾਲ ਮੌਤ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਆਖ਼ਰੀ ਦਿਨ ਤੇਰੇ ਆ ਪੁਜੇ ਹਨ । ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸ਼ਰਮ ਕਰ । (ਸੰਗ੍)

ਚਿਤ ਵੀ ਮੇਰੀ ਤੇ ਪਿਤ ਵੀ ਮੇਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਹੀ ਭਲਾ ਲੋੜੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੂੰ ਤਾਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਸਭ ਪਾਸਿਉਂ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਲਾਭ ਹੋਵੇ, 'ਚਿਤ ਵੀ ਮੇਰੀ ਤੇ ਪਿੱਤ ਵੀ ਮੇਰੀ' ਪਰ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਆਪੇ ਨਿਗਲ ਲੈਣਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ।' (ਸੰਗ੍)

ਚਿੱਥ ਖਾਵਣ ਤੇ ਸਮਝ ਅਲਾਵਨ ।

ਭਾਵ :— ਰੋਟੀ ਚਿੱਥ ਕੇ ਖਾਣੀ ਤੇ ਗਲ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ, "ਚਿੱਥ ਖਾਵਣ ਤੇ ਸਮਝ ਅਲਾਵਨ" । ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਜੋ ਆਈ ਸੋ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।
(ਸੰਗ੍)

ਚਿਬਰੀ (ਉਲੂ) ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰਭਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਕਲ ਮਾੜੀ ਹੋਣੀ ਤੇ ਦਸਣਾ ਕਿ ਮੈਂ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਹਾਂ । ਭਾਵ ਪੱਲੇ ਗੁਣ (ਜਾਂ ਧਨ) ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਦਿਖਾਵੀ ਬਹੁਤਾ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਹ ! ਭਾਈ ਵਾਹ ! 'ਚਿਬਰਨੇ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ ।' ਤੇਰੀ ਲਿਆਕਤ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਬਹੁਤੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨਾ ਕਰ । (ਸੰਗ੍)

ਚਿੜੀ ਦੀ ਚੋਗ ਤੇ ਚੌਧਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਅਗੇ ਹੀ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੇਰ ਬਹੁਤਿਆਂ ਹਿਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਕੀ ਕਰਨ ਡਹੇ ਹੋ ? ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਬੜੀ ਥੋੜੀ ਜੇਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਤਨੇ ਹਿਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣਾ ਜੇ । 'ਚਿੜੀ ਦੀ ਚੋਗ ਤੇ ਚੌਧਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਕਿਨੂੰ ਕਿਨੂੰ ਚਿਓਗੇ ? (ਸੰਗ੍)

ਚਿੜੀਆਂ ਮੌਤ, ਗਵਾਰਾਂ ਹਾਸਾ ।

ਵੇਖੋ : ਸਾਡੀ ਮੌਤ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਵੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰੇ ਜਗੇ ਦਾ ਮਸ਼ਕੂਲਾ ਈ ਬਣਾ ਲਿਆ ਏ। 'ਚਿੜੀਆਂ ਮੌਤ, ਗਵਾਰਾਂ ਹਾਸਾ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਏ, ਇਹਨਾ ਸ਼ਤਾਨਾਂ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਚੀਚੀ ਤੇ ਨਰੈਣ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਬਹੁਤੇ ਔਖੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੌਖਾ ਕਰ ਦਸਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਤਾਂ, "ਚੀਚੀ ਤੇ ਨਰੈਣ" ਭਾਲਦਾ ਏਂ। ਕਾਫ਼ੀ ਕਰੜਾ ਕੰਮ ਏ ਇਹ। ਬਹੁਤ ਧਨ ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਮੰਗਦਾ ਏ। (ਸੰਗ੍)

ਚੀਚੀ ਦਾ ਪਹਾੜ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈਦਾ।

ਭਾਵ :— ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਨਹੀਂ ਵਧਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸਟਰ ਜੀ, "ਚੀਚੀ ਦਾ ਪਹਾੜ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈਦਾ"। ਮੁੰਡਿਆਂ ਖੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਗਲ ਹੈ। ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿਓ। (ਸੰਗ੍)

ਚੀਨਾ ਛੜਦੀ ਪੇਕੇ ਗਈ, ਉਥੇ ਵੀ ਪਿਆ ਛੜਨਾ।

ਭਾਵ :— ਔਖੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਨਠ ਕੇ ਸੌਖੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਔਖਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਬੜੇ ਦਮਗਜੇ ਮਾਰਦੇ ਸੋ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਕੇ ਕੀ ਲਭਾ। ਉਹੀ ਜੋ ਅੱਗੇ ਲਭਦਾ ਸੀ—ਮਜੂਰੀ ਤੇ ਹੋਰ ਮਜੂਰੀ 'ਚੀਨਾ ਛੜਦੀ ਪੇਕੇ ਗਈ, ਉਥੇ ਵੀ ਪਿਆ ਛੜਨਾ।'

(ਸੰਗ੍)

ਚੀਜ਼ ਨਾ ਸਾਂਭੇ ਆਪਣੀ, ਚੋਰਾਂ ਗਾਲੀ ਦੇ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਚਾਹੀਦੀ ਏ ਕਿ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰੋ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨਿੰਦੋ ਨਾ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ—"ਚੀਜ਼ ਨਾ ਸਾਂਭੇ ਆਪਣੀ, ਚੋਰਾਂ ਗਾਲੀ ਦੇ।" (ਸੰ)

ਚੁੱਕ ਮਰੇ ਜਾਂ ਖਾ ਮਰੇ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜਾਂ ਬਹੁਤਾ ਖਾ ਜਾਣ ਨਾਲ ਦੁਖ ਆਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ ਅਤ ਹਰ ਗਲ ਦੀ ਮਾੜੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੂਰਖ, "ਚੁੱਕ ਮਰੇ ਜਾਂ ਖਾ ਮਰੇ।" ਕਦੀ ਸੋਚ ਕੇ ਉਹ ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਇਸੇ ਲਈ ਦੁਖ ਪਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਚੁਗਲਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ।

ਭਾਵ :— ਚੁਗਲੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੀਆਂ ਚੁਗਲਾਂ ਦੀ ਅਸਲਤ ਮੰਦੀ ਸੁਣਕੇ ਸਭ ਕੋ ਡਰਦਾ।
ਚੁਗਲਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਹੋਸੀ, ਰੋਜ਼ ਕਿਆਮਤ ਫਰਦਾ।

(ਫਰਦ)

ਚੁੱਪ ਅੱਧੀ ਹਾਂ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਚੁਪ ਰਹਿਣਾ ਮੰਨ ਜਾਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ : — ਮਹਾਰਾਜ— ਕੀ ਉਹ ਮੰਨ ਗਈ ?

ਸੁੰਦਰੀ—ਮਹਾਰਾਜ, ਚੁੱਪ ਅਧੀ ਹਾਂ ਹੈ। ਉਹ ਸਭੋ ਕੁਝ ਸੁਣ ਕੇ ਚੁਪ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍)

ਚੁੱਪ ਸੁਨਹਿਰੀ ਤੇ ਬੋਲ ਦੁਪਹਿਰੀ।

ਵੇਖੋ : ਇਕ ਚੁਪ ਤੇ ਸੌ ਸੁਖ।

ਭਾਵ :— ਕੇਵਲ ਮਤਲਬ ਦੀ ਹੀ ਗਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗਲ ਮਤਲਬ ਦੀ ਹੀ ਕੀਤਾ ਕਰੋ। ਚੁਪ ਸੁਨਹਿਰੀ ਤੇ ਬੋਲ ਦੋਪਹਿਰੀ। ਵਾਧੂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੁਬਧਾ ਹੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਚੁਪਾਏ ਦੀ ਰਾਖੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਦੁਪਾਏ ਦੀ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਮਨੁਖ ਦੇ ਅਮਲਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨੀ ਪਸ਼ੂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਕਠਿਨ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੂਜੀ — ਚੰਗਾ ਜੋ ਭਾਣਾ ਕਰਤਾਰ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੀ ਵਸ। ਜਦ ਖਬਰ ਸਾਰ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਚੁਪਾਏ ਦੀ ਰਾਖੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਦੋਪਾਏ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਣਾ ਹੀ ਸਿਰ ਧਰ ਕੇ ਮੰਨਣਾ ਹੈ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਚੁਬਾਰੇ (ਬਾਰੀ) ਦੀ ਇੱਟ ਮੋਰੀ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :— ਵੱਡੇ ਮਨੁਖ ਦਾ ਸਾਕ ਨੀਵੇਂ ਨਾਲ ਰੀਝਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਹੜੇ ਹੋਣ ਬੇਅਕਲ ਚਾ ਲਾਂਵਦੇ ਨੀ ਇੱਟਾਂ ਬਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੋਰੀਆਂ ਦੇ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਚੁਲ੍ਹਿਓਂ ਦੂਰ, ਸੋ ਦੂਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੇਲ ਜੋਲ ਘਟ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੇਰੀ ਕਿਨ੍ਹੇ ਖਬਰ ਸਾਰ ਲੈਣੀ ਸੀ। ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ 'ਚੁਲ੍ਹਿਓ ਦੂਰ, ਸੋ ਦੂਰ'। ਮੈਂ ਰਤਾ ਓਹਲੇ ਹੋਇਆ, ਸ਼ੁਕਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਭੁਲਾ ਦਿਤਾ। (ਸੰਗ੍)

ਚੁਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੇ, ਭੱਠ ਵਿਚ ਪਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਿਪਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਛੁਟ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਮਾੜੀ ਬਿਪਤਾ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਪੁਛਦੇ ਹੋ। ਉਹ ਤਾਂ ਚੁਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਭੱਠ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਈ ਹੈ। ਅਗੇ ਫਿਰ ਕੁਝ ਖਾਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸੀ ਭਾਵੇਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪੁਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਘਟ ਸੀ। ਹੁਣ ਨਾ ਖਾਣ ਨਾ ਪੁਛ ਪਰਤੀਤ। (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹੜਾ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਵੀ ਪਈ ਵਿਗਾਰ।

ਵੇਖੋ : ਚਮਿਆਰ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਪਈ ਵਿਗਾਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸੁਖਦਾਈ ਥਾਂ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਓਹੋ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਹਰ ਚੰਦ ਸਹੁਰਾ ਘਰ ਛਡ, ਨਾਨਕੇ ਜਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਉਥੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਚਕੀ ਛੱਡ ਕੇ ਮੋਹਲਾ ਹੀ ਫੜਨਾ ਪਿਆ। ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ। 'ਚੂਹੜਾ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਪਈ ਵਿਗਾਰ'। (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹੜਿਓਂ ਮੁਸੱਲੀ ਕੀਤਾ, ਆਕੜ ਉਹਦੀ ਉਹਾ।

ਭਾਵ :— ਨੀਵੇਂ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਆਕੜ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਹੋਰ ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਆਕੜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਮੀਨਾ ਦੀ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਨਿਘਰ ਜਾਣ। ਚੂਹੜਿਓ ਰੱਬ ਮੁਸੱਲੀ ਕੀਤਾ, ਆਕੜ ਓਹਦੀ ਓਹਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਣਾ ਸਾਊਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਜੋਗ, ਚਮਿਆਰ ਲੈ ਲੈ ਜਾਣ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ! ਸੋਚਣ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਹੈ? ਭੈੜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਚੰਦਰੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, 'ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਜੋਗ, ਚਮਿਆਰ ਲੈ ਲੈ ਜਾਣ।' (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਜੰਞ ਵਿਚ ਸਭੇ ਸਾਊ। ਜਾਂ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਤੇ ਜਾਂਜੀ ਕੁਤੇ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੋਰ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ ? 'ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਤੇ ਜਾਂਜੀ ਕੁਤੇ । ਭੈੜਿਆਂ ਨਾਲ ਚੰਦਰੇ ਹੀ ਰਲਣੇ ਸਨ । (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਟਪਰੀ, ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਨੀਵਾਂ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਸਨੇਹੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਊ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ । ਪਰ 'ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਟੱਪਰੀ, ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੀ ।' (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹੜਿਆਂ (ਕਾਂ) ਦੇ ਕਹੇ ਡੰਗਰ (ਢੋਰ) ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਿਆਂ ਦੀ ਬਦ-ਅਸੀਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘੁਰਕ ਕਿਹਾ ਉਸ 'ਪਰੇ ਬੈਠ
ਤੁਧ ਕਿਹਾ ਨਾ ਇਸ ਮਰ ਜਾਣਾ ਏ ।
ਕਾਂ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਢੋਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ,
ਹੁੰਦਾ ਰੱਬ ਦਾ ਭਾਣਾ' ।
(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ: ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਚੂਹੜੇ ਕੋਲੋਂ (ਦਾ) ਲਹਿਣਾ, ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਗਲ ਗਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ: — ਨੀਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਲਹਿਣਾ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੈ । ਉਸਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਹੇ ਕਮੀਨੇ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸ ਪੈਸੇ ਫਸਾ ਬੈਠੇ ਹਾਂ । ਅਖੇ 'ਚੂਹੜੇ ਕੋਲੋਂ ਲਹਿਣਾ ਤੇ ਕੁਤੇ ਦੇ ਗਲ ਗਹਿਣਾ ।' ਕੁਝ ਦੇਣਾ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ, ਉਲਟਾ ਜਦ ਮੰਗਣ ਜਾਓ, ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਢਦੇ ਤੇ ਘੂਰਦੇ ਨੇ । (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹੜੇ ਨਾਲ ਖਤਰੀ ਦਾ ਘੋਲ ।

ਭਾਵ :— ਨਾ-ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਝਗੜਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੇਰੇ ਕੁਆਰ ਨੂੰ ਕੁਆਰ ਸੰਸਾਰ ਕਰਸੀ,
ਏਸ ਜੋਗੀ ਦਾ ਕੁਝ ਨਾ ਖੁਸਦਾ ਈ ।
ਨਾਲ ਚੂਹੜੇ ਦੇ ਖਤਰੀ ਘੁਲਣ ਲਗਾ,
ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਮੁਲਕ ਨੇ ਹਸਣਾ ਈ ।
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਚੂਹਾ ਖੁੱਡ ਨ ਪਾਵਈ ਲਕ ਛੱਜ ਵਲਾਵੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦਸੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੂਹਾ ਖੁਡ ਨ ਮਾਵਈ ਲਕ ਛੱਜ ਵਲਾਵੈ ।
ਮੰਤ ਨ ਹੋਇ ਅਠੂਹਿਆਂ ਹੱਥ ਸੱਪੀਂ ਪਾਵੈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਚੂਹਾ ਖੁਡੀ ਮਿਟੇ ਨਾ ਤੇ ਸਪ-ਘਰੋਹ ਵੀ ਨਾਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਵਾ ਭੇਜਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚੀ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਅਜੀਬ ਸੁਭਾ ਦੇ ਹੋ, ਮਕਾਨ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਮੰਜੇ ਦੀ ਥਾਂ ਹੈ, ਚਾਰ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਕਿਥੇ ਬਿਠਾਵਾਂ ? 'ਚੂਹਾ ਖੁਡੀ ਮਿਟੇ ਨਾ ਤੇ ਸੱਪ-ਘਰੋਹ ਵੀ ਨਾਲੇ ।' (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹਿਆਂ ਤੋਂ ਡਰੇ ਤੇ ਲਠ-ਮਾਰਾਂ ਵਿਚ ਨਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਹੋਵੇ ਮਾੜਾ ਪਰ ਤਕੜਾ ਹੋਣ ਜਾਂ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ੇਖੀ ਮਾਰੇ ।

ਵਰਤੋ :— ਸੁਣੀ ਜਾਓ, ਸ਼ੇਖੀਆ ਭਾਈ ਹੁਰਾਂ ਦੀਆਂ । ਅਖੇ 'ਚੂਹਿਆਂ ਤੋਂ ਡਰੇ ਤੇ ਲੱਠ ਮਾਰਾਂ ਵਿਚ ਨਾਂ' ਚੂਹੜਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਮਾਰ ਖਾ ਲਈ ਤੇ ਹੁਣ ਤੀਸ ਮਾਰ ਖਾ ਬਣਨ ਬੈਠ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹਿਆਂ ਦੇ ਡਰੋਂ ਘਰ ਨਹੀਂ ਛਡ ਦਈਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਦੇ ਕਾਰਨ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਣ ਕਮਜ਼ਾਤ ਹੈ, ਪੁੱਤਰ, ਉਹ ਤੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ । ਡੱਟ ਕੇ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਬੈਠਾ ਰਹੁ । ਰਤਾ ਭੈ ਨਾ ਰਖ । 'ਚੂਹਿਆਂ ਦੇ ਡਰੋਂ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਛਡ ਦਈਦੇ' । (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹੇ ਨੂੰ ਹਲਦੀ (ਸੁੰਢ) ਦੀ ਗੰਢੀ ਲਭੀ, ਉਹ ਪਸਾਰੀ ਬਣ ਬੈਠਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਗੁਣ ਤਾਂ ਥੋੜਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਆਕੜ ਬਾਹਲੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋ :— ਸੁਸ਼ੀਲਾ—ਉਸਤਾਦ ਭਾਰਾ ! ਦੋ ਸੁਰਾਂ ਵਾਜੇ ਦੀਆਂ ਆ ਗਈਆਂ ਤੇ ਬਣ ਬੈਠਾ ਉਸਤਾਦ । ਤੇਰੀ ਸਲਾਹ ਹੋਣੀ ਏ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਖਸਮ ਅਗੇ ਮਥੇ ਟੇਕਾਂ । ਨਾ ਬਾਬਾ ਅਸੀਂ ਬਾਜ਼ ਆਏ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸ਼ਗਿਰਦੀ ਤੋਂ । ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਂਦਾ ਤਾਂ ਨਾ ਸਿਖਾਏ । ਚੂਹੇ ਨੂੰ ਹਲਦੀ ਦੀ ਗੰਢੀ ਲਭੀ ਤੇ ਪਸਾਰੀ ਬਣ ਬੈਠਾ ਸੀ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਸ. ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੂੜੀਆਂ ਦੀ ਥਹੀ, ਨਾ ਭੈਣ ਨਾ ਭਣੇਈ ।

ਭਾਵ :— ਅਮੀਰੀ ਵਿੱਚ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਭੁਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਪੁਛੇਂ ਬੁਲਾਵੇਂ ? 'ਚੂੜੀਆਂ ਦੀ ਥਹੀ, ਨਾ ਭੈਣ ਨਾ ਭਣੇਈ ।' ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਖਾਣ ਲਈ ਮਿਲ ਗਏ । ਬਸ, ਤੂੰ ਕੋਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕੋਣ । (ਸੰਗ੍)

ਚੂੜੇ ਵਾਲੀ ਦੀ ਚੂੜੇ ਵਾਲਾ ਬਾਂਹ ਫੜਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਵੱਡੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲਾ ਵੱਡੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲੇ ਦੀ ਹੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗਲ ਏ ? ਸਦਾ ਚੂੜੇ ਵਾਲੀ ਦੀ ਚੂੜੇ ਵਾਲਾ ਹੀ ਬਾਂਹ ਫੜਦਾ ਆਇਆ ਹੈ । ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹੋਏ ਜੋ ਵਡੀ ਸ਼ਾਨ ਵਾਲੇ । ਕਿਉਂ ਨਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉਤੇ ਡੁਲ੍ਹਦੇ ? (ਸੰਗ੍)

ਚੇਰੀ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਹਿ ਠਾਕੁਰ ਨਹੀ ਦੀਸੈ ॥

ਵੇਖੋ : ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਮਾਂ, ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਦੁਰ ਦੁਰ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਇਆ ਜਿਹੜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਦਾਸੀ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਤਾਂ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੇਰੀ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਹਿ ਠਾਕੁਰ ਨਹੀ ਦੀਸੈ ॥
ਪੋਖਰੁ ਨੀਰ ਵਿਰੋਲੀਐ ਮਾਖਨੁ ਨਹੀ ਰੀਸੈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਰਾਗ)

ਚੋ ਚਸ਼ਮੇ ਨੀ ਸਾਰੇ ਚੋ ਚਸ਼ਮੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਸੁਭਾ ਜਾਂ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ ਝਲਿਆ ! ਇਹ ਜੱਟ ਸਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕਮਿਕ ਸੀ । ਭਾਵੇਂ ਸਿਖ ਹੋਣ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਹੋਰ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਨਾਨੀ ਇੱਕੋ ਹੀ ਇੱਕੋ । 'ਚੋ ਚਸ਼ਮੇ ਨੀ ਸਾਰੇ ਚੋ ਚਸ਼ਮੇਂ' ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਪਰਹਰੈ ਖਰ ਖੇਹ ਪਲੱਟੈ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹਟਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਖੋਤਾ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਖੇਹ ਤੇ ਮਿਟੀ ਨਾਲ ਹੀ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਪਰਹਰ ਖਰ ਖੇਹ ਪਲੱਟੈ ।
ਤਿਉਂ ਨਿੰਦਕ ਪਰ ਨਿੰਦਿਆ ਹਠਿ ਮੂਲ ਨ ਹੋਟੈ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਚੋਟੇ ਸੇਤੀ ਜੋ ਮਰੈ ਲਗੀ ਸਾ ਪਰਵਾਣੁ ।

ਭਾਵ :— ਪ੍ਰੀਤੀਵਾਨ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਸੱਟ ਨਾਲ ਹੀ ਮਰ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਾਨਕ ਲਗੀ ਤੁਰਿ ਮਰੈ ਜੀਵਨ ਨਾਹੀ ਤਾਣ ॥
ਚੋਟੇ ਸੇਤੀ ਜੋ ਮਰੈ ਲਗੀ ਸਾ ਪਰਵਾਣੁ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ)

ਚੋਟੀ ਕੁੱਤੀ, ਜਲੇਬੀਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ।

ਭਾਵ :— ਬੇਇਤਬਾਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਉਤੇ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਖਰਾਬੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਮ ਨਾਥ ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਪੁਰਸ਼ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਚਾਬੀ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਕਿਉਂ ਸੌਂਪੀ ? ਚੋਟੀ ਕੁੱਤੀ ਨੂੰ ਜਲੇਬੀਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕੋਣ ਬਿਠਾਉਂਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਉਚੱਕਾ ਚੌਧਰੀ, ਲੁੰਡੀ ਰੰਨ ਪ੍ਰਧਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਮਾੜਿਆਂ ਦੀ ਕਦਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧਰਮ ਦੀ ਅੰਸ ਸਵਾਰਥ ਦੀ ਅੰਗੀਠੀ ਹੇਠਾਂ ਦਬ ਗਈ । ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਬੇਦਿਲ ਹੋਕੇ ਪਤਤ ਹੋਣ ਲਗ ਪਏ । "ਚੋਰ ਉਚਕਾ ਚੌਧਰੀ ਲੁੰਡੀ ਰੰਨ ਪ੍ਰਧਾਨ" ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਿਲਕੁਲ ਅਮਲ ਵਿਚ ਆ ਗਈ ।
(ਨਵੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ—ਪ੍ਰੋ: ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ ਸਿ ਚੋਰਾ ਚੋਰ ।

ਭਾਵ :— ਪਾਪੀਆਂ ਨੇ ਪਾਪੀ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਦਿਖਾਵੇ ਲਈ ਸੌ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਕਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਾਹਰਿ ਧੋਤੀ ਤੂਮੜੀ ਅੰਦਰਿ ਵਿਸੁ ਨਿਕੋਰ ॥
ਸਾਧ ਭਲੇ ਅਣਨਾਤਿਆ ਚੋਰ ਸਿ ਚੋਰਾ ਚੋਰ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਚੋਰ ਕੀ ਹਾਮਾ ਭਰੇ ਨਾ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਚੋਰ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਾਮਨ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਭਾਵ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਹਮਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੋਰ ਕੀ ਹਾਮਾ ਭਰੈ ਨ ਕੋਇ ॥
ਚੋਰੁ ਕੀਆ ਚੰਗਾ ਕਿਉ ਹੋਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ)

ਚੋਰ ਕੁਤੀ ਦਾ ਕਤੂਰਾ ਚੋਰ । ਵੇਖੋ: ਸਪਾਂ ਦੇ ਪੁਤ ਕਦੀ ਮਿਤ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਭਾਵੇਂ ਚੁਲੀਆਂ ਦੁਧ ਪਿਲਾਈਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੇ ਮਾਪੇ ਤਿਹੋ ਜਿਹੀ ਅੰਸ ਜਾਂ ਬੱਚੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਉ ਜੂ ਰਾਮੂ ਦਾ ਉਘਾ ਨਸ਼ਈ ਸੀ ! ਪੁਤਰ ਨੇ ਕੀ ਘਟ ਕਰਨੀ ਸੀ ! 'ਚੋਰ ਕੁਤੀ ਦਾ ਕਤੂਰਾ ਚੋਰ' । (ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਖਿੜਕੀ, ਘਰ ਦਾ ਨਾਸ ।

ਭਾਵ :— ਘਰੋਗੀ ਭੇਦ ਨਾਲ ਤਬਾਹੀ ਹੋਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਿਆਨ—ਜੇ ਰਾਵਣ ਦਾ ਭਰਾ ਰਾਵਣ ਦਾ ਭੇਦ ਨਾ ਦਸਦਾ ਤਾਂ ਰਾਵਣ ਨੂੰ ਕੋਣ ਮਾਰਦਾ ? ਚੋਰ ਖਿੜਕੀ, ਘਰ ਦਾ ਨਾਸ । (ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਚੋਰੀਉਂ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਏ, ਹੇਰਾ ਫੇਰੀਉ' ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜਾ ਕਪਟੀ ਤੇ ਵਲ ਛਲੀਆ ਬੰਦਾ ਆਪਣਾ ਕਪਟ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ। ਇਕ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਛਡੇਗਾ ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਫੜ ਲਏਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, ਸੰਗ ਤਾਰੇ, ਕੁਸੰਗ ਡੋਬੇ, ਮੰਨਿਆ ਬਈ ਹੁਣ ਉਹ ਸਾਧ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਵੇਖ। 'ਚੋਰ ਚੋਰੀਓਂ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਹੇਰਾ ਫੇਰੀਓਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਸਦਾ ਬਚ ਕੇ ਰਵੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਜਾਂਝੀ, ਚੋਰ ਮਾਂਝੀ, ਚੋਰ ਵਿਆਹੁਣ ਆਏ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਮਿਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁੰਡੇ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਹੀ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਚੋਰ ਜਾਂਝੀ, ਚੋਰ ਮਾਂਝੀ, ਚੋਰ ਵਿਆਹੁਣ ਆਏ। ਕੋਈ ਉਸ ਉਤੇ ਕੀ ਭਰੋਸਾ ਰਖੇ? (ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਜਾਣੇ ਚੋਰ ਦੀ ਸਾਰ।

ਭਾਵ :— ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਪਾਪੀ ਹੀ ਪਛਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਚੋਰ ਜਾਣੇ ਚੋਰ ਦੀ ਸਾਰ' : ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛੋ। ਮੈਂ ਪੁਛਾਂਗਾ। ਇਨ੍ਹੇ ਸ਼ਰਾਫ਼ਤ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ। ਮੇਰੀ ਡਾਂਗ ਦੇ ਵਸ ਆਊਗਾ। (ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਤੇ ਕੁਤੀ ਰਲੇ ਹੋਏ ਨੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਵੈਰੀ ਤੇ ਮੀਤ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਥੇ ਮੇਰੀ ਕੀ ਦਾਲ ਗਲਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਤਾਂ ਚੋਰ ਤੇ ਕੁਤੀ ਰਲੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਇਥੇ ਪੁਲਸ ਵੀ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।
(ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਤੇ ਲਾਠੀ ਦੋ ਜਣੇ, ਮੈਂ ਤੇ (ਚਾਚਾ) ਬਾਬੂ ਕਲੇ।

ਭਾਵ :—ਡਰਾਕਲ ਬੰਦੇ ਲਈ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੋਹਣਾ! ਉਸ ਦੀ ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਗੱਲਾਂ ਨੇ ਨਿਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ, ਉਂਜ ਜੇ ਕੁਝ ਕਰ ਵਿਖਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਬਣੇ ਤਾਂ 'ਚੋਰ ਤੇ ਲਾਠੀ ਦੋ ਜਣੇ ਮੈਂ ਤੇ ਬਾਪੂ ਕਲੇ' ਵਾਲਾ ਹੌਸਲਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ।
(ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਤੀਲਾ (ਤਿਨਕਾ)।

ਭਾਵ :—ਗਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੋਸ਼ੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲ ਖਿਚੇ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਹੈਂਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਪੋਕੇ ਨਹੀਂ ਘਲਣਾ।" ਚੋਰ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਤਿਨਕਾ। ਵਤ ਜੋਗਿੰਦ੍ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਫਿਕਰ ਪੈ ਗਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਨੇ ਇਹ ਗਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਤਲਬ ਲਈ ਕਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਕਰਤੂਤ ਦੀ ਕਿਤੇ ਭਿਣਕ ਨ ਪੈ ਗਈ ਹੋਵੇ।
(ਮਿਠਾ ਮੋਹਰਾ – ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ (ਬਕਰੇ) ਦੀ ਮਾਂ ਕਦ ਤਕ ਖ਼ੈਰ (ਸੁਖ) ਮਨਾਊ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਕਦ ਤਾਈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਹੇਗਾ?

ਵਰਤੋਂ :— ਕਦੋਂ ਤੀਕ ਤੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਨੂੰ ਛੁਪਾਈ ਰਖੇਂਗਾ? ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਕਦ ਤਕ ਖ਼ੈਰ ਮਨਾਊ? ਕਦੀ ਤਾਂ ਚੋਰ ਪਕੜਿਆ ਜਾਊ।
(ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਕੋਠੀ ਵਿੱਚ।

ਭਾਵ :— ਪਾਪੀ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਲਜਿਆਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਕੋਠੀ ਵਿਚ। ਮੇਰੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਜੋ ਫਸਾਦ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਮੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਵੜਨਾ ਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰੋ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਬੁਰਿਆਈ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁਟੋ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਇਖਤਿਆਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਲੈਕੀਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰੋ। ਉਹ ਚਾਰ ਦਿਨ-ਦਸ ਦਿਨ ਸਚਗਮੀ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮਾਮਲਾ ਉਥੇ ਦਾ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ, ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ।

(ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ ਦੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਭਾਵ ;—ਮੰਦੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਸਦਾ ਧੜਕੂ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇ 'ਕੀ ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਜੀ, ਖਿਮਾ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਚੋਰ ਦੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਸੋ ਚੂੰਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਰਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਹੀ ਚੋਰੀ ਦੇ ਪਰਦੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦਾਂ ਪਕੀਆਂ ਹਨ।'

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ ਨਾਲੋਂ ਪੰਡ ਕਾਹਲੀ।

ਭਾਵ ;— ਜਿਸ ਦਾ ਗੱਲ ਕਰਨ (ਜਾਂ ਚੀਜ਼ ਲੈਣ) ਦਾ ਹੱਕ ਹੋਵੇ ਉਹ ਤਾਂ ਚੁੱਪ ਰਹੇ, ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੱਕ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਅਗੇ ਹੋ ਹੋ ਬਹਿਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮੋ—ਨੀ ਖਲੋ ਜਾ ਭੈਣ। ਰਤੀ ਸਾਹ ਲੈ। "ਚੋਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪੰਡ ਕਾਹਲੀ" ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਾ ਕਰ। (ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ)

ਚੋਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਈ ਪਾਲਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਡਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ—ਲੈ ਭਈ ਦੇਖ ਲੈ, 'ਚੋਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਈ ਪਾਲਾ ਮਾਰਦੈ। ਮੋਹਣ ਤੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਵੇਖ ਖਿਸਕਿਆ ਜੋ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ ਮੁਕ ਗਏ ਕਿ ਹਨੇਰਾ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਬਥੇਰਾ ਸਮਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਹਲੇ ਕਿਉਂ ਪੈਂਦੇ ਹੋ ? 'ਚੋਰ ਮੁਕ ਗਏ ਕਿ ਹਨੇਰਾ।' ਥੋੜੇ ਦਿਨ ਸਬਰ ਕਰੋ।

(ਸੰਗ੍)

ਚੋਰੀ ਕੱਖ ਦੀ ਭੀ, ਚੋਰੀ ਲੱਖ ਦੀ ਭੀ।

ਭਾਵ ;—ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਭਾਵੇਂ ਥੋੜਾ ਕਰੀਏ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤਾ ਬਦਨਾਮੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਚੋਰੀ ਕਖ ਦੀ ਵੀ ਤੇ ਚੋਰੀ ਲਖ ਦੀ ਵੀ"। ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਐਬ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਵਡੋ ਐਬੀ ਬਣੀਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਚੋਰੀ ਤੇ ਫਿਰ ਮੂੰਹ ਜ਼ੋਰੀ (ਸੀਨਾ ਜ਼ੋਰੀ)।

ਵੇਖੋ:—ਉਲਟਾ ਚੋਰ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡਾਂਟੇ

ਭਾਵ ;— ਨਾਲੇ ਕਸੂਰਵਾਰ ਹੋਣਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਡਾਂਟਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਏ ਮੂਰਖਾ। ਇਹ ਤੂੰ ਕੀ ਕਰਨਾ ਏ, ? ਇਕ ਚੋਰੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਮੂੰਹ ਜ਼ੋਰੀ। ਉੱਠ, ਆਪਣੇ ਕਸੂਰ ਦੀ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗ। (ਸੰ)

ਚੋਰੀ ਦਾ ਗੁੜ ਮਿਠਾ ਜਾਂ ਚੋਰੀ ਦਾ ਮਾਲ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਮੁਫਤ ਦਾ ਮਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਖੇ ਚੋਰੀ ਦਾ ਗੁੜ ਮਿੱਠਾ, ਪੈਸੇ ਲਗੇ ਹੋਣ ਤਦ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ, ਚਾਕਰੀ ਬਾਝ ਵਸੀਲੇ ਨਾਹੀਂ।

ਭਾਵ ;—ਮੰਦਾ ਚੰਗਾ ਹਰ ਕੰਮ ਵਸੀਲੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਲਈ ਫਿਰੋ ਆਪਣੀ ਲਿਆਕਤ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ। ਕੌਣ ਪੁਛਦਾ ਹੈ ? ਭਾਈ ਕੋਈ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਪੁਆ ਕੇ ਕੰਮ ਕਢੋ। 'ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ, ਚਾਕਰੀ ਬਾਝ ਵਸੀਲੇ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਚੋਰੋਂ ਕੁਤਬ ਬਣਦਾ ਜੇ।

ਭਾਵ :— ਕੁਤਬ=ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੈ। ਜਦ ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਦਰਜੇ ਜਾਂ ਪਦਵੀ ਉਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਬੇ-ਅਰਥ ਤ੍ਰਾਣ ਲਾਵੇ, ਤਾਂ ਮਿਹਣੇ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਵੀ 'ਚੋਰੋਂ ਕੁਤਬ ਬਨਣਾ ਲੋਚਦਾ ਏਂ। ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਤੇਰੀ ਕਿਹੜੀ ਕਰਤੂਤ ਲੁਕੀ ਛੁਪੀ ਹੋਈ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਟੋਲੀ ਇਕੋ ਬੋਲੀ।

ਭਾਵ ;—ਪਾਪੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੂੰ ਮਾਰੋਗੇ ਗੋਲੀ 'ਚੋਰਾਂ ਟੋਲੀ ਇਕੋ ਬੋਲੀ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਯਾਰ (ਭਾਈ) ਗੰਢ ਕੁਤਰਾ।

ਭਾਵ ;—ਭੈੜਿਆਂ ਦੇ ਭੈੜੇ ਸਾਥੀ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਭੈੜਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਦਰੇ ਸੋ ਕੋਹੋਂ ਪੈਂਡਾ ਮਾਰ ਕੇ ਆ ਮਿਲਦੇ ਨੇ" ਅਖੇ ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਯਾਰ ਗੰਢ-ਕੁਤਰਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਕਪੜੇ ਡਾਂਗਾਂ ਦੇ ਗਜ਼।

ਭਾਵ ;— ਮੁਫਤ ਦਾ ਮਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਮੁਫਤ ਦਾ ਮਾਲ ਲੁਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਰਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਝ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪ ਹੀ ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਕਪੜੇ ਡਾਂਗਾਂ ਦੇ ਗਜ਼ ਵਾਂਗ ਪਿਉ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਗੁਆਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਰਹਿੰਦੀ ਖੂੰਹਦੀ ਕਸਰ ਪੁਰਾਣੇ ਮੁਨੀਮ ਹੁਰੀ ਪੂਰੀ ਕਰ ਗਏ ਸਨ। (ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ – ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਮਹਿਲ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ।

ਭਾਵ :— ਬੇਈਮਾਨੀ ਦਾ ਖਟਿਆ ਧਨ ਅਜਾਈਂ ਹੀ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਮਹਿਲ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ ਬੇਈਮਾਨੀ ਅੰਤ ਨੂੰ ਖਜਲ ਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਲਗੋ ਤੇ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ (ਜਾਗੋ) ਆਏ ਜੇ।

ਭਾਵ :— ਦੋ-ਬਾਜ਼ਰੇ ਤੇ ਪਾਖੰਡੀ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਸਭ ਧਿਰਾਂ ਰਖਣੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਭਰੋਸਾ ਕਰੇ? ਮੈਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕੰਮ ਕਰੋ, ਮੇਰੇ ਵਿਰੋਧੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਇਨ੍ਹੂੰ ਮਾਰ ਲਉ। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਜੇ ਲਗੋ ਤੇ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਜੇ ਭਜੋ', ਇਹ ਨੀਤੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜ਼ਰਕ ਕਰਕੇ ਛੱਡੇਗੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਪੈਣ ਮੋਰ ਤੇ ਮੋਰਾਂ ਨੂੰ ਪੈਣ ਕਸਾਈ (ਬਲਾਈ)।

ਭਾਵ :—ਇੱਕ ਬੁਰੇ ਨੂੰ ਦੂਜਾ ਬੁਰਾ ਆ ਟਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਚੋਰਾ ਨੂੰ ਮੋਰ ਪੈਣਗੇ ਤੇ ਮੋਰਾ ਨੂੰ ਕਸਾਈ।' ਤੁਸਾਂ ਬਦੀ ਕੀਤੀ ਸੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭੁਗਤਾਈ। ਹੁਣ ਇਸ ਦਾ ਬਦਲਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਣ ਵੈਰ ਕਢੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ, ਯਾਰਾਂ, ਲਪਰਾਂ ਸੁਗੰਦ ਨਾ ਬੁਢਿਆਂ ਖਪਰਾਂ।

ਲਪਰਾਂ=ਮੂਰਖਾਂ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈੜੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਸੁਗੰਦ ਦਾ ਕੀ ਇਤਬਾਰ ਹੈ? "ਚੋਰਾਂ, ਯਾਰਾਂ ਲਪਰਾਂ, ਸੁਗੰਦ ਨਾ ਬੁਢਿਆਂ ਖਪਰਾਂ।" (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੌਥੇ ਹਿਸੇ ਦੀ ਭਿਆਲੀ ਤੇ ਠੂਠਾ ਡਾਹਵੇ ਅੱਧਾ।

ਭਾਵ :—ਹਕਦਾਰ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਥੋੜੇ ਦਾ ਮੰਗ ਬਾਹਲੀ ਦੀ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫੈਸਲਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ? "ਚੌਥੇ ਹਿਸੇ ਦੀ ਭਿਆਲੀ ਤੇ ਠੂਠਾ ਡਾਹਵੇ ਅੱਧਾ।" ਕੁਝ ਨਿਆਂ ਦੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਝਗੜੇ ਚੁਕੇ। (ਸੰਗ੍)

ਚੌਦਾਂ ਬਰਸ ਕਵਾਰੀ ਰਹੀ। ਚੋਲਾ ਪਾਂਦਿਆਂ ਉਧਲ ਗਈ।

ਭਾਵ :—ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਹਿੰਦਾ ਰਹੇ, ਪਰ ਅੰਤ ਤੇ ਥੋੜੀ ਗਲ ਤੇ ਵਿਟਰ ਜਾਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਸ ਨੇ ਲਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਖ ਨਹੀਂ ਚੁਕਿਆ ! ਅੰਤ ਭਿਗਣ ਲਗਾ ਤੇ ਦਸ ਰੁਪਿਆਂ ਤੇ ਬੇਈਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਚੌਦਾਂ ਬਰਸ ਕਵਾਰੀ ਰਹੀ ਤੇ ਚੋਲਾ ਪਾਂਦਿਆਂ ਉਧਲ ਗਈ। (ਸੰ)

ਚੋਪਾਏ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਡਕ ਲੈਂਦਾ, ਦੁਪਾਏ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਢੰਗਾ ਪਾ ਸਕਦਾ।

ਭਾਵ :— ਪਸ਼ੂ ਨੂੰ ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਰੋਕ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਈ ਤੇ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਮੰਦਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਤੁਸਾਂ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੋ, ਅਖੇ ਚੋਪਾਏ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਡਕ ਲੈਂਦਾ, ਦੁਪਾਇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਢੰਗਾ ਪਾ ਸਕਦਾ, ਰਾਮ ਨੂੰ ਇਸ ਹਰਕਤ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ। (ਸੰਗ੍)

ਚੌਲ ਛੜਦਿਆਂ ਹੀ ਚਿੱਟੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਦੁਖ ਤੇ ਤਕਲੀਫਾਂ ਉਠਾ ਕੇ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਾਬਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ। ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਅਕਲ ਸਾਫ ਤੇ ਰੁਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 'ਚੌਲ ਛੜਦਿਆਂ ਹੀ ਚਿੱਟੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। (ਸੰਗ੍)

ਚੰਗਾ ਮੁੱਢ ਤੇ ਕੰਮ ਸੁਧ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅੱਧਾ ਕੰਮ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਹਾਰਾਜ, ਤੁਸਾਡੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਮੁਢ ਤੇ ਕੰਮ ਸੁਧ ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਮੁਢ ਵਿਚ ਤੁਸਾਂ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਤਾਂ ਚਲ ਸੋ ਚਲ ਸੀ। (ਸੰਗ੍)

ਚੰਗੀ ਕਰ ਬਹਾਲੀ ਤੇ ਪੇੜੇ ਲਏ ਚੁਰਾ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰੀਏ ਤੇ ਉਹ ਉਲਟਾ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਅਮਾਨਤ ਵਿਚ ਖਿਆਨਤ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਵੀ ਮਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਹੁਣ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਵੀ ਐਵੇਂ ਲੰਘ ਗਈ, ਤੇ ਫੇਰ ਘੋਲੂ ਦਏਗਾ ਮੈਨੂੰ ਝੋਟੀ। ਚੰਗਾ ਕਰ ਬਹਾਲਿਆ ਤੇ ਪੇੜੇ ਲਏ ਚੁਰਾ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੁਤਰ ਹੀ ਦੇਂਦਾ ਏ, ਵਡਾ ਚੌਧਰੀ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਚੰਗੇ ਨਾਲ ਹਰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ। ਵੇਖੋ, ਆਪ ਭਲੇ, ਸਭ ਜਗ ਭਲਾ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਹਰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਹੀ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੂਪ ਲਾਲ — ਇਹ ਕਰਮ ਪੁਰੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਬਾਲਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਸ਼ੁਦਾਈ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਨਾ ਹੁੰਦੇ। ਚੰਗੇ ਨਾਲ ਹਰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਏ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਚੰਦ ਉਤੇ ਥੁਕਿਆਂ ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਪਉ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨੀ ਆਪਣੀ ਬੇਕਦਰੀ ਕਰਨੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਤੇ ਸਤਸੰਗ ਦੀ ਇਤਨੀ ਲਗਣ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਪੁਰ ਇਤਨਾ ਭਾਰੀ ਸਿਦਕ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਵਲ ਉਂਗਲ ਕਰਨੀ, ਇਹ ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ ਉਪਰ ਥੁਕਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਹੀ ਬੇਪਤੀ ਹੈ। (ਪ੍ਰੇਮ ਸੰਗੀਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੰਦ ਚੜ੍ਹੇ ਤੇ ਪੁਤਰ ਜੰਮੇ ਗੁਝੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ । ਜਾਂ ਚੰਦ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕੁਲ ਆਲਮ ਵੇਖੇ ।

ਭਾਵ :—ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਗਲ ਜ਼ਰੂਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਪਤਾ ਕਿਵੇਂ ਲਗਾ ? ਭਾਈ ਜਾਨ, ਚੰਦ ਚੜ੍ਹੇ ਤੇ ਪੁਤਰ ਜੰਮੇ ਕਦੀ ਗੁਝੇ ਰਹੇ ਨੇ ? (ਸੰ)

ਚੰਦ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਤੰਦ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਣ ਏ, ਪਿਛੋਂ ਭਾਵੇਂ ਪਗ ਲਾਹ ਲਾਹ ਸੁਟੇ ।

ਭਾਵ :—ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਨਿਕੀ ਜਹੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਹੀ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਏ ਪਿਛੋਂ ਵੱਡੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ।

(ਪੁਰਾਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਾਲੇ ਨਵਾਂ ਚੜ੍ਹਿਆ ਚੰਨ ਵੇਖਣ ਸਮੇਂ ਚੰਦ ਨੂੰ ਮਥਾ ਵੀ ਟੇਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਲੇ ਜਾਂ ਪਗ ਨਾਲੋਂ ਤੰਦ ਖੋਹ ਕੇ ਚੰਦ ਵਲ ਸੁਟਦੇ ਹਨ) ।

ਵਰਤੋਂ ;— ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਨੂੰ ਲੋੜ ਸੀ, ਤੁਸਾਂ ਥੋੜੀ ਜਿਨੀ ਵੀ ਮਦਦ ਨਾ ਕੀਤੀ । ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਰੁਪਈਆਂ ਨੂੰ, "ਚੰਦ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਤੰਦ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਣ ਏ, ਪਿਛੋਂ ਭਾਵੇਂ ਪਗ ਲਾਹ ਲਾਹ ਸੁਟੇ ।" (ਸੰਗ੍)

ਚੰਦਨ ਦੀ ਟੁਕੜੀ ਭਲੀ, ਗੱਡੀ ਭਲੀ ਨਾ ਕਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਥੋੜੀ ਵੀ ਚੰਗੀ ਹੈ । ਮੰਦੀ ਦਾ ਭਾਰ ਫੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਪੁਤਰ ਹੈ ਪਰ ਲੱਖਾਂ ਜਿਹਾ ਇੱਕ । ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਮੂਰਖ ਜਾਂ ਕੁਪੱਤੀ ਸੰਭਾਲ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ । ਚੰਦਨ ਦੀ ਟੁਕੜੀ ਭਲੀ, ਗੱਡੀ ਭਲੀ ਨਾ ਕਾਰ । (ਸੰਗ੍

ਚੰਦਨ ਨਿਕਟਿ ਸਭ ਚੰਦਨੁ ਹੁਈਆ

ਭਾਵ :— ਚੰਦਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਿਹੜਾ ਬ੍ਰਿਛ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ ਆਪ ਵੀ ਚੰਦਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਨੁਖ ਆਪ ਵੀ ਚੰਗਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭਾਰ ਅਠਾਰਹ ਮਹਿ ਚੰਦਨੁ ਊਤਮ
ਚੰਦਨ ਨਿਕਟਿ ਸਭ ਚੰਦਨ ਹੁਈਆ ।
(ਗੁਰੁ ਗ੍ਰੰਥ — ਰਾਗ ਬਿਲਾਵਲ)

ਚੰਦਰੇ ਦਾ ਝਾੜਾ ਛਿਤਰ ਨਾਲ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ।

ਚੰਦਨਾ—ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਉੱਠਾ—ਮੋਹਰੀ ਜੋ ਉਂਗਲ ਤੇ ਉਠਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਾਰ ਕੁਟਾਈ ਨਾਲ ਹੀ ਕਾਬੂ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ—ਨਥੂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਪੈਣੀ ਹੀ ਸੀ, "ਚੰਦਰੇ ਦਾ ਝਾੜਾ ਛਿਤਰ ਨਾਲ ਹੀ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ।" ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਤਾਂ ਅੱਤ ਹੀ ਚੁੱਕੀ ਹੋਈ ਸੀ ! (ਸੰਗ੍)

ਚੰਨ ਚੰਨਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ, ਚੜ੍ਹਨ ਚੜ੍ਹਨ, ਨਾ ਚੜ੍ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਵਡਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੀ ਭਰੋਸਾ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਬਹੁੜਨ ਜਾਂ ਨਾ ਬਹੁੜਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਲ ਕੀ ਏ, ਰੁਪਿਆ ਸਾਡਾ ਗਰਕ ਹੁੰਦਾ ਲਗਦਾ ਏ । ਉਹ ਜਦ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣ ਗਿਆ ਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਥਪਾ ਮਾਰ ਕੇ ਬਹਿ ਗਿਆ । ਆਵੇ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਆਵੇ, ਚੰਦ ਚੰਦਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਚੜ੍ਹਨ ਚੜ੍ਹਨ, ਨਾ ਚੜ੍ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਈਂ ਚੜ੍ਹਨ । ਪਤਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । (ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਚੰਨ ਦਾ ਥੁਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ । ਵੇਖੋ :— ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਥੁਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਵਡੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਬੇਪਤੀ ਕੀਤਿਆਂ ਬੰਦਾ ਆਪ ਹੀ ਲੱਜਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਸਾਡੇ ਇਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਿਆ ਆਖੇ 'ਚੰਨ ਦਾ ਥੁਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ'। (ਸੰਗ੍)

ਚੰਨ ਭਾਵੇਂ ਨਿਤ ਚੜ੍ਹਦਾ,
ਸਾਨੂੰ ਸਜਣਾ ਬਾਝ ਅਨ੍ਹੇਰਾ।

ਭਾਵ :—ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਤੇ ਸੁੱਖੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਲੋਖੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਜਿਹੜੀ ਹਾਨਣ ਲਈ ਬਿਜਲੀਆਂ ਬਤੀਆਂ ਤੇ ਪਾਸੇ ਰਹੀਆਂ, ਚੰਨਾਂ ਸੂਰਜਾਂ ਦੀ ਵੀ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ ਉੱਥੇ ਤਾਂ :

ਚੰਨ ਭਾਵੇਂ ਨਿਤ ਚੜ੍ਹ ਦਾ।
ਪਰ ਸਜਣਾ ਬਾਝ ਅਨ੍ਹੇਰਾ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿੱਤ—ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅਰਸ਼)

ਚੰਬਾ ਅਚੰਭਾ।

ਭਾਵ :—ਚੰਬੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਸੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ, "ਚੰਬਾ ਅਚੰਭਾ" ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਏਨਾ ਸੁੰਦਰ ਇਲਾਕਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਚੰਬੇ ਦੀ ਹਾਕ, ਗੁਲੇਰ ਦੀ ਫਕ, ਨੂਰਪੁਰ ਦੀ ਗਪ।

ਭਾਵ :—ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਿਖੜਵੀਂ ਸਿਫਤ ਦਸੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੇਖੋਗੇ। ਚੰਬੇ ਦੀ ਹਾਕ, ਗੁਲੇਰ ਦਾ ਫੱਕ, ਨੂਰ ਪੁਰ ਦੀ ਗੱਪ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ।(ਸੰਗ੍)

ਚੰਮ ਚਮਾਰਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮੁਫ਼ ਸੌਂਪੀ ਜਾਵੇ ਭਾਵ ਭੈੜੇ ਨਾਲ ਭੈੜਾ ਵਰਤਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸਾਂ ਵੀ 'ਚੰਮ ਚਮਾਟਾਂ ਦੇ ਮਥੇ ਮੜ੍ਹਿਆ'। ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਸਲੂਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਵੇਲਾ ਪੈਣ ਤੇ ਅਸਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ। (ਸੰਗ੍)

ਚਿੰਤਾ ਚਿਖਾ ਬਰਾਬਰੀ।

ਭਾਵ :—ਚਿੰਤਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਿੰਤਾ ਚਿਖਾ ਬਰਾਬਰੀ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਲਨ ਤੰਦੂਰ।
ਲੰਘੇ ਸਾਥੀ ਉਸ ਤੋਂ, ਅੱਗੇ ਕੇਡੀ ਦੂਰ।
(ਸੰਗ੍)

ਚਿੰਤਾ ਤਾ ਕੀ ਕੀਜੀਐ ਜੋ ਅਨਹੋਣੀ ਹੋਇ॥

ਭਾਵ :— ਚਿੰਤਾ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਰੀਏ, ਜਿਹੜੀ ਅਣਹੋਣੀ ਹੋਵੇ। ਭਾਵ ਜੋ ਸਭ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਿੰਤਾ ਤਾਕੀ ਕੀਜੀਐ ਜੋ ਅਨਹੋਣੀ ਹੋਇ॥
ਇਹ ਮਾਰਗੁ ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਨਾਨਕ ਥਿਰੁ ਨਹੀ ਕੋਇ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ)

ਚੂੰ ਚਰਾਂ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੀ ਟਕਰ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਹਿਲੀ ਗੋਲੀ—ਅੜੀਏ ! ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸਮਝਾਏ ? ਕੌਣ ਚੂੰ ਕਰੇ ! ਚੂੰ ਚਰਾਂ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਨਹੀਂ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਛ

ਛਛੂੰਦਰ ਦੇ ਸਿਰ ਚੰਬੇਲੀ ਦਾ ਤੇਲ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਚੀਜ ਨੂੰ ਅਯੋਗ ਥਾਂ ਵਰਤਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਵੀ ਸਮਝੋ, "ਪਰ ਛਛੂੰਦਰ ਦੇ ਸਿਰ ਚੰਬੇਲੀ ਦਾ ਤੇਲ" ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦਾ । ਤੁਸਾਂ ਸਾਰੇ ਘਰ ਦੀ ਵਾਗ ਡੋਰ ਨੌਕਰਾਂ ਚਾਕਰਾਂ ਦੇ ਹਥ ਫੜਾ ਦਿਤੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਜਾੜਨਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍)

ਛੱਜ ਤਾਂ ਬੋਲੇ ਛਾਨਣੀ ਕੀ ਬੋਲੇ ? ਜਾਂ ਛੱਜ ਤਾਂ ਬੋਲੇ ਹਜ਼ਾਰ ਛੇਕ ਵਾਲੀ ਕੀ ਬੋਲੇ ।

ਭਾਵ ;—ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਚੰਗਿਆਂ ਦੇ ਔਗੁਣ ਦਸਣ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੀਆਂ ਜੀ, ਰਤਾ ਆਪਣੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਵਲ ਤਾਂ ਝਾਤੀ ਮਾਰੋ । ਭਲਾ, ਛੱਜ ਤਾਂ ਬੋਲੇ, ਛਾਨਣੀ ਕੀ ਬੋਲੇ ? ਜਿਸ ਵਿਚ ਨੌਂ ਸੌ ਛੇਕ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਛੱਜ ਨਾ ਬਹਾਰੀ ਤੇ ਕਾਹਦੀ ਭਠਿਆਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਕਾਰੀਗਰ ਪਾਸ ਕੰਮ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਹਥਿਆਰ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਰੀਗਰ ਕਾਹਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਯਾਰ, ਤੂੰ ਕਾਹਦਾ ਤਰਖਾਣ ਏਂ ! ਹਥਿਆਰ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਇਕ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਆਖੇ, "ਛਜ ਨਾ ਬਹਾਰੀ ਤੇ ਕਾਹਦੀ ਭਠਿਆਰੀ ?" (ਸੰ)

ਛਜਾ ਵੇ ਛੇ ਕਾਲਿਆ ! ਬਲੇ ਨੀ ਮਾਸੀ ਅਣਵਿਧੀਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਉੱਘਾ ਐਬੀ ਕਿਸੇ ਭਲੇਮਾਣਸ ਦੇ ਔਗੁਣ ਛਾਂਟੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਆਪਣੇ ਹਰਵਾਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਝਾਤੀ ਨਹੀਂ ਪਾਈ । ਪਰ ਸਭ ਪਤਵੰਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਗਾਂ ਲਾਹੁੰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹੋ । ਓਹੀਓ ਗਲ ਤੁਸਾਂ ਕੀਤੀ ਜਿਵੇਂ ਛਾਨਣੀ ਆਖੀ ਛਜ ਨੂੰ. "ਛੱਜਾ ਵੇ ਛੇਕਾਲਿਆ ।" ਛੱਜ ਬੋਲਿਆ, "ਬਲੇ ਨੀ ਮਾਸੀ ਅਣਵਿਧੀਏ ।" (ਸੰਗ੍)

ਛਡਿਆ ਗਿਰਾਂ ਫਿਰ ਲੈਣਾ ਕੀ ਨਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਤਿਆਗ ਹੀ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦ ਦੀਆਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਫੇਰੀਆਂ ਹਨ ਮੈਂ ਵੀ ਕਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਗਿਆ । ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਮਨਾਂ 'ਛਡਿਆ ਗਿਰਾਂ ਤੇ ਫਿਰ ਲੈਣਾ ਕੀ ਨਾਂ ।' (ਸੰਗ੍)

ਛਡੀ ਤੇਰੀ ਛਾਹ, ਸਾਨੂੰ ਕੁੱਤਿਆਂ ਤੋਂ ਛੁਡਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇ ਤਦ ਉਹ ਖਲਾਸੀ ਪਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਚਾਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਾਬਾ ਬਖਸ਼ੋ, ਮੈਨੂੰ । ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਨਾ ਲਗੋ । ਮੈਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦਾ ਤੁਹਾਥੋਂ । 'ਛਡੀ ਤੇਰੀ ਛਾਹ, ਸਾਨੂੰ ਕੁਤਿਆਂ ਤੋਂ ਛਡਾ' । (ਸੰਗ੍)

ਛਡੇ ਭਰਾ ਸਹੇੜੇ ਗੁਰਭਾਈ, ਟਪਣਾ ਸੀ ਟੋਇਆ ਡੁਬ ਮੋਏ ਵਿਚ ਖਾਈ ।

ਭਾਵ ;—ਕੰਮ ਕਰੇ ਸੁਖਾਲਾ ਹੋਣ ਨੂੰ ਉਲਟਾ ਔਕੜ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਕੁ ਮੋਹ ਫਾਤਮਾ ਦਾ ਫਿਰ ਪਿਆ ਤਦ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਮੋਹ ਹਾਨੀ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ । ਇਸੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਸਤਸੰਗੀ ਗ੍ਰਹਸਤ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । 'ਛਡੇ ਭਰਾ ਸਹੇੜੇ

ਗੁਰਭਾਈ, ਟਪਣਾ ਸੀ ਟੋਇਆ ਡੁਬ ਮੋਏ ਵਿਚ ਖਾਈ ।'

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਛਪੜ ਵਿਚੋਂ ਮਹਿੰ ਕਢਣੀ ਤੇ ਠਠੀ ਵਿਚੋਂ ਚੂਹੜਾ ਕਢਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ ;—ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਹੋਵੇ, ਉਥੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹਿਲਾਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੁੰਮਿਆਂ, 'ਛੱਪੜ ਵਿਚੋਂ ਮਹਿੰ ਕਢਣੀ ਤੇ ਠਠੀ ਵਿਚੋਂ ਚੂਹੜਾ ਕਢਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ ।' ਆਪਣੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਸ਼ੇਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਛਪੇ ਨਾਂਹਿ ਛਪਾਇਆ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੂਰਜ ਜਗ ਰੁਸ਼ਨਾਈ ।

ਭਾਵ :—ਉਘੱ ਚੀਜ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਰ ਘਰ ਬਾਬਾ ਪੂਜੀਏ
ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੁ ਆਈ ।'
ਛਪੇ ਨਾ ਛਪਾਇਆ
ਚੜਿਆ ਸੂਰਜ ਜਗ ਰੁਸ਼ਨਾਈ ।

(ਵਾਰਾਂ— ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਛਲੀ ਪੂਣੀ ਸਭ ਵਿਕਾਣੀ ਤੇ ਜੀ ਬਚਾ ਪਰਨੀਂ ਦੜਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਾਹਰ ਲੁਟਾ ਸ਼ੋਭਾ ਪਾਉਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀਆ ਧੁੰਮਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ, ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ । ਪਰ ਹੋਈ ਉਹ ਗਲ, ਅਖੇ ਛਲੀ ਪੂਣੀ ਸਭ ਵਿਕਾਣੀ ਜੀ ਬਚਾ ਪਰਨੀਂ ਦੜਿਆ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ

ਛਿੱਕਾ ਟੁਟਾ ਬਿਲੀ ਦੇ ਭਾਗੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪੁਜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਓ, ਤੁਸੀਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ । ਮੇਰੇ ਸੋਗ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੋ । 'ਬਿਲੀ ਦੇ ਭਾਗੀਂ ਛਿੱਕਾ ਟੁਟਾ' ਮੈਂ ਉਜੜਾਂਗਾ ਤਦੇ ਤੁਹਾਡੀ ਕੋਈ ਪੁਛ ਕਹੇਗਾ । (ਸੰਗ੍)

ਛਿੱਕੇ (ਦਾਖਾਂ) ਹਥ ਨ ਅਪੜੇ ਥੂ ਕੜੀ ਆਖੇ ।

ਭਾਵ :—ਚੀਜ਼ ਹਥ ਨਾ ਆਉਣ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿੰਦਣ ਲਗ ਪੈਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਤਾਂ ਨਿੰਦਣਾ ਹੀ ਹੋਇਆ । ਤੇਰੇ ਹਥ ਜੂ ਨਾ ਆਈ । ਅਖੇ 'ਛਿਕੇ ਹੱਥ ਨ ਅਪੜੇ ਥੂਹ ਕੋੜੀ ।' (ਸੰਗ੍)

ਛੂਨੀਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਡੁਬ ਮਰਣਾ ।

ਭਾਵ :—ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਮੂੰਹ ਛੁਪਾਣ ਦੀ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਤੋਂ ਲਾਹਨਤਾਂ ਪਈਆਂ ਉਸ ਨੂੰ, ਕਿਸੇ ਆਖਿਆ 'ਛੂਨੀ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਡੁਬ ਮਰ' ਕਿਸੇ ਆਖਿਆ 'ਮੂੰਹ ਤੇ ਕਾਲਖ ਮਲ ਲੈ' ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਸੀ । ਲੱਜਤ ਜੂ ਦਬ ਕੇ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । (ਸੰ)

ਛੇਕੜ (ਆਖਰ) ਬਚਾ ਮੂਲਿਆ ਤੁਧ ਹਟੀ ਬਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਪਾਸੇ ਹਥ ਮਾਰ ਕੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪੁਰਾਣਾ (ਤੇ ਘਟੀਆ) ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਥੇਰੇ ਪਾਪੜ ਵੇਲੇ, ਪਰ 'ਛੇਕੜ ਬਚਾ ਮੂਲਿਆ ਤੁਧ ਹਟੀ ਬਹਿਣਾ ।' ਜਿਥੋਂ ਤੁਰੇ ਸਾਂ' ਉਥੇ ਹੀ ਆ ਖੜੋਤੇ । (ਸੰਗ੍)

ਛੋਟਾ ਪਾਣੀ ਵੇਖ ਕੇ ਵੱਡਾ ਟਪ ਨਾ ਮਾਰ ।

ਭਾਵ: —ਕਿਸੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝ ਕੇ ਕਾਹਲੀ ਵਿੱਚ ਅਜੇਹਾ ਕੰਮ ਕਰ ਬਹਿਣਾ ਜਿਹੜਾ ਪਿਛੋਂ ਦੁਖੀ ਕਰ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚ—ਦਿਸਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਧੰਨੀ ਰਾਮ ਮਾੜੂਆ ਜਿਹਾ ਬੰਦਾ ਦੀਹਦਾ ਹੈ ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਤਕੜਾ ਹੈ । ਤੂੰ ਕਾਹਲੀ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਥ ਨਾ ਪਾ ਬਹੀਂ । ਛੋਟਾ ਪਾਣੀ ਵੇਖ ਕੇ, ਵਡਾ ਟਪ ਨਾ ਮਾਰ । (ਸੰਗੂ)

ਛੋਟਾ ਮੂੰਹ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮਾਮੂਲੀ ਹੈਸੀਅਤ ਦਾ ਆਦਮੀ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਗਲ ਕਰੇ ਜਾਂ ਗੱਪ ਮਾਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਰ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਅਗੇ ਜ਼ਿਕਰ ਤੇ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ । "ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਖਿਆਲ ਬਜਾ ਹੈ, ਪਰ ਛੋਟਾ ਮੂੰਹ, ਵਡੀ ਗਲ, ਮੈਨੂੰ ਅਜ ਵਰਗੀ ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜੀ ਮਿਲੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਗਲ ਦਸਣੋਂ ਕਦੀ ਨਾ ਰੁਕਦਾ ।"

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਛੋਟੀ ਨਾ ਵੇਖ, ਪਤਾਲ ਕਰੇ ਛੇਕ ।

ਭਾਵ :—ਹੋਵੇ ਮਾਮੂਲੀ ਆਦਮੀ ਪਰ ਗਲਾਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਕੀ ਦੀਆਂ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਗਿਠਮੁਠਣੀ ਨੋਂ ਸਰਥਾਜ ਜਿੱਨੀ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ ਉਨੀ ਅੰਦਰ ਹੈ । ਛੋਟੀ ਨਾ ਵੇਖ, ਪਤਾਲ ਕਰੇ ਛੇਕ, ਇਸ ਬਲਾ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀਆਂ । (ਸੰਗੂ)

ਛੋਡਹਿ ਅੰਨੁ ਕਰਹਿ ਪਾਖੰਡ ॥
ਨਾ ਸੋਹਾਗਨਿ ਨਾ ਓਹਿ ਰੰਡ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਅੰਨ ਦਾ ਖਾਣਾ ਛਡ ਕੇ ਪਾਖੰਡ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਸ ਇਸਤ੍ਰੀ ਵਾਂਗ ਹਨ ਜਿਹੜੀ ਨਾ ਸੋਹਾਗਣ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਰੰਡੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਛੋਡਹਿ ਅੰਨੁ ਕਰਹਿ ਪਾਖੰਡ ॥
ਨਾ ਸੋਹਾਗਨਿ ਨਾ ਓਹਿ ਰੰਡ ॥
ਜਗ ਮਹਿ ਬਕਤੇ ਦੂਧਾ ਧਾਰੀ ॥
ਗੁਪਤੀ ਖਾਵਹਿ ਵਟਿ ਕਾਸਾਰੀ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੋਂਡ ਕਬੀਰ)

ਛੋਲਿਆਂ ਦਾ ਬੋਹਲ ਗਧੇਂ ਰਾਖਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਬੇਇਤਬਾਰੀ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ, 'ਛੋਲਿਆਂ ਦਾ ਬੋਹਲ ਤੇ ਗਧੇਂ ਰਾਖਾ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਹੋਛੇ ਤੇ ਬੇਈਮਾਨ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਸੌਂਪਣ ਨਾਲ ਘਾਟਾ ਤਾਂ ਪੈਣਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗੂ)

ਛੋਲਿਆਂ ਨਾਲ ਘੁਣ ਪਿਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਭਾਵ ਵਡਿਆਂ ਦੇ ਭੇੜ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਵੀ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜੇ ਤਾਂ ਮਰੇ ਰਾਜ ਲੈਂਦੇ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਗ਼ਰੀਬ ਤਾਂ ਛੋਲਿਆਂ ਨਾਲ ਘੁਣ ਵਾਂਗ ਖਾਹ-ਮ-ਖਾਹ ਪੀਠੇ ਗਏ ਹਾਂ । ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਲੱਭਾ ?

(ਸੰਗੂ)

ਛੋਲੇ ਕੀ ਜਾਣਨ ਵਾਹ ਨੂੰ, ਤੇ ਸੰਢਾ ਕੀ ਜਾਣੇ ਗਾਹ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦਾ ਕੰਮ ਹੋਵੇ ਓਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਦੂਜਾ ਅੱਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ । ਤੁਸੀਂ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋਵੋਗੇ । ਛੋਲੇ ਕੀ ਜਾਣਣ ਵਾਹ ਨੂੰ ਤੇ ਸੰਢਾ ਕੀ ਜਾਣੇ ਗਾਹ ਨੂੰ । ਜਿਸ ਦਾ ਕੰਮ, ਓਹੀ ਸਾਜੇ । (ਸੰਗੂ)

ਛੋਲੇ ਝੋਬ ਕੇ ਕਢ ਲਈਦੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਕਰੜੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕੁਟ ਨਾਲ ਹੀ ਠੀਕ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੀਜਾ ਆਦਮੀ— ਓਹ ਭਈ ਭਾਂਗਾ ਅਗੇ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋਈ । ਛੋਲੇ ਝੰਬ ਕੇ ਕੱਢ ਲਈਦੇ ਨੇ । ਬੰਦੇ ਸਿੱਧੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ?

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਛੋੜਨਾ ਪੀਰ ਬਾਬਾ, ਪਕੜਨਾਂ ਜੁੰਮਾ ਜੁਲਾਹਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਸਿਆਣੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਤੂੰ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ ਭਾਈਵਾਲੀ ਛਡ ਕੇ ਰਾਮੇ ਨੂੰ ਹਟੀ ਤੇ ਨਾਲ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਈ । ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਰਾਮੇ ਨੇ ਕਿਨੇ ਘਰ ਡੋਬੇ ਹਨ । ਵਾਹ, ਛੋੜਨਾ ਪੀਰ ਬਾਬਾ ਪਕੜਨਾ ਜੁੰਮਾ ਜੁਲਾਹਿਆ । (ਸੰਗ੍)

ਛਾਂ ਬਦਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ।

ਭਾਵ :—ਬੰਦੇ ਦੀ ਉਮਰ ਬਦਲਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਵਾਂਗ ਛੇਤੀ ਬੀਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਛਾਂ ਬਦਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ
ਅਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਪਾੜਨਾ ਸੀਵਨਾ ਈ ।'

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਜ

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ ॥
ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੋਰੀ ਆਉ ॥

ਭਾਵ :—ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨਾ ਸਿਰ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਖੇਡਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ ॥
ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੋਰੀ ਆਉ ॥
ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ ॥
ਸਿਰ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ)

ਜਉ ਦਿਲ ਮਹਿ ਕਪਟ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰਹੁ, ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਈਐ ॥

ਭਾਵ :—ਜੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਧੋਖਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ, ਕਾਬੇ ਜਾਣ ਤੇ ਹਜ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਿਆ ਉਜੂ ਪਾਕੁ ਕੀਆ ਮੁਹੁ
ਧਇਆ ਕਿਆ ਮਸੀਤਿ ਸਿਰੁ ਲਾਇਆ ॥
ਜਉ ਦਿਲ ਮਹਿ ਕਪਟੁ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰਹੁ
ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਇਆ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ)

ਜਸ ਜੀਵਣਾ, ਅਪਜਸ ਮਰਣਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਨਾਲ ਜੀਣਾ, ਮੌਤ ਵਰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋ :—ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੌਤ ਆਈ ਸਮਝ ਕੇ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਡਰ ਗਿਆ । ਭਜ ਪਿਆ 'ਜਸ ਜੀਵਣਾ ਅਪਜਸ ਮਰਣਾ' ਸੋ ਮਰ ਚੁਕਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਕੀ ਜਿੰਦ ਬਾਕੀ ਹੈ ।

(ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਹਾਂ ਗੰਢ ਤਹਾਂ ਰਸ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਟੁਟੀ ਪ੍ਰੀਤ ਗੰਢਣ ਨਾਲ ਪਹਿਲੇ ਵਰਗਾ ਰਸ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭੈਣ ਜੀ ! ਜਿਥੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਫਰਕ ਆ ਜਾਵੇ, ਉਥੇ ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਵਰਗਾ ਸੁਆਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ । 'ਜਹਾਂ ਗੰਢ ਤਹਾਂ ਰਸ ਨਹੀਂ ।' (ਸੰਗ੍)

ਜਹਾਂ ਤੇ ਉਪਜਿਆ ਫਿਰ ਤਹਾਂ ਸਮਾਵੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੋਂ ਜੀਵ ਆਇਆ ਹੈ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਥੇ ਹੀ ਜਾ ਰ ਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਾਰੋਂ ਅਛਰ ਇਕ ਕਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਪੁ ਮੰਤ੍ਰ ਜਪਾਵੈ ॥
ਜਹਾਂ ਤੇ ਉਪਜਿਆ ਫਿਰ ਤਹਾਂ ਸਮਾਵੈ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜਹਾਂ ਦਾਣੇ ਤਹਾਂ ਖਾਣੇ ਨਾਨਕਾ ਸਚੁ ਹੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਰੋਜ਼ੀ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਖਾਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਕਿ ਨਥ ਖਸਮ ਹਥਿ ਕਿਰਤੁ ਧਕੇ ਦੇ ॥
ਜਹਾਂ ਦਾਣੇ ਤਹਾਂ ਖਾਣੇ ਨਾਨਕ ਸਚੁ ਹੇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਰਠ ਰਾਗ)

ਜਹਾਨ ਕਿਸੇ ਛਾਬੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਹਾਨ ਦੀ ਦੋ ਰੰਗੀ ਚਾਲ ਅੱਖਾ ਹੀ ਕਰੀ ਰਖਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਣੀ — ਦੀਵਾਨ ਜੀ, ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਬੜੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਚੇਤਾ ਰਖਣਾ 'ਜਹਾਨ ਕਿਸੇ ਛਾਬੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ । ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਟੀਕਾ ਟਿਪਣੀ ਕਰਨੀ ਹੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਜਹੇ ਸਿਰ ਤਹੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਦੁਖ ਤੇ ਦਰਦ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦੀ ਨੀਂਦਰ ਕਿਥੋਂ ? ਜਿਹੇ ਸਿਰ ਤਹੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ । (ਸੰ.)

ਜਗ ਆਇਆ ਸਭ ਕੋਈ ਮਰਸੀ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਅਸਥਿਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਰਬ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦੇਹ ਖੇਹ ਖਾਜ ਅਖਾਜ ਅਕਾਜ ਕਰਸੀ ।
ਜਗ ਆਇਆ ਸਭ ਕੋਈ ਮਰਸੀ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਜਗ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਆਰਸੀ, ਜੋ ਦੇਖੇ ਸੋ ਵੇਖ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਵਰਤੋਗੇ ਉਹਾ ਜਿਹਾ ਵਰਤਾਉ ਤੁਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ, 'ਜਗ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਆਰਸੀ, ਜੋ ਦੇਖੇ ਸੋ ਵੇਖ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਰਤੇਂਗਾ; ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਅਗੋਂ ਲੋਕੀਂ ਵਰਤਣਗੇ । (ਸੰਗ੍)

ਜਗ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕੋਈ ਜੀਉਂਦੇ (ਜਾਂ ਤਗੜੇ) ਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ, 'ਜਗ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ' ਮੋਇਆਂ ਗਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਵਿਸਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਜਗ ਨਾਲ ਚਲੇ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਪਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਚਲਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ !

ਵਰਤੋਂ :—ਲੋਕਾਚਾਰੀ ਨੂੰ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਨਿੰਦੇ ਪਰ ਅੰਤ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਤੁਰਨਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਹੈ ਵੀ ਠੀਕ ! 'ਜਗ ਨਾਲ ਚਲੇ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਪਲੇ' । (ਸੰਗ੍)

ਜਗ ਮਹਿ ਉਤਮ ਕਾਢੀਅਹਿ ਵਿਰਲੇ ਕੇਈ ਕੇਇ ।

ਭਾਵ :—ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜਿਸ ਨੋ ਇਹ ਵਥੁ ਦੇਇ ॥
ਜਗ ਮਹਿ ਉਤਮ ਕਾਢੀਅਹਿ ਵਿਰਲੇ ਕੇਈ ਕੇਇ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੂਜਰੀ ਰਾਗ)

ਜਗਤ ਮਹਿ ਝੂਠੀ ਦੇਖੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥

ਭਾਵ :—ਜਗਤ ਦਾ ਪਿਆਰ ਝੂਠਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਜਗਤ ਮਹਿ ਝੂਠੀ ਦੇਖੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥
ਅਪਨੇ ਹੀ ਸੁਖ ਸਿਉ ਸਭ ਲਾਗੇ
ਕਿਆ ਦਾਰਾ ਕਿਆ ਮੀਤ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਦੇਵ ਗੰਧਾਰੀ)

ਜਗੁ ਦੁਖੀਆ ਸੁਖੀਆ ਜਨੁ ਕੋਇ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਦੁਖੀ ਹੈ, ਵਿਰਲੇ (ਭਗਤ ਜਨ) ਹੀ ਸੁਖੀ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਗੁ ਦੁਖੀਆ ਸੁਖੀਆ ਜਨੁ ਕੋਇ ॥
ਜਗੁ ਰੋਗੀ ਭੋਗੀ ਗੁਣ ਰੋਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਜਗੋਂ ਜਹਾਨੋਂ ਬਾਹਰੀ, ਸਭ ਖ਼ਲਕਤ ਟਕਰ ਹਾਰੀ।

ਭਾਵ :—ਕੋਈ ਅਣਹੋਣੀ ਜਾਂ ਅਨੋਖੀ ਗੱਲ ਵੇਖਣ ਜਾਂ ਵਰਤਣ ਵਿਚ ਆਉਣੀ!

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹਨੂੰ ਕਿਉਂ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹੋ? ਉਹ ਬੜਾ ਅੱਖੜ ਤੇ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ। 'ਜਗੋਂ ਜਹਾਨੋਂ ਬਾਹਰੀ, ਸਭ ਖ਼ਲਕਤ ਟਕਰ ਹਾਰੀ'। ਉਸ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਉਣਾ ਫਜ਼ੂਲ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਸੋਨੇ ਦਾ ਥਲਾ ਪਿਤਲ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਬਾਹਰੋਂ ਚੰਗਾ, ਵਿਚੋਂ ਭੈੜਾ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਟ ਸੋਨੇ ਦਾ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਥਲਾ ਪਿਤਲ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਇਤਬਾਰ ਕਰੇ ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ। ਸੌਹੁੰ ਦੋਏ ਹਥੀਂ ਲੁਟ ਕੇ ਲੈ ਗਏ।

(ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਕਮਲਾ, ਯਮਲਾ ਖ਼ੁਦਾ ਨੂੰ ਲੈ ਗਏ ਚੋਰ।

ਭਾਵ :—ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝਣਾ, ਪਰ ਬਾਹਿਰ ਮੁਖੀ ਭੋਲਾ ਜਾਂ ਪਾਗਲ ਬਣ ਬਹਿਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਕੀ ਪੁਛਿਆ ਏ ਤੂੰ? ਉਸ ਦੀ ਗਲ੍ਹ ਤੇ ਹੌਲਾ ਜਿਹਾ ਧੱਪਾ ਮਾਰ ਕੇ ਮੋਹਨੀ ਬੋਲੀ, 'ਜਟ ਕਮਲਾ ਖ਼ੁਦਾ ਨੂੰ ਲੈ ਗਏ ਚੋਰ' ਅਠ ਦਿਨ ਖਪਦਿਆਂ ਤੇ ਸਮਝਾਦਿਆਂ ਹੋਇ ਨੇ, ਅਜੇ ਕਹਿੰਦੀ ਏ ਕਿ ਕੀ ਪੁਛਨੀ ਏਂ?

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣਨ ਕੋਕਲੇ ਪਦ ਬਹੇੜੇ ਖਾਹ। ਜਾਂ ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਨਣ ਗੁਲਗਲੇ ਪਦ ਬਹੇੜੇ ਖਾਹ।

ਭਾਵ :—ਮੂਰਖ ਕੀ ਜਾਣੇ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦਾ ਭੇਦ? ਸ਼ਹਿਰੀਏ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਜਟਾਂ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਅਖਾਣ ਉਨਾਂ ਦੀ ਮੂਰਖਤਾ ਦਸਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਆਓ ਉਰਸ਼ੀ ਦੇਵੀ', ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਪਿਛਾਂਹ ਪਰਤ ਕੇ ਕਿਹਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਬੜਾ ਚਜ ਏ ਪਿਕਚਰ ਵੇਖਣ ਦਾ "ਜਟ ਕੀ ਜਾਣੇ ਕੋਕਲੇ ਤੇ ਪਦ ਬਹੇੜੇ ਖਾਹ'।

(ਗੰਗਾ ਜਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣੇ ਗੁਣ ਨੂੰ, ਲੋਹਾ ਕੀ ਜਾਣੇ ਘੁਣ ਨੂੰ?

ਭਾਵ :—ਜਟ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਕੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਪਰ 'ਜਟ ਕੀ ਜਾਣੇ ਗੁਣ ਨੂੰ, ਲੋਹਾ ਕੀ ਜਾਣੇ ਘੁਣ ਨੂੰ' ਤੁਸਾਂ ਮੇਰੀ ਉਕੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣੇ, ਲੌਂਗਾਂ ਦਾ ਭਾ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਔਖੇ ਮਾਮਲੇ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਅਸਮਰਥ ਹੋਵੇ, ਜਾਂ ਕਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਪਰਖ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਰਿਆਮ—ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣਨ ਲੌਂਗਾਂ ਦਾ ਭਾ। ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਆਪੇ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਕਲ ਆਵੇਗੀ। ਹੱਛਾ, ਬਾਊ ਜੀ, ਮੈਂ ਚਲਦਾ ਹਾਂ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜੱਟ ਗੰਨਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ, ਭੇਲੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਨਾ ਦੇਣੀ ਪਰ ਮੌਜ ਵਿਚ ਆਕੇ ਕੀਮਤੀ ਜਾਂ ਵਡਮੁਲੀ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਦੇਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰਾ ਵੀ ਭੈਣ, ਅਜਬ ਹੀ ਸੁਭਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਤੂੰ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਮੌਜ ਵਿਚ ਜਦ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵਡ-ਮੁਲੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਝਟ ਦੇ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਤੇਰਾ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਜਟ ਗੰਨਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ, ਭੇਲੀ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਸਾਲੇ, ਕਰਦੇ ਘਾਲੇ ਮਾਲੇ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਆਪੋ ਵਿਚ ਮਿਲਕੇ ਗੰਢ ਤੁਪ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਚਲਣ ਦੇਂਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਆਓ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਗੜਿਆਂ ਝਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ। ਜਟ ਜਟਾਂ ਦੇ ਸਾਲੇ, ਕਰਦੇ ਆਲੇ ਮਾਲੇ। ਇਹ ਤੁਸਾਡੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਣਗੇ। (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਤੇ ਭੱਲੂ ਨਰੈਣ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਜਟ ਸਦਾ ਜਟ ਦਾ ਹੀ ਪਖ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਹੀ ਹੋਈ 'ਜਟ ਜਟਾਂ ਦੇ ਤੇ ਭੋਲੂ ਨਰੈਣ ਦਾ' ਮੇਰੀ ਕਿਸੇ ਵਾਤ ਨਾ ਪੁਛੀ ਤੇ ਉਹ ਆਪੋ ਵਿਚ ਇਕ ਮਿਕ ਹੋ ਗਏ। (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਤੇ ਸੰਢੇ ਦਾ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਭਾਵ :—ਜਟ ਤੇ ਸੰਢੇ ਦਾ ਸੁਭਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਹਰਨਾਮੇ ਜੱਟ ਨਾਲ ਖਹਿਬੜਨ ਤੋਂ ਹਟ ਜਾਉ 'ਜੱਟ ਤੇ ਸੰਢੇ ਦਾ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ' ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇਗਾ। (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਤੋਂ ਰਾਜ ਨਹੀਂ, ਮੋਠੋ ਕਾਜ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਛੋਟੇ ਪਾਸੋਂ ਵਡੀ ਆਸ ਰਖੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਇਸ ਮਰਦੂਦ ਪਾਸੋਂ ਤੁਸੀਂ ਐਡੀ ਵੱਡੀ ਆਸ ਨਾ ਰਖੋ। ਜਟ ਤੋਂ ਰਾਜ ਨਹੀਂ, ਮੋਠੋਂ ਕਾਜ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ (ਮੂਰਖ) ਦਾ ਹਾਸਾ, ਭੰਨ ਸੁਟੇ ਪਾਸਾ।

ਭਾਵ :—ਮੂਰਖ ਪਾਸੋਂ ਮਖੌਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਮਖੌਲ ਨਾ ਕੀਤਾ ਕਰੋ, ਇਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ। ਅਖੇ 'ਜੱਟ ਦਾ ਹਾਸਾ ਤੇ ਭੰਨ ਸੁਟੇ ਪਾਸਾ'। ਹਾਸੇ ਹਾਸੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਨ ਤੋੜ ਦੇਵੇਗਾ। (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਨਾ ਜਾਣੇ ਗੁਣ ਕਾਰਾ, ਚੰਨਾ ਨਾ ਜਾਣੇ ਵਾਹ, ਉਸਦਾ ਗੁਰੂ ਸੁਹਾਗਾ, ਉਸਦਾ ਗੁਰੂ ਸ਼ਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਟ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗਾਹਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਨਾ ਛੱਲੇ ਚੰਗੀ ਵਾਹੀ ਸੰਗਦੇ ਹਨ। ਜਟ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵਸ ਪਿਆਂ ਸੂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਛੱਲੇ ਸੁਹਾਗੇ ਨਾਲ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ — ਨਬੇਰਦਾਰ ਜੀ ! ਜਟ ਨੇ ਮਿਠਤ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਜੇ ਆਉਣਾ, ਤੁਸੀਂ ਰਤਾ ਲਾਂਭੇ ਹੀ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣਾ। 'ਜੱਟ ਨਾ ਜਾਣੇ ਗੁਣਕਾਰਾ, ਚੰਨਾ ਨਾ ਜਾਣੇ ਵਾਹ, ਉਸਦਾ ਗੁਰੂ ਸੁਹਾਗਾ, ਉਸਦਾ ਗੁਰੂ ਸ਼ਾਹ ।' ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਾਂਗਾ । (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਪਿਲਾਈ ਲੱਸੀ ਤੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾਈ ਰੱਸੀ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਲਾਭ ਦੇਕੇ ਉਸਦਾ ਬਹੁਤਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹੀ ਗਲ ਬੀਤੀ ਅਖੇ 'ਜੱਟ ਪਿਲਾਈ ਲੱਸੀ ਤੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਈ ਰੱਸੀ ।' ਮਮੂਲੀ ਜਿਹੇ ਲਾਭ ਪਿਛੇ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਘਾਣ ਕਰਵਾ ਲਿਆ । (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਫੱਟ ਬਿਨ ਬਧਿਆ ਕਦੀ ਨਾ ਆਵੇ ਰਾਸ । ਜਾਂ ਜੱਟ, ਪੱਟ ਤੇ ਫੱਟ ਬੱਧੇ ਹੀ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :—ਜਟ ਤੇ ਜ਼ਖਮ ਨੂੰ ਜੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਖੀਏ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ਹੋਈਦਾ ਹੈ । ਨਹੀਂ ਤੇ ਖਰਾਬੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੱਟ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਏ । ਨਰਮ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹੱਦ ਮੰਨਦਾ ਏ । ਪਰ ਜਦੋਂ ਰੱਜ ਆਇਆ, ਇਹ ਚੌੜ ਹੋਇਆ । ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਅਖਾਣ ਵੀ ਏ 'ਜੱਟ, ਫੱਟ ਬਿਨ ਬਧਿਆ ਕਦੀ ਨਾ ਆਵੇ ਰਾਸ ।' (ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਪ੍ਰਿ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਜੱਟ ਫੱਟ ਤੇ ਬਕਰਾ, ਚੌਥੀ ਵਿਧਵਾ ਨਾਰ, ਇਹ ਚਾਰੇ ਭੁਖੇ ਭਲੇ, ਰਜੇ ਕਰਨ ਵਿਕਾਰ ਜਾਂ ਜੱਟ, ਬੈਲ ਤੇ ਬਕਰਾ ਚੌਥੀ ਭੈੜੀ ਨਾਰ, ਚਾਰੇ ਹੀ ਭੁਖੇ ਭਲੇ ਰਜੇ ਕਰਨ ਵਿਗਾੜ ।

ਭਾਵ :—ਜਟ ਭੈੜੀ ਜਨਾਨੀ ਵਾਂਗ ਭੁਖਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਰੱਜ ਕੇ ਖਰੂਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੱਟ ਭੁਖਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਰੱਜ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜੀਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ । 'ਜੱਟ ਬੈਲ, ਤੇ ਬਕਰਾ, ਚੌਥੀ ਭੈੜੀ ਨਾਰ, ਚਾਰੇ ਹੀ ਭੁਖੇ ਭਲੇ, ਰੱਜੇ ਕਰਨ ਵਿਗਾੜ ।' (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਮਹਿਆਂ, ਸੰਸਾਰ ਕਬੀਲਾ ਗਾਲਣਾ ।

ਭਾਵ :—ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਖਰਚ ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕੁਕੜ, ਕਾਂ, ਕੰਬੋ ਕਬੀਲਾ ਪਾਲਦੇ,
ਜੱਟ ਮੈਹਾਂ, ਸੰਸਾਰ ਕਬੀਲਾ ਗਾਲਦੇ,'

(ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਮਲੂਕ, ਤਲਰੂਆ ਰੁਮਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਹਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਨਖਰਾ ਬਾਹਲਾ ਦਸਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੰਤੋ — ਅੜੀਏ ! ਤੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਰਾਹ ਦੀ ਗਲ ਕਰ, ਤੇਰੀ ਵੀ ਤਾਂ ਇਹੀ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਜੱਟ ਮਲੂਕ; ਤਲਰੂਆ ਰੁਮਾਲ ।' (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਮੋਇਆ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ, ਜਾਂ ਕਿਰਿਆ ਹੋਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਟ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਤਕੜਾਈ ਤੇ ਜੀਣ ਦਾ ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਦਸਿਆ ਹੈ ; ਭਾਵ, ਜਟ ਨੂੰ ਹਾਰ ਸੌਖੇ ਕੀਤੇ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ, ਮੈਂ ਹਾਰਕੇ ਨੱਠ ਜਾਵਾਂਗਾ ? ਨਹੀਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ 'ਜੱਟ ਮੋਇਆ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ, ਜਾਂ ਕਿਰਿਆ ਹੋਵੇ ।' ਅਜੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਕੋਈ ਦਸਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਯਾਰ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਗ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਔਖੇ ਸਮੇਂ ਜਦ ਜਟ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜੱਟ ਯਾਰ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਗ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ।' ਕੀ ਭਰੋਸਾ ਏ ਜੱਟ ਦੀ ਯਾਰੀ ਦਾ ? (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਵਜਾਵੇ ਤੂਤਾ, ਉਹ ਵੀ ਬੁਰਾ, ਬਾਹਮਣ ਦੇ ਹਥ ਛੁਰਾ, ਉਹ ਭੀ ਬੁਰਾ, ਚੇਤ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਗੇ ਪੁਰਾ ਉਹ ਭੀ ਬੁਰਾ ।

ਭਾਵ :—ਚੇਤ ਵਿਚ ਪੁਰਾ ਵਗਣਾ, ਬਾਹਮਣ ਹਥ ਛੁਰਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਜਟ ਦਾ ਤੂਤੀਆਂ ਵਜਾਉਣਾ ਮਾੜੀ ਗਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ— ਪੰਡਤ ਜੀ ! ਇਹ ਚੇਤ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਹੈ, ਪੁਰਾ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਸੁਖ ਹੋਵੇ ਸਹੀ । 'ਜੱਟ ਵਜਾਵੇ ਤੂਤਾ, ਉਹ ਵੀ ਬੁਰਾ, ਬਾਹਮਣ ਦੇ ਹੱਥ ਛੁਰਾ, ਉਹ ਵੀ ਬੁਰਾ, ਚੇਤ ਮਹੀਨੇ ਵਗੇ ਪੁਰਾ, ਉਹ ਵੀ ਬੁਰਾ ।'ਪਤਰੀ ਤਾਂ ਕਢਕੇ ਵੇਖੋ ।

(ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਵੱਧੇ, ਤਾਂ ਰਾਹ ਬੱਧੇ, ਕਿਰਾੜ ਵਧੇ ਤਾਂ ਜੱਟ ਬੱਧੇ ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹਨ । ਜਟ ਵਧੇ, ਤਾਂ ਆਕੜ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਰਾਹ ਮਲ ਖਲੋਂਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਕਿਰਾੜ ਵਧੇ, ਤਾਂ ਜਟਾਂ ਨੂੰ ਲੁਟਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੌਧਰੀ ਜੀ, ਜੱਟ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਹੀ ਨਸੀ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਣ ਜੋਗੇ ਹਨ । 'ਜੱਟ ਵੱਧੇ ਤਾਂ ਰਾਹ ਬੱਧੇ, ਕਰਾੜ ਵੱਧੇ ਤਾਂ ਜੱਟ ਬੱਧੇ ।'

(ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਵਿਗਾੜੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਨਾਲ, ਜਾਂ ਬੋਲੇ ਤਾਂ ਕੱਢੇ ਗਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਟ ਦਾ ਲੜਾਕਾ ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ— ਮੇਘ ਸਿੰਘ ! ਸਿਆਣੇ ਵਿਆਣੇ ਹੋਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਗਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ 'ਜੱਟ ਵਿਗਾੜੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਨਾਲ ਜਾਂ ਬੋਲੇ ਤਾ ਕਢੇ ਗਾਲ । (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟਾਂ ਸੌਦੇ ਖੱਟੀ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਕਰਨ ਰਾਜ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਰਾੜ ਜਟਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕਮਾਈ ਤਾਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਆਪਣਾ ਧਨ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹ ਕਾਜ (ਜਾਂ ਜਗ ਦਿਖਲਾਵੇ) ਉਤੇ ਲੁਟਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਖਤਰੀਆਂ ਦੀ ਖੱਟੀ ਵੀ ਜਿਸ ਜਿਸ ਭਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਭਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । 'ਜੱਟਾਂ ਸੌਦੇ ਖੱਟੀ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਕਰਨ ਕਾਜ ।' ਸਾਰੀ ਕਮਾਈ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਉਤੇ ਹੀ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍)

ਜੱਟੀ ਫਸਾਈ ਅੱਟੀ, ਕਿਰਾੜ ਫੁਸਾਈ ਵੱਟੀ ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟੀ ਤਾਂ ਸੂਤ ਗਿਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਭਾਰ ਵਧ ਜਾਏ, ਪਰ ਕਿਰਾੜ ਅਗੋਂ ਆਪਣੇ ਵਟਿਆਂ ਦਾ ਤੋਲ ਵਧਾਕੇ ਉਸਨੂੰ ਫਿਰ ਵੀ ਘਾਟੇ ਵਿਚ ਰਖਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸੀਂ ਖਤਰੀ ਨਹੀਂ ਲਈ ਜੱਟਾਂ ਤੋਂ । ਜੱਟੀ ਫਸਾਈ ਅੱਟੀ ਕਿਰਾੜ ਫੁਸਾਈ ਵੱਟੀ ।' ਅੰਤ ਨੂੰ ਖੱਟੀ ਖਤਰੀ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਰੰਨ । ਜਾਂ ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਭਾਬੀ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗਣਾ ਪਵੇ ਜਾਂ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਕਰਨੀ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਰੰਨ ਹੋਏ ਕੀ ਕਰੀਏ । ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਜੋ ਕਰਨਾ ਹੋਇਆ ।

(ਚਿਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਣੇ ਜਣੇ ਦੀ ਲਕੜੀ, ਇਕ ਜਣੇ ਦਾ ਬੋਝ ।

ਭਾਵ :—ਇਕੱਠੇ ਮਿਲਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਰਕਤ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਪੈਸਾ ਪੈਸਾ ਮੰਗ ਕੇ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਰੁਪਈਏ ਇਕਠੇ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ । ਜਣੇ ਜਣੇ ਦੀ ਲਕੜੀ ਇਕ ਜਣੇ ਦਾ ਬੋਝ' ਬਣ ਗਈ । (ਸੰਗ੍)

ਜੱਥਾ ਕਾਲੀਂ, ਤਥਾ ਧੌਲੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਅਵਸਥਾ ਜਾਂ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਟੁਕਮਣੀ—ਸਸੀ ! ਤੁਸੀਂ ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਸਾਓ ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹੁਣ ਬੁਢੇਪੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਹੋ, ਤੁਸਾਡਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਜੱਥਾ ਕਾਲੀ, ਤੱਥਾ ਧੌਲੀ' ਰਤਾ ਜਿਨਾ ਵੀ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ । (ਸੰਗ੍)

ਜਥਾ ਰਾਜਾ ਤਥਾ ਪਰਜਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਹੋਵੇ, ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਪਰਜਾ ਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਭੋਂ ਪੱਛਮੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਸਫਾਈ ਸਿਖਾਈ ਹੈ ਤੇ 'ਜਥਾ ਰਾਜਾ ਤਥਾ ਪਰਜਾ' ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਜਦ ਤਕ ਸਾਸ ਤਦ ਤਕ ਆਸ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਸਵਾਸ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਬਚ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ ਬੱਝੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਿਕੀ ਦਾ ਹਾਲ ਮਾੜਾ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ 'ਜ ਦ ਤਕ ਸਾਸ ਤਦ ਤਕ ਆਸ' । ਮਤਾਂ ਰੱਬ ਖੈਰ ਹੀ ਕਰੇ । (ਸੰਗ੍)

ਜਦ ਤੋਂ ਜੰਮੇ ਬੋਦੀਉਂ ਲੰਮੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਭੈੜੀ ਆਦਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਕੌਰ—ਮਾਸੀ ਜੀ ! ਅਫੀਮ ਦੀ ਚੰਦਰੀ ਆਦਤ ਕਦ ਤੋਂ ਪਾ ਲਈ ਸੇ ? ਮਾਸੀ—ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਓ । 'ਜਦ ਤੋਂ ਜੰਮੇ ਬੋਦੀਓਂ ਲੰਮੇ ।' ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ ਹੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਰਿਹਾ ਏ ।

(ਸੰਗ੍)

ਜਦ ਦਰਗਾਹੇ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਏ ਤਾਂ ਮਜੌਰਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਕੀ ਪੁਛਣਾ ?

ਭਾਵ :—ਜਦ ਪੂਜਣ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ ਤਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਰਤੀ — ਸਾਥੀਆ, ਜਦ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਹੀ ਅਪੜਨਾ ਹੈ, ਤਦ ਗਾਮੇ ਮਾਹਜੇ ਦੀ ਕੀ ਮੁਥਾਜੀ ? ਜਦ ਦਰਗਾਹੇ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਏ ਤਾਂ ਮਜੌਰਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਕੀ ਪੁਛਣਾ ?

(ਸੰਗ੍)

ਜਦ ਦੇ ਜੰਮੇ ਚੰਦਰਭਾਨ, ਚੁਲ੍ਹੇ ਅਗ ਨਾ ਮੰਜੇ ਵਾਣ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਜੰਮਨ ਨਾਲ (ਜਾਂ ਮੇਲ ਸਮੇਂ ਤੋਂ) ਘਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਮਾੜੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਖੀ—ਭੈਣ ! ਬੁਰਾ ਨਾ ਜਾਣੀ, ਜਦ ਤੋਂ ਇਹ ਮੁੰਡਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਦ ਤੋਂ ਹਥ ਪਿਛੇ ਹੀ ਪਿਛੇ ਹੈ । ਅਖੇ 'ਜਦ ਤੋਂ ਜੰਮੇ ਚੰਦਰ ਭਾਨ ਚੁਲੇ ਅਗ ਨਾ ਮੰਜੇ ਵਾਣ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍)

ਜਦ ਰੱਬ ਦੇਣ ਰਗਦਾ ਏ, ਛੱਤ ਪਾੜ ਕੇ ਦੇਂਦਾ ਏ।

ਭਾਵ :—ਰਬ ਦੇਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਸੌ ਰਾਹ ਕਢ ਕੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਨਤੇ ਨੂੰ ਇਹ ਕੰਮ ਕਾਹਦਾ ਔਖਾ ਸੀ। ਦਿਲ ਹੀ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬੜਾ ਖੁਸ਼, ਆਖੇ ਸਚਮੁਚ 'ਜਦੋਂ ਰਬ ਦੇਣ ਲਗਦਾ ਏ ਛਤ ਪਾੜ ਕੇ ਦੇਂਦਾ ਏ।'

(ਅਦਬੀ ਅਫ਼ਸਾਨੇ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਜਦੋਂ ਸਪ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਏ, ਚੋਰਾਹੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਸੌਂਦਾ ਏ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਾੜੇ ਦਿਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਖਹਿਬੜਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋ :—ਨਵਾਬ ਅੱਛਾ ਇਹ ਗਲ? ਜਦੋਂ ਸਪ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਏ, ਚੋਰਾਹੇ ਵਿਚ ਆ ਆ ਕੇ ਸੌਂਦਾ ਏ, ਗਿਦੜ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਭਉਂਦਾ ਏ, ਕੀੜੀਆਂ ਨੂੰ ਖੰਭ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਜਦੋਂ ਸਿਆਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਮਤ ਆਵੇ ਜਿੰਦੜੀ ਨਾਲ ਮਥਾ ਲਾਂਦੇ ਨੇ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਬਾਬੂ ਫੀਰੋਜ਼ ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ਼)

ਜਦੋਂ ਗਿਦੜ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਏ, ਜੱਟ ਦੀ ਮਹੋੜੀ ਨਾਲ ਆ ਖਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਭੈੜੇ ਦਿਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਖਾਹ-ਮਖਾਹ ਡਾਢੇ ਨਾਲ ਛੇੜਖਾਨੀ ਕਰ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਸੂ—ਜਦੋਂ ਗਿਦੜ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਏ ਜੱਟ ਦੀ ਮੋਹੜੀ ਨਾਲ ਆ ਖਹਿੰਦਾ ਏ। ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਸਹੀ ਕੀ ਬਣਦਾ ਏ।

[ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ]

ਜ਼ਨ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਤੇ ਦਲੀਚਾ ਖਰਾਬ।

ਭਾਵ—ਜਦ ਮਰਦ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਬਣ ਬਹੇ ਤੇ ਜ਼ਨਾਨੀ ਘਰ ਵਲ ਉੱਕਾ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ—'ਜ਼ਨ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਤੇ ਦਲੀਚਾ ਖਰਾਬ', ਜ਼ਨਾਨੀ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਖੂਹਾ ਚੌੜ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਨ (ਨਾਂ) ਵੱਡਾ, ਦੇਹ ਸੁੰਜ।

ਭਾਵ—ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਸ਼ੂਕਾ ਸ਼ਾਂਕੀ ਬੜੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ "ਜਨ ਵੱਡਾ, ਦੇਹ ਸੁੰਜ'। ਪਲੇ ਠੀਕਰੀਆਂ, ਨਾਉਂ ਨਰੈਣ ਦਾਸ। ਬੱਸ ਚੁਪ ਹੀ ਭਲੀ ਹੈ।(ਸੰਗ੍)

ਜਨਮ ਨਾ ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਸਵਾਧਾ ਵਿੰਗ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਤਾ ਕਦੇ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਠੀਕ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ?

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਵਰਨ—ਕਾਕੀ ਜੇ ਤੂੰ ਕੰਮ ਕਟਦੀ ਰਵੇਂ ਤਾਂ ਜਾਚ ਵੀ ਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਠੀਕ ਹੋ ਪੈਣ। ਪਰ ਤੇਰਾ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਜਨਮ ਨਾ ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਤੇ ਸਵਾਧਾ ਵਿੰਗ' ਹੁਣ ਦੋਸ਼ ਕਿਸ ਨੂੰ ਦੇਈਏ? (ਸੰਗ੍)

ਜਨਮ ਨਾਂ ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਤੇ ਸਿਰ ਬੁਕ ਬੁਕ ਲੀਖਾਂ।

ਭਾਵ :—ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਜੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਲ ਮਾੜਾ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਾਰਬਤੀ—ਭੈਣ ਲੱਛਮੀ; ਤੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਵਿਗਾੜਨਾ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨੇ ਆਪੇ ਹੋਇਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਨਮ ਨਾ ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਬੁਕ ਬੁਕ ਲੀਖਾਂ, ਤਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਹੀ ਹੋਈਆਂ। (ਸੰਗ੍)

ਜ਼ਨਾਨੀ ਦੀ ਮੱਤ ਖੁਰੀ ਪਿਛੇ ।

ਭਾਵ—ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਜਦ ਸਿਆਣਪ ਤੋਂ ਕੰਮ ਨਾ ਲੈਣ ਤੇ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਦੇਣ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਪੁਰਾਣਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ ;—

ਲ੍ਯਾਨਤ ਸਾਡੀ ਅਕਲ ਨੂੰ, ਖੁਰੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੱਤ ।
ਸਾਇਤ ਵੇਲਾ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵੇ ਵੱਤ ।

[ਮੁਕਬਲ ਸ਼ਾਹ]

ਜਬ ਹੀ ਨਿਰਧਨੁ ਦੇਖਿਓ ਨਰ ਕਉ ਸੰਗੁ ਛਾਡਿ ਸਭ ਭਾਗੇ ॥

ਭਾਵ :—ਜਦ ਆਦਮੀ ਗ਼ਰੀਬ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਸਾਥ ਛਡਕੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਦਾਰਾ ਮੀਤ ਪੂਤ ਸਨਬੰਧੀ
ਸਗਲੇ ਧਨ ਸਿਉ ਲਾਗੇ ॥
ਜਬ ਹੀ ਨਿਰਧਨ ਦੇਖਿਓ ਨਰ ਕਉ
ਸੰਗੁ ਛਾਡਿ ਸਭਿ ਭਾਗੇ ॥

[ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ–ਸੋਰਠ ਰਾਗ]

ਜਬ ਧਾਰੈ ਕੋਊ ਬੈਰੀ ਮੀਤੁ ॥ ਤਬ ਲਗ ਨਿਹਚਲੁ ਨਾਹੀ ਚੀਤ ॥

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਬੰਦਾ ਦੋਸਤ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਬਣਾਉਨ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਲਗਾ ਰਹਿਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਤਕ ਇਸ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਜਾਂ ਟਿਕਾਉ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਬ ਧਾਰੈ ਕੋਊ ਬੈਰੀ ਮੀਤੁ ॥
ਤਬ ਲਗ ਨਿਹਚਲੁ ਨਾਹੀ ਚੀਤੁ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੁਖਮਨੀ)

ਜਬ ਲਗ ਸਿੰਘ ਰਹੇ ਬਨ ਮਾਹਿ ॥ ਤਬ ਲਗੁ ਬਨੁ ਫੂਲੇ ਹੀ ਨਾਹਿ ॥

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਹੰਕਾਰ ਰੂਪ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ੂਰ ਰੂਪੀ ਬਨ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਤਾਈਂ ਇਹ ਸ਼ੂਰ ਪਰਫੁੱਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਬ ਲਗ ਸਿੰਘ ਰਹੇ ਬਨ ਮਾਹਿ ॥
ਤਬ ਲਗੁ ਬਨੁ ਫੂਲੈ ਹੀ ਨਾਹਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਭੈਰਉ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਜਬ ਲਗੁ ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਕਰੈ ॥ ਤਬ ਲਗੁ ਕਾਜੁ ਏਕੁ ਨਹੀ ਸਰੈ ॥

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਬੰਦਾ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਮਤਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੇਰੇ ਜੀ ਨੂੰ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਹੈ...ਹੁਣ ਇਹ 'ਮੇਰੀ' ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਾਕ ਹੈ :—ਜਬ ਲਗੁ ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਕਰੈ ॥ ਤਬ ਲਗੁ ਕਾਜੁ ਏਕੁ ਨਹੀ ਸਰੈ ॥

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਮਾਤ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ ਬਰਕਤ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਮਾਤ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ' ਜਿਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਵੀ ਚਾਰ ਬੰਦੇ ਰਲ ਕੇ ਕਰਨ, ਉਹ ਸੌਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜ਼ਮਾਨੇ ਨੂੰ ਹੀ ਅੱਗ ਲਗ ਗਈ ਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਨਾ ਸੁਣੇ ਜਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਉਲਟੀ ਹੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇੰਦਰ—ਬਸ ਇਕ ਤੂੰ ਹੀ ਚਤਰ ਜੰਮ ਪਿਆ । ਹੋਰ ਤਾਂ ਸਭ ਮੂਰਖ ਬਣ ਗਏ (ਗੁਸੇ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਫੇਰ ਕੇ) ਬੱਚਾ, ਤੇਰੇ ਵਸ ਦੀ ਗਲ ਨਹੀਂ, ਜ਼ਮਾਨੇ ਨੂੰ ਅਗ ਲਗੀ ਹੋਈ ਏ । ਪੜ੍ਹ, ਲਿਖ ਕੇ, ਖੋਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਤ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

[ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ]

ਜ਼ਮੀਨ ਓਹੋ ਰਾਣੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਪਾਣੀ ।

ਭਾਵ :—ਪੈਲੀ ਉਹੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! 'ਜ਼ਮੀਨ ਓਹੋ ਰਾਣੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਪਾਣੀ'; ਪਾਣੀ ਬਾਝੋਂ ਖੇਤੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਵਾਹ ਤੇ ਖੰਡ ਖੀਰ ਖਾਹ । ਵੇਖੋ :—ਜਿਨੀ ਗੋਡੀ ਉੱਨੀ ਡੋਡੀ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੀ ਵਾਹੀ ਕਰੋ ਤੇ ਰਜ ਕੇ ਖਾਓ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੌਲਤਾਂ ! ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੋ, ਅਖੇ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਵਾਹ ਤੇ ਖੰਡ ਖੀਰ ਖਾਹ ! ਜਿੱਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰੇਂਗਾ ਓਨਾ ਹੀ ਫਲ ਪਾਏਂਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਰ ਆਈ ਜੋਬਨਿ ਹਾਰਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਬੁਢੇਪਾ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਜੋਬਨ ਚਲਾ ਗਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਰਿ ਫੁਰਮਾਇਸ ਖਾਇਆ
ਵੇਖ ਮਹਲਤਿ ਮਰਣੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ॥
ਜਰੁ ਆਈ ਜੋਬਨਿ ਹਾਰਿਆ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਜ਼ਰ, ਜੋਰੂ, ਜ਼ਮੀਨ, ਤਿਨੇ ਅਪਤਾ ਦਾ ਮੂਲ ।

ਭਾਵ :—ਧਨ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ, ਹਰ ਲੜਾਈ ਦਾ ਮੂਲ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚ—ਸਜਨੋ ! ਸਾਰੇ ਸਿਆਪੇ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਤਾਂ ਜਾਨਕੀ ਹੀ ਹੈ ਨਾ, ਇਸ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਨਿਪਟ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸੁਲਾਹ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ । ਜ਼ਰ; ਜੋਰੂ, ਜ਼ਮੀਨ ਤਿਨੇ ਅਪਤਾ ਦਾ ਮੂਲ' ਸੋ ਜਾਨਕੀ ਵਾਲਾ ਮਾਮਲਾ ਪਹਿਲਾ ਨਿਜਠੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜ਼ਰ ਬਿਨਾਂ ਇਸ਼ਕ ਟੈਂ ਟੈਂ ।

ਭਾਵ :—ਪੈਸੇ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਸੁਆਦ ਨਹੀਂ ਮਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੱਠ ਗਈ ਏ ਵਹੁਟੀ ਵਿਚਾਰੇ ਗਰੀਬ ਦੀ । ਸੱਚ ਹੈ 'ਜ਼ਰ ਬਿਨਾਂ ਇਸ਼ਕ ਟੈਂ ਟੈਂ' । (ਸ੍ਰੰਗ੍ਰ)

ਜ਼ਰ ਭੀ ਗਿਆ ਤੇ ਯਾਰੀ ਭੀ ਗਈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਧਨ ਉਧਾਰ ਦੇ ਕੇ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਆ ਬੈਠੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗੰਗਾ ਰਾਮ ! 'ਜ਼ਰ ਭੀ ਗਿਆ ਤੇ ਯਾਰੀ ਭੀ ਗਈ' ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਕੀ ਦਿੱਤਾ, ਮਿੱਤਰਤਾ ਵੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ । ਹੁਣ ਉਹ ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਲ ਮਿਲਿਆ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਮਿਲਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਪਾਣੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਰੱਬ ਚੇਤੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਨਾਲ ਕਿੰਨੀ ਠੰਢ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । 'ਜਲ ਮਿਲਿਆ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਮਿਲਿਆ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । (ਸ੍ਰੰਗ੍ਰ)

ਜਲ੍ਹਣ ਜੱਟ ਗਲ ਗੰਢਿਆ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਜਪੁ ਜਪੁ ਨਹੀਂ ਤੇ ਖਾਉ ਸੁਖਾਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਥੋੜਾ ਬਾਹਲਾ ਲਾਭ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਸਟਰ ਜੀ ! ਖਿਆਲ ਤੇ ਹੈ ਕਿ ਬੰਸ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕੰਮ ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਕਰਵਾ ਲਵਾਂਗਾ; ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਲੇਖਾ ਲਾਇਆ ਹੈ ਕਿ 'ਜਲ੍ਹਣ ਜੱਟ ਗਲ ਗੰਢਿਆ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਜਪੁ ਜਪੁ ਨਹੀ ਤੇ ਖਾਉ ਸੁਖਾਲਾ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਵਾਂ, ਕੂੰਜਾਂ, ਮਿਹਣਾ ਜੇ ਰਹਿਣ ਬਿਸਾਖ।

ਭਾਵ :—ਕੂੰਜਾਂ ਦੇ ਡਾਰ ਜਾਂ ਜੋਂ ਵਿਸਾਖ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਖੜੇ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੌਧਰੀ ਜੀ, ਵਿਸਾਖ ਕੀ ਆਖ ਤੇ ਕੂੰਜਾਂ ਦਾ ਛਪੜਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਣਾ ਕੀ ਆਖ? ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ "ਜਵਾਂ ਕੂੰਜਾ ਮਿਹਣਾ, ਜੇ ਰਹਿਣ ਬਿਸਾਖ।" (ਸੰਗ੍)

ਜਵਾਂ ਤੋਂ ਕਣਕ ਵਟਾ ਲੈ, ਘਰੋਂ ਲੜ ਕੇ ਆਈਆਂ।

ਭਾਵ :—ਥੋੜੇ ਮੁਲ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਕੇ ਬਾਹਲੇ ਮੁਲ ਵਾਲੀ ਲੈਣ ਲਈ ਜ਼ਿੱਦ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਵਾਂ ਤੋਂ ਕਣਕ ਵਟਾ ਲੈ, ਕੀ ਮੈਂ ਘਰੋਂ ਲੜ ਕੇ ਆਈ ਆਂ? ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਤੂੰ ਚੀਜ਼ ਦੇਵੇਂਗੀ, ਓਨਾ ਹੀ ਮੁਲ ਮੈਂ ਵੀ ਤਾਰਾਂਗੀ। (ਸੰਗ੍)

ਜਵਾਂ ਦਾ ਬੋਹਲ, ਖੋਤਾ ਰਖਵਾਲਾ।

ਭਾਵ :—ਲਾਲਚੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜ਼ਿਮੇਂ-ਵਾਰੀ ਸੌਂਪਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਵਹੀ ਖਾਤਾ ਚਮਨ ਲਾਲ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਕੇ ਬੜੀ ਭੁਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਅਜੇਹਾ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪ ਈਮਾਨ-ਦਾਰੀ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ 'ਜਵਾਂ ਦੇ ਬੋਹਲ ਲਈ ਖੋਤਾ ਰਖਵਾਲੀ' ਬਿਠਾਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਰਦ (ਦੂਰ) ਬਲਾਈਂ।

ਭਾਵ :—ਜਵਾਨ, ਅਰੋਗੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫਕਰ ਨਾ ਕਰ। ਹੌਸਲੇ ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ। ਤੂੰ ਜਵਾਨ ਏਂ। ਡਰ ਕਾਹਦਾ ਏ ਤੈਨੂੰ ?. 'ਜਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਦੂਰ ਬਲਾਈਂ।' (ਸੰਗ੍)

ਜੜੀ ਬੂਟੀ ਜੇ ਜੀਵੀਐ, ਕਿਉਂ ਮਰੈ ਧਨੰਤਰ।

ਭਾਵ :—ਜੜ੍ਹੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ ਨਾਲ ਜੇ ਅਮਰ ਜੀਵਨ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਧਨੰਤਰ ਵੈਦ ਕਿਉਂ ਮਰਦਾ। ਭਾਵ, ਰੱਬ ਹੀ ਸਭ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਜਿਵਾਲਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਜੜ੍ਹੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੜੀ ਬੂਟੀ ਜੇ ਜੀਵੀਐ ਕਿਉਂ ਮਰੈ ਧਨੰਤਰ।
ਤੰਤ ਮੰਤ ਬਾਜੀਗਰਾਂ ਓਇ ਭਵਹਿ ਦਿਸੰਤਰ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ।)

ਜਾ ਪਤਿ ਲੇਖੈ ਨਾ ਪਵੈ ਸਨਾ ਪੂਜ ਖੁਆਰ॥

ਭਾਵ :—ਜੇ ਰੱਬ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚ ਇਜ਼ਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਸਾਰੀ ਪੂਜਾ ਬੇਅਰਥ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਾਉ ਸਦਾਏ ਆਪਣਾ ਹੋਵੈ ਸਿਧੁ ਸੁਮਾਰੁ॥
ਜਾ ਪਤਿ ਲੇਖੈ ਨਾ ਪਵੈ ਸਭਾ ਪੂਜ ਖੁਆਰ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਜਾਏ ਸੁਕੇਤ ਹੋਇ ਪ੍ਰੇਤ।

ਭਾਵ :—ਸੁਕੇਤ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਕੇਤ ਦਾ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਭਾਫਾ ਮਖੌਲ ਉਡਾਇਆ ਹੈ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਜਾਏ ਸੁਕੇਤ ਹੋਵੇ ਪ੍ਰੇਤ। (ਸੰਗ੍)

ਜਾਏ ਕੁਲੂ, ਹੋਇ ਉਲੂ।

ਭਾਵ :— ਕੁਲੂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਮੂਰਖਤਾ ਦਸੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੁਲੂ ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਵਸਤੀ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਜਾਏ ਕੁਲੂ ਉਹੀ ਹੋਇ ਉਲੂ। (ਸੰਗ੍)

ਜਾਏ ਲਾਖ, ਰਹੇ ਸਾਖ ।

ਭਾਵ :—ਧਨ ਨਾਲੋਂ ਪਤ ਨੂੰ ਵਧੀਕ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ, ਜੁ ਮੇਰੀ ਪੱਤ ਰਹਿ ਗਈ, ਪੈਸੇ ਹੋਰ ਕਮਾ ਲਵਾਂਗੇ । 'ਜਾਏ ਲਾਖ, ਰਹੇ ਸਾਖ' ਫਿਰ ਵੀ ਲਾਭ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਜਾਏਗਾ ਨਦੌਣ, ਆਏਗਾ ਕੌਣ ।

ਭਾਵ :—ਨਦੌਣ ਦੇ ਔਖੇ ਰਾਹ ਸਬੰਧੀ ਦਸਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਂਗੜੇ ਵਿਚ ਨਚੌਣ ਦਾ ਰਾਹ ਏਨਾ ਔਖਾ ਹੈ, ਜੁ ਆਖਦੇ ਹਨ । 'ਜਾਏਗਾ ਨਦੌਣ ਆਏਗਾ ਕੌਣ' । (ਸੰਗੂ)

ਜਾਹ ਜਾਂਦੀਏ ਭਾਵੇਂ ਦੋਵੇਂ ਗਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੇਦ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹਣ ਨਾਲ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਅਤੀਅੰਤ ਦੁਖ ਪੁਜੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਤਰ ਵਿੱਚ ਮਾਇਆ ਨੇ ਸਾਰਾ ਕਿਸ਼ਾ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਦਿਤਾ । ਵੀਣਾ ਦਾ ਹੋਠਲਾ ਸਾਹ ਹੇਠ ਤੇ ਉਤਲਾ ਉਤੇ ਰਹਿ ਗਿਆ 'ਜਾਹ ਜਾਂਦੀਏ, ਭਾਵੇਂ ਦੋਵੇਂ ਗਏ ।'

(ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਪੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਾਹ ਧੀਆ ਰਾਵੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਆਵੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਜਾਵੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਦੂਰ ਘਲ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਉਤੇ ਛਡ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਚੜੀ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਸਬਰ ਦਾ ਘੁਟ ਕੌੜਾ ਕਸੈਲਾ ਹੋ ਕੇ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ...ਹਾਏ ਕੋਈ ਸੋ, ਧੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ...ਬਚੀ ਚੰਗੀ ਗਈਉਂ 'ਜਾਹ ਧੀਆ ਰਾਵੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਆਵੀ ਨਾ ਕੋਈ ਜਾਵੀ' । (ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਾਗਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਟੀਆਂ, ਸੁਤਿਆਂ ਦੇ ਕਟੇ । ਜਾਂ ਜਾਗਦੇ ਦਾ ਲਖ, ਸੁਤੇ ਦਾ ਕਖ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਲਾਭ ਚੈਤੰਨ ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਅਨ-ਗਹਿਲੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਘਾਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੀਰਾ ਸਿੰਘਾ ! ਤੂੰ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਬੜਾ ਹੀ ਰੁਪਈਆ ਖਟਿਆ ਹੈ । ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕਹਿਣ ਲਗਾ—ਸੱਚ ਹੈ 'ਜਾਗਦੇ ਦਾ ਲਖ, ਸੁਤੇ ਦਾ ਕਖ' ਖਟਦੇ ਕਿਉਂ ਨਾ । ਕੰਮ ਥੋੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਜਾਣਾ ਆਪਣਾ ਵਸ ਤੇ ਆਉਣਾ ਪਰਾਏ ਵਸ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਤੇ ਜਾਣਾ ਆਪਣੇ ਅਖਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਉਣਾ ਦੂਜੇ ਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੁੜ, ਆਉਣ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ? 'ਜਾਣਾ ਆਪਣੇ ਵਸ ਤੇ ਆਉਣਾ ਪਰਾਏ ਵਸ' ਕੀ ਦਸਾਂ ? (ਸੰਗੂ)

ਜ਼ਾਤ ਦੀ ਕੋਹੜ ਕਿਰਲੀ, ਸ਼ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਜੱਫੇ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਰੀਸ ਵਡਿਆਂ ਜਾਂ ਤਕੜਿਆਂ ਦੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੌਧਰੀ ਫਤਹ ਦੀਨ—(ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ) ਕੁਤਾ, ਕਮੀਨਾ, ਜ਼ਾਤ ਦੀ ਕੋਹੜ ਕਿਰਲੀ ਸ਼ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਜੱਫੇ । ਆਇਆ ਏ ਮੇਰਾ ਕੁੜਮ ਬਣਨ । ਸ਼ੋਹਦਾ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦਾ । ਇਹਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕੀ ਸਾਨੂੰ ?

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲਦੀਨ)

ਜ਼ਾਤ ਦੀ ਗਧੋ, ਬੋਹਲ ਦੀ ਰਾਖੀ ।

ਭਾਵ :—ਲਾਲਚੀ ਨੂੰ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਰਾਖਾ ਛਡਣਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ।

ਗੈਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਸਾਰੀ ਖ਼ਰਾਬੀ ਦੀ ਅਸਲੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਹੋ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਨਮੂ ਨੂੰ ਇਹ ਕੰਮ ਸੌਂਪਿਆ । ਤੁਸਾਡੇ ਪਾਸੋਂ ਉਸ ਦਾ ਹਾਲ ਕੋਈ ਛਿਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ? ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਾਤ ਦੀ ਗਧੇ ਨੂੰ ਬੋਹਲ ਦੀ ਰਾਖੀ, ਕਿਉਂ ਬਿਠਾ ਛਡਿਆ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਤਾ ਪੋਹ ਨਾ ਮਾਂਹ, ਜਾਤਾ ਵਾਉ ਕਾ । (ਜਾਤਾ = ਪਾਲਾ)

ਭਾਵ :—ਕਰਨੀ ਨਾਲ ਹੀ ਹਰ ਗਲ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਨਾਂ ਜ਼ਾਤ ਨਾਲ ਨਹੀਂ । ਜਿਵੇਂ ਪਾਲਾ ਮਾਂਹ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੁਖਾਂਦਾ, ਜੇ ਠੰਢੀ ਹਵਾ ਨਾ ਚਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭਰ ਜੋਬਨ ਪੀ ਪੂਜ, ਪੂਰਾ ਪਾਈਏ ।
ਸੋਚ ਕੀਏ ਮਦ ਜ਼ਾਤ, ਫਿਰ ਪਛੋਤਾਈਏ ।
ਕਰਨੀ ਉਤਰੇ ਪਾਰ, ਮੌਸਮ ਭਾਉ ਕਾ ।
ਜਾਤਾ ਮੋਹ ਨਾ ਮਾਂਹ, ਜਾਤਾ ਵਾਉ ਕਾ ।

(ਗੁਲਾਮ ਜਲਾਨੀ ਰੋਹਤਕੀ)

ਜਾਦੂ ਉਹ ਜੋ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਬੋਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਉਸ ਦਾ ਭੇਦ ਖੁਲ੍ਹਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ ;—ਅਸਾਂ ਤੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ, ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਨੰਗਾ ਕੀਤਾ ਏ ਆਪਣੇ ਭੈੜੇ ਬਾਬ ਨੂੰ, 'ਜਾਦੂ ਉਹ, ਜਿਹੜਾ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਬੋਲੇ ।' ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਲਗਣਾ ਸੀ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਨ ਜਾਇ ਪਰ ਆਨ ਨਾ ਜਾਇ ।

ਭਾਵ :—ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਇ ਪਰ ਇਜ਼ਤ ਤੇ ਅਣਖ ਨਾ ਜਾਇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, 'ਜਾਨ ਜਾਇ ਪਰ ਆਨ ਨਾ ਜਾਇ' ਇਹ ਚੀਜ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁੜਤੀ ਵਿੱਚ ਲੀਤੀ ਹੈ । (ਸੰ)

ਜਾਨ ਨਾਲੋਂ ਪੱਤ ਚੰਗੀ ।

ਭਾਵ :—ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਵੇ ਪਰ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸਾਂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਹੈ ਕਿ ਜਾਨ ਨਾਲੋਂ ਪਤ ਚੰਗੀ ਏ ।

(ਸੰ)

ਜਾਨ ਪਾਲਨ ਤਰਕਾਲਨਾ ਤੇ ਕੁਚੱਜੀ ਮਾਰੇ ਛਾਲਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਕਵੇਲੇ ਕੋਈ ਗਲ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ : ਮਾਮੀ ਜੀ ! ਰਤੀ ਬਹਿ ਜਾਓ; ਕਿਥੇ ਚਲੇ ਜੇ, ਹਾਲੀ ਤਰਕਾਲਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਈਆਂ । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪ ਇਹ ਅਖਾਣ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹੋ ਅਖੇ, 'ਜਾਨ ਪਾਲਨ ਤਰਕਾਲਨਾ ਤੇ ਕੁਚੱਜੀ ਮਾਰੇ ਛਾਲਾਂ ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਨ ਬਚੀ, ਲਾਖੋਂ ਪਾਏ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਵੱਡੀ ਔਕੜ ਵਿਚੋਂ ਜੇ ਕੋਈ ਮਸਾਂ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਦਬੁਕ ਕੇ ਤਖਤ ਪੋਸ਼ ਥਲੇ ਜਾ ਵੜੇ ਤੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ 'ਜਾਨ ਬਚੀ ਲਾਖੋਂ ਪਾਏ' ਵਾਲੀ ਭੇਟ ਲੈ ਕੇ ਜਿਉਂ ਨੰਗੀਂ ਪੈਰੀਂ ਨਸੇ, ਰੇਲ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸਾਹ ਲਿਆ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਾਰੈ ਖਸਮੁ ਤ ਰਾਖੈ ਕਵਨਾ ॥

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾਲਕ—ਹਰੀ—ਸਾੜੇ, (ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਲਗੇ) ਤਾਂ ਕੌਣ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪੈ ਪਾਵਕੁ ਆਪੈ ਪਵਨਾ ।
ਜਾਰੈ ਖਸਮੁ ਤਾ ਰਾਖੈ ਕਵਨਾ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਰੱਬ ਵੈਰੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਰੱਬ ਦੇ ਕਹਿਰ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ, ਘਬਰਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਰੱਬ ਵੈਰੀ ਏ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵੀ ਉਹ ਹੀ ਹੈ। (ਸੰਗੂ)

ਜ਼ਾਲਮ ਦੀ ਜੱਫੀ ਮੌਤ ਦੀ ਕੁੜਿਕੀ।

ਭਾਵ :—ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਮਿਠੀਆਂ ਤੇ ਪੋਪਲੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸਣ ਨਾਲ ਦੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਜੇ ਵੇਲਾ ਜੇ ਸੰਭਲੋ! ਜ਼ਾਲਮ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸਣ ਤੋਂ ਬਚੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੀਹਦਾ ਨਹੀਂ? ਕੀ ਇਹ ਦਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਾਲਿਮ ਦੀ ਜੱਫੀ ਮੌਤ ਦੀ ਕੁੜਿਕੀ ਹੈ।

(ਕੌਮੀ ਪਰਵਾਨਾ—ਪ੍ਰੋ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿ ਸਭ ਮੈਂ ਜਿਤਿਆ ਤੇ ਟੋਕ ਤੋਂ ਹਾਰਿਆ।

ਭਾਵ :—ਵੱਡੀਆਂ ਗਲਾਂ ਤੋਂ ਜਿੱਤ ਜਾਣਾ, ਪਰ ਮਾਮੂਲੀ ਗਲ (ਜਾਂ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ) ਤੋਂ ਹਾਰ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਅਨੋਖੀ ਗਲ ਏ, ਜਿ ਸਭ ਮੈਂ ਜਿਤਿਆ ਤੇ ਟੋਕ ਤੋਂ ਹਾਰਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਤੋਂ ਨਾ ਡਰੋ ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਲਗੇ ਹੋ, ਤੋੜ ਚਾੜ੍ਹੋ। (ਸੰਗੂ)

ਜਿਉਂ ਚਾਈ (ਲਾਈ) ਤਿਉਂ ਤੋੜ ਨਿਭਾਈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨੇ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਇਆ, ਓਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਿਆ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੂਰੀ ਭਈ ਕਥਾ ਨੀਰ ਦੀ;
ਇਸ ਸਮ ਇਸ਼ਕ ਨਾ ਕੋਈ।
ਜਿਉਂ ਚਾਈ ਤਿਉਂ ਤੋੜ ਨਿਭਾਈ,
ਜਾਣਤ ਹੈ ਤੈ ਲੋਈ।

(ਹੀਰ—ਦਮੋਦਰ)

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਫੱਲ ਲਗਦਾ, ਰੁੱਖ ਸਗੋਂ ਨਿਉਂਦਾ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਵਧੀਕ ਸੋਭਾ ਮਿਲੇ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਉਹ ਵਧੀਕ ਨਿਮਰਤਾ ਧਾਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਖੱਟ ਲਏ ਜੇ। ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਆਕੜੋ ਨਾ। 'ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਫੱਲ ਲਗਦਾ, ਰੁੱਖ ਸਗੋਂ ਨਿਉਂਦਾ ਹੈ'। (ਸੰਗੂ)

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਭਿੱਜੇ ਕੰਬਲੀ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਭਾਰੀ ਹੋ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖ ਸਹਿਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਉਹ ਸਿਆਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤਦ ਮਾਪਿਆਂ ਆਪਣੀ ਪਤ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਤੇ ਸਮਝਾਇਆ ਭਾਈ ਤੂੰ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰ, ਸਵਾਣੀਆਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਸਮਝ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਇਹ ਭੀ ਆਪੇ ਸਿਆਣੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। 'ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਭਿਜੇ ਕੰਥਲੀ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਭਾਰੀ ਹੋ'।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ : ਪ੍ਰੋ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਜਿਉਂ ਰੱਬ ਰਖੇ, ਓਵੇਂ ਰਹਿਨਾ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਕਟੋ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਇਕਨਾ ਰਿਜ਼ਕ ਘਰੀਂ ਪੁਚਾਵੇ,
ਹਿਕ ਰਿਜ਼ਕ ਨੂੰ ਵੇਂਹਦੇ।
ਜਿਉਂ ਰੱਬ ਰਖੇ ਓਵੇਂ ਰਹਿਨਾ,
ਕੁਝ ਹੱਥੀਂ ਕਦੀਵੀ ਦੇ।

(ਹਾਫ਼ਜ਼ ਬਰਖੁਰਦਾਰ)

ਜਿਸ ਕੀ ਪੁਜੈ ਅਉਧ, ਤਿਸੈ ਕੁਉਣ ਰਾਖਈ ।।

ਭਾਵ—ਜਿਸ ਦੀ ਆਯੂ ਪੁਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੌਣ ਰਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਸ ਕੀ ਪੁਜੈ ਅਉਧ ਤਿਸੈ ਕਉਣ ਰਾਖਈ ।।
ਬੈਦਕ ਅਨਿਕ ਉਪਾਵ ਕਹਾਂ ਲਉ ਭਾਖਈ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਫੁਨਹੇ)

ਜਿਸ ਕੁੜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ, ਉਹ ਗੋਹੇ ਚੁਗਣ ਗਈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਪੈ ਜਾਣ ਤੇ ਕੋਈ ਖਿਸਕ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਖੂਬ ਭਾਣਾ ਵਰਤਿਆ, ਅਖੇ "ਜਿਸ ਕੁੜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਉਹੋ ਗੋਹੇ ਚੁਗਣ ਗਈ" ਉਹਦੀ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ ਐਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਵਗਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਜਿਸ ਖੇਤੀ ਤੇ ਖਸਮ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਖੇਤੀ ਖਸਮਾ ਸੇਤੀ ।'

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਤੇ ਕਦੇ ਹਿਸਾਬ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਮੁਨੀਮਾਂ ਪਾਸੋਂ ਹੋਰ ਕੀ ਆਸ ਰਖਦੇ ਹੋ । ਜਿਸ ਖੇਤੀ ਤੇ ਖਸਮ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਵੇ । (ਸੰਗ੍)

ਜਿਸ ਤਨ ਲਗੇ ਸ ਤਨ ਜਾਣੇ, ਕੌਣ ਜਾਣੇ ਪੀੜ ਪਰਾਈ ।।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਦੁਖ ਦੀ ਪੀੜ ਨੂੰ ਕੋਈ ਆਪ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲਖਪਤ — ਭਰਾਵੋ ! ਸਚ ਆਖਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਜਿਸ ਤਨ ਲਗੇ ਸੋਈ ਜਾਣੈ, ਕੋਣ ਜਾਣੇ ਪੀਰ ਪਰਾਈ' । ਭਰਾ ਮੋਏ ਦਾ ਸਲ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍)

ਜਿਸ ਦਿਨ ਬੁੱਧੂ ਜੰਮਿਆ, ਕੰਧਾਂ ਢਹਿ ਪਈਆਂ । ਦੇਣ ਵਧਾਈ ਆਈਆਂ, ਪਿੱਟਣ ਡਹਿ ਪਈਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਨਿਕੰਮੇ ਪੁਤਰ ਦੇ ਕਾਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵੇਚ ਛਡੀ ਹੈ, ਅਖੇ ਜਿਸ ਦਿਨ ਬੁਧੂ ਜੰਮਿਆ, ਕੰਧਾਂ ਢਹਿ ਪਈਆਂ, ਦੇਣ ਵਧਾਈ ਆਈਆਂ, ਪਿਟਣ ਡਹਿ ਪਈਆਂ । (ਸੰਗ੍)

ਜਿਸ ਪਾਇਆ ਤਿਸ ਛਪਾਇਆ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੇ ਰੱਬ (ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਮਰਤਬੇ ਜਾਂ ਗੁਣ) ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਬਹੁਤੀਆਂ ਫੜਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ, ਸਗੋਂ ਨਿਮਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਸ ਪਾਇਆ ਤਿਸ ਚਾ ਛਪਾਇਆ,
ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਉਹ ਮੇਰਾ ।
ਵਾਕਫ ਹੋਰ ਨਾ ਕੋਈ ਉਸ ਦਾ,
ਮੈਨੂੰ ਸ਼ੋਕ ਵਧੇਰਾ ।

(ਕਿਸਾ ਯੂਸਫ—ਮੀਆਂ ਅਹਿਮਦਯਾਰ)

ਜਿਸ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਉਸ ਦਾ ਰਾਹ ਕਾਹਨੂੰ ਪੁਛਣਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਬਿਨਾਂ ਮਤਲਬ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਮੈਂਬਰੀਆਂ ਤੇ ਬਣਾਓ ਪਾਰਟੀਆਂ । ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਅਸਾਂ ਜਿਹੜੇ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਉਸ ਦਾ ਰਾਹ ਕਾਹਨੂੰ ਪੁਛਣਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍)

ਜਿਸ ਰੁਖ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਬੈਠਣਾ, ਉਸੇ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੱਢਣੀਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਖਾਈਏ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਬੁਰਿਆਈ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੀਚਕ—...ਓਇ ਬੇਸ਼ਰਮਾ, ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਨਾ ਆਈ। ਜਿਸ ਰੁਖ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਪੈਠੇ, ਉਸੇ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੱਢਣ ਡਹਿ ਪਿਉਂ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਜਿਸ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਧਰ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲਾਏ, ਉਧਰ ਹੀ ਲਗ ਪਵੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਾ ਲਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗੁਰਦੇਈ ਹੁਣ ਬੇਵਸ ਸੀ। ਉਸ ਲਈ ਨਾ ਸਹੁਰੀਂ ਥਾਂ ਨਾ ਪੇਕੀਂ। ਉਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਉਹ ਅਨਪੜ੍ਹ ਤੇ ਅਲੂੜ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮਤ 'ਜਿਸ ਲਾਈ ਗਲੀ ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਸੀ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਿਸਦਾ ਕੰਮ, ਉਸੇ ਨੂੰ ਸਾਜੇ, ਹੋਰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਠੀਂਗਾ ਬਾਜੇ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਵਾਕਫ਼ ਹੋਵੇ, ਉਹੀ ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ ਜੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਰੇਗਾ, ਤਦ ਘਾਟਾ ਪੈਣ ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਜ ਮੈਂ ਰੰਦਾ ਫੜ ਟੂਲ ਸਾਫ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ ਤੇ ਆਪਣਾ ਹਥ ਜ਼ਖਮੀ ਕਰ ਲਿਆ। ਠੀਕ ਹੈ 'ਜਿਸ ਦਾ ਕੰਮ ਉਸੇ ਨੂੰ ਸਾਜੇ, ਹੋਰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਠੀਂਗਾ ਬਾਜੇ।' (ਸੰਗੂ)

ਜਿਸਦਾ ਖਾਈਏ, ਉਸ ਦਾ ਕਤੀਏ। (ਉਸਦੇ ਗੀਤ ਗਾਈਏ)

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦਾ ਖਾਈਏ, ਉਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੀਏ।

ਵਰਤੋ :—ਅਪਣੇ ਅਫਸਰ ਦੇ ਗੁਣ ਉਹ ਨਾ ਗਾਇ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੇ, ਉਸੇ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਚੁਕਿਆ ਹੈ, ਅਖੇ ਜਿਸਦਾ ਖਾਈਏ, ਉਸੇ ਦਾ ਕਤੀਏ।

(ਸੰਗੂ)

ਜਿਸਦਾ ਦੁਧ ਵਿਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਖਣ ਕਾਹਨੂੰ ਕੱਢੇ ?

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਖੇਚਲ ਧਨ ਮਿਲੇ, ਉਹ ਖੇਚਲ ਕਿਉਂ ਕਰੇ ?

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਸ ਦਾ ਦੁਧ ਵਿਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਖਣ ਕਾਹਨੂੰ ਕਢੇ। ਜਦ ਘਰ ਬੈਠੇ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰੁਪਏ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਤਦ ਉਹ ਹੱਲ ਕਿਉਂ ਵਾਹੇ ? (ਸੰਗੂ)

ਜਿਸਦਾ ਲੂਣ ਖਾਈਏ, ਉਸ ਦਾ ਗੁਣ ਗਾਈਏ।

ਭਾਵ :—ਰਿਜ਼ਕ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਣੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡਾ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਜਸ ਸੁਣਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ 'ਜਿਸ ਦਾ ਲੂਣ ਖਾਈਏ, ਉਸ ਦਾ ਗੀਤ ਗਾਈਏ।' (ਸੰਗੂ)

ਜਿਸਦੀ ਕੋਠੀ ਦਾਣੇ, ਉਸ ਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ।

ਭਾਵ :—ਧੰਨ ਪਾਤਰ ਦੇ ਔਗਣ ਢਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋ :— ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਬਰ ਦੇ ਕਈ ਆਦਮੀ ਬਪਾਰੀ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਤੇ ਲਖਾਂ ਰੁਪੀਏ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਖ਼ਰੈਤੀ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਦਿਤੇ ਸਨ। ਅਜੇਹੇ ਟੱਬਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨੌਜਵਾਨ ਲਈ ਪੀ. ਸੀ. ਐਸ. ਬਣ ਜਾਣਾ ਕੋਈ ਵਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦਾਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ।

(ਪ੍ਰਭਾ—ਜੋਸ਼ਆ ਫਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਜਿਸਦੀ ਨਾ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਚਲਾਏ, ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਦੀ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਨਾ ਚਲਾਏ, ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦੀ ਤਾਕਤ ਕੁਝ ਕਰਨ

ਦੀ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਉਹ ਨਾ ਕਰੇ ਤਦ ਉਹ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੈ। ਜੋ ਕੁਝ ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਕੁਝ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ— ਮਹਾਰਾਜ ਤਾਂ ਜੋ ਚਾਹੁਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੈ। 'ਜਿਸ ਦੀ ਨਾ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਚਲਾਏ, ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਦੀ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ ਉਹ ਨਾ ਚਲਾਏ, ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਸਦੀ ਲਾਠੀ, ਉਸੇ ਦੀ ਭੈਂਸ (ਮਝ)।

ਭਾਵ :—ਤਕੜੇ ਦਾ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਇੰਸ ਸਾਨੂੰ ਕਈ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੁਤ-ਵਿਗਿਆਨ (Biology) ਨੂੰ ਲਉ, ਇਸ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਿਯਮ "ਜਿਸਦੀ ਲਾਠੀ ਉਸ ਦੀ ਭੈਂਸ" ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬੜੀ ਅਧੂਰੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ।

(ਨਵੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ—ਐਸ. ਪੀ. ਕਨਲ)

ਜਿਸਦੇ ਪੱਲੇ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਬਤੀ ਸੁਲੱਖਣਾ। ਜਿਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਪਵੇ, ਉਹ ਤੇਤੀ ਸੁਲੱਖਣਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਤੇ ਅਮੀਰ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਉਹ ਵੀ ਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਬੜੇ ਵਡੇ ਆਦਮੀ ਹੈ, ਹਰ ਕੰਮ ਉਸ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਸਾਥੇ ਨੌਕਰ ਮੁਨੀਮ ਦਾ ਵੀ ਬੜਾ ਹੀ ਸਤਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਚ ਤੇ ਹੈ ਜਿਸ ਪਲੇ ਹੋਵੇ ਉਹ ਬਤੀ ਸੁਲਖਣਾ, ਜਿਸ ਪਲੇ ਪਵੇ; ਉਹ ਤੇਤੀ ਸੁਲਖਣਾ।

(ਸੰਗ੍)

ਜਿਸਦੇ ਪੈਰ ਨ ਫੁਟੀ ਬਿਆਈ, ਉਹ ਕੀ ਜਾਣੇ ਪੀਰ ਪਰਾਈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪ ਦੁੱਖ ਨਾ ਪੁਜੇ, ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦੁਖ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਾ ਭਾਈ ਏਡਾ ਕੌੜਾ ਨਾ ਬੋਲ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੀਤਦੀ ਹੈ ਉਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ ਹੈ 'ਜਿਸਦੇ ਪੈਰ ਨ ਫੁਟੀ ਬਿਆਈ ਉਹ ਕੀ ਜਾਣੇ ਪੀਰ ਪਰਾਈ।' (ਸੰ)

ਜਿਸਨੂੰ ਚਾਹ, ਉਹਨੂੰ ਸਭੇ ਰਾਹ।

ਭਾਵ :—ਪੱਕੇ ਇਰਾਦੇ ਅੱਗੇ ਸਭ ਕੰਮ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਘੋਨਾਥ — ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇਛਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਪਾ ਲੈਣ ਦਾ ਹੀਲਾ ਕਢ ਹੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 'ਜਿਸ ਨੂੰ ਚਾਹ, ਉਹਨੂੰ ਸਭੇ ਰਾਹ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍)

ਜਿਸਨੂੰ ਪ੍ਰਭ ਦੁਖ ਦੇਵੇ ਅੱਤ। ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਰੇ ਮੱਤ।

ਭਾਵ :—ਦੁਖ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੰਦਾ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਮਾੜੇ ਦਿਨ ਜੂ ਆ ਗਏ ਸਨ, ਬੁਧ ਹੀ ਮਾਰੀ ਗਈ ਸੀ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਐਵੇਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ :—

'ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭ ਦੁਖ ਦੇਵੇ ਅਤ, ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਰੇ ਮਤ'। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਸੁ ਪਤਿ ਰਖੈ ਸਚਾ ਸਾਹਿਬ, ਨਾਨਕ ਮੇਟਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਈ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਪੱਤ ਰੱਬ ਰਖੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨੀਵਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੈਡੈ ਸਿਮਰਣਿ ਹਭੁ ਕਿਛੁ ਲਧਮੁ
ਬਿਖਮੁ ਨ ਡਿਠਮੁ ਕੋਈ॥
ਜਿਸੁ ਪਤਿ ਰਖੈ ਸਚਾ ਸਾਹਿਬ
ਨਾਨਕ ਮੇਟਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਈ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੁਜਰੀ)

ਜਿਸੁ ਪਿਆਰੇ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ਤਿਸ ਅਗੈ ਮਰਿ ਚਲੀਐ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਸੁ ਪਿਆਰੇ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ਤਿਸ ਆਗੈ ਮਰਿ ਚਲੀਐ ॥
ਧ੍ਰਿਗੁ ਜੀਵਣੁ ਸੰਸਾਰਿ ਤਾ ਕੈ ਪਾਛੈ ਜੀਵਣਾ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਜਿਹ ਜਿਹ ਡਾਲੀ ਪਗ ਧਰਉ ਸੋਈ ਮੁਰਿ ਮੁਰਿ ਜਾਇ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਬੀਰ ਕਾਰਨੁ ਬਪੁਰਾ ਕਿਆ ਕਰੈ
ਜਉ ਰਾਮ ਨ ਕਰੈ ਸਹਾਇ ॥
ਜਿਹ ਜਿਹ ਡਾਲੀ ਪਗੁ ਧਰਉ
ਸੋਈ ਮੁਰਿ ਮੁਰਿ ਜਾਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਜਿਹਦਾ ਹੱਥ ਖੁਲ੍ਹਾ ਉਹਨੂੰ ਸੌ ਖੈਰ ਸੱਲਾ।

ਭਾਵ :—ਸੁਖੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹਰ ਥਾਂ ਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖਾਓ ਖੁਆਉ ਤਾਂ ਅਗੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਕਰੇ। 'ਜਿਹਦਾ ਹਥ ਖੁਲ੍ਹਾ ਉਹਨੂੰ ਸੌ ਖੈਰ ਸਲਾ' ਤੁਸੀਂ ਧੰਨ ਨੂੰ ਗੰਢ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠੇ ਹੋ। ਤੁਹਾਡੀ ਸਾਰ ਕੌਣ ਪੁਛੇ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਦਾ ਹਥ ਡੋਈ, ਭੁੱਖਾ ਮਰੇ ਸੋਈ।

ਭਾਵ :—ਵਰਤਾਵਾ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਭੁਖਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਲਈ ਘਟ ਹੀ ਬਚਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲਾਂਗਰੀ ਜੀ, ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਵੀ ਕੁਝ ਬਚਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਵੀ ਇਹੀ ਵਰਤੀ ਅਖੇ 'ਜਿਹਦੇ ਨੱਥ ਡੋਈ, ਭੁਖਾ ਮਰੇ ਸੋਈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਦਾ ਪਿੰਡ ਗਰਾਂ, ਉਹਨੂੰ ਬਹਿਣ ਨੂੰ ਨਾ ਥਾਂ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ ਜਾਂ ਆਦਰ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਰ ਗਿਆ ਮੈਂ ਤੁਸਾਂ ਪੁਤਰਾਂ ਤੇ ਮਿਹਨਤਾਂ ਕਰਦਾ। ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਹਥੋਂ ਇਹ ਦੁਰਗਤੀ ? 'ਜਿਹਦਾ ਪਿੰਡ ਗਰਾਂ, ਉਹਨੂੰ ਬਹਿਣ ਨੂੰ ਨਾ ਥਾਂ' ਤੇ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਰੈਨਾਂ ਮੌਜਾਂ ਉਡਾਣ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਦਾ ਭਰਮ ਚਲੇ, ਉਹਦੇ ਲਖ ਪਲੇ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦਾ ਪੜਦਾ ਬਣਿਆ ਰਹੇ, ਉਸ ਦਾ ਲਖ-ਪਤੀਆਂ ਵਰਗਾ ਇਤਬਾਰ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹਦਾ ਭਰਮ ਚਲੇ, ਉਹਦੇ ਲਖ ਪਲੇ' ਜੀਵਣ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਹਾਲ ਦੀ ਘੜੀ ਕਾਇਮ ਹੈ, ਸੋ ਉਹ ਲਖ-ਪਤੀ ਹੀ ਅਖਵਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਦਾ ਵਿਆਹ ਉਹਦੀ ਪਤਲ ਵੀ ਨਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਹੱਕ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ—ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਹਕ, ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਜੇਠੇ ਪੁਤਰ ਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁਛ ਹੀ ਨਹੀਂ। 'ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਆਹ, ਉਸ ਦੀ ਪਤਲ ਵੀ ਨਾ !' ਰੱਬ ਦੇ ਖੇਲ੍ਹ ਨਿਆਰੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਦੀ ਕੋਠੀ ਦਾਣੇ, ਉਹਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ। ਵੇਖੋ :—'ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਠੀ ਦਾਣੇ, ਉਸ ਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ'

ਭਾਵ :—ਧੰਨ ਕਈ ਔਗਣ ਢਕ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਲੂ ਮਲ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, 'ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਠੀ ਦਾਣੇ, ਉਹਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ', ਰਾਮ ਸਹਾਏ ਦੇ ਧਨ ਨੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਪੰਚ ਵੀ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਜਿਹਦੀ ਤੇਗ, ਉਸੇ ਦੀ ਚੋਗ।

ਭਾਵ :—ਤਾਕਤਵਰ ਪਾਸ ਹੀ ਸਭੋ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜਨ! ਜਿਹਦੀ ਤੇਗ, ਉਸੇ ਦੀ ਤੇਗ' ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਫਿਰ ਧਨ ਕਦੀ ਨਿਖੁਟੇਗਾ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗੂ)

ਜਿਹਦੀ ਰੂੜੀ, ਉਸ ਦੀ ਮੂੜੀ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਪੈਲੀ ਵਿਚ ਖਾਦ ਪਵੇ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੰਬਰਦਾਰ — ਮਿਤ੍ਰੋ 'ਜਿਹਦੀ ਰੂੜੀ ਉਸ ਦੀ ਮੂੜੀ।' ਪੈਲੀਆਂ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਖਾਦ ਜਿਨੀ ਰੱਜ ਕੇ ਪਾਉਗੇ ਓਨੀ ਹੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧੇਰੇ ਹੋਵੇਗੀ। (ਸੰਗੂ)

ਜਿਹਦੇ ਹਥ ਡੋਈ (ਲੋਈ), ਉਹਦਾ ਸਭ ਕੋਈ।

ਭਾਵ :—ਧਨ ਪਾਤਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਯਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, 'ਜਿਹਦੇ ਹਥ ਡੋਈ ਓਹਦਾ ਸਭ ਕੋਈ'। ਧਨ-ਪਾਤਰ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ਾਮਦਾਂ ਸਭੇ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। (ਸੰ)

ਜਿਹਦੇ ਗਲ ਪਲਾ, ਉਹਨੂੰ ਸੌ ਖਲਾ।

ਭਾਵ :— ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਹਰ ਥਾਂ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਜ ਅਮਲੋਕ ਰਾਮ ਦੀ ਬੜੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੋਈ। ਠੀਕ ਹੈ 'ਜਿਹਦੇ ਗਲ ਪਲਾ, ਉਹਨੂੰ ਸੌ ਖਲਾ' ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਕਿਤੇ ਵੀ ਪੁੱਛ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। (ਸੰਗੂ)

ਜਿਹਦੇ ਰਾਹ ਨਾ ਵੰਜੋ, ਉਹਦਾ ਪੰਧ ਨਾ ਪੁਛ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦੀ ਸਲਾਹ ਵਰਤਣੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਤੋਂ ਪੁਛਣ ਦੀ ਹੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ?

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦ ਵੱਡਿਆਂ ਦੇ ਕਹੇ ਉਤੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਤਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ? 'ਜਿਹਦੇ ਰਾਹ ਨਾ ਵੰਜੋ, ਉਹਦਾ ਪੰਧ ਨਾ ਪੁਛ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਪਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰਖੋ। (ਸੰਗੂ)

ਜਿਹਨੂੰ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਢੋਈ, ਉਹਨੂੰ ਅਗੇ ਵੀ ਥਾਂ ਨਾ ਕੋਈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਰ ਕੇ ਵੀ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇ ਗੋਰਖੇ ਵੀ ਡਰਦੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾਂਦੇ। ਖਵਰੇ ਜਿਨ ਏ ਭੂਤ ਏ? ਜਮ ਰਾਜ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਡਰਦਾ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦਾ। ਠੀਕ ਹੈ ਜਿਹਨੂੰ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਢੋਈ, ਉਹਨੂੰ ਅਗੇ ਵੀ ਥਾਂ ਨਾ ਕੋਈ।' (ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹਨੂੰ ਸਦਾਂ ਮੀਆਂ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਲੇਖਾ ਕਿਹਾ?

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰੀਏ ਜਾਂ ਮਾਲਕ ਸਮਝੀਏ, ਉਸ ਨਾਲ ਲੇਖਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ?

ਵਰਤੋਂ :—ਓਮਾ ਜੀ! ਜਦ ਤੁਹਾਡੇ ਹੀ ਬਣੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲੇਖਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ? ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਦਾਂ ਮੀਆਂ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਲੇਖਾ ਕਿਹਾ? (ਸੰ)

ਜਿਹੜਾ ਅੜਿਆ, ਓਹੀ ਝੜਿਆ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੇ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ, ਉਸੇ ਨੂੰ ਹਾਰ ਹੋਈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਨਾਲ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦਿਤੀ। ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਬੜਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ 'ਜਿਹੜਾ ਅੜਿਆ ਓਹੀ ਝੜਿਆ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ। (ਸੰਗੂ)

ਜਿਹੜਾ ਆਡ ਨਹੀਂ ਟੱਪਦਾ, ਦਰਿਆ ਕਿਵੇਂ ਤਰਸੀ ?

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਔਕੜ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਡੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਥਾਣੇਦਾਰ—ਢਿਲੜ ਰਾਮ ਜੀ ! ਟਿਕ ਕੇ ਬਹੁ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਨਾ ਮਾਰੋ । 'ਜਿਹੜਾ ਆਡ ਨਹੀਂ ਟਪਦਾ, ਦਰਿਆ ਕਿਵੇਂ ਤਰਸੀ' । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਜਾਂਦੇ ਹੋ । ਵਡੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰੋਗੇ ? (ਸੰ)

ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਐਬ ਨੂੰ ਜਰਦਾ ਨਹੀਂ, ਰਬ ਓਸ ਦਾ ਐਬ ਛੁਪਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਰੱਬ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਨੰਗਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ ਜੋ ਐਬ ਨਾ ਕਜਦਾ ਏ,
ਰੱਬ ਓਸ ਨੂੰ ਵੀ ਨੰਗਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।
(ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤਾਂਦਾ ਏ, ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਅਗ ਵਿਚ ਸੜਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਰ ਮੇਮ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਜੁੱਤੀ ਤੇ ਨਾ ਲਿਖਿਆ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੀ, 'ਪਈ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਤਾਂਦਾ ਏ, ਓੜਕ, ਆਪ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦਾ ਏ ।'
(ਪ੍ਰਭਾ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਜਿਹੜਾ ਕੰਡੇ ਬੀਜੇ ਓਹੀ ਭਖੜੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਓਹੀ ਦੁਖ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਦਾਸੀ ਦਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ, ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਕੰਡੇ ਬੀਜੇ ਸਨ, ਉਸ ਲਈ ਭਖੜੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਣੀ ਪਈ ।
(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੜਾ ਗੁੜ ਦਿਤਿਆਂ ਮਰੇ, ਉਹਨੂੰ ਮੋਹਰਾ ਕਿਉਂ ਦੇਈਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮਿੰਨਤ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਿਕਲ ਸਕੇ, ਤਦ ਸਖਤੀ ਕਿਉਂ ਕਰਨੀ ਹੋਈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਣੀ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਜੇ ਕੋਈ ਰਾਜ ਦੂਤ ਘਲ ਕੇ ਅਸੀਂ ਰਾਣੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲਈਏ, ਤਦ ਲੜਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? 'ਜਿਹੜਾ ਗੁੜ ਦਿਤਿਆਂ ਮਰੇ, ਉਹਨੂੰ ਮੁਹਰਾ ਕਿਉਂ ਦੇਣਾ ?'
(ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੜਾ ਘਰ ਪਿੱਟੇ, ਓਹੋ ਘਰ ਲੁੱਟੇ । ਜਾਂ ਜਿਹੜਾ ਘਰ ਫਿੱਟੇ, ਓਹੋ ਘਰ ਲੁੱਟੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਘਰ ਵਿਚ ਕਲਾ, ਫੁੱਟ ਜਾਂ ਲੜਾਈ ਆ ਵੜੇ, ਉਹ ਉਜੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹੜਾ ਘਰ ਪਿੱਟੇ, ਓਹੋ ਘਰ ਲੁਟੇ', ਫੁੱਟ ਤੇ ਲੜਾਈ ਘਰ ਨੂੰ ਉਜਾੜ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।
(ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੜਾ ਜਾਣੇ (ਚਾਹਵੇ) ਆਪ ਨੂੰ, ਓਹਦੇ ਜਾਣੀਏ ਮਾਈ ਬਾਪ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਤੁਹਾਡੀ ਇਕ ਗੁਣਾ ਇਜ਼ਤ ਕਰੇ, ਤੁਸੀਂ ਉਹਦੀ ਸੌ ਗੁਣਾ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਹਰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਉਤੇ ਬਿਠਾਂਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਵੀ ਅਗੋਂ ਓਹਦੀ ਸੌ ਗੁਣਾ ਵਧ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । 'ਜਿਹੜਾ ਜਾਣੇ ਆਪ ਨੂੰ, ਓਹਦੇ ਜਾਣੀਏ ਮਾਈ ਬਾਪ ਨੂੰ' । (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੜਾ ਝਾਲ ਝਲਦਾ ਹੈ, ਓਸੇ ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਬਿਪਤਾ ਸਹਾਰ ਸਕੇ, ਓਸੇ ਉਪਰ ਬਿਪਤਾ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਣ ਵਿਚਾਰਾ ਚੁਪ ਕਣੀ, ਮੀਂਹ, ਪਾਲਾ ਸਹਿ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਚੁਪ ਚੁਪੀਤਿਆਂ। ਗਲ ਓਹੀ ਹੈ 'ਜਿਹੜਾ ਝਾਲ ਝਲਦਾ ਹੈ ਓਸੇ ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ'।

(ਦਵਿੰਦ੍ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੜਾ ਨਾ ਭਾਵੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ, ਸੋਈਓ ਭੈੜਾ ਸਹੁੰ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਉੱਕਾ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ, ਉਸੇ ਦਾ ਗੁਣ ਗਾਣਾ ਜਾਂ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੀ ਕਰਦਾ, ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਸੀ। ਜਿਹੜਾ ਨਾ ਭਾਵੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ, ਸੋਈਓ ਭੈੜਾ ਸਹੁੰ ਨੂੰ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਦੀ ਮੱਥਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਇਆ, ਓਸੇ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਟੱਡਣਾ ਪਾਇਆ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੜਾ ਬੋਲੇ, ਓਹੋ ਕੁੰਡਾ ਖੋਲੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਜਾਂ ਬਦਨਾਮੀ ਝਲਣੀ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਂ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਓਹੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਅਖੇ 'ਜਿਹੜਾ ਬੋਲੇ, ਓਹੋ ਕੁੰਡਾ ਖੋਲ੍ਹੇ' ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਸਿਆ ਸੀ, ਪਈ ਨੁਕਸਾਨ ਸਾਡਾ ਹਾਲੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਹੀ ਪੈ ਗਏ, ਪਈ ਮੈਂ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੜਾ ਭਾਂਡਾ ਸਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਬਹੁਤ ਖੜਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਔਗਣਿਆਰੇ ਤੇ ਹੌਛੇ ਮਨੁਖ ਬਹੁਤ ਰੌਲਾ ਪਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਿਆਣੇ ਸਦਾ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਰੌਲਾ ਹੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ; 'ਜਿਹੜਾ ਭਾਂਡਾ ਸਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਬਹੁਤਾ ਖੜਕਦਾ ਹੈ'। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੜਾ ਵੱਜਣਾ ਸੀ ਢੋਲ ਵਜ ਗਿਆ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦੇ ਢਕਣ ਦਾ ਬੇਅਰਥ ਜਤਨ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਹੜਾ ਵੱਜਣਾ ਢੋਲ ਸੀ ਵੱਜ ਗਿਆ,
ਅਜੇ ਸ਼ਰਮ ਦੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਰਿਹਾ।
ਵਾਰਸ ਨੰਗ ਨਮੂਸ ਨਾ ਰਹੇ ਓਥੇ,
ਜਿੱਥੇ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਲਗ ਬਜ਼ਾਰ ਰਿਹਾ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਜਿਹੜੀ ਕਰੇ ਘਿਉ, ਨਾ ਮਾਂ ਕਰੇ ਨਾ ਪਿਉ।

ਭਾਵ :—ਘਿਓ ਖਾਣ ਨਾਲ ਬੜੀ ਤਾਕਤ ਵਧਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦਾਲ, ਭਾਜੀ ਜਾਂ ਸਲੂਣਾ ਜੋ ਭੀ ਰੋਟੀ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਵਿਚ ਘਿਉ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਘਿਉ ਬੜੀ ਤਾਕਤ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਆਖਦੇ ਹਨ 'ਜਿਹੜੀ ਕਰੇ ਘਿਉ ਨਾ ਮਾਂ ਕਰੇ ਨਾ ਪਿਉ।' (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੜੀ ਗਲ ਬੀਤ ਗਈ, ਉਹਦੀ ਘਸੀਟ ਕੀ ?

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਗਲ ਬਾਤ ਮੁਕ ਗਈ, ਉਸ ਦੀ ਮੁੜ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਉਠ ਬੱਚਾ ! ਮੈਂ ਵਾਰੀ ਵੰਞਾਂ ...ਇਸ ਨਿਕੰਮੇ ਰੋਣ ਵਿਚ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ? ਜਿਹੜੀ ਗਲ ਬੀਤ ਗਈ ਉਹਦੀ ਘਸੀਟ ਕੇਹੀ ਕਰਨੀ ਹੋਈ ?

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੜੇ ਖਾਣਗੇ ਗਾਜਰਾਂ, ਪੇਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੀੜ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਓਹੀ ਦੁਖ ਪਾਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੀਬੀ ਜੀ, ਨਾ ਦੋਪਤੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰੇ ਤੇ ਨਾ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, 'ਜਿਹੜੇ ਖਾਣਗੇ ਗਾਜਰਾਂ; ਪੇਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੀੜ' ਅਸਲ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੜੇ ਖਾਣਗੇ ਚੋਪੜੀ, ਸੋਈ ਸਹਿਣਗੇ ਦੁਖ। ਵੇਖੋ :— **ਜਿਨਾ ਖਾਧੀ ਚੋਪੜੀ, ਘਣੇ ਸਹਿਣਗੇ ਦੁਖ।'**

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਸੁਆਦ ਲੁਟਣਗੇ, ਅੱਖੇ ਵੀ ਓਹੀ ਹੋਣਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਗ਼ਰੀਬੀ ਵਿਚ ਬੜਾ ਸੁਖ ਹੈ 'ਜਿਹੜੇ ਖਾਣਗੇ ਚੋਪੜੀ ਸੋਈ ਸਹਿਣਗੇ ਦੁਖ' ਸੋ, ਗ਼ਰੀਬੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦੋ ਨਾ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੜੇ ਗਜਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਰ੍ਹਦੇ ਨਹੀਂ। ਜਾਂ **ਜਿਹੜੇ ਭੌਂਕਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਢਦੇ ਨਹੀਂ।**

ਭਾਵ :—ਬਹੁਤਾ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨਿਗਰ ਕੰਮ ਘਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਹੜੇ ਗਜਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਵਰ੍ਹਦੇ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਓਹਦੇ ਢੋਲ ਢਮੱਕੇ ਤੇ ਨਾ ਜਾਓ, ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਪੋਲਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਾ ਸਾਲਾ ਵੇਖਿਆ ਤਿਹੀ ਸਾਲੇ ਦੀ ਭੈਣ।

ਭਾਵ :—ਸਾਰੇ ਟਬਰ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਆਦਤਾਂ, ਇਕੋ ਜਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਜਿਹਾ ਸਾਲਾ ਵੇਖਿਆ ਤਿਹੀ ਸਾਲੇ ਦੀ ਭੈਣ' । ਉਹ ਵੀ ਅਠਵੀਂ ਤੋਂ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਟੱਪ ਸਕਿਆ, ਇਸ ਵਿਚ ਕੀ ਅਕਲ ਹੋਣੀ ਸੀ। (ਸੰ)

ਜਿਹਾ ਸੁਖ ਛੱਜੂ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ, ਨ ਬਲਖ ਨਾ ਬੁਖਾਰੇ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਵਰਗਾ ਸੁਖ-ਅਨੰਦ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਰ ਵਰਗਾ ਸੁਖ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। 'ਜਿਹਾ ਸੁਖ ਛਜੂ ਚੁਬਾਰੇ ਨਾ ਬਲਖ ਨਾ ਬੁਖਾਰੇ।' (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਾ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹਾ ਭਰੇਗਾ। ਵੇਖੋ :—**ਜਿਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੇ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਪਾਏਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਗੋਪਾਲ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਭਰਜਾਈ ਨਾਲ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਹੁਣੇ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਆ ਗਿਆ। ਸਚ ਹੈ 'ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹਾ ਭਰੇਗਾ'। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ ਤਿਹਾ ਪਾਵੇਗਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫੱਲ ਮਿਲੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਨੂੰ ਠਗਿਓਈ ਹੀਰੇ ਦਗਾ ਦੇ ਕੈ,
ਜਿਹੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸੋ ਅਸਾਂ ਪਾਈਆਂ ਨੇ।
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਨਾ ਜੰਮਿਆ ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਪਾਏ ਭੱਸ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਪੱਕੀ ਬੇ-ਇਤਬਾਰੀ ਦਸਣੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਐਵੇਂ ਗਲਾਂ ਹੀ ਗਲਾਂ ਹਨ। ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ ਪੁਛਦਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਕਿਸੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਏ। 'ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਨਾ ਜੰਮਿਆ, ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਪਾਏ ਭਸ'।
(ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਾ ਚੋਰ ਲਖ ਦਾ, ਤਿਹਾ ਕਖ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਮਾੜਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਥੋੜਾ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਲਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਹਾ ਚੋਰ ਲਖ ਦਾ ਤਿਹਾ ਕਖ ਦਾ। ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਬਹੁਤਾ ਵੀ ਮਾੜਾ ਏ, ਤੇ ਥੋੜਾ ਵੀ ਮਾੜਾ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਾ ਡੱਡਾ ਪਿਆ, ਤਿਹਾ ਚਿੜੀਆਂ ਚੁੱਗ ਗਈਆਂ। ਵੇਖੋ :— **ਜਿਹਾ ਦਾਣਾ ਪਿਆ ਤਿਵੇਹਾ ਘੁੱਘੂ ਚੁਗ ਗਿਆ'।**

ਭਾਵ :—ਜੋ ਖਟੀ ਕਮਾਈ ਆਈ, ਉਹ ਖਰਚ ਹੋ ਗਈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਥੇ ਤਾਂ ਚਲੋ-ਚਲਾਈ ਹੀ ਹੈ। ਜੋ ਆਂਦਾ ਹੈ ਸੋ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, 'ਜਿਹਾ ਡੱਡਾ ਪਿਆ, ਤਿਹਾ ਚਿੜੀਆਂ ਚੁਗ ਗਈਆਂ'। (ਸੰ)

ਜਿਹਾ ਤੇਰਾ ਲੂਣ ਪਾਣੀ, ਤਿਹਾ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਜਾਣੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਮਜ਼ੂਰੀ ਦਿਉਗੇ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਹੋਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹਾ ਤੇਰਾ ਲੂਣ ਪਾਣੀ, ਤਿਹਾ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਜਾਣੀ' ਕੰਮ ਦੇਖਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਢਿਡ ਭਰਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਰੋਟੀ ਪੂਰੀ ਦਿਓ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਾ ਥੋੜਾ ਵੇਖਿਆ, ਤਿਹਾ ਬਹੁਤਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨਾ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਰਾ ਛਡ ਹੁਣ, ਐਵੇਂ ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਫਿਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਬਹੁਤਾ ਢਿਡ ਤਾਂ ਭਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ। 'ਜਿਹਾ ਥੋੜਾ ਵੇਖਿਆ, ਤਿਹਾ ਬਹੁਤਾ'। (ਸੰ)

ਜਿਹਾ ਦਾਣਾ ਪਿਆ ਤਿਵੇਹਾ ਘੁੱਘੂ ਚੁਗ ਗਿਆ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨਾ ਕੋਈ ਕਮਾਵੇ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਡਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਤਨਖਾਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਖਰਚ ਭੀ ਬਥੇਰਾ ਹੈ। 'ਜਿਹਾ ਦਾਣਾ ਪਿਆ ਤਿਵੇਹਾ ਘੁਘੂ ਚੁਗ ਗਿਆ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ। (ਸੰ)

ਜਿਹਾ ਦੁਧ, ਤੇਹੀ ਬੁੱਧ।

ਭਾਵ :—ਬੱਚੇ ਮਾਪਿਆਂ ਉਪਰ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਹਾ ਦੁਧ, ਤੇਹੀ ਬੁਧ' ਪਿਓ ਤੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਜਾਇ ਭੁਲਾ ? (ਸੰ)

ਜਿਹਾ ਦੇਵਤਾ, ਤਿਹੀ ਪੂਜਾ। ਜਾਂ **ਜਿਹੀ ਰੂਹ, ਤੇਹੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨਾਲ ਵਰਤਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਹੰਤ ਜੀ, ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ ਤੁਸਾਡੇ ਪਾਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨਾਲ ਸਲੂਕ ਕਰਦੇ ਹੋ 'ਜਿਹਾ ਦੇਵਤਾ, ਤਿਹੀ ਪੂਜਾ' ਵਾਲਾ ਹੀ ਤੁਸਾਡਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਾ ਬੀਉ ਤਿਹ ਫਲ ਪਾਓ। ਜਾਂ **ਜਿਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੇ।** ਜਾਂ **ਜਿਹਾ ਬੀਜੈ ਤਿਹਾ ਵੱਢੇ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇ ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਹਾ ਬੀਜੀਏ ਵਾਰਸਾ ਵੱਢ ਲਈਏ,
ਹਰਫ ਵਿਚ ਹਦੀਸ ਦੇ ਆਇਆ ਈ।
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਜਿਹਾ ਵਿਹੀਜ ਕੇ ਪਾਇਆ, ਤੇਹਾ ਕੁਆਰਾ ਪਾਇਆ।

ਭਾਵ ;—ਜੋ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ ਅਸਾਂ ਤਾਂ। ਜਿਹਾ ਵਹੀਜ ਕੇ ਪਾਇਆ, ਤੇਹਾ

ਕੁਆਰਾ ਪਾਇਆ।' ਐਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਵਲੈਤ ਤੋਂ ਆਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸੁਭਾ ਵਿਚ ਬੜਾ ਫਰਕ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਾ ਵੇਖਿਆ ਚਾਟੀਵਿੰਡ, ਤਿਹਾ ਹੋਊ ਅਗਲਾ ਪਿੰਡ।

ਭਾਵ :—ਜ਼ਦ ਇਕ ਭੈੜੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਅਗੋਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਵੇਖਣ ਤੇ ਜੀ ਨਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹਾ ਵੇਖਿਆ ਚਾਟੀਵਿੰਡ ਤਿਹਾ ਹੋਊ ਅਗਲਾ ਪਿੰਡ', ਹੋਰ ਕੀ ਵੇਖ ਕੇ ਲੈਣਾ ਅਗੇ। ਜੋ ਵੇਖ ਲਿਆ ਓਨਾ ਹੀ ਪੱਚ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕਾਫੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੀ ਸੀਤਲਾ ਦੇਵੀ, ਤਿਹਾ ਖੋਤੇ ਦਾ ਵਾਹਨ। ਜਾਂ ਜਿਹੇ ਭੈੜੇ ਤਾਬੜੇ ਤਿਹੇ ਭੈੜੇ ਪੂਜ। ਵਾਹਨ = ਸਵਾਰੀ

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਹੋਇ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਥ ਮਿਲ ਜਾਏ।

ਵਰਤੋਂ :—ਧਰਮ ਦੇਵ—ਜਿਹ ਜਿਹਾ ਰਾਮ ਰਖਾ ਮਲ ਆਪ ਸੀ, ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਥੀ ਵੀ ਆ ਮਿਲੇ, ਜਿਹੀ ਸੀਤਲਾ ਦੇਵੀ ਤਿਹਾ ਖੋਤੇ ਦਾ ਵਾਹਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਹੈ। (ਸੰ)

ਜਿਹੀ ਸੰਗਤ, ਤਿਹਾ ਫਲ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਤਾ—ਪੁਤਰ! ਤੇਰੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਿਖ ਮਤ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿ ਛੁਟੀ ਹੋਣ ਤੇ ਸਿੱਧੀ ਘਰ ਆਇਆ ਕਰ ਤੇ ਵਿਹਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਪਾਸ ਬਹਿ ਕੇ ਸਮਾਂ ਨਾ ਗਵਾਇਆ ਕਰ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਜਿਹੀ ਸੰਗਤ ਤਿਹਾ ਫਲ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੀ ਕਰਨੀ, ਤਿਹੀ ਭਰਨੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕੋਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਪਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ,
ਸਮੈ ਬਿਨਾ ਫਲ ਹਥਿ ਨ ਆਵੈ।
ਹੁਕਮੇ ਅੰਦਰ ਸਭ ਕੋ;
ਮੰਨੈ ਹੁਕਮ ਸੋ ਸਹਜ ਸਮਾਵੈ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਜਿਹੀ ਕਿਲੇ ਬਧੀ, ਤਿਹੀ ਚੋਰਾਂ ਖੜੀ। ਜਾਂ ਜਿਹੇ ਕੰਤਾ ਘਰ ਰਹੇ ਤਿਹੇ ਗਏ ਪਰਦੇਸ।

ਭਾਵ :—ਨਿਕੰਮਾ ਆਦਮੀ ਭਾਵੇਂ ਜਿਥੇ ਵੀ ਰਹੇ, ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਮਾੜਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਇਆ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ 'ਜਿਹੇ ਕੰਤਾ ਘਰ ਰਹੇ ਤਿਹੇ ਗਏ ਪ੍ਰਦੇਸ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਸੀ। ਉਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਹੋਣਾ ਨਾ ਹੋਣਾ ਬਰਾਬਰ ਸੀ। (ਸੰ)

ਜਿਹੀ ਕੋਕੋ, ਤਿਹੇ ਬਚੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲੇ, ਜਾਂ ਭੈੜੇ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਭੈੜਾ ਨਿਕਲੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹੀ ਕੋਕੋ ਤਿਹੇ ਬਚੇ,' ਰਾਮ ਦੀ ਮਾਂ ਝੂਠ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਸਮਝਦੀ ਸੀ, ਤਾਹੀਏਂ ਰਾਮ ਭੀ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ ਸੀ। ਜਿਹੀ ਮਾਂ ਤਿਹੇ ਬਚੇ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੀ ਗਰੀਬਣੀ ਬਾਹਮਣੀ, ਤਿਹੀ ਮਸ਼ੈਹਰੀ ਚੂਪ।

ਭਾਵ —ਹਰੇਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖਰਚ ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰੂੜ ਸਿੰਘ—ਐਹ, ਵੇਖ ਲੋ, ਖਰਚ ਤਾਂ ਸਵਾਲਖਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਨੇ, ਬਹੁਤ ਲੋੜੀਦਾ ਏ। ਪਰ 'ਜਿਹੀ ਗਰੀਬਣੀ ਬਾਹਮਣੀ, ਤਿਹੀ ਮਸ਼ੈਹਰੀ ਚੂਪ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਏ। ਫਿਰ ਫਿੱਦਾਂ ਹੋਊ ਝਟ ਟਪਾ ਛਡਾਂਗੇ।
(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਜਿਹੀ ਨੀਅਤ, ਤਿਹੀ ਮੁਰਾਦ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਪਾਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਸੀ, ਓਹੋ ਹੋਈ । 'ਜਿਹੀ ਨੀਅਤ, ਤਿਹੀ ਮੁਰਾਦ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋ ਗਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੀ ਮਹਾਰਾਣੀ, ਤਿਹਾ ਵਜ਼ੀਰ ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜੇ ਦੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਚ ਹੈ ! ਜਿਹੀ ਮਹਾਰਾਣੀ ਤਿਹਾ ਵਜ਼ੀਰ, ਜਿਹੀ ਕਿਕਰ ਦੇ ਜੁੜੇਲ ਰਾਣੀ, ਤਿਹਾ ਖੋਤਾਂ ਦਾ ਭੂਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤ੍ਰੀ' ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੀ ਮਾਂ ਤਿਹੇ ਬਚੇ ।

ਭਾਵ :— ਔਲਾਦ ਮਾਂ ਬਾਪ ਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਿਓ ਕੋਈ ਘਟ ਚੋਰ ਸੀ ? ਪੁਤ ਆਪੇ ਹੀ ਦੋ ਕਦਮ ਅਗੇ ਜਾਇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੀ ਮੂੰਹੋਂ ਮੰਨੀ, ਜਿਹੀ ਭਰ ਦਿਤੀ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਕੁਝ ਬਚਨ ਬੰਦਾ ਮੂੰਹੋਂ ਆਖੇ, ਓਹੀ ਕਰ ਦਿਖਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਕ ਜਥੇਦਾਰ—ਸੰਗਤ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਏ, ਕਿ ਹੁਣ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਗਏ ਨੇ । ਜਿਹੀ ਮੂੰਹੋਂ ਮੰਨੀ, ਜਿਹੀ ਭਰ ਦਿਤੀ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸੰਗਤ ਕੁਝ ਰਹਿਮ ਕਰੇ ਤੇ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੀ ਏਹ ਤਨਖਾਹ ਬਖਸ਼ ਦਏ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਜਿਹੀ ਰੂਹ ਤਿਹੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰਦਾ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ ਨਾ, ਪਈ ਮੈਂ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕਲ ਹੋਇਆ ਈ, ਪਰ ਜੇ ਅਗਲੀ ਵੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਮਾਲ ਈ ਟਕਰੀ ਤਾਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਆਪੋ ਟਿਚਕਰਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਆਖਣਗੇ 'ਜਿਹਾ ਮੂੰਹ ਤਿਹੀ ਚਪੇੜ' 'ਜਿਹੀ ਰੂਹ, ਤਿਹੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ' ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਜਿਹੇ ਤੁਸੀਂ ਚੋਰ ਤੇਹੀ ਮੈਂ ਚੋਟੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਭੈੜੇ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦੋਂ ਚੋਰ ਤੀਵੀਂ ਪਾਸੋਂ ਖੋਹਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਤੀਵੀਂ ਨੇ ਆਖਿਆ—ਭਈ ਜੋਰਾ ਜੋਰੀ ਤਾਂ ਮਸੂਲ ਨਹੀਂ ਦਿਆਂਗੀ, ਜਿਹੋ ਤੁਸੀਂ ਚੋਰ ਤੇਹੀ ਮੈਂ ਚੋਟੀ ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਃ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੇ ਨਾਲ ਰਲੀਏ, ਤੇਹੋ ਹੋ ਜਾਈਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਸਾਥੀ ਹੋਣ, ਤਿਹੋ ਜਿਹੇ ਆਪ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਵਾਹ ਹੁਣ ਪੈ ਹੀ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਅਨੁਕੂਲ ਢਾਲ ਲੈ, ਜਿਹੇ ਨਾਲ ਰਲੀਏ, ਤੇਹੋ ਹੀ ਹੋ ਜਾਈਏ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਮੁੜ ਆਇਆ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਖਟ ਕਮਾ, ਕੁਝ ਨਾ ਲੈ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛੋ । ਧੋਕੇ ਹੀ ਖਾਧੇ ਬਾਹਰ ਤਾਂ । ਬਸ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਮੁੜ ਆਇਆ ਹੈਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਜੀਵਨ, ਓਹੋ ਜਿਹੀ ਮੂਰਤ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਅੰਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸੋਈ ਬਾਹਰ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਰਿੰਦਰ—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਤੇਰਾ ਜੀਵਨ ਏ, ਓਹੋ ਜਿਹੀ ਮੂਰਤ ਬਣਨੀ ਏ ।

(ਸੁਫ਼ਨੇ ਸਾਜ਼—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਪਿਉ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਪੁੱਤਰ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਵਾਲੇ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਬੋ—(ਰੋਂਦੀ ਹੋਈ) ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਸਾਡੇ ਹਥਾਂ 'ਚ । ਐਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਬੰਤੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰ 'ਚ ਚਮਟਾ ਮਾਰਿਆ ਸੀ । ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਪਿਉ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਪੁਤ ।'

(ਸਪਤ ਰਿਸ਼ੀ—ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ)

ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਰਾਜੇ ਤਿਹੋ ਜਿਹੇ ਦੀਵਾਨ (ਵਜ਼ੀਰ) ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਸੁਭਾ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹੋਵੇ, ਵਜ਼ੀਰ ਵੀ ਉਸੇ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।ਜਥਾ ਰਾਜਾ ਤਥਾ ਪਰਜਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਰਾਜੇ ਤਿਹੋ ਜਹੇ ਦੀਵਾਨ, ਕਾਨੂੰਨ ਵੀ ਏਹੋ ਬਣਾਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਲਾਗੂ ਵੀ ਏਹੋ ਕਰਦੇ ਨੇ ।

(ਦਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਤ ਵਲ ਯਾਰ ਉਤੇ ਵਲ ਅੱਖੀਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਚਿਤ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਵਲ ਹੀ ਲਗਾ ਰਵ੍ਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਾਹੀ ਛਿੜ ਗਿਆ ਨਾਲ ਮਹੀਂ ਦੇ,
ਹੁਣ ਕਤਣ ਕਿਮ ਨੂੰ ਭਾਵੇ ?
ਜਿਤ ਵਲ ਯਾਰ ਉਤੇ ਵਲ ਅੱਖੀਆਂ,
ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਬੇਲੇ ਨੂੰ ਧਾਵੇ ।

(ਕਾਫੀਆਂ—ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਜਿਤਨਾ ਛੋਟਾ, ਉਤਨਾ ਖੋਟਾ ।

ਭਾਵ :—ਮੱਧਰੇ ਕਦ ਵਾਲਾ ਦਿਲ ਦਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਮੱਧਰੇ, ਨੀਵੇਂ ਜਾਤ ਜਾਂ ਰੁਤਬੇ, ਜਾਂ ਘਟ ਉਮਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਿਦਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਜਾਤਾ, ਇਹ ਗਿਠਮੁਠੀਆ, ਛੋਟੂ ਜਿਹਾ ਨਾ-ਮੁਰਾਦ ਆਦਮੀ ਮੇਰਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਲਵੇਗਾ, ਪਰ 'ਜਿਤਨਾ ਛੋਟਾ ਉਤਨਾ ਖੋਟਾ ।' ਉਸ ਦੇ ਨਹੁੰ ਨਹੁੰ ਵਿਚ ਜ਼ਹਿਰ ਵੜੀ ਹੋਈ ਸੀ । (ਸੰ)

ਜਿਤਨਾ ਦਿਆਂ ਮੰਗਤਿਆਂ, ਜੇ ਇਤਨਾ ਘਤਾਂ ਵਾਤ, ਸੁਖੱਲੀ ਲੰਘੇ ਰਾਤ ।

ਭਾਵ :—ਮੰਗਤਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣਾ ਢਿੱਡ ਭਰੀਏ ਤਾਂ ਝੱਟ ਸੁਖਾਲਾ ਲੰਘੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਾਓ, ਓਇ ਜਾਓ, ਹਰੜਕਟਿਓ ਵਿਹਲੜੋ; ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ ਦਾਨ ਦੁਨ । 'ਜਿਤਨਾ ਦਿਆਂ ਮੰਗਤਿਆਂ, ਜੇ ਇਤਨਾ ਘਤਾਂ ਵਾਤ, ਸੁਖੱਲੀ ਲੰਘੇ ਰਾਤ ।' (ਸੰ)

ਜਿਤਨੀ ਚਾਦਰ ਹੋਵੇ, ਉਤਨੇ ਹੀ ਪੈਰ ਪਸਾਰੋ ।

ਭਾਵ :—ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਖ਼ਰਚ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਅਪਣੇ ਵਿਤ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਕਰ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਔਖਾ ਹੋਵੇਂਗਾ । ਜਿਤਨੀ ਚਾਦਰ ਹੋਵੇ, ਉਤਨੇ ਹੀ ਪੈਰ ਪਸਾਰੋ । (ਸੰ)

ਜਿਤਨੀ ਮਿਹਨਤ, ਉਤਨਾ ਫਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨਾ ਕੋਈ ਵਧੀਕ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਵਧੀਕ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਫਸਲ ਉਸ ਦੀ ਅਛੀ ਹੈ, ਮਿਹਨਤ ਜੂ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ । ਸਿਆਣਿਆ ਜੂ ਆਖਿਆ ਹੈ ਜਿਤਨੀ ਮਿਹਨਤ ਉਤਨਾ ਫੱਲ । (ਸੰ)

ਜਿਤਨੀ ਵਾਹ, ਉਤਨੀ ਗਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਪੈਲੀ ਜਿਤਨੀ ਵਾਹੋਗੇ, ਜਾਂ

ਜਿਤਨੀ ਵਧੀਕ ਵਾਹੋਗੇ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਵਧੀਕ ਫ਼ਸਲ ਆਵੇਗੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਤਨੀ ਚੰਗੀ ਪੈਲੀ ਵਾਹੋ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਫ਼ਸਲ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, 'ਜਿਤਨੀ ਵਾਹ, ਉਤਨੀ ਗਾਹ' ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਆਖਿਆ । (ਸੰ)

ਜਿਤਨੇ ਸਿਰ, ਉਤਨੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿੰਨਾ ਕੋਈ ਵਡਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਉਨੀ ਹੀ ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗ਼ਰੀਬ ਮਜ਼ੂਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਲੰਮੀਆਂ ਤਾਣ ਸੌਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤ ਨੀਂਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਂਦੀ । ਹਰ ਵੇਲੇ ਚਿੰਤਾ ਹੀ ਲਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਠੀਕ ਹੈ ਜਿਤਨੇ ਸਿਰ ਉਤਨੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ । (ਸੰ)

ਜਿਤਨੇ ਮੂੰਹ ਉਤਨੀਆਂ ਗਲਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਰਾਗ ਹੀ ਸੁਣਾਈ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲ ਹੀ ਦਈ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦ ਅਫ਼ਸਰ ਆਪਣਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰ ਚੁਕੇ, ਤਾਂ ਕੁਲ ਬੈਠੇ ਉਠਕੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਏ ਤੇ ਕੁਝ ਉੱਥੇ ਹੀ ਬੈਠੇ ਆਪੂੰਣੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦੁੜਾਣ ਲਗ ਪਏ । ਜਿਤਨੇ ਮੂੰਹ ਉਤਨੀਆਂ ਗੱਲਾਂ । (ਸ਼ੰ)

ਜਿਤੁ ਕੀਤਾ ਪਾਈਐ ਆਖਣਾ ਸਾ ਘਾਲ ਬੁਰੀ ਕਿਉ ਘਾਲੀਐ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਦਾ ਫੱਲ ਆਪ ਪਾਉਣਾ ਹੈ ਉਹ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਤੁ ਕੀਤਾ ਪਾਈਐ ਆਪਣਾ,
ਸਾ ਘਾਲ ਬੁਰੀ ਕਿਉਂ ਘਾਲੀਐ ।।
ਮੰਦਾ ਮੂਲ ਨ ਕੀਚਈਏ;
ਲੰਮੀ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੀਐ

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੈਸਾ, ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਪੈਸਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਕੰਮ ਵਲ ਉਹ ਧਿਆਨ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਨ—ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਏ ਕਿ ਜਿਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਜਟਾਂ ਦਾ ਪੈਸਾ ਲਗੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਹੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੈਸਾ, ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲ । ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਚਵ੍ਹੀ ਹਾਰਸ ਪਾਵਰ ਦਾ ਆਇਲ ਇੰਜਨ ਖਰੀਦ ਕੇ ਸ਼ਾਮਲਾਟ ਵਿਚ ਲਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਥੇ ਆਸਾ, ਤਿਥੇ ਵਾਸਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਆਸ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਦਿਸੇ, ਉਥੇ ਹੀ ਵਸਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਥੇ ਆਸਾ ਤਿਥੇ ਵਾਸਾ' ਜਿਥੇ ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਖੇਦ ਪੁਜੇ, ਉਥੇ ਕੀ ਰਹਿਣਾ ਹੋਇਆ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਨਹੀਂ, ਉੱਥੇ ਕੁਕੜ ਬਾਂਗ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਹੜਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਥੁੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਠਾਣੀ—ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ, ਤਾਰੋ ਜੱਟੀ ਬਿਨਾ ਕਿਹੜਾ ਗਲ ਅੜੀ ਖੜੋਤੀ ਹੈ ? ਕੀ ਤੁਸਾਡੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ 'ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਉਥੇ ਕੁਕੜ ਬਾਂਗ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ ? ਇਹ ਨਿਰਾ ਵਹਿਮ ਜੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਥੇ ਸਾਡੀ ਭਾਗੋ ਜਾਵੇ, ਉਥੇ ਭਾਗ ਪਰੇਰੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਜਿਥੇ ਜਾਵੇ ਉਥੇਂ ਹੀ ਦੁਖ ਪਾਵੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੇਵਿੰਦ੍ ਘਰ ਦੇ ਦੁਖੋਂ ਨੱਠ ਕੇ ਪ੍ਰਦੇਸ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਥੇ ਵੀ ਉਸਦਾ ਮੰਦਾ ਹੀ ਹਾਲ

ਹੈ। ਜਿਥੇ ਸਾਡੀ ਭਾਗੋ ਜਾਵੇ, ਉਥੇ ਭਾਗ ਪਰੇਰੇ, ਵਾਲੀ ਗਲ ਵਰਤੀ ਉਸ ਨਾਲ ਤਾਂ (ਸੰ)

ਜਿੱਥੇ ਸੌ, ਉੱਥੇ ਇਕੌੜ੍ਹ ਸੌ। ਵੇਖੋ : ਉਖਲੀ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਦਿਤਾ, ਦੋ ਘਟ ਕੀ ਦੋ ਵਧ ਕੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਖ਼ਰਚ ਅਗੇ ਹੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਥੋੜਾ ਹੋਰ ਵਧ ਹੋਣ ਦਾ ਕੀ ਡਰ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਹੋ ਲੈਣ ਦਿਉ ਖ਼ਰਚ। ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਸੌ, ਉਥੇ ਇਕੌੜ੍ਹ ਸੌ। (ਸੰ)

ਜਿੱਥੇ ਹੋਵੇ ਪਿਆਰ, ਉੱਥੇ ਕਰੀਏ ਨ ਵਪਾਰ, ਜੇ ਕਰੀਏ ਵਪਾਰ, ਨ ਕਰੀਏ ਉਧਾਰ, ਜੇ ਕਰੀਏ ਉਧਾਰ ਤਾਂ ਨਾ ਕਰੀਏ ਕਰਾਰ ਜੇ ਕਰੀਏ ਕਰਾਰ ਤਾਂ ਨਾ ਕਰੀਏ ਇਨਕਾਰ।

ਭਾਵ :—ਮਿਤਰਤਾ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਵਪਾਰ ਨਾ ਕਰੋ, ਜੇ ਕਰੋ ਤਾਂ ਭੁਲ ਜਾਓ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਮਿਤਰ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਦੇਕੇ ਪਛਤਾਇਆ। ਇਕ ਮਿਤਰ ਗੁਆਇਆ ਇੱਕ ਰੁਪਈਆ ਹੱਥ ਨਾ ਆਇਆ। ਸੱਚ ਹੈ, 'ਜਿਥੇ ਹੋਵੇ ਪਿਆਰ, ਉੱਥੇ ਕਰੀਏ ਨਾ ਵਪਾਰ, ਜੇ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਦੇਈਏ ਵਿਸਾਰ'। (ਸੰਗ੍)

ਜਿੱਥੇ ਗੁੜ, ਉੱਥੇ ਮਖੀਆਂ।

ਭਾਵ :—ਲੋਕੀਂ ਰੂਪਵਾਨ, ਗੁਣਵਾਨ, ਜਾਂ ਧਨਵਾਨ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਦਰਸ਼ਨ—ਅੜੀਏ ! ਨਿਹੋਰੇ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਹੈ ? 'ਜਿਥੇ ਗੁੜ ਉਥੇ ਮਖੀਆਂ' ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਜਵਾਨੀ ਨੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਵਲ ਖਿਚਣਾ ਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿੱਥੇ ਚਾਹ, ਉੱਥੇ ਰਾਹ।

ਭਾਵ :—ਹਿੰਮਤ ਅਤੇ ਇਰਾਦੇ ਅਗੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਿੰਮਤ ਅਗੇ ਵਡੀ ਤੋਂ ਵਡੀ ਔਕੜ ਵੀ ਸਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਚਾਹ ਉਥੇ ਰਾਹ। (ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿੱਥੇ ਚੰਨਣ ਹੋਵੇ ਉੱਥੇ ਖ਼ੁਸ਼ਬੋ ਆਪੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਗੁਣਵਾਨ ਹੋਣਾ ਆਪੇ ਹੀ ਕਦਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੀਜੀ—ਠਾਣੇਦਾਰ ਛਡ ਕੇ ਨੰਬਰਦਾਰ ਦੀ ਲਿਆਵਾਂਗੀ, ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗੋਚਾ ਏ। ਜਿੱਥੇ ਚੰਨਣ ਹੋਵੇ, ਉੱਥੇ ਖੁਸ਼ਬੋ ਆਪੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿੱਥੇ ਜਾਏ ਤਤ ਭਲਤੀ, ਭਾਂਡੇ ਨਾ ਵਿਕੇ ਉਸ ਹੱਟੀ।

ਭਾਵ:—ਜਿੱਥੇ ਭੈੜਾ ਬੰਦਾ ਜਾ ਵੜੇ, ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਹੀ ਵਿਗੜਨ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗੋਚਾ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਈ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਵੀ ਮੰਦਾ ਹਾਲ ਹੋਇਆ "ਜਿਥੇ ਜਾਏ ਤਤ ਭਲਤੀ, ਭਾਂਡੇ ਨਾ ਵਿਕੇ ਉਸ ਹੱਟੀ।" (ਸੰ)

ਜਿੱਥੇ ਜਾਏ ਤੱਤ ਭੜੱਤੀ, ਓਹੋ ਚਰਖਾ, ਓਹੋ ਚੱਕੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਨੱਠ ਕੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਥਾਂ ਜਾਵੇ, ਉਥੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਓਹੀ ਦੁਖ ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ—ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਤਾਂ ਇਥੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਨਸ਼ਿਆ ਓਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਕਰਨੀਆਂ ਪਈਆਂ ਅਖੇ 'ਜਿਥੇ ਜਾਵੇ ਤੱਤ ਭੜੱਤੀ ਓਹੋ ਚਰਖਾ ਓਹੋ ਚਕੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਵਾਪਰੀ ਉਸ ਨਾਲ ਤਾਂ। (ਸੰ)

ਜਿੱਥੇ ਦਰਖ਼ਤ (ਰੁਖ) ਨਹੀਂ, ਉਥੇ ਅਰਿੰਡ ਪ੍ਰਧਾਨ। ਵੇਖੋ :—ਉਜੜੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਮਹਿਲ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਵਡਮੁਲੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਜਿਥੇ ਦਰਖਤ ਨਹੀਂ ਉਥੇ ਅਰਿੰਡ ਪ੍ਰਧਾਨ', ਜਣਾ ਖਣਾ ਚੌਧਰੀ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਥੇ ਦੀ ਖੋਤੀ ਉਥੇ ਜਾ ਖਲੋਤੀ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਹੀ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਘਟੀਆ ਆਦਮੀ ਘਟੀਆ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਕੰਮ ਕਿਥੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨਾ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਫਿਰ ਜਾ ਪਾਂਡੀ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਦੀ ਖੋਤੀ, ਉਥੇ ਜਾ ਖਲੋਤੀ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਥੇ ਪਈ ਫੁਟ, ਉਥੇ ਪਈ ਲੁਟ।

ਵੇਖੋ :—ਘਰ ਫੁਟਾ ਦਹਿਸਰ ਮਾਰਿਆ।

ਭਾਵ :—ਫੁਟ ਸਦਾ ਤਬਾਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਤਫਾਕ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਰਕਤ ਜੇ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਕੈ ਤੇ ਮਿਤਰ ਨੂੰ ਆਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ 'ਜਿਥੇ ਪਈ ਫੁਟ ਉਥੇ ਪਈ ਲੁਟ'। (ਸ)

ਜਿਥੇ ਫੁੱਲ, ਉਥੇ ਕੰਡਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਸੁਖ ਹੈ, ਉਥੇ ਦੁਖ ਵੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਣੀ— ਮਹਾਰਾਜ ! ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗਲ ਨਹੀਂ, ਜਿੱਥੇ ਫੁੱਲ, ਉਥੇ ਕੰਡਾ ਕਹੁਰ ਵੀ ਹੋਣਾ ਹੋਇਆ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਥੇ ਮਣਾ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਕਿਣਕੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ?

ਭਾਵ :—ਬਹੁਤਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੁਆਰ ਸਕਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿੰਨੀ ਮਦਦ ਤੁਸੀਂ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। 'ਜਿਥੇ ਮਣਾ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਕਿਣਕੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਥੇ ਰਹਿਣਾ, ਓਥੇ ਵਰਤਣਾ।

ਭਾਵ :—ਦੇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਥੇ ਰਹਿਣਾ, ਉਥੇ ਵਰਤਣਾ। ਜਿਥੇ ਵਸਣਾ ਓਥੇ ਹੀ ਧੀਆਂ ਪੁਤ੍ਰ ਲਾਉਣੇ ਲਗਾਉਣੇ, ਜਿਥੇ ਸਾਕ ਹੋਣੇ, ਓਥੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹੁ ਰੀਤੇ ਚਲਣਾ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਟਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਃ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਥੇ ਲੋੜੀਏ ਆਪਣੇ, ਭਜ ਜਾਣ ਪਰਾਏ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਰਫ ਆਪਣਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਖਿਆਲ ਰਖੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਚਲੇ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੂਜੇ ਕਿਵੇਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। 'ਜਿੱਥੇ ਲੋੜੀਏ ਆਪਣੇ, ਭਜ ਜਾਣ ਪਰਾਏ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਤੁਹਾਡੀ ਤਾਂ। (ਸੰ)

ਜਿਥੇ ਵੇਖਾਂ ਤਵਾ ਪਰਾਤ, ਉਥੇ ਗਾਵਾਂ (ਕੱਟਾਂ) ਦਿਨ ਅਰ ਰਾਤ।

ਵੇਖੋ :—ਜਿਸ ਦਾ ਲੂਣ ਖਾਈਏ. ਉਸ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਈਏ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦਾ ਰਿਜ਼ਕ ਖਾਈਏ, ਉਸਦੇ ਗੁਣ ਗਾਈਏ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹ ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਸ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾਇ, ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੋ ਉਸ ਬਣਾਈ। ਅਸਲ ਗਲ ਵੀ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ। ਅਖੇ ਜਿਥੇ ਵੇਖਾਂ ਤਵਾ ਪਰਾਤ ਉਥੇ ਗਾਵਾਂ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ। (ਸੰ)

ਜਿਥੈ ਬੋਲਣ ਹਾਰੀਐ, ਤਿਥੈ ਚੰਗੀ ਚੁਪ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਲਾਭ ਨਹੀਂ, ਉਥੇ ਚੁਪ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੁਖੁ ਦੁਖੁ ਦੁਇ ਦਰਿ ਕਪੜੇ,
ਪਹਿਰਹਿ ਜਾਇ ਮਨੁਖ ॥
ਜਿਥੈ ਬੋਲਣ ਹਾਰੀਐ,
ਤਿਥੈ ਚੰਗੀ ਚੁਪ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਜਿਧਰ ਸੋਹਣੀ ਉਧਰ ਮਹੀਂਵਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਅਸਲੀ ਚੀਜ਼ ਜਾਵੇ, ਉਸੇ ਪਾਸੇ ਸਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੌਧਰੀ, ਜਿਧਰ ਤੁਸੀਂ ਹੋਵੋਗੇ, ਅਸੀਂ ਉਸੇ ਪਾਸੇ ਜਾਵਾਂਗੇ । 'ਜਿਧਰ ਸੋਹਣੀ ਉਧਰ ਮਹੀਂਵਾਲ', ਸਾਡਾ ਤੁਹਾਡਾ ਮੇਲ ਅਤੁਟ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਜਿਧਰ ਗਿਆ ਦੂਲਾ (ਲਾੜਾ) ਉਧਰ ਲਗ ਘਰ ਲਾਗ ਜਾਂ ਜਿਧਰ ਗਿਆ ਬਾਣੀਆ, ਉਧਰ ਗਿਆ ਬਜਾਰ । ਜਾਂ ਜਿਧਰ ਗਈਆਂ ਬੇੜੀਆਂ, ਉਧਰ ਗਏ ਮਲਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਬਚੇ ਖੁਚੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਰ ਨਸੀਬਾਂ ਵਿਚ ਸੁਖ ਜੂ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਭੱਠੇ ਦਾ ਕੰਮ ਚਲਿਆ ਚੌਥੇ ਮਹੀਨੇ ਮੀਂਹ ਬਹੁਤੇ ਪੈਣ ਕਰਕੇ 'ਭੱਠਾ ਪਿਲਾ ਪੈ ਗਿਆ । ਮਾਲਕ ਵਿਚਾਰਾ ਥੋੜ੍ਹ ਪੂੰਜੀਆ ਸੀ । ਘਾਟਾ ਨਾ ਸਹਾਰ ਸਕਿਆ । ਨਠ ਗਿਆ । ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਪਹਿਲੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਈ ਤਨਖਾਹ ਮਿਲੀ ਸੀ । ਬਾਕੀ ਜਿਧਰ ਗਈਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਉਧਰ ਗਏ ਮਲਾਹ, ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਿਧਰ ਰੱਬ, ਉਧਰ ਸਭ ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਈਸ਼ਰ ਦੇਈ—ਧਨ ਭਾਗ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਰਾਸ ਜਾਪਦੇ ਹਨ । ਠੀਕ ਹੀ ਹੈ, 'ਜਿਧਰ ਰਬ, ਉਧਰ ਸਭ' । ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜੂ ਸਰਿਆਈ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਜਿਧਰ ਲਾੜਾ, ਉਧਰ ਜੰਞ ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸੀਂ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਰਵਾਂਗੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਨਹੀਂ ਤੁਰ ਸਕਦੇ । 'ਜਿਧਰ ਲਾੜਾ, ਉਧਰ ਜੰਞ' । ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਆਸਰਾ ਪਰਨਾ ਓਹੀ ਹਨ । (ਸੰਗ)

ਜਿਨ ਕੀ ਲੇਖੈ ਪਤਿ ਪਵੈ ਚੰਗੇ ਸੇਈ ਕੇਇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਤ ਰਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਰਹਿ ਆਵੇ, ਓਹੀ ਚੰਗੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅਗੈ ਜਾਤਿ ਨ ਜੋਰੁ ਹੈ ਅਗੈ ਜੀਉ ਨਵੈ ॥
ਜਿਨ ਕੀ ਲੇਖੈ ਪਤਿ ਪਵੈ ਚੰਗੇ ਸੇਈ ਕੇਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜਿਨ ਕੇ ਕੰਤ ਦਿਸਾਪੁਰੀ ਸੇ ਅਹਿਨਿਸ ਫਿਰਹਿ ਜਲੰਤ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਦੇਸ ਹੋਣ ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਾਨਕ ਤਿਨਾ ਬਸੰਤ ਹੈ
ਜਿਨ ਘਰਿ ਵਸਿਆ ਕੰਤ ॥
ਜਿਨ ਕੇ ਕੰਤ ਦਿਸਾਪੁਰੀ
ਸੇ ਅਹਿਨਿਸ ਫਿਰਹਿ ਜਲੰਤ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਜਿਨ ਜੀਵੰਦਿਆਂ ਪਤਿ ਨਹੀ, ਮੁਇਆਂ ਮੰਦੀ ਸੋਇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਆਦਰ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਬੁਰੇ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਣਾ ਵੀ ਕੀ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਨ ਜੀਵੰਦਿਆਂ ਪਤਿ ਨਹੀਂ ਮੁਇਆਂ ਮੰਦੀ ਸੋਇ ॥
ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੈ ਨਾਨਕਾ ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ)

ਜਿਨ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਏ, ਪਰ ਜਨ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਵਹਿਮ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ ;—ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡਾ—ਪਿਆਰੀ ! ਐਵੇਂ ਵਹਿਮ ਵਿਚ ਨਾ ਪਓ । ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ 'ਜਿਨ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਨ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।'
(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਉ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਪਾਇਓ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹਰੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਜਾਣਨੀ ਆਂ; ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਏ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਨਹੀਂ : 'ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਓ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਪਾਇਓ ।।' (ਚਿਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨ ਮਨਿ ਹੋਰ ਮੁਖਿ ਹੋਰੁ ਸਿ ਕਾਢੇ ਕਚਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੈ, ਤੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਝੂਠੇ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਠਗ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਤਾਂ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਕੇ ਖਿਸਕ ਗਏ । ਇਹ ਮਾਂਦ੍ਹੀ ਜੀ ਮਧ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਠਗਾਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਦੇ ਚਲਤੇ ਪੁਰਜ਼ੇ ਹਨ । 'ਜਿਨ ਮਨਿ ਹੋਰ ਮੁਖਿ ਹੋਰ ਸਿ ਕਾਢੇ ਕਚਿਆ ।।'
(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ – ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨਾ ਸੀ ਉਨਾ ਪਾਲਾ, ਜਿੱਨਾ ਕੁਟੰਬ (ਟੱਬਰ) ਉਨਾ ਮੁਕਾਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਵਡ ਪਰਵਾਰੀ ਨੂੰ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੁਖ ਹੀ ਦੁਖ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਵਡੇ ਪਰਵਾਰ ਦਾ । ਸੱਚ ਹੈ, 'ਜਿਨਾ ਸੀ, ਉਤਨਾ ਪਾਲਾ, ਜਿਨਾ ਟੱਬਰ, ਉਨਾ ਮੁਕਾਲਾ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਨਾ ਗੁੜ ਪਾਈਏ, ਓਨਾ ਹੀ ਮਿੱਠਾ ਹੋਣਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਜਿਨੀ ਗੋਡੀ, ਉਨੀ ਡੋਡੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰੀਏ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਨਾ ਗੁੜ ਪਾਓ ਓਨਾ ਹੀ ਮਿਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਤੁਸਾਂ ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤੇ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਅਸਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾੜੇ ਆਪਣੇ, ਫੂਕ ਦੇਣ ਪਰਾਏ । ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਢਾਹੇ ਆਪਣੇ ਫੂਕ ਦੇਣ ਪਰਾਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਆਪਣਿਆਂ ਦਾ ਨੁਕਾਸਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਕਦ ਫਰਕ ਕਰਦੇ ਹਨ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ! ਗੁਲਾਬ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕੀ ਆਖਣਾ ਹੈ ? ਉਸਨੇ ਆਪਣਿਆਂ ਦਾ ਇਤਨਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਜੇ ਚਲਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕੀ ਦੁਖ ? 'ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾੜੇ ਆਪਣੇ, ਫੂਕ ਦੇਣ ਪਰਾਏ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖਾਧਾ ਲਪ ਗੜੱਪੀ, ਉਹ ਕੀ ਜਾਣਨ ਉਂਗਲ ਚਟੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਬਹੁਤਾ ਛਕਣ ਗਿੱਝੇ

ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਅਮਲ ਵੀ ਖਾਸਾ ਆਇਆ ਸੀ ਪਰ 'ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖਾਧਾ ਲੱਪ ਗੜੱਪੀ, ਉਹ ਕੀ ਜਾਣਨ ਉਂਗਲ ਚੱਟੀ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ। ਸੱਤ-ਮੰਗੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਤੇ ਗੋਡਿਆਂ ਉਤੇ ਕੂਹਣੀਆਂ ਧਰ ਕੇ ਗਦ ਗਦ ਬਾਟਾ ਚਾੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਜੋ ਲਾਲੀਆਂ ਚੜ੍ਹਨੀਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਇਸ ਨਾਲ ਕਿਥੇ ? (ਚਿਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖਾਧੀ ਚੋਪੜੀ ਘਣੇ ਸਹਿਨਗੇ ਦੁਖ।

ਭਾਵ :— ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਐਸ਼-ਆਰਾਮ ਦਾ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ, ਉਹੀ ਦੁੱਖ ਪਾਉਣਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਫਰੀਦਾ ਰੋਟੀ ਮੇਰੀ ਕਾਠ ਕੀ,
ਲਾਵਣੁ ਮੇਰੀ ਭੁਖ ॥
ਜਿਨਾ ਖਾਧੀ ਚੋਪੜੀ,
ਘਣੇ ਸਹਿਨਗੇ ਦੁਖ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਫਰੀਦ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਣੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਣੀਆਂ। ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਧੀਆਂ ਜਣੀਆਂ, ਤਿਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਘਣੀਆਂ।

ਭਾਵ :—ਧੀਆਂ ਦਾ ਦੁਖ ਜਣਨ ਵਾਲੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬਾਹਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇੰਦਰ—ਦੇਖੋ ਨ ਬੱਚਾ ! ਬਿਗਾਨੀ ਧੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਬੈਠੀ ਏ, ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਦੁਖ ਹੋਵੇਗਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ? 'ਜਿਨ੍ਹਾ ਜਣੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਣੀਆਂ'। ਪਹਿਲੋਂ ਸਾਨੂੰ ਹੀ ਵੇਖ ਲੈ, ਪੁੱਜ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹਾਂ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮੋਂ ਗਈਆਂ।

ਭਾਵ :—ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੱਤ ਜਾਂ ਆਖੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਤੁਰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਂ—(ਹਾਹੁਕਾ ਲੈ ਕੇ) ਬੱਚਾ ! ਸੱਚ ਹੈ, 'ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ, ਘਰ ਦੇ ਕੰਮੋਂ ਗਈਆ'। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਐਸਾ ਕੰਮ ਕਰੀਏ, ਕਿ ਸੱਪ ਵੀ ਮਰ ਜਾਏ, ਤੇ ਲਾਠੀ ਭੀ ਬਚ ਜਾਏ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿੰਨਾਂ ਫੱਲੇ ਓਨਾ ਝੁਕੇ।

ਭਾਵ :— ਜਿਤਨਾ ਕੋਈ ਗੁਣਵਾਨ ਹੋਵੇ. ਉਤਨੀ ਹੀ ਵਧੀਕ ਨਿਮਰਤਾ ਦੱਸੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਿਆਣਪ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ 'ਜਿੰਨਾ ਫੱਲੇ, ਉਨਾਂ ਝੁਕੇ' ਹੰਕਾਰ ਪਾਪ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ। (ਸੰ)

ਜਿਨ੍ਹਾ ਭਉ, ਤਿਨ ਨਾਹਿ ਭਉ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰੀ ਦਾ ਡਰ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—ਡਰ ਤੇ ਦਾਬੇ ਦਾ ਕੂੜਾ ਭਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਐਉਂ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਰੇਤਲੀ ਨੀਂਹ ਤੇ ਉਸਾਰਨਾ। 'ਜਿਨਾ ਭਉ ਤਿਨ ਨਹਿ ਭਉ' ਅਸਲੀ ਟੀਚਾ ਤਾ ਸਭ ਤ੍ਰੀਕਿਆਂ ਦਾ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਨਿਰਭਉ ਹੋ ਜਾਵੇ।

(ਮੇਰਾ ਵਲੈਤੀ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ—ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨ੍ਹਾ ਮੁਹਬਤਿ ਇਕ ਸਿਉਂ, ਤੇ ਮਾਣਸ ਪਰਧਾਨ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਇਕ ਹਰੀ ਨਾਲ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੁਆ ਜੀਵੰਦਾ ਪੇਖੁ ਜੀਵੰਦੇ ਮਰਿ ਜਾਨਿ ॥
ਜਿਨਾ ਮੁਹਬਤਿ ਇਕ ਸਿਉ ਤੇ ਮਾਣਸ ਪਰਧਾਨਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵ ਰ ਮਾਰੂ)

ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਭਾਣਾ ਮੰਨਿਆ ਤਿਸੁ ਸੋਗੁ ਨਾ ਸੰਤਾਪੈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰੀ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਮੰਨੀ, ਉਹ ਸਦਾ ਖੁਸ਼ੀ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਭਾਣਾ ਮੰਨਿਆ;
ਤਿਸੁ ਸੋਗੁ ਨ ਸੰਤਾਪੈ।

ਹਰਿ ਜੀਉ ਤੂ ਸਭਨਾ ਕਾ ਮਿਤ ਹੈ,
ਸਭ ਜਾਣਹਿ ਆਪੈ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਰੂ)

ਜਿਨਿ ਜਾਤਾ ਸੋ ਤਿਸ ਹੀ ਜੇਹਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੇ ਹਰੀ ਨੂੰ ਜਾਤਾ, ਉਹ ਹਰੀ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :—
ਜਿਨਿ ਜਾਤਾ ਸੋ ਤਿਸ ਹੀ ਜੇਹਾ ।
ਅਤਿ ਨਿਰਮਾਇਲੁ ਸੀਝਸਿ ਦੇਹਾ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ)

ਜਿਨੀਂ ਸਾਕੀਂ ਸਾਕ, ਸੋਈ ਸਿਆਲਾਂ ਦੇ ਚਾਕ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਪਿਆਰ ਪਾਵੇ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਪਿਆਰ ਦਸਣ ਤੇ ਨਖਰਾ ਕਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਸੁਆਦ ? ਤੂੰ ਤਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਤੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਖਰੇ ਦਸਣ ਲਗ ਪਈ ਏਂ । 'ਜਿਨ੍ਹੀਂ ਸਾਕੀਂ ਸਾਕ, ਸੋਈ ਸਿਆਲਾਂ ਦੇ ਚਾਕ' ਤੇਰੇ ਉਤੇ ਕੀ ਮਾਣ ਕਰੀਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਨੀ ਗੋਡੀ, ਓਨੀ ਡੋਡੀ । ਵੇਖੋ ਹਲ ਦੇਵੋ ਚਾਰ ਫਸਲ ਹੋਵੇ ਮਾਰੋ ਮਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰੋ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਨ—ਫੇਰ ਓਹਾ ਗਲ । ਭਾਈ ਹੀਲਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਰਿਜ਼ਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਸਿਆਣੇ ਆਂਹਦੇ ਹਨ 'ਦਬ ਕੇ ਵਾਹ ਤੇ ਰਜ ਕੇ ਖਾਹ' ਜਿਨੀ ਮਿਹਨਤ ਉਨਾ ਫਲ । ਜਿਨੀ ਗੋਡੀ, ਓਨੀ ਡੋਡੀ ।
(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿੱਨੀ ਨ੍ਹਾਤੀ, ਓਨਾ ਹੀ ਪੁੰਨ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਛਡ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਰਪਾ ਸ਼ਾਹ — ਢੇਰ ਖਟ ਖਾਧਾ ਇਹਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ, ਜਿੱਨੀ ਨ੍ਹਾਤੀ ਉੱਨਾ ਹੀ ਪੁਨ, ਚੋਰ ਲੁਟੇਰੇ, ਭੁਖੇ ਚੌਧਰੀ ।
(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ, ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਜਿਨੁ ਪਟੁ ਅੰਦਰਿ ਬਾਹਰਿ ਗੁਦੜੁ ਤੇ ਭਲੇ ਸੰਸਾਰਿ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਓਹੀ ਚੰਗੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਵਿਤਰਤਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਿਰੋਂ ਸਾਫ ਨਾ ਵੀ ਜਾਪਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—
ਜਿਨੁ ਪਟੁ ਅੰਦਰਿ ਬਾਹਰਿ ਗੁਦੜੁ ਤੇ ਭਲੇ ਸੰਸਾਰ ।।
ਤਿਨ ਨੇਹੁ ਲਗਾ ਰੱਬ ਸੇਤੀ ਦੇਖਨੇ ਵੀਚਾਰਿ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜਿਨ੍ਹੂੰ ਪੂਛੋਂ ਫੜ ਉਠਾਇਆ, ਉਸ ਨੇ ਜੋਤਰਾ ਕਦੋਂ ਲਾਇਆ ?

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾਂ ਕੰਮ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਢੇਰੀ ਢਾਹ ਬੈਠੇ, ਉਸ ਨੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਕੀ ਚਾੜ੍ਹਨਾ ਹੋਇਆ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਮੂਤਰ ਵਿਚੋਂ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ । ਇਹ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਪਈ 'ਜਿਨ੍ਹੂੰ ਪੂਛੋਂ ਫੜ ਉਠਾਇਆ, ਉਸ ਨੇ ਜੋਤਰਾ ਕਦੋਂ ਲਾਇਆ' ? ਕਦੀ ਢਿਲ ਮਿਲ ਯਕੀਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਨੇ ਮੂੰਹ, ਓਨੀਆਂ ਗਲਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੇ ਬੰਦੇ ਹੋਣ, ਉਤਨੀਆਂ ਹੀ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੀਰ ਗਾਲੜ ਸ਼ਾਹ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੀ ਕਰਾਮਾਤ ਏ ? ਉਸ ਦੀ ਕਬਰ ਨੂੰ ਛੇੜਨ ਵਾਲਾ ਉਥੇ ਹੀ ਨਾ ਪਥਰ ਬਣ ਜਾਏਗਾ । ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਸਹੀ ਗਲ ਕੀ 'ਜਿਨੇ ਮੂੰਹ ਉਨੀਆਂ ਗਲਾਂ' ।
(ਪੀਰ ਗਾਲੜ ਸ਼ਾਹ—ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦਰਦ)

ਜਿਨ੍ਹੇ ਸਿਰ ਸੌਂਪਿਆ ਏ, ਓਹਨੇ ਕੰਨ ਵੀ ਨਾਲ ਸੌਂਪੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕੰਨੀ ਸੁਣ ਕੇ ਇਤਬਾਰ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਪਤਾ ਏ । ਮੈਂ ਮੂਰਖ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹੇ ਸਿਰ ਸੋਂਪਿਆ ਏ, ਕੰਨ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸੋਂਪੇ ਸੂ । ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਨਿੰਦਿਆ ਆਪਣੀ ਕੰਨੀ ਸੁਣੀਏਂ । ਇਤਬਾਰ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ੍)

ਜਿਨ੍ਹੇ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ । ਵੇਖੋ :—ਜਿਸ ਲਈ ਗਲੀ ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰਾ ਕੀ ਇਤਬਾਰ ਕਰੀਏ ਤੇ ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਆਖੀਏ ! 'ਜਿਨ੍ਹੇ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ਤੇਰਾ ਤਾਂ । (ਸੰ)

ਜਿਵ ਜਿਵ ਹੁਕਮ ਤਿਵੈ ਤਿਵ ਕਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਵੇਂ ਰੱਬ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਬੰਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਸ ਦਾ ਇਹ ਕਾਰਜ ਹੈ, ਉਸੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਆਪ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪੇ ਹੀ ਕਰੇਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਬਚਨ ਮਨ, 'ਜਿਵ ਜਿਵ ਹੁਕਮੁ ਤਿਵੈ ਤਿਵ ਕਾਰ' ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੀ ਸੁਖੀ, ਜਹਾਨ ਸੁਖੀ । ਜਾਂ ਜੀ ਦੁਖੀ, ਜਹਾਨ ਦੁਖੀ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਨਾਲ ਜਹਾਨ ਦਾ ਦੁਖ ਸੁਖ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੀਰ ਜੀ ਬੀਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ਗੱਲੀਂ ਕਥੀਂ ਖਿੱਝ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਕਰਨ ਵੀ ਕੀ ? ਦੁਖੀ ਜੋ ਹੋਏ ਅਖੇ 'ਜੀ ਸੁਖੀ, ਜਹਾਨ ਸੁਖੀ । ਜੀ ਦੁਖੀ, ਜਹਾਨ ਦੁਖੀ' । (ਸੰਗ੍)

ਜੀ ਕਹਿ ਤੇ ਜੀ ਕਹਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਵਰਤੇ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਵਰਤਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਣੋ—ਅੜੀਏ ! ਗੁਸੇ ਹੋਣ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਏ ? 'ਜੀ ਕਹਿ ਤੇ ਜੀ ਕਹਾ' । ਤੂੰ ਬੁਰੇ ਬੋਲ ਕਿਉਂ ਬੋਲਣੀ ਏਂ ਜੋ ਅਗੋਂ ਆਪ ਨਹੀਂ ਸੁਣਨੇ ਚਾਹੁੰਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਜੀ ਵੇ ਢਿਡਾ ਜੀ, ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਪੁਤਰ, ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰੀ ਧੀ ।

ਭਾਵ :—ਪੇਟੂ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਨੇ ਕਦੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਚਾਇਆ, ਉਸਦਾ ਲੇਖਾ ਤੇ ਇਹ ਹੈ 'ਜੀ ਵੇ ਢਿਡਾ ਜੀ, ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਪੁਤਰ ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰੀ ਧੀ' । (ਸੰਗ੍)

ਜੀਉਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬੁੱਤ ।

ਭਾਵ :—ਜੀਉਂਦਾ ਜਾਗਦਾ ਬੰਦਾ ਬੇ-ਹਿਸ ਜਾਂ ਬੇ-ਸਾਹ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੀਉਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬੁੱਤ ਨਾ ਬਣੋ । ਕੁਝ ਹੱਥ ਪੈਰ ਹਿਲਾਓ । ਕੋਈ ਕੰਮ ਧੰਦਾ ਕਰੋ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੁਖ ਪਾਓਗੇ । (ਸੰਗ੍)

ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਰੇ 'ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ' ਮੋਏ ਗਏ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਵਿਸਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਜੀਭੋਂ ਹੇਠ ਲੱਥਾ, ਜਿਹਾ ਕੌੜਾ ਤਿਹਾ ਮਿੱਠਾ ।

ਭਾਵ :—ਸਵਾਦ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਖਾਧੀ ਗਈ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸਵਾਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਨੂੰ ਸੁਆਦ ਨਾਲ ਕੀ ਹੈ ?

ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਢਿੱਡ ਭਰਨਾ ਹੈ। 'ਜੀਭੋਂ ਹੇਠ ਲੱਥਾ, ਜਿਹਾ ਕੌੜਾ, ਤਿਹਾ ਮਿਠਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀਵਤੈ ਕਉ ਜੀਵਤਾ ਮਿਲੈ, ਮੂਏ ਕਉ ਮੂਆ।

ਭਾਵ :—ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਸਾਥੀ ਪਿਆਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੀਵਤੈ ਕਉ ਜੀਵਤਾ ਮਿਲੈ, ਮੂਏ ਕਉ ਮੂਆ ॥
ਨਾਨਕ ਸੋ ਸਾਲਾਹੀਐ ਜਿਨਿ ਕਾਰਣਿ ਕੀਆ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ)

ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋਰ ਨੇਕ ਜੀਵਨ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ ਹਿੱਤ ਕੀਤੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀਵੇ ਆਸਾ, ਮਰੇ ਨਿਰਾਸਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜੀਵਣ ਦੀ ਚਾਹ ਹੈ, ਉਹੀ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਸ-ਹੀਨ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ, ਜਦ ਤਕ ਸਾਸ, ਤਦ ਤਕ ਆਸ। ਜੀਵੇ ਆਸਾ ਮਰੇ ਨਿਰਾਸਾ', ਫਿਰ ਆਸ ਕਿਉਂ ਛਡੀਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀਵੰਦਿਆਂ ਮਿਤਰ ਨਾ ਮਿਤਰਿਆ, ਮੋਇਆ ਤੂੰ ਤੂੰ ਪਿਟੜਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜੀਂਵਦਿਆ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮਿੱਤਰ ਨਾ ਬਣੇ, ਪਰ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕਈ ਬਣ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ—ਜਦ ਤੀਕ ਆਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਕੋਈ ਉਸਦਾ ਦੋਸਤ ਨਾ ਬਣਿਆ। ਅੱਜ ਉਸਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਲਈ ਕਈ ਉਸਦੀ ਮਿਤਰਤਾ ਦਾ ਦੰਮ ਭਰਦੇ ਹਨ, ਅਖੇ 'ਜੀਂਵਦਿਆ ਮਿਤਰ ਨਾ ਮਿਤਰਿਆ, ਮੋਇਆਂ ਤੂੰ ਤੂੰ ਪਿਟਿੜੀਆਂ।' (ਸੰ)

ਜੁਆਰ ਦੇ ਭੋਖੜੇ (ਤੋਪੜੇ) ਕੋਈ ਅੰਗਿਆਰ ਨਹੀਂ ਭਖਦਾ।

ਭਾਵ :—ਯੋਗ ਚੀਜ਼ ਜਾਂ ਵਸੀਲੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਓ। 'ਜੁਆਰ ਦੇ ਭੋਖੜੇ ਕੋਈ ਅੰਗਿਆਰ ਨਹੀਂ ਭਖਦਾ' ਨਾ ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਵੇਖ ਕੇ ਕੋਈ ਢਿੱਡ ਵਿੱਚ ਖੋਭ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਉਮਰੇ ਤੀਰਾਂ (ਰੋੜਾਂ) ਦੀ ਸੇਜਾਂ ਤੇ ਵੀ ਨੀਂਦ ਆ ਜਾਂਦੀ ਏ।

ਭਾਵ :—ਅਰੋਗ ਜਵਾਨ ਨੂੰ ਔਖੀ ਤੋਂ ਔਖੀ ਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਸੁਖ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ 'ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਉਮਰੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਸੇਜ ਉਤੇ ਵੀ ਨੀਂਦਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ'। ਇਹੋ ਹਾਲ ਪੁਸ਼ਪਾ ਦਾ ਹੋਇਆ। ਨੀਂਦਰ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਗੁਟ ਸਨ।
(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਚੱਲੇ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਛ ਪੱਲੇ।

ਭਾਵ :—ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਨ—ਜੇ ਚਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਪੈਰ ਪਸਾਰੇ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਾਹਦਾ ਘਾਟਾ ਏ ? 'ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਚੱਲੇ. ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਛ ਪਲੇ' ਅਜੇ ਵੀ ਸਮਝ ਜਾਓ। ਬਤੇਰਾ ਦੁਖ ਭੋਗ ਲਿਆ ਏ। ਛਡੋ ਝੂਠਿਆਂ ਵਿਖਾਵਿਆਂ ਨੂੰ। ਦੁਨੀਆਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੀ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜੁਗਤ ਵਿਹੂਣਾ, ਵਿਕਹੁ ਜਾਏ। ਜਾਂ ਜੁਗਤ ਵਿਹੂਣਾ ਆਦਮੀ, ਓੜਕ ਬਿਖੜ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :—ਜੁਗਤ ਨਾਲੋਂ ਬਾਹਲਾ ਤੁਰਨ ਨਾਲ ਔਖਾ ਹੋਈਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੁਗਤੀ ਸੰਜਮ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਸੁਖ ਦਾ ਕਟਦਾ ਹੈ। 'ਜਗਤ ਵਿਹੂਣਾ, ਵਿਕਹੁ ਜਾਏ'। (ਸੰ)

ਜੁਤਮ ਜੋੜਾ ਪਾਨੀ ਲਾਇਮ ਝਾੜ ਕੂੰ । ਦੁਖੇਂ ਦਾ ਗੋਗੜਾ ਵੰਞ ਦੇਸੂੰ ਕਰਾੜ ਕੂੰ ।

ਭਾਵ :—ਹੱਲ ਜੋਤ ਕੇ ਪੈਲੀ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਲਾਇਆ, ਦੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਫਸਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਪਰ ਅਫ਼ਸੋਸ ਕਿ ਸਾਰੀ ਕਿਰਾੜ (ਬਾਣੀਏ) ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਪਈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੰਦਾ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿਰਸਾਨਾਂ ਦਾ। ਜੁਤਮ ਜੋੜਾ ਪਾਨੀ ਲਾਇਮ ਝਾੜ ਕੂੰ, ਦੁਖੇਂ ਦਾ ਗੋਗੜਾ, ਵੰਞ ਦੇਸੂ ਕਿਰਾੜ ਕੂੰ।" ਸਾਰੀ ਮਿਹਨਤ ਕਟਕੇ ਅੰਤ ਬਾਣੀਏ ਦਾ ਢਿੱਡ ਜਾ ਭਰੀ ਦਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਜੁੱਤੀ ਸੋਂਹੀ, ਪੈਂਡਾ ਖੋਟਾ, ਰੰਨ ਭੈੜੀ ਜੀਉਣਾ ਔਖਾ ।

ਭਾਵ :—ਸੋਂਹੀ ਜੁੱਤੀ ਤੇ ਭੈੜੀ ਰੰਨ ਬੜਾ ਦੁਖ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚਲੋ ਇਹ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਗਲੋਂ ਤੇਰਿਉਂ ਬਲਾ ਲਥੀ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੇ ਜੀਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਤਾ ਅਜੇ ਖਬਰੇ ਕੀ ਕੀ ਭੋਗਾਣੀਆਂ ਸੀ ਤੈਨੂੰ ਓਸ ਨੇ ! ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਨੇ "ਜੁੱਤੀ ਸੋਂਹੀ, ਪੈਂਡਾ ਖੋਟਾ, ਰੰਨ ਭੈੜੀ, ਜੀਉਣਾ ਔਖਾ'।

(ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੁਲ ਖਦੂਲੀ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਾਦੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਾਨਕੀ—ਭੈਣ ਚੰਦੋ ਬੜੀ ਹੀ ਸੰਜਮੀ ਹੈ ਇਸੇ ਲਈ ਸੁਖ ਵੀ ਹੈ। 'ਜੁਲ ਖਦੂਲੀ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣੇ'। (ਸੰ)

ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੇ ਪਠਾਣ ਵਿਗਾਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜਿਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਜਦ ਕੋਈ ਹੈਂਕੜ ਖਾਂ ਕਾਬੂ ਆ ਜਾਵੇ, ਜਾਂ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੋਈ ਵੀ ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦਾ। 'ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੇ ਪਠਾਣ ਵਿਗਾਰੀ' ਜੇ ਕੋਈ ਨੇੜੇ ਢੁਕਦਾ ਵੀ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਉਪਰੋਂ ਉਪਰੋਂ। (ਸੰ)

ਜੂਆ ਕਿਨੇ ਨਾ ਜਿਤਿਆ ਸਭ ਜੂਏ ਜਿਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਜੂਆ ਖੇਡਣ ਵਿੱਚ ਹਾਨ ਹੀ ਹਾਨ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗਏ ਜੁਆਰੀ ਦੋਏ ਹੱਥ ਝਾੜ। ਜੁਆਰੀਆਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਅੰਤ ਨੂੰ ਸੁਆਹ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ 'ਜੂਆ ਕਿਨੇ ਨਾ ਜਿੱਤਿਆ ਸਭ ਜੂਏ ਜਿਤੇ' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੂਆ ਮਿੱਠੀ ਹਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਜੁਆਰੀਆ ਜੂਆ ਖੇਡਦਿਆਂ ਭਾਵੇਂ ਹਾਰ ਹੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਜੂਆ ਖੇਡਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹਟਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜੂਆ ਮਿੱਠੀ ਹਾਰ' ਜੇ। ਮਨੁੱਖ ਜਿਤ ਦੀ ਆਸ ਉਤੇ ਖੇਡਦਾ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਹਰ ਵੇਰ ਹਾਰ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੂਆਂ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਕਪੜੇ ਨਹੀਂ ਪਾੜ ਸੁਟੀਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਬਹੁਤਾ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਸੋਦਾ ਸੱਚੀ ਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਚੋਭਾਂ ਮਾਰਦੇ ਨੇ, ਪਰ 'ਜੂਆ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਕਪੜੇ ਨਹੀਂ ਪਾੜ ਸੁਟੀਦੇ' ਘਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਉਸ ਲਈ ਬੜੀ ਮੂਰਖਤਾ ਹੋਵੇਗੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੂਏ ਜੇਡ ਵਪਾਰ ਨਾ ਕੋਈ ਜੇ ਵਿੱਚ ਹਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਭਾਈਆਂ ਜੇਡ ਪਿਆਰ ਨਾ ਕੋਈ ਜੇ ਵਿੱਚ ਖਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਤੀਵੀਂ ਜੇਡ ਵਜ਼ੀਰ ਨਾ ਕੋਈ ਜੇ ਬਦਕਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਭਾਵ :—ਜੂਆ ਖੇਡਣ, ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਤੀਵੀਂ ਬਾਰੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਚੰਗੇ ਕਿੰਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੰਦੇ ਕਿੰਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ।

ਜੂਠ ਖਾਈਦਾ ਹੈ, ਮਿੱਠੇ ਦੇ ਤ੍ਰਾਣ।

ਭਾਵ :—ਲਾਲਚ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲਾਲਚ ਹੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਹੀ ਨਾ। 'ਜੂਠ ਖਾਈਦਾ ਹੈ, ਮਿੱਠੇ ਦੇ ਤ੍ਰਾਣ' (ਸੰਗ੍)

ਜੂਠ, ਝੂਠ, ਤੇ ਪਲੇ ਕੁਪੱਤ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਭੈੜਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਧ ਕੁਲਹਿਣੀ ਪਾਸੋਂ ਹੋਰ ਲਹਿਣਾ ਹੀ ਕੀ ਹੈ? 'ਜੂਠ, ਝੂਠ ਤੇ ਪਲੇ ਕੁਪੱਤ' ਇਹੀ ਤੁਹਾਡੀ ਗਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜੂਠ ਮਾਰੇ ਜਾਂ ਝੂਠ ਮਾਰੇ।

ਭਾਵ :—ਝੂਠ ਬੋਲਣਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾਣਾ (ਨਿੰਦਿਆ ਜਾਂ ਨਕਲ ਕਰਨੀ) ਬਰਬਾਦੀ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੂਠ ਤੇ ਝੂਠ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸੇਂ ਹੀ ਬਚ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 'ਜੂਠ ਮਾਰੇ ਜਾਂ ਝੂਠ ਮਾਰੇ' (ਸੰਗ੍)

ਜੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਰਾਹ ਦਸੇ ਤਾਂ ਦੋਇ ਟੋਇ ਵਿਚ ਡਿਗ ਪੈਣਗੇ।

ਭਾਵ :—ਗਿਆਨ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਸਿਆਣੇ ਪੁਰਸ਼ ਤੋਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਏ ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ! ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਤੂੰ ਕੀ ਸਿਖੇਂਗਾ? ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ 'ਜੇ ਅਨ੍ਹਾ ਅਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਰਾਹ ਦਸੇ ਤਾਂ ਦੋਇ ਟੋਇ ਵਿਚ ਡਿਗ ਪੈਣਗੇ।' (ਸੰ)

ਜੇ ਸਹੁ ਆਖੇ ਫਿੱਟੇ ਮੂੰਹ, ਤਾਂ ਮੈ ਜੀਵੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੋਈ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਮਾਣ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਿਹਾਲੀ—ਸ਼ਭਾਵੰਤ, ਤੇਰੀ ਰੀਸ ਕੌਣ ਕਰੇ? ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ, ਅਖੇ 'ਜੇ ਸਹੁ ਆਖੇ ਫਿੱਟੇ ਮੂੰਹ, ਤਾਂ ਮੈ ਜੀਵੀ', ਪਤੀ ਤੇਰਾ ਭਾਵੇਂ ਤੇਰੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ, ਤੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਕਰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਰਜਦੀ। (ਸੰਗ੍)

ਜੇ ਸਹੁ ਭਾਵੇ ਤਾਂ ਸਿਰ ਖੁਲ੍ਹੀ ਪਈ ਆਵੇ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਰਹੇ, ਠੀਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੀਤਾ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਰਹੇ। 'ਜੇ ਸਹੁ ਭਾਵੇ ਤਾਂ ਸਿਰ ਖੁਲ੍ਹੀ ਪਈ ਆਵੇ'। ਸਾਨੂੰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ? (ਸੰਗ੍)

ਜੇ ਸਕਤਾ ਸਕਤੇ ਕਉ ਮਾਰੇ ਤਾ ਮਨਿ ਰੋਸੁ ਨ ਹੋਈ॥

ਭਾਵ :—ਜੇ ਤਾਕਤਵਰ ਤਾਕਤਵਰ ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਰੰਜ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਜਦ ਤਾਕਤਵਰ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਮਾਰੇ, ਤਦ ਰੋਣ ਹੋਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਰਤਾ ਤੂੰ ਸਭਨਾ ਕਾ ਸੋਈ॥
ਜੇ ਸਕਤਾ ਸਕਤੇ ਕਉ ਮਾਰੇ
ਤਾ ਮਨਿ ਰੋਸੁ ਨ ਹੋਈ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਵਾਰ)

ਜੇ ਸਜਣ ਬਾਂਹ ਦਏ, ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਿਗਲ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਸ ਦਾ ਸਭੋ ਕੁਝ ਹੀ ਹੜਪ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਡੇ ਗਿਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, 'ਜੇ ਸਜਣ ਬਾਂਹ ਦਏ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਿਗਲ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ' । ਪਰ ਸ਼ਹਿਰੀ ਚੂਹਿਆਂ ਨੂੰ ਇਤਨੀ ਤਮੀਜ਼ ਕਿਥੇ ?

(ਸਵੇਰ ਸਾਰ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ)

ਜੇ ਸਵੇਰ ਦਾ ਘੁੱਥਾ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਘਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਭੁਲਾ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਜੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਪ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਛੱਡ ਵੀ ਤਾਂ ਸਹੀ ਉਹਦੀ ਭੁਲ ਨੂੰ । ਵਿਚਾਰਾ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਛਤਾਂਦਾ ਹੈ । ਨਾਲੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ ਏ, 'ਜੇ ਸਵੇਰ ਦਾ ਘੁੱਥਾ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਘਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ' । (ਸੰ)

ਜੇ ਸੁਖ ਲੋੜੇ ਆਪਣਾ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਮੰਗ ਨਾ ਪੀ । ਜਾਂ ਜੇ ਸੁਖ ਚਾਹੇਂ ਜੀ, ਪਾਣੀ ਮੰਗ ਨਾ ਪੀ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਉਤੇ ਹੀ ਖਲੋਣਾ ਸੁਖੀ ਰਖਦਾ ਹੈ । ਪਰਾਇਆ ਆਸਰਾ ਨ ਤਕੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਮੋਲਕ ਸਿੰਘ—ਭਰਾ ਜੀ, ਜੇ ਸੁਖ ਲੋੜਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਾ ਕਰੋ । ਮੁਥਾਜੀ ਮਾਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ । 'ਜੇ ਸੁਖ ਲੋੜੇ ਆਪਣਾ, ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਮੰਗ ਨਾ ਪੀ' । (ਸੰਗ੍)

ਜੇ ਹੋਣ ਸਿਰ ਜੋੜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਥੋੜ੍ਹੇ । ਵੇਖੋ :—ਇਕ ਇਕਲਾ ਦੋ ਯਾਰਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਹੀ ਬਰਕਤ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜਦੂਤ— ਮਹਾਰਾਜ ! 'ਜੇ ਹੋਣ ਸਿਰ ਜੋੜੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਥੋੜੇ' ਏਕੇ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਬਰਕਤ ਜੇ । (ਸੰਗ੍)

ਜੇ ਹੋਵਨ ਦਿਨ ਪਧਰੇ, ਕੁਜੇ ਉਗਣ ਮੋਠ ।

ਭਾਵ :—ਨਸੀਬ ਚੰਗੇ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਵਿਗੜੇ ਕੰਮ ਵੀ ਸੋਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਧਾ—ਮਾਈ ਜੀ; ਜੇ ਭਾਗ ਚੰਗੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਪੁਠੀਆਂ ਵੀ ਸਿਧੀਆਂ ਪੈਣ ਲਗ ਜਾਣਗੀਆਂ, 'ਜੇ ਹੋਵਨ ਦਿਨ ਪਧਰੇ ਕੁਜੇ ਉਗਣ ਮੋਠ' । (ਸੰ)

ਜੇ ਕਰ ਖੇਤੈ ਖਾਇ ਵਾੜ ਕੋ ਨ ਲਹੈ ਸਾਗ ।

ਭਾਵ :—ਜੇਕਰ ਵਾੜ (ਰਖਵਾਲਾ) ਹੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਉਸਦਾ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ:—

ਜੇਕਰ ਖੇਤੈ ਖਾਇ ਵਾੜ ਕੋ ਲਹੈ ਨਾ ਸਾਰਾ ।
ਜੇ ਗੁਰ ਭਰਮਾਏ ਸਾਂਗ ਕਰ ਕਿਆ ਸਿਖ ਵਿਚਾਰਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਜੇ ਕਰਿ ਸੂਤਕੁ ਮੰਨੀਐ ਸਭ ਤੇ ਸੂਤਕੁ ਹੋਇ ॥

ਭਾਵ :—ਜੇ ਸੂਤਕ ਮੰਨੀਏ ਤਾਂ ਹਰ ਥਾਂ ਸੂਤਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਕਰਿ ਸੂਤਕਿ ਮੰਨੀਐ ਸਭਤੈ ਸੂਤਕ ਹੋਇ ॥
ਗੋਹੇ ਅਤੇ ਲਕੜੀ ਅੰਦਿਰ ਕੀੜਾ ਹੋਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜੇ ਖਤਰੀ ਸਿਰ ਘੱਟਾ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਭੀ ਖਤਰੀ ਖਟ ਘਰ ਆਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਖਤਰੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ : – ਖਤਰੀਆਂ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਦੇ ਹੋ ? ਖਤ੍ਰੀ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜੇਹੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਫ਼ਾ ਜਾਂ ਲਾਭ ਨਾ ਹੋਵੇ 'ਜੋ ਖਤਰੀ ਸਿਰ ਘੱਟਾ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਭੀ ਖਤ੍ਰੀ ਖਟ ਘਰ ਆਵੇ'। (ਸੰਗ੍)

ਜੇ ਘਰ ਭੰਨੈ ਪਾਹਰੂ, ਕਉਣ ਰਖਣ ਹਾਰਾ।

ਭਾਵ :—ਜੇ ਚੌਕੀਦਾਰ ਹੀ ਘਰ ਭੰਨੇ ਤਾਂ ਰਾਖੀ ਕੌਣ ਕਰੇ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਮਾਂ ਪੁਤੈ ਵਿਸ ਦੇਇ ਤਿਸਤੇ ਕਉਣ ਪਿਆਰਾ।
ਜੇ ਘਰ ਭੰਨੈ ਪਾਹਰੂ ਕਉਣ ਰਖਣ ਹਾਰਾ

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹੋਵੇ ਵਾਲੀ, ਸਟੋ ਜ਼ਮੀਨ, ਸਾੜੋ ਹੱਲ ਪੰਜਾਲੀ।

ਭਾਵ :— ਜ਼ਾਲਮ ਮਾਲਕ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵਾਹੀ ਕਰਨੀ ਛੱਡ ਦਿਓ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭੀਮਸੈਨ—ਪੰਚੋ ! ਜ਼ਾਲਮ ਦੀ ਰਈਯੱਤ ਬਣਨਾ ਕੋਈ ਧਰਮ ਨਹੀਂ 'ਜੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹੋਵੇ ਵਾਲੀ, ਸਟੋ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਸਾੜੋ ਹੱਲ, ਪੰਜਾਲੀ' ਸੋ ਜਾਂ ਦੇਸ ਛਡ ਦਿਓ, ਜਾਂ ਰਾਜ ਬਦਲ ਦਿਓ। (ਸੰਗ੍)

ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨਾ ਠਾਹੇ ਕਹੀਦਾ ॥

ਭਾਵ :— ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਠੋਕਰ ਨਾ ਲਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੋਈ ਵੀਹ ਕੁ ਦਿਨ ਬੀਤੇ, ਤਾਂ ਇਕ ਰਾਤ ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ ਕੀ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੇਗਮ ਨੇ ਆ ਕੇ ਚਰਨ ਪਕੜ ਲਏ ਹਨ। ਅਰ ਬੜਾ ਰੋਈ। ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਦਯਾ ਆ ਗਈ। ਸੋਚਣ ਲਗੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:—
'ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀਦਾ'

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੇ ਧਨ ਜਾਂਦਾ ਵੇਖੀਏ, ਅੱਧਾ ਦਈਏ ਲੁਟਾ। ਜਾਂ ਜੇ ਧਨ ਰੁੜ੍ਹਦਾ ਵੇਖੀਏ ਅਧਾ ਦੇਈਏ ਵੰਡ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸਾਰੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਅੱਧਾ ਦੇ ਕੇ ਬਾਕੀ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲੈਣਾ ਸਿਆਣਪ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜਾ-- ਕੁਝ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ। ਸਿਆਣੇ ਆਂਹਦੇ ਨੇ ਕਿ ਜੇ ਧਨ ਰੁੜ੍ਹਦਾ ਵੇਖੀਏ ਤਦ ਅੱਧਾ ਦੇਈਏ ਵੰਡ। ਚਲੋ ਏਕਨ ਹੀ ਸਹੀ। ਪਹਿਲੇ ਗੋਰਖਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਿਰ ਤੇ ਕਢੋ।

(ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਜੇ ਪਿਰ ਬਹੁ ਘਰ ਹੰਢਣਾ, ਸਤ ਰਖੈ ਨਾਰੇ।

ਭਾਵ :—ਜੇ ਪਤੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਧਰਮ ਨਾ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵੀ ਪਤੀ ਬ੍ਰਤਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪਤੀ ਧਰਮ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਵੇਂ ਪਤੀ ਦੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਦੁਖ ਤਾਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਇਛਾਵਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਕੁਟ ਕੁਟ ਕੇ ਭਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ:- 'ਜੇ ਪਿਰ ਬਹੁ ਘਰ ਹੰਢਣਾ, ਸਤ ਰਖੈ ਨਾਰੇ.'

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੇ ਬੰਦਾ ਹੈਂ ਮਾਈਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਖਾਈਂ ਅਰਾਈਂ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਅਰਾਈਂ ਦਾ, ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੁੱਤ ! ਅਰਾਈਆਂ ਨਾਲ ਹਸਣਾ ਖੇਡਣਾ ਛੱਡ ਦੇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਰਾਨੇ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਬੰਧੀ ਕਹਾਵਤ ਹੈ, 'ਜੇ ਬੰਦਾ ਹੈਂ ਮਾਈ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਖਾਈਂ ਅਰਾਈਂ ਦਾ' (ਸੰਗ੍)

ਜੇ ਮੀਂਹ ਨ ਪਏ ਲੋਹੜੀ, ਹਾੜੀ ਹੋਇਗੀ ਥੋੜ੍ਹੀ।

ਭਾਵ :—ਲੋਹੜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮੀਂਹ

ਪੈਣਾ, ਹਾੜੀ ਦੇ ਫ਼ਸਲ ਲਈ ਬੜਾ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਐਤਕੀਂ ਲੋਹੜੀ ਵੀ ਸੁੱਕੀ ਹੀ ਲੰਘ ਗਈ। ਰੱਬ ਖੈਰ ਕਰੇ ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ 'ਜੇ ਮੀਂਹ ਨਾ ਪਏ ਲੋਹੜੀ, ਹਾੜੀ ਹੋਇਗੀ ਥੋੜ੍ਹੀ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਰੁਖ ਵਧਣ, ਤਾਂ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਨਾ ਜਾ ਲਗਣ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਹੰਕਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲਗ ਪੈਣ ਤਦ ਉਹ ਉਪਦ੍ਰਵ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਣ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਿਠ ਜਵਾਲਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਨੂੰ ਘਾਟਾ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਵੀ ਤਾਂ ਅਤ ਲਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। 'ਜੇ ਰੁਖ ਵਧਣ ਲਗਣ ਤਾਂ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਨਾ ਲਗ ਜਾਣ' ਜੇ ਘਾਟਾ ਨਾ ਪੈਂਦਾ, ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਮਤ ਆਉਣੀ ਸੀ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਵੇਖੇਂ ਤੇ ਪਾਵੇਂ, ਬਾਹਰ ਨਾ ਅਲਾਵੇਂ ॥

ਭਾਵ :—ਜੇ ਰੱਬ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਵੇ ਤਦ ਉਸ ਦਾ ਭੇਦ ਲੁਕਾਈ ਰਖਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੁਰਸ਼ਦ ਨੇ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਕਿ "ਜੇ ਵੇਖੇਂ ਤੇ ਪਾਵੇਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਅਲਾਵੇਂ" ਪਰ ਬੁਲ੍ਹੇ ਹੋਰੀ ਮਨਸੂਰ ਵਾਂਗ ਖੁਲ੍ਹੇ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਸੱਚ ਦਾ ਸੋਮਾ 'ਪੜਦੇ ਪਾੜ ਕੇ ਵਗ ਨਿਕਲਿਆ। ਭਲਾ ਸਚਾਈ ਕਿਵੇਂ ਲੁਕਦੀ ?

(ਹੰਸ ਚੋਗ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਜੇਹਾ ਸੇਵੈ ਤੇਹੋ ਹੋਵੈ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰੀਏ, ਓਹੋ ਜਿਹੇ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਚਾਕਰੀ ਭੈ ਰਚਿ ਕਾਰ ਕਮਾਇ ॥
ਜੇਹਾ ਸੇਵੈ ਤੇਹੋ ਹੋਵੈ ਜੇ ਚਲੈ ਤਿਸੈ ਰਜਾਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਬਿਹਾਗੜੀ ਕੀ ਵਾਰ)

ਜੇਹਾ ਭਾ ਆਟੇ ਦਾ ਤੇਹਾ ਲਾਚੀ ਦਾਣੇ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਖ ਨ ਹੋਇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਥੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ ਪਈ 'ਜੇਹਾ ਭਾ ਆਟੇ ਦਾ ਤੇਹਾ ਲਾਚੀ ਦਾਣੇ ਦਾ'। ਕਿਸੇ ਗੁਣ ਵਾਲੇ, ਕਿਸੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਭਲੇ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਇਥੇ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਹਾ ਬੀਉ ਤੇਹਾ ਫਲ ਪਾਯਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਬੀਜੋ ਤਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭਾਇ ਭਗਤ ਗੁਰਪੁਰਬ ਕਰ
ਨਾਮ ਦਾਨ ਇਸ਼ਨਾਨ ਦ੍ਰਿੜਾਯਾ।
ਜੇਹਾ ਬੀਉ ਤੇਹਾ ਫਲ ਪਾਯਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤੁ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਬੀਜਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਵਢਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਹਥ ਮਰੋੜੈ ਤਨੁ ਕਪੈ ਸਿਆਹਹੁ ਹੋਇਆ ਸੇਤੁ ॥
ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤੁ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਬਾਰਾਂ ਮਾਹ)

ਜੇਹਾ ਮੂੰਹ ਕਰ ਭਾਲੀਐ ਤੇਹੋ ਵੇਖਾਲਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਵੇਖੋ, ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਵਿਖਾਲਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਕਰਮ ਕਰੋ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇਹਾ ਮੂੰਹ ਕਰ ਭਾਲੀਐ ਤੇਹੋ ਵੇਖਾਲਾ।
ਸੇਵਕ ਦਰਗਹ ਸੁਰਖਰੂ ਵੇਮੁਖ ਮੁਹ ਕਾਲਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੇਹਾ ਵੇਖਹਿ, ਤੇਹਾ ਵੇਖੁ ॥

ਵੇਖੋ : ਜਗ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਆਰਸੀ ਜੋ ਦੇਖੇ ਸੋ ਵੇਖ ।

ਭਾਵ :—ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਉਵੇਂ ਹੀ ਰਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੀ ਲਿਖੀਐ ਲੇਖ ॥
ਜੇਹਾ ਵੇਖਹਿ ਤੇਹਾ ਵੇਖੁ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ਤੇਹਾ ਹੋਇਸੀ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਤੁ ਕੋ ਜਾਣੈ ਜਾਇ ਅਗੈ ਪਾਇਸੀ ॥
ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ਤੇਹਾ ਹੋਇਸੀ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਜੇਹੇ ਪੀਰ ਤੇਹੇ ਮੁਰੀਦ ।

ਭਾਵ :—ਜੇਹੀ ਰੂਹ ਤਹੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ, ਜੇਹਾ ਗੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵੈਸਾ ਹੀ ਚੇਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਬੇਈਮਾਨ ਹਨ । ਜੇਹਾ ਪੀਰ ਤੇਹਾ ਹੀ ਮੁਰੀਦ ਹੋਣਾ ਸੀ । (ਸੰ)

ਜੇਤੀ ਵਾਉ, ਤੇਹਾ ਓਹਲ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਮੁਸੀਬਤ ਜਾਂ ਦੁਖ ਆਵੇ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਬਚਾਓ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਡੋਲੋ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਕਰੋ । ਫਿਰ ਜੇਤੀ ਵਾਉ, ਤੇਹਾ ਓਹਲਾ ਬਣਾਓ' ਫਿਰ ਸਭ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਠ ਹਾੜ ਕੁਖੀਂ ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਰੁੱਖੀਂ । ਜਾਂ ਜੇਠ ਹਾੜ ਗੁਠੇ, ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਰੁੱਖੇ ।

ਭਾਵ :—ਜੇਠ ਹਾੜ ਦੀਆਂ ਤੱਤੀਆਂ ਲੋਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਅੰਦਰ ਠੰਡੇ ਥਾਂ ਰਹੋ ਤੇ ਸਾਵਣ ਭਾਂਦੋਂ ਦੇ ਹੁਸੜ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਓਟ ਲਉ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਾਏ ਕਰਮੀ ! ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਗੁਠਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਦੰਗਾ ਹੈ । ਸੱਚ ਹੈ 'ਜੇਠ ਹਾੜ ਗੁਠੇ, ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਰੁਖੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਠ ਹਾੜ ਤਪੇ, ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਵਸੇ ।

ਭਾਵ :—ਦੁੱਖ ਪਿਛੋਂ ਸੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਦੁਖਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ । ਰੱਬ ਆਪੇ ਕਾਰਜ ਸੁਆਰੇਗਾ । ਜੇਠ ਹਾੜ ਤਪੇ; ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਵਸੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਡਾ ਸਪ ਲੰਮਾ, ਤਿਹੀ ਘੋਹ ਚੌੜੀ ।

ਭਾਵ :—ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਮੰਦੇ ਸੁਭਾ ਦੀ ਪਰਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜੇਡਾ ਸੱਪ ਲੰਮਾ, ਤਿਹੀ ਘੋਹ ਚੌੜੀ' । ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾ ਤਾਂ ਵੇਖੋ । ਧਨਵਾਨ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਗੁਣ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਪੱਲੇ ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਸੱਚ ਨਾ ਹੋਵੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਡਾ ਸਿਰ ਤੇਡੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਉਹ ਦੁਖੀ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ —ਤੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਰਾਜਾ ਸੁਖੀ ਸੌਂਦਾ ਹੈ । ਗਲਤ ਹੈ ਇਹ ਖਿਆਲ 'ਜੇਡਾ ਸਿਰ ਤੇਡੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ' ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੈਸਾ ਕਰੇ ਤੈਸਾ ਲਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪਹੁ ਕਛੂ ਨ ਹੋਵਈ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਨਹਿ ਮੰਨਿ ਵਸਾਵੈ।
ਜੈਸਾ ਕਰੈ ਤੈਸਾ ਲਹੈ ਰਿਖਿ ਕਣਾਦਿਕ ਭਾਖ ਸੁਣਾਵੈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੈਸਾ ਮਨ ਅਪਣਾ, ਪਰ ਮਨ ਤੈਸਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਸੋਚੋਗੇ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਉਹ ਤਹਾਡੇ ਸੰਬੰਧੀ ਸੋਚਣਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਬਾ—'ਜੈਸਾ ਮਨ ਅਪਣਾ ਪਰ ਮਨ ਤੈਸਾ'। ਦੇਖੋ ਇਹ ਇਕ ਅਸੂਲ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਸਭ ਨੂੰ ਵੇਖੋ। (ਸੰ)

(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੈਸੀ ਕਰਨੀ ਵੈਸੀ ਭਰਨੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ ਤਿਹਾ ਫਲ ਪਾਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜੈਸੀ ਕਰਨੀ ਵੈਸੀ ਭਰਨੀ', ਪ੍ਰੇਮ ਨਗਰ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ।

(ਕਾਫ਼ੀਆਂ—ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਜੈਸੀ ਕਰੇ ਪਿਉ, ਤੈਸੀ ਨਾ ਕਰੇ ਘਿਉ।

ਭਾਵ :—ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਸੁਕਾ ਪਿਆਰ ਵੀ ਘਿਉ ਵਰਗਾ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਦਾ ਭਾਂ ਸੁੱਕਾ ਪਿਆਰ ਵੀ ਅਮੁਲ ਵਸਤੂ ਹੈ। 'ਜੈਸੀ ਕਰੇ ਪਿਉ' ਤੈਸੀ ਨਾ ਕਰੇ ਘਿਉ' ਇਹ ਅਖਾਣ ਤੁਸਾਂ ਸੁਣੀ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। (ਸੰਗ)

ਜੈਸੀ ਗਠੜੀ ਆਪ ਦੀ ਐਸਾ ਮਿਤ ਨ ਕੋਇ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਪਲੇ ਪੂੰਜੀ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਮਿਤਰ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਆਪਣੇ ਪਲੇ ਧਨ ਹੋਵੇ, ਭਾਂ ਫਿਰ ਮੁਥਾਜੀ ਕਾਹਦੀ? ਸੱਚ ਹੀ ਹੈ 'ਜੈਸੀ ਗਠੜੀ ਆਪਦੀ ਐਸਾ ਮਿਤ ਨਾ ਕੋਇ'। (ਸੰਗ)

ਜੈਸੀ ਮਨਸਾ ਤੈਸੀ ਦਸਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਵੇਂ ਮਨ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਮਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਣਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਉ ਮਨੁ ਦੇਖਹਿ ਪਰਮਨੁ ਤੈਸਾ ॥
ਜੈਸੀ ਮਨਸਾ ਤੈਸੀ ਦਸਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਅਸ਼ਟਪਦੀਆਂ)

ਜੈਸੇ ਗੋਇਲ ਗੋਇਲੀ ਤੈਸੇ ਸੰਸਾਰਾ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਵੇਂ ਚਰਾਂਦ ਵਿਚ ਗਵਾਲਾ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਖੇਡ ਥੋੜ੍ਹ-ਚਿਰੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੈਸੇ ਗੋਇਲ ਗੋਇਲੀ ਤੈਸੇ ਸੰਸਾਰਾ ॥
ਕੂੜ ਕਮਾਵਹਿ ਆਦਮੀ ਬਾਂਧਹਿ ਘਰ ਬਾਰਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਜੋ ਅੱਜ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਹੁਣੇ ਕਰੋ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਢਿਲ ਨ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਖੋ:— 'ਜੋ ਕਲ੍ਹ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਅਜਕਰ ਲੋ' ਅਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕਲ੍ਹ ਉਤੇ ਨਾ ਛਡੋ, ਜੋ ਕਲ੍ਹ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਅਜ ਕਰੋ, ਜੋ ਅੱਜ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੁਣੇ ਕਰੋ। (ਸੰਗ)

ਜੋ ਅੜਿਆ ਸੋ ਝੜਿਆ।

ਭਾਵ :— ਤਾਕਤਵਰ ਨਾਲ ਜੋ ਖਹਿਬੜਦਾ ਹੈ ਉਹੀ ਹਾਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਸਿਆਣੇ ਲੋਕਾਂ,
ਇਹ ਫ਼ਿਕਰਾ ਹੈ ਘੜਿਆ।
ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ ਜਿੱਥੇ ਉੱਥੇ,
'ਜੋ ਅੜਿਆ ਸੋ ਝੜਿਆ'।

(ਜੀਵਨ ਪੰਥ—ਗਿ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫ਼ਰ)

ਜੋ ਅੰਦਰ ਸੋ ਬਾਹਰ ।

ਭਾਵ :—ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਇੱਕ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਸਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੀ ਰੀਸ ਕਰਨੀ ਏ ? ਉਹਦੇ ਜੋ ਅੰਦਰ ਹੈ ਸੋ ਬਾਹਰ ਹੈ । ਕੋਈ ਵੱਲ ਛਲ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਜੋ ਇਛਹਿ ਸੋ ਫਲੁ ਪਾਇਸੀ ॥

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਤੋਂ ਜੋ ਮੰਗੋ ਉਹੀ ਮਿਲੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਇਛਹਿ ਸੋ ਫਲੁ ਪਾਇਸੀ
ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਲਗੇ ਧਿਆਨ ॥
ਕਿਲ ਵਿਖ ਪਾਪ ਸਭਿ ਕਟੀਅਹਿ
ਹਉਮੈ ਚੁਕੈ ਗੁਮਾਨੁ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਕਾਨੜੇ ਕੀ ਵਾਰ)

ਜੋ ਏਥੇ ਕੋਹੜੇ (ਭੈੜੇ) ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਵੀ ਕੋਹੜੇ (ਭੈੜੇ)

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਘਰ ਦੁਖੀ ਜਾਂ ਭੈੜੇ ਹਨ । ਉਹ ਬਾਹਰ ਵੀ ਦੁਖੀ ਜਾਂ ਭੈੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹੜੇ ਏਥੇ ਕੋਹੜੇ, ਲਾਹੌਰ ਵੀ ਕੋਹੜੇ' । ਪ੍ਰਦੇਸ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਉਹਦਾ ਮੰਦਾ ਹਾਲ ਹੀ ਰਿਹਾ । (ਸੰਗ੍)

ਜੋ ਸਰਣਿ ਆਵੈ ਤਿਸੁ ਕੰਠਿ ਲਾਵੈ ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ (ਜਾਂ ਵਡੇ ਲੋਕਾਂ) ਵਿਚ ਇਹ ਵਡਿਆਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਰਨੀਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਗਲ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਸਰਣਿ ਆਵੈ ਤਿਸੁ ਕੰਠਿ ਲਾਵੈ,
ਇਹੁ ਬਿਰਦੁ ਸੁਆਮੀ ਸੰਦਾ ॥
ਬਿਨਵੰਤਿ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਕੰਤੁ ਮਿਲਿਆ,
ਥਦਾ ਕੇਲ ਕਰੰਦਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗੰਥ—ਰਾਗ ਬਿਹਾਗੜ)

੨) ਰਜਨੀ ਦਾ ਪਤੀ— ਸਤਿਗਰ ਜੀ ! ਜੋ ਕੁਝ ਆਪ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਓ, ਠੀਕ ਏ । ਪਰ 'ਸ਼ਰਨ ਆਇਆਂ ਦੀ ਲਾਜ ਆਪਨੇ ਹੀ ਰਖਣੀ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਰਨ ਆਵੇ ਤਿਸ ਕੰਠ ਲਾਵੈ ਇਹ ਬਿਰਧ ਸੁਆਮੀ ਸੰਦਾ ॥'

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੋਂ ਸਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨ ਆਵੇ, ਜੋਂ ਪੱਕੇ ਤਾਂ ਸਭੇ ਸਕੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਭ ਮਤਲਬ ਦੇ ਯਾਰ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਰਾ ਜੀ ! ਦੁਨੀਆਂ ਮਤਲਬ ਦੀ ਹੈ, ਉਂਝ ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੁਛਦਾ ਹੈ । 'ਜੋਂ ਸਾਵੇ ਕੋਈ ਨਾ ਆਵੇ, ਜੋਂ ਪੱਕੇ ਤਾਂ ਸਭੇ ਸਕੇ' । (ਸੰ)

ਜੋ ਸੁਖ ਛੱਜੂ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ ਉਹ ਨਾ ਬਲਖ ਨਾ ਬੁਖਾਰੇ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਵਰਗਾ ਸੁਖ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਘਰ ਵਰਗਾ ਸੁੱਖ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । 'ਜਿਹਾ ਸੁਖ ਛੱਜੂ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ, ਉਹ ਬਲਖ ਨਾ ਬੁਖਾਰੇ' (ਸੰਗ੍)

ਜੋ ਸੈਤਾਨਿ ਵੰਞਾਇਆ ਸੇ ਕਿਤ ਫੇਰਹਿ ਚਿਤ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਾਪ ਨੇ ਖੁਆਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਠੀਕ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਫਰੀਦਾ ਕੁਕੋਦਿਆਂ ਚਾਰੋਦਿਆਂ ਮਤੀ ਦੋਦਿਆਂ ਨਿਤ ॥
ਜੋ ਸੈਤਾਨਿ ਵੰਞਾਇਆ ਸੇ ਕਿਤ ਫੇਰਹਿ ਚਿਤ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ)

ਜੋ ਹੱਲਿਆ ਸੋ ਸੱਲਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੇ ਰਤਾ ਜਿਨਾ ਵੀ ਕਾਨੂੰਨ ਭੰਗ ਕੀਤਾ, ਜਾਂ ਖਰਾਬੀ ਕੀਤੀ, ਓਹੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ ;—ਇਥੇ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ 'ਜੋ ਹੱਲਿਆ ਸੋ ਸੱਲਿਆ' ਰੈਤ ਤੇ ਤਰਫਦਾਰੀ ਦੀ ਇਥੇ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ । (ਸੰ)

ਜਸ ਵਡਿਆਈ ਸੋਭਾ ਖਟੀਏ,
ਮਾਣ ਵੀ ਕਿਤਨਾ ਪਾਈਏ ।
ਲੁਕ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਸੁਖ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ,
ਤੱਤ ਆਉਂਦਾ ਚਲਿਆ ।
ਦੁਨੀਆ ਹੈ ਦੋ-ਮੁੰਹੀ ਬਰਛੀ,
ਜੋ ਹੱਲਿਆ ਸੋ ਸੱਲਿਆ !
(ਜੀਵਨ ਤਤ—ਗਿ: ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫਰ)

ਜੋ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਹੋਣੀ ਬਲਵਾਨ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਮ ਸੁੰਦਰ—ਸਚ ਹੈ, ਨਾਨਕੇ ਹੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਪਰ ਅੱਛਾ ਜੋ ਹੋਣਾ ਸੀ 'ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ'
(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਹੋਣੀ ਹੋਗ ਸੋ ਹੋ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਹਰੀ ਨੇ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਛਨਿਛਰ ਵਾਰ ਉਤਾਵਲੇ, ਵੇਖ ਸਜਣ ਦੀ ਸੋ ।
ਅਸਾਂ ਮੁੜ ਘਰ ਫੇਰ ਨਾ ਆਵਣਾ ਜੋ ਹੋਣੀ ਸੋ ਹੋ ।
(ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਜੋ ਹੋਵੇ ਸੋ ਹੋਵੇ :

ਭਾਵ :—ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਟਾ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੰਗਾ ! ਹੁਣ 'ਜੋ ਹੋਵੇ ਸੋ ਹੋਵੇ' ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਸ ਰੁੱਖ ਦੇ ਉਹਲਿਓਂ ਨਿਸੰਗ ਗਲ ਬਾਤ ਕਰਦਿਆਂ ਦੇਖੀ ਸੁਣੀ ਜਾਵੇਗੀ ।
(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਕਹੇ ਸੋ ਬੁੱਢੀ ਸੱਚ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੌਜੂ ਬਨਾਣ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਭੈੜੀ ਗਲ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਫਤਹ ਸਿੰਘ—ਨਹੀਂ ਜੀ, ਝੂਠ ਕਿਉਂ ਹੋਣਾ ਸੀ ? 'ਜੋ ਕਹੇ ਸੋ ਬੁੱਢੀ ਸੱਚ' ।
(ਛੇ ਘਰ—ਪ੍ਰੋ: ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ)

ਜੋ ਕੱਤ ਨਾ ਜਾਣੇ, ਉਹ ਮਾਈ । ਜੋ ਖੱਟ ਨਾ ਜਾਣੇ, ਉਹ ਭਾਈ ।

ਭਾਵ :—ਨਿੰਕਮਿਆ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਨਾ ਸਵਾਰਨ ਤੇ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਸਵਾਰਦੇ ਫਿਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਣਾ । ਚਾਚਾ ਆਖਿਆਂ ਕੌਣ ਪੰਡ ਚੁਕਦਾ ਸੋ । ਤੁਸੀਂ ਛੁਲਾਉਣੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੱਢਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ । ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਜੋ ਕੱਤ ਨਾ ਜਾਣੇ ਉਹ ਮਾਈ, ਜੋ ਖੱਟ ਨਾ ਜਾਣੇ, ਉਹ ਭਾਈ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਕੀਤਾ ਸੋ ਪਾਇਆ । ਜਾਂ ਜੋ ਕਰੇਗਾ ਸੋ ਭਰੇਗਾ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਕੁਝ ਕੋਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਫਲ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੀਤਾ ਸੋ ਪਾਇਆ, ਹੋ ਗਿਆ ਦਿਲ ਸੋਗ ।
ਹੁਣ ਲੈ ਤੂੰ ਯਾਰ ਪਿਆਰਿਆ ਆਖਰ ਮਿਲਣਾ ਹੋਗ ।
(ਕਿੱਸਾ ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਂਵਾਲ—ਕਾਦਰਯਾਰ)

ਜੋ ਖੋਜੇ ਸੋ ਪਾਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਢੂੰਡ ਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤ :—ਹੁਕਮ ਹੈ 'ਜੋ ਖੋਜੇ ਸੋ ਪਾਵੈ' ॥ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਉੱਦਮ ਕੀ ਕਰਾਂ ?
(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਘੜਿਆ ਸੋ ਭੱਜਸੀ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਜੰਮਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਮਰੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੋ ਕੋਈ ਜੰਮਿਆ ਮਰੇਗਾ, ਸਭ ਕੋਈ, ਘੜਿਆ ਭਜਸੀ ਵਾਹ ਸਭ ਵਹਿਨਗੇ ਵੇ ।
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਜੋ ਜਲਦੀ ਪਕਿਆ, ਉਹ ਜਲਦੀ ਸੜਿਆ । ਵੇਖੋ :— ਕਾਹਲੀ ਅਗੇ ਟੋਏ ।

ਭਾਵ :—ਕਾਹਲੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਕੰਮ ਛੇਤੀ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੜੀਏ, ਇਹ ਪ੍ਰਤਾਈ ਹੋਈ ਗਲ ਹੈ; ਕਿ 'ਜੋ ਜਲਦੀ ਪਕਿਆ, ਓਹੋ ਜਲਦੀ ਸੜਿਆ' ਸੋ ਕਾਹਲੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਜਿੱਤਿਆ ਉਹੀ ਖਿਲਾੜੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਿਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਓਹੀ ਸਿਆਣਾ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚੀ ਹੈ ਕਿ 'ਜੋ ਜਿੱਤਿਆ, ਉਹ ਹੀ ਖਿਲਾੜੀ' ਹਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਜੀਇ ਹੋਇ ਸੁ ਉਗਵੈ ॥

ਭਾਵ :—ਜੋ ਚਿਤ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਜੀਇ ਹੋਇ ਸੁ ਉਗਵੈ ਮੁਹ ਕਾ ਕਹਿਆ ਵਾਉ ॥
ਬੀਜੇ ਬਿਖੁ ਮੰਗੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਖਹੁ ਏਹੁ ਨਿਆਉ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜੋ ਜੈਸੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ, ਸੋ ਤੈਸੋ ਫਲੁ ਖਾਇ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਬੀਰ ਮਨ ਪੰਖੀ ਭਇਓ ਉਡਿ ਉਡਿ ਦਹ ਦਿਸ ਜਾਇ ।
ਜੋ ਜੈਸੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ ਸੋ ਤੈਸੋ ਫਲੁ ਖਾਇ ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਜੋ ਤੁਧ ਸੇਵਹਿ ਸੇ ਤੁਧ ਹੀ ਜੇਹੇ ॥

ਭਾਵ :—ਜੋ ਹਰੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਸੇ ਵਰਗੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਤੁਧ ਸੇਵਹਿ ਸੇ ਤੁਧ ਹੀ ਜੇਹੇ,
ਨਿਰਭਉ ਬਾਲ ਸਖਾਈ ਹੈ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਜੋ ਤੇਰਾ, ਜਗ ਤਿਸਦਾ ਬੰਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਿਆ ਹੈ ਦੁਨੀਆਂ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਗ ਜੋਗਨ ਚੰਦਨੋਂ ਸਾਇਰ ਲਹਣ ਅਨੰਦ ਵਧੰਦਾ ॥
ਜੋ ਤੇਰਾ ਜਗ ਤਿਸਦਾ ਬੰਦਾ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੋ ਡਿਠਾ, ਸੋ ਨਾਹੀ ਮਿੱਠਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵ ਵਾਹ ਪਵੇ, ਤੇ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਉ ਨਾ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਰਜ਼ਾ ਹੈ; ਨਾ ਦੁਖ ਹੈ ਨਾ ਸੁਖ ਹੈ । ਪਿਆਰੇ ਦਾ ਖੇਲ ਤਮਾਸ਼ਾ ਹੈ, ਓਹ ਭੀ ਡਿਠਾ ਤੇ ਇਹ ਭੀ ਡਿਠਾ 'ਜੋ ਡਿਠਾ, ਸੋ ਨਾਹੀ ਮਿੱਠਾ' । ਮਿਠੇ ਦੀ ਛੱਡ ਦੇਵੀਂ ਆਸ, ਕਾਰਜ ਤੇਰਾ ਛਿਨ ਵਿਚ ਰਾਸ ।
(ਬਾਬਾ ਨੋਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਸਗਲ ਬਿਨਾਸੈ ॥

ਭਾਵ :—ਜੋ ਕੁਝ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਸਗਲ ਬਿਨਾਸੈ
ਜਿਉ ਬਾਦਰ ਕੀ ਛਾਈ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਜਗ ਜਾਨਿਓ
ਮਿਥਿਆ ਰਹਿਓ ਰਾਮ ਸਰਨਾਈ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਵਾਰ)

ਜੋ ਪੱਟੀ, ਸੋ ਸੁਆਦੋਂ ਪੱਟੀ ।

ਭਾਵ :—ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਚਸਕਿਆਂ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਖਾਸ ਹੁਣ ਕੱਖ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਸੁਆਦਾਂ ਦਾ ਪਟਿਆ ਭੁੱਖਾ ਨੰਗਾ ਹੋ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਹੈ, 'ਜੋ ਪੱਟੀ, ਸੋ ਸੁਆਦੋਂ ਪੱਟੀ'। (ਸੰ)

ਜੋ ਪਾਸੀ ਫੇਰਾ, ਉਹਦਾ ਹੋ ਜਾਸੀ ਮੁਜੇਰਾ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਲਾਗੇ ਢੁਕਣ ਨਾਲ ਹੀ ਅਧੀਨ ਹੋਣ ਲਗ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਘਰ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਰਵਾਜ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਝੁਕਾਓ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਓਹੋ ਗੁਲਾਮ ਬਣਿਆ ਸਮਝੋ। ਇਥੇ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਜੋ ਪਾਸੀ ਫੇਰਾ, ਓਹਦਾ ਹੋ ਜਾਸੀ ਮੁਜੇਰਾ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਫੇੜੈ ਸੋ ਫੜੀਦਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਪਾਪ ਕਰੇ, ਉਹ ਫੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਫੇੜੈ ਸੋ ਫੜੀਦਾ
ਕਲਜੁਗ ਸੱਚਾ ਨਿਆਉਂ ਕਰਾਏ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੋ ਬੀਜੈ ਸੋ ਉਗਵੈ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਬੀਜਦਾ ਹੈ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬੇਦੁ ਪੁਕਾਰੇ ਪੁੰਨ ਪਾਪ ਸੁਰਗ ਨਰਕ ਕਾ ਬੀਓ ॥
ਜੋ ਬੀਜੈ ਸੋ ਉਗਵੈ ਖਾਂਦਾ ਜਾਣੈ ਜੀਓ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ)

ਜੋ ਬੀਜੈ ਸੋਇ ਫਲ ਖਾਏ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰਮ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਲਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ .—

ਦਰਗਹ ਸਚੁ ਕਬੂਲ ਹੈ
ਕੂੜਹੁ ਦਰਗਹ ਮਿਲੈ ਸਜਾਏ।
'ਜੋ ਬੀਜੈ ਸੋਇ ਫਲ ਖਾਏ'।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੋ ਬੀਤੀ ਸੋ ਬੀਤੀ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਹੋ ਗਿਆ ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ। ਬੀਤੇ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਓ।

ਵਰਤੋਂ :—ਖੈਰ, ਹੁਣ ਜੋ ਬੀਤੀ ਸੋ ਬੀਤੀ, ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਹੀ ਬਸ ਕਰ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਛੱਡ ਦੇ।
(ਸੁੰਦਰੀ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਮੈਂ ਕੀਆ ਸੋ ਮੈਂ ਪਾਇਆ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਮੈਂ ਕੀਤਾ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਿਆ।

ਵਰਤੋਂ :— (੧) ਹੁਣ ਪਾਪੀ ਬੁੱਧੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਬੈਠਾ ਰਾਮ ਰਾਮ ਜਪਦਾ ਹੈ। ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੁਖਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦਾ ਹੈ 'ਜੋ ਮੈਂ ਕੀਆ ਸੋ ਮੈਂ ਪਾਇਆ' ਤੇ ਆਖਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਭਰੇਗਾ।
(ਇਕ ਸਿਖ ਘਰਾਣਾ—ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ)

ਜੋ ਰਤੁ ਪੀਵਹਿ ਮਾਣਸਾ, ਤਿਨ ਕਿਉ ਨਿਰਮਲੁ ਚੀਤੁ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਕੇ ਮਨੁਖਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਸਵੱਛ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਸੋ ਜੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਮਝਾ ਸਕੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾ ਪਲਟ ਸਕੇ ਤਾਂ ਇਹ ਨੇਕੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—

ਜੇ ਰਤੁ ਲਗੈ ਕਪੜੈ ਜਾਮਾ ਹੋਇ ਪਲੀਤ।
ਜੋ ਰਤੁ ਪੀਵਹੁ ਮਾਣਸਾ ਤਿਨ ਕਿਉ ਨਿਰਮਲ ਚੀਤਿ।
(ਬਾਬਾ ਨੋਧ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਰਾਤੀਂ ਜਾਗਨ ਕਾਲੀਆਂ, ਸੋਈ ਖਾਣ ਸੁਖਾਲੀਆਂ । ਵੇਖੋ :— 'ਕਰ ਮਜੂਰੀ ਤੇ ਖਾਹ ਚੂਰੀ' ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਰਜ ਕੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਓਹੀ ਸੁਖਾਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ ਨੇ ਕੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨੀ ਹੈ । ਨਿਰਾ ਆਲਸੀ ਤੇ ਸੁਸਤ, ਤਰੱਕੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਚੁੰਮਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਇਕ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ :—

ਜੋ ਰਾਤੀਂ ਜਾਗਣ ਕਾਲੀਆਂ ।
ਸੋਈ ਖਾਣ ਸੁਖਾਲੀਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਰੈਨ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋ, ਜੋ ਰੱਬ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜੋ ਚਾਹੇ ਕਰੇ, ਉਸਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰਾ—ਨੱਥੂ ਅਜ ਕਲ ਦਾ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ । ਜੋ ਰੈਨ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋ, ਜੋ ਰਬ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ।

ਭਾਵ :—ਗੁਸੇ ਵਿਚ ਅਕਲ ਟਿਕਾਣੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੋਰਸ—ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਹੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ । ਕਈ ਵਾਰ ਸੈਨਕ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਛਿਤਰ-ਪਤਾਣ ਹੋ ਪੈਂਦੇ ਨੇ । ਵੈਰੀ ਦੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਮੌਕਾ ਹੱਥ ਆ ਜਾਂਦਾ ਏ ।
(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜੋਖੋਂ ਦੀ ਜੁਖਾਈ, ਸ਼ਾਹ ਗੁੜ ਤੇ ਚਾਰ ਬੁਕ ਛਾਈ ।

ਭਾਵ :—ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਪਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ—ਨੱਥੂ, ਔਖਾ ਕਿਉਂ ਏ ? ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ । ਨੱਥੂ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ; ਸਵਾਹ ਮਿਲਿਆ ਹੈ । ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ, ਅਖੇ 'ਜੋਖੋਂ ਕੀ ਜੁਖਾਈ, ਸ਼ਾਹ ਗੁੜ ਤੇ ਚਾਰ ਬੁਕ ਛਾਈ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋਗਨ ਗਈ ਤੇ ਭੋਗਨ ਆਈ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਜਮ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਖਰਚੀ ਆ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੇਰੀ ਅਗਲੀ ਭਰਜਾਈ ਤਾਂ ਬੜੀ ਭਲੀ ਲੋਕ ਸੀ, ਬੜੀ ਗਰੀਬਣੀ, ਸਾਦੀ ਤੇ ਸੰਜਮੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ 'ਜੋਗਨ ਗਈ ਤੇ ਭੋਗਨ ਆਈ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਨਵੀਂ ਵਿਆਂਹਦੜ ਤਾਂ ਬੜਾ ਹੀ ਧਨ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋਗੀ ਸਨ ਸੋ ਉਠ ਗਏ, ਆਸਨ ਰਹੀ ਭਿਬੂਤ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਪਿਛੇ ਕੇਮ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੀਲੋ ਆਖੇ ਸਾਇਰਾ ਕਿਤ ਵਲ ਗਿਆ ਜਹਾਨ ।
ਬਹਿ ਬਹਿ ਰਈਆਂ ਮਜਲਸਾਂ ਲਗ ਲਗ ਗਏ ਦੀਵਾਨ ।
ਜੋਗੀ ਸਨ ਉਹ ਉਠ ਗਏ, ਆਸਨ ਰਹੀ ਭਬੂਤ ।
(ਬੰਬੀਹਾ ਬੋਲ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਜੋਗੀ ਜੋਗੀ ਲੜ ਮੋਏ ਖਪਰ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਝਗੜਾ ਕੋਈ ਕਰਨ ਤੇ ਹਾਨ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚ—ਸ਼ਾਹ, ਬੋਲ ਚਾਲ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਤੇ ਰੁਲਦੂ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਰਗੜਿਆ ਗਿਆ ਵਿਚਾਰਾ ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ । ਅਖੇ 'ਜੋਗੀ ਜੋਗੀ ਲੜੇ ਤੇ ਖਪਰ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ' । ਉਸ ਵਿਚਾਰੇ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜਿਆ ਸੀ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋਗੀ ਭੁਲਾ, ਦੂਣਾ ਲਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਾਹਿਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਤਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਜਾਪੇ, ਪਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਵੇ ਲਾਭ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਕਿਥੋਂ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ? 'ਜੋਗੀ ਭੁਲਾ, ਦੂਣਾ ਲਾਹ' ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣਾ ਹੀ ਲਾਭ ਸੋਚਦੇ ਹੋ। (ਸੰਗ੍)

ਜੋਗੋਂ ਰਲੀ ਜੋਗ, ਇਕ ਨੂੰ ਗਿਲੜ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਪਾਨਾ ਰੋਗ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਭੈੜੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਤਾਂ ਯਾਰੋ, ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਹਾਂ, ਕੋਈ ਸਲਾਹ ਮੋਠਾ ਘੜੋ, ਨਿਤ ਨਿਤ ਇਹ ਇਕੱਠੇ ਭਿੜੇ ਹੋ ਚਲਿਆ ਜੇ, ਅਖੇ 'ਜੋਗੋਂ ਰਲੀ ਜੋਗ, ਇਕ ਨੂੰ ਗਿਲੜ, ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਪਾਨਾ ਰੋਗ'। (ਸੰਗ੍)

ਜੋਤੇ ਹਲ, ਤਾਂ ਪਾਏ ਫਲ। ਵੇਖੋ :- ਕਰ ਮਜੂਰੀ ਤੇ ਖਾ ਚੂਰੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਰੈਣ ਦਾਸ—ਕੰਮ ਕਰੋ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ, 'ਜੋਤੇ ਹਲ ਤਾਂ ਪਾਏ ਫਲ'। (ਸੰਗ੍)

ਜ਼ੋਰ ਥੋੜਾ ਤੇ ਹੁੱਬ ਬਹਤੀ।

ਭਾਵ :—ਤਾਕਤ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਚਾਹ ਵੱਡੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੰਨਾ 'ਜ਼ੋਰ ਥੋੜਾ ਤੇ ਹੁੱਬ ਬਹੁਤੀ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਨਾ ਬਣ। ਆਪਣੇ ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਚਾਹ ਕੀਤਾ ਕਰ। (ਸੰਗ੍)

ਜੋਰਾਵਰ ਦਾ ਸੱਤੀਂ ਵੀਹ ਸੌ।

ਭਾਵ :—ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਵਲੋਂ ਕਿਸੇ ਉਪਰ ਜ਼ੁਲਮ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਂਤੀ—ਧੀਏ ਕੀ ਕਰੀਏ, 'ਜੋਰਾਵਰ ਦਾ ਸੱਤੀਂ ਵੀਹ ਸੌ'। ਜੇ ਦਾ ਲਗਾ ਅੱਜ ਲਿਖ ਭੇਜਾਂਗੀ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਸਿਰ ਤੇ।

ਭਾਵ :—ਤਾਕਤਵਰ ਦਾ ਮਾੜੇ ਉਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਦਬਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼—ਸ਼ਾਹ ! ਨਾਈ ਵਿਚਾਰਾ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਕਿਵੇਂ ਲਾਵੇ ? ਇਥੇ ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ 'ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਸਿਰ ਤੇ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜ਼ੋਰਾਵਰ (ਡਾਢੇ) ਨਾਲ ਭਿਆਲੀ, ਉਹ ਮੰਗੇ ਹਿੱਸਾ (ਲਹਿਣਾ) ਉਹ ਕਢੇ ਗਾਲੀ ਜਾਂ **ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦੀ ਭਿਆਲੀ, ਉਹ ਮੰਗੇ ਹਿੱਸਾ ਉਹ ਕਢੇ ਗਾਲੀ।**

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਭਿਆਲੀ ਪਾਣੀ ਦੁਖ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਭੱਦ੍ਰਾ—ਹੋਣਾ ਕੀ ਸੀ ਭਰਾ ? ਉਹ ਤੇ ਘਰ ਵਿਚ ਡੰਨ ਵਾਲੀ 'ਮਾਣਸ ਗੰਧ, ਮਾਣਸ ਗੰਧ' ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਏ। ਅਖੇ 'ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਨਾਲ ਭਿਆਲੀ, ਉਹ ਮੰਗੇ ਹਿੱਸਾ ਉਹ ਕਢੇ ਗਾਲੀ', ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦਾ ਸੱਤੀਂ ਵੀਹ ਸੌ। ਮੈਂ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦੀ ਤੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਨੀ ਆਂ ਤੇ ਫੇਰ ਵੀ ਗਾਲੀ ਛੱਡ ਮਾਰ ਪੈਂਦੀ ਏ।

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਜ਼ੋਰਾਵਰ (ਢਾਡਾ) ਮਾਰੇ ਭੀ ਤੇ ਰੋਣ ਵੀ ਨਾ ਦੇਵੇ। ਵੇਖੋ :—ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦਾ ਸਤੀਂ ਵੀਹ ਸੌ।

ਭਾਵ :—ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਕੇ ਫਰਿਆਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਮ ਸਚਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਨਾਲ ਇਹ ਚਾਹੇ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਕਿਧਰੇ ਸ਼ਕਾਇਤ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਅਖੇ 'ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਮਾਰੇ ਭੀ ਤੇ ਰੋਣ ਵੀ ਨਾ ਦੇਵੇ'। (ਸੰਗ੍)

ਜੋੜ ਗਏ ਸੋ ਛੋੜ ਗਏ, ਖਾ ਗਏ ਰੋਗ ਲਾ ਗਏ।

ਭਾਵ :—ਕੰਜੂਸੀ ਦੀ ਨਖੇਧੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਜੋੜੀਏ ? ਜੋ ਥੋੜਾ ਬਹੁਤਾ ਪੱਲੇ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਜ਼ੇ ਨਾਲ ਖਾਵਾਂਗੇ । 'ਜੋੜ ਗਏ ਸੋ ਛੋੜ ਗਏ, ਖਾ ਗਏ ਰੰਗ ਲਾ ਗਏ' ।
(ਸੰਗ੍)

ਜੋੜ ਜੋੜ ਮਰ ਜਾਣਗੇ, ਮਾਲ ਜਵਾਈ ਖਾਣਗੇ ।

ਭਾਵ :—ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ੂੰਮ ਸੰਬੰਧੀ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਉਸਦਾ ਧਨ ਲੱਕੀ ਹੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦਲੇ ਸ਼ਾਹ ਰੱਜ ਕੇ ਸ਼ੂੰਮ ਹੈ । ਭੈਨੀ ਕੌਡੀ ਵੀ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, "ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ 'ਜੋੜ ਜੋੜ ਮਰ ਜਾਣਗੇ, ਮਾਲ ਜਵਾਈ ਖਾਣਗੇ' ਓਹਦੇ ਕਿਸ ਕੰਮ ?"
(ਸੰਗ੍)

ਜੋੜੀਆਂ ਜਗ ਥੋੜ੍ਹੀਆਂ, ਨਰੜ ਬਥੇਰੇ ।

ਭਾਵ :—ਪਤੀ ਤੇ ਪਤਨੀ ਦਾ ਅਜੋੜ ਹੋਵੇ ਤੇ ਘਰ ਸੰਜਮੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਰਿਆਮ— ਘਰ ਵਾਲੀ ਜੋ ਮਤਲਬ ਦੀ ਜੁੜੇ; ਤਾਂਹੀਓਂ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਏ । ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਦੇਖੀਦਾ ਏ ਬੁਰੇ ਹਾਲ ਜੇ । 'ਜੋੜੀਆਂ ਜਗ ਥੋੜ੍ਹੀਆਂ ਨਰੜ ਬਥੇਰੇ' ।
(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਲਾਲੇ ਬਾਕਰੇ ਦੇ ਬਿਆਨ, ਸੋ ਮਹਾੜੇ ਬਿਆਨ ।

ਭਾਵ :—ਵੱਡੇ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੋਟਾ — ਸਰਦਾਰਾ, ਚਿੰਤ: ਕਾਹਦੀ, ਜੋ ਆਏਗਾ ਕਹਿ ਦਿਆਂਗਾ, ਆਖੇ 'ਜੋ ਲਾਲੇ ਬਾਕਰੇ ਦੇ ਬਿਆਨ ਸੋ ਮਹਾੜੇ ਬਿਆਨ' ਅਸਾਂ ਤ: ਵਡਿਆਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਹੀ ਜਾਣਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਜੌਂ, ਜੁਆਰ, ਕਪੜਾ, ਡਿਠੇ ਉਤੇ ਭਾ ।

ਭਾਵ :—ਦਾਣੇ ਜਾਂ ਕਪੜੇ ਦਾ ਮੁਲ ਵੇਖਕੇ ਪਾਈਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਸੌਦਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਲਵਾਂ ? ਚੀਜ਼ ਦਾ ਮੁਲ ਚੀਜ਼ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਪਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । 'ਜੌਂ, ਜੁਆਰ ਕਪੜਾ ਡਿੱਠੇ ਉਤੇ ਭਾ' ।
(ਸੰਗ੍)

ਜੌਂ ਲਿਛਕੇ ਤੇ ਯਾਰ ਖਿਸਕੇ ।

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੇ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਖਿਸਕ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਨੀ—ਰਾਧਾ ਨੇ ਤਾਂ ਕੰਮ ਲੈ ਕੇ ਨਸਣ ਦੀ ਕੀਤੀ ਅਖੇ 'ਜੌਂ ਲਿਛਕੇ ਤੇ ਯਾਰ ਖਿਸਕੇ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ।
(ਸੰਗ੍)

ਜੰਗਲ ਗਏ ਨਾ ਬਾਹੁੜੇ, ਜੋਗੀ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੀਤ । ਜਾਂ ਜੰਗਲ ਗਏ ਨਾ ਬਾਹੁੜੇ, ਜੋਗੀ ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਉਣਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਦੀ ਕਦਰ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੈਂ ਭੁਲੀ ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ
ਲਾਈਓ ਜੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਲੋਕੋ ।
ਜੰਗਲ ਗਏ ਨਾ ਬਾਹੁੜੇ ਮੁੰਦਰਾਂ ਨੂੰ,
ਜੋਗੀ ਨਹੀਂ ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੀਤ ਲੋਕੋ ।
(ਪੂਰਨ ਭਗਤ—ਕਾਦਰਯਾਰ)

ਜੰਗਲ ਜੱਟ ਨਾ ਛੇੜੀਏ, ਹੱਟੀ ਤੇ ਕਿਰਾੜ, ਬੇੜੀ ਤੇ ਮਲਾਹ ਜੇ, ਭੰਨ ਦੇਸਨ ਬੁਥਾੜ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਟਿਕਾਣੇ ਜਾਂ ਘਰ ਵਿਚ ਛੇੜਨ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਜੁ ਤੁਸੀਂ ਖਿਸਕ ਆਏ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬਿਖੇੜਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ। ਜੰਗਲ ਜੱਟ ਨਾ ਛੇੜੀਏ, ਹੱਟੀ ਤੇ ਕਿਰਾੜ, ਬੇੜੀ ਤੇ 'ਮਲਾਹ, ਜੋ ਭੰਨ ਦੇਸਨ ਦੁਥਾੜ' (ਸੰਗ੍)

ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਮੰਗਲ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਅਮੂਲੀ ਥਾਂ ਜਾਂ ਟਿਕਾਣੇ ਕੋਈ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਹਾਂ ਸਿੰਘ—ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਕਿਵੇਂ ਬੀਤਦੀ ਹੈ? ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ—'ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਮੰਗਲ' ਲਗਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਬੜੀ ਕਿਰਪਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜੰਜ ਕੁਪੱਤੀ, ਸੁਥਰਾ ਭਲਾਮਾਨਸ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਚੰਗਿਆਂ ਦੀ ਨਿੰਦਆ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਨੇਰ ਹੀ ਚਲਿਆ ਏ। ਹੁਣ ਤਾਂ 'ਜੰਞ ਕੁਪੱਤੀ ਸੁਥਰਾ ਭਲਾ ਮਾਨਸ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਮਾੜੇ ਚੰਗੇ ਦਾ ਭੇਦ ਹੀ ਮੁਕ ਗਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜੰਜ ਪਰਾਈ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੁਆਟੀ ਆਈ।

ਭਾਵ :—ਖੁਸ਼ੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਟਪਦਾ ਕੋਈ ਫਿਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਖ ਨੀ ਲਛਮੀ, ਮੁੰਡਾ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਸ਼ਾਹਣੀ ਦੇ ਘਰ ਤੇ ਨੰਦ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਫੁਲੀ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੀ। 'ਜੰਞ ਪਰਾਈ ਮੂਰਖ ਨਚੇ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍)

ਜੰਜ ਬਿਗਾਨੀ, ਮੂਰਖ ਨਚੇ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਉਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਗਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਚੁਪ ਕਰ ਰਹੀਏ, ਵਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਭਲਾ ਤੇਰਾ ਕੀ ਕੰਮ ਬੋਲਣ ਦਾ? ਨਾ ਪਤਾ ਨਾ ਥੌਹ। ਅਖੇ 'ਜੰਜ ਬਿਗਾਨੀ; ਮੂਰਖ ਨਚੇ'।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੰਦਰੇ ਸਾਧਾਂ ਵਾਸਤੇ, ਕਿ ਚੋਰਾਂ ਵਾਸਤੇ?

ਭਾਵ :—ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਭਲੇ ਮਾਣਸਾਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਾੜਿਆਂ ਲਈ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਊ ਪੁਤਰ ਏ ਤੁਹਾਡਾ ਬਹੁਤਾ ਤਾੜ ਕੇ ਨਾ ਰਖਿਆ ਕਰੋ। 'ਜੰਦਰੇ ਸਾਧਾਂ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਦੋਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।' (ਸੰਗ੍)

ਜੰਮਦੀਆਂ ਸੂਲਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤਿੱਖੇ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਬਾਲਕ ਦੇ ਔਗਣ ਜਦ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜੰਮਦੀਆਂ ਸੂਲਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤਿਖੇ'। ਉਮਰ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਸੂ, ਪਰ ਜ਼ਬਾਨ ਕੈਂਚੀ ਵਾਂਗ ਚਲਦੀ ਸੂ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਜੰਮਿਆ ਬਾਲ ਤੇ ਇਹੋ ਹਾਲ। ਜਾਂ ਜੰਮੇ ਲਾਲ ਤੇ ਇਹੋ ਹਾਲ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮੰਦੀ ਚਟਕ ਲਗ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓ ਮਾਸਟਰ, ਤੂੰ ਧਰਮ ਨਾਲ ਨਿਰਾ ਹੀ ਵਹਿਮੀ ਏਂ। ਓਏ, ਇੱਥੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਆਖਿਆ ਸੀ, ਅਖੇ 'ਜੰਮਿਆ ਬਾਲ ਤੇ ਇਹੋ ਹਾਲ।' ਜਦ ਤੂੰ ਚੰਗਾ ਭਲਾ ਜਾਣਦਾ ਏਂ ਕਿ ਇਹ ਸਹੁਰੀ ਇਲਤ ਨਹੀਂ ਹਟਦੀ, ਤਾਂ ਦਸ ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ?

(ਗੰਗਾ ਜਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੰਮੀ ਜਾਈ ਤੇ ਗੜਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ।

ਭਾਵ :—ਕੋਈ ਕੰਮ ਬੜੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਮਗਰੋਂ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਦਾ ਚੜ੍ਹਦਾ ਜਦ ਖਰਾਬ

ਹੋ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੜੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਗਲ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲਗੀ ਸੀ, ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਜਵਾਈ ਨੇ ਲੱਤ ਮਾਰ ਦਿਤੀ । ਸਾਡੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੋਈ ਹੋਈ ਹੈ ਅਖੇ (ਜੰਮੀ ਜਾਈ ਤੇ ਗੜ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ' । (ਸੰਗ੍)

ਜੰਮੇ ਨਾ ਜਾਏ ਤੇ ਮਾਂ ਮਾਂ ਕਰੇਂਦੇ ਆਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਜੋਰੋ ਜੋਰੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਬਣਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਵਿਚਾਰੀ ਅੱਡੇ ਤੇ ਪਈ ਰਹੀ—ਆਹੋ ਜੀ ਵਿਚਾਰੀ ਕਾਹਨੂੰ.. ਨਾਲੇ ਅਖੇ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਮੇਰਾ ਪਿਉ ਏ । ਜੰਮੇ ਨਾ ਜਾਏ ਤੇ ਮਾਂ ਮਾਂ ਕਰੇਂਦੇ ਆਏ । ਖਬਰੇ ਕਿਥੋਂ ਸਹੁਰੀ ਝੱਖਾਂ ਮਾਰਦੀ ਆਈ ਏ ।

(ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੰਮੇ ਲਾਲ ਤੇ ਵੰਡੇ ਕੋਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਨਿਕੰਮੇ ਜਾਂ ਭੈੜੇ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛੋ ਜੀ । ਅਖੇ 'ਜੰਮੇ ਲਾਲ ਤੇ ਵੰਡੇ ਕੋਲੇ' ਬੜਾ ਨਿਲੱਜ ਤੇ ਬੇ-ਹਯਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਇਹ । (ਸੰਗ੍)

ਜਾਂ ਹੱਡੀ ਢੇਰ, ਜਾਂ ਦਮੀਂ ਢੇਰ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾ ਡਰੇ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਦੁਖ ਉਠਾਣਾ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਂਝਾ — ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਬਾਰਾਂ ਬਾਰਾਂ ਬਰਸ ਦੇ ਚਿਲੇ ਕਟਣੇ ਦਸਦੇ ਓ, ਪਰ ਏਥੇ ਇਸ ਖਾਕੀ 'ਪੁਤਲੇ ਨੂੰ ਦਮ ਆਇਆ ਤੇ ਆਦਮ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਢੇਰੀ । ਸਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਉਂ ਜੇ, ਕਿ ਮੈਂ ਜੋਗ ਲਿਆਂ ਬਗ਼ੈਰ ਤੁਹਾਡੇ ਟਿਲਿਓਂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉਤਰਨਾ । 'ਜਾਂ ਹਡੀਂ ਢੇਰ ਜਾਂ ਦਮੀ ਢੇਰ' ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਹਫ਼)

ਜਾਂ ਹੰਨੇ, ਜਾਂ ਬੰਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਹੜਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਤਾਰ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਰੋੜ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਸੋਚਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ! ਜਾਂ ਹੰਨੇ ਜਾ ਬੰਨੇ ਕਰੋ ਹੁਣ ਤਾਂ । (ਸੰਗ੍)

ਜਾਂ ਕੁਆਰੀ ਤਾ ਚਾਉ, ਵੀਵਾਹੀ ਤਾਂ ਮਾਮਲ ॥

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਕੁਆਰੀ ਸਾਂ, ਤਦ ਚਾਉ ਸੀ ਵਿਆਹ ਦਾ, ਪਰ ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸਿਰ ਤੇ ਆ ਪਈਆਂ । ਭਾਵ ਆਦਰਸ਼ ਓਦੋਂ ਠੀਕ ਹੀ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਤਕ ਦੂਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਾਂ ਕੁਆਰੀ ਤਾਂ ਚਾਉ ਵਿਵਾਹੀ ਤਾਂ ਮਾਮਲੇ ।
ਫਰੀਦਾ ਇਹੋ ਪਛੋਤਾਉ ਵਤਿ ਕੁਆਰੀ ਨਾ ਥੀਐ ।

(ਸ਼ਲੋਕ—ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ)

ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਕਾਣੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪੌਂ ਬਾਰਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਾਂ ਘਾਟਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਖੁਲ੍ਹੇ ਗੱਫੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਾਂ ਹੰਨੇ ਜਾਂ ਬੰਨੇ । ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਕਾਣੇ ਜਾਂ ਪੌਂ ਬਾਰਾਂ, ਪਰ ਇਕ ਵੇਰ ਖੇਡ ਤਾਂ ਕਰ ਵੇਖੀਏ । (ਸੰਗ੍)

ਜਾਂ ਬੋਲੈ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ।

ਭਾਵ :—ਭਲੇ ਆਦਮੀ ਸਦਾ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਗਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ 'ਜਾਂ ਬੋਲੈ, ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ' ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਗੰਦੀਆਂ ਹੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਗੰਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਕਿਥੋਂ ਲਿਆਵਨ ਤੇ ਕੀਕਰ ਕਢਣ ?

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਾਂ ਰਹੀ ਮਾਈ ਕਾਲਕਾ ਜਾਂ ਰਿਹਾ ਸਾਲਗਰਾਮ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲੜਾਈ ਛਿੜੀ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੀ ਸੁੱਖ ਹੈ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ । ਹਰ ਵੇਲੇ ਬਸ ਤੂੰ ਤੂੰ ਮੈਂ ਮੈਂ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਰ ਵਿਚ 'ਜਾਂ ਰਹੀ ਮਾਈ ਕਾਲਕਾ ਜਾਂ ਰਿਹਾ ਸਾਲਿਗਰਾਮ' । ਸੁੱਖ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤਾਂ ਪਰ ਲਾ ਕੇ ਉਡ ਗਈ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਜਾਂ ਰਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਵਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਵਿਹਾਰ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਉਸਦਾ ਸੁਭਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ —ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ, ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੁਪੱਤਾ ਹੈ ? ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਮਿਲਿਆ ਹੀ ਹੁਣੇ ਹੈ । 'ਜਾਂ ਰਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ, ਜਾਂ ਵਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ' । (ਸੰਗ੍)

ਜਾਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਲਸ਼ਕਰੀ ਤੇ ਕਰ ਗਿਆ ਮਸ਼ਕਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਰਾਹੇ ਰਾਹੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਮਖੌਲ ਕਰ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹ ਵੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਮਜਬੂਰ ਹੈ । ਰਾਹ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਛੇੜਦਾ ਹੈ । 'ਜਾਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਲਸ਼ਕਰੀ ਤੇ ਕਰ ਗਿਆ ਮਸ਼ਕਰੀ' ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਕਰੀਏ ? (ਸੰਗ੍)

ਜਾਂਦੀਏ ਬਲਾਏ, ਦੁਪਹਿਰ ਕਟ ਜਾ ।

ਭਾਵ :—ਟਲਦੀ ਖੇਚਲ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਆਪ ਸਹੇੜ ਲੈਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਖੀ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਤੂਤ । ਨਾਲੇ ਤਾਂ ਇਹ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਮੇਰਾ ਸਮਾਂ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ ਤੇ ਨਾਲੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰੋਂ ਰੁਕੜੇ ਪਾੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਭਲਾ ਮੈਂ ਕੋਈ ਐਡਾ ਬੇ-ਸਮਝ ਹਾਂ ਕਿ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਉਂਦਾ ਦੇ ਕੇ ਮੁਸੀਬਤ ਸਿਰ ਲੈ ਲਵਾਂ । 'ਅਖੇ ਜਾਂਦੀਏ ਬਲਾਏ ਦੁਪਹਿਰ ਕਟ ਜਾ ।'

(ਲਲਕਾਰ—ਘਨੱਈਆ ਲਾਲ ਕਪੂਰ)

ਜਾਂਦੇ ਚੋਰ ਦੀ ਲੰਗੋਟੀ ਹੀ ਸਹੀ ।
ਜਾਂ ਜਾਂਦੇ ਚੋਰ ਦੀ ਤੜਾਗੀ ਹੀ ਸਹੀ ।

ਭਾਵ :—ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦੇ ਮਾਲ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਬਚ ਜਾਵੇ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਕਈਆਂ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਝੁਗਾ ਚੌੜ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛਡੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਛੋਕੜ ਦੀ ਲੁਟ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਹੱਥ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । 'ਜਾਂਦੇ ਚੋਰ ਦੀ ਲੰਗੋਟੀ ਜਿੰਨਾਂ ਹੀ ਸਹੀ' ਪਰ ਅਜੇ ਤਕ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਭਰਿਆ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਿੰਦ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਰੋਜ਼ੀ ਭੀ ਦੇਸੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਰੱਬ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਰਿਜ਼ਕ ਵੀ ਦੇਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਾਬਾ—ਬੇਟਾ ਘਾਬਰੋ ਨਹੀਂ । ਰੱਬ ਉਤੇ ਨਿਸਚਾ ਰਖੋ ਜਿਸ 'ਜਿੰਦ ਦਿੱਤੀ, ਰੋਜ਼ੀ ਭੀ ਦੇਸੀ' । (ਸੰ)

ਜਿੰਦ ਦੀ ਭੀ ਜਿੰਦ ।

ਭਾਵ —ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਪਿਆਰਾ ਮੇਰੀ 'ਜਿੰਦ ਦੀ ਜਿੰਦ' ਮੇਰੇ ਆਤਮਾ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾ ਮੰਨਾ ?

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ, ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿੰਦੇ ਮੇਰੀਏ, ਮਿੱਟੀ ਦੀਏ ਢੇਰੀਏ ।

ਭਾਵ :—ਸਰੀਰ ਨਾਸਵਾਨ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿੰਦੇ ਮੇਰੀਏ, ਮਿਟੀ ਦੀਏ ਢੇਰੀਏ,
ਰੱਬ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਲੈ।
ਮੇਲਾ ਕੋਈ ਦਮ ਦਾ;
ਏਥੇ ਬੈਠ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ।

(ਸ਼ਰਫ਼ ਸੁਨੇਹੇ—ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ਼)

ਝ

ਝਗਰੁ ਕੀਏ ਝਗਰਉ ਪਾਵਾ।

ਭਾਵ :—ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਝਗੜਨ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਲੇ ਵੀ ਝਗੜਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਤ ਲਖਿ ਲਖਿ ਅਉਰਨ ਸਮਝਾਵਾ ॥
ਝਗਰੁ ਕੀਏ, ਝਗਰਉ ਹੀ ਪਾਵਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਰਾਗ)

ਝਟ ਚਟਣੀ ਪੱਟ ਦਾਲ। ਜਾਂ ਝਟ ਮੰਗਨੀ ਪੱਟ ਵਿਆਹ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਝਟ ਪੱਟ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਜੋਗ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਈ, ਤੇ ਉਸ ਰਾਣੀ ਖਾਂ ਦੇ ਸਾਲੇ ਦੀ 'ਝਟ ਮੰਗਨੀ ਪਟ ਵਿਆਹ' ਵਾਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਹ!

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਬਾਬੂ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ਼)

ਝਲੀ ਗਈ ਨਾਉਣ ਤੇ ਸੇੜ ਆਈ ਲਾਵਣ।

ਭਾਵ :—ਮੂਰਖ ਜੇ ਇਕ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਵੀ ਕਰੇ ਤਦ ਦੂਜੀ ਵਿਗਾੜ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਲਸਾਂ—ਨੀ ਸ਼ੀਲਾ! ਤੂੰ ਓਹੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਨਾ ਅਖੇ 'ਝਲੀ ਗਈ ਨਾਵਣ ਤੇ ਸੇਕ ਆਈ ਲਾਵਣ'। ਇਕ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰ ਆਈ ਏਂ ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਉਤੇ ਪਾਣੀ ਵੀ ਪਾ ਆਈ ਏਂ। (ਸੰ)

ਝੜਿ ਝੜਿ ਪਵਦੇ ਕਚੇ ਬਿਰਹੀ, ਜਿਨਾ ਕਾਰਿ ਨ ਆਈ ॥

ਭਾਵ :—ਕਚੇ ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਝੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਸਾਰ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਰਤੇ ਸੋਈ ਜੋ ਮੁਖੁ ਨ ਮੋੜਨਿ,
ਜਿਨੀ ਸਿਞਾਤਾ ਸਾਈ ॥
ਝੜਿ ਝੜਿ ਪਵਦੇ ਕਚੇ ਬਿਰਹੀ
ਜਿਨਾ ਕਾਰਿ ਨ ਆਈ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ)

ਝਾੜਿਆ ਝੰਬਿਆ, ਭੂਰਾ ਜਿਉਂ ਕਾ ਤਿਉਂ।

ਭਾਵ:—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਰਮ ਗਰਮ ਆਖਣ ਨਾਂਲ ਵੀ ਜਦ ਉਹ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਰਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਨੌਕਰ ਨਾਲ ਨਰਮ ਰਹੋ ਜਾਂ ਗਰਮ। ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੋਂਹਦਾ, ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਝਾੜਿਆ ਝੰਬਿਆ ਭੂਰਾ ਜਿਉਂ ਕਾ ਤਿਉਂ"। (ਸੰਗ੍)

ਝੁਗਾ ਫੂਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖਣਾ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣਾ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਨਾਸ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਦਸਣ ਕਾਰਨ ਛਾਪ ਮਿਰਾਸਣ,
ਘਰ ਨੂੰ ਤੀਲੀ ਲਾਈ।
ਝੱਗਾ ਫੂਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਡਿੱਠਾ,
ਇਹ ਕਿਹੜੀ ਵਡਿਆਈ?

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਪ੍ਰੋ. ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਝੁੰਗੇ ਦੀ ਚੋਣ, ਤੇਲ ਤੇ ਲੂਣ।

ਭਾਵ :—ਘਟ ਮਿਹਨਤ ਵਾਲਾ ਕੰਮ, ਲਾਭਵੰਦ ਵੀ ਘਟ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਕਪਾਹ

ਦੀ ਆਖਰੀ ਚੋਣ ਦਾ ਮੁਲ ਘਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ)।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੀ ਅੜੀਓ ! ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਲਗੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਫੁੱਟੀ ਚੁਣਨ ਵਿੱਚ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ, 'ਝੁੰਗੇ ਦੀ ਚੋਣ, ਤੇਲ ਤੇ ਲੂਣ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਕਪਾਹ ਦੀ ਫੁਟੀ ਦੀ ਆਖਰੀ ਚੋਣ ਜੋ ਸੀ। (ਸੰਗੂ)

ਝੂਠ ਚਾਹੇ ਭੇਸ, ਸਚ ਕਹੇ ਮੈਂ ਨੰਗਾ ਭਲਾ।

ਭਾਵ :— ਝੂਠ ਨੂੰ ਛੁਪਾਣ ਲਈ ਕਈ ਹੀਲੇ ਬਹਾਨੇ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸੱਚ ਨੂੰ ਛੁਪਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚ—ਸ਼ਾਹ ! ਸੱਚ ਕਹਿਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਡਰ ਤਾਂ ਝੂਠ ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 'ਝੂਠ ਚਾਹੇ ਭੇਸ, ਸੱਚ ਕਹੇ ਮੈਂ ਨੰਗਾ ਭਲਾ'। (ਸੰਗੂ)

ਝੂਠ ਦੇ ਪੁੱਲ ਥੋੜੇ ਦਿਨ ਹੀ ਕਢਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਝੂਠ ਦੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਝੂਠ ਦੇ ਪੈਰ ਕਿਥੇ ?

ਭਾਵ :—ਝੂਠਾ ਬੰਦਾ ਇਕ ਥਾਂ ਖੜਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦਸਖ਼ਤ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਰਸੀਦਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਏ ਹਨ, ਸੋ ਦੇਖ ਲਓ ਲਾਲਾ ਜੀ ! 'ਝੂਠ ਦੇ ਪੈਰ ਹਹੀਂ ਹੁੰਦੇ', ਸਚ ਨਿਤਰ ਆਇਆ ਹੈ। (ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਝੂਠੀ ਦੁਰਮਤਿ ਕੀ ਚਤੁਰਾਈ ॥

ਭਾਵ :—ਦੋਬਾਜਰਾ ਝੂਠੀ ਚਤੁਰਤਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ, ਕਿ ਦੋਬਾਜਰਾ ਆਦਮੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਚਤੁਰਾਈ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ 'ਝੂਠੀ ਦੁਰਮਤਿ ਕੀ ਚਤਰਾਈ' ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਫਿਰ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। (ਸੰਗੂ)

ਝੂਠੇ ਦਾ ਦਾਰੂ ਯਈ ਯਈ। ਜਾਂ ਝੂਠੇ ਦਾ ਦਾਰੂ ਮਈ ਮਈ।

ਭਾਵ :—ਝੂਠਾ ਆਪਣਾ ਝੂਠ ਲੁਕਾਣ ਲਈ ਇਧਰ ਉਧਰ ਦੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇੱਕ—ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ! ਜਦ ਤੂੰ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਬਾਬਤ ਚੁਗਲੀ ਕਰਨ ਲਈ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕੀ ਆਖਿਆ ? ਦੂਜਾ—ਆਖਣਾ ਕੀ ਸੀ ? ਝੂਠੇ ਦਾ ਯਈਂ ਯਈਂ। ਬੱਸ ਇਧਰ ਉਧਰ ਦੀਆਂ ਮਾਰਨ ਲਗ ਪਿਆ। (ਸੰਗੂ)

ਝੂਠੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ।

ਭਾਵ :—ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਖ਼ੁਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਠੀਕ ਹੈ ਝੂਠ ਤੇ ਪਾਪ ਫਲਦੇ ਬੜੇ ਹਨ ਪਰ 'ਝੂਠੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਹ ਪਖੰਡੀ ਕਦੇ ਨਾ ਕਦੇ ਜ਼ਰੂਰ ਫਸੇਗਾ। (ਸੰਗੂ)

ਝੋਟਿਆਂ ਦਾ ਭਿੜਨ ਤੇ ਝਾੜਾਂ ਦਾ ਉਜਾੜ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕੜਿਆਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮਾੜਿਆਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ —ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਦੋਵੇਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਤਕੜੀਆਂ ਹਨ, ਆਪੇ ਨਿਬੜ ਲੈਣਗੀਆਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਲਵੋ ਕਿਤੇ 'ਝੋਟਿਆਂ ਦਾ ਭਿੜਨ ਤੇ ਝਾੜਾਂ ਦਾ ਉਜਾੜ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਿਚੇ ਉਹ ਰਗੜਿਆ ਜਾਵੇ। (ਸੰਗੂ)

ਝੋਟਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਲੱਸੀ ਭਾਲਣੀ।

ਭਾਵ :—ਅਣਹੋਣੀ ਗੱਲ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਸੀਮਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ, 'ਝੋਟਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਘਰੋਂ ਲੱਸੀ ਭਾਲਣ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਜੋ। ਉਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਫੁੱਟੀ ਕੌਡੀ ਵੀ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗੂ)

ਟ

ਟਹਲ ਮਹਲ ਤਾ ਕਉ ਮਿਲੈ ਜਾ ਕਉ ਸਾਧ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ॥

ਭਾਵ :—ਸੇਂਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪਦਵੀ ਉਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਪਰ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਰਪਾ ਕਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਟਹਲ ਮਹਲ ਤਾ ਕਉ ਮਿਲੈ,
ਜਾ ਕਉ ਸਾਧ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ॥
ਸਾਧੂ ਸੰਗਤਿ ਭਉ ਬਸੈ,
ਜਉ ਆਪਨ ਹੋਹਿ ਦਇਆਲ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੜ੍ਹੀ ਬਾਬਨ ਅਖਰੀ)

ਟੱਕੇ ਸਹਿਆ ਮਹਿੰਗਾ, ਰੁਪਈਏ ਸਹਿਆ ਸਸਤਾ ।

ਭਾਵ :—ਪੈਸੇ ਪਲੇ ਨਾ ਹੋਣ, ਤਦ ਸਸਤੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਮਹਿੰਗੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਜ ਕਲ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਸਸਤੀਆਂ ਨੇ, ਪਰ ਪਲੇ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੇ, 'ਟਕੇ ਸਹਿਆ ਮਹਿੰਗਾ, ਰੁਪੀਏ ਸਹਿਆ ਸਸਤਾ ।' ਜਦ ਪੈਸੇ ਕੋਲ ਹੋਏ ਤਾਂ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਵੀ ਲੈ ਲਵਾਂਗੇ । (ਸ਼ੰਗ)

ਟੱਕੇ ਦੀ ਹਾਂਡੀ ਗਈ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਜ਼ਾਤ ਪਰਖੀ ਗਈ ।

ਭਾਵ :—ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਕੇ ਵੱਡਾ ਸਿਖਿਆਦਾਇਕ ਤਜਰਬਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਸ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਅਲੂੜ ਕੁੜੀ ਪਾਸੋਂ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਭੇਦ ਖੁਲ ਜਾਣ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ । ਚਲੋ ਇਹ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਕਿ 'ਟੱਕੇ ਦੀ ਹਾਂਡੀ ਗਈ ਤੇ ਕੁਤੇ ਦੀ ਜ਼ਾਤ ਪਛਾਤੀ ਗਈ' । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਖਬਰੇ ਕਿਹੜੇ ਕੰਡਿਆਂ ਵਿੱਚ ਘਸੀਟਦਾ ਫਿਰਨਾ ਸੀ ਮੈਂ ।

(ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਟਟੂ ਭਾੜੇ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਦਾ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ?

ਭਾਵ :—ਜੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਪੈਸੇ ਹੀ ਖਰਚਣੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਅੰਗ ਸਾਕ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜ ਦੇਈ — ਮਾਸੀ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਚਾ ਦਸੋ, ਜੇ ਪੈਸੇ ਹੀ ਖਰਚਣੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਦੀ ਮਿੰਨਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ? 'ਟੱਟੂ ਭਾੜੇ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਦਾ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ?' (ਸੰਗ)

ਟਟੂਆ ਗਿਆ ਪਤਾਂ ਨੂੰ, ਨਾ ਪਤ ਆਏ ਨਾ ਟਟੂਆ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਨਿਕੰਮਾ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਘਲਿਆ ਮੁੜਕੇ ਆਵੇ ਹੀ ਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੌਧਰੀ—ਗੀਨੇ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਕੀ ਦੋਸ਼ ? ਉਹ ਹੈ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ । ਉਸ ਤੋਂ ਆਸ ਰਖਣੀ ਤੁਹਾਡੀ ਭੁਲ ਹੈ । ਉਸ ਉਤੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਢੁਕਦੀ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟਟੂਆ ਗਿਆ ਪਤਾਂ ਨੂੰ, ਨਾ ਪਤ ਆਏ ਨਾ ਟਟੂਆ ।' (ਸੰ)

ਟਟੂਆ ਖਾ ਗਿਆ ਬਟੂਆ, ਫਿਰ ਟਟੂਏ ਦਾ ਟਟੂਆ ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੀ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਤਕੜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬੜਾ ਕੁਝ ਖੁਆਇਆ ਪਿਆਇਆ ਪਰ ਉਹ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਰਿਹਾ । ਅਖੇ 'ਟਟੂਆ ਖਾ ਗਿਆ ਬਟੂਆ, ਫਿਰ ਟਟੂਏ ਦਾ ਟਟੂਆ ।' (ਸੰਗ)

ਟੱਪਾ ਜ਼ਿਮੀਂ ਦਾ ਇੱਕ, ਤੇ ਨਾਂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਅਖਵਾਣਾ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ—ਓਏ, ਵੱਡਿਆ ਨਵਾਬਾ ! ਤੇਰੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੀ ਹੈ ਜੁ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪੰਚ ਬਣੀ ਫਿਰਦਾ ਏਂ ? ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟਪਾ ਜ਼ਿਮੀ ਦਾ ਇੱਕ, ਤੇ ਨਾਂ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ।' (ਸੰਗ੍)

ਟਬੱਰ ਭੁਖਾ ਮਰੇ ਤੇ ਬੰਨਾਂ ਸੈਲਾਂ ਕਰੇ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਘਰ ਵਾਲਾ ਲਾੜਾ ਸੈਰ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚਾਚੀ—ਬੱਚੀ ! ਤੂੰ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਸੁਮੱਤੇ ਲਾ, ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਾਜ ਕਰੇ। ਸਾਨੂੰ ਤੁਸਾਡਾ ਇਹ ਹਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਸ਼ਰਮ ਪਈ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟੱਬਰ ਭੁੱਖਾ ਮਰੇ ਤੇ ਬੰਨਾ ਸੈਲਾਂ ਕਰੇ' ਲੋਕੀ ਮਿਹਣੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।

(ਸੰਗ੍)

ਟਾਹਲੀ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਪਤੇ, ਤੇ ਸਾਹੇ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨੇ ਟੰਗਾਂ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਜ਼ਿੱਦੀ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਜ਼ਿੱਦ ਨਾ ਛਡੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੀਵਾਨ ਚੰਦ—ਮਾਲਕ ਜੀ ਧਨ੍ਹੁ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿਦ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ, ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟਾਹਲੀ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਪਤੇ, ਤੇ ਸਾਹੇ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨੇ ਟੰਗਾਂ।' (ਸੰਗ੍)

ਟਾਕੀ ਕਪੜੇ ਦੀ ਸਿਰ ਤੇ, ਨਾਂ ਸਰਵਰਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ।

ਭਾਵ :—ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੁਫ਼ਤ ਵਿਚ ਆਕੜਿਆ ਫਿਰੇ।

ਵਰਤੋ :—ਯਾਰ, ਤੈਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਿਖ ਮਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰੇ ਹਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਤੇ ਤੂੰ ਮੁਫ਼ਤ ਦੀ ਆਕੜ ਨਾ ਕੀਤਾ ਕਰ, ਪਰ ਤੇਰਾ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟਾਕੀ ਕਪੜੇ ਦੀ ਸਿਰ ਤੇ, ਨਾਂ ਸਰਵਰਾਜ ਖ਼ਾਨ।' (ਸੰਗ੍)

ਟਿੱਕੇ ਵਾਲਾ ਬਾਣੀਆ, ਕਛ ਵਾਲਾ ਜੱਟ, ਕੁੰਡੇ ਵਾਲਾ ਪਨਸੇਰਾ, ਤਿੰਨੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪਟ।

ਭਾਵ :— ਧਰਮ ਦਾ ਪਖੰਡ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਤੇ ਕਿਰਸਾਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਠੱਗਦੇ ਹਨ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਕੁੰਡ ਵਾਲਾ ਡੋਲ ਜਿਸ ਨਾਲੋਂ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਕੁੰਡਾ ਲਾਹ ਲਿਆ ਤੇ ਲੈਣ ਵੇਲੇ ਚਾੜ੍ਹ ਲਿਆ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਈ, ਠੱਗੀ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਦਿਸਦੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਧਰਮ ਦੇ ਭੇਖ ਵਿਚ ਤੁਰਦੀ ਹੈ 'ਟਿਕੇ ਵਾਲਾ ਬਾਣੀਆ, ਕਛ ਵਾਲਾ ਜੱਟ, ਕੁੰਡੇ ਵਾਲਾ ਪਨਸੇਰਾ, ਤਿੰਨੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪਟ।' (ਸੰਗ੍)

ਟਿਡੀ ਟੱਪੇਗੀ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹੇਗੀ।

ਭਾਵ :—ਆਦਮੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਾੜਾ ਤੇ ਬੇਹਿੰਮਤਾ ਤੇ ਲਾਫਾਂ ਬੜੀਆਂ ਮਾਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੀਰ — ਖਵਰ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਕਿਹੜੀ ਨਿਆਮਤ ਆਵੇਗੀ। ਟਿੱਡੀ ਟਪੇ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹ ਦੇਵੇਗੀ ? ਜਾ ਜਾ ਉਸ ਨਵਾਬ ਖਾਨ ਖਰਾਬ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਵਲੋਂ ਜਾ ਕੇ ਵੰਗਾਰ ਦੇਵੀਂ। ਪਈ ਜੇਕਰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਘੁਮੰਡ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਹੱਥ ਵਖਾਵੇ ਤੇ ਬੇੜੀ ਲੈ ਜਾਵੇ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਟਿਡੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੱਸੇ ਲਗ ਪਏ ਨੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਾਕਤ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਹਿਤੀ—ਹਲਾ ਟਿੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੱਸੇ ਲਗ ਗਏ ? ਤੇਰੇ ਜਿਹੇ ਮੰਗਤੇ ਜੇਕਰ ਉਠਕੇ ਸਾਊਜਾਦੀਆਂ ਦੀ ਹੱਥੀਂ ਪੈਣ ਲਗ ਪਏ, ਤਾਂ ਤੇ ਗਲ ਈ ਆਈ ਗਈ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਟਿੱਡੀਆਂ ਵੀ ਮੱਕੇ ਜਾਣ ਲਗ ਪਈਆਂ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਬੇ ਹਿੰਮਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹਿੰਮਤ ਕਰਨ ਦਾ ਤ੍ਰਾਣ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰੂ: ਲਾਲ—ਇਕ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਰੱਜ ਕੇ ਬੁਲ੍ਹੇ ਲੁੱਟ ਲੈਣੇ ਨੇ ਅਜ ।

ਤਾਇਆ—ਓਏ ਬਸ ਕਰ ਟਿੱਡੀਆਂ ਵੀ ਮਕੋ ਜਾਣ ਲਗ ਪਈਆਂ । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸੱਪ ਵਾਂਗ ਏਠੇ ਹੋ ਮਾਇਆ ਤੇ ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਬਨ ਵਾਲਾ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਟਿਬੈ ਨੀਰ ਨ ਠਾਹਰੈ ਘਟ ਵਰਸ ਗਇਓਸ ॥

ਭਾਵ :—ਉਚਿਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਮੀਂਹ ਵਸ ਗਿਆ ਹੋਵੇ । ਭਾਵ ਹੰਕਾਰੀ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਸ ਫਲਹੁ ਇਕ ਵਿਗੜੈ ਤਰਵਰ ਕੀ ਦੋਸ ॥
ਟਿਬੈ ਨੀਰ ਨ ਠਾਹਰੈ ਘਣ ਵਰਸ ਗਇਓ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਟੁੱਕਰ ਖਾਂਦੇ ਦਿਨ ਵਲਾਏ, ਕਪੜੇ ਪਾਟੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆਏ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਰਦੇਸ ਜਾਂ ਅੰਗ ਸਾਕ ਪਾਸ ਪੁੱਜਣ ਨਾਲ ਵੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਾ ਪਵੇ ਤੇ ਮੁੜ ਭੈੜੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੀ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸਾਂ ਸੈਰ ਤਾਂ ਬੜੀ ਕੀਤੀ, ਬੜੇ ਅੰਗਾਂ ਸਾਕਾਂ ਪਾਸ ਵੀ ਰਹੇ ਪਰ ਤੁਸਾਡੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਦਿਸਿਆ, ਤੁਸਾਡਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਿਸਾਬ ਹੈ ਕਿ 'ਟੁਕਰ ਖਾਂਦੇ ਦਿਨ ਵਲਾਏ, ਕਪੜੇ ਪਾਟੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆਏ । (ਸੰਗ੍)

ਟੁੱਟੀ ਟਹਿਣੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਬੇ ਆਸਰੇ ਦੀ ਕੋਈ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੇਕੇ ਤੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਆਦਰ ਹੀ ਆਦਰ ਸੀ,
ਸਦਕੇ ਕੋਈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਚਿਹਰੇ ਇਸ ਭੋਲੇ ਤੋਂ,
ਪੁਛਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁਣ ਕੋਈ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਟਹਿਣੀ ਨੂੰ ।

(ਕੋਸਰ ਕਿਆਰੀ—ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਿਕ)

ਟੁੱਟੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਗੰਢੇ ?

ਭਾਵ :—ਮੌਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭੈਣ ਜੀ ! ਕਾਕੇ ਦਾ ਬਥੇਰਾ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਹੁਕਮ ਕਰਤਾਰ ਦਾ । ਟੁੱਟੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਗੰਢ ਸਕਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍)

ਟੁੱਟੀ ਪੀਂਘੈ ਪੀਂਘਐ, ਪੈ ਟੋਇ ਮਰੀਐ ।

ਭਾਵ :—ਟੁੱਟੀ ਪੀਂਘ ਦੇ ਝੂਟੇ ਲੈਂਦਿਆਂ ਮੌਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੱਲਰ ਖੇਤੀ ਬੀਜੀਐ ਕਿਹੁ ਕਾਜ ਨ ਸਰੀਐ ॥
ਟੁੱਟੀ ਪੀਂਘੈ ਪੀਂਘੀਐ ਪੈ ਟੋਇ ਮਰੀਐ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਟੁਟੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਗਲੇ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀਆ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਵੀ ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੋਸਤ ਭਰਾ ਨੂੰ ਇੰਜ ਨਾ ਦੁਰਕਾਰਿਆ ਕਰ, ਆਖਿਰ ਖ਼ੂਨ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਹੀ ਹੈ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ—ਟੁੱਟੀਆਂ ਬਾਹੀ ਗਲੇ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਟੁੱਟੇ ਫੁੱਟੇ ਨਾ ਮਿਲਣ, ਕੁਲ ਕੰਚਨ ਕੀ ਰੀਤ ।

ਭਾਵ :—ਟੁੱਟੇ ਦਿਲ ਤੇ ਟੁੱਟਾ ਸੋਨਾ ਮੁੜਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਮਿਲਾਪ ਹੀ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਕਿਉਂ ਤੋੜਨਾ ਸੀ ? ਟੁੱਟੇ ਫੁੱਟੇ ਨਾ ਮਿਲਣ, ਕੁਲ ਕੰਚਨ ਕੀ ਰੀਤ। ਦਿਲ ਟੁਟੇ ਵੀ ਕਦੀ ਮੁੜ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਜੁੜੇ ਹਨ ? (ਸੰਗ੍)

ਟੁੱਟੇ ਰਾਸ ਨਾ ਆਉਂਦੇ, ਗੰਢ ਗੰਢੀਲੇ ਹੋਏ।

ਭਾਵ :—ਦੋ ਰੁਸਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਜਣਾਂ ਨੂੰ ਮੇਲ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਵੱਟ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਜਣੀ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਮੁੜ ਮਨੇਵਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ; ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵਗੜ ਪਈਆਂ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 'ਟੁੱਟੇ ਰਾਸ ਨਾ ਆਉਂਦੇ, ਗੰਢ ਗੰਢੀਲੇ ਹੋਏ।' (ਸੰਗ੍)

ਟੂਟੀ ਗਢਨਹਾਰ ਗੋਪਾਲ ॥

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਟੁਟਿਆਂ ਨੂੰ ਗੰਢਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਥੋੜੀ ਉਮਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਉਮਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਟੂਟੀ ਗਾਂਢਨਹਾਰ ਗੋਪਾਲ ॥
ਸਰਬ ਜੀਆ ਆਪੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਟੂਟੀ ਪਰੀਤਿ ਗਈ ਬੁਰ ਬੋਲਿ ॥

ਭਾਵ :—ਪਿਆਰ ਬੁਰਾ ਬੋਲ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਟੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਟੂਟੀ ਪਰੀਤਿ ਗਈ ਬੁਰ ਬੋਲਿ ॥
ਦੁਰਮਤਿ ਪਰ ਹਰਿ ਛਾਡੀ ਢੋਲਿ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ)

ਟੂਟੀ ਨਿੰਦਕ ਕੀ ਅਧ ਬੀਚ ॥

ਭਾਵ :—ਨਿੰਦਕ ਦੀ ਅਧਵਾਟਿਓਂ ਹੀ ਟੁਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਟੂਟੀ ਨਿੰਦਕ ਕੀ ਅਧਬੀਚ ॥
ਜਨ ਕਾ ਰਾਖਾ ਆਪਿ ਸੁਆਮੀ ਬੇਮੁਖ ਕਉ ਆਇ ਪਹੁਚੀ ਮੀਚ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਾਰੰਗ ਰਾਗ)

ਟੇਢੀ ਪਾਗ ਟੇਢੇ ਚਲੇ ਲਾਗੇ ਬੀਰੇ ਖਾਨ ॥

ਭਾਵ :—ਫੋਕੀ ਆਕੜ ਦਸਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਟੇਢੀ ਪਾਗ ਟੇਢੇ ਚਲੇ ਲਾਗੇ ਬੀਟੇ ਖਾਨ ॥
ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਸਿਉ ਕਾਜ ਨ ਕਛੂਐ ਮੋਰੋ ਕਾਮੁ ਦੀਵਾਨ ॥' (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਕੇਦਾਰਾ ਰਾਗ)

ਟਿੰਡ ਦਾਣੇ, ਘੁਰਾਟੀ ਸਾਈਆਂ।

ਵੇਖੋ :—ਜ਼ਾਤ ਦੀ ਕੋਹੜ ਕਿਰਲੀ ਸ਼ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਜੱਫੇ।

ਭਾਵ :—ਹੱਥ ਪਲੇ ਨਾਂ ਮਾਤਰ ਹੋਣਾ ਤੇ ਦਸਣਾ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਬਣ ਬਣਾ ਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੂਰ ਨਿਬ੍ਹਾਂ 'ਟਿੰਡ ਦਾਣੇ, ਘੁਰਾਟੀ ਸਾਈਆ' ਹਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਸਾਵਣ ਦੇ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਖਰਾ ਐਡਾ ਕਰਦਾ ਏ ਕਿ ਰਹੇ ਨਾਮ ਰੱਬ ਦਾ। (ਸੰ)

ਟਿੰਡਾਂ ਕਦੇ ਭਰੀਆਂ, ਕਦੇ ਸਖਣੀਆਂ।

ਭਾਵ :—ਕਦੀ ਕੰਮ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਦੀ ਨਹੀਂ। ਕਦੀ ਦੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਕਦੀ ਸੁਖ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਹਾਤਮਾ—ਮਾਈ ਜੀ, ਨਿਰਾਸ ਨਾ ਹੋਵੋ, ਭਗਵਾਨ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ। ਵੇਖੋ ਨਾ, ਸਿਆਣਿਆ ਦਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਟਿੰਡਾਂ ਕਦੇ ਭਰੀਆਂ ਕਦੇ ਸਖਣੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। (ਸੰਗ੍)

ਟੁੰਡੀ ਬਾਂਹ ਤੇ ਚੂੜੀਆਂ ਦੀ ਚਾਹ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਯੋਗਤਾ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸਦੀ ਚਾਹ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ--ਜਦੋਂ ਵੇਖੋ, ਉਸ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਬੂਟ ਦੀ ਹੀ ਮੰਗ ਪਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੈਰ ਵਿਚਾਰੇ ਦੇ ਟੁੰਡੇ ਹਨ, ਪਰ ਹਿਰਖ ਕਿਤਨੀ ਹੈ ? ਇਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹੀ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟੁੰਡੀ ਬਾਂਹ ਤੇ ਚੂੜੀਆਂ ਦੀ ਚਾਹ ।' (ਸੰਗ੍)

ਟਿੰਡਾਂ ਪਥਨ ਨ ਜਾਣਦਾ ਤੇ ਮਘੀਆਂ ਦਾ ਉਸਤਾਦ । ਜਾਂ **ਟਿੰਡਾਂ ਘੜਨ ਨ ਜਾਣੇ ਤੇ ਮਘੀਆਂ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ।** ਵੇਖੋ :—ਮੰਤਰ ਨ ਹੋਇ ਅਠੂਹਿਆਂ ਹੱਥ ਸੋਂਪੀ ਪਾਵੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਾਣਦਾ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਡਾ ਕਾਰੀਗਰ ਬਣ ਬਣ ਦਸੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਦਾਗਰ ਸਿੰਘ ਜਦ ਅਠਵੀਂ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਗਾ ਤਦ ਦੋ ਮਿੰਟਾ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਘਾਬਰ ਗਿਆ । ਉਸ ਦਾ ਸਾਥੀ ਬੋਲ ਪਿਆ ਉਹ ਤਾਂ ਪੰਜਵੀਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੜ੍ਹਾ ਸਕਦਾ । ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ 'ਟਿੰਡਾਂ ਪਥ ਨਾ ਜਾਣਦਾ, ਮਘੀਆਂ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ।' (ਸੰ)

ਠ

ਠੱਗਣਹਾਰ ਅਣਠਗਦਾ ਠਾਗੈ ।।

ਭਾਵ :—ਮਾਇਆ ਜੀਵ ਨੂੰ ਠਗਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਗਣਹਾਰ ਅਣਠਗਦਾ ਠਾਗੈ ।।
ਬਿਨੁ ਵਖਰ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਉਠਿ ਲਾਗੈ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ)

ਠਗਿ ਮੁਠੀ ਕੂੜਿਆਰ ਬੰਨ ਚਲਾਈਐ ।

ਭਾਵ :—ਕੂੜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਠੱਗੀ ਜਾ ਕੇ ਲੁਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਧਕੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਮਨਮੁਖੀਆ ਸਿਰਿ ਮਾਰ ਵਾਦਿ ਖਪਾਈਐ ।।
ਠਗਿ ਮੁਠੀ ਕੂੜਿਆਰ ਬੰਨ ਚਲਾਈਐ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਠਗੈ ਸੇਤੀ ਠਗੁ ਰਲਿ ਆਇਆ ਸਾਥ ਭਿ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ।।

ਭਾਵ :—ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਚੁਣਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਠਗੈ ਸੇਤੀ ਠਗੁ ਰਲਿ ਆਇਆ ਸਾਥੁ ਭਿ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ।। ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਰਾਫ ਨਦਰੀ ਵਿਚ ਦੇ ਕਢੈ ਤਾਂ ਉਘੜਿ ਆਇਆ ਲੋਹਾ ।।'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ)

ਠਠਿਆਰਾਂ ਦੀ ਗਾਗਰ ਚੋਂਦੀ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੀ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਖੀ—ਭੈਣ ਕੀ ਪੁਛਦੀ ਏਂ, ਨਿਕੇ ਦੇ ਪਿਉ ਦਾ ਤਾ ਅਖੇ 'ਠਠਿਆਰਾਂ ਦੀ ਗਾਗਰ ਚੋਂਦੀ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਏ । ਘਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਸੁਆਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਠਾਕਰ ਕੇ ਸੇਵਕ ਕੈ ਮਨਿ ਪਰਤੀਤਿ ।

ਭਾਵ :—ਮਾਲਕ ਹਰੀ ਦੇ ਸੇਵਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰੱਬ ਦਾ ਦਿੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕਰ ਕੇ ਸੇਵਕ ਕੈ ਮਨਿ ਪਰਤੀਤਿ ।।
ਠਾਕਰ ਕੇ ਸੇਵਕ ਕੀ ਨਿਰਮਲ ਰੀਤਿ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਠਾਕੁਰ ਤੁਝ ਬਿਨੁ ਬੀਆ ਨਾ ਹੋਰ ॥

ਭਾਵ :—ਹੇ ਮਾਲਕ ਹਰੀ ਤੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਦੂਸਰਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕਰ ਤੁਝ ਬਿਨੁ ਬੀਆ ਨਾ ਹੋਰ ।
ਚਿਤਿ ਚਿਤਵਉ ਹਰਿ ਰਸਨ ਅਰਾਧਉ ਨਿਰਖਉ ਤੁਮਾਰੀ ਓਰ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੁਜਰੀ)

ਠਾਕੁਰ ਭਾਣੀ ਸਾ ਗੁਣਵੰਤੀ, ਤਿਨ ਹੀ ਸਭ ਰੰਗ ਮਾਣਾ ॥

ਭਾਵ :—ਮਾਲਕ ਹਰੀ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਉਹੀ ਗੁਣਵਾਨ ਹੈ ਤੇ ਉਸੇ ਲਈ ਹੀ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਮੰਗਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕਰ ਭਾਣੀ ਸਾ ਗੁਣਵੰਤੀ ਤਿਨ ਹੀ ਸਭ ਰੰਗ ਮਾਣਾ ॥ ਨਾਨਕ ਦੀ ਧਰ ਤੂੰਹੈਂ ਠਾਕਰ ਤੂ ਨਾਨਕ ਕਾ ਮਾਣਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਠਾਕੁਰ ਮਾਨੇ ਸੇ ਪਰਧਾਨੇ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਓਹੀ ਵੱਡੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕਰੁ ਮਾਨੇ ਸੇ ਪਰਧਾਨੇ
ਹਰਿ ਸੇਤੀ ਰੰਗਿ ਰਾਤੇ ॥
ਹਰਿ ਰਸਹਿ ਆਘਾਏ ਸਹਜਿ ਸਮਾਏ
ਘਟਿ ਘਟਿ ਰਮਈਆ ਜਾਤੇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਡਹੰਸ ਰਾਗ)

ਠਾਕੁਰਿ ਏਕੁ ਸਬਾਈ ਨਾਰਿ ॥

ਭਾਵ :—ਮਾਲਕ (ਰੱਬ) ਇੱਕ ਹੈ । ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉਸ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹਨ, ਭਾਵ ਤਾਬਿਆਦਾਰ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕੁਰੁ ਏਕੁ ਸਬਾਈ ਨਾਰਿ ॥
ਬਹੁਤੇ ਵੇਸ ਕਰੇ ਕੂੜਿਆਰ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ)

ਠਾਕੁਰਿ ਹਾਥਿ ਵਡਿਆਈਆਂ, ਜੈ ਭਾਵੈ ਤੈ ਦੇਇ ॥

ਭਾਵ :—ਇਜ਼ੱਤ ਜਾਂ ਵਡਿਆਈ ਮਾਲਕ ਹਰੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਹੈ । ਜਿਸਨੂੰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਿਰਲੋ ਗਿਆਨੀ ਬੂਝਣਉ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਾਚਿ ਮਿਲੇਇ ॥
ਠਾਕੁਰਿ ਹਾਥ ਵਡਿਆਈਆਂ ਜੈ ਭਾਵੈ ਤੈ ਦੇਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ)

ਠੁਲੇ ਕਪੜੇ, ਹੰਡਨ ਚੰਗੇ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਮਨੁਖ ਸਰੀਰ ਦੇ ਰਿਸ਼ਟ ਪੁਸ਼ਟ ਹੋਣ, ਉਹ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸੀਂ ਫੂਕ ਫੂਕ ਕੇ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਨਾ ਸੋਚ ਸੋਚ ਕੇ ਜੀਉਂਦੇ ਹਾਂ । ਸ਼ੀਰ ਨੂੰ ਸਾਧ ਕੇ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੁ ਠੁਲੇ ਕਪੜੇ, ਹੰਡਣ ਚੰਗੇ । ਸੋ ਜੋ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਹੱਸ ਕੇ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ । (ਸੰਗ੍)

ਠੂਹਿਆਂ ਦੀ ਕਤਾਰ, ਸਭੋ ਸਰਦਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜੇ ਮਨੁਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੀ ਛੇੜੋ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅੜਵੈਂਗਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਟੋਲਾ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਤੁਸਾਡਾ ਜਥੇਦਾਰ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ? ਇੱਕ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, 'ਠੂਹਿਆਂ ਦੀ ਕਤਾਰ, ਸਭੋ ਸਰਦਾਰ' । ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਜਥੇਦਾਰ ਹਾਂ । (ਸੰਗ੍)

ਡ

ਡਗਨ ਗਡ ਤੇ ਮਲ੍ਹਰ ਪਾ, ਐਸ਼ਾਂ ਕਰਦਾ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਕਣਕ ਚੰਗੀ ਬੀਜ ਤੇ ਰੂੜੀ ਪਾ, ਫਿਰ ਮੌਜਾਂ ਪਿਆ ਕਰ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਬੀਜ ਚੰਗਾ ਪਾਵੇ ਤੇ ਪੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੂੜੀ ਵੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੌਜਾਂ ਹਨ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਡਗਨ ਗਡ ਤੇ ਮਲ੍ਹੂਰ ਪਾ, ਐਸ਼ਾਂ ਕਰਦਾ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਹ ।' (ਸੰਗ੍)

ਡੱਡ ਚੜ੍ਹੀ ਢੀਮੇ, ਆਖੇ ਮੈਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਡਿਠਾ ।

ਭਾਵ :—ਖੂਹ ਦਾ ਡਡੂ । ਤੰਗ ਨਜ਼ਰ ਮਨੁਖ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਜੋ ਡੀਂਗਾਂ ਮਾਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਹਾਡੇ ਭਾਣੇ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਕੋਈ ਸ਼ਹਿਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । 'ਡਡ ਚੜ੍ਹੀ ਢੀਮੇ, ਆਖੇ ਮੈਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਡਿੱਠਾ' । (ਸੰਗ੍)

ਡਡ ਟਪੂਸੀ ਕੰਛਣੀ, ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗ ਕਪਾਹ, ਲੇਫ ਦੀ ਬੁਕਲ ਮਾਰਕੇ ਛਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੀ ਜਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਕੰਛਣੀ ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ ਵਿਥ ਤੇ, ਕਪਾਹ ਡਾਂਗ ਡਾਂਗ ਜਿਨੀ ਵਿਥ ਤੇ ਅਤੇ ਮਕਈ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਥ ਤੇ ਬੀਜਾਈ ਸਮੇਂ ਬੀਜੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਹੀ ਚੀਜ਼ ਇੱਕ ਨੂੰ ਮਾੜੀ, ਇੱਕ ਨੂੰ ਚੰਗੀ । ਹਰ ਚੀਜ਼ ਇੱਕੋ ਗਜ਼ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਨਾਪਣੀ ਚਾਹੀਦੀ :

'ਡੱਡ ਟਪੂਸੀ ਕੰਕਣੀ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗ ਕਪਾਹ,
ਲੇਫ ਦੀ ਬੁਕਲ ਮਾਰ ਕੇ ਛਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੀ ਜਾਹ ।
(ਸੰਗ੍)

ਡੱਡਾਂ ਦੀ ਪਨਸੇਰੀ ਕਦੀ ਇਕ ਤੇ ਕਦੀ ਢੇਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਨਿਰਾਰਥ ਗਲ ਜਿਸ ਦਾ ਕੁੱਝ ਨਾ ਬਣੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਏਹ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈ ਮੂੰਹ-ਟਡੂਆਂ ਦੀ,
ਪੰਸੇਰੀ ਹੈ, ਇਹ ਡਡੂਆਂ ਦੀ ।
ਹੈ ਭਰੀ ਬੂਰ ਦੇ ਲਡੂਆਂ ਦੀ,
ਉੱਚ ਪਦਵੀ ਹੈ ਜਗ-ਡਡੂਆਂ ਦੀ ।
ਹੁਣ ਸ਼ੋਕ ਸੁਰਗ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਹੈ ।
ਮਰ ਜਾਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ।
(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਡੱਡੂ ਚਿਕੜ ਵਾਸ ਹੈ ਕਵਲੈ ਨਾ ਸਿਵਾਣੈ ।

ਭਾਵ :—ਡੱਡੂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਚਿਕੜ ਵਿਚ ਹੈ । ਕੰਵਲ ਵੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਡੱਡੂ ਨੂੰ ਕੰਵਲ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ । ਭਾਵ, ਮਾੜਾ ਚੰਗੇ ਦੇ ਕੋਲ ਰਹਿਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਉਸਦੀ ਸਾਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਡੱਡੂ ਚਿਕੜ ਵਾਸ ਹੈ, ਕੰਵਲੈ ਨ ਸਿਵਾਣੈ ।
ਨਾਭਿ ਕਥੂਰੀ ਮਿਰਗ ਦੇ ਫਿਰਦਾ ਹੈਰਾਣੈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਡਰਕ ਡਰਕ ਮੋਈ ਤੇ ਪੇਕੇ ਨਾ ਪੁਨੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਪੂਰਾ ਤ੍ਰਾਣ ਲਾਉਣ ਤੇ ਵੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ! ਤੂੰ ਵੀ ਤ੍ਰਾਣ ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਲਾ ਚੁਕਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈਂ ਪਰ ਤੇਰੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ । ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੈ ਕਿ 'ਡਰਕ ਡਰਕ ਮੋਈ ਤੇ ਪੇਕੇ ਨਾ ਪੁਨੀ' । (ਸੰਗ੍)

ਡਰਦਾ ਕੀ ਨਾ ਕਰਦਾ । ਵੇਖੋ :—ਮਰਦਾ ਕੀ ਨਾ ਕਰਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਡਰ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਬੰਦਾ ਸਭੋ ਕੁਝ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਥਾਣੇਦਾਰ—ਸੱਚ ਨੈ, 'ਡਰਦਾ ਕੀ ਨਾ ਕਰਦਾ' ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਲੋਕੀ ਕਈ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵੀ ਕਰ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣ-ਕੋਸ਼

Bharatavani
Book No. 49
Punjabi

ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣ-ਕੋਸ਼

ਸੰਗ੍ਰਹਿਕਾਰ
ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਾਦਕ
ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ
ਬਚਨ ਸਿੰਘ ਮੁੰਦਰਾ

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਉਰੋ
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ
ਆਰ. ਕੇ. ਮਲਹੋਤਰਾ
ਸਕੱਤਰ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਉਰੋ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

© ਸਭ ਹਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ

ਦੂਜੀ ਵਾਰ : ੧੯੯੨
ISBN 81-85322-12-0

ਮੁਲ : ੧੩੫ ਰੁਪਏ
Price : Rs. 135

ਛਾਪਕ
ਪੂਜਾ ਗ੍ਰਾਫਿਕਸ ਐਂਡ ਡਿਜ਼ਾਇਨਰਜ਼
ਸੈਕਟਰ 35, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਧੰਨਵਾਦ

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਰਿਣੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਖਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਰਿਣੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਉਤੇ ਲਿਖੀਆਂ ਅਮੁਲ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈ ਕੇ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੈਨਿਕ, ਸਪਤਾਹਕ, ਅਰਧ-ਮਾਸਕ ਤੇ ਮਾਸਕ ਪਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਅਖਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ, ਯਨੀਵਰਸਿਟੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਆਭਾਰੀ ਹੈ।

ਅਖਾਣ ਲੱਭਣ ਦੀ ਜੁਗਤੀ

੧. ਕੱਰਮ ਅੱਖਰਾਂ ਤੇ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਦਾ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

੨. ਅਖਾਣ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਲੈ ਕੇ ਅਖਾਣ ਲਭਣਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ 'ਐਸੇ ਕੋ ਤੈਸਾ ਮਿਲੇ ਜੈਸੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਕੋ ਨਾਈ' ਅਖਾਣ ਲਭਣਾ ਹੈ; ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਅ' ਦੀ ਪੱਟੀ ਲੱਭੀ ਜਾਇਗੀ, ਫਿਰ ਉਸ ਪਟੀ ਵਿਚ 'ਐ' ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਾਲੀ ਧਾਰਨਾ ਲਭੀ ਜਾਇਗੀ। ਫਿਰ 'ਐਸ' ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਲਭੀ ਜਾਇਗੀ ਤੇ ਫਿਰ 'ਐਸੇ' ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਾਲੀ ਧਾਰਨਾ ਲਭੀ ਜਾਇਗੀ।

੩. ਅਗਲੇ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਮਾਤਰਾਂ ਦਾ ਕਰਮ ਵੀ ਇਵੇਂ ਹੀ ਚਲੇਗਾ ਅਥਵਾ ਪਹਿਲਾਂ ਅਖਰ, ਫੇਰ ਅਖਰ ਨਾਲ 'ਮੁਕਤਾ' ਫੇਰ 'ਕੰਨਾ' ਅਤੇ ਫੇਰ 'ਸਿਆਹੀ' ਆਦਿ ਆਦਿ।

ਹਵਾਲੇ

ਜੋ ਅਖਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਲੇ (ਨਿਕਾਸ ਤੇ ਸੋਮਾ ਦਸਣ ਲਈ) ਕਮਾਨੀਆਂ ਵਿਚ 'ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ' ਤੇ ਅਗੇ ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਂ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :— ('ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗੁ ਆਸਾ')।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਅਖਾਣ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਥਲੇ "ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ" ਕਰਕੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹਰ ਵਾਰ ਤੇ ਪਉੜੀ ਦਾ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਅਖਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਸਣ ਲਈ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਂ ਤੇ ਕਰਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ 'ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ... ...ਸ: ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ'।

ਕੁਝ ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੰਦੇ, ਜ਼ਨਾਨੀ ਕੋਲੋਂ ਸੁਣੇ ਗਏ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਪੁਸਤਕ-ਰਸਾਲੇ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਕਰਕੇ ਦਰਜਾਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਥਲੇ ਕਮਾਨੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ 'ਸੰਗ੍ਰ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਵਰਤੋਂ ਮਾਸਟਰ ਜੀ (ਸੰਗ੍ਰਹਿਕਾਰ) ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਹਨ।

ਕੁਝ ਵਰਤੋਂ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪ ਕਰ ਕੇ ਦਸੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਵਰਤੋਂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਢੁਕਵੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਸਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਥਲੇ ਕਮਾਨੀਆਂ ਵਿਚ 'ਸੰ' ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਰਤੋਂ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵਲੋਂ ਹੈ।

ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵਲੋਂ

ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਅਖਾਉਤ ਲੋਕ-ਸੂਝ ਦਾ ਤੱਤ ਹੈ। ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਅਖਾਉਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਭਾਵ ਆਮ ਆਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਬਹੁਤ ਸੂਝ ਵਾਲੇ ਤੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਬੰਦੇ ਨੇ ਆਖੀ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੇ ਦੁਹਰਾ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਉਸ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਮੁਖੋਂ ਇਹ ਅਲਾਪ ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਨਿਕਲਿਆ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਲਾਪ ਨੂੰ ਜਨ-ਉਕਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਲੋਕ-ਉਕਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਅਖਾਉਤ ਨੂੰ ਲੋਕੋ-ਕਤੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਕਹਾਵਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਅਜ ਤਕ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਖਾਣ ਦੇ ਲੱਛਣ ਨੂੰ ਸਫ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾ ਸਕੇ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਆਮ ਲੋਕ-ਉਚਾਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਅਖਾਣ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਹੀ ਅਖਾਣ ਮੰਨਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਤਜਰਬੇ ਦਾ ਤਤ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਅਜਿਹੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਅਖਾਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਕੁ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਥਨੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਟੇਕ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ :—

੧. ਇਕ ਦੀ ਕਾਟ (Wit) ਤੇ ਕਈਆਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ... ...Russel

੨. ਲੰਮੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਵਾਕ ....Cervantes

੩. ਆਮ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਨਾਲ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਮੰਨੇ ਹੋਇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਸਚ-ਭਰੇ ਬਚਨ .....De Valera

ਇਕ ਅਖਾਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਗੁਣ ਸੰਖੇਪਤਾ ਤੇ ਭਾਵ-ਪੂਰਨਤਾ ਹੋਣਾ ਹਨ। ਅਖਾਣ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੀਭ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਣਾ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਛੇਤੀ ਯਾਦ ਹੋ ਜਾਣ ਲਈ, ਇਸ ਦਾ ਛੋਟਾ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਦ ਦੇ ਸਕੇ, ਉਥੇ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆ ਸਕਣਾ ਭੀ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੁਣ ਹੈ। ਜਦ ਤੀਕ ਇਕ ਸਿਆਣੇ ਬਚਨ ਵਿਚ ਵਖ ਵਖ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਕੋਈ ਆਖੇ "ਕਲਮ ਵੀ ਇਕ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ" ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਭਾਵ ਵੀ ਹੈ, ਮਿਰਚ-ਮਸਾਲਾ ਵੀ ਤੇ ਸੰਖੇਪਤਾ ਵੀ, ਪਰ ਇਹ ਕਥਨੀ ਕਦੇ ਵੀ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਅਸੀਂ ਲਿਖਤ ਜਾਂ ਕਲਮ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ, ਤਦੋਂ ਹੀ ਇਹਦੀ

ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਵਲੋਂ

ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਅਖਾਉਤ ਲੋਕ-ਸੂਝ ਦਾ ਤੱਤ ਹੈ। ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਅਖਾਉਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਭਾਵ ਆਮ ਆਖੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਬਹੁਤ ਸੂਝ ਵਾਲੇ ਤੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਬੰਦੇ ਨੇ ਆਖੀ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੇ ਦੁਹਰਾ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਉਸ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਮੁਖੋਂ ਇਹ ਅਲਾਪ ਇਕ ਸਾਂਝੇ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਨਿਕਲਿਆ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅਲਾਪ ਨੂੰ ਜਨ-ਉਕਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਲੋਕ-ਉਕਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਅਖਾਉਤ ਨੂੰ ਲੋਕੋ-ਕਤੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਕਹਾਵਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਰਸਤੂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਅਜ ਤਕ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਖਾਣ ਦੇ ਲੱਛਣ ਨੂੰ ਸਫ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾ ਸਕੇ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਆਮ ਲੋਕ-ਉਚਾਰਨ ਨੂੰ ਹੀ ਅਖਾਣ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਅਜਿਹੇ ਵਾਕ ਨੂੰ ਹੀ ਅਖਾਣ ਮੰਨਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਤਜਰਬੇ ਦਾ ਤਤ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਅਜਿਹੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਅਖਾਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਕੁ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਥਨੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਟੇਕ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ :—

੧. ਇਕ ਦੀ ਕਾਟ (Wit) ਤੇ ਕਈਆਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ... ...Russel

੨. ਲੰਮੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਵਾਕ ....Cervantes

੩. ਆਮ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਨਾਲ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਮੰਨੇ ਹੋਇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿਚ ਸਚ-ਭਰੇ ਬਚਨ .....De Valera

ਇਕ ਅਖਾਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਗੁਣ ਸੰਖੇਪਤਾ ਤੇ ਭਾਵ-ਪੂਰਨਤਾ ਹੋਣਾ ਹਨ। ਅਖਾਣ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੀਭ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਣਾ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਛੇਤੀ ਯਾਦ ਹੋ ਜਾਣ ਲਈ, ਇਸ ਦਾ ਛੋਟਾ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਵੁਕਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਦ ਦੇ ਸਕੇ, ਉਥੇ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆ ਸਕਣਾ ਭੀ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੁਣ ਹੈ। ਜਦ ਤੀਕ ਇਕ ਸਿਆਣੇ ਬਚਨ ਵਿਚ ਵਖ ਵਖ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਕੋਈ ਆਖੇ "ਕਲਮ ਵੀ ਇਕ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ" ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਭਾਵ ਵੀ ਹੈ, ਮਿਰਚ-ਮਸਾਲਾ ਵੀ ਤੇ ਸੰਖੇਪਤਾ ਵੀ, ਪਰ ਇਹ ਕਥਨੀ ਕਦੇ ਵੀ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਅਸੀਂ ਲਿਖਤ ਜਾਂ ਕਲਮ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ, ਤਦੋਂ ਹੀ ਇਹਦੀ

ਮਹੱਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਖਾਣ ਇਕ ਸਿੱਕਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਰੀਆਂ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚ ਚਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਸਾਈ ਕੋਲ ਵੀ ਤੇ ਨਾਨਬਾਈ ਕੋਲ ਵੀ।

ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਬਚਨ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸਿਆਣਪ-ਭਰਪੂਰ, ਤਿੱਖੇ ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਹੋਣ, ਪਰ ਉਹ ਬਚਨ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਆਪਣੇ ਹਨ, ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਹੀਂ। ਅਖਾਣ ਤਾਂ ਲੋਕ-ਰਾਏ ਦੇ ਮੰਨੇ ਹੋਇ ਬੋਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਖਾਣਾ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦਿਆਂ ਅਖਾਣ ਤੇ ਬਿਰਹਾ ਦੇ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਇਕੋ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਫਰਕ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਬਿਰਹਾ ਦੇ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਰਚਨ-ਹਾਰ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਅਜੇ ਤਕ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ। ਸ਼ੁਰੂ ਦਾ ਬਚਨ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹੇ ਉਚਾਰਿਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਬਚਨ ਨੂੰ ਅਖਾਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ, ਉਹਦੇ ਵਸੋਂ ਬਾਹਰ ਸਨ। ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਕੋਈ ਵੀ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਅਖਾਣ ਦਾ ਵੀ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਵੀ ਇਕ ਗਲਤੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਅਖਾਣ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਜਾਂ ਤਿੱਖੇ ਬਚਨ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਕੁਝ ਅਖਾਣ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਹੀ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਸੰਖੇਪ ਪਸ਼ੂ-ਕਹਾਣੀਆਂ (Fables) ਹਨ ਜਿਵੇਂ :—

੧. ਜਦੋਂ ਕੀੜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਖੰਭ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

੨. ਚੂਹਾ ਖੁਡੀ ਮਿਟੇ ਨਾ, ਤੇ ਸਧੇ ਘਰੋ ਵੀ ਨਾਲੇ।

੩. ਊਠਾ ਲਹਾਈ ਭਲੀ ਕਿ ਚੜ੍ਹਾਈ, ਆਖੇ ਹਰ ਦੂ ਲਾਹਨਤ।

ਇਹ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਅਖਾਣ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਕਾਢ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਹੀ ਪੂਰਨ ਸਾਦਗੀ ਵਿਚ ਕਈ ਬਚਨ ਉਚਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਸਾਧਾਰਨ ਤੀਵੀਂ ਨੇ ਜੋ ਅਪਣੇ ਪਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਪਤੀ ਪ੍ਰਦੇਸ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਪਣੀ ਗਵਾਂਢਣ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਅਪਣਾ ਦੁਖ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ :—

'ਆਵੇ ਮੇਰਾ ਕੋਈ, ਜਿਸ ਆਇਆਂ ਵਸਨੀ ਹੋਈ।'

ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੁਕ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਮ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਲਗ ਪਏ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਬਣ ਗਿਆ।

ਅਖਾਣਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣਾ ਅਪਣੇ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾਂ ਹੈ, ਅਖਾਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਮੂੰਹ ਤੇ ਚਪੇੜ ਮਾਰਨਾ, ਭਾਵ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਕਰਕੇ ਦਸਣਾ, ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਗੱਲ ਵਲ ਮੋੜਨਾ ਤੇ ਉਸ

ਵਿਚ ਚੁਸਤੀ ਭਰਨੀ ਅਤੇ ਵਾਧੂ ਦਲੀਲ-ਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ । ਸਾਰੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅਖਾਣ ਬਹੁਤ ਬੋਲਣ ਨੂੰ ਨਿੰਦਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚੁਪ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਸਲ ਵਿਚ 'ਬੰਦ ਕਰਨੇ' ਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਸਿਆਣਾ ਲੈਕਚਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ''ਸਮਤਾ ਅਥਵਾ ਬਰਾਬਰੀ'' ਤੇ ਭਾਸ਼ਨ ਦਵਾਰਾ ਅਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਵਿਖਾਲਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਕ ਚਿੱਟੀ ਦਾਹੜੀ ਵਾਲਾ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਉਹਨੂੰ ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਚੁਪ ਕਰਾ ਦੇਵੇ। ''ਪੰਜੇ ਉਂਗਲਾਂ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ'' ।

ਹਰ ਅਖਾਣ ਵਿਚ ਇਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਰੜੀ ਵਿਰੋਧਤਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਹੈਰਾਨ ਜਾਂ ਚਕਾਚੌਂਦ ਕਰ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਮਸਲੇ ਉਤੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਟੁੰਬਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਜੋ ਉਪਰੋਂ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ 'ਡੇਢ ਪਾ ਖਿਚੜੀ ਚੁਬਾਰੇ ਰਸੋਈ' ਵਿਚ ਇਕ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਗਲ ਨੂੰ ਵਡੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਰਖ ਕੇ ਤਰਕ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਅਖਾਣ ਦਾ ਮਿਰਚ ਮਸਾਲਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਅਖਾਣਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਅਣਮੇਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਲਈ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਖਾਣ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਟੱਬਰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਦੇ ਅਪਣੇ ਪਾਸ ਅਖਾਣ ਨਾ ਹੋਣ, ਜਿਹੜੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵਾਪਰੀ ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਅਣਗਹਿਲੀ ਜਾਂ ਗ਼ਲਤੀ ਕਰਕੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰਿਆਂ ਵਲੋਂ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਬਾਹਰੋਂ ਆਇਆ ਬੰਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ, ਜਦ ਤਕ ਉਹਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਨਾ ਕਰਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਜੋ ਕੁਝ ਇਕ ਟੱਬਰ ਲਈ ਸੱਚ ਹੈ, ਉਹ ਇਕ ਕਬੀਲੇ ਲਈ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ। ਹਰ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਅਪਣੇ ਚਾਲੂ ਅਖਾਣ, ਹਵਾਲੇ ਆਦਿ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਲਈ ਉਹ ਭਾਵ-ਪੂਰਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਅਖਾਣ ਜਾਂ ਹਵਾਲਾ ਜੋ ਵਧੇਰੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਠੀਕ ਅਖਾਣ ਦੇ ਗੁਣ ਹਨ, ਉਹ ਕਬੀਲੇ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਟਪ ਕੇ ਕੌਮ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਨੁਖੀ ਤਜਰਬਾ ਅਖਾਣ ਘੜਨ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਿੱਸਾ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੇਰ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਕੌਮ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਕੌਮ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਅਖਾਣ ਵੀ ਵਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਨੁਖ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਨੀਝ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ, ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ, ਵਰਤਾਉ ਆਦਿ ਨੂੰ ਗਹੁ

ਨਾਲ ਜਾਂਚਦਾ ਤੇ ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਿਟੇ ਕਢਦਾ ਹੈ। ਮਨੁਖੀ ਆਦਤਾਂ ਤੇ ਸੁਭਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ ਨਾਲ ਭੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਅਟਲ ਸਚਾਈਆਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਟੇ ਮਨੁਖੀ ਸਮਝ ਦੇ ਤੱਤ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਟਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਛੇਦਾਰ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਉਲੀਕਣ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਅਖਾਣ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਅਖਾਣ ਇਕ ਟੱਬਰ ਤੋਂ ਕਬੀਲੇ ਵਿਚ ਤੇ ਕਬੀਲੇ ਤੋਂ ਕੌਮ ਨੂੰ ਪੁਜਦੇ ਹਨ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਕੌਮ ਵਿਚੋਂ ਦੂਜੀ ਕੌਮ ਕੋਲ ਵੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨਿਰੋਲ ਕੌਮੀ ਅਖਾਣ ਕਿਸੇ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਅਖਾਣਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਵੱਖੋ-ਵਖਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਅਖਾਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਨਿਰਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਕੌਮ ਕਿਸ ਤੋਂ ਪਰਭਾਵਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਖਿਆਲ ਸੁਝਿਆ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਇਹ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਖਾਣ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਜਾਇਦਾਦ ਬਣ ਗਏ ਹਨ, ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਹਨ।

ਕੌਮੀ ਅਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦਿਆਂ ਸਪੇਨ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਅਖਾਣ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ੫੦੦੦ ਜਾਂ ੬੦੦੦ ਵੀ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸੰਗ੍ਰਹ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਸਪੇਨ ਦੀ ਇਕ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦੇ ਇਕ ਹਥ ਲਿਖਤੀ ਨੁਸਖੇ ਵਿਚ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੨੫੦੦੦ ਤੋਂ ੩੦੦੦੦ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਹੈ।

ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਬੋਲੀ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਅਰਬੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਤੇ ਚੰਗੇ ਅਖਾਣ ਹਨ, ਪਰ ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਵੀ ਘੱਟ ਚੰਗੇ ਅਖਾਣ ਨਹੀਂ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਵਖੋ-ਵਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਅਖਾਣ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਬੜੇ ਅਖਾਣ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਅਖਾਣ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਤੋਲ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਹ ਲੱਛਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੇਤੀ ਮੂੰਹ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਓਰੋ ਦੀ ਹੱਲਾ-ਸ਼ੇਰੀ ਨਾਲ ਤੇ ਸਰਪਰਸਤੀ ਥੱਲੇ ਇਹ 'ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ' ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦਮ ਅਰੰਭਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਹੁਣ ਇਹ ਕੋਸ਼ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੇਂਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਅਜ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਵਰਗਵਾਸੀ ਮਾਸਟਰ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ

ਪਰਵਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਅਰੰਭਿਆ। ਮੁਢ ਵਿੱਚ ਢੇਰ ਔਕੜਾਂ ਪੇਸ਼ ਆਈਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਔਕੜਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—

''ਅਖਾਣਾਂ ਦੇ ਇਕਠਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਢੂੰਡਣ ਵਿੱਚ ਢੇਰ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਸਾਲਾ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਿਰਾਸਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਿਹਾ ਕਿ ''ਮਹਾਨ-ਕੋਸ਼'' ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ, 'ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ' ਭਾਈ ਬਿਸ਼ਨ ਦਾਸ ਜੀ ਪੁਰੀ। 'ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ' ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਸ਼ਬਦਾਰਥ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ) ਦਾ ਪਾਠ ਜਦ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਢੂੰਡ-ਭਾਲ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਤਦ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਖਾਣ ਲੱਭ ਪਏ। ਇਸੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ 'ਗੁਰਮਤ ਅਖਾਣ' ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਪੁਸਤਕ ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੈਦ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਦੀ ਲਿਖੀ ਮਿਲੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਾਫੀ ਅਖਾਣ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਵਰਤੋਂ ਉਕੀ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਖਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਿਤੇ ਗਏ* ਢੇਰ ਅਖਾਣਾਂ ਨੂੰ ਦਾਸ ਨੇ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਮਾਤਾਵਾਂ ਜਾਂ ਮਰਦਾਂ ਪਾਸੋਂ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਅਖਾਣ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਉਵੇਂ ਹੀ ਉਥੋਂ ਲਈ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਇਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲਿਖਾਰੀ ਦਾ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਅਖਾਣ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਲਈ ਹੈ। ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਂ ਇਥੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਪ ਕਰਕੇ ਦਸੀ ਹੈ**। ਜਿਹੜੇ ਅਖਾਣ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਲਈ ਹੈ''।

ਅਖਾਣਾ ਦੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਅਖਾਣ ਹਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ, ਜਾਤਾਂ, ਇਲਾਕਿਆਂ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਹੈ. ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁਝ ਵੰਨਗੀਆਂ ਇਹ ਹਨ :

---

* ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਅਖਾਣ ਜੋ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਛਡ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਉਹੋ ਅਖਾਣ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਇ ਹਨ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ। (ਸੰ:)

** ਕੁਝ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜੱਚੀ ਤੇ ਕੁਝ ਅਖਾਣਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਛੁਟ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਸੀ, ਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਖਾਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪ ਕਰਕੇ ਦਸੀ ਹੈ। ਅਧਾਰ-ਸੋਮਾ (Source-book) ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਲਫ਼ਜ਼ 'ਸੰ' ਦੇ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂਜੋ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏ ਕਿ ਇਹ ਵਰਤੋਂ ਸਾਡੇ ਵਲੋਂ ਹੈ। (ਸੰ:)

ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ :—

੧. ਜਟ, ਫਟ ਤੇ ਪਟ ਬੱਧੇ ਹੀ ਚੰਗੇ ।
੨. ਜਟ ਬੋਲੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਨਾਲ, ਕਢੇ ਗਾਲ੍ਹ ।
੩. ਜਟ, ਜਟਾਂ ਦੇ, ਭੋਲ੍ਹੂ ਨਰੈਣ ਦਾ ।
੪. ਜਟ ਮੋਇਆ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਕਿਰਿਆ ਹੋਵੇ ।
੫. ਆਈ ਪੋਹ ਮਾਘ ਦੀ ਸੰਨ੍ਹ ।
ਜੱਟਾਂ ਲਏ ਮੜਾਸੇ ਬੰਨ੍ਹ ।
੬. ਜਟ ਭੋਲੀ ਦੇਇ, ਗੰਨਾ ਨਾ ਦੇਇ ।
੭. ਚਿੱਟਾ ਕਪੜਾ, ਕੁਕੜ ਖਾਣਾ, ਉਸ ਜੱਟ ਦਾ ਨਹੀਂ ਠਿਕਾਣਾ ।

ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ :—

੧. ਸਪ ਕੁੰਜ ਛੋਡੇ, ਬਿਖ ਨਹੀਂ ਛਾਡੇ ।
੨. ਜੋ ਬੰਦਾ ਹੈ ਮਾਈ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਖਾਏ ਅਰਾਈਂ ਦਾ ।
੩. ਅਠ ਠਗ ਤੇ ਅਠ ਠਠਿਆਰ, ਅਠ ਸੁਨਿਆਰ ਤੇ ਅਠ ਲੋਹਾਰ,
ਆਠੂ ਚੋਕਾ ਬਤਰੀ, ਇਕ ਝਲਾ ਜਿਹਾ ਖਤਰੀ ।
੪. ਕੁਕੜ, ਕਾਂ, ਕੰਬੋ ਕਬੀਲਾ ਪਾਲਦੇ
ਜੱਟ, ਮੈਹਾਂ, ਸੰਸਾਰ ਕਬੀਲਾ ਗਾਲਦੇ ।
੫. ਪੋਲੀ ਚੜ੍ਹੇ ਸ਼ਿਕਾਰ, ਮੋਲਾ ਖ਼ੈਰ ਕਰੇ ।
੬. ਐਤਵਾਰ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਹੱਟਾਂ ਲਿਪਣ ਬਾਣੀਏ ।

ਤੀਵੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ :—

੧, ਜੱਟ, ਬੈਲ ਤੇ ਬਕਰਾ, ਚੌਥੀ ਭੈੜੀ ਨਾਰ,
ਚਾਰੇ ਹੀ ਭੁਖੇ ਭਲੇ, ਰੱਜੇ ਕਰਨ ਵਿਗਾੜ ।
੨. ਰੰਨ ਜੱਟੀ ਹੋਰ ਸਭ ਚੱਟੀ ।

ਇਲਾਕਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ :—

੧. ਜਿਹਾ ਵੇਖਿਆ ਚਾਟੀਵਿੰਡ, ਤਿਹਾ ਹੋਊ ਅਗਲਾ ਪਿੰਡ ।
੨. ਢੱਲਾ ਪਟਿਆ ਗਾਜਰਾਂ, ਬੇਦਿਆਲ ਅਧਵਾਟੇ ।
ਮੈਰਾ ਪਟਿਆ ਰੰਨਾਂ, ਕਸਾਲਾਂ ਜਵਾਨੇ ।

੩. ਕਿਸ਼ਤਵਾਰ ਕੁਸ਼ਤ ਦਾ ਖੰਦਾ ਟ੍ਰਕ ਨੂੰ ਭੁਖਾ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਠੰਢਾ,
ਜੋ ਕੰਦੀ ਆਇ ਫਿਰ ਕੇ ਜਾਇ ਓਹੀ ਗੁਸਾਈਂ ਦਾ ਝੰਡਾ ।

੪. ਚੰਬਾ ਅਚੰਭਾ ।

੫. ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਗਰਦਾ, ਪਿਸ਼ੌਰ ਦਾ ਸਰਦਾ ।

੬. ਸ਼ਾਲ, ਸ਼ਾਲੀ, ਸ਼ਲਗਮ, ਬਾਦ ਬਾਦੀ, ਟਟੂ, ਪਟੂ, ਚਟੂ (ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਹਨ)

ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਤੇ ਪੇਂਡੂਆ ਦੇ ਮਿਹਣੇ ਤੇ ਠੱਠੇ :—

੧. ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵਸਦੇ ਦੇਵਤੇ ਪਿੰਡੀਂ ਵਸਣ ਜਿੰਨ ।

੨. ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚਿੜੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੜੀ ।

੩. ਵਸੀਏ ਸ਼ਹਿਰ, ਭਾਵੇਂ ਹੋਵੇ ਕਹਿਰ ।

ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ :—

੧. ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਜ਼ਹਿਰ ਕਹਿਰ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ।

੨. ਲਾਹੌਰ ਕਹਿਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਿਫਤੀ ਦਾ ਘਰ ।

੩. ਭੂਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਰਾਜ ਕੀਤੇ, ਮੁਗਲਾਂ ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ ।

੪. ਹੁਕਮ ਨਾਦਰੀ ਤਕਦੀਰ ਕਾਦਰੀ ।

੫. ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ, ਰਹਿੰਦਾ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹੇ ਦਾ ।

੬. ਸੋਭੇ ਦੀ ਸੋਭਾ ਗਈ, ਗੁੱਜਰ ਦਾ ਗਿਆ ਮਾਲ ।
ਲਹਿਣੇ ਦਾ ਦੇਣਾ ਪਿਆ, ਤਿੰਨੇ ਹੋਏ ਕੰਗਾਲ ।

ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਇਕ ਜੀਉਂਦੀ ਬੋਲੀ ਹੈ । ਜੀਉਂਦੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਗੁਣ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਅਪਣੇ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ, ਮੁਹਾਵਰੇ, ਅਖਾਣ ਆਦਿ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ । ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਨੇ ਵੀ ਉਰਦੂ-ਫ਼ਾਰਸੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ-ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕਈ ਅਖਾਣ ਅਪਣਾਏ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵੰਨਗੀਆਂ ਹੇਠ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ :

ਉਰਦੂ-ਫ਼ਾਰਸੀ :—

੧. ਕੁਨੱਦ ਹਮ ਜਿਨਸ ਬਾ ਹਮ ਜਿਨਸ ਪਰਵਾਜ਼,
ਕਬੂਤਰ ਬਾ ਕਬੂਤਰ, ਬਾਜ਼ ਬਾ ਬਾਜ਼ ।

ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਾਣ-ਕੋਸ਼

ੳ

ਉਸਤਾਕਾਰ (ਉਸਤਾਦ) ਉਚੱਕਾ, ਚੇਲੇ ਚੌੜ ਚਪੱਟ । ਵੇਖੋ : ਗੁਰੂ (ਪੀਰ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟੱਪਣੇ, ਚੇਲੇ ਜਾਣ ਛੜੱਪ ।

ਭਾਵ—: ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਉਸਤਾਦ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਆਪ ਵਧੇਰੇ ਭੈੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ! ਹੁਣ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਥੋਂ ਔਖੇ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋ ? ਉਸ ਦੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਤੁਸੀਂ ? ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਛਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਜਿਸ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ਹੀ ਉਚੱਕਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੇ ਚੇਲੇ ਚੌੜ ਚਪੱਟ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ ? (ਸੰਗ੍)

ਉਸ਼ਨਾਕ ਬਾਹਮਣੀ, ਸੀਂਢ ਦਾ ਤੜਕਾ ।

ਭਾਵ:— ਬਾਹਰਲੀ ਭੜਕ ਬਹੁਤ, ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ਾਲੀ । ਜਦ ਕੋਈ ਘਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਗੰਦ-ਮੰਦ ਜਾਂ ਜੂਠ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ ਪਰ ਬਾਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਛੋਹ ਜਾਣ ਨਾਲ ਵੀ ਨਕ ਮੂੰਹ ਚੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂ ਉਤੋਂ ਉਤੋਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬੜਾ ਸੁਹਣਾ ਬਣ ਠਣ ਕੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਬੜਾ ਗੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅੰਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਮੋਂ ਨੂੰ ਵੇਖੋ ਨਾ, ਘਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬਿਲੀਆਂ ਕੁਤਿਆਂ ਦੀ ਜੂਠ ਤੋੜੀ ਖਾ ਜਾਂਦੀ ਏ, ਪਰ ਅਜ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਲੈ ਨੀ, ਦਾਣੇ ਚਬ ਲੈ ਤਾਂ ਆਂਹਦੀ ਏ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਰਹਿਮਤੋ ਲਗ ਗਈ ਸੀ । ਉਸਨੇ ਤਾਂ 'ਉਸ਼ਨਾਕ ਬਾਹਮਣੀ, ਸੀਂਢ ਦਾ ਤੜਕਾ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਗਲੀ, ਜਿੱਥੇ ਭਾਗੋ ਨਹੀਂ ਖਲੀ । ਵੇਖੋ : ਹਰ ਮਸਾਲੇ ਪਿਪਲਾ ਮੂਲ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਅਗੇ ਜਾਂ ਹਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲੱਤ ਅੜਾਉਂਦਾ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਆਉਂਦੇ । ਅਖੇ ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਗਲੀ ਜਿਥੇ ਭਾਗੋ ਨਹੀਂ ਖਲੀ । ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਭਲਾ ਤੁਰਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍)

ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਬਾਗ਼ (ਖੇਤ) ਦੀ ਮੂਲੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ: — ਜਦ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਣ ਵਿਤ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਤਕੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਫੜ ਮਾਰੇ, ਤਦ ਉਸ ਦੀ ਹੇਠੀ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਂ ਔਖਾ ਸਮਾਂ ਆਉਣ ਤੇ ਹਰ ਹੈਸੀਅਤ ਦਾ ਪੁਰਸ਼ ਮਾੜੇ ਤੋਂ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਮੂਲੀ ਹੈ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਚੰਗਿਆਂ ਚੰਗਿਆਂ ਦੀ ਹੇਂਕੜ ਭੁਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਉਹ ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਕੁਰਲੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ: ਜਦ ਕੋਈ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਅਮੀਰ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜੋ ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜਾ ਸੁਖੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਕੁਰਲੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਲ ਤਕ ਤਾਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

"ਉਹ ਝੂਲੈ ਉਹ ਚੀਰੀਐ ਸਾਕਤ ਸੰਗੁ ਨਾ ਹੇਰਿ।"

ਭਾਵ:— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕੇਲਾ ਬੇਰੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਦੁਖ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ; (ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਬੇਰੀ ਝੂਲਦੀ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਕੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਕੇਲੇ ਦੇ ਪੱਤਰ ਚੀਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਕੀਤਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਮਾੜਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— "ਕਬੀਰ ਮਾਰੀ ਮਰਉ ਕੁਸੰਗ ਕੀ ਕੇਲੇ ਨਿਕਾਂਟ ਜੁ ਬੇਰਿ ॥ ਉਹ ਝੂਲੈ ਉਹ ਚੀਰੀਐ ਸਾਕਤ ਸੰਗੁ ਨਾ ਹੇਰਿ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਉਹ ਤਾਂ ਪਰਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੰਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਆਪਣਾ ਦੋਸ਼ ਨਾ ਮੰਨੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੜਾ ਪੁਛਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਪਰਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੰਦਾ। ਤਤਾ ਜਿੰਨਾ ਭੀ ਭੇਤ ਨਹੀਂ ਦਸਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਹ ਦਿਨ ਡੁੱਬਾ ਜਦੋਂ ਕੰਮ ਸਵਾਰੇ ਕੁੱਬਾ। ਜਾਂ

ਉਹ ਦਿਨ ਡੁੱਬਾ ਜਦੋਂ ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕੁੱਬਾ।

ਭਾਵ:— ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਯੋਗਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਫੜ੍ਹਾਂ ਬੜੀਆਂ ਮਾਰੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਲਬੀਰ ਨੇ ਚਾਰ ਮਿਤਰਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਰਣਬੀਰ ਬਾਰੇ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ : ਚਾਰ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿਚੋਂ ਫ਼ੇਲ੍ਹ ਹੋ ਰੁਕਾ ਹੈ, ਪਰ ਸੁਫ਼ਨੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਬਣਨ ਦੇ। ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿਓ ਦੀ ਗੱਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਏਗੀ। ਪਰ ਉਹ ਦਿਹਾੜਾ ਡੁੱਬਾ ਜਦੋਂ ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕੁੱਬਾ। (ਸੰ)

ਉਹ ਨਾ ਭੁੱਲਾ ਜਾਣੀਏ, ਜੋ ਸ਼ਾਮੀਂ ਮੁੜ ਘਰ ਆਵੇ। ਜਾਂ

ਉਹ ਭੀ ਨਾਹੀਂ ਭੁਲਾ, ਜਿਹੜਾ ਰਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ। ਜਾਂ

ਉਹ ਭੀ ਭੁਲਾ ਨਾ ਜਾਣੀਏ, ਜੇ ਮੁੜ ਘਰ ਆਵੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਭੁਲ ਕਰ ਕੇ ਪਛਤਾਵਾ ਕਰੇ ਤੇ ਮੁੜ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— (੧) ਦੁਨੀ ਚੰਦ— ਬਚੀਏ ! ਅਜੇ ਵੀ ਸਮਝ, ਭੁਲ੍ਹਿਆਂ ਬੇਰਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ, ਉਹ ਭੁਲਾ ਨਾ ਜਾਣੀਏ, ਜੋ ਮੁੜ ਘਰ ਆਵੇ। ਤੂੰ ਛੋਟੀ ਨਹੀਂ। ਹੋਸ਼ ਕਰ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ)

(੨) ਭਾਈ—ਇਹੋ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਜੋ ਤੇਰਾ ਪਿਆਰ, ਤੇਰੀ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਖਵਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਹੱਛਾ ! ਉਹ ਭੀ ਭੁਲਾ ਨਾ ਜਾਣੀਏ ਜੋ ਮੁੜ ਘਰ ਆਵੇ। (ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਉਹ ਫਿਰੇ ਨਥ ਘੜਾਨ ਨੂੰ, ਉਹ ਫਿਰੇ ਨੱਕ ਵਢਾਨ ਨੂੰ। ਜਾਂ

ਉਹ ਨੱਥ ਘੜਾਂਦੀ ਫਿਰੇ, ਉਹ ਨੱਕ ਵਢਾਂਦੀ ਫਿਰੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਇਕ ਧਿਰ ਦੂਜੀ ਪਾਸੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰੇ, ਪਰ ਅਗੋਂ ਉਹ ਉਸਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਆਤਮਾ ਰਾਮ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਮੇਰੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਉਸਦਾ ਅਫ਼ਸਰ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਨੌਕਰੀਓਂ ਹਟਾਉਣ ਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਖੇ ਉਹ ਫਿਰੇ ਨਥ ਘੜਾਉਣ ਨੂੰ ਤੇ ਉਹ ਫਿਰੇ ਨੱਕ ਵਢਾਉਣ ਨੂੰ (ਮਿੱਧੇ ਹੋਏ ਫੁਲ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਉਹ ਭਲਾ ਮਾਨਸ ਕੇਹਾ, ਜਿਸਦੇ ਪਲੇ ਨਹੀਂ ਰੁਪਇਆ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪੈਸੇ ਵਾਲੇ ਦੇ ਪਾਪ ਢਕੇ ਰਹਿਣ, ਪਰ ਇਕ ਗ਼ਰੀਬ ਮਨੁਖ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ : ਸ਼ਾਹ ! ਜੀ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਭਲਾਮਾਣਸ ਕੋਹਾ ਜਿਸ ਦੇ ਪਲੇ ਨਹੀਂ ਰੁਪਿਆ, ਪਰ ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਗ਼ਰੀਬ ਹਾਂ, ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਨਾ ਅਣਖ ਮਰੀ ਹੈ ਨਾ ਭਲਮਣਸਊ । (ਸੰਗ੍)

ਉਹ ਮਾਂ ਮਰ ਗਈ ਜਿਹੜੀ ਦਹੀਂ ਨਾਲ ਟੁੱਕ ਦਿੰਦੀ ਸੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਔਖੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਬੀਤ ਚੁਕੇ ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਆਸ ਰਖੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਮਨੁਖ ਪਾਸੋਂ ਆਦਰ ਜਾਂ ਸੁਖ ਦੀ ਆਸ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅਫ਼ਸਰ ਬੜਾ ਦਿਆਲੂ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਦਾਮੂ ਚਪੜਾਸੀ ਨੇ ਬੜੀਆਂ ਮੌਜਾਂ ਲੀਤੀਆਂ । ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪੁਛਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਦਾ ਨਵਾਂ ਅਫ਼ਸਰ ਆਇਆ ਹੈ, ਵਿਚਾਰਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਹੈ । ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਪੁਛ ਬੈਠਾ, "ਸੁਣਾ ਯਾਰ ! ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ ?" ਤਾਂ ਝਟ ਅਗੋਂ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, "ਉਹ ਮਾਂ ਮਰ ਗਈ ਜਿਹੜੀ ਦਹੀਂ ਨਾਲ ਟੁਕ ਦਿੰਦੀ ਸੀ ।" (ਸੰ)

ਉਹੀ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਕੋਝਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਭੀ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਦੂਸਰੇ ਕਵੀ ਹਾਸ਼ਮ ਦੀ ਚੜ੍ਹ ਮਚੀ ਵੇਖ, ਜੀ ਵਿੱਚ ਖਿਝਦੇ, ਪਰ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ । 'ਉਹੀ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੇ ਭਾਣੀ ।' ਜਦ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਹ ਪਰਵਾਨ ਸੀ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ? (ਬੰਬੀਹਾ ਬੋਲ— ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਉਹੀਓ ਬੁਲ੍ਹਾ ਮਿੱਠਾ ਜੋ ਅੱਖੀਂ ਨਹੀਂ ਡਿਠਾ । ਜਾਂ ਓਹੀਓ ਮਿੱਠਾ ਜਿਹੜਾ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਨਾਹੀਂ ਡਿੱਠਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਹੁਤਾ ਮੇਲ ਜੋਲ ਹੋਣ ਨਾਲ ਫਿਕ ਪਵੇ ਪਰ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੀਵੱਲੀ ਠੀਕ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਾਡੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਦੇ ਬੜੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਗਵਾਂਢਣ ਕਰਤਾਰੋ ਬੋਲੀ, "ਛੱਡੋ ਨੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ 'ਉਹੀਓ ਬੁਲ੍ਹਾ ਮਿੱਠਾ ਜੋ ਅੱਖੀਂ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ" ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ । ਉਹ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਬੜੀ ਕੁਲਖਣੀ ਏ (ਸੰਗ੍)

ਉਹੋ ਕੁੜੀ ਸੁਚੱਜੀ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕੱਛਾਂ ਹੇਠਾਂ ਸੋਟਾ ।

ਭਾਵ:— ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਹੀ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਹਿਮਤੇ ਭਜੀ ਭਜੀ ਆਈ ਅਤੇ ਮਾਸੀ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲਗੀ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਕਰਮੋਂ ਜੱਟੀ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ, ਕੱਖ ਭੰਨ ਕੇ ਦੂਹਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਪਰ ਅਜ ਵੱਡੀ ਸੁਚੱਜੀ ਬਣ ਬੈਠੀ ਹੈ । ਮਾਸੀ ਬੋਲੀ— ਅੜੀਏ ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਕਿ 'ਉਹੋ ਕੁੜੀ ਸੁਚੱਜੀ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕੱਛਾਂ ਹੇਠਾਂ ਸੋਟਾ' । ਉਹ ਹੁਣ ਰਿਸਾਲਦਾਰ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਜੂ ਹੋਈ । (ਸੰ)

ਉਹੋ ਬੂੜੀ ਖੋਤੀ, ਉਹੋ ਰਾਮ ਦਿਆਲ :

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸੁਭਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾ ਜਾਪੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬੜੇ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੇ ਪੁਜ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਆਪ ਉਵੇਂ ਹੀ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਕਲ੍ਹ ਇਕ ਮਿਤ੍ਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਟਿਚਕਰ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਭਾਈ ਸ਼ਿਵਨਾਥ ! ਜ਼ਮਾਨਾ ਬਦਲ ਗਿਆ, ਪਰ ਤੂੰ ਨਾ ਬਦਲਿਓਂ । ਉਹੋ ਬੂੜੀ ਖੋਤੀ, ਉਹੋ ਰਾਮਦਿਆਲ ।"

(ਸੰ)

ਉੱਕੀ ਜੀਭ ਨਾ ਰਖੇ ਤੇ ਆਖਣ ਹਕਲਾਏ ।

ਭਾਵ:— ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਉਕੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਉਹਦੇ ਬਾਰੇ ਗ਼ਲਤ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਣ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਤਾਂ ਨਿਰਾ ਘੁਗੂ ਵੱਟਾ ਹੈ, ਇਲ੍ਮ ਦਾ ਨਾਂ ਕੋਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਹ ਝੂਠੀ ਅਫ਼ਵਾਹ ਫੈਲਾਈ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਜਲਸੇ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਵਧੀਆ ਤਕਰੀਰ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮਿਤਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਉਹ ਜੀਭ ਨਾ ਰਖੇ ਤੇ ਆਖਣ ਹਲਕਾਏ" । (ਸੰ)

ਉਖਲੀ ਵਿਚ ਸਿਰ ਦਿੱਤਾ, ਦੋ ਵਧ ਕੀ, ਦੋ ਘਟ ਕੀ ? ਜਾਂ

ਉਖਲੀ ਵਿਚ ਸਿਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਮੋਹਲਿਆਂ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਔਖਾ ਕੰਮ ਅਰੰਭ ਕੇ ਫਿਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਠਨਾਈਆਂ ਤੋਂ ਡਰੇ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੁਣ ਜਦ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਸਿੱਡਾ ਲਾ ਹੀ ਦਿਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੇਹਲ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ । ਜੇ ਉਖਲੀ ਵਿਚ ਸਿਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਮੋਹਲਿਆਂ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਗਲੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ, ਨਿਗਲੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਕੇ ਅਜੇਹੀ ਔਕੜ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਵੇ, ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਛਡ ਸਕੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦੀ ਆਸ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਜੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵੀ ਦੁਖ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵੀ ਦੁਖ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਯਾਰਾ, ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛ ! ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਵਿਚਾਰੇ ਨੇ ਠੇਕਾ ਕਾਹਦਾ ਲਿਆ ਏ ਮੁਸੀਬਤ ਸਹੇੜ ਲਈ ਸੂ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਉਗਲੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ, ਨਿਗਲੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ' । ਛੱਡ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਰਕਾਰ ਰਕਮ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ । ਨਿਭਾਇਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਬੜੀਆਂ ਹਨ । (ਸੰ)

ਉਗਵੈ ਸੂਰ ਨਾ ਜਾਪੈ ਚੰਦ ।

ਭਾਵ:— ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਜਿਵੇਂ ਚੰਦਰਮਾ ਮਾਤ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਜਿਥੇ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ ਉੱਥੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜਾਂ ਜਦ ਵਡੇਰਾ ਜਾਂ ਵਧੇਰੀ ਮਾਨਤਾ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਛੋਟੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਵਟੀਂਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੁਣ ਪਿਤਾ ਜੀ ਆ ਗਏ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ । ਸਾਡੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ? 'ਉਗਵੈ ਸੂਰ ਨਾ ਜਾਪੈ ਚੰਦ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਘਰਿ ਗਇਆ ਜੈਸਾ ਖੋਟਾ ਢਬੂਆ ਨਦਰਿ ਸਰਾਫਾ ਆਇਆ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਆਸਾ ਮ: ੫)

ਭਾਵ:— ਜਿਵੇਂ ਸਰਾਫ-ਪਾਰਖੂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਖੋਟਾ ਸਿੱਕਾ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਮਨੁਖ ਆਪਣੇ ਔਗਣ ਸੱਚੇ ਸਰਾਫ਼—ਰੱਬ ਪਾਸੋਂ ਨਹੀਂ ਲੁਕਾ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਕ ਕਲਰਕ ਐਡੀਟਰ ਬਣਿਆ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਪਰ ਜਦ ਅਸਲੀ ਐਡੀਟਰ ਆ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਨਕਲੀ ਐਡੀਟਰ ਦਾ ਪਾਜ ਖੁਲ ਗਿਆ । "ਉਘਰਿ ਗਇਆ ਜੈਸਾ ਖੋਟਾ ਢਬੂਆ ਨਦਰਿ ਸਰਾਫਾ ਆਇਆ ।" (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਘਰੀ ਸੋ ਪਈ, ਪਈ ਸੋ ਸਹੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੜਾ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਹਾਰਨਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਧੰਨੋ—ਭੈਣੇ ! ਹੁਣ ਹੌਂਸਲਾ ਕਰੋ । 'ਉਘਰੀ ਸੋ ਪਈ, ਪਈ ਸੋ ਸਹੀ' । ਹੁਣ ਤਾਂ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਸਹਾਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉੱਚਾ ਲੰਮਾ ਗਭਰੂ,ਪਲੇ ਠੀਕਰੀਆਂ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸੁਹਣਾ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਪੇ ਪਰ ਵਰਤੋਂ ਵੇਲੇ ਕਰਤੂਤ ਗਵਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਕਰੇ, ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦਿਖਾਵੇ ਪਰ ਪਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਪੰਡਤ ਜੀ ਦਾ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਭੇਖ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਸਚਮੁਚ ਸ਼ਲਾਘਾ ਯੋਗ ਹਨ, ਪਰ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਇਸਤਰੀ ਬਚਿਆਂ ਨਾਲ ਵਰਤਾ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਗਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਪਿਛੇ ਛਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । "ਉਚਾ ਲੰਮਾ ਗਭਰੂ ਪਲੇ ਠੀਕਰੀਆਂ" ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ । (ਸੰ)

ਉਚੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਫਿੱਕਾ ਪਕਵਾਨ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਾਂ ਤਾਂ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਗੁਣ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘਾ ! ਇਹ ਟੀਪ ਟਾਪ ਤੇ ਨੂੰ ਨਾਂ ਵਲ ਹੀ ਨਾ ਵੇਖ । ਜ਼ਰਾ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਮਾਰੇਂਗਾ ਫੇਰ ਪਤਾ ਲਗੂਗਾ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ । "ਉਚੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਫਿੱਕਾ ਪਕਵਾਨ" ਹੈ ਇਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ । (ਸੰ)

ਉਚੀ ਮਾੜੀ ਤੇ ਇਟ ਨਾ ਧਰੀਏ, ਧੀ ਨਾ ਦਈਏ ਦੂਰ । ਇਟ ਭਿਗੂਗੀ, ਸੱਟ ਲਗੂਗੀ, ਧੀ ਮਰੂਗੀ ਝੂਰ ।

ਭਾਵ:— ਧੀ ਦੂਰ ਨਾ ਦੇਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕਵੀ ਨੇ ਖਿਆਲ ਦਸੇ ਹਨ ।

(ਵਰਤੋਂ ਬੰਦ ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਗਈ ਹੈ)

ਉਜੜ ਖੇੜਾ, ਨਾਉਂ ਨਾ ਬੇੜੀ ਜਾਂ ਉਜੜ ਖੇੜਾ, ਚੌੜ ਮਸੀਤ ।

ਭਾਵ:— ਉਜਾੜ ਹੀ ਉਜਾੜ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਮਾਲਦੀਨ—ਇਥੇ ਤਾਂ ਰੇਤ ਦੇ ਟਿੱਬੇ ਹੀ ਦਿਸਦੇ ਹਨ, 'ਉਜੜ ਖੇੜਾ, ਨਾਉਂ ਨਾ ਬੇੜੀ ।' ਇਥੇ ਵਸੋਂ ਕਾਹਦੀ ਹੋਣੀ ਹੋਈ । (ਸੰਗੂ)

ਉਜੜੀਆਂ ਭਰਜਾਈਆਂ, ਵਲੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੇਠ (ਦੇਰ) ।

ਭਾਵ:— ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧੀ, ਨਿੱਕੇ ਜਾਂ ਵੱਡੇ, ਭੈੜੇ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਹਾਲ ਮਾੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭਾਗ ਭਰੀ—(ਗੁਸੇ ਵਿਚ) ਨੀ ਬਹੁਤੀਆਂ ਟਾਹਰਾਂ ਨਾ ਮਾਰੋ । 'ਉਜੜੀਆਂ ਭਰਜਾਈਆਂ ਵਲੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੇਠ' । ਕਿਰਪੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਸਾਕਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਤਾਂ ਪੁਛ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਸੁਣ ਕੇ ਠੰਡੀਆਂ ਹੋ ਜਾਵੋਗੀਆਂ । (ਸੰਗੂ)

ਉਜੜੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਮਹਿਲ । ਜਾਂ ਉਜੜੇ ਬਾਗਾਂ ਦੇ ਗਾਲੜ ਪਟਵਾਰੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਵਸਤੂ ਨਾ ਮਲੇ ਤੇ ਨਿਕੰਮੀ ਵਸਤੂ ਦੀ ਕਦਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸ਼ਾਹ—(ਜੋਸ਼ ਵਿਚ) ਉਜੜੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਮਹਿਲ । ਜਿੱਤ ਲਏ ਹੋਣਗੇ ਸ਼ਹਿਰ ਉਸ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਸਾਹਮਣੇ ਨਾ ਹੋਵੇਗਾ ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ, ਹਟਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਉਠ ਨਾ ਸਕੇ, ਫਿਟੇ ਮੂੰਹ ਗੋਡਿਆਂ ਦਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਚਿਤ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੇ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇ ਹੋਰ ਬਹਾਨੇ ਪਿਆ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— 'ਉਠ ਨਾ ਸਕੇ ਫਿਟੇ ਮੂੰਹ ਗੋਡਿਆਂ ਦਾ' । ਖੇਡਣ ਤੇ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਦਾਨ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗੂ)

ਉਠ ਨੀ ਨੂੰਹੇਂ ਨਿਸਲ ਹੋ, ਚਰਖਾ ਛੱਡ ਤੇ ਚੱਕੀ ਝੋ ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ, ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਛਡਵਾ ਕੇ ਔਖਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਉਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੇ ਰੱਬਾ, ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਜੰਮਿਆ ਸਾਂ । ਰਤੀ ਪਲ ਦਾ ਅਰਾਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । 'ਉਠ ਨੀ ਨੂੰਹੇਂ ਨਿਸਲ ਹੋ, ਚਰਖਾ ਛਡ ਤੇ ਚੱਕੀ ਝੋ' । ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਮਰੀਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਉਠ ਨੀ ਲੋਹੀਏ ਬਕਰੀਏ, ਤੇਰਾ ਸਾਥ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਆਲਸੀ ਨੂੰ ਉਦਮ ਦਿਵਾਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ! ਤਕੜੇ ਹੋਵੋ, ਹੌਸਲਾ ਰਖੋ । ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਣਗੇ 'ਉਠ ਨੀ ਲੋਹੀਏ ਬਕਰੀਏ, ਤੇਰਾ ਸਾਥ ਗਿਆ' । ਤੁਸੀਂ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਵਲ ਵੇਖੋ, ਉਸ ਨੇ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਕਿਤਨਾ ਰਸੂਖ ਵਧਾ ਲਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਉਠ ਮੇਰੀ ਚਪਣੀ, ਉਠ ਮੇਰੀ ਡੋਈ, ਚਾਰ ਦਿਨ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ, ਫੇਰ ਦਿਨ ਓਹੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਤਬਦੀਲੀ ਹਿੰਮਤ ਕੀਤਿਆਂ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ

ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਿਸਮਤ ਦੀ ਗਲ ਹੈ, ਨਿਰੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਨਹੀਂ । ਜੇ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਧਨਾਢ ਹੋ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ । ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤੇ ਇਹੋ ਹੈ 'ਉਠ ਮੇਰੀ ਚਪਣੀ, ਉਠ ਮੇਰੀ ਡੋਈ, ਚਾਰ ਦਿਨ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ ਫੇਰ ਦਿਨ ਓਹੀ' । (ਸੰਗ੍)

ਉਠ ਵੇ ਮਨਾ, ਪਰਾਇਆ ਧਨਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਰਾਧੀਨ ਹੋਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ: — ਜਸੋ—'ਉਠ ਵੇ ਮਨਾ ਪਰਾਇਆ ਧਨਾ', ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਰਾਇਆਂ ਪੁਤਰਾਂ ਸਾਥੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਬਹਿਣ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ? (ਸੰਗ੍)

ਉੱਠੋ ਮੁਰਦਿਓ ਖੀਰ ਖਾਉ ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਆਲਸੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਸੁਆਰਨ ਲਈ ਆਖਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਿਤਰ—ਉਠੋ ਮੁਰਦਿਓ ਖੀਰ ਖਾਓ ! ਹੁਣ ਤਾਂ ਦੁਪਹਿਰ ਆ ਚਲੀ ਜੇ । ਨਹਾਓ ਧੋਓ, ਕਿਸੇ ਆਹਰ ਲਗੋ । (ਸੰਗ੍)

ਉੱਠਾਂ ਲਈ ਕਿਨ ਛਪਰ ਛਾਏ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਸਾਧਾਰਨ ਹੈਸੀਅਤ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਡੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇਕੱਠ ਲਈ ਬੜਾ ਕੁਝ ਖਰਚ ਕਰਨ ਕਰ ਕੇ ਔਖਾ ਹੋਣਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਧਨੀ ਰਾਮ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਹੁਣ ਖਰਚ ਦੇ ਹਥੋਂ ਚੀਕਦੇ ਕਾਹਨੂੰ ਹੋ, ਮੱਥਾ ਵਡਿਆਂ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ । ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਸ਼ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਸੀ 'ਉਠਾਂ ਲਈ ਕਿਨ ਛਪਰ ਛਾਏ' । ਵਡਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਆਦਰ ਭਾ ਵੀ ਸਸਤੇ ਮੁਲੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਉਡ ਕਾਵਾਂ ਤੈਨੂੰ ਚੂਰੀ ਪਾਵਾਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਾਂ ਉਡਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਭੱਦਰਾ—ਆ ਵੀਰ ! ਛੇਤੀ ਆ ! ਰਾਹ ਤਕ ਤਕ ਕੇ ਭੈਣ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਪਕ ਗਈਆਂ ਨੀ । ਕਾਂ ! ਕਾਂ ! ਸੁਖ ਦਾ ਲਉਂ । ਸੁਲਖਣਾ ਲਉਂ । ਉੱਡ ਉੱਡ ਕਾਵਾਂ, ਤੈਨੂੰ ਘਿਉ ਦੀ ਚੂਰੀ ਪਾਵਾਂ । ਦਸ ਮੇਰਾ ਵੀਰ ਕਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ?

(ਸੁਭੱਦਰਾ : ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ)

ਉਡ ਭੰਬੀਰੀ, ਸਾਵਣ ਆਇਆ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਆਲਸ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਯੋਗ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਮਾਣਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ—'ਉਡ ਭੰਬੀਰੀ ਸਾਵਣ ਆਇਆ' ਹੁਣ ਤਾਂ ਠੀਕ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਬਸ ਹਿੰਮਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਉਡੀਕ ਨਾਲੋਂ ਕਾਲ ਚੰਗਾ ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਨਾਲੋਂ ਜਦ ਮੌਤ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਲੱਖਣੀ – ਭੈਣ ਜੀ ! ਉਡੀਕ ਨਾਲੋਂ ਕਾਲ ਚੰਗਾ । ਰਾਹ ਤਕ ਤਕ ਕੇ ਅਖਾਂ ਵੀ ਪਕ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਜੇ ਤੁਸਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਏਨਾ ਹੇਰਵਾ ਨਾ ਕਰਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਉਡੇ ਪੰਖੀ, ਕੌਣ ਲੂਣ ਲਦੇ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਨਸਦਿਆਂ ਭਜਦਿਆ ਪਾਸੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਚਾਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਵੀਰਾਂ ਵਾਲੀ—ਮਾਂ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਉਡਦੇ ਪੰਖੀਆਂ ਉਤੇ ਲੂਣ ਲਦਦੇ ਹੋ । ਨਠੜਾਂ ਭਜੜਾਂ ਤੋਂ ਕਦੀ ਕੰਮ ਸਰੇ ਨੇ ? (ਸੰਗ੍)

ਉਤਮ ਖੇਤੀ, ਮੱਧਮ ਵਪਾਰ, ਨਖਿਧ ਚਾਕਰੀ, ਭੀਖ ਦਵਾਰ (ਨਦਾਰ ਜਾਂ ਗੰਵਾਰ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਬਾਬਤ ਪੜਚੋਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਵਾਹੀ ਸਭ

ਤੋਂ ਚੰਗੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਘਟ ਹੱਟੀ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਘਟ ਨੌਕਰੀ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਨ—(ਬੜੇ ਠਰ੍ਹੰਮੇ ਨਾਲ) ਇਹ ਤਾਂ ਸਭ ਮੰਨਦੇ ਨੇ । ਤੁਸੀਂ ਭਾਵੇਂ ਹੁਣ ਨਾ ਮੰਨੋ, ਵਾਹੀ ਵਰਗਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਉਤਮ ਕੰਮ ਨਹੀਂ । ਦਸਾਂ ਨੌਹਾਂ ਦੀ ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀ ਏ ।

'ਉਤਮ ਖੇਤੀ, ਮਧਮ ਵਪਾਰ, ਨਖਿਧ ਚਾਕਰੀ ਭੀਖ ਦਵਾਰ' । ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਗੁਲਾਮੀ ਨਹੀਂ, ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—
ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਉਤਾਵਲਾ ਸੋ ਬਾਵਲਾ । ਵੇਖੋ : 'ਸਹਿਜ ਪਕੇ ਸੋ ਮੀਠਾ' ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਕਾਹਲੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਲਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— 'ਉਤਾਵਲਾ ਸੋ ਬਾਵਲਾ' ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਬਿਸਤਰਾ ਵੀ ਗਡੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਲਾਹ ਸਕਿਆ । (ਸੰਗ੍)

ਉਤੋਂ ਆਲੇ ਭੋਲੇ ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਬੰਬ ਦੇ ਗੋਲੇ । ਵੇਖੋ : 'ਉਤੋਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਾਲੇ ਕਾਂ' ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰੋਂ ਬੜਾ ਭਲਾਮਾਣਸ ਦਿਸੇ, ਪਰ ਮਨ ਦਾ ਬੜਾ ਭੈੜਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਈ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਗੁਪਾਲ ਉਤੋਂ ਆਲਾ ਭੋਲਾ ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਬੰਬ ਦਾ ਗੋਲਾ ਨਿਕਲੇਗਾ । ਉਸਨੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕੁਪਤ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਹੀ ਕਰ ਦਿਤਾ । (ਸੰਗ੍)

ਉਤੋਂ ਹੋਇਆ ਸੋਤਾ, ਕੁਚੱਜੀ ਕੁੰਨਾ ਧੋਤਾ ।

ਭਾਵ:— ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪਰ ਸਮਾਂ ਆ ਬਣਨ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਲਾਉਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਸਟਰਿਆਣੀ—ਰਾਧਾ ਵੀ ਅਨੋਖੀ ਕੁੜੀ ਹੈ । ਕਦੀਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ । ਪਰ ਸਮਾਂ ਪੁਗਣ ਤੇ ਜਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ 'ਉਤੋਂ ਹੋਇਆ ਸੋਤਾ, ਕੁਚੱਜੀ ਕੁੰਨਾ ਧੋਤਾ' । (ਸੰਗ੍)

ਉਤੋਂ ਤਲੇ ਨੰਗੇ ਹਾਂ, ਜਹਾਨ ਕੋਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ । ਸਿਰ ਗੁੰਦਾਇਆ ਰੰਗੇ ਦਾ ਤੇ ਆਟਾ ਨਹੀਂ ਡੰਗੇ ਦਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫੂੰ ਫਾਂ ਬਣਾਈ ਰਖਣ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਕਰਜ਼ਾ ਹੀ ਚੁਕਣਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਵੇਖਿਆ ਓਇ ਅਸਾਂ ਤੇਰਾ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਕਰਮ ਚੰਦ ਵੀ, ਅਖੇ, "ਉਤੋਂ ਤਲੋਂ ਨੰਗੇ ਹਾਂ ਜਹਾਨ ਕੋਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ, ਸਿਰ ਗੁੰਦਾਇਆ ਰੰਗੇ ਦਾ ਤੇ ਆਟਾ ਨਹੀਂ ਡੰਗੇ ਦਾ ।" ਪਲੇ ਦੰਮੜੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਵੱਡਾ ਰਾਣੀਕੀਨ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਉਤੋਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ, ਵਿੱਚੋਂ ਕਾਲੇ ਕਾਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੜਾ ਬਾਹਰੋਂ ਤਾਂ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਲਗੇ, ਪਰ ਕੰਮ ਮਾੜੇ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅੱਜ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚਮਕ, ਗਰਮਾਇਸ਼ ਤੇ ਚਿਣਗ ਨਹੀਂ, ਐਵੇਂ ਜ਼ਬਾਨੀ ਜਮਾ ਖ਼ਰਚ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ । 'ਉਤੋਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ, ਵਿਚੋਂ ਕਾਲੇ ਕਾਂ' । (ਸੰਗ੍)

(ੳ) ਉੱਥੇ ਜਾਈਂ ਭਲਿਆ ਜਿੱਥੇ ਪਿਉ ਤੇ ਦਾਦਾ ਚਲਿਆ । (ਅ) ਉੱਥੇ ਜਾਈਂ ਭਲਿਆ ਜਿੱਥੇ ਪਿਉ ਤੇ ਦਾਦਾ ਕਦੇ ਨਾ ਚਲਿਆ ।

ਭਾਵ:— (ੳ) ਆਪਣੇ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣਾ । (ਅ) ਆਪਣੇ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਨ ਚਲਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਨ—(ਹਸਦਾ ਹੋਇਆ) ਮਾਤਾ ਜੀ ! ਵਡਿਆਂ ਵਡੇਰਿਆਂ ਦੀ ਲੀਹ ਤੇ ਤੁਰਨਾ ਅਜ ਕਲ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ । ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਾਇਦ ਸੁਣੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ । ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਖਾਣ ਵੀ ਬਦਲ ਗਏ ਨੇ ਅਖੇ 'ਉਥੇ ਨਾ ਜਾਈਂ ਭਲਿਆ ਜਿਥੇ ਪਿਉ ਤੇ ਦਾਦਾ ਚਲਿਆ' ਹੁਣ ਲੋਕੀ ਬੜੇ ਸਿਆਣੇ ਹੋ ਗਏ ਨੇ । ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਉੱਦਮ ਅੱਗੇ ਲਛਮੀ, ਪੱਖੇ ਅੱਗੇ ਪੌਣ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਉਦਮ ਦਿਵਾਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭਗਤ ਜੀ—ਮਹਾਰਾਜ, ਸਾਰੇ ਧਨ ਲੈਕੇ ਨਹੀਂ ਜੰਮਦੇ, ਧਨ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬਾਜ਼ੂਆਂ ਵਿਚ ਏ । ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਨਾ ਭਾਈ ਉੱਦਮ ਅੱਗੇ ਲਛਮੀ, ਪੱਖੇ ਅੱਗੇ ਪੌਣ ।

(ਵਰ ਘਰ । ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ)

ਉਦਰੈ ਕਾਰਣਿ ਆਪਣੇ ਬਹਲੇ ਭੇਖ ਕਰੇਨਿ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣਾ ਪੇਟ ਭਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕਈ ਪਰਕਾਰ ਦੇ ਭੇਖ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅਭਿਆਗਤ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀ-ਅਨਿ ਜਿ ਪਰ ਘਰਿ ਭੋਜਨੁ ਕਰੇਨਿ ।। ਉਦਰੈ ਕਾਰਣਿ ਆਪਣੇ ਬਹਲੇ ਭੇਖਿ ਕਰੇਨਿ ।। ਅਭਿਆਗਤ ਸੋਈ ਨਾਨਕਾ ਜਿ ਆਤਮ ਗਉਣ ਕਰੇਨਿ ।। ਭਾਲਿ ਲਹਨਿ ਸਹੁ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜ ਘਰਿ ਰਹਣੁ ਕਰੇਨਿ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਰਾਮ ਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ)

ਉਧਰੋਂ ਤੀਵੀਂ ਵਿੰਗੜੀ, ਉਧਰੋਂ ਕਾਂ, ਕੁੱਤਾ, ਇਲ ਪੈ ਗਈ ।

ਭਾਵ:— ਤੀਵੀਂ ਵਿਗੜੀ, ਜਾਂ ਬੇਸ਼ਰਮ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੇ ਸਾਂਭੀ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਹ ਸਹੁਰੀ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਐਹੋ ਜਿਹੀ ਹੈ । ਗਲ ਉਘੜੀ ਉਧਰੋਂ ਤੀਵੀਂ ਵਿਗੜੀ, ਉਧਰੋਂ ਕਾਂ, ਕੁੱਤਾ, ਇਲ ਪੈ ਗਈ ।

(ਦੇਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਉਧਲ ਗਈਆਂ ਨੂੰ ਦਾਜ ਕੌਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਚੀਜ਼ ਲੈਣ ਤੋਂ ਘੁਸ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਫੇਰ ਕੌਣ ਚੀਜ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਜਿਹੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਯਾਰਾਂ ਨਾਲ ਚੋਰੀ ਨਿਕਲ ਜਾਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਾਜ ਕੌਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ : ਸਦਾ ਹਾਜ਼ਰ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਉਧਲ ਗਈਆਂ ਨੂੰ ਦਾਜ ਕੌਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਧਾਰ ਦੀ ਮਾਂ ਮਰ ਗਈ !

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਕਰਜ਼ਾਂ ਦੇਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਕ ਜਟ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਬੜੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਗੋਤੇ ਲਾਉਣ ਲਗ ਪਏ ਹੋ । ਕੀ ਉਧਾਰ ਦੀ ਕਿਤੇ ਮਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਮਰ ਗਈ ? ਤਕੜੇ ਹੋਵੋ, ਮੈਂ ਮੁਕਰ ਨਹੀਂ ਚਲਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਧਾਰ (ਹੁਦਾਰ) ਦੇਇ, ਦੋਨੋਂ ਗਏ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਪਿਆਰ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਹੁਦਾਰ ਦੇਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਰੁਪਏ ਤੇ ਯਾਰੀ ਦੋਵੇਂ ਗਵਾ ਬੈਠੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਨ ਸਿੰਘ—ਵੇਖੋ ਜੀ, 'ਹੁਦਾਰ ਦੇਇ ਦੋਨੋਂ ਗਏ' । ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਮਿਤਰ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ । ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦਾ । ਪੈਸੇ ਦੇਣੇ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਹੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਧਾਰ ਦੇਣਾ, ਲੜਾਈ ਮੁਲ ਲੈਣੀ ।

ਭਾਵ:— ਉਧਾਰ ਦੇਣਾ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਹੈ ।

ਵਰਤੋ:— ਭਾਈ—ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਉਧਾਰ ਦੀ ਰਕਮ ਮੰਗੀ, ਉਹ ਅਗੋਂ ਲੜਨ ਨੂੰ ਪਿਆ । ਪਿਤਾ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਠੀਕ ਹੀ ਵਰਜਦੇ ਸਨ । ਭਈ ਉਧਾਰ ਦੇਣਾ ਲੜਾਈ ਮੁਲ ਲੈਣੀ ਹੈ । ਇਕ ਪਲਿਓਂ ਦਿਓ, ਦੂਜੇ ਝਿੜਕਾਂ ਸਹੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਉਧਾਰ (ਹੁਦਾਰ) ਨਾ ਲਉ ਤੇ ਕਾਹਦਾ ਭਉ ? ਜਾਂ ਉਧਾਰ ਬੁਰੀ ਬਲਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ:— ਉਧਾਰ ਨਾ ਲੈਣ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਸੁਖਾਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ—ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਕਰਜ਼ਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਆਪਣੀ ਅਣਖ ਹੀ ਗੁਆ ਬੈਠਾ ਹੈ ।

ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸਚ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਉਧਾਰ ਨਾ ਲਉ ਤੇ ਕਾਹਦਾ ਭਉ' ਜੇ ਕਰਜ਼ਾ ਨਾ ਚੁਕਦਾ, ਤਦ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭਉ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਨਾ ਅਣਖ ਹੀ ਗੁਆਉਂਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਉਪਕਾਰੀ, ਧਰਮ-ਧਾਰੀ।

ਭਾਵ:— ਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਧਰਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ—"ਪਈ ਉਪਕਾਰੀ, ਧਰਮ-ਧਾਰੀ"। ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਉਹ ਕਾਹਦਾ ਧਰਮੀ ਹੋਇਆ। (ਸੰਗ੍)

ਉੱਪਰ ਕਾਨੇ, ਥੱਲੇ ਟੋਏ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੜਾ ਬਾਹਰੋਂ ਸਾਫ਼ ਦਿਸੇ ਤੇ ਦਿਲੋਂ ਖੋਟਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉੱਪਰ ਕਾਨੇ, ਥੱਲੇ ਟੋਏ,
ਝੂਠੇ ਸਾਕ ਬਣਾਏ ਹੋਏ।
(ਕੇਸਰ ਕਿਆਰੀ : ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਿਕ)

ਉਰਾਰ ਨਾ ਪਾਰ, ਵਿਚ ਮੰਝਦਾਰ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਬ੍ਰਿਹੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਡਾਵਾਂ ਡੋਲ ਹੋਵੇ, ਕੰਢਾ ਦੂਰ ਜਾਪੇ ਤੇ ਹੌਲ ਉਠਦੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਸ ਗਲ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਨਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਹਾਲੀ ਤਕ ਉਹੀ ਹਾਲ ਹੈ, "ਉਰਾਰ ਨਾ ਪਾਰ, ਵਿਚ ਮੰਝਦਾਰ।" (ਸੰਗ੍)

ਉਲਟਾ ਚੋਰ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡੰਨੇ (ਡਾਂਟੇ)। ਵੇਖੋ : 'ਅੰਧੇਰ ਪਿਆ ਸਰਕਾਰ ਕੂੰ, ਜੋ ਚੋਰ ਥਧੇ ਕੁਤਵਾਲ ਕੂੰ'।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਝੂਠਾ ਆਦਮੀ ਸੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਤੇ ਆਪ ਸੱਚਾ ਜਾਂ ਚੰਗਾ ਬਣ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ—ਸਮੇਂ ਦਾ ਚਕਰ ਵੇਖੋ, 'ਸਾਧ ਬਝਦੇ ਤੇ ਚੋਰ ਛੁਟਦੇ ਹਨ।' ਉਲਟਾ ਚੋਰ ਕੁਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡੰਨੇ (ਡਾਂਟੇ)। ਝੂਠੇ {ਸਚੇ} ਬਣ ਬਣ ਪਏ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍)

ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਪਹੋਏ ਨੂੰ। ਜਾਂ ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਰਨ ਕੁਝ ਲਗੇ ਤੇ ਰਸਤੇ ਕਿਸੇ ਉਲਟੇ ਪੈ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮ : ਉਸ ਨੇ ਇਕਰਾਰ ਤਾਂ ਇਹ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਾਂਗਾ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਪਹੋਏ ਨੂੰ। ਉਹ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਉਲਟੀ ਗੰਗ ਵਹਾਈਉਨ।

ਭਾਵ:— ਉਹ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਗੇ ਕੀਤਾ।

ਵਰਤੋਂ:— 'ਪਹਿਰ ਸੰਸਾਰੀ ਕਪੜੇ ਮੰਜੀ ਬੈਠ ਕੀਆ ਅਵਤਾਰਾ। ਉਲਟੀ ਗੰਗ ਵਹਾਈਉਨ ਗੁਰੂ ਅਰੰਦ ਸਿਰ ਉਪਰ ਧਾਰਾ॥
(ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਜੇ ਵਗੇ, ਕੋਹਲੀ ਬੰਸ ਨਾ ਹਾਰੇ।

ਭਾਵ:— ਕੋਹਲੀ, ਖੁਖਰਾਣਾ ਦੀ ਇਕ ਜ਼ਾਤ ਹੈ। ਕੋਹਲੀ ਜ਼ਾਤ ਦਾ ਹੱਠੀ ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮ ਰਖੀ—ਭਾਈ ਜੀ! ਭਸੀਣਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਿਰਾ ਨਿੰਦਦੇ ਹੋ? ਤੁਸੀਂ ਕੋਹਲੀ ਕੋਈ ਘਟ ਜ਼ਿੱਦੀ ਹੋ। 'ਉਲਟੀ ਗੰਗਾ ਜੇ ਵਗੇ, ਕੋਹਲੀ ਬੰਸ ਨਾ ਹਾਰੇ। (ਸੰਗ੍)

ਉਲਟੀ ਵਾੜ ਖੇਤ ਕਉ ਖਾਈ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਹਾਕਮ ਪਰਜਾ ਦੇ ਰਾਖੇ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਲਟਾ ਪਰਜਾ ਉਪਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਉਤੇ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— 'ਕਲ ਆਈ ਕੁਤੇ ਮੁਹੀ ਖਾਜ ਹੋਆ ਮੁਰਦਾਰ ਗੁਸਾਈ। ਰਾਜੇ ਪਾਪ ਕਮਾਂਵਦੇ, ਉਲਟੀ ਵਾੜ ਖੇਤ ਕਉ ਖਾਈ।'
(ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧)

ਉਲਟੇ ਬਾਂਸ ਬਰੇਲੀ ਨੂੰ । ਜਾਂ

ਉਲਟਾ ਲੂਣ ਮਖੱਡੀਂ (ਮਿਆਣੀ)

ਭਾਵ:— ਜਿੱਥੇ ਅਗੇ ਹੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਬੜੀ ਵਾਧੂ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਉਸੇ ਥਾਂ ਉਹ ਵਸਤੂ ਹੋਰ ਪਲੇ ਜਾਂ ਲੈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਕਹਿਣ ਲਗਾ, "ਆਪਣੇ ਮੈਂਬਰੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਅੰਬਾਂ ਦਾ ਇਕ ਟੋਕਰਾ ਲਈ ਜਾਵਾਂ ।" ਮੈਨੂੰ ਹਾਸਾ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਉਲਟੇ ਬਾਂਸ ਬਰੇਲੀ ਨੂੰ' । 'ਸਹਾਰਨਪੁਰ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਅੰਬਾਂ ਦਾ ਘਰ ਹੈ ।' (ਸੰ)

ਉਲਰ ਬਾਂਹ ਸੁਲਖਣੀ, ਵਿਚੋਂ ਪੱਛੀ ਸਖਣੀ ।

ਭਾਵ:— ਉਤੋਂ ਉਤੋਂ ਕੁਝ ਦਸਣਾ ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਚਾਚੀ—ਰਹਿਮਤੋ ਨੇ ਤਾਂ ਹੱਦ ਹੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ । ਅਖੇ 'ਉਲਰ ਬਾਂਹ ਸੁਲਖਣੀ, ਵਿੱਚੋਂ ਪੱਛੀ ਸਖਣੀ ।' ਨਿਰਾ ਟਰਾਂ ਹੀ ਮਾਰਦੀ ਹੈ । ਹੱਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ, ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗੂ)

ਊਈ ਦੀ ਤੂਈ ਬਨਾਉਣੀ । ਵੇਖੋ : ਗਲ ਦਾ ਗਲੈਣ ਬਣਾਉਣਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਵਧਾਈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— 'ਐਵੇਂ ਊਈ ਦੀ ਤੂਈ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ ਦੀ', ਗਲ ਸਮੇਟਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਊਹੋ ਬਾਹੀ, ਜਿਹੜੀ ਘੋਲ ਘਾਲ ਲਾਹੀ । ਜਾਂ

ਉਹੋ ਬਾਹੀ, ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਨ ਕੇ ਲਾਹੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਚੰਗੀ ਤੇ ਵਧੀਆ ਸਮਝ ਕੇ ਭੇਟ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਹ ਅਗੋਂ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਕਿਆ ਬੈਠਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ: — ਕਰਮੋ ਨੇ ਸ਼ੀਲੋ ਨੂੰ ਮਿਹਣਾ ਮਾਰਿਆ, "ਭੈਣੇ ! ਤੂੰ ਕੀ ਕੀਤਾ ! ਦੇਣੀ ਸੀ ਤਾਂ ਨਵੀਂ ਛਤਰੀ ਦਿੰਦੀ, ਮੇਰੀ ਧੀ ਇਸ ਪੁਰਾਣੀ ਛਤਰੀ ਦੇ ਲਾਇਕ ਸੀ । ਉਹੋ ਬਾਹੀ ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਨ ਕੇ ਲਾਹੀ ।" (ਸੰ)

ਊਚਾ ਚੜੈ, ਸੁ ਪਵੈ ਪਇਆਲਾ ।

(ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਆਸਾ ਮ: ਪ)

ਭਾਵ:— ਹੰਕਾਰਿਆ ਸੋ ਮਾਰਿਆ । ਘਮੰਡੀ ਦਾ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਿਟਲਰ ਨੇ ਵੀ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਅੱਤ ਚੁਕੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਅਖੇ ਸਾਰੇ ਯੂਰਪ ਨੂੰ ਨਿਵਾ ਕੇ ਛਡਣਾ ਹੈ ਪਰ 'ਊਚਾ ਚੜੈ ਸੁ ਪਵੈ ਪਇਆਲਾ' ਅੰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਦੀ ਖਾਣੀ ਪਈ । (ਸੰਗੂ)

ਊਠ ਅੜਾਉਂਦੇ ਹੀ ਲਦੀਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੰਮ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਚੀਕਦਾ ਹੀ ਰਹੇ ਅਤੇ ਕੰਮ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਚੀਕ ਚਿਹਾੜੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਹ ਤਾਂ ਮੰਨਿਆ, ਸੁੰਦਰ ਕੰਮ ਦਿਲ ਲਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਊਠ ਅੜਾਉਂਦੇ ਹੀ ਲਦੀਂਦੇ ਹਨ । ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਬੇ-ਦਿਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਕੇ ਕੰਮ ਲਈ ਜਾਉ । (ਸੰਗੂ)

ਊਠ ਕਣਕੀ ਛੇੜੀਏ, ਚੁਣ ਜਵਾਰੀ ਖਾਏ । ਜਾਂ

ਊਠ ਕਣਕਾ ਛੋੜੇ, ਵਤ ਜਵਾਂ ਨੂੰ ਖਾਹ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਰੋਕੀਏ ਤੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਉਹ ਉਹੀ ਕੰਮ ਕਰੇ (ਜਿਵੇਂ ਊਠ ਨੂੰ ਕਣਕ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚੋਂ ਕਢੋ, ਪਰ ਉਹ ਮੁੜ ਤਾਰੇ ਮੀਰੇ ਤੇ ਹੀ ਆ ਪਵੇਗਾ), ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਿਉਂ ਊਠੇ ਦਾ ਖਾਵਣਾ, ਪਰ ਹਰ ਕਣਕ ਜਵਾਹਾਂ ਖਾਵੇ।

(ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਊਠ ਕਿਸ ਘੜੀ (ਪਾਸੇ) ਬਹੂ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਠੀਕ ਥਹੁ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਵੇਲੇ ਹੋਵੇਗੀ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕੀ ਜਾਣੀਏ ਊਠ ਕਿਸ ਘੜੀ ਬਹੂ, ਅਜੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਵਾਟ ਤਾਂ ਲੰਮੜੀ ਏ। ਵਾਰਸ-ਸ਼ਾਹ ਇਸ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਵਣਜ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਪਲੇ ਨਾ ਬਧੜੀ ਦਮੜੀ ਏ। (ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਊਠ ਖਾਲੀ ਭੀ ਅੜਾਵੇ ਤੇ ਲਦਿਆ ਭੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਚੀਕਦਾ ਹੀ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਦਸੀਏ। 'ਊਠ ਖਾਲੀ ਭੀ ਅੜਾਏ ਤੇ ਲਦਿਆ ਭੀ' ਧਨ ਆਵੇ ਤਾਂ ਭੀ, ਨਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਭੀ ਰੋਂਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਊਠ ਚਾਲੀ ਤੇ ਬੋਤਾ ਬਤਾਲੀ (ਜਾਂ ਪੰਜਤਾਲੀ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਪਿਉ ਨਾਲੋਂ ਪੁੱਤਰ ਵਧ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨਾਲੋਂ ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵਧ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਖੇਮ ਚੰਦ ਤਾਂ ਜੂਏ ਬਾਜ਼ ਹੀ ਸੀ, ਪੁਤਰ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਰਾਬੀ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਰੰਡੀਆ ਦੇ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਊਠ ਚਾਲੀ ਤੇ ਬੋਤਾ ਬਤਾਲੀ'। (ਸੰ)

ਊਠ ਚੰਗਾ ਮਾਲ, ਖਟੇ ਸੋਨਾ ਤੇ ਖਾਏ ਜਾਲ।

ਭਾਵ:— ਊਠ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਜਨੌਰ ਹੈ। ਧਨ ਬੜਾ ਕਮਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖਾਂਦਾ ਝਾੜੀਆਂ ਤੇ ਕੰਡੇ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਤੁਹਾਡਾ ਮੋਹਣਾ ਤਾਂ ਊਠ ਵਰਗਾ ਮਾਲ ਹੈ, ਖਟਦਾ ਸੋਨਾ ਤੇ ਖਾਂਦਾ ਜਾਲ ਹੈ। ਢੇਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਮਾਉ ਵੀ ਬੜਾ ਹੈ, ਪਰ ਖਰਚ ਬੜਾ ਹੀ ਘਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਊਠ ਤੋਂ ਛਾਨਣੀ ਲਾਹਿਆਂ ਭਾਰ ਹੌਲਾ ਹੋ ਜਾਊ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਧੰਦਿਆਂ ਜਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਥੋੜਾ ਜਿਨਾ ਕੰਮ ਘਟਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਾ ਸੌਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ—"ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਕਾਕਾ ਹੱਥ ਵਟਾਉਣ ਜੋਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਰਾਮ ਕੀਤਾ ਕਰੋ" ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, "ਊਠ ਤੋਂ ਛਾਨਣੀ ਲਾਹਿਆਂ ਭਾਰ ਹੌਲਾ ਹੋ ਜਾਊ? ਕਾਕਾ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਸਾਡਾ ਹਥ ਵਟਾਏਗਾ ?

(ਸੰ)

ਊਠ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਕੁੱਤਾ ਲੜ ਜਾਊ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਸੁੱਖ ਹੁੰਦਿਆ ਵੀ ਦੁਖ ਪੁਜਣ ਦਾ ਸ਼ਕ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸ਼ਾਂਤੀ : ਸੁਭਦਾ ! 'ਊਠ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਕੁੱਤਾ ਕਿਵੇਂ ਲੜ ਜਾਊ ?' ਤੇਰਾ ਐਨਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀਆ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ)

ਊਠ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਦੋ ਦੋ ਦਿਸਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਮੀਰ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੁਖੀ ਜਾਪਣ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਉਹ ਸਾਰ ਨਾ ਲਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਸੀ—ਬੀਬੀ ਜੀ, ਸੱਚ ਹੈ, ਊਠ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਦੋ ਦੋ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜੋ ਹੋਏ। ਉਹ ਗਰੀਬਣੀ ਦੀ ਕਿਉਂ ਵਾਤ ਪੁੱਛੇ ? (ਸੰਗ)

ਊਠ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕੀ ਜਾਣੀਏ, ਕਿਧਰ ਉਠੇ ? ਵੇਖੋ : 'ਊਠ ਕਿਸ ਘੜੀ ਬਹੇਗਾ ?'

ਭਾਵ:— ਵੇਖੀਏ ਸਮਾਂ ਕਿਹੜਾ ਪਾਸਾ ਪਲਟਦਾ ਹੈ ? ਜਾਂ ਕੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ:— ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਅਜ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਬਰਲਨ ਵਲ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । 'ਊਠ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕੀ ਜਾਣੀਏ ਕਿਧਰ ਉਠੇ' ਕਥ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਬੇਅੰਤ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਊਠ ਦੇ ਗਲ ਟੱਲੀ ।

ਭਾਵ:— ੧) ਜਦ ਵਿਹਾਂਦੜ ਕੁੜੀ ਛੋਟੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੁੰਡਾ ਚੰਗੇ ਕਦ-ਬੁਤ ਦਾ ਹੋਵੇ । ੨) ਜਦ ਜੁਆਨ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਦੇ ਵਸ ਆਕੇ ਮਾਪੇ ਕਿਸੇ ਬੁਢੇ ਧਨਾਢ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦੇਣ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਦੀ ਉਮਰ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰਵਟੇ ਤਕ ਚਿੱਟੇ ਸਨ ।—ਪਰ ਕੀ ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਾਤ ਬਰਾਦਰੀ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਨਾ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਿਉਂ 'ਊਠ ਦੇ ਗਲ ਟਲੀ' ਬਨ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ ?

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ : ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਊਠ ਦੇ ਮੂੰਹ ਜੀਰਾ । ਜਾਂ ਊਠ ਦੇ ਮੂੰਹ ਜ਼ੀਰਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪੇਟੂ ਦੇ ਅਗੇ ਬੜੀ ਹੀ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਰਖੀ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਅਜੇਹੀ ਥਾਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਘਲੀ ਜਾਵੇ ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਦੀ ਕਦਰ ਬੜੀ ਘਟ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਨਗਾਂ ਉਤੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਲਾਗਤ ਲਗੀ ਸੀ, ਪਰ ਵੇਚਣ ਲਗਿਆਂ ਤਾਂ ਸਰਾਫ਼ਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਚਕਿਜਿਆਂ ਦਾ ਧੇਲਾ ਭਬਲ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ । ਸਗੋਂ ਉਲਟਾ ਜਿਸ ਗਹਿਣੇ ਵਿਚ ਇਕ ਤੋਲਾ ਨਗ ਹੋਣਗੇ, ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਢਾਈ ਤੋਲੇ ਕਾਟ ਕਟ ਲੈਣੀ ਹੈ । ਸੋ ਇਸ ਲੇਖੇ ਤਾਂ ਊਠ ਦੇ ਮੂੰਹ ਜੀਰੇ ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣੇਗੀ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ : ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਊਠ ਦੇ ਨਕ ਨਕੇਰੀਆਂ (ਨਕੇਲ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅੜਬ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਵਿਉਂਤ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜੋਗੀ ਨਾਲ ਨਸੀਹਤਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਊਠ ਦੇ ਨਕ ਨਕੇਰੀਆਂ ਜੀ ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਊਠ ਨਾ ਰੰਨੇ, ਬੋਰੇ ਰੁੰਨੇ । ਜਾਂ ਊਠ ਨਾ ਕੁੱਦੇ, ਬੋਰੇ ਕੁੱਦੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਚੰਗਾ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਚੁਪ ਰਹੇ ਤੇ ਮੰਦਾ ਬਹੁਤ ਰੌਲਾ ਪਾਵੇ ਜਾਂ ਜਿਸਦਾ ਗਲ ਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਹੱਕ ਹੋਵੇ ਉਹ ਤਾਂ ਚੁਪ ਰਹੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਖਾਹ ਮਖਾਹ ਦਖ਼ਲ ਦੇਣ ਲਗ ਪੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਿਸ ਦੇ ਬੋਲਣ ਦਾ ਹਕ ਹੈ ਉਹ ਤਾਂ ਚੁਪ ਹੈ ਪਰ ਰਾਮਿਆਂ ਤੇਰੀ ਜ਼ਬਾਨ ਐਵੇਂ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੋਈ ਅਖੇ ਊਠ ਨਾ ਕੁੱਦੇ ਬੋਰੇ ਕੁੱਦੇ । (ਸੰ)

ਊਠਾ ! ਲਹਾਈ ਭਲੀ ਕਿ ਚੜ੍ਹਾਈ ? ਆਖੇ ਹਰ ਦੂ ਲਾਅਨਤ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਆਪਣੇ ਨਿਤ ਦੇ ਕਰਤਵ ਤੋਂ ਉਲਟ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਦੁਖ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— (੧) ਇਹ ਤਾਂ ਊਠ ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਲਹਾਈ ਭਲੀ ਕਿ ਚੜ੍ਹਾਈ ? ਉਸ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਰਦੂ ਲਾਅਨਤ । ਅਡੀ ਥੋੜੇ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਹਨ । ਪਰ ਔੜਕ ਓਹੋ ਚੰਗਾ ਸਮਝੋ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦਾ ਹਿਤ ਵੀ ਹੋਵੇ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ–ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

(੨) ਸੋ ਇਹ ਤਾਂ ਊਠ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਚੜ੍ਹਾਈ ਨੂੰ ਵੀ ਲਾਅਨਤ ਤੇ ਲਹਾਈ ਨੂੰ ਵੀ

ਲਾਅਨਤ । ਖ਼ੂਨ ਨਾਲ ਖ਼ੂਨ ਨਾ ਕਦੀ ਧੋਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ ਹੈ, ਨਾ ਧੋਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ।

(ਲੋਕ ਸਹਿਤ, ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੫੦-ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਊਠਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੀਵੇਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਯਰਾਨਾ ਤਾਂ ਬੜੇ ਵਡਿਆਂ ਨਾਲ ਗੰਢੇ, ਪਰ ਖਰਚ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਚੀਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਰਾਫ : ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਸਰਦਾਰ ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਤੇ ਕੰਜੂਸੀ ਏਨੀ, ਅਖੇ ਕੜੇ ਨਹੀਂ ਘੜਾਨੇ । ਦੋਸਤੀ ਊਠਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਲਾਕੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੀਵੇਂ ਨਹੀਂ ਰਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ । (ਸੰਗ੍)

ਊਠਾਂ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਦਵਾਲੇ, ਮਹੀਆਂ ਵਾਲੇ ਅੱਧੇ । ਭੇਡਾਂ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਸੁਖਾਲੇ, ਜਿਨਾ ਗਏ ਰੁਪਈਏ ਲਧੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਛੋਟੇ ਤੇ ਨੀਵੇਂ ਬਣਕੇ ਸੁਖ ਜਾਪੇ ਅਤੇ ਵਡੇ ਬਣੇ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਦੁਖ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਅਰਥਾਤ ਮੋਏ ਊਠ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਟੀਂਦਾ । ਮੱਝ ਦਾ ਊਠ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਪਰ ਭੇਡਾਂ ਦਾ ਮਾਸ, ਉਨ ਅਤੇ ਖਲ ਵੇਚ ਕੇ ਚੋਖੇ ਪੈਸੇ ਵਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੁੱਧਾਂ—ਮਾਈ ਸੁੱਧੀ ਗ਼ਰੀਬੀ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸੁਖੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ; ਪਰ ਜਦ ਤੋਂ ਇਹਦਾ ਪੁਤ ਧਨ ਕਮਾਉਣ ਲਗਾ ਹੈ, ਇਹ ਬੜੀ ਔਖੀ ਤੇ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਜਾਪਦੀ ਹੈ । ਭਾਗ ਭਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਭੈਣ ਗਲ ਹੈ ਭੀ ਠੀਕ । "ਊਠਾਂ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਦਵਾਲੇ, ਮਹੀਆਂ ਵਾਲੇ ਅਧੇ । ਭੇਡਾਂ ਵਾਲੇ ਸਦਾ ਸੁਖਾਲੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗਏ ਰੁਪਈਏ ਲਧੇ" ਵਡਪਣੇ ਵਿਚ ਦੁਖ ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਵਧਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਊਠਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੇਡ ਸਿਵਾਣਨ ਵਾਲਾ

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸਮਝ ਤਾਂ ਉਕੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਸਿਆਣਾ ਬਣ ਬਣ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸਤਾਦ—ਜਾਹ ਓਇ ਪਰ੍ਹੇ, ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਬੈਠ, ਆ ਗਿਆ ਸਿਆਣਾ ਵਡਾ 'ਊਠਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੇਡਾਂ ਸਿਵਾਣਨ ਵਾਲਾ' । (ਸੰਗ੍)

ਊਣਾ ਹੋਇਆ ਖੜ ਖੜ ਬੋਲੇ, ਭਰਿਆ ਹੋਏ ਤਾਂ ਕਦੀ ਨਾ ਡੋਲੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਘਟੀਆ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਵਡਾ ਬਣ ਬਣ ਬਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ: ਰਾਮ ਸਿੰਘ—'ਊਣਾ ਖੜ ਖੜ ਬੋਲੇ । ਭਰਿਆ ਕਦੀ ਨਾ ਡੋਲੇ' । ਉਸਦੇ ਹਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਜੋ ਹੈ, ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੈਂਕੜ ਥਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਊਣੇ ਭਾਂਡੇ ਹੀ ਛਲਕਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਵਡਾ ਬਣ ਬਣ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ: ਸੁਭਦਰਾ ਵਿਚਾਰੀ ਚੁਪ ਸੀ । ਉਹ ਗਿਆਨਵਾਨ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਨਾ ਬੋਲਣਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਸਮਝਿਆ । ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਸੱਸ ਕੌੜੀ ਨੇ ਬੜਾ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਕਾਰਨ ਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਗਾਹਲਾਂ ਕਢੀਆਂ । ਸੁਭਦਰਾ ਦਾ ਸਹੁਰਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਆਦਮੀ ਸੀ । ਕਹਿਣ ਲਗਾ, "ਸੁਭਦਰਾ ਪੁੱਤਰ ! ਤੂੰ ਹੀ ਸਬਰ ਕਰ । ਇਹ ਤਾਂ ਕੁੱਤੀ ਕੁਪੱਤੀ ਹੈ, ਊਣੇ ਭਾਂਡੇ ਹੀ ਛਲਕਦ ਹਨ ।" (ਸੰ:)

'ਊਂਧੈ ਭਾਂਡੈ ਟਿਕੈ ਨਾ ਕੋਇ ॥'

(ਰਹੁ ਗਰੰਥ-ਗਉੜੀ ਗਆਰੇਰੀ)

ਭਾਵ:— ਅਮੱਡ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਪੋਂਹਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਦ ਤੋੜੀ ਇਹ ਸਿਧਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਸ ਨੇ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸਿਖਣੀ । 'ਊਂਧੈ ਭਾਂਡੈ ਟਿਕੈ ਨਾ ਕੋਇ ।' (ਸੰਗ੍)

ਓ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿਬੇੜ ਤੈਨੂੰ ਹੋਰ ਨਾਲ ਕੀ, ਓ ਤੂੰ ਗਠੜੀ ਸੰਭਾਲ ਤੈਨੂੰ ਚੋਰ ਨਾਲ ਕੀ ?

ਭਾਵ:— ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨਾਲ ਮਤਲਬ ਰਖ । ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕੈਦੋ—ਅਸਾਂ ਆਪਣੇ ਨਸ਼ੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਮਤਲਬ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਏ । ਅਖੇ

ਆਪਣੀ ਨਿਬੇੜੇ ਤੈਨੂੰ ਹੋਰ ਨਾਲ ਕੀ ਕਿ ਤੂੰ ਗਠੜੀ ਸੰਭਾਲ ਤੈਨੂੰ ਚੋਰ ਨਾਲ ਕੀ ?

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ : ਸ਼ਰਫ਼)

ਓਹ ਇਕੋ ਆਵੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਹਨ । ਜਾਂ **ਓਹ ਇਕੋ ਸੰਨ ਦੇ ਚੋਰ ਹਨ ।** ਜਾਂ **ਓਹ ਇਕੋ ਥੈਲੀ ਦੇ ਚੱਟੇ ਵੱਟੇ ਹਨ ।**

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਟੋਲੇ ਜਾਂ ਜੱਥੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵਿਚੋਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਕੀ ਚਰਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੀ ਉਸਦੇ ਮਿੱਤਰ ਸਭੇ ਇਕੋ ਆਵੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਹਨ । ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖੇਗੇ ? (ਸੰਗ੍)

ਓਹ ਕੀ ਦੇਊ ਮਾਧੋ, ਜਿਨ ਪਿੰਨ ਗਲੋਲਾ ਖਾਧੋ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੇ ਮਨੁਖ ਪਾਸੋਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਉੱਚੀ ਆਸ ਰਖੇ ਜਿਹੜਾ ਦੂਜਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗ ਪਿੰਨ ਕੇ ਆਪਣਾ ਝਟ ਟਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਜੋ—ਉਹ ਕੀ ਕਰੇਗਾ ਸਹਾਇਤਾ ਕਿਸੇ ਦੀ, ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਉਹ ਤਾਂ ਮਰ ਮਰ ਕੇ ਝਟ ਲੰਘਾਉਂਦਾ ਹੈ । 'ਉਹ ਕੀ ਦੇਊ ਮਾਧੋ, ਜਿਨ ਪਿੰਨ ਗਲੋਲਾ ਖਾਧੋ' । (ਸੰਗ੍)

ਓਹਦਾ ਸਿਰ, ਉਸੇ ਦੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਉਸਦੇ ਆਪਣੀ ਹੱਥੀਂ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੁਹਾਥੋਂ ਹੀ ਰੁਪਇਆ ਲੈ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਂ ਤੇ ਠੇਕਾ ਲਿਆ ਸੀ । ਜੇ ਇਸ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ? ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਹੀ ਜੁੱਤੀਆਂ ਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਹੀ ਸਿਰ । (ਸੰਗ੍)

ਓਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਰੀਕਾ ਕਾਹਦਾ, ਰੱਬ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਨੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਹਾਰ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਦੁਖ-ਰੋਣੀ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਕਰੇ, ਤਦ ਤਸਲੀ ਦੇਣ ਲਈ ਦੂਜਾ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤ:— ਮਾਲਵਿੰਦਰ—ਅਜ ਕਲ ਉਸਦੀ ਗੁੱਡੀ ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਏ, ਜੋ ਚਾਹੇ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਓਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਰੀਕਾ ਕਾਹਦਾ, ਰਬ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਨੇ । (ਸੰਗ੍)

(ਓਹੀ) ਮੁੰਨੀ ਦੇ ਦੋ ਕਪੜੇ, ਸੁੱਥਣ ਨਾੜਾ ਹੱਥ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ, ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਗ਼ਮੀ, ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਾ ਜਾਪੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਹ ਜਦ ਕਲਰਕ ਸੀ, ਤਾਂ ਭੀ ਉਹਦਾ ਇਹੋ ਖੁਥੜ ਜਿਹਾ ਹਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਜੋ ਅਫ਼ਸਰੀ ਮਿਲ ਗਈ ਸੂ ਤਾਂ ਭੀ ਓਹੋ 'ਮੁਨੀ ਦੇ ਦੋ ਕਪੜੇ, ਸੁੱਥਣ ਨਾਲਾ ਹੱਥ ।' (ਸੰਗ੍)

ਓਹੀ ਲਾਹ, ਜਿਹੜਾ ਪੇਟ ਗਰਾਹ ।

ਭਾਵ:— ਜੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਜੋ ਚੀਜ਼ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਵੇ, ਓਹੀ ਠੀਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਸਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ 'ਉਹੀ ਲਾਹ, ਜਿਹੜਾ ਪੇਟ ਗਰਾਹ' । ਸਾਨੂੰ ਕੀ, ਦੂਜਿਆਂ ਕੋਲ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਧਨ ਹੋਵੇ । (ਸੰ)

ਓਹੀਓ ਮਿੱਠਾ ਜਿਹੜਾ ਬੁਲਾ ਨਾ ਡਿੱਠਾ । ਵੇਖੋ : ਵਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਰਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ ।

ਭਾਵ — ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਇਕ ਮਾੜੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਉਸ ਦੇ ਵਾਕਫ਼ਕਾਰ ਅਗੇ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਹ ਅਗੋਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਈ ਸਜਣ ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਪਏ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਇਕ ਵਾਕਫ਼ਕਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਭਾਈ ਛਡੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ 'ਓਹੀਓ ਮਿੱਠਾ ਜਿਹੜਾ ਬੁਲਾ ਨਾ ਡਿੱਠਾ ।' (ਸੰਗ੍)

ਓਹੋ ਤੁਣਤੁਣੀ, ਓਹੀਓ ਰਾਗ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਓਹੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਵਰਜਿਆ ਜਾਵੇ,

ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਵੇਰਾ ਵਰਜਿਆ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ 'ਓਹੀ ਤੁਣਤੁਣੀ ਤੇ ਓਹੀ ਰਾਗਾ' ਹੈ । ਉਨਾਂ ਹੀ ਕੁਲਖਣਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਅੱਧੀ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤਕ ਘਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਓਛੀ ਪੂੰਜੀ ਖਸਮਾਂ ਖਾਈ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਥੋੜੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵਪਾਰੀ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਦੁਕਾਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਾ ਬੈਠਾ, ਪਰ 'ਓਛੀ ਪੂੰਜੀ ਖਸਮਾਂ ਖਾਈ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ । ਨਫਾ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਮੂਲ ਤੋਂ ਵੀ ਹਥ ਧੋਣੇ ਪਏ । (ਸੰਗ੍)

ਓੜਕ ਬੱਚਾ ਮੂਲਿਆ ! ਤੂੰ ਹੱਟੀ ਬਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਨਵੇਂ ਅਰੰਭੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਅਸਫਲ ਹੋ, ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਵਾਲਾ ਜਾਂ ਪੁਰਾਣਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਦ ਚੌਧਰੀ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਵਾਹੀ ਦਾ ਕੰਮ ਛਡ ਕੇ ਨੌਕਰੀ ਨੂੰ ਚਲਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ 'ਓੜਕ ਬੱਚਾ ਮੂਲਿਆ ਤੂੰ ਹੱਟੀ ਬਹਿਣਾ', ਸੋ ਉਹੀ ਗਲ ਹੋਈ ਹੈ, ਭੋਂ ਚੋਂ ਕੇ ਮੁੜ ਘਰ ਆ ਵੜਿਆ ਹੈ । (ਸੰ)

ਉਂਗਲ ਉਂਗਲ ਨੇੜੇ, ਚੱਪਾ ਚੱਪਾ ਦੂਰ । ਜਾਂ

ਉਂਗਲ ਉਂਗਲ ਵੇਰਵਾ, ਚੱਪੇ ਚੱਪੇ ਵਿੱਥ ।

ਭਾਵ:— ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਥਾਂ ਰਤੀ ਵੀ ਦੂਰ ਹੋਣ, ਉਥੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਫ਼ਰਕ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਾਕਾ ਸਿੰਘ—ਗਲ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਨਾਂ ਮਾਤਰ ਹੀ ਫ਼ਰਕ ਹੈ, ਪਰ ਤਾਇਆ ਜੀ ਸਚੇ ਹਨ, 'ਉਂਗਲ ਉਂਗਲ ਵੇਰਵਾ, ਚਪੇ ਚਪੇ ਵਿੱਥ' ਭਾਵੇਂ ਮਾਮੂਲੀ ਹੀ ਸਹੀ, ਪਰ ਫ਼ਰਕ ਪੈਣ ਦਾ ਡਰ ਤਾਂ ਹੈ ਨਾ । (ਸੰਗ੍)

ਉਂਗਲੀ ਫੜ, ਪੋਂਚਾ ਫੜਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਤੇ ਦੂਣੀ ਮਦਦ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਉਂਗਲੀ ਫੜੀ, ਤੁਸਾਂ ਪੋਂਚਾ ਫੜ ਲਿਆ । ਸਜਣ ਜੇ ਬਾਂਹ ਦਏ, ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਨਹੀਂ ਨਿਗਲ ਲਈਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਉਂਗਲ ਵੱਢੀ, ਚੀਚੀ ਵੱਢੀ, ਸਾਡੇ ਸਾਥੀ ਹੋਰ ਰਲੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਔਖੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਸਾਥੀ ਮਿਲ ਜਾਣ, ਤਦ ਉਹ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਚਰਸੀ ਨੂੰ ਚਰਸੀ ਮਿਲੇ, ਭੰਗੀ ਨੂੰ ਭੰਗੀ । ਮਿਲਦੀ ਏ ਚੀਜ਼ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਓਹੀ ਜਿਹੜੀ ਦਿਲ ਨੇ ਸੀ ਮੰਗੀ । ਉਂਗਲ ਵੱਢੀ, ਚੀਚੀ ਵੱਢੀ, ਸਾਡੇ ਸਾਥੀ ਹੋਰ ਰਲੇ । ਸਾਨੂੰ ਹੁਣ ਕਾਹਦਾ ਗ਼ਮ ਏ ? (ਸੰਗ੍)

ਅ

ਅਉਸਰ ਚੁਕਾ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵੈ ।

ਭਾਵ:— ਬੀਤ ਚੁਕਾ ਸਮਾਂ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤ੍ਰਿਹੁ ਜੁਗਾਂ ਕੇ ਕਰਮ ਕਰ ਜਨਮ ਮਰਨ ਮੈਸਾ ਨਾ ਚੁਕਾਵੈ । ਫਿਰ ਕਲਿਜੁਗ ਅੰਦਰ ਦੇਹ ਧਰ ਕਰਮਾਂ ਅੰਦਰ ਫੇਰ ਫਸਾਵੈ । ਅਉਸਰ ਚੁੱਕਾ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵੈ ।

(ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧)

'ਅਉਰ ਮੁਏ ਕਿਆ ਰੋਈਐ ਜਉ ਆਪਾ ਥਿਰ ਨ ਰਹਾਇ ॥'

ਭਾਵ:— ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਰਨ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਰੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਆਪ ਵੀ ਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— 'ਅਉਰ ਮੁਏ ਕਿਆ ਰੋਈਐ ਜਉ ਆਪਾ ਥਿਰ ਨਾ ਰਹਾਇ ॥ ਜੋ ਉਪਜੈ ਸੋ ਬਿਨਸਿ ਹੈ ਦੁਖੁ ਕਰਿ ਰੋਵੈ ਬਲਾਇ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ :ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਅਸਮਾਨ ਕਤੂਰੇ ਭੌਂਕਦੇ ਨੇ। ਜਾਂ ਅਸਮਾਨ ਕਤੂਰੇ ਭੌਂਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ:— ਜਿਸ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਹੈਂਕੜ ਨਾਲ ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਰਹੇ, ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਨੰਬਰਦਾਰ : ਓਏ ਕਰਮੂੰ ! ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੈਂਕੜ ਵਿਚ ਨਾ ਰਿਹਾ ਕਰ। ਹਰ ਗੱਲ ਦੀ ਅੱਤ ਮਾੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਨਾ ਛਡੀ ਜਾ। ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਕਤੂਰੇ ਭੌਂਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦੇ। (ਸੰ)

ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਥੁੱਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ। ਜਾਂ ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਥੁੱਕਿਆ ਆਪਣੇ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਏ। ਵੇਖੋ : ਚੰਨ ਦਾ ਥੁੱਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਂ ਗੁਣਵਾਨ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਊਜਾਂ ਪਿਆ ਲਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਧਾ ਰਾਮ ਜੀ ! ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ। ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਥੁੱਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਝ ਹਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਆਪਣਾ ਹੀ ਹੌਛਾ-ਪਨ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗਾ, ਖਜੂਰ ਤੇ ਅਟਕਿਆ (ਅੜਿਆ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਇਕ ਬਿਪਤਾ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅਜੇ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਕਤਲ ਦੇ ਮੁਕਦਮੇ ਵਿਚੋਂ ਬਰੀ ਹੋਇਆ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹਦੇ ਵਡੇ ਭਰਾ ਦੀ ਚਾਣਚਕ ਮੌਤ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਘਰ ਦੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਉਹਦੇ ਉਤੇ ਆ ਪਈ। ਵਿਚਾਰਾ ਇਕ ਬਿਪਤਾ ਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਦੂਜੀ ਬਿਪਤਾ ਸਿਰ ਤੇ ਆ ਪਈ। ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿਗਾ ਖਜੂਰ ਤੇ ਅੜਿਆ। (ਸੰ:)

ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗੀ, ਭੂੰ ਭੜਿੱਚੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੀਵੀਂ ਥਾਂ ਉਤੇ ਲਗ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਰੀ ਚੰਦ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਅਫ਼ਸਰ ਸੀ। ਵੇਖੋ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਰੋਜ਼, ਇਕ ਮੁਕੱਦਮਾ ਬਣਨ ਨਾਲ ਨੌਕਰੀ ਭੀ ਗਈ ਤੇ ਧਨ ਭੀ। ਅਜ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ 'ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗੀ, ਭੂੰ ਭੜਿੱਚੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣੀ ਹੈ।

ਅਸਮਾਨੋਂ ਟਾਕੀ ਲਾਵੇ ਤੇ ਲਾਹਵੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਬੜਾ ਹੀ ਚਲਾਕ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੰਤੇ ਦੀ ਧੀ ਚਲਾਕੜੀ ਜਿਹੀ ਸੀ 'ਅਸਮਾਨੋਂ ਟਾਕੀ ਲਾਵੇ ਤੇ ਲਾਹਵੇ' ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਵੀ ਨਾ ਲਗੇ।

(ਅਦਬੀ ਅਫ਼ਸਾਨੇ—ਜੋ: ਫ਼ਜ਼ਲਦੀਨ)

ਅਸਾਂ ਪਾੜਿਆ, ਤੁਸੀਂ ਸੀਓ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜੇ ਤਾਂ ਆਪ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਸੰਵਾਰਨ ਲਈ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਖੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਪਿਉ ਮਾਂ ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਸਹਿਤੀ, ਲਜਾ ਤੋਂ ਗਲ ਹੋਈ। ਪਾੜਿਆ ਅਸਾਂ, ਸੀਆ ਜਿਉ ਜਾਣੈ, ਸਾਡਾ ਹੋਰ ਨਾ ਕੋਈ ॥ (ਹੀਰ ਦਮੋਦਰ)

ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਚੀਮੇ ਚੱਠੇ, ਖਾਉਣ ਨੂੰ ਵਖ ਵਖ, ਲੜਨ ਨੂੰ ਇਕਠੇ।

ਭਾਵ:— ਚੀਮਿਆਂ ਤੇ ਚੱਠਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਾਤਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਓ ਦਸਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਵਖੋ ਵਖ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਔਕੜ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ:— ਚੌਧਰੀ—ਇਹ ਚਾਰ ਭਰਾ ਵੀ ਅਨੋਖੇ ਸੁਭਾ ਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵਲ ਵੀ ਉਂਗਲ ਕਰੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਉਂਝੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਤਕ ਵੀ ਨਾ, ਅਖੇ 'ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਚੀਮੇ ਚੱਠੇ, ਖਾਣ ਨੂੰ ਵਖ ਵਖ, ਲੜਨ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ। (ਸੰਗ੍)

ਅਸੀ ਖਤੇ ਬਹੁਤ ਕਮਾਵਦੇ।

ਭਾਵ:— ਅਸੀਂ ਬੇਅੰਤ ਭੁੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਵਰਤੋਂ:-- 'ਅਸੀ ਖਤੇ ਬਹੁਤੁ ਕਮਾਵਦੇ ਅੰਤ ਨਾ ਪਾਰਾਵਾਰੁ ॥ ਹਰਿ ਕਿਰਪਾ ਕਰਿਕੈ ਬਖਸਿ ਲੈਹੁ ਹਉ ਪਾਪੀ ਵਡ ਗੁਨਹਗਾਰੁ ॥ ਹਰਿ ਜੀਉ ਲੇਖੈ ਵਾਰ ਨਾ ਆਵਈ ਤੂੰ ਬਖਸਿ ਮਿਲਾਵਣਹਾਰੁ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਸਲੋਕ ਮ: ੩

ਅਸੀਂ ਚਲਦੇ ਭਲੇ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਵਸਦੇ ਭਲੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਆਸ ਰਖਕੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਹ ਅਗੋਂ ਔਕੜਾਂ ਦਸੇ ਤਾਂ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ ਅੱਕ ਕੇ ਟੁਰਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਂਝਾ—ਨਾਥ ਜੀ! ਪਿਆਰੀ ਹੀਰ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅਖਾਂ ਦਾ ਸੁਰਮਾਂ ਜੇ; ਉਹਨੂੰ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਅੱਖੀਆਂ ਨੇ ਕਦੰਤ ਨਹੀਂ ਜੇ ਰਹਿਣਾ। ਜੇਕਰ ਮੇਰੀ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਉ, ਤਾਂ ਤੇ ਤੁਸਾਡਾ ਜੋਗ ਮੈਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਹ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁੰਦਰਾਂ ਲਾਹ ਲਓ ਤੇ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਬਤ ਸਬੂਤ ਕਰ ਦਿਉ। ਅਸੀਂ ਚਲਦੇ ਭਲੇ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਵਸਦੇ ਭਲੇ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਅਸੂ ਮਾਹ ਨਿਰਾਲੇ, ਦਿਨੇ ਧੁੱਪ ਤੇ ਰਾਤੀ ਪਾਲੇ।

ਭਾਵ:— ਅਸੂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਰਾਤ ਦਿਨ ਦੀ ਗਰਮੀ ਵਿਚ ਬੜਾ ਫ਼ਰਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਿਨ ਨੂੰ ਧੁੱਪ ਚੰਗੀ ਕੜਕਵੀਂ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਠੰਡ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਿਤ ਬਦਲਦੇ ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸੁਭਾ ਹੈ ਚੰਦਰਕਾਂਤਾ ਦਾ ਵੀ। ਅਖੇ ਅਸੂ ਮਾਹ ਨਿਰਾਲੇ, ਦਿਨੇ ਧੁੱਪਾਂ ਤੇ ਰਾਤੀ ਪਾਲੇ। ਕਦੀ ਹੰਸੂ ਹੰਸੂ ਕਰਦੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਕਦੀ ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਾਂਦੀ। (ਸੰ)

ਅਸ਼ਰਫ਼ੀਆਂ ਦੀ ਲੁੱਟ, ਕੋਲਿਆਂ ਤੇ ਮੁਹਰ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਭੈੜੀਆਂ ਤੇ ਨਿਕਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਸੰਭਾਲ ਕਰੇ, ਪਰ ਚੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਲੁਟਾਈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮ ਦਿੱਤੀ—ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੀ ਕਹਿਣਾ? "ਅਸ਼ਰਫ਼ੀਆਂ ਦੀ ਲੁੱਟ, ਕੋਲਿਆਂ ਤੇ ਮੁਹਰ" ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ। ਕਪੜੇ ਪਾਟੇ ਹੋਇ ਰਖਣੇ ਤੇ ਰਾਤੀਂ ਸ਼ਰਾਬ ਕਬਾਬ ਉਡਾਣੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਹਿਮਕ ਭੋਲਾ ਆਖੀਐ, ਸਭ ਗੱਲ ਅਪੁੱਠੀ।

ਭਾਵ:— ਮੂਰਖ ਦੀ ਹਰ ਗੱਲ ਪੁੱਠੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:—

ਜਲਿਆ, ਠੰਡੇ ਗਈ ਨੋਂ ਆਈ ਤੇ ਉਠੀ।
ਅਹਿਮਕ ਭੋਲਾ ਆਖੀਐ ਸਭ ਗਲ ਉਪਠੀ।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਹਿਮਕ ਕਪੇ ਆਪਣਾ ਪੈਰ।

ਭਾਵ:— ਮੂਰਖ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਪ ਹੀ ਬੇਸਮਝੀ ਨਾਲ ਵਿਗਾੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਨੂਰਾਂ— ਮੀਆਂ ਜੀ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਅਹਿਮਕਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣਾ ਪੈਰ ਹੀ ਕਪ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਵਾਰ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਕਲ ਤੁਹਾਡੀ ਕੌਣ ਬਾਂਹ ਫੜੇਗਾ? (ਸੰ)

ਅਹਾਰੋਂ ਘਟਿਆ ਉਹ ਭੀ ਗਿਆ। ਵਿਹਾਰੋਂ ਘਟਿਆ ਉਹ ਭੀ ਗਿਆ।

ਭਾਵ:— ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਘਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਵੀ ਮਾੜੀ ਗਲ ਹੈ ਜੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵਪਾਰ ਘਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਵੀ ਮਾੜੀ ਗਲ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬਾਊ ਜੀ! 'ਅਹਾਰੋਂ ਘਟਿਆ ਉਹ ਭੀ ਗਿਆ, ਵਿਹਾਰੋਂ ਘਟਿਆ ਉਹ ਭੀ ਗਿਆ।' ਜੀਵਨ ਜੀਣਾ ਕੋਈ ਸੋਖੀ ਖੇਡ ਨਹੀਂ। ਖੰਡੇ ਦੀ ਧਾਰ ਉਤੇ ਤੁਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਅਹਿਕਰੁ ਕਰੇ ਸੁ ਅਹਿਕਰੁ ਪਾਏ।

ਭਾਵ:— ਕਰਨੀ ਦਾ ਫੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਕੀਤਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਇਹ ਕਲਜੁਗ ਹੈ 'ਅਹਿਕਰੁ ਕਰੇ ਸੁ ਅਹਿਕਰੁ ਪਾਏ, ਇਥੇ ਤਾਂ ਹਥੋ ਹਥ ਨਬੇੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਕ ਬੀਜੇ ਤੇ ਅੰਬ ਖਾਵੇ (ਲੋੜੇ)

ਭਾਵ:— ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕੋਈ ਕੰਮ ਤੇ ਮਾੜਾ ਕਰੇ ਪਰ ਫੱਲ ਚੰਗਾ ਮੰਗੇ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਰਸਤੀ—ਨਿਹਾਲੀ ਸੱਚੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ਕਿ ਕੋਈ ਬੀਜੇ ਤਾਂ ਅੱਕ ਪਰ ਆਸ ਕਰੇ ਅੰਬ ਖਾਉਣ ਦੀ। ਉਹਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਤਾਂ ਵੇਖੋ। ਹਾਲਤ ਓਹਦੀ ਕਿਵੇਂ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ ? (ਸੰਗ੍)

ਅਕਸਰ ਤਾਰੂ ਹੀ ਡੁਬਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ:— ਜੋ ਵਡੇ ਖਤਰੇ ਸਹੇੜਦੇ ਹਨ, ਓਹੀਓ ਹੀ ਦੁੱਖ ਪਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭਰਾ ਜੀ, ਅਕਸਰ ਤਾਰੂ ਹੀ ਡੁੱਬਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਘਰ ਬੈਠਾ ਉਬਾਸੀਆਂ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਓਹਨੂੰ ਕਾਹਦਾ ਖਤਰਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍)

ਅਕਲ ਦਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਤੇ ਗੰਢ ਦਾ ਪੂਰਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਹੋਵੇ ਮੂਰਖ, ਪਰ ਹੋਵੇ ਧਨ ਪਾਤਰ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਾਮ ਸਰਨ ਤੇ ਰੋਸ਼ਨ ਲਾਲ ਦੀ ਜੋੜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਸਦਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਅਕਲ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਤੇ ਗੰਢ ਦੇ ਪੂਰੇ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। (ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਕਲ ਦਾ ਦੀਵਾ ਕਿਚਰਕ ਬਲੇ, ਬਿਰਹੋਂ ਹਨੇਰੀ ਝੁੱਲੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਣ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਦੁਖ ਸਮੇਂ ਅਕਲ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰੂਪੋ—ਭੈਣ ਕੀ ਦਸਾਂ ? ਸਤਵੰਤ ਦੇ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਬਾਵਲਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਅਸਤ ਵਿਅਸਤ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। 'ਅਕਲ ਦਾ ਦੀਵਾ ਕਿਚਰਕ ਬਲੇ, ਬਿਰਹੋਂ ਹਨੇਰੀ ਝੁੱਲੀ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍)

ਅਕਲ ਦੇਂਦਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਟੁਕ ਦੇਂਦਾ ਮੰਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਉਸਤਾਦ ਜਾਂ ਵਡੇਰੇ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਹੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਮਤ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਮ ਦੇਈ—ਪੁਤ, ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਅਗੇ ਮੁੜ ਨਾ ਬੋਲੀਂ। 'ਅਕਲ ਦੇਂਦਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਟੁਕ ਦੇਂਦਾ ਮੰਦਾ'। ਉਹ ਜੋ ਗੁਸੇ ਵੀ ਹੋਏ ਹਨ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਮਤ ਦੇਣ ਲਈ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ। (ਸੰਗ੍)

ਅਕਲ ਵੱਡੀ (ਬੜੀ) ਕਿ ਭੈਂਸ (ਮਹਿੰ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਦ ਬੁਤ ਅਤੇ ਸਿਆਣਪ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਟਾਕਰਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਰੀਰਕ ਬਣਤਰ ਤਾਂ ਦੁਬਲੀ ਪਤਲੀ ਜਿਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੈ ਉਹ ਨਿਰਾ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗੁਥਲਾ, ਰਾਮ ਦੰਦ ਦਾ ਉਸ ਨਾਲ ਕੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸਰੀਰ ਦਾ ਭਾਰਾ ਹੈ, ਅਕਲ ਮੋਟੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੜਨਾ ਭਿੜਨਾ ਐਵੇਂ ਮੁਲ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਅਕਲ ਬੜੀ ਕਿ ਭੈਂਸ'। (ਸੰ)

ਅਕਲ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਭਿਖ ਮੰਗ ਲਈ ਚੰਗੀ, ਤੇ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਨਾਜ ਮਾਣਿਆ ਮੰਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਣ ਤੇ ਦੁਖ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਦਾ ਕੌਰ—ਭਰਾ ਜੀ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਰਜਦੀ ਰਹੀ, ਬਸੰਤੇ ਨਾਲ ਭਿਆਲੀ ਨਾ ਪਾਉ। ਤੁਸੀਂ ਆਖਦੇ ਸੋ, ਬੜਾ ਨਫਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ 'ਅਕਲ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਭਿਖ ਮੰਗ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤੇ ਮੂਰਖਾਂ

ਨਾਲ ਰਾਜ ਮਾਣਿਆ ਮੰਦਾ' ਹੁਣ ਤੁਸਾਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਕੀ ਕਰਤੂਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਕਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਖੂਹ ਖਾਲੀ। ਜਾਂ **ਅਕਲ ਕਿਸ ਖਾਤੇ ਸੁਟੀ ?**

ਭਾਵ:— ਅਕਲ ਬਿਨਾ ਧਨ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਕਲ ਬਿਨਾ ਧਨ ਉਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਵਿਗੜਦਾ ਜਾਪੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੇ ਮੇਰੇ ਰੱਬਾ ! ਸਿਆਣਿਆਂ ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਏ 'ਅਕਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਖੂਹ ਖਾਲੀ'। ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ। ਅਕਲ ਕਿਹੜੇ ਖਾਤੇ ਪਾਈ ਸੂ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦ।)

'ਅਕਲੀ ਸਾਹਿਬੁ ਸੇਵੀਐ ਅਕਲੀ ਪਾਈਐ ਮਾਨ ॥'

ਭਾਵ:— ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਸਮਝ ਨਾਲ ਮਾਲਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਅਕਲ ਨਾਲ ਹੀ ਵਡਿਆਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— "ਅਕਲਿ ਏਹ ਨ ਆਖੀਐ ਅਕਲਿ ਗਵਾਈਐ ਬਾਦਿ ॥ ਅਕਲੀ ਸਾਹਿਬੁ ਸੇਵੀਐ ਅਕਲੀ ਪਾਈਐ ਮਾਨ ॥ ਅਕਲੀ ਪੜਿ ਕੈ ਬੁਝੀਐ ਅਕਲੀ ਕੀਚੈ ਦਾਨੁ ॥ ਨਾਨਕ ਆਖੈ ਰਾਹੁ ਏਹੁ ਹੋਰਿ ਗਲਾਂ ਸੈਤਾਨੁ ॥" (ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਰੰਗ ਵਾਰ ਮਹਲਾ ੧)

ਅੱਕੈ ਕੇਰੀ ਖੱਖੜੀ ਕੋਈ ਅੰਬ ਨਾ ਆਖੈ !

ਭਾਵ:— ਅੱਕ ਦੀ ਖੱਖੜੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅੰਬ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦਾ। ਅਰਥਾਤ ਅਸਲੀ ਚੀਜ਼ ਨਕਲੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਲ ਸਕਦੀ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੁਛਾ ਹੋਇ ਧ੍ਰਿਕੋਨਿਆ ਕਿਉਂ ਵੁੜੀਐ ਦਾਖੈ। ਅੱਕੈ ਕੇਰੀ ਖੱਖੜੀ ਕੋਈ ਅੰਬ ਨਾ ਆਖੈ। (ਵਾਰਾਂ : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅੱਖ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ, ਮਮੀਰੇ ਦਾ ਸੁਰਮਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਚਾਹ ਕਰੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋੜ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੰਸੋ—ਨੀ ਕੋਈ ਚੱਜ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ, ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਉਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਅੱਖੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ, ਮਮੀਰੇ ਦਾ ਸੁਰਮਾ'। ਤੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਕੀ ਹੈ ? ਉਂਜੇ ਵਿਚਾਰੇ ਗਭਰੂ ਦਾ ਸਿਰ ਖਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਖ ਹੈ ਤਾਂ ਲਖ ਹੈ।

ਭਾਵ:— ਅੱਖ ਦੀ ਬਰਕਤ ਜਾਂ ਵਡਿਆਈ ਦਸੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜੈ ਸਿੰਘ—ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਇਹ ਸਚ ਜੇ ਕਿ ਅੱਖ ਹੈ ਤਾਂ ਲਖ ਹੈ। ਅੱਖ ਦੀ ਕੀਮਤ ਦਾ ਪਤਾ ਅੱਖੇ ਵਿਗੜਨ ਨਾਲ ਹੀ ਲਗਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਖ ਟੱਡੀ ਰਹੀ, ਕੱਜਲ ਲੈ ਗਿਆ ਕਾਂ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ ਤੇ ਉਹ ਕੰਮ ਬੇਖਬਰੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਵੇ, ਤੇਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅਖੇ 'ਅੱਖ ਟੱਡੀ ਰਹੀ ਤੇ ਕੱਜਲ ਲੈ ਗਿਆ ਕਾਂ'। ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਠੇਕਾ ਲੈਣ ਲਈ ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਪੁਆ ਕੇ ਠੇਕਾ ਹਰਕਿਸ਼ਨ ਲਾਲ ਨੇ ਲੈ ਲਿਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਖ ਨਾ ਪੂਛ, ਵਹੁਟੀ ਨਗੀਨੇ ਵਰਗੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਰੂਪ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ—ਸਾਡੀ ਲਾਜੋ ਤਾਂ ਐਨੀ ਸੁਹਣੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਕਲ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਬੰਦਾ ਕਹਿ ਉਠਦਾ ਹੈ ਅਖੇ ਅੱਖ ਨਾ ਪੂਛ, ਵਹੁਟੀ ਨਗੀਨੇ ਵਰਗੀ। ਅਸੀਂ ਕਦੀ ਫੇਰ ਉਪਰ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਕਾਂ ਦੁੰਜ ਨਹੀਂ ਮਾਰੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਖਰ ਇਕ ਨਾ ਜਾਣਦਾ, ਨਾਉਂ ਇਲਮਦੀਨ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਲਫ਼ੋਂ ਬੇ ਨਾ ਆਉਂਦੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੱਸੇ ਕਿ ਮੈਂ ਬੜਾ ਵਿਦਵਾਨ ਹਾਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਦੱਸੇ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਹ ਨਿਰਾ ਮਾਧੋ ਦੇ ਮਾਧੋ। ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਹੈ। ਚੌਧਰਪੁਣਾ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ। ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ ਅਖੇ 'ਅੱਖਰ ਇਕ ਨਾ ਜਾਣਦਾ ਨਾਉਂ ਇਲਮਦੀਨ'। (ਸੰ:)

ਅੱਖਰ ਲੇਖ ਦੇ ਲਿਖੇ ਨਾ ਮੁੜਨ ਹਰਗਿਜ਼।

ਭਾਵ:— ਜੋ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਵਰਤੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਅੱਖਰ ਲੇਖ ਦੇ ਲਿਖੇ ਨਾ ਮੁੜਨ ਹਰਗਿਜ਼, ਕਿਉਂ ਹੋਨਾ ਏ ਸਮਝ ਗੁਮਰਾਹ ਕਾਜ਼ੀ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ, ਤੇ ਨਾਂ ਨੈਣ ਸੁਖ।

ਜਾਂ

ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਗਪਾਂ ਬਾਹਲੀਆਂ ਮਾਰੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜ਼ੈਨਾ—ਵਾਹ ਵਾਹ! ਬਰਕਤ ਦੀਆਂ ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਨੇ? ਪੇਕਿਆਂ ਦਾ ਘਰ ਤਾਂ ਅਜ ਕਲ ਇਸ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਏ ਤੇ ਅਗਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਰੰਗ ਲਾਏਗੀ। ਅੱਖੀਓਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

(ਨਵਾਬ ਖ਼ਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਅੱਖੀਂ ਸੁਖ, ਕਲੇਜੇ ਠੰਡ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਤਿ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਧਨਾਢ ਖਤਰੀ ਹਰਜਸ ਜੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਪੱਤਨੀ ਮਾਈ ਸਭਰਾਈ, ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਖੋਜੀ ਨੂੰ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਦੈਵੀ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ 'ਅੱਖੀਂ ਸੁਖ, ਕਲੇਜੇ ਠੰਡ' ਪੈ ਗਈ।

(ਬਾਬਾ ਨੋਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

'ਅਖੀ ਸੂਤਕੁ ਵੇਖਣਾ ਪਰਤ੍ਰਿਅ ਪਰਧਨ ਰੂਪੁ।' (ਗੁਰਬਾਣੀ)

ਭਾਵ:— ਪਰਾਈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਤੇ ਪਰਾਏ ਧਨ ਨੂੰ ਭੈੜੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ ਅੱਖੀਆਂ ਦਾ ਸੂਤਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:—

"ਮਨ ਕਾ ਸੂਤਕੁ ਲੋਭੁ ਹੈ ਜਿਹਵਾ ਸੂਤਕੁ ਕੂੜ॥
ਅਖੀ ਸੂਤਕੁ ਵੇਖਣਾ ਪਰ ਤ੍ਰਿਅ ਪਰਧਨ ਰੂਪ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਅੱਖੀਂ ਕੱਜਲਾ ਤੇ ਸੋਹਰੇ ਦਾ ਸੋਗ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦੁਖ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਸੋਗ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਰਸਤੀ—ਸ਼ੀਲਾ ਨੂੰ ਕਾਹਦਾ ਸੋਗ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਸ਼ੁਕਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹਦਾ ਪਤੀ ਮਰ ਗਿਆ 'ਅੱਖੀਂ ਕੱਜਲਾ ਤੇ ਸੋਹਰੇ ਦਾ ਸੋਗ'। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਵੇਖੋ, ਲਟਾਕੋ ਬਣੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਪੁੱਛੋ ਤਾਂ ਆਖਦੀ ਹੈ, ਪਤੀ ਦੇ ਹਾਵੇ ਨੇ ਮਾਰ ਛਡਿਆ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੱਖੀਂ ਘੱਟਾ ਤੇ ਮੂੰਹ ਗੱਟਾ (ਡੱਟਾ, ਵੱਟਾ)

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਦੁਖੀ ਹੋ ਬਦਅਸੀਸ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸ ਦਾ ਵਾਲ ਵਿੰਗਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਮੇਰੇ ਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲੰਕ ਨਾ ਲਗੇ। ਇਸ ਚੰਦਰੇ ਵੈਰੀ ਦੀ 'ਅੱਖੀਂ ਘੱਟਾ ਤੇ ਮੂੰਹ ਗੱਟਾ' ਹੀ ਰਹੇ।

(ਕੌਮੀ ਪਰਵਾਨਾ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ)

ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਤੇ ਕੁੱਛੜ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ ਤੇ ਉਹ ਸ਼ੇਖੀ ਮਾਰੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਉਸ ਨਾਲ ਬੜਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਵੇਖਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤੇ ਓਹ ਟਾਹਰਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਉਹ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਕਰਵਾ ਸਕਦੀ ਹਾਂ। ਅਖੇ 'ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਤੇ ਕੁਛੜ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ'। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਖੀਂ ਦਿਸੇ ਨਾ, ਨਾਉਂ ਚਿਰਾਗੋ।
ਭਾਵ ਤੇ ਵਰਤੋਂ :—

(ਵੇਖੋ : ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ)

ਅੱਖੀਂ ਦੇਖ ਮੱਖੀ ਨਿਗਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਜਾਂ
ਅੱਖੀਂ ਦੇਖ ਮੋਹਰਾ ਖਾਧਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਵੇਖ ਕੇ ਸਹਾਰ ਨਾ ਸਕੇ ਤੇ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵੇ ਤਦ ਅਗੋਂ ਉਹ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਾਕਾ ਜੀ! ਪਿੱਠ ਪਿਛੇ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਕਰੋ। ਪਰ 'ਅੱਖੀਂ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਥੋਂ ਮੱਖੀ ਨਹੀਂ ਨਿਗਲੀ ਜਾਂਦੀ'। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੀ ਜੁਆਰੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦਿਆਂਗਾ। (ਸੰਗ੍)

'ਅਖੀ ਤ ਮੀਟਹਿ ਨਾਕ ਪਕੜਹਿ ਠਗਣ ਕਉ ਸੰਸਾਰੁ ।।'

ਭਾਵ:— ਪਖੰਡੀ ਲੋਕ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਨਕ ਪਕੜੀ ਕੇ ਸਮਾਧੀ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਲਈ।

ਵਰਤੋਂ:— "ਕਲ ਮਹਿ ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਸਾਰੁ ।। ਅਖੀ ਤ ਮੀਟਹਿ ਨਾਕੁ ਪਕੜਹਿ ਠਗਣ ਕਉ ਸੰਸਾਰ।।" (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੧)

ਅੱਖੀਓਂ ਦੂਰ ਸੋ ਦਿਲੋਂ ਦੂਰ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਦੂਰ ਰਿਹਾਂ ਪਿਆਰ ਘਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਗੁਰਨਾਮ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਿਆਂ ਅਜ ਪੂਰੇ ਛੀ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਕੋਈ ਖਤ ਪਤਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕੋਈ ਸੁਖ ਸੁਨੇਹਾ ਨਹੀਂ। ਮਾਂ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਸਾਲ ਤਾਂ ਬੜੀ ਤੜਫੀ, ਪਰ ਹੁਣ 'ਅੱਖੀਓਂ ਦੂਰ ਤੇ ਦਿਲੋਂ ਦੂਰ' ਵਾਲਾ ਦਿਲ ਬਣਾ ਕੇ ਸਬਰ ਕਰ ਕੇ ਬੈਠ ਗਈ ਹੈ। (ਸੰ)

ਅੱਖੀਆਂ ਨਾਲ ਫੁਲ ਨਾ ਡਿੱਠਾ ਤੇ ਨਾਂ 'ਗੁਲ-ਬੀਬੀ'

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਤੇ ਦਸੇ ਕੁਝ ਹੋਰ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਤਾਰੋ—ਜਸੋ ਰਾਣੀ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਨੀ ਹੋਈ। 'ਅੱਖੀਆਂ ਨਾਲ ਫੁਲ ਨਾ ਡਿੱਠਾ ਤੇ ਨਾਂ ਗੁਲਾਬ-ਬੀਬੀ', ਜੋ ਉਹ ਹੈ ਉਹ ਤੁਹਾਥੋਂ ਗੁਝੀ ਨਹੀਂ। ਉਪਰੋਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ, ਬਣ ਬਣ ਬਹੇ। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ, ਪਹਾੜ ਉਹਲੇ। ਜਾਂ
ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ, ਪਈ ਭੜੋਲੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਮਿਲੇ ਗਿਲੇ ਨਾ, ਤਦ ਵਿਸਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੇਜਵੰਤ ਕੌਰ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆਂ ਢੇਰ ਚਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਭੁਲ ਜਾਣੀ ਕੋਈ ਵਡੀ ਗਲ ਨਹੀਂ 'ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ, ਪਈ ਭੜੋਲੋਂ'। ਗਿਆਂ ਮੋਇਆਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗ ਅੱਗ ਕਿਹਾਂ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਸੜਦਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਨਾਂ ਲੈਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੋਹਣੀ—ਨੀ ਸ਼ੀਲਾ! ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੁਰਕੀਆਂ, ਮੁਰਕੀਆਂ ਮੂੰਹ ਤੇ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਮੁਰਕੀਆਂ ਤੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਪੈ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀਆਂ। 'ਅੱਗ ਅੱਗ ਕਿਹਾਂ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਸੜਦਾ', ਨਾ ਖੰਡ ਖੰਡ ਕਿਹਾਂ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਤਕ ਮਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਤੇ

ਨਾ ਲਿਆਏਂਗੀ, ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ । (ਸੈ)

ਅੱਗ ਖਾਊਂ, ਅੰਗਿਆਰ ਹਗੂੰ ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਫੱਲ ਮਿਲੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਜਿਹੜਾ 'ਅੱਗ ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅੰਗਿਆਰ ਹਗਦਾ ਹੈ' ਨਿਤ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰ ਬਹਿਣਾ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਪੁਲਸ ਨੇ ਫੜਨਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੈ)

ਅੱਗ ਤੇ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆਂ ਕੀ ਚਿਰ ਲਗਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ:— ਅੱਗ ਤੇ ਲੜਾਈ ਛੇਤੀ ਹੀ ਭੁਖ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹਰਬੰਸ ਕੌਰ—ਚਾਚੀ ! ਤੂੰ ਹੀ ਧੀਰਜ ਕਰਿਆ ਕਰ । 'ਅੱਗ ਤੇ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆਂ ਕੀ ਚਿਰ ਲਗਦਾ ਏ' । ਜੇ ਤੂੰ ਧੀਰਜ ਕਰਿਆ ਕਰੇਂ, ਤਾਂ ਕਾਕਾ ਆਪੇ ਬੋਲ ਕੇ ਚੁਪ ਹੋ ਜਾਊ । (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗ ਦੀ ਸੜੀ, ਟਿਟਾਣੇ ਕੋਲੋਂ ਡਰਦੀ ਹੈ । ਜਾਂ
ਅੱਗ ਦਾ ਡਰਿਆ (ਦੱਧਾ), ਟਟਹਿਣਿਆਂ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅੱਗੇ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਔਖਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੁੜ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ—ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਏ ? 'ਅੱਗ ਦੀ ਸੜੀ ਟਿਟਾਣੇ ਕੋਲੋਂ ਡਰਦੀ ਹੈ' । ਉਸ ਨੇ ਅੱਗੇ ਇਹਦੇ ਹਥੋਂ ਦੁਖ ਜੂ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਹਰ ਗਲ ਤੋਂ ਡਰੇ ਕਿਉਂ ਨਾ । (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗ ਦੇਣ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਸਰਬੰਧੀ ਲੰਬੂ ਲਾਣ (ਮੁਰਦਾ ਫੂਕਣ) ਜੋਗਾ ਵੀ ਨਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰੂਪ ਲਾਲ—ਪਰ ਫੇਰ ਬਨੀ ਹੋਇਆ ਤੇ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਹੁਣ ਤਾਂ 'ਅੱਗ ਦੇਣ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ' ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਅੱਗ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬੁਝਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਸੰਤਰ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ:— ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਜਿਸ ਗਲੋਂ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਗਲ ਪਰਾਏ ਘਰ ਲਈ ਚੰਗੀ ਲਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਾਡੇ ਘਰ ਲਗੇ ਤਾਂ ਬਸੰਤਰ, ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਲਗੇ ਤਾਂ ਅੱਗ । 'ਅੱਗ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬੁਝਾਉ ਤੇ ਬਸੰਤਰ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰੋ' । ਵਾਹ ਬਈ ਵਾਹ ਹਮਦਰਦੀ ਏ ਸਾਡੇ ਨਾਲ । (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗ ਬਿਨਾ ਧੂੰਆਂ ਨਾ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ:— ਕਾਰਨ ਬਿਨਾ ਕਾਜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸੁਰਸਤੀ—ਬੇਬੇ ਜੀ ! ਇਹ ਗਲ ਸਚੀ ਹੈ ਕਿ ਰੁਕਮਣੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਜੀਜਾ ਜੀ ਰੁਸੇ ਹੋ ਗਏ ਨੇ, ਵੇਖੋ ਨਾ 'ਅਗ ਬਿਨਾ ਧੂੰਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ' । (ਸੰਗ੍)

ਅਗ ਲਗਿਆਂ ਝੁਹ ਪੁਟੇ । ਜਾਂ
ਅੱਗ ਲਗਿਆਂ, ਮੀਂਹ ਕਿਥੇ ?

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਤਬਾਹ ਹੋਣ ਲਗੇ ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੋਚੇ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਂ ਜੀ ! 'ਅੱਗ ਲਗਿਆਂ ਵੀ ਕਦੀਂ ਖੂਹ ਪੁਟੇ' ਕੰਮ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ? ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਤੇ ਰਹੇ ਸੀ ? ਹੁਣ ਆ ਬਲੀ ਤੇ ਚੀਕਦੇ ਹੋ ? (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਮਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਭਾ ਕੌਣ ਪੁਛਦਾ ਏ ?

ਭਾਵ:— ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਗੜ ਬੜ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਏ, ਵਿਚਾਰ ਕੌਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਵੇਲਾ ਟਪਾਣ ਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਏ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਸ—ਮਹਾਰਾਜ, ਪੁਛਣਾ ਸੁਖ ਵੇਲੇ, ਦੁਖ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਹਫੜਾ ਤਫੜੀ ਹੁੰਦੀ ਏ । 'ਅੱਗ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਮਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਭਾ ਕੌਣ ਪੁਛਦਾ ਏ ?'

(ਖੇਡਣ ਦੇ ਦਿਨ ਚਾਰ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗ ਲਗੀ, ਕੁਤੇ ਨਿਆਈਂ ।

ਭਾਵ:— ਦੁਖ ਵਿਚ ਹੋਰ ਦੁਖ ਆ ਪੈਣੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਸੀ—ਚਾਚੀ ਜੀ ! ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹਾਂ, ਉਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਆ ਗਈ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਅੱਗ ਲਗੀ, ਕੁਤੇ ਨਿਆਈਂ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣ ਰਹੀ ਹੈ, ਦਸੋ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗ ਲਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖ ।

ਭਾਵ:— ਘਰ ਵਿਚ ਫੁਟ ਪਵਾ ਘਰ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੁਹਾਡਾ ਮਤਲਬ ਸਿਵਾਏ ਇਸ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿ ਇਸ ਘਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖੋ ।

(ਜੀਵਨ ਸੰਗਰਾਮ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗ ਲੈਣ ਆਈ ਤੇ ਘਰ ਵਾਲੀ (ਘਰ ਦੀ ਮਾਲਕ) ਬਣ ਬੈਠੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਜਾਂ ਥਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰੇ ਤੇ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਵੇਖ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਜੱਫਾ ਮਾਰਨ ਦੀ ਕਰੇ ।

(੨) ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਸਾਧਾਰਨ ਕੰਮ ਲਈ ਜਾਵੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਕੰਮ ਕਢ ਲੈ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:—

ਅੱਗ ਲੈਣ ਆਈ ਘਰ ਸਾਂਭਿਓ ਈ,
ਏਹ ਤੇਰਾ ਸੀ, ਵੀਰ ਨਾ ਭਾਈਆਂ ਦਾ ।
ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਾਰ ਹੀ ਵਗੇ ਹੀਰੇ,
ਜਿਹਾ ਖੋਹਿਆ ਈ ਦੇਵਰ ਭਰਜਾਈਆਂ ਦਾ ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਅਗਲੀ ਲੈਣ ਗਿਆ, ਪਿਛਲੀ ਕੁੱਤਾ ਲੈ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਹਥ ਆਇਆ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਦੇ ਮਗਰ ਨੱਸੇ ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਵੀ ਗਵਾ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ—ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਤੂੰ ਅਨੋਖਾ ਜਿਹਾ ਪੁਰਸ਼ ਏਂ, ਤੂੰ ਹੱਥ ਆਏ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇ ਮਗਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਏਂ । ਵੇਖੀਂ ! ਕਿਤੇ ਉਹੋ ਹਾਲ ਨਾ ਕਰਾ ਬੈਠੀਂ ਅਖੇ 'ਅਗਲੀ ਲੈਣ ਗਿਆ, ਪਿਛਲੀ ਕੁੱਤਾ ਲੈ ਗਿਆ ।' (ਸੰਗ੍)

ਅਗਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਭਾਂਵਦੇ, ਹੋਰ ਢਿੱਡ ਕਢੀ ਆਉਂਦੇ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਤੋਂ ਕੋਈ ਅਗੇ ਹੀ ਅੱਕਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਆ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕੀ ਕਰਾਂ ਪਰਸੋਂ ਦੇ ਚਾਰ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਆਏ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਨੱਕ ਸਿੰਦ ਕਰ ਛਡੀ ਨੇ, ਅਜ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਆ ਰਹੇ ਹਨ । 'ਅਗਲੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਭਾਂਵਦੇ, ਹੋਰ ਢਿੱਡ ਕਢੀ ਆਉਂਦੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤੇ । (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗਾ ਤੇਰਾ, ਪਿੱਛਾ ਮੇਰਾ ।

ਭਾਵ:— ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਬੱਧਾ ਤੁਰਾਂਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਉਸ ਨੇ ਰਾਮ ਰਤਨ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਵਿਚ ਘੁਟ ਲਿਆ ਤੇ ਪੂਰੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਰੰਗੀਜ ਕੇ ਕਿਹਾ 'ਜਿਵੇਂ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ ਉਵੇਂ ਕਰ 'ਅੱਗਾ ਤੇਰਾ ਤੇ ਪਿੱਛਾ ਮੇਰਾ ।''

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗਾ ਦੌੜ, ਪਿੱਛਾ ਚੌੜ । ਜਾਂ

ਅਗੋਂ ਵੱਟਾਂ ਜੇਵਡੀ, ਪਿਛੋਂ ਵੱਛਾ ਖਾਏ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅਗਾਂਹ ਵਧਣ ਦਾ ਜਤਨ ਤਾਂ ਕਰੇ, ਪਰ ਪਿਛਲੇ ਵਿਗੜਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਧਰਮ ਕੌਰ-ਮੁੰਡਾ ਤਾਂ ਹੈ ਲਾਇਕ ਪਰ ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਤੇ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, 'ਅੱਗਾ ਦੌੜ, ਪਿੱਛਾ ਚੌੜ' ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਨੰਬਰ ਘਟ ਆਏ ਹਨ । (ਸੰ)

ਅੱਗੀ ਪਾਲਾ ਕਿ ਕਰੇ ਸੂਰਜ ਕੋਹੀ ਰਾਤਿ ।। (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ ਕੀ)

ਭਾਵ:— ਅੱਗ ਨੂੰ ਪਾਲਾ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ ਤੇ ਰਾਤ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ:— "ਅਗੀ ਪਾਲਾ ਕਿ ਕਰੇ ਸੂਰਜ ਕੋਹੀ ਰਾਤਿ ।। ਚੰਦ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਕਿ ਕਰੇ ਪਉਣ ਪਾਣੀ ਕਿਆ ਜਾਤਿ ।."

ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਜਾਹ, ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਖਟਿਆ ਖਾਹ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਧਨ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਪਰਦੇਸ ਭਾਗੇ ਪਰ ਪੱਲੇ ਘਰ ਵਾਲੀ ਮਜੂਰੀ ਵੀ ਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮੀਆਂ ਜੀ ! ਕਿਹੜਾ ਪਾਪੜ ਨਹੀਂ ਵੇਲਿਆ ਹੋਣਾ ਮੈਂ । ਦੇਸੋਂ ਪਰਦੇਸ ਗਿਆ । ਪਰ 'ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਜਾਹ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਖਟਿਆ ਖਾਹ' ਉਥੇ ਵੀ ਉਹੀਉ ਕੁਹਾੜੀ ਤੇ ਉਹੀਉ ਵੰਞਾ । ਭੈੜਾ ਹਾਲ ਹੀ ਰਿਹਾ । (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗੇ ਕਮਲੀ, ਮੁੜ ਪੈ ਗਈ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਜਿਹੜਾ ਅਗੇ ਹੀ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੁੜ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾ ਰਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਜਿਸ ਮਨ ਨੇ ਢੂੰਡ ਕਰਨੀ ਸੀ, ਉਹੋ ਤਾਂ ਗੁਆਚਾ । 'ਅੱਗੇ ਕਮਲੀ ਸੀ, ਉਤੋਂ ਪਈ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ' । ਨਾਲ ਹੀ ਸੁਧ ਸਰੀਰ ਦੀ ਅਤੇ ਬੁਧ ਮਨ ਦੀ ਇਹ ਵੀ ਦੋਵੇਂ ਕਟੀਆਂ ਗਈਆਂ ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਖਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗੇ ਖੂਹ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਖਾਈ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਦੁਖ ਹੀ ਦੁਖ ਪੁਜੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਪੁਸ਼ਪਾ—ਮਾਂ ਜੀ ! ਉਸ ਦੇ ਦੁਖ ਦਾ ਹਾਲ ਕੀ ਦਸਾਂ ? **'ਅੱਗੇ ਖੂਹ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਖਾਈ'** ਵਾਲੀ ਵਿਚਾਰੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਾਨ, ਮਗਰੋਂ ਟੱਪ ਚੜ੍ਹੀ ਅਸਮਾਨ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਅੱਗੇ ਹੀ ਵਿਗੜਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਹੋਰ ਲਾਡ ਪਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਣ-ਮੋੜ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੀਜੀ— ਨੀ ਬੀਬੀਏ ! ਚੋਧਰੀ ਨੇ ਈ ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਲਾਡ ਲਡਾ ਕੇ ਕੌੜੀ ਵੇਲ ਵਾਂਗੂ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹਾ ਲਿਆ ਏ, ਤੇ ਰਹਿੰਦੀ ਬਾਕੀ ਹੁਣ ਇਹਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇਪਰਵਾਹੀਆਂ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੱਢਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ, ਅਖੇ 'ਅਗੇ ਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਾਨ, ਮਗਰੋਂ ਟੱਪ ਚੜ੍ਹੀ ਅਸਮਾਨ ।' (ਹੀਰ ਸਿਆਲ ਨਾਟਕ—ਫੀਰੋਜ਼ਦੀਨ)

ਅੱਗੇ ਪਏ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸ਼ੇਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ ।

ਭਾਵ:— ਨਿੰਮਰਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਓਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੇਬੇ—ਬੱਚੀ ! ਹੌਸਲਾ ਕਰ ਤੇ ਨਿੰਮਰਤਾ ਧਾਰਨ ਕਰ । 'ਅੱਗੇ ਪਏ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸ਼ੇਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ ।' ਦਰ ਢਹਿ ਪਏਂਗੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਉਠਾਏਗਾ । (ਸੰਗ੍)

ਅੱਗੇ ਪਿਛੇ ਚੰਗੀ, ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ ਮੰਦੀ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੇ ਵਿਗੜ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਓਦੋਂ ਮੇਰਾ ਜਨਮ-ਦਿਨ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਮਾਸੀ ਜਿਹੜੀ ਰੋਜ਼ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਦਿਨ ਨਾ ਆਈ । ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਉਚੇਚਾ ਉਹਦੇ ਘਰ ਗਏ । ਬੜਾ ਮਨਾਇਆ, ਪਰ ਮਾਸੀ ਜੀ ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ । ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਸੇ ਵਿਚ ਕਈ ਗਲਾਂ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, 'ਅੱਗੇ ਪਿਛੇ ਚੰਗੀ, ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ ਮੰਦੀ ।' (ਸੰ)

ਅੱਗੇ ਭੱਸ ਤੇ ਹੁਣ ਛਾਈ।

ਭਾਵ: — ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ: — ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਲਗ ਗਈ, ਪਰ ਤਨਖਾਹ ਅਗੇ ਪੰਜਾਹਵਾਂ ਤੋਂ ਹੁਣ ਝੁਗੇ ਵਿਚ ਤ੍ਰੀਹ ਰੁਪਏ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਚਾਰ ਅਸੀਂ ਵਡੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਤੇ ਪੰਜ ਮੇਰੇ ਨਿਕੇ ਨਿਕੇ, ਮਿਠੇ ਮਿਠੇ ਵੀਰ ਸਨ। 'ਅੱਗੇ ਭੱਸ ਤੇ ਹੁਣ ਛਾਈ' ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਵੀ ਹੱਥੋਂ ਮੂੰਹ ਤਕ ਸੀ।

(ਸਵੇਰ ਸਾਰ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁਗਲ)

ਅੱਗੇ ਭਾਬੋ (ਜਾਂ ਨਾਨੀ) ਨੱਚਣੀ, ਨਾਲ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਕੁੜਕੁੱਟ। ਜਾਂ

ਅੱਗੇ ਬੀਬੀ ਟੱਪਣੀ, ਮਗਰੋਂ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਗੜਗੱਜ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਅੰਗਣਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਰਲ ਕ ਵਧੀਕ ਕਰ ਦੇਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— 'ਅੱਗੇ ਨਾਨੀ ਨੱਚਣੀ, ਉਤੇ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਕੁੜਕੁੱਟ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਆ ਬਣੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਚਿੜੀ ਜਨਾਵਰ ਭੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਆਹਲਣੇ ਢੂੰਡਦੇ ਥਕ ਰਹੇ ਹਨ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੱਗੇ ਵਹੁਟੀ ਸੁਹਣੀ, ਉਤੋਂ ਸੁਤੀ ਉੱਠੀ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਇਕ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਬਦਸ਼ਕਲ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਵੀ ਭੈੜਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ: — ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਭੈੜਾ ਮੂੰਹ ਬਣਾਈ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਭੁਲ ਭੁਲੇਖੇ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਛੇੜ ਬੈਠਾ। ਆ ਬਲਾਈਏ ਪਿੰਡੇ ਲਗ—ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਚਮੁਟ ਹੀ ਗਿਆ। ਮੇਰੇ ਮਿਤਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਅੱਗੇ ਵਹੁਟੀ ਸੁਹਣੀ, ਉਤੋਂ ਸੁਤੀ ਉੱਠੀ।' (ਸੰ)

ਅਗੋਂ ਅਗੈਣ ਤੇ ਗਲੋਂ ਗਲੈਣ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਵਧਾ ਕੇ ਦਸਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਕਰਮ ਦੇਈ—ਭੈਣ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਰਾਈ ਦਾ ਪਹਾੜ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈਦਾ। 'ਅਗੋਂ ਅਗੈਣ ਤੇ ਗਲੋਂ ਗਲੈਣ'; ਸਹੁਤੀ ਗਲ ਵਧਾ ਕੇ ਆਖਣੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। (ਸੰਗੂ)

ਅਗੋਂ ਸਿੰਗ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਦੁਲੱਤੇ।

ਭਾਵ:— ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਪਾਸੀਂ ਦੁਖ ਪੇਸ਼ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਤਨ ਕੌਰ ਨੂੰ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਂ ਘਰੋਂ ਕਢ ਦਿਤਾ ਪਰ ਵਿਚਾਰੀ ਨੂੰ ਮਾਪੇ ਵੀ ਵਢ ਵਢ ਖਾਣ। 'ਅਗੋਂ ਸਿੰਗ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਦੁਲੱਤੇ।' (ਸੰ)

ਅਛਾ ਨਾਮ ਖੁਦਾ ਦਾ (ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ)

ਭਾਵ: — ਜਦ ਕਿਸੇ ਗੁਣਵਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਔਗਣਹਾਰਾ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਭੈਣ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਪਰਕਾਸ਼ ਕੌਰ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੀ ਨਹੀਂ ਰਜਦੀ, ਪਰ ਵੇਖੀਂ ਖਾਂ ਕਲ ਉਸ ਨੇ ਕਿਤਨਾ ਕੁਫ਼ਰ ਤੋਲਿਆ। ਅਗੋਂ ਜੋਗਿੰਦਰ ਬੋਲੀ, ਭੈਣ! 'ਅਛਾ ਨਾਮ ਇਕ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਹੀ ਹੈ।' ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਕਿੱਨਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਭੁਲ ਹੋਣੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। (ਸੰਗੂ)

ਅੱਜ ਏਥੇ ਕਲ੍ਹ ਉਥੇ, ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਲੇਖੇ ਜਾਂ

ਅੱਜ ਹੋਰ ਤੇ ਕਲ ਹੋਰ।

ਭਾਵ: — ਜਦ ਕੋਈ ਛੇਤੀ ਹੀ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾ ਬਦਲਦਾ ਰਹੇ ਤੇ ਲਾਭ ਨਾ ਉਠਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰਜਿੰਦਰ—ਮੀਆਂ! ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਏ। 'ਅੱਜ ਹੋਰ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਹੋਰ।' ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਬੈਠਾ ਰਵ੍ਹੇ? (ਸੰਗੂ)

ਅੱਜ ਕਿਧਰੇ ਮੀਂਹ ਪਿਆ। ਜਾਂ

ਅੱਜ ਕਿਧਰੇ ਰੱਬ ਤੁੱਠਾ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਮਿੱਤਰ ਚਿਰਾਂ

ਪਿਛੋਂ ਮਿਲੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਅਣਹੋਣੀ ਗਲ ਹੋਈ ਦਿਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਆਓ, ਵੀਰ ਜੀ, ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ! ਇਨ ਖਤ ਪਾਏ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਏ ਨਹੀਂ! ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜ ਕਿਧਰੇ ਠੱਬ ਤੁਠਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕਲ੍ਹ ਉਤੇ ਨਾ ਛਡੋ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਝਟਾ ਪਟ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ:— ਮਾਸਟਰ—ਬਚਿਉ! ਇਹ ਗਲ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਵੋ ਕਿ 'ਅਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕਲ੍ਹ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਛਡਣਾ।' (ਸੰਗ੍)

ਅੱਜ ਦਾ ਦਿਨ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਕਿਨੇ ਡਿੱਠਾ।

ਭਾਵ:— ਜੋ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਹੈ ਹੁਣੇ ਹੀ ਕਰੋ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਤੇ ਨਾ ਸੁੱਟੋ।

ਵਰਤੋਂ:— ਰੱਬ ਜਾਣੇ ਫੇਰ ਇਹ ਦਿਨ ਦੇਖਣਾ ਏ ਕਿ ਨਹੀਂ। 'ਅੱਜ ਦਾ ਦਿਨ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਕਿਨੇ ਡਿੱਠਾ।' ਇਕ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਰਜ ਕੇ ਵੇਖ ਲਈਏ। (ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ਵਾ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਅੱਜ ਮੇਰੀ, ਕਲ੍ਹ ਤੇਰੀ, ਵੇਖੋ ਲੌਕੋ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਹੋਣ ਤੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ: — ਪੰਚ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਸਾਫ ਸਾਫ ਉਤਰ ਦਿਉ। 'ਅੱਜ ਮੇਰੀ, ਕਲ੍ਹ ਤੇਰੀ, ਵੇਖੋ ਲੌਕੋ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ।' ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿੱਧੀ ਗਲ ਦਾ ਗਾਹਕ ਹਾਂ, ਵਿੰਗ ਵਲੇਵੇਂ ਦਾ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਮੰਗਣੀ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਝਟਾਪਟ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਮੰਗਣੀ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੋਇਆ। ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਕੰਮ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਝਟਪਟ ਪਰਤ ਆਏ। (ਸੰਗ੍)

ਅਜ ਮੋਏ, ਕਲ੍ਹ ਚੌਥਾ।

ਭਾਵ :— ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਕੋਈ ਮਰ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਉਸ ਦੀਆਂ ਹਡੀਆਂ ਚੁਣ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਸਵਾਹ ਸੁਟ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਕੋਈ ਮਰ ਗਏ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਭੁਲਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ—ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਅਜ ਮੋਏ, ਕਲ ਚੌਥਾ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣੀ ਹੈ। ਹਾਲੀ ਸਵਾਹ ਠੰਡੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਕਿ ਘਰ ਵਿਚ ਸੋਗ ਦਾ ਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਅਜ ਮੋਏ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਦੂਆ ਦਿਹਾੜਾ (ਦਿਨ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਕੋਈ ਯਾਦ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਸੰਤ ਨੂੰ ਮੋਇਆਂ ਅਜੇ ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਨਵੀਂ ਵਹੁਟੀ ਦੀ ਗਲਬਾਤ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਬਸੰਤ ਨਾਲ 'ਅਜ ਮੋਏ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਦੂਆ ਦਿਹਾੜਾ (ਦਿਨ)' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ। (ਸੰ)

ਅਜਹੁ ਸੁ ਨਾਉ ਸਮੁਦ੍ ਮਹਿ ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਕਿਆ ਹੋਇ॥

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ, ਜਤਨ ਢਿਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਭਵਿਖਤ ਬਾਰੇ ਨਿਸਚਾ ਨਾ ਹੋਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਬੀਰ ਗਰਬੁ ਨਾ ਕੀਜੀਐ ਰੰਕ ਨਾ ਹਸੀਐ ਕੋਇ॥
ਅਜਹੁ ਸੁ ਨਾਉ ਸਮੁਦ੍ ਮਹਿ ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਕਿਆ ਹੋਇ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ; ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਰੂੰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕੱਤੀ। ਜਾਂ ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਛੁਹੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਮਸੀਂ ਹੱਥ

ਹੀ ਲਾਇਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਹਾਲੀ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਵੇਖਿਆ ਵੇ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋ ਵਾਰੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵੇਖ ਚੁਕੀ ਹਾਂ । 'ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛੁਹੀ ।' ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਅਜੇ ਤੀਹ ਮੀਲ ਅਗੇ ਜਾਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿਸੇਗਾ ।

(ਜੀਵਨ ਸੰਗਰਾਮ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਜੇ ਦਿਲੀ ਦੂਰ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੰਮ ਅਧੂਰਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਹਿਸਾਬ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਜਾਂ ਪੈਂਡਾ ਦੂਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਅਰਾਮ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਕਰੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਕਾਹਲੇ ਨਾ ਪਵੋ ! 'ਅਜੇ ਦਿਲੀ ਦੂਰ ਏ' ਏਨੀ ਛੇਤੀ ਫੱਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਹਨਤ ਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਅਜੇ ਵੀ ਡੁਲ੍ਹੇ ਬੇਰਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵਿਗੜਿਆ ਕੰਮ ਥੋੜੇ ਜਤਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸੌਰ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੀਜਾ— 'ਬਈ ਭਰਾਓ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੱਚੀ ਗਲ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਕਰਿੰਦਾ ਜੇ । 'ਅਜੇ ਵੀ ਡੁਲ੍ਹੇ ਬੇਰਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ' ਜੇ ਇਸ ਗਿਆਨੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮਨ੍ਹਾਂ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਖੋਰੇ ਰਵਾਣੀ ਵਾਲਾ ਕੁਪੱਤ ਇੱਥੇ ਵੀ ਹੋਕੇ ਹੀ ਰਹੂ'

(ਚਿਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਜੇਹੇ ਸੁਹਾਗ ਨਾਲੋਂ ਰੰਡੇਪਾ ਚੰਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਸਹੇੜੀ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਸੁਖ ਲਈ, ਪਰ ਉਲਟੀ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਰੰਡੀਓ ਘਰ ਕੀ ਆਂਦਾ, ਮੁਸ਼ਕਲ 'ਚ ਫਸ ਗਿਆ ਹਾਂ । ਬੱਚੇ ਰੋਜ਼ ਖ਼ਰਾਬ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਦੁਕਾਨਾਂ ਤੇ ਖਜਲ-ਖੁਆਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । 'ਅਜੇਹੇ ਸੁਹਾਗ ਨਾਲੋਂ ਰੰਡੇਪਾ ਚੰਗਾ' ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ । (ਸੰ)

ਅਜੋ ਗਈ, ਧਜੋ ਗਈ, ਗਲਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਸਭ ਕੁਝ ਗਵਾ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਹੈਂਕੜ ਨਾ ਛਡਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ—ਮਹਾਰਾਜ, ਕਮਲਾ ਨੂੰ ਸਮਝਾਓ । 'ਅਜੋ ਗਈ, ਧਜੋ ਗਈ, ਗਲਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਗਈ ।' ਸਭ ਥਹਿ ਖੁਹਾ ਕੇ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਐਂਠ ਨਹੀਂ ਛਡਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਅਵਾਣ ਵੈਦ, ਪ੍ਰਾਣਾ ਦਾ ਖੋ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਕੀਮ ਜਾਂ ਵੈਦ ਸਿਆਣਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਅਗਿਆਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਵੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਵਕੀਲ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਿ ਪੂਰੀਆਂ ਹੀ ਪਾ ਗਿਆ 'ਅਵਾਣ ਵੈਦ, ਪ੍ਰਾਣਾ ਦਾ ਖੋ' । ਲੈਣੇ ਦੇ ਦੇਣੇ ਪੈ ਗਏ ।

(ਸੰਗ੍)

ਅਜ਼ਮਾਏ ਦਾ ਕੀ ਅਜ਼ਮਾਣਾ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕਈ ਵੇਰ ਪਰਤਾ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਠੀਕ ਨਾ ਉਤਰੇ, ਤੇ ਜਦ ਫਿਰ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜ਼ਮਾਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਬਈ ਅਜ਼ਮਾਏ ਦਾ ਕੀ ਅਜ਼ਮਾਣਾ ?' ਅੱਗੇ ਥੋੜੀ ਵੇਰ ਓਹਨੇ ਸਾਨੂੰ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਹਾਰ ਦਿਤੀ ਏ ? (ਸੰਗ੍)

ਅਟਕਲ ਪੱਚੂ, ਚੌੜ ਚਪੱਟੂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਖੁਣੋਂ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਨੂੰ ਸਮਝਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਸੋਚਕੇ ਕਦਮ ਰਖੋ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਇੱਕ ਨਾ ਸੁਣੀ । ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਰੋਂਦੇ ਹੋ ?' 'ਅਟਕਲ ਪੱਚੂ, ਚੌੜ ਚਪੱਟੂ' ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍)

ਅਟਕੇ ਸੋ ਭਟਕੇ । ਜਾਂ

ਅਟਕਿਆ ਸੋ ਫਟਕਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਪੰਧ ਵਿਚ ਟੁਰਦਾ ਰੁਕ ਗਿਆ, ਉਹ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੋਸਤ ! ਹੱਥ ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਬੈਠਣ ਨਾਲ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹੇਗਾ । ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹੇਗਾ । 'ਅਟਕਿਆ ਸੋ ਫਟਕਿਆ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਹੈ । (ਸੰ)

ਅਟਕੋਂ ਪਾਰ ਗਿਆ ਸੋ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਰਿਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਦਰਿਆ ਅਟਕ ਤੋਂ ਪਾਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਜ਼ੋਰ ਸੀ, ਹਿੰਦੂ ਇਹ ਸਮਝ ਬੈਠੇ ਸਨ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਹਿੰਦੂ ਅਟਕ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਵੇਗਾ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਰਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿੱਦੇ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦ ਦੇ ਲੋਕ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਥੇ ਜਾਣਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਣ ਹੋਣ ਤੁਲ ਹੈ, 'ਅਟਕੋਂ ਪਾਰ ਗਿਆ ਸੋ ਹਿੰਦੂ ਨਾ ਰਿਹਾ' ।

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੱਠ ਠਗ ਤੇ ਅੱਠ ਠਠਿਆਰ, ਅੱਠ ਸੁਨਿਆਰੇ ਤੇ ਅੱਠ ਲੁਹਾਰ । ਅੱਠ ਚੋਕਾ ਬਤਰੀ, ਇਕ ਝੱਲਾ ਜਿਹਾ ਖਤਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਾ ਜਿਹਾ ਖਤਰੀ (ਦੁਕਾਨ-ਦਾਰ ਜਾਤ) ਵੀ ਬਹੁਤੇ ਕੰਮੀਆਂ ਉਤੇ ਭਾਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਣਜ ਵਿਚ ਠਗ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ, ਤੁਸੀਂ ਖਤਰੀਆਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਨਾ ਲਾਉ । ਇਹ ਉਤੋਂ ਪੋਲੇ ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਪੀਚੇ ਜੇ । ਇਵੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੁੰਨਣਗੇ, ਕਿ ਪਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਗਣ ਲਗਾ । ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਤੁਸਾਂ : 'ਅੱਠ ਠੱਗ ਤੇ ਅੱਠ ਠਠਿਆਰ । ਅੱਠ ਸੁਨਿਆਰੇ ਤੇ ਅੱਠ ਲੁਹਾਰ ਅੱਠ ਚੋਕਾ ਬਤਰੀ, ਇਕ ਝੱਲਾ ਜਿਹਾ ਖਤਰੀ' (ਸੰਗ੍)

ਅਡ ਖਾਏ ਸੋ ਡਡ ਖਾਏ, ਵੰਡ ਖਾਏ ਸੋ ਖੰਡ ਖਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵੰਡ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਉਪਮਾ ਤੇ ਅੱਡ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ, ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਆਪ ਹੀ ਨਾ ਵਲੇਟੀ ਜਾਉ । ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਖ਼ਿਆਲ ਰਖੋ । 'ਅਡ ਖਾਏ ਸੋ ਡਡ ਖਾਏ, ਵੰਡ ਖਾਏ ਸੋ ਖੰਡ ਖਾਏ । (ਸੰਗ੍)

ਅਣਹੋਂਦਾ ਆਪ ਗਣਾਇੰਦਾ, ਉਹੁ ਵਡਾ ਅਜਾਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸਦੇ ਹਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਡਾ ਦਸੇ ਓਹ ਬੜਾ ਮੂਰਖ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪਰ ਘਰ ਜਾਣੈ ਆਪਣਾ ਮੂਰਖ ਮਿਹਮਾਣਾ ॥
ਅਣਹੋਂਦਾ ਆਪ ਗਣਾਇੰਦਾ ਉਹੁ ਵਡਾ ਅਜਾਣਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਣਹੋਂਦਾ ਆਪ ਵੰਡਾਏ । (ਠਗਾਏ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭਲਾ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਦੁਖੀਏ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਹਾਰ ਸਕਦੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ ਦੁਖੀ ਰਹੇ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾ ਕਰਨ । ਉਹ ਤਾਂ 'ਆਪ ਠਗਾਏ ਲੋਕਾਂ ਭਾਣੇ' ਦੀ ਹੱਦ ਤੋਂ ਵੀ ਲੰਘ ਕੇ ਕਈ ਵਾਰੀ 'ਅਣਹੋਂਦਾ ਆਪ ਠਗਾਏ' ਦੀ ਹੱਦ ਤੀਕ ਜਾ ਪੁਜਦੇ ਸਨ ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ--ਸ: ਸ: ਅਮੋਲ)

ਅਵਗੁਣਿਆਰਾ ਗੁਣ ਨ ਸੱਰਸੈ ।

ਭਾਵ : ਅੌਗੁਣਿਆਰੇ ਨੂੰ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੁਤਾ ਚਉਕੈ ਚੜ੍ਹਾਇਐ ਚੱਕੀ ਚੱਟਣ ਕਾਰਨ ਨਸੈ ॥
ਅਵਗੁਣਿਆਰਾ ਗੁਣ ਨਾ ਸਰਸੈ ॥

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਣਜਾਣ ਵਿਦਿਆ, ਪ੍ਰਾਣਾ ਦਾ ਖੋ ।

ਭਾਵ:— :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਮੂਰਖ-

ਤਾਈ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਦਿਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ! ਉਸ ਮੂਰਖ ਦਾਈ ਪਾਸੋਂ ਇਲਾਜ ਕਰਾਉਣ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਅਣਜਾਣ ਵਿਦਿਆ, ਪ੍ਰਾਣਾ ਦਾ ਖੋ' ਵਾਲੀ ਹੀ ਗਲ ਬਣਨ ਲਗੀ ਸੀ। ਬਸ ਮਰਦੀ ਮਰਦੀ ਬਚੀ। (ਸੰਗੂ)

ਅਣ-ਮੰਗੇ ਮੋਤੀ ਮਿਲਣ, ਮੰਗਿਆਂ ਮਿਲੇ ਨਾ ਭੀਖ।

ਭਾਵ :— ਮੰਗਣ ਗਿਆਂ ਹੌਲੇ ਹੀ ਹੋਈਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਈ ਭਾਗ ਭਰੀ—ਬੀਬੀ ਜੀ! ਸੱਚੀ ਗਲ ਜੇ 'ਅਣ-ਮੰਗੇ ਮੋਤੀ ਮਿਲਣ, ਮੰਗਿਆਂ ਮਿਲੇ ਨਾ ਭੀਖ'। ਕੁਲਵੰਤ ਆਪੇ ਰੋਜ਼ ਬੋਲੀਆਂ ਭਰ ਭਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਘਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਕਲ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਘਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਬੜਾ ਰੁੱਖਾ ਜਿਹਾ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗੂ)

ਅਣੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਤੇ ਢਾਈ ਜਣੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੁੱਢੀ—ਨੀ ਕੁੜੀਏ ਅਸੀਂ ਕਰ ਹੀ ਕੀ ਸਕਦੀਆਂ ਹਾਂ। ਅੱਖੇ 'ਅਣੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਤੇ ਢਾਈ ਜਣੀਆਂ'। ਦੜ ਵਟ ਕੇ ਸਮਾਂ ਕਟੋ। (ਸੰਗੂ)

ਅੱਤ ਦਾ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਵੈਰ ਹੁੰਦਾ ਏ। ਜਾਂ ਅਤਿ ਖੁਦਾਈ ਵੈਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਅੱਤ ਚੁਕ ਲਏ, ਤਦ ਰਬ ਉਸਦੀ ਮਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਙੀ—'ਅੱਤ ਦਾ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਵੈਰ ਹੁੰਦਾ ਏ'। ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਹਿਨਾਂ ਸਭੋਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਸਾਡਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸਿਕੰਦਰ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਏ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ – ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅਤਿ ਸਿਆਣਪ ਜਮ ਕਾ ਭੋ ਵਿਆਪੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਹੁਤੀ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਬਣ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਜੀ! ਬਹੁਤੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਪਿਆ ਕਰੋ। ਜੋ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਕੀਤਾ ਕਰੋ। ਬਾਹਲੀ ਛਾਣ ਬੀਣ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਆਖਿਆ ਹੈ 'ਅਤਿ ਸਿਆਣਪ ਜਮ ਕਾ ਭੋ ਵਿਆਪੇ'। (ਸੰਗੂ)

ਅਤਿ ਭਗਤੀ, ਚੋਰ ਦੇ ਲਛਣ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਅੱਤ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਬਹੁਤੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਠੱਗੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰਨਾਮ ਦਾਸ ਬੜਾ ਮਿਠੀਆਂ, ਨਰਮ, ਗਲਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸਾਂ ਜੁ 'ਅਤਿ ਭਗਤੀ, ਚੋਰ ਦੇ ਲਛਣ'। ਕਲ ਨਿਹਾਲੇ ਨਾਲ ਉਹ ਲੜਿਆ, ਜੁ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਦਾ ਘੱਰਾ ਹੀ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗੂ)

ਅਦਲੇ ਦਾ ਬਦਲਾ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੀ ਕਰਨੀ ਤਿਹੀ ਭਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ—ਮਾਹਣੇ ਨੂੰ ਸਤ ਸਾਲ ਦੀ ਕੈਦ ਬੋਲ ਗਈ। ਇਸ ਨੂੰ ਤਾਂ 'ਅਦਲੇ ਦਾ ਬਦਲਾ' ਮਿਲ ਹੀ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਬਾਕੀਆਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਹੈ। (ਸੰਗੂ)

ਅੱਧ ਗਭਰੇ ਤੇ ਅੱਧ ਟਬਰੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਘਰ ਦੇ ਕਮਾਊ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਵਧੀਕ ਚੀਜ਼ ਦਿਤੀ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮੋ ਭੈਣ! ਇਹ ਕੀ ਰੌਲਾ ਹੋਇਆ। ਕਮਾਈ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਸਦਾ ਵਧੀਕ ਹਿਸਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਤਾਹੀਉਂ ਤਾਂ ਵਡਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ : 'ਅੱਧ ਗਭਰੇ ਤੇ ਅੱਧ ਟਬਰੇ'। (ਸੰਪ:)

ਅੱਧ ਪਾ ਖਿਚੜੀ, ਚੁਬਾਰੇ ਤੇ ਰਸੋਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਥੋੜਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੱਸੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੰਦਰੀ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਨੀ ਹੋਈ। ਪੇਟ ਭਰਨ ਤੇ ਸਰੀਰ ਢਕਣ ਜੋਗਾ ਤਾਂ ਹਥ ਪਲੇ ਨਹੀਂ; ਪਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਵਡੀ ਚੌਧਰਿਆਣੀ ਬਣ ਬਣ ਦਸਦੀ ਹੈ। 'ਅੱਧ ਪਾ ਖਿਚੜੀ ਤੇ ਚੁਬਾਰੇ ਤੇ ਰਸੋਈ'। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਵੇ ਵਿਚੋਂ ਕੀ ਲਭਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਧਾ ਤਿੱਤਰ, ਅੱਧਾ ਬਟੇਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਡੋਲਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੋਲਾ ਰਾਮ ਜੋ ਅਜ ਡਾਕਟਰੀ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਫਰੋਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਲ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੀਆਂ। ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਉਹਦਾ ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਖੁਭਦਾ। ਉਸ ਦਾ ਹਾਲ ਤਾਂ 'ਅੱਧਾ ਤਿੱਤਰ, ਅੱਧਾ ਬਟੇਰ' ਵਾਲਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਧੀ ਖਾਂਦਾ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਧਾਵੇ, ਨਾ ਅੱਧੀ ਰਹੇ ਨਾ ਸਾਰੀ ਆਵੇ। ਜਾਂ

ਅੱਧੀ ਛਡ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਧਾਵੇ, ਨਾ ਅੱਧੀ ਰਹੇ, ਸਾਰੀ ਭੀ ਜਾਵੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਪਲੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਬਹੁਤ ਲੈਣ ਦਾ ਲਾਲਚ ਕਰੇ ਤੇ ਜਿਹੜੀ ਪਲੇ ਹੋਵੇ ਉਹ ਵੀ ਗਵਾ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਘਰ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਸੀ। ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਪੰਜਾਹ, ਸੌ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਕਮਾਣ ਦੇ ਖਿਆਲ ਤੇ ਤੁਰ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਥੋਂ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜਿਆ। ਘਰ ਚੁੱਲਾ ਵੀ ਪਿਛੇ ਉਜੜ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਜੇ ਬੰਦਾ ਅੱਧੀ ਖਾਂਦਾ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਧਾਵੇ ਤਾਂ ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅੱਧੀ, ਸਾਰੀ ਵੀ ਜਾਵੇ। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਧੀ ਦੀ ਬੁੱਢੀ, ਟਕਾ ਸਿਰ ਮੁਨਾਈ।
ਜਾਂ **ਧੇਲੇ ਦੀ ਬੁਢੀ ਟਕਾ ਸਿਰ ਮੁਨਾਈ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਬੜੀ ਘਟ ਕੀਮਤ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਉਪਰ ਖਰਚ ਬੜਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਿੰਨ ਰੁਪਏ ਦੀ ਮੋਜ਼, ਪਰ ਰੋਗਨ ਉਪਰ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਦਾ। 'ਅੱਧੀ ਦੀ ਬੁੱਢੀ, ਟਕਾ ਸਿਰ ਮੁਨਾਈ'। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਦੇਣੇ ਏਨੇ ਪੈਸੇ। (ਸੰਗ੍)

ਅੱਧੀ ਮੌਤ ਮੁਸਾਫ਼ਰੀ, ਸਾਰੀ ਮੌਤ ਸੋ ਭੁਖ।

ਭਾਵ :— ਭੁੱਖ ਸਭ ਤੋਂ ਔਖਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਮੌਤੋਂ ਭੁੱਖ ਬੁਰੀ। ਰੋਟੀ ਦੀ ਭਾਲ ਹੀ ਥਕੇਵੇਂ ਨਾਲ ਚੂਰ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਅਗੋਂ ਮਿਲੇ ਨਾ, ਤਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਖੂੰਹਦਾ ਸਾਹ ਵੀ ਸੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਅੱਧੀ ਮੌਤ ਮੁਸਾਫ਼ਰੀ, ਸਾਰੀ ਮੌਤ ਸੋ ਭੁਖ'। (ਸੰਗ੍)

ਅਨਤ ਕਉ ਚਾਹਨ ਜੋ ਗਏ ਸੋ ਆਏ ਅਨਤ ਗਵਾਇ ॥

ਭਾਵ :— ਜੋ ਮਾਇਆ ਦੀ ਇੱਛਾ ਧਾਰ ਕੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਹ ਉਸ ਹਰੀ ਨੂੰ ਗਵਾ ਕੇ ਆਏ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਅਨਤਾ ਧਨੁ ਧਰਣੀ ਧਰੇ ਅਨਤ ਨਾ ਚਾਹਿਆ ਜਾਇ ॥ ਅਨਤ ਕੋ ਚਾਹਨ ਜੋ ਗਏ ਸੋ ਆਏ ਅਨਤ ਗਵਾਇ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਾਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣ)

ਅਨਾੜੀ ਦੇ ਸੌਦੇ ਵਿਚ ਖਤਾ ਹੀ ਖਤਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਬੇਸਮਝ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿੰਘ ਜੀ! ਜਦ ਮੈਂ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਥ ਨਾਲ ਵਣਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ, ਤਦ ਤੁਸੀਂ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਗਏ। ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਚੀਕਦੇ ਹੋ? 'ਅਨਾੜੀ ਦੇ ਸੌਦੇ ਵਿਚ ਸਦਾ ਖਤਾ ਹੀ ਖਤਾ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅਪਤ ਕਰੀਰ ਨਾ ਮਉਲੀਐ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਬਸੰਤੇ।

ਭਾਵ :— ਬੇਰੁੱਤਾ ਜਦ ਕਰੀਰ ਨਾ ਮਉਲੇ

ਤਦ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਦੇ ਸਿਰ ਕੀ ਦੱਸ ? ਭਾਵ ਮਾੜਾ ਜੇ ਗੁਣ ਨਾ ਦਸੇ, ਤਾਂ ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਅਪਤ ਕਰੀਰ ਨਾ ਮਉਲੀਐ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਬਸੰਤੇ ॥
ਸੰਢ ਸਪੁਤੀ ਨ ਥੀਐ ਕਣਤਾਵੇ ਕੰਤੈ ॥

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅਪਨਾ ਘਰੁ ਮੂਸਤ ਰਾਖਿ ਨਾ ਸਾਕਹਿ ਕੀ ਪਰ ਘਰੁ ਜੋਹਨ ਲਾਗਾ ॥

ਭਾਵ :— ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਲੁਟੀਂਦਾ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਪਰਾਏ ਘਰ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਤਕਣ ਲਗ ਪਿਆ ਹੈਂ ?

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅਪਨਾ ਘਰੁ ਮੂਸਤ ਰਾਖਿ ਨਾ ਸਾਕਹਿ ਕੀ ਪਰ ਘਰੁ ਜੋਹਨ ਲਾਗਾ ॥ ਘਰੁ ਦਰੁ ਰਾਖਿਹ ਜੋ ਰਸੁ ਚਾਖਹਿ ਜੋ ਗੁਰਮੁਖਿ ਵਿਰਕੁ ਲਾਗਾ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਰਠਿ ਰਾਗ)

ਅਪਣੀ ਖਾਹ, ਨਾ ਤਕ ਪਰਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਹੀ ਵਾਸਤਾ ਰਖ, ਪਰਾਈ ਨੂੰ ਨਾ ਛੇੜ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਬਰ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ । 'ਅਪਣੀ ਖਾਹ, ਨਾ ਤਕ ਪਰਾਈ' ਦੇ ਅਸੂਲ ਤੇ ਚਲ ਤੇ ਬਸ ਫੇਰ ਅਨੰਦ ਹੀ ਅਨੰਦ ਹੈ ।

(ਸੰ)

ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਮੰਨਣ, ਕਰ ਦੇਵੇ ਚੰਨਣ ।

ਜਾਂ

ਆਪ ਸੂਝੇ ਤਾਂ ਬਤੀ ਸੁਲਖਣਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਭੁਲ ਕਰਕੇ ਪਛਤਾਵੇ ਜਾਂ ਸਮਝਾਉਣ ਤੇ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਕਾਕੇ ਨੂੰ ਹੁਣ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿਓ, ਉਹ ਭਜ਼ਾ ਪਛਤਾਉਂਦਾ ਹੈ । 'ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਮੰਨਣ, ਕਰ ਦੇਵੇ ਦੰਨਣ' । ਜਦ ਓਹਨੇ ਤੁਹਾਡੀ ਮੱਤ ਮੰਨ ਲਈ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਹੋਰ ਅੜੀ ਨਾ ਕਰੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਪਰਾਧੀ ਦੂਣਾ ਨਿਵੈ

ਭਾਵ :— ਜੋ ਬਹੁਤ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਪਖੰਡ ਕਰੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅਪਰਾਧੀ ਦੂਣਾ ਨਿਵੈ ਜੋ ਹੰਤਾ ਮਿਰਗਾਹਿ ॥
ਸੀਸ ਨਵਾਇਐ ਕਿਆ ਥੀਐ ਜਾਂ ਰਿਦੈ ਕੁਸੁਧਾ ਜਾਹਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ, ਮਹਲਾ ੧)

ਅਫ਼ੀਮ ਚਬਾਏ ਰੇਵੜੀਆਂ ਤੇ ਪੋਸਤ ਚਬਾਏ ਗੰਨੇ । ਭੰਗ ਵਿਚਾਰੀ ਆਲੀ ਭੋਲੀ, ਜੋ ਆਵੇ ਸੋ ਖੰਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਅਫ਼ੀਮ, ਪੋਸਤ ਅਤੇ ਭੰਗ ਦੇ ਸੁਆਦਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਕਿਤੇ ਰੋਣ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਚੁੱਪ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਹੱਸਣ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਬਸ ਨਹੀਂ, ਭੰਗੀ ਦੇ ਭੋਜਨ ਦਾ ਅਚਰਜ ਹਾਲ ਹੈ । 'ਅਫ਼ੀਮ ਚਬਾਏ ਰੇਵੜੀਆਂ ਤੇ ਪੋਸਤ ਚਬਾਏ ਗੰਨੇ । ਭੰਗ ਵਿਚਾਰੀ ਆਲੀ ਭੋਲੀ ਜੋ ਆਵੇ ਸੋ ਖੰਨੇ' ।

(ਡਾਕਟਰ ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅਬ ਤਉ ਜਰੇ ਮਰੇ ਸਿਧਿ ਪਾਈਐ, ਲੀਨੋ ਹਾਥਿ ਸੰਧਉਰਾ ॥ (ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)

ਭਾਵ :— ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੌਤ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸਫ਼ਲਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਅਗ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਆਪ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਤੋਂ ਭਾਰੀ ਕਠਨ ਜਾਪਿਆ, ਕੰਢੇ ਤੇ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਅਬ ਤਉ ਜਰੇ ਮਰੇ ਸਿਧਿ ਪਾਈਐ, ਲੀਨੋ ਹਾਥਿ ਸੰਧਉਰਾ' ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅਭਿਮਾਨੀ ਕੀ ਜੜ ਸਰਪਰ ਜਾਏ ॥

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰੀ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਜ਼ਰੂਰ ਪੁੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੁਣਿ ਸਾਜਨ ਮੇਰੇ ਮੀਤ ਪਿਆਰੇ ॥
ਸਤਿ ਬਚਨ ਵਰਤਹਿ ਹਰਿ ਦੁਆਰੇ ॥
ਜੈਸਾ ਕਰੇ ਸੁ ਤੈਸਾ ਪਾਏ ॥

ਅਭਿਮਾਨੀ ਕੀ ਜੜ ਸਰਪਰ ਜਾਏ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗੁ ਗੌਂਡ)

ਅਮਲਾਂ ਬਾਝ ਖ਼ੁਆਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਜ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਖ਼ੁਆਰੀ ਹੀ ਸਮਝੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸ਼ਹੁ ਨੂੰ ਤੂੰ ਕਿਹੜੇ ਗੁਣ ਲਗੇਂਗੀ ਪਿਆਰੀ ।
ਕਹੈ ਹੁਸੈਨ ਫ਼ਕੀਰ ਅਲਾ ਦਾ, ਅਮਲਾਂ ਬਾਝ ਖ਼ੁਆਰੀ ।
(ਕਾਫ਼ੀਆਂ—ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ)

ਅਮਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਢੋਈ ਨਾਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੂੜੀ ਗੱਲੀਂ ਕੁਝ ਨਾ ਵੱਧੈ,ਬਖਸ਼ ਕਦਾਈਂ ਭੋਰਾ ।।
ਅਮਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਢੋਈ ਨਾਹੀ,ਨਾ ਕਰ ਵੇਖੀਂ ਜ਼ੋਰਾ ।।
(ਹਾਫ਼ਜ਼ ਬਰਖ਼ੁਰਦਾਰ)

ਅਮਾਨਤ ਵਿਚ ਖ਼ਿਆਨਤ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਅਮਾਨਤ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰਖਣ ਲਈ ਰਖੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਜਦ ਜੀ ਆਵੇ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਮੋੜ ਲਈ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਅਮਾਨਤ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਜੇ ਆਪ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਹੜੱਪ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਲ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਹੀਂ, ਹਾਲੇ ਸੰਤ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ । ਪਰ ਮਨੋਰਮਾ ! 'ਅਮਾਨਤ ਵਿਚ ਖ਼ਿਆਨਤ' ! ਕੀ ਸੰਤ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹਾਰ ਸਕੇਗਾ ? ਕੋਈ ਹਰਜ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਸੰਤ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਬਾਨ੍ਹ ਬੰਨ ਲਵਾਂਗਾ ।
(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਅਗਾੜੀ.
ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਪਿਛਾੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਅਮੀਰਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਚਾਹ ਕਰੇ, ਪਰ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਵਿਖਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਅਗਾੜੀ, ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਪਿਛਾੜੀ' ਇਹ ਅਸੂਲ ਗੁਰ-ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰ-ਸਿਖ ਨੂੰ ਇਸ ਅਸੂਲ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਅਰਾਕੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤ, ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਡੰਡਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਡੰਡੇ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਸੁਧਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਤਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਿਚ ਅਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ । ਪਰ ਕੀ ਕਰੀਏ 'ਅਰਾਕੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤ, ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਡੰਡਾ' ਸਖ਼ਤੀ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗੂ)

ਅਰਾਮ ਦੇਹ, ਅਰਾਮ ਲੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ ਓਹਾ ਜਿਹਾ ਫੱਲ ਮਿਲੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਏਸੇ ਗਲ ਉਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜੀ 'ਅਰਾਮ ਦੇਹ ਤੇ ਅਰਾਮ ਲੈ' । ਤੇਰੀ ਦੋਹੀਂ ਹੱਥੀਂ ਵਜਦੀ ਏ । ਆਪ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕਰੀਏ, ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਕੌਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗੂ)

ਅਲ ਖ਼ਾਮੋਸ਼ੀ, ਨੀਮ ਰਜ਼ਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਪੁਛ ਦਾ ਉਤਰ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਚੁਪ ਰਹੇ ਤੇ ਉਸਦੀ ਚੁਪ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸਟਰ ਕੋਲੋਂ ਛੁਟੀ ਲੈਣ ਲਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਇਆ । ਮਾਸਟਰ ਉਸ ਦੀ ਏਨਤੀ ਸੁਣਕੇ ਚੁਪ ਕਰ ਰਹਿਆ । 'ਅਲ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਨੀਮ ਰਜ਼ਾ' ਸਮਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਚਲਾ ਗਿਆ । (ਸੰ)

ਅਲਫ਼ ਬੇ ਸੁਲਖਣਾ, ਮੀਆਂ ਜੀ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਕਖ ਨਹੀਂ ਰਖਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਤੀ ਮੂਰਖ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ ਪੜ੍ਹ ਗਿਆ ਹੈ ਸਾਡਾ ਮੁੰਡਾ ਵੀ । ਅਖੇ 'ਅਲਫ ਬੇ ਸੁਲਖਣਾ, ਮੀਆਂ ਜੀ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਕਖ ਨਹੀਂ ਰਖਣਾ' । ਤੇ ਬਸ ! (ਸੰਗੂ)

ਅੱਲਾ ਅੱਲਾ ਤੇ ਖ਼ੈਰ ਸੱਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭੇਦ ਦਸਣ ਵੇਲੇ ਟਾਲ ਮਟੋਲਾ ਕਰੇ ਤੇ ਪੁਛਣ ਵਾਲਾ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਉੱਤਰ ਚਾਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿੱਠੂ ਰਾਮ — ਬਹਾਵਲਾ ! ਉਰਲੀਆਂ ਪਰਲੀਆਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਜਾਣ ਦੇ ਯਾਂ, ਜ਼ਮੀਨ ਤਾਂ ਤੂੰ ਲੈਣੀ ਏ ਨਵਾਬ ਖਾਨ ਕੋਲੋਂ ਤੇ ਲੈਣ ਲਗਾ ਏਂ, ਫਿਰ ਸਿੱਧੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਲੈ । ਮੈਥੋਂ ਚੋਨੀ ਕਿਉਂ ਲੈਂਦਾ ਏਂ ? 'ਅੱਲਾ ਅੱਲਾ ਤੇ ਖ਼ੈਰ ਸੱਲਾ' ।

(ਨਵਾਬ ਖ਼ਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਅੱਲਾ ਦਏ ਤੇ ਬੰਦਾ ਸਹੇ ।

ਜਾਂ

ਅੱਲਾ ਦਏ ਤੇ ਬੰਦਾ ਲਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਹੁਤ ਦੁਖ ਸਿਰ ਤੇ ਆ ਪੈਣ ਜਾਂ ਰਬ ਰਹਿਮ ਕਰੇ ਤੇ ਬੰਦਾ ਉਸਦੀ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਤੋਂ ਲਾਭ ਪਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਹਾਲ ਪੁੱਛਦੇ ਹੋ 'ਅੱਲਾ ਦਏ ਤੇ ਬੰਦਾ ਸਹੇ' ਬਸ ਹਰ ਪਾਸਿਉਂ ਦੁਖ ਹੀ ਦੁਖ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਲ੍ਹ ਕਰੇ ਵਲੱਲੀਆਂ, ਰੱਬ ਸਿਧੀਆਂ ਪਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਦੇ ਵਿਗੜੇ ਕੰਮ ਵੀ ਅਚਣਚੇਤ ਸਵਰਨ ਲਗ ਪੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ—ਵੇਖੋ, ਰੱਬ ਦੇ ਰੰਗ ਕਲ੍ਹ ਤੀਕ ਕੀ ਸੀ ਝੱਲ੍ਹ । ਅਜ ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਵੀ ਹੱਥ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੋਨਾ ਪਿਆ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਰੱਬ ਦੀ ਹੀ ਮਿਹਰ ਹੈ । 'ਅਲ੍ਹ ਕਰੇ ਵਲੱਲੀਆਂ, ਰੱਬ ਸਿਧੀਆਂ ਪਾਵੇ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅਵਰ ਉਪਦੇਸੈ, ਆਪਿ ਨਾ ਕਰੈ ।।

ਭਾਵ :— ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਪ ਉਸ ਉਤੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਅਵਰ ਉਪਦੇਸੈ ਆਪਿ ਨਾ ਕਰੈ,
ਆਵਤ ਜਾਵਤ ਜਨਮੈ ਮਰੈ ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੁਖਮਨੀ ਗਉੜੀ)

ਅਵਲ ਖੇਸ਼ਾਂ ਬਾਦ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਰਾਸ ਕਰੋ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦਾ ਕੀ ਬਣੇਗਾ ? ਕੁਲ ਦੋ ਢਾਈ ਹਫਤੇ ਤਾਂ ਰਹਿ ਗਏ ਨੇ । ਫਨੇ ਖ਼ੂਹ ਵਿਚ ਪਿਆ ਇਮਤਿਹਾਨ, "ਅਵਲ ਖੇਸ਼ਾਂ ਬਾਦ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ।" ਚੰਗਾ ਚੰਗਾ, ਚਲਾ ਜਾਵਾਂਗਾ ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅਵਲ ਮਰਨਾ ਆਖ਼ਰ ਮਰਨਾ, ਫਿਰ ਮਰਨੇ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇਕ ਜਾਂ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਡਿਗਦੇ ਹੌਸਲੇ ਵੇਖਕੇ ਬੋਲੀ "ਹੇ ਮੇਰੇ ਬਹਾਦਰੋ ! ਮਰਨਾ ਆਖ਼ਰ ਮਰਨਾ, ਫਿਰ ਮਰਨੇ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ?" ਉਠੋ, ਕਮਰ ਕਸੇ ਕਰੋ ਤੇ ਝਪਟਾ ਮਾਰੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੜਾਹੇ ਦੀ ਕੁੜੀ, ਪੜਾਹੇ ਨੂੰ ਡੰਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਭੁਲ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ, ਤੇ ਡੰਨ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ ਜੀ ! ਚੋਰੀ ਤਾਂ ਡੱਤੂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਤੇ ਫੜ ਲੈ ਗਈ ਪੁਲਸ ਰਾਮੇ ਨੂੰ । 'ਅੜਾਹੇ ਦੀ ਕੁੜੀ, ਪੜਾਹੇ ਦਾ ਡੰਨ' । ਇਹ ਚੰਗਾ ਇਨਸਾਫ ਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੜੀ ਮੜੀ ਤੇ ਭੇਛਾਂ ਦੇ ਗਲ ਮੜ੍ਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹੁਣ ਜੋਗ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਮਾੜੀ ਥਾਂ ਵਿਆਹ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੰਗੇ ਸਾਕੇਦਾਰ ਨੇ । ਵਿਚਾਰੀ ਨੂੰ ਕਿਥੇ ਆਣ ਫਾਹਿਆ ਨੇ ? ਇਹ ਤਾਂ ਓਹੀ ਗਲ

ਹੋਈ ਅਖੇ 'ਅੜੀ ਮੜੀ ਤੇ ਭੇਛਾਂ ਦੇ ਗਲ ਮੜ੍ਹੀ'। (ਸੰਗ੍)

ਅੜੇ ਸੋ ਝੜੇ।

ਭਾਵ :— ਇਹ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਬੋਲਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰੋਕ ਪਾਵੇ, ਉਹ ਹਾਰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅੜੇ ਸੋ ਝੜੇ' ਇਹ ਬੋਲੇ ਬੋਲਾ, ਤੇ ਜੈਕਾਰ ਅਕਾਲਾ ॥'

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆ ਨੀ ਅਹੀਏ ਤਹੀਏ, ਕਰ ਛਡ੍ਹੂੰ ਆਪਣੇ ਜਿਹੀਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਧਨਪਾਤਰ ਜਾਂ ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾੜਾ ਕਰ ਦੇਣ ਦੀ ਗੋਂਦ ਗੁੰਦੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ 'ਅਹੀਏ ਤਹੀਏ, ਕਰ ਛਡ੍ਹੂੰ ਆਪਣੇ ਜਿਹਾਏ' ਜਿਹੜਾ ਓਹਦੇ ਨਾਲ ਰਲਿਆ ਉਸੇ ਦਾ ਝੁਗਾ ਗਲਿਆ। (ਸੰਗ੍)

ਆ ਬਣੀ ਦਾ ਕੀ ਦਾਰੂ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਮਦਦ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਦਰਦਨਾਕ ਸਮਾਚਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਭ ਦੇ ਕਲੇਜੇ ਕੰਬ ਗਏ, ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਜਲ ਤੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਰੰਜ ਭਰ ਗਿਆ। ਪਰ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ ? 'ਆ ਬਣੀ ਦਾ ਕੀ ਦਾਰੂ ?'

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆ ਬਲਾਈਏ ਗਲ ਲਗ।

ਜਾਂ

ਆ ਬਲਾਈਏ ਪਿੰਡੇ ਲਗ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਦੋ ਬਦੀ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਨੂੰ ਸਹੇੜੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਡੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਆ ਬਲਾਈਏ ਗਲ ਲਗ।' ਰਤਾ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਵੋ। ਖਾਹ-ਮੁ-ਖਾਹ ਕਿਉਂ ਅੱਗ ਵਿਚ ਹੱਥ ਪਾਂਦੇ ਹੋ ?

(ਸੰਗ੍)

ਆ ਭੈਣੇ ਪਿਆਰ ਕਰੂੰ, ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਅੰਗਿਆਰ ਧਰੂੰ।

ਜਾਂ

ਅੰਦਰੋਂ ਹੋਰ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਹੋਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰ ਮੁਖੀ ਤਾਂ ਪਿਆਰ ਕਰੇ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਵੈਰ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸੀ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਕੀਤੀ ਅਖੇ 'ਆ ਭੈਣੇ ਪਿਆਰ ਕਰੂੰ, ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਅੰਗਿਆਰ ਧਰੂੰ।' ਏਨੀ ਸੱਧਰ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਲੜਾਈ ਗਲ ਪੁਆ ਦਿੱਤੀ ! (ਸੰ)

ਆ ਲੜਾਈਏ ਮੇਰੇ ਵਿਹੜੇ।

ਜਾਂ

ਆ ਲੜਾਈਏ ਗਲ ਲੱਗ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਦੋ ਬਦੀ ਲੜਨ ਨੂੰ ਫਿਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ 'ਆ ਲੜਾਈਏ ਗਲ ਲੱਗ' ਮੈਂ ਏਲਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਉਹ ਹੁਰੇ ਮਾਰਨ ਲਗ ਪਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਆਉਣ ਪਰਾਈਆਂ ਜਾਈਆਂ, ਵਿਛੋੜਨ (ਨਿਖੇੜਨ) ਸਕਿਆਂ ਭਾਈਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਕਿਆਂ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਹੁਟੀਆਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਵੈਰ ਪੈ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਵੀਆਂ ਵਿਆਂਹਦੜਾਂ ਆ ਕੇ ਖਾਂਵਦਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਪਟੀਆਂ ਪੜ੍ਹਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਕੇ ਭਾਈਆਂ ਦਿਆਂ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਫੀ ਤਰੇੜਾਂ ਪੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਆਉਣ ਪਰਾਈਆਂ ਜਾਈਆਂ ਵਿਛੋੜਨ ਸਕਿਆਂ ਭਾਈਆਂ।' (ਸੰਗ੍)

ਆਉਲੇ ਦਾ ਖਾਧਾ ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਦਾ ਆਖਿਆ ਮਗਰੋਂ ਸੁਆਦ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਆਦਮੀ ਮਤ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮਤ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕੌੜੀ ਲਗਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਸਿਖਿਆ ਐਸ ਵੇਲੇ ਬੁਰੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਤਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਲੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੌੜੇ ਲਗੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਿਆਣੇ ਦੇ ਕਹੇ ਤੇ ਆਉਲੇ ਦੇ ਖਾਧੇ ਦਾ ਸੁਆਦ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਬਿਸ਼ੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆਇਆ ਸਾਵਣ ਮਾਹ ਕਿ ਰੀਂਡੇ ਗਲ ਗਏ, ਕੋਈ ਨਾ ਬਣਿਆ ਮਿਤ ਕਿ ਵੇਲੇ ਛਲ ਗਏ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਫੁਲਦੀਆਂ ਫਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਰੀਂਡੇ (ਖਰਬੂਜ਼ੇ) ਗਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਸਮਾਂ ਠੀਕ ਨਾ ਰਹੇ ਤਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਮਾੜੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਲਣ—ਮਾਈ! ਕਲਪਣਾ ਛਡ ਦੇਹ, ਇਹ ਤੇਰੇ ਵਸ ਦੀ ਗਲ ਨਹੀਂ। ਸਮਾਂ ਜਦ ਸਾਥ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਚੰਗੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਮਾੜੀਆਂ ਜਾਪਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਆਇਆ ਸਾਵਣ ਮਾਂਹ ਕਿ ਰੀਂਡੇ ਗਲ ਗਏ, ਕੋਈ ਨਾ ਬਣਿਆ ਮਿਤ ਕਿ ਵੇਲੇ ਛਲ ਗਏ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਇਆ ਕੰਮ ਥੁੜੇ ਨਾ, ਪਿੱਛੇ ਜੋਗਾ ਜੁੜੇ ਨਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਮਸਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਜੋਗੀ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਜੀ ਬਹੁਤੇ ਧਨ ਦਾ ਲੋਭ ਨਹੀਂ। ਕਿਰਸ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਪਿਛੇ ਲਈ ਜੋੜਦੇ ਨਹੀਂ। 'ਆਇਆ ਕੰਮ ਥੁੜੇ ਨਾ, ਪਿਛੇ ਜੋਗਾ ਜੁੜੇ ਨਾ।' ਬਸ ਏਨਾ ਹੀ ਰੱਬ ਤੋਂ ਮੰਗੀਦਾ ਹੈ, ਜੁ ਹਥਲੀ ਕਾਰ ਨਾ ਬੰਦ ਕਰੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਇਆ ਨਾ ਘਾਓ, ਤੇ ਵੈਦ ਬੁਲਾਓ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਡਰਾਕਲ ਆਦਮੀ ਖ਼ਤਰਾ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਘਬਰਾਂਦਾ ਦਿੱਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੁੱਧਾਂ—ਨੀ ਪਾਰੋ; ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ? ਇਤਨੀ ਘਬਰਾਹਟ ਕਾਹਦੀ? ਅਜੇਹੀਆਂ ਗਲਾਂ ਤਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਨਿਤ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਖੇ 'ਆਇਆ ਨਾ ਘਾਓ, ਤੇ ਵੈਦ ਬੁਲਾਓ' ਮਾਮੂਲੀ ਰੋਲਾ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਗਈ ਏਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਈ ਸ਼ਿਵਰਾਤ, ਜਿਡਾ ਦਿਨ ਓਡੀ ਰਾਤ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ ਨੂੰ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਭ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਸਲੂਕ ਕਰਨ ਉਤੇ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਹਦਾ ਸੀ—'ਆਈ ਸ਼ਿਵਰਾਤ, ਜਿੱਡਾ ਦਿਨ ਓਡੀ ਰਾਤ।' ਸਭ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਵਰਤਾਉ ਸੀ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਈ ਤੇ ਆਏ ਨੂੰ ਸੌ ਰਾਹ ਸੁਝ ਪੈਂਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਲ ਪਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ ਰਾਹ ਦਿਸ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੋਰਸ—ਰਾਣੀ ਜੀ ... ਆਪਣੀ 'ਆਈ ਤੇ ਆਏ ਨੂੰ ਸੌ ਰਾਹ ਸੁਝ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।' ਅੱਭੀ ਉੱਝ ਨਾ ਮੰਨੋ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੀ ਹੀਣੇ ਹੋ ਜਾਂਗੇ? ਸਾਡਾ ਕੀ ਵਿਗੜ ਚਲਿਆ ਏ?

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਈ ਪੋਹ ਮਾਘ ਦੀ ਸੰਨ, ਜੱਟੀਂ ਲਏ ਮੜ੍ਹਾਸੇ ਬੰਨ੍ਹ।

ਭਾਵ :— ਸਰਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਦਸੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਬੇ, ਮੜ੍ਹਾਸੇ ਨਾ ਬੰਨ੍ਹੀਏ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੀਏ। 'ਆਈ ਪੋਹ ਮਾਘ ਦੀ ਸੰਨ, ਜੱਟੀਂ ਲਏ ਮੜ੍ਹਾਸੇ ਬੰਨ੍ਹ।' ਏਨੀ ਠੰਡ ਵਿਚ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕਮ ਹੋਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਈ ਬਸੰਤ ਤੇ ਪਾਲਾ ਉਡੰਤ ।

ਭਾਵ :— ਬਸੰਤ ਦੀ ਬਹਾਰ ਆਉਣ ਉਤੇ ਸਰਦੀ (ਠੰਡ) ਘਟਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, ਦਸ ਦਿਨ ਹੋਰ ਹਨ ਸਰਦੀ ਦੇ; 'ਆਈ ਬਸੰਤ ਤੇ ਪਾਲਾ ਉਡੰਤ ।' ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਗਰਮ ਕੋਟ ਸੁਆਵਾਂਗੇ । (ਸੰ)

ਆਈ ਮਾਈ ਮਸਿਆ ਜਿਨ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਦਸਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਜੂਸ ਕਦੀ ਪੈਸੇ ਨਾ ਖਰਚਦਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ, ਬੋਲਿਆ,"ਮਿਤ੍ਰੋ ! ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਔਤਕੀ ਦੀ ਮਸਿਆ ਤੇ ਅਲਾਂਭਾ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ । ਅਸਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਪਲਿਓਂ ਰੋਟੀ ਖੁਆ ਦਿਤੀ, ਜਲੇਬੀਆਂ ਵੀ ਖੁਆਈਆਂ, ਕੜਾਹ ਵੀ ਖੁਆਇਆ ।" ਸਾਰੇ ਬੋਲੇ 'ਸ਼ਾਵਾ ਆਈ ਮਾਈ ਮਸਿਆ, ਜਿਨ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਦਸਿਆ ।' (ਸੰਗ੍)

ਆਈ ਰੈਨ ਤੇ ਹੋਏ ਕੈਨ ।

ਭਾਵ :— ਇਸਤ੍ਰੀ ਘਰ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਜਦ ਕੋਈ ਰੋਕ ਪੈ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਖਰਾਬੀ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਝੁਗਾ ਲੁਟਿਓ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਕਹੀਏ ਧੰਨ । 'ਆਈ ਰੈਨ ਤੂੰ ਹੋਏ ਕੈਨ ।

(ਸੁਥਰਾ ਸ਼ਾਹ)

ਆਏ ਜੇ ਕਬਰ ਵਿਚ, ਜਾ ਭਾਵੇਂ ਸੌੜੀ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਮੋਕਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਕਬਰ ਵਿਚ ਦੱਬਣ ਲਈ ਕਬਰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਟੀ ਹੋਈ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਕਿ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਥੋੜੀ ਜਾਂ ਬਹੁਤੀ ਥਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਵਾਸਤਾ । ਆਪਣੀ ਨਿਰਬਲਤਾ, ਹੀਣਤਾ ਜਾਂ ਗਰੀਬੀ ਨੂੰ ਦਸਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਝਟ ਟਪਾਣਾ ਹੈ । ਕਬਰ ਵਿਚ ਥਾਂ ਸੌੜੀ ਕੀ ਤੇ ਮੋਕਲੀ ਕੀ ? ਦਿਲੀ ਜੇਹੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਥਾਂ ਮਿਲੇ ?

(ਸੰਗ੍)

ਆਏ ਦਾ ਨਾਂ ਸਹਿਜਾ, ਗਏ ਦਾ ਨਾਂ ਮੁਕਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਆਦਰ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਜਾਣ ਲਗਿਆਂ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾ ਰੋਕੇ, ਤਦ ਉਹ ਆਪਣਾ ਨਿਮਾਣਾਪਨ ਦਸਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰੇ ਗ਼ਰੀਬ ਵਿਚਾਰਾ ਸਹੁਰਿਆਂ ਦੇ ਜਾਕੇ ! 'ਆਏ ਦਾ ਨਾਂ ਸਹਿਜਾ, ਗਏ ਦਾ ਨਾਂ ਮੁਕਤਾ ।' ਆਏ ਤਾਂ ਆਦਰ ਨਹੀਂ, ਗਏ ਤਾਂ ਪੁੱਛ ਨਹੀਂ (ਸੰਗ੍)

ਆਏ ਨੀ ਨਿਹੰਗ, ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇ ਨਿਸ਼ੰਗ ।

ਭਾਵ :— ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਿਆਗੀ ਤੇ ਸੇਸ਼ਟ ਜੀਵਨ ਕਰਕੇ ਇਤਨਾ ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਘਰ ਚਲੇ ਜਾਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਧੰਨ ਭਾਗ ਸਮਝ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ' ਆਖਦਾ ਸੀ । ਕਈ ਅਜ ਕਲ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਸ ਘਰ ਨਿਹੰਗ ਵੜ ਜਾਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਧੰਨ ਭਾਗ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਤਦੋਂ ਹੀ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਅਜੇ ਤਕ ਮੂੰਹ ਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ—'ਆਏ ਨੀ ਨਿਹੰਗ, ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇ ਨਿਸ਼ੰਗ ।'

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ– ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆਸਕੁ ਏਹੁ ਨਾ ਆਖੀਐ ਜਿ ਲੇਖੈ ਵਰਤੈ ਸੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਉਹ ਰੱਬ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ, ਜਿਹੜਾ ਰੱਬ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦਾ ਲੇਖਾ ਕਰਕੇ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਏਹ ਕਿਨੇਹੀ ਆਸਕੀ ਦੂਜੈ ਲਗੈ ਜਾਇ ॥
ਨਾਨਕ ਆਸਕੁ ਕਾਂਢੀਐ ਸਦ ਹੀ ਰਹੈ ਸਮਾਇ ॥
ਚੰਗੈ ਚੰਗਾ ਕਰਿ ਮੰਨੈ ਮੰਦੈ ਮੰਦਾ ਹੋਇ ॥
ਆਸਕੁ ਏਹੁ ਨਾ ਆਖੀਐ ਜਿ ਲੇਖੈ ਵਰਤੈ ਸੋਇ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਆਸਾ ਜੀਵੇ, ਨਿਰਾਸਾ ਮਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਰਾਸਾ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ—ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ 'ਆਸਾ ਜੀਵੇ, ਨਿਰਾਸਾ ਮਰੇ ।' ਭਰੋਸਾ ਰਖੋ । ਸਭ ਔਕੜਾਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੁਕ ਜਾਣਗੀਆਂ । (ਸੰਗ੍)

ਆਸਾਂ ਪਰਬਤ ਜੇਡੀਆਂ, ਮੌਤ ਤਣਾਵਾਂ ਹੇਠ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਅਧੂਰੇ ਛਡ, ਮਰਦਾ ਵੇਖ; ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕੀ ਕੁਝ ਬਣਨਾ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਪਰ ਜਵਾਨ ਮੌਤ ਨੇ ਇੱਕ ਨਾ ਚਲਣ ਦਿੱਤੀ । 'ਆਸਾਂ ਪਰਬਤ ਜੇਡੀਆਂ, ਮੌਤ ਤਣਾਵਾਂ ਹੇਠ ।' (ਸੰਗ੍)

ਆਹ ਮੁੰਹ ਤੇ ਮਸਰਾਂ ਦੀ ਦਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰੇ, ਜਿਸਦਾ ਉਹ ਹੱਕਦਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਜੀ, ਨਿੱਠ ਕੇ ਬਹੁ । 'ਆਹ ਮੁੰਹ ਤੇ ਮਸਰਾਂ ਦੀ ਦਾਲ' । ਆਪਣੀ ਹੈਸੀਅਤ ਤਾਂ ਵੇਖ । (ਸੰਗ੍)

ਆਕੜ ਚੂੜ੍ਹੇ ਦੀ, ਲੇਸ ਲਸੂੜੇ ਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਵੇਂ ਲਸੂੜਾ ਆਪਣੀ ਲੇਸ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ ਤਿਵੇਂ ਚੂੜ੍ਹਾ ਆਪਣੀ ਆਕੜ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ । ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੀਵੇਂ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਹੈਂਕੜ ਵਿਚ ਡਿੱਠਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ--ਉਏ ਸੁੰਦਰਿਆ ! ਤੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੈਂਕੜ ਵਿਚ ਹੀ ਏਂ ਅਖੇ 'ਆਕੜ ਚੂੜ੍ਹੇ ਦੀ ਤੇ ਲੇਸ ਲਸੂੜੇ ਦੀ' । ਪਰ ਭਾਈ ਆਪਣੀ ਹੈਸੀਅਤ ਨੂੰ ਵੀ ਵੇਖ ਲਿਆ ਕਰ । (ਸੰਗ੍)

ਆਖਰ (ਓੜਕ) ਬਚਾ ਮੂਲਿਆ ਤੂੰ ਹੱਟੀ ਬਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦਾ ਕੰਮ ਛਡ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਰ ਬਹੇ ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੁੜ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦਾ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਲਾ ਸਿੰਘ – ਫਤਹ ਚੰਦ ਨੇ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦਾ ਕੰਮ ਛਡ ਬੜੇ ਬੜੇ ਪਾਪੜ ਵੇਲੇ, ਪ੍ਰਦੇਸ ਵੀ ਗਿਆ ਪਰ 'ਆਖਰ ਬਚਾ ਮੂਲਿਆ ਤੂੰ ਹੱਟੀ ਬਹਿਣਾ' ਮੁੜ ਓਹੀਉ ਤੱਕੜੀ ਵੱਟੇ ਫੜਨੇ ਪਏ । (ਸੰਗ੍)

ਆਗ ਲਗਾਏ ਮੰਦਰ ਮੈ ਸੋਵੈ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਲ ਵਿਚ ਜਦ ਬ੍ਰਿਹੋਂ ਦੀ ਅਗ ਧੁਖ ਰਹੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਰਾਮ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਿਥੇ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ 'ਆਗ ਲਗਾਏ ਮੰਦਰ ਮੈ ਸੋਵੈ', ਇਹ ਕਿਥੋਂ ਤਕ ਨਿਭਣੀ ਸੀ ? ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਣ ਇਤਨਾ ਭਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਮੌਤ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ ।

(ਪ੍ਰੇਮ ਸੰਗੀਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਆਗਿਆ ਕਾਰੀ ਪੁਤਰ ਹੋਏ, ਘਰ ਮਿਠ ਬੋਲੀ ਨਾਰ, ਧਨ ਪਲੇ, ਸੰਤੋਖ ਮਨ, ਚਾਰ ਸੁਰਗ ਸੰਸਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਪੁਤਰ, ਮਿਠ ਬੋਲੀ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਧੰਨ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ ਮਿਲ ਜਾਣ ਉਸ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਸਵਰਗ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਿਆਮ—ਇਹ ਗਲ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਸੋਲਾਂ ਆਨੇ ਠੀਕ ਜੇ । ਆਖਦੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ 'ਆ ਗਿਆਕਾਰੀ ਪੁਤਰ ਹੋਇ, ਘਰ ਮਿਠ ਬੋਲੀ ਨਾਰ, ਧਨ ਪਲੇ, ਸੰਤੋਖ ਮਨ, ਚਾਰ ਸੁਰਗ ਸੰਸਾਰ ।' ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਭਾਦਰੋਂ ਦੀ ਤਿੱਖੀ ਧੁਪ ਵਿਚ ਛੰਞ ਦਾ ਜੋਤਰਾ ਲਾ ਸੜ ਬਲ ਕੇ ਆਇਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਘਰ ਵਾਲੀ ਜੇ ਅਗੇ ਹਸ ਕੇ ਮਿਲ ਪਏ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਥਕੇਵਾਂ ਲਥ ਜਾਂਦਾ ਏ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਗੂ ਲੈ ਉਝੜ ਪਵੈ, ਕਿਸ ਕਰੇ ਪੁਕਾਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਗੂ (ਲੀਡਰ) ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨਿਹੋਰਾ ਕਿਸ ਨੂੰ ਦਈਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਘਰ ਭੰਨੈ ਪਾਹਰੂ ਕਉਣ ਰਖਣ ਹਾਰਾ ।
ਬੇੜੀ ਡੁੱਬੈ ਪਾਤਲੀ ਕੌਣ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ।
ਆਗੂ ਲੈ ਉਝੜ ਪਵੈ, ਕਿਸ ਕਰੈ ਪੁਕਾਰਾ ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਆਟਾ ਪੀਠਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਹਿੰਦੀ ਅਗੇ ਵਧੀ ਫਿਰਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲਈ ਸਦਾ ਪਤਰ ਘਲ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸੀ—ਬੀਬੀ ! ਕਿਤੇ 'ਆਟਾ ਪੀਠਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਹਿੰਦੀ ਅਗੇ ਵਧੀਂ ਫਿਰਾਂ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਨਾ ਬਣੇ । ਤੁਸੀਂ ਤਿਆਰੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਨਿਉਂਦਾ ਸਭ ਨੂੰ ਘਲ ਦਿਤਾ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਆਟੇ ਦੀ ਤੌਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਅਪਣਾਵੇ ਤੇ ਦੁਖੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਲਾ ਤੀਵੀਂ ਕੀ ਤੇ ਰਾਜ ਕੀ ? ਤੀਵੀਂ ਤਾਂ ਆਟੇ ਦੀ ਤੌਣ ਹੈ । ਘਰ ਬੈਠੀ ਨੂੰ ਚੂਹੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ ਨੂੰ ਕਾਂ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ।
(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆਟੇ ਨਾਲ ਘੁਣ ਵੀ ਪਿਸ ਜਾਂਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਰਲਣ ਕਰਕੇ ਬਿਨਾ ਦੋਸ਼ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਸੂਰ ਪਿਉ ਦਾ ਤੇ ਕੈਦ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ । ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਆਟੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰੇ ਘੁਣ ਵੀ ਪੀਠੇ ਗਏ । (ਸੰਗੂ)

ਆਟੇ ਨਾਲ ਪਲੇਥਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਕਰਦਿਆਂ ਛੋਟੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਰੋ—ਫਾਹੇ ਜਾਣਾ, ਮਸਾਂ ਮਸਾਂ ਕੈਦ ਹੋਣੋਂ ਬਚਿਆ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਲਗ ਜਾਣਾ ਸੀ 'ਆਟੇ ਨਾਲ ਪਲੇਥਣ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ।
(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਟੇ ਵਿਚ ਲੂਣ :

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਜਾਂ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦੀ ਘਟ ਗਿਣਤੀ ਦਸਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪਾਰਸੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਆਟੇ ਵਿਚ ਲੂਣ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ।

ਆਤਮ ਘਾਤੀ ਮਹਾਂ ਅਪਰਾਧੀ ।
ਜਾਂ
ਆਤਮ ਘਾਤੀ ਜਗਤ ਕਸਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਆਤਮ ਘਾਤ ਕਰਨਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਪਾਪ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਤਮ ਘਾਤ ? ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਇਹ ਡਰਪੋਕਾਂ, ਨੱਠੜਾਂ, ਬੁਜ਼ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ । 'ਆਤਮ ਘਾਤੀ ਜਗਤ ਕਸਾਈ ।' ਇਕ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜੀਅ ਦਾ ਨੀ ਘਾਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਪਿਛੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸੋਗ ਦੀ ਲੀਹ ਪਾ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ।

ਆਤਮਾ ਰਜੇ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਰਜੇ ।

ਭਾਵ :— ਭਗਤੀ ਵੀ ਤਦ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਪੇਟ ਭਰ ਕੇ ਰੋਟੀ ਮਿਲੇ ਤੇ ਸਰੀਰ ਠੀਕ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੰਤ ਜੀ ! ਜੇ ਆਤਮਾ ਹੀ ਨਾ ਰਜੀ, ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਿਵੇਂ ਰਜੇਗਾ ? ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਰੋਟੀ ਟੁਕ ਦਾ ਆਹਰ ਬਣਾ ਲੈਣ ਦਿਉ । ਫੇਰ ਭਗਤੀ ਵੀ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ । (ਸੰਗੂ)

ਆਖਿ ਹੋਇ ਤਾਂ ਮੁਗਧੁ ਸਿਆਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਧਨ ਪਲੇ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੂਰਖ ਵੀ ਸਿਆਣਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਆਖਿ ਸੈਲ ਨੀਚ ਘਰ ਹੋਇ ।।
ਆਖਿ ਦੇਖਿ ਨਿਵੈ ਜਿਸੁ ਦੋਇ ।।

ਆਖਿ ਹੋਏ ਤਾਂ ਮੁਗਧੁ ਸਿਆਣਾ ॥
ਭਗਤਿ ਬਿਹੂਨਾ ਜਗੁ ਬਉਰਾਨਾ ॥''
(ਜਪੁ ਸ਼ੁੱਧ—ਰਾਮਕਲੀ)

ਆਦ ਬੁਰਾ ਤਾਂ ਅੰਤ ਬੁਰਾ, ਆਦ ਭਲਾ ਤਾਂ ਅੰਤ ਭਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਗਲ ਦਾ ਮੁਢ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਸਿੱਟਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮੰਦਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਤਮਾ—ਮਿਤਰੋ ! ਹਰ ਕੰਮ ਦਾ ਮੁੱਢ ਚੰਗਾ ਬੰਨ੍ਹੋ । ਫਿਰ ਫਲ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲੇਗਾ 'ਆਦ ਬੁਰਾ ਤਾਂ ਅੰਤ ਬੁਰਾ, ਆਦ ਭਲਾ ਤਾਂ ਅੰਤ ਭਲਾ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦ ਮਰਨਾ ਅੰਤ ਮਰਨਾ ਫਿਰ ਮਰਨੇ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅੰਤ ਮੌਤ ਹੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਡਰ ਕਿਉਂ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਡਰੋ ਨਾ । ਸੂਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਤਲਵਾਰਾਂ ਸੂਤ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਕੁਦ ਪਉ । 'ਆਦ ਮਰਨਾ ਅੰਤ ਮਰਨਾ, ਫਿਰ ਮਰਨੇ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ ।' ਜਿਹੜਾ ਡਰੇਗਾ ਉਹੀ ਮਰੇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਆਦਮੀ ਅੰਤਰ, ਕੋਈ ਹੀਰਾ ਤੇ ਕੋਈ ਕੰਕਰ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਇਕੋ ਸੁਭਾਉ ਦੇ ਨਹੀਂ । ਪੰਜੇ ਉਂਗਲੀਆਂ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਸਭ ਨੂੰ ਇਕੋ ਰੱਸੀ ਨਾਲ ਨਾ ਬੰਨ੍ਹੋ, ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ । 'ਆਦਮੀ ਆਦਮੀ ਅੰਤਰ, ਕੋਈ ਹੀਰਾ ਤੇ ਕੋਈ ਕੰਕਰ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਅੰਨ ਦਾ ਕੀੜਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਮਨੁਖ ਅੰਨ ਬਿਨਾ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ—ਭੁਖੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਕੀ ਭਾਵ ? 'ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਅੰਨ ਦਾ ਕੀੜਾ ਹੈ ।' ਅੰਨ ਬਿਨਾ ਕਿਵੇਂ ਰਿਹਾ ਜਾਵੇ, ਸੋਚੋ ਤਾਂ ਸਹੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਚਿਹਰਿਉਂ ਮੋਹਰਿਉਂ ਹੀ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਚਰਨ ਉਸਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਦਿਸ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਜੀ ! 'ਆਦਮੀ ਚਿਹਰਿਉਂ ਮੋਹਰਿਉਂ ਹੀ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।' ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਜਾਣ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਜਣ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਪਰ ਆਦਮੀ ਦੀ ਗਲ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਆਦਮੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਯਾਦ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਪਈ ਮੰਦਾ ਨਾ ਬੋਲੋ । 'ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਪਰ ਆਦਮੀ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।' ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾਣਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਆਦਮੀ ਮਿਲਦੇ ਨੇ, ਪਰ ਖੂਹਾਂ ਨੂੰ ਖੂਹ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਸਿਆਣੇ ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਰਲ ਮਿਲ ਬੈਠ ਕੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਵੰਡ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਜੜ੍ਹ ਵਸਤੂਆਂ (ਜਾਂ ਮੂਰਖ) ਇਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ । ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ—ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ, ਕਿ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਸੁਖ ਦੁਖ ਵਿਚ ਸਦਾ ਜੁੜ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਮੂਰਖ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ਠੀਕ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ 'ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਹੀ ਆਦਮੀ ਮਿਲਦੇ ਨੇ ਕਦੀ ਖੂਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖੂਹ ਮਿਲੇ ਨੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਦਰ ਤੇਰੀ ਚਾਦਰ ਨੂੰ ਤੇ ਬਹਿਣਾ ਤੇਰੇ ਗਹਿਣੇ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣ

ਹੋਵੇ ਕਿ ਚੰਗੀ ਫਬਣੀ (ਜਾਂ ਅਮੀਰੀ) ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਆਦਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ! ਅਖੇ ਕਿ 'ਆਦਰ ਤੇਰੀ ਚਾਦਰ ਨੂੰ ਤੇ ਬਹਿਣਾ ਤੇਰੇ ਗਹਿਣੇ ਨੂੰ।' ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਪੁਛਦਾ ਏ ? (ਸੰਗੂ)

ਆਪ ਹੋਵੇ ਤਕੜੀ, ਤਾਂ ਕੌਣ ਲਾਏ ਫਕੜੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਪਾਸੋਂ ਕੁਲ, ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੁਝ ਨਾ ਆਖੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਵਡਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਕਰਨ। 'ਆਪ ਹੋਵੇ ਤਕੜੀ ਤਾਂ ਕੌਣ ਲਾਏ ਫਕੜੀ'। ਅਸੀਂ ਗ਼ਰੀਬ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਵੀ ਫੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪ ਕਰੀਏ ਸੋ ਕੰਮ, ਪਲੇ ਹੋਵੇ ਦੰਮ।

ਭਾਵ :— ਧਨ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਚਲ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਸੁਣਾਓ ਕੰਮ ਕਾਜ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ ?

ਮਾਨ ਸਿੰਘ—ਚੰਗਾ ਹੈ 'ਆਪ ਕਰੀਏ ਕੰਮ, ਪਲੇ ਹੋਵੇ ਦੰਮ'। ਥੋੜ ਤਾਂ ਧਨ ਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਉਹ ਤੁਹਾਡੀ ਅਸੀਸ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਾਜ ਤੋਰਨ ਜੋਗਾ ਬੜਾ ਹੈ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪ ਕਾਜ, ਮਹਾਂ ਕਾਜ। ਜਾਂ

ਆਪਣੇ ਹਥੀਂ ਆਪਣਾ ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜ ਸਵਾਰੀਐ।

ਭਾਵ :— ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਛੀ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਪ ਹੀ ਕਰੀਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਯਾਰ ! ਠੀਕ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਹੀ ਹਿੰਮਤ ਕਰੀਏ। 'ਆਪ ਕਾਜ ਮਹਾਂ ਕਾਜ।' ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦਿਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਚੋਜ ਰੋਇਆ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪ ਕਿਸੇ ਜਹੀ ਨਾ, ਟਕੋਰ ਕਰਨੋ (ਨਕਲ ਲਾਣੋ) ਰਹੀ ਨਾ।

ਜਾਂ

ਆਪ ਕਿਸੇ ਜਹੀ ਨਾ ਤੇ ਨੱਕ ਚੜ੍ਹਾਣੋ ਰਹੀ ਨਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦੂਸ਼ਨ ਕਢੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਸ ਨੀ ਬਸ। 'ਆਪ ਕਿਸੇ ਜਹੀ ਨਾ ਤੇ ਨਕਲ ਲਾਣੋ ਰਹੀ ਨਾ।' ਜਾਣਦੀ ਆਂ ਤੇਰੇ ਪਿਉ ਦੇ ਕਿਨੇ ਕੁ ਹੱਲ ਵਗਦੇ ਸਨ ? ਮੈਨੂੰ ਮੰਦਾ ਆਖਿਆ ਤਾਂ ਅਗਲਾ ਪਿਛਲਾ ਖੋਲ੍ਹ ਸੁਣਾਊਂਗਾ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪ ਕੁਚੱਜੀ, ਧੀਆਂ ਪੁਤਰਾਂ ਕੱਜੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਪਤ ਉਸਦੇ ਧੀਆਂ ਪੁਤਾਂ (ਮਿਤਰਾਂ ਜਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ) ਦੇ ਚੰਗਿਆਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਢੱਕੀ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਪਾਪ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਢਕ ਲਉ। 'ਮਾਂ ਕੁਚੱਜੀ ਧੀਆਂ ਪੁਤਾਂ ਕੱਜੀ।' ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਬਰਾਬਰ ਹੋ। ਮੈਨੂੰ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਵਿਚ ਨਾ ਰੁਲਾਉ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪ ਕੁਚੱਜੀ, ਵਿਹੜੇ ਨੂੰ ਦੋਸ਼।

ਜਾਂ

ਆਪ ਕੁਚੱਜੀ, ਗੋਹੜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀ ਨਾ ਕਰੇ, ਅਤੇ ਐਵੇਂ ਬਹਾਨੇ ਪਿਆ ਢੂੰਡੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਅੜੀਏ 'ਆਪ ਚੱਜੀ, ਵਿਹੜੇ ਨੂੰ ਦੋਸ਼।' ਇਹ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਬਹਾਨੇ ਘੜਦਾ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਚੱਜ ਵੀ ਹੈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ? (ਸੰਗੂ)

ਆਪ ਗਏ ਵਿਸਾਖੀ, ਮੈਂ ਰਹੀ ਜਵਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਤਾਂ ਮੌਜ ਮੇਲਾ ਮਾਣੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਪਿੱਛੇ ਛਡ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵਹੁਟੀ ਗਭਰੂ ਬਾਹਰ ਹੋਟਲਾਂ ਵਿਚ ਖਾਣੇ ਖਾਉ, ਤੇ ਮੈਂ ਬੁੱਢੀ ਮਾਂ ਘਰ ਬੈਠ ਤੁਹਾਡਾ ਰਾਹ ਵੇਖਾਂ ? 'ਆਪ ਗਏ ਵਿਸਾਖੀ ਤੇ ਮੈਂ ਰਹੀ ਜਵਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ।' ਮੈਥੋਂ ਨਹੀਂ ਇਹ ਸਹਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਆਪ ਗਵਾਈਐ ਤਾ ਸਹੁ ਪਾਈਐ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਾ ਭਾਵ ਹਉਮੈ, ਮਾਰ ਦੇਈਏ, ਤਦ ਹੀ ਪਤੀ-ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਆਪ ਗਵਾਈਐ ਤਾਂ ਸਹੁ ਪਾਈਐ, ਅਉਰ ਕੈਸੀ ਚਤੁਰਾਈ । ਸਹੁ ਨਦਰਿ ਕਰਿ ਦੇਖੈ ਸੋ ਦਿਨੁ ਲੇਖੈ ਕਾਮਣਿ ਨਉ ਨਿਧਿ ਪਾਈ ॥ ਆਪਣੇ ਕੰਤ ਪਿਆਰੀ ਸਾ ਸੋਹਾਗਣਿ ਨਾਨਕ ਸਾ ਸਭੁਰਾਈ ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਤਿਲੰਗ ਰਾਗ)

੨ ਵਾਰਸ ਯਾਰ ਦਾ ਤਦੋਂ ਦੀਦਾਰ ਪਾਈਏ, ਜਦੋਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾਈਏ ਜੀ ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਆਪ ਤਾਂ ਗਲਿਉਂ ਬਾਹਮਣਾ, ਨਾਲ ਜਜਮਾਨ ਵੀ ਗਾਲੇ । ਜਾਂ

ਆਪ ਤਾਂ ਡੁਬੋਂ (ਮੋਇਉਂ) ਬਾਹਮਣਾ, ਜਜਮਾਨ ਵੀ ਗਾਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਗਰ ਲਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਫਸਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਰੋ—ਅੜੀਏ, ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਵਿਗਾੜ ਦੇਂਦੀ ਏ ਬੰਦੇ ਨੂੰ । ਉਹ ਤੈਂਡਾ ਚੌਧਰੀ ਲੈ ਲਥਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਅਖੇ 'ਆਪ ਤਾਂ ਗਲਿਉਂ ਬਾਹਮਣਾ, ਜਜਮਾਨ ਵੀ ਗਾਲੇ ।'

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਦੁੱਧ ਬਰਾਬਰ, ਮੰਗ ਲਿਆ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ।

ਭਾਵ :— ਦਾਨ ਓਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬਿਨਾ ਮੰਗੇ ਕੋਈ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਦਾ ਫਲ ਤਦੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਦੁਖੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਲਈ ਦਰਦ ਹੋਵੇ । ਜੇ ਦਿਲੋਂ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਉਮੰਗ ਉਠੇ, ਤਾਂ ਹੀ ਦਾਨ ਹੈ । ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੀ ਅਤੇ ਤੁਸਾਂ ਦਾਨ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਇਹ ਅਸਲੀ ਦਾਨ ਨਹੀਂ । 'ਆਪ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਦੁੱਧ ਬਰਾਬਰ, ਮੰਗ ਲਿਆ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ।'

ਆਪ ਨਾ ਵੰਞੈ ਸਾਹੁਰੈ, ਲੋਕਾਂ ਮੱਤੀਂ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਤਾਂ ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਜਾਂ ਗਲ ਨਾ ਕਰੇ ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਓਹੋ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਝਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪ ਨਾ ਵੰਞੈ ਸਾਹੁਰੇ ਲੋਕਾਂ ਮਤੀ ਦੇ ਸਮਝਾਏ ।
ਚਾਨਣ ਘਰ ਵਿਚ ਦੀਵਿਆਹੁੰ,ਹੋਠ ਹਨੇਰ ਨਾ ਸਕੈ ਮਿਟਾਏ

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਆਪ ਨਾ ਜੋਗੀ ਗਵਾਂਢ ਵਲਾਵੇ (ਬੁਲਾਵੇ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਸਵਾਰ ਨਾ ਸਕੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਸਵਾਰਨ ਦੀਆਂ ਫੜ੍ਹਾਂ ਮਾਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ—ਵੇਖਿਆ ਹੋਇਆ ਏ ਰੁਲਦੂ ਨੂੰ, ਨਿਰੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਹੀ ਮਾਰਨ ਜਾਣਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ, ਅਖੇ "ਆਪ ਨਾ ਜੋਗੀ ਗਵਾਂਢ ਵਲਾਵੇ' । ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਉਸ ਤੋਂ ਤਾਂ ਕਦੀ ਸੰਵਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ । ਤੁਸਾਡਾ ਕੀ ਸੰਵਾਰੇ ਗਾ ।

(ਸੰਗ੍)

ਆਪ ਨਾ ਮਰੀਏ ਸੁਰਗ ਨਾ ਜਾਈਐ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕ ਆਪ ਕਸ਼ਟ ਨਾ ਸਹਾਰੀਏ, ਜਾਂ ਮਿਹਨਤ ਨਾ ਕਰੀਏ, ਤਦ ਠੀਕ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਗਾਰ ਟਾਲਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਟਾਲ ਛਡਾਂ । ਤਦੇ ਤਾਂ ਭਾਂਡੇ ਕੁਤਿਆਂ ਦੇ ਚੱਟੇ ਹੋਏ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੇ ਸਨ 'ਆਪ ਨਾ ਮਰੀਏ ਸੁਰਗ ਨਾ ਜਾਈਏ' ।

ਸਵੇਰੇ ਜ਼ਰੂਰ ਉਠਿਆ ਕਰ। ਚਾਰ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਤਕ ਘੁਰਾੜੇ ਨਾ ਮਾਰਿਆ ਕਰ।

(ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਨੂੰਹ—ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪ ਪੌਲੀ ਤੇ ਸਯੱਦ ਨੌਕਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜੁਲਾਹੇ ਦਾ ਨੌਕਰ ਸਯੱਦ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਆਦਮੀ ਵੱਡੇ ਉਤੇ ਹਾਕਮੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੇ, ਜਾਂ ਲੋੜ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਆਸ ਰਖੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜੀ ਅਨੋਖੀ ਖੇਡ ਏ। 'ਆਪ ਪੌਲੀ ਤੇ ਸਯੱਦ ਨੌਕਰ।' ਵਿਚਾਰੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਵਹੁਟੀ ਵਡੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਵਿਆਹ ਲਿਆਇਆ ਏ। (ਸੰਗ੍)

ਆਪ ਫਿਰਾਂ ਨੰਗੀ, ਚੋਲੀ ਕਿਨੂੰ ਦਿਆਂ ਮੰਗੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਦਸੇ ਕਿ ਮੈਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 'ਆਪ ਫਿਰਾਂ ਨੰਗੀ, ਚੋਲੀ ਕਿਨੂੰ ਦਿਆਂ ਮੰਗੀ।' ਆਪ ਤਾਂ ਝਟ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਤੁਸਾਡੀ ਸੇਵਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰੇ? (ਸੰਗ੍)

"ਆਪ ਬੀਚਾਰੇ ਸੁ ਗਿਆਨੀ ਹੋਈ।"
(ਗੁਰਬਾਣੀ)

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਘੋਖੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਕਥਤਾ ਬਕਤਾ ਸੁਨਤਾ ਸੋਈ ॥ ਆਪ ਬੀਚਾਰੇ ਸੁ ਗਿਆਨੀ ਹੋਈ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਗਉੜੀ ਰਾਗ)

ਆਪ ਬੁਰੇ ਤਾਂ ਜਗ ਬੁਰਾ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਨੂੰ ਸਭ ਭੈੜੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਸਮਝਾਇਆ ਵੇ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਪਾ ਤੇ ਫੇਰ ਸਾਰੇ ਸਿੱਧਾ ਵਰਤਣਗੇ। 'ਆਪ ਬੁਰੇ ਤਾਂ ਜਗ ਬੁਰਾ' ਵਾਲਾ ਅਖਾਣ ਸਦਾ ਯਾਦ ਰਖੋ। (ਸੈਂ:)

ਆਪ ਭਲੇ ਸਭ ਜਗ ਭਲਾ।

ਭਾਵ :— ਆਪ ਚੰਗਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਹੀ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪ ਭਲਾ ਸਭ ਜਗ ਭਲਾ
ਭਲਾ ਭਲਾ ਸਭ ਜਗ ਕਰ ਦੇਖੇ ॥
ਆਪ ਬੁਰਾ ਸਭ ਜਗ ਬੁਰਾ
ਸਭ ਕੋ ਬੁਰਾ ਬੁਰੇ ਦੇ ਲੇਖੇ ॥

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਆਪ ਮੋਏ ਜਗ ਪਰਲੋ।
ਜਾਂ
ਆਪ ਮਰੇ, ਜਗ ਪਰਲੋ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਆਸ ਘਟ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਵਲੋਂ ਬੰਦਾ ਲਾਪ੍ਰਵਾਹੀ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇੰਦਰ—ਕਾਕਾ ਤੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦਾ, ਪਈ ਉਹ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਪੁਗਾ ਬੈਠੇ ਨੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਏ? 'ਆਪ ਮਰੇ ਜਗ ਪਰਲੋ।"

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪ ਲੰਘੇਦੀ ਲੰਘਣ ਤੇ ਯਾਰ ਪਰਾਠੇ ਮੰਗਣ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਆਪਣਾ ਝਟ ਟਪਾਣ ਜੋਗਾ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮਿਤਰ ਜਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਚੰਗਾ ਚੋਖਾ ਖਾਣ ਨੂੰ ਮੰਗਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਜੀ ਧਨ ਸ਼ਰਾਬਾਂ ਕਬਾਬਾਂ ਤੇ ਉਜਾੜਨ ਲਈ। ਅਖੇ 'ਆਪ ਲੰਘੇਦੀ ਲੰਘਣ ਤੇ ਯਾਰ ਪਰਾਠੇ ਮੰਗਣ'। ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਜੇ ਤਾਂ ਜੰਞ ਲੈ ਆਉ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਕੁੜੀ ਅਣ

ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਸਾਦੇ, ਗਰੀਬ ਘਰ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਦਿਆਂਗੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪ ਵਡਾ ਮੰਗਤਾ ਤੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼।

ਜਾਂ

ਆਪ ਮੀਆਂ ਮੰਗਤੇ ਬਾਹਰ ਖੜੇ ਦਰਵੇਸ਼।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਲਈ ਤਾਂ ਕੁਝ ਕਰ ਨਾ ਸਕੇ, ਆਪ ਗਰੀਬ ਤੇ ਮੰਗਤਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਦੀਆਂ ਫੜ੍ਹਾਂ ਮਾਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛਡ ਨੀਂ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਮਾਰ, ਤੇਰੀ ਮਾਸੀ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਆਪ ਵਡੇ ਮੰਗਤੇ ਤੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼।' ਉਸਨੂੰ ਵਿਤ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਮਤ ਦੇਹ। (ਸੰਗ੍ਰ)

"ਆਪਣ ਹਥੀਂ ਆਪਣਾ ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜੁ ਸਵਾਰੀਐ।।" ਵੇਖੋ **ਆਪ ਕਾਜ ਮਹਾਂ ਕਾਜ।**

ਭਾਵ :— ਆਪ ਹੀ ਉਦਮ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਕਾਜ ਰਾਸ ਕਰੀਏ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਸ ਕੇ ਜੀਅ ਪਰਾਣ ਹਹਿ
ਕਿਉ ਸਾਹਿਬ ਮਨਹੁ ਵਿਸਾਰੀਐ।
ਆਪਣ ਹਥੀਂ ਆਪਣਾ
ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜੁ ਸਵਾਰੀਐ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਆਪਣ ਹਥੀਂ ਆਪਣੀ ਜੜ੍ਹ ਆਪ ਉਪੱਟੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪ ਦੁਖੀ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਪਰਹਰੈ ਖਰ ਖੇਹ ਪਲੱਟੈ
ਤਿਉ ਨਿੰਦਕ ਪਰ ਨਿੰਦਿਆ ਹਠ ਮੂਲ ਨਾ ਹੱਟੈ
ਆਪਣ ਹਥੀਂ ਆਪਣੀ ਜੜ ਆਪ ਉਪੱਟੈ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਤੇ ਪਰਾਇਆ ਪਰਾਇਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਸਾਕਾਂ ਦਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪਖ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚ ਹੈ, 'ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ, ਪਰਾਇਆ ਪਰਾਇਆ'। ਮੇਰੀ ਲਿਆਕਤ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਵੇਖਦੇ, ਜਦ ਤੁਹਾਡਾ ਪੁੱਤਰ ਮੇਰੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਏ ਜਮੀਤਾ। ਪੋਥੇ ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ, ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਮਤਲਬ ਕਢ ਕੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਭੁਲ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ! ਹੁਣ ਕੌਣ ਸਾਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। 'ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਏ ਜਮੀਤਾ'। ਹੋਰਨਾ ਵਾਂਗ ਤੂੰ ਵੀ ਆਪਣਾ ਮਤਲਬ ਕਢ ਕੇ ਪਰੇ ਹੋਇਆ। (ਸੰ:)

ਆਪਣਾ ਖਾਏ ਬਿਗਾਨਾ ਤੱਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਰਗਾਹੋਂ ਧੱਕੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਘਰ ਖਾ ਕੇ ਵੀ, ਹੁੰਦੇ ਸੰਦੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਧਨ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਈਰਖਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ! ਇਹ ਗਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। 'ਆਪਣਾ ਖਾਏ ਬਿਗਾਨਾ ਤੱਕੇ, ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਰਗਾਹੋਂ ਧੱਕੇ।' ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਰੱਬ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ਫਿਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਈਰਖਾ ਕਿਉਂ?
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣਾ ਗੁੜ ਖਾਈਏ, ਪਰ ਛੁਪਾ ਕੇ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਆਪਣੀ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਵੀ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਵਰਤਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾੜਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਚੀਜ਼ ਖੁਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਠੀਕ ਹੀ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਆਪਣਾ ਗੁੜ ਖਾਈਏ, ਪਰ ਛੁਪਾ ਕੇ।' ਬਹੁਤੇ ਉਛਲ ਉਛਲੀ ਨਾਲ ਲੋਕੀਂ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਹੋਛਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾੜਾ ਕਰਦੇ ਤੇ ਦੁਖ ਪੁਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਘਰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖੀਏ ਤੇ ਚੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਆਖੀਏ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਪਣੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਆਪ ਧਿਆਨ ਰਖੀਏ, ਤਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਚੇਡ ਚੜ੍ਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਏ ? ਜਦੋਂ ਵੇਖੋ ਸੜੂੰ ਸੜੂੰ ਖਰਦੀ ਰਹਿਨੀ ਏਂ। ਖਿਆਲ ਰਖੀਂ, ਸੌਂ ਨਾ ਜਾਈਂ ਮੇਰੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਨੂੰ। 'ਆਪਣਾ ਘਰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖੀਏ ਤੇ ਚੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਆਖੀਏ।" ਤੈਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਕਿਹੜੀ ਮਤ ਦੇਵਾਂ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ)

ਆਪਣਾ ਘਰ ਸੋ ਕੋਹਾਂ ਤੋਂ ਦਿਸਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਬੜੀ ਪਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ਜੀ, ਆਪਣਾ ਘਰ ਸਭ ਨੂੰ ਸੋ ਕੋਹਾਂ ਤੋਂ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਦੂਜੇ ਦਾ ਚੁਬਾਰਾ ਅੱਖਾ ਸਾਹਮਣੇ ਵੇਖ ਵੀ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਲਈਦੀਆਂ ਹਨ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਘਰ ਜੋ ਚਾਹੇ ਸੋ ਕਰ।

ਜਾਂ

ਆਪਣਾ ਘਰ ਤੇ ਹਗ ਹਗ ਭਰ।

(ਵੇਖੋ : 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਸੁਖੀ ਰਹੇ, ਕੋਈ ਦੁਖੀ')

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਉਤੇ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਕਰੋ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਬੜਾ ਸੁਖ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਜੀ ਆਵੇ ਵਰਤੋ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ ਜੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖਲ ਨਾ ਦਿਆ ਕਰੋ। 'ਆਪਣਾ ਘਰ ਤੇ ਹਗ ਹਗ ਭਰ।' ਕੋਈ ਜਿਵੇਂ ਚਾਹੇ ਕਰੇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ? (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਜਾਇਆ, ਬਿਗਾਨਾ ਢੀਂਗਰ।

ਜਾਂ

ਆਪਣਾ ਨੀਂਗਰ, ਪਰਾਇਆ ਢੀਂਗਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਿਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਬੜੀ ਪਰਵਾਹ ਕਰੇ ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਉਂ ਨੀ ਆਪਣਾ ਨੀਂਗਰ ਤੇ ਬਿਗਾਨਾ ਢੀਂਗਰ ਏ ? ਮੇਰੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਉਲਟਾ ਤੂੰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਹੀ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਢੀ ਜਾਨੀ ਏਂ ? (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਤੋਸਾ, ਆਪ ਭਰੋਸਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਿਸ ਪਾਸ ਆਪਣੀ ਪੂੰਜੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਝਟ ਕੰਮ ਸੰਵਾਰ ਲਏ ਪਰ ਪਰਾਈ ਪੂੰਜੀ ਵਲ, ਤਕਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੰਮ ਕਿਉਂ ਨਾ ਰਾਸ ਹੋਵੇ ਉਹਦਾ। 'ਆਪਣਾ ਤੋਸਾ, ਆਪ ਭਰੋਸਾ।' ਕੰਮ ਤਾਂ ਆਪੇ ਰਾਸ ਹੋਣਾ ਹੋਇਆ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਜੋ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਨਾ ਭਰੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਅੱਗੇ ਕੀ ਧਰੇ ? ਜਾਂ

ਆਪਣਾ ਨਾ ਭਰਿਆ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਅੱਗੇ ਕੀ ਧਰਿਆ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵੰਗਾਰਿਆ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਲਈ ਉਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਜੀ ਚੁਰਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ, ਘਿਲ ਨਾ ਮਾਰਾਂ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਾਂ। 'ਆਪਣਾ ਨਾ ਭਰਿਆ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਅਗੇ ਕੀ ਧਰਿਆ।' ਜਦ ਤੀਕ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਨਾ ਕਰਾਂ, ਦੂਜੇ ਦਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਮਕਾਨ, ਕੋਟ ਸਮਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣਾ ਘਰ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬ ਹੁੰਦਾ ਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ, 'ਆਪਣਾ ਮਕਾਨ, ਕੋਟ ਸਮਾਨ' । ਛੋਟਾ ਹੈ, ਵੱਡਾ ਹੈ, ਆਖਰ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣਾ । (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਮਾਰੇਗਾ ਤਦ ਵੀ ਛਾਵੇਂ ਸੁੱਟੇਗਾ । ਵੇਖੋ 'ਮਾਂ ਡੈਣ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਖਾਵੇ ।'

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਪਣਾ ਸਨੇਹੀ ਦੁਖ ਦੇਕੇ ਵੀ ਪੁਛ ਗਿਛ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸਤਾਦ—ਕਾਕਾ ! ਚੇਤੇ ਰਖੋ ਕਿ 'ਆਪਣਾ ਮਾਰੇਗਾ ਤਦ ਵੀ ਛਾਵੇਂ ਸੁੱਟੇਗਾ' । ਮਾਪੇ ਗੁਸੇ ਵੀ ਹੋਣ, ਤਦ ਵੀ ਉਹ ਤੁਹਾਡਾ ਭਲਾ ਹੀ ਸੋਚਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਦਿਸੀਵੇ ਨਾ ਤੇ ਲੋਕ ਪਸੰਦੀ ਆਵੇ ਨਾ । ਵੇਖੋ ਆਪ ਕਿਸੇ ਜਹੀ ਨਾ ਤੇ ਨਕਲ ਲਾਣੋਂ ਰਹੀ ਨਾ ।'

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸੰਵਾਰ ਨਾ ਸਕੇ ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਔਗੁਣ ਛਾਂਟਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਉਂ ਨਾ ਕੀਤਾ ਕਰ, ਆਪਣੀ ਬੁਕਲ ਵਿਚ ਝਾਤੀ ਮਾਰ । ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਦਿਸੀਵੇ ਨਾ ਤੇ ਲੋਕ ਪਸੰਦੀ ਆਵੇ ਨਾ' । ਤੇਰੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਤੇਰੀ ਟੀਕਾ ਟਿਪਣੀ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀਆਂ । (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਲਹੂ ਪੰਘਰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ । ਵੇਖੋ 'ਆਪਣਾ ਮਾਰੇਗਾ ਤਾਂ ਵੀ ਛਾਵੇਂ ਸੁਟੇਗਾ ।'

ਭਾਵ — ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਵੇਖ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਤੇ ਜੀ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣਾ ਭਤੀਜਾ ਜੂ ਹੋਇਆ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਤਾਂ ਭਾਈ ਹੁਰੀਂ ਉਤਾਵਲੇ ਹੋ ਗਏ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਵੇਲੇ ਦੜ ਵਟ ਲਈ । ਸੱਚ ਹੈ 'ਆਪਣਾ ਲਹੂ ਪੰਘਰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ । (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਾ ਲਾਇਆ ਪਿਰਮੁ ਨਾ ਲਗਈ ਜੇ ਲੋਚੈ ਸਭ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਸਭ ਰਬ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਪਿਆਰ ਨਿਰਾ ਆਪਣੇ ਲਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੀ ਧਉਲੀ ਸਾਹਿਬ
ਸਦਾ ਹੈ ਜੇ ਕੋ ਚਿਤਿ ਕਰੇ ॥
ਆਪਣਾ ਲਾਇਆ ਪਿਰਮੁ ਨਾ
ਲਗਈ ਜੇ ਲੋਚੈ ਸਭੁ ਕੋਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ)

ਆਪਣਾ ਵਖਰ ਆਪ ਤੋਂ ਗੁੱਝਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਜਾਂ ਧਨ ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਪਏ ਸਮਝੋ, ਪਰ 'ਆਪਣਾ ਵਖਰ ਆਪ ਤੋਂ ਗੁੱਝਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।' ਅਸਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਤੁਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣਿਆਂ ਖਰੀਂਢਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਆਪ ਬਾਂਦਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖੁਰਚਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਫ਼ੈਦਾ ਕੀ, 'ਆਪਣਿਆਂ ਖਰੀਂਢਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਆਪ ਬਾਂਦਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖੁਰਚਦਾ', ਪਰ ਦੂਜੇ ਬਾਂਦਰ ਜ਼ਰੂਰ ਖੁਰਚਦੇ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ।

(ਦੇਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਗਿੱਟੇ ਭੰਨਾ, ਚੁੰਮਾਂ ਪੈਰ ਪਰਾਇਆਂ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਦੁਖ ਦੇਵੇ ਤੇ ਪਰਾਇਆਂ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ

ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਏ ਹਰਨਾਮਿਆ ! ਤੂੰ ਇਹ ਕੀ ਕਰਤੂਤ ਫੜੀ ਹੋਈ ਏ, ਅਖੇ 'ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਗਿਟੇ ਭੰਨਾ, ਚੁੰਮਾਂ ਪੈਰ ਪਰਾਇਆਂ ਦੇ।' ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਗੰਢਦਾ ਫਿਰਨਾ ਏਂ ਤੇ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਨੱਕ ਚਾੜ੍ਹਦਾ ਏਂ ? (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਵੰਝਲੀ, ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਰਾਗ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਰੁੱਝਾ ਰਹੇ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸੁਰਤ ਸਾਰ ਨਾ ਲਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੀ 'ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਵੰਝਲੀ, ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਰਾਗ' ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਹੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੈ। ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਤੇ ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਬਹੁਤ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਧਨ ਨੂੰ ਵਡਿਆਵੇ, ਤਦ ਇਸਨੂੰ ਠੀਕ ਨਾ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਨ—ਵਰਿਆਮਾ ! ਦੂਰ ਦੇ ਢੋਲ ਸੁਹਾਵਣੇ। 'ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਤੇ ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵਧੀਕ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦੇ ਨੇ।' ਭੁਲਿਆ ਲੋਕਾ ! ਪਰਾਈ ਚਾਕਰੀ ਬੁਰੀ ਹੁੰਦੀ ਏ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪਣੀ ਕੱਖੀਂ, ਆਪੇ ਸੜਨਾ। ਵੇਖੋ **'ਆਪੇ ਫਾਥੜੀਏ ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਛੁਡਾਵੇ ?'**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਹ—ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਬੁੜਕਦਾ ਏਂ ? ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਆਪਣੀ ਕੱਖੀਂ ਆਪੇ ਸੜਨ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਆਖਿਆ ਏ ? (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਆਪੇ ਭਰਨੀ। ਵੇਖੋ **'ਆਪੇ ਬੀਜਿ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ।'**

ਭਾਵ :— ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਭਰੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਅੱਜ ਸਾਡਾ ਇਹ ਹਾਲ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦਾ ? 'ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਆਪੇ ਭਰਨੀ।' ਸਾਡਾ ਕੀਤਾ ਸਾਡੇ ਅਗੇ ਆਇਆ ਹੈ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਕੀਤੀ, ਆਪਣੇ ਅਗੇ। ਵੇਖੋ **'ਆਪੇ ਬੀਜਿ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ।'**

ਭਾਵ :— ਜੋ ਬੰਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸਦਾ ਫਲ ਉਸਨੂੰ ਭੁਗਤਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰਾ 'ਆਪਣਾ ਕੀਤਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਅਗੇ ਆਇਆ ਹੈ', ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਦੋਸ਼ ਦਿਆਂ ? (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਕੁੱਤਾ ਭੀ ਸ਼ੇਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਜਾਂ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਆਕੜ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰ ਵਿਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ, ਤੈਨੂੰ ਮਜ਼ਾ ਚਖਾਵਾਂ। 'ਆਪਣੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਸ਼ੇਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ'। ਘਰ ਬਹਿ ਕੇ ਟਾਹਰਾਂ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਮਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਛਾਹ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖੱਟੀ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ। ਵੇਖੋ **'ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਸਲਾਹੁੰਦੀ ਹੈ।'**

ਵਰਤੋਂ :— ਅਮਰੋ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਨਾ ਸਾੜੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੇ। 'ਆਪਣੀ ਛਾਹ ਨੂੰ ਕੌਣ ਖੱਟੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ?' (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਨੀਂਦੇ ਸਉਣਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਨੀਂਦੇ ਜਾਗਣਾ (ਉਠਣਾ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਹਰ ਕੰਮ ਆਪਣੀ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਹੁਤੀ ਦੇ ਲਾਲਚ ਨੇ ਪਿੰਡੋਂ
ਕਢ ਸ਼ਹਿਰ ਵਲ ਧਕਿਆ।
ਸਹੁੰ ਤੇਰੀ ਹੈ ਮਿਤਰਾ ਬਿਕਰਾ,
ਦਿਲ ਹੈ ਡਾਹਢਾ ਅਕਿਆ।
ਆਪਣੀ ਨੀਂਦਰ ਸੋਂ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ,
ਜਾਗ ਨਾ ਆਪਣੀ ਜਾਗੇ।
ਮੈਂ ਉਹ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿਆ,
ਕਿੱਦਾਂ ਹੁਣ ਢੁੱਕਾਂ ਤੇਰੇ ਲਾਗੇ।

(ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਆਪਣੀ ਪਈ, ਪਰਾਈ ਵਿਸਰੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲੀਲਾ—ਭਾਈ ਜੀ! ਸ਼ੀਲਾ ਦੇ ਵੀਰ ਦੇ ਕੈਦ ਹੋਣ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਆਪਣੀ ਪਈ, ਪਰਾਈ ਵਿਸਰੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਘਟ ਵਧ ਹੀ ਅੱਖਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਪਗ ਆਪਣੇ ਹੱਥ। ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਪਤ ਆਪਣੇ ਹੱਥ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪਤ ਵਿਗਾੜੇ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ! ਸੱਚੀਂ 'ਆਪਣੀ ਪਗ ਆਪਣੇ ਹਥ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਦੀ ਪਤ ਲਾਹੋਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਘਟ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਭਾਹ ਬਲੋਸੇਂ, ਬਿਆ ਪਟਾਖੀ ਚੜ੍ਹੋਸੇਂ। ਵੇਖੋ ਆਪਣੀ ਹੱਥੀਂ ਆਪਣਾ ਆਪੇ ਹੀ ਕਾਜ ਸਵਾਰੀਐ॥

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਅੱਗ ਆਪ ਹੀ ਬਾਲੋ ਤਾਂ ਬਲੇਗੀ। ਆਪਣਾ ਕਾਰਜ ਆਪ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਕਰਮ ਦੇਈਏ! 'ਆਪਣੀ ਭਾਹ ਬਲੋਸੇਂ, ਬਿਆ ਪਟਾਖੀ ਚੜ੍ਹੋਸੇਂ' ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਆਪ ਕਰੇਂਗੀ ਤਦੇ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹੇਗਾ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਭਾਵੇਂ ਮੱਝ ਚਲੀ ਜਾਏ, ਸ਼ਰੀਕ ਦਾ ਘਲਿਆਰਾ ਜ਼ਰੂਰ ਚੁਰਾਉਣਾ ਏ ਜਾਂ ਕਢਾਉਣਾ ਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਕਾਫੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਦੂਜੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਨ ਉਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਡਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਪਈ 'ਆਪਣੀ ਭਾਵੇਂ ਮੱਝ ਚਲੀ ਜਾਏ, ਸ਼ਰੀਕ ਦਾ ਘਲਿਆਰਾ ਜ਼ਰੂਰ ਚੁਰਾਉਣਾ ਏ।' ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਹੋ ਜਾਏ, ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੱਟ ਜ਼ਰੂਰ ਮਾਰਨੀ ਏ। (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀ ਮੱਝ ਦਾ ਦੁਧ ਸੌ ਕੋਹ ਤੇ ਜਾ ਪੀਵੀਦਾ ਏ। ਜਾਂ
ਆਪਣੀ ਲਸੀ ਚਾਹੇ ਸੌ ਕੋਹਾਂ ਤੋਂ ਪੀ ਲਵੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਕਰੋਗੇ, ਤਦ ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਪਾਸ ਜਾਉਗੇ ਤਦ ਉਹ ਭੀ ਤੁਹਾਡੀ ਖਾਤਰ ਕਰੇਗਾ। ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ ਜੀ! 'ਆਪਣੀ ਮੱਝ ਦਾ ਦੁਧ ਸੌ ਕੋਹ ਤੇ ਜਾ ਪੀਵੀਦਾ ਹੈ।' ਆਏ ਗਏ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਕੀਤਾ ਕਰੋ। ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਜਾਉਗੇ ਉਹ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਪੁੱਜ ਕੇ ਪੁਛ ਪਰਤੀਤ ਕਰਣਗੇ! (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੀਆਂ ਜੁਤੀਆਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੇ ਹਥੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁਖ ਪੁਜੇ, ਜਾਂ ਜਿਸ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਉਸੇ ਉਤੇ ਖ਼ਰਚ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓੜਕ ਮੀਆਂ ਨਿਜ਼ਾਮਦੀਨ ਨੇ

ਪੁਛਿਆ—ਤੁਸੀਂ ਬਰਕਤ ਵਿਚ ਕੀ ਐਬ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਨਬੇੜ ਕਰਨ ਵਿਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੁੱਝਿਆ ਕਿ 'ਆਪਣੀਆਂ ਜੁਤੀਆਂ ਤੇ ਆਪਣਾ ਹੀ ਸਿਰ ਏ।'

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਆਪਣੀਆਂ ਨਾ ਦੱਸਾਂ, ਪਰਾਈਆਂ ਕਰ ਕਰ ਹੱਸਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਤਾਂ ਛੁਪਾਵੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਫੋਲਦਾ ਫਿਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ—ਮਚਲੀਏ ਰਨੇ! ਹਰ ਵੇਲੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਔਗੁਣ ਹੀ ਚਿਤਾਰਦੀ ਰਹਿਨੀ ਏਂ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਤਾਂ ਝਾਤੀ ਮਾਰਿਆ ਕਰ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਜੁ 'ਆਪਣੀਆਂ ਨਾ ਦਸਾਂ ਤੇ ਪਰਾਈਆਂ ਕਰ ਕਰ ਹੱਸਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੀਆਂ ਮੈਂ ਕੱਛੇ ਮਾਰਾਂ, ਬਹਿ ਪਰਾਈਆਂ ਫੋਲਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਤਾਂ ਲੁਕਾਵੇ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਐਬਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੋ ਬੜੀ ਚਾਲਾਕ ਹੈ। ਉਹਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਆਪਣੀਆਂ ਮੈਂ ਕੱਛੇ ਮਾਰਾਂ, ਬਹਿ ਪਰਾਈਆਂ ਫੋਲਾਂ'। ਘਰ ਘਰ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਏ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਵਲ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਭੀ ਗੁਣ ਜਾਪਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਸਿਫਤ ਆਪ ਹੀ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ ਬਣੇ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਭੀ ਗੁਣ ਜਾਪਦੇ ਹਨ।

ਅਪਣੇ ਹਾਥ, ਜਗਨ ਨਾਥ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਰ ਕੰਮ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੀ ਰੀਸ ਕਰਨੀ ਹੋਈ? ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ ਸਿਰ ਤੇ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਸੋ 'ਆਪਣੇ ਹਾਥ ਜਗਨ ਨਾਥ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਬੀਜਿਆ ਆਪੇ ਵੱਢੇ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਦਾ ਫੱਲ ਆਪ ਹੀ ਪਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਰਬ ਨੂੰ ਇਹ ਮਨਜ਼ੂਰ ਸੀ ਕਿ ਗੁਨਾਹ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਇਹਨੂੰ ਸਾਰੀ ਮਿਲੇ ਤੇ 'ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਬੀਜਿਆ ਓਹ ਆਪ ਵੱਢੇ'। ਆਪਣੇ ਗੁਨਾਹ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਓਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਵੱਢ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਨਿਰਾ ਬੋਹਲ ਸਾਂਭਣਾ ਸੀ।

(ਅਦਬੀ ਅਫ਼ਸਾਨੇ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਆਪਣੇ ਗੋਂ ਨੂੰ ਗਧੇ ਨੂੰ ਭੀ ਪਿਉ ਆਖੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣਾ ਪਵੇ ਕਿ ਮਤਲਬ ਲਈ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਅਗੇ ਭੀ ਝੁਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ ਕੀ ਹਰਜ ਹੈ? 'ਆਪਣੀ ਗੋਂ ਨੂੰ ਗਧੇ ਨੂੰ ਭੀ ਬਾਪ ਆਖੀਦਾ ਹੈ।' ਮਤਲਬ ਜੋ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਕਢਣਾ ਹੋਇਆ; ਸੋ ਜਾਹ, ਜਾ ਕੇ ਮਿਲ ਆ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੇ ਘਰ, ਕੋਈ ਸੁਖੀ ਰਹੇ ਕੋਈ ਦੁਖੀ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਘਰ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਵ੍ਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਜੋ—ਚੰਗਾ ਏ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਪਿਟਣੇ ਨਾਲੋਂ। 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਸੁਖੀ ਰਹੇ ਕੋਈ ਦੁਖੀ'। ਬਿਗਾਨੇ ਦੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਕੀ ਖਟਿਆ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਛੱਜ ਵਜਾਏ, ਕੋਈ ਛਾਨਣੀ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਦੇਣ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੋਲਾ ਰਾਮ ਜੀ ! ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਦੇਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੋਈ ਛੱਜ ਵਜਾਏ ਕੋਈ ਛਾਨਣੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ?' (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਕਾਈਂ ਨਾ ਤੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਈਂ ਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ।ਕਸੇ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲਾਰੇ ਲਾਈ ਰਖੇ ਤੇ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਜੋਗਾ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਮੈਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਕਰਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਆਪ ਮਦਦ ਕੋਈ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ ਕੀ ਕਟਾਂ ? ਤੁਸਾਡਾ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਕਾਈਂ ਨਾ ਤੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਈਂ ਨਾ' । ਇਹ ਖ਼ੂਬ ਤਮਾਸ਼ਾ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੇ ਘਰ ਲਗੇ ਤਾਂ ਅੱਗ, ਦੂਏ ਦੇ ਘਰ ਬਸੰਤਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਲਈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਸਮਝੇ ਪਰ ਦੂਜੇ ਲਈ ਉਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਮਝੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ : ਨੁਕਸਾਨ ਮੇਰਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਤਦੇ ਤੁਸੀਂ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹੋ । 'ਆਪਣੇ ਘਰ ਲਗੇ ਤਾਂ ਅੱਗ ਦੂਏ ਦੇ ਘਰ ਬਸੰਤਰ' । ਇਹੀ ਨੁਕਸਾਨ ਤੁਹਾਡਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਤੁਸੀਂ ਚਿੱਤ ਪਏ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ । (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦਾ ਕੰਡਾ ਤੇ ਪਰਾਏ ਮੁਲਕ ਦਾ ਫੁਲ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਦੇਸ ਪਿਆਰ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਰ ਦੀ ਅੱਧੀ, ਬਾਹਰ ਦੀ ਸਾਰੀ । ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨੀ, ਪਰਦੇਸ ਜਾ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਲਖ ਰੁਪਈਆ ਦੇਣ । 'ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦਾ ਕੰਡਾ ਤੇ ਪਰਾਏ ਮੁਲਕ ਦਾ ਫੁੱਲ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।' ਘਰ ਰੁਖੀ ਸੁਖੀ ਖਾ ਕੇ ਵੀ ਸੁਖੀ ਰਵਾਂਗੇ । (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਤੇ ਪਰਾਏ ਦੇਸ ਦਾ ਦੁੱਧ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਘਰ ਜਾਂ ਵਤਨ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਦੀਆਂ ਕੀ ਗਲਾਂ ਪੁਛਦੇ ਹੋਂ ? 'ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਤੇ ਪਰਾਏ ਦੇਸ ਦਾ ਦੁੱਧ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।' ਸੱਚ ਹੈ ਕਿਥੇ ਸਾਡਾ ਪੋਠੋਹਾਰ ਤੇ ਕਿਥੇ ਏਹ ਰੇਤਲੀ ਤੇ ਸੁਕੀ ਧਰਤੀ ਉਹ ਤਾਂ ਨਿਰੀ ਸਵਰਗ ਸੀ ਸਾਡੇ ਲਈ । (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੇ ਨੈਣ ਮੈਨੂੰ ਦੇਹ, ਤੂੰ ਟਮਕੋਂਦੀ ਫਿਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪ ਅਤਿ ਲੋੜ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ਨੀ ਚਲਾਕੋ ਬੜੀ ਸਿਆਣੀ ਏਂ ਤੂੰ ਤਾਂ ਅਖੇ 'ਆਪਣੇ ਨੈਣ ਮੈਨੂੰ ਦੇਹ, ਤੂੰ ਟਮਕੋਂਦੀ ਫਿਰ', ਆਪਣਾ ਚਰਖਾ ਤੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿਆਂ ਤੇ ਘਰ ਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਫੇਰਾਂ ? (ਸੰਗੂ)

ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੋਂ ਜਾਣੀਐ ਅਗਲੇ ਮਨ ਦੀ ਬਾਤ । ਵੇਖੋ : ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚਿਤਵੋਗੇ, ਉਹੀ ਕੁਝ ਉਹ ਤੁਸਾਡੇ ਲਈ ਚਿਤਵਣਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰੀ ਸਿੰਘ—ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਵਡੀ ਉਮਰਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋ । ਤੁਸਾਡੀਆਂ ਗਲਾਂ ਪਏ ਕਰਦੇ ਸਾਂ ।

ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਪਰੀ 'ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੋਂ ਜਾਣੀਏ ਅਗਲੇ ਮਨ ਦੀ ਬਾਤ' । ਅਸੀਂ ਵੀ ਤੁਸਾਡੇ ਗੁਣ ਪਏ ਗਾਉਂਦੇ ਸਾਂ । (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਮਨ ਭਾਵੇ ਤਾਂ ਡੇਹਲਾ ਵੀ ਸਪਾਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਮਨ ਭਾਉਂਦੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਸਾਰੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅ ਹੋ ਚੀਜ਼ ਚੰਗੀ ਐ । "ਆਪਣੇ ਮਨ ਭਾਵੇ ਤਾਂ ਡੇਹਲਾ ਵੀ ਸਪ ਰੀ", ਤੈਨੂੰ ਜੋ ਚੰਗੀ ਲਗੀ । ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾ । (ਸੰਦ)

ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ । ਬੋਵੇ : ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਸਲਾਹੁੰਦੀ ਹੈ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਉਪਮਾ ਆਪ ਹੀ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰਨਾਮੋ ਦੀ ਸਸ ਤਾਂ ਅਠੇ ਪਹਿਰ 'ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ' ਬਣਾਂਦੀ ਭਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਵੇਖੋ ਆਪਣੇ ਸੋਹਲੇ ਹੀ ਗਾਂਦੀ ਹੈ ।
(ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਵੱਛੇ ਦੇ ਦੰਦ ਆਪ ਤੋਂ ਗੁਝੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਪਤਾ ਦੰਦ ਵੇਖ ਕੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ । ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ ਹਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਠੀਕ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ, "ਆਪਣੇ ਵੱਛੇ ਦੇ ਦੰਦ ਆਪ ਤੋਂ ਗੁਝੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।" ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਮੇਰਾ ਭਤੀਜਾ ਕਿੰਨਾ ਬਦ ਏ ? (ਸੰਗ)

ਆਪਣੇ ਭਾਣੈ ਜੋ ਚਲੈ ਭਾਈ ਵਿਛੁੜਿ ਚੋਟਾ ਖਾਵੈ ॥

ਭਾਵ :— ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਰੀ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ ਦੁਖ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਸੋ ਸਿਖੁ ਸਖਾ ਬੰਧਪੁ ਹੈ ਭਾਈ ਜਿ ਗੁਰ ਕੇ ਭਾਣੈ ਵਿਚਿ ਆਵੈ ॥ ਆਪਣੈ ਭਾਣੈ ਜੋ ਚਲੈ ਭਾਈ ਵਿਛੁੜਿ ਚੋਟਾ ਖਾਵੈ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ : ਸੋਰਠਿ ਰਾਗ)

ਆਪਿ ਨਾ ਦੇਹਿ ਚੁਰੂ ਭਰਿ ਪਾਨੀ, ਤਿਹ ਨਿੰਦਹਿ ਜਿਹ ਗੰਗਾ ਆਨੀ ॥

ਭਾਵ :— ਆਪ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਐਸੇ ਲੋਗਨ ਸਿਉ ਕਿਆ ਕਹੀਐ ॥ ਜੋ ਪ੍ਰਭਿ ਕੀਏ ਭਗਤਿ ਤੇ ਬਾਹਜ ਤਿਨ ਤੇ ਸਦਾ ਡਰਾਨੇ ਰਹੀਐ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਆਪਿ ਨ ਦੇਹਿ ਚੁਰੂ ਭਰਿ ਪਾਨੀ ॥ ਤਿਹ ਨਿੰਦਹਿ ਜਿਹ ਗੰਗਾ ਆਨੀ" ॥੨॥ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ-ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)

ਆਪਿ ਡੁਬੇ ਕਿਉ ਪਿਤਰਾਂ ਤਾਰੈ ॥

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਪੰਡਿਤ (ਜਾਂ ਮੂਰਖ) ਆਪ ਤਾਂ ਡੁਬਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਪਿੱਤਰਾਂ (ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ) ਕਿਵੇਂ ਤਾਰੇਗਾ ?

ਵਰਤੋਂ :— 'ਵਾਚੈ ਵਾਦੁ ਨਾ ਬੇਦੁ ਬੀਚਾਰੈ ॥ ਆਪਿ ਡੁਬੈ ਕਿਉ ਪਿਤਰਾ ਤਾਰੈ ॥ ਘਟਿ ਘਟਿ ਬ੍ਰਹਮ ਚੀਨੈ ਜਨੁ ਕੋਇ ॥ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਿਲੈ ਤਾ ਸੋਝੀ ਹੋਇ ॥' (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ)

ਆਪੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਗੇ ਜੋ ਜੇਠ ਪੈਣਗੇ ਰਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਜਾਣ ਬੁਝਕੇ ਉਲਟੇ ਰਾਹ ਪਵੇ ਤੇ ਬੜਾ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ । ਤੁਸੀਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ, "ਆਪੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਗੇ; ਜੋ ਜੇਠ ਪੈਣਗੇ ਰਾਹ" । ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਕੇ ਕਿਸੇ ਬੱਚ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਣਾ । (ਸੰਗ)

ਆਖੇ ਚੋਰ ਤੇ ਆਪੇ ਸਾਧ।

ਭਾਵ :— ਦੋਬਾਜਰਾ ਪੁਰਸ਼ ਜਦ ਕੋਈ ਕਦੇ ਚੰਗਾ ਬਣ ਬਹੇ, ਤੇ ਕਦੇ ਮਾੜਾ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੈਰੇ ਵਸਬ ਮਾਲੂਮ ਨੇ ਸਭ ਸਾਨੂੰ,
ਲਾਹੜੀ ਵੱਡਾ ਹੈਂ ਲੱਗ ਲਵੇੜਿਆਂ ਦਾ।
ਆਪ ਚੋਰ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਸਾਧ ਹੋਵੇਂ,
ਖੋਜ ਤਾੜ ਕੇ ਦੂਰ ਤੇ ਨੇੜਿਆਂ ਦਾ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਆਪੇ ਜਾਂਵੀ ਆਪੇ ਮਾਂਵੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਹਰ ਥਾਂ ਪਰਧਾਨ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪੇ ਜਾਂਵੀ ਆਪੇ ਮਾਂਵੀ ਆਪਿ ਸੁਆਮੀ ਆਪਿ ਦੇਵਾ ॥ ਆਪਣਾ ਕਾਰਜੁ ਆਪਿ ਸਵਾਰੇ ਆਪੇ ਧਾਰਨ ਧਾਰੇ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸਹੁ ਘਰ ਮਹਿ ਬੈਠਾ ਸੋਭੇ ਬੰਕ ਦੁਆਰੇ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਆਪੇ ਝਸ ਸਿਖਾਏ, ਆਪਣੇ ਅੱਗੇ ਆਏ। ਵੇਖੋ : ਆਪੇ ਵਿਹਾਜੇ ਮਾਮਲੇ ਆਪਣੇ ਗਲ ਪਾਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣਾ ਸਿਖਾਇਆ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਈ ਇਹ 'ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਝਸ ਸਿਖਾਏ ਆਪਣ ਅੱਗੇ ਆਏ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ, ਆਪਣੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਗੰਢਾ ਆਪੇ ਖੋਲ੍ਹ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪੇ ਫਾਥੜੀਏ ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਛਡਾਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਉਲਟੇ ਰਾਹ ਪਵੇ ਤੇ ਬੜਾ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹੀ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਈ ਤੈਨੂੰ ਕਿਹਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਜਿਲ੍ਹਣ ਵਿਚ ਫਸ। ਆਪੇ ਫਾਥੜੀਏ ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਛਡਾਏ। (ਸੰ)

ਆਪੇ ਬੀਜਿ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਪਾਇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਜਨਾ ਇਥੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ ਭਈ 'ਆਪੇ ਬੀਜਿ ਆਪੇ ਹੀ ਖਾਹੁ', 'ਜੈਸੀ ਕਰਨੀ ਵੈਸੀ ਭਰਨੀ'। (ਸੰ)

ਆਪੇ ਮਾਰੇ ਤੇ ਆਪ ਜਿਵਾਏ।

ਭਾਵ :— ਮਾਰਨਾ ਤੇ ਜਿਵਾਣਾ ਰੱਬ ਦੇ ਹੱਥ ਹੈ। ਜਾਂ ਜਦੋਂ ਜੋ ਦੁਖ ਦੇਵੇ, ਓਹੀ ਸੁਖ ਵੀ ਦੇਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪੇ ਮਾਰੇ ਤੇ ਆਪ ਜੀਵਾਇ,
ਅਤੇ ਅਜਰਾਈਲ ਬਹਾਨੜਾ ਈ।
ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਣਾ ਰਮਜ਼ ਯਾਰ ਦੀ ਹੈਦਰ,
ਤੇ ਫਿਰਦਾ ਲੋਕ ਦੀਵਾਨੜਾ ਈ।

(ਅਲੀ ਹੈਦਰ)

ਆਪੇ ਮੈਂ ਰੱਜੀ ਪੁੱਜੀ, ਆਪੇ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਜੀਵਣ। ਵੇਖੋ : 'ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਸਲਾਹੁੰਦੀ ਹੈ।'

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਆਪ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ 'ਆਪੇ ਮੈਂ ਰੱਜੀ ਪੁੱਜੀ, ਆਪੇ ਮੇਰੇ ਬਚੜੇ ਜੀਵਣ'। ਗੁਣ ਸੋਈ ਜੁ ਲੋਕੀ ਸਲਾਹੁਣ। ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਤਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ ਬਣਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪੇ ਰੈਨਾਂ ਮੋਹਰਾ ਦੇਵਨ, ਆਪੇ ਕਰਨ ਸਿਆਪੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੌਤ ਜਾਂ ਦੁਖ ਦਾ ਆਪ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸਦੇ ਵਿਜੋਗ ਵਿਚ ਦਿਖਲਾਵੇ ਲਈ ਕੀਰਨੇ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੱਡ ਤੂੰ ਰੈਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ। ਆਪੇ ਰੈਨਾਂ ਮੋਹਰਾ ਦੇਵਨ, ਆਪੇ ਕਰਨ ਸਿਆਪੇ।

ਆਪ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਵਹੁਟੀ ਨੇ ਪਰਦੇਸ ਘਲਿਆ, ਅਖੇ ਖੱਟ ਕੇ ਲਿਆ । ਆਪ ਹੀ ਪਿਛੋਂ ਰੋਣ ਲਗੀ, ਅਖੇ ਇਕੱਲੀ ਹਾਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਪੇ (ਆਪ) ਵਿਹਾਜੇ ਮਾਮਲੇ, ਆਪੇ ਹੱਡ ਪਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਹੀ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਫੜੀ ਗਈ ? 'ਆਪ ਵਿਹਾਜੇ ਮਾਮਲੇ ਆਪੇ ਹਡ ਪਏ' । ਹੋ ਦਿਆ ! ਤੂੰ ਫਸਾਇਣ ਹੋ ਚੁਕੀ । ਮੈਂ ਦਿਆ ਹੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਫਸੀ ।

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਆਬ ਆਬ ਕਰ ਮੋਇਉਂ ਬੱਚਾ, ਫ਼ਾਰਸੀਆਂ ਘਰ ਗਾਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ (ਦੇਸੀ ਪਹਿਰਾਵਾ ਜਾਂ ਦੇਸੀ ਆਦਤਾਂ) ਛੱਡ ਹੈਂਕੜ ਨਾਲ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਦੁਖ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੂਰਖ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦਾ ਕਿੱਤਾ ਛੱਡ ਕੇ ਮੁਨਸ਼ੀਗੀਰੀ ਕਰਨ ਲਗਾ; ਕੀ ਲਭਣਾ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਮੁਨਸ਼ੀ ਬਣ ਕੇ ? ਬਸ 'ਆਬ ਆਬ ਕਰ ਮੋਇਉਂ ਬੱਚਾ; ਫ਼ਾਰਸੀਆਂ ਘਰ ਗਾਲੇ' ਵਾਲੀ ਗਾਲ ਹੋਈ । ਨੰਗ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜ ਕਿਰਸਾਨੀ ਕਰਨ ਲਗਾ ।

(ਸੰਗ੍ਰ) ।

ਆਰੀ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੰਦੇ ਨੇ, ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਸਮਾਜ ਕਿਸੇ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ ਜੀ, ਆਰੀ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੰਦੇ ਨੇ, ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ।' ਲੋਕੀਂ ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਟੱਲਦੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਵਤੁ ਕਿਨੈ ਨਾ ਰਾਖਿਆ ਜਾਵਤੁ ਕਿਉ ਰਾਖਿਆ ਜਾਇ ।

ਭਾਵ :— ਜੰਮਣ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਅਟਕਾਇਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਮਰਣ ਤੋਂ ਕੌਣ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :— "ਆਵਤੁ ਕਿਨੈ ਨਾ ਰਾਖਿਆ ਜਾਵਤੁ ਕਿਉ ਰਾਖਿਆ ਜਾਇ" । ਜਿਸ ਤੇ ਹੋਆ ਸੋਈ ਪਰੁ ਜਾਣੈ ਜਾਂ ਉਸਹੀ ਮਾਹਿ ਸਮਾਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ)

ਆਵਾ ਗਉਣ ਹੈ ਸੰਸਾਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੰਸਾਰ ਜਮਣ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਆਵਾਗਉਣ ਹੈ ਸੰਸਾਰਾ । ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਬਨੁ ਚਿਤੈ ਬਿਕਾਰਾ । ਬਿਨੁ ਸਾਚਾ ਸਾਲਾਹੀ ਸਦ ਹੀ ਜਿਨਿ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦ ਪਛਾਤਾ ਹੈ ।" (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਆਵੇ ਮੇਰਾ ਕੋਈ, ਜਿਸ ਆਇਆਂ ਵਸਨੀ ਹੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਦੋ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਪਿਆਰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਠੁਕਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਡਰ, ਖਲੜੀ ਲਾਹੁਣ ਦਾ ਭੈ, ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਲਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਸਹਿਮ, ਆਦਿ ਪ੍ਰੀਤ ਵਿਚ ਜਕੜੇ ਹੋਇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੋਹ ਸਕਦੇ । ਕਿਸੇ ਬੀਬੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਅਵਾਜ਼ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ : ਆਵੇ ਮੇਰਾ ਕੋਈ, ਜਿਸ ਆਇਆਂ ਵਸਨੀ ਹੋਈ ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਤੇ ਅਖਾਉਤਾਂ ਵਿਚ ਹਾਸ-ਰਸ—ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ)

ਆਵੇ ਨਿੱਛ ਤੇ ਡਕਾਰ, ਵੈਦ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪੈਲਾ ਮਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਨਿੱਛ ਤੇ ਡਕਾਰ ਸਿਹਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਸਿਹਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਵੈਦ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ ! ਆਵੇ ਨਿੱਛ ਤੇ ਡਕਾਰ, ਵੈਦ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਪੈਲਾ ਮਾਰ। ਤੈਨੂੰ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ? (ਸੰ:)

ਐਸ ਕੰਨ ਪਾਈ ਤੇ ਓਸ ਕੰਨ ਕਢੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗਲ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੈਣ- ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਅਜੀਬ ਸੁਭਾ ਦੀ ਕੁੜੀ ਏਂ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਿੱਖ ਮਤ ਸੁਣਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। 'ਅਖੇ ਐਸ ਕੰਨ ਪਾਈ ਤੇ ਓਸ ਕੰਨ ਕਢੀ।'

(ਸੰ)

ਐਸਾ ਕੰਮੁ ਮੂਲੇ ਨਾ ਕੀਚੈ ਜਿਤੁ ਅੰਤਿ ਪਛੋਤਾਈਐ ॥

ਭਾਵ :— ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਾ ਕਰੋ, ਜਿਸ ਦੇ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅੰਤ ਨੂੰ ਪਛਤਾਉਣਾ ਪਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਹੁ ਕੁਟੰਬੁ ਤੂ ਜਿ ਦੇਖਦਾ ਚਲੈ ਨਾਹੀ ਤੇਰੈ ਨਾਲੇ ॥ ਸਾਥਿ ਤੇਰੈ ਚਲੈ ਨਾਹੀ ਤਿਸੁ ਨਾਲਿ ਕਿਉ ਚਿਤੁ ਲਾਈਐ ॥ ਐਸਾ ਕੰਮੁ ਮੂਲੇ ਨਾ ਕੀਚੈ ਜਿਤੁ ਅੰਤ ਪਛੋਤਾਈਐ ॥ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਾ ਉਪਦੇਸੁ ਸੁਣਿ ਤੂ ਹੋਵੈ ਤੇਰੈ ਨਾਲੇ ॥ ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਮਨ ਪਿਆਰੇ ਤੂ ਸਦਾ ਸਚੁ ਸਮਾਲੇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ —ਰਾਮਕਲੀ)

ਐਸੇ ਕੋ ਤੈਸਾ ਮਿਲੇ, ਜਿਉ ਬਾਹਮਣ ਕੋ ਨਾਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਜਾਬਰ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਵੈਲਿਸ: "ਸਰਦਾਰ ! ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਅਗੋਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ 'ਐਸੇ ਨੂੰ ਤੈਸਾ ਹੋਕੇ ਟਕਰੀਏ, ਜਿਉਂ ਬਾਹਮਣ ਨੂੰ ਨਾਈ' ਤੇ ਰਾਜੇ ਡੁਗਲੇ ਦੇ ਬ੍ਰਾਬਰ ਦਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਕੈਦ ਰਖ ਲਈਏ।"

(ਕੌਮੀ ਪਰਵਾਨਾ—ਪ੍ਰੋ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ)

ਐਸੇ ਕੋ ਤੈਸਾ ਮਿਲੇ ਸੁਣ ਲੈ ਰਾਜਾ ਭੀਲ, ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਘੁਣ ਖਾ ਗਿਆ, ਲੜਕਾ ਲੈ ਗਈ ਚੀਲ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਠਗਣਾ ਚਾਹੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਦੂਜਾ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਉਵੇਂ ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਟਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਵੀ ਐਸੇ ਨੂੰ ਤੈਸਾ ਹੋ ਕੇ ਮਿਲਾਂਗਾ। ਇਨੂੰ ਸਾਨੂੰ ਉਧਾਰ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਆਖੇ ਪੈਸੇ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਇਦ੍ਹਾ ਖੇਤ ਨਹੀਂ ਵਾਹਵਾਂਗੇ, ਪਈ ਤਨ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਘਟ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੇ ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਘੁਣ ਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਚੀਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕ ਸਕਦੀ ? (ਸੰਗ੍)

ਐਸੇ ਮਰਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨਾ ਮਰਨਾ।

ਭਾਵ :— ਅਜੇਹੀ ਮਰਨੀ ਮਰੋ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਜਨਮ ਮਰਨ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਤਤੋ :— "ਸੋ ਗੁਰੁ ਕਰਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨਾ ਕਰਨਾ ॥ ਸੋ ਪਦੁ ਰਵਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨਾ ਰਵਨਾ ॥ ਸੋ ਧਿਆਨੁ ਧਰਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨਾ ਧਰਨਾ ॥ ਐਸੇ ਮਰਹੁ ਜਿ ਬਹੁਰਿ ਨ ਮਰਨਾ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)

ਐਸੇ ਰਾਜੁ ਨਾ ਕਿਤੈ ਕਾਜਿ ਜਿਤੁ ਨਹ ਤ੍ਰਿਪਤਾਏ।

ਭਾਵ :— ਅਜੇਹਾ ਰਾਜ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਰਜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੀਸਨੁ ਪੀਸਿ ਓਢਿ ਕਾਮਰੀ ਸੁਖੁ ਮਨੁ ਸੰਤੋਖਾਏ ॥ ਐਸੇ ਰਾਜੁ ਨਾ ਕਿਤੈ ਕਾਜਿ ਜਿਤੁ ਨਹ ਤ੍ਰਿਪਤਾਏ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਰਾਗ ਸੂਹੀ)

ਐਤਵਾਰ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾ ਹੋਟਾਂ (ਚੌਕਾ) ਲਿੰਬਣ ਬਾਣੀਏ। ਜਾਂ ਐਤਵਾਰ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ, ਜੇ ਪੋਚਾ ਫੇਰਨ ਬਾਣੀਏ।

ਭਾਵ :— ਬਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤੀਮੀਆਂ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਚੌਕੇ ਚੁਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਪੋਚਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਣੀਆਂ ਦੀ ਰਸਮ ਦਸੀ ਹੈ। ਹਾਸੇ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕਹਿਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਅਮਕੀ ਗਲ ਤਦ ਮੰਨਾਂਗੇ, ਜਦ ਅਮਕੀ (ਫਜ਼ੂਲ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਰੀਤੀ) ਹੋਵੇਗੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਪਈ ਓ ਪਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈਂ। ਐਤਵਾਰ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਹੋਟਾਂ ਲਿੰਬਣ ਬਾਣੀਏ—ਲੱਭੂ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਖਾਧੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਐਤਵਾਰ ਦੀ ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਅਤ ਦਰਜੇ ਦਾ ਮੀਂਹ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਲਗ ਕੇ ਕਈ ਦਿਨ ਪਵੇ ਤੇ ਕੋਠੇ ਡਿਗਣ ਲਗ ਪੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਹਿਲੋਂ ਵਡੇ ਵੇਲੇ ਬੋਤਲ ਆਈ, ਦਿਹਾੜੀ ਵਤ ਇਕ ਹੋਰ ਆਈ, ਅੱਜ ਤੇ ਮਾਸਟਰ ਜੀ, 'ਐਤਵਾਰ ਦੀ ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ' ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਜਗਾ ਖਿੜ ਖਿੜਾਕੇ ਹਸ ਪਿਆ।

(ਗੰਗਾ-ਜਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਐਥੇ ਸਾਚੇ ਸੁ ਆਗੈ ਸਾਚੇ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਤਵਾਦੀ ਹਨ, ਓਹ ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਸਤਵਾਦੀ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ — "ਐਥੇ ਸਾਚੇ ਸੁ ਆਗੈ ਸਾਚੇ। ਮਨੁ ਸਚਾ ਸਚੈ ਸਬਦਿ ਰਾਚੈ। ਸਚਾ ਸੇਵਹਿ ਸਚੁ ਕਮਾਵਹਿ ਸਚੇ ਸਚ ਕਮਾਵਣਿਆ।।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਝ ਰਾਗ)

ਐਥੇ ਪਾਈ ਫੁੱਟੀ, ਕਾਂ ਮਾਰੀ ਝੁੱਟੀ।

ਭਾਵ : — ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹਸਾਣ ਖਿਡਾਣ ਵੇਲੇ ਲੋਰੀਆਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹਥੋਂ ਹਥ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਝਾਂ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— (੧) ਓਹ ਉਸਦੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜਕੇ "ਐਥੇ ਪਾਈ ਫੁੱਟੀ, ਕਾਂ ਮਾਰੀ ਝੁੱਟੀ" ਕਹਿੰਦਾ ਉਸਨੂੰ ਕੁਤ ਕੁਤਾਰੀਆਂ ਕਢਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸੁੰਦਰੀ ਹਸਦੀ ਹਸਦੀ ਦੋਹਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

(੨) ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛੋ, ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੋਇਆ ਥਈ 'ਐਥੇ ਪਾਈ ਫੁੱਟੀ ਕਾਂ ਮਾਰੀ ਝੁੱਟੀ।' ਉਧਰੋਂ ਫਲੀ ਪਈ, ਉਧਰੋਂ ਚੁਗੀ ਗਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਸਾਥ ਜੋ ਦੇਵੇ, ਸੋਈ ਮੀਤ ਪਛਾਣੀਏ।

ਭਾਵ :— ਮਿਤਰ ਉਹ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ—ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ! ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਔਖੇ ਸਮੇਂ ਸਾਥ ਜੋ ਦੇਵੇ, ਸੋਈ ਮੀਤ ਪਛਾਣੀਏ। ਸੁੱਖ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਆਣ ਯਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਗੂਠੇ ਵੱਢੀ, ਆਰਸੀ ਮੰਗੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ: — ਧਰਮ ਕੌਰ—ਬਦਨੀ! ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ: "ਅੰਗੂਠੇ ਵਢੀ, ਆਰਸੀ ਮੰਗੇ" ਸਿਰ ਤੇ ਦੋ ਵਾਲ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਮੰਗ ਕੰਘੀ ਦੀ ਕਰਦੀ ਏਂ। (ਸੰ:)

ਅੰਤ ਬੁਰਾ ਸੋ ਬੁਰਾ। ਜਾਂ ਅੰਤ ਭਲਾ ਸੋ ਭਲਾ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲੇ, ਉਹ ਚੰਗਾ ਪਰ ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਮਾੜਾ ਨਿਕਲੇ, ਉਹ ਮਾੜਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਸਵੰਤ—ਮੈਂ ਭੈੜਾ ਨਹੀਂ ਮਹਾਰਾਜ ! ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਹਰੇਕ ਕੰਮ ਨਤੀਜੇ ਤੋਂ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਏ । 'ਅੰਤ ਭਲਾ ਸੋ ਭਲਾ । ਅੰਤ ਬੁਰਾ ਸੋ ਬੁਰਾ ।'

(ਕਮਲਾ ਕੁਮਾਰੀ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅੰਤ ਭਲੇ ਦਾ ਭਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਭਲੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕਈ ਅੜਚਣਾਂ ਪੈਣ ਤੇ ਵੀ ਅੰਤ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੂਰਬੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਇਕ ਜਾਂ ਨਾਇਕਾ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਛੇਕੜ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਏ । ਇਸ ਤੋਂ ਸਭ ਲੋਕ "ਅੰਤ ਭਲੇ ਦਾ ਭਲਾ" ਕਹਿਕੇ ਸੁਖੀ ਹੋ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਅੰਤ ਮਤਾ, ਸੋ ਮਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਆਖ਼ਰੀ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਅੰਤ ਮਤਾ ਸੋ ਮਤਾ । ਚਲੋ, ਫ਼ੈਸਲਾ ਤਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਏਨੇ ਰੇੜਕੇ ਪਿਛੋਂ ।

(ਸੰਗ੍)

ਅੰਤਰਿ ਜੂਠਾ, ਕਿਉਂ ਸੁਚਿ ਹੋਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸਦੇ ਅੰਦਰ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਪਵਿਤਰਤਾ ਕਿਵੇਂ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਅੰਤਰਿ ਜੂਠਾ ਕਿਉਂ ਸੁਚਿ ਹੋਇ ।।
ਸਬਦੀ ਧੋਵੈ ਵਿਰਲਾ ਕੋਇ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ)

ਅੰਤਰਿ ਬਹਿਕੈ ਕਰਮ ਕਮਾਵੈ ਸੋ ਚਹੁ ਕੁੰਡੀ ਜਾਣੀਐ ।

ਭਾਵ :— ਅੰਦਰ ਵੜਕੇ ਜੇ ਕੋਈ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਪਸਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਰਤਿ ਮਤਿ ਚਤੁਰਾਈ ਤਾਂ ਕੀ ਕਿਆ ਕਰਿ ਆਖ ਵਖਾਣੀਐ ।। ਅੰਤਰਿ ਬਹਿ ਕੈ ਕਰਮ ਕਮਾਵੈ ਸੋ ਚਹੁ ਕੁੰਡੀ ਜਾਣੀਐ ।। ਜੋ ਧਰਮੁ ਕਮਾਵੈ ਤਿਸ ਧਰਮ ਨਾਉ ਹੋਵੈ ਪਾਪ ਕਮਾਣੇ ਪਾਪੀ ਜਾਣੀਐ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਅੰਦਰ ਆਇਆ ਭਾਵੇ ਨਾ ਤੇ ਕੁੱਛੜ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉੱਕਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ ਤੇ ਅੱਗੇ ਹੋ ਹੋ ਪਿਆਰ ਦੱਸੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਈ—ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਉਸਦੀ ਇਕ ਵੀ ਗਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਲਗਦੀ, ਓਹ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਦੱਸੀ ਜਾਵੇ । ਉਤਰਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ 'ਅੰਦਰ ਆਇਆ ਭਾਵੇ ਨਾ ਤੇ ਕੁੱਛੜ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ ।' (ਸੰਗ੍)

ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ ਸੱਚ ਤਾਂ ਕੋਠੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਨਚ । ਜਾਂ **ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ ਸਚ ਤਾਂ ਨੰਗਾ ਹੋਕੇ ਨਚ ।**

ਭਾਵ :— ਸਤਵਾਦੀ ਨੂੰ ਸਚ ਆਖਣ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ-ਮਿਤ੍ਰ ! ਡਰਨ ਅਤੇ ਝਕਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ ਸਚ ਤਾਂ ਨੰਗਾ ਹੋਕੇ ਨੱਚ । ਸੱਚੇ ਨੂੰ ਡਰ ਕਾਹਦਾ ? (ਸੰਗ੍)

ਅੰਦਰ ਪਈ ਨੂੰ ਚੂਹੇ, ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ ਨੂੰ ਕਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਸੁਖੀ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜ਼ਾਤ ਹਾਂ । ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਟੇ ਦੀ ਤੋਣ ਹੈ । ਅੰਦਰ ਪਈ ਨੂੰ ਚੂਹੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਬਾਹਰ ਪਈ ਨੂੰ ਕਾਂ । ਮੈਂ ਭਲਾ ਕੀ ਕਰਾਂ । (ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੰਦਰ ਪਕੀਆਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਵੇਖੋ : ਅੰਦਰਿ ਹੋਇ ਸੁ ਨਿਕਲੈ, ਨਾ ਛਪੈ ਛਪਾਇਆ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਛੁਪਦਾ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਤ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਪਕੀਆਂ ਬਾਹਰ ਆ ਹੀ ਗਈਆਂ। ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਸੋਚ ਰੁੰਦ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੰਤ ਕਲ੍ਹ ਮੈਨੂੰ ਰਾਹ ਵਿਚ ਫੜਕੇ ਘਸੀਟਣ ਲਗਾ। (ਸੰਗ੍)

ਅੰਦਰ ਪਿਆ ਕੋਈ ਦੁੱਧ ਦੇਂਦਾ ਏ ?

ਭਾਵ :— ਬੇਕਾਰ ਪਈ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ, ਵਰਤਣ ਨਾਲ ਘਸਦੀ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਬੇਸ਼ਕ ਇਹ ਸੰਦ ਲੈ ਜਾਉ ਜੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦੇਣਾ। ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਪਿਆ ਕੋਈ ਦੁਧ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ! (ਸੰ:)

ਅੰਦਰ ਪੈਣ ਕੁੜੱਲਾਂ, ਬਾਹਰ ਬੰਸੀ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ।

ਭਾਵ ;— ਜਦ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਜਹੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋ :— ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ–ਔਖਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਹੱਥ ਪਲ੍ਹੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਨਾ, ਪਰ ਬੂੰ ਸ਼ਾਂ ਓਹਾ ਜਿਹੀ ਅਖੇ 'ਅੰਦਰ ਪੈਣ ਕੁੜੱਲਾਂ, ਬਾਹਰ ਬੰਸੀ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ।' (ਸੰਗ੍)

ਅੰਦਰਿ ਹੋਇ ਸੁ ਨਿਕਲੈ ਨਹ ਛਪੈ ਛੁਪਾਇਆ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਮੰਦਾ ਚੰਗਾ ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ. ਉਹ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ. ਛੁਪਾਇਆ ਛੁਪਦਾ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਨ ਕੈ ਹਿਰਦੈ ਮੈਲ ਕਪਟੁ ਹੈ ਬਾਹਰੁ ਧੋਵਾਇਆ ।। ਕੂੜ ਕਪਟੁ ਕਮਾਵਦੇ ਕੂੜੁ ਪਰਗਟੀ ਆਇਆ।। ਅੰਦਰਿ ਹੋਇ ਸੁ ਨਿਕਲੈ ਨਹ ਛਪੈ ਛੁਪਾਇਆ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਾਵੰਗ ਕੀ ਵਾਰ)

ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਇਕ।

ਭਾਵ :— ਸਾਫ਼ ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਬੰਦਾ !

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ–ਮੈਂ ਵੀ ਵਰਿਆਮਿਆ, ਲਗਦੀ ਵਾਹ, ਜਦ ਕਦ ਕੋਤਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਤੇਰਾ ਭਲਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਵੇਖੀਂ ! ਕਿਤੇ ਉਹਦੀਆ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਆ ਜਾਵੀਂ, ਬੜਾ ਚਲਾਕ ਏ। ਤੂੰ ਏਂ ਸਿੱਧਾ ਬੰਦਾ "ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਿਰੋਂ ਇਕ", ਉਹਨੂੰ ਲਗੀ ਹੋਈ ਏ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਹਵਾ।"

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ)

ਅੰਧ ਨਗਰੀ, ਬੇਦਾਦ ਰਾਜਾ। ਜਾਂ **ਅੰਧਾ ਰਾਜਾ ਤੇ ਬੇਦਾਦ ਨਗਰੀ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਪਰਜਾ ਕਿਸੇ ਜਬਰ ਤੇ ਅਨਿਆਈਂ ਹਾਕਮ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਬੜੀ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੈਦੋ ਆਖਦਾ ਧੀਆਂ ਦੇ ਵਲ ਹੋ ਕੇ,
ਦੇਖੋ ਦੀਨ ਈਮਾਨ ਨਿਘਾਰਿਆ ਨੇ।
ਵਾਰਸ ਅੰਧ ਰਾਜਾ ਤੇ ਬੇਦਾਦ ਨਗਰੀ,
ਝੂਠਾ ਦੇ ਦਿਲਾਸੜਾ ਮਾਰਿਆ ਨੇ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਅੰਧਾ (ਅੰਨ੍ਹਾ) ਆਗੂ ਜੇ ਥੀਐ ਸਭ ਸਾਥ ਮੁਹਾਵੈ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਗੂ (ਜਥੇਦਾਰ) ਅੰਨ੍ਹਾ ਜਾਂ ਮੂਰਖ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਸਾਰਾ ਸਾਥ ਹੀ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿੰਮਲ ਰੁਖ ਸਦੇਵੀਐ ਫਲ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵੈ ।। ਨਿੰਦਕ ਨਾਮ ਵਿਹੂਣਿਆ ਸਤਿਸੰਗ ਨਾ ਭਾਵੈ ।। ਅੰਨਾ ਆਗੂ ਜੇ ਥੀਐ ਸਭ ਸਾਥ ਮੁਹਾਵੈ ।।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅੰਧਾ ਆਗੂ ਜੇ ਥੀਐ ਕਿਉ ਪਾਧਰੁ ਜਾਣੈ ।।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਆਗੂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਸਾਫ਼ ਰਸਤੇ ਦਾ ਪਤਾ ਕਿਵੇਂ ਲਗੇ ?

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅੰਧਾ ਆਗੂ ਜੇ ਥੀਐ ਕਿਉ ਪਾਧਰੁ ਜਾਣੈ ।। ਆਪਿ ਮੁਸੈ ਮਤਿ ਹੋਛੀਐ ਕਿਉ ਰਾਹ ਪਛਾਣੈ ।। (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਅੰਧਾ ਸੋਇ ਜਿ ਅੰਧੁ ਕਮਾਵੈ ।।

ਭਾਵ :— ਅੰਨ੍ਹਾ ਉਹ, ਜੋ ਭੈੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਨਕ ਅੰਧੇ ਸਿਉ ਕਿਆ ਕਹੀਐ ਕਹੈ ਨ ਕਹਿਆ ਬੂਝੈ ।। ਅੰਧਾ ਸੋਇ ਜਿ ਅੰਧੁ ਕਮਾਵੈ ਤਿਸੁ ਰਿਦੈ ਸੋ ਲੋਚਨ ਨਾਹੀ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ —ਵਾਰ ਮਲ੍ਹਾਰ)

ਅੰਧੀ ਚੂਹੀ ਥੋਥੇ ਧਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਿਹੜਾ ਬਿਨਾ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਕਰਤਬ ਕਰੈ । ਬਿਨ ਕਹਿਨੇ ਕਿਛ ਧਿਆਨ ਨਾ ਧਰੈ । ਇਸ ਕਹਨੀ ਕਾ ਮਤ ਕਰ ਧਿਆਨ । ਅੰਧੀ ਚੂਹੀ ਥੋਥੇ ਧਾਨ ।

(ਗੁਲਾਮ ਜੀਲਾਨੀ ਰੋਹਤਕੀ)

ਅੰਧੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ ਖਸਮਹੁ ਘੁਥੇ ਜਾਹਿ ।।

ਭਾਵ :— ਅੰਨ੍ਹੇ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਮਾਲਕ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਕੁਰਾਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅੰਧੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਨਿ ਜਿਨ ਮੁਖਿ ਲੋਇਣ ਨਾਹਿ ।। ਅੰਧੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ ਖਸਮਹੁ ਘੁਥੇ ਜਾਹਿ ।'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ)

ਅੰਧੇ ਕਾ ਨਾਉ ਪਾਰਖੂ ।।

ਭਾਵ :— (ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇਹ ਅਸਚਰਜਤਾ ਹੈ) ਕਿ ਅੰਧੇ (ਅਗਿਆਨੀ) ਨੂੰ ਲੋਕੀ ਪਾਰਖੂ (ਸਿਆਣਾ) ਸਮਝਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖੋਟੇ ਕਉ ਖਰਾ ਕਹੈ ਖਰੇ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣੈ ।। ਅੰਧੇ ਕਾ ਨਾਉ ਪਾਰਖੂ ਕਲੀ ਕਾਲ ਵਿਡਾਣੈ ।। (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣ)

ਅੰਧੇਰ ਪਿਆ ਸਰਕਾਰ ਕੂੰ ਜੋ ਚੋਰ ਬਧੇ ਕੁਤਵਾਲ ਕੂੰ । ਵੇਖੋ : ਉਲਟਾ ਚੋਰ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡਾਂਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਉਸ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੀ ਇਨਸਾਫ਼ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੋਰ ਕੁਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡਾਂਟੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਨ੍ਹੀ ਮਚੀ ਹੋਈ ਏ । ਚੋਰ ਸਾਧ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਰਹੀ । 'ਅੰਧੇਰ ਪਿਆ ਸਰਕਾਰ ਕੂੰ, ਜੋ ਚੋਰ ਬਧੇ ਕੁਤਵਾਲ ਕੂੰ ।' ਚੰਗੇ ਫੜੀਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਚੋਰ ਛੁਟਦੇ ਨੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ ਵਾਲੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕੁੱਤਾ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਤ ਦਰਜੇ ਦਾ ਕੰਜੂਸ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਨ ਸਿੰਘ-ਸ਼ਾਹ ! ਹੋਸ਼ ਕਰ ! ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਕੀ ਪੱਤ ਆਬਰੂ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ । ਆਖਦੇ ਹਨ "ਅੰਨ ਵਾਲੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀਦਾ ।" (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੁਖਾ ਖਾ ਪੀ ਕੇ ਤਕੜਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰੀ ਸਿੰਘ-ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਸੱਚ ਹੈ, 'ਅੰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣ ਹਨ' । ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਕਿਤਨਾ ਲਿੱਸਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਆਮਦਨੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਤੇ ਰਜਵੀਂ ਰੋਟੀ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਕੇਹਾ ਸੋਹਣਾ ਗਭਰੂ ਨਿਸਰਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਕੀ ਭਾਲੇ ਦੋ ਅਖੀਆਂ ? ਜਾਂ ਅੰਨੇ ਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜੀਦਾ ਹੈ (ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ), ਦੋ ਅਖੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਥੁੜ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਬਿਨਾਂ ਖ਼ਾਸ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ—'ਬਸ ਅੰਨ੍ਹਾ ਕੀ ਭਾਲੇ ਦੋ ਅੱਖਾਂ ?' ਯਾਰ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਮੌਕਾ ਲਭਦੇ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਸੁੰਦਰੀਏ। ਮੈਂ ਵੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਪੁਤ ਹਾਂ ਜੋ ਬਤੀਆਂ ਦੰਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਢੋਂਗੀ, ਪੂਰੀ ਕਰਾਂਗਾ। (ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਸ: ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਕੁੱਤਾ ਵਾ ਨੂੰ ਭੌਂਕੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਿਨਾ ਕਾਰਨ ਝਗੜੀ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਬਿਨਾ ਬੁਲਾਏ ਬੋਲੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕੋਣ ਸਿਆਣਾ ਆਖੇ। ਉਸਦੀ ਤਾਂ 'ਅੰਨ੍ਹਾ ਕੁੱਤਾ ਵਾ ਨੂੰ ਭੌਂਕੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। ਵਿਅਰਥ ਰੌਲਾ ਪਾਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਤੇ ਮਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ।

ਜਾਂ

ਅੰਨ੍ਹਾ ਜੁਲਾਹਿਆ ਤੇ ਮਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵਡੇ ਸਨੇਹੀ ਦੀ ਮਖੌਲ ਕਰਕੇ, ਬੇ-ਪਤੀ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜੋ—ਵਾਹ ਵੇ ਚੋਰ ਚਾਨਣਾ ! 'ਅੰਨ੍ਹਾ ਜੁਲਾਹਿਆ ਤੇ ਮਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ' ਹੁਣ, ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਠੱਠੇ ਹੀ ਕਰਨੇ ਸਨ। (ਸੰ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਦੋਜ਼ਖੀ ਤੇ ਡੋਰਾ ਬਹਿਸ਼ਤੀ !

ਭਾਵ :— ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਦੋ ਮਾੜੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਥੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਦੋਜ਼ਖੀ ਤੇ ਡੋਰਾ ਬਹਿਸ਼ਤੀ ਵਾਲੀ ਗਲ ਠੀਕ ਨਿਕਲੀ ਹੈ। ਕਰਮੇ ਨੇ ਧਰਮੇ ਨੂੰ ਸੋਟੇ ਮਾਰੇ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੈਸੇ ਖੋਹੇ। ਹੁਣ ਧਰਮਾ ਕਰਮੇ ਉਤੇ ਮਕੱਦਮਾ ਕਰੀ ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸ਼ਾਮੂ ਨਾਲ ਜਫੀਆਂ ਪਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਨਾਈ ਤੇ ਕਾਠ ਦਾ ਉਸਤਰਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜਾਣ ਜਾਂ ਮੂਰਖ ਉਲਟੇ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਕੌਰ—ਕਾਕਾ ! ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਸੀ, ਕਿ ਇਸ ਮੂਰਖ ਨੇ ਕੋਈ ਉਲਟਾ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅੰਨ੍ਹੇ ਨਾਈ ਪਾਸ ਕਾਠ ਦਾ ਹੀ ਉਸਤਰਾ ਹੋਣਾ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਮਾਰੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੂੰ, ਘਸੁੰਨ ਵਜੇ ਥੱਮ੍ਹੀ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੇ ਤੇ ਆਪ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹੋਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ ਮੂਰਖੋ ! ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੁਹਾਨੂੰ ? ਅਖੇ 'ਅੰਨ੍ਹਾ ਮਾਰੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੂੰ, ਘਸੁੰਨ ਮਾਰੇ ਥੰਮ੍ਹੀ ਨੂੰ'। ਕੋਈ ਗਲ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਪਿਛੇ ਲੜੋ। ਹਵਾ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਡਾਂਗਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹੋ ? (ਸੰ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੱਟੇ ਰੱਸੀ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਵੱਛਾ ਖਾ ਗਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਵੇ ਤੇ ਪਿਛਲਾ ਜਾਂ ਅਗਲਾ ਵੀ ਉਲਟਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ : ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੱਟੇ ਰਸੀ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਵੱਛਾ ਖਾ ਗਿਆ'। ਸਦਾ 'ਅੱਗਾ ਦੌੜ ਤੇ ਪਿੱਛਾ ਚੌੜ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੰਡੇ ਰੇਵੜੀਆਂ, ਮੁੜ ਮੁੜ (ਭੌਂ ਭੌਂ) ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ। ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੰਡੇ ਸ਼ੀਰਨੀਆਂ, ਮੁੜ ਘਿੜ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਪੁਰਸ਼ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਵੰਡਣ ਸਮੇ ਮੁੜ ਘਿੜ ਕੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਮੁਲਾਹਜ਼ੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦਾ ਹੀ ਧਿਆਨ ਰਖੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:— "ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੰਡੇ ਰੇਵੜੀਆਂ, ਮੁੜ ਘਿੜ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ" । ਵਜ਼ੀਰ ਫ਼ਜ਼ਲ ਹੱਕ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, "ਜੇ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਭਤੀਜੇ ਹੀ ਲਾਇਕ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਉਚੇ ਅਹੁਦੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਿਲਣ" ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਣਾ ਰਾ ਜਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮਾੜੇ ਹੋਣ ਤੇ ਇਕ ਅੱਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰਤੀ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਆਗੂ ਬਣ ਬਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਸ਼ੂ—ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਣਾ ਰਾਜਾ । ਸ਼ੁਆਦ ਤਾਂ ਏ ਜੇ ਸਾਡੇ ਰਾਜੇ ਨਾਲ ਲੜੇ ।
(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਪ੍ਰੋ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਰਲਿਆ ਤੇ ਸਾਰਾ ਝੁੱਗਾ ਗਲਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਮੂਰਖ ਹੋਣ ਤੇ ਘਰ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਰਨ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰਾ ਸਧਾਰਨ ਹੈ ਹੀ ਸੀ । ਹੁਣ ਉਸਦੀ ਵਹੁਟੀ ਵੀ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਕੰਮਲੀ ਆ ਗਈ ਹੈ । "ਅੰਨ੍ਹੀ ਅੰਨ੍ਹਾ ਰਲਿਆ ਤੇ ਸਾਰਾ ਝੁੱਗਾ ਗਲਿਆ ।" ਹੁਣ ਤਾਂ ਬਸ ਜੈ ਸੀਤਾ ਰਾਮ ਹੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਸ਼ੁਕੀਨ ਤੇ ਗਾਰੇ ਵਿਚ ਲੱਤਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਸ਼ਾਨ ਬੜੀ ਦਸੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਤਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਸਾਈਕਲ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸਾਈਕਲ ਦਾ ਪੰਚਰ ਲਾ ਦਿਤਾ । ਮੈਂ ਜੱਕੋ ਤੱਕੇ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ । ਇਹ ਸਾਈਕਲ ਵਾਲਾ ਕੀ ਆਖੇਗਾ, "ਅੱਨ੍ਹਾ ਸ਼ੁਕੀਨ ਤੇ ਗਾਰੇ ਵਿਚ ਲੱਤਾਂ" । ਪੈਸਾ ਇਕ ਵੀ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਸੀ । (ਮਣਕੇ—ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਕੁਕੜੀ, ਖਸ ਖਸ ਦਾ ਚੋਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਪਾਸੋਂ ਅਜੇਹੇ ਕੰਮ ਦੀ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਜਿਹੜਾ ਉਹ ਕਰ ਨਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ । ਜਾਂ ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਦੀ ਆਸ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ ਏਸ 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਕੁਕੜੀ ਤੇ ਕਿਉਂ ਖਸ ਖਸ ਦਾ ਚੋਗਾ' ਪਾਉਂਦੇ ਹੋ ! ਛਿੱਟ ਜਾਏਗੀ ਬਹੁਤੀ । ਰਹਿਣ ਦਿਉ, ਜਿਵੇਂ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਕੁੱਤੀ ਜਲੇਬੀਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਯੋਗ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਉੱਤੇ ਲਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਉਹ ਬੇਈਮਾਨ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੰਮ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਕਲਪਣ ਦਾ ਕੀ ਫ਼ਾਇਦਾ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਕੁੱਤੀ ਜਲੇਬੀਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ' ਬਹਾ ਛਡੀ ਸੀ । ਤੁਸਾਡਾ ਮੁਨੀਮ ਤੁਸਾਥੋਂ ਕੋਈ ਗੁੱਝਾ ਛਿੱਪਾ ਸੀ ? ਬੱਸ, ਵੇਲਾ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਮਾਇਆ ਲੈ ਕੇ ਹਰਨ ਹੋ ਗਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਪੀਹੇ, ਕੁੱਤੀ ਚੱਟੇ । ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਪੀਂਹਦੀ ਗਈ ਤੇ ਕੁੱਤੀ ਲਕੋਂਦੀ ਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬੇਓੜਕ ਕਮਾਈ ਐਵੇਂ ਹੀ ਉਜੜਦੀ ਦਿਸੇ ਜਾਂ ਨਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਤੇ ਨਾ ਲਾਭ ਉਠਾਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਦਇੰਤਜ਼ਾਮੀ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਖ਼ਰਚਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਨਹੀਂ । ਨੌਕਰ ਜੋ ਜੀ ਚਾਹੇ ਕਰਨ । 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਪੀਹੇ ਤੇ ਕੁੱਤੀ ਚੱਟੇ', ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਹੈ ?
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਦੇਵੀ, ਨਕ ਵਢੇ ਪੁਜਾਰੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਨਿਕਲ ਪੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗਲ ਨਹੀਂ 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਦੇਵੀ, ਨਕ ਵਢੇ ਪੁਜਾਰੀ।' ਡੇੜਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਦਰੇ ਸੋ ਕੋਹ ਪੈਂਡਾ ਮਾਰ ਕੇ ਆ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੈਣ, ਵੰਞ ਦਾ ਨਹੇਰਨਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੁਠਿੰਨ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਣਜਾਣ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੰਦ ਵੀ ਮਾੜੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ—ਕੰਮ ਤਾਂ ਵਿਗੜਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਤੁਸਾਡਾ ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੋ ਬੜਾ ਸਿਆਣਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਾਂ ਕਿ ਇੱਥੇ ਤਾਂ 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੈਣ ਵੰਞ ਦਾ ਨਹੇਰਨਾ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ। (ਸਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੂੰ ਬੋਲਾ ਧੁਸਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਮੰਦੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉਤੇ ਵਧੀਕੀ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਨੂੰ ਬੋਲਾ ਧੁਸਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਔਗੁਣ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਹੀ ਨਿੰਦਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਮਾਂ ਪੁਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧੋਵੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਾਂ ਆਪਣੀ ਸੰਤਾਨ ਦੀਆਂ ਭੈੜੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਉਪਰ ਪੜਦਾ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ — ਰਾਮ ਰਖੀ—ਹੁਣ ਮਾਸੀ ਜੀ। ਕਿਉਂ ਕਲਪਦੇ ਹੋ? ਜਦ ਵੀ ਤੁਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬਚਿਆਂ ਦੇ ਸੁਕ੍ਰਾ ਲਈ ਸਿਖ ਮਤ ਦਿਤੀ, ਤੁਸੀਂ ਸਦਾ 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਮਾਂ, ਪੁਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧੋਵੇ' ਅਖਾਣ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੀ ਕਸੰਗਤ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ ਨਾਂਹ। ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਨਾ ਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੀ ਰੂਹ ਤੇ ਗੰਦੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਮਾੜੇ ਹੀ ਨਿਕਲ ਪੈਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਜੇਹੀ ਰੂਹ, ਤੇਹੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ। ਜੇਹੇ ਲਛੱਡੀ ਨੰਬਰਦਾਰ ਹੁਰੀ, ਓਹੋ ਜੇਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਹੁਟੀ। 'ਅੰਨ੍ਹੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਗੰਦੇ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤੇ' ਹੀ ਟਕਰਨੇ ਸਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਅੰਧੇਰਾ ਤੇ ਉਜਾਲਾ ਇਕੋ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਲਈ ਚੰਗਾ ਮੰਦਾ ਸਭ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਸਿੰਘ—ਚੰਚਲ ਸਿੰਘ ਲਈ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਅੰਧੇਰਾ ਤੇ ਉਜਾਲਾ ਇਕੋ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ। ਜੇਹੇ ਉਸ ਲਈ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜਣੇ ਤੇਹਾ ਵਣਜ ਕਰਨਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਰੋ, ਆਪਣੇ ਦੀਦੇ ਖੋਹ।
ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਰੋਣਾ, ਅਖੀਆਂ ਦਾ ਖੋ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਦੁਖ ਫੋਲੇ ਜਿੱਥੇ ਉਲਟਾ ਧੀਰਜ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ ਦੁਖ ਪੁੱਜੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਮਾਮੀ ਜੀ! ਤੁਸਾਨੂੰ ਰਾਣੋ ਅਗੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ, ਇਥੇ ਤਾਂ "ਅੰਨ੍ਹੇ ਅਗੇ ਰੋ, ਆਪਣੇ ਦੀਦੇ ਖੋਹ" ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ। ਰਾਣੋ ਨੇ ਕੋਈ ਸਣਨਾ ਹੈ? (ਸੰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਖੂਹੇ ਠੇਲੇ।

ਭਾਵ : ਜੇ ਰਸਤਾ ਦਸਣ ਵਾਲਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਧੱਕੇ ਠੇਲੇ ਹੀ ਮਿਲਣੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਹਰ ਪੰਥ ਚਲਾਇੰਦੇ ਬਾਬਾਂ ਵਾਂਟੀ ਖਰੇ ਦੁਹੇਲੇ। ਵਿਣ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਨਾ ਸਿਝਨੀ ਬਾਜੀਗਰ ਬਰ ਬਾਜ਼ੀ ਖੇਲੇ। ਅੰਨੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਖੂਹੇ ਠੇਲੇ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਕੁੱਤੇ ਹਿਰਨਾ ਮਗਰ (ਜਾਂ ਹਿਰਨਾ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅਯੋਗ ਬੰਦੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਇਣ—'ਅੰਨ੍ਹੇ ਕੁੱਤੇ ਹਿਰਨਾ ਮਗਰ।' ਕਿਤੇ ਸੈਰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹੋਣਗੇ। ਹੋਰ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣਾ ਨੇ? (ਹੀਰ ਸਿਆਲ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਇੱਟਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀਦੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਬੇਸਮਝੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਮਝਾਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ—ਪੁੱਤ! ਹਰ ਗਲ ਪੂਰੀ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਹੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਇੱਟਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀਦੀਆਂ, ਇਉਂ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਦਾ ਜੱਫਾ, ਰੋਹੀ ਦਾ ਖੜੱਪਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤੇ ਛੁਟਕਾਰਾ ਔਖਾ ਜਾਪੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਤਾਂ ਖਹਿੜਾ ਛਡਣੋ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਤਾਂ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਦਾ ਜੱਫਾ, ਰੋਹੀ ਦਾ ਖੜੱਪਾ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਬਣਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਜੋਰੂ, ਰੱਬ ਰਖਵਾਲਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਸ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਹ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਜੋਰੂ, ਰੱਬ ਰਖਵਾਲਾ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। ਇਥੇ ਤਾਂ ਮਨ-ਪਸੰਦ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਤਾਂ ਮਿਲ ਗਈਆਂ ਉਸ ਨੂੰ, ਪਰ ਹੁਣ ਸਾਂਭੇ ਕਿਸ ਦੀ ਸਮਝ ਨਾਲ।

ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਜੋਰੂ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭਾਬੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਤੇ ਜਣਾ ਖਣਾ ਉਸਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਖ਼ਰਾਬ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਵਾਬ ਸਿੰਘ—ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕੇਹੀ ਚੰਗੀ ਉਗੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਕਰਕੇ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਜੋਰੂ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭਾਬੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਡੰਗਰਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਫ਼ਸਲ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਰੀਝ, ਗੁਲੇਲ ਉਤੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮੂਰਖ ਕਿਸੇ ਔਖੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਓਏ ਕਿਰਪਿਆ! 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਰੀਝ ਗੁਲੇਲ ਉਤੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਾ ਕਰ। ਆਪਣੀ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇਂਗਾ। (ਸੰਗ੍)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਤੇ ਦੇਖਕੇ ਨਾ ਹੋੜੀਏ ਭਾਵੇਂ ਡਿਗਦਾ ਹੋਵੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਗਲਤੀ ਜਾਂ ਖ਼ਰਾਬੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡਾ ਜੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਤੇ ਦੇਖਕੇ ਨਾ ਹੋੜੀਏ, ਭਾਵੇਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ਜਾਣ ਬੁਝਕੇ ਹੀ ਡਿਗਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੇਖ ਕੇ ਨਾ ਰੋਕਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪਾਪ ਹੈ।
(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਹੀਰਾ ਤੇ ਕੰਕਰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਜਾਂ ਮੰਦੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਉੱਕੀ ਹੀ ਪਰਖ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ! ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਨੀ ਹੋਈ, ਉਸ ਅੰਨ੍ਹੇ ਲਈ ਤਾਂ ਹੀਰਾ ਕੰਕਰ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਕਾਣਾ ਸੌ ਵਲ ਪਾ ਕੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਭੈੜੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੇਲ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚੇ ਦੀ ਨੀਤ ਖੋਟੀ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਭਿਆਲ ਆਕੇ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਚਾਰ ਚੂੰਕੇ ਵਧੀਕ। ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਕਾਣਾ ਸੌ ਵਲ ਪਾ ਕੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। (ਸੈਂਰ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬੋਲਾ ਧੁੱਸੇ (ਧੂਹੇ), ਨਾ ਉਸਨੂੰ ਸੁਣੇ ਤੇ ਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਸੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੂਰਖ ਬੇਸਮਝੀ ਨਾਲ ਆਪਸ ਵਿਚ ਝਗੜਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਵਾ ਤਾਂ ਤੰਬਾਕੂ ਦੇ ਧੂੰਏਂ ਨਾਲ ਅਗੇ ਹੀ ਭੀਦੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਦਿਮਾਗ ਹੁੱਕੇ ਅਤੇ ਨਸਵਾਰ ਦੇ ਚੁਟਕਿਆਂ ਨੇ ਗੰਦਾ ਕਰ ਛਡਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਸ ਫੇਰ ਕੀ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬੋਲਾ ਧੁੱਸੇ, ਨਾ ਉਸਨੂੰ ਸੁਣੇ ਤੇ ਨਾ ਉਸਨੂੰ ਦਿਸੇ' ਦੀ ਕਹਾਵਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚੰਗੀ ਭਾਂਗ ਚਲਦੀ ਹੈ।

(ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗਜ਼ਟ—ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਮਾਂ ਮਸੀਤੀਂ ਛਡ ਗਈ ਜਾਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਮਾਂ ਮਸੀਤੀ ਸੁਟਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਲੋੜਵੰਦ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਵਾਤ ਤਕ ਨਾ ਪੁੱਛੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ—ਮੈਨੂੰ ਰਾਮ ਚੰਦ ਵਲੋਂ ਮਦਦ ਪੁੱਜਣ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੀ ਮਾਂ ਵਾਂਗ ਮਸੀਤੀ ਸੁੱਟਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੁੜ ਕੇ ਵਾਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛੀ। (ਸੈਂਗ)

ਅੰਨ੍ਹੇ ਚੰਦ ਨਾ ਦਿਸਈ ਜਗ ਜੋਤ ਸਬਾਈ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਚੰਨ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ, ਅਰਥਾਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਹੋਂਦ ਜਾਂ ਅਣਹੋਂਦ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਨ੍ਹੇ ਚੰਦ ਨਾ ਦਿਸਈ, ਜਗ ਜੋਤ ਸਬਾਈ। ਬੋਲਾ ਰਾਗ ਨਾ ਸਮਝਈ ਕਿਹੁ ਘਟ ਘਟ ਨਾ ਜਾਈ ॥ ਵਾਸ ਨਾ ਆਵੈ ਗੁਣਗੁਣੈ ਪਰਮਲ ਮਹਕਾਈ ॥ (ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਅੰਨੈ ਬਿਨਾ ਨਾ ਹੋਇ ਸੁਕਾਲ ॥

ਭਾਵ :— ਅੰਨ ਘਟ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸੁਕਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਅੰਨੈ ਬਿਨਾ ਨਾ ਹੋਇ ਸੁਕਾਲ। ਤਜਿਐ ਅੰਨਿ ਨਾ ਮਿਲੈ ਗੁਪਾਲ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਭੋਂਡ ਕਬੀਰ)

ਅੰਬ ਖਾਣੇ ਨੇ ਕਿ ਪੇੜ ਗਿਣਨੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਅਸਲੀ ਮਨੋਰਥ ਛੱਡ ਕੇ ਹੁਜਤਾਂ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਸ਼ੀਲੋ! ਤੂੰ ਅੰਬ ਖਾਣੇ ਨੇ ਕਿ ਪੇੜ ਗਿਣਨੇ ਨੇ? ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਲ ਧਿਆਨ ਕਰ। ਹੁਜਤਾਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਲਭਣਾ ਏ? (ਸੈਂਗ)

ਅੰਬ ਵੱਢ ਅੱਕਾਂ ਨੂੰ ਵਾੜ ਦੇਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਛਡ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਕਸ਼ਟ ਝਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੀਨ ਸਮਝ ਰਾਜਾ ਤੇਰੀ ਬੁਧ ਮਾਤੀ,
ਕਹਿੰਦੀ ਇਛਰਾਂ ਵਾਸਤਾ ਪਾਇਕੇ ਜੀ।
ਅੰਬ ਵੱਢ ਕੇ ਅੱਕਾਂ ਨੂੰ ਵਾੜ ਦੇਣੀ,
ਪਛੋਤਾਇੰਗਾ ਵਖਤ ਵਿਹਾਇਕੇ ਜੀ।

(ਕਾਦਰਯਾਰ)

ਅੰਬਾਂ ਸਧਰ ਨਾ ਲਹੈ ਆਣ ਅੰਬਾਕੜੀਆਂ ਜੇ ਖਾਏ। ਜਾਂ ਅੰਬਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਅੰਬਾਕੜੀਆਂ ਤੋਂ (ਨਾਲ) ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਦੀ (ਮਿਟਦੀ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਛਡ, ਭੈੜੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਨੇਕੀ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰੇ, ਜਾਂ ਆਸ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਕਿਸੇ ਸਨੇਹੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਤੇ ਆ ਜਾਵੇ ਕੋਈ ਹੋਰ; ਤਦ ਇਹ ਆਖਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਾਊ ਹੋਤੁ ਨਾ ਪੁਜਨੀ ਹੋਤ ਨਾ ਮਾਸੇ ਮਾਸੀ ਜਾਏ ॥
ਅੰਬਾਂ ਸਧਰ ਨਾ ਲਹੈ ਆਣ ਅੰਬਾਕੜੀਆਂ ਜੇ ਖਾਏ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਅੰਬਾਂ ਨੂੰ ਵੱਢ ਕੇ ਅੱਕਾਂ ਨਾਲ-ਜੀ-ਪਰ ਚਾਵਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਅਤਿ ਚੰਗੀ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਛਡ ਮਾੜਿਆਂ ਨਾਲ ਜੀ ਪਰਚਾਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜਤਨ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਹ ਅਗੋਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੁਤ੍ਰ—(ਮਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਫੜਕੇ) ਪਿਆਰੀ ਮਾਂ! ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਆਪਣੀ ਪਤ ਨਾ ਗੁਆ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਕਿ ਮਰ ਗਿਆ, ਮਾਂ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ? ਧੀਰਜ ਕਰ।

ਮਾਂ—ਬਚਾ! ਅੰਬਾਂ ਨੂੰ ਵੱਢ ਕੇ ਅੱਕਾਂ ਨਾਲ ਜੀ-ਪਰਚਾਵਾ ਮੇਰੇ ਵਸ ਨਹੀਂ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਅੰਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਕ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਪੁਰਸ਼ ਨਿਕਲ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਮਿਲਖਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਘਰਾਣਾ ਬੜਾ ਹੀ ਸਾਊ ਤੇ ਭਲਾਮਾਣਸ ਸੀ, ਪਰ ਰੱਬ ਦੀ ਲੇਤ ਉਹਦਾ ਮੁੰਡਾ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ "ਅੰਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਕ" ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਹੈ। ਨਲੈਕ ਨੇ ਸਾਰੀ ਪਾਣ ਪਤ ਰੋਲ ਘਤੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਅੰਬਰੋਂ ਡਿੱਗੀ, ਧਰਤ ਪੜੁੱਛੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਤੋਂ ਡਿੱਗ, ਨੀਵੀ ਥਾਂ ਉਤੇ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹ! ਵਿਚਾਰੀ ਦੇ ਭਾਗ! ਪਤੀ ਦੇ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਅੰਬਰੋਂ ਡਿੱਗੀ ਧਰਤ ਪੜੁੱਛੀ'। ਕਿਥੇ ਨਗਰ ਵਾਲੇ ਉਸਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਗਾਉਂਦੇ ਰਸਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਤੇ ਕਿਥੇ ਹੁਣ ਕੋਈ ਵਾਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਅੰਮਾਂ ਜਾਏ ਪੰਜ ਪੁਤ, ਕਰਮ ਨਾ ਦੇਂਦੀ ਵੰਡ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕੋ ਮਾਂ ਦੇ ਜਾਏ ਪੁੱਤਾਂ ਦੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਅਡੋ ਅਡਰੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਪੰਜ ਭਰਾ ਜੇ। ਇਕ ਕਰਨੈਲ ਜੇ, ਦੂਜਾ ਦੇਲ ਦਾ ਵੱਡਾ ਅਫਸਰ, ਤੀਜਾ ਸਕੂਲ ਮਾਸਟਰ, ਚੌਥਾ ਪਟਵਾਰੀ ਤੇ ਪੰਜਵਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਪਕੌੜੇ ਤਲਦਾ ਹੈ। ਅੰਮਾਂ ਜਾਏ ਪੰਜ ਪੁਤ, ਕਰਮ ਨਾ ਦੇਂਦੀ ਵੰਡ। (ਸੰਗ੍)

ਅੰਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਧੀ ਸਿਆਣੀ, ਰਿੱਧੇ ਪੱਕੇ ਵਿਚ ਪਾਵੇ ਪਾਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਨੌਕਰ ਮਾਲਕ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਚਤਰਾਈ ਦਸਦਿਆਂ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਦਾ ਬੜਾ ਚਤਰ ਨੌਕਰ ਦਸਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਤਾਂ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਉਸਦਾ ਤਾਂ 'ਅੰਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਧੀ ਸਿਆਣੀ, ਰਿੱਧੇ ਪੱਕੇ ਵਿਚ ਪਾਵੇ ਪਾਣੀ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ।

ਅੰਮਾਂ ਨੀ ਅਮਾਂ, ਮੈਂ ਕਿਹੜੇ ਵੇਲੇ ਨਿਕੰਮਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵਿਹਲਾ ਆਦਮੀ ਆਖੇ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਵਿਹਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਿਆਮ—ਅਖੇ 'ਅੰਮਾਂ ਨੀ ਅੰਮਾਂ ਮੈਂ ਕਿਹੜੇ ਵੇਲੇ ਨਿਕੰਮਾ' । ਭਾਬੀ ! ਸੋ ਸਾਡਾ ਹਾਲ ਏ । ਜੇ ਵਿਹਲ ਹੋਈ ਤਾਂ ਸਰੀਂ ਬਹੁਤਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਏ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਅੰਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਹੇਜਲੀ, ਸੋ ਫੱਫੇ ਕੁੱਟਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਮਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਫੈਰ ਰਖੇ ਪਰ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਕੁਲਦੀਪ ਨੂੰ ਹੋਰ ਖੁਲ੍ਹਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਮੇਰੇ ਘਰੇਗੀ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਲਾਲ ਪੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । 'ਅੰਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਹੇਜਲੀ, ਸੋ ਫੱਫੇ ਕੁੱਟਣ ।'

(ਅੱਧ-ਖਿੜਿਆ ਫੁਲ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀ ਸਾਰ ਸੋਈ ਜਾਣੈ ਜਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਾ ਵਾਪਾਰੀ ਜੀਉ ॥

ਭਾਵ :— ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਕਦਰ ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਵਸਤੂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਗਾਹਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਜਿਸ ਨੋ ਸਾਚਾ ਸਿਫਤੀ ਲਾਏ ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਵਿਰਲੇ ਕਿਸੇ ਬੁਝਾਏ ॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀ ਸਾਰ ਸੋਈ ਜਾਣੈ ॥
ਜਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਾ ਵਾਪਾਰੀ ਜੀਉ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਾਰੂ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਾਡਿ ਬਿਖੈ ਬਿਖੁ ਖਾਈ ॥

ਭਾਵ :— ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਛੋੜ ਜ਼ਹਿਰ ਹੀ ਜ਼ਹਿਰ ਖਾਧੀ । ਭਾਵ, ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਛਡ ਮਾੜੇ ਕੀਤੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਮ ਅਵਗੁਣਿ ਭਰੇ ਏਕ 'ਗੁਣ ਨਾਹੀ ॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਾਡਿ ਬਿਖੈ ਬਿਖੁ ਖਾਈ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਚੌਥੇ)

ਅੰਮੂ ਭਾਲੇ ਮੇਘਲਾ, ਭੂਲੀ ਫਿਰੇ ਗਵਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨੀ, ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦਾ ਮਿਲਣਾ ਕਠਿਨ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲਛਮੀ ਭਜਦੀ ਭਜਦੀ ਆਈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਪਾਸੋਂ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਬਰਾਂਡੀ ਮੰਗੀ । ਬਰਾਂਡੀ ਘਰ ਖਤਮ ਸੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲੀ । ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵੀ ਅੱਜ 'ਅੰਮੂ ਭਾਲੇ ਮੇਘਲਾ, ਭੂਲੀ ਫਿਰੇ ਗਵਾਰ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ । ਰਾਤੀਂ ਬਰਾਂਡੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈ ਗਈ, ਜਿਸਦੇ ਘਰ ਜਾਵਾਂ, ਸਾਰੇ ਆਖਣ ਮੁਕੀ ਹੋਈ ਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਆਂਗਲਾ ਤੜਾਂਗਲਾ, ਪਰਾਈ ਭਿੱਟ ਕੋਈ ਨਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਕਿਸੇ ਨੀਵੇਂ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨ ਜਾਂ ਮਖੌਲ ਕਰਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁੜੀਆਂ ਮੁੰਡੇ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਆਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਛੇੜ ਛਾੜ ਕਰ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਕਿਸੇ ਕੁੜੀ ਨੇ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਉਤੇ ਸੁੱਟ ਦੇਣਾ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਉਂਗਲਾਂ ਦਾ ਅੜਾਂਗੜਾ ਪਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪੈਣਾ 'ਆਂਗਲਾ ਤੜਾਂਗਲਾ ਪਰਾਈ ਭਿੱਟ ਕੋਈ ਨਾ" ਤੇ ਭਿੱਟਣ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਨੇ ਜ਼ਿਦ ਨਾਲ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਛੋਹਣ ਲਈ ਦੌੜਨਾ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਆਂਡੇ ਕਿਤੇ ਤੇ ਕੁੜ ਕੁੜ ਕਿਤੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸੁਖ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਦੇਵੇ ਅਤੇ ਦੁਖ ਬਣੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਢੂੰਡੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਈਂ ਲੋਕ—ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਤੁਸਾਡੀ ਤਾਂ ਇਹ ਆਦਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ 'ਆਂਡੇ ਕਿਤੇ ਤੇ ਕੁੜ ਕੁੜ ਕਿਤੇ' ਸੁਖ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਨਾਨਕੇ ਜਾ ਵਸਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਔਕੜ ਆ ਣਣ ਵੇਲੇ ਸਾਹੁਰੇ ਘਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹੋ । ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍)

ਆਂਦਰਾਂ ਭੁਖੀਆਂ ਤੇ ਮੁੱਛਾਂ ਤੇ ਚੋਲ ।

ਭਾਵ :—ਅੰਦਰੋਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਬਾਹਰ ਸੁਖੀ ਬਣ ਬਹੇ, ਜਾਂ ਅੰਦਰ ਕੁਝ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਕੁਝ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਿਖਾਵੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਅੰਦਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ । 'ਆਂਦਰਾਂ ਭੁਖੀਆਂ ਤੇ ਮੁੱਛਾਂ ਤੇ ਚੋਲ' । ਕਦ ਠੀਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ੲ

ਇਆਣਾ ਬਾਤ ਕਰੇ ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਜਿਹੜੀ ਢੁਕਦੀ ਫਬਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਮੂਰਖ ਤਾਂ ਗੱਪ ਹੀ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਿਆਣੇ ਸੋਚ ਕੇ ਗਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—"ਇਆਣਾ ਬਾਤ ਕਰੇ, ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ ।" ਬਸ ਜੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਗੱਲ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਦੜ ਵੱਟ ਜਾਉ । ਬੋਲ ਕੇ ਝਖ ਮਾਰਨੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍)

ਇਆਣੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ ।

ਭਾਵ : —ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਆਣੇ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁੱਜੇ, ਜਾਂ ਬੇਪਤੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਰਾ ਜੀ ! "ਇਆਣੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ ।" ਖੈਰ ਚੀਨ ਨੇ ਮੇਰੀ ਕੀ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਸੀ ? ਅਣਜਾਣਪੁਣੇ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਲੈ ਡੁੱਬਾ । (ਸੰਗ੍)

ਇਸ ਸੁਹਾਗ ਨਾਲੋਂ ਰੰਡੇਪਾ ਚੰਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਜਾਂ ਸੰਬੰਧ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਕਿਆ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦਾਸ—ਰੱਬ ਹੀ ਦਇਆ ਕਰੇ । ਦਇਆ ਹੁੰਦੀ ਦਿਸਦੀ ਨਹੀਂ ! ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਪਿਆ ਸੜਦਾ ਏ । ਕੜ੍ਹੀ ਦੇ ਉਬਾਲ ਵਾਂਙੂ ਉਬਲ ਉਬਲ ਕੰਢੇ ਪਿਆ ਲੂੰਹਦਾ ਏ । ਭਈ ਮਨਾ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਾਲਕ ਕੋਲੋਂ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਪਨਾਹ । ਇਸ ਸੁਹਾਗ ਨਾਲੋਂ ਰੰਡੇਪਾ ਚਗਾ ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

ਇਸ ਹੱਥ ਦੇਹ, ਉਸ ਹੱਥ ਲੈ । ਵੇਖੋ : ਇਹ ਕਲਜੁਗ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕਰ ਜੁਗ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੀਤੇ ਦਾ ਫਲ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਿਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੇਮ ਰਾਜ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਬੇਈਮਾਨੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੁਪੀ ਰਹੇਗੀ, ਪਰ ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਵੱਢੀ ਲੈਂਦਾ ਫੜਿਆ ਗਿਆ । ਕੀਤੇ ਦਾ ਫਲ ਤਾਂ ਭੁਗਤਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । "ਇਸ ਹੱਥ ਦੇਹ ਤੇ ਉਸ ਹੱਥ ਲੈ ।" (ਸੰਗ੍)

ਇਸ ਬਾਬਲ ਦਾ ਕੀ ਭਰਵਾਸਾ, ਡੋਲੀ ਪਿਆਂ ਵੀ ਕੱਢੇ ।

ਭਾਵ : ਜਦ ਅਖੀਰ ਵੇਲੇ ਤੀਕ ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਾ ਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ ਜੀ, ਹੈ ਤਾਂ ਚੰਗਾ, ਬੜਾ ਚੰਗਾ, ਪਰ "ਇਸ ਬਾਬਲ ਦਾ ਕੀ ਭਰਵਾਸਾ, ਇਹ ਡੋਲੀ ਪਿਆਂ ਵੀ ਕਢੇ ।" ਸਮਾਂ ਲੰਘ ਗਿਆ, ਤਦ ਵੇਖਾਂਗੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੂਪ ਚੇਰੀ ਕੀ ਨਿਆਈ ।

ਭਾਵ :— ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ, ਇਹ ਪਤੀ ਬਿਨਾ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਮ ਤੇਰੀ ਧਰ ਸੁਆਮੀਆ ਮੇਰੇ
ਤੂ ਕਿਉ ਮਨਹੁ ਬਿਸਾਰੇ ॥
ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੂਪ ਚੇਰੀ ਕੀ ਨਿਆਈ
ਸੋਭ ਨਹੀ ਬਿਨ ਭਰਤਾਰੇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਲਾਰ ਰਾਗ)

ਇਹ ਕਲਜੁਗ ਨਹੀਂ, ਕਰ ਜੁਗ ਹੈ । ਵੇਦੋ : 'ਅਹਿ ਕਰੁ ਕਰੇ ਸੁ ਅਹਿ ਕਰੁ ਪਾਏ ।'

ਭਾਵ :— ਇਸ ਜੁਗ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ, ਓਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ ।ਇਹ ਕਰਨੀ ਦਾ ਜੁਗ ਹੈ । ਜਿਹਾ ਕਰੋਗੇ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਮਲੀਆ—ਮਹਾਰਾਜ ! 'ਇਹ ਕਲਜੁਗ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕਰ ਜੁਗ ਏ', ਇਹ ਖੂਬ ਸੋਦਾ ਨਕਦ ਏ । ਇਸ ਹੱਥ ਦੇ, ਇਸ ਹੱਥ ਲੈ, ਦੁਖ ਦਰਦ ਦੇ, ਦੁਖ ਦਰਦ ਲੈ । ਆਰਾਮ ਦੇ, ਆਰਾਮ ਲੈ ।
(ਰਸਨੀ ਨਾਟਕ—ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

ਇਹ ਜਗੁ ਧੂਏ ਕਾ ਪਹਾਰ ॥

ਭਾਵ :—ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਧੂਏਂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਵਾਂਗੂ ਅਸਥਿਰ ਤੇ ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਇਹੁ ਜਗੁ ਧੂਏ ਕਾ ਪਹਾਰ ॥
ਤੈ ਸਾਚਾ ਮਾਨਿਆ ਕਿਹ ਬਿਚਾਰਿ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਬਸੰਤ)

ਇਹ ਨਵੀਂ ਚਿੜੀ ਹੈ, ਆਪੇ ਗਿਝ ਜਾਊਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੈਦ ਵਿਚ ਜਾਂ ਦੁਖ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਖਾਵੇ ਪੀਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਠੰਡਾ ਸਾਹ ਭਰਦੀ ਹੈ । ਕਦੀ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੰਝੂ ਕਿਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਨਾਲ ਦੀਆਂ ਬਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਸਿਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚੁਕਦੀ । ਇਕ ਜਣੀ ਨੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਕਿਹਾ : 'ਇਹ ਨਵੀਂ ਚਿੜੀ ਹੈ, ਆਪੇ ਗਿਝ ਜਾਵੇਗੀ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਹ ਮੂੰਹ ਤੇ ਮਸਰਾਂ ਦੀ ਦਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਵਿੱਤ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਦੀ ਆਸ ਰਖੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਨੰਦ ਜਨਕ ਸਭਾ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਨੂੰ ਵੀ ਦੋ ਹੱਥ ਪਿਛੇ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ ਪਰਮ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਥੇ ? ਕਿਹੜਿਆਂ ਭਾਗਾਂ ਦਾ ਫਲ ਮਿਲਣਾ ਹੋਇਆ ? ਕੋਈ ਨਾ ! 'ਇਹ ਮੂੰਹ ਤੇ ਮਸਰਾਂ ਦੀ ਦਾਲ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ।
(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਇਹੋ ਮੁੰਡੇ ਹੱਥੇ ਤੇ ਇਹੋ ਨੈਣ ਪਰੈਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲੜਾਈ ਭਿੜਾਈ ਹੀ ਪਈ ਰਹੇ, ਉਥੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ ਕੀ ਆਖਾਂ ? ਕਲ ਕਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ਪਰ 'ਇਹੋ ਮੁੰਡੇ ਹੱਥੇ ਤੇ ਇਹੋ ਨੈਣ ਪਰੈਣ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ ਮੇਰੇ ਨਾਲ । ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਹਨ, ਕਿਨ੍ਹੂੰ ਰੋਕਾਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਅੱਖ ਰੋਂਦੀ ਹੈ ਇਕ ਹਸਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਸੁਖ ਦੁਖ ਚੋਲੇ ਹੀ ਸਹਿਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸੇ ਰਸਤੇ ਦਲੀਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ

ਕੁਝ ਹੋਵੇ, ਗ੍ਰਿਹਸਤੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਅੱਖ ਰੋਂਦੀ ਹੈ ਇਕ ਹਸਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਨਾ ਵੀ ਹਸਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹਸਦੀ ਦਿਖਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਚਰਣ ਵਿਸ਼ਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਅਨਾਰ ਤੇ ਸੌ ਬੀਮਾਰ । ਵੇਖੋ: 'ਇਕ ਨਿੰਬੂ, ਪਿੰਡ ਕੁੱਸਿਆਂ ਦਾ ।'

ਭਾਵ :— ਜਦ ਚੀਜ਼ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਰਤਨ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੀਹ ਦੁਪਏ ਵਿਚ ਕਿਨੂੰ ਕਿਨੂੰ ਰਜਾਵਾਂ ? ਅਠ ਤੇ ਧੀਆਂ ਪੁਤਰ ਹਨ ਤੇ ਦੋ ਜੀ ਆਪ ਵੀ ਹਾਂ । ਅਖੇ 'ਇਕ ਅਨਾਰ ਤੇ ਸੌ ਬੀਮਾਰ ।' (ਸੰ:)

ਇਕ ਅੰਨ੍ਹਾ ਤੇ ਇਕ ਕਾਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਵਧ ਮਾੜੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ — ਬਾਬੂ ਵੀ ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਸੂਰਮਾ ਹੈ, ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਟਾਂਗੇ ਵਾਲਾ । 'ਇਕ ਅੰਨ੍ਹਾ, ਇਕ ਕਾਣਾ ।' ਭੈੜੇ ਨੂੰ ਭੈੜਾ ਸੌ ਕੋਹ ਵਲਾ ਮਾਰ ਕੇ ਮਿਲ ਗਿਆ ।

(ਉਤਮ ਕਹਾਣੀਆਂ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਆੜੀ, ਸੌ ਕੰਮੀ ।

ਭਾਵ :— ਸੌ ਦਿਹਾੜੀਦਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਇਕ ਪੱਕਾ ਆਦਮੀ (ਸਾਥੀ) ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਤਾਂ ਹੱਦ ਕਰਦੇ ਹੋ । ਜਿਸ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਉੱਠ ਚਲੀ । ਭਾਈ 'ਇਕ ਆੜੀ ਤੇ ਸੌ ਕੰਮੀ ।' ਇਤੋਂ ਸੱਚਾ ਸਾਥੀ ਹਜ਼ਾਰ ਵਾਕਫ਼ਕਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਇਕਲਾ ਤੇ ਦੋ ਯਾਰਾਂ ਜਾਂ **ਇਕ ਇਕ ਤੇ ਦੋ ਯਾਰਾਂ ।** ਜਾਂ **ਇਕ ਦਾ ਦਾਰੂ ਦੋ ।** ਜਾਂ **ਇਕ ਨਾਲੋਂ ਦੋ ਭਲੇ ।**

ਭਾਵ :— ਇਕੱਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਥਾਂ ਦੋ ਜਾਂ ਵਧੀਕ ਮਿਲ ਕੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੋ ਤੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਵੇਂਗੀ ਕਿ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਮੈਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਮਰ-ਕਸੀ ਕਰ ਲਏ ਹਨ ਤੇ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਇਕ ਇਕ ਤੇ ਦੋ ਯਾਰਾਂ ਹੋਵਾਂਗੇ । (ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਇਕੱਲਾ ਦੂਜਾ ਭੱਲਾ, ਤੀਜਾ ਰਲਿਆ ਝੁਗਾ ਗਲਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੇਦ ਨੂੰ ਤੀਜੇ (ਜਾਂ ਬਹੁਤਿਆਂ) ਦੇ ਕੰਨ ਤਕ ਪੁਚਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਤਰੋ ! ਦੁਖ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਈ ਮਿਤਰਾਂ ਪਾਸ ਕਰ ਬੈਠਾ । 'ਇਕ ਇਕੱਲਾ, ਦੂਜਾ ਭਲਾ, ਤੀਜਾ ਰਲਿਆ ਝੁੱਗਾ ਗਲਿਆ ।' ਮੋਈ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੋਈ । ਇਕ ਨੇ ਵਿਚੋਂ ਜਾ ਕੇ ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਦਸ ਦਿਤਾ ਤੇ ਥਾਣਾ ਮੇਰੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਆ ਬੈਠਾ । (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਇਕੱਲੀ ਕੋਠੜੀ, ਦੂਜਾ ਮਿੱਤਰ ਵਿਛੁੰਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਦੁਖ ਤੇ ਦੁਖ ਪੈਂਦਾ ਜਾਏ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾ ਕੇਵਲ ਸ਼ਫ਼ਰ ਵਿਚ ਉਹ ਬਿਮਾਰ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦਾ ਖੀਸਾ ਵੀ ਕਟਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਇਹ ਹੋਈ ਕਿ ਇਕ ਇਕੱਲੀ ਕੋਠੜੀ, ਦੂਜਾ ਮਿੱਤਰ ਵਿਛੁੰਨੇ ।
(ਸੰਗ)

ਇੱਕ ਸਪ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਡਣਾ । ਵੇਖੋ: ਇਕ ਕਰੇਲਾ ਤੇ ਦੂਜਾ ਨਿਮ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਅਗੇ ਹੀ ਕੋਈ ਮਾੜੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਤਾਕਤ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨ ਵਿਚ । ਹੁਣ ਆਨਰੇਰੀ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ । 'ਇਕ ਸਪ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਡਣਾ' ਹੋ ਕੇ ਲਗੇਗਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ । (ਸੰਗ੍)

ਇੱਕ ਸਿਖ ਦੁਇ ਸਾਧ ਸੰਗ ਪੰਜੀਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਇਕੱਲਾ ਸਿਖ ਹੈ, ਦੋ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਤਸੰਗ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪੰਜਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਆਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਹਰੀ-ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਭਾਵ ਏਕੇ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦੱਸੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :–

'ਇਕ ਸਿਖ, ਦੁਇ ਸਾਧ ਸੰਗ, ਪੰਜੀਂ ਪਰਮੇਸੁਰ ।
ਲਖੁ ਅੰਗ ਨੀਲ ਅਨੀਲ ਸੁੰਨ ਅਵਤਾਰ ਮਹੇਸ਼ਰ ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਇਕ ਹੱਥ ਆਟੇ ਤੇ ਇਕ ਹੱਥ ਝਾਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੁਚੱਜੀ ਤੀਵੀਂ (ਜਾਂ ਪੁਰਸ਼) ਕੋਈ ਕੰਮ ਵੀ ਸੁਚੱਜਾ ਨਾ ਕਰੇ, ਜਾਂ ਗੰਦਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤਾਲਿਆ—ਹਾਇ ਨੀ ! ਇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚਾਰੇ ਮੁੱਠੀ ਖੇਹ । ਨੀ ਇਸਦਾ ਤਾਂ 'ਇਕ ਹੱਥ ਆਟੇ ਤੇ ਇਕ ਹੱਥ ਝਾਟੇ' ਹੁੰਦਾ ਏ ਤੇ ਫੇਰ ਉਨੀਂ ਹੱਥੀਂ ਆਟਾ ਰੁੰਨ੍ਹਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਏ ।
(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਹੱਥ ਤਾੜੀ ਨਹੀਂ ਵਜਦੀ । ਜਾਂ ਇਕ ਹੱਥ ਨਾਲ ਗਿੱਧਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ।

ਭਾਵ :— (੧) ਦੋਵਲੀ ਖ਼ਰਾਬੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਵਧਦਾ ਹੈ । (੨) ਲੜਾਈ ਜਾਂ ਝਗੜਾ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਧਿਰ ਨੂੰ ਠੰਡਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜ—ਬਸ ਕਰ ਨੀ ਮਾਇਆ ! ਬਹੁਤੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨਾ ਕਰ । 'ਇਕ ਹੱਥ ਨਾਲ ਤਾੜੀ ਨਹੀਂ ਵਜਦੀ ।' ਤੂੰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਤਦੇ ਹੀ ਭਾਂਬੜ ਮਚਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਇਕ ਹਨੇਰੀ ਕੋਠੜੀ, ਦੂਜਾ ਮਿਤਰ ਵਿਛੁੰਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਆਂਗੇ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹਾਂ ਤੇ ਦੂਜਾ ਮਿੱਤਰ (ਸਹਾਰਾ) ਵੀ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਡਿਕ ਹਨੇਰੀ ਕੋਠੜੀ, ਦੂਜਾ ਮਿਤਰ ਵਿਛੁੰਨੇ ।
ਕਾਲੇ ਹਰਨਾ ਚਰ ਗਿਉਂ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੇ ਬੰਨੇ ।
(ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ—ਕਾਫੀਆਂ)

ਇਕ ਕਮਲੀ ਦੂਜੇ ਪੈ ਗਈ ਮੜੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਔਗੁਣ ਰਲ ਕੇ ਡੂੰਘਾ ਕਰ ਦੇਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਇਕ ਕਮਲੀ ਦੂਜੇ ਪੈ ਗਈ ਮੜੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ।' ਅੱਗੇ ਹੀ ਓਹਦੇ ਉਤੇ ਅਕਲ ਵਲੋਂ ਰਬ ਦਾ ਰਹਿਮ ਸੀ । ਉਤੋਂ ਵਾਹ ਪੈ ਗਿਆ ਚਲਾਕਾਂ ਨਾਲ । ਕੀ ਕਰਦੀ ? (ਸੰਗੂ)

ਇਕ ਕਰੇਲਾ, ਦੂਜਾ ਨਿੰਮ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸੁਭਾ ਅਗੇ ਹੀ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਦੀ ਹੋਰ ਪਿਠ ਠੋਕੀ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ, ਜਦ ਬਹੁਤੇ ਔਗੁਣ ਜਾਂ ਦੁਖ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬਣ ਜੱਟੀਆਂ, ਦੂਜਾ ਸਸ ਨਿਨਾਣਾ, ਤੀਜਾ ਨੂੰਹ ਦੀ ਕੰਡ ਹੌਲੀ, ਚੌਥਾ ਘਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਦਾ ਜੀ ਖੱਟਾ ਵੇਖਿਆ । ਬਸ ਫਿਰ ਤਾਂ ਉਹੋ ਗਲ ਆ ਵਾਪਰੀ 'ਇਕ ਕਰੇਲਾ, ਦੂਜਾ ਨਿੰਮ ਚੜ੍ਹਿਆ' ।
(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਗੰਗਾ ਦਾ ਰਾਹੀ, ਇਕ ਮਕੇ ਮਦੀਨੇ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਡੋ ਅਡ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹੰਤ—ਇਹ ਆਪਦੀ ਅਚਰਜ ਜੋੜੀ ਹੈ । 'ਇਕ ਗੰਗਾ ਦਾ ਰਾਹੀ, ਇਕ ਮਦੀਨੇ ਦਾ', ਇਕ ਝੂਠੇ ਪਦਾਰਥ ਲਭਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਸਚੇ

ਪਦਾਰਥ ਲਭਦਾ ਹੈ..... ਇਕ ਜ਼ਬਾਨ ਹੋ ਕੇ ਰਹੋਗੇ ਤਾਂ ਨਿਭੇਗੀ ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਇਕ (ਸੱਤ) ਘਰ ਤਾਂ ਡੈਣ ਵੀ ਛਡ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਗਲ ਕਿਸੇ ਅੰਗ ਸਾਕ ਦੇ ਬੁਰੇ ਦੀ ਕਰੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਬਿਪਤਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਪਾਪ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਏ ਰਾਮਿਆ ! 'ਇਕ ਘਰ ਤਾਂ ਡੈਣ ਵੀ ਛਡ ਦੇਂਦੀ ਏ', ਤੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਭੀ ਨਾ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਤੇਰੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਜਾਈ ਭੈਣ ਦਾ ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ ਹੈ । ਬਸ ਅਪਣਾ ਉੱਲੂ ਸਿੱਧਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹੀ ਕੀਤੀ ਤੂੰ ਤਾਂ । (ਸੰ:)

ਇਕ ਚਣਾ, ਹੋਰ ਕਬੂਤਰਾਂ ਦੀ । ਵੇਖੋ : 'ਇਕ ਨਿੰਬੂ ਪਿੰਡ ਭੁਸਿਆਂ ਦਾ ।'

ਭਾਵ :— ਜਦ ਚੀਜ਼ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ—ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕੁਨੀਨ ਵੰਡਾਂ ! ਝੁਗੇ ਵਿਚੋਂ ਗੋਲੀਆਂ ਤਾਂ ਪੰਝੀ ਹਨ । ਪਿੰਡ ਸਾਰਾ ਮੰਗਦਾ ਹੋਇਆ । ਇਥੇ ਤਾਂ 'ਇਕ ਚਣਾ, ਹੋਰ ਕਬੂਤਰਾਂ ਦੀ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਚੁੱਪ ਸੌ ਨੂੰ ਹਰਾਵੇ । ਜਾਂ ਇਕ ਚੁੱਪ ਤੇ ਸੌ ਸੁੱਖ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵਧ ਘਟ ਬੋਲੀ ਜਾਏ ਤੇ ਅਗਲਾ ਚੁਪ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿਰਫ਼ ਲੋੜ ਪਏ ਤੇ ਮੂੰਹ ਖੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਜਦ ਮਤਲਬ ਦੀ ਗਲ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਤਦ ਚੁਪ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਚੁਪ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ 'ਇਕ ਚੁੱਪ ਤੇ ਸੌ ਸੁਖ ।'

(ਸੰ)

ਇਕ ਚੋਰੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਮਕਾਰੀ । ਜਾਂ ਇਕ ਚੋਰੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸੀਨਾ ਜ਼ੋਰੀ । ਵੇਖੋ : ਨਾਲੇ ਚੋਰ ਨਾਲੇ ਚਤਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਇਕ ਤਾਂ ਪਾਪ ਕਰੇ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਦੋਸ਼ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਮੜ੍ਹੇ ਜਾਂ ਆਕੜ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਤੁਸਾਂ ਮੇਰਾ ਮੁੰਡਾ ਖੰਨ੍ਹਾਇਆ । ਉਤੋਂ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਅਲਜ਼ਾਮ ਥਪਦੇ ਹੋ ਕਿ ਲੜਾਈ ਮੈਂ ਪੁਆਈ ! 'ਇਕ ਚੋਰੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਸੀਨਾ ਜ਼ੋਰੀ ।' (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਕੋਠੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹੀਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਨਿਰਾ ਪੁਰਾ ਗਲਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ । ਜਾਂ ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਸੁਖ ਲੈਣ ਲਈ ਬਹੁਤੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਾਦੀ—ਬੱਚੀ ! 'ਇਕ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਕੋਠੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹੀਦਾ ।' ਹਾਲੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਸਫ਼ਲਤਾ ਲਈ ਬੜੀ ਕਰੜੀ ਘਾਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਜੋੜੀਆਂ ਜੁੱਟ, ਇਕ ਨਰੜ ਹੁੰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵਿਆਹੀ ਜੋੜੀ ਵਿਚ ਦਿਲੋਂ ਪਿਆਰ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਇਕ ਜੋੜੀਆਂ ਜੁੱਟ, ਇਕ ਨਰੜ ਹੁੰਦੇ',
ਢੋ ਢੁਕਦੇ ਲਿਖਿਆਂ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ।
ਥੋੜੇ ਸਿਆਲ ਕਰਤੂਤ ਦੇ ਧਨੀ ਦੋਵੇਂ,
ਵਾਰਸ ਜੁੜੇ ਸਿਰ ਸਾਊਆਂ ਟਕਰਾਂ ਦੇ ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਇਕ ਭਰੇ, ਪਿੰਡ ਮੰਗਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਇਕੋ ਵਾਰੀ ਬਾਹਲੇ ਕੰਮ

ਨੇਪਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ 'ਇਕ ਭਰੇ ਪਿੰਡ ਮੰਗਦੇ ਹੋ', ਬਾਹਲੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਧਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜੇਰਾ ਰਖੋ, ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਭ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਏਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਚੁਕਦੀ ਨਹੀਂ, ਮੀਆਂ ਦੋ ਪਰਨਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲ ਨਾ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਮਲਣ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਆਸ ਰਖੇ ।

ਵਰਤੋ :— ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਕਰਦਾ ਹੈਂ । ਜਿਤਨੀ ਸਮਰਥਾ ਹੋਵੇ, ਉਤਨੇ ਹੀ ਪੈਰ ਪਸਾਰੀਦੇ ਹਨ । ਤੁਹਾਡੀ ਤੇ ਇਹ ਗਲ ਹੈ 'ਇਕ ਚੁਕਦੀ ਨਹੀਂ, ਮੀਆਂ ਦੋ ਪਰਨਾਏ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਤੀਰ ਤੇ ਦੋ ਨਿਸ਼ਾਨੇ । ਜਾਂ ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨਾਲ ਦੋ ਢਾਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕੋ ਵਿਉਂਤ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦੇ ਦੋ ਅਡੋ ਅਡ ਕਾਰਜ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੀਰ ਸੋਚਦਿਆਂ ਸੋਚਦਿਆਂ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਢੰਗ ਲਭ ਹੀ ਪਿਆ । 'ਇਕ ਤੀਰ ਨਾਲ ਦੁਹਰਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ' ਫੁੰਡਣ ਵਾਲਾ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਤੰਦ ਖੋਲੋ, ਦੂਜੀ ਉਲਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਔਕੜ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੋ, ਦੂਜੀ ਹੋਰ ਆ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੀ ਖੂਬ ਹੈ । 'ਇਕ ਤੰਦ ਖੋਲੋ, ਦੂਜੀ ਉਲਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਦਰ ਬੰਦ, ਸਹੰਸਰ ਦਰ ਖੁਲ੍ਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਇਕ ਅੱਧ ਤਾ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਮਦਦ ਬਾਹਲੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਚੀਜ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਆਸ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਨੂੰ ਧੀਰਜ ਨਹੀਂ ਛਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਯੁਸ਼ਫ਼ ਸਾਨੀ ਨੌਜਵਾਨ ਲਈ ਹੋਰ ਤੀਵੀਆਂ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੈ ? "ਇਕ ਦਰ ਬੰਦ ਸਹੰਸਰ ਦਰ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ।"

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤਾਂ ਖੰਡ ਨਾਲ ਭਰ ਸਕੀਦਾ ਹੈ. ਬਹੁਤਿਆਂ ਦਾ ਸਵਾਹ ਨਾਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਭਰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਕ ਇਕੱਠ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਆ ਜਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਖਾਤਰ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਖੁਸ਼ ਕਿਵੇਂ ਜਾਂਦੇ । ਜੰਞ ਦੀ ਜੰਞ ਆ ਵੜੀ, ਅਖੇ 'ਇਕ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤੇ ਖੰਡ ਨਾਲ ਭਰ ਸਕੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਸਵਾਹ ਨਾਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਭਰ ਸਕੀਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਧ ਦਾ, ਸੌ ਦਿਨ ਚੋਰ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਪਕੜਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫੱਜਾ ਅੰਤ ਨੂੰ ਫੜਿਆ ਹੀ ਗਿਆ । 'ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਧ ਦਾ ਤੇ ਸੌ ਦਿਨ ਚੋਰ ਦਾ ।' ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਪਾਪ ਲੁਕਿਆ ਰਹਿਣਾ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ, ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਡਰਾਉਣਾ, ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਦਾਦੇ ਮੰਗਾਉਣਾ । ਜਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ, ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ, ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਦਾਦੇ ਮੰਗਾਉਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਟਿਕ ਪਵੇ, ਤਦ ਅਕ ਕੇ

ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭੈਣ ਜੀ ! ਕਲਪਣਾ ਤਾਂ ਹੋਇਆ, ਅਖੇ 'ਇਕ ਦਿਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ, ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਡਰਾਉਣਾ, ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਦਾਦੇ ਮੰਗਾਉਣਾ' । ਇਥੇ ਤਾਂ ਅਜ ਪੰਜਵਾਂ ਦਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਨੂੰ ਧਰਨਾ ਮਾਰਿਆਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਲਪਾਂ ਨਾ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਨਾਨੀ ਨੱਚਣੀ, ਉਤੋਂ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਕੁੜਕੁਟ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਤਾਂ ਹਾਕਮ ਅਗੇ ਹੀ ਜ਼ਾਲਮ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਵਧੀਕ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਮਿਲ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਧਰ ਮੀਰ ਮੰਨੂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੁਣ ਹਾੜ੍ਹ ਦੀ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਸੂਰਜ ਵਾਂਗੂ ਸਿਖਰ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਪਏ ਸਨ । ਕੋਈ ਐਸਾ ਸ਼ਹਿਰ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਟਿਕਾਣਾ ਮਿਲਦਾ । 'ਇਕ ਨਾਨੀ ਨੱਚਣੀ, ਉਤੋਂ ਢੋਲਾਂ ਦੀ ਕੁੜਕੁਟ', ਇਕ ਤਾਂ ਜ਼ਾਲਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਦੂਜੇ ਹੁਣ ਬਕਰੀਦ ਆ ਗਈ ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਨੂਰ ਆਦਮੀ, ਸੌ ਨੂਰ ਕਪੜਾ, ਹਜ਼ਾਰ ਰੂਪ ਗਹਿਣਾ, ਤੇ ਲਖ ਰੂਪ ਨਖਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਫਬਣੀ ਨਾਲ ਮਨੁਖ ਸੌ ਗੁਣਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਨੋਰਮਾ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਸੂਰਤ ਤਾਂ ਸਾਦੀ ਜਿਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਬਣ-ਠਣ ਕੇ ਰੂਪਵਤੀ ਬਣ ਬਣ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ । ਠੀਕ ਹੀ ਹੈ 'ਇਕ ਨੂਰ ਆਦਮੀ, ਸੌ ਨੂਰ ਕਪੜਾ, ਹਜ਼ਾਰ ਰੂਪ ਗਹਿਣਾ, ਲਖ ਰੂਪ ਨਖਰਾ ।' (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਨਾਂਹ ਤੇ ਸੌ ਸੁਖ ।

ਭਾਵ ;— ਜੇ ਹੁਦਾਰ ਨਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ਰਹੀਦਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਕੋਈ ਕੁਝ ਮੰਗੇ ਤੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਈਏ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ਰਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਰੁਪਏ ਮੰਗੇ, ਮੈਂ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਹਨ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਹਾਂ, ਕੌਲ ਦੇ ਕੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਫਿਰੇ । 'ਇਕ ਨਾਂਹ ਤੇ ਸੌ ਸੁਖ ।' (ਸੰ:)

ਇਕ ਨਿੰਬੂ ਪਿੰਡ ਭੁਸਿਆਂ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਚੀਜ਼ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਗਾਹਕ ਬਹੁਤੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਡੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰ ਸਾਡੀ ਉਮੀਦ ਤੋਂ ਨੀਵੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੀ ਦੋਸ਼ ? ਜਦ ਕਿ 'ਇਕ ਨਿੰਬੂ ਤੇ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਭੁਸਿਆਂ ਦਾ' ਵਾਲੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੇਖਨੀ ਦੇ ਗਾਹਕ ਨੇ । (ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਨੂੰ ਕੀ ਰੋਨੀ ਏਂ, ਉਤ ਗਿਆ ਈ ਆਵਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਘਰ ਦੇ ਜਾਂ ਟੋਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੰਦੇ ਹੀ ਮਾੜੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੀਵਾਨ (ਮੱਥੇ ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰ ਕੇ — 'ਇਕ ਨੂੰ ਕੀ ਰੋਨੀ ਏਂ, ਉਤ ਗਿਆ ਈ ਆਵਾ ।' ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਮਝਿਆ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਪਿਉ ਹੀ ਮਾਸ਼ਾ ਏ, ਪਰ ਮੁੰਡੇ ਉਸ ਤੋਂ ਚਾਰ ਚੁਕੇ ਵਧ ਨਿਕਲੇ । (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਪਰਹੇਜ਼ ਨੌ ਸੌ ਹਕੀਮ ।

ਭਾਵ :— ਪਰਹੇਜ਼ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦਾਰੂ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਗਲ ਪਰਖੀ ਹੋਈ ਏ ਕਿ 'ਇਕ ਪਰਹੇਜ਼ ਨੌ ਸੌ ਹਕੀਮ' । ਪਰਹੇਜ਼ ਸਾਰੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਡਾ ਦਾਰੂ ਜੇ । (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਪਲ ਦੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ, ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦਾ ਅਧਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਬੇਸ਼ਰਮ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਚੋਟ ਲਾਕੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ ਸਿਆਣੇ ਲਈ 'ਇਕ ਪਲ ਦੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦਾ ਅਧਾਰ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਜਿੱਨਾ ਚਾਹੇ ਕੋਸ ਲਏ, ਤੁਸੀਂ ਪਰਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੰਦੇ। (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਪਾਸੇ ਖੂਹ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਖਾਤਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਔਕੜ ਹੀ ਔਕੜ ਦਿਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? 'ਇਕ ਪਾਸੇ ਖੂਹ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਖਾਤਾ'। ਜਿਧਰ ਜਾਵਾਂ, ਦੁਖ ਹੀ ਦੁਖ ਹਨ। (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਪਾਸੇ ਲਾਣੀ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬੁਝਾਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮੂੰਹ ਰਖਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਨਾਲੇ ਲੂਤੀਆਂ ਵੀ ਲਾਈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਹੈਂ ! ਕੁਲਦੀਪ ਨੂੰ ਮੁੜਕਾ ਆਉਣ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਝੂਠਾ ਬਦਮਾਸ਼...ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਲਾਣੀ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬੁਝਾਣੀ, ਮੈਂ ਅਗੇ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਸ਼ਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ, ਮਾਂ ਜੀ।" (ਅੱਧ ਖਿੜਿਆ ਫੁਲ – ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨਾਲ ਦੋ ਸ਼ਿਕਾਰ। ਜਾਂ **ਇਕ ਪੰਥ ਦੋ ਕਾਜ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਦੋ ਕੰਮ ਹੋ ਜਾਣ ਜਾਂ ਦੁਹਰਾ ਜਾਂ ਵਧੀਕ ਫਲ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖੇਡਾਂ ਬੜੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ 'ਇਕ ਪੰਥ ਦੋ ਕਾਜ' ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਹੋਇਆ। ਨਾਲੇ ਜੀ ਪਰਚਾਵਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਨਾਲੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਸਿਖ ਲਏ। (ਸੰ)

ਇਕ ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਦੋ ਸ਼ੇਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਦੋ ਪੰਚ ਬਣ ਬਹਿਣ, ਤਦ ਝਗੜਾ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਜਣੋ ! ਇਕ ਬੇਲੇ ਵਿਚ ਦੋ ਸ਼ੇਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਹੀ ਚੌਧਰੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਦੋ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਕਿ ਝਗੜਾ ਪਿਆ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਇੱਕ ਬੂਹਾ ਭੰਨ, ਬੂਹੇ ਦਸ ਕਰ, ਨਹੀਂ ਆਂ ਨੀਤ ਸਾਨੂੰ ਵਖ ਕਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰਹ ਦੀ ਸੱਸ ਨਾਲ (ਜਾਂ ਭਾਈ ਭਿਆਲ ਜਾਂ ਸਾਥੀ ਦੀ ਦੂਜੇ ਨਾਲ) ਅਣਬਣ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਵੱਖ ਹੋਣ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹਨੂੰ ਕੀ ? ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਦਰਦ ਉਹਨੂੰ ਥੋੜਾ ਏ ? ਇਕ ਬੂਹਾ ਭੰਨ, ਬੂਹੇ ਦਸ ਕਰ। ਨਹੀਂ ਆਂ ਨੀਤ, ਸਾਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੀ ਇੱਟ ਇੱਟ ਕਰਨ ਤੇ ਤੁਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਬੋਟੀ, ਸੌ ਕੁਤੇ। ਵੇਖੋ : ਇਕ ਨਿੰਬੂ, ਪਿੰਡ ਕੁਸਿਆਂ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਚੀਜ਼ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਗਾਹਕ ਬਹੁਤੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ ਰੌਲਾ ਤਾਂ ਪੈਣਾ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਇਕ ਸੇਰ ਮਿਠਾਈ ਤੇ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਸਾਰਾ ਸਕੂਲ। 'ਇਕ ਬੋਟੀ ਸੌ ਕੁਤੇ'; ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਵੰਡੀਏ ? (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਮੱਛੀ ਸਾਰਾ ਜਲ (ਪਾਣੀ) ਗੰਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੇ ਭੈੜਾ ਕੰਮ ਕੀਤਿਆਂ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਵੇਖ ਨਾ ਬੀਬੀ, ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਵੀ ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋਏ। ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਏਂ, ਇਜ਼ਤ ਆਦਮੀ ਦੀ ਨਾ ਲੱਖੀਂ ਨਾ ਕਰੋੜੀਂ। ਇਕ

ਮੱਛੀ ਸਾਰਾ ਪਾਣੀ ਗੰਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਏ। ਤੂੰ ਆਪ ਸਿਆਣੀ ਏਂ। (ਟੁਟੇ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਮਝ ਲਿਬੜੀ, ਸੱਤ ਸੌ ਨੂੰ ਲਬੇੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੀ ਖ਼ਰਾਬੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਜਮਾਤ ਜਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਬਦਨਾਮ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ—ਵੇਖ ਓਏ ਨਥੂ! ਤੇਰੀ ਇਕ ਮਾੜੀ ਕਰਤੂਤ ਨੇ ਸਾਰੀ ਕੁਲ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਮੂਰਖਾ 'ਇਕ ਮਝ ਲਿਬੜੀ, ਸਤ ਸੌ ਨੂੰ ਲਬੇੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।' ਆਪਣਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਹੀ ਲਿਹਾਜ਼ ਕਰਨਾ ਸੀ। (ਸੰ:)

ਇਕ ਮਿਆਨ ਵਿਚ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਥਾਂ ਜਾਂ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਦੋ ਹਾਕਮ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਸਦ ਕੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਇਉਂ ਝਟ ਨਹੀਂ ਲੰਘੇਗਾ, 'ਇਕ ਮਿਆਨ ਵਿਚ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਹੀਂ ਸਮਾ ਸਕਦੀਆਂ' ਜਾਂ ਤੂੰ ਰਾਜ ਕਰੇਂਗਾ, ਜਾਂ ਮੈਂ। (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਮੁੱਕੀ ਚੁਕ ਲੈ, ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਤਿਆਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਔਕੜ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਦੂਜੀ ਹੋਰ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਉਸ ਵਲ ਤਕਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਈ ਖੁਭਣਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਖੇਡ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। 'ਇਕ ਮੁੱਕੀ ਚੁਕ ਲੈ, ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਤਿਆਰ।' ਇਕ ਖੁਭਣ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਪੈ ਗਏ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ—ਨਰਿੰਦ੍ਰ ਸਿੰਘ ਸੋਚ)

ਇਕ ਲਤ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਇਕ ਪਿਸ਼ੌਰ (ਲਖਨਊ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਹਰ ਪਾਸੇ ਬੜੀ ਨਠ ਭਜ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ...ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਵਿਚਾਰੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬੜੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਨੇ। ਪੁਸ਼ਪਾ ਦਾ ਸਾਕ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਵਿਚਾਰੀ ਦੀ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਧੀ 'ਇਕ ਲਤ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਇਕ ਲਖਨਊ' ਰਹੀ। ਨਾ ਉਹਨੇ ਦਿਨ ਵੇਖਿਆ ਨਾ ਰਾਤ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਕ ਵੇ ਜੱਟਾ, ਦੋ ਵੇ ਜੱਟਾ, ਤੀਜੀ ਵਾਰੀ ਪਿਆ ਘੱਟਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਮਝਾਉਣ ਤੇ ਕੋਈ ਝਗੜਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਾ ਹਟੇ ਤੇ ਫਿਰ ਡੰਡਾ ਕੁੰਡਾ ਹੀ ਫੜਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰਾ! ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰੀ ਹੋਰ ਸਮਝਾ ਲੈ, ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਸਹੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਹੁਣ ਵੀ ਉਹ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਹੀ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। 'ਇਕ ਵੇ ਜੱਟਾ, ਦੋ ਵੇ ਜੱਟਾ, ਤੀਜੀ ਵਾਰੀ ਪਿਆ ਘੱਟਾ।' ਤੁਸੀਂ ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਉਲਾਂਭਾ ਨਾ ਦੇਣਾ। (ਸੰਗ੍)

ਇਕ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੇ ਦੋ ਸ਼ਿਕਾਰੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਦੋ ਆਦਮੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਕਾਬੂ ਕਰਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— .....ਇਕੋ ਸ਼ਿਕਾਰ ਉਤੇ ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਅੱਖ ਸੀ ਤੇ ਅੰਤ ਇਹੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ। ਸੰਤ ਤੇ ਲਾਲਾ ਜੀ ਵਿਚਾਲੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋਇਆ। ਅਰਥਾਤ ਇਸ ਨਵੇਂ ਸ਼ਿਕਾਰ (ਮਨੋਰਮਾ) ਉਤੇ ਸੰਤ ਤੇ ਲਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ ਦਿਆਲ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। (ਸੰਗ੍)

ਇਕਨੀ ਦੁਧੁ ਸਮਾਈਐ ਇਕ ਚੁਲ੍ਹੈ ਰਹਿਨ ਚੜ੍ਹੇ । ਜਾਂ

ਇਕਿ ਨਿਹਾਲੀ ਪੈ ਸਵਨਿ ਇਕਿ ਉਪਰ ਰਹਿਨ ਖੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਈ ਤੁਲਾਈਆਂ ਤੇ ਪੈ ਕੇ ਸੌਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਜਦ ਗ਼ਰੀਬ ਤੇ ਅਮੀਰ ਦਾ ਭੇਦ ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਆਪੇ ਭਾਂਡੇ ਸਾਜਿਅਨੁ ਆਪੇ ਪੂਰਣ ਦੇਇ ।
ਇਕਨੀ ਦੁਧੁ ਸਮਾਈਐ ਇਕਿ ਚੁਲੈ ਰਹਨਿ ਚੜੇ ।
ਇਕਿ ਨਿਹਾਲੀ ਪੈ ਸਵਨਿ ਇਕਿ ਉਪਰਿ ਰਹਨਿ ਖੜੇ ।
ਤਿਨਾ ਸਵਾਰੇ ਨਾਨਕਾ ਜਿਨ ਕਉ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਇਕੋ ਮਾਰ ਜਾਸੀ, ਇਕੋ ਤਾਰ ਜਾਸੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਸਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕੋ ਮਾਰ ਜਾਸੀ, ਇਕੋ ਤਾਰ ਜਾਸੀ, ਇਹ ਮੀਂਹ ਨਿਆਉਂ ਦਾ ਆਇਆ ਈ ।

(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਇਕੁ ਸਜਣੁ ਸਭਿ ਸਜਣਾ, ਇਕੁ ਵੈਰੀ ਸਭਿ ਵਾਦਿ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਰਬ ਮਿਤਰ ਹੈ, ਤਦ ਸਾਰੇ ਮਿਤਰ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਵੈਰੀ ਹਨ । ਕਿਸੇ ਇਕ ਮਿੱਤਰ ਉਤੇ ਬਹੁਤਾ ਭਰੋਸਾ ਦਸਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਇਕੁ ਸਜਣੁ ਸਭਿ ਸਜਣਾ ਇਕੁ ਵੈਰੀ ਸਭਿ ਵਾਦਿ ।।
ਗੁਰਿ ਪੂਰੈ ਦੇਖਾਲਿਆ ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਸਭ ਬਾਦਿ ।।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ)

ਇਕੋ ਅੰਡਾ, ਉਹ ਭੀ ਗੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕਾ ਸਹਾਰਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਭੀ ਹਥੋਂ ਜਾਂਦਾ ਦਿਸਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਚਾਰੀ ਰੋਵੇ ਨਾ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੇ । ਅਖੇ 'ਇਕੋ ਅੰਡਾ, ਉਹ ਭੀ ਗੰਦਾ' । ਇਸ ਦਾ ਵੀਰ ਹੀ ਸਹਾਰਾ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਆਖੇ ਅਖਾਏ ਵਿਗਾੜ ਬੈਠਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕੋ ਹੀ ਚੁੰਢੀ ਵੱਢਾਂ, ਨੌਂ ਮਣ ਲਹੂ ਕੱਢਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਪਰ ਦੂਜਾ ਇਕੋ ਵਾਰ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਕਸਰ ਕਢ ਛਡੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਜਦ ਇਕੋ ਵੇਰ ਕਸੂਰ ਕਰਨ ਜਾਂ ਦੁਖ ਦੇਣ ਨਾਲ ਬੰਦੇ ਦਾ ਕੰਖ ਨਾ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਬਸ ਇਕੋ ਵੇਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ ਹੈ । 'ਅਖੇ ਇਕੋ ਹੀ ਚੁੰਢੀ ਵੱਢਾਂ, ਨੌਂ ਮਣ ਲਹੂ ਕੱਢਾਂ' । ਪਰ ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਪਿਛੇ ਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ । ਹੋਰ ਵੀ ਜੋ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਕਰ ਲਉ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕੋ ਤਵੇ ਦੀ ਰੋਟੀ, ਕੀ ਵਡੀ ਕੀ ਛੋਟੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋਵੇਂ ਆਦਮੀ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੋਣ, ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਤਕੜਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਇਕ ਮਾੜਾ, ਪਰ ਸੁਭਾ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਲਈ ਦੋਵੇਂ ਟੈੜੇ ਹਨ । 'ਇਕ ਤਵੇ ਦੀ ਰੋਟੀ, ਕੀ ਵਡੀ ਕੀ ਛੋਟੀ'। ਅਸੀਂ ਕਿਉਂ ਮਿਹਾਜ ਕਰੀਏ ਕਿਸੇ ਦਾ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਕੋ ਦਾਦੂ ਬਾਹਰੇ, ਖੇਹ ਉੱਡੀ ਮੁਲਾਵਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਦਾਦੂ ਭਗਤ ਜੀ ਮਿਰਾਸੀਆਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਕਦਰਦਾਨ ਸਨ । ਜਦ ਇਹ ਗੁਜ਼ਰ

ਗਏ ਤਦ ਕੋਈ ਮਿਰਾਸੀ ਦਾਦੂ ਜੀ ਦੇ ਪਿੰਡ (ਮੁਲਾਵਲੇ) ਗਿਆ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਦਰ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਸੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਬਣ ਗਿਆ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੇ ਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਘਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ, ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੁਛ ਕਿਸ ਕਰਨੀ ਹੋਈ। ਅਖੇ 'ਇਕ ਦਾਦੂ ਬਾਹਰੇ, ਖੇਹ ਉਡੀ ਮੁਲਾਵਲੇ' ਵਾਲਾ ਹੀ ਹਾਲ ਹੁਣ ਇਥੇ ਵੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਇਕੋ ਪੁਤ, ਸੌ ਬਲੀਂ ਵਿਆਹਿਆ।

ਭਾਵ :— ਬਲੀਂ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜ਼ਾਤ ਹੈ। ਇਹ ਨੀਵੀਂ ਦਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਇਕੋ ਪੁਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਨਾ ਵਿਆਹਿਆ ਜਾਏ, ਜਾਂ ਔਕੜ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਜਾਂ ਵਿਟਰ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਇਕੋ ਪੁੱਤ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਬਲੀਂ ਵਿਆਹਿਆ।' ਮੇਨੀ ਵਾਤ ਕਿਨੂੰ ਪੁਛਣੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍)

ਇਕਾਂਤ ਵਾਸਾ, ਨਾ ਝਗੜਾ ਨਾ ਹਾਸਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੱਲ ਵਿਚ ਦਖਲ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਸਦਾ ਆਪਣੀ ਮੌਜ ਵਿਚ ਦਿਨ ਬਤੀਤ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਲਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਖੀ ਹਾਂ ਅਸੀਂ, 'ਇਕਾਂਤ ਵਾਸਾ, ਨਾ ਝਗੜਾ ਨਾ ਹਾਸਾ'। ਕਿਸੇ ਦੀ ਗਲ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਨਹੀਂ। ਅਪਣੀ ਨਬੇੜੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਨਾ ਸਹੇੜੀ। ਬਸ ਫਿਰ ਮੌਜ ਹੀ ਮੌਜ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍)

ਇਚਰ ਪੁਤਰ ਪਿਉ ਦਾ, ਜਿਚਰ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ ਪ੍ਰਾਈ ਧੀਉ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵਿਆਹ ਮਗਰੋਂ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਮਾਪਿਆਂ ਲਈ ਪਿਆਰ ਨਾ ਰਹੇ ਜਾਂ ਘਟ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਉਹਦਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੀ ? ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਵਿਆਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਇਚਰ ਪੁੱਤਰ ਪਿਉ ਦਾ ਜਿਚਰ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ ਪ੍ਰਾਈ ਧਿਉ ਦਾ।' (ਸੰਗ੍)

ਇੱਟ ਘੜੇ ਦਾ ਵੈਰ।

ਭਾਵ :— ਆਦਿ ਤੋਂ ਤੁਰਿਆ ਆਂਦਾ ਸਿਰ-ਢੱਢ ਵੈਰ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸ਼ਾਮ ਵੀ ਕਦੇ ਰਲ ਕੇ ਬੈਠ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੇ ਪੁਸ਼ਤਾਂ ਤੋਂ ਇੱਟ ਘੜੇ ਦਾ ਵੈਰ ਤੁਰਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਇੱਟ ਚੁਕਦੇ ਨੂੰ ਪਥੱਰ ਤਿਆਰ ਜਾਂ ਇੱਟ ਦੀ ਦੇਣੀ ਪਥੱਰ ਦੀ ਲੈਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਮੰਦਾ ਕਰੋਗੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਕਿਸੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਨਾ ਸਮਝਣਾ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੰਮ ਚਟਕੇ ਰਖੇਗਾ। ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਤੁਸੀਂ ਵਰਤੋਗੇ ਉਹਾ ਜਿਹਾ ਹੀ ਦੂਜੇ ਵਰਤਣਗੇ। ਕਿਉਂਕਿ 'ਇੱਟ ਚੁਕਦੇ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍)

ਇੱਟ ਪਿੱਛੇ ਪਰਦੇਸ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਮਿਲੇ ਗਿਲੇ ਨਾ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁਲ ਜਾਈਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮੋ—ਨੀ ਊਸ਼ਾ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਉਕਾ ਹੀ ਵਿਸਾਰ ਬੈਠੀ ਏਂ।

ਊਸ਼ਾ—ਭੈਣ ! ਕੀ ਕਹਾਂ, 'ਇੱਟ ਪਿਛੇ ਪਰਦੇਸ' ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਤਾਂ ਗੁਆਂਢ ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਸੁੰਦੇ ਕਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਏ। (ਸੰਗ੍)

ਇੱਟਾਂ ਨਾਲ ਪਕੇੜੇ ਨਹੀਂ ਖਾਈਦੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਅਜੋੜ ਗੱਲ

ਕਰੇ, ਅਰਥਾਤ ਅੱਗ ਪਾਣੀ ਦੇ ਮੇਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਅੜੀਏ ! 'ਇੱਟਾਂ ਨਾਲ ਪਕੇੜੇ ਨਹੀਂ ਖਾਈਦੇ'। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਅੱਗ ਪਾਣੀ ਦੇ ਮੇਲ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ। (ਸੰਗ੍)

ਇਤ ਕੇ ਨਾ ਉਤ ਕੇ, ਵਿਚਕਾਰ ਖਾਂਦੇ ਕੁਤਕੇ।

ਭਾਵ :— (ਨਾ ਘਰ ਕੇ ਨਾ ਘਾਟ ਕੇ) ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਜੋਗਾ ਨਾ ਰਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾ ਤੇ ਅਸੀਂ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮੰਨੀ ਤੇ ਨਾ ਨੰਬਰਦਾਰ ਦੀ। ਹੁਣ ਔਕੜ ਵੇਲੇ ਸਾਡਾ ਹੱਥ ਕੌਣ ਫੜੇ। ਇਤ ਕੇ ਨਾ ਉਤ ਕੇ, ਵਿਚਕਾਰ ਖਾਂਦੇ ਕੁਤਕੇ। (ਸੰਗ੍)

ਇਥੇ ਕੀਤਾ, ਉੱਥੇ ਪਾਈਐ।

ਭਾਵ :— ਜੇਹੋ ਜਿਹੇ ਕਰਮ ਮਨੁਖ ਇਥੇ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਅਗੇ ਪਾਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਨੁਖ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਕਰਮ ਇਥੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਠੱਗੀ ਤੇ ਧੋਖਾ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਭੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ 'ਇਥੇ ਕੀਤਾ ਉੱਥੇ ਪਾਈਐ' ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸਦੇ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਸਾਰੇ ਅਗੇ ਪਰਖੇ ਜਾਣੇ ਹਨ। (ਮੰਗ੍)

ਇਥੇ ਘਾੜ ਘੜੀਂਦੇ ਹੋਰ, ਫੜੀਅਨ ਸਾਧ ਛੁਡੀਂਦੇ ਚੋਰ।

ਭਾਵ :— ਇਥੇ ਅਨੋਖੀ ਖੇਡ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਧ, ਚੰਗੇ ਆਦਮੀ ਦੁਖੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਚੋਰ, ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਾਣੋ – ਠੀਕ ਏ, ਅਜਬ ਸਮਾਂ ਹੈ ਕਿ ਹਾਲਾਤ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਮਾੜੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਤਾਂ 'ਇਥੇ ਘਾੜ ਘੜੀਂਦੇ ਹੋਰ, ਫੜੀਅਨ ਸਾਧ, ਛੁਡੀਂਦੇ ਚੋਰ'।

ਇਧਰ ਇੱਲ ਝੁਟਾ ਲਈ ਰੋਟੀ ਕੁੱਤੇ ਵਢ ਲਈ ਪਿੰਨੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਿਰ ਬਿਪਤਾ ਤੇ ਬਿਪਤਾ ਪੈਂਦੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਿਸੇ ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਭੁੱਸੇ ਤਾਪਲ,
ਡਿਗ ਢਹਿ ਰੋਟੀ ਪਿੰਨੀ।
ਇਧਰ ਇਲ ਝੁਟਾ ਲਈ ਰੋਟੀ,
ਕੁੱਤੇ ਵੱਢ ਲਈ ਪਿੰਨੀ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿਲਾਂ ਵਿਚ ਤੇਲ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਕੰਮ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਸਫ਼ਲਤਾ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੀਰ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਐਵੇਂ ਖਪਦੇ ਹੋ। ਇਥੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਲਭਣਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿਲਾਂ ਵਿਚ ਤੇਲ ਨਹੀਂ। (ਸੰ:)

ਇੰਨਾ ਨਾ ਪੱਕਾ, ਜੇ ਬੇਹਾ ਤਰੱਕਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬੁੜ੍ਹ-ਪੁੰਜੀਆ ਹੋਣ ਉਤੇ ਤਰਕ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਬੜੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਦਾ ਹੈਂ। ਮੇਰੇ ਪਲੇ ਤੇ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ, 'ਇੰਨਾ ਨਾ ਪੱਕਾ, ਜੇ ਬੇਹਾ ਤਰੱਕਾ'। (ਸੰਗ੍)

ਇਨ੍ਹੀਂ ਘਰਾਟੀਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਪੀਸਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਮਦਨ ਕੁਝ ਸ਼ਿਕਵੇ ਭਰੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ, "ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਰਾਟਾਂ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੀਸਦਾ ਏ। ਅਜ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਥੋੜੀ ਏ।"

(ਰੰਗਾਜਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਲ ਚੁਰਾਈ ਸਾੜ੍ਹੀ, ਜਠੇਰਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਚਾੜ੍ਹੀ। ਜਾਂ ਇੱਲ ਮੁੰਡਾ ਲੈ ਗਈ, ਜਠੇਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ। ਵੇਖੋ : ਕੁੱਤਾ ਰੋਟੀ ਲੈ ਗਿਆ, ਗੰਗਾ ਮਾਈ (ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ) ਤੇਰੇ ਨਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਹੀਏ ਕਿ ਤੇਰੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਨੁਕਸਾਨ ਅਸਾਂ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਨਾ ਖਾਧਾ। ਖਾ ਗਈ ਲੁਕਾਈ ਤੇ ਸਿਰ ਬੰਦੀ ਦੇ ਆਈ। ਪੈਸਾ ਉਜਾੜਿਆ ਤੇਰੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ। 'ਇਲ ਮੁੰਡਾ ਲੈ ਗਈ, ਜਠੇਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ'। ਵਿਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਲੱਭਾ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਲ ਦਾ ਨਨਾਣਵਈਆ ਕਾਂ। ਵੇਖੋ : ਖਵਾਜੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਡਡੂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਮਾੜਾ ਹੀ ਅਗਾਂਹ ਵਧੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਬੈਠ ਉਇ ਟਿੱਕ ਕੇ। ਆਇਆ ਕਿਤੋਂ ਵੱਡਾ ਇੱਲ ਦਾ ਨਨਾਣਵਈਆ ਕਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਲ ਦਾ ਨਾਂ ਕੋਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਜਾਂ ਇੱਲ ਦੇ ਥਾਂ ਕੁਕੜ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੜਾ ਹੀ ਮੂਰਖ ਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ — ਰਾਜਿੰਦਰ ਬਿਲਕੁਲ ਬੁਧੂ ਹੈ ਇੱਲ ਦਾ ਨਾਂ ਕੋਕੋ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇਲਤਿ ਕਾ ਨਾਉ ਚੌਧਰੀ।

ਭਾਵ :— ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਚੌਧਰੀ ਅਖਵਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਇਲਤਿ ਕਾ ਨਾਉ ਚਉਧਰੀ' ਕੂੜੀ ਪੂਰੇ ਥਾਉ ॥
ਨਾਨਕ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਣੀਐ ਕਲਿ ਕਾ ਏਹੁ ਨਿਆਉ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਲ੍ਹਾਰ)

ਇੱਲ ਦੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਤੋਂ ਮਾਸ ਦੀ ਮੁਰਾਦ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ, ਜਿਥੇ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਥੁੜ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘੁਮੰਡਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਦਾਣਿਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨੀ ਇਲਾਂ ਦੇ ਆਲਣੇ ਤੋਂ ਮਾਸ ਦੀ ਮੁਰਾਦ ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਉਸ ਪਾਸ ਦਾਣੇ ਕਿਵੇਂ ? ਉਹ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਲਾਂ ਕਿਸ ਪਰਣਾਈਆਂ, ਕਿਸ ਪਿੰਜਰੇ ਘਤੇ ਕਾਂਉ।

ਭਾਵ :— ਅਨਹੋਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਭਾਵੇਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਹੁ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਉਹ ਨਹੀਂ ਕਰਾ ਸਕੇਗਾ। ਭਲਾ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਕਿਹਾ ਗਲਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ : 'ਇੱਲਾਂ ਕਿਸ ਪਰਣਾਇਆਂ ਕਿਸ ਪਿੰਜਰੇ ਘਤੇ ਕਾਉਂ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਇੱਲਾਂ (ਚੀਲਾਂ) ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਖੋਹਿਆ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਅਨਹੋਣੀ ਗੱਲ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ।

ਵਰਤੋਂ : — ਜਮਨਾ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ, ਮੂਰਖਾ ! ਤੂੰ ਜਿਹੜਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈਂ ? ਇੱਲਾਂ (ਚੀਲਾਂ) ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਖੋਹਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ?
(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ :— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਇਸ਼ਕ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਬੜੇ ਅਡੰਬਰ।
ਬਹਿਣ ਨਾ ਦਿੰਦੇ ਬਾਹਰ ਅੰਦਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਲਗਾ ਇਸ਼ਕ ਬੜੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਇਆ (ਹੱਸ ਕੇ)—
ਇਸ਼ਕ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਬੜੇ ਅਡੰਬਰ।
ਬਹਿਣ ਨਾ ਦਿੰਦੇ ਬਾਹਰ ਅੰਦਰ।

ਦਿਤਿਆ ! ਤੂੰ ਘਾਬਰਦਾ ਕਾਹਨੂੰ ਏਂ ? ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪ ਲੰਘੇ ਹੋਏ ਹਾਂ । ਜੇ ਕੁੜੀ ਰਾਜੀ ਆ ਤਾਂ ਸਭ ਖੈਰਾਂ ਮਿਹਰਾਂ ਨੇ ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਇਸ਼ਕ ਛੁਪਾਇਆਂ ਛੁਪਦਾ ਨਹੀਂ, ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵਜ ਗਏ ਢੋਲ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ਼ਕ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਲੁਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ਼ਕ ਛੁਪਾਇਆਂ ਛੁਪਦਾ ਨਹੀਂ ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵੱਜ ਗਏ ਢੋਲ । (ਬੁਲ੍ਹਾ ਸ਼ਾਹ)

ਇਸ਼ਕ ਤੇ ਮੁਸ਼ਕ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਲੁਕਦੇ (ਛੁਪਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਛੁਪਦੇ) ਜਾਂ ਇਸ਼ਕ ਤੇ ਖੰਘ ਲੁਕਾਇਆਂ ਲੁਕਦੇ ਨਹੀਂ । ਜਾਂ ਇਸ਼ਕ ਮੁਸ਼ਕ ਕਿਉਂ ਲੁਕੈ ਲੁਕਾਯਾ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਦਰਜੇ ਪੁਜ ਚੁਕੀ ਪ੍ਰੀਤ ਲੁਕਾਇਆ ਨਹੀਂ ਲੁਕ ਸਕਦੀ, ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਉੱਚਾ ਕੰਮ ਲੁਕਾਇਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਿਹਰ ਮੁਹਬੁਤ ਆਸ਼ਕੀ
ਇਸ਼ਕ ਮੁਸ਼ਕ ਕਿਉ ਲੁਕੈ ਲੁਕਾਇਆ ।
ਚੰਦਨ ਵਾਸ ਵਣਾਸਪਤਿ
ਹੋਇ ਸੁਗੰਧਿ ਨਾ ਆਪ ਗਣਾਇਆ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਰਾਹ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ, ਲਾਵਣ ਸੌਖਾ ਤੇ ਪਾਲਣ ਔਖਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਰਾਹ ਔਖਾ ਹੈ । ਇਸ ਰਾਹ ਵਿਚ ਬੜੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਣਬੀਰ—ਸਜਨੀ ! ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਰਾਹ ਬੜਾ ਕਠਨ ਹੈ । ਇਸ਼ਕ ਲਾਵਣਾ ਸੌਖਾ ਤੇ ਪਾਲਣ ਔਖਾ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਇਸ਼ਕੇ ਫਿੱਟਾ ਜੋਗੀ ਜਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਪਟਿਆ ਜੋਗੀ ਬਣਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਿਨਾ ਹੀਰ ਮੁੜਨਾ, ਰਾਂਝੇ ਨੇ ਇਕ ਦਾਗ਼ ਜਾਤਾ । ਕੁਝ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਸਤਾਇਆ, ਕੁਝ ਖੇੜਿਆਂ ਦੇ ਹੀਰ ਲੈ ਜਾਣ ਤੋਂ ਭੁਨਿਆ ਤੇ ਨਿਰਾਸ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਟਿਲੇ ਜਾ ਕੰਨ ਪੜਵਾਏ, ਅਰ 'ਇਸ਼ਕੇ ਫਿੱਟਾ ਜੋਗੀ ਜਾ ਬਣਦਾ ਹੈ' ਨੂੰ ਸੱਚ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ । (ਕੋਇਲ ਕੂ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਈਸਬਗੋਲ, ਕੁਝ ਨਾ ਫੋਲ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭੇਦ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆਂ ਖ਼ਰਾਬੀ ਵਧ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ ਗੱਲ ਛੁਪੀ ਹੀ ਚੰਗੀ ਹੈ । 'ਈਸਬ ਗੋਲ ਤੇ ਕੁਝ ਨਾ ਫੋਲ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ । (ਸੰ)

ਈਸਰ ਤੁੱਸੇ ਹੋਰਨਾ ਘਰ ਖਪਰ ਛਾਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਿਵਜੀ ਹੋਰਨਾਂ ਉਤੇ ਤਾਂ ਬੜਾ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਸੁਆਹ ਹੀ ਉਡਦੀ ਹੈ । ਜਿਹੜਾ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰੇ ਪਰ ਆਪਣਾ ਹਾਲ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਆਪ ਲੱਖ-ਪਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੈ ਬੜਾ ਸਾਦਾ । ਨਾ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਗ਼ਰੀਬੜਾ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਸਲੋਂ ਉਹ ਹੈ ਸ਼ਿਵਜੀ ਵਾਂਗ ਪਰਉਪਕਾਰੀ । ਉਸ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਠੀਕ ਹੈ : 'ਈਸਰ ਤੁੱਸੇ ਹੋਰਨਾ, ਘਰ ਖਪਰ ਛਾਰਾ' । (ਸੰ)

ਈਸੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਮੁਸਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਮਿਤਰ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ ਹਾਂ 'ਈਸੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਮੁਸਾ ।' ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਨੀ ਹੀ ਹੋਈ । ਸਾਡਾ ਕੀ ਧਿਆਨ ਹੈ ਤੁਹਾਨੂੰ ? (ਸੰਗੂ)

ਈਦ ਪਿੱਛੋਂ ਤੰਬਾ ਫੂਕਣਾ । ਜਾਂ ਈਦ ਪਿਛੋਂ ਟੂਣਾ ਕਰਨਾ । ਜਾਂ ਈਦ ਪਿਛੋਂ ਟਰੂ, ਮੁੜ ਕੀ ਕਰੂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੇ ਤੇ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਮਿਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੂੜ ਸਿੰਘ—ਲੈ ਸ਼ਾਹ, ਈਦ ਲੰਘ ਗਈ ਤਾਂ ਤੈਬੇ ਨੂੰ ਫੂਕਣਾ? ਸਾਨੂੰ ਲੋੜ ਹੋਈ ਅੱਜ। ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਜਾਈਏ? ਵਡਿਆਂ ਘਰਾਂ ਦੀ ਘਰੋੜੀ ਨਹੀਂ ਮਾਣ। ਮੇਰੇ ਜੋਗਾ ਥਥੇਰਾ। ਕਿਸੇ ਸੰਦੂਕ ਦੀ ਨੁਕਰੋਂ ਨਿਕਲ ਆਉ।

(ਸੁਭੱਦਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਏਸ ਹਨੇਰਿਉਂ ਛੁਟੇਗਾ ਘੀਕਾ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਵੇਖੇਗਾ ਘਰ ਕਾ ਠੀਕਾ।

ਭਾਵ :— ਘਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਬਿਪਤਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਦ ਘਰ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਚੇਤੇ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਇਕ ਪੈਰ ਤੇ ਦਸ ਫੁਲਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਘਰ ਦਾ ਨਰਮ ਵਿਛੋਣਾ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਦਿਲ ਵਿਚ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, 'ਏਸ ਹਨੇਰਿਉਂ ਛੁਟੇਗਾ ਘੀਕਾ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਵੇਖੇਗਾ ਘਰ ਕਾ ਠੀਕਾ'। ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਸਾਂ, 'ਹੇ ਪਰਮਾਤਮਾ! ਕਦੋਂ ਏਸ ਮੁਸ਼ਕਲ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਾਂਗੇ'।

(ਐਲ ਪੱਥਰ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ--ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਜੋਗੀ)

ਏਹ ਹਾਲ ਮਾਹੀ ਦਾ, ਤਾਂ ਅਲਾ ਬੇਲੀ ਮਾਲ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਬੇਪਰਵਾਹ ਤੇ ਸਸਤ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਖਲਿਆਰ ਦਾ ਰੱਬ ਹੀ ਰਾਖਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਜੇ ਇਹੋ ਹਾਲ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਮਾਹੀ ਦਾ, ਤਾਂ ਅੱਲਾ ਬੇਲੀ ਮਾਲ ਦਾ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਵੇਂ ਹੀ ਬੇਪਰਵਾਹ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਡੰਬਰ ਔਖਾ ਹੀ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ। (ਸੰਤੂ)

ਏਹ ਜੱਗ ਮਿੱਠਾ, ਅਗਲਾ ਕਿਨੇ ਡਿੱਠਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਹੁਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਅਯੋਗ ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ ਭਵਿਖਤ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਹੀ ਸਵਾਰੀ ਜਾਹ ਪ੍ਰਲੋਕ। ਸਾਨੂੰ ਇਹੀ ਜਹਾਨ ਚੰਗੀ। 'ਇਹ ਜੱਗ ਮਿੱਠਾ, ਅਗਲਾ ਕਿਨੇ ਡਿੱਠਾ। (ਛੇ ਘਰ—ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ)

ਏਹੁ ਨਿਦੋਸਾ ਮਾਰੀਐ ਹਮ ਦੋਸਾਂ ਦਾ ਕਿਆ ਹਾਲ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਮਾਰ ਪੈਂਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਚੇਤਾ ਕਰਕੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਫਰੀਦਾ ਦਰਿ ਦਰਵਾਜੈ ਜਾਇ ਕੀ ਡਿਠੋ ਘੜਿਆਲ॥
'ਇਹੁ ਨਿਦੋਸਾ ਮਾਰੀਐ ਹਮ ਦੋਸਾਂ ਦਾ ਕਿਆ ਹਾਲ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ)

ਏਕ ਜੋਤਿ ਦੁਇ ਮੂਰਤੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋ ਜੀਵ ਦਿਸਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਦੋ ਜਾਪਣ, ਪਰ ਜੋਤ ਇਕ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਧਨ ਪਿਰੁ ਏਹਿ ਨਾ ਆਖੀਅਨਿ ਬਹਨਿ ਇਕਠੇ ਹੋਇ।
'ਏਕ ਜੋਤਿ ਦੁਇ ਮੂਰਤੀ' ਧਨ ਪਿਰ ਕਹੀਐ ਸੋਇ।

(ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਏਕਾ ਨਾਰੀ ਸਦਾ ਜਤੀ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਪਰਾਈ ਨਾਰ ਨੂੰ ਧੀ ਜਾਂ ਭੈਣ ਸਮਝੇ ਤੇ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਪਿਆਰ ਕਰੇ, ਉਸ ਸਬੰਧੀ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਏਕਾ ਨਾਰੀ ਜਤੀ ਹੋਇ,
ਪਰ ਨਾਰੀ ਧੀ ਭੈਣ ਵਖਾਣੈ।
ਪਰ ਧਨ ਮੂਅਰ ਗਾਇ ਸਿਉ
ਮਕਰਹੁ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਣੈ।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਏਧਰ ਸਾਈਆਂ ਤੇ ਓਧਰ ਵਧਾਈਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਦੋ-ਰੁੱਖੀ ਜਾਂ ਦੋ ਪੱਖੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਕੁਝ ਲਾਰਾ ਲਾਵੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕੁਝ ਹੋਰ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਮਰ ਸਿੰਘ—ਵਾਹ ! 'ਏਧਰ ਸਾਈਆਂ ਤੇ ਓਧਰ ਵਧਾਈਆਂ' । ਸੰਸਾਰ ਚੰਦ ਦੋ ਪਾਸੇ ਤੇ ਬੈਠਾ ਏ । ਨਾ ਸਾਨੂੰ ਕਿਲਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏ ਤੇ ਨਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ । ਲੜਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਦਾਅ ਕਢਣਾ ਉਹਦੀ ਹਿਕਮਤ ਦੀ ਚਾਲ ਏ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਏਵੇਂ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਜੇਠ ਨਾ ਖਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਅਜਾਈਂ ਚਲੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਨਾ ਆ ਸਕੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਵੋਟ ਖੂਹ ਵਿਚ ਸੁਟ ਦੇਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ । ਉਹ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਡਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ 'ਏਵੇਂ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਜੇਠ ਨਾ ਖਾਵੇ' । (ਸੰਗ੍)

ਸ

ਸਈਆਂ ਭਏ ਕੁਤਵਾਲ ਅਬ ਡਰ ਕਾਹੇ ਕਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਜਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਵੱਡਾ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਦਾ ਮਨਸੂਬਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਰੋ, ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਮਾਰੋ । ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਾਰੋ, ਸਈਆਂ ਭਏ ਕੁਤਵਾਲ, ਅਬ ਡਰ ਕਾਹੇ ਕਾ ।' ਤੁਹਾਡਾ ਮੁੰਡਾ ਜੂ ਥਾਣੇਦਾਰ ਲਗ ਗਿਆ ।

(ਸੰਗ੍)

ਸੱਸ ਡਿਓਢੀਉਂ ਲੰਘੀ ਤੇ ਨੂੰਹ ਨੈਣ ਮਟਕਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਰਤਾ ਜਿੰਨਾ ਦਾਬਾ ਹਟਣ ਤੇ ਬੰਦਾ ਆਕੜ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਦੇ ਪੈਕਿਆਂ ਨੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਸਹੁਰੇ ਨਹੀਂ ਤੋਰਨਾ ਤੇ ਅਗੇ ਵੀ ਕਿਹੜਾ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਲਈ ਕੋਈ ਔਂਸੀਆਂ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਓਧਰ ਤਾ ਆਖੇ 'ਸੱਸ ਡਿਉਢੀਉਂ ਲੰਘੀ ਤੇ ਨੂੰਹ ਨੈਣ ਮਟਕਾਏ' । ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਸਗੋਂ ਦੋੜਾ ਹਟ ਗਿਆ ।

(ਮਿਠਾ ਮਹੁਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੱਸ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਆਈ ਹਾਂ, ਜਵਾਂ ਤੋਂ ਕਣਕ ਵਟਾ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਦਸੇ ਕਿ ਘਾਟਾ ਪਾਉਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਦੂਜੇ ਦੇ ਕਪੜੇ ਲਾਹੁਣੇ ਦੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੱਸ ਨੀ ਬੱਸ, ਛਡ ਚਲਾਕੀਆਂ 'ਸੱਸ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਆਈ ਹਾਂ, ਜਵਾਂ ਤੋਂ ਕਣਕ ਵਟਾ ਦੇ ।' ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ, ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਕੀ ਪਿਆ ਧੁਖਦਾ ਏ ? (ਸੰਗ੍)

ਸੱਸ ਦੀਆਂ ਮੇਲਣਾ, ਜੁਲਾਹੀਆਂ ਤੇ ਤੇਲਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਵੇਖਕੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਨੂੰ ਆਖੀਏ ਇਸ ਅਪੁੱਠੀ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ ਪਾਵੇ । 'ਸੱਸ ਦੀਆਂ ਮੇਲਣਾ, ਜੁਲਾਹੀਆਂ ਤੇ ਤੇਲਣਾ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਾਥਣਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿਘਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਸੱਸ ਨਹੀਂ ਸੰਗ ਚਲਾਂ, ਸਹੁਰਾ ਨਹੀਂ ਘੁੰਡ ਕਢਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਤੀਵੀਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਕੋਈ ਡਰ ਜਾਂ ਕੁੰਡਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜ ਬਤੀ ਸਿਰ-ਲੱਥ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਕੁੰਡਾ ਜੋ ਸਿਰ ਉਤੇ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਇਆ। 'ਸੱਸ ਨਹੀਂ ਸੰਗ ਚਲਾਂ, ਸਹੁਰਾ ਨਹੀਂ' ਘੁੰਡ ਕੱਢਾਂ'। (ਸੰਗ੍)

ਸੱਸ ਨਾ ਨਨਾਣ, ਵਹੁਟੀ (ਨੂੰਹ) ਆਪ ਫਿਰੇ ਪ੍ਰਧਾਨ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਨੂੰਹ (ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਬੰਧੀ) ਘਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵਡੇਰੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਆਪੇ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰ ਲੈ ਜੋ ਜੀ ਆਏ ਤੇਰੇ। 'ਸੱਸ ਨਾ ਨਨਾਣ, ਵਹੁਟੀ ਆਪ ਫਿਰੇ ਪ੍ਰਧਾਨ।' ਇਹ ਖੁਸ਼ ਤੈਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੀ। (ਸੰਗ੍)

ਸਸਤਾ ਰੋਵੇ ਵਾਰ ਵਾਰ, ਮਹਿੰਗਾ ਰੋਵੇ ਇਕ ਵਾਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਸਤੀ ਖਰੀਦ ਕੀਤੀ ਚੀਜ਼ ਛੇਤੀ ਹੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਚਪਲ ਨੇ ਦਸ ਦਿਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਢੇ। ਮੈਂ ਸਸਤੀ ਵੇਖ ਮੁਲ ਲੈ ਲਈ। ਇਹ ਨਾ ਸੋਚਿਆ ਕਿ 'ਸਸਤਾ ਰੋਵੇ ਵਾਰ ਵਾਰ, ਮਹਿੰਗਾ ਰੋਵੇ ਇਕ ਵਾਰ'। (ਸੰਗ੍)

ਸੱਸੇ ਨੀ ਮੈਂ ਥੱਕੀ, ਛਡ ਚਰਖਾ ਤੇ ਝੋ ਚੱਕੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਛੁਡਵਾ ਕੇ ਔਖਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਆਖਿਆ, ਹੁਣ ਬਸ ਕਰੋ। ਹੋਰ ਨਾ ਸਤਾਉ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਗੋਂ ਉਹ ਹਾਲ ਕੀਤਾ, ਅਖੇ 'ਸਸੇ ਨੀ ਮੈਂ ਥੱਕੀ, ਛੱਡ ਚਰਖਾ ਤੇ ਝੋ ਚੱਕੀ' ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਔਖਾ ਕਰਨਾ ਅਰੰਭ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗ੍)

ਸਹਸ ਸਿਆਣਪਾ ਲਖ ਹੋਇ ਤਾ ਇਕ ਨਾ ਚਲੈ ਨਾਲਿ।

ਭਾਵ :— ਚਤਰਾਈ ਕੁਝ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੁਆਰਦੀ। ਜਦ ਸਿਆਣਪ ਦੀ ਥਾਂ ਨਿਸਚੇ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋ :—

"ਸੋਚੈ ਸੋਚਿ ਨ ਹੋਵਈ ਜੇ ਸੋਚੀ ਲਖ ਵਾਰ।
ਚੁਪੈ ਚੁਪ ਨ ਹੋਵਈ ਜੇ ਲਾਇ ਰਹਾ ਲਿਵਤਾਰ॥
ਭੁਖਿਆ ਭੁਖ ਨ ਉਤਰੀ ਜੇ ਬੰਨਾ ਪੁਰੀਆ ਭਾਰ॥
ਸਹਸ ਸਿਆਣਪਾ ਲਖ ਹੋਹਿ ਤਾ ਇਕ ਨ ਚਲੈ ਨਾਲਿ।'

(ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ)

ਸਹਸ ਖਟੇ ਲਖ ਕਉ ਉਠਿ ਧਾਵੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਨੁਖ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸਹਸ ਖਟੇ ਲਖ ਕਉ ਉਠਿ ਧਾਵੈ॥
ਤ੍ਰਿਪਤ ਨ ਆਵੈ ਮਾਇਆ ਪਾਛੈ ਪਾਵੈ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੁਖਮਨੀ)

ਸਹਸ੍ ਮਣਾ ਰੂੰਈ ਜਲੈ, ਚਿਨਗਾਰੀ ਧੁਖੈ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੀ ਜੇਹੀ, ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਬੜਾ ਵਡਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਵਿਗੜੇ ਚਾਟਾ ਦੁੱਧ ਦਾ ਕਾਂਜੀ ਦੀ ਜੁਧੈ।
ਸਹਸ੍ ਮਣਾ ਰੂਈਂ ਜਲੈ ਚਿਨਗਾਰੀ ਧੁਖੈ।

(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਹਿਕ ਸਹਿਕ ਕੇ ਚੰਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਡਿੰਗ ਫੜਿੰਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਮਗਰੋਂ ਕੋਈ ਮਨ ਦੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨੁਕਸ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜੀ ਉਡੀਕ ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਕਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਵਿਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਟੰਗਾਂ ਖਰਾਬ ਹਨ । 'ਸਹਿਕ ਸਹਿਕ ਕੇ ਚੰਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਡਿੰਗ ਫੜਿੰਗਾ' ।

ਸਹਿਕਦੀ ਸੁੱਤੀ ਤੇ ਭੌਂਕਦੀ ਉੱਠੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬ ਤੋਂ ਅਮੀਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਆਕੜ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ, ਤੁਹਾਡਾ ਹੀਜ ਪਿਆਜ । ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਜੇ, ਵਡਿਆਰ ਸਾੜ ਲਉ । ਅਖੇ 'ਸਹਿਕਦੀ ਸੁੱਤੀ ਤੇ ਭੌਂਕਦੀ ਉੱਠੀ' । ਕਲ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਚੂਹੜਿਆਂ ਚਮਿਆਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਬਹਿਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਂਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਸਹਿਜ ਪਕੇ ਸੋ ਮੀਠਾ । ਵੇਖੋ : ਉਤਾਵਲਾ ਸੋ ਬਾਵਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਵਾਰ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਤਨੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ,ਇਕ-ਵਾਰਗੀ ਹੀ, ਨਾ ਅਸੀਂ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਤਾਂ ਤੇ 'ਸਹਿਜ ਪਕੇ ਸੋ ਮੀਠਾ' ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬਣੋ । (ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚਿੜੀ, ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚਿੜੀ ਉਤਨੀ ਹੀ ਸਿਆਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਤਨੀ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦੀ ਮੁਟਿਆਰ । ਸ਼ਹਿਰਨ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਠੀਕ ਏ ਜੀ, ਠੀਕ ਏ । 'ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚਿੜੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੜੀ' । ਤੁਸਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਮੇਲ ਕਿਥੇ ? (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵੱਸਣ ਦੇਵਤੇ, ਪਿੰਡੀਂ ਵੱਸਣ ਜਿੰਨ । ਜਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵਸਦੇ ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚਿਕਨੀ ਚੋਪੜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਖਰ੍ਹਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਅੜੀਓ ! ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵਡਿਅਤ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸੋਭਾ ਲਈ ਐਵੇਂ ਡੀਂਗਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹੋ, ਅਖੇ 'ਸ਼ਹਿਰੀਂ ਵਸਦੇ ਦੇਵਤੇ, ਪਿੰਡੀਂ ਵਸਣ ਜਿੰਨ' । ਸਾਡੀ ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਵ ਅਗੇ ਤੁਹਾਡੀ ਰੁਖੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਕਿਸ ਕੰਮ ? (ਸੰਗ੍)

ਸਹੁ ਵੇ ਜੀਆ, ਅਪਣਾ ਕੀਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਮੰਦਾ ਫਲ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਲਿਖਿ ਲਿਖਿ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੇਤਾ ਕੜਿਆ ॥
ਬਹੁ ਤੀਰਥ ਭਵਿਆ ਤੇਤੇ ਲਵਿਆ ॥
ਬਹੁ ਭੇਖ ਕੀਆ ਦੇਹੀ ਦੁਖ ਦੀਆ ॥
ਸਹੁ ਵੇ ਜੀਆ ਅਪਣਾ ਕੀਆ ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸਹੁਰਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਝੁੰਡ ਕਢੇ, ਸੱਸ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੰਗ ਕਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਲੱਖਣੀ ਡਰੇ ਕਿਸ ਤੋਂ ? ਅਖੇ 'ਸਹੁਰਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਝੁੰਡ ਕਢੇ, ਸੱਸ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੰਗ ਕਰੇ' । ਕੋਈ ਪੁਛਣ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍)

ਸਹੁਰਾ ਨਾ ਸਾਲਾ, ਮੈਂ ਆਪੇ ਹੀ ਘਰ ਵਾਲਾ ।

ਭਾਵ ;— ਜਦ ਘਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬੰਦਾ ਆਪਣੀ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਰਾ ਜੀ, ਸੁਸ਼ੀਲ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੇ ? 'ਨਾ ਸਹੁਰਾ ਹੈ, ਨਾ ਸਾਲਾ, ਸੈਂ ਆਪੇ ਹੀ ਘਰ ਵਾਲਾ' । ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ਉਥੇ, ਸਿਰ ਤੇ ਵੱਡਾ ਕੋਈ ਹੋਇਆ ਜੋ ਨਾ (ਸੰਗ੍)

ਸਹੁਰਾ ਨੂੰਹ ਨਾਲ ਗਲ ਨਾ ਕਰੇ, ਨੂੰਹ ਰੈਨ ਭੌਂਕ ਭੌਂਕ ਮਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਨਿੱਕੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਆਖੇ, ਪਰ ਨਿੱਕਾ ਉਸ ਦੇ ਹਥੋਂ ਤੰਗ ਹੋਣ ਤੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲੀ ਧੰਨੋ ! ਇਹ ਖੇਖਣ ਸਾਡੇ ਅਗੇ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ । ਮੁੰਡਾ ਸਾਡਾ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਤੂੰ ਉਸ ਦੇ ਹਥੋਂ ਤੰਗ ਆਉਣ ਦੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਏਂ । ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਿਸਾਬ ਹੈ ਅਖੇ : 'ਸਹੁਰਾ ਨੂੰਹ ਨਾਲ ਗਲ ਨਾ ਕਰੇ, ਨੂੰਹ ਰੈਨ ਭੌਂਕ ਭੌਂਕ ਮਰੇ' । (ਸੰਗ੍)

ਸਹੁਰਾ ਬੱਧਾ, ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਦਾਉ ਲੱਧਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਵਡੇਰੇ ਦੀ ਔਖਿਆਈ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਉਂ ਨਾ ਮੌਜਾਂ ਉਡਾਣ ਪੁੱਤਰ ਧੀਆਂ । 'ਸਹੁਰਾ ਬੱਧਾ, ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਦਾਉ ਲੱਧਾ' । ਸਜਰਾ ਸਜਰਾ ਹੀ ਪਿਉ ਮਰਿਆ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਸਹੁਰਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧਰੇ, ਤੇ ਨੂੰਹ ਹਗ ਹਗ ਭਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਪਸੰਦ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਦਸੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹੈ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ 'ਸਹੁਰਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧਰੇ, ਤੇ ਨੂੰਹ ਹਗ ਹਗ ਭਰੇ' ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਵਲ, ਉਹ ਆਖੇ, ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ ਹੁਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍)

ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਵਾਈ ਕੁੱਤਾ, ਭੈਣ ਘਰ ਭਾਈ ਕੁੱਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਸਨੇਹੀ ਪਾਸ ਬੜੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲੋਕੋ ! ਮੇਰੀ ਤੋਬਾ । ਕੌਣ ਫੜਾਂ ਤੇ ਦੁਹਾਈ ਦੇਵਾਂ, 'ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਵਾਈ ਰਹਿਣਾ' ਮੌਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ । (ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਹੇ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਪਹੇ ਦੀ ਪਈ ਏ । ਜਾਂ ਸਹੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰੋਂਦੀ, ਪਹੇ ਨੂੰ ਰੋਨੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਦੀ ਲੀਹ ਪੈ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਜਾਪੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹਲਚਲੀ ਮਚ ਗਈ, ਪੜਦਾ ਕਜਿਆ ਗਿਆ, ਪਰ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ 'ਸਹੇ ਦੀ ਛਡ ਪਹੇ ਦੀ ਪੈ ਗਈ' ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਹੇ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ । ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੋਰਸ—'ਸਹੇ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਏ ।' ਸਿਕੰਦਰ ਵਡਾ ਭਾਰਾ ਜੋਧਾ ਏ । ਉਸ ਦੇ ਦੰਦ ਖੱਟੇ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਤਨਾ ਜ਼ੋਰ ਲਗੇ ਉਨਾਂ ਥੋੜਾ ਏ ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਹੇਲੀ ਦਾ ਸੱਪ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਦਸ ਕੇ ਜਾਂ ਚੰਗਿਆਈ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੋਈ ਕੰਮ

ਸ਼ਕਲ ਮੋਮਨਾ ਕਰਤੂਤ ਕਾਫ਼ਰਾਂ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰੋਂ ਦਿਸਣ ਵਿਚ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਜਾਪੇ, ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਬੜਾ ਖੋਟਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ! ਭਾਈ ਜੀ ਵਾਹ! ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭਲਾਮਾਣਸ ਸਮਝਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਰਾਖੀ ਸੌਂਪ ਗਿਆ ਸਾਂ, ਪਰ ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ 'ਸ਼ਕਲ ਮੋਮਨਾ ਕਰਤੂਤ ਕਾਫ਼ਰਾਂ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਹੀ ਨਾਲ ਹੋ ਕੇ ਚੋਰੀ ਕਰਵਾ ਦਿਤੀ ਮੇਰੀ। (ਸੰਗ੍)

ਸਖਣਾ ਭਾਂਡਾ ਤੇ ਖੜਕਾ ਵਧੇਰੇ ਜਾਂ
ਸਖਣਾ ਤੇ ਹੌਲਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਖੜਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਹੌਛਾ ਆਦਮੀ ਹੀ ਬਹੁਤਾ ਰੌਲਾ ਪਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਸਖਣਾ ਭਾਂਡਾ ਤੇ ਖੜਕਾ ਵਧੇਰੇ।" ਬੱਸ, ਬਾਹਰ ਦੀ ਹੀ ਫੂੰ ਫਾਂ ਹੈ। ਅੰਦਰੋਂ ਤਾਂ ਢੋਲ ਦੇ ਪੋਲ ਵਾਂਗ ਸਖਣਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਸਖੀ ਸ਼ੂਮ ਦਾ ਲੇਖਾ ਬਰਾਬਰ।

ਭਾਵ :— ਕੰਜੂਸ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਦੇਵੇ ਤੇ ਸਖੀ ਇਕੋ ਵਾਰ, ਜਾਂ ਇਕ ਸਖੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜਾ ਸ਼ੂਮ ਤੇ ਸ਼ੂਮ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਸ਼ੂਮ ਸੀ। ਭੈਣੀ ਕੌਡੀ ਵੀ ਦਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਬੈਂਕ ਟੁੱਟਣ ਨਾਲ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਦੱਸ ਕੇ ਖਾਧਾ, ਲੁਟਾਇਆ, ਦਾਨ ਕੀਤਾ, ਫਿਰ ਸਖੀ ਸ਼ੂਮ ਦਾ ਲੇਖਾ ਰੱਬ ਨੇ ਬਰਾਬਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗ੍)

ਸਖੀ ਦਾ ਬੇੜਾ ਪਾਰ।

ਭਾਵ :— ਸਖੀ ਨੂੰ ਸਖਾਵਤ ਦਾ ਫੱਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਾਤਾ, ਹੱਥ ਨਾ ਖਿਚੋ 'ਸਖੀ ਦਾ ਬੇੜਾ ਸਦਾ ਹੀ ਪਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ'। ਦਿੱਤਿਆਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਘਟਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਸਖੀ ਨਾਲੋਂ ਸ਼ੂਮ ਭਲਾ, ਜੋ ਦੇਵੇ ਤੁਰਤ ਜਵਾਬ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿੱਧੀ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਲਾਰੇ ਦੇਵੇ ਤੇ ਉਹ ਪਿਛੋਂ ਪੂਰੇ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿੱਠੂ ਰਾਮ—ਨਹੀਂ ਚੌਧਰੀ! ਐਵੇਂ ਝੂਠਾ ਲਾਰਾ ਲਾਕੇ ਤੈਨੂੰ ਖ਼ਰਾਬ ਪਿਆ ਕਰਾਂ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਰੁਪਈਆ ਨਹੀਂ। ਜਿਥੋਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਨਿਕਲਦਾ ਏ, ਕੱਢ ਲੈ 'ਸਖਾ ਨਾਲੋਂ ਸ਼ੂਮ ਭਲਾ ਜਿਹੜਾ ਤੁਰਤ ਦੇ ਜਵਾਬ।'

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਸਗਲ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਕੋ ਰਾਜਾ ਦੁਖੀਆ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਗਲ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਕੋ ਰਾਜਾ ਦੁਖੀਆ॥
ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਜਪਤ ਹੋਇ ਸੁਖੀਆ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਸੱਚ ਆਖਣਾ ਅਧੀ ਲੜਾਈ। ਜਾਂ
ਸੱਚ ਆਖਿਆਂ ਭਾਂਬੜ ਮੱਚਦਾ ਹੈ। ਜਾਂ
ਸੱਚ ਆਖਣ ਨਾਲ ਮਿਰਚਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭਾਵ :— ਸਚ ਬੋਲਣਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਖਣਾ ਝਗੜਾ ਸਹੇੜਨਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਸੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। 'ਸਚ ਆਖਣਾ ਅਧੀ ਲੜਾਈ ਸਹੇੜਨ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ'। ਪਰ ਝੂਠ ਅਸਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ। ਖਰੀ ਖਰੀ ਮੂੰਹ ਤੇ ਸੁਣਾਵਾਂਗੇ। (ਸੰਗ੍)

ਸੱਚ ਸਚਾਵਾ ਕਾਢੀਐ ਕੂੜ ਕੂੜਾ ਪਾਜ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚਾ ਪੁਰਸ਼ ਸਚਾ ਹੀ ਨਿਕਲੇਗਾ ਤੇ ਕੂੜੇ ਦਾ ਝੂਠਾ ਪੜਦਾ ਫਟ ਜਾਏਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਮੱਖੀ ਮੁਹਿ ਮਕੜੀ ਕਿਉ ਹੋਵੈ ਬਾਜ ।
ਸੱਚ ਸਚਾਵਾ ਕਾਢੀਐ ਕੂੜ ਕੂੜਾ ਪਾਜ ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਸੱਚ ਸਾਬਤ ਕੂੜ ਫਿਰਦਾ ਫਾਵਾ । ਜਾਂ ਸੱਚ ਦਾਤਾ, ਕੂੜ ਮੰਗਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚਾ ਸਦਾ ਜਿੱਤਦਾ, ਰਜਿਆ ਪੁਜਿਆ ਤੇ ਸਹਿਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੂੜਾ ਗਿਰਦਾ, ਡਿਗ ਪੈਂਦਾ ਤੇ ਖੁੜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੱਚ ਹੀਰਾ ਕੂੜਾ ਫਟਕ ਹੈ,
ਜੜੈ ਜੜਾਵ ਨ ਜੁੜ ਜੁੜਾਵਾ ।
ਸੱਚ ਦਾਤਾ ਕੂੜ ਮੰਗਤਾ,
ਦਿਹੁੰ ਰਾਤੀ ਚੋਰ ਸ਼ਾਹ ਮਿਲਾਵਾ ।
ਸੱਚ ਸਾਬਤ ਕੂੜ ਫਿਰਦਾ ਫਾਵਾ ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਸੱਚ ਚੰਦ੍ਰਮਾ, ਕੂੜ ਅੰਧਾਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਚ ਚੰਨ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਝੂਠ ਹਨੇਰੇ ਵਾਂਗ ਛੁਪਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਾਬੇ ਕਹਿਆ ਨਾਥ ਜੀ ਸਚ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਕੂੜ ਅੰਧਾਰਾ ।
ਕੂੜ ਅਮਾਵਸ ਵਰਤਿਆ ਹਉ ਭਾਲਣ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੰਸਾਰਾ
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ, ਤੇ ਵਹੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਭਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸੱਚ ਨੂੰ ਲੁਕਾਣ ਲਈ ਕੋਈ ਬਹਾਨੇ ਕਰੇ ਜਾਂ ਲੜਨ ਨੂੰ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਤਨ ਚੰਦ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਵਹੀਆਂ ਕਿਉਂ ਫੋਲਦੇ ਹੋ। ਜਾਣਦੇ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਹੋ ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ, ਕਿ ਵਿਆਜ ਕਿੰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਮੂਲ ਕਿੰਨਾ । 'ਜੇ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਜੇ ਕਹਿਣਾ ਤੇ ਵਹੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਭਹਿਣਾ' ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਤੋਬਾ ! ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਹੱਕੀ ਨਬੇੜਾ ਕਰ ਦਿਉ । (ਸੰਗ)

ਸੱਚ ਨੂੰ ਆਂਚ ਕੀ ? ਜਾਂ ਸਚ ਨੂੰ ਕੀ ਅੱਗ ਦਾ ਡਰ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸੱਚਾ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਔਕੜ ਤੋਂ ਨਾ ਘਾਬਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਝਟ ਉਸ ਦੇ ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, 'ਸਚ ਨੂੰ ਆਂਚ ਨਹੀਂ, ਸਰੋਜ' । ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵੀ ਸੱਚ ਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ।
(ਅਧ-ਖਿੜਿਆ ਫੁਲ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੱਚ ਬਿਨੁ ਸਾਖੀ, ਮੂਲੋਂ ਨ ਬਾਕੀ ।

ਭਾਵ :— ਸਚ ਤੋਂ ਸਖਣੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨ ਧਰਮ ਬਿਨੁ ਧਿਆਨੁ ।।
ਸਚ ਬਿਨੁ ਸਾਖੀ ਮੂਲੋਂ ਨ ਬਾਕੀ ।।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ)

ਸੱਚ ਦੀ ਸਦਾ ਹੀ ਜੈ ਹੈ, ਝੂਠ ਦੀ ਖੈ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਸਦਾ ਹੀ ਸੱਚ ਹੈ । ਇਹ ਸੌ ਪਰਦੇ ਪਾੜ ਕੇ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚ ਦੀ ਸਦਾ ਹੀ ਜੈ ਹੈ । ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਵਲੋਂ ਪਤੀ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਜੀ ਖੱਟਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਸਚਾਈ ਸੌ ਪਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਕੇ ਜ਼ਾਹਰ ਹੋ ਹੀ ਗਈ । ਜੋ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਲਈ ਖੂਹ ਪੁਟਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਡੂੰਘਾ ਖੂਹ ਕੁਦਰਤ ਉਸ ਪਾਪੀ ਵਾਸਤੇ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ । ਪਾਪ ਕਦੇ ਤਰਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਚ ਕਦੇ ਡੁਬਿਆ ਨਹੀਂ ।
(ਮਿੱਠਾ ਮਹੁਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰੁ

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਤੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਨੀਵਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਸੱਚ ਤੋਂ ਵੀ ਉੱਤੇ ਸੱਚ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਨ ਹਠ ਬੁਧੀ ਕੇਤੀਆ ਕੇਤੇ ਬੇਦ ਬੀਚਾਰ ।।
ਕੇਤੇ ਬੰਧਨ ਜੀਆ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮੋਖ ਦੁਆਰ ।।
ਸਚਹੁ ਓਰੈ ਸਭੁ ਕੋ ਉਪਰਿ ਸਚੁ ਆਚਾਰ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਿਰੀ ਰਾਗੁ)

ਸੱਚਾ ਨਾਉਂ ਸਾਈਂ ਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਅਟੱਲ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਖਿਰ ਕੁਝ ਭੀ ਹੋਇ, ਸੱਚਾ ਨਾਉਂ ਸਾਈਂ ਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਚ ਹੀ ਬੋਲਣਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਸਚਾਈ ਸੌ ਪੜਦੇ ਪਾੜ ਕੇ ਵੀ ਜ਼ਾਹਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵੇਖੋ : ਸੱਚ ਦੀ ਸਦਾ ਹੀ ਜੈ ਏ, ਝੂਠ ਦੀ ਥੈ ਏ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਛੁਪਾਇਆਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਛੁਪਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਗੀਨਾ ਸਿੰਘ—ਸਚ ਹੈ, 'ਸਚਾਈ ਸੌ ਪੜਦੇ ਪਾੜ ਕੇ ਵੀ ਜ਼ਾਹਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਹਾਮੀ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਤੁਸਾਡਾ ਪੁਤ ਸੱਚਾ ਸੀ। ਕਲ ਇਹੋ ਹੀ ਸੌ ਸੌ ਗਲਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਨ।' (ਸੰਗ)

ਸਚੀ ਕਹੇ, ਖ਼ੁਸ਼ ਰਹੇ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਡਰ ਜਾਂ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ : 'ਸੱਚ ਨੂੰ ਕੀ ਆਂਚ'।

ਸਚੁ ਸਭਨਾ ਹੋਇ ਦਾਰੂ. ਪਾਪ ਕਢੈ ਧੋਇ

ਭਾਵ :— ਸਚ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਪਾਪ ਧੋਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮਨ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਚੁ ਸਭਨਾ ਹੋਇ ਦਾਰੂ ਪਾਪ ਕਢੈ ਧੋਇ ।।
ਨਾਨਕੁ ਵਖਾਣੈ ਬੇਨਤੀ ਜਿਨ ਸਚੁ ਪਲੈ ਹੋਇ' ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸਚੁ ਕਮਾਵੈ ਸੋਈ ਕਾਜੀ।

ਭਾਵ :— ਮਹਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਉਹ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਚ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਚੁ ਕਮਾਵੈ ਸੋਈ ਕਾਜੀ ।।
ਜੋ ਦਿਲੁ ਸੋਧੈ ਸੋਈ ਹਾਜੀ' ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਸਚੁ ਤਾ ਪਰ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਰਿਦੈ ਸਚਾ ਹੋਇ ।।

ਭਾਵ :— ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਮਝ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਚੁ ਤਾ ਪਰੁ ਜਾਣੀਐ ਜਾ ਰਿਦੈ ਸਚਾ ਹੋਇ ।।
ਕੂੜ ਕੀ ਮਲੁ ਉਤਰੈ ਤਨੁ ਕਰੈ ਹਛਾ ਧੋਇ ।।'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੱਚੇ ਸੱਚੀ ਸੋਇ ।।

ਭਾਵ :— ਸੱਚੇ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸਾਖ ਵੀ ਸੱਚੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅੰਤਰਿ ਜਿਸਹੈ ਸਚੁ ਵਸੈ
ਸਚੇ ਸਚੀ ਸੋਇ ।।
ਸਚਿ ਮਿਲੇ ਸੇ ਨ ਵਿਛੜਹਿ
ਤਿਨ ਨਿਜ ਘਰਿ ਵਾਸਾ ਹੋਇ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਿਰੀ ਰਾਗ)

ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ ਨਿਬੜੇ ਚੁਣਿ ਵਖਿ ਕਢੇ ਜਜਮਾਲਿਆ।

ਭਾਵ :— ਅੰਤ ਸੱਚ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੁੰਦੀ

ਹੈ ਤੇ ਕੂੜਿਆਰ ਬਾਹਰ ਧੱਕ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :—

ਓਥੈ ਸਚੇ ਹੀ ਸਚਿ ਨਿਬੜੈ
ਦੁਣਿ ਵਖਿ ਕਢੈ ਜਸਮਾਲਿਆ ॥
ਥਾਉ ਨ ਪਾਇਨਿ ਕੂੜਿਆਰ
ਮੁਹ ਕਾਲੇ ਦੋਜਕਿ ਚਾਲਿਆ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੱਚੇ ਦਾ ਰੰਗ ਰੁਖਾ । ਵੇਖੋ :— ਸੱਚ ਮਿਰਚਾਂ ਤੇ ਝੂਠ ਗੁੜ ।

ਭਾਵ :—ਸੱਚ ਆਖਣ ਨਾਲ ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਪੁਜੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਦਸਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੱਚਾ ਉਪਰੋਂ ਭਾਵੇਂ ਰੁਖਾ ਹੈ ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਮਿਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੋਸਤ ! ਸੱਚੀ ਗਲ ਕੌੜੀ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਆਖਰ ਸੱਚ ਸੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਰੰਗ ਰੁੱਖਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਮਾੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ।

ਸਚੇ ਮੈਲੁ ਨ ਲਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚਾ ਜੀਵਨ ਮੈਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਜਾਂ ਸੱਚ ਮੈਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਨਿੰਦਾ ਨਾਲ ਸੱਚੇ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਚੇ ਮੈਲੁ ਨ ਲਗਈ
ਮਲੁ ਲਾਗੀ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ॥
ਚੋਭੀ ਮੂਲਿ ਨ ਊਤਰੈ
ਜੇ ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਨਾਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਚੈ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਜਹਾਨੁ ।

ਭਾਵ :— ਸਚੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ, ਸਚਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਿਆਂ ਸੰਸਾਰ ਉਸਤਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਾਮਿ ਕਰੋਧਿ ਨ ਮੋਹੀਐ ਬਿਨਸੈ ਲੋਭੁ ਗੁਮਾਨ ॥
ਸਚੈ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਜਹਾਨ' ॥

(ਗਰੂ ਗ੍ਰੰਥ - ਬਾਰਾਂ ਮਾਂਹ ਮਾਝ)

ਸੱਜਣ ਆਏ ਅੱਧੀ ਰਾਤ, ਦਿਲ ਸਰ੍ਹਾਂਦੀ ਵਾਟੋ ਵਾਟ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਪਰਾਹਣਾ ਕੁਵੇਲੇ ਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਹਦੀ ਪੁਛ ਗਿਛ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜੇ ਕੁਵੇਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਪੁਜੇ । ਆਉ ਭਗਤ ਕੀ ਹੋਣੀ ਸੀ । 'ਸੱਜਣ ਆਏ ਅੱਧੀ ਰਾਤ, ਦਿਲ ਸਰ੍ਹਾਂਦੀ ਵਾਟੋ ਵਾਟ' । ਬੱਸ, ਕੰਨ ਵਲ੍ਹੇਟ ਕੇ ਪੈ ਰਹੇ । ਕਿਸੇ ਰੋਟੀ ਵੀ ਨਾ ਪੁੱਛੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੱਜਣ ਛਡੀਏ ਰੰਗ ਸਿਉਂ, ਜੇ ਫਿਰ (ਬਹੁੜ) ਵੀ ਆਵੇ ਕੰਮ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਜਣ ਨਾਲ ਗੁਸੇ ਸਮੇਂ ਵਿਗਾੜ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਵੇਖੋ ਨਾ, ਤੁਸੀਂ ਸਿਆਣੇ ਹੋ, 'ਸੱਜਣ ਛੋੜੀਏ ਰੰਗ ਸਿਉਂ, ਫਿਰ ਵੀ ਆਵੇ ਕੰਮ' । ਅਜੇ ਹੀ ਸਾਰੇ ਲੇਖੇ ਨਾ ਨਿਬੇੜ ਜਾਉ । ਫਿਰ ਵੀ ਕਦੀ ਮੂੰਹ ਲਾਣਾ ਜੇ ਕਿ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੱਜਣ ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਵੈਰੀ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਿਤਰ, ਮਿਤਰ ਨੂੰ ਆਖੇ ਕਿ ਮੇਰੇ ਆਇਆਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖੇਚਲ ਹੋਈ ਹੈ ਤਾਂ ਅਗੋਂ ਮਿਤਰ ਉਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ਜੀ ਵਾਹ, ਤੁਸਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕਮੀਨਾ ਸਮਝਿਆ ਏ ? ਤੁਸਾਡੇ ਆਇਆਂ ਸਾਨੂੰ ਖੇਚਲ ਹੋਵੇ ? ਸਾਡੇ ਧੰਨ ਭਾਗ, ਜੋ ਤੁਸਾਂ ਚਰਨ ਪਾਏ । 'ਸੱਜਣ ਤਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਵੈਰੀ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੇ' । ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਸਾਡੇ ਅੱਜ ਦੇ ਮੇਲੀ ਗੇਲੀ ਹੋ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਜਣ ਬਾਂਹ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਨਹੀਂ ਨਿਗਲ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪੁੱਜਤ ਵਧੀਕ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਬੰਨ੍ਹਾਵੇ, ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਸਦਾ ਅਯੋਗ ਲਾਭ ਉਠਾਣ ਦੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਵਾਲ ਵਾਲ ਉਸਦੇ ਅਹਿਸਾਨ ਨਾਲ ਲਦਿਆ ।ਆ। ਦੋਸਤ ਲਈ ਇਤਨੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ? ਪਰ ਸਜਨ ਨੇ ਬਾਂਹ ਦਿਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ? ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਜਣ ਭਲੇ ਸਵੇਲੜੇ ਆਇ ।

ਭਾਵ :— ਮੀਂਹ ਦਾ ਢੁਕਾ ਢੁਕਣ ਸਮੇਂ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਇਹ ਗੀਤ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਸੇ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਪੱਛੜ ਕੇ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਭਤੇ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਬਰਾਦਰੀ ਇਕੱਠੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ, ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਓਂ ਜਨਾਨੀਆਂ ਦਾ ਝੁੰਡ 'ਸਜਣ ਭਲੇ ਸਵੇਲੜੇ ਆਇ' ਗਾਉਂਦਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਓਂ ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਸਜਰੀ ਨ ਬਹੀ, ਹਮੇਸ਼ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਦਾ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਭੈੜੀ ਹਾਲਤ ਰਹੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦ ਵੇਖੋ ਤੇਰਾ ਇਹੀ ਹਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। 'ਸਜਰੀ ਨਾ ਬਹੀ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ।' ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਰੱਬ ਤੈਨੂੰ ਕਿਹੜਿਆਂ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਡੰਡ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਸੱਜਾ ਧੋਵੇ ਖੱਬੇ ਨੂੰ ਤੇ ਖੱਬਾ ਧੋਵੇ ਸੱਜੇ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :— ਪ੍ਰਸਪਰ ਸਹਾਇਤਾ (ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਵਿਚ) ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਥੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਲੋਟੀ ਮਚੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਵੱਢੀ ਚਲਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਲਿਹਾਜ਼ਦਾਰੀ । 'ਸੱਜਾ ਧੋਵੇ ਖੱਬੇ ਨੂੰ ਤੇ ਖੱਬਾ ਧੋਵੇ ਸੱਜੇ ਨੂੰ' । ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ, ਸੱਚ ਝੂਠ ਨੂੰ । (ਸੰਗ੍)

ਸਠੀਂ ਸੇਵੀਂ ਗਾਜਰਾਂ ਸੋ ਸੇਵੀਂ ਕਮਾਦ, ਬਾਰਾਂ ਸੇਵਾਂ ਪਾਇਕੇ ਦੇਖ ਕਣਕ ਦਾ ਝਾੜ ।

ਭਾਵ :— ਗਾਜਰਾਂ, ਕਮਾਦ ਤੇ ਕਣਕ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਸਬੰਧੀ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਗਈ ਹੈ ।

ਸਠੀ ਪਕੇ ਸੱਠੀਂ ਦਿਨੀ, ਜੇ ਪਾਣੀ ਮਿਲੇ ਅੱਠੀਂ ਦਿਨੀ ।

ਭਾਵ :— ਝੋਨੇ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਜਲਦੀ ਹੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਝੋਨੇ ਦੀ ਫਸਲ ਡਾਢੀ ਪਕਦੀ, ਪਰ ਕੀ ਕਰੀਏ, 'ਸੱਠੀ ਪਕੇ ਸੱਠੀ ਦਿਨੀਂ, ਜੇ ਪਾਣੀ ਮਿਲੇ ਅੱਠੀਂ ਦਿਨੀਂ', ਪਾਣੀ ਖੁਣੋਂ ਸਾਰੀ ਸੜ ਗਈ । (ਸੰਗ੍)

ਸਤ ਡਿਗਾ ਤੇ ਜਹਾਨ ਡਿਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਧਰਮ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਭੋ ਕੁਝ ਗਿਆ। ਧਰਮੋਂ ਹੀਨ ਤੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਹੀਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਬੇ ਜੀ 'ਸਤੋਂ ਡਿੱਗਾ ਤੇ ਜਹਾਨ ਡਿੱਗਾ' । ਧਰਮ ਵਰਗੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ ਧਰਮ ਵੇਚ ਕੇ ਕੋਈ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਸਤਿ ਰਾਮੁ, ਝੂਠਾ ਸਭ ਧੰਧਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਦੁਨਿਆਵੀ ਧੰਧੇ ਸਭ ਝੂਠੇ ਹਨ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਹਤ ਕਬੀਰ ਚੇਤਿ ਰੇ ਅੰਧਾ ॥
ਸਤਿ ਰਾਮੁ ਝੂਠਾ ਸਭੁ ਧੰਧਾ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਸਤਾਂ ਪੀਹੜੀਆਂ, ਦੋਹਤਾ ਵੈਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਧੀ ਦੇ ਪੁਤ (ਦੋਹਤਰੇ) ਦਾ ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਜਿੰਨਾ ਜੀ ਆਵੇ, ਦੋਹਤਰੇ ਨਾਲ ਹਿਤ ਕਰੋ, ਪਰ 'ਸੱਤਾਂ ਪੀਹੜੀਆਂ ਦੋਹਤਾ ਵੈਰੀ' । ਅੰਤ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲਾਗੂ ਹੋ ਕੇ ਟਕਰੇਗਾ । (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ਤਾਬੀ ਕਰੇ ਖ਼ਰਾਬੀ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਹਲੀ ਕੀਤਿਆਂ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜ ! ਕਾਹਲੀ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ, 'ਸ਼ਤਾਬੀ ਕਰੇ ਖਰਾਬੀ' । ਕੰਮ ਦੇਰ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਹੋਵੇ ਠੀਕ । (ਸੰਗ੍)

ਸੱਤਾਂ ਪਤਣਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਏ । ਜਾਂ ਸੱਤਾਂ ਪਤਣਾਂ ਦਾ ਤਾਰੂ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੜਾ ਹੀ ਚਾਲਾਕ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੀ ਕਿਸ ਦੀ ਏ । ਮਾਂ ਨੇ ਸੱਤਾਂ ਪਤਣਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਏ, ਤਾਂ ਧੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਚੌਦਾਂ ਪਤਣਾਂ ਦਾ ਪੀਵੇਗੀ ।
(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਦਾ ਨਾ ਬਾਗੀਂ ਬੁਲਬੁਲ ਬੋਲੇ, ਸਦਾ ਨਾ ਬਾਗ ਬਹਾਰਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਸਦਾ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਲ੍ਹ ਕੀ ਸੀ ? ਅਜ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ । ਕਲ੍ਹ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵਜਦੇ ਸਨ, ਅਜ ਉਥੇ ਮੌਤ ਦੇ ਵੈਣ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਹਾਏ 'ਸਦਾ ਨਾ ਬਾਗੀਂ ਬੁਲਬੁਲ ਬੋਲੇ, ਸਦਾ ਨਾ ਬਾਗ ਬਹਾਰਾਂ' । (ਸੰਗ੍)

ਸਦਾ ਨੀਤ ਨੂੰ ਮੁਰਾਦਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ ।

ਵੇਖੋ : ਨੀਤ ਨੂੰ ਮੁਰਾਦ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨੀਤ ਹੋਵੇ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ (ਜਾਂ ਫਲ) ਮਿਲ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਦਾ ਨੀਤ ਨੂੰ ਮੁਰਾਦਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ । ਦਿਲ ਦੇ ਖੋਟੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਘਾਟਾ ਨਾ ਪੈਂਦਾ ? (ਸੰਗ੍)

ਸਦਾ ਭਵਾਨੀ, ਚੱਪੇ ਜਿੰਨੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬੜੇ ਜਤਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨਾ ਸੁੱਧਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜਾ ਖੁਆਇਆ ਪਿਆਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਓਹੋ ਜਿਹੀ ਹੈ, 'ਸਦਾ ਭਵਾਨੀ, ਚੱਪੇ ਜਿਨੀ', ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੇ ਕੀੜੇ ਇਸ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਹਨ, ਜੋ ਖਾਧਾ ਲਗਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ । (ਸੰਗ੍)

ਸੱਦੀ ਨਾ ਬੁਲਾਈ, ਮੈਂ ਲਾੜੇ ਦੀ ਤਾਈ । ਜਾਂ ਸਦੀ ਨਾ ਕਵਾਈ, ਮੁੰਡੇ (ਨੀਂਗਰ) ਦੀ ਭੂਆ ਆਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਿਨਾ ਸਦੇ ਜਾਂ ਬੁਲਾਏ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਅਗਾਂਹ ਹੋ ਹੋ ਦਖ਼ਲ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਵੇਂ—'ਸੱਦੀ ਨਾ ਬੁਲਾਈ, ਮੈਂ ਲਾੜੇ ਦੀ ਤਾਈ', ਵੱਡੀ ਆਈ ਆ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਦੇਣ । ਅਜੇ ਜੰਮ ਤਾਂ ਲੈ । ਖ਼ਬਰਦਾਰ, ਜੇ ਇਹਨੂੰ ਮੂੰਹ ਲਾਇਆ । (ਸਪਤ ਰਿਸ਼ੀ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਪ, ਸੁਨਿਆਰਾ, ਸਾਹਣੀ, ਨਾਲੇ ਸਭਰਵਾਲ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਠਾਲੀਉਂ ਕਦ ਧਰੇ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਵਨ ਸਾਲ੍ ।

ਭਾਵ :— ਸਪ, ਸੁਨਿਆਰੇ, ਸਾਹਣੀ ਤੇ ਸਭਰਵਾਲ ਦਾ ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਧੀ—ਬੁਧਾਂ ! ਬੱਦੀ ਛਡ ਪਰੇ ਖਹਿੜਾ, ਸਾਹਣੀ ਤੇ ਕੀ ਸਭਰਵਾਲੀਏ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਦਿਲੋਂ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਅਖਾਣ ਹੈ, 'ਸੱਪ, ਸੁਨਿਆਰ, ਸਾਹਣੀ, ਨਾਲੇ ਸਭਰਵਾਲ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਠਾਲੀਉਂ ਕਢ ਧਰੋ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਵਨ ਸਾਲੁ' । (ਸੰਗ੍)

ਸਪ ਦਾ ਅਧਾ ਨਿਗਲਿਆ, ਡੱਡੂ ਮੱਛਰ ਖਾਣ ਲਈ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕੜਾ ਜ਼ਹਿਰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਬਚਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨੀ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਮੇਰੇ ਭਿਆਨਕ ਕਲਜੁਗੀ ਕਰਮ ਹੋਲੀ ਜਿਹੀ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਲਗ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈਂ, ਜੀਕਰ 'ਸੱਪ ਦਾ ਅੱਧਾ ਨਿਗਲਿਆ ਡੱਡੂ ਮਛਰ ਖਾਣ ਲਈ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹੇ' ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੱਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਬਚੇ, ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਖਾਧਾ ਨਾ ਬਚੇ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੀ ਨਜ਼ਰ ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਦੇਈ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਬਚ ਸਕਿਆ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਭੈ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਕਈ ਤਾਂ ਡਰਦੇ ਇਸ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਸਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਬਚੇ, ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਖਾਧਾ ਨਾ ਬਚੇ' । (ਸੰਗ੍)

ਸਪ ਦਾ ਡਸਿਆ ਰੱਸੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਸਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਸੇਲੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਵਲੋਂ ਦੁੱਖ ਪੁਜੇ ਤੇ ਅਗੇ ਨੂੰ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਤਵੰਤ ਵਿਚਾਰੀ ਕੀ ਕਰੇ ? ਅਗੇ ਉਸ ਨਾਲ ਰਾਮੇ ਨੇ ਥੋੜੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜੁ ਹੁਣ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਬਚਾ ਨਾ ਕਰੇ । 'ਸੱਪ ਦਾ ਡਸਿਆ ਰੱਸੀ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਸਪ ਦਾ ਬੱਚਾ ਸਪੇਲਾ । ਜਾਂ ਸਪ ਦੀ ਔਲਾਦ ਸਪ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ । ਵੇਖੋ : ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਮਿੱਤਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਭੈੜੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਭੈੜੀ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਨੂੰ ਕੀ ਨਿੰਦਣਾ ਹੈ ? ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕਿ ਕਿਸ ਪਿਉ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ । 'ਸੱਪ ਦਾ ਬੱਚਾ ਸਪੇਲਾ' ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ । (ਸੰ)

ਸਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਵਾ ਨਹੀਂ ਬਲਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਔਖਾ ਢੰਗ ਵਰਤੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਲਵੰਤ—ਬੇ ਜੀ, ਉਸ ਪੰਡਤ ਨੇ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਬੜਾ ਮੱਥਾ ਡਾਹਿਆ, ਪਰ ਪੇਸ਼ ਕੁਝ ਨਾ ਗਈ । ਸੱਚ ਹੈ, 'ਸਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਵਾ ਨਹੀਂ ਬਲਦਾ' । ਪੰਡਤ ਹੋਰੀ ਹੱਫ ਕੇ ਖਿਮਾ ਮੰਗਣ ਲਗ ਪਏ' । ਸੰਗ੍

ਸੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੋੜ੍ਹ ਕਿਰਲੀ, ਖਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ, ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਹਾਨੀ ਹੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰਾਂ ? ਨਾ ਇਹ ਤੀਵੀਂ ਛਡਣ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਪਈ ਸ਼ਰੀਕਾ ਕੀ ਆਖੇਗਾ, ਨਾ ਰਖਣ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਰੰਡੀ ਏ ਨਿਰੀ । 'ਸੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੋੜ੍ਹ ਕਿਰਲੀ, ਖਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ, ਛਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ' । (ਸੰਗ੍)

ਸਪ ਨੂੰ ਸਪ ਲੜੇ, ਤੇ ਵਿਸ ਕਿਸਨੂੰ ਚੜ੍ਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਧੀ—ਬੁਧਾਂ ! ਬੱਚੀ ਛਡ ਪਰੇ ਖਹਿੜਾ, ਸਾਹਣੀ ਤੇ ਕੀ ਸਭਰਵਾਲੀਏ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਦਿਲੋਂ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਅਖਾਣ ਹੈ, 'ਸੱਪ, ਸੁਨਿਆਰ, ਸਾਹਣੀ, ਨਾਲੇ ਸਭਰਵਾਲ, ਭਾਵੇਂ ਕੁਠਾਲੀਉਂ ਕਢ ਧਰੋ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਵਨ ਸਾਲੁ' । (ਸੰਗੁ)

ਸਪ ਦਾ ਅਧਾ ਨਿਗਲਿਆ, ਡੱਡੂ ਮੱਛਰ ਖਾਣ ਲਈ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕੜਾ ਜ਼ਹਿਰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਬਚਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨੀ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਮੇਰੇ ਭਿਆਨਕ ਕਲਜੁਗੀ ਕਰਮ ਹੋਲੀ ਜਿਹੀ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਲਗ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਬਖਸ਼ੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈਂ, ਜੀਕਰ 'ਸੱਪ ਦਾ ਅੱਧਾ ਨਿਗਲਿਆ ਡੱਡੂ ਮਛਰ ਖਾਣ ਲਈ ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹੇ' ।

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਚਰਣ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੱਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਬਚੇ, ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਖਾਧਾ ਨਾ ਬਚੇ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੀ ਨਜ਼ਰ ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਦੇਈ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਬਚ ਸਕਿਆ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਭੈ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਕਈ ਤਾਂ ਡਰਦੇ ਇਸ ਦੇ ਘਰ ਵਲ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਸਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਬਚੇ, ਨਜ਼ਰ ਦਾ ਖਾਧਾ ਨਾ ਬਚੇ' । (ਸੰਗੁ)

ਸਪ ਦਾ ਡਸਿਆ ਰੱਸੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ ।
ਜਾਂ ਸਪ ਦਾ ਖਾਧਾ ਸੇਲੀ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਵਲੋਂ ਦੁੱਖ ਪੁਜੇ ਤੇ ਅਗੇ ਨੂੰ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਤਵੰਤ ਵਿਚਾਰੀ ਕੀ ਕਰੇ ? ਅਗੇ ਉਸ ਨਾਲ ਰਾਮੇ ਨੇ ਥੋੜੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜੁ ਹੁਣ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਬਚਾ ਨਾ ਕਰੇ । 'ਸੱਪ ਦਾ ਡਸਿਆ ਰੱਸੀ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗੁ)

ਸਪ ਦਾ ਬੱਚਾ ਸਪੇਲਾ । ਜਾਂ ਸਪ ਦੀ ਔਲਾਦ ਸਪ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ । ਵੇਖੋ : ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਮਿੱਤਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਭੈੜੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਭੈੜੀ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਨੂੰ ਕੀ ਨਿੰਦਣਾ ਹੈ ? ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕਿ ਕਿਸ ਪਿਉ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ । 'ਸੱਪ ਦਾ ਬੱਚਾ ਸਪੇਲਾ' ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ । (ਸੰ)

ਸਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਵਾ ਨਹੀਂ ਬਲਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਔਖਾ ਢੰਗ ਵਰਤੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਲਵੰਤ—ਬੇ ਜੀ, ਉਸ ਪੰਡਤ ਨੇ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਬੜਾ ਮੱਥਾ ਡਾਹਿਆ, ਪਰ ਪੇਸ਼ ਕੁਝ ਨਾ ਗਈ । ਸੱਚ ਹੈ, 'ਸਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀਵਾ ਨਹੀਂ ਬਲਦਾ' । ਪੰਡਤ ਹੋਰੀ ਹੱਫ ਕੇ ਖਿਮਾਂ ਮੰਗਣ ਲਗ ਪਏ' । ਸੰਗੁ

ਸੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੋੜ੍ਹ ਕਿਰਲੀ, ਖਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ, ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਦੋਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਹਾਨੀ ਹੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰਾਂ ? ਨਾ ਇਹ ਤੀਵੀਂ ਛਡਣ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਪਈ ਸ਼ਰੀਕਾ ਕੀ ਆਖੇਗਾ, ਨਾ ਰਖਣ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਰੰਡੀ ਏ ਨਿਰੀ । 'ਸੱਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੋੜ੍ਹ ਕਿਰਲੀ, ਖਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਹੜੀ, ਛਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ' । (ਸੰਗੁ)

ਸਪ ਨੂੰ ਸਪ ਲੜੇ, ਤੇ ਵਿਸ ਕਿਸਨੂੰ ਚੜ੍ਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋ, ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਵਧ ਚਲਾਕ ਮਨੁੱਖ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਝਗੜ ਪੈਣ, ਇਹ ਦੱਸਣ ਲਈ, ਕਿ ਨੁਕਸਾਨ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਤੋਂ ਇਕ ਵਧ ਕੇ ਹਨ । 'ਸੱਪ ਨੂੰ ਸੱਪ ਲੜੇ ਤੇ ਵਿਸ ਕਿਸਨੂੰ ਚੜ੍ਹੇ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਿਕਲੇਗੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਹਿਬੜ ਵਿਚੋਂ । (ਸੰ)

ਸਪ ਭੀ ਮਰ ਜਾਏ ਤੇ ਲਾਠੀ (ਸੋਟਾ) ਭੀ ਬਚ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਔਕੜ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਮਤ ਦੇਵੇ ਕਿ ਜਿਸ ਨਾਲ ਔਕੜ ਜਾਂ ਦੁਖ ਭੀ ਹਟ ਜਾਏ ਤੇ ਕੁਝ ਨੁਕਸਾਨ ਭੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ—(ਹਾਉਕਾ ਲੈ ਕੇ) ਬੱਚਾ ! ਸੱਚ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ, ਸੋ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮੋਂ ਗਏਆਂ, ਪਰ ਫੇਰ ਭੀ ਐਸਾ ਕੰਮ ਕਰੀਏ ਕਿ 'ਸੱਪ ਭੀ ਮਰ ਜਾਏ ਤੇ ਲਾਠੀ ਭੀ ਬਚ ਜਾਏ' ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁਤਰ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਮਿੱਤਰ ।
ਜਾਂ **ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕਦੀ ਮਿੱਤਰ ਨਾ ਬਣਦੇ, ਭਾਵੇਂ ਚੁਲੀਆਂ ਦੁੱਧ ਪਿਆਈਏ ।**

ਭਾਵ :— ਸੱਪ ਦਾ ਬੱਚਾ ਕਦੀ ਭਲਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਭਾਵ ਖੋਟਾ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਭਲਿਆਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਜ ! ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪੁਤਰ ਦੁਧ ਪਿਆਉਣ ਨਾਲ ਮਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ । ਸਦਾ ਜੰਗ ਹੀ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ)

ਸਪੈ ਦੁਧ ਪਲਾਈਐ, ਵਿਹੁ ਮੁਖ ਥੀਂ ਸੱਟੈ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਨਾਲ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਪਿਆਰ ਕਰੋ, ਉਹ ਬੁਰਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਟਲਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

੧. ਕੁੱਤਾ ਰਾਜ ਬਹਾਲੀਐ, ਫਿਰ ਚੱਕੀ ਚਟੈ ।
ਸਪੈ ਦੁਧ ਪਲਾਈਐ ਵਿਹੁ ਮੁਖ ਥੀਂ ਸੱਟੈ ।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

੨. ਰਾਂਝਾ ਆਖਦਾ ਰੈਨਾਂ ਥੀਂ ਨਫ਼ਾ ਨਾਹੀਂ,
ਰੈਨਾਂ ਨਾਲ ਨਾ ਦੋਸਤੀ ਪਾਈਏ ਜੀ ।
ਰੈਨਾਂ ਸਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾ ਕਰਨ ਝੂਠਾ,
ਵਾਹੇ ਰੈਨਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਨਾ ਜਾਈਏ ਜੀ ।
ਸਪ ਮਾਹਨ ਡੰਗ ਨਾ ਰਹੇ ਮੂਲੋਂ,
ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਜੇ ਦੁਧ ਪਿਲਾਈਏ ਜੀ ।
'ਮੁਕਬਲ' ਕੂਚ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ,
ਹੁਣ ਤਖਤ ਹਜ਼ਾਰੇ ਨੂੰ ਜਾਈਏ ਜੀ ।
(ਹੀਰ ਮੁਕਬਲ)

ਸਬਰ ਦੇ ਬੇੜੇ ਪਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਸੰਤੋਖੀ ਸਦਾ ਸੁਖੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਉਹਨੇ ਸੌ ਵਧੀਕੀ ਕੀਤੀ । ਮੈਂ ਉੱਕਾ ਨਹੀਂ ਬੋਲੀ । ਅੰਤ 'ਸਬਰ ਦੇ ਬੇੜੇ ਪਾਰ' ਹੋਏ । ਮੇਰਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ । ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਪ ਲੈ ਲੱਥਾ । (ਸੰਗ)

ਸਬਜ਼ ਭਾਜੀ ਤੇ ਸੁੱਕੀ ਮੜ, ਵਾਹ ਸ਼ਾਦ ਦਾ ਖਾਣਾ ।

ਭਾਵ: — ਜਦ ਵਿਆਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਮਾਮੂਲੀ ਖਾਣਾ ਮਿਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖ਼ਾਤਰ ਹੋਈ ਸਾਡੀ ਕੁੜੀ ਵਾਲੇ ਘਰ, ਬੜੀ ਚੰਗੀ । 'ਸਬਜ਼ ਭਾਜੀ ਤੇ ਸੁਕੀ ਮੜ, ਵਾਹ ਸ਼ਾਦੀ ਦਾ ਖਾਣਾ' ਵਾਲਾ ਹੀ ਲੇਖਾ ਸੀ ।
(ਸੰਗ)

ਸਬਰ ਸਬੂਰੀ ਨਾਨਕਾ ਲੇਖਾ ਕਰਤੇ ਪਾਸ । ਜਾਂ **ਸਬਰ ਸਬੂਰੀ ਨਾਨਕਾ ਦਰਗਾਹੇ ਲੇਖ ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾ ਕੇ ਵੀ ਸਬਰ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ

ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਬੂ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਮੱਟ ਖਾ ਕੇ ਵੀ ਸਬਰ ਦਾ ਕੜਣ ਘੁਟ ਪੀ ਗਿਆ ਹੈ । ਬੜਾ ਜਿਗਰਾ ਵਿਖਾਇਆ ਸੂ । ਸਾਬਰਾਂ ਦਾ ਵਾਲੀ ਰੱਬ ਆਪ ਹੈ । 'ਸਬਰ ਸਬੂਰੀ ਨਾਨਕਾ ਲੇਖਾ ਕਰਤੇ ਪਾਸ' । (ਸੰਗ੍)

ਸਭ ਕਿਛੁ ਜੀਵਤ ਕੋ ਬਿਵਹਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਾ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਜੀਂਵਦਿਆਂ ਤਕ ਹੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭ ਕਿਛੁ ਜੀਵਤ ਕੋ ਬਿਵਹਾਰ ।।
ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਸੁਤ ਬੰਧਪ ਅਰੁ ਫੁਨਿ ਗ੍ਰਿਹ ਕੀ ਨਾਰਿ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ)

ਸਭ ਕੋ ਨਿਵੈਂ ਆਪ ਕਉ, ਪਰ ਕਉ ਨਿਵੈ ਨ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਸਵਾਰਥ ਲਈ ਨਿੰਵਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭ ਕੋ ਨਿਵੈ ਆਪ ਕਉ ਪਰ ਕਉ ਨਿਵੈ ਨ ਕੋਇ ।।
ਧਰਿ ਤਾਰਾਜੂ ਤੋਲੀਐ ਨਿਵੈ ਸੋ ਗਉਰਾ ਹੋਇ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸਭ ਚਲਦਿਆਂ ਦੇ ਯਾਰ ਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਜ਼ੋਰ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਤਕੜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਡੀ—ਓ ਅੰਡੀ, ਤੇਰਾ ਅਜ ਕੇਣ ਹੈ ? ਸਭ ਚਲਦਿਆਂ ਦੇ ਯਾਰ ਨੇ ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਭ ਤੇ ਆਪ ਜਾਨੈ ਬਲਵੰਤੁ ।। ਖਿਨ ਮਹਿ ਹੋਇ ਜਾਇ ਭਸਮੰਤੁ ।।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਮਨੁਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੜਾ ਬਲੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਝਟ ਪਟ ਸੁਆਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਹੁ ਲਸਕਰ ਮਾਨੁਖ ਊਪਰਿ ਕਰੇ ਆਸ ।
ਪਲ ਭੀਤਰਿ ਤਾਂ ਕਾ ਹੋਇ ਬਿਨਾਸ ।
ਸਭ ਤੇ ਆਪ ਜਾਨੈ ਬਲਵੰਤੁ ।
ਖਿਨ ਮਹਿ ਹੋਇ ਜਾਇ ਭਸਮੰਤੁ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਸਭ ਦੁਨੀਆਂ ਆਵਣ ਜਾਣੀਆ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਜੰਮਨ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਲਗਾ ਪਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਇਤੁ ਤਨਿ ਲਾਗੈ ਬਾਣੀਆ ।
ਸੁਖੁ ਹੋਵੈ ਸੇਵ ਕਮਾਣੀਆ ।
ਸਭ ਦੁਨੀਆ ਆਵਣ ਜਾਣੀਆ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਭ ਮਦ ਮਾਤੇ ਕੋਊ ਨ ਜਾਗ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹਨ, ਕੋਈ ਜਾਗਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭ ਮਦ ਮਾਤੇ ਕੋਊ ਨ ਜਾਗ ।।
ਸੰਗ ਹੀ ਚੋਰ ਘਰੁ ਮੁਸਨ ਲਾਗ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਬਸੰਤ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਸਭਨਾ ਸਹੁਰੈ ਵੰਞਣਾ ਸਭਿ ਮੁਕਲਾਵਣਹਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹਰੀ ਦੇ ਦੇਸ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਸਭ ਦਾ ਮੁਕਲਾਵਾ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਸਭ ਨੇ ਮਰਨਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭਨਾ ਸਹੁਰੈ ਵੰਞਣਾ ਸਭਿ ਮੁਕਲਾਵਣਹਾਰ' ।।
ਨਾਨਕ ਧਨੁ ਸੋਹਾਗਣੀ ਜਿਨ ਸਹ ਨਾਲ ਪਿਆਰ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਭਨਾ ਘਟੀਂ ਸਹੁ ਵਸੈ ।।

ਹਰੀ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭਨਾ ਘਟੀਂ ਸਹੁ ਵਸੈ ਸਹੁ ਬਿਨੁ ਘਟੁ ਨ ਕੋਇ' ।।
ਨਾਨਕ ਤੇ ਸੁਹਾਗਣੀ ਜਿਨਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਸ਼ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ)

ਸਭਨਾ ਚਾਲ ਸੁਹਾਵਣੀ, ਲੰਗੜੀ ਲੰਗੜਾਵੈ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਮਾੜੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭਨਾ ਚਾਲ ਸੁਹਾਵਣੀ, ਲੰਗੜੀ ਲੰਗੜਾਵੈ ।।
ਗਣਤ ਗਣੈ ਗੁਰਦੇਵ ਦੀ ਤਿਸ ਦੁੱਖ ਵਿਹਾਵੈ ।।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਭਨਾ ਦੇ ਸਿਰ ਗੁੰਦੀਅਨ ਗੰਜੀ ਗੁਰੜਾਵੈ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਸੁਭਾ ਵਾਲੇ ਚੀਕਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਗੁੰਦੀਅਨ ਗੰਜੀ ਗੁਰੜਾਵੈ ।।
ਕੰਨ ਤਨਉੜੇ ਕਾਮਣੀ ਬੂੜੀ ਥਰੜਾਵੈ ।।
(ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕ ਠਾਹਣੁ ਮੂਲਿ ਮਚਾਂਗਵਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਮਨ ਮੋਤੀ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾਣਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕ ਠਾਹਣੁ ਮੂਲਿ ਮਚਾਂਗਵਾ ।।
ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀਦਾ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਸ਼ਲੋਕ ਫ਼ਰੀਦ)

ਸਭਨਾ ਮਰਣਾ ਆਇਆ ਵੇਛੋੜਾ ਸਭਨਾਹ ।

ਭਾਵ —: ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਮਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਵਿਛੜਨਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭਨਾ ਮਰਨਾ ਆਇਆ ਵੇਛੋੜਾ ਸਭਨਾਹ ।।
ਪੁਛਹੁ ਜਾਇ ਸਿਆਣਿਆ ਆਗੈ ਮਿਲਣੁ ਕਿ ਨਾਹ ।।
ਜਿਨ ਮੇਰਾ ਸਾਹਿਬੁ ਵੀਸਰੈ ਵਡੜੀ ਵੇਦਨ ਤਿਨਾਹ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਰਾਗ ਸੋਰਠ)

ਸਭਨਾ ਰਿਜਕ ਸੰਬਹਿਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਸਭ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭਨਾ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਹਿਦਾ' ਤੇਰਾ ਹੁਕਮੁ ਨਿਰਾਲਾ ।।
ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ ਆਪੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਾ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਅਪਨਾ ਇਕੁ ਰਾਮੁ ਪਰਾਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਜੀਵ ਪਿਆਰ ਕਰੇ, ਪਰ ਹਰੀ ਨਾਲ ਨਾਂਹ ਕਰੇ । ਜਦ ਕੋਈ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤਾ ਮੋਹ ਕਰੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸੁਤ ਕੰਚਨ ਸਿਉ ਹੇਤੁ ਵਧਾਇਆ ।
ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਅਪਨਾ ਇਕੁ ਰਾਮੁ ਪਰਾਇਆ' ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ)

ਸਭੁ ਕੋ ਪੂਰਾ ਆਪੇ ਹੋਵੈ ਘਟਿ ਨਾ ਕੋਈ ਆਖੈ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਤੇ ਘਟ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭੁ ਕੋ ਪੂਰਾ ਆਪੇ ਹੋਵੈ
ਘਟਿ ਨ ਕੋਈ ਆਖੈ ।
ਪਤਿ ਪਰਵਾਣਾ ਪਿਛੈ ਪਾਈਐ
ਤਾ ਨਾਨਕ ਤੋਲਿਆ ਜਾਪੈ' ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸਭ ਕੋ ਮੀਤੁ ਹਮ ਆਪਨ ਕੀਨਾ, ਹਮ ਸਭਨਾ ਕੇ ਸਾਜਨ ।

ਭਾਵ :— ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਿੱਤਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਜਨ ਹਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭੁ ਕੋ ਮੀਤੁ ਹਮ ਆਪਨ ਕੀਨਾ,
ਹਮ ਸਭਨਾ ਕੇ ਸਾਜਨ ।।
ਦੂਰ ਪਰਾਇਓ ਮਨ ਕਾ ਬਿਰਹਾ,
ਤਾ ਮੇਲੁ ਕੀਓ ਮੇਰੈ ਰਾਜਨ' ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ)

ਸਭੇ (ਪੰਜੇ) ਐਬ ਸ਼ਰਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਔਗੁਣ ਹੋਣ । ਹਾਸ-ਰਸ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕੀ ਮਾੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ? ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ । ਏਧਰ ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਹਜ਼ਾਰ ਲਾ ਦਿੰਦਾ । ਬੋਤੇ ਅਰਗੀ ਐ, ਜਿਹੜੀ ਛੇ ਸੌ ਨੂੰ ਲੈ ਦਿਤੀ ਐ' । 'ਸਭੇ ਐਬ ਸ਼ਰਈ ਐ' ਬਾਬਾ ਪੋਤੇ ਨੇ ਜਾਣੋ ਹਾਰ ਮੰਨ ਕੇ ਕਿਹਾ ।

(ਸਮਾਚਾਰ (ਬਾਬਾ ਜੈਮਲ)—ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ)

ਸਭੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨਿ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਹੀ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਹਨ, ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਟ ਘਟ ਅੰਤਰਿ ਤੂੰ ਹੈ ਵੁਠਾ ।
'ਸਭੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਸਦਾਇਨਿ' ।
ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਨ ਦਿਸਹਿ ਬਾਹਰਾ ਜੀਉ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਾਝ)

ਸਭੇ ਗਲਾ ਵਿਸਰਨੁ ਇਕੋ ਵਿਸਰਿ ਨ ਜਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਧੰਦੇ ਵਿਸਰ ਜਾਣ, ਪਰ ਇਕ ਰਬ ਦਾ ਨਾਮ ਨ ਵਿਸਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭੇ ਗਲਾ ਵਿਸਰਨੁ ਇਕੋ ਵਿਸਰਿ ਨ ਜਾਉ' ।।
ਧੰਧਾ ਸਭੁ ਜਲਾਇਕੈ ਗੁਰਿ ਨਾਮੁ ਦੀਆ ਸਚੁ ਸੁਆਉ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਭੇ ਭੇਡਾਂ ਮੁਕਾਲੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਜਾਂ ਜੱਥੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਭੈੜੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਕ ਮੱਛੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਸਾਰਾ ਪਾਣੀ ਗੰਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਥੇ 'ਸਭੇ ਭੇਡਾਂ ਮੁਕਾਲੀਆਂ' ਹੋ ਜਾਣ, ਉਥੇ ਚਿੱਟੇ ਮੂੰਹ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਇਕ ਅਧ ਭੇਡ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਕੌਣ ਪਸੀਜਦਾ ਹੈ ।

(ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਭੇ ਰੁਤੀ ਚੰਗੀਆਂ ਜਿਤੁ ਸਚੇ ਸਿਉਂ ਨੇਹੁ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀਆਂ ਰੁਤਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਚੇ ਹਰੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਰਹੇ । ਰੁੱਤਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਗਨ ਅਪ-ਸ਼ਗਨ ਜੋੜਨ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਭੇ ਰੁਤੀ ਚੰਗੀਆਂ ਜਿਤੁ ਸਚੇ ਸਿਉਂ ਨੇਹੁ ।
ਸਾ ਧਨ ਕੰਤੁ ਪਛਾਨਿਆ ਸੁਖਿ ਸੁਤੀ ਨਿਸਿ ਭੇਹੁ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਾਰੂ)

ਸਭੇ ਵਸਤੂ ਕਉੜੀਆਂ ਸਚੇ ਨਾਉ ਮਿਠਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੌੜੀਆਂ ਹਨ, ਕੇਵਲ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਮਿੱਠਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭੇ ਵਸਤੂ ਕਉੜੀਆਂ ਸਚੇ ਨਾਉ. ਮਿਠ ।
ਸਾਦੁ ਆਇਆ ਤਿਨ ਹਰਿ ਜਨਾ ਚਖਿ ਸਾਦੀ - ਵਿ

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਗਉੜ

ਸਭੋ ਭਜੈ ਆਸਰਾ ਚੁਕੈ ਸਭ ਅਸਰਾਉ । ਚਿਤਿ ਆਵੈ ਉਸੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਲਗੈ ਨ ਤਤੀ ਵਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਸਰੇ ਟੁਟ ਜਾਣ, ਪਰ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰੀ ਚੇਤੇ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖੇਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਜਾਕਉ ਮੁਸਕਲੁ ਅਤਿ ਬਣੈ
ਛੋਈ ਕੋਇ ਨ ਦੇਇ ।
ਲਾਗੁ ਹੋਇ ਦੁਸਮਨਾ
ਸਾਕ ਭਿ ਭਜਿ ਖਲੇ ।
ਸਭੋ ਭਜੈ ਆਸਰਾ ਚੁਕੈ ਸਭ ਅਸਰਾਉ ।
ਚਿਤਿ ਆਵੈ ਉਸ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ
ਲਗੈ ਨ ਤਤੀ ਵਾਉ' ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸਮਝ ਦੀ ਗਲ, ਸਦਾ ਸੁਖੱਲ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਗਲ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਕਰਨੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸਮਝ ਦੀ ਗਲ, ਸਦਾ ਸੁਖੱਲ' । ਇਕ ਵੇਰ ਸੋਚ ਕੇ ਤੁਰੋ, ਬਸ ਅਗੇ ਸੜਕ ਸਿੱਧੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਮੁੰਦਰ ਵੀ ਪੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਵੀ ਹੋਠ ਸੁੱਕੇ ਰਹਿਣ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੇਦ ਵਾਲੀ ਗਲ ਲੁਕਾ ਰਖਣ ਲਈ ਤਾਕੀਦ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਹ ਅਗੋਂ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜਾਲੀ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਅਸੀਂ ਆਜੜੀ 'ਸਮੁੰਦਰ ਵੀ ਪੀ ਜਾਈਏ, ਤਾਂ ਵੀ ਸਾਡੇ ਹੋਠ ਸੁੱਕੇ ਹੀ ਰਹਿਣ' । ਤੁਹਾਡੀ ਗਲ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦ ਜਾਨ ਨਾਲ ਨਿਭੇਗੀ । (ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਸਮਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਉਡੀਕਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਮਾਂ ਜਲਦੀ ਹੀ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਡੀਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸਮਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਉਡੀਕਦਾ' । ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਪਰ ਸੁਭਦਰਾ ਲਈ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਕਦੇ ਨਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਮਸਿਆ ਦੀ ਰਾਤ ਸੀ ।

(ਧੁੰਧਲੇ ਪਰਛਾਵੇਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਰਹਾਂਦੀ ਸੋਂ, ਪਵਾਂਦੀ ਸੋਂ, ਲਕ ਵਿਚਕਾਰੇ ਹੀ ਆਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਤਰੀਕਾ ਵਰਤੇ, ਨਤੀਜਾ ਓਹੀ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਜੋ ਜੀ ਆਉਂਦਾ ਜੇ ਜਤਨ ਕਰ ਵੇਖੋ, ਲੇਖਾ ਉਥੇ ਹੀ ਆਉਣਾ ਹੈ, 'ਸਰਹਾਂਦੀ ਸੋਂ, ਪਵਾਂਦੀ ਸੋਂ ਲਕ ਵਿਚਕਾਰੇ ਹੀ ਆਉ' । ਅੰਤ ਦੇਣਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੀ ਪਵੇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਅੰਧਾਰ, ਸਾਧੂ ਕੂੜਾ, ਚੋਰ ਸਚਿਆਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਅਨਿਆਂ ਹੋਵੇ, ਸਾਧ ਬਝਦੇ ਹੋਣ ਤੇ ਚੋਰ ਛੁਟਦੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਦੋਂ ਦੀਆਂ ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ, 'ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਅੰਧਾਰ, ਸਾਧੂ ਕੂੜਾ, ਚੋਰ ਸਚਿਆਰ' ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਸੀ, ਪਰ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆ ਕੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਦਾ ਉਹ ਮਿਆਰ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਯਾਦ ਕਰੇਗੀ । (ਸੰ)

ਸਰਛਾ ਕਰ ਕਰ ਸੁੱਤੀ ਤੇ ਆਟਾ ਖਾ ਗਈ ਕੁੱਤੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸ਼ੁਮਾਂ ਵਾਂਗ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰੀ ਜਾਏ, ਪਰ ਉਹ ਧਨ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਚ—ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਨੇ ਧਨ ਤਾਂ ਬੜਾ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਐਤਕਾਂ ਅਜਿਹਾ ਵਪਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਰਾ ਧਨ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਵਿਚਾਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਆ ਬਣੀ ਹੈ ਕਿ 'ਸਰਫਾ ਕਰ ਕੇ ਮੁੱਤੀ ਤੇ ਆਟਾ ਖਾ ਗਈ ਕੁੱਤੀ'। (ਸੰ)

ਸਰਬ ਦੂਖ ਜਬ ਬਿਸਰਹਿ ਸੁਆਮੀ।

ਭਾਵ :— ਹੇ ਮਾਲਕ! ਜਦ ਤੂੰ ਵਿਸਰੇਂ ਤਦ ਸਾਰੇ ਹੀ ਦੁਖ ਆ ਚੰਬੜਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਰਬ ਦੂਖ ਜਬ ਬਿਸਰਹਿ ਸੁਆਮੀ'।
ਈਹਾ ਊਹਾ ਕਾਮਿ ਨ ਪ੍ਰਾਨੀ।!

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ -ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਅਉਖਦੁ ਨਾਮੁ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਿਆਂ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਹਰੀ ਸਿਮਰਨ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਅਉਖਦੁ ਨਾਮੁ'।
ਕਲਿਆਨ ਰੂਪ ਮੰਗਲ ਗੁਣ ਗਾਮ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਸਕ੍ਕੇ ਜਿਡੇ ਪੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਭਾਵ :— ਗੱਪਾਂ ਮਾਰ ਅਣਹੋਣੀ ਗਲ ਦਸਣੀ ਜਾਂ ਜਦ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਲਹੂ ਪਾਣੀ ਨਾਲੋਂ ਗਾੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁਲੋ—ਅੜੀਓ! 'ਸਕ੍ਕੇ ਜਿਡੇ ਪੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ'। ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਤੇ ਬਿਗਾਨਾ ਬਿਗਾਨਾ। (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ਰ੍ਮ ਵਿਚ ਸ਼ਰਮ ਕਾਹਦੀ ? ਜਾਂ ਸ਼ਰ੍ਮ ਵਿਚ ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਰਮ ਕੀਤਿਆਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਸੋ ਜੀ, ਮਝ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਰੁਪਏ ਲਵੋਗੇ ? ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਗਲ ਕਹਿ ਦਿਉ। 'ਸ਼ਰ੍ਮ ਵਿਚ ਸ਼ਰਮ ਕਾਹਦੀ' ? (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ਰ੍ਮ ਕਰਦੇ ਸ਼ਰਮਾਉਣ ਪਰ ਝਗੜਾ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ ਸ਼ਰਮਾਉਣਾ।

ਭਾਵ :— ਸੌਦਾ ਕਰਦਿਆਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚੁਪ ਰਹੇ, ਪਰ ਹਿਸਾਬ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਝਗੜਾ ਪਾਏ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਸਾਫ਼ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਤਾਂ ਡਰੇ ਪਰ ਝਗੜਨ ਲਈ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਰੋ ਨੀਂ! ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਬੇਹਯਾਈ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਏ! ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਬੇ-ਮੁਹਾਰੇ ਬੋਂ-ਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤੀ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਹੋ ਗਈ ? ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਏ ਸਾਡੇ ਲੋਕੀ 'ਸ਼ਰ੍ਮ ਕਰਦੇ ਸ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਪਰ ਝਗੜਾ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ ਸ਼ਰਮਾਉਂਦੇ' ਮੈਂ ਆਪ ਕਹਿਨੀ ਆਂ ਨਿਆਣੇ ਹੋਣੇ ਹੀ ਉਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੀਵੀਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਭਾਲ ਸਕੇ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸ਼ਰਾਬ ਖ਼ਾਨਾ ਖ਼ਰਾਬ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਘਰ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਇਹ ਸ਼ਰਾਬ ਖ਼ਾਨਾ ਖ਼ਰਾਬ ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਘੁੰਮਰ ਘੇਰੀ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਕਲਾ ਪਾਏਗੀ।

(ਨਵੀਆ ਸੋਚਾਂ—ਪ੍ਰੀ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ)

ਸ਼ਰੀਕ ਉਜੜਿਆ ਵਿਹੜਾ ਮੋਕਲਾ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਰੀਕ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁੱਜਣ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦਸਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸ਼ਰੀਕ ਉਜੜਿਆ, ਵਿਹੜਾ ਮੋਕਲਾ।' ਉਸਦੀ ਕੀ ਹਮਦਰਦੀ ਹੈ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਗੋਂ ਉਹ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਬਈ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੰਬੰਧੀ ਥਲੇ ਲੱਥਾ ਤੇ ਉਹਦੀ ਚੜ੍ਹ ਮੱਚੀ। (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ਰੀਕ ਸਿਹਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦਾ ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣਾ ਸਾਕ ਸਨੇਹੀ ਹੀ ਬਦਨਾਮੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸ਼ਰੀਕ ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਸਿਹਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦਾ।" ਬਦਨਾਮੀ ਜਿੰਨੀ ਚਾਹੋ, ਉਹਦੇ ਤੋਂ ਕਰਵਾ ਲਉ। ਕੰਮ ਪਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨੱਚੇ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ਰੀਕ ਦਾ ਦਾਣਾ, ਸਿਰ ਦੁਖਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਬਹੁਤ ਅਹਿਸਾਨ ਦਸਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਜਦ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਸ਼ਰੀਕ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਭਾਬੀ ਜੀ, ਤੁਹਾਡੀ ਦਾਤ ਸਾਨੂੰ ਕਿੱਥੋਂ ? 'ਸ਼ਰੀਕ ਦਾ ਦਾਣਾ, ਸਿਰ' ਦੁਖਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ'। ਅਸੀਂ ਕੌਣ ਹਾਂ ਮੋੜਨ ਵਾਲੇ।

ਆਹੋ ਜੀ, ਕਰ ਲਉ ਮੌਜਾਂ, ਖਚਾਈਆਂ ਕਮਾਈਆਂ ਤੇ 'ਸ਼ਰੀਕ ਦਾ ਦਾਣਾ ਨਹੀਂ ਛਡਣਾ ਭਾਵੇਂ ਸਿਰ ਦੁਖ ਜਾਏ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ਰੀਕ ਲਾਉਣ ਲੀਕ, ਪੁੱਜੇ ਜਿਥੋਂ ਤੀਕ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਸਾਕ ਅੰਗ ਪੂਰਾ ਤ੍ਰਾਣ ਲਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਾਕ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰਾਂ ? ਕਿਥੇ ਜਾਵਾਂ ? 'ਸ਼ਰੀਕ ਲਾਉਣ ਲੀਕ, ਪੁੱਜੇ ਜਿਥੋਂ ਤੀਕ'। ਆਪਣੇ ਹੀ ਹਦੋਂ ਵਧ ਬਦਨਾਮੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਲਾਹੀ ਹੋਈ ਖਿਚੜੀ ਦੰਦਾਂ ਨੂੰ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਫਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੂਏ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤੇ ਸਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਲਾਹੁੰਦਾ ਹੀ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਫਲ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਵਿਰੁਧ ਹੀ ਪਰਚਾ ਜਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਚ ਹੀ ਆਖਦੇ ਹਨ 'ਸਲਾਹੀ ਹੋਈ ਖਿਚੜੀ ਦੰਦਾਂ ਨੂੰ ਲਗਦੀ ਹੈ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਲਾਹੀ ਦਾ ਗੁੜ ਦੰਦੀ ਲੱਗਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਿਸ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਕਰੀਏ, ਉਹ ਉਲਟਾ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਜਵਾਈ ਦੀਆਂ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਕਰਦੇ ਥਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਾਂ, ਪਰ ਉਹ ਬੜੇ ਰੁੱਖੇ ਵਰਤੇ। 'ਸਲਾਹੀ ਦਾ ਗੁੜ ਦੰਦੀ ਲੱਗਾ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਵਾਲ ਕਣਕ, ਜਵਾਬ ਛੋਲੇ।

ਭਾਵ :— ਪੁਛੀਏ ਕੁਝ ਤੇ ਉਤਰ ਕੁਝ ਮਿਲੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ ਕੁਝ, ਤੁਸਾਂ ਉਤਰ ਕੁਝ ਦਿਤਾ। 'ਸਵਾਲ ਕਣਕ, ਜਵਾਬ ਛੋਲੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਇਹ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਵੇਰ ਦਾ ਭੁਲਿਆ ਜੇ ਸ਼ਾਮੀਂ (ਰਾਤੀਂ) ਘਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਭੁਲਾ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਗ਼ਲਤ ਰਾਹ ਪੈ ਕੇ ਫਿਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਤੁਰ ਪਵੇ, ਉਸ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ ਨੇ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਗਲ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਆਖਿਆ, "ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ ਪੁਤਰ, ਤੂੰ ਜੇ ਗ਼ਲਤੀ ਕਰ ਬੈਠਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ, ਨਾਲੇ 'ਸਵੇਰ ਦਾ ਭੁਲਿਆ ਜੇ ਸ਼ਾਮੀਂ ਘਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁਲਿਆ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ'।

(ਸੰ)

ਸਵੇਰੇ ਸਵੇਂ ਅੰਨ੍ਹੇਰੇ ਹੀ ਜਾਗੇ, ਸੁਖ ਸੰਪਤ ਅਰ ਬੁਧ ਆਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਸਵੇਰੇ ਸੌਂ ਜਾਣ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਗ ਪੈਣ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਦੁਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਬੇ—ਬਚੀਓ ! ਚੰਗੀ ਨੂੰਹ ਧੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਇਹ ਗੁਣ ਜੇ ਕਿ 'ਸਵੇਰੇ ਸਵੇਂ ਤੇ ਅੰਨ੍ਹੇਰੇ ਜਾਗੇ, ਸੁਖ, ਸੰਪਤ, ਅਰ ਬੁਧ ਹੀ ਆਗੇ ।" ਅਕਲ, ਉਮਰ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਧੰਨ ਵਧਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਸਰੀਰ ਨਵਾਂ ਨਰੋਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੜੇ ਘਰ ਦੇ ਕੋਲੇ ਹੀ ਸਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੀ ਹਥੋਂ ਜਾਂਦੇ ਵੇਲੇ ਜਾਂ ਕੰਜੂਸ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਮਿਲੇ ਲੈ ਲਵੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਲਾ ਸਿੰਘ—ਭਈ ਹੀਰ ਮੈਨੂੰ ਕੁਲਦੀ ਏ, ਮਿਰਜ਼ੇ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸਦਾਂ ਲਾ ਦੇਨਾਂ ਵਾਂ, ਕਹੋ ਤੇ ।

ਕੁਝ ਵਿਚੋਂ—ਚੰਗਾ ਚੰਗਾ, ਏਲ ਤੂੰ । ਸਦਾਂ ਹੀ ਸਹੀ ।

ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਘ—'ਸੜੇ ਘਰ ਦੇ ਕੋਲੇ ਹੀ ਸਹੀ' ।

(ਸੁਭਦਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਸੜੇ ਪਿੰਡੋਂ ਰੋਲ ਵਾਂਗ ਨਚ ਆਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੋਂ ਆਸ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੋਂ ਜੋ ਮਿਲ ਜਾਏ ਉਹੀ ਚੰਗਾ ਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਲਿਆਉਣਾ ਸੀ ਭਰਾ ਹੋ ਰ ਕੋਲੋਂ । 'ਸੜੇ ਪਿੰਡੋਂ ਰੋਲ ਵਾਂਗ ਨਚ ਆਏ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੀ ਹੋਇਆ । ਕੁਝ ਹੱਥ ਪਲੇ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾ ਜਾਤਿ ਸਾ ਪਤਿ ਹੈ ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥

ਭਾਵ :— ਜ਼ਾਤ-ਪਾਤ ਜਨਮ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ, ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਾਤਿ ਜਨਮੁ ਨਹ ਪੂਛੀਐ
ਸਚ ਘਰੁ ਲੇਹੁ ਬਤਾਇ ॥
'ਸਾ ਜਾਤਿ ਸਾ ਪਤਿ ਹੈ
ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ)

ਸਾਉਣ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਹਰਿਆਵਲ ਹੀ ਹਰਿਆਵਲ ਦਿਸਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਨਸ਼ੇ ਦੇ ਲੋਰ ਵਿਚ ਜਦ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਸੂਝ ਨਾ ਹੋਵੇ । ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਖੁਮਾਰੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਮਝ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋ ਬੈਠੇ। ਜਾਂ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਕੋਈ ਸੁਖ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਲਈ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੋਂ ਬੇਖ਼ਬਰ ਹੋ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸੋਚੇ ਕਿ ਦੋ ਘੋੜਿਆ ਦੀ ਗੱਡੀ ਉਤੇ ਛੀ ਸਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਦੇ ਬੈਠਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ । ਇਥੇ ਸ਼ਰਾਬ ਸਰਬੋਬੂਰੀ ਦਾ ਪਰਤਾਪ, 'ਸਾਉਣ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਹਰਿਆਉਲ' ! ਦੱਸ ਬਾਰਾਂ, ਜਿੰਨੇ ਬੈਠੇ, ਬੈਠ ਗਏ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸਾਉ ਸੋ ਜੋ ਚੁਪ । ਵੇਖੋ : ਇਕ ਚੁੱਪ ਸੌ ਸੁਖ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਘੱਟ ਬੋਲੇ ਓਹੋ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਰਾ ਜੀ, 'ਸਾਉ ਸੋ ਜੋ ਚੁੱਪ' ਬੜ ਬੜ ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਹੋਛਾਪਨ ਹੀ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਸਾਇਰ ਅੱਗ ਨ ਲੱਗਈ ਮੇਰ ਸੁਮੇਰ ਨ ਵਾਉ ਡੁਲਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਤੇ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਨੂੰ ਪੌਣ ਡੁਲਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਅਰਥਾਤ ਸੱਚ ਨੂੰ ਕੂੜ ਕੋਈ ਢਾਹ ਨਹੀਂ ਲਾ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੰਗ ਸੰਗ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਜਲ
ਕਰ ਨ ਸਕੈ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਮਿਲਾਈ ॥

ਸਾਇਰ ਅੱਗ ਨ ਲਗਈ
ਮੇਰ ਸੁਮੇਰੁ ਨ ਵਾਉ ਡੁਲਾਈ ।।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਇਰ ਬੂੰਦ ਬਰਾਬਰੀ, ਕਿਉਂ ਆਖ ਵਖਾਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਬੂੰਦ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਾਨਣ ਚੰਦ ਨ ਪੁਜਈ ਚਮਕੈ ਟਾਨਾਣਾ ।।
ਸਾਇਰ ਬੂੰਦ ਬਰਾਬਰੀ ਕਿਉਂ ਆਖ ਵਖਾਣਾ ।।
(ਵਾਰਾਂ – ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਈ ਸੁਹਾਗਣ ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਭਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਓਹੀ ਸੁਹਾਗਣ ਹੈ ਜੋ ਹਰੀ-ਪਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗੇ । ਜਾਂ ਓਹੀ ਚੰਗਾ ਜੋ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਾਈ ਸੁਹਾਗਣਿ ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਭਾਈ' ।।
ਤਿਸ ਕੈ ਸੰਗ ਮਿਲਉ ਮੇਰੀ ਮਾਈ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਸਾਈਆਂ ਕਿਤੇ, ਵਧਾਈਆਂ ਕਿਤੇ ਵੇਖੋ : ਏਧਰ ਸਾਈਆਂ ਤੇ ਓਧਰ ਵਧਾਈਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਨ੍ਹਾਵੇ ਤੇ ਕੰਮ ਦੂਜੇ ਦਾ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਦੀ ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਉਸ ਦੀ ਕਥਨੀ ਤੇ ਕਰਨੀ ਵਿਚ ਬੜਾ ਫਰਕ ਹੈ, ਓਪਰੋ ਓਪਰੀ ਤਾਂ ਆਸ ਮੈਨੂੰ ਬਨ੍ਹਾਈ ਰਖੀ, ਪਰ ਮੌਕੇ ਸਿਰ ਆ ਕੇ ਕੰਮ ਦੂਜੇ ਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਅਖੇ 'ਸਾਈਆਂ ਕਿਤੇ, ਵਧਾਈਆਂ ਕਿਤੇ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਈਂ ਅੱਖਾਂ ਫੇਰੀਆਂ ਵੈਰੀ ਕੁਲ ਜਹਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਉਪਰ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਟੁਟ ਪੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ਉਸ ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਹਾਲਤ 'ਸਾਂਈ ਅੱਖਾਂ ਫੇਰੀਆਂ ਵੈਰੀ ਕੁਲ ਜਹਾਨ' ਹਰ ਪਾਸੇ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਤੇ ਔਕੜਾਂ ਹਨ ਉਸ ਲਈ ਤਾਂ ਹੁਣ । (ਸੰ)

ਸਾਈਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਾਜਰਾਂ, ਵਿੱਚੇ ਰੰਬਾ ਰਖ ।

ਭਾਵ :— ਬਖਸ਼ਸ਼ ਸਮੇਂ ਪੂਰਾ ਲਾਭ ਉਠਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਰਤੀ—ਦਿਨ ਚੰਗੇ ਜੇ, ਜਿੰਨਾ ਲਾਭ ਲੈਣਾ ਜੇ, ਲੈ ਲਵੋ । 'ਸਾਈਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਾਜਰਾਂ ਵਿੱਚੇ ਰੰਬਾ ਰੱਖ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਈਂ ਨਾ ਲਹਿਨ ਰੁੱਖੀ ਤੇ ਕੁੱਤਾ ਘੀ ਖਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਤਾਂ ਰੁੱਖੀ ਰੋਟੀ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਨੌਕਰ ਚਾਕਰ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਕੋਲ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਗੱਪ ਬਹੁਤੀ ਮਾਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਵੇਖਿਆ ਨੀਂ ਵੱਡਾ ਤੁਹਾਡਾ ਘਰ 'ਸਾਈਂ ਨਾ ਲਹਿਨ ਰੁੱਖੀ ਤੇ ਕੁੱਤਾ ਘੀ ਖਾਵੇ' । ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਕੁਝ ਜੁੜਦਾ ਨਹੀਂ, ਨਖਰਾ ਵੇਖੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਈਂ ਬਾਝੋਂ ਮਾਲ ਦੋਹੇਲਾ, ਹੱਥ ਨਾ ਫਾੜੇ ਕੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਲਕ ਬਿਨਾ ਮਾਲ ਡੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫ਼ਕੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਰੁਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਸੱਚ ਹੈ 'ਸਾਈਂ ਬਾਝੋਂ ਮਾਲ ਦੋਹੇਲਾ ਹੱਥ ਨਾ ਫਾੜੇ ਕੋਈ ।
(ਸੰ ਪ੍ਰ)

ਸਾਹ ਸਤੋੜ ਤੇ ਹਾਥੀ ਦਾ ਪੌੜ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਵੀ ਨਾ ਦਸੇ ਪਰ ਅਗਲਾ ਸੱਕਾ ਸਾਕ

ਅੰਗ ਬਣ ਬਣ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੀਰ—ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਕੀ ਲਗਦੇ ਓ, ਸਾਹ ਸਤੋੜ ਤੇ ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੋਤ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ)

ਸਾਹਨ ਸਾਹਨ ਲੜਨ ਤੇ ਬੂਟਿਆਂ ਦਾ ਖਉ। ਜਾਂ ਸਾਹਨਾ ਦਾ ਭੇੜ ਤੇ ਝਾੜੀਆਂ ਦਾ ਖੌ। ਜਾਂ ਸਾਹਨਾਂ ਦੇ ਭੇੜ ਵਿਚ ਕੌਣ ਆਵੇ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕੜਿਆਂ ਦੇ ਲੜਾਈ ਝਗੜੇ ਵਿਚ ਗਰੀਬ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਹਣਾਂ ਦੇ ਭੇੜ ਵਿਚ ਕੌਣ ਆਵੇ ! ਨਾਲੇ ਬੁਰਾ ਬਣੇ, ਨਾਲੇ ਆਪਣੀ ਪੱਤ ਲੁਹਾਵੇ। (ਸੰਗ੍)

ਹਥ ਸਲਾਮਤ ਦੂਰ ਦੀ, ਤੇ ਗਲ ਕਰੀਏ ਸ਼ਊਰ ਦੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਹੋ ਕੇ ਮਾੜੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫਿਰ ਤੂੰ ਜੋ ਆਖ ਦਿਤਾ, ਹੌਲਦਾਰ ਦਾ ਸਾਕ ਸ਼ਰੀਕਾ ਏ, ਖੋਰੇ ਜਾਤ ਦਾ ਕੌਣ ਏ—ਚੂਹੜਾ ਏ ਕਿ ਚਮਿਆਰ ਤੇ ਝਟ ਦੇ ਕੇ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਸਾਕ ਚਕ ਬਣਾਇਆ। ਸਿਆਣੇ ਆਂਹਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਪਈ, 'ਸਾਹਬ ਸਲਾਮਤ ਦੂਰ ਦੀ, ਤੇ ਗਲ ਕਰੀਏ ਸ਼ਊਰ ਦੀ'।

(ਲਵ ਮੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸ਼ਾਹ ਸੁਹੇਲੇ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੇ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਾਹ (ਧਨੀ ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼) ਸਦਾ ਹੀ ਸੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅਗੇ ਵੇਈ ਸੇ ਲਹਿਨ ਸੇਵਾ ਅੰਦਰ ਕਾਰ ਕੁਮਾਦੇ ॥
ਪਤਿਸ਼ਾਹਾਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਵਰਤੈ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦੇ ॥
ਸ਼ਾਹ ਸੁਹੇਲੇ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੇ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸ਼ਾਹ ਬਿਨਾ ਪਤ ਨਹੀਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾ ਗਤ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਪਾਸੋਂ ਕਰਜ਼ਾ ਲਏ ਬਿਨਾ ਝਟ ਨਾ ਲੰਘੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਇਆ—ਨਹੀਂ ਸ਼ਾਹ ! ਨਰਾਸ ਕਿਉਂ ਹੋਨਾ ਏਂ—ਸ਼ਾਹ ਬਿਨਾ ਪਤ ਨਹੀਂ ਤੇ ਗੁਰ ਬਿਨਾ ਗਤ ਨਹੀਂ। ਭਲਾ ਸ਼ਾਹ ! ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਨਾ ਅਸਾਂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਹੈ ?

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲਦੀਨ)

ਸ਼ਾਹਾਂ ਨਾਲ ਬਰੋਬਰੀ, ਸਿਰ ਸਿਰ ਚੋਟਾਂ ਖਾਹ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਦਾ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਹੋ ਪਵੇ ਤੇ ਗਰੀਬ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫਤਹ ਚੰਦ-ਮਿਤ੍ਰਾ ! ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਟਕਰ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਤੂੰ ਕੀ ਖਟਣਾ ਹੈ, 'ਸ਼ਾਹਾਂ ਨਾਲ ਬਰੋਬਰੀ, ਸਿਰ ਸਿਰ ਚੋਟਾਂ ਖਾਹ'। ਐਵੇਂ ਦਖੀ ਹੋਵੇਂਗਾ। (ਸੰਗ੍)

ਸਾਹਿਬ ਓਹੁ ਨ ਸੇਵੀਐ ਜਮ ਦੰਡ ਸਹਾਈਐ।

ਭਾਵ :— ਉਸ ਮਾਲਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਾ ਕਰੀਏ, ਜਿਹੜਾ ਜਮਾਂ ਦੇ ਡੰਡ ਤੋਂ ਨਾ ਬਚਾਵੇ। ਭਾਵ, ਮਾਲਕ ਵੱਡਾ ਸਹੇੜੀਏ, ਹੌਛਾ ਜਾਂ ਕੱਚਾ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੌਛਾ ਸ਼ਾਹ ਨ ਕੀਚੀਈ ਫਿਰ ਪਛੋਤਾਈਐ ॥
ਸਾਹਿਬ ਓਹੁ ਨ ਸੇਵੀਐ ਜਮ ਦੰਡ ਸਹਾਈਐ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਹਿਬ ਇਕੋ, ਰਾਹ ਦੁਇ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਲਕ ਇਕ ਹੈ, ਪਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਣਾਂ ਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੇ ਅੱਡੋ ਅੱਡ ਤਰੀਕੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੂਈ ਸੀਵੈ ਜੋੜ ਕੇ ਵਿਛੜਿਆਂ ਕਰ ਮੇਲ ਖਿਲਾਣਾ ।
ਸਾਹਿਬ ਇਕੋ ਰਾਹ ਦੁਇ, ਜਗ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਣਾ'
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਹਿਬ ਭਾਵੈ ਸੋ ਥੀਐ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਮਾਲਕ (ਹਰੀ) ਨੂੰ ਭਾਂਵਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਤ੍ਰੈਗੁਣ ਸਭਾ ਧਾਤੁ ਹੈਨ ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਨ ਭਾਇ ।
ਗਤਿ ਮੁਕਤਿ ਕਦੇ ਨ ਹੋਵਈ ਰਉਮੈ ਕਰਮ ਕਮਾਹਿ ।
ਸਾਹਿਬ ਭਾਵੈ ਸੋ ਥੀਐ ਪਇਐ ਕਿਰਤਿ ਫਿਰਾਂਹਿ ।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਲ੍ਹਾਰ)

ਸਾਹਿਬੀ ਕੀ ਤੇ ਸਰਫ਼ਾ ਕੀ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਧਨੀ ਹੋ ਕੇ ਕੰਜੂਸੀ ਜਾਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! 'ਸਾਹਿਬੀ ਕੀ ਤੇ ਸਰਫ਼ਾ ਕੀ' । ਤੁਸੀਂ ਐਡੇ ਧਨੀ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਐਨਾ ਸੰਕੋਚ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹੋ ? ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਜੰਮਣ ਤੇ ਮਿਠਾਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਵੰਡੀ । (ਸੰਗੂ)

ਸਾਹੁਰੈ ਢੋਈ ਨ ਲਹੈ ਪੇਈਐ ਨਾਹੀ ਥਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਤੇ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਭਣੀ । ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਿਤੇ ਵੀ ਥਾਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਹੁਰੈ ਢੋਈ ਨ ਲਹੈ ਪੇਈਐ ਨਾਹੀ ਥਾਉ ।।
ਪਿਰੁ ਵਾਤੜੀ ਨ ਪੁਛਈ ਧਨ ਸੋਹਾਗਣਿ ਨਾਉ ।।
(ਸ਼ਲੋਕ—ਸ਼ੇਖ ਫ਼ਰੀਦ)

ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਸਿਰ ਲਾਨ੍ਹ ਦੀ ਪੱਗ, ਜੀ ਕਹਿਣਾ ਤੇ ਓਏ ਕਹਾਵਣਾ, ਧਰ ਧਰ ਦੇਣੀ ਅੱਗ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬ ਕਿਸੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਨਾਲ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਗੰਢੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਜਾਂ ਧਨੀ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ? ਓਹਨਾਂ ਦੀ ਆਕੜ ਸਾਡੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਹਿਣ ਹੁੰਦੀ । 'ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਸਿਰ ਲਾਨ੍ਹ ਦੀ ਪੱਗ, ਜੀ ਕਹਿਣ ਤੇ ਓਏ ਕਹਾਵਣਾ, ਧਰ ਧਰ ਦੇਣੀ ਅੱਗ', ਦੋਸਤੀ ਕਰੀਏ, ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਜੇਹਾਂ ਨਾਲ । (ਸੰਗੂ)

ਸਾਹੇ ਬੱਧੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਲੱਧੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਉਚ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਅਭਿਮਾਨੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਵੀ ਨਾ ਆਕੜੇ ਤੇਲੀਆਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ । ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਖੇ 'ਸਾਹੇ ਬੱਧੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਲੱਧੀ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ। ਤਸੀਲਦਾਰ ਜੂ ਹੋ ਗਿਆ । (ਸੰਗੂ)

ਸਾਹੇ ਲਏ ਲਿਖਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜੀਵਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਿਯਤ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਜਿਤੁ ਦਿਹਾੜੈ ਧਨ ਵਰੀ ਸਾਹੇ ਲਏ ਲਿਖਾਇ ।।
ਮਲਕੁ ਜਿ ਕੰਨੀ ਸੁਣੀਦਾ ਮੁਹੁ ਦੇਖਾਲੇ ਆਇ ।।
(ਸ਼ਲੋਕ—ਸ਼ੇਖ ਫ਼ਰੀਦ)

ਸਾਕ ਸੋਨਾ ਪਰੀਤ ਪਿਤਲ ਜਾਂ ਸਾਕ ਸੁਲਾਕ ਤੇ ਪ੍ਰੀਤ ਪਲੀਤ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਰਾਇਆ ਪਰਾਇਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦੋਂ ਉਸ ਪਾਸ ਪੈਸਾ ਨਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਮਿੱਤਰ ਤਿੱਤਰ ਬਿੱਤਰ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਕੰਮ ਆਇਆ ਉਸ ਦਾ ਚਾਚੇ ਦਾ ਪੁਤ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ । ਸੱਚ ਹੈ, 'ਸਾਕ ਸੋਨਾ, ਪਰੀਤ ਪਿਤਲ ।' (ਸੰ)

ਸਾਕ ਨਾ ਜਾਣੀਏ ਮਾੜਾ, ਮੀਂਹ ਨਾ ਜਾਣੀਏ ਗਾੜਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਬੰਧੀ ਤੇ ਮੀਂਹ ਭਲਾ ਹੀ ਕਰਦੇ ਨੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚੀ : ਜਠਾਣੀ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਨਾ ਆਖ, 'ਸਾਕ ਨ ਜਾਣੀਏ ਮਾੜਾ, ਮੀਂਹ ਨਾ ਜਾਣੀਏ ਗਾੜਾ' । ਸੰਬੰਧੀ ਸੌ ਮਾੜੇ ਹੋਣ, ਫਿਰ ਪਰਾਇਆਂ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਸਾਕਤ ਕਾਰੀ ਕਾਂਬਰੀ ਧੋਇ ਹੋਇ ਨ ਸੇਤੁ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਕਦੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਾਲੀ ਕੰਬਲੀ ਧੋਣ ਨਾਲ ਚਿੱਟੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਇੱਨੀ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਚੇਤੇ ਰਖਣੀ, 'ਸਾਕਤ ਕਾਰੀ ਕਾਂਬਰੀ ਧੋਇ ਹੋਇ ਨਾ ਸੇਤੁ' । ਕਦੀ ਗੰਦੀਆਂ ਹੋਲਾਂਆਂ ਗੰਦ ਬਕਦੀਆਂ ਤੇ ਗੰਦ ਉਡਾਂਦੀਆਂ, ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ — ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸਾਖ ਬਣਾ, ਪਰਤੀਤ ਜੰਮੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸਦੀ ਸਾਖ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਲੋਕੀ ਆਪ ਹੀ ਉਸਦਾ ਇਤਬਾਰ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਨਾ ਸਿੰਘਾ ! ਪਰਤੀਤ ਜਮਾਉਣ ਲਈ ਸਾਖ ਬਣਾਉਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਫਿਰ ਜਿੰਨਾ ਰੁਪਈਆ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ, ਲੈ ਜਾਇਆ ਕਰੀਂ । ਤੂੰ ਅਗੇ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਜਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਕ ਵੇਰ 'ਸਾਖ ਬਣੀ ਤਾਂ ਪਰਤੀਤ ਜੰਮੀ', ਕੋਈ ਫਿਰ ਥੂਹੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਮੋੜਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਸਾਗਰ ਗਾਗਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਵਡੀ ਸਾਰੀ ਚੀਜ਼ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਥਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੀਰ ਜੀ ! 'ਸਾਗਰ ਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦਾ' । ਮੁੰਡੇ ਸਾਡੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਦੂਰ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਕੀ ਸੀ ਜੋ ਘਰ ਬਹਾ ਲੈਂਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਸਾਚ ਬਿਨਾ ਸੂਚਾ ਕੋ ਨਾਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਕਮਾਏ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਭੇਖ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਵਰਨ ਭੇਖ ਅਸਰੂਪ ਸੁ ਏਕੋ
ਏਕੋ ਸਬਦ ਵਿਡਾਣੀ ॥
ਸਾਚ ਬਿਨਾ ਸੂਚਾ ਕੋ ਨਾਹੀ
ਨਾਨਕ ਅਕਥ ਕਹਾਣੀ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ)

ਸਾਡਾ ਮੀਆਂ ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਾਕਮ, ਪਤੀ ਜਾਂ ਵਡਿੱਕਾ ਨੇੜੇ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਬੰਦਾ ਮਨ-ਮਾਨੀਆਂ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਤਦ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਿੱਟ ਕੇ ਬਹੁ । ਕੁਝ ਸ਼ਰਮ ਕਰਿਆ ਕਰ । "ਸਾਡਾ ਮੀਆਂ ਘਰ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ" । ਤੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਕੁੰਡਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਜੇ ਇਵੇਂ ਹੀ ਮੰਨ-ਮੰਨੀਆਂ ਕਰਦੀ ਰਹੀ, ਤਾਂ ਖੁਆਰ ਹੋਵੇਂਗੀ । (ਸੰਗ੍)

ਸਾਡੀ ਹਾਰ, ਤੁਸਾਡੀ ਜੇਤ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੁਣ ਕੀ ਕਰਾਂ ਜੇ ਆਯਾ ਚੇਤ,
ਬਨ ਤ੍ਰਿਨ ਫੂਲ ਰਹੇ ਸਭ ਖੇਤ ।
ਆਪਣਾ ਅੰਤ ਨਾ ਦੇਂਦੇ ਭੇਤ,
ਸਾਡੀ ਹਾਰ ਤੁਸਾਡੀ ਜੇਤ ।
ਹੁਣ ਮੈਂ ਹਾਰੀਆਂ । (ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਸਾਡੀ ਬਿੱਲੀ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਈ ਮਿਆਉਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਹੀ ਧੋਖਾ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਸਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਆਖਿਆ—ਓਏ 'ਸਾਡੀ ਬਿੱਲੀ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਈ ਮਿਆਉ'' ? ਬੱਚਾ ਸਾਡੇ ਹੀ ਹਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪਲ ਕੇ ਤੇ ਹੁਣ ਵਿੱਚ ਈ ਲਾਗੂ ਹੋ ਪਿਆ ਏਂ ?

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਡੀ ਮੌਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੰਢੇ ਵੇਖੇ ਖਲਾ ਤਮਾਸ਼ਾ,
ਸਾਡੀ ਮੌਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ।
ਮੋਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਯੋ ਸਾਸਾ,
ਵੇਖਾਂ ਦੇਸੀ ਕਦੋਂ ਦਿਲਾਸਾ,
ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੇ । (ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਸਾਡੇ ਖੂਹ ਦਾ ਮੀਂਹ ਤੇ ਸਾਡੇ ਤੇ ਹੀ ਵੱਸੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਹਾਸ ਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਮੋਰੇ ਉੱਤੇ ਮੀਂਹ ਵਸੀ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਤੂੰ ਰੇਸ਼ੋ ਓਵੇਂ ਹੀ ਓਵੇਂ ਸੁੱਕੀ ਪੁੱਕੀ ? ਦਸ ਸਾਲ ਦਾ ਬੱਚਾ ਕਮਲੇਸ਼ ਨਾ ਸਮਝ ਸਕਿਆ । 'ਸਾਡੇ ਖੂਹ ਦਾ ਮੀਂਹ ਤੇ ਸਾਡੇ ਤੇ ਹੀ ਵੱਸੇ' । ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਟਕਾਂਦੇ ਹੋਇ ਰੇਸ਼ਮਾ ਬੋਲੀ ।

(ਸਵੇਰ ਸਾਰ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ)

ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਓਗੇ ਤਾਂ ਕੀ ਲਆਓਗੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਆਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਕੀਹ ਦਿਓਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਹਰ ਵੇਲੇ ਤੇ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਆਪਣਾ ਲਾਭ ਹੀ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਤੁਹਾਡਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ, 'ਅਖੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਉਗੇ ਤਾਂ ਕੀ ਲਿਆਉਗੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਆਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਕੀ ਦਿਓਗੇ' । ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣਾ ਹੀ ਲਾਭ ਸੋਚਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਥੋਂ (ਸਾਡੇ ਕੰਮੋ) ਗਈਏ ਗੋਰੀਏ, ਭਾਵੇਂ ਅਗੋਂ ਖੜਨ ਨੀ ਚੋਰ । ਜਾਂ ਸਾਥੋਂ ਗਈਏ ਗੋਰੀਏ ਪਰੇ ਪਰੇਡੇ ਜਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਸਾਂਝ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਅਜੋੜ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਆਪਣੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਦਸਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਏ, ਭੁੱਬੇ ਭਾਵੇਂ ਤਰੇ, ਸਾਨੂੰ ਕੀ ? ਅਖੇ 'ਸਾਥੋਂ ਗਈਏ ਗੋਰੀਏ, ਭਾਵੇਂ ਅਗੋਂ ਖੜਨ ਨੀ ਚੋਰ' ।

(ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਧ ਭਲੇ ਅਣਨ੍ਹਾਤਿਆਂ, ਚੋਰ ਸਿ ਚੋਰਾ ਚੋਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਚੋਰ ਹਨ, ਉਹ ਤੀਰਥਾਂ ਉਤੇ ਨਹਾ ਕੇ ਵੀ ਚੋਰ ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ ਤੇ ਸਾਧ ਨਹਾਏ ਬਿਨਾ ਵੀ ਚੰਗੇ ਹਨ । ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਨੂੰ ਨਿੰਦਣ ਜਾਂ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਬਾਹਰ ਦੇ ਮੈਲੇ ਵੇਸ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਹਾਸਰਸ ਵਿਚ ਨਾ ਨਹਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਦਲੀਲ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਬਾਹਰਿ ਧੋਤੀ ਤੂਮੜੀ ਅੰਦਰਿ ਵਿਸੁ ਨਿਕੋਰ ॥
ਸਾਧ ਭਲੇ ਅਣਨ੍ਹਾਤਿਆ ਚੋਰ ਸਿ ਚੋਰਾ ਚੋਰ' ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਚੋਰ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰੋਂ ਹੋਰ ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ । ਹੋਰ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਮਾਰ-ਮਾਸਟਰ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਸਮਝਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਅਜ-ਕਲ ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਚੋਰ ਫਿਰਦੇ ਨੇ ।

(ਦੋਸ਼—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਦਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ? ਜਾਂ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਵਾਦਾਂ ਨਾਲ ਸਣੇ ਮਲਾਈ ਆਉਣ ਦਿਉ । ਜਾਂ ਸਾਧ (ਸੰਤ) ਰੁਖੇ ਪਰੋਂਠੇ ਹੀ ਛਕਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਸੇ ਅਗੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਰਖੇ ਤੇ ਉਹ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਛਕੇ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਚੋਖੀ ਚੀਜ਼ ਖਾਣ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚੁਕ ਲਵੇ ਤਾਂ ਹਾਸ ਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ—'ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਵਾਦਾਂ ਨਾਲ ? ਸਣੇ ਮਲਾਈ ਹੀ ਆਉਣ ਦਿਉ' । ਭੂਆ ਜੀ ! ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ ਅਖਣ ਹੋਰ ਵੀ ਦਾਲ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਓ । ਔਖੇ ਸੌਖੇ ਖਾ ਹੀ ਲਵਾਂਗੇ ।

(ਸੰਗ)

ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਜਾਗੋ ਤੇ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਲਗੋ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਦੁਪਾਸੜ ਹਮਦਰਦੀ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਅਨੋਖੇ ਹੋ, ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਤੁਹਾਡੇ ਅਲਬੇਲੇ ਸੁਭਾ ਦੀ, 'ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਜਾਗੋ, ਤੇ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਲਗੋ' । ਕੀ ਸਮਝੀਏ, ਤੁਹਾਡਾ ਮਨ ਕਿਥੇ ਹੈ ? (ਸੰਗ)

ਸਾਧੂ ਬੋਲੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ, ਸਾਧ ਕਾ ਬੋਲਿਆ ਬਿਰਥਾ ਨਾ ਜਾ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਬਚਨ ਸਾਧੂ ਜਨ (ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼) ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੱਚ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੁਨੀ ਚੰਦ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਸੰਤ ਰੋਖ ਵਿਚ ਮੇਖ ਮਾਰਦੇ ਨੇ । 'ਸਾਧੂ ਬੋਲੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ, ਸਾਧ ਕਾ ਬੋਲਿਆ ਬਿਰਥਾ ਨਾ ਜਾ' ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿਓ ਜਾਂ ਬੂਟੀ ਦਿਓ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਸ਼ਟ ਦੂਰ ਹੋਵੇ ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਨੀ ਸੇਤੀ ਕੀਜੀਏ, ਨਾਤਾ ਵੈਰ ਪਰੀਤ ।

ਭਾਵ :— ਵਰਤੋਂ ਵਿਹਾਰ ਆਪਣੇ ਵਰਗਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਰਖਣਾ ਠੀਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੋਚਿਆ ਤਾਂ ਸੀ, ਪਰ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਏ, ਉਹ ਹੋਇਆ ਵਡਾ ਆਦਮੀ, ਦੋ ਢਾਈ ਸੌ ਤਨਖਾਹ ਪਾਂਦਾ ਏ ਤੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨਾ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣ ਜੋਗਾ ਵੀ । ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਅਖੇ 'ਸਾਨੀ ਸੇਤੀ ਕੀਜੀਏ, ਨਾਤਾ ਵੈਰ ਪਰੀਤ' ਉਹਨੂੰ ਸਾਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਪਈ ਏ ਜੁ ਬੁਟੀ ਬਾਂਦਰੀ ਜੋ ਜੁੜੀ ਲੈ ਲਵੇਗਾ । (ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਨੂੰ ਸੱਜਣ ਸੋ ਮਿਲੇ, ਗੱਲ ਲੱਗੀ ਬਾਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਉਤੇ ਜੁਲੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਉਹ ਭੀ ਨਾਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਘਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵੀ ਗ਼ਰੀਬ ਅੰਗ ਸਾਕ ਜੁੜ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਚਾਚੀ ! ਕੀ ਦਸਾਂ, ਸਾਕ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ? 'ਸਾਨੂੰ ਸਜਣ ਸੋ ਮਿਲੇ ਗੱਲ ਲੱਗੀ ਬਾਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਉਤੇ ਜੁਲੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਉਹ ਭੀ ਨਾਹੀਂ' । ਬਸ, ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਤੇ ਥਾਂਕੇ ਦਿਹਾੜੇ ਹਨ ।

(ਸੰਗ)

ਸਾਪ ਕੁੰਚ ਛੋਡੈ, ਬਿਖੁ ਨਹੀ ਛਾਡੈ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਪ ਆਪਣੀ ਕੁੰਜ-ਖਲੜੀ ਲਾਹ ਛੱਡਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜ਼ਹਿਰ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ । ਭਾਵ ਮਾੜਾ ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰੇ, ਭੈੜ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਾਪੁ ਕੁੰਚ ਛੋਡੈ, ਬਿਖ ਨਹੀ ਛਾਡੈ ॥
ਉਦਕ ਮਾਹਿ ਜੈਸੇ ਬਗੁ ਧਿਆਨੁ ਮਾਡੈ' ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਨਾਮ ਦੇਓ)

ਸਾਮੀ ਕੰਜਟ ਤੇ ਕੁਇੰ ਬੰਜਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੁੰਢ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਰੁਪਿਆ ਨਾ ਮੁੜੇ ਜਾਂ ਬੰਜਰ ਜ਼ਮੀਨ ਮਿਲੇ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ । ਫ਼ਸਲ ਤਾਂ ਉਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਨਿਰਾ ਬੰਜਰ ਹੈ, 'ਸਾਮੀ ਕੰਜਰ ਤੇ ਕੁਇ ਬੰਜਰ' ਪਾਸੋਂ ਕੀ ਲਭਣਾ ਹੋਇਆ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੇਖ ਮੱਖੀ ਨਿਗਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਜਾਪੇ ਪਰ ਦੂਜਿਆ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ ਤਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰਮਾਨੰਦ—ਮਾਂ ਜੀ ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਆਂ । ਪਰ 'ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੇਖ ਕੇ ਮੱਖੀ ਨਿਗਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ।' ਮੈਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜ਼ੁਲਮ ਵੇਖ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਵਾਂ ਤਾਂ ਧਿਗ ਮੇਰਾ ਜੀਵਨਾ । ਮੇਰੇ ਆਖੇ ਲੱਗੋ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦਾ ਸੁਖ ਸੋਚੋ । ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਝੂਠੀ ਇਜ਼ਤ ਵਲ ਨਾ ਜਾਓ ।'

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਸਾਰ ਚੂਰ ਢਹੁ ਤੇ ਪਿੰਡ ਜਿਨਾ ਰਹੁ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰ-ਚੂਰ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ, ਜਦ ਕੋਈ ਤਕੜਾ ਆਦਮੀ ਮਾੜਾ ਪੈ ਜਾਵੇ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕਈਆਂ ਪਾਸੋਂ ਸੁਖੱਲਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਤਾਂ ਮੰਨ ਲਿਆ ਕਿ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਹੋਜਾਂ ਦੇ ਚਲਾਣਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਪਰ 'ਸਾਰ ਚੂਰ ਢਹੁ ਤੇ ਪਿੰਡ ਜਿਨਾ ਰਹੁ' । ਭਰਿਆਂ ਭਾਂਡਿਆਂ ਦੀ ਘਰੋੜੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਾਣ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰਾਹ ਦੀ ਰੁਤ, ਨਾ ਛਾਂ ਭਾਵੇ ਨਾ ਧੁਪ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਾਹ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਨਾ ਛਾਂ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਨਾਂ ਧੁੱਪ (ਇਹ ਬਸੰਤ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨ ਜਾਂ ਅਸੂ ਦੇ ਦਿਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਹੀ ਹੈ ਇਹ 'ਸਾਰਾਹ ਦੀ ਰੁਤ, ਨਾ ਛਾਂ ਭਾਵੇ ਨਾ ਧੁੱਪ' ਬੜਾ ਹੀ ਸਾਹ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੰਵਾਰੀ ਰਹੀ, ਮੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀ ਉਧਲ ਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਬੁਢੇ ਵਾਰੇ ਕੰਵਾਰੀ ਇਸਤਰੀ ਜਦ ਵਿਆਹ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਛੇਕੜ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਇਹੋ ਕਹਿਣਾ ਏ ਨਾ ਪਈ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੰਵਾਰੀ ਰਹੀ ਤੇ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀ ਉਧਲ ਗਈ ।'

(ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਗੱਲ ਦੇ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੀ 'ਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਈ' । ਇੱਕੋ ਬਾਲ ਅਜੇਹਾ ਜੰਮਿਆ, ਜੁ ਜਣਦਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਸੁਆਹ ਪੈ ਗਈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਖਾਧੀ, ਅੱਧੀ ਖਾਏ, ਮਰੇ ਨਹੀਂ ਪਰ ਮੂਲੋਂ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀਉਂਦੇ ਹਾਂ ਅਜੇ ਤਾਂ, ਪਰ ਕਿਸ ਹਾਲ ? ''ਸਾਰੀ ਖਾਧੀ, ਅੱਧੀ ਖਾਏ, ਮਰੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਸੂਲੇਂ ਜਾਏ'' । ਇਕ ਛਟਾਂਕ ਅੰਨ ਦਿਹਾੜੀ ਖਾਣ ਨਾਲ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਜੀਵਾਂਗੇ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਵੇਖੀਏ, ਤਾਂ ਅੱਧੀ ਦੇਈਏ ਵੰਡ ।

ਭਾਵ :— ਰੁੜ੍ਹਦੀ ਸਾਮੀਂ ਪਾਸੋਂ ਜੋ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਓਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਉਹ ਹੈ ਨੰਗ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜ ਸੌ ਭੀ ਨਹੀਂ' ਲਭਣਾ । ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਨੇ, 'ਸਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਅਧੀ ਦੇਈਏ ਵੰਡ' । (ਨਵਾਬ ਖ਼ਾਨ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਪੀਂਹਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਇੱਕ ਗੋਗੀ ਨਾ ਪੱਕੀ । ਜਾਂ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਰੋਂਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਮੋਇਆ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਸਿਰ ਖਪਾਈ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗਲ ਦੀ ਸਮਝ ਨਾ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਰੋਂਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਮੋਇਆ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ ।' ਏਨਾ ਚਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੈਨੂੰ ਸੰਥਾ ਪੜ੍ਹਾਦਿਆਂ, ਪਰ ਤੂੰ ਐਸਾ ਹੈਂ ਕਿ ਇੱਕ ਅੱਖਰ ਵੀ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਭੰਨੀ ਤੇ ਜੰਮ ਪਈ ਅੰਨ੍ਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਹੁਤੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਨਤੀਜਾ ਮਾੜਾ ਹੀ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਰਤਨ ਸਿੰਘ ! ਐਤਕੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਰੱਜ ਕੇ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ ਪਰ ਪਾਸ ਚਿੜ੍ਹ ਖੁੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਹੋਏ । ਅਖੇ 'ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਭੰਨੀ ਤੇ ਜੰਮ ਪਈ ਅੰਨ੍ਹੀ' । ਗਲ ਕੀ ਬਣੀ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੀ ਰੰਨ ਜੁਲਾਹੇ ਦੀ, ਹੋਰਨਾ ਦੀ ਧੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮੂਰਖ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਿਫ਼ਤ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਹੋ ਕਿ, 'ਸਾਰੀ ਰੰਨ ਜੁਲਾਹੇ ਦੀ, ਹੋਰਨਾ ਦੀ ਧੀ' । ਤੇਰੀ ਘੋੜੀ ਨਾਲ ਲਾਲ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਸਾਡੀ ਨਾਲ ਪਿੱਤਲ ਜੁ ਨਾਲੇ ਵਟਾ ਲਈਏ, ਨਾਲੇ ਰੁਪਈਏ ਪਲਿਉਂ ਦੇਵੀਏ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਸੱਚੇ ਦੇ ਢਲੇ ਹੋਏ ਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਹੀ ਭੈੜੇ ਖਿਆਲ ਦੇਣ ਜਾਂ ਗੱਲ ਆਖਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਥਾਣੇਦਾਰ ਜੀ । ਕਿਸ ਕਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇਵਾਂ ਤੇ ਕਿਸ ਕਿਸ ਦਾ ਛਡਾਂ ? ਇਹ ਤਾਂ ''ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਸੱਚੇ ਦੇ ਢਲੇ ਹੋਏ ਨੇ' । ਮੈਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਲੁਟਿਆ ਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੇ ਗਹਿਣੇ ਭੰਨ ਕੇ, ਇਕ ਹੱਸ ਘੜਾਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਇੱਕ ਦਾ ਲੜ ਫੜਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ੀਲਾ—ਸਾਈਂ ਜੀ ! ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਆਖੋ, ਮੈਂ ਤਾਂ 'ਸਾਰੇ ਗਹਿਣੇ ਭੰਨ ਕੇ ਇਕ ਹੱਸ ਘੜਾਇਆ' ਹੈ ਤੇ ਤੁਸਾਡਾ ਲੜ ਫੜਿਆ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਰੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਹੀ ਪਾਣੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਤਾਕਤ ਵਾਲੇ ਅੱਗੇ ਹੀ ਨਿਵੰਦੇ ਹੰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਹੀ ਪਾਣੀ ਦੇਂਦੇ ਨੇ । ਐਸ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਜੁ ਹੋਇਆ । ਸਾਰੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਸਲਾਮਾਂ ਕਰਨ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸ਼ਾਲ, ਸ਼ਾਲੀ, ਸ਼ਲਗਮ, ਬਾਦ, ਬਾਦੀ, ਬਲਗਮ, ਟੱਟੂ, ਪੱਟੂ, ਚੱਟੂ ।

ਭਾਵ :— ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਸੁਗਾਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਸ਼ਮੀਰ ! ਦੁਨੀਆਂ ਉਤੇ ਉਤਰੀ ਸਵਰਗ ! ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਗਾਤਾਂ ! ਪਰ ਬਾਦੀ ਦਾ ਘਰ । ਕੀ ਕੀ ਨਹੀਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ? 'ਸ਼ਾਲ, ਸ਼ਾਲੀ, ਸ਼ਲਗਮ, ਬਾਦ, ਬਾਦੀ, ਬਲਗਮ, ਟੱਟੂ, ਪੱਟੂ, ਚੱਟੂ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਲਣਾ ਘਰ ਗਾਲਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੁਆਦਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਘਰ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਹੁਣ ਕੀ ਬਣੇ ? ਮੁੰਡਾ ਸ਼ਰਾਬਾਂ ਕਬਾਬਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਗਿਆ ਹੈ । 'ਸਾਲਣਾ ਘਰ ਗਾਲਣਾਂ' ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਜਾੜਾ ਪੈ ਕੇ ਹੀ ਰਹੇਗਾ । (ਸੰਗ)

ਸਾਵਣ ਸੁੱਤੀ, ਸਦਾ ਵਿਗੁੱਤੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸਾਵਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪੈਲੀ ਬੰਨੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨ ਰਖੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਫਿਰ ਔਖਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, 'ਸਾਵਣ ਸੁੱਤੀ, ਸਦਾ ਵਿਗੁੱਤੀ ।' ਹੁਣ ਪਛਤਾਇਆਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ? ਵੇਲਾ ਲੰਘ ਗਿਆ ਹੈ ! ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਸਿਆਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਖੀਰ ਨਾ ਖਾਧੀਆ, ਕਿਉਂ ਜੰਮਿਉਂ ਅਪਰਾਧੀਆ ।

ਭਾਵ :— ਘਰ ਵਿਚ ਪਕਵਾਨ ਪਕਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਉਂ, ਸਾਡਾ ਸਾਵਣ ਰੁੱਖਾ ਹੀ ਲੰਘਣਾ ਏ । ਰੋਜ਼ ਓਹੀ ਦਾਲ ਫੁਲਕਾ । 'ਸਾਵਣ ਖੀਰ ਨਾ ਖਾਧੀਆ, ਕਿਉਂ ਜੰਮਿਉਂ ਅਪਰਾਧੀਆ ।' ਕਦੀ ਖੀਰ ਪੂੜੀ ਵੀ ਖੁਆ ਦਿਆ ਕਰੋ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਦੀ ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ ।

ਵੇਖੋ : ਐਤਵਾਰ ਦੀ ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਦੀ ਤਕੜੀ ਝੜੀ ਦਾ ਹਾਲ ਦਸਿਆ ਹੈ । ਜਾਂ ਜਦ ਦੁਖ ਬਹੁਤੇ ਟੁੱਟ ਕੇ ਪੈ ਜਾਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜਾ ਦੁਖੀ ਹਾਂ, 'ਸਾਵਣ ਦੀ ਝੜੀ, ਨਾ ਕੋਠਾ ਨਾ ਕੜੀ' । ਇੱਕੋ ਵੇਰ ਦੁਖਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਟੁੱਟ ਪਏ ਹਨ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਮੱਝੀ ਉਹਦੀਆਂ, ਜਿਹੜਾ ਹਾਕੇਂ ਕੱਢੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਔਖੇ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਚੰਗੇ ਦਿਨ ਆਉਣ ਤੇ ਉਹੋ ਦੁਖੀ ਉਸਦੀ ਭੀ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਉਹ ਕੌਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ? 'ਸਾਵਣ ਮੱਝੀ ਉਹਦੀਆਂ, ਜਿਹੜਾ ਹਾਕੇਂ ਕੱਢੇ' । ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨੇੜੇ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਹੀ ਢੁਕੇ । ਹੁਣ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੋਹਿਲੇ ਗਾਵਾਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਵਸੇ ਨਿਤ ਨਿਤ ਤੇ ਭਾਦਰੋਂ ਦੇ ਦਿਨ ਚਾਰ, ਅਸੂ ਮੰਗੇ ਮੇਘਲਾ ਤੇ ਭੁਲੀ ਫਿਰੇ ਗਵਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਵਿਚ ਮੀਂਹ ਨਿਤ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਦਰੋਂ ਵਿਚ ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ, ਅਸੂ ਵਿਚ ਨਿਰੇ ਬਦਲ ਹੀ ਦਿਸਦੇ ਹਨ, ਬੇਸਮਝ ਭੁਲੇਖਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੀਂਹ ਪਵੇਗਾ । ਜਦ ਕੋਈ ਕਵੇਲੇ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਪਕੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਇਥੇ ਰੋਟੀ ਕਿਥੋਂ ?

'ਸਾਵਨ ਵਸੇ ਨਿੱਤ ਨਿੱਤ,
ਤੇ ਭਾਦਰੋਂ ਦੇ ਦਿਨ ਚਾਰ ।

ਅਸੂ ਮੰਗੇ ਮੇਘਲਾ,
ਤੇ ਭੁਲੀ ਫਿਰੇ ਗਵਾਰ।'
ਕਦੀ ਅਸੂ ਵਿਚ ਵੀ ਮੀਂਹ ਪਿਆ ਏ ?
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਵਹਾਏ ਤੇ ਕਤਕ ਗਹਾਏ ਅਰ ਪੋਹ ਪਿਲਾਏ, ਘਾਟਾ ਮੂਲ ਨਾ ਚਾਏ।

ਭਾਵ :— ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਫ਼ਸਲ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਦਰਸਾਈ ਹੈ ਜਾਂ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੋ ਕੰਮ ਕਰੋ, ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕਰੋ। 'ਸਾਵਣ ਵਹਾਏ, ਕਤਕ ਗਹਾਏ, ਅਰ ਪੋਹ ਪਿਲਾਏ, ਘਾਟਾ ਮੂਲ ਨਾ ਚਾਏ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਵਣ ਵਣ ਹਰੀਆਵਲੇ, ਅਕ ਜੰਮੈ ਅਉੜੀ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਖ ਹਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਕ ਔੜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਗਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਭੈੜੇ ਚੰਗਿਆਂ ਨਾਲ ਜਹਿਕੇ ਵੀ ਭੈੜ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਾਵਣ ਵਣ ਹਰੀਆਵਲੇ ਅਕ ਜੰਮੈ ਅਉੜੀ।'
ਮੁਖ ਸੁਖ ਨ ਦੇਖਈ ਜਿਤੁੰ ਛੁਟੜ ਛਉੜੀ।
(ਵਾਰਾਂ – ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਾਵਣ ਵਣ ਹਰੀਆਵਲੇ, ਸੁਕੇ ਜਾਵਾਹਾਂ।

ਭਾਵ :— ਸਾਵਣ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਰੁੱਖ ਹਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਵਾਹਾਂ ਸੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਰਥਾਤ ਮਾੜੇ ਮਾੜੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਾਵਣ ਵਣ ਹਰੀਆਵਲੇ ਸੁਕੈ ਜਾਵਾਹਾਂ।'
ਸਭ ਕੋ ਸਰਸਾ ਵਰਸਦੇ ਥੂਰੈ ਜੋਲਾਹਾਂ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸਿਆਹੀ ਗਈ ਸੁਪੇਦੀ ਆਈ।

ਭਾਵ :— ਜਵਾਨੀ ਚਲੀ ਗਈ ਤੇ ਬੁਢੇਪਾ ਆ ਗਿਆ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਿਆਹੀ ਗਈ ਸੁਪੇਦੀ ਆਈ,
ਦੋਨੀ ਹਾਂ ਵਖਤ ਵਿਹਾਣੇ ਨੂੰ।
ਕਹੈ ਹੁਸੈਨ ਫਕੀਰ ਸਾਈਂ ਦਾ,
ਕੀ ਕਰੀਏ ਰੱਬ ਦੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ।
(ਕਾਫ਼ੀਆਂ—ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ)

ਸਿਆਣਾ ਕਾਂ ਗੰਦਗੀ ਤੇ ਡਿਗਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਬੰਦਾ ਵੱਡੀ ਭਾਰੀ ਭੁਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ! ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਕਿਤਨਾ ਚਤੁਰ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ 'ਸਿਆਣਾ ਕਾਂ ਅਖੀਰ ਗੰਦਗੀ ਤੇ ਹੀ ਡਿਗਦਾ ਹੈ'। ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੱਧੀ ਸੋਚ ਸੋਚ ਕੇ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਇਕ ਲੁੱਚੇ ਘਰੋਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਆਣਾ ਵੈਰੀ ਮੂਰਖ ਮਿੱਤਰ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਮਿੱਤਰ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਣ ਤੇ ਦੁਖ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛਡੋ ਜੀ ਪਰ੍ਹਾਂ ਅਜੇਹੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਨੂੰ। 'ਸਿਆਣਾ ਵੈਰੀ ਵੀ ਮੂਰਖ ਮਿੱਤਰ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।' ਕੋਈ ਦਿਨ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਮੈਂ ਇਸ ਭਲੇਮਾਣਸ ਤੋਂ ਪੱਗ ਨਾ ਲੁਹਾਈ ਹੋਵੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਿਆਣੇ ਦੇ ਕਹੇ ਤੇ ਆਉਲੇ ਦੇ ਖਾਧੇ ਦਾ ਸੁਆਦ ਪਿਛੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਵੇਖੋ : ਆਉਲੇ ਦਾ ਖਾਧਾ ਤੇ ਸਿਆਣੇ ਦਾ ਆਖਿਆ ਪਿਛੋਂ ਮੁਆਦ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਚੰਗੀ ਮਤ ਦੇਵੇ ਪਰ ਉਹ ਮਤ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੌੜੀ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਰਾ ਕਿਹਾ ਕੌੜਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਨੂੰ ਆਪੇ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਸੀ। 'ਸਿਆਣੇ ਦਾ ਕਿਹਾ ਤੇ ਆਉਲੇ ਦੇ ਖਾਧੇ ਦਾ ਸੁਆਦ ਪਿੱਛੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।' (ਸੰਗ੍)

ਸਿਆਣੇ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ, ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾ। ਜਾਂ ਸਿਆਣੇ ਨੂੰ ਸੈਨਤ, ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਸੋਟਾ।

ਭਾਵ :— ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਡੰਡੇ ਨਾਲ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਨੌਕਰ ਦੇ ਹਥੋਂ ਕਲਪਿਆ ਨਾ ਕਰੋ। ਜ਼ਰਾ ਅੱਖ ਵਿਖਾਇਆ ਕਰੋ, ਆਪ ਹੀ ਸੂਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕਿ 'ਸਿਆਣੇ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਾਫ਼ੀ ਪਰ ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਾ ਅਤਿ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ।' (ਸੰਗ੍)

ਸਿਆਲ ਸੋਨਾ ਹਾੜ ਰੁੱਪਾ ਸਾਉਣ ਸਾਵੇਂ ਭਾਦੋ ਬਾਹੀ ਗਈ ਨਿਬਾਵੇਂ।

ਭਾਵ :— ਪੈਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਆਲ ਵਿਚ ਸੰਵਾਰਨਾ ਸੋਨੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ, ਹਾੜ ਵਿਚ ਚਾਂਦੀ ਵਰਗਾ, ਸਾਉਣ ਵਿਚ ਵੀ ਚੰਗਾ ਪਰ ਭਾਦੋਂ ਵਿਚ ਮਾੜਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਰਸਾਨੋ ! ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੋ, ਪੁਰਾਣੇ ਵਾਹਕਾਂ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸਿਆਲ **ਸੋਨਾ**, ਹਾੜ ਰੁੱਪਾ, ਸਾਉਣ ਸਾਵੇਂ ਭਾਦੋਂ ਬਾਹੀ ਗਈ ਨਿਬਾਵੇਂ।' ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਹੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਸੁਆਰਨਾ ਲਾਭ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਸਿਆਲ ਦਾ ਕੋਰਾ ਰੂੜੀ ਦਾ ਬੋਰਾ।

ਭਾਵ :— ਸਿਆਲ ਵਿਚ ਕੱਕਰ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਰੂੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਠੰਢ ਵਧੀਕ ਹੋਣ ਨਾਲ ਬੜਾ ਕੱਕਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ 'ਸਿਆਲ ਦਾ ਕੋਰਾ, ਰੂੜੀ ਦਾ ਬੋਰਾ'। ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕੱਕਰ ਚੰਗੀ ਰੂੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੇਲੇ ਕੁੱਤੀ ਹਲਕਾਈ ਜਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੇਲੇ ਕੁੱਤੀ ਹਲਕਾਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੇ ਤੇ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਬੜੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦੱਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁਨਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਂ 'ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੇਲੇ ਕੁੱਤੀ ਹਲਾਈ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਅਜੇਹਾ ਖਿਸਕਿਆ ਕਿ ਨਜ਼ਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। (ਸੰਗ੍)

ਸਿਦਕ ਦੇ ਬੇੜੇ ਪਾਰ।

ਭਾਵ :— ਸੁੱਖ ਜਾਂ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਰੱਬ ਉਪਰ ਭਰੋਸਾ ਰਖਣ ਲਈ ਪੁਰਨਾ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਹਬਸ਼ੀ ਦੀ ਨਿਕਮਤ ਤੇ ਸੁਥਰਾ ਕੰਬਿਆ ਤੇ ਥਰਾਜਾ,
'ਬੇੜੇ ਪਾਰ ਸਿਦਕ ਦੇ ਹੁੰਦੇ,'
ਰਗ ਰਗ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮਾਯਾ।
(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਿਧੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਘਿਉ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਝਗੜਾ ਨਿਪਟਿਆ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ—ਅਦਾਲਤ ਜੋ ਕੁਝ ਕਰੇਗੀ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਸਿਧੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਘਿਉ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ। ਮੈਂ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਪਛਤਾਇਆ ਹਾਂ।

(ਇਕ ਸਿਖ ਘਰਾਣਾ—ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ)

ਸਿਰ ਉਖਲੀ ਵਿੱਚ ਦੇਣਾ ਤੇ ਧਮਕਲਾਂ (ਮੋਹਲਿਆਂ) ਤੋਂ ਡਰਨਾ !

ਭਾਵ :— ਔਖੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਫਿਰ ਦੁਖਾਂ ਤੇ ਔਕੜਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਡਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚਾ ! 'ਸਿਰ ਉਖਲੀ ਵਿਚ ਦੇਣਾ ਤੇ ਧਮਕਲਾਂ ਤੋਂ ਡਰਨਾ'। ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੁਣ ਅਨੋਖੀ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸਹਿਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। (ਸੰਗ)

ਸਿਰ ਕਾਇਮ ਤੇ ਜਗ ਕਾਇਮ ।

ਭਾਵ :— ਜਾਨ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭੋ ਕੁਝ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕੇ ਦੇ ਸਿਰ ਦੀ ਖ਼ੈਰ ਮਨਾਓ, ਪੈਸੇ ਲੁਟੇ ਗਏ ਤਾਂ ਹੋਰ ਆ ਜਾਣਗੇ । 'ਸਿਰ ਕਾਇਮ ਤੇ ਜਗ ਕਾਇਮ' । (ਸੰਗੂ)

ਸਿਰ ਚੁਕੀਂਦਾ ਭੁੰਜੇ ਢਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਢਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸਦੀ ਹਰ ਗਲ ਮੰਨੀ ਜਾਵੇ ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਰੁਸਿਆ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਚੀ ਥਾਂ ਦੇਵੀਏ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਥਾਂ ਉਤੇ ਹੀ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸਿਰ ਚੁਕੀਂਦਾ ਭੁੰਜੇ ਭਿਗਦਾ ਏ ਤਾਂ ਡਿਗੇ' । ਬਥੇਰੀ ਪੁਚ ਪੁਚ ਕੀਤੀ ਏ । ਉਹ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਦੋਰ ਆਕੜੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਸਿਰ ਜਾਏ ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਪਿਆਰ ਜਾਨ ਦੇਣ ਤੇ ਵੀ ਨਾ ਟੁੱਟੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਿਆਰ ਹੈ ਹੀ ਉਹ 'ਜਿਹੜਾ ਸਿਰ ਜਾਏ ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਜਾਏ' ਵਾਲੇ ਅਖਾਣ ਤੇ ਪੂਰਾ ਘਟੇ । (ਸੰ)

ਸਿਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੁੰਡਾ ਤੇ ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਲੁੰਡਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਾ ਮੰਨੇ ਤੇ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋ :— ਜਦੋਂ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਇਹਦੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਮਰ ਗਿਆ ਏ, ਇਹਨੂੰ ਕੋਈ ਪੁੱਛਣ ਗਿੱਛਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਅਖੇ 'ਸਿਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੁੰਡਾ ਤੇ ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਲੁੰਡਾ ।' (ਹੀਰ ਸਿਆਲ ਨਾਟਕ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਸਿਰ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਮੌਤ ਸਹੇੜ ਲੈਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਛੜਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰ ਆਪੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗਾ, 'ਉਸਨੂੰ ਬਿਰਦ ਦੀ ਲਾਜ ਹੈ । ਪਰ ਮੈਂ ਤੁਣ ਹਠ ਪੱਕਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ । 'ਸਿਰ ਦੇਣਾ ਹੈ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ।'

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸਿਰ ਨ੍ਹਾਤੀ, ਧੋਤੀ, ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਤੇ ਲੈਣ ਕੋਈ ਨਾ ਆਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਖੂਬ ਬਣ ਠਣ ਬੈਠੇ, ਪਰ ਜਾ ਨਾ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੇ ਨੀ ਤੇਰੇ ਪੇਕੇ ਵੀ ! 'ਸਿਰ ਨ੍ਹਾਤੀ ਧੋਤੀ, ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਤੇ ਲੈਣ ਨਾ ਕੋਈ ਆਇਆ' ਵਿਆਹ ਕੇ ਕਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਤ ਪੁਛੀ ? (ਸੰਗੂ)

ਸਿਰ ਪਈ ਤੇ ਆਵੇ ਕੰਮ, ਓਹੋ ਮਿਤ੍ਰ ਹੈ ਨਿਸ਼ੰਗ ।

ਭਾਵ :— ਮਿੱਤਰ ਓਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਬਿਪਤਾ ਵੇਲੇ ਮਦਦ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰਾਂ ? 'ਸਿਰ ਪਈ ਤੇ ਆਵੇ ਕੰਮ, ਓਹੋ ਮਿੱਤਰ ਹੈ ਨਿਸ਼ੰਗ' । ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਜਿਹੜੇ ਕਾਮੇ ਕਰਦੇ ਹਨ ਓਹੀ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਹਨ । (ਸੰਗੂ)

ਸਿਰ ਮੁਨਾ ਕੇ ਭਦਰਾਂ ਪੁਛਣੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚੋਂ ਨੁਕਸਾਨ ਪਾਉਣ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਕੰਮ ਦੇ ਲਾਭ ਦੀ ਪੁੱਛ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ ਜੀ ! ਧੰਨ ਹੋ ਤੁਸੀਂ, ਜਿਹੜੇ 'ਸਿਰ ਮੁਨਾ ਕੇ ਭਦਰਾਂ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ।' ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲਈ, ਦਿਵਾਲਾ ਕਢ ਕੇ ਹੁਣ ਦਲੀਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ । (ਸੰਗੂ)

ਸਿਰ ਮੁਨਾਂਦਿਆਂ ਈ ਗਜ਼ੇ ਪਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਮੁਸੀਬਤ ਆ ਬਣੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ਦੋਸਤ ! ਅਜੇ ਹਫ਼ਤਾ ਕੁ ਹੀ ਹੋਈਆ ਹੈ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਇਆਂ, ਦੱਸ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਘਾਟਾ ਪੈ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ । ਅਗੋਂ ਦੇਖੀਏ ਹੁਣ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਸਿਰ ਮੁਨਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਗਜ਼ੇ ਪਏ । (ਸੰਗ੍)

ਸਿਰ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ, ਪੈਰ ਵੱਡੇ ਗਵਾਰਾਂ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਦੇ ਪੈਰ ਵੱਡੇ ਹੋਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਠੀਕ ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ,'ਸਿਰ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ, ਪੈਰ ਵੱਡੇ ਗਵਾਰਾਂ ਦੇ' । ਇਸ ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਜੁਤੀ ਮੇਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਧੰਧੈ ਆਪੇ ਲਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਤੇ ਹਰੀ ਆਪ ਹੀ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਨਿ ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਮਹੇਸੁ ਉਪਾਏ,
ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਧੰਧੈ ਆਪੇ ਲਾਏ ।
ਜਿਸੁ ਭਾਵੈ ਤਿਸੁ ਆਪੇ ਮੇਲੈ,
ਜਿਨਿ ਗੁਰਮੁਖਿ ਏਕੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹੇ ਠਾਕੁਰੁ ਕਾਹੇ ਮਨ ਭਉ ਕਰਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਹਰ ਇਕ ਜੀਵ ਨੂੰ ਰਿਜ਼ਕ ਪੁਚਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮਨ ਵਿਚ ਡਰ ਕਿਸ ਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਨਨਿ ਪਿਤਾ ਲੋਕ ਸੁਤ ਬਨਿਤਾ,
ਕੋਇ ਨ ਕਿਸ ਕੀ ਧਰਿਆ ।
'ਸਿਰਿ ਸਿਰਿ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹੈ ਠਾਕੁਰੁ
ਕਾਹੇ ਮਨ ਭਉ ਕਰਿਆ ।'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੂਜਰੀ)

ਸਿਰੋਂ ਗੰਜੀ ਤੇ ਕੰਘੀਆਂ ਦਾ ਜੋੜਾ ।

ਵੇਖੋ : 'ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ ।'

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਹੋਵੇ ਕੁਝ ਨਾ, ਤੇ ਨਖ਼ਰਾ ਮੁਫ਼ਤ ਦਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਪੱਲੇ । ਟੌਂ ਟੌਂ ਬਹੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । 'ਸਿਰੋਂ ਗੰਜੀ ਤੇ ਕੰਘੀਆਂ ਦਾ ਜੋੜਾ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਸਿਰੋਂ ਪੈਰੋਂ ਨੰਗੇ ਹਾਂ, ਜਹਾਨ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਦਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਿਆਮ (ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੱਸ ਕੇ) ਆਖੇ 'ਸਿਰੋਂ ਪੈਰੋਂ ਨੰਗੇ ਹਾਂ, ਜਹਾਨ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ' । ਬਾਊ ਜੀ ! ਡੰਗ ਦੀ ਡੰਗ ਰੋਟੀ ਤਾਂ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਸੀਂ ਕਿਧਰੋਂ ਦੇ ਹੋ ਗਏ । ਇਹ ਸਭ ਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਜਟਾਂ ਨੂੰ ਵਡਿਆਉਣ ਲਈ ਗੱਲਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਸਿਲੇਹਾਰ ਨੂੰ ਸਿਲੇਹਾਰ ਨਹੀਂ ਭਾਉਂਦੀ

ਵੇਖੋ : 'ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਕੁੱਤਾ ਵੈਰੀ ।'

ਭਾਵ :— (ਸਿਲੇਹਾਰ—ਵਾਢੀਆਂ ਪਿਛੋਂ ਸਿੱਟੇ ਚੁਗਣ ਵਾਲੀ) ਜਦ ਇਕੋ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਗੋਂਦਾ ਗੁੰਦਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮੋ—ਨੀ ਗੰਗੋ, ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਏ, 'ਸਿਲੇਹਾਰ ਨੂੰ ਸਿਲੇਹਾਰ ਨਹੀਂ ਭਾਉਂਦੀ' । ਕੰਮ ਜੋ ਇਕੋ ਹੋਇਆ, ਵੈਰ ਭਾਵਨਾ ਤਾਂ ਹੋਣੀ ਹੀ ਹੋਈ । (ਸੰਗ੍)

ਸੀਸਿ ਨਿਵਾਇਐ ਕਿਆ ਥੀਐ ਜਾਂ ਰਿਦੈ ਕੁਸੁਧੇ ਜਾਹਿ ।

ਭਾਵ :— ਸਿਰ ਨਿਵਾਇਆਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜਦ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਮੈਲ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ : —

ਅਪਰਾਧੀ ਦੂਣਾ ਨਿਵੈ ਜੋ ਹੰਤਾ ਮਿਰਗਾਹਿ ।
'ਸੀਸਿ ਨਿਵਾਇਐ ਕਿਆ ਥੀਐ ਜਾ ਰਿਦੈ ਕੁਸੁਧੇ ਜਾਹਿ'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੀਸ ਜਾਏ ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਜਾਏ ।

ਵੇਖੋ : ਸਿਰ ਜਾਏ ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਜਾਏ ।

ਜਦ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿੱਚ ਬੱਧਾ ਕੋਈ ਸਿਰ ਦੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਆਪਣਾ ਹੱਠ ਨਾ ਛਡੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੀਰ ਹਕੀਕਤ ਨੇ ਸਿਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਛਡਿਆ ।
(ਬੰਬੀਹਾ ਬੋਲ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਸ਼ੀਂਹ, ਸੱਪ, ਫਕੀਰ ਦਾ ਦੇਸ ਕੇਹਾ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਰਮਤੇ (ਫ਼ਕੀਰ ਜਾਂ ਅਨਾਥ) ਪਾਸੋਂ ਉਸਦਾ ਵਤਨ ਪੁਛੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਰਾਂਝੇ ਆਖਿਆ ਖਿਆਲ ਨਾ ਪਵੋ ਮੇਰੇ,
ਸ਼ੀਂਹ ਸੱਪ, ਫ਼ਕੀਰ ਦਾ ਦੇਸ ਕੇਹਾ ?'
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਸੀਖ ਨ ਦੀਜੈ ਬਾਂਦਰਾਂ ਜੋ ਬਿਹੇ ਕਾ ਘਰ ਖਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ । ਉਹ ਉਲਟਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇਗਾ । ਇਸ ਅਖਾਣ ਬਾਬੇ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ ਕਿ ਬਾਂਦਰ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਵੇਖਕੇ ਬਿਜੜੇ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹੇ ਮਨੁੱਖ ਸੂਰਤ ਜੰਤੂ, ਦੋ ਦੋ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਵਾਲੇ, ਜੇ ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਘਰ ਬਣਾ ਛਡਦਾ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ । ਬਾਂਦਰ ਨੇ ਉਸਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਦਰ ਨਾ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਘਰ ਹੀ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੀਰੂ ਮਲ ਬੜਾ ਮਿਹਨਤੀ ਕਿਸਾਨ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਨੀਰੂ ਬਹੁਤ ਸੁਸਤ ਸੀ । ਨੀਰੂ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਅਨਾਜ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਧੀਰੂ ਮਲ ਕੋਲ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਗਿਆ । ਧੀਰੂ ਮਲ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਮਝਾਇਆ ਪਰ ਉਹ ਸਮਝਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਲਟਾ ਗੁਸੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਧੀਰੂ ਦੇ ਬੋਹਲ ਨੂੰ ਅਗ ਲਗਾ ਕੇ ਸਵਾਹ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਧੀਰੂ ਨੂੰ ਝੁਰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਪੀਰੂ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਸੀਖ ਨ ਦੀਜੈ ਬਾਂਦਰਾਂ ਜੋ ਬਿਹੇ ਕਾ ਘਰ ਖਾਏ" (ਸੰ:)

ਸੀਨੇ ਬਸੀਨੇ ਰਖਣ, ਸਵਾਦ ਚਖਣ ।

ਭਾਵ :— ਭੇਦ ਨੂੰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰਖਣ ਦਾ ਹੀ ਸੁਆਦ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਲੇ ਓਹੀ ਜਿਹੜੇ 'ਸੀਨੇ ਬਸੀਨੇ ਰਖਣ, ਸੁਆਦ ਚਖਣ,' ਬੜ ਬੜ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹਥ ਆਉਂਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਆਦਾਂ ਪੱਟੀ ਸਰਹਿੰਦ, ਬੱਸੀ ਦੇ ਹੋ ਗਏ ਕੋਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਘਰ ਦਾ ਬੰਦਾ ਜੀਭ ਦੇ ਸੁਆਦ ਦਾ ਪਟਿਆ, ਹਟਵਾਣੀਏ ਤੋਂ ਘਰ ਦੀ ਵਸਤ ਦੇਕੇ, ਚੀਜ਼ਾਂ ਖਾਣ ਲਗ ਪਵੇ ਤਦ ਘਰ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰਾ ਕੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਘਰ ਵੇਖੀ, ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੱਟੀ ਜਾ ਸੁੱਟੀ ਤੇ ਮੂੰਹ ਦਾ ਸੁਆਦ ਰਖ ਲਿਆ । ਇਉਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅਜ ਵੀ ਉਜੜੇ ਤੇ ਕਲ ਵੀ ਉਜੜੇ, 'ਸੁਆਦਾਂ ਪੱਟੀ ਸਰਹਿੰਦ, ਬਸੀ ਦੇ ਹੋ ਗਏ ਕੋਲੇ' । ਸੋਈ ਹਾਲ ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਡਾ ਹੋਣਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਹਣਾ ਤਕ ਕੇ ਭੁੱਲੀ, ਚੌਥਾ ਲੰਘਣ ਚੁੱਲ੍ਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਖੱਟੂ ਪਤੀ ਕੁਝ ਕਮਾਈ ਨਾ ਲਿਆਵੇ ਤੇ ਘਰ ਖਾਣ ਪੀਣ

ਦੀ ਤੰਗੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੀ ਦੁਖ ਦਸਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ। 'ਸੁਹਣਾ ਤੁੱਕ ਕੇ ਭੁਲੀ। ਚੋਬਾ ਲੰਘਣ ਚੁਲ੍ਹੀ।' ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਵੇਖ ਕੇ ਜਾਤਾ, ਕੁਝ ਅੰਦਰ ਵੀ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਮੋਰੇ ਸਾਹੁਰੇ ਪੋਲੇ ਹੀ ਸਨ। (ਸੰਗ੍)

ਸੁਕੀ ਸਿਉਂ, ਹਰੀ ਹੋ ਰਹੇਗੀ।

ਭਾਵ :—ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਾੜਾ ਵੀ ਤਕੜਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਨਕ ਚੰਦ—ਭਾਈ ਜੀ! ਹਿੰਮਤ ਕਰੋ, 'ਸੁਕੀ ਸਿਉਂ ਹਰੀ ਹੋ ਰਹੇਗੀ' ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਉਦਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਜਾਉਗੇ। (ਸੰਗ੍)

ਸੁਕੇ ਉਤੇ ਮਿਲ ਮਾਹੀਆ।

ਭਾਵ :— ਹਥ ਪਲੇ ਪੈਸਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਸਾਂ ਬੜੀਆਂ ਹੋਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਪਾਸ ਪੈਸਾ ਤੇ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤੇ ਆਸਾਂ ਇਹ ਰਖੀ ਬੈਠਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਵਲੈਤ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਭੇਜੇਗਾ। ਇਹ ਤੇ ਉਹ ਗਲ ਹੋਈ ਕਿ 'ਸੁਕੇ ਉਤੇ ਮਿਲ ਮਾਹੀਆ।' (ਸੰਗ੍)

ਸੁਕੇ ਢਿੰਗਰੂੰ ਆਂਡੇ ਲਹਾਵੇ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੰਮੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਕਦੀ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਜਾਂ, ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਚੰਗੇ ਫਲ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਏਸ ਵਣਜ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਹੀ ਘਾਟਾ ਜੇ। ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ 'ਸੁਕੇ ਢਿੰਗਰੂੰ ਆਂਡੇ ਲਹਾਵੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਲੋੜਦੇ ਹੋ। ਭੁਲਿਓ, ਕਦੀ ਚਿੜੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਦੁੱਧ ਦਿੱਤਾ ਹੈ?

(ਸੰਗ੍)

ਸੁਖ ਮਹਿ ਆਨਿ ਬਹੁਤੁ ਮਿਲਿ ਬੈਠਤ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਖ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਾਥ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੁਖ ਮਹਿ ਆਨਿ ਬਹੁਤੁ ਮਿਲਿ ਬੈਠਤ,
ਨਹਿਤ ਚਹੁ ਦਿਸਿ ਫੇਰੈ ॥
ਬਿਪਤਿ ਪਰੀ ਸਭ ਹੀ ਸੰਗੁ ਛਾਡਿਤ
ਕਉ ਨ ਆਵਤ ਨੇਰੈ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਰਠ ਰਾਗ)

ਸੁਖ ਮਾਂਗਤ ਦੁਖੁ ਆਗੈ ਆਵੈ ॥

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਸੁਖ ਦੇ ਮੰਗਿਆਂ ਸਗੋਂ ਦੁਖ ਮਿਲੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਵੇਲੇ ਮਨ ਨੂੰ ਮੋੜਨਾ ਹੈ, ਸੋ ਬੜਾ ਔਖਾ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਫਲ ਬੜਾ ਮਿੱਠਾ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਸੁਆਦ ਦੇ ਮਾਰੇ ਮਨ ਦੇ ਮਗਰ ਲਗਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਪਲ ਭਰ ਦਾ ਅਨੰਦ ਦੇ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਸ਼ਟਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਵੇਗਾ। 'ਸੁਖੁ ਮਾਂਗਤ ਦੁਖੁ ਆਗੈ ਆਵੈ। ਸੋ ਸੁਖੁ ਹਮਹੁਨ ਮਾਂਗਿਆ ਭਾਵੈ।"

(ਬਿਸ਼ੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੁਖੀ ਸੋਣ ਸ਼ੇਖ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਟੂ ਨਾ ਮੇਖ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਧਨੀ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਗਰੀਬ ਆਦਮੀ ਸੁਖੀ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਅਮੀਰਾਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਗ਼ਰੀਬ ਕਈ ਗੁਣਾ ਸੁਖੀ ਨੇ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਵੇਖੋ ਹਸਦੇ ਹਸਦੇ, ਰਜੇ ਪੁਜੇ। ਠੀਕ ਹੈ, 'ਸੁਖੀ ਸੌਣ ਸ਼ੇਖ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਟੂ ਨਾ ਮੇਖ।' ਮਾੜੇ ਲਈ ਤਾਂ ਇੱਕ ਰੋਲਾ ਮੁੱਕਾ ਤੇ ਦੂਜਾ ਢੁੱਕਾ। (ਸੰਗ੍)

ਸੁਖੀਏ ਕਉ ਪੋਖੈ ਸਭ ਸੁਖੀਆ, ਰੋਗੀ ਕੈ ਭਾਣੈ ਸਭ ਰੋਗੀ ॥

ਭਾਵ :—ਸੁਖੀਏ ਨੂੰ ਸਭ ਸੁਖੀ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਤੇ ਰੋਗੀ ਨੂੰ ਸਭ ਰੋਗੀ ਹੀ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ, ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਸਭ ਚੰਗਾ ਤੇ ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਸਭ ਮੰਦਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੁਖੀਏ ਕਉ ਪੋਥੈ ਸਭ ਸੁਖੀਆ,
ਰੋਗੀ ਕੈ ਭਾਣੈ ਸਭ ਰੋਗੀ ।।
ਕਰਣ ਕਰਾਵਨਹਾਰ ਸੁਆਮੀ,
ਆਪਨ ਹਥਿ ਸੰਜੋਗੀ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਰਠ ਰਾਗ)

ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪੂਲਾ ਨਹੀਂ, ਦੁਖਾਂ ਦੇ ਖਲਵਾੜ ।

ਭਾਵ :— ਜੀਵਨ ਜਦ ਦੁਖਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਸੁੱਖ ਇੱਕ ਪਲ ਦਾ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਵਾਵੇਲਾ ਕੀ ਕਰਨਾ ਏ, ਜਿੰਦ ਸਾੜੇ ਜੋ ਸਾੜੇ,
ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪੂਲਾ ਨਹੀਂ, ਦੁਖਾਂ ਦੇ ਖਲਵਾੜੇ ।
(ਕਾਫ਼ੀਆਂ—ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਸੁਘੜ ਨਾਲ ਭੀਖ ਮੰਗ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤੇ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਰਾਜ ਮਾਣਿਆ ਮੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਅਕਲਮੰਦ ਨਾਲ ਮੰਗ ਖਾਣਾ ਚੰਗਾ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਰਾਜ ਕਰਨਾ ਮਾੜਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ, 'ਸੁਘੜ ਨਾਲ ਭੀਖ ਮੰਗ ਲਈ ਚੰਗੀ, ਤੇ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਰਾਜ ਮਾਣਿਆ ਮੰਦਾ' । ਸਿਆਣਾ ਵੈਰੀ ਮੂਰਖ ਮਿਤ੍ਰ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ' ਨਹੀਂ ਭਿਆਲੀ ਪਾਣੀ ਇਸ ਪਾਚੜ, ਕੁੰਢ, ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਚਿ ਹੋਵੈ ਤਾਂ ਸਚੁ ਪਾਈਐ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਚ ਤਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਦਿਲ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਹੋਵੇ । ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਨੀਅਤ ਸਾਫ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਰੱਬ ਮਿਲੇਗਾ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਸਚੁ ਧਿਆਈਐ ।।
ਸੁਚਿ ਹੋਵੈ ਤਾਂ ਸਚੁ ਪਾਈਐ ।।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੁਚੇ ਮੋਤੀ ਨੂੰ ਮੁਲੰਮੇ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ।

ਭਾਵ :— ਸੁੰਦਰੀ ਨੂੰ ਸੁਹਣੇ ਕਪੜਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । ਜਾਂ ਸੱਚੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਲਾਗ ਲਪੇੜ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾੜ੍ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਹੁਸਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਨਿਖਾਰ ਰਹੀ—ਕਿੰਨੀ ਸੋਹਣੀ ਲਗੇ, ਜੇ ਕਦੀ ਸਾਦੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਿਚ ਹੋਵੇ । 'ਸੁੱਚੇ ਮੋਤੀ ਨੂੰ ਭਲਾ ਮੁਲੰਮੇ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ।'
(ਗੰਜਾ ਜਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੁਣਿ ਗਲਾ ਅਕਾਸਿ ਕੀ, ਕੀਟਾ ਆਈ ਰੀਸ ।

ਭਾਵ :— (ਰਬ ਦੀਆਂ) ਉਚੀਆਂ ਗਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਨੀਵੇਂ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਜੀਵ ਨੂੰ ਭੀ, ਰਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਚਾਅ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅਖਾਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਨੀਵਾਂ ਵਡੇ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੁਣਿ ਗਲਾ ਆਕਾਸ ਕੀ ਕੀਟਾ ਆਈ ਰੀਸ ।।
ਨਾਨਕ ਨਦਰੀ ਪਾਈਐ ਕੂੜੀ ਕੂੜੈ ਠੀਸ" ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਜਪੁਜੀ)

ਸੁਤੜੇ ਅਸੰਖ ਮਾਇਆ ਝੂਠੀ ਕਾਰਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਬੇਅੰਤ ਜੀਵ ਝੂਠੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ ਨੀਂਦਰ ਵਿਚ ਸੁਤੇ ਪਏ ਹਨ । ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਨਿੰਦਣ ਸਮੇਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੁਤੜੇ ਅਸੰਖ ਮਾਇਆ ਝੂਠੀ ਕਾਰਣੇ ।।
ਨਾਨਕ ਸੇ ਜਾਗੰਨਿ, ਜਿ ਰਸਨਾ ਨਾਮ ਉਚਾਰਣੇ ।।'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਮਹਲਾ ੫)

ਸੁਤੜੇ ਸੁਖੀ ਸਵੰਨਿ ਜੋ ਰਤੇ ਸਹ ਆਪਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਸੁਖੀ ਓਹੀ ਸੌਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਰਬ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਧੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਖਚਤ ਹੋਏ ਜੀਵ ਨਹੀਂ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੁਤੜੇ ਸੁਖੀ ਸਵੰਨਿ ਜੋ ਰਤੇ ਸਹ ਆਪਣੈ ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਛੋਹਾ ਧਨੀ ਸਉ ਅਠੇ ਪਹਰ ਲਵੰਨਿ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਮ: ੫)

ਸੁੱਤਾ ਮੋਇਆ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ।

ਭਾਵ :— ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਬੰਦਾ ਮੋਏ ਵਾਂਗ ਬੇਖ਼ਬਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ, ਚੋਰ ਜੇ ਆਏ ਤਾਂ ਤੂੰ ਕਿਥੇ ਸੀ ?

ਭਾਈ—ਕਾਕਾ ! 'ਸੁੱਤਾ ਮੋਇਆ ਇਕ ਬਰਾਬਰ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।' ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਸੁਤੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਉੱਕਾ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਤਿਆਂ ਦੇ ਕੱਟੇ, ਜਾਗਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਟੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਅਵੇਸਲੇ ਰਹਿਣ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਣ, ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸਚ ਜੂ ਆਖਿਆ ਹੈ, ਪਈ 'ਸੁਤਿਆਂ ਦੇ ਕੱਟੇ ਤੇ ਜਾਗਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਟੀਆਂ' । ਤੂੰ ਆਪ ਲਾਪਰਵਾਹ ਜੂ ਰਿਹਾ, ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੜ੍ਹਦਾ । (ਸੰ)

ਸੁੱਤੀ ਨੇ ਕਤਿਆ ਹੀ ਸਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵਿਹਲਾ ਪੁਰਸ਼ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਕੰਮ ਅਰੰਭ ਕਰ ਲਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਛੇ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਧੰਧਾ ਗਲ ਪਾ ਲਿਆ ਜੇ, ਤਦ ਉਹ ਉਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਖੀ—ਨੀ ਕਰਤਾਰੋ ! ਇਹ ਨਵਾਂ ਅਡੰਬਰ ਕੀ ਰਚ ਬੈਠੀ ਏਂ । ਤੈਨੂੰ ਕੰਮ ਨਾਲ ਕੀ ?

ਕਰਤਾਰੋ—ਵਿਹਲੀ ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਅਕ ਗਈ ਹਾਂ । ਕੁਝ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀ ਕਰ ਆਇਆ, ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਚਲੋ, 'ਸੁਤੀ ਨੇ ਕਤਿਆ ਹੀ ਸਹੀ' । ਕੁਝ ਤਾਂ ਕਰੀਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁਤੁ ਅਪਰਾਧ ਕਰਤ ਹੈ ਜੇਤੇ । ਜਨਨੀ ਚੀਤਿ ਨਾ ਰਾਖਿਸ ਤੇਤੇ ॥

ਭਾਵ :— ਪੁੱਤਰ ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮਾਤਾ (ਜਨਨੀ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਪਰਾਧਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀ । ਕਿਸੇ ਵਡਿਕੇ ਤੋਂ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੁਤੁ ਅਪਰਾਧ ਕਰਤ ਹੈ ਜੇਤੇ ॥
ਜਨਨੀ ਚੀਤਿ ਨਾ ਰਾਖਸਿ ਤੇਤੇ" ॥
ਰਾਮਈਆ ਹਉ ਬਾਰਿਕੁ ਤੇਰਾ ॥
ਕਾਹੇ ਨ ਖੰਡਸਿ ਅਵਗੁਣ ਮੇਰਾ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਿਆ, ਨਾ ਮੁੰਡਾ ਰਾਜੀ, ਨਾ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਮਾਂ । ਜਾਂ ਸੁਤੇ ਪਏ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਿਆਂ, ਮਾਂ ਪਿਓ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੁਪਤ ਮਦਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਕੰਮ ਤੋਂ ਵਰਜਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ ! ਗੁਪਤੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? 'ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਿਆ, ਨਾ ਮੁੰਡਾ ਰਾਜੀ ਨਾ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਮਾਂ' । ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲਗੇ, ਤਦ ਲੋਕੀ ਤੁਸਾਡਾ ਅਹਿਸਾਨ ਕਿਵੇਂ ਮੰਨਣ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁੱਤੇ ਬਾਲ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤੇ ਕੋਈ ਅਹਿਸਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਤੇ ਇੰਨਾ ਖਰਚ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਇਹ ਹੈ 'ਸੁਤੇ ਬਾਲ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੁੰਮਣ' ਵਾਲੀ ਗਲ । ਕਿਉਂ ਜੋ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੁੱਥਣ ਤੇ ਨਾਲਾ ਬੀਬੀ ਦੇ ਕਪੜੇ ਆਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਜ-ਵਿਆਹੀ ਵਹੁਟੀ ਲਈ ਸਹੁਰੇ ਘਰੋਂ ਮਾਮੂਲੀ ਜੇਹੇ ਕਪੜੇ ਆਉਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੱਡੀ ਬਣੀ ਫਿਰਦੀ ਏ ਲੜਾਕੇ, 'ਸੁਥਣ ਤੇ ਨਾਲਾ ਬੀਬੀ ਦੇ ਕਪੜੇ ਆਏ ।' ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ, ਵਿਚੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਓ ? (ਸੰਗ੍)

ਸੁਨਿਆਰਾ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਤੇ ਰਿਉੜੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਨਹੀਂ । ਜਾਂ ਸੁਨਿਆਰ ਹੋਵੇ ਪਾਰ ਤੇ ਗੰਢ ਸੰਭਾਲੀਏ ਉਤਾਰ । ਜਾਂ ਸੁਨਿਆਰਾ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਸੋਨਾ ਟੁਕ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਸੁਨਿਆਰਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਜਾਵੇ ਤਦ ਅਜੇਹੇ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਸੁਨਿਆਰੇ ਦਾ ਸੁਮਪੂਣਾ ਦਸਣ ਲਈ ਵੀ ਪਹਿਲੀ ਅਖਾਉਤ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਬਰ ਕਰ ਭੈਣ । ਐਵੇਂ ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਨਾ ਦੁਖਾ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਆਖਿਆ ਹੈ, 'ਸੁਨਿਆਰਾ ਹੋਵੇ ਪਾਰ, ਤੇ ਗੰਢ ਸੰਭਾਲੀਏ ਉਤਾਰ' ਇਹ ਤਾਂ ਮਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਧੋਖਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ । ਤੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਧੋਖਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੇ ਲਾਰੇ, ਵਿਆਹੇ ਵੀ ਕੰਵਾਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਲਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਖੇ ਤੇ ਕਦੀ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਦਰਜ਼ੀ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸੁਨਿਆਰੇ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਲਾਰੇ ਲਾਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਬਦਨਾਮ ਹਨ । ਸੁਨਿਆਰਿਆਂ ਬਾਬਤ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੇ ਲਾਰੇ, ਵਿਆਹੇ ਵੀ ਕੰਵਾਰੇ ।' (ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੁਪਨੇ ਆਇਆ ਭਾਵੇ ਨਾ, ਤੇ ਕੁੱਛੜ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਹ ਅਗੇ ਹੋ ਹੋ ਬਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਜੇ ਕਿ 'ਸੁਪਨੇ ਆਇਆ ਭਾਵੇ ਨਾ ਤੇ ਕੁਛੱਡ ਬਹੇ ਨਿਲੱਜ' । ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਜੀ ਵੀ ਓਹਦੇ ਨਾਲ ਗਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਅਗੇ ਹੋ ਹੋ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ੁਭ ਅਮਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਦੋਵੇਂ ਰੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਨੇਕ ਜੀਵਨ ਬਿਨਾਂ ਦੋਵੇਂ (ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ) ਦੁਖੀ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੁਛਣ ਖੋਲ੍ਹ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਹਿੰਦੂ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨੋਈ ।
ਬਾਬਾ ਆਖੇ ਹਾਜੀਆਂ ਸ਼ੁਭ ਅਮਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਦੋਵੇਂ ਰੋਈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸੁਰਮਾ ਪਾਇਆ ਜੋਤ ਨੂੰ ਤੇ ਖ਼ਲਕਤ ਮਰ ਗਈ ਸੋਚ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੁੱਢੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਸੁਰਮਾ ਜਾਂ ਚੰਗਾ ਕਪੜਾ ਪਾਵੇ ਤਦ ਅ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਅੱਜ ਤਾਂ ਬੁਢੀ ਖੂਬ ਚਮਕੀ ਜੇ । 'ਸੁਰਮਾ ਪਾਇਆ ਜੋਤ ਨੂੰ ਤੇ ਖਲਕਤ ਮਰ ਗਈ ਸੋਚ ਨੂੰ' । ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਕਰ ਵਿਖਾਏਗੀ । (ਸੰਗ੍)

ਸੁਰਮਾ ਪਾਣਾ ਸੁਖਾਲਾ ਏ ਪਰ ਮਟਕਾਉਣਾ ਔਖਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਭੇਸ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਸੌਖਾ ਹੈ ਪਰ ਤੋੜ ਨਿਬਾਹੁਣਾ ਔਖਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਹੁਟੀ ਥਣ ਤਾਂ ਗਈ ਏਂ, ਪਰ ਜੇ ਵਹੁਟੀ ਦਾ ਪਾਰਟ ਖੇਡਣ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਈਓਂ ਤਾਂ ਮੈਨਾਂਗਾ। ਕੀਕਣ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਅਖੇ 'ਸੁਰਮਾ ਪਾਣਾ ਸੁਖਾਲਾ ਏ, ਪਰ ਮਟਕਾਣਾ ਔਖਾ ਏ'

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ —ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੁਲਤਾਨ ਖ਼ਾਨ ਕਰੇ ਖਿਨ ਕੀਰੇ।

ਭਾਵ :— ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਛਿਨ ਵਿਚ ਕੰਗਾਲ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਕੋਈ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਭੈ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਰਮਾਵੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੁਲਤਾਨ ਖਾਨ ਕਰੇ ਖਿਨ ਕੀਰੇ ॥
ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜਿ ਕਰੇ ਪ੍ਰਭ ਮੀਰੇ' ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਸੋਹਲੇ)

ਸੂਈ ਦੇ ਨੱਕੇ ਵਿਚੋਂ ਊਠਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਲੰਘ ਵੇਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਮੀਰ ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵੜ ਸਕਦਾ। (ਬਾਈਬਲ ਵਿਚੋਂ)

ਭਾਵ :— ਵਾਧੂ ਅਮੀਰੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਗਲ ਸੱਚੀ ਹੈ ਕਿ 'ਸੂਈ ਦੇ ਨੱਕੇ ਵਿਚੋਂ ਊਠਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਲੰਘ ਵੇਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਮੀਰ ਬਹਿਸ਼ਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵੜ ਸਕਦਾ'। ਧੰਨ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਕੀ ਤੇ ਰੱਬੀ ਰਾਹ ਵਲ ਤੁਰਨਾ ਕੀ ? ਇਹ ਅਨਜੋੜ ਗਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੂਏ ਖੋਤੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਘੁਮਿਆਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਵੇਖ ਕੋਈ ਹੋਰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਦੁਖ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ ਜੀ ਵਾਹ ! ਤੁਹਾਡਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ : ਪਈ 'ਸੂਏ ਖੋਤੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਘੁਮਿਆਰ'। ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਬੰਤਾ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਐਵੇਂ ਰੋਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੂਚੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ ਜਿਨ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਸੋਇ।

ਭਾਵ :— ਪਵਿੱਤਰ ਓਹੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹਰੀ ਵਸ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੂਚੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਬਹਨਿ ਜਿ ਪਿੰਡਾ ਧੋਇ ॥
ਸੂਚੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ ਜਿਨ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਸੋਇ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੂਮਹਿ ਧਨੁ ਰਾਖਨ ਕਉ ਦੀਆ, ਮੁਗਧੁ ਕਹੈ ਧਨੁ ਮੇਰਾ।

ਭਾਵ :— ਸੂਮ ਨੂੰ ਧਨ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕੇਵਲ ਅਮਾਨਤ ਰਖਣ ਲਈ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਮਾਲਕ ਬਣ ਬੈਠਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੂਮਹਿ ਧਨੁ ਰਾਖਨ ਕਉ ਦੀਆ
ਮੁਗਧੁ ਕਹੈ ਧਨੁ ਮੇਰਾ ॥
ਜਮ ਕਾ ਡੰਡੁ ਮੂੰਡ ਮਹਿ ਲਾਗੈ
ਖਿਨ ਮਹਿ ਕਰੈ ਨਿਬੇਰਾ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਕਬੀਰ)

ਸੂਮਾਂ ਦੀ ਖਟੀ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਗਏ (ਜਾਣ) ਗਵਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਜੂਸ ਦਾ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਧਨ ਅਚਨਚੇਤ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਰਨ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ, ਸਾਰਾ ਧਨ ਪੁੱਤਾਂ ਨੇ ਉਜਾੜ ਦਿਤਾ। 'ਸੂਮਾਂ ਦੀ ਖੱਟੀ ਨੂੰ ਕੁਤਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਗੰਵਾਣਾ ਸੀ'।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੂਰਜ ਖੇਤੀ ਪਾਲ ਹੈ, ਚੰਨ ਬਣਾਵੇ ਰਸ, ਜੇ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਖੇਤੀ ਹੋਵੇ ਭਸ।

ਭਾਵ :— ਖੇਤੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਸੂਰਜ

ਅਤੇ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਕਿਰਤ ਸਬੰਧੀ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖਾਉਤ ਤੋਂ' ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ।

ਸੂਰਜ ਜੋਤਿ ਨ ਲੁਕੈ ਲੁਕਾਈ।

ਭਾਵ :— ਪ੍ਰਗਟ ਜਾਂ ਉੱਘੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਛੁਪਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੰਖ ਸਮੰਦਹੁ ਸਖਣਾ ਰੋਵੈ ਧਾਹਾਂ ਮਾਰ ਸੁਣਾਈ।
ਘੁਘੂ ਸੁਝ ਨ ਸੁਝਈ ਸੂਰਜ ਜੋਤਿ ਨ ਲੁਕੈ ਲੁਕਾਈ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਸੂਰਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਟਟਿਹਣਾ (ਦੀਵਾ)

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਲੇ ਗੁਣ ਮਾਮੂਲੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਕਿਸੇ ਗੁਣਵਾਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਸਦਾ ਮਾਣ ਬਹੁਤਾ ਕਰੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਫ਼ਰਤ ਹੋਈ ਉਸਦੇ ਕਾਰਿਆਂ ਬਾਬਤ, ਤੇ ਈਰਖਾ ਹੋਈ ਉਸਦੇ ਸੁਹਪਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਕੇ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੈਂ ਜਿਹੜੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਉਤੇ ਮਾਣ ਕਰਿਆ ਕਰਦੀ ਸਾਂ, ਇੰਜ ਜਾਪਦੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ 'ਸੂਰਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਟਟਹਿਣਾ'।
(ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੂਰਤਿ ਦੇਖਿ ਨ ਭੂਲੁ ਗਵਾਰਾ।

ਭਾਵ :—ਹੇ ਮੂਰਖ! ਸੋਹਣੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਭੁਲ ਨਾ ਜਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੂਰਤਿ ਦੇਖਿ ਨ ਭੂਲੁ ਗਵਾਰਾ ॥
ਮਿਥਨ ਮੋਹਾਰਾ ਝੂਠੁ ਪਸਾਰਾ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਸੂਰੇ ਏਹਿ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਅਹੰਕਾਰਿ ਮਰਹਿ ਦੁਖੁ ਪਾਵਹਿ।

ਭਾਵ :— ਸੂਰਮੇ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ ਭੁੱਲਿਆ! ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਆਸਰੇ ਆਦਮੀ ਸੂਰਮਗਤੀ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ, ਕੁਰਬਾਨ ਭੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਿਰੇ ਹੰਕਾਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤੇ ਡਰ ਹਨ। (੧) ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵਡੇ ਹੰਕਾਰੀ ਨਾਲ ਟਕਰ ਸਮੇਂ ਹਾਰ ਜਾਵੇ (੨) ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਗੁਲਾਮੀ ਹੋਵੇਗਾ (੩) ਜੇ ਜਿਤ ਜਾਏ ਤਦ ਜ਼ਾਲਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ, 'ਸੂਰੇ ਏਹੁ ਨ ਆਖੀਅਹਿ ਅਹੰਕਾਰ ਮਰਹਿ ਦੁਖ ਪਾਵਹਿ।'
(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਬਾਂ ਦੀਆਂ ਕੌੜੀਆਂ ਗਿਟਕਾਂ ਖਵਾਉ ਤੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕਮਾਦ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖਾਂ ਤੇ ਮਾੜਿਆਂ ਨੂੰ ਡੰਡ ਦਵਾਉ ਤੇ ਭਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਾਬਾ ਜੀ! ਚਲੋ ਹੁਣ ਮਿਣ ਮਿਣ ਛਡੋ। 'ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਅੰਬਾਂ ਦੀਆਂ ਕੌੜੀਆਂ ਗਿਟਕਾਂ ਖਵਾਓ ਤੇ ਕਮਾਦ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿਓ', ਸੂਰ ਖਾਂਦੇ ਫਿੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਖੀਰ ਤੇ ਬੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਬਨਾਤ ਦੀਆਂ ਟੋਪੀਆਂ। ਜਾਂ ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਪੋਨੇ ਤੇ ਬੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਬਨਾਤਾਂ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਦੇਣੀ, ਜਿਹੜੀ ਉੱਕੀ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਨਾ ਆਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਨ੍ਹੀ ਮਚੀ ਹੋਈ ਏ ਏਥੇ ਤਾਂ, ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦੀ ਉੱਕੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ। 'ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਖੀਰ ਤੇ ਬੰਦਰਾਂ ਨੂੰ ਬਨਾਤ ਦੀਆਂ ਟੋਪੀਆਂ' ਵੰਡੀਂਦੀਆਂ ਨੇ ਤੇ ਸਾਊ ਦਰ ਦਰ ਦੇ ਧੱਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਚੋਰ, ਹਸਨ ਹਾਰਾ ਲੋਕ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਲੋਕ-ਲਾਜ ਦਾ ਭੈ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹਾਂ, ਇਹ ਕਰਤੂਤਾਂ ਛਡ ਦੇ। ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਚੋਰ ਤੇ ਹੱਸਣ ਹਾਰਾ ਲੋਕ।' ਪਿਛੋਂ ਕਿਸੇ ਤੇਰੀ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁਛਣੀ। ਸਾਰੇ ਹਾਸੀ ਹੀ ਕਰਨਗੇ। (ਸੰਗ੍)

ਸੂਲਾਂ ਜੰਮਦੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤਿਖੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੱਚਾ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ, ਨਿੱਕਾ ਜੇਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਹਨੇਰ ਦਾ ਬੇ-ਹਯਾ ਹੈ ਤੇ ਮੂੰਹ ਲਗ। ਵਡਾ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਇਹੋ ਕੁਝ ਕਰੇਗਾ। 'ਸੂਲਾਂ ਜੰਮਦੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤਿੱਖੇ'। ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਸੋਈ ਪੂਰੇ ਸਾਹ ਜਿਨੀ ਪੂਰਾ ਪਾਇਆ।

ਭਾਵ :— ਉਹ ਪੂਰੇ ਤਕੜੇ ਸ਼ਾਹ ਹਨ, ਜਿਨਾ ਨੇ ਪੂਰਾ ਹਰੀ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੋਈ ਪੂਰੇ ਸਾਹ ਜਿਨੀ ਪੂਰਾ ਪਾਇਆ ॥
ਅਠੀ ਵੇਪਰਵਾਹ ਰਹਨਿ ਇਕ ਤੈ ਰੰਗਿ ॥
ਦਰਸਨਿ ਰੂਪਿ ਅਥਾਹ ਵਿਰਲੇ ਪਾਈਅਹਿ" ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਸੋਈ ਭਲੇ, ਜਿਹੜੇ ਥਾਉਂ ਨਾ ਹਲੇ।

ਭਾਵ :— ਪਹਾੜ ਤਦ ਹੀ ਭਾਰੇ ਹਨ, ਜੇ ਚਲ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਆਦਰ ਵਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਸਿਆਣਾ ਹੈ ਜੀ, ਬਿਨਾ ਸੋ ਵਾਰੀ ਸਦੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਜਾਂਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸਚ ਹੈ, 'ਸੋਈ ਭਲੇ ਜਿਹੜੇ ਥਾਉਂ ਨਾ ਹਲੇ'। (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ੇਖੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਬਹੁਤੀ ਸਿਫ਼ਤ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੰਦਰਾ ! ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਮੀਆਂ ਮਿਠੂ ਨਾ ਬਣਿਆ ਕਰ। 'ਸ਼ੇਖੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨੀਵਾਂ ਜਿੱਤਦਾ ਹੈ, ਉਚੇਰਾ ਹਾਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਸੇਜ ਬਿਗਾਨੀ ਸੁੱਤਾ, ਹੋਇਆ ਖਰਾ ਵਿਗੁੱਤਾ।

ਭਾਵ :— ਪਰ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਗਮਨ ਕਰਨਾ ਬੜਾ ਭੈੜਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਲਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਅਗੋਂ ਲਈ ਤਾਂ ਹੋਸ਼ ਕਰੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਘਰੋਂ ਤੁਰਨ ਸਮੇਂ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਸਾਂ ਕਿ 'ਸੇਜ ਬਿਗਾਨੀ ਸੁੱਤਾ, ਹੋਇਆ ਖਰਾ ਵਿਗੁੱਤਾ' ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਅਜੇ ਵੀ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗਣੋਂ ਬਾਜ਼ ਆਓ ਤੇ ਜੋ ਮਨ ਆਖਦਾ ਸੋ ਕਰੋ। (ਸੰਗ੍)

ਸੇਰ ਖਾਂਦਾ ਪਾ ਖਾਵੇ, ਮਰੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਕੰਮੋਂ ਜਾਵੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਝਟ ਪਟ ਆਪਣੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਘਟਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਮਾੜਾ ਹੋਣ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ, ਮਰਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਥੋੜੇ ਨਾਲ ਪਰ 'ਸੇਰ ਖਾਂਦਾ ਪਾ ਖਾਵੇ, ਮਰੇ ਨਹੀਂ ਪਰ ਕੰਮੋਂ ਜਾਵੇ।' ਬੰਦਾ ਕੰਮ ਜੋਗ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਤਾਂ ਸਦਾ ਮਾਸ ਹੀ ਖਾਣਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਨਾ ਟਲੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਰਨਾਰਥੀ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਕੀ ? ਦਿਲ ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। 'ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਤਾਂ ਸਦਾ ਮਾਸ ਹੀ ਖਾਣਾ ਹੈ' ਤੇ ਰਬ ਖਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਂਦਾ ਵੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ੇਰ ਪੁੱਤ ਇਕੋ ਭਲਾ, ਸੌ ਗਿਦੜ ਕਿਸ ਕੰਮ।

ਭਾਵ :—ਸੰਤਾਨ (ਜਾਂ ਮਿਤਰ ਸੰਬੰਧੀ) ਥੋੜੀ ਪਰ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਨਿਕੰਮੇ ਨਿਆਣਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਹਛੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸ਼ੇਰ ਪੁਤ ਇਕੋ ਭਲਾ, ਸੋ ਗਿਦੜ ਕਿਸ ਕੰਮ' ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਕੋ ਤਕੜਾ ਸਾਥੀ ਸਭੇ ਕੰਮ ਸਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ! (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ੇਰਨੀ ਦਾ ਦੁਧ ਸੋਨੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਹੀ ਟਿਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਉਤਮ ਪਦਵੀ ਲਈ ਪਾਤਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਚ ਪਦਵੀ ਮਿਲੇ ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਸਕੇ। (ਪੁਰਾਣਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੇਰਨੀ ਦਾ ਦੁਧ ਸੋਨੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਿਨਾ ਫੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਜੇਹਾ ਆਪਣਾ ਘਰ ਸੀ ਤੇਹੇ ਹੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਹੁਰੇ ਵੀ ਮਿਲੇ। ਠੀਕ ਹੈ 'ਸ਼ੇਰਨੀ ਦਾ ਦੁੱਧ ਸੋਨੇ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਹੀ ਟਿਕਦਾ ਹੈ।'

(ਸੰਗ੍)

ਸ਼ੇਰਾ ਖਾਹ ਨਾ ਖਾਹ, ਮੂੰਹ ਲਾਲ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਦਨਾਮੀ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸ਼ੇਰਾ ਖਾਹ ਨਾ ਖਾਹ, ਮੂੰਹ ਲਾਲ।' ਇਕ ਵੇਰ ਅਸੀਂ ਬਦਨਾਮ ਹੋ ਗਏ। ਹੁਣ ਮਾੜੀ ਗਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਰੇ ਤਦ ਵੀ ਬਦਨਾਮੀ ਸਭੇ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਹੀ ਮੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕਿਨ੍ਹੇ ਧੋਤੇ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਧੋਤਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਪੁਛੇ ਤਦ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ **ਚਿੜੀਆਂ ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਸਦਾ ਧੋਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।**

ਵਰਤੋਂ :— 'ਨੀ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕਿਨ੍ਹੇ ਧੋਤੇ' ਮੇਰਾ ਮੰਡਾ ਬਿਨ ਧੋਤੇ ਹੀ ਸੁਹਣਾ, ਉਜਲਾ ਪਿਆ ਲਗਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਦੀ ਆਸ !

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਅਨਹੋਣੀ ਗਲ ਦੀ ਚਾਹ ਰਖਣੀ ਜਾਂ ਲੋੜਵੰਦ ਤੋਂ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਮਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਨੇ ਕਿਹਾ 'ਪਤੀ ਜੀ! ਕਿਹੜੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਗੋਤੇ ਖਾ ਰਹੇ ਹੋ। 'ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਮਾਸ ਦੀ ਆਸ' ਰਖਣੀ ਭੁਲ ਹੈ। ਹੁਣ ਜੋ ਗਿਆ ਸੋ ਗਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਛਡ ਦਿਉ।

(ਸੰਗ੍)

ਸੋਹੁ ਨਹੀਓਂ ਪਟੀ ਨਹੀਓਂ ਨਹੀਓਂ ਤਿਨ ਟਿਕਾਊ। ਵਿਚਲਾ ਝਾਮੜ ਝਿਲਾ ਨਹੀਓਂ ਮੰਜੀ ਲਓ ਵਿਕਾਊ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਸਲੀਅਤ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਨਿਰੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਹੀ ਗੱਪਾਂ ਹੋਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰ ਤੁਹਾਡੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਟਾ ਪਾਵੇ, ਜ਼ਬਾਨ ਤੁਹਾਡੀ ਨੂੰ ਲਗਾਮ ਦੇਵੇ, ਭਈ ਨਿਰੀਆਂ ਲੂਣ ਦੀਆਂ ਥਪਦੇ ਹੋ ਜੀਕੁਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ, 'ਸੋਹੁ ਨਹੀਓਂ, ਪਟੀ ਨਹੀਓਂ, ਨਹੀਓਂ ਤਿਨ ਟਿਕਾਊ। ਵਿਚਲਾ ਝਾਮੜ ਝਿਲਾਂ ਨਹੀਓਂ ਮੰਜੀ ਲਓ ਵਿਕਾਊ।'

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੇਵਕ ਕੀ ਰਾਖੈ ਨਿਰੰਕਾਰਾ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਦੀ ਹਰੀ ਰਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਦੈ ਭਰੋਸੇ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੇਵਕ ਕਉ ਪ੍ਰਭ ਪਾਲਣਹਾਰਾ ॥
ਸੇਵਕ ਕੀ ਰਾਖੈ ਨਿਰੰਕਾਰਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਮਾਂ, ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਦੁਰ ਦੁਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮੂਰਖਤਾ ਨਾਲ

ਉਲਟੀ ਗਲ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਇਹੋ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਯੋਗ ਅਯੋਗ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । 'ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਮਾਂ ਕਰਨਗੇ ਤੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਦੁਰ ਦੁਰ ।' (ਸੰਗ)

ਸੇਵਾ ਕਰਤ ਹੋਇ ਨਿਹਕਾਮੀ ॥ ਤਿਸੁ ਕਉ ਹੋਤਿ ਪਰਾਪਤ ਸੁਆਮੀ ॥

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਸੇਵਕ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਹਰੀ ਮਿਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਸਵਾ ਕਰ ਕੇ ਹੰਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੇਵਾ ਕਰਤ ਹੋਇ ਨਿਹਕਾਮੀ ॥
ਤਿਸ ਕਉ ਹੋਤ ਪਰਾਪਿਤ ਸੁਆਮੀ ।
ਅਪਨੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਜਿਸੁ ਆਪਿ ਕਰੇਇ ॥
ਨਾਨਕ ਸੋ ਸੇਵਕੁ ਗੁਰ ਕੀ ਮਤ ਲੇਇ" ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੁਖਮਨੀ)

ਸੇਵਾ ਥੋਰੀ, ਮਾਂਗਨੁ ਬਹੁਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਾ ਥੋੜੀ ਹੈ, ਤੇ ਮੰਗ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ । ਕੰਮ ਥੋੜਾ ਕਰਨਾ, ਮਜ਼ੂਰੀ ਬਹੁਤੀ ਮੰਗਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੇਵਾ ਥੋਰੀ ਮਾਂਗਣੁ ਬਹੁਤਾ ॥
ਮਹਲੁ ਨ ਪਾਵੈ ਕਹਤੋ ਪਹੁਤਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਸੇਵਾ ਬਿਨ ਮੇਵਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਮੇਵਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਲਾਭ ਪੁਜਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ! ਮੌਜਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲਵੋ, 'ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਮੇਵਾ ।' ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਤੂੰ ਰਜ ਕੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਉਸ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮੌਜਾਂ ਹੀ ਮੌਜਾਂ ।

(ਜੋਸ਼ੁਆ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਸੇਵਾ ਲਈ ਸਰੀਰ ਪੱਥਰ ਦਾ ਤੇ ਦਿਲ ਫ਼ੌਲਾਦ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਾ ਲਈ ਅਣਥਕ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਇੰਦ੍ਰਪਾਲ ਨੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ ਕਿ, 'ਸੇਵਾ ਲਈ ਸਰੀਰ ਪੱਥਰ ਦਾ ਤੇ ਦਿਲ ਫ਼ੌਲਾਦ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।' ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਵਰਗੀ ਸੁਹਲ ਜਿੰਦੜੀ ਪਾਸੋਂ ਕੀ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ । (ਲਵਮੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੈਲ ਪਥਰ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਏ ਤਾ ਕਾ ਰਿਜਕੁ ਆਗੈ ਕਰਿ ਧਰਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਰਬ ਸਭਨਾ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਪਹੁੰਚਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਾਹੇ ਰੇ ਮਨ ਚਿਤਵਹਿ ਉਦਮੁ
ਜਾ ਆਹਿਰ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪਰਿਆ ॥
ਸੈਲ ਪਥਰ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਏ
ਤਾ ਕਾ ਰਿਜਕੁ ਆਗੈ ਕਰਿ ਧਰਿਆ ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੂਜਰੀ)

ਸੋ ਕਤ ਡਰੈ ਜਿ ਖਸਮੁ ਸਮਾਰੈ ।

ਭਾਵ :— ਉਹ ਮਨੁਖ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੋ ਕਤ ਡਰੈ ਜਿ ਖਸਮੁ ਸਮਾਰੈ ॥
ਡਰਿ ਡਰਿ ਪਰੈ ਮਨਮੁਖ ਵੇਚਾਰੇ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਕਿਉਂ ਮਨਹੁ ਵਿਸਾਰੀਐ, ਜਾਕੇ ਜੀਅ ਪਰਾਣ,।

ਭਾਵ :— ਉਸ ਹਰੀ (ਜਾਂ ਮਾਲਕ ਦਾਤੇ) ਨੂੰ ਮਨ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਭੁਲਾਈਏ ਜਿਹੜਾ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਰਾਖਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੋ ਕਿਉ ਮਨਹੁ ਵਿਸਾਰੀਐ
ਜਾਕੇ ਜੀਅ ਪਰਾਣ ॥
ਤਿਸ ਵਿਣੁ ਸਭਿ ਅਪਵਿਤੁ ਹੈ
ਜੇਤਾ ਪਹਿਨਣੁ ਖਾਣੁ ॥
ਹੋਰਿ ਗਲਾਂ ਸਭਿ ਕੂੜੀਆਂ
ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਪਰਵਾਣੁ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਕਿਉ ਮਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤੁ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ ।

ਭਾਵ :—ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਕਿਉਂ ਆਖੀਏ ਜਿਸ ਨੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ, ਪੀਰਾਂ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਜੋਧਿਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਭੰਡਿ ਜੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਨਿੰਮੀਐ ਭੰਡਿ ਮੰਗਣੁ ਵੀਆਹੁ ।
ਭੰਡਹੁ ਹੋਵੈ ਦੋਸਤੀ ਭੰਡਹੁ ਚਲੈ ਰਾਹੁ ॥
ਭੰਡੁ ਮੁਆ ਭੰਡੁ ਭਾਲੀਐ ਭੰਡਿ ਹੋਵੈ ਬੰਧਾਨੁ ॥
ਸੋ ਕਿਉ ਮੰਦਾ ਆਖੀਐ ਜਿਤ ਜੰਮਹਿ ਰਾਜਾਨ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸੋ ਕਿਛੁ ਕਰੈ ਜੁ ਚਿਤਿ ਨ ਹੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਓਹ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ ਚਿਤ ਚੇਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਦ ਅਚਾਨਕ ਕੋਈ ਹੋਣੀ ਵਰਤ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੋ ਕਿਛੁ ਕਰੈ ਜੁ ਚਿਤਿ ਨ ਹੋਈ ॥
ਤਿਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੇਟਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਈ ॥
ਹੁਕਮੇ ਵਰਤੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਣੀ ॥
ਹਕਮੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਪੀਆਵਣਿਆ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਾਝ)

ਸੋ ਗਿਰਹੀ ਜੋ ਨਿਗ੍ਰਹੁ ਕਰੈ ।

ਭਾਵ :—ਗ੍ਰਹਸਤੀ ਉਹੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਪਾਂ ਵਲੋਂ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੋ ਗਿਰਹੀ ਜੋ ਨਿਗ੍ਰਹੁ ਕਰੈ ॥
ਜਪੁ ਤਪੁ ਸੰਜਮੁ ਭੀਖਿਆ ਕਰੈ ॥
ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਾ ਕਰੈ ਸਰੀਰ ॥
ਸੋ ਗਿਰਹੀ ਗੰਗਾ ਕਾ ਨੀਰ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਵਾਰ)

ਸੋ ਜਾਣੈ ਜਿਸੁ ਵੇਦਨ ਹੋਵੈ ।

ਭਾਵ :— ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁਖ ਨੂੰ ਉਹ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪ ਪੀੜ ਹੋਵੇ, ਦੁਖੀ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਹੀ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਅਹਿਨਿਸਿ ਜਾਗੈ ਨੀਦ ਨ ਸੋਵੈ ॥
ਸੋ ਜਾਣੈ ਜਿਸੁ ਵੇਦਨ ਹੋਵੈ ॥
ਪ੍ਰੇਮ ਕੇ ਕਾਨ ਲਗੇ ਤਨ ਭੀਤਰਿ
ਵੈਦ ਕਿ ਜਾਣੈ ਕਾਰੀ ਜੀਉ" ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਸੋ ਜੋਗੀ ਜੋ ਜੁਗਤਿ ਪਛਾਣੈ ।

ਭਾਵ :—ਜੋਗੀ ਓਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਵੇ । ਭੇਖਧਾਰੀ ਜਾਂ ਪਖੰਡੀ ਜੋਗੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੋ ਜੋਗੀ ਜੋ ਜੁਗਤਿ ਪਛਾਣੈ ॥
ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦੀ ਏਕੋ ਜਾਣੈ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਡਰੈ ਜਿ ਪਾਪ ਕਮਾਵਦਾ । ਵੇਖੋ : "ਪੱਲੇ ਹੋਵੀ ਪੱਚ ਤੇ ਨੰਗਾ ਹੋਕੇ ਨੱਚ ।"

ਭਾਵ :—ਡਰੇ ਉਹ, ਜਿਹੜਾ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਧਰਮੀ ਕਿਉਂ ਡਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੋ ਡਰੈ ਜਿ ਪਾਪ ਕਮਾਂਵਦਾ ਧਰਮੀ ਵਿਗਸੇਤੁ ॥
ਤੂੰ ਸਚਾ ਆਪਿ ਨਿਆਉ ਸਚੁ ਤਾ ਡਰੀਐ ਕੇਤ ॥
ਜਿਨਾ ਨਾਨਕੁ ਸਚ ਪਛਾਣਿਆ ਸੇ ਸਚਿ ਰਲੇਤੁ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਪੰਡਿਤ ਜੋ ਮਨ ਪਰਬੋਧੈ ।

ਭਾਵ :— ਪੰਡਿਤ ਓਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵੇ । ਅਖਾਣ ਵਜੋਂ ਉਦੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਨਿਰਾ ਜਨਮ ਜਾਂ ਵਿਦਿਆ ਆਸਰੇ ਕੋਈ ਪੰਡਿਤ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਸਗੋਂ ਆਪਾ ਪਛਾਣਨ ਕਰਕੇ ਬਣਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੋ ਪੰਡਿਤੁ ਜੋ ਮਨੁ ਪਰਬੋਧੈ ।।
ਰਾਮਨਾਮੁ ਆਤਮ ਮਹਿ ਸੋਧੈ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਸੁਖਮਨੀ)

ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮੁ ਬੀਚਾਰੈ ।

ਭਾਵ :— ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਹਰੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਜਾਤ, ਜਨਮ, ਵਿਦਿਆ ਜਾਂ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :

'ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ ਬੀਚਾਰੈ ।।'
ਆਪਿ ਤਰੈ ਸਗਲੇ ਕੁਲ ਤਾਰੈ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਸੋ ਰੋਵੈ ਜਿਸੁ ਬੇਦਨ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਮੋਏ ਹੋਇ ਨੂੰ ਉਹੀ ਰੋਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੂਏ ਕਉ ਰੋਵੈ ਦੁਖਿ ਕੋਇ ।।
'ਸੋ ਰੋਵੈ ਜਿਸੁ ਬੇਦਨ ਹੋਇ ।।'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਸੋਈ ਗਾਵਨ ਸੋਹਿਲੇ, ਵਿਵਾਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ।

ਭਾਵ :— ਓਹੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਾਣਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਹਨ । ਮੌਜਾਂ ਓਹੀ ਮਾਣਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਲੇ ਧਨ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਹੁਣ ਤਾਂ ਫੇਰ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਕਰੋ । ਮੁੰਡਾ ਕਰਨੈਲ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ । 'ਸੋਈ ਗਾਵਣ ਸੋਹਿਲੇ, ਵਿਵਾਹ ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਘਰ' ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਜਿਥੇ ਸਾਂ, ਉਥੇ ਹੀ ਖੜੋਤੇ ਹਾਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਈ ਭਲਾ, ਜੋ ਇੱਕ ਇਕਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਮਿਲ ਜਾਣ ਤੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਉਪੱਦਰ ਖੜਾ ਕਰ ਦੇਣ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਾਂਞੀ ਵੀ ਕਦੇ ਸ਼ਰਾਰਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ ! ਆਮ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਰਾਣੀ ਮਿਲੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬਹਿੰਦੇ । ਮਨੁਖੀ ਸੁਭਾ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ । 'ਸੋਈ ਭਲਾ, ਜੋ ਇੱਕ ਇਕਲਾ ।'
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਈ ਮੇਰਾ ਸੱਕਾ ਜੋ ਦੇਵੈ ਰਿੱਧਾ ਪੱਕਾ ।

ਵੇਖੋ : ਜਿਸ ਦਾ ਲੂਣ ਖਾਈਏ, ਉਸਦਾ ਗੀਤ ਗਾਈਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿੱਤਰ ਜਾਂ ਸਬੰਧੀ ਜਾਣੇ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਹੀ ਸੋਭਾ ਕਰੇ ਜਿਹੜਾ ਉਸਨੂੰ ਖਾਣ ਖਰਚਣ ਨੂੰ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਕੀ ਤੁਹਾਡੀ ਆਤਮਾ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਮੰਨਦੀ ਹੈ" ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਤਮਾ ਉਤਮਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਆਖਦੇ ਹਾਂ 'ਸੋਈ ਸਾਡਾ ਸੱਕਾ ਜੋ ਦੇਵੈ ਰਿੱਧਾ ਪੱਕਾ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਈ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੈ ਭਾਣੀ । ਵੇਖੋ : ਉਹੀ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੈ ਭਾਣੀ ।

ਭਾਵ — ਓਹੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ । ਜਾਂ ਓਹੀ ਬੰਦਾ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੰਦੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਲਗੇ । ਪਰ 'ਸੋਈ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖਸਮੈ ਭਾਣੀ ।' ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਤਾਂ ਉਸ ਪਿਛੇ ਮਰਦਾ ਹੈ । ਆਪੇ ਉਹ ਦੰਗੀ ਹੋਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਈ ਸ਼ਾਹ, ਜਿਨ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਵਿਆਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਖਰਚ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਕਰੇ ਤੇ ਧਨੀ ਅਖਵਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਕੁੜਮਾਈ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਮੂੰਹ ਵੀ ਮਿੱਠਾ ਨਾ ਕਰਵਾਇਆ । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ 'ਸੋਈ ਸ਼ਾਹ ਜਿਨ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਵਿਆਹ' ਸੱਚ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ । ਅੱਛੀ ਕੰਜੂਸੀ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਈਓ ਫੱਬੇ, ਜਿਹੜੀ ਛੜਦੀ ਚੱਬੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੁਝ ਖਾ ਪੀ ਕੇ ਵੀ ਨਾ ਦੁਖੇ, ਪਰ ਵਿਹਲਾ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਦੁਖਦਾਈ ਭਾਸੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ— ਤੁਲਸਾਂ ਬੜੀ ਆਗਿਆਕਾਰ ਸੋਵਾਦਾਰਨੀ ਹੈ । ਭਾਵੇਂ ਖਰਚ ਬਾਹਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੰਮ ਵੀ ਤਕੜਾ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਮਾਂ ਜੀ ਇਹ ਗਲ ਨਹੀਂ ਨਾ ਜਾਣਦੇ ਕਿ 'ਸੋਈਓ ਫੱਬੇ, ਜਿਹੜੀ ਛੜਦੀ ਚੱਬੇ ।' ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਤੁਲਸਾਂ ਨੂੰ ਝਾੜ ਸੁਟਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਗ ਦਿਲ ਦਾ ਰੋਗ । ਵੇਖੋ : 'ਚਿੰਤਾ ਚਿਖਾ ਬਰਾਬਰੀ ।'

ਭਾਵ :— ਚਿੰਤਾ ਦਿਲ ਨੂੰ ਰੋਗੀ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਤਾ ਜੀ ! ਹਰ ਸਮੇਂ ਚਿੰਤਾ-ਤੁਰ ਨਾ ਰਿਹਾ ਕਰੋ । 'ਸੋਗ ਦਿਲ ਦਾ ਰੋਗ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਦਰੋ ਅੰਦਰੀ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਚ ਕਰੇ ਸੋ ਸੁਘੜ ਨਰ, ਕਰ ਸੋਚੇ ਸੋ ਮੂੜ ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਤਾਂ ਸਿਆਣਪ ਹੈ ਪਰ ਕੰਮ ਆਰੰਭ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਮੂਰਖਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੋਚਣਾ ਸੀ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਨੂੰ । ਹੁਣ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ । 'ਸੋਚ ਕਰੇ ਸੋ ਸੁਘੜ ਨਰ, ਕਰ ਸੋਚੇ ਸ ਮੂੜ' । ਹੁਣ ਤਾਂ ਬਣੀ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਸਹੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਟਾ ਵਡਾ ਇਲਾਜ ਕੁਪਤਿਆਂ ਦਾ ਜਾਂ ਸੋਟੇ ਦੇ ਡਰ ਬਾਂਦਰ ਨੱਚੇ । ਵੇਖੋ : ਡੰਡਾ ਪੀਰ ਹੈ ਵਿਗੜਿਆਂ ਤਿਗੜਿਆਂ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨਰਮੀ ਨਾਲ ਸੂਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਡੰਡੇ ਨਾਲ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੋਟਾ ਵਡਾ ਇਲਾਜ ਕੁਪਤਿਆਂ ਦਾ,
ਤੇਰੀਆਂ ਭੈੜੀਆਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਤੋਰੀਆਂ ਵੇ ।
(ਹੀਰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਸੋਨੇ ਤੇ ਸੁਹਾਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗੁਣ ਨੂੰ ਵਧੀਕ ਚਮਕਾ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਧਾ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਮਗਜ਼ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀ ਕਲਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਿਹਨਤ ਹੀ ਇਸ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰ ਕੇ 'ਸੋਨੇ ਤੇ ਸੁਹਾਗੇ' ਦਾ ਕੰਮ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਚਿੜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਖਭੋਂਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਸੋਹਣੀ ਕੰਧ ਵੇਖ ਕੇ ਮਥਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਤਨਖਾਹ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਪਰ ਮੌਤ ਵੀ ਇੰਨੀ ਹੀ ਸਹਿਲ ਹੈ ਉਥੇ । 'ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਚਿੜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਖੋਭਦਾ ।' ਕੌਣ ਆਪਣੇ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਉਥੇ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਭੇਜੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਵੇਖਕੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦੇ ਲਈਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰ ਦੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਵੇਖ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਖੋਟ ਨੂੰ ਭੁਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੋਹਣੀ ਕੁੜੀ ਹੈ, ਮੰਨ ਲਿਆ । ਪਰ ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਵੇਖਕੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦੇ ਲਈਦੀ । ਉਸਦੇ ਲੱਛਣ ਵੀ ਤਾਂ ਵੇਖ। ਘਰ ਘਰ ਉਸਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । (ਸੰਗੂ)

ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰੀ, ਜਿੱਥੇ ਲਗੀ ਉਥੇ ਕਾਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਧਨ ਨਾਲ (ਵੱਢੀ ਆਦਿ ਦੇ ਕੇ) ਸਭ ਕੰਮ ਕਰਾ ਲਈਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰੀ, ਜਿੱਥੇ ਲਗੀ ਉਥੇ ਕਾਰੀ ।' ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਸੋਨੇ ਨਾਲ ਅਜ ਕਲ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ ? ਹਰ ਆਦਮੀ ਵਿਕਦਾ ਹੈ । ਮੁਲ ਦਿਉ ਤੇ ਖਰੀਦ ਲਉ । (ਸੰਗੂ)

ਸੋਨੇ ਰੁਪੇ ਲੱਦੀ, ਮੁੜ (ਅੰਤ) ਘੁਮਿਆਰਾਂ ਸੱਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉਚ ਪਦਵੀ ਪਾਕੇ ਤੇ ਰਜਿਆ ਪੁਜਿਆ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਕਮੀਨੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਤ ਓਹੀ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਹੋਣਾ ਸੀ, 'ਸੋਨੇ ਰੁਪੇ ਲੱਦੀ, ਮੁੜ ਘੁਮਿਆਰਾਂ ਸੱਦੀ ।' ਜਿਥੋਂ ਤੁਰੀ ਸੀ ਮੁੜ ਉਥੇ ਹੀ ਆ ਖੜੋਤੀ । (ਸੰਗੂ)

ਸੋਨੇ ਵਿਚ ਸੁਗੰਧੀ ।

ਭਾਵ :— ਸੋਨੇ ਵਿਚ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਏ । ਇਹ ਵੀ ਕਾਵ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਪਲੇ ਧਨ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਖੁਸ਼ਬੋ ਵਾਂਗ, ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਬਗੀਚੀ ਅਚ ਮੁਚ ਸਵਰਗ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਸੀ । ਇਕ ਤਾਂ ਪਹਾੜੀ ਦੀ ਇਹ ਥਾਂ ਹੀ ਕਾਫੀ ਰਮਣੀਕ ਸੀ, ਦੂਜਾ ਬਾਬੇ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਨੇ 'ਸੋਨੇ ਵਿਚ ਸੁਗੰਧੀ' ਭਰ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਸੀ । (ਅਧ-ਖਿੜਿਆ-ਫੁੱਲ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੋਭਾ ਨਾਲੋਂ ਕਸੋਭਾ ਛੇਤੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਬਦਨਾਮੀ ਛੇਤੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ੋਭਾ ਹੌਲੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲੋਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ 'ਸੋਭਾ ਨਾਲੋਂ ਕਸੋਭਾ ਛੇਤੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ' ਪਰ ਨਿਸ਼ਕਾਮਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਤੇ ਉਸਰੀ ਹੋਈ ਸ਼ੋਭਾ ਇਤਨੀ ਜਲਦੀ ਫੈਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਿਜਲੀ ਵੀ ਉਸਦੀ ਤੇਜ਼ੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ । (ਲਵ ਮੈਰਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੌ ਉਸਤਾਦ ਤੇ ਇਕ ਮਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੀ ਉਸਤਾਦ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚ ਹੈ, 'ਸੌ ਉਸਤਾਦ ਤੇ ਇਕ ਮਾਂ ।' ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਜੋ ਸਿਖਿਆ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਅਸਰ ਪੱਕਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਸੌ ਸਜਨ, ਸੌ ਵੈਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਸੱਜਨ ਹਨ, ਉਥੇ ਕਈ ਦੂਤ ਦੁਸ਼ਮਨ ਵੀ ਤਾਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁੜਮਾਈ ਤੇ ਹੋ ਗਈ ਏ, ਪਰ ਜੀ ਨੂੰ ਧੁੜਕੀ ਈ ਲਗੀ ਹੋਈ ਏ । ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਪਈ ਵਿਆਹ ਹੋ ਹੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਚੰਗਾ, 'ਸੌ ਸਜਨ ਸੌ ਵੈਰੀ' ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਭਾਨੀ ਈ ਮਾਰ ਦੇਵੇ ।

(ਸ਼ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਸੌ ਸਾਲ ਨ ਸਝੇਗਾ, ਦਾਲ ਜਿਹਾ ਰਹੇਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਹੁਤਾ ਸਮਝਾਉਣ ਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਨਾ ਬਦਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕੇ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ

ਕੁਤੇ ਦੀ ਪੂਛ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ 'ਸੌ ਸਾਕ ਨਾ ਸਫ਼ੇਗਾ, ਦਾਲ ਜਿਹਾ ਰਹੇਗਾ।' ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਟਲਣਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌ ਸਿਆਣੇ ਇਕੋ ਮਤ, ਮੂਰਖ ਆਪੋ ਆਪਣੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੇ ਸਿਆਣੇ ਇਕੋ ਖਿਆਲ ਦੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿਦ ਹੀ ਕਰੀ ਜਾਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ! ਇਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਲੁਕੀ ਛਿਪੀ ਗਲ ਨਹੀਂ, 'ਸੌ ਸਿਆਣੇ ਇਕੋ ਮਤ, ਮੂਰਖ ਆਪੋ ਆਪਣੀ।' ਜੇ ਉਹ ਕੁਸੇ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਸੇ ਹੁੰਦਾ ਫਿਰੇ। ਬਾਕੀ ਸਭੇ ਮੰਨ ਗਏ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌ ਸੁਨਿਆਰ ਦੀ, ਇਕ ਲੁਹਾਰ (ਠਠਿਆਰ) ਦੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਤਕੜਾ ਆਦਮੀ ਇਤਨਾ ਕੰਮ ਇਕੋ ਵਾਰ ਕਰ ਲਵੇ, ਜਿਹੜਾ ਮਾੜਾ ਢੇਰ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ, 'ਸੌ ਸੁਨਿਆਰ ਦੀ, ਇਕ ਲੁਹਾਰ ਦੀ।' ਤਾ ਲਵੇ ਜਿੰਨੂੰ ਇਨ੍ਹੇ ਮੈਨੂੰ ਤਾਣਾ ਏ! ਅੰਤ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜੇਹੀ ਮੱਟ ਮਾਰਾਂਗਾ ਕਿ ਇਕ ਦੇ ਦੋ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌ ਸੋਂਵਾਂ, ਇਕ ਸੁਹਾਗਾ।

ਭਾਵ :— ਪੈਲੀ ਵਾਹ ਕੇ ਸੁਹਾਗਾ ਫੇਰ ਦੇਣਾ ਸੌ ਸੋਂਵਾਂ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸੌ ਸੋਂਵਾਂ ਇਕ ਸੁਹਾਗਾ।' ਸੁਹਾਗਾ ਵੱਤਰ ਨੂੰ ਨੱਪੀ ਰਖਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌ ਹਥ ਰਸਾ, ਸਿਰੇ ਤੇ ਗੰਢ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਕਿਤਨੇ ਵੀ ਹੇਰ ਫੇਰ ਕਰੇ ਪਰ ਅਖੀਰ ਨੂੰ ਸਿੱਟਾ ਉਹੀ ਨਿਕਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਜਦ ਇਹ ਸਮਝਾਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰੋ, ਪਰ ਟੇਕ ਅੰਦਰੋਂ ਅਖਲਾਕ ਤੇ ਸੱਚ ਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਪੰਥ ਜੇ ਤੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸੌਖ ਨਾਲ ਕੱਟਣਾ ਏ,
ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਭ ਵਾਲੀ ਮੋਢਿਉਂ ਉਤਾਰ ਗੰਢ।
'ਸ਼ਰਫ਼' ਤੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਨੇਕ ਚਾਹੀਦਾ ਏ,
ਸੌ ਹੱਥ ਰੱਸਾ, ਉਹਦੇ ਸਿਰੇ ਉਤੇ ਮਾਰ ਗੰਢ'।

(ਸ਼ਰਫ਼)

ਸੌ ਚਾਚਾ ਤੇ ਇਕ ਪਿਉ, ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਘਿਉ।

ਭਾਵ :— ਪਿਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰਾ ਸਾਕ ਹੈ ਤੇ ਘਿਉ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ ਖ਼ੁਰਾਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਆਰਿਓ! ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ, ਬਿਗਾਨਾ ਬਿਗਾਨਾ। ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਇਕੋ ਰਸੀ ਵਿਚ ਨਾ ਬੰਨ੍ਹੋ। 'ਸੌ ਚਾਚਾ ਤੇ ਇਕ ਪਿਉ, ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਘਿਓ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌ ਚੂਹਾ ਖਾ ਕੇ ਬਿਲੀ ਹੱਜ ਨੂੰ ਚਲੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਸਦਾ ਹੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਿੱਲੀ ਚੱਲੀ ਹੱਜ ਨੂੰ, ਥੀਂ ਚੂਹਿਆਂ ਦਾ ਮਾਰ।
ਦੇਖੋ ਖੋਟਾ ਜੱਗ ਏਹ ਕਰਦਾ ਨਹੀਂ ਇਤਬਾਰ।

(ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇਵੀ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਘਿਉ, ਸੌ ਚਾਚਾ ਤੇ ਇਕ ਪਿਉ।

ਭਾਵ :— ਘਿਉ ਖਾਣ ਤੇ ਵਰਤਣ ਦੀ ਉਪਮਾ ਦਰਸਾਈ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਬਾ—ਕਾਕਾ ! ਅਸੀਂ ਏਸ ਉਮਰੇ ਵੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜੇ ਹਾਂ । ਖ਼ਾਲਸ ਘਿਉ ਅਸਾਂ ਰੱਜ ਕੇ ਖਾਧਾ । ਓਹੀ ਹਡੀ ਸਾਡੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੁਣ ਤੀਕ ਪਈ ਹੰਢਦੀ ਹੈ । 'ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਘਿਉ, ਸੌ ਚਾਚਾ ਤੇ ਇਕ ਪਿਉ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਪਥ । ਜਾਂ ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਬੰਧੇਜ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰ ਦਾਰੂ ਤਾਂ ਕਰੀ ਜਾਵੇ ਪਰ ਖਾਣ ਪੀਣ ਤੇਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਵੇ, ਬਈ 'ਸੌ ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਕ ਪੱਥ ।' ਤੁਸੀਂ ਇਲਾਜ ਤਾਂ ਬੜਾ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਰਖਿਆ । ਖਾਣ ਪੀਣ ਦਾ ਪਰਹੇਜ਼ ਵੀ ਰਖੋ, ਤਦੇ ਕੋਈ ਦਵਾਈ ਕਾਟ ਕਰੇਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌ ਦਿਨ ਚੋਰ ਦਾ, ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਧ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਚੋਰ ਕਦੀ ਨ ਕਦੀ ਪਕੜਿਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਸਾਂ ਕਿ ਇਕ ਨਾ ਇਕ ਦਿਨ ਚੰਨ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਛਡੂ, 'ਸੌ ਦਿਨ ਚੋਰ ਦਾ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਧ ਦਾ ।' ਭਲਾ ਪਾਪ ਲੁਕਾਇਆਂ ਕਦੀ ਲੁਕਿਆ ਏ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੌ ਨਿਆਮਤ, ਇਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਰੀਰ ਦਾ ਨਰੋਆ ਹੋਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੀ ਨਿਆਮਤ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਪੂ—ਬੱਚਾ ! ਕਸਰਤ ਕੀਤਾ ਕਰ ਤੇ ਘਿਉ ਵਰਤਿਆ ਕਰ । 'ਸੌ ਨਿਆਮਤ ਇਕ ਤੰਦਰੁਸਤੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਗੰਢ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌ (ਸੈ) ਮਣ ਸਾਬਣ ਲੱਗੇ, ਕਾਲੇ ਕਦੇ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਬੱਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਔਗੁਣ ਹਟਾਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੀਏ ਪਰ ਬਣੇ ਕੁਝ ਨਾ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੱਸੋ—ਕਿਦਾਂ ਬਦੜੀ ਏ । ਜਿਦਾਂ ਵੱਟੇ ਦੀ ਘੜੇ ਨਾਲ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਤੇ ਕਦੀ ਹੋਣੀ ਹੀ ਨਾ ਹੋਈ । 'ਸੌ ਸਬੂਣਾ ਦੇ ਲਗੇ, ਕਾਲੇ ਕਦੀ ਦਾ ਹੁੰਦੇ ਵੱਗੇ ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਸੌ ਵਲਾਵਾਂ ਤੇ ਇਕੋ ਗੰਢ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰ ਦੇ ਖਿਲਾਰੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਛੱਡ ਕੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਠੀਕ ਗਲ ਨੂੰ ਜਾਣੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਠਹਿਰ ਜਾ ਨੰਬਰਦਾਰਾ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਪਾ ਬੈਠਾ ਏਂ ਲੰਮਾ ਬੇੜਾ । ਤੇ ਫਿਰ ਪ੍ਰਤਿਮਾ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, ''ਸੌ ਵਲਾਵਾਂ ਤੇ ਇਕੋ ਗੰਢ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਕਰਨਾ ਵਾਂ ਮੈਂ । ਬੀਬੀ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਦਸ, ਪਈ ਤੂੰ ਉਸੇ ਤੀਵੀਂ ਦੀ ਧੀ ਏਂ ਜਿਹੜੀ ਮੁਨਸ਼ੀ ਨੇ ਕਿਤੋਂ ਲਿਆਂਦੀ ਸੀ ?

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਸੌਂਕਣ ਸਹੇਲੀ ਨਹੀਂ, ਲੁਬਾਣਾ ਬੇਲੀ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸੌਂਕਣ ਵੈਰ ਭਾਵਨਾ ਰਖੇ, ਜਾਂ ਜ਼ਾਤ ਦਾ ਛੋਟਾ ਮਿਤ੍ਰ ਧੋਖਾ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਨ ਕੌਰ—ਸਤਵੰਤ ! ਇਹ ਸਚੀ ਗਲ ਜੋ ਕਿ 'ਸੌਂਕਣ ਸਹੇਲੀ ਨਹੀਂ, ਲੁਬਾਣਾ ਬੇਲੀ ਨਹੀਂ' । ਸੌਕਣ ਨੇ ਤਾਂ ਵੈਰ ਭਾਵਨਾ ਰਖਣੀ ਹੀ ਹੋਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੌਂਕਣ ਤੇ ਸੋਹਾਗਣ ਕੇਹੀ, ਕਰ ਦੇ ਸਾਈਆਂ ਇਕੋ ਜੇਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸੌਕਣ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਕੋਈ ਸੋਹਾਗਣ ਆਪਣਾ ਸੋਹਾਗ ਖੋਹ ਬਹੇ, ਤਦ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਬਦ ਅਸੀਸ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰਾ ਜੋਹਾਗ ਖੋਹ ਕੇ ਵੀ ਉਹ ਸੁਖ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬੈਠੇਗੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਦੋਵੇਂ ਵੇਲੇ ਇਹੀ ਆਖਾਂਗੀ, "ਸੌਕਣ ਤੇ ਸੋਹਾਗਣ ਕਹੀ, ਕਰ ਦੇ ਸਾਈਆਂ ਇਕੋ ਜੇਹੀ"। (ਸੰਗੂ)

ਸੌਕਣ ਤਾਂ ਮੱਖਣ ਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੁਖਾਂਦੀ।

ਭਾਵ :— ਸੌਕਣ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ, ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਰ ਜਾਣਾ ਕਬੂਲ, ਪਰ ਸੌਕਣ ਦੀ ਗੋਲੀ ਬਣਨਾ ਕਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ। ਹਾਇ ਸੌਕਣ, "ਸੌਕਣ ਤਾਂ ਕਦੀ ਮੱਖਣ ਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੁਖਾਂਦੀ"।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਸੌਣ ਸੁਕੇ ਨਾ ਹਾੜ (ਭਾਦਰੋਂ) ਹਰੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਦੀਵ ਕਿਸੇ ਦੀ ਇਕੋ ਜੇਹੀ ਹਾਲਤ ਰਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੀਰ ਜੀ! ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ? ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਨਾ 'ਸੌਣ ਸੁਕੇ ਨਾ ਹਾੜ ਹਰੇ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਸ ਸਦਾ ਹੀ ਲੰਗਰ ਮਸਤਾਨੇ ਹਨ। (ਸੰਗੂ)

ਸੌਣ ਸੁੱਤੇ, ਖਰੇ ਵਿਗੁਤੇ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਸਮੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਉਠਾਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ੀਲਾ—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਆਖਣਾ ਹੋਇਆ, ਸਮੇ ਸਿਰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗਲ ਕੀਤੀ ਨਾ। 'ਸੌਣ ਸੁੱਤੇ, ਖਰੇ ਵਿਗੁੱਤੇ।' ਹੁਣ ਪਛਤਾਇਆਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ? (ਸੰਗੂ)

ਸੌਣਾ ਰੁੜੀਆਂ ਤੇ, ਸੁਫਨੇ ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ। ਵੇਖੋ : ਖਾਣੇ ਜੋਂ ਤੇ ਭਕਾਰ ਲਾਚੀਆਂ ਦੇ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਸਾ ਬਹੁਤ ਵਡੀਆਂ ਰਖੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚੀ! ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਓਹ ਗਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਸੌਣਾ ਰੁੜੀਆਂ ਤੇ ਸੁਫਨੇ ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ।' ਕਮਾਈ ਤਾ ਕੋਈ ਹੈ ਨਹੀਂ ਆਖਨੀ ਏਂ ਪਈ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਵਲੈਤ ਭੇਜਣਾ ਏਂ। (ਸੰਗੂ)

ਸੌਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਪਿਆਰ ਜਾਂ ਇਸ਼ਕ ਦਿਲੋਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸੌਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।' ਨਿਹੁੰ ਨਾ ਲਗਦੇ ਜ਼ੋਰੀਂ। ਪਿਆਰ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਉਪਜਦਾ ਹੈ, ਮੋਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਪਿਆਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਢੇਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। (ਸੰ)

ਸੌਂਹ ਦੇਈਏ ਜੀਅ ਦੀ, ਨਾ ਪੁੱਤ ਦੀ ਨਾ ਧੀ ਦੀ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਤਾਂ ਦਿਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਾਤ ਦੇ ਹੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਹਾਂ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਹੀਂ। ਸੌਂਹ ਦੇਈਏ ਜੀਅ ਦੀ, ਨਾ ਪੁਤ ਦੀ ਨਾ ਧੀ ਦੀ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ, ਕੋਈ ਕਿਵੇਂ ਕਰੇ? (ਸੰਗੂ)

ਸੰਗ ਤਾਰੇ, ਕੁਸੰਗ ਡੋਬੇ। ਜਾਂ **ਸੰਗ ਡੋਬੇ, ਸੰਗ ਤਾਰੇ।**

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਸੌਕਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਬਦਨਾਮੀ ਕਰਾਂਦੀ ਹੈ, ਸੰਗਤ ਦਾ ਫੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇਹਾ ਸੰਗ, ਤੇਹਾ ਰੰਗ। ਸੰਗ ਤਾਰੇ, ਕੁਸੰਗ ਡੋਬੇ। ਜੇਹੋ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾਉਗੇ, ਓਹੋ ਜੇਹਾ ਉਹ ਹੋ ਜਾਏਗਾ।

(ਸੰਗੂ)

ਸੰਗਲਾਂ ਦੇ ਜਿੰਨ ਵੀ ਕਦੇ ਜਫੀਆਂ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਆਏ ਹਨ । ਵੇਖੋ : — ਸੋਟਾ ਵੱਡਾ ਇਲਾਜ ਕੁਪਤਿਆਂ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਡੰਡੇ ਨਾਲ ਠੀਕ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕਦੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੰਵਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਬਾਬਾ ਜੀ, ਵਿਗੜਿਆਂ ਤਿਗੜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਡੰਡੇ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਧਾ ਕਰੀਦਾ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਪੁੱਚ ਪੁੱਚ ਕਰਨ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹੋ । ਕਦੀ ਸੰਗਲਾਂ ਦੇ ਜਿੰਨ ਵੀ ਜਫੀਆਂ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਆਏ ਹਨ ?

(ਸੰਗ)

ਸੰਗਿ ਨ ਕੋਈ ਭਈਆ ਬੇਬਾ ।

ਭਾਵ :— ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕਿਸੇ ਸਾਕ ਜਾਂ ਸਨੇਹੀ ਨੇ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ । ਜਾਂ, ਜਦ ਦੁੱਖ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਸਾਥ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੰਗਿ ਨ ਕੋਈ ਭਈਆ ਬੇਬਾ ॥
ਮਾਲੁ ਜੋਬਨੁ ਧਨੁ ਛੋਡਿ ਵਞੈਸਾ ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਸੰਗੇ ਦੀ ਬਕਰੀ, ਕੁਸੰਗੇ ਦੀ ਮੱਝ ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਵਿਚ ਆਈ (ਜਾਂ ਚੰਗਾ ਸਾਥ ਪਾਲਣ ਵਾਲੀ) ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਵਡਮੁੱਲੀ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਪਰ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਾਥ ਨਾ ਪਾਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ ਕਿ ਹੱਥ ਆਈ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਤਾਂ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੀਏ ਪਰ ਉੜਦੀਆਂ ਪਿੱਛੇ ਭਜੀਏ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸਚ ਕਿਹਾ ਹੈ : 'ਸੰਗੇ ਦੀ ਬਕਰੀ, ਕੁਸੰਗੇ ਦੀ ਮੱਝ ।'

(ਸੰਗ)

ਸੰਘੋਂ ਲੱਥਾ, ਜਿਹਾ ਲੱਡੂ ਤਿਹਾ ਮੱਠਾ

ਭਾਵ :— ਜੀਭ ਦੇ ਸੁਆਦਾਂ ਤੋਂ ਹਟਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਬਰੀਕੀਆਂ ਵਿਚ ਨਾ ਪਵੋ ! ਜੋ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਰਕੇ ਛੱਕ ਲਉ । ਗਲ ਕੀ ਹੋਈ । 'ਸੰਘੋਂ ਲੱਥਾ, ਜਿਹਾ ਲੱਡੂ ਤਿਹਾ ਮੱਠਾ ।'

(ਸੰਗ)

ਸੰਜਮ ਕਰਕੇ ਖਾਹ ਤੇ ਨਕ ਦੀ ਸੇਧੇ ਜਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰੋ ਤੇ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਤੁਰੋ ਤਾਂ ਸੁਖ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ-ਬੱਚੀ ! ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਸਦਾ ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਵਿਚ ਰਹੀਂ ਤੇ ਸੱਚ ਤੇ ਤੁਰੀਂ । 'ਸੰਜਮ ਕਰਕੇ ਖਾਹ ਤੇ ਨਕ ਦੀ ਸੇਧੇ ਜਾਹ ।' ਫਿਰ ਕਦੀ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

(ਸੰਗ)

ਸੰਜੋਗੁ ਵਿਜੋਗੁ ਦੁਇ ਕਾਰ ਚਲਾਵਹਿ ।

ਭਾਵ :— 'ਮੇਲ' ਤੇ 'ਵਿਛੋੜਾ' ਦੋਵੇਂ ਅਸੂਲ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ ਦੁਖ ਸਮੇਂ ਧੀਰਜ ਬੰਨ੍ਹਾਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ:—

"ਆਪਿ ਨਾਥੁ ਨਾਥੀ ਸਭ ਜਾ ਕੀ
ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਅਵਰਾ ਸਾਦ ॥
ਸੰਜੋਗ ਵਿਜੋਗੁ ਦੁਇ ਕਾਰ ਚਲਾਵਹਿ
ਲੇਖੇ ਆਵਹਿ ਭਾਗ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਜਪੁਜੀ)

ਸੰਢ ਸਪੁੱਤੀ ਨ ਥੀਐ ਕਣਤਾਵੈ ਕੰਤੈ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਂਝ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪੁਤ ਨ ਜੰਮੇ ਤਾਂ ਉਹ ਪਤੀ ਨੂੰ ਊਜ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਔਗੁਣਿਆਰੇ ਗੁਣੀ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਦੇਣ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਅਪਤ ਕਰੀਰ ਨ ਮਉਲੀਐ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਬਸੰਤੈ !
ਸੰਢ ਸਪੁੱਤੀ ਨ ਥੀਐ ਕਣਤਾਵੈ ਕੰਤੈ ।"
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਸੰਢਿਆਂ ਦਾ ਭੇੜ, ਜਾਨਾਂ ਦਾ ਖਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕੜਿਆਂ ਦੇ ਲੜਾਈ ਝਗੜੇ ਵਿਚ ਮਾੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਸੰਢਿਆਂ ਦਾ ਭੇੜ ਤੇ ਜਾਨਾਂ ਦਾ ਖੌ ।" ਲੜਨ ਦਿਓ ਇਹਨਾਂ ਮੁਸ਼ਟੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪੋ ਵਿਚ, ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪੱਤ ਲੁਹਾਵਾਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੰਦੇ ਅਗੇ ਬੀਨ ਬਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਉਲਟੀ ਜਾਂ ਅਜੇਹੀ ਗਲ ਕਰੇ ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਤੁਹਾਡੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨਾ ਤਾਂ 'ਸੰਦੇ ਅਗੇ ਬੀਨ ਵਜਾਣ' ਵਾਲਾ ਹੀ ਲੇਖਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦਾ। ਹਰਦਮ ਆਪਣੀ ਹੀ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸੰਤੋਖੀ ਸਦਾ ਸੁਖੀ ।

ਭਾਵ :— ਸੰਤੋਖੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਥੋੜਾ ਖੱਟਦੇ ਹਾਂ, ਥੋੜਾ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਦੁੜੰਗੇ ਮਾਰਦੇ ਹਾਂ। 'ਸੰਤੋਖੀ ਸਦਾ ਸੁਖੀ'। ਨਾ ਬਹੁਤੀ ਦੀ ਹਿਰਸ ਹੈ, ਨਾ ਥੋੜੀ ਦੀ ਚਿੰਤਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਈਂ ਬਾਝੋਂ ਸੌਣ ਤ੍ਰਿਹਾਈਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁੰਤੀ—ਇਹ ਗਲ ਸੋਲਾਂ ਆਨੇ ਸੱਚੀ ਹੈ ਕਿ 'ਸਾਈਂ ਬਾਝੋਂ ਸੌਣ ਤ੍ਰਿਹਾਈਆਂ।' ਜਦ ਦੇ ਤੁਸਾਡੇ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਪ੍ਰਦੇਸ ਗਏ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਤੁਸਾਡੇ ਵਲ ਵੱਟੀ ਨਹੀਂ ਵਾਹੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਂਝ ਜੱਟ ਦੀ ਜੋ ਭਵੇਂ ਨਾ, ਤੋੜਾ ਭੂਤ ਦਾ ਜੋ ਧਵੇਂ ਨਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜੱਟ ਕਿਸੇ ਦੀ ਡੱਟ ਕੇ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ— ਜੱਟ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ । ਜਿਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਡੱਟ ਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। 'ਸਾਂਝ ਜੱਟ ਦੀ ਜੋ ਭਵੇਂ ਨਾ, ਤੋੜਾ ਭੂਤ ਦਾ ਜੋ ਧਵੇਂ ਨਾ'। ਤੁਸੀਂ ਜੱਟਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝ ਰਖਿਆ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਂਝਾ ਅੱਬਾ, ਤੇ ਕੋਈ ਨਾ ਦੱਬਾ ਜਾਂ **ਸਾਂਝਾ ਬਬ ਨਾ ਪਿਟੈ ਕੋ** ਜਾਂ **ਸਾਂਝੀ ਹਾਂਡ ਚੁਰਾਹੇ ਫੁੱਟੇ ।**

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੀ ਆਸ ਰਖੇ, ਤੇ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਇੱਕ ਵੀ ਪੁੱਛ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸਾਂਝੇ ਅੱਬੇ ਕਿਸ ਨੇ ਦੱਬੇ' ਹਨ ? ਸਾਂਝੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਭਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਆਪਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੇਖੀਏ। ਸੁੰਢ ਜਵੈਣ ਵੀ ਲੋਕੀ ਡੱਬੀਆਂ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਰਖਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਸਾਂਵਲਿਆਂ ਦੇ ਨੈਣ ਸਾਂਵਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਸੋਹਣਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅਖਾਂ ਵੀ ਸੋਹਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਚੰਗੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸਾਂਵਲਿਆਂ ਦੇ ਨੈਣ ਸਾਂਵਲੇ' ਸੂਹਾ ਦੁਪੱਟਾ ਗੋਰੀ ਦਾ, ਇਕ ਰਾਂਝਾ ਮੈਨੂੰ ਲੋੜੀਦਾ ।
(ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਸਿੰਗਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਦੁੰਮ ਨਾਲ ਵੈਰ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਰਖੇ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਸਨੇਹੀ ਜਾਂ ਸਾਕ ਨਾਲ ਵੈਰ ਕਰੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ੰਕਰ ਦਾਸ—ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਜੀ! ਤੁਸਾਡੀ ਦੋਸਤੀ ਦੀ ਵੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਅਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾਈ ਹੈ ਪਰ ਸਾਡੇ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਵੈਰ। ਸਿੰਗਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਤੇ ਦੁੰਮ ਨਾਲ ਵੈਰ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ ਇਹ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍)

ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਿੰਘਣੀ, ਪੁੱਤ ਦੀ ..., ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੁਰਦੀ ਕਾਹਨੂੰ ਜਾਂ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਮਾਣ-ਮਤੀ ਤੀਵੀਂ ਦਾ ਸੁਭਾ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਘਾਟ ਏ, ਜੁ ਨਿਤ ਦਿਹਾੜੇ ਤੁਰ ਤੁਰ ਕੇ ਟੰਗਾਂ ਭੰਨਾਂ। 'ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਿੰਘਣੀ, ਪੁੱਤ ਦੀ ਮਾਂ। ਰੁੱਖਾ ਕਿਉਂ ਖਾਂ, ਤੁਰਦੀ ਕਾਹਨੂੰ ਜਾਂ?' (ਸੰਗ੍)

ਸ਼ੀਂਹ ਬੱਕਰੀ ਇਕੋ ਘਾਟ ਪਾਣੀ ਪੀਂਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਤਕੜੇ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜੇਹਾ ਸਲੂਕ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ, ਰਾਜ ਤਾਂ ਕਰ ਗਏ ਇਕ ਬਾਰੀ, ਸ਼ੀਂਹ ਬੱਕਰੀ ਇਕੋ ਘਾਟ ਪਾਣੀ ਪਲਾ ਦਿਤੇ', ਬਈ ਨਹੀਂ ਰੀਸਾਂ ਗੋਰਾਂ ਦੀਆਂ।'

(ਪੰਜ ਦਰਿਆ, ਚਾਰ ਯਾਰ—ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ)

ਸੁੰਞੇ ਘਰ ਦਾ ਪਾਹੁਣਾ ਜਿਉ ਆਇਆ ਤਿਉ ਜਾਇ।

ਭਾਵ :— ਜੀਵ ਸੁੰਞੇ ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਵਾਂਗ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਖਣਾ ਆਇਆ ਸੀ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਖਣਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਜਾਂ ਸੁਮ ਦੇ ਘਰੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਸੁੰਞੇ ਘਰ ਕਾ ਪਾਹੁਣਾ
ਜਿਉ ਆਇਆ ਤਿਉ ਜਾਇ ॥
ਮਨਮੁਖ ਜਨਮੁ ਬਿਰਥਾ ਗਇਆ
ਕਿਆ ਮੁਹੁ ਦੇਸੀ ਜਾਇ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਸੁੰਞੇ ਘਰ, ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਰਾਜ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀ ਇਕੱਲ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀ ਸੁਖ ਹੈ? 'ਸੁੰਞੇ ਘਰ, ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਰਾਜ।' ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਲੰਮੇ ਪਏ ਰਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਪੁਛਦਾ ਬੁਲਾਂਦਾ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਸੁੰਞੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਮਹਿਲ। ਵੇਖੋ—'ਉਜੜੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਮਹਿਲ।'

ਭਾਵ :— ਉਜੜੀ ਪਈ ਥਾਂ ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼-ਭੜੋਲਾ-ਵੀ ਵੱਡੀ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਸੁੰਞੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਹੀ ਮਹਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।' ਇਸ ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਇਹ ਬਉਲੀ ਵੀ ਕਿੰਨੀ ਖਿੜ ਪਾਂਦੀ ਹੈ? (ਸੰਗ੍)

ਸੁੰਞੇ ਮਹਿਲ ਡਰਾਉਣੇ, ਬਰਕਤ ਮਰਦਾਂ ਨਾਲ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਉਘੇ ਪਰਸ਼ ਦੇ ਨਾਹ ਹੋਣ ਨਾਲ ਬੇਰੌਣਕੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੱਜ, ਇਹ ਮਹਿਲ ਅਤੇ ਮਾੜੀਆਂ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸੁੰਞੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਕੇ ਬਾਹਰ ਹੀ ਹੋਏ, 'ਸੁੰਞੇ ਮਹਿਲ ਡਰਾਉਣੇ, ਬਰਕਤ ਮਰਦਾਂ ਨਾਲ।' (ਸੰਗ੍)

ਸੁੰਞੀ ਦੀ ਗੰਞੀ ਲੱਭੀ, ਪਨਸਾਰੀ ਬਣ ਬੈਠਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਚੰਦ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਦੇ ਹੋ। 'ਸੁੰਞ ਦੀ ਗੰਞੀ ਲੱਭੀ, ਵਡਾ ਪਨਸਾਰੀ ਬਣ ਬੈਠਾ।' ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਸਨੂਰੇ ਨੇ ਦਿਤੇ ਹਨ ਤੇ ਹੁਣ ਆਕੜ ਆਕੜ ਕੇ ਤੁਰਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹ

ਹਉਮੈ ਜਾਈ ਭਾਂ ਕੰਤ ਸਮਾਈ।

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਮਿਟਣ ਨਾਲ ਮੰਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਉਮੈ ਜਾਈ ਤਾਂ ਕੰਤ ਸਮਾਈ ॥
ਤਉ ਕਾਮਣਿ ਪਿਆਰੇ ਨਵ ਨਿਧਿ ਪਾਈ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਸੂਹੀ ਅਸਟਪਦੀਆਂ)

ਹਉਮੈ ਦੀਰਘ ਰੋਗ ਹੈ ਦਾਰੂ ਭੀ ਇਸੁ ਮਾਹਿ ॥

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਬੜਾ ਚੰਦਰਾ ਰੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਦਵਾ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹਉਮੈ ਦੀਰਘ ਰੋਗੁ ਹੈ,
ਦਾਰੂ ਭੀ ਇਸ ਮਾਹਿ ॥
ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜੇ ਆਪਣੀ,
ਤਾਂ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਕਮਾਹਿ ॥
ਨਾਨਕ ਕਹੈ ਸੁਣਹੁ ਜਨਹੁ,
ਇਤੁ ਸੰਜਮਿ ਦੁਖ ਜਾਹਿ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧ ਹੈ ਦੁਇ ਨਾ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ।

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਵੈਰ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ-ਇਕ ਥਾਂ-ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹਉਮੈ ਨਾਵੈਂ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧ ਹੈ,
ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ ॥
ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਨਾ ਹੋਵਈ,
ਤਾ ਮਨੁ ਬਿਰਥਾ ਜਾਇ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਵਡਹੰਸ ਰਾਗ)

ਹਸਣੇ ਘਰ ਵਸਣੇ। ਜਾਂ
ਹਸਦਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵਸਦੇ, ਰੋਂਦਿਆਂ ਦੇ ਖਾਣੇ ਖਰਾਬ।

ਭਾਵ :— ਹੱਸਣ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਖੁਸ਼ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁੰਤੀ-ਮਾਂ ਜੀ! ਹੱਸਣੇ ਘਰ ਵੱਸਣੇ। ਸਾਡੇ ਮਾਸੀ ਜੀ ਜਦੋਂ ਵੇਖੋ ਹਸੂੰ ਹਸੂੰ ਹੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਰ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਉਨਤੀ ਕਰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਸਾਏ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਰੁਆਏ ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਰਖੋ ਪਰ ਜੇ ਰਤੀ ਕੁ ਵੀ ਕੋਈ ਗਲ ਉਸਦੀ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਏ, ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਟਿਕਾਣਾ ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਕੇ ਪਹੁੰਚਾ ਆਵੀਏ। ਬੱਚੀ! ਜ਼ਮਾਨਾ ਜੋ ਚੰਦਰਾ ਹੋਇਆ। 'ਹਸਾਏ ਦਾ ਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਰੁਆਏ ਦਾ ਝਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਏ।'

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹੱਸੀ ਤੇ ਫੱਸੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਤੀਵੀਂ ਹੱਸ ਪਵੇ ਤੇ ਫੇਰ ਫੰਦੇ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ— ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹਰ ਪੁਰਸ਼ ਤੀਵੀਂ ਬਾਰੇ ਇਹੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਕਿ 'ਹੱਸੀ ਤੇ ਫੱਸੀ ।' ਪਰਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਤੀਵੀਂ ਨਾਲ ਰਸੋ ਵੇਡੋ, ਬੋਲੋ ਚਾਲੋ, ਮਿਲੋ ਗਿਲੋ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਥੇ ਉਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇਵੇਂ ਸਮਝਣਾ ਵਡੀ ਭੁਲ ਹੋਵੇਗੀ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਸੇਂ ਕੜੀ ਤੇ ਕੜੀਉਂ ਛਾਪ, ਹੁਣ ਛਾਪੋਂ ਵੀ ਜਵਾਬ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨਾਲੋਂ ਕੀਤੇ ਇਕਰਾਰ ਨੂੰ ਬਚਾਉਂਦਿਆਂ ਬਚਾਉਂਦਿਆਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਮੁਕਰ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ— ਵਾਹ ਸ਼ਾਹ ! ਖੂਬ ਧਰਮ ਪਾਲਿਓ ਈ, ਅਖੇ 'ਹਸੇਂ ਕੜੀ ਤੇ ਕੜੀਉਂ ਛਾਪ, ਤੇ ਛਾਪੋਂ ਵੀ ਜਵਾਬ' ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਈਏ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਸੌ ਰੁਪਈਏ ਵੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਮੁਕਰ ਬੈਠਾ ਏਂ ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਕੀਮ ਦਾ ਯਾਰ ਰੋਗੀ ਤੇ ਪੰਡਤ ਦਾ ਯਾਰ ਸੋਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫ਼ਕੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ! 'ਹਕੀਮ ਦਾ ਯਾਰ ਰੋਗੀ ਤੇ ਪੰਡਤ ਦਾ ਯਾਰ ਸੋਗੀ ।' ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਜ ਕਲ ਲੋੜ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

'ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੂਅਰ ਉਸ ਗਾਇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦਾ ਹਕ ਮਾਰਨਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਈ ਸੂਰ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਲਈ ਗਾਂ ਖਾਣ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸੁ ਸੂਅਰ ਉਸੁ ਗਾਇ ।।
ਗੁਰ ਪੀਰ ਹਾਮਾ ਤਾ ਭਰੇ ਜਾ ਮੁਰਦਾਰ ਨਾ ਖਾਇ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ)

ਹਗਦਿਆਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹੱਥ ਨਾ ਧਰ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ-ਕਾਕਾ ! 'ਹਗਦਿਆਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਧਰੀਦਾ ; ਜਿਹੜੇ ਕੁਸੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ' ਸਦਾ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਛਾ ਸਭ ਦਾ ਵੱਛਾ ।

ਭਾਵ :— ਕ਼ਲੇਮਾਣਸ ਉਪਰ ਹਰ ਕੋਈ ਦਬਾ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ-ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਵੀਰ ਤਾਂ 'ਹੱਛਾ, ਸਭ ਦਾ ਵੱਛਾ' ਬਣਿਆ ਹੈ ਹਰ ਕੋਈ ਉਸੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਆਕੇ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਟ ਕਰਾਏ ਕੰਮ ਬਿਆਜੀ, ਉਸ ਭੈੜੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਬਾਜੀ ।

ਭਾਵ :— ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਜਦ ਵਿਆਜ ਅਤੇ ਕਰਾਇਆ ਦੁਖਦਾਈ ਜਾਪਣ, ਤਦ ਇਹ ਆਖਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਈਸ਼ਰ ਦਾਸ-ਮਨੀ ਰਾਮ ਜੀ । ਵਪਾਰ ਕੀਕਰ ਚਲੇ ? ਤੁਸਾਡੀ ਮੂੜੀ ਥੋੜੀ ਹੈ, ਵਿਆਜ ਤੇ ਕਰਾਇਆ ਸਿਰ ਪੁੱਟਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਹੱਟ ਕਰਾਏ ਕੰਮ ਬਿਆਜੀ, ਉਸ ਭੈੜੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਬਾਜੀ ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਟੀ ਕਿਰਾੜ ਤੇ ਜੰਗਲ ਬਘਿਆੜ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਰਾੜ (ਬਾਣੀਆਂ) ਹੱਟੀ ਉਪਰ ਤੇ ਬਘਿਆੜ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਤਕੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ-ਸੈਂ ਉਹਦੇ ਘਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਅਗੋਂ ਭੂਏ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ।

ਕਰਮ ਸਿੰਘ— 'ਪਈ ਹੱਟੀ ਕਿਰਾੜ ਤੇ ਜੰਗਲ ਬਘਿਆੜ' ਨਹੀਂ ਛੇੜੀਦੇ। ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਘਰ ਜਾਣ ਦੀ ? ਬਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਵੇਖਦੇ।

(ਸੰਗ੍)

ਹੱਟੀ ਤੇ ਬਹਿਣ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਮੇਰਾ ਸੌਦਾ ਤੋਲੀਂ ! ਜਾਂ ਹੱਟੀ ਵੜਨਾ ਮਿਲੇ ਨਾ, ਮਹਿਤਿਆ ਪੂਰਾ ਤੋਲ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਨਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ-ਮੀਆਂ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਵਡਾ ਬਣੀ ਫਿਰਦਾ ਏਂ ? ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਹੱਟੀ ਵੜਨਾ ਮਿਲੇ ਨਾ, ਮਹਿਤਿਆ ਪੂਰਾ ਤੋਲ।'

(ਸੰਗ੍)

ਹੱਟੀ ਵਿਚ ਕਪਾਹ ਤੇ ਮੇਰੀ ਤਾਣੀ ਤੇ ਲਾਹ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਫੱਲ ਮੰਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੁਲਾਹਿਆ-ਮਿਣਜ਼ਿਆ ਤੂੰ ਤਾਂ ਓਹੋ ਗਲ ਕੀਤੀ ਅਖੇ 'ਹੱਟੀ ਵਿਚ ਕਪਾਹ ਤੇ ਮੇਰੀ ਤਾਣੀ ਦੇ ਲਾਹ।' ਸੂਤ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਸੁਆਣੀ ਨੇ ਹਾਲੀ ਮੈਨੂੰ ਪੁਚਾਇਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਤੂੰ ਖਦਰ ਲੈਣ ਆ ਗਿਆ ਏਂ ?

(ਸੰਗ੍)

ਹੱਡ ਹਰਾਮੀ ਤੇ ਹੁਜਤਾਂ ਢੇਰ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਹਾਨੇ ਢੂੰਡੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ—ਕਣਮੂ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਹੋਰ ਤਰਖਾਣ ਵੀ ਮਰ ਗਏ ਸਨ। ਪਰ 'ਹਡ ਹਰਾਮੀ ਤੇ ਹੁਜਤਾ ਢੇਰ'। ਹੱਛਾ ਜਾ, ਹੁਣ ਸ਼ੇਰ ਖਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣਾ ਦੂਜਾ ਸੁਹਾਗਾ ਜਾਕੇ, ਚੁਕਵਾ ਲਿਆ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਹੱਡ ਸ਼ਰੀਕਾ ਹੁੰਦਾ ਏ, ਕਰਮ ਸ਼ਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੈਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਨਾ ਪਾ ਸਕੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਡਾਕਟਰ—ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ! 'ਹੱਡ ਸ਼ਰੀਕਾ ਹੁੰਦਾ ਏ, ਕਰਮ ਸ਼ਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ' ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉਸਦੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਕੀ ਫਰਕ ਪਾ ਸਕਦੀ ਏ ?

(ਸੰਗ੍)

ਹੱਡੀਂ ਢੇਰ ਜਾਂ ਦੰਮੀ ਢੇਰ।

ਵੇਖੋ :—'ਹੰਨੇ ਜਾਂ ਬੰਨੇ'

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੰਨੇ ਬੰਨੇ ਕਰ ਕੇ ਛਡਣਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਘਾਟਾ ਹੀ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਮੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਹੋਰ ਮਾਲ ਮੰਗਵਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਅਛਾ ਹੁਣ ਤਾਂ 'ਹੱਡੀਂ ਢੇਰ ਜਾਂ ਦੰਮੀ ਢੇਰ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਜੋ ਹੋਊ ਸੋ ਦੇਖੀ ਜਾਊ।

(ਸੰਗ੍)

ਹੱਥ ਕਾਰ ਵਲ, ਦਿਲ ਯਾਰ ਵਲ। ਜਾਂ **ਹੱਥ ਕਾਰ ਵਲ, ਦਿਲ ਕਰਤਾਰ ਵਲ।**

ਭਾਵ :— ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਕਰੇ, ਪਰ ਚਿਤ ਦੀ ਡੋਰੀ ਕਰਤਾਰ ਜਾਂ ਮਿੱਤਰ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰਖੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਦ ਕੌਰ ਸੂਤ ਕਤਣਾ, ਮਖਣ ਕੱਢਣਾ, ਘਿਉ ਬਨਾਉਣਾ ਸਿੱਖ ਗਈ ਸੀ। ਸੋ 'ਹੱਥ ਕਾਰ ਵਲ ਤੇ ਦਿਲ ਕਰਤਾਰ ਵਲ' ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ।

(ਸੰਗ੍)

ਹੱਥ ਕੰਙਨ ਨੂੰ ਆਰਸੀ ਕੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗਲ ਸਾਹਮਣੇ ਪਈ ਦਿਸੇ ਪਰ ਦੂਜਾ ਉਸਨੂੰ ਛੁਪਾ ਕੇ ਰਖੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਰਾਵਾ ! ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਪਰਦੇ ਕਿਉਂ ਪਾਂਦਾ ਹੈਂ ! 'ਹੱਥ ਕੰਙਨ ਨੂੰ ਆਰਸੀ ਕੀ !'

(ਸੰਗ੍)

ਹੱਥ ਠੂਠਾ ਤੇ ਦੇਸ ਮੋਕਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਮੰਗਣ ਵਾਲੇ ਵਾਸਤੇ ਬਥੇਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕੀ ਆਖਾਂ ਜੇ ਸੱਟ ਅਕਲ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਵਰਤੇ ਤਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤੋਫੀਕਾਂ ਉਹਨੂੰ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਅਕਲ ਕੋਲੋਂ ਕੰਮ ਨਾ ਲਏ ਤਾਂ ਫਿਰ 'ਹੱਥ ਠੂਠਾ ਤੇ ਦੇਸ ਮੋਕਲਾ' ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਏ।

(ਨਵਾਬ ਖ਼ਾਨ—ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਹਥ ਦੀ ਹਥ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਈ, ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਗ੍ਰਾਹ, ਲਖ ਲ੍ਹਾਨਤ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਥਰਿਆ ਜੋ ਦਮ ਦਾ ਕਰੇ ਵਿਸਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਅਰੋਗੀ ਪੁਰਸ਼ ਅਚਨਚੇਤ ਹੀ ਮਰ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਦ ਸਿੰਘ— ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਭਾਈ ਹੋਨੀਂ ਬੜੇ ਰਿਸ਼ਟ ਪੁਸ਼ਟ ਸਨ, ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਬਾਹਰ ਫਿਰਨ ਗਏ, ਅਜ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚਲ ਬਸੇ । ਕਿਹੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਸਨ । ਇਕ ਦਮ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ, ਹਰ ਵੇਲੇ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਚ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 'ਹਥ ਦੀ ਹਥ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਈ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਗ੍ਰਾਹ, ਲਖ ਲ੍ਹਾਨਤ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਥਰਿਆ ਜੋ. ਦਮ ਦਾ ਕਰੇ ਵਿਸਾਹ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਨ ਪੱਲੇ, ਬਜ਼ਾਰ ਖੜੀ ਹਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਹਥ ਪਲੇ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਵੇ ਨਾ, ਪਰ ਜ਼ਬਾਨੀ ਬੜਾ ਜਮ੍ਹਾਂ ਖ਼ਰਚ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮਦੇਈ—ਨੀ ਰਾਣੋਂ ! ਛਡ ਪਰੇ ਧਨੋ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ, ਉਹ ਗਪੌੜੀ ਹੈ ਨਿਰੀ ਪੁਰੀ ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਪਈ 'ਹੱਥ ਨਾ ਪਲੇ, ਬਜ਼ਾਰ ਖੜੀ ਹਲੇ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕ ਧਿਰ ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦਿੰਦੀ ਰਹੇ, ਪਰ ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਵਲੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਵੇਖ ਪਹਿਲੀ ਧਿਰ ਵੀ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰਨਾਮੋ ! ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ ? ਐਤਕੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਦੀ ਧੀ ਨੂੰ ਮੇਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਦਿਆ ?

ਸ਼ਾਮੋ ਭੈਣ ! ਹਰ ਵਾਰੀ ਸਦਦੇ ਹੀ ਰਹੇ ਹਾਂ ਨਾ, ਪਰ ਕੀ ਕਰੀਏ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਤਾਂ 'ਹੱਥ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ' ਨਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਸੀ ਫੁਲਾਂ ਕਾਰਣ, ਕੰਡਾ ਹੱਥੀਂ ਆਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਤਾਂ ਇਸ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਕੇ ਸੁਖ ਮਿਲੇਗਾ ਪਰ ਸਿੱਟਾ ਉਲਟਾ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਪੁਰਜ਼ਾ ਹਥ ਫੜਕੇ ਭਰਿਆ ਪੀਤਾ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਿਆਂ ਹੀ ਫਿਸ ਪਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਚਾਰੀਂ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋਣ ਲਗ ਪਿਆ । 'ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਸੀ ਫੁੱਲਾਂ ਕਾਰਨ, ਕੰਡਾ ਹੱਥੀਂ ਆਇਆ ।'

(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਪ੍ਰੀ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਹੱਥ-ਪੁਰਾਣੇ ਖੋਸੜੇ ਬਸੰਤਾ ਹੋਰੀ ਆਏ

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਆਕੜ ਆਕੜ ਤੁਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਉਤੇ ਵਾਧਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹੈ ਉਹ ਪੁਜਕੇ ਮਖੱਟੂ । ਜੇ ਕਿਤੇ ਚਾਰ ਦਿਨ ਕੰਮ ਤੇ ਲਗਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪੀ ਕੇ ਮਾਲਕ ਨਾਲ ਗਾਲੋ ਗਾਲੀ ਹੋ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਹੀ ਦਿਨ ਮੁੜ 'ਹੱਥ ਪੁਰਾਣੇ ਖੋਸੜੇ ਬਸੰਤਾ ਹੋਰੀ ਆਏ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

(ਅਧ-ਖਿੜਿਆ ਫੁਲ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹੱਥ ਪੈਰ ਨਰੋਏ ਤੇ ਸੱਭੇ ਸੌਦੇ ਹੋਏ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਰੀਰ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭੋ ਕੁਝ ਠੀਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ, ਤਕੜਾ ਹੋ । ਮਾਮੂਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਨਾ । 'ਹੱਥ ਪੈਰ ਨਰੋਏ ਤਾਂ ਸੱਭੇ ਸੌਦੇ ਹੋਏ ।' ਰੱਬ ਨੇ ਨਰੋਈ ਜਾਨ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਫਿਰ ਕਮਾ ਲਵੇਂਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੱਥ ਵਿਚ ਗੁੱਤ ਤੇ ਠੈਂਹ ਸੋਟਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਘਰ ਵਿਚ ਨਿਤ ਮੀਆਂ ਬੀਬੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਹ ਪਰਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਐਬੀ, ਅਮੋੜ ਤੇ ਕਲਾ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਸੀ, ਕਿਹੜਾ ਦਿਨ ਹੁੰਦਾ ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ 'ਹੱਥ ਵਿਚ ਗੁੱਤ ਤੇ ਠੈਂਹ ਸੋਟਾ' ਵਾਲਾ ਨਾਟਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖੇਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਥੜਿਉਂ ਨਾ ਕਿਰਾਂ ਤੇ ਮੁਖੜਿਉਂ ਪਈ ਤਿੜਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜ਼ਬਾਨੀ ਜਮਾਂ ਖਰਚ ਕਰੀ ਜਾਣਾ, ਪਰ ਹੱਥੋਂ ਦੇਣਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਹਥੜਿਉਂ ਨਾ ਕਿਰੀਏ ਤੇ ਮੁਖੜਿਉਂ ਵੀ ਨਾ ਤਿੜੀਏ ।' ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇਈਏ ਨਾ, ਤਾਂ ਫੋਕੀ ਜਮ੍ਹਾ ਖਰਚ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ ?

(ਸੰਗ੍)

ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਖੋਹਲਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਜਾਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਗੰਢਾ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਖੋਲ੍ਹਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਲਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਔਕੜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਆਉਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹੁੰਮਦਾ—ਉਹ ਤੇ ਠੀਕ ਏ ! ਪਰ ਤੂੰ ਉਥੋਂ ਤੀਕ ਗਲ ਨ ਆਉਣ ਦੇਈਂ, ਕਿਤੇ 'ਹੱਥੀਂ ਦਿਤੀਆਂ ਦੰਦਾ ਨਾਲ ਨਾ ਖੋਹਲ੍ਹਣੀਆਂ ਪੈਣ ।'

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਹੱਥਾਂ ਬਾਝ ਕਰਾਰਿਆਂ, ਵੈਰੀ ਮਿਤ ਨ ਹੋਣ ।

ਭਾਵ :— ਵੈਰੀ ਨਰਮੀਂ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਰਪੇ ਵਾਲੀ ਸੱਟ ਵੀ ਤਾਂ ਵਾਹ ਵਾਹ ਲਗੀ ਸੂ । ਪਰ ਹੁਣ ਸੁਆਦ ਲਏਗਾ ਨਾ ਜ਼ਰਾ ਬਣਾ ਕੇ । 'ਹੱਥਾਂ ਬਾਝ ਕਰਾਰਿਆਂ ਵੈਰੀ ਮਿਤ ਨਾ ਹੋਣ ।' ਇਹ ਵੀ ਨਿਤ ਮੇਰੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕੰਡੇ ਖਿਆ ਬੀਜਦਾ ਸੀ !

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਹਥਿਆਰ ਉਹ ਜੋ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਆਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਦੇ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ— ਪੋਰਸ— ਦੇਖੋ, 'ਹਥਿਆਰ ਉਹ ਜੋ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਆਵੇ, ਸੂਰਾ ਉਹ ਜੋ ਮੈਦਾਨ ਜੰਗ ਵਿਚ ਲੜੇ । (ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਹੱਥੀਂ ਦੇਈਏ, ਹੱਥੀਂ ਲਈਏ,
ਹੱਥੀ ਬੰਨ੍ਹੀਏ ਪੱਲੇ ।
ਐਸਾ ਕੋਈ ਨਾ ਵੇਖਿਆ,
ਜੋ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਘੱਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਭਲਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਹੁਣੇ ਕਰੋ ਫਿਰ ਤੇ ਨਾ ਛਡੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭੁਖੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪਾਵਨਾ ਏਂ ਧੰਨ ਹੈ ਤੇਰੀ ਖੱਟੀ ।
ਧੀਆਂ ਪੁਤਾਂ ਤੇ ਲਾਵਨਾ ਏਂ ਭਰੇਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਚੱਟੀ ।
ਰੱਜੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪਾਵਨਾ ਏਂ ਜਲ੍ਹੁਣਾ ਕਿਉ ਮਝ ਮਲੀਦੇ ਤੁਠੀ ।
'ਹੱਥੀਂ ਦੇਈਏ ਹੱਥੀਂ ਲਈਏ ਹੱਥੀਂ ਬੰਨ੍ਹੀਏ ਪਲੇ !
ਐਸਾ ਕੋਈ ਨਾ ਜਲ੍ਹੁਣਾ ਜੋ ਮੋਇਆ ਨੂੰ ਘਲੇ ।'

(ਜਲ੍ਹੁਣ ਜੀ)

ਹੱਥੀਂ ਲਾਉਂਦਾ ਪੈਰੀ ਬੁਝਾਉਂਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਬੜੇ ਚਲਾਕ ਮਨੁਖ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੀਰ ਆਖਦੀ ਮੇਰਾ ਚੰਡਾਲ ਚਾਚਾ,
'ਹੱਥੀਂ ਲਾਉਂਦਾ ਪੈਰੀਂ ਬੁਝਾਉਂਦਾ ਏ ।'
ਤੀਵੀਂ ਮਰਦ ਵਿਚ ਰਾਂਝਿਆ ਪਾਏ ਪਾੜੇ,
ਮਾਵਾਂ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਏ ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ)

ਹੱਥੋ ਹੱਥ ਨਿਬੇੜਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਝਟਾ ਪਟ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਨ—ਹੱਬ ਬੜਾ ਬੇਅੰਤ ਏ, 'ਹੱਥੋ ਹੱਥ ਨਿਵੇੜਾ' ਕਰਾਂਦਾ ਏ ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਹੱਥੋਂ ਹੱਥ ਨਿਬੇੜਾ, ਨਾ ਝਗੜਾ ਨਾ ਝੇੜਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਉਤਰ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਝਟ ਪਟ ਬਦਲਾ ਦੇ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਜੇਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਰੜਖੇੜ ਪਾ ਛਡਣੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਵੀਰ ਜੀ, ਇਕੋ ਗਲ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ 'ਹੱਥੋਂ ਹੱਥ ਨਿਬੇੜਾ, ਨਾ ਝਗੜਾ ਨਾ ਝੇੜਾ ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਮ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਇਕ ਦਮੀ ।

ਭਾਵ :— ਅਸੀਂ ਇਕ ਦਮ ਦੇ ਪਰਾਹੁਣੇ ਹਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

੧ "ਹਮ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਇਕ ਦਮੀ
ਮੁਹਲਤਿ ਮੁਹਤੁ ਨਾ ਜਾਣਾ ॥
ਨਾਨਕੁ ਬਿਨਵੈ ਤਿਸੈ ਸਰੇਵਹੁ
ਜਾਕੇ ਜੀਆ ਪਰਾਣਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਹਮ ਨ ਵਿਆਹੇ ਕੈਸੇ ਸਾਹੇ ?
ਹਮ ਨ ਵਿਆਹੇ ਤਾਂ ਕਾਹਦੇ ਸਾਹੇ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੁਆਰੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹੇ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਛੇੜੀਏ, ਤਦ ਉਤੱਰ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਜਾਂ ਜੇ ਕਿਸੇ ਅਸਫਲ ਮਨੁਖ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਗਲ ਕਰੀਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੱਡ ਯਾਰ, 'ਹਮ ਨਾ ਵਿਆਹੇ ਤਾਂ ਕਾਹਦੇ ਸਾਹੇ ।' ਪੰਡਤ ਹੁਰੀ ਵਜ਼ੀਰ ਬਣ ਗਏ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ? ਸਾਡੇ ਤਾਂ ਹੱਥ ਪੁਰਾਣੇ ਖੋਸੜੇ ਹੀ ਹਨ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਮ ਨਹੀਂ ਚੰਗੇ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :—ਅਸੀਂ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਬੁਰਾ-ਭੈੜਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਮ ਨਹੀਂ ਚੰਗੇ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਕੋਇ ॥
ਪ੍ਰਣਵਤਿ ਨਾਨਕੁ ਤਾਰੇ ਸੋਇ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਹਮਸਾਏ ਮਾਂ ਪਿਉ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਗਵਾਂਢੀ ਤਾਂ ਸੱਕੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੂੰ ਹੈ ਮੇਰਾ ਹਕ ਹਮਸਾਇਆ,
ਹਕ ਹਮਸਾਇਆ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਜਾਇਆ,

(ਸ਼ਰਫ-ਸੁਨੇਹੇ—ਫ਼ੀਰੋਜ਼ ਦੀਨ 'ਸ਼ਰਫ')

ਹਮਦਰਦੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੌੜੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਪਿਆਰ ਪਾਉਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਹਮਦਰਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਕਦੇ ਲਾਲ ਤੇ ਕਦੇ ਪੀਲਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਪਾਈ ਆਪਣੀ ਪਿਛਲੀ ਮਸਤੀ ਦੀ ਭੁਲ ਤੇ ਲੀਕ ਫੇਰ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਠੀਕ ਹੈ :— 'ਹਮਦਰਦੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੌੜੀ ਹੈ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਭੈਣੇ—ਸ: ਸ: ਅਮੋਲ)

ਹਮਾਂ ਯਾਰਾਂ ਦੋਜ਼ਖ ਹਮਾਂ ਯਾਰਾਂ ਬਹਿਸ਼ਤ

ਭਾਵ :— ਮਿੱਤਰ ਨਾਲ ਦੁਖ ਸੁਖ ਵੰਡਾਣਾ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜੇ ਡਾਢੇ ਹੋ, ਪਰ ਸੁਣ ਕੇ ਤੁਹਾਡਾ ਦਿਲ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। 'ਹਮਾਂ ਯਾਰਾਂ ਦੋਜ਼ਖ ਹਮਾਂ ਯਾਰਾਂ ਬਹਿਸ਼ਤ' ਸਗੋਂ ਦੋਵੇਂ ਨਲ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਦੁਖ ਦਾ ਵੀ ਸੁਆਦ ਆਵੇਗਾ ਤੇ ਇਹ ਵੰਡਿਆ ਵੀ ਜਾਵੇਗਾ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਚੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਾਰੂ ਹੀ ਡੁਬਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਦਾ ਚੰਗਾ ਜਾਣੂ ਹੋਵੇ ਪਰ ਗ਼ਲਤੀ ਕਰ ਬੈਠੇ ਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਠੀਕ ਏ", ਇਕ ਹੋਰ ਬੋਲ ਉਠਿਆ "ਪਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਾਰੂ ਹੀ ਡੁਬਦੇ ਨੇ ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਹੀ ਢਹਿੰਦੇ ਨੇ।" ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਕੀ ਪੈਣਾ ਹੈ?

(ਸੰਗ੍)

ਹਰ ਇਕ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ
ਜਾਂ
ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਸਰਦਾਰ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਮਨੁਖ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਵਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ-ਭਾਈ! ਰਤੀ ਸੰਭਲ ਕੇ ਬੋਲੋ 'ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਸਰਦਾਰ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਐਨੀ ਹੈਂਕੜ ਨਾ ਵਿਖਾ।

(ਸੰਗ੍)

ਹਰ ਹਰ ਪੋਸਤ ਦੇ ਵਿਚ ਦੋਸਤ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਚੀਜ਼ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪਿਆਰਾ ਹੀ ਦਿੱਸੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹਰ ਹਰ ਪੋਸਤ ਦੇ ਵਿਚ ਦੋਸਤ,
ਉਹ ਦੋਸਤ ਰੂਪ ਵਟਾਵੇ।
ਦੋਸਤ ਠੀਕ ਨਾ ਪਹੁੰਚੇ ਕੋਈ,
ਇਹ ਪੋਸਤ ਚਾ ਭੁਲਾਵੇ।

(ਹਾਸ਼ਮ)

ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਅਮਲ ਮਾਰਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੰਡੀ—ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਕਾਤਲ ਹਾਂ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ। 'ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਅਮਲ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।'

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ)

ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਹੱਟੀ ਦਾ ਹੀ ਹੋਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਸਲਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਮਲੀ—ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਹੱਟੀ ਦਾ ਹੀ ਹੋਕਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।' ਜੇ ਕਰਤਾਰੋ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਈ ਕਰੇ।

(ਸੰਗ੍)

ਹਰ ਕੋਈ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਵਲ ਤਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਸਲਾਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਯਾਰਾ! ਏਥੋਂ ਬਦਲ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਕਿਨ੍ਹੇ ਸਾਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਏ। ਨਵਾਂ ਅਫਸਰ ਆਏਗਾ, ਤਾਂ ਲੋਕੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਚ ਪੁਚ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਣਗੇ। 'ਹਰ ਕੋਈ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਹੀ ਤਕਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍)

ਹਰ ਦਰਖਤ ਆਪਣੇ ਫਲੋਂ ਪਛਾਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਉਸ ਦਾ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮੰਦਾ ਹੋਣਾ ਪਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਮੀ-ਧੰਨ ਕੌਰੇ ! 'ਹਰ ਦਰਖਤ ਆਪਣੇ ਫਲੋਂ ਪਛਾਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ'। ਰਾਧੋ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਪੇ ਉਸਦੀ ਸੋਝਾ ਪਈ ਵਧਾਏਗੀ। (ਸੰਗੂ)

ਹਰ ਦਿਨ ਈਦ ਤੇ ਹਰ ਰਾਤ ਸ਼ਬਰਾਤ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਲ ਕੀ ਪੰਜਾਬ ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਅਸਲ ਪੰਜਾਬ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਹਰ ਦਿਨ ਈਦ ਤੇ ਹਰ ਰਾਤ ਸ਼ਬਰਾਤ ਵਾਂਗ ਬੀਤਦੇ ਸਨ।

(ਕੇਸਰ ਕਿਆਰੀ— ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤਰਿਕ)

ਹਰ ਮਸਾਲੇ ਪਿਪਲਾ ਮੂਲ ਜਾਂ ਹਰ ਮਸਾਲੇ ਧਨੀਆ।

ਵੇਖੋ :— ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਗਲੀ ਜਿਥੇ ਭਾਗੋਂ ਨਹੀਂ ਖਲੀ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਗਲ ਜਾਂ ਕੰਮ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਦਖਲ ਦੇਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਤਾ ਜੀ-ਧੰਨ ਦੇਈ ਤਾਂ 'ਹਰ ਮਸਾਲੇ ਪਿਪਲਾ' ਮੂਲ ਜੇ। ਕੋਈ ਗਲੀ ਮਹੱਲੇ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਝਟ ਵਿਚ ਆ ਖੜੋਂਦੀ ਹੈ।

(ਸੰਗੂ)

ਹਰਖ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਨਰਕ ਨੂੰ ਜਾਏ।

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਖੁਆਰੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਉਹ ਸਮਝ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਤੇ ਕਿਉਂ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਉਹ ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਪਾਟਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। 'ਹਰਖ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਸਦਾ ਨਰਕ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।' (ਸੰਗੂ)

ਹਰਾਮ ਦਾ ਮਾਲ ਹਰਾਮ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਜਾਂ **ਹਰਾਮ ਦਾ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਪੱਚਦਾ।**
ਜਾਂ **ਹਰਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਹਰਾਮ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।**

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਈ ਖੱਟੀ ਭੈੜੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਚ—ਸੂਬੇਦਾਰ ਜੀ ! ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਭੋਂਡੇ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਲੁਟ ਕੇ ਬੜਾ ਧਨ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ 'ਹਰਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਹਰਾਮ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ'। ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਧਨ ਕੰਜਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵੜਨ ਲਗ ਗਿਆ। (ਗੂ)

ਹਰਿ ਸਿਮਰਨਿ ਨੀਚ ਚਹੁਕੁੰਟ ਜਾਤੇ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨੀਵੇਂ ਮਨੁਖ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਉੱਘੇ ਹੋ ਗਏ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਰਿ ਸਿਮਰਨਿ ਭਏ ਸਿਧ ਜਤੀ ਦਾਤੇ।
ਹਰਿ ਸਿਮਰਨਿ ਨੀਚ ਚਹੁ ਕੁੰਟ ਜਾਤੇ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਜਪਤਿਆ ਕਛੁ ਨਾ ਕਹੈ ਜਮਕਾਲ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਿਆਂ ਮੌਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਜਪੰਤਿਆ ਕਛੁ ਨਾ ਕਹੈ ਜਮਕਾਲੁ।
ਨਾਨਕ ਮਨੁ ਤਨੁ ਸੁਖੀ ਹੋਇ ਅੰਤੇ ਮਿਲੈ ਗੋਪਾਲੁ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਹਰਿ ਜੀਉ ਅਹੰਕਾਰ ਨ ਭਾਵਈ॥

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਹਰਿ ਜੀਉ ਅਹੰਕਾਰ ਨ ਭਾਵਈ,
ਵੇਦ ਕੂਕਿ ਸੁਣਾਵਹਿ॥

ਅਹੰਕਾਰ ਮੁਏ ਵਿਗਤੀ ਗਈ,
ਮਰਿ ਜਨਮਹਿ ਫਿਰਿ ਆਵਹਿ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਵਾਰ)

ਹਰਿ ਬਿਸਰਤ ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਨੂੰ ਭੁਲ ਜਾਣਾ ਸਦਾ ਬੇਪਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹਰਿ ਬਿਸਰਤ ਸਦਾ ਖੁਆਰੀ ॥
ਤਾਂ ਕਉ ਧੋਖਾ ਕਹਾ ਬਿਆਪੈ,
ਜਾ ਕਉ ਓਟ ਤੁਹਾਰੀ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਟੋਡੀ ਰਾਗ)

ਹਲ ਚਲਾਓ ਹੱਲ, ਜਿਨਾ ਵਾਹੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫਲ। ਜਾਂ ਹੱਲ ਦੇਵੇ ਚਾਰ, ਫਸਲ ਹੋਵੇ ਮਾਰੋ ਮਾਰ।

ਵੇਖੋ :— ਜਿੰਨੀਂ ਗੋਡੀ, ਓਨੀ ਡੋਡੀ।

ਭਾਵ :— ਜਿਤਨੀ ਵਾਰੀ ਜ਼ਿਮੀ ਨੂੰ ਵਾਹ ਕੇ ਸਵਾਰੀਏ, ਉਤਨੀ ਹੀ ਵਧੀਕ ਫਸਲ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਹਨ ਚੰਦ—ਨੱਥੂ ! ਜਿੰਨਾ 'ਹੱਲ ਚਲਾਉਗੇ, ਓਨਾ ਫੱਲ ਮਿਲੇਗਾ'। ਜਿੰਨਾ ਗੁੜ ਪਾਉਗੇ, ਓਨਾ ਮਿੱਠਾ। ਬਿਨਾਂ ਮਿਹਨਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜੇ ਲੱਭਣਾ। (ਸੰਗ੍)

ਹੱਲ ਦਾ ਕੀ ਵਾਹੁਣਾ, ਫੜ ਕੰਘੀ ਢੱਗਾ ਦਾਹੁਣਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੂਜੇ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੁਖਾਲਾ ਕਰਕੇ ਦਸੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਮਾ-ਛੜ ਓਏ, ਪਰ੍ਹਾਂ ਹੋ, ਹਲ ਦਾ ਕੀ ਵਾਹੁਣਾ ਫੜ ਕੰਘੀ ਢੱਗਾ ਦਾਹੁਣਾ। ਅਸੀਂ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਤਾਂ ਹੱਟੀ ਬੈਠੇ ਬੈਠੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। (ਸੰਗ੍)

ਹਲ ਨਾ ਪੰਜਾਲੀ, ਆਇਆ ਮੇਰੀ ਭਿਆਲੀ।

ਭਾਵ :— ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਐਵੇਂ ਹੀ ਪਿਆ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੁਢੀ-ਖੱਟ ਕੀ ਲਿਆਣਾ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ? ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਹੱਲ ਨਾ ਪੰਜਾਲੀ ਆਇਆ ਮੇਰੀ ਭਿਆਲੀ।
(ਸੰਗ੍)

ਹੱਲ ਵਾਂਹਦੇ ਚੰਗੇ ਤੇ ਨੌਕਰ ਮੰਦੇ।

ਭਾਵ :— ਨੌਕਰੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ ਤੇ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਲਾਹਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੱਲ ਵਾਂਹਦੇ ਚੰਗੇ ਤੇ ਨੌਕਰ ਮੰਦੇ। ਪਰ ਈ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਨਾਲੋਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਸੌ ਗੁਣਾ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੱਨੀ ਵੀ ਕਰੜੀ ਹੋਵੇ।

ਹਲਦੀ ਦੀ ਗੰਢੀ ਲੈ ਕੇ ਚੂਹਾ ਪਸਾਰੀ ਬਣ ਬੈਠਾ।

ਭਾਵ :— ਥੋੜੀ ਜਿੰਨੀ ਚੀਜ਼ ਹੱਥ ਆ ਜਾਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਦਸਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਸਿੰਘ-ਕਲ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਸਾਡੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਕੁਟਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਇਕ ਦੋ ਨੁਸਖੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹਕੀਮ ਬਣ ਬੈਠਾ। ਅਖੇ 'ਹਲਦੀ ਦੀ ਗੰਢੀ ਲੈ ਕੇ ਚੂਹਾ ਪਸਾਰੀ ਬਣ ਬੈਠਾ' ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਹਵੇਲੀ ਮੀਏਂ ਬਾਕਰ ਦੀ, ਵਿਚ ਸਲੇਮੋਂ ਆਕੜਦੀ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਕੜ ਕੋਈ ਪਿਆ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਲਾ ਸਿੰਘ—ਮੁਨਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਫਤਹ ਚੰਦ ਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ 'ਹਵੇਲੀ ਮੀਏਂ ਬਾਕਰ ਦੀ, ਵਿੱਚ ਸਲੇਮੋਂ ਆਕੜਦੀ'। ਕੰਠਾ ਤਾਂ ਤੁਸਾਥੋਂ ਮੰਗਵਾ ਆਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਕੜ ਆਕੜ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਹਾਸੇ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ। ਜਾਂ ਹਾਸੇ ਦਾ ਮਜ਼ਾਸਾ। ਜਾਂ ਹਾਸੇ ਦਾ ਫਿਣਾਸਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਖੌਲ ਕਰਦਿਆਂ ਲੜਾਈ ਹੋ ਪਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੱਚੀ, ਜ਼ਮਾਨਾ ਜੋ ਚੰਦਰਾ ਹੋਇਆ। ਹਸਾਏ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਰਵਾਏ ਦਾ ਝਟ ਪਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵੇਖੀਂ! ਬੱਚ ਕੇ ਰਹੀਂ ਕਿਤੇ ਹਾਸੇ ਦਾ ਵਿਣਾਸਾ ਨਾ ਹੋ ਜਾਇ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਾਕਮ ਦੇ ਅਗੇ ਦੀ ਤੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਲੰਘੀਦਾ।

ਭਾਵ :— ਅਫ਼ਸਰ ਦੇ ਅਗੋਂ ਲੰਘਣ ਨਾਲ ਇਹ ਗੁਸੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਲੰਘਣ ਨਾਲ ਦੁਲੱਤੇ ਦਾ ਡਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਬਾ, ਜੇ ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਝਿੜਕਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਗੁੱਸਾ ਨ ਕਰ! ਤੂੰ ਵੀ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕਿਹੜੀ ਘਟ ਕੀਤੀ ਏ? ਹਾਕਮ ਦੇ ਅਗੋਂ ਦੀ ਤੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਲੰਘੀਦਾ। ਹੁਣ ਜੇ ਉਹ ਆ ਲੜੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਅਜੋਗ ਹੈ? (ਸੰਗ੍)

ਹਾਕਮ ਦੇ ਝਿੜਕੇ ਤੇ ਚਿਕੱੜ ਦੇ ਤਿਲਕੇ ਦਾ ਕਾਹਦਾ ਗੁੱਸਾ।

ਭਾਵ :— ਅਫ਼ਸਰ ਦੀ ਝਿੜਕ ਅਤੇ ਚਿਕੱੜ ਨਾਲ ਤਿਲਕਣ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨਹੀਂ ਹੋਈਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ— ਚੌਕੀਦਾਰ! ਜੇ ਅਫ਼ਸਰ ਮਾਲ ਨੇ ਝਿੜਕਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਰੰਜ ਨਾ ਹੋ। 'ਹਾਕਮ ਦੇ ਝਿੜਕੇ ਤੇ ਚਿਕੱੜ ਦੇ ਤਿਲਕੇ ਦਾ ਕਾਹਦਾ ਗੁੱਸਾ?' (ਸੰਗ੍)

ਹਾਣ ਨੂੰ ਹਾਣ ਪਿਆਰਾ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਕੋ ਜਿਹਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਵਾਨੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਕੋ ਟਕੋਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਫਿਰ ਆਪੇ ਚਾਲੇ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 'ਹਾਣ ਨੂੰ ਹਾਣ ਪਿਆਰਾ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਗੇ ਸੋਹਣਪ ਜਾਂ ਕੋਝ ਦੀ ਕੋਈ ਤਮੀਜ਼ ਨਹੀਂ।

(ਪ੍ਰੀਤਮ ਫ਼ਰਵਰੀ, ੧੯੫੦—ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ)

ਹਾਥੀ ਜੀਉਂਦਾ ਲੱਖ ਦਾ, ਮੋਇਆ ਸਵਾ ਲੱਖ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਲਾਭ ਹੀ ਲਾਭ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੌਕਰੀ ਛੁਟੀ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਸਮਝਿਆ, ਗੋਪੀ ਚੰਦ ਦਾ ਹੁਣ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ। ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਗੁਣ ਏਨੇ ਸਨ, ਕਿ 'ਹਾਥੀ ਜੀਉਂਦਾ ਲੱਖ ਦਾ, ਮੋਇਆ ਸਵਾ ਲੱਖ ਦਾ'।

(ਸੰਗ੍)

ਹਾਥੀ ਦੇ ਦੰਦ ਖਾਣ ਦੇ ਹੋਰ, ਵਿਖਾਣ ਦੇ ਹੋਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰੋਂ ਚੰਗੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰੇ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਖੋਟਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਚਿਕਨੀਆਂ ਚੋਪੜੀਆਂ ਗਲਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਇਤਬਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਤੂੰ ਅਜੇ ਬਾਲੜੀ ਏਂ। ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਹਾਥੀ ਦੇ ਦੰਦ ਨੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤੇ ਵਿਖਾਣ ਨੂੰ ਹੋਰ।

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪੈਰ ਏ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਤਕੜੇ ਦੇ ਕਾਬੂ, ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਕਾਬੂ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਾਬਾਂ-ਖ਼ੈਰ ਇਹ ਤਾਂ ਗਲਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਰੋ, ਰਬ ਖ਼ੈਰ ਰਖੇ, ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਬਣ ਜਾਏ, ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, 'ਹਾਥੀ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪੈਰ ਆ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।'

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ— ਜੋਸ਼ੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲਦੀਨ)

ਹਾਥੀ ਨੀਰ ਨਵਾਲੀਐ, ਸਿਰ ਛਾਰ ਉਡਾਵੈ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਚੰਗੇ ਪਾਸੇ ਪਾਓ, ਉਹ ਫਿਰ ਮਾੜੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਾਵ ਕਪੂਰ ਨ ਚੱਖਈ ਦੁਰਗੰਧ ਸੁਖਾਵੈ ।।
ਹਾਥੀ ਨੀਰ ਨਵਾਲੀਐ ਸਿਰ ਛਾਰ ਉਡਾਵੈ ।।'

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਗਿਰਾਂ ਗਿਰਾਂ, ਜਿਸਦਾ ਹਾਥੀ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ।

ਭਾਵ :— ਤਕੜੇ ਦਾ ਹੀ ਨਾਮਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ-ਘੁਮੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਪਿਆ ਕਰੇ। ਨਾਂ ਤਾਂ ਵਡੇ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੋਇਆ ਨਾ। ਘਰ ਵਿਚ ਤਕੜੇ ਜੋ ਹੋਇ। ਸਿਆਣਿਆ ਨੇ ਸੱਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ "ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਗਿਰਾਂ ਗਿਰਾਂ, ਜਿਸਦਾ ਹਾਥੀ ਉਸਦਾ ਨਾਂ।'

(ਸੰਗ੍)

ਹਾਥੀ ਲੰਘ ਗਿਆ, ਪੂਛ (ਰਹਿ) ਅੜ ਗਈ ਏ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਦਾ ਤਕੜਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਕਰਕੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਰੋੜਾ ਅਟਕ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਨੇ ਬੜੇ ਤਰਲਿਆਂ ਨਾਲ ਪਤੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ 'ਹਾਥੀ ਲੰਘ ਗਿਆ ਏ, ਪੂਛ ਰਹਿ ਗਈ ਏ'। ਜਿਥੇ ਅਗੇ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਲੰਘਾਏ ਜੇ, ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਹੋਰ ਦੜ ਵਟ ਛਡੋ।

(ਲਵ ਮੈਰਜ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਾਰ ਮੰਨੀ, ਝਗੜਾ ਚੁੱਕਾ।

ਵੇਖੋ :— 'ਸਾਡੀ ਹਾਰ ਤੁਹਾਡੀ ਜੀਤ।'

ਭਾਵ :— ਹਾਰ ਮੰਨ ਲਈ ਤੇ ਝਗੜਾ ਖਤਮ ਹੋਇਆ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ ਜੀ! ਹੁਣ ਝਗੜਾ ਕਾਹਦਾ ਅਖੇ 'ਹਾਰ ਮੰਨੀ, ਝਗੜਾ ਚੁੱਕਾ'। ਪੰਚਾਂ ਦਾ ਆਖਾ ਮੰਨ ਕੇ ਅਸਾਂ ਮੁਕਦਮਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍)

ਹਾਰੀ ਦਾ ਨਿਆਂ ਰੱਬ ਦੀ ਕਚਿਹਰੀ ਵਿੱਚ।

ਭਾਵ :— ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨਾਲ ਇਨਸਾਫ਼ ਰਬ ਦੀ ਕਚਿਹਰੀ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ ;— ਜਵਾਨ ਪੁਤਰ ਓਹਦਾ। ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵੈਰੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਈ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, 'ਹਾਰੀ ਦਾ ਨਿਆਂ ਰੱਬ ਦੀ ਕਚਿਹਰੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ"। ਕਿਦ੍ਹੇ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਦੋਵਾਂ।

(ਜੋਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ— ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਹਾਰੀਏ ਨ ਹਿੰਮਤ, ਵਿਸਾਰੀਏ ਨਾ ਰਾਮ

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰਖੋ ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਕਰੀ ਜਾਓ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰੀ ਸਿੰਘ-ਚਾਚੀ ਜੀ! ਜੇ 'ਹਾਰੀਏ ਨਾ ਹਿੰਮਤ, ਵਿਸਾਰੀਏ ਨਾ ਰਾਮ', ਤਾਂ ਹਰ ਮੈਦਾਨ ਫਤਹ ਹੀ ਫਤਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍)

ਹਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਛੱਡੇ, ਪਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਦੇਣੇ। ਜਾਂ ਹਾਲੀਆਂ ਤ੍ਰਾਹ ਦਿਤੀਆਂ, ਪਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਤ੍ਰਾਹ ਦਿਤੀਆਂ।

ਭਾਵ:— ਕਿਸੇ ਵਿਆਂਹਦੜ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਤੇ ਮਾਪੇ ਉਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਜਾਂ ਇੱਕ ਛੱਡ ਬਹੇ, ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਨਾ ਛੱਡੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ— ਵਰਜਾਮ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਲੰਗੋਟੀਆ ਯਾਰ ਏ। ਮਾਮੂਲੀ ਗਲ ਏ ਜੇ ਕੁਸੇ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਿਆ, 'ਹਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਛੱਡੇ, ਪਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਛਡ ਦੇਣੇ।'

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ— ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਹਾੜ ਹਰੇ ਨਾ ਸੌਣ ਸੁੱਕੇ ।

ਭਾਵ :— ਸਦਾ ਕੋਈ ਇਕੋ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਮਰ—ਕਾਹਦਾ ਹਾਲ ਏ ਸੂਬੇਦਾਰਾ । 'ਹਾੜ ਹਰੇ ਨਾ ਸਾਵਣ ਸੁੱਕੇ' । ਰੰਙੀ ਰੋਣਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਏ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ— ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਹਾਜ਼ਰ ਕੋ ਮਿਹਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਹਾਜ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਦਸੋ, ਅਸਾਡਾ ਮਿਠਾਈ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਕਿੱਥੇ ਜੇ ? ਇਹ ਤਾਂ 'ਹਾਜ਼ਰ ਕੋ ਮਿਹਰ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ ਹੈ । ਰਤਾ ਪਛੜ ਕੇ ਪੁਜੇ, ਤਾਂ ਸਭ ਕਾਸੇ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਹੋ ਗਈ । (ਸੰਗ੍)

ਹਾਂਡੀ ਉਬਲ੍ਹ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਢੇ ਹੀ ਸਾੜ੍ਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਕੁੜ੍ਹਦਾ ਰਹੇ, ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਦੇ ਗੁਸੇ ਹੋਣ ਤੇ ਆਪਣੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਦਸੇ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਗੁਸਾ ਮੇਰਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜੇ ਗਾ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੈਲਾਸ਼ ਲਾਲ ਬਿੰਬ ਹੋ ਗਿਆ । ਪਰ ਕੀ ਕਰਦਾ ? 'ਹਾਂਡੀ ਉਬਲ੍ਹ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਢੇ ਹੀ ਸਾੜ੍ਹ' । ਵਿਚਾਰਾ ਮੱਥੇ ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ।

(ਸਵੇਰ ਸਾਰ— ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ)

ਹਿਸਾ ਚੌਥਾ ਤੇ ਜੁਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਧ ।

ਭਾਵ— ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਥੋੜਾ ਹੋਣਾ ਪਰ ਖੁਆਰੀ ਵਧੀਕ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਿਆਲੀ ਕਾਹਦੀ ਪਾਈ ਏ, ਨਿਰੀ ਖੁਆਰੀ ਹੀ ਖੁਆਰੀ ਏ । 'ਹਿੱਸਾ ਚੌਥਾ ਤੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਧ, ਧੰਧਾ ਬਹੁਤਾ ਤੇ ਨਫ਼ਾ ਥੋੜਾ ।

(ਸੰਗ੍)

ਹਿਕ ਦਮੜੀ ਬੀਬੀ ਦੇ ਪੱਲੇ, ਬੀਬੀ ਹਾਰ ਘਿਨਣ ਚਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਬਾਹਰੋਂ ਸ਼ੁਕਾ ਸ਼ਾਕੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੋ—ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਆਪਣੀ ਕੁੜੀ ਦੀ ਸਗਾਈ ਕਰਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ । 'ਹਿਕ ਦਮੜੀ ਬੀਬੀ ਦੇ ਪੱਲੇ, ਬੀਬੀ ਹਾਰ ਘਿਨਣ ਚਲੀ ।'

(ਸੰਗ੍)

ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਕਮਿ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਚਲਾਕੀਆਂ ਕਰਨ ਜਾਂ ਹੁਕਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਹਿਕਮਤਿ ਹੁਕਮਿ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਇ ॥
ਕਿਉਕਰਿ ਸਾਚਿ ਮਿਲਉ ਮੇਰੀ ਮਾਇ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਹਿਨੀ ਧਾੜ ਕਿਰਾੜਾਂ ਵੱਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਟੋਲੇ ਤੋਂ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਡਹਦੇ ਮਾਰੇ ਨੱਠ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਕਰ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ! ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ ਪਈ 'ਹਿਨੀ ਧਾੜ ਕਿਰਾੜਾਂ ਵਗੇ । ਕਿਰਪੇ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਕਿਤਨਾ ਟੱਬਰ ਸੀ, ਪਰਸੋਂ ਕਿਧਰੇ ਇਕ ਦੋ ਚੋਰ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ, ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਹੀ ਨੱਠ ਤੁਰਿਆ ।

(ਸੰਗ੍)

ਹਿਰਦੈ ਜਿਸਦੈ ਸਚੁ ਹੈ ਤਨੁ ਮਨੁ ਭੀ ਸਚਾ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੱਚ ਦਾ ਵਾਸ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਵੀ ਸੱਚੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ —

"ਹਿਰਦੈ ਜਿਸਦੈ ਸਚੁ ਹੈ,
ਤਨੁ ਮਨੁ ਭੀ ਸਚਾ ਹੋਇ ।।
ਨ ਨਰ ਸਚੈ ਹੁਕਮਿ ਮੰਨਿਐ,
ਸਚੀ ਵਡਿਆਈ ਦੇਇ ।।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ-ਰਾਗ ਮਾਰੂ)

ਹਿਲਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਲਿਆ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਡਾਢੇ ਅਗੇ ਆਕੜੇ ਉਹ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਜਦੋਂ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਦਾ ਦੌਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਵਾਂ ਅਫ਼ਸਰ ਤੇ ਬੜਾ ਹੀ ਸਖ਼ਤ ਆਇਆ ਹੈ । ਬਸ ਕੋਈ ਹਿਲਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਲਿਆ ਨਹੀਂ । ਕਿਨੇ ਹੀ ਨੌਕਰ ਉਸ ਨੇ ਕਢ ਦਿਤੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਹੀਰੇ ਜੈਸਾ ਜਨਮ ਹੈ ਕਉਡੀ ਬਦਲੇ ਜਾਇ ।

ਭਾਵ :— ਇਹ ਹੀਰੇ ਵਰਗਾ ਅਮੋਲਕ ਜਨਮ ਭੋਂ ਦੇ ਭਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹੋਣਿ ਗਵਾਈ ਸੋਇਕੈ,
ਦਿਵਸੁ ਗਵਾਇਆ ਖਾਇ ।।
ਹੀਰੇ ਜੈਸਾ ਜਨਮੁ ਹੈ,
ਕਉਡੀ ਬਦਲੇ ਜਾਇ ।।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ-ਗਉੜੀ ਬੈਰਾਗਣ)

ਹੱਲ ਨਾ ਦਲੀਲ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਿਪਤਾ ਵਿਚ ਵੇਖ, ਬਿਨਾ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ, ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ, ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੋਡੂ ਪਾਸੋਂ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚੇ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਵੇਖੀ ਨਾ ਗਈ । ਉਸ ਨੇ ਹੀਲ ਕੀਤੀ ਨਾ ਦਲੀਲ ਉਵੇਂ ਹੀ ਕਪੜੇ ਸਮੇਤ ਬਾਲ ਨੂੰ ਚੁਕ ਲੈ ਆਇਆ ਤੇ ਮੁੜ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਹੀ ਆ ਗਿਆ ।
(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹੀਲੇ ਰਿਜ਼ਕ, ਬਹਾਨੇ ਮੌਤ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਵਿਹਲਾ ਬੈਠਾ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਗਾਲੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਮਤ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਕਾ ਜੀ ! ਹੀਲੇ ਰਿਜ਼ਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਹਾਨੇ ਮੌਤ । ਕੰਮ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਖਾਓਗੇ । ਬਹਾਨੇ ਬਣਾਉਗੇ, ਤਾਂ ਪਛੋਤਾਉਗੇ । (ਸੰਗ੍)

ਹੁੱਸੜ ਨਾਲੋਂ ਭੁੱਸੜ ਚੰਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਗਰਮੀ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਜੇ ਹਵਾ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤਾ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਦੇ ਹੁੱਸੜ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਕੇ ਹੀ ਜਟ ਫ਼ਕੀਰ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਜੇਠ ਹਾੜ ਦੀਆਂ ਦੁਪਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦਾ । 'ਹੁੱਸੜ ਨਾਲੋਂ ਭੁੱਸੜ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਹੁਸ਼ ਹੁਸ਼ ਕਰੇ, ਪਰ ਊਠ ਨ ਬਹੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਤਨ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਕੰਮ ਸਿਰ ਨਾ ਚੜ੍ਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਨਿਸਚੇ ਜਾਣੋ ਕਿ ਬੜੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਪਰ ਕੰਮ ਦੇ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਕੋਈ ਢੰਗ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ । 'ਹੁਸ਼ ਹੁਸ਼ ਕਰੇ, ਪਰ ਊਠ ਨ ਬਹੇ' ਵਾਲਾ ਹੀ ਲੇਖਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍)

ਹੁਕਮ ਨਾਦਰੀ, ਤਕਦੀਰ ਕਾਦਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਨਾਦਰ-ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਰੱਬ ਦੇ ਲਿਖੇ ਲੇਖ ਵਾਂਗ ਅਟੱਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ ਲੋਕ-ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ 'ਹੁਕਮ ਨਾਦਰੀ, ਤਕਦੀਰ ਕਾਦਰੀ।' ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਚਲਦੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਰਾਏ ਨਾਲ ਤੁਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਹੁਕਮੁ ਬੂਝੈ ਸੋਈ ਪਰਵਾਨੁ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਰੱਬੀ ਰਜਾ ਨੂੰ ਬੂਝ ਲਵੇ, ਓਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਹੁਕਮੁ ਬੂਝੈ ਸੋਈ ਪਰਵਾਨੁ ॥
ਸਾਚੁ ਸ਼ਬਦੁ ਜਾ ਕਾ ਨੀਸਾਨੁ ॥'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਹੁਣ ਤਾਂ ਟਿਡੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਥਣ ਲਗ ਪਏ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਮਜ਼ੋਰ ਆਦਮੀ ਵੀ ਤਕੜੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਗ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਦੇਈ—ਨੀ ਤਾਰੋ! 'ਹੁਣ ਤਾਂ ਟਿਡੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਥਣ ਲਗ ਪਏ ਨੇ।' ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁਲ ਦਾ ਕੰਮ ਮਿਲ ਗਿਆ ਏ। (ਸੰਗ੍)

ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਘਿਉ ਵਿਚ ਰੰਬਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਚੰਗੇ ਦਿਨ ਫਿਰ ਪੈਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਥੂ ਮਲ— ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ! 'ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਘਿਉ ਵਿਚ ਰੰਬਾ ਹੈ'! ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਚਾਚਾ ਵੀ ਤੁਰ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਜੋ ਮਨ ਆਵੇ, ਕਰੋ। (ਸੰਗ੍)

ਹੁਣ ਤਾਂ ਭੇਡਾਂ ਵੀ ਮੱਕੇ ਚਲੀਆਂ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜੇ ਤੇ ਨਿਕੰਮੇ ਆਦਮੀ ਵੀ ਤਕੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਮਰ ਕਸ ਲੈਣ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਤਾਰੋ—ਨੀ ਬਸ! ਤੂੰ ਵੀ ਨਿੰਮਤ ਕਰ, 'ਹੁਣ ਤਾਂ ਭੇਡਾਂ ਵੀ ਮੱਕੇ ਚਲੀਆਂ ਨੇ' ਵੇਖਦੀ ਨਹੀਂ, ਝੱਲੀ ਤਾਬੋ ਵੀ ਹੁਣ ਤਾਂ ਚੌਧਰਾਣੀ ਬਣੀ ਫਿਰਦੀ ਏ। (ਸੰਗ੍)

ਹੁਣ ਦਾ ਹੁਣ, ਫੇਰ ਦਾ ਫੇਰ।

ਵੇਖੋ :— 'ਅਜ ਦਾ ਦਿਨ ਮਿੱਠਾ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਕਿਨੇ ਡਿਠਾ।

ਭਾਵ :—ਅਜ ਦਾ ਕੰਮ ਅਜ ਹੀ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁਨਸ਼ੀ - ਕਾਕਾ ਜੀ! 'ਹੁਣ ਦਾ ਹੁਣ, ਫੇਰ ਦਾ ਫੇਰ' ਕਰਨ ਵਿਚ ਲਾਹਾ ਜੇ। ਅਜ ਦਾ ਕੰਮ ਅਜ ਹੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਹੁਣ ਪਛਤਾਇਆਂ ਕੀ ਬਣੇ, ਜਦ ਚਿੜੀਆਂ ਚੁਗਿਆ ਖੇਤ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਾਕੇ ਪਿਛੋਂ ਸੋਚਾਂ ਜਾ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਨ ਲਗੇ ਜਾਂ ਪਛਤਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ:— ਚੌਧਰੀ— ਕਰਮਦੀਨਾ! ਜੋ ਹੋਣਾ ਸੀ ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ। 'ਹੁਣ ਪਛਤਾਏ ਕੀ ਬਣੇ, ਜਦ ਚਿੜੀਆਂ ਚੁਗਿਆ ਖੇਤ।' (ਸੰਗ੍)

ਹੁਦਾਰ ਦਿਤਾ, ਗਾਹਕ ਪਸਿੱਤਾ।

ਭਾਵ : ਜਦ ਗਲ ਦੇ ਲਮਕ ਜਾਣ ਤੋਂ ਛਡਾਵੇ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਰਹੇ ਜਾਂ ਹੁਦਾਰ ਦੇਣ ਨਾਲ ਸਗੋਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਵੈਰ ਭਾਵ ਵਧ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ— 'ਹੁਦਾਰ ਦਿਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਗਾਹਕ ਪਸਿੱਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ!' ਇਕ ਪਲਿਉਂ ਦਿਉ, ਫਿਰ ਜਦ ਮੰਗਣ ਜਾਓ ਤਾਂ ਕਹਿਣਗੇ, 'ਲਾਲਾ ਹੁਰੀਂ ਘਰ ਨਹੀਂ।' (ਸੰਗ੍)

ਹੁਨਾਲੇ ਦੀ ਝੜੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਪਤਾ ਮੇਂ ਦਾ ਇਕ ਸਿੰਗ ਸਿੰਨਾ ਤੇ ਇਕ ਸੁੱਕਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਠੀਕ ਬਹੁ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ (ਸਾਵਣ ਦੇ ਮੀਂਹ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ਕਿਧਰੇ ਵੱਸੇ ਤੇ ਕਿਧਰੇ ਨਾ ਵੱਸੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹੁਨਾਲੇ ਦੀ ਝੜੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਪਤਾ,
ਮੀਂਹ ਦਾ ਇਕ ਸਿੰਗ ਸਿੰਨਾ ਤੇ ਇਕ ਸੁੱਕਾ।"

ਸਰਦਾਰ ਹੁਰਾਂ ਦੀ ਤਬੀਅਤ ਵੀ ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਦੋਂ ਕਿਸ ਗਲ ਤੇ ਵਰ ਪੈਣ।

(ਕੋਇਲ ਕੂ— ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਹੂਰ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਲੰਗੂਰ। ਵੇਖੋ:— ਕਾਂ ਦੀ ਚੁੰਜ ਵਿਚ ਅੰਗੂਰ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਤੀ ਸੁੰਦਰੀ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹੇ ਜਾਣਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸੁਹਣੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕਿਸੇ ਕੋਹੜੇ ਦੇ ਪੱਲੇ ਪੈ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਸੁਹਾਗ ਨੋੜੀ ਜਦ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸੈਰ ਨੂੰ ਨਿਕਲਦੀ ਤਾਂ ਲਖਨਊ ਦੇ ਮਨਚਲੇ ਨੌ-ਜਵਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੁਣਾਂਦੇ:

'ਹੂਰ ਕੀ ਗੋਦੀ ਮੇਂ ਲੰਗੂਰ, ਖੁਦਾ ਕੀ ਕੁਦਰਤ।
ਕਊਏ ਕੀ ਚੋਂਚ ਮੇਂ ਅੰਗੂਰ, ਖੁਦਾ ਕੀ ਕੁਦਰਤ।'

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ – ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ

ਹੂਰਾ (ਮੁੱਕਾ) ਨੇੜੇ ਕਿ ਖੁਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਸੋਟੇ ਜਾਂ ਡੰਡੇ ਤੋਂ ਹੀ ਕੋਈ ਡਰੇ।

ਵਰਤੋਂ — ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦਾ ਹੀ ਰਾਜ ਹੈ। ਕੋਈ ਧਰਮ ਅਧਰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਖਦਾ ਹੈ, 'ਹੂਰਾ ਨੇੜੇ ਕਿ ਖੁਦਾ ?'

(ਸੰਗ੍)

ਹੇਠਾਂ ਜਲ੍ਹਾ, ਉਤੇ ਅੱਲਾ।

ਭਾਵ :— ਪੰਡਤ ਜਲ੍ਹੇ ਦੇ ਰਸੂਖ਼ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ ਜਲ੍ਹੇ ਦਾ ਸਿੱਖ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਏਨਾ ਰਸੂਖ਼ ਸੀ ਕਿ ਰਹੇ ਨਾਮ ਰੱਬ ਦਾ। ਬਸ, 'ਹੇਠਾਂ ਜਲ੍ਹਾ ਤੇ ਉਤੇ ਅੱਲਾ' ਹੀ ਵਜਦਾ ਸੀ।

(ਸੰਗ੍)

ਹੇਠਾਂ ਦੀਵੇ ਦਾ ਤੇਣ (ਥਾਂ), ਉਤੇ ਮੋਚੀ ਦੀ ਹੱਟੀ।

ਭਾਵ :— ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦਸੇ ਕਿ ਮੈਂ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਹਾਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਬਰਦਾਰ : ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ। ਕਾਲੇ ਦਾ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ? ਉਸਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ 'ਹੇਠਾਂ ਦੀਵੇ ਦਾ ਤੇਣ, ਉਤੇ ਮੋਚੀ ਦੀ ਹੱਟੀ।' ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬੜਾ ਵਡਾ ਬਣ ਬਣ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍)

ਹੇਠਾਂ ਨਾ ਉੱਤੇ, ਮੈਂ ਅੱਧ ਵਿਚ ਸੋਂਦੀ ਹਾਂ। ਵੇਖੋ :— 'ਸਦੀ ਨ ਬੁਲਾਈ, ਮੈਂ ਲਾੜੇ ਦੀ ਤ ਈ।

ਵਰਤੋਂ: — ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੁਛ ਗਿਛ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਬਦੋ ਬਦੀ ਵੱਡਾ ਬਣੀ ਫਿਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੋਲੀ ਭਾਬੀ। ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ, ਪਰ ਤੂੰ ਆਪੇ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈਂ, ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ, ਅਖੇ 'ਹੇਠਾਂ ਨਾ ਉਤੇ ਮੈਂ ਅਧ ਵਿਚ ਸੌਂ ਦੀ ਹਾਂ।'

(ਸੰਗ੍)

ਹੇਠਾਂ ਮਸੀਤ, ਉਤੇ ਚੁਬਾਰਾ।

ਭਾਵ :— ਅਣਜੋੜ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਮੇਲ। ਅਗ ਪਾਣੀ ਦਾ ਮੇਲ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੰਨ ਦਈ— ਮਾਂ ਜੀ ! ਇਹ ਗਲ ਹੋਣੀ ਨਹੀਂ। ਵੇਖੋ ਨਾ, ਚਾਚੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ 'ਹੇਠਾਂ ਮਸੀਤ ਤੇ ਉਤੇ ਚੁਬਾਰਾ'। ਇਹ ਅਗ ਪਾਣੀ ਦੀ ਖੇਡ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ। (ਸੰਗ੍)

ਹੇਠਾਂ ਵਿਛਾਈਏ ਕਿ ਉੱਤੇ ਲਈਏ ?

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਇਤਨੀ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸੁਆਰ ਨ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਈਸ਼ਵਰ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਜ ਅਸੀਂ ਰੁਪਈਏ ਕਿਸੇ ਭਲੇ ਕੰਮ ਤੇ ਲਾਣ ਲਈ ਲੈ ਵੀ ਲਈਏ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਹੀ ਦਸ, ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਾਈਏ ? 'ਹੇਠਾਂ ਵਿਛਾਈਏ ਕਿ ਉਤੇ ਲਈਏ ?' ਵਾਹ ਬਈ ਵਾਹ ਤੂੰ ਬੜਾ ਦਾਨੀ ਆ ਗਿਆ ਏਂ।

(ਨਿਰਾਲੀ ਵਹੁਟੀ—ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਹੇਡੇ ਦੇ ਪੂਰੇ, ਸਿੱਡੇ ਦੇ ਸੂਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਬੜੇ ਜ਼ਿੱਦੀ ਦਾ ਸੁਭਾ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਹੇਡੇ ਦੇ ਪੂਰੇ, ਸਿੱਡੇ ਦੇ ਸੂਰੇ' ਭਾਵੇਂ ਲਖਾਂ ਰੁਪਏ ਰੁੜ੍ਹ ਜਾਣ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਪੂਰੀ ਹੋਣੋ ਨਾ ਰਹੇ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ ॥

ਭਾਵ :— ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਚ ਹੈ ਤੇ ਸਦਾ ਹੀ ਸਚ ਹੀ ਰਵ੍ਹੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਆਦਿ ਸਚੁ ਜੁਗਾਦਿ ਸਚ ॥
ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਜਪੁਜੀ)

ਹੈਨਿ ਵਿਰਲੇ ਨਾਹੀ ਘਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਥੋੜੇ ਹੀ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਦਿਖਲਾਵੇ ਖ਼ਾਤਰ ਬਕਬਾਦ ਹੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹੈਨਿ ਵਿਰਲੇ ਨਾਹੀ ਘਣੇ ਫੋਲ ਫਕੜੁ ਸੰਸਾਰ ।।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ)

ਹੋਇ ਇਆਣਾ ਕਰੇ ਕੰਮ ਆਣ ਨਾ ਸਕੈ ਰਾਸਿ ।

ਭਾਵ :— ਇਆਣਾ (ਮੂਰਖ) ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਵਿਗਾੜ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਹੋਇ ਇਆਣਾ ਕਰੇ ਕੰਮੁ ਆਣ ਨਾ ਸਕੈ ਰਾਸਿ ।।"
ਜੇ ਇਕ ਅਧ ਚੰਗੀ ਕਰੇ ਦੂਜੀ ਭੀ ਵੇਰਾਸਿ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਆਸਾ)

ਹੋਇਗਾ ਖਸਮੁ ਤਾਂ ਲਇਗਾ ਰਾਖਿ ॥

ਭਾਵ :— ਜੇਰਬ ਸਾਡਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ਤੁਾਂ ਆਪ ਸਾਨੂੰ ਰਖ ਲਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਅਖਰ ਦੁਇ ਭਾਖਿ ।।
ਹੋਇਗਾ ਖਸਮੁ ਤਾਂ ਲਇਗਾ ਰਾਖਿ ।।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੋਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਹੋਛਾ ਕੀ ਸੰਵਾਰੇ, ਇਕ ਵਾਰੀ ਕਰੇ ਦਸ ਵਾਰੀ ਪਤਾਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਹੋਛਾ ਆਦਮੀ ਜੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸੁਆਰ ਵੀ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਆਪਣਾ ਅਹਿਸਾਨ ਦਸਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਹੀਂ ਜੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੋੜ ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ! ਸਾਡਾ ਕੀ ਸੁਆਰੋਗੇ ? ਇਕ ਵਾਰੀ ਕਰਕੇ ਪਿੱਛੋਂ ਦਸ ਵਾਰੀ ਪਤਾਰੋਗੇ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਛੀ ਮਤਿ ਭਇਆ ਮਨੁ ਹੋਛਾ ।

ਭਾਵ :— ਹੌਲੀ ਅਕਲ ਕਰ ਕੇ ਮਨ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਗਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਹੈ ਹੋਛੀ ਮਤਿ ਭਇਆ ਮਨੁ ਹੋਛਾ
ਗੁੜ ਸਾ ਮਖੀ ਖਾਇਆ ।'
ਨਾਮਰਜਾਦੁ ਆਇਆ ਕਲਿ, ਭੀਤਰਿ
ਨਾਗੋ ਬੈਪਿ ਚਲਾਇਆ ।।'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ-ਵਡਹੰਸ ਰਾਗ)

ਹੋਛੀ ਰੈਨ ਦੀ ਨੱਥ, ਕਦੀਂ ਨੱਕ ਤੇ ਕਦੀ ਹੱਥ ।

ਭਾਵ :—ਹੋਛਾ ਆਦਮੀ ਬਹੁਤ ਦਿਖਾਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੋਛੀ ਰੈਨ ਵਾਂਗ ਓਹਦੀ ਨੱਥ ਕਦੀ ਨਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਦੀ ਹੱਥ । ਜਦੋਂ ਵੇਖੋ, ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਤਾਰੀਫ਼ਾਂ ਹੀ ਸਾੜਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਛੇ ਜੱਟ ਕਟੋਰਾ ਲੱਧਾ ਪਾਣੀ ਪੀ ਪੀ ਆਫਰਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਹੋਛੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਹੱਥ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਓਹ ਉਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹਦੋਂ ਵੱਧ ਕਰੇ, ਜਿਹੜੀ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੋਗਿੰਦਰ ਭੈਣ ਜੀ ! ਸ਼ੀਲਾ, ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਜੇ ਅਖੇ 'ਹੋਛੇ ਜੱਟ ਕਟੋਰਾ ਲੱਧਾ, ਪਾਣੀ ਪੀ ਪੀ ਆਫਰਿਆ ।' ਚਾਰ ਕੌੜੀਆਂ ਕੀ ਉਸਨੂੰ ਲਭ ਗਈਆਂ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇ ਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਹੋਛੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਸਦਾ ਖ਼ੁਆਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਸਦਾ ਖੇਦ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਤੁਸਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪੈਸੇ ਵੀ ਦਿਤੇ, ਤਾਂ ਕੀ ਦਿਤੇ ? ਗਲੀ ਗਲੀ ਚਰਚਾ ਹੁੰਦੀ ਪਈ ਏ । 'ਹੋਛੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਸਦਾ ਖ਼ੁਆਰੀ ।' ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਉਧਾਰ ਮੰਗਣ ਦੀ ਥਾਂ ਕਿਤੋਂ ਭਿਖਿਆ ਮੰਗ ਕੇ ਖਾ ਲੈਂਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਹੋਣੀ ਅਮਿਟ ਹੈ । ਜਾਂ ਹੋਣੀ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਹੋਣੀ ਬਲਵਾਨ ਹੈ । ਜਾਂ ਹੋਣਹਾਰ ਬੜੀ ਡਾਢੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਰਾਜ-ਕੁਮਾਰੀ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਮਰਨ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਦਿਤੀ । ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰੀ ਗ਼ਸ਼ ਖਾ ਕੇ ਡਿਗ ਪਈ । ਇਹ ਅਜੇਹੀ ਡਿੱਗੀ ਕਿ ਮੁੜ ਨਾ ਉੱਠੀ । 'ਹੋਣੀ ਬਲਵਾਨ ਹੈ' । (ਸੰਗ੍)

ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਮੇਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਰੱਬ ਨੇ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੋਟਾ—ਓ ਬਾਬਾ ਜੀ, 'ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਮੇਟ ਸਕਦੈ ।' ਨਹਿ ਨਹਿ ਮਿਟਤ ਭਾਵਨੀ, ਲਿਖੀ ਜੋ ਦੇਵ ਨਿਰੰਜਨ ।

(ਰੇਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਹੋਨਹਾਰੁ ਸੋ ਹੋਇ ਹੈ ਸਾਕਤ ਸੰਗਿ ਨ ਜਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਹੁਕਮ ਹੈ ਸੋਈ ਹੋਣਾ ਹੈ; ਮਾੜੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਬੀਰ ਸਾਧੂ ਕੀ ਸੰਗਿਤ ਰਹਉ
ਜਉਕੀ ਭੂਸੀ ਖਾਉ ।।
ਹੋਨਹਾਰੁ ਸੋ ਹੋਇ ਹੈ,
ਸਾਕਤ ਸੰਗਿ ਨਾ ਜਾਉ ।।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਹੋਨਹਾਰ ਬਿਰਵਾ ਕੇ ਚਿਕਨੇ ਚਿਕਨੇ ਪਾਤ ।

ਭਾਵ :— ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਗੁਣ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸਟਰ— ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਮੁੰਡਾ ਵਡਾ ਹੋ ਕੇ ਬੜਾ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣੇਗਾ । 'ਹੋਣਹਾਰ ਬਿਰਵਾ ਕੇ ਚਿਕਨੇ ਚਿਕਨੇ ਪਾਤ ।' ਹੁਣੇ ਹੀ ਉਹਦੇ ਵਡਿਆਈ ਦੇ ਲੱਛਣ ਦਿੱਸਣ ਲਗੇ ਪਏ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਹੋਰ ਸੁਣ ਲੈ, ਨਵੇਂ ਚੰਦ ਦੀ ਰਾਮ ਰਾਮ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਅਚਾਨਕ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦੇ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਹੈਰਾਨਗੀ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ !

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ—ਲਉ ਜੀ, ਨਵੇਂ ਚੰਦ ਦੀ ਸੁਣ ਲਓ ਰਾਮ ਰਾਮ । ਮੁੰਡਾ ਤੁਹਾਡਾ ਨਵੀਆਂ ਪੜ੍ਹਾਈਆਂ ਕਰ ਗਿਆ ਏ । ਕਹਿੰਦਾ ਏ, ਅਖੇ ਰਬ ਨੂੰ ਨਾ ਯਾਦ ਕਰੀਏ, ਕੀ ਫ਼ਰਕ ਪੈਂਦਾ ਏ । (ਸੰਗ੍)

ਹੋਰੀ ਨੂੰ ਹੋਰੀ ਦੀ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਡੰਗੋਰੀ ਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਗਲ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਦਾ ਹੀ ਖ਼ਾਸ ਖ਼ਿਆਲ ਰਖੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ! ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਗਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਥਕ ਗਏ ਹਾਂ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ? ਸਚ ਹੈ 'ਚੋਰੀ ਨੂੰ ਹੋਰੀ ਦੀ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਡੰਗੋਰੀ ਦੀ'। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਮੀਆਂ ਲਈ ਹੀ ਸੋਚੀਂ ਪਏ ਜਾਪਦੇ ਹੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਵਣਹਾਰ ਸੋ ਹੋਗ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਜੋਗ ਗੁਰਮੁਖ ਪਾਇਆ।
ਹੋਵਣਹਾਰ ਸੋ ਹੋਗ ਗੁਰ ਸਮਝਾਇਆ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਹੋਵੇਗਾ ਰਲਿਆ, ਆਵੇਗਾ ਚਲਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ—ਫ਼ਿਕਰ ਕਾਹਦਾ ਹੈ। 'ਹੋਵੇਗਾ ਰਲਿਆ, ਆਵੇਗਾ ਚਲਿਆ' ਜੋ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਹੈ, ਓਹ ਅਵੱਸ਼ ਮਿਲੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੋਵੈ ਸਰਵਣ ਵਿਰਲਾ ਕੋਈ।

ਭਾਵ :— ਸਰਵਣ ਵਰਗਾ ਪੁਤ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਲਖ ਉਪਕਾਰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ ਪੁੱਤ ਕੁਪੱਤ ਚੱਕੀ ਉਠ ਭੱਜੀ।
ਹੋਵੈ ਸਰਣ ਵਿਰਲਾ ਕੋਈ।
(ਵਾਰਾਂ— ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਹੌਲੇ ਭਾਰ ਤੇ ਸਾਥ ਦੇ ਮੋਹਰੇ।

ਭਾਵ :— ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਅਗੇ ਲੰਘ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ਜੀ, ਸ਼ਾਹ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਵਧ ਵਧ ਕੇ ਗਲਾਂ ਕਰੋ। ਹੌਲੇ ਭਾਰ ਤੇ ਸਾਥ ਦੇ ਮੋਹਰੇ। ਪੁਛੋ ਸਾਥੋਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ ਖਾਣਾ ਵੀ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਅਰਾਮ ਕਰੀਏ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੌਲਾ ਭਾਂਡਾ ਬਹੁਤ ਖੜਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਗੁਣਹੀਨ ਬਹੁਤਾ ਰੌਲਾ ਪਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਕਰ ਸਿੰਘ—ਮਿਤਰੋ! 'ਹੌਲਾ ਭਾਂਡਾ ਬਹੁਤਾ ਖੜਕਦਾ ਹੈ'। ਅੰਦਰੋਂ ਉਹ ਪੋਲਾ ਹੈ ਤੇ ਪੈਸਾ ਟੱਕਾ ਪੱਲੇ ਇਕ ਨਹੀਂ ਸ਼ੂ। ਬਾਹਰੋਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ, ਗੱਪਾਂ ਮਾਰੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੰਸਾ ਹੰਸਾ ਚਲ ਗਿਆ ਕਾਗ ਭਇਆ ਦੀਵਾਨ।

ਭਾਵ : - ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਦੇ ਮਰ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਉਸਦੀ ਥਾਂ ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਮਿਲੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਕੱਤਰ-ਚੌਧਰੀ ਜੀ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੀ ਚਲ ਵਸੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਜੋ ਆਏ ਹਨ, ਉਹ ਤੁਸਾਥੋਂ ਭੁਲ ਨਹੀਂ, ਨੰਮ ਸੂਤ ਕਿਵੇਂ ਪਵੇ ਹੰਸਾ ਹੰਸਾ ਚਲ ਗਿਆ, ਕਾਗ ਭਇਆ ਦੀਵਾਨ ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੰਸ ਹੰਸਾ ਬਗ ਬਗਾ।

ਭਾਵ :— ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਾੜਿਆਂ ਦਾ ਮਾੜਿਆਂ ਨਾਲ

ਵਰਤੋਂ :— 'ਹੰਸ ਹੰਸਾ ਬਗ ਬਗਾ ਲਹੈ ਮਨ ਕੀ ਚਾਲ।' (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਵਡਹੰਸ)

ਹੰਸਾਂ ਹੀਰਾ ਮੋਤੀ ਚੁਗਣਾ ਬਗੁ ਡੱਡਾਂ ਭਾਲਣ ਜਾਵੈ।

ਭਾਵ :— ਹੰਸਾ ਤੇ ਬਗਲਿਆਂ ਦਾ ਮੇਲ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਹੰਸਾਂ ਨੇ ਮੋਤੀ ਚੁਗਣੇ ਹਨ ਤੇ ਬਗਲੇ ਨੇ ਡਡਾਂ ਢੂੰਡਣ ਜਾਣਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਜਾ ਹੰਸ ਸਭਾ ਵੀਚਾਰੁ ਕਰਿ ਦੇਖਨਿ ਤਾ ਬਗਾ ਨਾਲਿ ਜੋੜੁ ਕਦੇ ਨ ਆਵੈ॥
ਹੰਸਾ ਹੀਰਾ ਮੋਤੀ ਚੁਗਣਾ, ਬਗੁ ਡਡਾ ਭਾਲਣ ਜਾਵੈ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਕੀ ਵਾਰ)

ਹੰਸਾਂ ਦੇ ਚਾਲੇ ਵੇਖ ਕਾਗਾਂ ਦੀ ਟੋਰ ਭੁਲ ਗਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸ ਵਡੇ ਦੀ ਨਕਲ ਜਾਂ ਰੀਸ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਭੁਲਾ ਬਹਿਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪਿਆਰਾ ਆਪ ਜਮਾਲ ਵਿਖਾਲੇ,
ਮਸਤ ਕਲੰਦਰ ਹੋਣ ਮਤਵਾਲੇ ।
ਹੰਸਾਂ ਦੇ ਹੁਣ ਵੇਖ ਕੇ ਚਾਲੇ,
ਬੁਲ੍ਹਾ ਭੁਲ ਗਈ ਕਾਗਾਂ ਦੀ ਟੋਰ ।

(ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਹੰਸਾਂ ਦੇਖ ਤਰੰਦਿਆ ਬੱਗਾਂ ਆਇਆ ਦਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਭੇਖਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ । ਅਸਲੀਅਤ ਅਸਲੀਅਤ ਹੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੰਸਾਂ ਦੇਖ ਤਰੰਦਿਆ,
ਵੱਗਾ ਆਇਆ ਚਾਉ ।।
ਡੁਬਿ ਮੁਏ ਬਗੁ ਬਪੁੜੇ,
ਸਿਰ ਤਲਿ ਉਪਰਿ ਪਾਓ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)

ਹੰਸਾ ਨਾਲ ਟਟੀਹਰੀ ਕਿਉਂ ਪਹੁੰਚੇ ਦਉੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਮਾੜਾ ਰੀਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬੋਲੈ ਅਰੋ ਗਾਵੀਐ, ਭੈਰਉ ਸੋ ਗਉੜੀ ।
ਹੰਸਾਂ ਨਾਲ ਟਟੀਹਰੀ, ਕਿਉਂ ਪਹੁੰਚੈ ਦਉੜੀ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਹੰਕਾਰਿਆ ਸੋ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਹੰਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦੁਖ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਭਾਈ, ਸਾਊਆਂ ਦੇ ਪੁਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਨਿੰਮਰਤਾ ਨਾਲ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । 'ਹੰਕਾਰਿਆਂ ਸੋ ਮਾਰਿਆ ।' ਰੱਬ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਸਿਰ ਸਦਾ ਨੀਵਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਹੰਢੇ ਉਨ ਕਤਾਇਦਾ, ਪੈਧਾ ਲੋੜੇ ਪੱਟ ।

ਭਾਵ :— ਉੱਨ ਕਤਾਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਟ ਪਹਿਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਫਰੀਦਾ ਲੋੜੈ ਦਾਖ ਬਿਜਾਉਰੀਆ
ਕਿਕਰਿ ਬੀਜੈ ਜੱਟੁ ।।
ਹੰਢੇ ਉੱਨ ਕਤਾਇਦਾ,
ਪੈਧਾ ਲੋੜੈ ਪੱਟ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)

ਹੰਨੇ ਹੰਨੇ ਮੀਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਹਰ ਕੋਈ ਧਨੀ ਜਾਂ ਸਰਦਾਰ ਬਣਨ ਨੂੰ ਕਾਹਲਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ—ਅਲਾ ਰਖਿਆ ! ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਉਥੇ ਤਾਂ 'ਹੰਨੇ ਹੰਨੇ ਮੀਰੀ' ਹੈ । ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਧਰਾਂਦਾ ਨਹੀਂ ।

(ਸੰਗ)

ਹੰਨੇ ਜਾਂ ਬੰਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਗੱਂਦ ਗੁੰਦੀ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ ਭਾਊ ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ ! ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਕਾਹਦਾ ਦੋਸ਼ । ਤੂੰ ਤਾਂ ਆਪ ਹੀ ਆਲੇ ਟਾਲੇ ਕਰੀ ਜਾਨਾ ਏਂ । ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਪਈ 'ਹੰਨੇ ਜਾਂ ਬੰਨੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਈ ਸੂਤ ਆਊ ਕੰਮ । (ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਾਂ ਜੀ, ਹਾਂ ਜੀ ਕਹਿਣਾ, ਸਦਾ ਸੁਖ ਰਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਤੇ ਸਦਾ ਉਸ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਂਦਾ ਰਵ੍ਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁਰਮੁਖੋ ! 'ਹਾਂ ਜੀ ! ਹਾਂ ਜੀ ! ਕਹਿਣਾ ਤੇ ਸਦਾ ਸੁਖੀ ਰਹਿਣਾ' । ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ਵਡਿਆਂ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰਨ ਦੀ। ਈਨ ਮੰਨੀ ਤੇ ਝਗੜਾ ਚੁਕਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹਿੰਗ ਲਗੇ ਨਾ ਫਟਕੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਖਰਚ ਕੁਝ ਨਾ ਆਵੇ ਤੇ ਲਾਭ ਬੇਅੰਤ ਪੁਜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉਸ ਨਵੀਂ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਜਦ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਭ ਹੀ ਲਾਭ ਸੀ । ਹਿੰਗ ਫਟਕੜੀ ਤਾਂ ਉਸ ਜੀ ਲਗਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਐਂਤਕੀ ਉਹ ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਚੁਕੰਨੀ ਜ਼ਰੂਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਹਿੰਮਤ ਅਗੇ ਫ਼ਤਹ ਨਜ਼ਦੀਕ ।

ਭਾਵ :— ਹਿੰਮਤ ਕੀਤਿਆਂ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਭਾਵੇਂ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਬੀਮਾਰ ਰਿਹਾ, ਤਦ ਵੀ ਪਾਸ ਹੋ ਗਿਆ । 'ਹਿੰਮਤ ਅਗੇ ਫ਼ਤਹ ਸਦਾ ਨਜ਼ਦੀਕ' ਹੁੰਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁੰਦੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹਿੰਦੂ ।

ਭਾਵ :— ਧਨੀ ਆਦਮੀ ਦੀ ਹੀ ਕਦਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਬੜਾ ਵਿੱਤ ਦਾਨ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਸਚ ਹੈ 'ਹੁੰਦੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਹਿੰਦੂ' ਹੈ, ਸਾਡੇ ਜਿਹੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਵਿਚ ਏਨੀ ਸਮਰਥਾ ਕਿਥੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਹੁੰਦੇ ਮਾਣ ਨਿਮਾਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਣ- ਤਾਕਤ- ਧਨ- ਹੁੰਦੇ ਹੋਇ ਨਿਮਾਣਾ ਰਵ੍ਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ 'ਹੁੰਦੇ ਮਾਣ ਨਿਮਾਣਾ' ਹੈ,
ਉਹ ਸੁਥਰਾ ਲੁਤਫ਼ ਉਠਾਂਦਾ ਹੈ ।

(ਬ ਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ. ਸ. ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕ

ਕਉਨੁ ਜਾਣੈ ਪੀਰ ਪਰਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁਖ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਮਨੁ ਬੇਧਿਆ ਦਇਆਲ ਸੇਤੀ ਮੇਰੀ ਮਾਈ ॥
ਕਉਨੁ ਜਾਣੈ ਪੀਰ ਪਰਾਈ ॥"

(ਗੁਰੂ ਰਾਮ—ਰਾਗ ਬਿਲਾਵਲ)

ਕਉਨ ਬਸਤ ਆਈ ਤੇਰੇ ਸੰਗਿ ॥

ਭਾਵ :— ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਤੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ?

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਉਨ ਬਸਤੁ ਆਈ ਤੇਰੇ ਸੰਗਿ ॥
ਲਪਟਿ ਰਹਿਓ ਰਸਿ ਲੋਭੀ ਪਤੰਗ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਕਉਨ ਵਡਾ ਮਾਇਆ ਵਡਿਆਈ ॥
ਸੋ ਵਡਾ ਜਿਨਿ ਰਾਮ ਲਿਵ ਲਾਈ ॥

ਭਾਵ :— ਮਾਇਆ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਵਡਾ ਨਹੀਂ, ਵੱਡਾ ਉਹ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਹਰੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਪਾਈ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ : —

"ਵਡੇ ਵਡੇ ਜੋ ਦੀਸਹਿ ਲੋਗ ॥
ਤਿਨ ਕਉ ਬਿਆਪੈ ਚਿੰਤਾ ਰੋਗ ॥
ਕਉਨ ਵਡਾ ਮਾਇਆ ਵਡਿਆਈ ॥
ਸੋ ਵਡਾ ਜਿਨਿ ਰਾਮ ਲਿਵ ਲਾਈ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਕਉੜਾ ਕੋਇ ਨਾ ਮਾਂਗੈ ਮੀਠਾ ਸਭ ਮਾਂਗੈ ।

ਭਾਵ :— ਦੁੱਖ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦਾ, ਸਭ ਕੋਈ ਸੁਖ ਹੀ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਉੜਾ ਕੋਇ ਨਾ ਮਾਂਗੈ ਮੀਠਾ ਸਭ ਮਾਂਗੈ ।।
ਸਭੁ ਕੋਇ ਮੀਠਾ ਮੰਗਿ ਦੇਖੈ ਖਸਮ ਭਾਵੈ ਸੋ ਕਰੇ ।।
ਕਿਛੁ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਅਨੇਕ ਕਰਣੀ ਨਾਮ ਤੁਲਿ
ਨਾ ਸਮਸਰੇ ।।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਵਡਹੰਸ ਰਾਗ)

ਕਉਆ ਕਹਾ ਕਪੂਰ ਚਰਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂ ਨੂੰ ਕਪੂਰ ਖੁਆਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਉਆ ਕਹਾ ਕਪੂਰ ਚਰਾਏ ।।
ਕਹ ਬਿਸੀਅਰ ਕਉ ਦੂਧੁ ਪੀਆਏ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਆਸਾ ਕਬੀਰ)

ਕਸਬੀਂ ਰਹਿਣ ਮਨੁੱਖ, ਪਿੰਡੀਂ ਵਸਣ ਭੂਤਨੇ, ਦਾਹ ਢਾਹ ਸੁਟਦੇ ਰੁੱਖ । ਵੇਖੋ — ਸ਼ਹਿਰ ਵਸੰਦੇ ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਦਸਿਆ ਹੈ। ਹਾਸੇ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰੀ ਪੇਂਡੂਆਂ ਦੇ ਲੜਾਕੇ ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਇਵੇਂ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੇਂਡੂਆਂ ਭੂਤਨਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ, 'ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੀ ਕੀ ਗੁਣ ਨੇ।' ਤੁਸਾਂ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ ! 'ਕਸਬੀਂ ਰਹਿਣ ਮਨੁੱਖ, ਪਿੰਡੀਂ ਵਸਣ ਭੂਤਨੇ, ਦਾਹ ਢਾਹ ਸੁਟਦੇ ਰੁੱਖ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਸਾਈ ਕੋਲ ਬਕਰੀਆਂ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕੋਈ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਕੋਲ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਸ ਨੇ ਅਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ੧੯੪੭ ਦੇ ਉਹ ਦਿਨ ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁਲਦੇ, ਜਿਹੜੇ ਅਸਾਂ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰੇ ਦੇ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਕਟੇ । ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਇਉਂ ਦਿਨ ਕਟਦੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ 'ਕਸਾਈ ਕੋਲ ਬਕਰੀਆਂ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਸੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਢਹੇਗਾ, ਪਿੰਡ ਜੇਡਾ ਰਹੇਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਤਕੜਾ ਆਦਮੀ ਮਾੜਾ ਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਵੀ ਕਈਆਂ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ—ਯਾਰੋ, ਅਨਰਥ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੇ ਸੁਰੈਣ ਸਿੰਘ ਮਾਂਦਾ ਪੈ ਗਿਆ ਤਾਂ, ਅਖੇ 'ਕਸੂਰ ਸ਼ਹਿਰ ਢਹੇਗਾ, ਪਿੰਡ ਜੇਡਾ ਰਹੇਗਾ ।' ਉਹ ਕਈਆਂ ਪਾਸੋਂ ਹਾਲੀਂ ਵੀ ਤਕੜਾ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਹ ਬਿਸੀਅਰ ਕਉ ਦੂਧੁ ਪੀਆਏ ।

ਭਾਵ :— ਜ਼ਹਿਰੀ ਸਪ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਿਆਉਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਉਆ ਕਹਾ ਕਪੂਰ ਚਰਾਏ ।।
ਕਹ ਬਿਸੀਅਰ ਕਉ ਦੂਧ ਪੀਆਏ ।।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਆਸਾ ਕਬੀਰ)

ਕਹਿਣ ਕਮਲੇ, ਸੁਣਤ ਬੌਰੇ (ਬਾਉਰੇ)

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਜਾਂ ਮੰਨਣ ਵਿਚ ਨਾ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕੋਈ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਏ ? 'ਕਹਿਤ ਕਮਲੇ ਸੁਣਤ ਬੌਰੇ ।' ਕੋਈ ਸੁਦਾਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨ ਸਕਦਾ । ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਬੇ-ਥਵੀ ਬੇ-ਪੈਰੀ ਗੱਲ ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਕਹਿਣਾ ਸੁਣਨਾ ਵੀ ਰਾਹ ਰਾਹ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਕਲ ਜਾਂ ਮੱਤ

ਵੀ ਮਿੱਠੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਰ ਕੌਰ—ਬੀਬੀ, ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਕੀ ਆਖਾ ? ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਤੂੰ ਸਿਆਣੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਏਂ, ਖੋਰੇ ਤੇਰੀ ਮੱਤ ਨੂੰ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। 'ਕਹਿਣਾ ਸੁਣਨਾ ਵੀ ਰਾਹ ਰਾਹ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਏ।' ਜਿੱਦਾਂ ਤੂੰ ਕਰਨੀ ਏਂ, ਇੱਦਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਬਰੋਬਰ ਦੇ ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਾਂ ਨਾਲ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕਹਿਣਾ ਸੌਖਾ, ਕਰਨਾ ਔਖਾ। ਜਾਂ ਕਹਿਣਾ ਸਹਿਲ ਤੇ ਕਰਨਾ ਔਖਾ।

ਭਾਵ :— ਜ਼ਬਾਨੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬੜਾ ਜਮ੍ਹਾਂ ਖਰਚ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਂਜ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਚਨ ਦੇਣਾ ਸੌਖਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਾਲਣਾ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਸੋਚ ਕੇ ਬਚਨ ਦਿੱਤਾ ਕਰੋ। (ਸੰਗ੍)

ਕਹਿਣਆਂ ਵੀ ਘਰ ਬੱਧੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਵੀ ਤਕੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਕਰ ਲਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਜ ! ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੌਜਾਂ ਹੋ ਚਲੀਆਂ ਨੇ। ਅਖੇ 'ਕਹਣਿਆਂ ਵੀ ਘਰ ਬੱਧੇ।' ਅੱਜ ਕਲ ਚੂਹੜੇ ਚਮਿਆਰ ਵੀ ਹਾਕਮ ਬਣ ਰਹੇ ਨੇ। (ਸੰਗ੍)

ਕਹਿਬੇ ਕਉ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ, ਦੇਖਾ ਹੀ ਪਰਵਾਨੁ।

ਭਾਵ :— ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ, ਦੇਖਣ ਨਾਲ ਹੀ ਤਸੱਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਦਰਸ ਕਮਲ ਕੀ ਮਉਜ ਕੋ, ਕਹਿ ਕੈਸੇ ਉਨਮਾਨ ॥
ਕਹਿਬੇ ਕਉ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ, ਦੇਖਾ ਹੀ ਪਰਵਾਨੁ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਕਹਿਰੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਬਰ ਜਾਨੇ ਦਰਵੇਸ਼।

ਭਾਵ :— ਗਰੀਬ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਗਰੀਬ ਦੀ ਜਾਨ ਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਮਾਰਿਆ ਸਾਡੀ ਜੁੱਤੀ ਤੋਂ।" ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਕਹਿ ਗਈ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਡੋਬ ਪੈ ਰਹੇ ਸਨ। 'ਕਹਿਰੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਬਰ ਜਾਨੇ ਦਰਵੇਸ਼' ਵਾਂਗ ਉਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਮੁੜ ਕੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਵਾਕ ਨਾ ਕਹੇ।

(ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਪੀ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਹੀਂ ਕੀ ਈਟ, ਕਹੀਂ ਕਾ ਰੋੜਾ, ਭਾਨਮਤੀ ਨੇ ਕੁੰਬਾ ਜੋੜਾ।

ਭਾਵ :— ਅੱਡੋ ਅੱਡ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕਰਕੇ ਜਦ ਇਕ ਬੇ-ਡੌਲ ਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਛਲੇ ਹਫਤੇ ਜਿਹੜਾ ਕੀਰਤਨੀ ਜੱਥਾ ਆਇਆ ਸੀ, ਅਜਿਹਾ ਬੇਮੇਲ ਸੀ ਕਿ ਨਾ ਸੁਰ ਰਲਦੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਰਾਗ। ਵਾਜੇ ਦਾ ਅਲਾਪ ਕੁਝ, ਤਬਲੇ ਦਾ ਕੁਝ। 'ਕਹੀਂ ਕੀ ਈਟ ਕਹੀਂ ਕਾ ਰੋੜਾ, ਭਾਨਮਤੀ ਨੇ ਕੁੰਬਾ ਜੋੜਾ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। (ਸੰਗ੍)

ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਛੂਛਾ ਘਟੁ ਬੋਲੈ। ਭਰਿਆ ਹੋਇ ਸੁ ਕਬਹੁ ਨਾ ਡੋਲੈ।

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫਰਮਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਖ਼ਾਲੀ ਘੜਾ ਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ। ਜਾਂ ਜਦ ਗਿਆਨਵਾਨ ਤਾਂ ਚੁਪ ਰਹੇ, ਪਰ ਅਗਿਆਨੀ ਰੌਲਾ ਪਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਬੋਲਤ ਬੋਲਤ ਬਢਹਿ ਬਿਕਾਰਾ ॥
ਬਿਨੁ ਬੋਲੇ ਕਿਆ ਕਰਹਿ ਬੀਚਾਰਾ ॥
ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਛੂਛਾ ਘਟੁ ਬੋਲੈ।'
ਭਰਿਆ ਹੋਇ ਸੁ ਕਬਹੁ ਨ ਡੋਲੈ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੌਂਡ)

ਕਹੁ ਕੁਹਾੜਾ ਟੁੱਕੀਏ, ਟੁੱਕੀ ਗਈ ਚੀਜ਼। ਛੱਜ ਹਜ਼ਾਰਾ ਹਿੱਲਿਆ, ਹਿਲ ਗਈ ਕਸ਼ਮੀਰ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਾਮੂਲੀ ਗੱਲ ਨਾਲ ਬੜਾ ਰੌਲਾ ਪੈ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਝਗੜੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਐਵੇਂ ਹੀ ਰੌਲਾ ਸਾਰੇ ਪੈ ਗਿਆ। ਆਖੇ 'ਕਹੁ ਕੁਹਾੜਾ ਟੁੱਕੀਏ, ਟੁੱਕੀ ਗਈ ਚੀਜ ਛੱਜ ਹਜ਼ਾਰਾ ਹਿੱਲਿਆ, ਹਿਲ ਗਈ ਕਸ਼ਮੀਰ।' (ਸੰਗ੍)

ਕਹੇ ਤੇ ਘੁਮਿਆਰੀ ਗੱਧੀ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਿਤ ਓਹੀ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਪਰ ਆਖਣ ਉਤੇ ਭਾਰਾ ਪੈ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸੀ ਜੀ! ਭਾਵੇਂ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਕਰ ਲਵੋ, ਸ਼ੀਲਾ ਨੇ ਤਾਂ ਤੁਸਾਡੀ ਇਕ ਨਹੀਂ ਜੇ ਮੰਨਣੀ। 'ਘੁਮਿਆਰੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਹੇ ਤੇ ਗੱਧੀ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦੀ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍)

ਕੱਕਾ, ਕੈਰਾ, ਨੰਹੁ ਭੁਰਾ, ਛਾਤੀ ਤੇ ਨਾਂਹ ਵਾਲ। ਚਾਰੇ ਖੋਟੇ ਜੇ ਮਿਲਣ, ਦੂਰੋਂ ਗੰਢ ਸੰਭਾਲ।

ਭਾਵ :— ਕੱਕੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ, ਬਿੱਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ, ਭੁਰੇ ਨੰਹੁ ਵਾਲਾ, ਛਾਤੀ ਉਤੇ ਵਾਲ ਨ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, ਇਹ ਆਦਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੁਭਾ ਦੇ ਉਲਟ ਮਾੜੇ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਅਜੇਹੇ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ : — ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਵੱਸ ਪੈ ਗਏ ਇਸ ਬਿੱਲੇ ਮੱਕਾਰ ਦੇ? ਸੁਣਿਆਂ ਨਹੀਂ ਤੁਸਾਂ? 'ਕੱਕਾ ਕੈਰਾ ਨੰਹੁ ਭੁਰਾ, ਛਾਤੀ ਤੇ ਨਾਂਹ ਵਾਲ। ਚਾਰੇ ਖੋਟੇ ਜੇ ਮਿਲਣ, ਦੂਰੋਂ ਗੰਢ ਸੰਭਾਲ।' (ਸੰਗ੍)

ਕੱਖ ਤੋਂ ਲੱਖ ਵੇਖੋ:—ਕੱਖਾਂ ਦੇ ਲੱਖ।

ਭਾਵ:— ਥੋੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਜਾਂ ਥੋੜੇ ਧੰਨ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬਹੁਤ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਫਲ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਰਬ ਬਰਕਤ ਪਾਵੇ ਤਾਂ ਕੱਖ ਤੋਂ ਲਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍)

ਕਖ ਦੇ ਓਹਲੇ ਲੱਖ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਥੋੜਾ ਭੇਦ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਣ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਬੜਾ ਲਾਭ ਪੁੱਜੇ, ਜਾਂ ਥੋੜੇ ਜੇਹੇ ਜਤਨ ਨਾਲ ਔਖਾ ਜਾਂ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਬੇਪਰਵਾਹੀਆਂ ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਪ੍ਰਤਖ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਥੋੜਾ ਚਿਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਉਸ ਨੇ, 'ਕਖ ਦੇ ਓਹਲੇ ਲਖ' ਪਿਆ ਵਿਖਾਇਆ, ਪਰ ਇਹ ਸ਼ਿਦਕ-ਹਨ, ਅਣ-ਭਿਜ ਇਹੋ ਸਮਝਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਹੈ, ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਹੈ।

(ਮੇਰਾ ਵਲਾਇਤੀ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ— ਕਮਲਾ ਅਕਾਲੀ)

ਕੱਖ ਨਾਲ ਭੀ ਰੱਖ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਤੋਂ ਮਾੜੇ ਨਾਲ ਵੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਸਲੂਕ ਹੈ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰੀ ਵਿਚ ਨਿੱਕੀ ਤੋਂ ਨਿੱਕੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਵੀ ਕਦੇ ਲੋੜ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ 'ਕੱਖ ਨਾਲ ਵੀ ਰੱਖ' ਵਾਲੇ ਅਸੂਲ ਤੇ ਚਲਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਕੱਖਾਂ ਦੱਬੀ ਅੱਗ ਜਿਉਂ, ਉਹ ਰਹੇ ਨਾ ਰੱਖੀ।

ਭਾਵ :— ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਹੀ ਦੱਬੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਸ਼ਰਾਰਤ ਜ਼ਰੂਰ ਆਪਣਾ ਫੱਲ ਦੇ ਕੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਰਾਤ ਸੁਖਾਲਾ ਕਿਉਂ ਸਵੈਂ,
ਤਿਣ ਅੰਦਰ ਅੱਖੀ ।
ਕੱਖਾਂ ਦੱਬੀ ਅੱਗ ਜਿਉਂ,
ਉਹ ਰਹੇ ਨਾ ਰੱਖੀ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ, ਦੰਦ ਖੰਡ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ । ਜਾਂ **ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ, ਦੰਦ ਖੰਡ ਦਾ ਪਰਨਾਲਾ (ਪਾਣੀ)** ਜਾਂ **ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਝੁੱਗੀ, ਦੰਦ ਖੰਡ ਦਾ ਪਰਨਾਲਾ ।**

ਭਾਵ:—ਬਾਹਰਲੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਤਾਂ ਬੜੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਪਰੀ ਫੂੰ ਫਾਂ ਹੀ ਹੈ, ਉਂਜ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਦਿਵਾਲਾ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਅਖੇ 'ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ, ਦੰਦ ਖੰਡ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ।'
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਖਾਂ ਦੇ ਲੱਖ । ਜਾਂ **ਕੱਖੋਂ ਤੋਂ ਲੱਖ ।**

ਭਾਵ :— ਥੋੜੀ ਮਿਹਨਤ ਜਾਂ ਧਨ ਨਾਲ ਬਹੁਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ — ਮਿਹਨਤ ਉਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਪਰ 'ਕੱਖਾਂ ਦੇ ਲੱਖ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸ ਨਾਲ । ਦਿਨਾਂ ਚੰਗਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਖਾਂ ਭਾਅ, ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਦੋਸਤੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਵੇਂ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਣੀ-ਮਹਾਰਾਜ ! 'ਕੱਖਾਂ ਭਾਅ, ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਦੋਸਤੀ ।' ਗ਼ੁਲਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਰੀ ਦਾ ਮੁਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਜਿਧਰ ਤਾਕਤ ਵੇਖੀ, ਓਧਰ ਦੇ ਹੀ ਜੀ-ਹਜ਼ੂਰੀਏ ਬਣ ਗਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਖੋਂ ਹੌਲੇ, ਪਾਣੀਓਂ ਪਤਲੇ ।

ਭਾਵ:— ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੌਲਾ ਜਾਂ ਬੇਇਜ਼ਤ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰੇਮੀ— ਪੁੱਤਰਾ ! ਜ਼ਿੱਦੋਂ ਹਟ ਜਾ । ਅਸੀਂ ਤੇਰਾ ਕੀ ਵਗਾੜਿਆ, ਜੋ ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਈ ਮਾਰਨ ਲਗੋਂ । ਥੋੜੀ ਮਿੱਟੀ ਬਾਲੀ ਅਗੇ ਸਾਡੀ । ਕਖੋਂ ਹੌਲੇ, ਪਾਣੀਉਂ ਪਤਲੇ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਈ !
(ਸੁਭਦ੍ਰਾ— ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਕਚ ਘਰੜ ਹਕੀਮ, ਜਾਨ ਦਾ ਖੋ ।

ਵੇਖੋ :— ਨੀਮ ਹਕੀਮ, ਖ਼ਤਰਾ ਜਾਨ । ਨੀਮ ਮੁੱਲਾਂ, ਖ਼ਤਰਾ ਈਮਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਹਕੀਮ (ਜਾਂ ਅਨਾੜੀ ਮਿੱਤਰ) ਪਾਸੋਂ ਜਾਨ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ —: ਪੈਸੇ ਭਾਵੇਂ ਵਧ ਲਗ ਜਾਣ, ਇਲਾਜ ਸਿਆਣੇ ਡਾਕਟਰ ਦਾ ਕਰਾਣਾ, ਕਿਸੇ ਅੰਜਾਣ ਦੇ ਵਸ ਨਾ ਪੈ ਜਾਣਾ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਿਤੇ 'ਕਚ ਘਰੜ ਹਕੀਮ, ਜਾਨ ਦਾ ਖੋ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਨਾ ਬਣ ਜਾਏ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਚ ਵਾਂਗ ਕੱਚਾ ।

ਭਾਵ :— ਨਾਜ਼ਕ-ਡਰਪੋਕ, ਜਾਂ ਥੋੜ੍ਹ-ਦਿਲਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਹੁਣ ਕੱਚ ਵਰਗੀ ਕੱਚੀ ਲਗਦੀ ਸੀ । ਜੇ ਹੁਣ ਹਵਾ ਦਾ ਇਕ ਤਕੜਾ ਬੁਲ੍ਹਾ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਲਕ ਤੋੜ ਦੇਵੇ, ਮੈਂ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਖਿਆ ।
(ਸਮਾਚਾਰ—ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ)

ਕੱਚੀ ਤੰਦ ਦਾ ਧਾਗਾ । ਨਾ ਟੁਟਦਿਆਂ ਚਿਰ ਲਗੇ, ਨਾ ਗੰਢਦਿਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਕਦੀ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਜਲਦੀ ਹੀ ਫਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਲੰਪਟ ਆਦਮੀ ਦਾ ਈਮਾਨ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? 'ਕੱਚੀ ਤੰਦ ਦਾ ਧਾਗਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਨਾ ਟੁਟਦਿਆਂ ਚਿਰ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਗੰਢਦਿਆਂ।'

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਨੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੱਚੇ ਸੂਤ ਦਾ ਧਾਗਾ ਕਦੀ ਪੱਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਕੰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਮਾੜੀ ਹੋਵੇ, ਉਸਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਸਤ੍ਰੀ ਜੀ! ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਧਿਆਨ ਨੀਂਹ ਵਲ ਦੇਣਾ, ਭਾਵੇਂ ਮੇਰਾ ਕੁਝ ਲਗ ਜਾਏ, ਤਦੇ ਉਪਰਲੀ ਇਮਾਰਤ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਚਲੇਗੀ। 'ਕਚੇ ਸੂਤ ਦਾ ਧਾਗਾ ਕਦੀ ਪੱਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਚੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕੱਚੀ। ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਸੱਚੀ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਝੂਠੇ ਉਪਰ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੁਸਾਂ ਰਾਮ ਲਾਲ ਬਾਬਤ ਗਿੱਲਾ ਹੀ ਕਿਉਂ ਕਰੇਦੇ ਹੋ? ਉਸ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਵਰਤੋਂ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੀ ਦਸਦੀ ਹੈ 'ਕੱਚੇ ਦੀ ਗਲ ਕੱਚੀ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਸੱਚੀ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਚੋਂ ਕੰਚਨ।

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਬੰਦੇ ਤੋਂ ਬੜਾ ਗੁਣਵਾਨ ਜਾਂ ਸ਼ੋਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਹੋ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਗਲ ਵਖਰੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ 'ਕੱਚ ਤੋਂ ਕੰਚਨ' ਬਣਾ ਸਕੋ।

(ਗੰਗਾ-ਜਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਛ ਤਲੇ ਕੁਰਾਨ, ਨਜ਼ਰ ਬਲਦ ਤੇ ਵੇਖੋ:— "ਸ਼ਕਲ ਮੋਮਨਾ ਕਰਤੂਤ ਕਾਫ਼ਰਾਂ"

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰੋਂ ਬੜਾ ਚੰਗਾ, ਪਰ ਵਿੱਚੋਂ ਖੋਟਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੀਆਂ ਜੀ! ਅਜ ਕਲ ਕੀ ਈਮਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਲਾਭ ਨੂੰ ਹੀ ਸੋਚਦਾ ਹੈ, ਬਾਹਰੋਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਧਰਮੀ ਬਣੇ। 'ਕਛ ਤਲੇ ਕੁਰਾਨ, ਨਜ਼ਰ ਬਲਦ ਤੇ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਹੈ ਹੁਣ ਤਾਂ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਛੇ ਸੋਟਾ, ਨਾਉਂ ਗ਼ਰੀਬ ਦਾਸ। ਜਾਂ **ਕੱਛੇ ਛੁਰੀ, ਮੂੰਹੋਂ ਰਾਮ ਰਾਮ।** ਵੇਖੋ : ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਚੋਰ।

ਭਾਵ :— ਅੰਦਰੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਬੜਾ ਪਾਖੰਡੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਭੋਲੇਪਨ ਤੇ ਨਾ ਜਾਣਾ। ਉਸਦਾ ਹਾਲ ਤਾਂ 'ਕੱਛੇ ਸੋਟਾ, ਨਾਉਂ ਗ਼ਰੀਬ ਦਾਸ' ਵਾਲਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਛੇ ਤੋਸਾ, ਕਿਸਦਾ ਭਰੋਸਾ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਪੂੰਜੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ! 'ਕੱਛੇ ਤੋਸਾ, ਕਿਸ ਦਾ ਭਰੋਸਾ'। ਜੇ ਧਨ ਪਾਸ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮੁਥਾਜੀ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਜਲ ਦੀ ਕੋਠੀ, ਸਦਾ ਖੋਟੀ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਸਦਾ ਭੈੜਾ ਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਗੁਲਜ਼ਾਰੋ! ਤੈਨੂੰ ਕਿਤਨੀ ਵਾਰੀ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਿਹਾ ਕਰ। 'ਕਜਲ ਦੀ ਕੋਠੀ, ਸਦਾ ਹੀ ਖੋਟੀ'। ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਤਦ ਹੀ ਹੋਸ਼ ਆਵੇਗੀ, ਜਦ ਕੋਈ ਚੰਨ ਚਾੜ੍ਹ ਵਿਖਾਏਂਗੀ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਜਲਾਖੇ ਹਰਨਾਖੀਆਂ, ਕਾਣੀ ਕੁਰਲਾਵੈ।

ਭਾਵ :— ਹਿਰਨ ਵਰਗੀਆਂ ਸੁਹਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕਜਲ ਪਿਆ ਵੇਖ ਕਾਣੀ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ : ਮਾੜਾ ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸੜਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨੱਥਾਂ ਨੱਕ ਨਵੇਲੀਆਂ, ਨਕਟੀ ਨ ਸੁਖਾਵੈ ।
'ਕਜਲਾਖੇ ਹਰਨਾਖੀਆਂ, ਕਾਣੀ ਕੁਰਲਾਵੈ ।'

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੱਟੇ ਕਦੀ ਨਾ ਚੁੰਘਣ ਵੱਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਅਨਹੋਣੀ ਆਸ ਰਖਣੀ। ਚੰਗਾ, ਮੰਦੀ ਚੀਜ਼ ਤੇ ਨਹੀਂ ਝਿਗਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਾਰੇ ਜਤਨ ਕਰਕੇ ਹਾਰ ਗਿਆ । ਪਰ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਆਈ । ਨਾਲੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਖੁਲ੍ਹਾ ਖਾਣ ਦੀ ਆਦਤ ਪਾਈ ਸੀ, ਤੇ ਹੁਣ ਇਕ ਦੰਮ ਹੱਥ ਸੰਕੋਚ ਲਿਆ । ਆਖਰ ਕੱਟਿਆਂ ਨੇ ਵਟੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚੁੰਘਣੇ । ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਾਰ ਕੇ ਪੈਸੇ ਜੇਬ ਵਿਚ ਰਖਣੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ।

(ਮਿੱਠਾ ਮੋਹਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੱਢ ਕਮਾਦੋਂ ਮਾਰੀਉ, ਗਈਉ ਗੋਹੇ ਗਿਲ ।

ਭਾਵ :— ਵੈਰੀ ਆਪਣੇ ਵੈਰੀ ਦਾ ਇੰਝ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰੇ ਕਿ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਬੇਈਮਾਨੀ ਕੀਤੀ । ਅਸਾਂ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਅਜੇਹਾ 'ਕਢ ਕਮਾਦੋਂ ਮਾਰੀਉ ਗਈਉ ਗੋਹੇ ਗਿਲ'' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਸਦਾ ਧੁੱਖਣ ਵੀ ਸਦਾ ਧੁੱਖਦਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ, ਕਮਾਦੀ ਸੰਘਣੀ,
ਵਿਚੇ ਵਿਚ ਕਪਾਹ ।
ਕੰਬਲ ਦੀ ਝੰਬ ਮਾਰਕੇ,
ਛੋਲਿਆਂ ਬਿਟੀ (ਵਿਚ ਹੀ) ਜਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਕਣਕ, ਕਮਾਦ, ਕਪਾਹ ਤੇ ਛੋਲਿਆ ਦੀ ਬੀਜਾਈ ਸਬੰਧੀ ਦਸਿਆ ਹੈ ਭਾਵ ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜੇਹਾ ਵਰਤਾਓ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੂਤ ਬੈਠਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਡੋ ਅਡ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਬੀਜਾਈ ਵੀ ਇੱਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਨਾ ਹਰ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ''ਕਣਕ, ਕਮਾਦੀ, ਸੰਘਣੀ, ਵਿਚੇ ਵਿਚ ਕਪਾਹ । ਕੰਬਲ ਦੀ ਝੰਬ ਮਾਰਕੇ, ਛੋਲਿਆਂ ਬਿਟੀ ਜਾਹ''

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਕਮਾਦੀ ਮਿਹਣਾ, ਜੇ ਰਹਿਣ ਵਿਸਾਖ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਵਿਸਾਖ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਕਣਕ ਤੇ ਕਮਾਦ ਦਾ ਫ਼ਸਲ ਪੱਕੇ ਨਾ, ਤਦ ਮਾੜੀ ਮਿਥੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਕਰੁੱਤੀ ਜਾਂ ਬੇ-ਮੌਕਾ ਗਲ ਮਾੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ! 'ਕਣਕ ਕਮਾਦ ਮਿਹਣਾ, ਜੇ ਰਹਿਣ ਵਿਸਾਖ' । ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਪੱਕੀ ਤਾਂ ਕੀ ਪੱਕੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਖੇਤ, ਕੁੜੀ ਪੇਟ, ਆ ਜਵਾਈਆ ਮੰਡੇ ਖਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸਫ਼ਲਤਾ ਦੀ ਇਛਿਆ ਕਰਨੀ ।'

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜੇ ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ ਜੀ, ਕੀ ਕੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ? 'ਕਣਕ ਖੇਤ, ਕੁੜੀ ਪੇਟ ਆ ਜਵਾਈਆ ਮੰਡੇ ਖਾਹ' । ਅਜੇ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਮੁੱਢ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਝਾ । ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਕੀ ਧੀਰਜ ਬਨ੍ਹਾਵਾਂ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਘਟੇਂਦਿਆਂ ਗੁੜ ਘਟੇ ਤੇ ਮੰਦੀ ਪਏ ਕਪਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਕਣਕ ਦੇ ਸਸਤੇ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸਾਰੀਆਂ ਜਿਨਸਾਂ ਸਸਤੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੰਦਾ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕਣਕ ਜੁ ਛੋਲਿਆਂ ਦੇ ਭਾ ਪਈ ਵਿਕਦੀ ਹੋਈ । 'ਕਣਕ ਘਟੇਂਦਿਆਂ ਗੁੜ ਘਟੇ ਤੇ ਮੰਦੀ ਪਏ ਕਪਾਹ ।'

ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਭਾ ਤਾਂ ਕਣਕ ਬੰਨ੍ਹਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਡਿਗੇ ਕਮਬਖ਼ਤ ਦੀ, ਝੋਨਾ ਡਿਗੇ ਬਖ਼ਤਾਵਰ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਕਣਕ ਡਿਗੇ ਤਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਝੋਨਾ ਡਿਗਣ ਨਾਲ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸਮਤ ਦੀ ਗਲ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਇਕੋ ਦਿਨ ਇਕੋ ਕੰਮ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਉਹ ਖਟ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਕੰਗਾਲ ਹੋ ਉਠਿਆ। 'ਕਣਕ ਡਿਗੇ ਕਮਬਖ਼ਤ ਦੀ, ਝੋਨਾ ਡਿਗੇ ਬਖ਼ਤਾਵਰ ਦਾ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਨਾਲ ਘੁਣ ਵੀ ਪੀਠਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਗੁਨਹਗਾਰ ਨਾਲ ਬੇ-ਗੁਨਾਹ ਮਾਰਿਆ ਜਾਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਲੋਕ ਤਾਂ ਥੋੜੇ ਹੀ ਸਨ, ਪਰ ਪੁਲਸ-ਚੌਕੀ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। 'ਆਟੇ ਨਾਲ ਘੁਣ ਪਿਸਣ' ਵਾਲੀ ਹੋ ਗੱਲ ਹੋਈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਪੁਰਾਣੀ, ਘਿਉ ਨਵਾਂ, ਘਰ ਕੁਲਵੰਤੀ ਨਾਰ, ਤੁਰਿਆਂ ਉਤੇ ਚਲਣਾ, ਚਾਰੇ ਸੁਰਗ ਸੰਸਾਰ।

ਭਾਵ :— ਪੁਰਾਣੀ ਕਣਕ, ਨਵਾਂ ਘਿਉ, ਚੰਗੀ ਤੀਵੀਂ, ਪਰਵਾਨ ਸਮਾਜੀ ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਹ ਚਾਰੇ ਸੁਖਦਾਇਕ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਲ ਉਹ ਕਰੀਏ, ਜੋ ਵਡੇ ਵਡੇਰੇ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਹਰ ਥਾਂ ਨਵੀਂ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦੀ। 'ਕਣਕ ਪੁਰਾਣੀ, ਘਿਉ ਨਵਾਂ, ਘਰ ਕੁਲਵੰਤੀ ਨਾਰ, ਤੁਰਿਆਂ ਉਤੇ ਚਲਣਾ ਚਾਰੇ ਸੁਰਗ ਸੰਸਾਰ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਣਕ ਫਿੱਟੇ ਤੇ ਗੰਢੇਲ, ਆਦਮੀ ਫਿੱਟੇ ਤਾਂ ਜਾਂਞੀ।

ਭਾਵ :— ਗੰਢੇਲ—ਕਣਕ ਵਰਗਾ ਹੀ ਇਕ ਪੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ, ਕਣਕ ਫਿੱਟੀ ਹੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਬੰਦਾ ਫਿੱਟ ਕੇ ਵਾਧੂ ਦੀ ਆਕੜ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਈ ਬੰਦੇ ਦੀ ਗਲ ਨ ਕਰੋ। ਆਕੜ ਬਹੇ, ਤਾਂ ਰੱਬ ਹੀ ਰਾਖਾ ਹੈ। 'ਕਣਕ ਫਿਟੇ ਤੇ ਗੰਢੇਲ, ਆਦਮੀ ਫਿੱਟੇ ਤਾਂ ਜਾਂਞੀ।' ਬਸ ਜ਼ਿਮੀ ਤੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਤਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ ਤੇ ਵਤਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ।

ਭਾਵ :— ਬੰਦਾ ਹਰ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਹੇ ਤੇ ਵਿਹਲਾ ਨਾ ਬਹੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਪੇਟ ਪਾਲਣਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ : — 'ਕਤਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ ਤੇ ਵਤਦਿਆਂ ਵੀ ਖਾਣਾ'। ਪੇਟ ਜੂ ਰੱਬ ਨੇ ਨਾਲ ਲਾ ਦਿਤਾ। ਫਿਰ ਵਿਹਲੇ ਕਿਵੇਂ ਬੈਠੀਏ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਥਨਾ ਕਥੀ ਨਾ ਆਵੈ ਤੋਟਿ ॥

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਗਲ ਕਥਨ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਦਾ ਭਾਵ ਦਸਣ ਲਈ ਦਲੀਲਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੀ ਹੋਈ ਜਾਵੇ। ਦਲੀਲ-ਬਾਜ਼ੀ ਤੋਂ ਚੁੱਪ ਕਰਾਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਥਨਾ ਕਥੀ ਨਾ ਆਵੈ ਤੋਟਿ ॥
ਕਥਿ ਕਥਿ ਕਥੀ ਕੋਟੀ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਜਪੁਜੀ)

ਕੱਦੇ ਉਪਰ ਲੱਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ ਜੀ, 'ਕੱਦ ਉਪਰ ਲੱਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ', ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਉਨੀ ਹੀ ਉਗਰਾਹੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ। ਥਾਂ ਥਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਲਵੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਦ ਬਾਬਾ ਮਰੇ ਤੇ ਕਦ ਬੈਲ ਵੰਡੀਏ।

ਭਾਵ: — ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਉਡੀਕਦਾ ਰਹਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਰੁਪਿਆ ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਣ ਨੂੰ। 'ਕਦ ਬਾਬਾ ਮਰੇ ਤੇ ਕਦ ਬੈਲ ਵੰਡੀਏ' ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਨਕਦੋ ਨਕਦ ਲੈਣਾ ਏਂ। ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ ਤਾਂ ਗਲ ਕਰੋ (ਸੰਗੂ)

ਕਦੀ ਅੱਗ ਕਦੀ ਪਾਣੀ। ਜਾਂ ਕਦੀ ਤੱਤਾ ਓਦੀ ਠੰਡਾ। ਜਾਂ ਕਦੀ ਤੋਲਾ ਕਦੀ ਮਾਸਾ, ਉਹਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਕੀ ਭਰਵਾਸਾ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸਦਾ ਸੁਭਾ ਕਦੀ ਨਰਮ ਕਦੀ ਗਰਮ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਜਾਂ ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਗੱਲ ਤੇ ਕਾਇਮ ਨਾ ਰਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛਡੋ ਜੀ, ਮੇਲਾ ਰਾਮ ਦੀ ਗਲ ਦਾ ਕੀ ਇਤਬਾਰ ਹੈ? ਉਹ ਤਾਂ 'ਕਦੀ ਤੋਲਾ ਕਦੀ ਮਾਸਾ' ਵਾਲਾ ਸੁਭਾ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ ਕੀ ਵਣਜ ਕਰਨਾ ਹੋਇਆ? (ਸੰਗੂ)

ਕਦੀ ਥੁੱਕਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਵੜੇ ਪਕੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਵੀ ਜਿੰਨੇ ਜੋਗਾ ਹਾਂ, ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਤੁਹਾਡੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅੱਡੀ ਚੋਟੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਈ ਚਲਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਇਹ ਗਲ ਦਸੋ,'ਕਦੀ ਥੁੱਕਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਵੜੇ ਪਕਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ?'
(ਲੋਕ ਸਾਹਿੱਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਦੀ ਦਾਦੇ ਦੀਆਂ, ਕਦੀ ਪੋਤੇ ਦੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਹੋ ਚੁਕੀ ਵਧੀਕੀ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ।

ਵਰਤੋਂ —: ਸ਼ਾਹ ਜੀ! ਮੈਂ ਡਾਢ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਚੀਕਦੇ ਹੋ? ਤੁਸੀਂ ਵਿਆਜ ਲੈਣ ਵੇਲੇ ਕੀ ਕਸਰ ਛੱਡੀ ਸੀ? 'ਕਦੀ ਦਾਦੇ ਦੀਆਂ, ਕਦੀ ਪੋਤੇ ਦੀਆਂ।' (ਸੰਗੂ)

ਕਦੀ ਧੁੱਪ, ਕਦੀ ਛਾਂ।

ਭਾਵ :— ਸੁਖ ਸਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਦਿਨ ਸਦਾ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ, 'ਕਦੀ ਧੁਪ, ਕਦੀ ਛਾਂ।' ਇਸ ਲਈ ਨਿੱਕੀ ਮੋਟੀ ਗਲ ਦਿਲ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। (ਸੀ)

ਕਦੀ ਪਾਟੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਉਪਰ ਵੀ ਛੱਤ ਟਿਕੀ ਹੈ?

ਭਾਵ:— ਜਿੱਥੇ ਫੁੱਟ ਹੋਵੇ, ਉੱਥੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਆਣੀ— ਇਹ ਸਾਰਾ ਮੋਤ੍ਰੀ ਦਾ ਹੀ ਛਲ ਹੈ। 'ਕਦੀ ਪਾਟੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਉਪਰ ਵੀ ਛੱਤ ਟਿੱਕੀ ਹੈ?' ਮਿਲੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਤੇ ਹੀ ਮਹਿਲ ਬਣਦੇ ਹਨ।
(ਇੰਜੀ ਸਿੰਘ —ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਦੀ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵੀ ਖੀਰ ਖਾਧੀ ਹੈ?

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਜਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਬੰਦੇ ਪਾਸੋਂ ਕਿਸੇ ਕਰੜੇ ਕੰਮ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਪਾਸੋਂ ਜੇ ਤੂੰ ਇਹ ਕੰਮ ਛੁੜਾ ਕੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਤੇ ਵੀ ਲਾ ਲਿਆ, ਤਦ ਉਹ ਕੀ ਪੂਰੀਆਂ ਪਾਵੇਗਾ? ਤੂੰ ਇਹ ਤਾਂ ਸੋਚ ਬਈ 'ਕਦੀ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵੀ ਖੀਰ ਖਾਧੀ ਹੈ?' (ਸੰਗੂ)

ਕਦੇ ਹਰਖ ਕਦੇ ਸੋਗ

ਭਾਵ : — ਸੁਖ ਸੁਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਵੇਖੋ :— "ਕਦੀ ਧੁਪ, ਕਦੀ ਛਾਂ।"

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੁਹਣੇ ਅੰਦਰਿ ਭੋਗ ਰਾਜ ਕਮਾਇਆ।
ਕਦੇ ਹਰਖ ਕਦੇ ਸੋਗ ਤਰੁਵਰ ਛਾਇਆ!
(ਵਾਰਾਂ —ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਦੇ ਖ਼ੂਨ ਵੀ ਪਚਿਆ ਏ?

ਭਾਵ :— ਖ਼ੂਨੀ ਜ਼ਰੂਰ ਫੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਪੀ ਦਾ ਪਾਜ ਉਘੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਥਾਣੇਦਾਰ — ਨਹੀਂ ਜੀ, ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ। 'ਕਦੀ ਖ਼ੂਨ ਵੀ ਪਚਿਆ ਏ।' ਅਜ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਲ ਫੜੇ ਜਾਣੇ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ।
(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ —ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਕਦੇ ਡੋਬਾ, ਕਦੇ ਸੋਕਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਦੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਚੋਖਾ ਮਿਲੇ ਤੇ ਕਦੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਜਾਂ ਕਦੀ ਸਹਤਾ ਆਦਰ ਮਿਲੇ, ਕਦੀ ਉੱਕੀ ਨਿਰਾ-ਦਰੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਬੇ-ਪਰਵਾਹੀਆਂ ਨੇ । 'ਕਦੀ ਡੋਬਾ, ਕਦੀ ਸੋਕਾ ।' ਕਦੀ ਉਪਰ, ਕਦੀ ਹੇਠਾਂ । ਕੋਈ ਕੀ ਕਰੇ ? (ਸੰਗੂ)

ਕਪਟ ਸਨੇਹੀ ਫਲ ਨਾ ਲਹੰਦੇ ।

ਭਾਵ:— ਪਾਖੰਡੀ ਪ੍ਰੀਤੀਵਾਨ ਨੂੰ ਫਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ : —

ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਗੁਰੁ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਗੁਰਮੁਖ ਪੰਥ
ਨਾ ਚਾਲ ਚਲੰਦੇ ॥
ਪਟ ਸਨੇਹੀ ਫਲ ਨ ਲਹੰਦੇ ॥

(ਵਾਰਾਂ —ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਪਟੀ ਦਾ ਬੋਲਿਆ, ਕੁਸਤੀ ਦਾ ਤੋਲਿਆ, ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪੂਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਪਟੀ ਤੇ ਕੁਸੱਤੀ ਸਦਾ ਘਾਟੇਵੰਦੀ ਗਲ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾ ਮੰਨੋ ਕਦੀ ਏਸ ਕਪਟੀ ਦੇ ਲਾਰਿਆਂ ਨੂੰ । "ਕਪਟੀ ਦਾ ਬੋਲਿਆ, ਕੁਸੱਤੀ ਦਾ ਤੋਲਿਆ, ਕਦੇ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪੂਰਾ" (ਸੰਗੂ)

ਕਪੜਾ ਆਥੇ (ਆਖੇ) ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਰਖ ਤਾਹ ਕਰ । ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਢਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਰ ।

ਭਾਵ :— ਕਪੜੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰੋ, ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਨਿਤ ਨਵਾਂ ਬਣ ਠਣ ਕੇ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ

ਵਰਤੋਂ :— ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਵਰਤੋ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਪੜਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਿਤ ਹੋਰ ਦੇ ਹੋਰ ਪਏ ਲਗੋ । 'ਕਪੜਾ ਆਥੇ (ਆਖੇ) ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਰਖ ਤਾਹ ਕਰ । ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਢਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਰ ।' ਵਾਲੀ ਗਲ ਸਿਆਣਿਆਂ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਜੇ ਆਖੀ । (ਸੰਗੂ)

ਕਪੜਾ ਚੁਕੀਏ ਤਾਂ ਢਿਡ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗਲ ਕੀਤਿਆਂ ਆਪਣੀ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਬੇਪਤੀ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਅਵਤਾਰੇ—ਭੈਣ ਜੀ ! ਜਦ ਤੇਰੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡਾ ਦਿਤਾ ਖਾਨੀਆਂ ਹਾਂ, ਤੂੰ ਵੀ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪਣਾ ਵੇਲਾ ਲੰਘਾ ਲੈ । ਸਿਆਣਾ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਵੇਲਾ ਜਾਣੇ । ਕਾਹਨੂੰ ਘਰ ਵਿਚ ਭੜਥੂ ਪਾਨੀ ਏ ? ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਨੀ ਹੈ ? 'ਕਪੜਾ ਚੁਕੀਏ ਤਾਂ ਢਿਡ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।'

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ —ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

ਕਪੜੇ ਸਬੂਣੀ ਤੇ ਦਾਲ ਅਲੂਣੀ ।

ਭਾਵ :—ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਬਹੁਤਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਕਮਣੀ-ਭੈਣ, ਗੁਲੋ ਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ, ਅਖੇ ਕਪੜੇ ਸਬੂਣੀ ਤੇ ਦਾਲ ਅਲੂਣੀ । ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਸ਼ੂੰਕਾ ਸ਼ਾਂਕੀ ਬੜੀ ਕਰਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਕਪਾਹ ਦੀ ਫੁੱਟੀ, ਜਿਥੇ ਧਰੀ, ਉੱਥੇ ਲੁੱਟੀ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਹਰ ਕੋਈ ਗਾਹਕ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿਥੇ ਰਖੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁੰਦਰ ਤੀਵੀਂ ਵੀ ਇਕ ਬਿਮਾਰੀ ਏ, 'ਕਪਾਹ ਦੀ ਫੁੱਟੀ, ਜਿਥੇ ਧਰੀ, ਉਥੇ ਲੁੱਟੀ' । ਹਰਦਮ ਉਸ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦੇ ਫਿਰੋ ।

(ਸੰਗੂ)

ਕਬਰ ਕੁੱਤੇ ਦੀ, ਛਾੜ ਮੁਸਹਿਰੇ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੁਥਾ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ, ਸੂਰਾਂ ਨੂੰ ਪੋਨੇ ਨਾ ਪਾਓ, ਅਖੇ 'ਕਬਰ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਛਾੜ ਮਸਹਿਰੇ ਦਾ'। ਜੋ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ, ਓਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਉ। (ਸੰਗ੍)

ਕਬਰ ਚੂਨੇ ਗਚ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਬੇਈਮਾਨ।

ਭਾਵ :— ਉੱਤੋਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਾਲੇ ਕਾਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, 'ਕਬਰ ਚੂਨੇ ਗਚ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਬੇਈਮਾਨ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ। ਅੰਦਰੋਂ ਨਿਰੇ ਚੋਰ, ਪਰ ਬਾਹਰੋਂ ਵੇਖੋ, ਭਾਂ ਕਹੋ ਜਿਵੇਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਪੂਜਾ ਕਰਕੇ ਆਏ ਹਨ। (ਸੰਗ੍)

ਕਬਰ ਵਿਚ ਸਭ ਬਰਾਬਰ।

ਭਾਵ :— ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਸਭੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵੱਡੇ ਤੇ ਨਿੱਕੇ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ ਛਡੋ, ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਕੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਿੰਦਨਾ ਹੋਇਆ। 'ਕਬਰ ਵਿਚ ਸਭ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।' (ਸੰਗ੍)

"ਕਬੀਰ ਸਭ ਤੇ ਹਮ ਬੁਰੇ ਹਮ ਤਜਿ ਭਲੋ ਸਭੁ ਕੋਇ॥"

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਸੀਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਾੜੇ ਹਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਛਡ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਹੀ ਚੰਗੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਬੀਰ ਸਭ ਤੇ ਹਮ ਬੁਰੇ
ਹਮ ਤਜਿ ਭਲੋ ਸਭੁ ਕੋਇ॥
ਜਿਨਿ ਐਸਾ ਕਰਿ ਬੁਝਿਆ
ਮੀਤੁ ਹਮਾਰਾ ਸੋਇ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਕਬੀਰ ਸਾਕਤ ਤੇ ਸੂਕਰ ਭਲਾ ਰਾਖੈ ਆਛਾ ਗਾਉ॥

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਸਾਕਤ ਪੁਰਖ ਨਾਲੋਂ ਸੂਰ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਸ਼ਟਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਬੀਰ ਸਾਕਤ ਤੇ ਸੂਕਰ
ਭਲਾ ਰਾਖੈ ਆਛਾ ਗਾਉ॥
ਉਹੁ ਸਾਕਤੁ ਬਪੁਰਾ ਮਰਿ ਗਇਆ
ਕੋਇ ਨਾ ਲੈਹੈ ਨਾਉ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

"ਕਬੀਰ ਸਾਧੂ ਕਉ ਮਿਲਨੇ ਜਾਈਏ ਸਾਥ ਨਾ ਲੀਜੈ ਕੋਇ॥"

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ: ਜਦ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਹੌਂਸਲੇ ਤੇ ਬਲ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਜਾਈਏ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਬੀਰ ਸਾਧੂ ਕਉ ਮਿਲਨੈ ਜਾਈਐ
ਸਾਥ ਨਾ ਲੀਜੈ ਕੋਇ॥
ਪਾਛੈ ਪਾਉ ਨਾ ਦੀਜੀਐ
ਆਗੈ ਹੋਇ ਸੋ ਹੋਇ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਕੁਲ ਭਲੀ ਜਾ ਕੁਲ ਹਰਿ ਕੋ ਦਾਸੁ॥

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹੀ ਕੁਲ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਰੀ ਦੇ ਸੇਵਕ ਦਾ ਜਨਮ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਕੁਲ ਭਲੀ
ਜਾ ਕੁਲ ਹਰਿ ਕੋ ਦਾਸੁ॥
ਜਿਹ ਕੁਲ ਦਾਸ ਨਾ ਉਪਜੈ
ਸੋ ਕੁਲ ਢਾਕੁ ਪਲਾਸ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

"ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਮੁਖੁ ਧੰਨਿ ਹੈ ਜਾਂ ਮੁਖ ਕਹੀਐ ਰਾਮ॥"

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਮੁਖ ਧੰਨ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਂ ਉਗਰਦਾ ਹੈ :

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਬੀਰ ਸੋਈ ਮੁਖ ਧਨਿ ਹੈ
ਜਾਂ ਮੁਖ ਕਹੀਐ ਰਾਮ ॥
ਦੇਹੀ ਕਿਸ ਕੀ ਬਾਪੁਰੀ
ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੋਇਗੋ ਗ੍ਰਾਮ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

"ਕਬੀਰ ਕਉਡੀ ਕਉਡੀ ਜੋਰਿ ਕੈ ਜੋਰੇ ਲਾਖ ਕਰੋਰਿ ॥
ਚਲਤੀ ਬਾਰ ਨਾ ਕਛੁ ਮਿਲਿਓ ਲਈ ਲੰਗੋਟੀ ਤੋਰਿ ॥"

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਮਾਇਆ ਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਫ਼ੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਕਉਡੀ ਕਉਡੀ ਜੋੜ ਕੈ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਈਏ ਜਮਾਂ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲਿਆ, ਉਲਟਾ ਨਾਂਗਾ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਬੀਰ ਕਉਡੀ ਕਉਡੀ ਜੋਰਿ ਕੈ
ਜੋਰੇ ਲਾਖ ਕਰੋਰਿ ॥
ਚਲਤੀ ਬਾਰ ਨਾ ਕਛੁ ਮਿਲਿਓ
ਲਈ ਲੰਗੋਟੀ ਤੋਰਿ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ

ਕਬੀਰ ਗਰਬੁ ਨਾ ਕੀਜੀਐ ਰੰਕੁ ਨਾ ਹਸੀਐ ਕੋਇ ॥

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਹੰਕਾਰ ਨਾ ਕਰੋ । ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖ, ਹਸੋ ਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਬੀਰ ਗਰਬੁ ਨਾ ਕੀਜੀਐ
ਰੰਕੁ ਨਾ ਹਸੀਐ ਕੋਇ ॥
"ਅਜਹੁ ਸੁ ਨਾਉ ਸਮੁਦ੍ ਮਹਿ
ਕਿਆ ਜਾਨਉ ਕਿਆ ਹੋਇ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਬੀਰ ਦੀਨੁ ਗਵਾਇਆ ਦੁਨੀ ਸਿਉ ਦੁਨੀ ਨ ਚਾਲੀ ਸਾਥਿ ॥

ਭਾਵ :— ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ : ਹੇ ਪੁਰਸ਼ਾ ! ਤੂੰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੁਆਦਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਛਡਿਆ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਨੇ ਤੇਰਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਬੀਰ ਦੀਨੁ ਗਵਾਇਆ ਦੁਨੀ ਸਿਉ,
ਚੁਨੀ ਨਾ ਚਾਲੀ ਸਾਥਿ ॥
ਪਾਇ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰਿਆ;
ਗਾਫਲ ਅਪੁਨੈ ਹਾਥ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਬੀਰ ਮਾਰੀ ਮਰਉ ਕੁਸੰਗ ਕੀ ਕੇਲੇ ਨਿਕਟਿ ਜੁ ਬੇਰਿ ।

ਭਾਵ :—ਕਬੀਰ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕੇਲੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬੇਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਬੇਰੀ ਝੂਮਦੀ ਹੈ ਤੇ ਓਹਦੇ ਕੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਕੇਲਾ ਚਿਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਬੀਰ ਮਾਰੀ ਮਰਉ ਕੁਸੰਗ ਕੀ,
ਕੇਲੇ ਨਿਕਟ ਜੁ ਬੇਰਿ ॥
ਉਹ ਝੂਲੈ ਉਹ ਚੀਰੀਐ,
ਸਾਕਤ ਸੰਗੁ ਨ ਹੋਰਿ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਮਲਿਆਂ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਸਿੰਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਆਪਣੀ ਮੂਰਖਤਾਈ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਸ਼ੀਰਕ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇ ਹੋਰ 'ਕਮਲਿਆਂ ਦੇ ਕੋਈ ਸਿੰਙ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ?' ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੂਰਖਤਾਈਆਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਪਿਤ੍ਰੀ ਦਾਦੇ ਦਾ ਨਾਂ ਗੁਆ ਲਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਮਾਦ ਚੁਲ੍ਹੇ, ਕਪਾਹ ਮਲ੍ਹੇ।

ਭਾਵ :— ਕਮਾਦ ਨੀਵੀਂ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਤੇ ਕਪਾਹ ਉਚੀ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਥੇ ਕਮਾਦ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਇਹ ਤੇ ਇਸੀ ਉਚੀ ਥਾਂ ਹੈ। ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ 'ਕਮਾਦ ਚੁਲ੍ਹੇ, ਕਪਾਹ ਮਲ੍ਹੇ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਮਾਦ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਾਂਗਿਆਰੀਆਂ ਨਿਕਲ-ਲੜੀਆਂ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂਗਿਆਰੀਆਂ — ਮਾੜਾ ਗੀਨਾ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਭੈੜਾ ਮਨੁਖ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ ਜੀ! ਕਿਸੇ ਉਤਮ ਟੱਬਰ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਉਨਾਂ ਦੇ ਇਹੋ ਜਹੇ ਮੂਰਖ ਦੇ ਜੰਮਣ ਦੀ ਆਸ ਘਟ ਸੀ, ਪਰ ਕਮਾਦ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਕਾਂਗਿਆਰੀਆਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਨੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਮੀਨੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਠੂੰਹਿਆਂ ਦਾ ਡੰਗ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰੀਏ ਜੀ। 'ਕਮੀਨੇ ਦੀ ਯਾਰੀ, ਠੂੰਹਿਆਂ ਦਾ ਡੰਗ।' ਅਜਿਹਾ ਕਮੀਨਾ ਮਿਤਰ ਸਹੇੜਿਆ, ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਡੁਬਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰ ਸੇਵਾ, ਖਾ ਮੇਵਾ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭਾਗ ਜਾਗਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਿਨਾ ਸੇਵਾ ਦੇ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭਾਗ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ। 'ਕਰ ਸੇਵਾ ਤੇ ਖਾ ਮੇਵਾ' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰ ਕਿਰਸਾਨੀ, ਛਡ ਸ਼ਤਾਨੀ, ਕਿਰਸਾਨੀ ਚੋਖਾ ਧੰਧਾ, ਛਡ ਕਿਰਸਾਨੀ ਕਰਨ ਸ਼ਤਾਨੀ ਹਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਦਾ।

ਭਾਵ :— ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਵਿਹਲੜਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜ਼ਿਮੀਦਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਛੱਡ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਡਾਢਾ ਕੁਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਹਲੜ ਜੋ ਹੋ ਬੈਠਾ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਲਈ ਏਹ ਅਖਾਣ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਕਰ ਕਿਰਸਾਨੀ, ਛਡ ਸ਼ਤਾਨੀ, ਕਿਰਸਾਨੀ ਚੋਖਾ ਧੰਧਾ, ਛਡ ਕਿਰਸਾਨੀ ਕਰਨ ਸ਼ਤਾਨੀ, ਹਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰ ਪਰਾਇਆਂ ਤੇ ਆਵਨੀ (ਆਉਣਾ) ਜਾਇਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਬਦਅਸੀਸਾਂ ਦੇਂਦਿਆਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਗ ਭਰੀ— ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਤੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ... ਬੱਚਾ ਖਾਲੀਆਂ, ਮੇਰੀ ਬੇਦੋਸ਼ੀ ਧੀ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦੇ ਛੱਡਿਆ ਏ। ਹਾਲਾ! ਜਾਈਆਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਆਵੇ ਨੇ,'ਕਰ ਪਰਾਇਆਂ ਤੇ ਆਵਨੀ ਜਾਇਆਂ'। ਬੱਦੇ ਮਰਣ ਨੇ ਤੇ ਮੂਲੀ ਪੁਟਿਆ ਟੋਆ ਹੋਵੇ ਨੇ।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ— ਪ੍ਰੀ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਕਰ ਭਲਾ ਤੇ ਹੋਵੀ ਭਲਾ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਭਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋ: — 'ਕਰ ਭਲਾ ਤੇ ਹੋਵੀ ਭਲਾ' ਵਾਲੇ ਆਸ਼ੇ ਤੇ ਚਲਦਾ ਰਹੁ, ਸਦਾ ਸੁਖੀ ਰਹੇਂਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰ ਮਜ਼ੂਰੀ ਤੇ ਖਾਹ ਚੂਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਮਿਹਨਤ ਕਰੋ ਤੇ ਸੁਖੀ ਦਿਨ ਕਟੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਹਲੇ ਰਹੋ, ਦੁੱਲਤੇ ਖਾਉ । 'ਕਰ ਮਜ਼ੂਰੀ ਤੇ ਖਾਹ ਚੂਰੀ ।'

(ਸੰਗ੍)

ਕਰ ਲਿਆ ਸੋ ਕਾਮ, ਭੱਜ ਲਿਆ ਸੋ ਰਾਮ ।

ਭਾਵ :— ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕੰਮ ਹੀ ਲੇਖੇ ਲਗਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਆਰਿਓ, ਗੱਪਾਂ ਨਾਲ ਨਬੇੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । 'ਕਰ ਲਿਆ ਸੋ ਕਾਮ, ਭਜ ਲਿਆ ਸੋ ਰਾਮ ।' (ਸੰਗ੍)

ਕਰਜ਼ੋਂ ਛੁਟੇ, ਗੰਗਾ ਨਹਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਦੇ ਦੇਣਾ ਵਡਾ ਪੁੰਨ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਲ ਮਨ ਤੋਂ ਬੜਾ ਭਾਰ ਲਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੱਟੀ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ 'ਕਰਜ਼ੋਂ ਛੁਟੇ, ਗੰਗਾ ਨਹਾਏ ।' ਤੁਹਾਡਾ ਦੇਣਾ ਦੇ ਕੇ ਸੁਖੀ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ । (ਸੰਗ੍)

ਕਰਣੀ ਦਾ ਊਰਾ, ਕਹਿਣੀ (ਕਥਨੀ) ਦਾ ਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਥਨੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਦਮਗਜੇ ਮਾਰੇ, ਪਰ ਕਰਣੀ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਤਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਖਾਲਸਾ ਤਾਂ ਸੁਖ ਨਾਲ ਕਹਿਣੀ ਦਾ ਸੂਰਾ ਅਤੇ ਕਰਣੀ ਦਾ ਊਰਾ ਹੈ । ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ਕੈਸਾ ਹੈ ਪਰ ਕਥਨੀ ਦੇ ਦਮਗਜੇ ਮਾਰਨ ਲਈ ਤਾਂ ਸੰਗ ਬਹਾਦਰ ਹੈਂ ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ — ਡ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਰਣੀ ਨਾ ਕਰਤੂਤ, ਚਲ ਮੇਰੇ ਪੂਤ ।

ਦੇਖੋ :— ਆਪ ਨਾ ਦੰਝੇ ਸਾਹੁਰੈ, ਲੋਕਾਂ ਮਤੀ ਦੇਇ ।

ਭਾਵ :— ਆਪ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਤ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਮੈਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ । ਆਪ ਤਾਂ ਕੁਝ ਤੂੰ ਕਰਨਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੱਤਾਂ ਦੇਣ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮੂਹਰੇ । 'ਕਰਣੀ ਨਾ ਕਰਤੂਤ ਚਲ ਮੇਰੇ ਪੂਤ' ਵਾਲਾ ਵਤੀਰਾ ਇਥੇ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋਏਗਾ । (ਸੰਗ੍)

ਕਰਣੀ ਬਾਝਹੁ ਤਰੈ ਨਾ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਕੋਈ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਸਭਨਾ ਕਾ ਹਰਿ ਲੇਖਾ ਹੋਇ ॥
ਕਰਣੀ ਬਾਝਹੁ ਤਰੈ ਨ ਕੋਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਰਾਮਕਲੀ ਵਾਰ)

ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਜੋ ਰੱਬ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਦਾ ਸਲਾਹੀਐ,
ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਈ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਕਰਤਾ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਲੋੜੈ, ਸੈਆਂ ਸਬੱਬਾਂ ਦੇ ਪਲ ਵਿਚ ਜੋੜੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਰੱਬ ਕੋਈ ਕਾਰਜ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੇ, ਤਾਂ ਝਟਾ ਪਟ ਕੋਈ ਬਾਨਣੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੈਵਜੋਗ ਨਾਲ ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨਗਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਜੋ ਲਾਵਾਰਸ ਸੀ, ਮਰ ਗਿਆ । ਮੰਤਰੀ ਇਹ ਸਲਾਹ ਗਿਣ ਕੇ ਕਿ ਜੋ ਪੁਰਖ ਸਵੇਰੇ ਬਿਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਲਾਕੇ ਦੇਲੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ । 'ਕਰਤਾ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਲੋੜੈ, ਸੈ ਸਬੱਬਾਂ ਦੇ ਪਲ ਵਿਚ ਜੋੜੈ' ਵਾਲੀ ਗਲ

ਹੋਈ। ਇਹ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਕੀ ਖੁਲ੍ਹਿਆ, ਮਾਨੋ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ— ਭ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

"ਕਰਤੂਤਿ ਪਸੂ ਕੀ, ਮਾਨਸ ਜਾਤਿ।"

ਭਾਵ :— ਜਾਤ ਦੇ ਤਾਂ ਮਨੁਖ ਹਾਂ, ਪਰ ਰਹਿਣੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਲੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਰਤੂਤਿ ਪਸੂ ਕੀ ਮਾਨਸ ਜਾਤਿ ॥
ਲੋਕ ਪਚਾਰਾ ਕਰੈ ਦਿਨ ਰਾਤਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਕਰਤੇ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਓਹੋ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਨਾਵਾਕਫ਼ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਦੀ ਤਾਂ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਮਿਸਤਰੀ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਕ ਮੇਜ਼ ਵੀ ਬਿਨਾ ਨੁਕਸ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਿਆ। ਸੱਚ ਹੈ ਭਾਈ ਸਭ 'ਕਰਤੇ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਹੈ।' ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੰਮ ਛਡੇ ਕਈ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਨੁਕਸ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਹੋਣ। (ਸੰਗ੍)

ਕਰਨਗੇ ਸੋ ਭਰਨਗੇ। ਵੇਖੋ :—'ਆਪੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਗੇ ਜੋ ਜੇਠ ਪੈਣਗੇ ਜਾਹ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫੱਲ ਪਾਵੇਗਾ

ਵਰਤੋ :—

ਕਬੀਰ ਤੇਰੀ ਝੋਪੜੀ
ਗਲ ਕਟਿਆ ਕੇ ਪਾਸ ॥
ਕਰਨਗੇ ਸੋ ਭਰਨਗੇ
ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਭਇਓ ਉਦਾਸ।'

(ਬਾਣੀ —ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਰਨੀ ਕੱਖ ਦੀ, ਗਲ ਲੱਖ ਦੀ।

ਭਾਵ :— ਗੱਪਾਂ ਖੂਬ ਮਾਰਨੀਆਂ, ਪਰ ਕੰਮ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕਰਨੀ ਕੱਖ ਦੀ ਚੰਗੀ, ਗਲ ਲਖ ਦੀ ਮਾੜੀ। ਨਬੇੜਾ ਤਾਂ ਕਰਨੀ ਉਤੇ ਹੋਣਾ ਹੈ ਗੱਪਾਂ ਉਤੇ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਕਰਨੀ ਕਮਲ ਕਮਾਲ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਕਰਨੀ ਅੱਖੇ ਰਾਹ ਸੁਖਾਲੇ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ— 'ਨੀਚ ਕੀਚ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਘਨੀ, ਕਰਨੀ ਕਮਲ ਕਮਾਲ।'

(ਬਿਸ਼ੈ ਸਿੰਘ, —ਭਾ: ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਰਨੀ ਪ੍ਰਵਾਨ, ਕਿਆ ਹਿੰਦੂ ਕਿਆ ਮੁਸਲਮਾਨ। ਵੇਖੋ :— 'ਸ਼ੁਭ ਅਮਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਦੋਵੇ ਰੋਈ।'

ਭਾਵ :— ਗੁਣਾ ਦੀ ਹੀ ਸ਼ੋਭਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਾਤ ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ,ਮਜ਼ਬਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ। 'ਕਰਨੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਿਆ ਹਿੰਦੂ, ਕਿਆ ਮੁਸਲਮਾਨ।' ਕਰਮ ਹੀਣ ਜੋ ਖੇਤੀ ਕਰੇ, ਗੜੇ ਪੈਣ ਜਾਂ ਬੈਲ ਮਰੇ। (ਸੰਗ੍)

ਕਰਮ ਫਲ ਤਾਂ ਸਭ ਫਲ, ਭੀਖ ਵਣਜ ਵਿਹਾਰ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸਮਤ, ਚੰਗੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਸਾਰੇ ਵਪਾਰ ਮਾੜੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਕਰਮ ਚੰਗੇ ਨਾ ਹੋਣ, ਸਿੱਧੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਭੀ ਪੁੱਠੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਹੈ :—

'ਕਰਮ ਫਲ ਤਾਂ ਸਭ ਫਲ, ਭੀਖ ਵਣਜ ਵਿਹਾਰ'

(ਸੰਗ੍)

ਕਰਮਾਂ ਉਤੇ ਨਿਬੜੇ।

ਭਾਵ :— ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਾਤ ਜਨਮ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋ :—

ਫਿਰਿ ਜੈਮਨ ਰਿਖਿ ਬੋਲਿਆ
ਜੁਜਰ ਵੇਦ ਮਥ ਕਥਾ ਸੁਣਾਵੈ ।
ਕਰਮਾਂ ਉਤੇ ਨਿਬੜੈ,
ਦੇਹੀ ਮਥ ਕਰੇ ਸੋ ਪਾਵੈ ।।
(ਵਾਰਾਂ —ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਰਮਾਂ ਦਿਆ ਬਲੀਆ, ਰਿੱਧੀ ਖੀਰ ਤੇ ਹੋ ਗਿਆ ਦਲੀਆ ।

ਭਾਵ :— ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਭੀ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸੁਖ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਮਿਹਨਤ ਕਰੇ ਪਰ ਫਲ ਦੁਖ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਮੈਂ ਤੱਤੀ, ਕੈਡੀ ਕਰਮਾਂ ਹਾਰੀ ਆਂ । ਸਹੁਰਿਆਂ ਦਾ ਕੁਥ ਨਾ ਵੇਖਿਆ । ਹੱਡ ਰੋਲੇ, ਜਾਨ ਖਪਾਈ । ਹੁਣ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਸੁੱਖ ਦੀ ਆਸ ਰਖ ਕੇ ਆਈ ਤੇ ਚੰਦਰਾ ਦੁਖ ਵੀ ਤੇ ਦੁਖ ਵੀ ਉਹ ਜਿਸ ਦਾ ਦਾਰੂ ਨਾ ਇਲਾਜ, ਪਰਛਾਵੇਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਨਾਲ ਆ ਗਿਆ । ਵਾਹ ਕਰਮਾਂ ਦਿਆ ਬਲੀਆ, ਰਿੱਧੀ ਖੀਰ ਤੇ ਹੋ ਗਿਆ ਦਲੀਆ ।, ਹੇ ਮੇਰਿਆ ਸਾਈਆਂ !
(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਰੱਤੀ ਚੰਗੀ, ਅਕਲ ਦਾ ਤੋਲਾ ਮੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਰਮ ਸਾਥ ਦੇਣ, ਤਾਂ ਹੀ ਗਲ ਹੈ । ਅਕਲ ਉਤੇ ਬਹੁਤਾ ਭਰੋਸਾ ਰਖਣਾ ਮਾੜਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਬਥੇਰਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਨਿਰਾ ਥਲੀ ਹੀ ਹੈ । ਵਿਚਾਰੇ ਦਾ ਇਕ ਹੱਥ ਅਗੇ ਤੇ ਇਕ ਪਿਛੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਰਤੀ ਚੰਗੀ ਤੇ ਅਕਲ ਦਾ ਤੋਲਾ ਮੰਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਕੌਣ ਮਿਟਾਵੇ । ਜਾਂ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਰੇਖ ਕੌਣ ਮਿਟਾਵੇ । ਜਾਂ ਕਾਲੀਦਾਸ ਕਰਮ ਦੀ ਰੇਖਾ ਜੋ ਮਸਤਕ ਪਰ ਹੋਤੀ ਜਾਇ ਨਾ ਧੋਤੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਉਹ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ ਜੀ, 'ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਕੌਣ ਮਿਟਾਵੇ' ? ਵਿਚਾਰੀ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਜੂ ਇਹੋ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਮੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਕੇ ਨੇੜੈ ਕੇ ਦੂਰਿ ।

ਭਾਵ :— ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਰਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੋਈ ਦੂਰ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਬੁਰਿਆਈਆਂ
ਵਾਚੈ ਧਰਮੁ ਹਦੂਰਿ ।।
ਕਰਮੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ
ਕੇ ਨੇੜੈ ਕੇ ਦੂਰਿ ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ- —ਜਪੁਜੀ)

ਕਰਾਮਾਤ ਨਾਲੋਂ ਮੁਲਾਕਾਤ ਚੰਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਜੋਲ ਰਖਣਾ ਕਰਾਮਾਤ ਕੋਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਭ ਨਾਲ ਘੁਲ ਮਿਲ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਦੇ ਸਭ ਚੰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਇਕ ਕਰਾਮਾਤੀ ਗੁਣ ਹੈ । ਜਿਥੇ ਕਰਾਮਾਤ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਉਥੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰਿ ਮਨ ਮੇਰੇ ਸਤਿ ਬਿਉਹਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਮਨ ਵਿਚ ਹਰ ਸਮੇ ਹਰੀ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰਖਣਾ, ਇਹ ਸਚਾ ਵਪਾਰ ਕਰ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਉਸਤਤਿ ਮਨ ਮਹਿ ਕਰਿ ਨਿਰੰਕਾਰ ।।
ਕਰਿ ਮਨ ਮੇਰੇ ਸਤਿ ਬਿਉਹਾਰ ।।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਕਰੀਰ ਗਿਲਾ ਵੀ ਸੜੇ, ਸੱਸ ਗ਼ਰੀਬਣੀ ਵੀ ਲੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਸੱਸਾਂ ਦਾ ਰੁੱਖਾਂ ਸੁਭਾ ਦੱਸਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੱਸ ਦੇ ਤਾਹਨਿਆਂ ਨਾਲ ਭੈਣਾਂ ਦਾ ਸੀਨਾ ਛੇਕੋ ਛੇਕ ਹੋਇਆ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਾਈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । 'ਕਰੀਰ ਗਿੱਲਾ ਵੀ ਜਲੇ, ਸੱਸ ਗ਼ਰੀਬਣੀ ਵੀ ਲੜੇ ।' ਸੱਸ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਾਲ ਝੰਡਾ ਹੀ ਖੜਾ ਰਖਦੀ ਹੈ ।

(ਜੀਉਂਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ)

ਕਰੇ ਕੋਈ ਤੇ ਭਰੇ ਕੋਈ ਜਾਂ ਕਰੇ ਗੰਗਾ ਤੇ ਭਰੇ ਬੀਬੀ ।

ਭਾਵ :— ਖ਼ਰਾਬੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ, ਪਰ ਫੜ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ (ਸਜ਼ਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਭੁਗਤੇ) ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਿਉ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈ, ਖ਼ਾਵੰਦ ਦੇ ਵਰੰਟ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਓ । 'ਕਰੇ ਕੋਈ ਤੇ ਭਰੇ ਕੋਈ' ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਸਮੇਂ ਆਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ।

(ਫੁਲਵਾੜੀ— ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦਰਦ)

ਕਰੇ ਵਾਹ ਤੇ ਲਏ ਗਾਹ । ਵੇਖੋ :— 'ਜਿਨੀ ਗੋਡੀ । ਓਨੀ ਡੋਡੀ ।'

ਭਾਵ :— ਧਰਤੀ ਦੀ ਵਾਹੀ ਚੰਗੀ ਕਰੋ, ਫ਼ਸਲ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇਗੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਰਾਵੋ, ਕਰੋ ਵਾਹ, ਤੇ ਲਏ ਗਾਹ ।' ਜਿਨੀ ਵਾਹੀ ਚੰਗੀ ਕਰੋਗੇ, ਓਨੀ ਹੀ ਫ਼ਸਲ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇਗੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਰੇਲਾ ਕੋੜਾ, ਉਹ ਵੀ ਅਧਰਿਝਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਇਕ ਅਗੇ ਹੀ ਔਕੜ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਉਪਰ ਹੋਰ ਕਰੜਾਈ (ਸਖ਼ਤੀ) ਆ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਦਰਤ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਇਸ ਸਿਆਲੇ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਨੂੰ ਜੋਬਨ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਬੱਦਲ ਆ ਗਏ, ਬੂੰਦਾ ਬਾਂਦੀ ਲਗ ਪਈ । ਇਸ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਕੀਤੀ ਜੀਕਰ 'ਕੌੜਾ ਕਰੇਲਾ, ਪਰ ਹੋਵੇ ਅਧਰਿਝਿਆ ।

(ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ —ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕ੍ਰੋਧੀ, ਨਿੱਜ ਧਰੋਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਕ੍ਰੋਧੀ ਆਪਣਾ ਨੁਕਸਾਨ ਆਪੇ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ—ਮੁਨਸ਼ੀ ਨੇ ਗੁਸੇ ਵਿਚ ਆ ਆਪਣੇ ਪੈਰੀਂ ਆਪ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰ ਲਿਆ । ਸਚ ਹੈ : 'ਕ੍ਰੋਧੀ ਨਿੱਜ ਧਰੋਹੀ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਲ ਦੇ ਸਿਰ ਭਸ, ਅਜ ਸੁਖੀ ਹੋਕੇ ਵਸ ।

ਭਾਵ :— ਹੁਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੁਖੀ ਕਟੋ, ਕਲ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਲਾਇਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗਹਿਮਾ ਗਹਿਮੀ ਤੇ ਮੌਜ ਮੇਲ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬੰਦਾ ਬੇ-ਵਸਾ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿ ਉਠਦਾ ਹੈ : 'ਕਲ੍ਹ ਦੇ ਸਿਰ ਭਸ, ਅੱਜ ਸੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਵਸ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੱਲਰ ਖਤੇ ਨ ਜੰਮਈ, ਘਨਹਰ ਵਰਸੰਤੇ ।

ਭਾਵ :— ਕੱਲਰ ਵਿਖੇ ਖੇਤੀ ਨਹੀਂ ਜੰਮਦੀ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾਂ ਹੀ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹੇ । ਭਾਵ, ਮੰਦਾ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਓਹਦੇ ਨਾਲ ਕਿੰਨੀ ਚੰਗਿਆਈ ਵਰਤੋ ।

ਫਰਤੋਂ :—

ਸੰਢ ਸਪੁੱਤੀ ਨ ਥੀਐ, ਕਣਤਾਵੇ ਕੰਤੈ ।
ਕੱਲਰ ਖੇਤ ਨ ਜੰਮਈ ਘਨਹਰ ਵਰਸੰਤੈ ॥

(ਵਾਰਾਂ —ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕਲਰ ਖੇਤ ਨਿਆਈਂ ਨਾ ਹੋਵਤ, ਰਾਈਂ ਪਠਾਣ ਨਾ ਪੋਤਾ, ਦਭ ਦਾ ਕਾਨਾ ਕਮਾਦ ਨਾ ਹੋ ਤੇ ਚਾਹੇ ਰਹੇ ਇਖ ਵਿਚ ਖੜੋਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਵੇਂ ਕਲਰ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਖੇਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਰਾਈਂ ਪਠਾਣ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ ਤਿਵੇਂ ਦਭ ਦਾ ਕਾਨਾ ਕਮਾਦ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਅਸਲ ਅਸਲ ਤੇ ਨਕਲ ਨਕਲ ਹੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੱਲ ਤਾਂ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਕਹੀ ਜੇ । 'ਕਲਰ ਖੇਤ ਨਿਆਈ ਨਾ ਹੋਵਤ ਰਾਈਂ ਪਠਾਣ ਨਾ ਪੋਤਾ, ਦਭ ਦਾ ਕਾਨਾ ਕਮਾਦ ਨਾ ਹੋ ਤੇ ਚਾਹੇ ਰਹੇ ਇਖ ਵਿਚ ਖੜੋਤਾ' । ਅਸਲ ਅਸਲ ਤੇ ਨਕਲ ਨਕਲ ਹੀ ਹੈ ।. (ਸੰਗ੍)

ਕੱਲਰ ਖੇਤੀ ਬੀਜੀਐ ਕਿਹੁ ਕਾਜ ਸਰੀਐ ।

ਭਾਵ :—ਕਲਰ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਭਾਵ ਮੰਦੇ ਤੋਂ ਚੰਗੇ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਵੜੀਐ ਕੱਜਲ ਕੋਠੜੀ ਮੁਹ ਕਾਲਖ-ਭਰੀਐ ।।
ਕਲਰ ਖੇਤੀ ਬੀਜੀਐ ਕਿਹੁ ਕਾਜ ਨ ਸਰੀਐ ।।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ।

ਕਲਰ ਦਾ ਕੀ ਖੇਤ, ਕਪਟੀ ਦਾ ਕੀ ਹੇਤ । ਜਾਂ ਕਲਰ ਦਾ ਕੀ ਖੇਤ, ਕੁਪੱਤੀ ਦਾ ਕੀ ਹੇਤ ?

ਭਾਵ :— ਜਿਵੇਂ ਕਲਰ ਵਾਲੀ ਖੇਤੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਤਿਵੇਂ ਕੁਪੱਤੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਜਾਂ ਕਪਟੀ ਮਿੱਤਰ ਦਾ ਪਿਆਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਭਾਈ । ਤੁਸਾਂ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ ਕਿ 'ਕਲਰ ਦਾ ਕੀ ਖੇਤ, ਕਪਟੀ ਦਾ ਕੀ ਹੇਤ ।' ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਕਿਸੀ ਚੰਗੀ ਗਲ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ । (ਸੰ)

ਕਲਰ ਵਿਚ ਕੌਲ (ਕੰਵਲ)

ਭਾਵ :— ਭੈੜੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਕਣਵ ਵਰਤ ਧਾਰਨੀ ਬਣਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਗਤੀ ਉਸ ਉਪਰ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਮਪਿਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਕੋਈ ਪਾਰਾਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ 'ਕਲਰ ਵਿਚ ਕੌਲ' ਉਗ ਪਿਆ ਸੀ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਆਪਿਣਆ ਨੂੰ ।
(ਮਿਠਾ ਮੋਹਰਾ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਲਰ ਵਿਚ ਬੀ । ਵੇਖੋ :— 'ਕਲਰ ਖੇਤ ਨਾ ਜੰਮਈ ਘਨਹਰ ਵਰਸੰਤੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਨ-ਅਧਕਾਰੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਮਤ ਦੇਈਏ, ਪਰ ਫੱਲ ਕੁਝ ਨਾ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣਾ ਤਾਂ 'ਕਲਰ ਵਿਚ ਬੀ' ਪਾਉਣ ਤੁਲ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਨਹੀਂ ਪੋਹਣੀ । (ਸੰਗ੍)

ਕਲਾ ਕਲੰਦਰ ਵਸੇ, ਤੇ ਘੜਿਉਂ ਪਾਣੀ ਨਸੇ ।

ਭਾਵ :— ਘਰ ਵਿਚ ਦੁਬਧਾ ਪੈ ਜਾਣ ਨਾਲ ਕੰਮ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗਦੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਾਓ ! ਘਰ ਵਿਚ ਦੁਬਧਾ ਪਾਕੇ ਕਲ ਦਾਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨਾ ਜਾਓ । ਅਖੇ 'ਕਲਾ ਕਲੰਚਰ ਵਸੇ ਤੇ ਘੜਿਓਂ ਪਾਣੀ ਨਸੇ ।'
(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਲਾ: ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਕੱਲਾ ਰੱਬ ਕਰਕੇ ਰੁਖ ਭੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਇਕਲ ਪੁਣੇ ਦੇ ਦੁਖ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਸਾਲੂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਰਾਣੀ ਕੋਕਲਾ ਭੀ ਇਕੱਲ ਤੋਂ ਤੰਗ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, 'ਕਲਾ ਰੱਬ ਕਰਕੇ ਰੁੱਖ ਭੀ ਨਾ ਹੋਵੇ।'

(ਪੰਜਾਬੀ ਭੋਰੇ - ਸ: ਸ: ਅਮੋਲ ਤੇ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ)

ਕਲਿਜੁਗ ਨਾਵੈ ਕੀ ਵਡਿਆਈ।

ਭਾਵ :— ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਹਰੀ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਉਚਿਤ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਰਕੇ ਨੀਚ ਸਦਾਵਣਾ ਤਾਂ
ਪ੍ਰਭੁ ਲੇਖੈ ਅੰਦਰ ਪਾਈ।
ਕਲਿਜੁਗ ਨਾਵੈ ਕੀ ਵਡਿਆਈ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਲੀ ਕਾ ਜਨਮੁ ਚੰਡਾਲ ਕੈ ਘਰਿ ਹੋਈ।

ਭਾਵ :— ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਚੰਡਾਲ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਇਸੁ ਕਲਿਜੁਗ ਮਹਿ ਕਰਮ ਧਰਮੁ ਨਾ ਕੋਈ॥
ਕਲੀ ਕਾ ਜਨਮੁ ਚੰਡਾਲ ਕੈ ਘਰਿ ਹੋਈ।'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ)

ਕਲੁ ਜੰਮੀ ਗਿਦੜੀ ਤੇ ਅੱਜ ਹੋਇਆ ਵਿਆਹ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬੜੀ ਕਾਹਲੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਮਿਹਣੇ ਵਜੋਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਨਿੱਠ ਕੇ ਬਹੁ ਨੀ। ਕਲੁ ਜੰਮੀ ਗਿੱਦੜੀ ਤੇ ਅੱਜ ਹੋਇਆ ਵਿਆਹ।' ਆਪਣਾ ਪਿੱਡਾ ਤਾਂ ਵੇਖ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਲੁ ਦੀ ਫਕੀਰੀ, ਦੁਪਹਿਰੇ ਧੂਣੀ।

ਭਾਵ :— ਬੇਠੁਕਵੀਂ ਗਲ ਕਰਨੀ ਜਾਂ ਜਦੋਂ ਮਾਮੂਲੀ ਹਸਤੀ ਦਾ ਬੰਦਾ ਵਡੀਆਂ ਟਾਹਰਾਂ ਮਾਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਰੈਣ ਸਿੰਘ– ਉਏ ਬਸ ਵੀ ਕਰ, ਐਡੀਆਂ ਸ਼ੇਖੀਆਂ ਨਾ ਮਾਰ, 'ਕਲੁ ਦੀ ਫਕੀਰੀ ਦੁਪਹਿਰੇ ਧੂਣੀ' ਵਾਲਾ ਤੇਰਾ ਲੇਖਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਲੁ ਦੀ ਭੂਤਨੀ ਸਿਵਿਆਂ ਵਿਚ ਅੱਧ।
ਜਾਂ ਕਲੁ ਦੀ ਭੂਤਨੀ, ਮੜ੍ਹੀਆ ਦਾ ਅੱਧ।

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਹਸਤੀ ਹੋਣੀ ਤੇ ਗੱਪਾਂ ਖੂਬ ਮਾਰਨੀਆਂ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕਲ ਦੀ ਭੂਤਨੀ ਤੇ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਧ।' ਕੀ ਹੈ ਓਹਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ, ਜੋ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੁੜੀ ਫੜਾ ਦੇਈਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਲੁ ਨਾਮ ਕਾਲ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਢਿਲ ਨਾ ਕਰੋ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਲੁ ਕੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਕਲੁ ਤੇ ਪਰਸੋਂ ਦੇ ਇਕਰਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਲੁ ਨਾਮ ਕਾਲ ਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਸੁਆਦ ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਅਚਨਚੇਤ ਮਿਲਾਪ ਵਿਚ ਹੈ ਉਹ ਮਿਥੇ ਹੋਇ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਕਿਥੇ ?

(ਮੇਰਾ ਵਲੈਤੀ ਸਫ਼ਰ ਨਾਮਾ— ਸ: ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

ਕਾਉਂ ਕਪੂਰ ਨਾ ਚਖਈ ਦੁਰਗੰਧ ਸੁਖਾਵੈ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂ ਕਪੂਰ ਨੂੰ ਚਖਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਗੰਦਗੀ ਹੀ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਮੰਦੇ ਪੁਰਸ਼ ਬੁਰਾਈ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖਚਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਾਉਂ ਕਪੂਰ ਨ ਚਖਈ ਦੁਰਗੰਧ ਸੁਖਾਵੈ॥
ਹਾਥੀ ਨੀਰ ਨਵਾਲੀਐ, ਸਿਰ ਛਾਰ ਉਡਾਵੈ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਾਉਂ ਨਾ ਹੋਵਨ ਉਜਲੇ, ਕਾਲੀ ਹੂੰ ਧੋਲੇ ਸਿਰ ਆਏ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂ ਕਦੀ ਚਿੱਟੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਭਾਵੇਂ ਕਾਲਿਆਂ ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਧੌਲੇ ਸਿਰ ਤੇ ਆ ਜਾਣ। ਭਾਵ, ਮੰਦੇ ਆਪ ਵੀ ਮੰਦਿਆਈ ਨਹੀਂ ਛਡਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਿਹਫਲ ਸਿੰਮਲ ਜਾਣੀਐ,
ਅਫਲ ਸਫਲ ਕਰ ਸਭ ਫਲ ਪਾਏ ॥
ਕਾਉਂ ਨਾ ਹੋਵਨ ਉਜਲੇ,
ਕਾਲੀ ਹੂੰ ਧੌਲੇ ਸਿਰ ਆਏ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਾਉਣੀ ਨੂੰ ਕਾਂ ਪਿਆਰਾ, ਰਾਉਣੀ ਨੂੰ ਰਾ ਪਿਆਰਾ। ਵੇਖੋ— ਹੰਸ ਹੰਸਾ ਬਗ ਬਗਾ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਾਣ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਖਿਝਦੀਆਂ ਹੋ, ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਸੋਭਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। 'ਕਾਉਣੀ ਨੂੰ ਕਾਂ ਪਿਆਰਾ, ਰਾਉਣੀ ਨੂੰ ਰਾ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਇਆਂ ਹੰਸ ਵਿਛੁਨਿਆਂ ਤਿਸ ਕੋਨ ਸਥੋਈ।

ਭਾਵ :— ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਆਤਮਾ ਚੁਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਾਇਆਂ ਹੰਸ ਵਿਛੁੰਨਿਆਂ ਤਿਸ ਕੋਨ ਸੁਥੋਈ।
ਥੋਮੁਖ ਸੁਕੇ ਰੁਖ ਜਿਉਂ ਦੇਖੈ ਸਚ ਲੋਈ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਾਹਦੇ ਸਾਹੇ ਜੇ ਆਪ ਨਾ ਵਿਆਹੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਹੋਂਦ ਵਾਲਾ ਉਸ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਧੰਨ (ਜਾਂ ਗੁਣ) ਦੀ ਗਲ ਛੇੜੇ, ਤਦ ਉਹ ਉਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਧੰਨ ਨਾਲ? 'ਕਾਹਦੇ ਸਾਹੇ ਜੇ ਆਪ ਨਾ ਵਿਆਹੇ'। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਉਂਝੇ ਦੇ ਉਂਝੇ ਹੀ ਸੜਕਾਂ ਕੱਛ ਰਹੇ ਹਾਂ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਹਲੀ ਅਗੇ ਟੋਏ। ਜਾਂ ਕਾਹਲੀ ਦੀ ਘਾਣੀ ਅੱਧਾ ਤੇਲ ਅੱਧਾ ਪਾਣੀ।

ਭਾਵ :— ਕਾਹਲੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੰਮ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਹਰ ਕੰਮ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਕਰੋ, ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੋ 'ਕਾਹਲੀ ਅਗੇ ਟੋਏ'।
(ਸੰ)

"ਕਾਹੇ ਰੇ ਮਨ ਚਿਤਵਹਿ ਉਦਮ ਜਾ ਆਹਰਿ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪਰਿਆ।

ਭਾਵ :— ਹੇ ਮਨ! ਰੋਜ਼ੀ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ। ਰੱਬ ਨੂੰ ਸਭ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਾਹੇ ਰੇ ਮਨ ਚਿਤਵੈਂ ਉਦਮੁ,
ਜਾ ਆਹਰਿ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪਰਿਆ ॥
ਸੈਲ ਪਥਰ ਮਹਿ ਜੰਤ ਉਪਾਏ,
ਤਾਕਾ ਰਿਜਕੁ ਆਗੈ ਕਰਿ ਧਰਿਆ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੁਜਰੀ)

ਕਾਗਉ ਹੋਇ ਨਾ ਉਜਲਾ ਲੋਹੇ ਨਾਵ ਨਾ ਪਾਰੁ।

ਭਾਵ :— ਕਾਂ ਤੋਂ ਚਿੱਟਾ ਹੰਸ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ, ਲੋਹੇ ਦੀ ਬੇੜੀ ਤੇ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀਦਾ। ਮਾੜੇ ਦਾ ਆਸਰਾ ਫੜਨਾ ਜਾ ਮਾੜੇ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕਾਗਉ ਹੋਇ ਨ ਉਜਲਾ ਲੋਹੇ ਨਾਵ ਨ ਪਾਰੁ ॥
ਪਿਰਮ ਪਦਾਰਥੁ ਮੰਨਿ ਲੈ ਧੰਨੁ ਸਵਾਰਣ ਹਾਰੁ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਮਾਰੂ ਵਾਰ)

ਕਾਗਤ ਭਿੱਜੇ ਤਾਂ ਸੁਕਾਇਆ ਫਿਰ ਕਾਗਤ ਦਾ ਕਾਗਤ, ਪਰ ਅਫੀਮੀ ਜਾਂ ਘੋੜੇ ਭਿਜੇ ਦਾ ਕੱਖ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾੜੇ ਲਈ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਮਾੜੀ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੱਥ ਪਾਣੀ ਕਰਕੇ ਪੰਜ ਇਸ਼ਨਾਨਾ ਕੀਤਾ । ਨ੍ਹਾਉਣ ਵਲੋਂ ਤਾਂ ਹਫੀਮੀ ਦੀ ਬੜੀ ਉਘੀ ਗਲ ਹੈ । 'ਕਾਗਤ ਭਿੱਜੇ ਤਾਂ ਸੁਕਾਇਆ ਫਿਰ ਕਾਗਤ ਦਾ ਕਾਗਤ ਪਰ ਅਫੀਮੀ ਜਾਂ ਘੋੜੇ ਭਿਜੇ ਦਾ ਕੱਖ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ।" ਅਫੀਮੀ ਨੇ ਪਾਣੀ ਡਿੱਠਾ, ਤਾਂ ਕਾਂਬਾ ਛਿੜ ਪਿਆ ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਾਗਦ ਦੇ ਘੋੜੇ ਕਦ ਤੀਕ ਦੌੜਨਗੇ ।

ਭਾਵ :—ਫੋਕੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ ਕਾਗਦ ਦੇ ਘੋੜੇ ਕਦ ਤੀਕ ਦੌੜਨਗੇ ? ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਹਵਾਈ ਵਿਉਂਤਾਂ ਕਦੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀਆਂ । (ਸੰਗ੍)

ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਬੇੜੀ, ਅੱਗ ਮਲਾਹ ।
ਜਾਂ ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਬੇੜੀ, ਬਾਂਦਰ ਮਲਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਨਾਜ਼ਕ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕਿਸੇ ਮੂਰਖ ਪਾਸੋਂ ਵਿਗੜ ਜਾਣਾ ਜਾਂ ਵਿਉਂਤ ਜਿਹੜੀ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹ ਸਕੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ ਦਾ ਮਲਾਹ ਬਾਂਦਰ ਚੁਕ ਬਣਾਇਆ । ਏਨੀ ਨਾਜ਼ਕ ਕੁੜੀ ਏਸ ਮੁਸ਼ਟੰਡੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤੀ । ਦੁਖ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍)

ਕਾਚੈ ਕਰਵੈ ਰਹੈ ਨਾ ਪਾਨੀ ।

ਭਾਵ :— ਕਚੇ ਲੋਟੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰ ਸਕਦਾ । ਅਨਸਥਿਰ ਚੀਜ਼ ਜਾਂ ਹੋਛੇ ਆਦਮੀ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰਖਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਾਚੈ ਕਰਵੈ ਰਹੈ ਨਾ ਪਾਨੀ ॥
ਹੰਸੁ ਚਲਿਆ ਕਾਇਆ ਕੁਮਲਾਨੀ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਰਾਗ ਸੂਹੀ)

ਕਾਜੀ ਸੋ ਜੋ ਉਲਟੀ ਕਰੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਜ਼ੀ ਓਹ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮਨ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਵਲੋਂ ਮੋੜ ਲਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਾਜੀ ਸੋ ਜੋ ਉਲਟੀ ਕਰੈ ॥
ਗੁਰਪਰਸਾਦੀ ਜੀਵਤੁ ਮਰੈ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਧਨਾਸਰੀ ਰਾਗ)

ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਝੋਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਲ ਤਾਂ ਘਟ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਭਲੀ ਨਿਬੇੜੋ । ਦੂਜਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ? ਐਖੇ 'ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਝੋਰਾ' ਇਹ ਕਿਉਂ ? (ਸੰਗ੍)

ਕਾਠ ਕੀ ਪੁਤਰੀ ਕਹਾ ਕਰੈ ਬਪੁਰੀ ਖਿਲਾਵਨ ਹਾਰੋ ਜਾਨੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਜੀ ਚਾਹੇ, ਪੁਤਲੀ ਵਾਂਗ ਨਚਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

੧. 'ਕਾਠ ਕੀ ਪੁਤਰੀ ਕਹਾ ਕਰੈ
ਬਪੁਰੀ ਖਿਲਾਵਨ ਹਾਰੋ ਜਾਨੈ ॥
ਜੈਸਾ ਭੇਖੁ ਕਰਾਵੈ ਬਾਜੀ ਗਰੁ
ਓਹੁ ਤੈਸੋ ਹੀ ਸਾਜੁ ਆਨੈ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਗਉੜੀ ਮਹਲਾ ੫)

੨. ਇਸ ਨੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਾਠ ਦੀ ਪੁਤਲੀ ਬਨਾ ਰਖਿਆ ਸੀ । ਜਿਵੇਂ ਨਚਾਂਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਨਚਦਾ ਸੀ । 'ਕਾਠ ਕੀ ਪੁਤਰੀ ਕਹਾ ਕਰੈ ਬਪੁਰੀ ਖਿਲਾਵਨ ਹਾਰੋ ਜਾਨੈ ।'

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ— ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਾਠ ਦੀ ਹਾਂਡੀ (ਤੋੜੀ) ਇਕ ਵਾਰ ਹੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਭਰੋਸੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਧੋਖਾ ਖਾ ਅਗੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਨਾ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਰੇ ਜਣੇ-ਹੱਛਾ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਇਹ ਹਸਾਨ ਸਾਡੇ ਤੇ ਸਹੀ । ਪਰ ਗਲ ਉਹ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਏ, ਜੋ ਗਾਹਕ ਮੁੜ ਵੀ ਆਵੇ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, 'ਕਾਠ ਦੀ ਹਾਂਡੀ ਇਕੋ ਵਾਰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਏ ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

ਕਾਠ ਦੀ ਬਿੱਲੀ, ਮਿਆਉਂ ਕੌਣ ਕਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਆਦਮੀ ਪਾਸੋਂ ਦਲੇਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚਾ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਬੜਾ ਭੋਲਾ ਏਂ । ਆਖੇ 'ਕਾਠ ਦੀ ਬਿੱਲੀ, ਮਿਆਉਂ ਕੌਣ ਕਰੇ' । ਗ਼ਰੀਬ ਚੰਦ ਪਾਸੋਂ ਦਲੇਰੀ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ਮੂਰਖਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਤਾਂ ਹਿਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਕਾਠੀ ਤੇ ਜੇ ਕਾਠੀ ਮਰੀਜੇ, ਅੰਤ ਭਜੇਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਗੰਦਗੀ ਨਾਲ ਗੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਧੋਤੀ ਜਾਂਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਦੀ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਡਿੱਠਾ ਜੇ ਕਿ ਮਾੜੀ ਗਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਦਬਾਇਆ ਜਾਵੇ ? 'ਕਾਠੀ ਤੇ ਜੇ ਕਾਠੀ ਮਰੀਜੇ, ਅੰਤ ਭਜੇਗੀ ।' ਖਰਾਬੀ ਵਧੇਗੀ ਹੀ, ਘਟੇਗੀ ਨਹੀਂ ।

(ਸੰਗ੍)

ਕਾਣਾ ਕਣਾਵੇ ਤੇ ਲੰਙਾ ਲੰਙਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਆਖੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸਾਂਝੀ ਜਿਹੀ ਗਲ, ਪਰ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਵਲ ਖਿੱਚਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤੁਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਮੂੰਹ ਭਾਰਾ ਕਰ ਬੈਠੀਆਂ ਹੋ, ਤੁਸਾਡੀ ਤਾਂ ਓਨੀ ਗਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਕਾਣਾ ਕਣਾਵੇ ਤੇ ਲੰਙਾ ਲੰਙਾਵੇ ।' ਐਵੇਂ ਮੇਰੀ ਗਲ ਆਪਣੀ ਵਲ ਖਿੱਚੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹੋ । (ਸੰਗ੍)

ਕਾਣੇ ਦੀ ਇੱਕ ਰਗ ਵਧੀਕ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਣੇ ਬੰਦੇ ਦੀ (ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਅੰਗ-ਮਾਰੇ) ਸ਼ਰਾਰਤ ਵੇਖਣ ਤੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਓਦੋਂ ਕਾਣੇ ਦੀ ਥਾਂ ਲੰਗਾ, ਲੂਲਾ, ਅੰਨ੍ਹਾ ਆਦਿ ਵਰਤ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਕਟੇ ਨੂੰ ਇਹ ਗਲ ਥੋੜੀ ਜੇਹੀ ਚੁਭ ਗਈ ਤੇ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲਗਾ-ਇਨ੍ਹੀ ਗਲੀਂ ਹੀ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਾਣੇ ਦੀ ਇਕ ਰਗ ਵਧੀਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਕਹੇ ਕਦੀ ਚੱਗੇ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਗਰਜ਼ਵੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਜ਼ਬਾਨੀ ਆਖਣ ਨਾਲ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧਨੇ ਸ਼ਾਹ-ਪੰਡਤ ਜੀ ! ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਕਹੀ ਜਾਉ, ਪਰ ਇਹ ਚੇਤਾ ਰਖੋ ਕਿ ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਕਹੇ ਕਦੀ ਚੱਗੇ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ । (ਸੰਗ੍)

ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧ ਕਾਇਆ ਕਉ ਗਾਲੈ ॥
ਜਿਉ ਕੰਚਨ ਸੋਹਾਗਾ ਢਾਲੈ ॥

ਭਾਵ :— ਗੁੱਸਾ ਤੇ ਕਾਮ ਚੇਸ਼ਟਾ ਸ਼ਰੀਰ ਨੂੰ ਇਉਂ ਗਾਲਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਅੱਗ ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਢਾਲਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ:—

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਕਾਇਆ ਕਉ ਗਾਲੈ ॥
ਜਿਉਂ ਕੰਚਨ ਸੋਹਾਗਾ ਢਾਲੈ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮ ਕਲੀ ਦਖਣੀ ਓਅੰਕਾਰ)

ਕਾਮੇ ਲੜਨ ਬਖ਼ਤਾਵਰਾਂ ਦੇ ਤੇ ਬਲਦ ਲੜਨ ਕੰਮਬਖ਼ਤਾਂ ਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਅਮੀਰ ਦੇ ਪਿਛ-ਲੱਗ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜਨ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਗ਼ਰੀਬ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜਨ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਨ ਹੀ ਹਾਨ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰੇ ਜਿਹੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਮੇਰੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਤੇ ਹੈ, ਅਮੀਰ ਦਾ ਪੈਸੇ ਤੇ। 'ਕਾਮੇ ਲੜਨ ਬਖ਼ਤਾਵਰਾਂ ਦੇ, ਬਲਦ ਲੜਨ ਕੰਮਬਖ਼ਤਾਂ ਦੇ।' ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜੇ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਹੀ ਲੜ ਪਏ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਹੜੇ ਖੂਹ ਡਿਗਾਂਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਰਜੁ ਸਾਢੇ ਤੀਨਿ ਹਥ ਘਨੀ ਤਾ ਪਾਉਨੇ ਚਾਰਿ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤਾ ਲੋਭ ਕਰਨਾ ਮਾੜਾ ਹੈ ਤੁਹਾਡੇ ਕੰਮ ਤਾਂ ਸਾਢੇ ਤਿਨ ਹੱਥ ਜ਼ਿਮੀ (ਕਬਰ ਲਈ) ਆਉਣੀ ਹੈ। 'ਬਹੁਤੀ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਪੌਣੇ ਚਾਰ ਹੱਥ ਥਾਂ ਮਿਲ ਜਾਏਗੀ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਬੀਰ ਕੋਠੇ ਮੰਡਪ ਹੋਤੁ ਕਰਿ ਕਾਹੇ ਮਰਹੁ ਸਵਾਰਿ ॥
ਕਾਰਜੁ ਸਾਢੇ ਤੀਨਿ ਹਥ ਘਨੀ ਤਾ ਪਉਨੇ ਚਾਰਿ ॥'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਕਾਲ ਦੀ ਬੱਧੀ ਨੇ ਮੰਗਿਆ ਤੇ ਬਾਲ ਦੀ ਬੱਧੀ ਨੇ ਮੰਗਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕਾਲ ਦੇ ਹਥੋਂ ਤੰਗ ਆ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਬਾਲ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ। ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਕਦੇ ਨਾ ਮੰਗਦਾ, ਪਰ 'ਕਾਲ ਦੀ ਬੱਧੀ ਨੇ ਮੰਗਿਆ ਤੇ ਬਾਲ ਦੀ ਬੱਧੀ ਨੇ ਮੰਗਿਆ।' ਮੁੰਡਾ ਬੀਮਾਰ ਹੈ। ਓਹਦੇ ਦਾਰੂ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਰੁਪਈਏ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਖ਼ਾਲੀ ਨ ਮੋੜੋ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲ ਦੇ ਹੱਥ ਕਮਾਨ, ਬੁੱਢਾ ਬਚੇ ਨ ਜਵਾਨ।

ਭਾਵ :— ਕਾਲ ਮੌਤ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੈਦ ਜੀ : 'ਕਾਲ ਦੇ ਹਥ ਕਮਾਨ, ਬੁਢਾ ਬਚੇ ਨਾ ਜਵਾਨ'। ਹੱਥ ਦਾ ਭਾਣਾ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਕੁਲੀ ਖਾਂ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਔਖਾ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਪਰ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਲ ਟੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੁਲੀ ਖਾਂ ਨਹੀਂ। ਦੁਖ ਝਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਝਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਗਲ ਰਹਿ ਜਾਏਗੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਖ ਸਮੇਂ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਨਾ ਕਰਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ 'ਕਾਲ ਤਾਂ ਨਿਕਲ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ, ਪਰ ਗਲ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗੀ।' ਮੈਂ ਵੀ ਚੇਤੇ ਤਾਂ ਰਖਾਂਗਾ, ਕੌਣ ਮੇਰਾ, ਹੈ, ਕੌਣ ਬਿਗਾਨਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਲਾ ਕੰਬਲ ਉਜਲਾ ਕਿਉਂ ਹੋਇ ਸਬੂਣੇ।

ਭਾਵ :— ਕਾਲੇ ਕੰਬਲ ਨੂੰ ਕਿਤਨਾ ਹੀ ਸਬੂਣ ਲਾਓ, ਚਿੱਟਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਵ ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾਂ ਵੀ ਚੰਗਿਆ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾਓ, ਮੰਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਲਸਣ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਾ ਲੁਕੇ ਬਹਿ ਖਾਜੈ ਕੂਣੇ।
ਕਾਲਾ ਕੰਬਲ ਉਜਲਾ ਕਿਉਂ ਹੋਇ ਸਬੂਣੇ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਕਾਲਾ ਬਾਹਮਣ ਤੇ ਗੋਰਾ ਚੂੜਾ ਦੋਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਬ ਨੂੰ ਵੀ ਰੱਬ ਨਹੁੰ ਨਾ ਦੇਵੇ ਨਾ ਰੂਪ ਦੇਵੇ ਕਿਸੇ ਕਮੀਨ ਨੂੰ । 'ਕਾਲਾ ਬਾਹਮਣ ਤੇ ਗੋਰਾ ਚੂੜਾ ਦੋਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ' । (ਸੰਗ੍)

ਕਾਲਿਆਂ ਕਾਲੇ ਵੈਨ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਲਿਆਂ ਦੇ ਰੰਗ ਕਾਲੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਮਨੁਖ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਰਾਤੀ ਹੋਵਨਿ ਕਾਲੀਆਂ ਸੁਪੇਦਾ ਸੇ ਵੈਨ ॥
ਦਿਹੁ ਬਗਾ ਤਪੈ ਘਣਾ ਕਾਲਿਆ ਕਾਲੇ ਵੈਨ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਕਾਲੀ ਘਟਾ ਡਰਾਉਣੀ, ਧੌਲੀ ਵਸਣ ਹਾਰ । ਜਾਂ ਕਾਲੀ ਘਟਾ ਡਰਾਉਣੀ, ਚਿੱਟੀ ਮੀਂਹ ਵਰਸਾਉਣੀ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਘਟ ਹੀ ਸੁਆਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਚੁਪੀਤੇ ਬਾਹਲਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਬੋਲਦਾ ਘਟ ਹੈ, ਪਰ ਕੰਮ ਵਧੀਕ ਕਰਦਾ ਹੈ । 'ਕਾਲੀ ਘਟਾ ਡਰਾਉਣੀ, ਧੌਲੀ ਵਸਣ ਹਾਰ' । ਤੁਸੀਂ ਗੱਪਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨਾ ਪਰਖੋ । (ਸੰਗ੍)

ਕਾਲੇ ਕਦੇ ਨਾ ਹੋਵਣ ਬਗੇ, ਭਾਵੇਂ ਸੌ ਮਣ ਸਾਬਣ ਲਗੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਵਾਲੇ ਚਿੱਟੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਸਾਬਣ ਲਾਓ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਗਈ ਹੈ ।

ਕਾਵਾਂ ਕੋਲ ਢੋਲ ਵਜਾਉਣੇ, ਭੂਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਅਯੋਗ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਧੀਆ ਚੀਜ਼ ਦੇਣੀ ਜਾਂ ਅਜੇਹੇ ਬੰਦੇ ਪਾਸੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇਕੀ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ, ਜਿਹੜਾ ਉਕਾ ਹੀ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਕਾਵਾਂ ਕੋਲੋਂ ਢੋਲ ਵਜਾਉਂਦੇ ਤੇ ਭੂਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਮੰਗਦੇ ਹੋ ? ਕਦੀ ਚੰਦਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਣੀ ਮੰਨੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਕਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਨੇ ਕੋਇਲਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਪਛਾਣ ਲਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਪਾਜ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤਿਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਡਰ ਤੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਲ ਤਕਿਆ । ਪਰ ਹੁਣ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ? 'ਕਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਨੇ ਕੋਇਲਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਪਛਾਣ ਲਏ ਪਰ ਵੇਲਾ ਖੁੰਝਾ ਕੇ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਆਖੇ ਢੋਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਭੈੜਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਦ ਅਸੀਸ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਉਸ ਤੇ ਬੇ-ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਦੱਸਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘੁਰਕ ਕਿਹਾ ਉਸ 'ਪਰੇ ਬੈਠ
ਤੁਧ ਕਿਹਾਂ ਨਾ ਇਸ ਮਰ ਜਾਣਾ ।
'ਕਾਂ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਢੋਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ',
ਹੁੰਦਾ ਰੱਬ ਦਾ ਭਾਣਾ ।

(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ: ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਡੇਰਾ ਮਘੋਵਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਮਘੋਵਾਲ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ । ਥਾਂ ਥਾਂ ਫਿਰਦੇ ਭੋਂਦੂ ਸਬੰਧੀ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਹ ਵੀ ਅਨੋਖੇ ਬੰਦੇ ਹਨ । ਅਜ ਕਿਤੇ ਕਲ੍ਹ ਕਿਤੇ, ਇਕ ਥਾਂ ਟਿਕਾਣਾ ਰਖਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਾਂ 'ਕਾਵਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਡੇਰਾ ਮਘੋਵਾਲ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਕਾਵਾਂ ਰੋਲੀ ਮੂਰਖੁ ਸੰਗੀ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਰੋਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸਮਝ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ।

ਵਰਤੋ :—

ਸਹੁਰੇ ਪੁਛਹੁ ਜਾਇਕੈ, ਕਉਣ ਮੂਆ ਨੂੰਹ ਉਤਰ ਮੰਗੇ ।।
ਕਾਵਾਂ ਰੋਲੀ ਮੂਰਖੁ ਸੰਗੀ ।।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕਿਆ ਤੂੰ ਰਤਾ ਗਿਰਸਤ ਜਿਉ ਸਭ ਫੁਲਾਂ ਕੀ ਬਾਗਾਤਿ ।

ਭਾਵ :— ਤੂੰ ਗ੍ਰਹਸਤ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਖੁਭ ਗਿਆ ਹੈਂ । ਇਹ ਤਾਂ ਫੁਲਾਂ ਦੀ ਬਗੀਚੀ ਵਾਂਗ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੀ ਸੁਹਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਜੈਸੇ ਰੈਣਿ ਪਰਾਹੁਣੇ,
ਉਠਿ ਚਲਸਹਿ ਪਰਭਾਤਿ ।।
ਕਿਆ ਤੂੰ ਰਤਾ ਗਿਰਸਤ ਸਿਉ,
ਸਭ ਫੁਲਾ ਕੀ ਬਾਗਾਤਿ ।।"

(ਗਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਕਿਸ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਮੂਲੀ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਜੋਗਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਕਮ ਕਿਸ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਮੂਲੀ ਏ, ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਂ ਬੜਿਆਂ ਬੜਿਆਂ ਦੀ ਨਾਂਹ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਏ । (ਸੰ)

ਕਿਸ ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਰਜਾ ।

ਭਾਵ :— ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਵਾਣਾ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ? ਜਾਂ, ਜਦ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿਹੜੇ ਰਾਗ ਦੀ ਮੂਲੀ ਹੈਂ ? ਜਾਂ ਜਦ ਬਹੁਤੀ ਗੜਬੜੀ ਵਿਚ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ ਕਿ ਕੌਣ ਕੀ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ । ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਣੇ ਮਲੂਮ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਜੁ ਉਹ ਕਿਸ ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਰਜਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍)

ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਵਲੱਲੀ ਝਗੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਜਦ ਕੋਈ ਝਗੜੇ ਤੇ ਮੂਰਖਤਾ ਦਸੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਝਗੜਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ 'ਕਿਸਮਤ ਨਾਲ ਵੱਲਲੀ ਝਗੜੇ ।' ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਓਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ । (ਸੰਗ੍)

ਕਿਸੁ ਨਾਲਿ ਕੀਚੈ ਦੋਸਤੀ ਸਭੁ ਜਗੁ ਚਲਣਹਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਦੋਸਤੀ ਕਿਸ ਨਾਲ ਪਾਈਏ । ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਥਿਰ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕੂੜੁ ਮੀਆਂ ਕੂੜੁ ਬੀਬੀ ਖਪਿ ਹੋਇ ਖਾਰੁ ।।
ਕੂੜਿ ਕੂੜੈ ਨਿਹੁ ਲਗਾ ਵਿਸਰਿਆ ਕਰਤਾਰੁ ।।
ਕਿਸੁ ਨਾਲਿ ਕੀਚੈ ਦੋਸਤੀ ਸਭੁ ਜਗੁ ਚਲਣ ਹਾਰ ।।'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ— ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਕਿਸੁ ਪਹਿ ਖੋਲਉ ਗੰਠੜੀ ਦੂਖੀ ਭਰ ਆਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸ ਅਗੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦਾ ਦੁੱਖ ਫੋਲਾਂ, ਜਦ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਹੀ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਮਨ ਪਰਦੇਸੀ ਜੇ ਥੀਐ,
ਸਭੁ ਦੇਸੁ ਪਰਾਇਆ ॥
ਕਿਸੁ ਪਹਿ ਖੋਲਉ ਗੰਠੜੀ,
ਦੂਖੀ ਭਰ ਆਇਆ ।'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਕਿਸੇ ਖੋਤੀ ਵਾਹ ਖਾਧੀ, ਕਿਸੇ ਪੋਥੀ ਵਾਹ ਖਾਧੀ ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਨੀਵਾਂ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਉੱਚਾ, ਭਾਵ ਤਾਂ ਰੋਟੀ ਕਮਾਣ ਤੋਂ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ । 'ਕਿਸੇ ਖੋਤੀ ਵਾਹ ਖਾਧੀ, ਕਿਸੇ ਪੋਥੀ ਵਾਹ ਖਾਧੀ ।' ਉਸ ਠੇਕੇਦਾਰੀ ਕਰ ਲਈ ਅਸਾਂ ਮਜ਼ੂਰੀ ਕਰ ਲਈ । ਰੋਟੀ ਹੀ ਕਮਾਣੀ ਹੈ ! ਫ਼ਰਕ ਕੀ ਹੋਇਆ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਛਾਬੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਝਗੜਾ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਗਲ ਮੁਕਣ ਨਾ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰੀਏ ਜੀ । ਉਹ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਛਾਬੇ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਝਗੜਾ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁਕਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਜੁਗ ਦਾ ਵੱਟਾ ਲੈਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਭਲੇਮਾਣਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਬੁਰਾਈ ਕਰੇ, ਜਾਂ, ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੈਰੀ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਦੇਣ ਲਈ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ : ਬਿਪਤਾ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਿਤਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਕੀ ਸਿਆਪਾ ਪੁਆ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਸ਼ਾਇਦ 'ਕਿਸੇ ਜੁਗ ਦਾ ਵੱਟਾ ਲੈਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਥ ਚਲੇ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋ ਆਦਮੀ ਲੜ ਰਹੇ ਹੋਣ ਤੇ ਇਕ ਤਾਂ ਘਸੁੰਨ ਮੁਕੀ ਕਰੇ ਤੇ ਦੂਜਾ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਢੀ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਥ ਚਲੇ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚਲੇ ।' ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਅਗੋਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਵੀ ਨਾ ਕਢਾਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਦਾ ਟੱਬਰ ਵੱਡਾ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੱਬਰ ਵਡਾ ।

ਭਾਵ :— (ਬੱਬਰ ਭਾਵ ਪੇਟ)
ਇਕ ਤਾਂ ਉਤਨੀ ਹੀ ਆਮਦਨੀ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਪਾਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਤਨੀ ਹੀ ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ-- ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਜਿਤਨਾ ਖ਼ਰਚ ਰਾਮੇ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਦਾ ਆਂਦਾ ਹੈ, ਉੱਨਾਂ ਇਕੱਲਾ ਚਾਚੇ ਦਾ ਹੈ । ਪੇਟੂ ਜੋ ਹੋਇਆ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਆਖਿਆ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਟੱਬਰ ਵੱਡਾ, 'ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੱਬਰ ਵੱਡਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਦਾ ਧਨ ਕੋਈ ਖਾਏ, ਪਾਪੀ ਦਾ ਮਾਲ ਅਕਾਰਥ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਪੀ ਦੀ ਖੱਟੀ ਕਿਸੇ ਕਾਰ ਨਾ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖੱਟੀ ਜੋ ਪਾਪ ਦੀ ਸੀ ਇਵੇਂ ਹੀ ਜਾਣੀ ਸੀ,। ਕਿਸੇ ਦਾ ਧਨ ਕੋਈ ਖਾਏ, ਪਾਪੀ ਦਾ ਮਾਲ ਅਕਾਰਥ ਜਾਏ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੰਬ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਅੰਬੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਲਾਭ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਘਾਟਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਜਨੋ, ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਇਹੀ ਕਾਰ ਹੈ ਕਿ 'ਕਿਸੇ ਦੇ ਅੰਬ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਅੰਬੀ ।' ਕੋਈ ਖਟਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਗੁਆਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਾਈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਧਾਈ।

ਵੇਖੋ :—'ਏਧਰ ਸਾਈਆਂ ਤੇ ਓਧਰ ਵਧਾਈਆਂ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਆਖਨਾ, ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ।

ਵਰਤੋਂ :— ਯਾਰ ! ਇਹ ਕੀ ਖੇਡ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਜੇ। 'ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਾਈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਧਾਈ'। ਲਾਰਾ ਕਿਤੇ ਲਾਣਾ ਤੇ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਰਨਾ। (ਸੰਗੂ)

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੱਖ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੱਖ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਧਨ ਮਿਲੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੋ, ਰੱਬ ਦੇ ਰੰਗ ! ਲੇਖ ਵੀ ਕੇਹੇ ਵਖ ਵਖ ਲਿਖੇ ਸੂ। 'ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੱਖ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੱਖ' ਦਿੰਦਾ ਜੇ। (ਸੰਗੂ)

ਕਿਸ਼ਤਵਾਰ ਕੁਸ਼ਤ ਦਾ ਖੰਦਾ, ਦਿਨ ਨੂੰ ਭੁਖਾ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਠੰਡਾ। ਜੋ ਕੋ ਆਇ ਫਿਰ ਕੋ ਜਾਏ, ਓਈ ਗੁਸਾਈਂ ਦਾ ਝੰਡਾ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸ਼ਤਵਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਹਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸ਼ਤਵਾਰ ਬਾਬਤ ਕਿਹਾ ਹੈ— ਕਿਸ਼ਤਵਾਰ ਕੁਸ਼ਤ ਦਾ ਖੰਦਾ, ਦਿਨ ਨੂੰ ਭੁੱਖਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਠੰਡਾ, ਜੋ ਕੋ ਆਏ ਫਿਰ ਕੋ ਜਾਏ, ਓਈ ਗੁਸਾਈਂ ਦਾ ਝੰਡਾ'।

(ਜੀਵਨ ਸੰਦੇਸ਼— ਪਿੰ : ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ)

ਕਿਛੁ ਹਾਥਿ ਕਿਸੈ ਦੈ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ ਸਭਿ ਚਲਹਿ ਚਲਾਏ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੇ ਵਸ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਸਭ ਕੁਝ ਹਰੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਤੂੰ ਹਰਿ ਤੇਰਾ ਸਭੁ ਕੋ,
ਸਭਿ ਤੁਧੁ ਉਪਾਏ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥
ਕਿਛੁ ਹਾਥਿ ਕਿਸੈ ਦੈ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ,
ਸਭਿ ਚਲਹਿ ਚਲਾਏ ॥'

(ਗਰੂ ਗ੍ਰੰਥ- —ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਕਿਤੇ ਸੋਨਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਬਹੁ ਮੁਲੀ ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਲਾਲ—(ਠੋਲਾ ਮਾਰ ਕੇ) ਆਹ ਵੇਖ ਲੈ, ਅਜੇ ਕੱਸਾ ਏ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਂ ਵੜੇਵੇਂ ਤੋਲਦਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ 'ਸ਼ਾਹ ਕਿਤੇ ਸੋਨਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ।'

(ਦਿਲ ਦਰਿਆ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕਿਤੇ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵਈ ਲਾਵਣ ਬਿਨ ਲੂਣੈ।

ਭਾਵ :— ਭਾਜੀ ਵਿਚ ਲੂਣ ਨਾ ਪਾਉ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਸੁਆਦ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਭਾਵ ਗੁਣਾਂ ਬਿਨਾ ਵਡਿਆਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭੋਮੁ ਖੱਖਰ ਜੇ ਛੁਹੈ ਦਿਸੈ ਮੁਹਿ ਸੂਣੈ।
ਕਿਤੇ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵਈ ਲਾਵਣ ਬਿਨ ਲੂਣੈ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕਿਤੋਂ ਦੀ ਲੀਰ ਕਿਤੋਂ ਦਾ ਪਰਾਂਦਾ, ਚੂੰਡਾ ਕੀਤਾ ਮੜ ਮੜਾਦਾਂ।

ਭਾਵ :— ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਮੰਗ ਕੇ ਫਟ ਲੰਘਾਣਾ, ਪਰ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਨਖਰਾ ਵੀ ਵਿਖਾਈ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਾਣਦੀ ਹਾਂ, ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਰੇ ਹੀਜ ਪਿਆਜ ਨੂੰ ਮੈਂ, 'ਕਿਤੋਂ ਦੀ ਲੀਰ ਕਿਤੋਂ ਦਾ ਪਰਾਂਦਾ, ਚੂੰਡਾ ਕੀਤਾ ਮੜ ਮੜਾਦਾਂ'। ਬਾਹਰ ਖੀਬੇ ਦਾ ਰਖਣਾ ਤੇ ਅੰਦਰ ਵਜੇ ਸਖਣਾ। (ਸੰਗੂ)

ਕਿੱਥੇ ਰਾਜਾ ਭੋਜ, ਕਿਥੇ ਗੰਗਾ ਤੋਲੀ ?

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਗਰੀਬ ਕਿਸੇ ਧਨੀ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਕਰੇ। ਅਜੇਹੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਛਾਬੇ ਤੁਲਣਾ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਾਵੇਂ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਿਥੇ ਰਾਜਾ ਭੋਜ ਬਹਾਦਰ,
ਕਿਥੇ ਗੰਗਾ ਤੇਲੀ।
ਕਿਥੇ ਇਕ ਅੱਕ ਦਾ ਤੀਲਾ,
ਕਿਥੇ ਚੰਦਨ ਹੋਲੀ।

(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ— ਸ: ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕਿੱਥੇ (ਕੁਜਾ) ਰਾਮ ਰਾਮ, ਕਿੱਥੇ (ਕੁਜਾ) ਟੈਂ ਟੈਂ।

ਭਾਵ :— ਕਿੱਥੇ ਉਹ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਇਹ ? ਜਦ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਮਾੜੀ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਤਾਂ ਕੰਮ ਵਿਗੜਿਆ ਜਾਪਦਾ ਏ ! ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਜੀ, ਕੁਜਾ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕੁਜਾ ਟੈਂ ਟੈਂ। ਭੋਗਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਭੋਗੀ ਨਾਲ ਕੀ ਟਾਕਰਾ ?

(ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਟਕ–ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਕਿੰਨੀ ਵੀਹੀਂ ਸੌ।

ਭਾਵ :— ਉਂਵ ਤਾਂ ਸੌ ਪੰਜਾਂ ਵੀਹਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਡਾਢੇ ਦਾ ਵਧੀਕ ਤੇ ਮਾੜੇ ਦਾ ਥੋੜਾ ਗਿਣਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ, ਜਿਸ ਮੰਦੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹੋਵੇ, ਉਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਪੀੜ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ — ਜੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਕੰਗਲਾ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਬੀਮਾਰੀ, ਫੇਰ ਵੇਖਦੇ ਕਿ ਕਿੰਨੀ ਵੀਹਾਂ ਸੌ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(ਨਵੀਆਂ ਸੋਚਾਂ—ਪ੍ਰੀ: ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ)

ਕਿੱਲੇ ਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਨਾ ਖੁਆਇਆ ਜਾਂਦਾ।

ਭਾਵ :— ਵਿਹਲਾ ਬਿਠਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਖੁਆਈ ਜਾਂਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ, ਇਹ ਗਲ ਝੂਠੀ, 'ਕਿਲੇ ਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਨਾ ਖੁਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ, ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਤੇ ਆਪਣਾ ਪੇਟ ਪਾਲ।

(ਸੰ)

ਕੀ ਕਰੂਗਾ ਪਾਂਧਾ, ਜਿਨ ਮੰਗ ਪਰਾਇਆ ਖਾਧਾ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਆਪ ਮੰਗ ਪਿੰਨ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਦੇਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛਡੋ ਪਰਾਂ, ਇਸ ਮਨਹੂਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੀ ਨਾ ਕਰੋ। ਇਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਝਟ ਤਾਂ ਟੱਪਦਾ ਨਹੀਂ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀ ਇਸ ਨੇ ਕਰਨੀ ਸੀ। ਐਵੇ 'ਕੀ ਕਰੂਗਾ ਪਾਂਧਾ, ਜਿਨ ਮੰਗ ਪਰਾਇਆ ਖਾਧਾ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੀ ਪਿੱਦੀ ਤੇ ਕੀ ਪਿੱਦੀ ਦਾ ਸ਼ੋਰਬਾ।

ਵੇਖੋ :— 'ਨੰਗੀ ਨਾਵੇਗੀ ਕੀ ਤੇ ਨਚੋਡੇਗੀ ਕੀ।'

ਭਾਵ :— ਨਿਰਧਨ ਜਾਂ ਨਿਰਬਲ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛਡੋ ਜੀ, ਵਿਚਾਰੇ ਯਤੀਮ ਨੂੰ। 'ਕੀ ਪਿੱਦੀ ਕੀ ਪਿੱਦੀ ਦਾ ਸ਼ੋਰਬਾ'। ਉਹਦੇ ਆਪਣੇ ਖਾਣ ਲਈ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਕਿਥੋਂ ਲਿਆਵੇਗਾ ?

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਸਿਰ ਸੁਆਹ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੀ ਮਿਹਨਤ ਵਿਅਰਥ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਮਰ ਗਿਆ ਮਿਹਨਤਾਂ ਕਰਦਾ। ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਤੇ ਸਿਰ ਸੁਆਹ ਪਾ ਦਿਤੀ। ਚਾਰ ਕੌਡੀਆਂ ਕਮਾਉਣ ਲਗਾ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਵਲੋਂ ਅੱਖਾਂ ਫੇਰ ਬੈਠਾ। (ਸੰ)

ਕੀੜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਨੂੰ ਖੰਭ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੀਏ ਪਰ ਆਪ ਦੁਖ ਪਾਈਏ ਜਾਂ ਮਾੜਾ ਬੰਦਾ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਵੇ ਤੇ ਘਾਟਾ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਏ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਗਲ ਕਰਿਆ ਕਰ, ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਏ ਤੈਨੂੰ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਗਲ ਭੁਲ ਗਈ ਹੈ ਅਖੇ 'ਕੀੜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਖੰਭ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੀੜੀ ਦੇ ਖੰਭ ਨਿਕਲੇ ਹਨ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਵਿਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀਆ ਕਰੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਵਿਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਕਰੋ, 'ਕੀੜੀ ਦੇ ਖੰਭ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਮੌਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੀੜੀ ਦੇ ਘਰ ਨਰੈਣ।

ਭਾਵ :— ਮਿਲਣ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋੜੀ—ਰਾਮ ਸਤ ਬੇਬੇ।

ਪ੍ਰੇਮੀ-(ਉਠ ਕੇ ਗਲ ਮਿਲ ਕੇ) ਆ ਕੁੜਮਣੀ ਰਾਣੀ। ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ, ਸਦਕੇ ਆਇਆਂ ਨੂੰ। ਕੀੜੀ ਦੇ ਘਰ ਨਰੈਣ।

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਕੀੜੀ ਨੂੰ ਠੁਠਾ ਹੀ ਦਰਿਆ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਥੋੜੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲੇ ਦਾ ਥੋੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਤੋੜ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੁਕਸਾਨ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰੇ ਧਰਮ ਦਾਸ ਦਾ ਥੋੜਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਕੀੜੀ ਲਈ ਤਾਂ ਠੁਠਾ ਹੀ ਦਰਿਆ ਬਰਾਬਰ ਸੀ। ਪਲੋ ਓਹਦੇ ਭਲਾ ਕਿਹੜਾ ਬਹੁਤਾ ਸੀ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁਕੜ, ਕਾਂ, ਕੰਬੋ, ਕਬੀਲਾ ਪਾਲਦੇ।
ਜੱਟ, ਮੈਹਾਂ, ਸੰਸਾਰ, ਕਬੀਲਾ ਗਾਲਦੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਰਜਿਆ ਪੁਜਿਆ ਜੱਟ ਮਾੜੀ ਕਰਨੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਟਬਰ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਕਰ ਦੇਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਵਿਚਾਰੇ ਵੀ ਭੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮਾਰੇ ਸੁਕੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਭੀ ਗਾਹਕ ਕੋਈ ਨਾ ਬਣੇ, ਪਰ ਭੁਖ ਜਰਨੀ ਔਖੀ। ਸੌ ਦਾ ਦਸੀਂ ਤੇ ਪੰਜਾਹ ਦਾ ਪੰਜੀ ਸੂਟ, ਚਾਰ ਦਿਹਾੜੇ ਕਟੇ ਤੇ ਫਿਰ ਹਥਲ ਹੋ ਬੈਠੇ। ਓੜਕ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ, ਪਰ ਆਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ —

'ਕੁੱਕੜ, ਕਾਂ, ਕੰਬੋ, ਕਬੀਲਾ ਪਾਲਦੇ, ਜੱਟ, ਮੈਹਾਂ, ਸੰਸਾਰ ਕਬੀਲਾ ਗਾਲਦੇ।'

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ— ਪ੍ਰੋ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਕੁਕੜ, ਕੁਤਾ, ਕੋਹਲੀ ਤਿਨੇ ਜ਼ਾਤ ਕਮਜ਼ਾਤ। ਉਹ ਭੌਂਕੇ, ਉਹ ਭਿੜ ਮਰੇ, ਉਹ ਬੋਲੇ ਪਰਭਾਤ।

ਭਾਵ:— ਕੁਤਾ, ਕੁਕੜ ਅਤੇ ਕੋਹਲੀ ਜਾਤ ਦਾ ਲੜਾਕਾ ਸੁਭਾ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਮੀ ਜੀ! ਛਡੋ ਪਰੇ ਕੋਹਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਨਾ ਕਰੋ। ਇਹ ਗਲੀ ਕਥੀਂ ਲੜ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। 'ਕੁਕੜ ਕੁਤਾ ਕੋਹਲੀ ਤਿੰਨੇ ਜ਼ਾਤ ਕਮਜ਼ਾਤ, ਉਹ ਭੌਂਕੇ ਉਹ ਭਿੜ ਮਰੇ, ਉਹ ਬੋਲੇ ਪਰਭਾਤ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁਕੜ ਖੇਹ ਉਡਾਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ (ਸਿਰ) ਝਾਟੇ ਪਾਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਆਪ ਹੀ ਬਦਨਾਮੀ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਬਚੀਏ, ਕੋਈ ਅਕਲ ਦੀ ਗਲ ਕਰ, ਆਪਣੇ ਬੁਰੇ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਚੋਜ ਨਾ ਕਰ। ਇਉਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਹੀ ਲੇਖਾ ਬਣਨਾ ਹੈ ਕਿ 'ਕੁਕੜ ਖੋਹ ਉਡਾਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਝਾਟੇ ਪਾਈ।'

(ਸੰਗ੍)

ਕੁਕੜ ਨਾ ਬੋਲੇਗਾ, ਤਾਂ ਲੋ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਕੜ ਵੇਖਕੇ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਏ ਤੇ ਉਹ ਅਗੋਂ ਨਖਰੇ ਤੇ ਟਾਲ ਮਟੋਲ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਤੂੰ ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਕੀ ਅਗਲੇ ਕੁੜੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਤੋਰਨ ਲਗੇ ? ਅਖੇ, ਕੁਕੜ ਨਾ ਬੋਲੇਗਾ ਤਾਂ ਲੋ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

(ਸੰਗ੍)

ਕੁਕੜ ਬਾਂਗ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਦਿਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹੇਗਾ ? (ਲੋ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ)

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸਭੋ ਕੁਝ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਚਾਹੇ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਸ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਾਰਨ ਤਾਹਨੇ ਵਜੋਂ ਕਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਹੁਤੀਆਂ ਵਡਿਆਈਆਂ ਨਾ ਸਾਡੇ ਜੀ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ਬਟ ਲੰਘਾ ਲਵਾਂਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਬਾਂਹ ਫੜਨੀ ਸਾਡੀ। ਕੁਕੜ ਬਾਂਗ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹੇਗਾ' ?

(ਸੰਗ੍)

ਕੁਕੜਾਂ ਵਾਲੀ ਲੜਾਈ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾ ਕਾਰਨ ਲੜਾਈ, ਖਾਹ ਮਖਾਹ ਦੀ ਲੜਾਈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਰਾਤ ਗੁਰਮਤਾ ਕੋਈ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਦੀ ਧੜੇਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਨਾ ਨਿਜ ਪੇਟ-ਪਾਲੂ ਧਰਮ ਹਿਤੈਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਕੁਕੜਾਂ ਵਾਲੀ ਲੜਾਈ ਸੀ, ਨਾ ਆਪਣੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਪਿਛੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ ਗ਼ਾਰਕ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨਸੂਬਾ ਸੀ।

(ਸੁੰਦਰੀ— ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕੁਕੜੀ ਦੀ ਬਾਂਗ ਰਵਾ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਰਾਏ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਉਥੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਸਾਡੇ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖਲ ਨਾ ਦੇਣ। 'ਕੁਕੜੀ ਦੀ ਬਾਂਗ ਰਵਾ ਨਹੀਂ।'

(ਸੰਗ੍)

ਕੁਕੜੀ ਦੇ ਜਦੋਂ ਧੁਪ ਨਾਲ ਪੈਰ ਸੜਨ ਲਗਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹ ਚੂਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਦੁਖੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਦਮ ਉਛਲ ਕੇ ਬੁਢੀ ਬੋਲੀ 'ਗਲ ਇਹ ਵੇ ਧੀਏ ਬਈ ਉਂਝ ਤੇ ਫ਼ਰਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਤਾਈ ਵਿਚ, ਮਾਂ ਕੀ ਤੇ ਤਾਈ ਕੀ। ਪਰ ਵੇਖ ਨਾ ਬੀਬੀ ਰਾਣੀ ਕੁਕੜੀ ਦੇ ਜਦ ਧੁਪ ਨਾਲ ਪੈਰ ਸੜਨ ਲਗਦੇ ਨੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਚੂਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।'

(ਲਵ- ਮੈਰਿਜ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁਕੜੀ ਨਾਈ ਦੀ, ਮੁਜਰਾ ਮੁੱਕਦਮ (ਨੰਬਰਦਾਰ) ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਕੋਈ ਦੇਵੇ ਤੇ ਅਹਿਸਾਨ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਲ ਓਇ ਲੋਕੋ! 'ਕੁਕੜੀ ਨਾਈ ਦੀ ਤੇ ਮੁਜਰਾ ਮੁਕੱਦਮ ਦਾ'। ਰੋਟੀ ਮੈਂ ਖੁਆਂਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਹਸਾਨ ਮਾਮੇ ਦਾ। ਲੋਕਾਂ ਸ਼ਰਮ ਹਯਾ ਲਾਹ ਸੁੱਟੀ ਏ।

(ਸੰਗ੍)

ਕੁਛ ਅੰਨ ਦੇ, ਕੁਛ ਧਨ ਦੇ, ਕੁਛ ਪਹਾੜਾਂ ਵਾਲੀ ਦੇਵੀ ਦੇ। ਕੁਛ ਢੋਲ ਦਮਕਾ ਸਰਵਰ ਦਾ, ਬਾਕੀ ਹਿੜਬਸ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਨੁਖ ਦਾ ਇਕ ਇਸ਼ਟ ਉਪਰ ਨਿਸਚਾ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਤੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਕ ਇਸ਼ਟ ਉਪਰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਦੌੜੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। 'ਕੁਛ ਅੰਨ ਦੇ, ਕੁਛ ਧਨ ਦੇ, ਕੁਛ ਪਹਾੜਾਂ ਵਾਲੀ ਦੇਵੀ ਦੇ। ਕੁਛ ਢੋਲ ਦਮਕਾ ਸਰਵਰ ਦਾ, ਬਾਕੀ ਹਿੜਬਸ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ।' (ਸੰਗ੍)

ਕੁੱਛੜ ਕੁੜੀ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਢੰਡੋਰਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਨੇੜੇ ਪਈ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਭਾਲ ਹੋਰ ਥਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਭ ਨੂੰ ਤੁਸਾਂ ਕੋਸਿਆ ਤੇ ਘੜੀ ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਨਿਕਲੀ। ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ 'ਕੁੱਛੜ ਕੁੜੀ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਢੰਡੋਰਾ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁੱਛੜ ਚੁਕੀਦਾ ਭੁੰਜੇ ਪੈਂਦਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਰ ਗਲ ਮੰਨੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਜ਼ਿੱਦਾਂ ਕਰਦਾ ਜਾਂ ਲੜਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ -ਭਾਬੀ ਜੀ! ਇਸ਼ ਦੀ ਹਰ ਗਲ ਪੂਰੀ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੱਦ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਟਲਦਾ। ਇਹ ਤਾਂ 'ਕੁੱਛੜ ਚੁੱਕੀਦਾ ਭੁੰਜੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।' (ਸੰਗ੍)

ਕੁਝ ਹਾਲੀ ਢਿੱਲਾ, ਕੁਝ ਜੋਤਰਾ ਢਿੱਲਾ।
ਜਾਂ **ਕੁਝ ਦਾਣੇ ਗਿਲੇ, ਕੁਝ ਜੰਦਰ ਢਿਲੇ।**

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਪ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਦਾ ਸਾਥੀ ਵੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਂ ਜੀ, ਇਹੋ ਜੇਹਾਂ ਨੇ ਕੰਮ ਕਦੀ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। 'ਕੁਝ ਦਾਣੇ ਗਿਲੇ, ਕੁਝ ਜੰਦਰ ਢਿਲੇ'। ਕੁਝ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਨੀਤ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਤੋਂ ਮੈਂ ਕਿਰਪੇ ਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਨਾ ਵੇਖਿਆ। ਬੱਸ, ਕੰਮ ਠਿਸ ਹੋ ਗਿਆ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁਝ ਵਤਾਊਂ ਤੱਤੇ, ਕੁਝ ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੱਤੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਝਗੜਾਲੂ ਹੋਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਭਾਂਬੜ ਤਾਂ ਮਚਣਾ ਹੀ ਸੀ। 'ਕੁਝ ਵਤਾਊਂ ਤੱਤੇ, ਕੁਝ ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੱਤੇ'। ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਝਗੜਾਲੂ ਜੁ ਸਨ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁਟੰਬ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਘਰ।

ਭਾਵ :— ਕੁਟੰਬ ਦੁਖ ਹੀ ਦੇਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਕੁਟੰਬ ਦੀਆਂ ਲਗਨ ਲੀਕਾਂ।
ਦੇ ਦੇ ਰੋਸੀ ਉਚੀਆਂ ਡੀਕਾਂ।
ਇਹ ਕੁਟੰਬ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਘਰ।
ਨਿਕਲ ਭਜ ਨਾ ਫਾਥਾ ਮਰ।
(ਸੁਖਰਾ ਸ਼ਾਹ)

ਕੁੱਟੀ ਚਿੜੀ ਕਪੂਰੀ ਨਾਉਂ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਦਿਖਲਾਵਾ ਬੜਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੱਸ ਜੀ, ਨਾਂ ਨੂੰ ਵਡੇ ਨੇ, ਵਿਚੋਂ ਤਾਂ ਢੋਲ ਦਾ ਪੋਲ ਹੀ ਏ। 'ਕੁੱਟੀ ਚਿੜੀ, ਕਪੂਰੀ ਨਾਉਂ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁੱਤਾ ਸੋ ਜੋ ਕੁੱਤਾ ਪਾਲੇ।
ਕੁੱਤਾ ਦੋਹਤਾ ਘਰ ਨਨਿਹਾਲੇ

ਕੁੱਤਾ ਸੋ ਜੋ ਭੈਣ ਘਰ ਭਾਈ ।
ਕੁੱਤਾ ਸੋ ਜੋ ਸੋਹਰੇ ਘਰ ਜਵਾਈ ।
ਵਡਾ ਕੁੱਤਾ, ਸੋਈ ਭਾਲ ।
ਸਹੁਰਾ ਫਿਰੇ ਜਵਾਈਏ ਨਾਲ ।
ਇਕ ਕੁੱਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਭੌਂਕੇ ।
ਆਪ ਜੀਂਦੇ ਧਨ ਪੁਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪੇ ।

ਭਾਵ ਤੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆ ਗਏ ਹਨ ।

(ਸੰ)

ਕੁੱਤਾ ਰਾਜ ਬਹਾਲੀਐ ਫਿਰ ਚੱਕੀ ਚੱਟੈ ।

ਭਾਵ :— ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ ਤੇ ਬਿਠਾਉ ਮੁੜ ਚੱਕੀ ਹੀ ਚੱਟੇਗਾ, ਅਰਥਾਤ ਨੀਚ ਬੰਦਾ ਨੀਚ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰੇਗਾ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਬਣ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੁੱਤਾ ਰਾਜ ਬਹਾਲੀਐ,
ਫਿਰ ਚੱਕੀ ਚੱਟੈ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੁੱਤਾ ਰੋਟੀ ਲੈ ਗਿਆ ਗੰਗਾ ਮਾਈ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ੁਮ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਏ ਤੇ ਉਹ ਕਹਿ ਦੇਵੇ ਕਿ ਮੈਂ ਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਤੇ ਤੁਸਾਂ ਕਦੀ ਇਕ ਧੇਲਾ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਹੁਣ ਇਹ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਰੁਪਏ ਲਭੇ ਹੀ ਹੋਣਗੇ, ਵਿਚਾਰੇ ਦੇ ਕੰਮ ਆਣਗੇ । ਇਹ ਤੇ ਉਹ ਗਲ ਹੋਈ 'ਕੁੱਤਾ ਰੋਟੀ ਲੈ ਗਿਆ, ਗੰਗਾ ਮਾਈ ਤੇਰੇ ਨਾਂ । (ਸੰਗ੍)

ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਖਾਧਾ ਤੇ ਢਿਡ ਵੀ ਨਾ ਭਰਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਪਰ ਸੁਖ ਫਿਰ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੇ 'ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਖਾਧਾ ਤੇ ਢਿਡ ਵੀ ਨਾ ਭਰਿਆ' । ਇਹੋ ਹਾਲ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੋਇਆ । ਉਸ ਨੇ ਕਿਸਮਤ ਲਭ ਲਈ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਉਹ ਮਤਲਬ ਫੇਰ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ।

(ਮਿਠਾ ਮੋਹਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁਤਿਆ ਤੇਰੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਤੇਰੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਸਾਥੀ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਮੁਲਾਹਜ਼ੇ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ ਉਸ ਦੇ ਭੈੜੇ ਮਿੱਤਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਦੀ ਗਲ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੋ ਟਕੇ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਨਾ ਮਾਰਦਾ । ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਪਿਉ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਅਖੇ 'ਕੁਤਿਆ ਤੇਰੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਤੇਰੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਹੈ ।'

(ਸੰਗ੍)

ਕੁਤਿਆਂ ਦੇ ਲਕਿਆਂ ਦਰਿਆ ਪਲੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਤਰੋ ! ਤੁਸੀਂ ਰੁੱਸਾ ਨਾ ਕਰੋ, 'ਕੁਤਿਆਂ ਦੇ ਲਕਿਆਂ ਦਰਿਆ ਪਲੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।' ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੀ।

(ਸੰਗ੍)

ਕੁੱਤੀ ਗੋਲ੍ਹਾਂ ਖਾਣ ਗਈ, ਅਗੋਂ ਵਾ ਨਾ ਵਗੀ, ਪਿੱਛੋਂ ਰੋਟੀ ਵੇਲਾ ਖੁੰਝ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਆਸ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਆਈ ਚੀਜ਼ ਗਵਾ ਬਹਿਣੀ ਤੇ

ਅਗੋਂ ਕੁਝ ਲਭਣਾ ਵੀ ਨਾਂਹ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਬਣੀ ਅਖੇ 'ਕੁੱਤੀ ਗੋਲ੍ਹਾਂ ਖਾਣ ਗਈ, ਅਗੋਂ ਵਾ ਨਾ ਵਗੀ, ਪਿੱਛੋਂ ਟੋਟੀ ਵੇਲਾ ਖੁੰਝ ਗਿਆ' । ਘਰ ਬਾਰ ਵੇਚ ਕੇ ਸੁਦਾਗਰੀ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹੇ, ਉਥੋਂ ਘਾਟਾ ਪਾ ਕੇ ਮੁੜੇ । ਇਧਰੋਂ ਸਿਰ ਲੁਕਾਣ ਜੋਗਾ ਜਿਹੜਾ ਕੋਠਾ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਗਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਤੀ ਨੈਣ ਮੰਡਿਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ?

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਅਯੋਗ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਉਪਰ ਲਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਵੀ 'ਕੁੱਤੀ ਨੈਣ ਮੰਡਿਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ' ਥਿਹਾ ਛਡੀ, ਉਜਾੜਾ ਤਾਂ ਪੈਣਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਤੇ ਸੰਦੀ ਪੂਛਲੀ, ਕਦੇ ਨਾ ਸਿਧੀ ਹੋਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਭੈੜੀ ਆਦਤ ਉੱਕੀ ਨਾ ਛੱਡੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਚੰਦਰੀ ਦੀ ਗਲ ਹੀ ਕੀ ਕਹਿਣੀ ਏ ? 'ਕੁਤੇ ਸੰਦੀ ਪੂਛਲੀ, ਕਦੇ ਨਾ ਸਿੱਧੀ ਹੋਏ'। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾ ਤੋਂ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਟੱਲੇਗੀ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਤੇ ਖਾਣ ਜਲੇਬੀਆਂ, ਪੋਹਤ ਭੁੱਖੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਿਲੇ ਨਾ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਮੌਜਾਂ ਕਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ ਜੀ, ਇਹ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਦਾ ਨਿਆਂ ਹੈ ਕਿ 'ਕੁਤੇ ਖਾਣ ਜਲੇਬੀਆਂ, ਪੋਹਤ ਭੁੱਖੇ' । ਗੁਣਵਾਨਾ ਦੀ ਤਾਂ ਇਥੇ ਪੁਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਵਿਹਲੜ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਦੇ ਨੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਤੇ ਚੰਦਨੁ ਲਾਈਐ ਭੀ ਸੋ ਕੁੱਤੀ ਧਾਤੁ ॥

ਭਾਵ :— ਤੁਸੀਂ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਜਿੰਨੀ ਵਾਰ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਚੰਦਨ ਲਾਉ, ਉਹ ਕੁੱਤੇ ਵਾਲੀ ਖਸਲਤ ਨਹੀਂ ਛਡੇਗਾ । ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਦਿਉ, ਉਹ ਮੰਦਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਪੱਥਰ ਪਾਲਾ ਕਿਆ ਕਰੇ,
ਖੁਸਰੇ ਕਿਆ ਘਰ ਵਾਸ ।।
ਕੁੱਤੇ ਚੰਦਨੁ ਲਾਈਐ
ਭੀ ਸੋ ਕੁੱਤੀ ਧਾਤ ।।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਕੁੱਤਾ ਵੈਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕੋ ਕੰਮ ਜਾਂ ਜ਼ਾਤ ਸ਼ਰੀਕੇ ਵਾਲੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਈਰਖਾ ਕਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ 'ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਕੁੱਤਾ ਵੈਰੀ' । ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਹ ਇਸੇ ਗਲ ਤੋਂ ਸੜੇ, ਪਈ ਮੇਰੀ ਨੌਕਰੀ ਉਹਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਲਗੀ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਹੱਡੀ ਵਾਲਾ ਸੁਆਦ । ਜਾਂ ਕੁੱਤੇ ਨੇ ਹੱਡੀ ਵਾਲਾ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛਡਿਆ ।

ਭਾਵ :— ਬੁਰੀ ਵਾਦੀ ਜਾਂ ਆਦਤ ਨਾ ਛਡਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਜਦ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਜਾਤਾ ਜੁ ਪ੍ਰਿਤਮਾਂ ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਆਸ ਰਖਣੀ ਲੋਹੇ ਦੇ ਦਾਣੇ ਚਬਾਨ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਨਿਰਾਸਤਾ ਦੀ ਹੱਦ ਨਾ ਰਹੀ । ਫਿਰ ਵੀ ਕੁੱਤੇ ਨੇ ਹੱਡੀ ਦਾ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛਡਿਆ ।

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਪੂਛ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਨਲਕੀ ਵਿੱਚ ਪਾ ਛੱਡੋ, ਸਿੱਧੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਥੂ ਰਾਮ ਨੇ ਕੀ ਸੋਰਨਾ ਹੈ ? ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਪੂਛ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਨਲਕੀ ਵਿਚ ਪਾ ਛੱਡੋ ਸਿੱਧੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਛਡੋ ਇਸ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਖਹਿੜਾ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਮੌਤ ਆਵੇ, ਤਦ ਮਸੀਤੀਂ ਚੜ੍ਹਕੇ ਮੂਤਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੰਦੇ ਦਿਨ ਆ ਜਾਣ, ਤਦ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਠੀਕ ਹੈ ਭਾਈ, ਜਦ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਮੌਤ ਆਵੇ, ਤਦ ਉਹ ਮਸੀਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੂਤਦਾ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਵੀ ਮਰਨ ਸਿੱਟੀ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਏ। ਤਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾ ਬੈਠਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਗਲ ਵਾਸਣੀ ਨਾ ਸਰਾਫ਼ੀ ਸਾਜ।

ਭਾਵ :—ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਗਲ ਵਾਸਣੀ ਬੰਨ੍ਹ ਦੇਈਏ, ਤਦ ਉਹ ਸਰਾਫ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਸਾਮਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਭਾਵ ਛੋਟੇ ਜਾਂ ਨੀਚ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਸ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਗੁਣ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਖੁੱਥੀ ਖਿੰਡਾ ਬਹੈ ਕਿਉਂ ਹੋਇ ਬਜਾਜ।
ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਗਲ ਵਾਸਣੀ ਨਾ ਸਰਾਫੀ ਸਾਜ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਖੀਰ ਨਹੀਂ ਪੱਚਦੀ ਜਾਂ **ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਘਿਉ ਨਹੀਂ ਪੱਚਦਾ।**

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਹੌਛੇ ਜਾਂ ਕਮੀਨੇ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਉਸਦੀ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਾਹ ਜੋ ਜ਼ੋਰ ਲਗਦਾ ਈ ਲਾ ਲੈ ਜਾ ਕੇ। ਤੁਲਦੀ ਖੁਲਦੀ ਨੂੰ ਲਿਆਕੇ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਏ, ਤੇ ਸਗੋਂ ਲਗੀ ਏ ਉਲਟਾ ਰੌਹਬ ਪਾਣ। 'ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਖੀਰ ਨਹੀਂ ਨਾ ਪਚੀ।'
(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁੱਤੇ ਭੌਂਕਣ ਤਾਂ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕੀ ?

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਕੁੱਤੇ ਭੌਂਕਣ ਤਾਂ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕੀ' ? ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਜੀ ਚਾਹੇ ਕਹਿ ਲਉ। ਮੇਰਾ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਨਾ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁਨਾਲੀ ਹੇਠ ਲੁਕਾਇਆਂ ਲੁਕੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ। ਵੇਖੋ :—ਇਸ਼ਕ ਤੇ ਮੁਸ਼ਕ ਛੁਪੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ।

ਭਾਵ :—ਪਰਗਟ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਲੁਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਸੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪੁਨੂੰ ਨਾਲ ਹੁਣ 'ਕੁਨਾਲੀ ਹੇਠ ਲੁਕਾਇਆਂ ਲੁਕਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿੰਦਾ।' ਹੁਣ ਇਸ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕ ਫੈਲ ਚੁਕੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁੱਪੀ ਦੇ ਵਿਚ ਰੋੜ ਖੜਕਦਾ।

ਭਾਵ :—ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕੁੱਪੀ ਦੇ ਵਿਚ ਰੋੜ ਖੜਕਦਾ,
ਮੂਰਖ ਆਖੇ ਬੋਲੇ ਕਉਣ ?"
(ਕਾਫ਼ੀਆਂ—ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਕੁੱਪੀ ਰੋੜ ਛਣਕਾਵੇ ਅਨਮੋੜ।

ਭਾਵ :—ਬੇ-ਅਰਥ ਗਲ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਲੜਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ ਕਹਿਕੇ ਚੁਪ ਹੋ ਗਿਆ; "ਸਾਈਂ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕੁਪੇ ਵਿਚ ਰੋੜ ਖੜਕਦੇ ਹੀ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੇ ਨੇ।"

(ਗੰਗਾ ਜਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁੱਥੇ ਨੂੰ ਲੱਤ ਕਾਰੀ ਆਈ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਰੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬੁਰਾ, ਪਰ ਉਲਟਾ ਅਗੋਂ ਉਸਨੂੰ ਲਾਭ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਮ ਨੇ ਹਰੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੋੜਾ ਅਟਕਾਉਣ ਦਾ ਬੜਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਇਸਨੇ ਉਲਟਾ ਉਸਨੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਅਗੇਰੇ ਪੁਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੁੱਥੇ ਨੂੰ ਲੱਤ ਕਾਰੀ ਆਈ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁਮੈਤ ਟੱਟੂ, ਨਾ ਜਾਣੇ ਮਖੱਟੂ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਅਣਜਾਣ ਦੇ ਹਥੋਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਬੇਕਦਰੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਕਮਲੇ ਨੂੰ ਪਸ਼ਮੀਨੇ ਦੀ ਚਾਦਰ ਦੀ ਕੀ ਕਦਰ ਸੀ? ਉਸਨੇ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਲੋਈ ਵਾਂਗ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਸਿਆਣੇ ਸਦਾ ਸੱਚ ਹੀ ਆਖਦੇ ਹਨ: ਕੁਮੈਤ ਟੱਟੂ ਨਾ ਜਾਣੇ ਮਖੱਟੂ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁਰੁਤਾ ਬੀਜ ਬੀਜੈ ਨਹੀ ਜੰਮੈ...

ਭਾਵ :—ਠੀਕ ਰੁਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬੀ ਬੀਜਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਜੰਮਦਾ। ਭਾਵ, ਹਰ ਕੰਮ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਅਨਿਕ ਕਰਮ ਕੀਏ ਬਹੁਤੇਰੇ ॥
ਜੋ ਕੀਜੈ ਸੋ ਬੰਧਨੁ ਪੈਰੇ ॥
ਕੁਰੁਤਾ ਬੀਜੁ ਬੀਜੈ ਨਹੀ ਜੰਮੈ
ਸਭੁ ਲਾਹਾ ਮੂਲੁ ਗਵਾਇਦਾ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਕੁਲਾਬੀ ਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਕੁਲਾਬਾ ਮੁਲ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵੀ ਮਾਮੂਲੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੀਪ—ਨਥੋ, ਇਹ ਕੀ ਸੁਗਾਤ ਲੈ ਆਂਦੀ ਆ? ਇਹਦੀ ਸ਼ਕਲ ਤਾਂ ਵੇਖ।

ਨਥੋ—ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਕੀ ਏ? ਇਕ ਪੈਸਾ। ਅਖੇ 'ਕੁਲਾਬੀ ਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਕੁਲਾਬਾ ਮੁਲ'—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਸੀ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਮੁਲ ਵੀ ਦਿੱਤਾ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁੜਮ ਵਿਗੁੱਤਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਗਵਾਂਢ ਵਿਗੁੱਤਾ ਮੰਦਾ। ਜਾਂ ਕੁੜਮ ਕੁਪੱਤਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਗਵਾਂਢ ਕੁਪੱਤਾ ਮੰਦਾ।

ਭਾਵ :—ਸਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਗਾੜ ਤਾਂ ਕਦੀ ਕਦਾਈਂ ਦੁਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗਵਾਂਢੀ ਨਾਲ ਸਦਾ ਹੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਦੀ ਨਿਤ ਦੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ। 'ਕੁੜਮ ਵਿਗੁੱਤਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਗਵਾਂਢ ਵਿਗੁੱਤਾ ਮੰਦਾ।' ਨਿਤ ਦਾ ਵਾਹ ਜੋ ਪੈਣਾ ਹੋਇਆ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁੜੀ ਜੰਮੀ ਤੇ ਹੱਡ ਛੁਟੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਰਦਾ ਅੱਕ ਜਾਵੇ ਤੇ ਘਾਟੇਵੰਦਾ ਸੌਦਾ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਖ਼ਲਾਸੀ ਪਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਚਾ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ, ਇਹ ਕੰਮ ਗਲੋਂ ਤਾਂ ਲੱਥਾ; 'ਕੁੜੀ ਜੰਮੀ ਤੇ ਹੱਡ ਛੁਟੇ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੀ ਸਹੀ। (ਸੰਗ੍)

ਕੁੜੀਆਂ, ਚਿੜੀਆਂ, ਬਕਰੀਆਂ ਤੇ ਤਿੰਨੇ ਜਾਤੀਂ ਅਥਰੀਆਂ।

ਭਾਵ :—ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਚੰਚਲਤਾ ਦਸਣ ਸਮੇਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ ਜੀ, ਚੁਪ ਕਰ ਛਡੋ, ਇਹ ਬੁਰੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਨੇ। ਬਥੇਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਿਰ ਖਪਾਈ ਦਾ ਏ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨਹੀਂ ਪੋਂਹਦੀ। ਸੱਚ ਕਿਸੇ ਕਿਹਾ ਏ ਅਖੇ 'ਕੁੜੀਆਂ, ਚਿੜੀਆਂ, ਬਕਰੀਆਂ ਤੇ ਤਿੰਨੇ ਜਾਤੀਂ ਅਥਰੀਆਂ।'

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੁੜੀਆਂ ਤੇ ਧੇਕਾਂ ਵਧਦਿਆਂ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

ਭਾਵ :— ਧੀਆਂ ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਵਡੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖਿਆ ਈ, ਕੀਕਣ ਲਗਰ ਵਾਂਗ ਵਧੀ ਏ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ। ਸੱਚ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕੁੜੀਆਂ ਤੇ ਧੂੰਕਾਂ ਵਧਿਆਂ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

(ਲਵ ਮੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੂੜ ਇੱਕ, ਗੰਢੀ ਸਉ ਫੇਰੇ ॥

ਭਾਵ :—ਕੂੜ ਨੂੰ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਛਪਾਉ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਪਾਜ ਖੁਲ੍ਹ ਹੀ ਜਾਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਧੁ ਸੰਗਤ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦਿ ਵਿਣੁ ਥਾਉ ਨਾ,
ਪਾਇਨ ਭਲੇ ਭਲੇਰੇ।
ਕੂੜ ਇਕ ਗੰਢੀ ਸਉ ਫੇਰੇ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੂੜ ਸੱਚ ਜਿਉਂ ਵਟ ਘੜੋਟਾ।

ਭਾਵ :—ਕੂੜ ਤੇ ਸੱਚ ਦਾ ਘੜੇ ਵੱਟੇ ਦਾ ਵੈਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੂਰਜ ਇੱਕ ਚੜ੍ਹੰਦਿਆਂ ਹੁਇ ਅਠਖੰਡ ਪਵੈ ਫਲਫੋਟਾ।
ਕੂੜਾ ਸੱਚ ਜਿਉਂ ਵਟ ਘੜੋਟਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੂੜ ਨਾ ਪਹੁੰਚੇ ਸਚ ਨੋ ਸਉ ਘਾੜਤ ਘੜੀਐ।

ਭਾਵ :—ਕੁਝ ਵੀ ਪਏ ਕਰੀਏ, ਪਰ ਝੂਠ ਸੱਚ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਸ— ਠੀਕ ਹੈ : 'ਕੂੜ ਨਾ ਪਹੁੰਚੇ ਸੁਚ ਨੋ ਸਉ ਘਾੜਤ ਘੜੀਐ'—ਆਖਰ ਸਚਾਈ ਦੀ ਹੀ ਜਿਤ ਹੋਣੀ ਹੈ।

(ਕਮਲ ਕੁਮਾਰੀ— ਹਚਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕੂੜ ਨਿਖੁਟੇ ਨਾਨਕਾ, ਓੜਕਿ ਸਚਿ ਰਹੀ।

ਭਾਵ :—ਕੂੜੇ ਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਆਖਰ ਬਚਾ ਸੱਚ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਵਣੁ ਜਾਣੁ ਨਾ ਸੁਝਈ ਭੀੜੀ ਗਲੀ ਚਹੀ ॥
ਕੂੜ ਨਿਖੁਟੇ ਨਾਨਕਾ ਓੜਕਿ ਸਚਿ ਰਹੀ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਰਾਮ ਕਲੀ)

ਕੂੜ ਬੋਲਿ ਮਰਦਾਰੁ ਖਾਇ ॥

ਭਾਵ :—ਝੂਠ ਬੋਲ, ਹਰਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਖਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੂੜ ਬੋਲਿ ਮਰਦਾਰੁ ਖਾਇ ॥
ਅਵਰੀ ਨੋ ਸਮਝਾਵਣਿ ਜਾਇ ॥
ਮੁਠਾ ਆਪ ਮੁਹਾਏ ਸਾਥੈ ॥
ਨਾਨਕ ਐਸਾ ਆਗੂ ਜਾਪੈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

"ਕੂੜੁ ਰਾਜਾ, ਕੂੜੁ ਪਰਜਾ, ਕੂੜੁ ਸਭੁ ਸੰਸਾਰੁ ॥"

ਭਾਵ :—ਰਾਜਾ, ਪਰਜਾ ਤੇ ਸੰਸਾਰਕ ਸਨਬੰਧ ਸਭ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕੂੜੁ ਰਾਜਾ ਕੂੜੁ ਪਰਜਾ ਕੂੜੁ ਸਭੁ ਸੰਸਾਰੁ।
ਕੂੜੁ ਮੰਡਪ ਕੂੜੁ ਮਾੜੀ ਕੂੜੁ ਬੈਸਣ-ਹਾਰੁ ॥"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਕੂੜੇ ਕੂੜਾ ਜੋਰ ਹੈ।

ਭਾਵ:—ਝੂਠਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਵੀ ਝੂਠਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੂੜੇ ਕੂੜਾ ਜੋਰ ਹੈ ਸੱਚ ਸਤਾਣੀ ਗਰਬ ਗਰੂਰੀ।
ਕੂੜ ਨਾ ਦਰਗਹ ਮੰਨੀਐ ਸੱਚ ਸੁਹਾਵਾ ਸਦਾ ਹਜ਼ੂਰੀ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੇਸਰ ਦੀ ਕਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਕਸੁੰਭੇ ਦਾ ਬੂਟਾ।

ਭਾਵ: —ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਪੈਣ ਲਗ ਪੈਣੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਖੀਰ ਕੇਸਰ ਦੀ ਕਿਆਰੀ ਵਿਚ ਕਸੁੰਭੇ ਦਾ ਬੂਟਾ ਉਗ ਹੀ ਪਿਆ ! ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਅੰਦਰਖਾਨੇ ਘਰ, ਜਾਇਦਾਦ—ਸਭ ਕੁਝ ਨਵੀਂ ਵਹੁਟੀ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ।

(ਮਿੱਠਾ ਮੁਹਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੇਤੇ ਲੈ ਲੈ ਮੁਕਰੁ ਪਾਹਿ ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਪਾ ਕੇ ਵੀ ਕੋਈ ਮੁਕਰਦਾ ਫਿਰੇ । ਕੋਈ ਇਕਰਾਰ ਤੋਂ ਫਿਰ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਲਹਿਣਾ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਹਾਸੇ ਵਿਚ ਵੀ ਵਰਤੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਪਾਸੋਂ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਸੁਥਰੇ ਦਾ ਮੁਕਰ ਜਾਣਾ । ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੁਛਣਾ ਤਾਂ ਆਖਣਾ, "ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਚੋਵ ਜੀ ਦੇ ਵਾਕ ਪਰ ਚਲਦਾ ਹਾਂ : 'ਕੇਤੇ ਲੈ ਲੈ ਮੁਕਰੁ ਪਾਹਿ' ।।"

(ਹੰਸ ਚੋਗ— ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਕੈਰਾ ਪਸਾਰੀ ਤੇ ਚੋਗਾ ਹਲਵਾਈ, ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਰੱਬ ਕਦੇ ਨਾ ਪਾਈ ।

ਭਾਵ :—ਪੇਟੂ ਹਲਵਾਈ ਤੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਸਾਰੀ ਨੂੰ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਪੁਜਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਬ ਨੇ ਰਾਮੂ ਪਸਾਰੀ ਅਤੇ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਹਲਵਾਈ ਦੀ ਖ਼ੂਬ ਜੋੜੀ ਬਣਾਈ ਹੈ । ਇਹ ਢੇਰ ਪੂਰੀਆਂ ਪਾਉਣਗੇ । ਇਕ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜਾ ਪੇਟੂ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹੀ ਕਿਤੇ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਘੜੀ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਕਿ "ਕੈਰਾ ਪਸਾਰੀ ਤੇ ਚੋਗਾ ਹਲਵਾਈ, ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਰੱਬ ਕਦੇ ਨਾ ਪਾਈ ।" (ਸੰਗ੍)

ਕੋਈ ਹਰਿਆ ਬੂਟ ਰਹਿਓਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਐਸਾ ਚੁਣ ਕੇ ਖਾਧਾ, ਜਿਵੇਂ ਮਕੜੀ ਦੇ ਪਿਆਂ 'ਕੋਈ ਹਰਿਆ ਬੂਟ ਰਹਿਓਰੀ'

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਛੀਹ ਕੀਤਿਆਂ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਤ੍ਰੇਹ ਲੱਗੀ ਤੇ ਸਭ ਕੋਈ ਖੂਹ ਖੁਦਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਭਲੇ ਲਈ ਹੀ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੋਹਣੀ—ਸੱਤ ਹੈ ਤਾਈ ਜੀ ! ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਲਈ ਇਹ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਸੋ । ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਛੀਹ ਕੀਤਿਆਂ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਤ੍ਰੇਹ ਲੱਗੀ ਤੇ ਸਭ ਕੋਈ ਖੂਹ ਪੁਟਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਦਸੋ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕੋਈ ਖ਼ਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਵਾੜਾ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਕਾਫ਼ੀ ਔਖੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇ । ਮਾਮੂਲੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਫੀਮੀ ਨੂੰ ਕੈ ਕਰਾਉਣੀ, ਜਲਾਬ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਦਸਤ ਮਰੋੜ ਬੰਦ ਕਰਨੇ, ਕਿਸੇ ਸਿਰ ਦੇ ਰੋਗੀ ਦੀ ਦਵਾ ਕਰਨਾ, ਹਕੀਮ ਲਈ ਕੋਈ ਖ਼ਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਵਾੜਾ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉਠੇ ਤੇ ਖਰਬੂਜਾ ਭੰਨ ਕੇ ਖਾ ਲਿਆ ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਕੋਈ ਦਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਏ ।

ਭਾਵ :—ਮਰਨ ਦੇ ਕੰਢੇ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਕੀ ਸਦੀਏ ! ਉਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਦਮਾਂ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍)

ਕੋਈ ਮਰੇ ਕੋਈ ਜੀਵੇ, ਸੁਥਰਾ ਘੋਲ ਪਤਾਸੇ ਪੀਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਹਾਨ ਜਾਂ ਲਾਭ ਦਾ ਨਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰੇ ਤੇ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੈਨੂੰ ਆਮਣੇ ਬਨਾਓ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਸੁਝਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। 'ਕੋਈ ਮਰੇ, ਭਾਵੇਂ ਜੀਵੇ, ਸੁਥਰਾ ਘੋਲ ਪਤਾਸੇ ਪੀਵੇ' ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਰੁਪਏ ਕਿਥੋਂ ਲਿਆਵਾਂ। ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਇਹੋ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਚੋਰੀ ਬੇਈਮਾਨੀ ਕਰਕੇ ਲਿਆਵਾਂ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਪਹਿਨਾਵਾਂ, ਉਡਾਵਾਂ।

(ਸਿਆਣੀ ਮਾਤਾ—ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਕੋਹ ਨਾ ਚਲੀ ਤੇ ਬਾਬਲ (ਬਾਬਾ) ਤਿਹਾਈ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਥਕ ਜਾਂ ਅਕ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੰਦ—ਪਿਆਰੀ ਕੋਹ ਨਾ ਚੱਲੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਤਿਹਾਈ। ਹੁਣ ਥਕ ਗਈ ਏਂ। ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋੜ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੱਤੀ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਮਲੂਕ ਜ਼ਾਦੀ ਏਂ।

(ਰਜਨੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੋਹਲੀਆਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵੈਂਗਣ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਫਿਰ ਚੈਂਗਣ ਫਿਰ ਮੋਹਕੜੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :—ਕੋਹਲੀ ਜ਼ਾਤ ਦੇ ਲੋਕ ਗਲ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਦਸਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੱਸੀ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਈਏ ਇਸ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਇਮਾਰਤ ਉਤੇ ਕਿੱਥੋਂ ਲਗ ਗਏ। ਪਰ ਤੁਹਾਡਾ ਵੀ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ। ਕੋਹਲੀਆਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਵੈਂਗਣ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਫਿਰ ਚੈਂਗਣ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਫਿਰ ਮੋਹਕੜੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। (ਸੰਗ੍)

ਕੋਟ ਖਾ ਕੇ ਕਿੰਗਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲਗਦੀਆਂ ਨੇ।

ਭਾਵ :—ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਕਰਨੀ, ਪਰ ਕਾਫ਼ੀ ਕੁੱਝ ਗੁਆ ਕੇ ਪਿੱਛੋਂ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਤਾਂ ਨਵਾਬੋ ਬੜੀ ਔਖੀ ਜਾਪਦੀ ਏ। ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦੀ ਏ। ਅਗੇ ਧਨ ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਾਹ ਰੋੜ੍ਹਦੀ ਸੀ। "ਕੋਟ ਖਾ ਕੇ ਕਿੰਗਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲਗਦੀਆਂ ਨੇ।" ਪਰ ਇਵੇਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਏ। (ਸੰਗ੍)

ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ, ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ।

ਵੇਖੋ :—ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਖਸਮ ਨੂੰ ਖਾਇ ਜਮੀਤਾ।

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੇ ਸਬੰਧ ਖਿੱਚ ਲੈਣੇ ਜਾਂ ਕੰਮ ਕੱਢ ਕੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਦੇਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ—ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੱਢ ਜੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ ਤੇ ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ। ਹੁਣ ਵੀ ਉਹ ਅੱਖਾਂ ਨਾ ਫੇਰੇ? (ਸੰਗ੍)

ਕੋਠੇ ਚਾੜ੍ਹ ਪੌੜੀ ਖਿੱਚ ਲੈਣੀ।

ਭਾਵ :—ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੜਾ ਭਰੋਸਾ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਆਦਰ ਦੇਣਾ ਤੇ ਫਿਰ ਮੁਕਰ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਤਾਂ ਖੈਰ ਹੋਇਆ ਸੋ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਉਦੋ ਸ਼ੰਕਰ ਦੀ ਮੱਤ ਨੂੰ ਕੀ ਕਹੇ ਕੋਈ, ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਠੇ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਮਗਰੋਂ ਪੌੜੀ ਖਿੱਚ ਲਈ ਸੂ। ਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਸੁਧਾਰਕ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਏ ਤੇ ਕਰਤੂਤ ਛੋਕੜ ਦੀ ਵਾਰੀ ਏਹ।

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੋਰੜ ਮੋਠ ਨ ਰਿਝੱਦੀ ਕਰ ਅਗਨੀ ਜੋਸ਼।

ਭਾਵ :—ਕੋਰੜੂ ਮੋਠ ਦਾ ਦਾਣਾ ਰਿੱਝਦਾ ਨਹੀਂ ਭਾਵੇਂ ਅੱਗ ਦੇ ਕੇ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਉਬਾਲੋ। ਭਾਵ, ਜੇ ਇਕ ਕੋਈ ਮੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਚੰਗਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਦੋਸ਼।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੋਰੜ ਮੋਠ ਨ ਰਿਝੱਈ ਕਰ ਅਗਨੀ ਜੋਸ਼ ।
ਸਹਸ ਫਲਹੁੰ ਇਕ ਵਿਗੜੇ ਤਰਵਰ ਕੀ ਦੋਸ਼ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੋਰਾ ਲੜੇ ਸਹਾਇਕ ਸੈਲਾਬ ।

ਭਾਵ :— ਬੇ-ਲੋੜਾ ਕੱਕਰ ਪਵੇ ਤਾਂ ਦੁਖੀ ਹੋਈਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਦ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੜ੍ਹ ਆਵੇ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੱਕਰ ਵੀ ਜੰਮਿਆ ਪਾਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਵੇਲੇ ਮਿਲਦਾ ਤੇ ਫ਼ਸਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਜਦ ਸੜੀਆਂ ਖੇਤੀਆਂ ਵਿਚ ਹੜ੍ਹ ਬਣ ਕੇ ਲਗੇ, ਤਾਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । 'ਕੋਰਾ ਲੜੇ, ਸਹਾਇਕ ਸੈਲਾਬ ।" (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੋਲਿਆਂ ਦੀ ਦਲਾਲੀ ਵਿੱਚ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਦੇਂਦਿਆਂ ਬਦਨਾਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲਭੂ—ਭਲਾ ਦਸੋ ਖਾਂ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਅਸੀਂ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਕੀ ਲੈਣਾ ਏਂ । 'ਕੋਲਿਆਂ ਦੀ ਦਲਾਲੀ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ।'

(ਰਜਨੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੌਡੀ ਕੌਡੀ ਜੋੜਿਆਂ ਤਾਂ ਬਣਿਆ ਲੱਖ ਕਰੋੜ ।

ਭਾਵ :—ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਪੈਸਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰ, ਧਨੀ ਬਣ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਤਾਂ ਆਸਾ ਸਿੰਘ ਲੱਖਾਂ ਵਿਚ ਖੇਡਦਾ ਹੈ । 'ਕੌਡੀ ਕੌਡੀ ਜੋੜ ਕੇ ਬਣਿਆ ਲੱਖ ਕਰੋੜ ।' ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਕਰਾਮਾਤ ਕਰ ਵਿਖਾਈ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੌਡੀ ਨਹੀਂ ਪੱਲੇ ਸੈਰ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਚੱਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਪੈਸਿਆਂ ਬਿਨਾਂ ਮੌਜਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਜਾਂ ਕੰਮ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੀਲਾ ਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਕੌਡੀ ਨਹੀਂ ਪੱਲੇ ਤੇ ਸੈਰ ਬਾਗ਼ ਦੀ ਚਲੇ ।' ਫੜਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਤੇ ਘਰ ਟੁਕਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੌਡੀ ਨਾ ਹੋਇ ਪਾਸ ਤਾਂ ਮੇਲਾ ਲੱਗੇ ਉਦਾਸ ।

ਭਾਵ :— ਪੈਸੇ ਬਿਨਾਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੂਤ ਬਹਿੰਦਾ ਜਾਂ ਸੌਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਿਨਾਂ ਧਨ ਦੇ ਕਿਹੜਾ ਗੁਜ਼ਗਾਰ ਕਰੀਏ । 'ਕੌਡੀ ਨ ਹੋਏ ਪਾਸ, ਤਾਂ ਮੇਲਾ ਲਗੇ ਉਦਾਸ ।' ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਹਰ ਪਾਸੇ ਨਿਸ਼ਫਲਤਾ ਵਿਖਾਈ ਦੇਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੌਡੀ ਲੱਭੀ ਦੇਣ ਚਾ, ਬੁਚਕੇ ਲੈਣ ਸੰਭਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਥੋੜੇ ਮੁਲ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਹੱਥ ਆਵੇ, ਉਹ ਤਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ; ਪਰ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ ਚੁਪੀਤੇ ਹੀ ਹਜ਼ਮ ਕਰ ਲਈ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੁਰਜਣ ਜਾਏ ਬਜ਼ਾਰ ਮੈ ਡਿਠੋ ਹੋਰ ਹਵਾਲ
ਕੌਡੀ ਲਭੀ ਦੇਣ ਚਾ, ਬੁਚਕੇ ਲੈਣ ਸਮਾਲ ।

(ਸੰਤ ਸੁਰਜਣ ਦਾਸ)

ਕੌਣ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਖੇ : ਇੰਜ ਨਹੀਂ, ਇੰਜ ਕਰ ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਨੂੰ (ਜਾਂ ਵੱਡੇ ਨੂੰ) ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਤੋਂ ਕੌਣ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਅਸਵਾਰੀ ਹਾਥੀ ਘੋੜਿਆਂ ।
ਪੰਡਤ ਪੈਰ ਪਿਆਦੇ ਪਾਟੇ ਜੋੜਿਆਂ ।
ਕਰਦੇ ਸੁਘੜ ਮਜੂਰੀ ਮੂਰਖ ਦੇ ਜਾਏ ਘਰਿ ।
ਵਜੀਦਾ ਕੌਣ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਖੇ ਇੰਜ ਨਹੀਂ ਤੇ ਇੰਜ ਕਰ । (ਵਜੀਦ)

ਕੌਣ ਸਿਆਣੀ ? ਜੋ ਖਸਮੇਂ ਭਾਣੀ । ਵੇਖੋ :

'ਉਹੀ ਰਾਂਡੀ ਜੋ ਖਸਮੇਂ ਭਾਣੀ ।'

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ, ਉਹੀ ਸਿਆਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕੌਣ ਸਿਆਣੀ ? ਜੋ ਖਸਮੇਂ ਭਾਣੀ' ਵਿਦਾਈ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੀ ਕਰੇ, ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਕੀ ਨਹੀਂ ਭਾਂਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਕੌਣ ਕਹੇ ਰਾਣੀਏਂ, ਨੀ ਅੱਗਾ ਢੱਕ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਭੁੱਲ ਦੱਸਣ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੇ ਘਰ ਜੇ ਰੱਬ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸੂ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਸ ਦੇ ਨੇ ? ਇਹ ਵੀ ਸਮਝੋ ਤਾਂ ਉਸੇ ਦੇ ਨੇ । ਪਰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਗੱਲ ਏ ਨਾ, ਉਸਨੂੰ ਕੌਣ ਆਖੇ; "ਰਾਣੀਏ ਅੱਗਾ ਢੱਕ ?"

(ਲਵ-ਮੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਵੇ ਜਾਵੇ, ਦਾਣਾ ਪਾਣੀ ਲਿਆਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਅੰਨ-ਜਲ ਬੜਾ ਪਰਬਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਵੇ ਜਾਵੇ, ਦਾਣਾ ਪਾਣੀ ਲਿਆਵੇ ।' ਤੁਸਾਂ ਕਿੱਥੋਂ ਮੇਰੇ ਘਰ ਚਰਨ ਪਾਏ ਸਨ । ਅੰਨ ਜਲ ਹੀ ਤੋਰ ਕੇ ਲੈ ਆਇਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਕੌਣ ਚੁਕੇ ਪੂਤ ਪੱਗੜ ਦੇ ।

ਭਾਵ :—ਬੜਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿੰਮੇਂ ਲੈਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਭਾਰ ਚਾਣਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਭਾਰ ਨਾ ਚਾਵਣਾ ਸਹਿਲ ਹੈ । "ਕੌਣ ਚੁਕੇ ਪੂਤ ਪਗੜ ਦੇ ।"

(ਹੰਸ ਚੋਗ — ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਕੌੜਾ ਬੋਲ, ਬੇੜੀ ਡੋਲ ।

ਭਾਵ :— ਮੰਦਾ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਗ ਭਰੀ—ਬੱਚੀ, ਹਰਬੰਸ ! ਕੌੜਾ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੌਰਦਾ, 'ਕੌੜਾ ਬੋਲ, ਬੇੜੀ ਡੋਲ ।' ਸਗੋਂ ਕੁਝ ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਕੰਡਾ ਕਢਾਣ ਆਈ ਤੇ ਗੰਢੀ (ਗਰਦਨ) ਭੰਨਾ ਬੈਠੀ ।

ਭਾਵ :—ਆਈ ਤਾਂ ਦੁੱਖ ਹਟਾਣ ਨੂੰ, ਪਰ ਉਲਟਾ ਦੁੱਖ ਸਹੇੜ ਬੈਠੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕੰਡਾ ਕਢਾਣ ਆਈ ਤੇ ਗੰਢੀ ਭੰਨਾ ਬੈਠੀ ।' ਆਏ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਦਿਲ ਹੌਲਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਸੀ । ਪਰ ਤੁਸਾਂ ਉਲਟਾ ਹੋਰ ਦੁਖੀ ਕਰ ਤੋਰਿਆ । (ਸੰਗ੍)

ਕੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਦਾਖ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦੇ ਨੈ ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਭਲੇ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਨੰਬਰਦਾਰ ਜੀ ! ਕੰਮ ਤਾਂ ਮਾੜੇ ਕਰਨੇ, ਫਿਰ ਸੋਭਾ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ । 'ਕੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਦਾਖ ਇਕੱਠੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ' ?

(ਸੰਗ੍)

ਕੰਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਡਾ ਕਢੀਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਦੁਖ ਉਠਾਕੇ ਹੀ ਦੁਖ ਦੂਰ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਸੁਖ ਕਿਥੇ ? ਕੰਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਡਾ ਕਢੀਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਕੰਤ ਨਾ ਪੁਛੇ ਵਾਤੜੀ ਸੋਹਾਗ ਗਣਾਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਪਤੀ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਦਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੋਹਾਗਣ ਦਸਦੀ ਹੈ । ਭਾਵ, ਚੰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਬੰਧ ਪੱਕੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪ ਨ ਵੰਞੈ ਸਾਹੁਰੈ ਸਿਖ ਲੋਕ ਸੁਣਾਵੇ ।
ਕੰਤ ਨਾ ਪੁਛੈ ਵਾਤੜੀ, ਸੋਹਾਗ ਗਣਾਵੇ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੰਧ ਵਿੱਥ ਕੰਧਾਰ ਵਿੱਥ ਜਾਂ ਕੰਧ ਓਹਲੇ ਪ੍ਰਦੇਸ ।

ਭਾਵ :— ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿੰਨਾ ਲੁਕਾ ਜਾਂ ਪੜਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਜਾਂ ਮੇਲ ਜੋਲ ਘੱਟਣ ਨਾਲ ਕਾਫ਼ੀ ਲੰਮਾ ਵਿਛੋੜਾ ਪੈ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਰਮਨ - ਦੀਵਾਰ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਕੰਧ ਵਿੱਥ ਤੇ ਕੰਧਾਰ ਵਿੱਥ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਵੀ ਕੰਨ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਮੂੰਹੋਂ ਕੱਢੋ, ਉਹ ਛੁਪੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੱਲ ਸੋਚ ਕੇ ਤੇ ਅੱਗਾ ਪਿੱਛਾ ਵੇਖ ਕੇ ਕਰਿਆ ਕਰੋ । ਜ਼ਮਾਨਾ ਬੜਾ ਖ਼ਰਾਬ ਏ । ਕੰਧਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੰਨ ਲਗੇ ਹੋਏ ਨੇ । ਇਹ ਨਾ ਸਮਝੋ ਜੁ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਗੱਲ ਲੁਕੀ ਰਹਿ ਗਈ । (ਸੰਗ੍)

ਕੰਧੀ ਉਤੈ ਰੁਖੜਾ ਕਿਚਰਕੁ ਬੰਨੈ ਧੀਰੁ ।

ਭਾਵ :—ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਪਰ ਦਰਖ਼ਤ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਭਾਵ, ਬੁਢੇਪੇ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮੌਤ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਆਉਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੰਧੀ ਉਤੈ ਰੁਖੜਾ ਕਿਚਰਕੁ ਬੰਨੈ ਧੀਰੁ ।
ਫਰੀਦਾ ਕਚੈ ਭਾਂਡੇ ਰਖੀਐ ਕਿਚਰੁ ਤਾਈ ਨੀਰੁ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਫਰੀਦ)

ਕੰਨਾ ਦਾ ਕੱਚਾ, ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਕਦੀ ਸੱਚਾ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਕੰਮ ਨਾ ਲੈਣਾ ਤੇ ਸੁਣੀ ਸੁਣਾਈ ਗੱਲ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੂਜੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ, ਝੱਟ ਪੱਟ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ, ਜੋ ਜੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਹੁਕਮ ਚਾੜ੍ਹ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਸੱਚ ਹੈ 'ਕੰਨਾ ਦਾ ਕੱਚਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਕਦੀ ਸੱਚਾ !' (ਸੰਗ)

ਕੰਬਲੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਗਲੋਂ ਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੇ, ਪਰ ਲਹੇ ਨਾ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲੱਖਾ ਮਲ ਤਾਂ ਦਿਲੋਂ ਇਸ ਕੰਮ ਤੋਂ ਪੱਲਾ ਛੁਡਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਕੰਬਲੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ ।' (ਸੰਗ੍)

ਕੰਮ (ਮਤਲਬ) ਹੋਇਆ ਪੂਰਾ ਤੇ ਖੋਤੀ ਸੁਟਿਆ ਭੂਰਾ । ਵੇਖੋ :—ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ ।'

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਕੱਢ ਲੈਣ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਰਖੀਏ ! ਤੂੰ ਵੀ ਕਮਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ 'ਕੰਮ ਹੋਇਆ ਪੂਰਾ ਤੇ ਖੋਤੀ ਸੁਟਿਆ ਭੂਰਾ ।' ਕੰਮ ਕਢਵਾ ਕੇ ਇਹ ਕ੍ਰਿਤਘਣਤਾ ਤੈਨੂੰ ਸੋਭਦੀ ਨਹੀਂ । (ਸਗ੍)

ਕੰਮ ਖ਼ਰਚ ਤੇ ਬਾਲਾ ਨਸ਼ੀਨ ।

ਭਾਵ :—ਅਜੇਹੀ ਰਹਿਣੀ ਰਹੇ ਕਿ ਖ਼ਰਚ ਘੱਟ ਹੋਵੇ ਤੇ ਆਰਾਮ ਬਾਹਲਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜਾਇਬ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਸੁਘੜ ਹੈ 'ਕੰਮ ਖ਼ਰਚ ਤੇ ਬਾਲਾ ਨਸ਼ੀਨ ।' ਸੰਕੋਚ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਵੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਲ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍)

ਕੰਮ ਦਾ ਨਾ ਕਾਜ ਦਾ, ਵੈਰੀ ਅਨਾਜ ਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਹੋਵੇ ਨਖੱਟੂ ਪਰ ਪੇਟ ਭਰ ਕੇ ਖਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮਾ ਤਾਂ ਬਸ ਨਾ ਕੰਮ ਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਾਜ ਦਾ ਤੇ ਵੈਰੀ ਹੈ ਅਨਾਜ ਦਾ । ਦੋਵੇਂ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਚੰਗੇ ਚੋਖੇ ਮਿਲਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ; ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਤਾਂ ਓਹੋ ਵੇਲਾ ਤੇ ਓਹੋ ਘੜੀ ।
(ਸੰਗ੍)

ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੇ ਭਾਂਡਾ ਭੰਨਾ ।

ਭਾਵ :—ਭੱਜਾ ਹੋਇਆ ਭਾਂਡਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਰਮੁਖਿ ਪਰਗਟ ਜਾਣੀਐ ਮਨਮੁਖ ਸਤੁ ਰਹੈ ਪਰਛੰਨਾ।
ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੈ ਭਾਂਡਾ ਭੰਨਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਕੰਮ ਨਾ ਕਾਰ, ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਵਿਹਲੜਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਹੀ ਮਾੜੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰੀ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਤੇਰਾ ਵਿਹਲੜਪਣਾ ਹੈ । 'ਕੰਮ ਨਾ ਕਾਰ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ।' ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਮ ਪਿਆਰਾ ਹੈ, ਚੰਮ ਪਿਆਰਾ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੀ ਹੀ ਕਦਰ ਹੈ, ਸ਼ਕਲ ਦੀ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹਦੇ ਦੂਜੇ ਸਾਥੀ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਅੱਕ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ, "ਇਹ ਸਾਡੇ ਭਾ ਦੀ ਜ਼ਹਿਮਤ ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਗਈ ਹੈ । ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਪਿਆਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਚੰਮ ਪਿਆਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।"

(ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਭਾਈ ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਕੰਮ ਬਹੁਤੇ ਵੇਲਾ ਥੋੜਾ ।

ਭਾਵ :—ਧੰਦੇ ਤੇ ਫ਼ਿਕਰ ਬਾਹਲੇ ਹੋਣ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਘੱਟ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਇਕ ਵੱਡਾ ਲੋਕ ਉਦਾਸ ਬੜਾ,
ਆ ਰੋਜਾ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਬੜਾ,
ਫ਼ਿਕਰਾਂ ਹੈ ਖਾਧਾ ਮਾਸ ਬੜਾ,
ਮਿਹਨਤ ਨੇ ਕੀਤਾ ਨਾਸ ਬੜਾ,
ਕੰਮ ਬਹੁਤੇ ਵੇਲਾ ਥੋੜਾ ਹੈ,
ਇਕ ਮਿੰਟ ਮਿੰਟ ਦਾ ਤੋੜਾ ਹੈ ।

(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ: ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਕੰਮ ਰਸੇ ਤਾਂ ਕਾਜੀ, ਨਾ ਰਸੇ ਤਾਂ ਪਾਜੀ ।

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਕੱਢਣ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਉਪਮਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਮਤਲਬ ਨਾ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੇ ਨਿੰਦਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਨਿਰੀ ਮਤਲਬ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । 'ਕੰਮ ਰਸੇ ਤਾਂ ਕਾਜੀ, ਨਾ ਰਸੇ ਤਾਂ ਪਾਜੀ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕੰਮ ਵਿਚ ਘੜੰਮ ॥

ਭਾਵ :—ਹੁੰਦੇ ਪਏ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਪਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖਿਝਕੇ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬੋਲਿਆ, "ਇਕ ਤੇ ਕਰੀਮਾ, ਤੂੰ ਵਕਤ ਬੜਾ ਜ਼ਾਇਆ ਕਰ ਦੇਨਾ ਏਂ । ਤੈਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵੇਰ ਸਮਝਾਇਆ ਏ, ਪਈ ਕੰਮ ਵਿਚ ਘੜੰਮ ਨਾ ਪਾਇਆ ਕਰ । ਜੇ ਅਸਾਂ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਕੋਈ ਹੀਲਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਹਥੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ ।"

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਕਾਂ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਸਿਖਣ ਗਿਆ, ਆਪਣੀ ਵੀ ਗਵਾ ਆਇਆ । ਵੇਖੋ :—ਹੰਸਾਂ ਚਾਲੇ ਵੇਖ ਕਾਗਾਂ ਦੀ ਟੋਰ ਭੁਲ ਗਈ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀਅਤ ਵੀ ਗੁਆ ਬਹਿਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰਦੇ ਕਿਤੇ ਆਪਣੇ ਅਸਲੇ ਤੋਂ ਵੀ ਨਾ ਡਿਗ ਪਵੋ । ਕਿਤੇ ਉਹ ਗੱਲ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਅਖੇ 'ਕਾਂ ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਸਿਖਣ ਗਿਆ, ਆਪਣੀ ਵੀ ਗਵਾ ਆਇਆ ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਂ, ਕਿਰਾੜ, ਕੁੱਤੇ ਦਾ, ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਕਰੀਏ ਸੁੱਤੇ ਦਾ ।

ਭਾਵ :–ਕਾਂ, ਸਾਹੂਕਾਰ (ਜਾਂ ਦੁਕਾਨਦਾਰ) ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸੁੱਤੇ ਵੀ ਹੋਣ, ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹਨਾਂ ਕਿਰਾੜਾਂ ਸਾਨੂੰ ਲੁਟ ਲਿਆ ਓਇ ਲੋਕੋ ! ਉਤੋਂ ਕੇਡੇ ਮੋਮੋਠਗਣੇ ਲਗਦੇ ਨੇ, ਮਿਠ-ਜੀਭੇ ਤੇ ਪਿਆਰੇ । ਪਰ ਸੱਚ ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ, "ਕਾਂ, ਕਿਰਾੜ, ਕੁੱਤੇ ਦਾ, ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਕਰੀਏ ਸੁਤੇ ਦਾ ।" (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਂ ਦੀ ਚੁੰਜ ਵਿਚ ਅੰਗੂਰ । ਵੇਖੋ :—'ਹੂਰ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਲੰਗੂਰ ।'

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਜਿਸਦੇ ਉਹ ਯੋਗ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਇੰਨੀ ਵਡਮੁੱਲੀ ਚੀਜ਼ ਉਸਨੂੰ ਖਚਣੀ ਔਖੀ ਸੀ । ਸੋ, ਫਿੱਟ ਗਿਆ । ਤੁਸਾਂ ਵੀ 'ਕਾਂ ਦੀ ਚੁੰਜ ਵਿਚ ਅੰਗੂਰ' ਦੱਬ ਵਾੜਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਂ ਦੀ ਰੀਝ ਰੁੜੀਆਂ ਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਮੰਦਾ ਪੁਰਸ਼ ਭੈੜ ਨੂੰ ਹੀ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜਾ ਜੀ ! 'ਕਾਂ ਦੀ ਰੀਝ ਰੁੜੀਆਂ ਤੇ ।' ਇਸ ਭੈੜੇ ਨੇ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਿੱਥੋਂ ਕਰਨਾ ਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਾਂ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਢੋਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ । ਵੇਖੋ : ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੇ ਕਹੇ ਡੰਗਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਦਾ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਕਾਂ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਢੋਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ ।' ਤੁਸੀਂ ਨੇਕ ਦਿਲ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੋ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਕਿੰਗ ਵਜੇ ਤੇ ਰਾਗ ਬੁਝੇ ।

ਭਾਵ : ਚੋਟ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਸ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੋ—ਅਝੀਏ ਤੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਸ਼ ਨਾ ਆਈ, ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਤਾਂ 'ਕਿੰਗ ਵਜੇ ਤੇ ਰਾਗ ਬੁਝੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੀ ਹੋਈ । ਸੱਲ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਸ਼ ਆਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖ

ਖ਼ਸਮ ਕਰੇ ਨਾਨੀ ਚੱਟੀ ਦੋਹਤਿਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਮੌਜਾਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੋਣ ਤੇ ਖ਼ਰਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗੁਲਛਰੇ ਤੂੰ ਉਡਾਵੇਂ ਤੇ ਭਰਤਾਂ ਮੈਂ ਭਰਾਂ । ਇਹ ਕਿਉਂ ? 'ਖ਼ਸਮ ਕਰੇ ਨਾਨੀ ਚੱਟੀ ਦੋਹਤਿਆਂ' ਦੇ ਸਿਰ । ਬਾਬਾ ਆਪਣੀ ਭਲੀ ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਨਬੇੜ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖ਼ਸਮ ਕੀਤਾ ਚੁਗਤਾ, ਉਹੋ ਚੱਕੀ ਉਹੋ ਹੱਥਾ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਤਾਂ ਉਨਤੀ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੇ, ਪਰ ਮੁੜ ਕੇ ਪਹਿਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਹੀ ਆ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਬੜੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਮਾਰੇ, ਸੰਤਾਂ ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲਈ, ਪਰ ਹਾਲਤ ਉਹੋ ਰਹੀ । 'ਖ਼ਸਮ ਕੀਤਾ ਚੁਗਤਾ, ਓਹੀ ਚੱਕੀ, ਓਹੋ ਹੱਥਾ' । ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖ਼ਸਮ ਦਾ ਕੁੱਤਾ, ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਸੁੱਤਾ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਭੈਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਦਰ ਹੁੰਦੀ ਵੇਖ, ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਰਸ਼ਨ — ਸੀਤਾ ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਆਉ-ਭਗਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹਦ ਕਰ ਸੁਟੀ ਹੈ ।

ਸੀਤਾ—ਕਰਨੀ ਹੀ ਸੀ ਨਾ ਅਖ 'ਖ਼ਸਮ ਦਾ ਕੁੱਤਾ, ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਸੁੱਤਾ ।' ਮੇਰੇ ਗਭਰੂ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਜੁ ਹੋਇਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖ਼ਸਮ ਦੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ, ਕਦੇ ਨਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਵਾਰੀਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਵੱਡੇ-ਵਡੇਰੇ ਹਾਕਮ ਜਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰੱਬ ਨੇ ਚੌਧਰੀ ਹੁਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਭਾਗ ਲਾਏ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ । 'ਖ਼ਸਮ ਦੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ, ਕਦੇ ਨਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਵਾਰੀਆਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖ਼ਸਮ ਨਾ ਪੁੱਛੇ ਵਾਤੜੀ ਫਿਟ ਸੁਹਾਗਣ ਨਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਤੀਵੀਂ (ਮਾਤਹਿਤ) ਦਾ ਤਾਂ ਮਾਲਕ ਉਸਦੀ ਵਾਤ ਨਾ ਖੁਛੇ ਤੇ ਉਹ ਬਣ ਬਣ ਕੇ ਬਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਤੀ ਉਸ ਦਾ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪੁੱਛ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਉਹਦੀ । ਇਹ ਕੀ ਸੋਹਾਗ ਹੋਇਆ ? 'ਖ਼ਸਮ ਨਾ ਪੁਛੇ ਵਾਤੜੀ, ਫਿਟ ਸੋਹਾਗਣ ਨਾਰ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖ਼ਸਮਾਂ ਸੱਤਾਂ ਸੈਆਂ ਆਂਦੀ, ਚੋਰਾਂ ਪਸੰਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵੱਡਮੁੱਲੀ ਤੇ ਸੁਆਦੀ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਨਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤੇ ਇਹ ਕਪੜਾ ਪੰਦਰਾਂ ਰੁਪਏ ਗਜ਼ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸਾਂ ਨਿੰਦ ਛੱਤਾ ਹੈ । ਖ਼ਸਮਾਂ ਸੱਤਾਂ ਸੈਆਂ ਆਂਦੀ, ਚੋਰਾਂ ਪਸੰਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖ਼ਸਮਾਂ ਬਾਝੋਂ ਸੋਂਣ ਤਿਹਾਈਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਸਭ ਕੁੱਝ ਹੁੰਦੇ ਸੁੰਦੇ ਵੀ ਜਦ ਕੋਈ ਮਾਲ ਬਿਨਾ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫ਼ਸਲ ਕਿਵੇਂ ਚੰਗੀ ਹੋਵੇ । 'ਖ਼ਸਮਾਂ ਬਾਝੋਂ ਸੋਂਣ ਤਿਹਾਈਆਂ ।' ਪੈਲੀ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਪਰ ਖਸਮ (ਸਾਈਂ) ਜੋ ਕੋਈ ਵਾਤ ਪੁੱਛਣ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ।

ਖ਼ਸਮੇ ਭਾਣਾ ਖਰਾ ਸਿਆਣਾ । ਵੇਖੋ :— 'ਓਹੀ ਰਾਣੀ ਜੋ ਖ਼ਸਮੇ ਭਾਣੀ ।'

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ ਓਹੀ ਸਿਆਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਖ਼ਸਮੇ ਭਾਣਾ ਖਰਾ ਸਿਆਣਾ' ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਉਸਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਲੈਣੀ ਹੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ । ਹੋਰ ਚਤਰਾਈਆਂ ਸਭ ਵਿਅਰਥ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖ਼ਸਮੇ ਭਾਣੀ ਸੋਈ ਰਾਣੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਾਂ ਮਾਤਹਿਤ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇ, ਓਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਹੋ ਕਾਕਾ ਜੀ ! "ਖ਼ਸਮੇ ਭਾਣੀ ਸੋਈ ਰਾਣੀ ।" ਤੁਸੀਂ ਉਹਦੇ ਔਗਣਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਗਿਣਦੇ ਹੋ, ਜਦ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਪਿਆਰਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਖੇ, ਤੱਤੇ, ਰਾਰਿਓਂ ਪਤ ਰੱਖੇ ਕਰਤਾਰ, ਸੂਈ ਹੋ ਕੇ ਸੰਜਰੇ ਬਣ ਜਾਏ ਤਲਵਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਖਤਰੀ ਜਾਤ ਦੀ ਕਿਰਸ, ਜਾਂ ਚਲਾਕੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਲਾਲਾ ਜੀ, ਤੁਸਾਂ ਖੱਖੇ, ਤੱਤੇ ਰਾਰਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਪੱਤ ਬਚਾਏ । ਡਾਢੀ ਖੱਲ ਲਾਹੁੰਦੇ ਹੋ । ਸੂਈ ਨਿੰਜਰੇ, ਤਾਂ ਤਲਵਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਅਜ ਕੋਡੀ ਦੀ ਰਾਸ ਪਾਉ, ਕਲ੍ਹ ਲੱਖਾਂ ਵਿਚ ਖੇਡੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਟਣ ਗਏ ਖਟਾਉ, ਘਰ ਕੀ ਖਟ ਲਿਆਏ, ਸ਼ੁਕਰ ਕਰੋ ਸਿਰ ਮੁੰਨੀਉਂ ਘਰ ਜੀਉਂਦੇ ਆਏ ।

ਭਾਵ :— ਵਿਹਲੜਾਂ ਉੱਪਰ ਮਸਖ਼ਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਹੁਟੀ ਇਹ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬੋਲੀ—"ਖਟਾਊ ਨੇ ਖਟ ਆਂਦੀ ਭੁੱਖ ਤੇ ਨੰਗ, ਕੁੰਡਾ ਦਿਉ ਪੋਸਤ ਖਲੇ, ਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਇਸ ਪੋਸਤੀ ਦੀ ਖੱਟੀ ਨੇ, ਸਿਆਣੇ ਸੱਚ ਆਖਦੇ ਹਨ :—

ਖਟਣ ਗਏ ਖਟਾਊ ਘਰ ਕੀ ਖਟ ਲਿਆਏ,
ਸੁਕਰ ਕਰੋ ਸਿਰ ਮੁੰਨੀਓ ਘਰ ਜੀਉਂਦੇ ਆਏ ।
(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਖੱਟਣ ਨਾ ਖਾਣ, ਭੈੜਾ ਚੰਦਰਾ ਜਜਮਾਨ

ਭਾਵ :—ਵਿਹਲੜਾਂ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੌਧਰੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ "ਖੱਟਣ ਨਾ ਖਾਣ, ਭੈੜਾ ਚੰਦਰਾ ਜਜਮਾਨ ।" ਜਦੋਂ ਵੇਖੋ, ਵਿਹਲਾ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਟਰ, ਮਟਰ ਤੇ ਹਰਿਆਲ, ਭਾਂਡਾ ਭੰਨਦੀ ਸਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ।

ਖਟਰ—ਜਿਹੜੀ ਗਾਂ ਮੱਝ ਥਣਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਉਣ ਦੇਵੇ ।

ਮਟਰ—ਜਿਹੜੀ ਥਣਾਂ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਨਾ ਉਤਰਨ ਦੇਵੇ ।

ਹਰਿਆਲ—ਜਿਹੜੀ ਭਾੜੇ ਬਿਨਾ ਧਾਰ ਨਾ ਕੱਢਣ ਦੇਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਸਣ ਪਿਸਣ ਨੂੰ ਸੁਹਣੀ, ਅਸਲੋਂ ਖੁਆਰ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਦਿਸਣ ਪਿਸਣ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦਿਉ । ਇਹ ਵੇਖੋ, ਬਈ, ਕੁਝ ਲਾਭ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਨਹੀਂ । ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਈ "ਖਟਰ, ਮਟਰ ਤੇ ਹਰਿਆਲ ਭਾਂਡਾ ਭੰਨਦੀ ਸਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਟਾ ਖਾਵੇ ਮਿੱਠੇ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ:—ਕੌੜੇ ਬਚਨ ਮਿਠੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੌੜੇ ਬਚਨ ਸਾਰੀ ਚੰਗਿਆਈ ਉਤੇ ਪਾਣੀ ਫੇਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਤੁਸਾਂ ਸੁਣਿਆਂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਪਈ "ਖੱਟਾ ਖਾਵੇ ਮਿੱਠੇ ਨੂੰ ।" (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਟੂ ਆਵੇ ਡਰਦਾ, ਨਖੱਟੂ (ਮਖੱਟੂ) ਆਵੇ ਲੜਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਡਰ ਵਿਚ ਰਹੇ, ਪਰ ਮਖੱਟੂ ਆਕੜਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੱਟੂ, ਹੱਡ - ਹਰਾਮ, ਰੋਟੀਆਂ ਦਾ ਵੈਰੀ ! ਦੂਰ ਹੋ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ । ਜੀ ਅੱਕ ਗਿਆ ਏ । "ਖਟੂ ਆਵੇ ਡਰਦਾ, ਨਿਖਟੂ ਆਵੇ ਲੜਦਾ ।" ਵਿਹਲਾ ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਤੂੰ ਆਫਰ ਗਿਆ ਏਂ ਬਹੁਤਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਡ, ਵੱਢ ਤੇ ਗੱਡ ਭਰੇ ਹੀ ਸੁਹਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :—ਸਖਣੀ ਚੀਜ਼ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ ; ਇਵੇਂ ਹੀ ਵਿਹਲਾ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੱਬ ਕਰੇ, ਜੀਉ, ਜਵਾਨੀਆਂ ਮਾਣੋ, ਖੱਟੋ ਕਮਾਓ । ਲੱਦੇ ਆਓ, ਲੱਦੇ ਜਾਓ । ਖੱਡ, ਵੱਢ ਤੇ ਗੱਡ ਭਰੇ ਹੀ ਸੁਹਾਂਦੇ ਹਨ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਤਰੀ ਸਿਣੀ ਹੈ ਤੇ ਜੱਟ ਵਾਣ ।

ਭਾਵ :—ਖੱਤਰੀ ਸੁਭਾ ਦਾ ਨਰਮ ਤੇ ਮਿੱਠਾ ਹੈ, ਜੱਟ ਖਰ੍ਹਵਾ ਤੇ ਕੱਚਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਰਾਵਾ, ਖੱਤਰੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਜੱਟ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਖੱਤਰੀ ਸਿਣੀ ਹੈ ਤੇ ਜੱਟ ਵਾਣ । ਖੱਤਰੀ ਜਿੱਨਾ ਉੱਪਰੋਂ ਕੂਲਾ ਹੈ, ਓਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਪੀਡਾ ਤੇ ਸਖਤ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੱਤਰੀ ਸੋ ਜੋ ਕਰਮਾਂ ਕਾ ਸੂਰ ॥

ਭਾਵ :—ਖਤਰੀ ਉਹ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਸੂਰਮਾ ਹੈ, ਜ਼ਾਤ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ।

ਫਰਤੋਂ:—

"ਖਤਰੀ ਸੋ ਜੁ ਕਰਮਾ ਕਾ ਸੂਰੁ ॥
ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਾ ਕਰੈ ਸਰੀਰੁ ॥
ਖੇੜੁ ਪਛਾਣੈ ਬੀਜੈ ਦਾਨੁ ॥
ਸੋ ਖਤ੍ਰੀ ਦਰਗਹ ਪਰਵਾਣੁ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ)

ਖਤਰੀਂ ਖੰਡ ਢਲ੍ਹੇਟਿਆ ਮੋਹਰਾ ।

ਭਾਵ :—ਖਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਸੁਭਾ ਚਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉੱਪਰੋਂ ਗੱਲਾਂ ਬੜੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਵਿੱਚੋਂ ਖੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਫਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਨਿਰੀ ਮਿੱਠੀ ਛੁਰੀ ਹੈ । ਗੱਲਾਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੂਲ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਖਤਰੀ ਖੰਡ ਢਲ੍ਹੇਟਿਆ ਮੋਹਰਾ ਹੈ ਨਿਰਾ । (ਸੰਗ੍)

ਖਤਰੀ ਦਾ ਫੋੜਾ ਤੇ ਸੁਦਾਗਰ ਦਾ ਘੋੜਾ ਚੱਖ ਫੇਰਿਆਂ ਮੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਲਾਡ ਪੁਚਕਾਰ ਨਾਲ ਦੁੱਖ ਵਧ ਜਾਵੇ ।

ਫਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਜਵਾਨ ਮੁੰਡਾ ਆਪਣਾ ਅਜਾਈਂ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹਾ ਲਿਆ । ਕੁਲਹਾ ਖੁਲਦਾ ਤਾਂ ਆਪੇ ਘੱਟ ਕੇ ਖਾਂਦਾ । ਖੱਤਰੀ ਦਾ ਫੋੜਾ ਤੇ ਸੁਦਾਗਰ ਦਾ ਘੋੜਾ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆਂ ਮੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਲਾਡ ਨੇ ਉਨ੍ਹੂੰ ਵਿਗਾੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਖੱਬਾ ਧੋਵੇ ਸੱਜੇ ਨੂੰ ਤੇ ਸੱਜਾ ਧੋਵੇ ਖੱਬੇ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :—ਠੱਗੀ ਜਾਂ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਪਰਸਪਰ ਰਲ ਮਿਲ ਕੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਫਰਤੋਂ :— ਪੁੱਛ ਕੁਝ ਨਾ । ਸਭ ਨੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੁਟਣ ਦੀ ਪੱਤੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ । ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਖੁਆ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਖੁਆਵਾਂ । ਖੱਬਾ ਧੋਵੇ ਸੱਜੇ ਨੂੰ ਤੇ ਸੱਜਾ ਧੋਵੇ ਖੱਬੇ ਨੂੰ । ਫਰਿਆਦ ਕਿਦੇ ਅੱਗੇ ਕਰੀਏ ? (ਸੰਗ੍)

ਖਰਬੂਜਾ ਖਰਬੂਜ਼ੇ ਤੋਂ ਰੰਗ ਪਕੜਦਾ ਹੈ ।

ਦੇਖੋ :—'ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਬਣਦਾ ਹੈ ।'

ਭਾਵ :— ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸੰਗਤ ਕਰੀਏ, ਤਿਹੋ ਜਿਹੇ ਬਣ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ।

ਫਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ ਜੀ, ਹੈਰਾਨਜੀ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਖਰਬੂਜਾ ਖਰਬੂਜ਼ੇ ਤੋਂ ਰੰਗ ਪਕੜਦਾ ਹੈ । ਜੈਹਾ ਸੰਗ ਸੀ ਤੈਹਾ ਰੰਗ ਉਸਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਲਿਆ । (ਸੰਗ੍)

ਖਰਾ ਖਰੋਲਾ ਜੱਗ ਵਿਚ, ਲਿਸ ਅੰਦਰ ਭਾਕ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦੇ ਚਿਤਦੇ ਵਿਚ ਲੋਭ ਹੈ, ਉਹ ਜੱਗ ਵਿਚ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਫਰਤੋਂ :—

ਖਰਾ ਖੁਰੋਲਾ ਜੱਗ ਵਿਚ ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਝਾਕ,
ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਨਜ਼ ਪਾਇੰਦਾ ਹੋਇ ਵੰਡੇ ਖਾਕ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਖਰੀ ਆਸਾਮੀ ਚੋਖਾ ਮਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਨੇਕ ਨੀਯਤ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ ਧਨ ਪਲੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਨਿਯਤ ਰਾਸ ਤੇ ਕੰਮ ਰਾਸ ।

ਫਰਤੋਂ :— 'ਖਰੀ ਆਸਾਮੀ ਚੋਖਾ ਮਾਲ ।' ਪੈਸਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕਦੀ ਰਖਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਲੋੜ ਥੋੜ੍ਹ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਨਾਂਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ।
(ਸੰਗ੍)

ਖਰੀ ਮਜੂਰੀ ਚੋਖਾ ਕੰਮ ।

ਭਾਵ :—ਰਜਵੀਂ ਮਜੂਰੀ ਦੇਣ ਨਾਲ ਬਾਹਲਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਫਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਤੁਹਾਡਾ ਲੂਣ ਪਾਣੀ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਜਾਣੀ । 'ਖਰੀ ਮਜੂਰੀ ਚੋਖਾ ਕੰਮ ।' ਤੁਸਾਂ ਮੇਰੀ ਦਿਹਾੜੀ ਮਾਰ ਲਈ ਮੈਂ ਕੰਮ ਵਿਚ ਘੜੰਮ ਹਾਂ ਪਾਣਾ ਹੋਇਆ ਨਾ । (ਸੰਗ੍)

ਖਰੇ ਨਾਲ ਖੋਟਾ ਦਰਗਾਹੋਂ ਟੋਟਾ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਜਦ ਕੋਈ ਧੋਖਾ ਕਰਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਜਨੀ—ਮੈਂ ਕੀ ਪੁੱਛਾਂ, ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਲਗਾ ਆਇਆ ਏਂ । ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਖੋਟ ਕੀਤਾ ਏ । ਖਰਿਆਂ ਨਾਲ ਖੋਟਾ, ਉਹਨੂੰ ਦਰਗਾਹੋਂ ਟੋਟਾ ।

(ਰਜਨੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਲ ਤੇ ਗੁੜ ਇਕੋ ਭਾ । ਵੇਖੋ :—'ਜੇਹਾ ਭਾ ਆਟੇ ਦਾ ਤੇ ਜੇਹਾ ਲਾਚੀ ਦਾਣੇ ਦਾ ।''

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਚੰਗੇ ਤੇ ਮੰਦੇ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਖ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਸੇ ਗੁਣ ਵਾਲੇ, ਕਿਸੇ ਉਪਕਾਰੀ ਕਿਸੇ ਭਲੇ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ । ਖਲ ਗੁੜ ਇਕੋ ਭਾ ਕਰ ਛਡੇ ਨੇ ।

(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਖਲੋਣ ਨੂੰ ਥਾਂ ਮਿਲੇ, ਬਹਿਣ ਨੂੰ ਆਪੇ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ ।

ਭਾਵ :—ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਸਹਾਰਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਜਦ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਪਰਫੁਲਤ ਹੋਣ ਲਗ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ —ਸਹਾਇਤਾ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ 'ਖਲੋਣ ਨੂੰ ਥਾਂ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਬਹਿਣ ਨੂੰ ਆਪੇ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ ।' ਹੌਸਲਾ ਰੱਖੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਵਾਜੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਡੱਡੂ । ਵੇਖੋ :—ਇਲ੍ਹ ਦਾ ਨਨਵਈਆ ਕਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਆਪਣਾ ਹੀ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਵੇ, ਤਦ ਤਰਕ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੌੜੀ—ਚਲ ਨੀ ਚਲ, ਖਵਾਜੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਡੱਡੂ । ਆ ਗਈ ਏਂ ਤੂੰ ਦਾਨਾਈਆਂ ਸਾੜਨ । ਦੌੜ ਜਾ ਘਰ ਆਪਣੇ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ । ਤੇਰੇ ਕੀ ਵਾਸਤਾ ਕੁੱਝ ਕਹਿਣ ਦਾ ?

(ਸੁਭਦਰਾ—ਆਈ. ਸੀ ਨੰਦਾ)

ਖੜ੍ਹੇ ਦਾ ਖ਼ਾਲਸਾ । ਵੇਖੋ :—'ਹਾਜ਼ਰ ਕੋ ਮਿਹਰ ।'

ਭਾਵ :—ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ।

ਵਰਤ :—ਖੜ੍ਹੇ ਦਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਹੈ ਭਾਈ । ਜੋ ਦਿਲ ਹਾਰਕੇ ਬੈਠਾ, ਉਹ ਮੋਇਆ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੜ੍ਹੇ ਪਿੰਡੋਂ ਆਏ ਹੋ ?

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਆਉਂਦਿਆਂ ਸਾਰ ਤੁਰਨ ਲਈ ਕਾਹਲੀ ਕਰੇ, ਤਦ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਆਓ ਭਰਾ ਜੀ, ਬਹਿ ਵੀ ਜਾਓ ਨਾ । ਤੁਸੀਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਆਉਂਦੇ ਹੋ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਖੜ੍ਹੇ ਪਿੰਡੋਂ ਆਉਂਦੇ ਹੋ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੜੀ ਮਾਲੀ, ਡਾਢੀ ਸੁਖਾਲੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਖੇਚਲ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਹੀ ਕੁਝ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭੈਣ ! ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਹਰਜੀਤ ਕੌਰ ਦਾ ਉਣਿਆ ਹੋਇਆ ਰੁਮਾਲ ਵਿਖਾਕੇ ਈ ਇਨਾਮ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ । 'ਖੜ੍ਹੀ ਮਾਲੀ, ਡਾਢੀ ਸੁਖਾਲੀ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾ ਕੇ ਪਛਤਾਇਆ, ਨ੍ਹਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਪਛਤਾਇਆ ।

ਭਾਵ :—ਜੇ ਬਹੁਤਾ ਖਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਡਰ ਹੈ, ਬਹੁਤਾ ਨ੍ਹਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਲਾਭ ਹੀ ਲਾਭ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਕਾ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਲ ਮਲ ਕੇ ਨ੍ਹਾਉ, ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਬੈਠੋ, ਤਰੋ, ਖੇਡੋ । ਬਹੁਤਾ ਖਾ ਕੇ ਪਛਤਾਈਦਾ ਹੈ, ਨਹਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖਾ ਗਈ ਲੁਕਾਈ, ਤੇ ਸਿਰ ਨੰਦੀ ਦੇ ਆਈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮੌਜਾਂ ਕੋਈ ਕਰ ਜਾਵੇ ਤੇ ਭਰਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਰਾ ਘਰ ਖਾ ਪੀ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਤਾਹਨੇ ਰੋਜ਼ ਮੇਰੇ ਪੱਕਿਆਂ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹੋ । ਖਾ ਗਈ ਲੁਕਾਈ, ਤੇ ਸਿਰ ਬੰਦੀ ਦੇ ਆਈ । (ਸੰਗ੍)

ਖਾ ਗਏ ਘਰ ਵਾਲੇ, ਨਾਂ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਦਾ ।

ਵੇਖੋ :—ਕਰੇ ਕੋਈ, ਭਰੇ ਕੋਈ ।

ਭਾਵ :—ਨੁਕਸਾਨ ਕਰੇ ਕੋਈ ਤੇ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੁੱਗਾ ਚੌੜ ਕੀਤਾ ਤੇਰਾ, ਤੇਰੇ ਬੇਲੀਆਂ ਨੇ । ਸਾਡੇ ਹਿੱਸੇ ਕੀਹ ਆਇਆ—ਬੱਸ, ਬਦਨਾਮੀ । 'ਖਾ ਗਏ ਘਰ ਵਾਲੇ ਤੇ ਨਾਂ ਪਰਾਹੁਣਿਆਂ ਦਾ ।' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਹੈ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ।

(ਸੰਗ੍)

ਖਾ ਗਏ ਰੰਗ ਲਾ ਗਏ, ਜੋੜ ਗਏ ਸੋ ਰੋੜ੍ਹ ਗਏ ।

ਭਾਵ :—ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਭਾਵ ਛਕਣ ਛਕਾਣ ਵਾਲੇ ਚੰਗੇ ਹਨ ਤੇ ਕੰਜੂਸ ਮਾੜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਰਾਬੀ-'ਖਾ ਗਏ ਰੰਗ ਲਾ ਗਏ' ਜੋੜ ਗਏ, ਸੋ ਰੋੜ੍ਹ ਗਏ । ਖ਼ੂਬ ਛਕੋ ਪਿਆਰਿਓ, ਭਰ ਭਰ ਕੇ ਪਿਆਲੇ, ਪਿਛਲੇ ਆਪਣਾ ਹਿਸਾਬ ਆਪੇ ਨਿਬੇੜ ਲੈਣਗੇ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰੋ ।

(ਸੰਗ੍)

ਖਾ ਚੂਰੀ, ਚੋ ਮੰਝ ਬੂਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਉੱਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਮੌਜਾਂ ਮਾਨਣ ਦੀ ਅਸੀਸ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ:—

ਬੱਚਾ ਖਾ ਚੂਰੀ, ਚੋ ਮੰਝ ਬੂਰੀ,
ਜੀਉ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋ ਦਲਗੀਰ ਮੀਆਂ ।
ਰੱਬ ਕਾਜ ਸਵਾਰਸੀ ਆਪ ਤੇਰੇ,
ਕੋਈ ਤੁਧ ਨਾ ਹੋਵਸੀ ਭੀੜ ਮੀਆਂ ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਖਾਉ ਪੀਉ ਆਪਣਾ, ਜਸ ਗਾਉ ਹਮਾਰਾ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਲਈ ਖ਼ਰਚ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਉਪਮਾ ਚਾਹੁਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਂਜ ਤਾਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਬੜੇ ਸੰਬੰਧੀ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਰੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੁ 'ਖਾਉ ਪੀਉ ਆਪਣਾ, ਜਸ ਗਾਉ ਹਮਾਰਾ' । ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ੍)

ਖਾਉ ਸੋ ਕਮਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਪੇਟ ਭਰ ਕੇ ਖਾਵੇਗਾ, ਓ ਹੀ ਕਮਾਈ ਵੀ ਕਰੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਖਾਣ ਪੀਉਣ ਤੋਂ ਨਾ ਰੋਕੋ ; "ਜੋ ਖਾਉ ਸੋਈ ਕਮਾਉ ।" (ਸੰਗ੍)

ਖਾਉ ਭਲਾ ਕਿ ਕਮਾਉ ?

ਭਾਵ :— ਕਮਾਣ ਵਾਲਾ, ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਪਾਸੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੁੱਤਰ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਹੀ ਹਨ ਦੋਵੇਂ ; ਪਰ ਖਾਉ ਭਲਾ ਕਿ ਕਮਾਉ ? ਇਕ ਤਾਂ ਬਸ ਰੋਟੀਆਂ ਦਾ ਮਾਰੂ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜਾ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਕੇ ਮੇਰਾ ਵੀ ਪੇਟ ਪਾਲਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਖਾਈ ਭਲੀ ਕਿ ਜਾਈ (ਮਾਈ) ?

ਭਾਵ :— ਪੇਟ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਸੰਬੰਧੀ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਅਕਸਰ ਹਨੇਰੇ ਸਵੇਰੇ ਲੁਕ ਛਪ ਕੇ, ਘੀਸੂ ਨੂੰ ਕੁਛੜ ਲਈ, ਇਕ ਅਧ ਫੇਰਾ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਪਾ ਹੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ । "ਖਾਈ ਭਲੀ ਕਿ ਮਾਈ" ਕਹਾਵਤ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਦਾ ਵੀ ਲੋਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

(ਲਵ ਮੈਰਿਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਾਈਏ ਕਣਕ ਭਾਵੇਂ ਸਹਿਜ ਹੋਵੇ ਜਾਂ
ਖਾਈਏ (ਕਣਕ) ਭਾਵੇਂ ਕੁੱਜੀ ਹੋਵੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਣਕ ਦੇ ਅੰਨ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦਸੀ ਹੈ ।

ਢੰਗਤੋਂ :— "ਖਸੀਏ ਸਹਿਜ ਭਾਵੇਂ ਕੁੱਜੀ ਹੋਵੇ । ਖਾਈਏ ਕਣਕ ਭਾਵੇਂ ਕੁੱਜੀ ਹੋਵੇ" । (ਸੈਨ)

ਖਾਈਏ ਭਾਂ ਘਿਉ ਨਾਲ, ਨਹੀਂ ਭਾਂ ਜੀਉ ਨਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਸੁਹਣਾ ਖਾਣਾ ਖਾਉ, ਮਾੜਾ ਨਾ ਖਾਉ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਘਿਉ ਤੇ ਜਿਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚੀਜ਼ ਹੈ । ਘਿਉ ਖਾਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਤੇ ਕੋਈ ਬੀਮਾਰੀ ਕਿਵਾਂ ਨੇੜੇ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਅਖੇ 'ਖਾਈਏ ਤਾਂ ਘਿਉ ਨਾਲ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੀਉ ਨਾਲ ।' (ਸੈਨ)

ਖਾਈਏ ਚਾਲ ਜਿਹੜੀ ਨਿਭੇ ਨਾਲ ।
ਜਾਂ
ਖਾਈਏ (ਕਣਕ) ਚਾਲ, ਜਿਹੜੀ ਨਿਭੇ ਨਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਸੰਜਮ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਸੰਜਮੀ ਜੀਵਨ ਬੜਾ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । 'ਖਾਈਏ ਕਣਕ ਚਾਲ, ਜਿਹੜੀ ਨਿਭੇ ਨਾਲ' । ਵਿਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਸਾਰੀ ਹਯਾਤੀ ਸੁਖ ਨਾਲ ਕਟਦਾ ਹੈ । (ਸੈਨ)

ਖਾਈਏ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ, ਪਹਿਨੀਏ ਜਗ ਭਾਉਂਦਾ ।
ਜਾਂ
ਖਾਈਏ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ, ਹੰਢਾਈਏ ਜਗ ਭਾਉਂਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਘਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਬਾਹਰਲੀ ਵਰਤੋਂ ਚੰਗੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਇੰਦਰ (ਹਿਰਖ ਨਾਲ)—ਬੰਦਾ ਕੰਮ ਉਹ ਕਰੇ, ਜਿਹੜਾ ਸਭ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਸੋਭਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸਦੇ ਆਖੇ ਨੂੰ 'ਖਾਈਏ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ, ਹੰਢਾਈਏ ਜਗ ਭਾਉਂਦਾ' ।
(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਖਾਈਏ ਰਜਕੇ, ਸੰਵਾਈਏ ਮੂੰਹ ਕੱਜ ਕੇ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤਾ ਖਾਣ ਲਈ ਤਾਕੀਦ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਖਾਓ ਜੀ ਖਾਓ, ਹੋਰ ਖਾਓ ! ਛਕਕ ਉੱਕਾ ਨਾ ਕਰੋ । 'ਖਾਈਏ ਰਜਕੇ, ਸੰਵਾਈਏ ਮੂੰਹ ਕਜ ਕੇ' । ਇਹ ਵੇਲਾ ਫਿਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ । (ਸੈਨ)

ਖਾਏ ਭਾਂ ਬੰਗਲਾ, ਛੱਡੇ ਭਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਸਦ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਬਿਪਤਾ ਵਿਚ ਫਸੇ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਛੱਡੇ ਤਦ ਵੀ ਔਖਿਆਈ ਤੇ ਨਾ ਛੱਡੇ ਤਦ ਵੀ ਦੁਖੀ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰੀਏ, ਕੀ ਛਡੀਏ, ਨਹੀਂ ਪਤੁਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਜੋਗ ਵਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਜੇ ਪਤੁਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨੇ । ਅਖੇ 'ਖਾਇ ਤਾਂ ਕੋਹੜਾ, ਛੱਡੇ ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹਾ' । (ਸੈਨ)

ਖਾਏ ਪੀਵੇ ਹੋਵੇ ਮੋਟਾ, ਅੰਤ ਅਖਾਏ ਹਾਵੇ ਦਾ ਪੋਤਾ ।

ਭਾਵ :— ਨਾਨਕਿਆਂ ਘਰ ਦੋਹਤੇ ਨੂੰ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇ; ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਦਾਦਕਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਪਾਲੇ ਕੋਈ ਤੇ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੋਵੇ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਸੀਂ ਓਹਦੇ ਨਾਲ ਕੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਅੰਤ ਲਹੂ ਪਾਣੀ ਨਾਲੋਂ ਗਾੜ੍ਹਾ ਨਿਕਲਿਆ । 'ਖਾਏ ਪੀਵੇ ਹੋਵੇ ਮੋਟਾ, ਅੰਤ ਅਖਾਏ ਹਾਵੇ ਦਾ ਪੋਤਾ' ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁਧ ਆਪਣੇ ਸਾਕੇਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਗਿਆ । (ਸੈਨ)

ਖਾਹਦਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹੇ ਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਖਾਣ ਹੈ ਕਿ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਜਾਂ ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਤਨੀ ਲੁਟ ਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ

ਕੰਦੀ ਖਾ ਪੀ ਲੈਂਦਾ, ਉਰੀ ਉਸਦਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਬਾਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦੇ ਵਸ ਪੈ ਜਾਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਖਾਹਦਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ"
ਬਾਕੀਦਾ ਕੁਲ ਜਹਾਨ।
"ਜਿਹੜਾ ਅਹਿਮਕਸ਼ਾਤੇ ਦਾ"
ਇਹ ਗਲ ਜਗ ਪ੍ਰਵਾਨ।
(ਲਖਸ਼ਮੀ ਦੇਵੀ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਖਾਣ ਦਾ ਖਵਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖੁਆਓ, ਤਦੇ ਓਹ ਵੀ ਖੁਆਂਦਾ ਹੈ।

ਜਤਲੇ :— ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਖਾਣ ਦਾ ਅਖਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ'। ਜਿਹੜਾ ਖੁਆਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਓਹ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਖਾਂਦਾ ਕਿਕਣ ਹੋਵੇਗਾ ?
(ਜੰਞਾ ਜਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਾਣ ਦਾ ਮਸਾਲਾ ਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਦਾ ਸਾਥ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੰਦੀ ਚਿੱਚੜ ਵਾਂਗ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਖੂਬ ਖਾਈ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਨੀ—ਇਹ ਦੋਹਤਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਕਲਿਆ ਹੈ ਸਾਨੂੰ। 'ਖਾਣ ਦਾ ਮਸਾਲਾ ਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਦਾ ਸਾਥ'। ਖਾਂਦਾ ਪੀਂਦਾ ਵੀ ਸਾੜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।
(ਸੰਗ੍)

ਖਾਣ ਨੂੰ ਗੱਲਾ, ਤੇ ਮਾਰ ਨੂੰ ਕੱਲਾ।

ਭਾਵ :— ਖਾਣ ਪੀਣ ਵੇਲੇ ਸਾਰੇ ਜੁੜ ਜਾਣ, ਪਰ ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਕਰਾਂ ਏਨੇ ਪੁਤਰਾਂ ਨੂੰ ? ਖਾਣ ਨੂੰ ਗੱਲਾ ਤੇ ਮਾਰ ਨੂੰ ਕੱਲਾ। ਸਭ ਰੋਟੀਆਂ ਦੇ ਯਾਰ ਹਨ। ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਬਣਦਾ।
(ਸੰਗ੍)

ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਤੇ ਕੰਮ ਕਾਜ ਨੂੰ ਭੋਰੀ। ਜਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਨੂੰ ਭੋਰੀ।

ਭਾਵ :— ਖਾਣ ਪੀਣ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਜੇਰ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਗੇ ਮਿਸਕ ਆਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਮਰ ਜਾਈ ਜਰਦੀ ਤੇ ਗਲ ਗਿਉ ਸੂ ਨਾਂ। ਪਰਸੋਂ ਦਾ ਉਹਨੇ ਇਹੋ ਕਾਮ ਫੜ ਲਿਆ ਏ। ਰੋਟੀ ਪਕਾਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਮੰਜੇ ਤੇ ਲੇਟ ਗੈ ਹਾਏ ਹਾਏ ਕਰਨ ਡਾਹਿ ਪਈ। ਅਖੇ 'ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਨੂੰ ਭੋਰੀ' ਖਾਣ ਲਗੀ ਤਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਪਿੰਟੀ ਪੰਜ ਪੰਜ ਮਣ ਖੀਰ ਲੈਂਚੀ ਏ ਤੇ ਕੰਮ ਏ ਨਾਂ ਸੂਲ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਸੂ।
(ਜਿਹਨਾ ਮੇਹਰਬਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਦੋ ਮੰਨੀਆਂ, ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਬਾਹਰਾਂ ਭੈਣੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਤਕੜਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਜੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਜਨਾਂ ਵਿੱਚਾਂ ਤਾਂ ਲਿਖਣੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਏ, 'ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਦੋ ਮੰਨੀਆਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਬਾਹਰਾਂ ਭੈਣੀਆਂ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਕਿਥੇ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜੇਗਾ। (ਸੰ)

ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਕਾਂਵਲੀ ਤੇ ਭੰਡੇ (ਮਾਰ) ਖਾਣ ਨੂੰ ਲਿੱਛ। ਜਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਕਾਹਲੀ, ਜੁਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਬਾਲੀ। ਜਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਭਾਜ ਭਰੀ ਤੇ ਧਰੋਹ ਭਨਾਉਣ ਨੂੰ ਸ਼ੂਮਾਂ। ਜਾਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਭੇਜਲੀ ਤੇ ਦੁਖ ਸਹਿਣ ਨੂੰ ਵੈਜਲੀ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲਾਭ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੂਜੇ ਤੇ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਮਨਾ ਉਥੇ ਕਿਹੜੀ ਛੜੀ ਫੜ ਕੇ ਗਈ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਐਡਾ ਵਡਾ ਹਾਰ ਮਿਲ ਗਿਆ ਏ। ਭਜ ਭਜ ਕੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਮਰ ਲਵੇ ਆਂ,

ਸਾਮੀ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਲਈ ਤੇ ਮਾਲ ਵੰਡ ਲੈਣ ਲੋਕੀ। ਅਖੇ 'ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਭਾਗ ਭਰੀ ਤੇ ਧੌਣ ਭੁਨਾਉਣ ਨੂੰ ਜੁੰਮਾ'। ਓਹੀਓ ਗਲ ਹੋਈ ਨਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖਾਣਾ ਹਲਵਾਈਆਂ ਦੇ, ਭੌਂਕਣਾ ਕਸਾਈਆਂ ਦੇ।

ਭਾਵ :— ਸੁਖ ਲੈਣਾ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਤੇ ਦੇਣਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਾਹ! ਇਹ ਚੰਗੀ ਗਲ ਹੋਈ, 'ਖਾਣਾ ਹਲਵਾਈਆਂ ਦੇ ਤੇ ਭੌਂਕਣਾ ਕਸਾਈਆਂ ਦੇ' ਇਹ ਗਲ ਪੁਗਣੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਏ ਇਥੇ। (ਸੰ)

ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ ਤੇ ਪਤਲ ਪਾਣੀ।

ਭਾਵ :— ਮਤਲਬ ਕਢਣ ਸਾਰ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੀਤੀ ਭੁਲਾ ਦੇਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਨੀ ਛੇਤੀ ਅਖ ਨਹੀਂ ਫੇਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। 'ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ ਤੇ ਪਤਲ ਪਾਣੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। (ਸੰ)

ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਆਪਣਾ, ਨਿਰੀ ਸਲਾਮ ਅਲੇਕ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਰਖਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ 'ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਆਪਣਾ ਤੇ ਨਿਰੀ ਸਲਾਮ ਅਲੇਕ' ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੀ ਕਰੇ? ਮਿੱਤਰ ਉਹ, ਜੋ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਆਵੇ। (ਸੰਗ੍)

ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ ਦਿਤੋਨੁ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹਿ॥

ਭਾਵ :— ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਜੋ ਰੱਬ ਨੇ ਰੋਜ਼ੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਭਰਮ ਕਰਨਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ
ਦਿਤੋਨੁ ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹਿ॥
ਨਾਨਕ ਜਿਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਝਿਆ
ਤਿਨਾ ਸੂਤਕੁ ਨਾਹਿ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਖਾਣਾ ਮੰਗ ਕੇ ਤੇ ਮਾਰਨੇ ਡਕਾਰ।

ਭਾਵ :— ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਸ਼ੌ ਸ਼ਾਂ ਬੜੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀ ਮੂਰਖੇ। ਇਹ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ? ਅਖੇ "ਖਾਣਾ ਮੰਗ ਕੇ ਤੇ ਮਾਰਨੇ ਡਕਾਰ"। ਜਿੱਨੀ ਵਿਤ ਹੋਵੇ, ਓਨੀ ਹੀ ਆਕੜ ਵੀ ਚੰਗੀ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਕੀ ਅੰਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਜਿਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਖਾਣੇ ਛੱਲੇ ਤੇ ਡਕਾਰ ਮਖਾਣਿਆਂ (ਇਲਾਚੀਆਂ, ਬਦਾਮਾਂ) ਦੇ।

ਭਾਵ :— ਹੋਣਾ ਮਾਮੂਲੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲਾ ਤੇ ਵਿਖਾਵਾ ਬਹੁਤਾ ਵਡਾ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਸ ਜੀ ਬਸ, ਬਣ ਬਣ ਕੇ ਨਾ ਬਹੁ ਬਹੁਤੇ। ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਰਾ ਹੀਜ ਪਿਆਜ, ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ। 'ਖਾਣੇ ਛੱਲੇ ਤੇ ਡਕਾਰ ਮਖਾਣਿਆਂ ਦੇ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ, ਬਾਕੀ (ਰਹਿੰਦਾ) ਨਾਦਰਸ਼ਾਹੇ (ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹੇ) ਦਾ।

ਭਾਵ :— ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਲੁੱਟ ਇਤਨੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੋ ਖਾ ਪੀ ਲਿਆ, ਉਹੀ ਸਾਡਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੇਸ ਦੀ ਵਿਰਾਨੀ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ 'ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਲਾਹੇ ਦਾ, ਬਾਕੀ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹੇ ਦਾ'।

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਖ਼ਾਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ਾਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਮੇਲ ਜੋਲ ਸੋਭਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਗੰਲਾ—ਮੈਂ ਤਾਂ ਮਰਨ ਨੂੰ ਥਾਂ ਲਭਨਾ ਹਾਂ । ਤੁਸੀਂ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ ਕਰਦੇ ਓ । ਕੀ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵਡੇ ਹਾਕਮ ਦੀ ਧੀ ਦੇ ਯੋਗ ਹਾਂ ? 'ਖ਼ਾਨਾਂ ਦੇ ਖ਼ਾਨ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ' ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਕਾਸਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਦੁਖੀ ਨੂੰ ਦੁਖਾਉਂਦੇ ਓ ?

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖ਼ਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਬੜਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਥਾਣੇਦਾਰ—ਹੁਣ ਹਾਏ ਹਾਏ ਕਰਨਾ ਏਂ । ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਖ਼ਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਘਰ ਏ ?

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਖ਼ਾਲੀ ਸੰਖ ਵਜਾਵੈ ਦੀਪਾ ।

ਭਾਵ :— ਬਿਨਾਂ ਗੁਣ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰੀ ਜਾਣੀਆਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਤੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ । 'ਖ਼ਾਲੀ ਸੰਖ ਵਜਾਵੈ ਦੀਪਾ' । ਸਦਾ ਫੋਕੀਆਂ ਟਰਾਂ ਹੀ ਮਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਖ਼ਾਲੀ ਬਾਣੀਆਂ ਕੀ ਕਰੇ ? ਔਥੋਂ ਚੁਕੇ ਓਥੇ ਧਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਵਿਹਲੜ ਤੇ ਨਿਕੰਮੇ ਬੰਦੇ ਲਈ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਹਲੜ ਜੂ ਹੋਇਆ । ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਹੋਇਆ । 'ਖ਼ਾਲੀ ਬਾਣੀਆਂ ਕੀ ਕਰੇ, ਔਥੋਂ ਚੁਕੇ ਓਥੇ ਧਰੇ ।' (ਸੰਗ੍)

ਖਾਵਹਿ ਖਰਚਹਿ ਰਲਿ ਮਿਲਿ ਭਾਈ ॥ ਤੋਟਿ ਨਾ ਆਵੈ ਵਧਦੋ ਜਾਈ ॥

ਭਾਵ :— ਵੰਡ ਛਕੋ, ਕਦੀ ਤੋਟਾ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਗਈ ਹੈ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਖਾਵੇ ਬਕਰੀ ਵਾਂਗ, ਸੌਂਵੇ ਲਕੜੀ ਵਾਂਗ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਨੀਂਦ ਤੇ ਥੋੜਾ ਖਾਣਾ ਸਿਹਤ ਤੇ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਕੀਮ—ਨਰੈਣ ਦਾਸ ਜੀ, ਸਰੀਰ ਤਕੜਾ ਰਖਣ ਲਈ ਥੋੜੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਤੇ ਚੰਗੀ ਨੀਂਦਰ ਬੜੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਬੰਦਾ 'ਖਾਵੇ ਬਕਰੀ ਵਾਂਗ, ਤੇ ਸੌਂਵੇ ਲਕੜੀ ਵਾਂਗ' । ਤੁਸਾਂ ਪੇਟ ਵਧਾ ਕੇ ਬਿਮਾਰੀ ਹੀ ਸਹੇੜ ਲਈ ਜੇ । (ਸੰਗ੍)

ਖਾਵੇ ਮਾਸ, ਹੋਵੇ ਨਾਸ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਸ ਖਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਾਲ ਖਾਉ ਜੀ ਜਿਹੜੀ ਨਾਲ ਨਿਭੇ । 'ਖਾਵੇ ਮਾਸ, ਹੋਵੇ ਨਾਸ' । ਮਾਸ ਖਾਣ ਵਿਚ ਘਾਟ ਹੀ ਘਾਟ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਖਿਆਲੀ ਪੁਲਾਉ ਨਾਲ ਭੁਖ ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਜ਼ਬਾਨੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਖਰਚ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਪਲੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, ਤੂੰ ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਬੜੀਆਂ ਕਰਦਾ ਏਂ, ਪਰ ਕੁਝ ਕਰਕੇ ਵੀ ਦਸੇਂ; ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਜਾਣੀਏ, ਸਾਡਾ ਪੁੱਤਰ ਜੰਮਿਆ ਏ । 'ਖਿਆਲੀ ਪੁਲਾਉ ਨਾਲ ਭੁਖ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲਹਿੰਦੀ' । (ਸੰਗ੍)

ਖੀਸਾ ਖ਼ਾਲੀ ਤੇ ਰੱਬ ਵਾਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਸਿਵਾਏ ਰੱਬ ਦੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਸ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਂਝਾ—ਬਾਬਾ ! ਪੈਸੇ ਪਲੇ ਵਲੋਂ ਤੇ ਖੀਸਾ ਖ਼ਾਲੀ ਤੇ ਰੱਬ ਵਾਲੀ ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਖੀਰ ਖਾਂਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਜਾਂ ਸੁਆਦ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਪੈ ਜਾਵੇ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਜੇ ਇਹ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਨਿਬੜ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ । ਧਨ ਦੀ ਮੌਜ ਲੁਟਣੀ ਸੁਆਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਵੇਂ 'ਖੀਰ ਖਾਂਦਿਆਂ ਵਿਚ ਵਾਲ' ਆ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਲੱਡੂ ਖਾਂਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਰਕ ਆ ਜਾਵੇ ।

(ਜਿਨੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਮੁਆਮੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਭੱਜੂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾ ਬੈਠੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਢਰਤੋਂ :— 'ਮੁਆਮੇ ਦਾ ਗਵਾਹ ਭੱਜੂ' । ਕੋਈ ਨਜਾਇਜ਼ ਤੇਰੇ ਯਾਰ ਨੇ ਭਾਂ ਕਰਨੀ ਹੀ ਹੋਈ । (ਸੰਗੂ)

ਖੁਡੇ ਚੂਹਾ ਮਾਵੇ ਨਾ ਤੇ ਢਾਵੇ (ਤੱਕਲ) ਵੰਨੇ ਛਲ ।

ਭਾਵ :— ਵਿਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰਾ ਖ਼ਰਚ ਆਦਤ ਜਾਂ ਉਦਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਈ ਮਿਹਣੇ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਇਕ ਤੇਰਾ ਅਫਰ, ਇੱਕ ਤੇਰੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਦਾ, ਉਤੋਂ ਟੱਬਰ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਆਉਨਾਂ ਹੈਂ । ਕਾਰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਤੇਰਾ ਹੈ ਨਹੀਂ । 'ਖੁਡੇ ਚੂਹਾ ਮਾਵੇ ਨਾ ਤੇ ਢਾਵੇ 'ਨੂੰ ਛਲ' । ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਭਾਰ ਝੱਲਾਂ ? (ਸੰਗੂ)

ਖੁਡੋਂ ਨਿਕਲੇ ਚੱਕ ਮਕੋੜੇ, ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਰਾਹੀਂ ਦੌੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਟੱਬਰ ਜਾਂ ਜੱਥਾ ਕੰਮ ਕੁਤਾਹੀ ਕੇ ਖਿੰਡ ਪੁੰਡ ਜਾਵੇ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਕਿਥੇ ਹਨ ? ਦੁਖ ਸਮੇਂ ਵੇਖੇ ਨਹੀਂ ਕਿਓ ਵੀ । 'ਖੁਡੋਂ ਨਿਕਲੇ ਚਕ ਮਕੋੜੇ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਰਾਹੀਂ ਦੌੜੇ' । (ਸੰਗੂ)

ਖੁਦਾ ਨੇੜੇ ਕਿ ਘਸੁੰਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਧਰਮ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲੋਂ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵਡਾ ਸਮਝੇ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਸਮਝਾ ਸਮਝਾ ਚਲੇ, ਪਈ ਕੋਈ ਛਰਮ ਕਰ । ਰੱਬ ਦਾ ਭਉ ਕਰ । ਪਰ ਉਹ 'ਖੁਦਾ ਨੇੜੇ ਕਿ ਘਸੁੰਨ' ਦੀ ਅਖੇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਘੁਮੰਡ ਵਿਚ ਸਭ ਨੂੰ ਨੀਂਵਾਂ ਦਖਿਆ ਛਿਆ । (ਸੰਗੂ)

ਖੁਦਾਇ ਦੀਆਂ ਖੁਦਾਇ ਜਾਣੈ । ਵੇਖੋ : ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਰੱਬ ਜਾਣੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਹਾਇ ਬੁਲਾਰ—ਕਾਲੂ ! ਅਜ ਇਸ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਕਿਹ ਮਾਰ ਵੈਂਚਾ ਹੋਵੇ । ਕਿਹਾ ਮਾਰੇ ਪੁਰਖ ਹੈ । ਕਿਸਦਾ ਸਰਦਾ ਮੇਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਦਾ ਹੈ । ਕਾਲੂ ! ਤੂੰ ਭੀ ਨਿਹਾਲ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਮੈਂ ਭੀ ਨਿਹਾਲ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਹ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਤਬਿ ਕਾਲੂ ਆਖਿਆ :—

'ਜੀ ਖੁਦਾਇ ਦੀਆਂ ਖੁਦਾਇ ਜਾਣੈ' ।

(ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮ ਸਾਖੀ)

ਖੁਲ੍ਹਾ ਬੋਲਣ, ਵੜਾ ਵਿਕਾਰ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ (ਜਾਂ ਨੀਵੇਂ ਦਾ ਉੱਚੇ ਸਾਹਵੇਂ ਬੋਲਣਾ) ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਹੈ ।

ਢਰਤੋਂ :—

ਰਖ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਵਿਚ ਅਧਿਕਾਰ ।
ਖੁਲ੍ਹਾ ਬੋਲਣ ਵੜਾ ਵਿਕਾਰ ।

(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਖੂਹ ਖਾਰਾ ਜ਼ਿਮੀਂ ਦਾ ਉਜਾੜਾ ।

ਭਾਵ :— ਖਾਰਾ ਪਾਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਢਰਤੋਂ :— ਭਾਈ 'ਖੂਹ ਖਾਰਾ ਜ਼ਿਮੀਂ ਦਾ ਉਜਾੜਾ' । ਜਦੋਂ ਤਕ ਇਸ ਕਾਲ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝੇਂਗਾ, ਘਾਟਾ ਹੀ ਘਾਟਾ ਰਹੇਗਾ ਤੈਨੂੰ । (ਸੰ)

ਖੂਹ ਤੇ ਨਹੀਂ ਖਲੋ ਚਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਵਿਗਾੜ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪੈ ਚਲਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਉਂ ਨਹੀਂ । ਝਟ ਕੁ ਅੱਖ ਲਾਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਖੂਹ ਤੇ ਨਹੀਂ ਖਲੋ ਚਲੇ । ਨਾਲੇ ਕੋਈ ਕੀਹ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਏ, ਅਗਲੇ ਪਲ ਕੀਹ ਵਾਪਰਨੀ ਏਂ । (ਸਤਰੰਗੀ ਪੀਂਘ—ਨਵਤੇਜ)

ਖੂਹ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਖੂਹ ਨੂੰ । ਜਾਂ ਖੂਹ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਖੂਹ ਤੇ ਹੀ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਕੰਮ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਉਸੇ ਵਿੱਚ ਲਗ ਜਾਵੇ ਤੇ ਪਲੇ ਘਟ ਹੀ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀਹ ਆਮਦਨੀ ਹੈ ਜੀ ਐਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਰਮ ਹੀ ਹੈ । 'ਖੂਹ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਖੂਹ ਵਿਚ ਹੀ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ' । ਜੋ ਕੁਝ ਕਾਰਖਾਨੇ ਦੀ ਬਚਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਭੱਜ ਟੁਟ ਉਤੇ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਖੂਹ ਪਿਆ ਥਾਲ ਨਾ ਮਿਹਣਾ ਨਾ ਗਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੰਮ ਏਨਾ ਵਿਗੜ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਕਾ ਹੀ ਸੌਰ ਨਾ ਸਕੇ, ਤਾਂ ਪਛਤਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਮਾਸ ਦੀ ਬੋਟੀ ਲੱਥੀ ਹੁਣ ਕਿਥੋਂ ਮੁੜਦੀ ਹੈ ? ਦੜ ਵੱਟ ਕੇ ਹੀ ਜਾਉ ਆਪਣੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ । 'ਖੂਹ ਪਿਆ ਥਾਲ ਨਾ ਮਿਹਣਾ ਨਾ ਗਾਲ' । (ਸੰਗ੍)

ਖੂਹ ਪਿਆ ਵਹਿੜਕਾ ਖਸੀ ਕਰ ਲਓ ।

ਭਾਵ :— ਅੱਗੇ ਹੀ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਬਿਪਤਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਬਿਪਤਾ ਪਾ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੀਆਂ ਜੀ, ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਅਗੇ ਹੀ ਦੁਖੀ ਸੀ, ਤੁਸਾਂ ਹੋਰ ਵਖਤ ਉਸਨੂੰ ਪਾ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਤੁਸਾਂ ਵੀ ਤਾਂ 'ਖੂਹ ਪਏ ਵਹਿੜਕੇ ਨੂੰ ਖਸੀ ਕਰਨ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਖੂਹ ਪੁਟਦੇ ਨੂੰ ਖਾਤਾ ਤਿਆਰ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਖੇਦ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਦੁਖ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਖੂਹ ਪੁਟਿਆ, ਉਸ ਲਈ ਆਪ ਵੀ ਖਾਤਾ ਤਿਆਰ ਸੀ । ਪਰ੍ਹੇ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਹੋਠੀ ਕਰਵਾਈ । ਅਜ ਉਹਦੀ ਪਤ ਗਲੀ ਗਲੀ ਰੁਲ ਰਹੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਖੂਹ ਵਿਚ ਚਾਲੀਆਂ ਹਿੱਸਾ ਤੇ ਜੁਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅੱਧਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਾਂਝੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਤਾਂ ਘਟ ਹੋਵੇ ਪਰ ਬਦਨਾਮੀ ਜਾਂ ਘਾਟਾ ਵਧੀਕ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸਾਂ ਵੀ ਵਣਜ ਕੀਤਾ ਹੈ । 'ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਚਾਲੀਆਂ ਹਿੱਸਾ ਤੇ ਜੁਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅੱਧਾ' ਨਫ਼ੇ ਵੇਲੇ ਹੋਰ, ਘਾਟੇ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ । (ਸੰਗ੍)

ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਪਈ ਇੱਟ ਸੁਕੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦੀ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਤਕਲੀਫ਼ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਪਈ ਇੱਟ ਵੀ ਕਦੀ ਸੁਕੀ ਨਿਕਲਦੀ' ਹੈ ਜੀ ? ਡਾਢਿਆਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾ ਕੇ ਉਹਨੇ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਣਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍)

ਖ਼ੂਨ ਸਿਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜ਼ੁਲਮ ਛੁਪਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਾਪੀ ਤੋਂ ਪਾਪ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਲੁਕਦਾ । 'ਖ਼ੂਨ ਸਿਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ।' (ਸੰਗ੍)

ਖ਼ੂਨ ਨਾਲ ਖ਼ੂਨ ਨਹੀਂ ਧੋਈਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਗੰਦਗੀ ਨਾਲ ਗੰਦਗੀ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਧੱਕੇ ਦਾ ਉੱਤਰ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੰਨਿਆ, ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਧੱਕਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ 'ਖੂਨ ਨਾਲ ਖ਼ੂਨ ਨਹੀਂ ਧੋਈਦਾ'। ਮੁਆਫ਼ੀ ਦੇ ਦਿਓ। ਫਿਰ ਵੇਖੋ, ਕਿਵੇਂ ਅਪਰਾਧੀ ਦਾ ਵੀ ਮਨ ਮੋਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਖੇਤੀ ਓਹਦੀ, ਜੀਹਦੇ ਘਰ ਦੇ ਕਾਮੇ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਪਾਸ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਮੇ ਆਪਣੇ ਹੋਣ, ਓਹੀ ਖੇਤੀ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਡੀ ਦਸ ਫ਼ੀ ਸਦੀ ਟਪਰੀ ਦਾ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਘਟ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਤੂੰ ਇਹ ਵੀ ਵਿਸਾਰ ਚੁਕਾ ਹੈਂ ਜੁ 'ਖੇਤੀ ਓਹਦੀ ਜੀਹਦੇ ਘਰ ਦੇ ਕਾਮੇਂ'। (ਸੰਗ੍)

ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਸੇਤੀ। ਜਾਂ ਖੇਤੀ ਸਿਰ ਸੇਤੀ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਕੰਮ ਆਪ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਨਾਲ ਹੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਰਾਮ ਏ ਕਾਕਾ। ਕੋਈ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰ। ਮੈਂ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਹੱਟੀ ਤੇ ਆਪ ਬੈਠਿਆ ਕਰ। 'ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਸੇਤੀ' ਹੁੰਦੀ ਏ ਕਾਕਾ, ਨੌਕਰਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰੀਦਾ।
(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਖੇਤੀ ਜਟ ਦੀ, ਬਾਜ਼ੀ ਨੱਟ ਦੀ।

ਭਾਵ :— ਜੱਟ ਵਰਗੀ ਖੇਤੀ ਤੇ ਨੱਟ ਵਰਗੀ ਬਾਜ਼ੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ—ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 'ਖੇਤੀ ਜੱਟ ਦੀ, ਬਾਜ਼ੀ ਨੱਟ ਦੀ'। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਰੀਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਖੇਤੀ ਜਿਨ ਕੀ ਉਜੜੈ, ਖਲਵਾੜੈ ਕਿਆ ਥਾਉ॥

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਉਜਾੜਦੇ ਰਹਿਣ, ਗਾਹ ਪਾਣ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਲਵਾੜੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਭਾਵ, ਜੋ ਸੰਜਮ ਵਿਚ ਨਾ ਰਹਿਣ, ਜਾਂ ਸਾਂਭਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਉਜਾੜਨ, ਉਹ ਕਦੀ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਧ੍ਰਿਗੁ ਤਿਨਾ ਕਾ ਜੀਵਿਆ
ਜੋ ਲਿਖਿ ਲਿਖਿ ਵੇਚਹਿ ਨਾਉ॥
ਖੇਤੀ ਜਿਨ ਕੀ ਉਜੜੈ
ਖਲਵਾੜੈ ਕਿਆ ਥਾਉ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸਾਰੰਗ)

ਖੇਤੀ ਬੀਜੇ ਡਾਬਰ, ਨਾ ਗੋਰ ਨਾ ਕਛਨ।

ਭਾਵ :— ਢੀਮਾਂ ਵਿਚ ਬੀ ਸੁੱਟਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਵ, ਬਿਨਾਂ ਪੂਰਾ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਦੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੋਰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਅੱਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅੰਬ ਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ। 'ਖੇਤੀ ਬੀਜੇ ਡਾਬਰ ਨਾ ਗੋਰ ਨਾ ਕਛਨ'। ਯਤਨ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਲ ਕਿਥੋਂ ਮਿਲੇ? (ਸੰਗ੍)

ਖੇਤੈ ਖਾਇ ਵਾੜ ਕੋ, ਲਹੈ ਨਾ ਸਾਰਾ।

ਭਾਵ :— ਜੇਕਰ ਵਾੜ ਹੀ ਖੇਤ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲਗ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਕੋਈ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇਕਰ ਖੇਤੈ ਖਾਇ ਵਾੜ ਕੋ
ਲਹੈ ਨਾ ਸਾਰਾ'
ਜੇ ਗੁਰ ਭਰਮਾਏ ਸਾਂਗ ਕਰ
ਕਿਆ ਸਿੱਖ ਵਿਚਾਰਾ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਖ਼ੈਰ ਕਲੰਦਰਾਂ, ਹੁੱਜਾਂ ਬਾਂਦਰਾਂ। ਵੇਖੋ : ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਭਾਗਭਰੀ ਤੇ ਪੈਣ ਭਨਾਉਣ ਨੂੰ ਜੁੰਮਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲਾਭ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੁਜੇ, ਪਰ ਔਖ ਜਾਂ ਕਲੇਸ਼ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ

ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਚੰਗੀ ਗਲ ਹੈ ਪਈ 'ਖੈਰ ਕਲੰਦਰਾਂ, ਹੁੱਜਾਂ ਬਾਂਦਰਾਂ' ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਮਰਦੇ ਰਹੇ, ਹੁਣ ਚੰਗੇ ਦਿਨ ਆਏ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਚੌਧਰੀ ਬਣ ਬੈਠੇ । (ਸੰ)

ਖੋਹਣ ਨਾ ਖੁੱਸੇ, ਦੰਦੀਕੜਾ ਵੱਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਡਾਢੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਪਿਆ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਖੋਹਣ ਨਾ ਖੁੱਸੇ, ਦੰਦੀਕੜਾ ਵੱਟੇ' । ਪਿਛੋਂ ਕਚੀਚੀਆਂ ਵੱਟਣ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੁਝ ਕਰ ਮਰਨਾ ਸੀ । (ਸੰਗ)

ਖੋਜੀ ਉਪਜੈ, ਬਾਦੀ ਬਿਨਸੈ ।

ਭਾਵ :— ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਤਰ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਝਗੜਾਲੂ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੇਵਾ ਸੁਰਤਿ ਰਹਸਿ ਗੁਣ ਗਾਵਾ
ਗੁਰਮੁਖਿ ਗਿਆਨੁ ਬੀਚਾਰਾ ।।
'ਖੋਜੀ ਉਪਜੈ, ਬਾਦੀ ਬਿਨਸੈ'
ਹਉ ਬਲਿ ਬਲਿਗੁਰ ਕਰਤਾਰਾ ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਲਾਰ ਰਾਗ)

ਖੋਟਾ ਸ਼ਰੀਕ ਕਦੇ ਮਿੱਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਖੋਟੜਾ ਸ਼ਰੀਕ ਮਨ ਦਾ ਖੋਟਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਦੋਸਤ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੈਨਾਪਤੀ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਖੋਟਾ ਸ਼ਰੀਕ ਕਦੇ ਮਿਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ । ਉਹ ਸਦਾ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪਾਪ ਰਖਦਾ ਏ ਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਦਾਅ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਏ । (ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਖੋਟਾ ਪੁੱਤ ਤੇ ਖੋਟਾ ਪੈਸਾ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕੰਮ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜੀ ਔਲਾਦ ਤੇ ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਕੰਮ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਸਭ ਕੋਸਣ ਬਈ ਲੁੱਚਾ ਏ, ਵਿਹਲੜ ਏ, ਖ਼ਰਮਸਤੀਆਂ ਕਰਦਾ ਏ, ਪਰ ਜਦ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਲੋਕੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆ ਗਏ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਅਜੇਹੀ ਡਾਂਗ ਫਰਸਾਈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ । ਸੱਚ ਹੈ, ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਪੈਸਾ ਖੋਟੇ ਵੀ ਹੋਣ, ਤਦ ਵੀ ਕੰਮ ਹੀ ਆਂਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ)

ਖੋਟੀ ਧਾਤ ਮੁਲੰਮਾਂ ਬਾਜ਼ੀ ।

ਭਾਵ :— ਅੰਦਰੋਂ ਹੋਰ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਹੋਰ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੇਰੀ ਖਲਕਤ ਵਿਚ ਆਕੇ
ਮਨੁਖਤਾ ਦਾ ਚੋਲਾ ਪਾਕੇ
ਹਰ ਥਾਂ ਦੇਖੀ ਧੋਖੇ ਬਾਜ਼ੀ
ਖੋਟੀ ਧਾਤ ਮੁਲੰਮਾ ਬਾਜ਼ੀ ।
(ਕੇਸਰ ਕਿਆਰੀ—ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਿਕ)

ਖੋਟੇ ਕਉ ਖਰਾ ਕਹੈ ਖਰੇ ਸਾਰ ਨ ਜਾਣੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਲਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਲਟੇ ਲਛਣ ਦਰਸਾਏ ਹਨ, ਜਦ ਖੋਟੀ ਚਾਜ਼ ਨੂੰ ਖਰੀ ਕਰ ਕੇ ਦਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਖਰੀ ਦੀ ਪਰਖ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਖੋਟੇ ਕਉ ਖਰਾ ਕਹੈ ਖਰੇ ਸਾਰ ਨਾ ਜਾਣੈ ।।
ਅੰਧੇ ਕਾ ਨਾਉ ਪਾਰਖੂ ਕਲੀ ਕਾਲ ਵਿਡਾਣੈ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਪਰਖੀਅਨਿ ਸਾਹਿਬ ਕੈ ਦੀਬਾਣਿ ।

ਭਾਵ :— ਹਰੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਾਨਕ ਬਦਰਾ ਮਾਲ ਕਾ
ਭੀਤਰਿ ਧਰਿਆ ਆਣਿ ।।
ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਪਰਖੀਅਨਿ
ਸਾਹਿਬ ਕੈ ਦੀਬਾਣਿ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਖੋਟੇ ਦਿਲ ਜੋ ਭਲਾ ਕਮਾਵੇ, ਉਹ ਹਸਾਨ ਵੀ ਬਿਰਥਾ ਜਾਵੇ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੀਅਤ ਰਾਸ ਤੇ ਖੀਸਾ ਪੁਰ; ਪਰ ਜੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖੋਟ ਰਖ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਫੱਲ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ। 'ਖੋਟੇ ਦਿਲ ਜੋ ਭਲਾ ਕਮਾਵੇ, ਉਹ ਹਸਾਨ ਵੀ ਬਿਰਥਾ ਜਾਵੇ'। (ਸੰਗ੍)

ਖੋਟੇ ਵਣਜਿ ਵਣਜਿਐ ਮਨ ਤਨੁ ਖੋਟਾ ਹੋਇ।

ਭਾਵ :— ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਦੋਵੇਂ ਰੋਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਖੋਟੈ ਵਣਜਿ ਵਣੰਜਿਐ
ਮਨੁ ਤਨੁ ਖੋਟਾ ਹੋਇ॥
ਛਾਹੀ ਛਾਥੇ ਮਿਰਗ ਜਿਉ
ਦੂਖੁ ਘਣੋ ਨਿਤ ਰੋਇ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਿਰੀ ਰਾਗ)

ਖੋਤਿਆ, ਆਵੇ ਤੇ ਖਲੋਤਿਆ, ਆਵੇ ਨਹੀਓਂ ਮੁਕਣਾ, ਤੇ ਤੂੰ ਨਹੀਉਂ ਛੁਟਣਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇ, ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਜ਼ਾਂ ਹੀਲ ਹੁਜਤ ਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉੱਚੀ ਜਿਹੀ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਦਾ ਹਾਂ: 'ਖੋਤਿਆ, ਆਵੇ ਤੇ ਖਲੋਤਿਆ, ਆਵੇ ਨਹੀਉਂ ਮੁਕਣਾ ਤੇ ਤੂੰ ਨਹੀਂਉਂ ਛੁਟਣਾ' ਤਾਂ ਖੋਤਾ ਵੀ ਕੁਝ ਸਬਕ ਸਿਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਬਿਨਾਂ ਲਤ ਮਾਰੇ ਜਾਂ ਚੱਕ ਮਾਰੇ।

(ਦੇਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ:. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨਾ)

ਖੋਤੀ ਥਾਣਿਉਂ (ਤਸੀਲੋਂ) ਹੋ ਆਈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਵਡਿਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਜੋਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਕੜੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਹੜੀ ਖੋਤੀ ਇਕ ਵਾਰ ਥਾਣਿਉਂ ਹੋ ਆਵੇ, ਉਹ ਦੂਜੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮਾਰ ਪਛੰਡੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਂਦੀ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਖੋਤੀ ਭਾੜੇ ਕਰਨੀ ਏਂ, ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਦੀ ਹੀ ਕਰਨੀ ਏ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੁਲ ਹੀ ਲੈਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਨਿਕਟੀਆਂ ਤੋਂ ਕਿਉਂ ਲੈਣੀ; ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਲਓ ਜਿਥੇ ਬੇਲਿਹਾਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਗਲ ਤੇ ਕਰ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੇ ਸ਼ਰੀਕੇ ਵਿਚੋਂ ਕਿਉਂ ਤੂੜੀ ਲੈਣੀ ਹੋਈ। 'ਖੋਤੀ ਭਾੜੇ ਹੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਏ'। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲੈ ਲਵਾਂਗੇ। (ਸੰਗ੍)

ਖੋਤੀਆਂ ਨਾ ਵੇਚਿਓ, ਫਕੀਰੀ ਦਾ ਹਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣਾ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਕੰਮ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਇਹ ਨੌਕਰੀ ਛਡ ਕੇ ਉਕਾ ਹੀ ਰੋਣਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਤੇ ਸਿਖਿਆ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਖੋਤੀਆਂ ਨਾ ਵੇਚਿਓ, ਫਕੀਰੀ ਦਾ ਹਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। (ਸੰ)

ਖੋਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਤੇ ਕੁੜਮਾਂ ਦੇ ਮਹੱਲੇ ਨਾ ਗਈ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਨਸ਼ਰ ਹੋ ਜਾਣੀ ਹੈ, ਲੁਕਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰ, ਬਲੀਏ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ 'ਖੋਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਤੇ ਕੁੜਮਾਂ ਦੇ ਮਹੱਲੇ ਨ ਗਈ'—ਅਜ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਲ ਸਾਡਾ ਕਾਰਨਾਮਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏਗਾ, ਪਿੰਡੀ ਕਿਹੜੀ ਕਾਬਲ ਹੈ।

(ਮਣਕੇ—ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਸੋਠੀ)

ਖੋਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਤੇ ਲੱਤਾਂ ਲੰਮਕਦੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਖ਼ਾਹ-ਮ-ਖ਼ਾਹ ਦਾ ਕਸੂਰ ਥਪਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ, 'ਖੋਤੇ ਚੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਲੰਮਕਦੀਆਂ' ਹੀ ਹੋਣੀਆਂ ਸਨ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਖਾਹ-ਮ-ਖਾਹ ਬੇਕਸੂਰ ਦੇ ਸਿਰ ਕਸੂਰ ਥਪਦੇ ਹੋ !

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੋਤੇ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਤੇ ਖਲ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਟ।

ਭਾਵ :— ਹੋਣਾ ਗ਼ਰੀਬ, ਦਿਖਾਵਾ ਅਮੀਰੀ ਦਾ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਯਾਰ, ਇਹ ਕੀ ਬਣਾਇਆ ਜੇ, ਅਖੇ 'ਖੋਤੇ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਤੇ ਖਲ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਟ'। ਇਹੋ ਜੇਹੀ ਢਠੀ ਢੇਰ ਥਾਂ ਵਿਚ ਏਨੇ ਵਧੀਆ ਗ਼ਲੀਚੇ ਕੀ ਵਿਛਾਉਣੇ ਸਨ ? (ਸੰ)

ਖੋਤੇ ਦੇ ਗਲ ਲਾਲ।

ਭਾਵ :— ਅਜੇਹੀ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਣੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਉਹ ਯੋਗ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਖੋਤੇ ਦੇ ਗਲ ਲਾਲ ਦੀ ਮੈ ਪਰਖ ਸਿਖਾਵਾਂ।
ਮੂਰਖ ਖੋਹ ਰੁਲਾਈਉਂ, ਸਾਂਭੀ ਦਾਨਾਵਾਂ।

(ਚਾਤ੍ਰਿਕ)

ਖੋਤੇ ਨੂੰ ਲੂਣ (ਘਿਉ) ਦਿਓ, ਕਹਿੰਦਾ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਪੁਟਦੇ (ਮਰੜਦੇ) ਜੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰੋ, ਪਰ ਉਹ ਉਲਟਾ ਗੁੱਸੇ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮਾ—ਛਡੋ ਪਰੇ ਚੌਧਰੀ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਢਣਾ ਪਾਉਣਾ ਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ (ਇਕ ਪਾਸੇ) 'ਖੋਤੇ ਨੂੰ ਲੂਣ ਦਿਓ, ਕਹਿੰਦਾ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਪੁਟਦੇ ਜੇ'।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਖੰਡ ਖੰਡ ਆਖਿਆਂ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਭਾਵ :— ਨਿਰਾ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਾ 'ਖੰਡ ਖੰਡ ਆਖਿਆਂ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ'।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਖੰਡਾ, ਘੋੜਾ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਤਿੰਨੇ ਜ਼ਾਤ ਕੁਜ਼ਾਤ।

ਭਾਵ :— ਖੰਡਾ, ਘੋੜਾ ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਵੀ—ਖੰਡਾ, ਘੋੜਾ, ਇਸਤ੍ਰੀ,
ਵੇ ਰਾਜਿਆ ਤਿੰਨੇ ਜ਼ਾਤ ਕੁਜ਼ਾਤ।
ਖੰਡਾ ਵਢੇ ਸਿਰ ਖਸਮ ਦਾ;
ਘੋੜਾ ਦਏ ਪਿਠ ਵਿਚ ਹਾਰ।
ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਿੱਥੇ ਵੇਖੇ ਵਰ ਸੋਹਣਾ,
ਉੱਥੇ ਰਹਿੰਦੀ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ।

(ਕਾਦਰਯਾਰ)

ਖੰਭਾਂ ਦੀ ਡਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਖੰਭਾਂ ਦੀ ਹੀ ਡਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ'। ਗਲ ਮਾਮੂਲੀ ਸੀ ਪਰ ਭਾਂਬੜ ਮਚ ਹੀ ਗਿਆ।

(ਸੰ)

ਖਾਂਦਿਆਂ ਖਾਂਦਿਆਂ ਖੂਹ ਨਿਖੁਟ (ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ) ਜਾਂਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਮਾਈ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਪਿਛਲੀ ਖਟੀ ਕਮਾਈ ਉਪਰ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰੀ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇੰਦਰ—(ਰੋਂਦੀ ਹੋਈ) ਕੋਈ ਨਿਆਣਾ ਏ...ਖਟੇ ਨਾ ਕਮਾਏ। ਖਾਂਦਿਆਂ ਖਾਂਦਿਆਂ ਖੂਹ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਗ

ਗਊ ਪੁੰਨ ਦੀ, ਦੰਦ, ਕੌਣ ਗਿਣੇ ?

ਭਾਵ :— ਮੁਫ਼ਤ ਵਿਚ ਚੀਜ਼ ਮਿਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਖੈਚਲ ਕੌਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਆਖਦੇ ਹੋ, ਚੀਜ਼ ਵੇਖ ਕੇ ਲੈਣੀ ਸੀ। ਪਰ 'ਗਊ ਪੁੰਨ ਦੀ ਦੰਦ ਕੌਣ ਗਿਣੇ' ਮੈਂ ਕੋਈ ਪੈਸੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਖ਼ਰਚੇ ਜੋ ਪੜਤਾਲ ਪਿਆ ਕਰਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਗਈ ਸਾਂ ਕੰਡਾ ਮਲਾਉਣ, ਭੰਨਾ ਆਈ ਘੰਡੀ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਲਾਭ ਲੈਣ ਲਈ, ਪਰ ਉਲਟਾ ਦੁਖੀ ਹੋਕੇ ਆਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਦਸਾਂ 'ਗਈ ਸਾਂ ਕੰਡ ਮਲਾਉਣ, ਭੰਨਾ ਆਈ ਘੰਡੀ' ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਸੀ ਫੁੱਲਾਂ ਨੂੰ, ਕੰਡੇ ਨਾਲ ਚਮੋੜ ਲਿਆਈ। (ਸੰਗ੍)

ਗਏ ਉਠ ਸੋ ਇਜੜ ਰਲੇ।

ਭਾਵ :— ਇੱਕ ਵੇਰ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲੀ ਮੁੜ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਅਫ਼ਸੋਸ ਨਾ ਕਰੋ। 'ਗਏ ਉਠ ਸੋ ਇਜੜ ਰਲੇ'। ਹੁਣ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਫ਼ਸੋਸ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍)

ਗਏ ਨਿਮਾਣੇ (ਵਿਚਾਰੇ) ਰੋਜ਼ਡੇ ਰਹਿ ਗਏ ਨੌਂ ਤੇ ਵੀਹ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਉਂ ਦਸੇ ਜਿਵੇਂ ਹੋ ਹੀ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਤਦ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਂ, ਹਾਂ ਵਿੱਲ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਲਈ ਇਵੇਂ ਸਮਝਣਾ ਠੀਕ ਹੈ, ਕਿ ਕੰਮ ਮੁਕ ਚੁਕਾ ਹੈ। 'ਗਏ ਨਿਮਾਣੇ ਰੋਜ਼ਡੇ ਰਹਿ ਗਏ ਨੌ ਤੇ ਵੀਹ' ਅਜੇ ਤਾਂ ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਫੁਹਾ।

(ਸੰਗ੍)

ਗਹਿਣੇ ਦਾ ਸ਼ਾਹ ਕਾਹਦਾ, ਵੱਟੇ ਦੀ ਕੁੜਮਾਈ ਕਾਹਦੀ ?

ਭਾਵ :— ਗਹਿਣੇ ਰਖਕੇ ਕਰਜ਼ਾ ਲੈਣਾ ਜਾਂ ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿਚ ਕੁੜਮਾਈ ਕਰਨੀ ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਕਾਹਦਾ ਵਿਆਹ ਹੈ ? ਦੁਆਠੀ ਕਰਕੇ ਵਹੁਟੀ ਲੈ ਆਇਆ ਹੈ। 'ਗਹਿਣੇ ਦਾ ਸ਼ਾਹ ਕਾਹਦਾ, ਵੱਟੇ ਦੀ ਕੁੜਮਾਈ ਕਾਹਦੀ' ? (ਸੰ)

ਗਗਨ ਦਮਾਮਾਂ ਬਾਜਿਓ ਪਰਿਉ ਨੀਸਾਨੈ ਘਾਉ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਲਈ ਲੜ ਮਰਨ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਉਦਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਗਨ ਦਮਾਮਾ ਬਾਜਿਓ
ਪਰਿਓ ਨੀਸਾਨੈ ਘਾਉ ॥
ਖੇਤੁ ਜੁ ਮਾਂਡਿਓ ਸੂਰਮਾ
ਅਬ ਜੂਝਨ ਕੋ ਦਾਉ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਮਾਰੂ)

ਗਡ ਨਾਲ ਕੱਟਾ ਬਧਾ ਹੋਇਆ ਏ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੰਗੀਏ ਤੇ ਉਹ ਮਮੂਲੀ ਬਹਾਨਾ ਕਰਕੇ ਟਾਲ ਦੇਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੁੰਮਿਆ, ਇਹ ਕੀ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾ ਘਤਿਓ ਈ ? ਸਿੱਧੀ ਨਾਂਹ ਕਰ ਛਡਦੋਂ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਖੇ 'ਗਡ ਨਾਲ ਕੱਟਾ ਬਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ'। (ਸੰਗ੍)

ਗਡੇ ਗਾਹ ਗਡੀਰੇ ਰਾਹ ।

ਭਾਵ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਉਤੇ ਹੀ ਤੁਰੀ ਜਾਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਤਾਂ 'ਗਡੇ ਗਾਹ ਗਡੀਰੇ ਰਾਹ' ਹੀ ਤੁਰਦੇ ਹਾਂ । ਨਾ ਇਧਰ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਨਾ ਉਧਰ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਬਈ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੇ ਚਲੇ ਜਾਓ, ਬਸ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੋ ।
(ਸੰਗ੍)

ਗੱਦਹੁ ਚੰਦਨ ਲੱਦੀਐ ਨਹਿ ਗਾਂਧੀ ਰਾਜ ।

ਭਾਵ :— ਖੱਤੇ ਉਪਰ ਚੰਦਨ ਲਦ ਦਈਏ, ਤਦ ਉਹ ਗਾਂਧੀ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ । ਭਾਵ ਨੀਵੇਂ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਸ ਜੇ ਕੋਈ ਉਤਮ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਨੀਵਾਂ ਪਨ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਰਤਨਮਣੀ ਗਲ ਬਾਂਦਰੈ ਜਉਹਰੀ ਨ ਕਾਜ ।
ਗੱਦਹੁ ਚੰਦਨ ਲੱਦੀਐ ਨਹਿੰ ਗਾਂਧੀ ਗਾਜ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗਦੋਂ ਜਵਾਂ ਦਾ ਰਾਖਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਲਾਲਚੀ ਜਾਂ ਗੈਰ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਭੀ ਡਾਢੀ ਸਿਆਣਪ ਕੀਤੀ । 'ਗਦਂ ਨੂੰ ਜਵਾਂ ਦਾ ਰਾਖਾ' ਕਰ ਬਠਾਇਆ । ਇਕ ਭੁਖੇ, ਕਮੀਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਿਜੋਰੀ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ । ਓਹਨੇ ਧਨ ਲੈ ਕੇ ਨਠਣਾਂ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍)

ਗਦੋਂ ਤੋਂ ਬੋਹਲ ਲੁਟਾਇਆ । ਵੇਖੋ : ਦਰਿਆਉਂ ਪਾਣੀ ਬਖਸ਼ਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਦਾਨ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਗਿਆ ? ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ 'ਗਦੋਂ ਤੋਂ ਬੋਹਲ ਲੁਟਾਇਆ' । ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜੁਤੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸਿਰ ਮਾਰੀਆਂ । (ਸੰਗ੍)

ਗਦੋਂ (ਗਧੋ) ਦੀ ਗੁਣ ਤੇ ਮਾਣੀ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰੋਂ ਦਿਸਦੀ ਮਮੂਲੀ ਗੱਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਭੁਲੇਖਾ ਲਗਣ ਦਾ ਡਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਬਾ, ਤੁਸਾਂ ਕਿਰਾੜਾਂ ਕੋਲੋਂ ਡਰ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । 'ਗਦੋਂ ਦੀ ਗੁਣ ਤੇ ਮਾਣੀ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ' । ਨਿਕੇ ਜਿਹੇ ਅੜੇਕੇ ਵਿਚ ਹੀ ਕਿਥੇ ਦਾ ਕਿਥੇ ਪੁਚਾ ਸਕਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਗਧਾ ਛੋੜ ਤਵੇਲੇ ਬਧਾ ਤੇ ਘਾਹ ਢੋਂਦੀ ਘੋੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਸਿਆਣੇ ਤੇ ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ ਤਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਪਰ ਮੂਰਖ ਵਿਹਲੇ ਬਹਿ ਕੇ ਖਾਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੇ ਰੱਬਾ, ਤੇਰਾ ਇਹ ਕਿਆ ਨਿਆਂ ਹੈ ਕਿ 'ਗਧਾ ਛੋੜ ਤਵੇਲੇ ਬਧਾ ਤੇ ਘਾਹ ਢੋਂਦੀ ਘੋੜੀ' । ਮੂਰਖ ਤਾਂ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ ।
(ਸੰਗ੍)

ਗਧੇ ਦਾ ਪੈਖੜ ਲਦੀਣ ਵੇਲੇ ਹੀ ਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੀਏ ।

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਵੇਹਲ ਵੇਲੇ ਖੁਲ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਛਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਤੂੰ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਪਾਗਲ ਨਿਕਲਿਆ । ਸੱਚ ਹੈ 'ਗਧੇ ਦਾ ਪੈਖੜ ਲਦੀਣ ਵੇਲੇ ਹੀ ਲਾਹੁਣਾ ਚਾਹੀਏ । ਐਵੇਂ ਲਾਹਿਆ ਪਛਤਾਵਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ।
(ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਗਧੇ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਸਿੰਗ ਢਾਂਗ ਨੱਠਾ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲਗਣਾ, ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਖੰਡ ਤੇ ਇਵੇਂ ਨਠ ਗਈ ਹੈ ਜਿਵੇਂ 'ਗਧੇ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਸਿੰਗ' । (ਸੰ)

ਗੱਧੇ ਦੇ ਗਲ ਜੌਹਰ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਬੇ-ਕਦਰੇ ਜਾਂ ਮੂਰਖ ਦੇ ਹੱਥ ਵਡ-ਮੁਲੀ ਚੀਜ਼ ਫੜਾ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਹਿੰਦੇ ਲੋਕ ਅਵਾਣ
ਕਿਸੇ ਹਥ ਜਵਾਹਰ ਆਇਆ ।
ਜੌਹਰ ਦੀ ਕਿਆ ਕੀਮਤ ਜਾਣੇ,
ਗਧੇ ਦੇ ਗਲ ਪਾਇਆ ।
(ਹਾਸ਼ਮ)

ਗਧੇ ਨੂੰ ਸੋਟਾ ਤੇ ਇਰਾਕੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤ ।

ਜਾਂ **ਗਧੇ ਨੂੰ ਸੋਟਾ, ਇਰਾਕੀ ਨੂੰ ਜੋਟਾ ।**

ਭਾਵ :— ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਪਾਉਣ ਲਈ ਅੱਖਾ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਭਲੇਮਾਣਸ ਲਈ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰੀ ਆਦਤ ਏ ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘਾ, ਬਹੁਤੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ । ਬਸ ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਸੋਟਾ ਤੇ ਇਰਾਕੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤ ।
(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਖੁਆਇਆ ਨਾ ਪਾਪ ਨਾ ਪੁੰਨ ।

ਭਾਵ :— ਨੀਚ ਮਨੁਖ ਦੀ ਕੀਤੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਕੋਈ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਸ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਸੁਆਰਨਾ ਹੈ, ਸੇਵਾ ਕਰੋ ਨਾ ਕਰੋ । ਬੜਾ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਤੇ ਨੀਚ ਪੁਰਸ਼ ਹੈ । 'ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਖੁਆਇਆ, ਨਾ ਪਾਪ ਨਾ ਪੁੰਨ' । ਇਸ ਲਈ ਉਸਦਾ ਖਹਿੜਾ ਛਡ ਦਿਉ । (ਸੰਗ)

ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਗੁਲਕੰਦ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਯੋਗ ਨੂੰ ਵਡਮੁਲੀ ਜਾਂ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਡੀ ਆਪਣੀ ਭੁਲ ਹੈ 'ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਗੁਲਕੰਦ' ਕੀ ਆਖ ? ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨਾਲ ਨਰਮੀ ਵਰਤਣ ਦੀ ਥਾਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ । ਫਿਰ ਵੇਖਦੇ, ਕਿਵੇਂ ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਹੋ ਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਗਲ ਮੰਨਦਾ । (ਸ਼ੈ)

ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਬਾਪ ।

ਭਾਵ :— ਗਰਜ਼ ਪੈਣ ਤੇ ਨੀਚ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਹਦੋਂ ਵਧ ਆਦਰ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਜਾ—ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਦਿਸਦਾ ਤੇ ਸੀ, ਪਰ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਨੇ 'ਗੱਧੇ ਨੂੰ ਵੀ ਬਾਪ' ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ਨਾ ?
(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਗ਼ਮੀ ਗਈ ਤੇ ਸ਼ਾਦੀ ਆਈ ।

ਭਾਵ :— ਦੁਖ ਪਿਛੋਂ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਈ ਗ਼ਮੀ ਤੇ ਆਈ ਸ਼ਾਦੀ
ਪੜ੍ਹਿਆ ਸ਼ਾਹ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ।
ਆਜਜ਼ ਤੇ ਮਸਕੀਨਾਂ ਤਾਈਂ
ਵੰਡਿਆ ਉਸ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ।
(ਕਿੱਸਾ ਬਹਿਰਾਮ ਸ਼ਾਹ—ਇਮਾਮ ਬਖਸ਼)

ਗਰਧਬ ਪ੍ਰੀਤਿ ਭਸਮ ਸੰਗਿ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਨੀਚ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਮੰਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਚੰਦਨ ਲੇਪੁ ਉਤਾਰੈ ਧੋਇ ॥
ਗਰਧਬ ਪ੍ਰੀਤਿ ਭਸਮ ਸੰਗਿ ਹੋਇ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਗ਼ਰੀਬ ਦਾ ਖਰਾ ਰੁਪਈਆ ਵੀ ਬਾਰਾਂ ਆਨੇ ਦਾ । ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬ ਦੇ ਸੁੱਚੇ ਕੁੰਦਨ ਵਿਚ ਸੌ ਸੌ ਨੁਕਸ ।

ਭਾਵ :— ਗ਼ਰੀਬ. ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ ਤੇ ਧਨੀ ਔਗਣਹਾਰਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਲਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ—ਕੁੰਦਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਅਜ ਕਲ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਅਨੋਖਾ ਹੀ ਰਿਵਾਜ ਹੈ। ਹਰ ਗਲ ਵਿਚ ਧਨ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਹੀ ਪੁਛ ਹੈ। 'ਗ਼ਰੀਬ ਦੇ ਸੁਚੇ ਦੰਦਨ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਮੋ ਸੋ ਨੁਕਸ' ਕਢੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਧਨੀ ਔਗਣਾਂ ਭਰੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਗ਼ਰੀਬ ਦਾ ਰਬ ਰਾਖਾ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਸਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਆਖ਼ਰ ਸਾਡਾ 'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਰੱਬ ਰਾਖਾ ਹੈ'।

(ਬਾਲ ਸੁਨੇਹਾ—ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ)

ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਆਹ, ਲੋਹਾ ਭਸਮ ਹੋ ਜਾ।

ਭਾਵ :— ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਦਿਲੋਂ ਨਿਕਲੀ ਬਦ ਅਸੀਸ ਨਾਲ ਤਕੜੇ ਤੋਂ ਤਕੜੇ ਆਦਮੀ ਦਾ ਮਾਣ ਵੀ ਟੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰੀ ਚਲ ਵਧੀਕੀਆਂ, ਜਿੰਨੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਕ ਗਲ ਯਾਦ ਰਖੀਂ 'ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਆਹ, ਲੋਹਾ ਭਸਮ ਹੋ ਜਾ'

(ਸੰਗ੍)

ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਪੋਹ ਦੀ ਚਾਨਣੀ ਐਵੇਂ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਬੇ-ਲੋੜੀ ਥਾਂ ਜਾਂ ਸਮੇਂ ਅਜਾਈਂ ਜਾਦੀ ਦਿਸੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਜ, ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਅੰਬਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪੁਛਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਇਹ 'ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਪੋਹ ਦੀ ਚਾਨਣੀ' ਵਾਂਗ ਐਵੇਂ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍)

ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਜੋਰੂ (ਤੀਮੀ) ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਭਾਬੀ।

ਭਾਵ :— ਕਮਜ਼ੋਰ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗ਼ਰੀਬ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣਾ ਵਡਾ ਪਾਪ ਹੈ। 'ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਜੋਰੂ, ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਭਾਬੀ'। ਜਿਸਦਾ ਤ੍ਰਾਣ ਲਗੇ ਓਹੀ ਨਿਤਾਣੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਵਰਤ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਮਾਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਦੁਖੀਏ ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬ ਉਪਰ ਹੋਰ ਦੁਖ ਆ ਪੈਣ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਮਾਰ'। ਅੱਗੇ ਹੀ ਦੁਖੀ ਸਾਂ, ਉਤੋਂ ਡਾਕੇ ਆਣ ਪਏ। (ਸੰ)

ਗ਼ਰੀਬੀ ਗਦਾ ਹਮਾਰੀ।

ਭਾਵ :— ਨਿਮਰਤਾ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਹਥਿਆਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗ਼ਰੀਬੀ ਗਦਾ ਹਮਾਰੀ।
ਖੰਨਾ ਸਗਲ ਰੇਨੁ ਛਾਰੀ।
ਇਸ ਅਗੈ ਕੋ ਨਾ ਟਿਕੈ ਵਿਕਾਰੀ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਰਠ ਰਾਗ)

ਗ਼ਰੀਬੀ ਬੜੀ ਬੀਬੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :- ਜਦ ਗਰੀਬ ਦੀ **ਵਡਆਈ** ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਈ, 'ਗ਼ਰੀਬੀ ਬੜੀ ਬੀਬੀ ਹੈ'। ਨਾ ਆਏ ਦਾ ਹਿਰਖ, ਨਾ ਗਏ ਦਾ ਸੋਗ। ਬੰਦਾ ਦਿਨ ਬੜੇ ਸੁਖ ਵਿਚ ਕਟਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਰੱਬ ਮਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਗਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਗ਼ਰੀਬੀ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਤੋਂ ਉਦਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਉਸ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਇਆ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੀ, "ਚਲ ਛੱਡ ਬੇਬੇ, ਨਹੀਂ ਮੂ ਸਲਾਹ ਤੇ ਕਾਹਨੂੰ ਬੰਨੂ ਕੇ ਖੀਰ ਖੁਆਨੀ ਏਂ। ਉਹ ਜਾਣੇ 'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਰੱਬ ਮਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਗਿਆ'।"

(ਲਵ ਮੈਰਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਕਣਕ ਹੀ ਅੰਨ ਏ। ਜਾਂ **ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਕੁਕੜ ਕੜੀ ਹੈ।** ਜਾਂ **ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਖੰਡ ਦਾ ਕੜਾਹ ਹੀ ਚੰਗਾ ਏ, ਨਾ ਲੰਘੂ ਤਾਂ ਘਿਉ ਦੇ ਘੁਟ ਨਾਲ ਲੰਘਾ ਲਵਾਂਗੇ।**

ਭਾਵ :— ਹਾਸ-ਰਾਸ਼ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਚੰਜੀ ਤੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਚੀਜ਼ ਮਿਲਦੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾਮੂਲੀ ਦਸਿਆ ਜਾਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੁੰਮਾ—ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਏ। 'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਕਣਕ ਈ ਅੰਨ ਏ'।

(ਕਮਲਾ ਕੁਮਾਰੀ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਰਖੇ ਰੋਜ਼ੇ ਦਿਨ ਵਡੇ ਆਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਪੁੰਨ ਜਾਂ ਚੰਗਿਆਇਆਂ ਜਾਂ ਭਲੇ ਲਈ ਕੋਈ ਨਿਤਾਣਾ ਪੁਰਸ਼ ਯਤਨ ਕਰੇ,' ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨੀ ਪਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਰੇ ਮੋਟਰਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰ ਵਿਚੋਂ ਖੱਟੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਆ ਰਲੇ। ਪਰ 'ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਰਖੇ ਰੋਜ਼ੇ ਦਿਨ ਵਡੇ ਆਏ'। ਸਾਡੇ ਵਪਾਰ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮੋਟਰਾਂ ਉਤੇ ਟੈਕਸ ਦੂਣੇ ਕਰ ਦਿਤੇ। (ਸੰਗ੍)

ਗੱਲ ਹੋਈ ਪੁਰਾਣੀ, ਬੁਕਲ ਮਾਰ ਬੈਠੀ ਸਵਾਣੀ।

ਭਾਵ :— ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਜਾਣ ਤੇ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਵਾਰ ਸੱਚਾ ਬਣ ਬੈਠੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਤੂੰ ਜਿਵੇਂ ਜੀ ਆਵੇ ਬਣ ਬਣ ਬਹੁ, ਸਮਾਂ ਜੋ ਕਾਫ਼ੀ ਬੀਤ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਗਲ ਹੋਈ ਪੁਰਾਣੀ, ਬੁਕਲ ਮਾਰ ਬੈਠੀ ਸਵਾਣੀ'। ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੇਰੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਅਜੇ ਭੁਲੀਆਂ ਨਹੀਂ।

(ਸੰਗ੍)

ਗੱਲ ਕਹਿੰਦੀ ਏ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮੁੰਹੋਂ ਕਢ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਕਢਾਂਗੀ।'

ਭਾਵ :— ਇਕ ਵੇਰ ਮੁੰਹੋਂ ਕਢੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਫਿਰ ਛਪਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗਲ ਇਹ ਵੇ ਬਾਊ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਸਿਆਣੇ ਹੋ। 'ਗਲ ਕਹਿੰਦੀ ਏ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮੁੰਹੋਂ ਕਢ ਤੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਕਢਾਂਗੀ।' ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕਸਮ ਅਲਾ ਪਾਕ ਦੀ, ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਜਿਹੀ ਤੁਹਾਡੀ ਇਜ਼ਤ ਤੇਹੀ ਮੇਰੀ।'

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗਲ ਗਲਾਵਾਂ ਪੈਣਾ।

ਭਾਵ :— ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਸਿਰ ਤੇ ਪੈ ਜਾਣੀ।

ਵਰਤੋਂ — ਵਿਆਹ ਹੋਣ ਨਾਲ ਗਲ ਗਲਾਵਾਂ ਤੇ ਪੈ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਬਿਨਾ ਵੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਗੱਲ ਤੇ ਹੈ ਝਲ ਵਲੱਲੀ, ਪਰ ਜਿਸ ਲਭੀ ਓਸ ਸੁਖੱਲੀ।

ਭਾਵ :— ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਬੇ-ਸਮਝੀ ਕਰਕੇ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਲੀ ਦਿਸੇ ਪਰ, ਸੂਝ ਹੋਣ ਤੇ ਠੀਕ ਸਮਝ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਵੇ ਤੇ ਵਧੀਆ ਦਿਸੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਕ ਵਾਰੀ ਜਲੂਣ ਆਪਣੀ ਪੈਲੀ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆ ਕੇ ਛੇੜਿਆ : "ਜਲੂਣ ਰੱਬ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਗਲ ਬੜੀ ਔਖੀ ਹੈ।"

ਬੋਲੇ : "ਗਲ ਤੇ ਹੈ ਝੱਲ ਵਲੱਲੀ, ਪਰ ਜਿਸ ਲਭੀ ਓਸ ਸੁਖੱਲੀ।"

(ਹੰਸ ਚੋਗ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਗੱਲ ਦਾ ਗਲੈਣ ਬਣਾਉਣਾ। ਵੇਖੋ : ਊਈ ਦੀ ਤੂਈ ਬਨਾਉਣੀ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਬਨਾਉਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਐਵੇਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ। ਗਲ ਦਾ ਗਲੈਣ ਬਨਾਉਣਾ ਉਹਦੀ ਆਦਤ ਹੈ। (ਸੰ)

ਗੱਲ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਵਾਬ ਠੋਕ ਵਜਾ ਕੇ ਦੇਣਾ ਜਾਂ ਹਾਂ ਹੂੰ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਪਰ ਕੋਈ ਗਲ ਕਰੇ ਤਾਂ 'ਗਲ ਨਾਲ ਗਲ' ਤੇ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰ)

ਗੱਲ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤੇ ਵਲ ਨਾਲ ਨੱਕ ਵਢੀਏ ।

ਭਾਵ :— ਵਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਗੱਲ ਕਰੀਏ, ਪਰ ਉਂਜ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਬੜੀ ਸਾੜਵੀਂ ਤੇ ਤਾਹਨਿਆਂ ਭਰੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਡਾ ਸਿਆਣਾ ਬਿਆਣਾ ਹੋ ਕੇ ਮੈ ਕਹਿਨਾਂ, ਤੇਰੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਹੋ ਕੀ ਗਿਆ ਏ ? ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ : 'ਗੱਲ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤੇ ਵਲ ਨਾਲ ਨੱਕ ਵਢੀਏ' ।

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗਲ ਪਈ ਸਲਾਹੀਂ ਉਹ ਭੀ ਗਈ,
ਰੰਨ ਗਈ ਵਿਆਹੀ ਉਹ ਭੀ ਗਈ ।
ਘਰ ਘਰ ਫਿਰਦੀ ਨੂੰਹ ਗਈ,
ਤੇ ਬਹੁਤੇ ਹਾਸਿਓਂ ਧੀ ਗਈ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀ ਵਿਚਾਰ, ਲਾਡ ਜਾਂ ਖੁਲ੍ਹ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਦੇ ਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਘਰ ਬਿਠਾਇਆ ਕਰ, ਘਰੋ ਘਰ ਫਿਰਨਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਅਖਾਣ ਹੈ 'ਗਲ ਪਈ ਸਲਾਹੀਂ ਉਹ ਭੀ ਗਈ, ਰੰਨ ਗਈ ਵਿਆਹੀ ਉਹ ਭੀ ਗਈ, ਘਰ ਘਰ ਫਿਰਦੀ ਨੂੰਹ ਗਈ ਤੇ ਬਹੁਤੇ ਹਾਸਿਉਂ ਧੀ ਗਈ ।''

(ਸੰਗ੍)

ਗਲ ਪਿਆ ਢੋਲ ਵਜਾਉਣਾ ਈ ਪੈਂਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਮਜਬੂਰੀ ਦੇ ਭਾਰ ਹੇਠ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਉਂ ? ਇਤਨੇ ਬੇਜ਼ਾਰ ਹੋ ਗਏ ਹੋ ? ਵੇਖਦੇ ਨਹੀਂ ਕਿਤਨੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਨੌਕਰੀ ਹੈ ?''

''ਕੀ ਦਸਾਂ ਡਾਕਟਰ ਜੀ ! ਇਹ ਸਿਟਫ ਗਲ ਪਿਆ ਢੋਲ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਜੇ ।''

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗਲ ਲਾਈਏ ਗਿੱਟੇ, ਕੋਈ ਰੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਪਿੱਟੇ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਤਾਂ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਂਜ ਉਹ ਬੜੀ ਸਾੜਵੀਂ ਤੇ ਤਾਹਨਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਸੁਭਾ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ 'ਗਲ ਲਾਈਏ ਗਿੱਟੇ, ਕੋਈ ਰੋਵੇ ਤੇ ਕੋਈ ਪਿੱਟੇ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ । (ਸੰ)

ਗਲ ਵਿੱਚ ਪਲੂ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਘਾਹ ।
ਜਾਂ **ਗਲ ਵਿਚ ਪਲੂ ਦਸਤ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ।**

ਭਾਵ :— ਅਤਿਅੰਤ ਨਿਮਰਤਾ ਦਸਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਲ ਘੱਤ ਪੱਲਾ ਮੂੰਹ ਘਾਹ ਲੈ ਕੇ ਪੈਰੀਂ ਲਗ ਕੇ ਪੀਰ ਮਨਾਈਏ ਨੀ ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਗੱਲਾਂ ਕਰਾਂ ਗਲ ਨਾਲ, ਨਕ ਵਢਾਂ ਵਲ ਨਾਲ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਤਾਂ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਜਾਏ, ਪਰ ਉਂਜ ਉਹ ਬੜੀ ਸਾੜਵੀਂ ਹੋਏ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਡਾ ਸਿਆਣਾ ਬਿਆਣਾ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਕਹਿਨਾਂ, ਤੇਰੀ ਅਕਲ ਨੂੰ ਹੋ ਕੀ ਗਿਆ ਏ । ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ 'ਗਲ ਨਾਲ ਗਲ ਕਰੀਏ ਤੇ ਵਲ ਨਾਲ ਨਕ ਵਢੀਏ' ।

(ਟੁੱਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਗਲਾਧੜੀ । ਜਾਂ **ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਗਲਾਧੜ ਤੇ ਟਕੇ ਦਾ ਮਣ ।**

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨੀਆਂ ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਗਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਸਾਨੂੰ ਵੜਾ ਗੰਭੀਰ ਪੁਰਸ਼ ਸਮਝਦਾ ਸਾਂ, ਪਰ ਹੁਣ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਨਿਰੇ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਗਲਾਧੜੀ ਹੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੱਲਾਂ ਵਾਲਾ ਜਿੱਤੇ, ਕੰਮ ਵਾਲਾ ਹਾਰੇ । ਜਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਖਟਿਆ ਖਾਂਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਨਿਕੰਮਾ ਜਿੱਤੇ ਤੇ ਕੰਮ ਵਾਲਾ ਹਾਰੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਗੱਲਾਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਹੀ ਅਪਣਾ ਕੰਮ ਕਢ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੱਜ ਕਲ ਤਾਂ 'ਗੱਲਾਂ ਵਾਲਾ ਜਿੱਤੇ ਤੇ ਕੰਮਾਂ ਵਾਲਾ ਹਾਰੇ', ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ । ਲੋਕੀ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਹੀ ਖਟਿਆ ਖਾਂਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਡਾ ਨਿਬੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਸਤ ਅਠ ਜਣੇ ਹਾਂ । ਰਲ ਕੇ ਜੋ ਵੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਸੂਤ ਬੈਠੇਗਾ । 'ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਡਾ ਨਿਬੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਲੀ ਅਸੀ ਚੰਗੀਆ ਆਚਾਰੀ ਬੁਰੀਆਹ ।

ਭਾਵ :— ਗਲੀਂ ਕਥੀਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਚੰਗੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਆਚਰਨ-ਨਿਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਖੋਟੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਲੀ ਅਸੀ ਚੰਗੀਆਂ ਆਚਾਰੀ ਬੁਰੀਆਹ ॥
ਮਨਹੁ ਕੁਸੁਧਾ ਕਾਲੀਆ ਬਾਹਰਿ ਚਿਟਵੀਆਹ ॥
ਰੀਸਾ ਕਰਹਿ ਤਿਨਾੜੀਆ ਜੋ ਤੇਵਹਿ ਦਰੁ ਖੜੀਆਹ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਗੱਲੀਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਦੰਮੀ ਘੋੜੇ ।

ਭਾਵ :— ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀ ਬਣਦਾ, ਧਨ (ਜਾ ਉਦਮ) ਨਾਲ ਹੀ ਚੀਜ਼ਾ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, ਗਲਾਂ ਨਾਲ ਕਦੀਂ ਕੋਠੇ ਨਹੀਂ ਉਸਰੇ । 'ਗੱਲੀਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਦੰਮੀ ਘੋੜੇ' । ਉਦਮ ਨਾਲ ਧਨ ਖਟੋ, ਫਿਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ ਲੁਟੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਲੀਂ ਜੋਗੁ ਨ ਹੋਈ ।

ਭਾਵ :— ਨਿਰਾ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜੋਗੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਲੀ ਜੋਗੁ ਨ ਹੋਈ ॥
ਏਕ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਕਰਿ ਸਮਸਰਿ ਜਾਣੈ
ਜੋਗੀ ਕਹੀਐ ਸੋਈ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪੂਹੀ ਰਾਗ)

ਗੱਲੀਂ ਬਾਤੀ ਮੈਂ ਵੱਡੀ, ਕਰਤੂਤੀਂ ਵੱਡੀ ਜਠਾਣੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅੱਗੇ ਵਧ ਵਧ ਬਹੇ ਪਰ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਸਿਰ ਸੁਟੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗੱਲੀਂ ਬਾਤੀਂ ਮੈਂ ਵਡੀ, ਕਰਤੂਤੀਂ ਵਡੀ ਜਠਾਣੀ' । ਕੰਮ ਵੇਲੇ ਹੋਰ ਕਰਨ, ਵਿਹਲੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਤੂੰ ਬਹਿ ਕੇ ਪਾੜ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਲੋਂ ਗਲੈਣ, ਅਗੋਂ ਅਗੈਣ ।

ਭਾਵ :— ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਹੀ ਵਧ ਕੇ ਵਡੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਥੋੜੀ ਗਲ ਨੂੰ ਫੜੋ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗਲੋਂ ਗਲੈਣ, ਅਗੋਂ ਅਗੈਣ' ਗਲ ਵਧ ਜਾਏ ਤਾਂ ਵਧੀ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੜ੍ਹ ਕਾਹਨੂੰ ਬਣਾਉਣੇ ਜੇ ਜਿੱਤਨ ਗੋਲੇ,
ਭਠ ਕਾਹਨੂੰ ਬਣਾਉਣੇ ਜੇ ਚਾਰਣ ਛੋਲੇ ?

ਭਾਵ :— ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਜੋ ਲਾਭਦਾਇਕ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੰਮ ਓਹੀ ਕਰੀਏ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਨਫ਼ਾ ਆਪ ਖਟੀਏ, ਨੌਕਰ ਚਾਕਰ ਹੀ ਨਾ ਹਜ਼ਮ ਕਰ ਜਾਣ ਸਭ ਕੁਝ । 'ਗੜ੍ਹ ਕਾਹਨੂੰ ਬਣਾਉਣੇ ਜੇ ਜਿੱਤਣ ਗੋਲੇ, ਭੱਠ ਕਾਹਨੂੰ ਬਣਾਉਣੇ, ਜੇ ਚਾਰਣ ਛੋਲੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਾਈਂ ਮਾਣਕ ਨਿਗਲਿਆ ਪੇਟ ਪਾੜ ਨਾ ਮਾਰੇ ।

ਭਾਵ :- ਜੇ ਗਊ ਮਾਣਕ ਨਿਗਲ ਜਾਵੇ ਤਦ ਉਸ ਦਾ ਪੇਟ ਪਾੜ ਕੇ ਕੋਈ ਮੋਤੀ ਨਹੀਂ ਕਢ ਸਕਦਾ । ਭਾਵ ਚੰਗਾ ਪੁਰਖ਼ ਭੈੜ ਵੀ ਕਰ ਬੈਠੇ, ਤਦ ਉਸਦੇ ਭੈੜ ਨੂੰ ਚਿਤਾਰਨਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਮਾਂ ਹੋਵੇ ਜਾਣਨੀ ਕਿਉਂ ਪੁਤ ਪਤਾਰੇ ।
ਗਾਈ ਮਾਣਕ ਨਿਗਲਿਆ, ਪੇਟ ਪਾੜ ਨਾ ਮਾਰੇ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗਾਹਕ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਕੋਈ ਵੇਲਾ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :— ਗਾਹਕ ਤੇ ਮੌਤ ਬਿਨਾ ਪਤਾ ਦਿੱਤੇ, ਜਦ ਜੀ ਆਵੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ—ਰੁਲਦੂ ਸ਼ਾਹ ! ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਹੱਟੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹੇ ਗਏ ਜਾਪਦੇ ਹੋ । ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਘੰਟੇ ਦੋ ਘੰਟਿਆਂ ਲਈ ਬੰਦ ਕਟਕੇ ਅਰਾਮ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰੋ ।

ਸ਼ਾਹ—ਪੰਡਤ ਜੀ 'ਗਾਹਕ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਵੇਲਾ ਹੈ' ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਆ ਜਾਵੇ । ਅਰਾਮ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਖਾਈਏ ਕਿਥੋਂ ? (ਸੰ)

ਗਾਲੜੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ । ਵੇਖੋ :— ਇਅਣਾ ਬਾਤ ਕਰੇ, ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ ।

ਭਾਵ :— ਅੰਜਾਣੇ ਵਾਧੂ ਗਪਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗਲ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਨਹੀਂ ਪਰ ਸਿਆਣੇ ਅਨੁਮਾਨ ਨਾਲ ਹੀ ਬੁਝ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੋ ਗਲ ਕੀਤੀ ਜੇ, ਪਰ ਟਿਕਾਣੇ ਦੀ ਇਕ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਸ਼ਾਹ ਹੁਰਾਂ ਇੱਕੋ ਠੁਕ ਦੀ ਕਰਕੇ ਬੇੜਾ ਪਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਠੀਕ ਹੈ, 'ਗਾਲੜੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਸਿਆਣਾ ਕਿਆਸ ਕਰੇ' ।
(ਸੰਗੂ)

ਗਿਆ ਸਮਾਂ ਫਿਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ।

ਭਾਵ :- ਵਕਤ ਖੁੰਝ ਜਾਣ ਤੇ ਪਛਤਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਸੁਭਾਗ ਕੌਰ—ਹੱਛਾ, ਹੁਣ ਜਦ ਤੁਸੀਂ ਘੜੀ ਡਿਠਾ ਕਰੋ ਤਾਂ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਭੀ ਨਾਲ ਖਿਆਲ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਸੋਚਿਆ ਕਰੋ ਕਿ 'ਗਿਆ ਸਮਾਂ ਫਿਰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ' । ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲਾਉ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਡਾ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਿਚ ਭਲਾ ਹੋਵੇ ।

(ਸੁਭਾਗ ਕੌਰ—ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ)

ਗਿਆ ਨਮਾਜ਼ ਬਖਸ਼ਾਣ, ਰੋਜੇ ਗਲੇ ਪਏ ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰੇ ਲਾਭ ਲਈ ਪਰ ਉਲਟਾ ਘਾਟਾ ਪੈ ਜਾਵੇ । ਜਾਂ ਥੋੜੇ ਦੁਖ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਬਚਦਾ ਵਧੀਕ ਦੁਖ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗਏ ਸਾਂ ਨਮਾਜ਼ ਬਖਸ਼ਾਣ, ਰੋਜ਼ੇ ਗਲੇ ਪਏ' । ਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਸੀ ਪਈ ਹੱਥ ਤੰਗ ਹੈ, ਕੁਝ ਮਦਦ ਕਰੋ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿਛਲਾ ਲਹਿਣਾ ਆਣ ਮੰਗਿਆ । (ਸੰ)

ਗਿਆ ਮਾਲ ਜੋ ਖਾਧਾ ਨੰਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਅਜੇਹੇ ਪਾਸੋਂ ਰਕਮ ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ ਜਿਸਦੇ ਹਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦੋਂ ਨਵਾਬ ਖਾਨ ਹੋਰਾਂ ਕੰਡ ਵਿਖਾਈ, ਤਾਂ ਨਾਲੇ ਤੁਸਾਂ ਤਕਲੇ ਕਢਣੇ ਨੇ ਨਾਲੇ ਆਖਣਾ ਏ, 'ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਯਾ ਹੀ ਲੈ ਦੇਵੋ,ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਕੀਤੀ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਲਾਹ ਸਕਾਂਗਾ ।' ਆਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ 'ਗਿਆ ਮਾਲ ਜੋ ਖਾਧਾ ਨੰਗਾ' ।
(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਪ੍ਰੀ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਗਿਆਨ ਕਾ ਬਧਾ ਮਨੁ ਰਹੈ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨ ਨ ਹੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਮਨ ਗਿਆਨ ਬਿਨ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਤੇ ਗਿਆਨ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਕੂੰਭੇ ਬਧਾ ਜਲੁ ਰਹੈ ਜਲੁ ਬਿਨੁ ਕੂੰਭੁ ਨ ਹੋਇ ।।
ਗਿਆਨ ਕਾ ਬਧਾ ਮਨੁ ਰਹੈ ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਗਿਆਨ ਨ ਹੋਇ ।।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਗਿਝੀ ਗਿਝੀ ਲੁੰਬੜੀ ਰਵਾਹੀਂ ਫਲੀਆਂ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਨਿਤ ਦਾ ਗਿਝਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਨ ਮੁੜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧੀ—ਮਾਂ ਜੀ ! ਕੁਝ ਵੀ ਕਨੋ ਭਾਬੋ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹੀ ਹਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਜੇ । ਅਖੇ 'ਗਿਝੀ ਗਿੰਝੀ ਲੁੰਬੜੀ ਰਵਾਹੀਂ ਫਲੀਆਂ' । (ਸੰ)

ਗਿਣਵੀਆਂ ਹਡੀਆਂ ਤੇ ਮਿਣਵਾਂ ਸ਼ੋਰਬਾ ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੱਗੇ ਹੀ ਚੀਜ਼ ਥੋੜੀ ਹੈ । ਇਸ ਦੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਕੀ ਪਾਵਾਂ ? 'ਗਿਣਵੀਆਂ ਹਡੀਆਂ ਤੇ ਮਿਣਵਾਂ ਸ਼ੋਰਬਾ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਿਦੱੜ ਦਾਖ ਨ ਅਪੜੈ, ਆਖੈ ਥੂ ਕਉੜੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੇ, ਉਹ ਮਿਲ ਤਾਂ ਸਕੇ ਨਾ, ਪਰ ਦੋਸ਼ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਸਿਰ ਥਪਣਾ, ਕਿ ਹੈ ਹੀ ਮੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਗਿੱਦੜ ਦਾਖ ਨ ਅਪੜੈ ਆਖੈ ਥੂ ਕਉੜੀ ।
ਨਚਣ ਨਚ ਨ ਜਾਣਈ ਆਖੇ ਭੁਇ ਸੋੜੀ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗਿਦੜਾਂ ਗੁੰਹ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਯਾਰ ਪਹਾੜੀਂ ਹਗਦੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਮਾਮੂਲੀ ਆਦਮੀ ਪਾਸੋਂ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਮਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਪਰ ਉਹ ਅਗੋਂ ਬੜੇ ਨਖ਼ਰੇ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਲਾਲਾ ਜੀ, ਬਿਨਾ ਲੋੜ ਦੇ । ਨਿਗੂਣੀ ਜਿਹੀ ਮੰਗ ਸੀ ਸਾਡੀ । ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਓਹੀ ਗਲ ਕੀਤੀ, ਅਖੇ 'ਗਿਦੜਾ ਗੁੰਹ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਆਖਿਆ ਯਾਰ ਪਹਾੜੀ ਹਗਦੇ ਨੇ' । ਬੜਾ ਰੁਖਾ ਤੇ ਨਖਰੇ ਭਰਿਆ ਉਤਰ ਦੇ ਘਲਿਆ ਜੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗ੍ਰਿਸਤਿ ਕੁਟੰਬਿ ਪਲੇਟਿਆ ਕਦੇ ਹਰਖੁ ਕਦੇ ਸੋਗੁ ।

ਭਾਵ :— ਕੁਟੰਬ ਦੇ ਬੰਧਨਾ ਵਿਚ ਕਦੇ ਗ਼ਮੀ ਹੈ ਕਦੇ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਜਾ ਕਉ ਚਿੰਤਾ ਬਹੁਤੁ ਬ੍ਰਤੁ ਦੇਹੀ ਵਿਆਪੈ ਰੋਗੁ ।।
ਗ੍ਰਿਸਤਿ ਕੁਟੰਬਿ ਪਲੇਟਿਆ ਕਨੋ ਹਰਖੁ ਕਦੇ ਸੋਗੁ ।।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਗਿਰਾਹੀ ਦਾਨ, ਸੂਤ ਉਡਾਣ ।

ਭਾਵ :— ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਤੇ ਦਾਨ ਦਾ ਵੀ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਡਤ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਦਾਨ ਭਾਵੇਂ ਥੋੜਾ ਹੀ ਹੋਵੇ, ਉਸਦਾ ਫਲ ਕਈ ਗੁਣਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, 'ਗਿਰਾਹੀ ਦਾਨ, ਸੂਤ ਉਤਾਣ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਗਿਲਾ ਪੀਹਣ ਨਹੀਂ ਪਾਈਦਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਲਮਕਾਈ ਜਾਣਾ ਤੇ ਮੁਕਣ ਨਾ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ 'ਗਿਲਾ ਪੀਹਣ ਨਹੀਂ ਪਾਈਦਾ । ਵਿਚੋਂ ਝਗੜਾ ਨਿਬੇੜਨ ਦਾ ਰਾਹ ਕਢੋ ।
(ਸੰਗ੍ਰ)

ਗੁਆਂਢ ਦੀ ਖਰਾਬੀ, ਜਾਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਬੀ ।

ਭਾਵ :— ਗੁਆਂਢ ਵਿਚ ਖਰਾਬੀ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਦੁਖ ਵਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਜ਼ੂਰ, ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਏ । 'ਗੁਆਂਢ ਦੀ ਖਰਾਬੀ, ਜਾਨ ਦੀ ਅਜ਼ਾਬੀ' । ਹਰ ਵੇਲੇ ਸੀਖ ਤੇ ਅੜੰਬੀ ਰਖਦੀ ਏ ।
(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਗੁਆਢਣ ਦਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਚੱਜ ਤਾਂ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਖਰਬੂਜ਼ੇ ਪਾਸੋਂ ਖਰਬੂਜ਼ਾ ਰੰਗ ਪਕੜਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੀ ਮਤ ਘਟ ਸੀ, ਪਰ ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਚੰਗਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। 'ਗੁਆਂਢਣ ਦਾ ਰੂਪ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਪਰ ਚਜ ਤਾਂ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ'। (ਸੰਗ੍)

ਗੁੱਛਾ ਹੋਇ ਧ੍ਰਿਕੋਨਿਆਂ ਕਿਉਂ ਵੜੀਐ ਦਾਖੈ।

ਭਾਵ :— ਝਕੁਨਿਆ ਦੇ ਗੁੱਛੇ ਨੂੰ ਦਾਖ ਦਾ ਗੁੱਛਾ ਨਹੀਂ ਆਖ ਸਕਦੇ, ਭਾਵ ਮੰਦੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਕੌਣ ਆਖੇ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁੱਛਾ ਹੋਇ ਧ੍ਰਿਕੋਨਿਆ ਕਿਉਂ ਵੜੀਐ ਦਾਖੈ।
ਅਕੈ ਕੇਹੀ ਖੱਖੜੀ ਕੋਈ ਅੰਬ ਨ ਆਖੈ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁਜਰ ਗੋਰਸ ਵੇਚਕੈ ਖਲ, ਸੂੜੀ ਆਣੈ।

ਭਾਵ :— ਗੁਜਰ ਦਧ ਵੇਚ ਕੇ ਖਲ ਤੇ ਛਾਣ-ਬੁਰਾ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਮੂਰਖ ਆਦਮੀ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਹਥੋਂ ਦੇਕੇ ਘਟੀਆ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਜਰ ਗੋਰਖ ਵੇਚਕੈ ਖਲੁ ਸੂੜੀ ਆਣੈ॥
ਬੇਮੁਖ ਮੂਲਹੁੰ ਘੁਥਿਆ ਦੁਖ ਸਹੈ ਜਮਾਣੈ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁਜਰ ਦੇ ਵਡੇ ਭਰਾ ਨਾ ਹੋਈਏ ਤੇ ਕਰਾੜ ਦੇ ਛੋਟੇ।

ਭਾਵ :— ਗੁਜਰ(ਨੀਵੀਂ ਜ਼ਾਤ) ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵਡੇ ਤੇ ਕਿਰਾੜ (ਉਚੀ ਜ਼ਾਤ) ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਛੋਟਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਰਾੜਾਂ ਨਾਲ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ? ਰਤਾ ਓਹਨਾਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਹੋਈਏ, ਤਾਂ ਜੀਉਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ। ਸਚ ਆਖਿਆ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿ 'ਗੁਜਰ ਦੇ ਵਡੇ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨਾ ਹੋਈਏ'।
(ਸੰਗ੍)

ਗੁਜਰਾਤ ਮਸ਼ਕਰੀ ਤੇ ਦੌਲਾ ਸ਼ਾਹ ਫ਼ਕੀਰ।

ਭਾਵ :— ਗੁਜਰਾਤੀਆਂ ਦੇ ਹਾਸ-ਰਸ (ਮਸਕਰੀ) ਦੇ ਸੁਭਾ ਬਾਬਤ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦ ਵਿਚੋਂ ਸੂਬਾ ਪੰਜਾਬ ਵਧੇਰੇ ਹੰਸਮੁਖ ਹੈ ਤੇ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜਰਾਤ ਸ਼ਹਿਰ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵਧਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੀਕ ਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਪਿਆ ਕਿ 'ਗੁਜਰਾਤ ਮਸ਼ਕਰੀ ਤੇ ਦੌਲਾ ਸ਼ਾਹ ਫਕੀਰ'।
(ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਭੋਰੇ— ਸ. ਸ. ਅਮੋਲ)

ਗੁਣ ਮਹਿ ਗਿਆਨੁ ਪਰਾਪਿਤ ਹੋਇ।

ਭਾਵ :— ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਣ ਵੀਚਾਰੇ ਗਿਆਨੀ ਸੋਇ॥
'ਗੁਣ ਮਹਿ ਗਿਆਨ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ'॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮ ਕਲੀ ਰਾਗ)

ਗੁਣ ਵੀਚਾਰੇ ਗਿਆਨੀ ਸੋਇ।

ਭਾਵ :— ਗਿਆਨੀ ਉਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਗੁਣ ਵੀਚਾਰੇ ਗਿਆਨੀ ਸੋਇ॥
ਗੁਣ ਮਹਿ ਗਿਆਨੁ ਪਰਾਪਤਿ ਹੋਇ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮ ਕਲੀ ਰਾਗ)

ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਗੁਥਲੀ।

ਭਾਵ :— ਅਤੀ ਗੁਣਵਾਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਊਸ਼ਾ ਨੇ ਪਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਇਸ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਨਾ ਸਮਝਣਾ 'ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਗੁਥਲੀ ਜੇ।"
(ਜੀਵਨ ਸੰਗਰਾਮ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੁਨਹੀ ਭਰਿਆ ਮੈਂ ਫਿਰਾ ਲੋਕੁ ਕਹੈ ਦਰਵੇਸ਼ ।

ਭਾਵ :– ਮੈਂ ਤਾਂ ਔਗਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹਾਂ ਪਰ ਲੋਕੀ ਮੈਨੂੰ ਫਕੀਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ ਨਿਮ੍ਰਤਾ-ਭਾਵ ਦਸਣ ਵੇਲੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਫਰੀਦਾ ਕਾਲੇ ਮੈਡੇ ਕਪੜੇ ਕਾਲਾ ਮੈਂਡਾ ਵੇਸੁ ॥
ਗੁਨਹੀ ਭਰਿਆ ਮੈਂ ਫਿਰਾ ਲੋਕ ਕਹੈ ਦਰਵੇਸੁ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ)

ਗੁਪਤ ਖੇਡੇ ਸੋ ਨਾਥ ਕਾ ਚੇਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਛੁਪਾ ਕੇ ਰਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਸਿੰਘ – ਇਹ ਗਲ ਦਸਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਦੇ ਗੁਪਤ ਰਖਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਾਭ ਹੈ । 'ਗੁਪਤ ਖੇਡੇ ਸੋ ਨਾਥ ਕਾ ਚੇਲਾ' । (ਸੰਗ੍)

ਗੁਰ ਸਮਾਨਿ ਤੀਰਥੁ ਨਹੀ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਤੀਰਥ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਦਸੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਗੁਰ ਸਮਾਨਿ ਤੀਰਥੁ ਨਹੀ ਕੋਇ ॥
ਸਤੁ ਸੰਤੋਖ ਤਾਸੁ ਗੁਰ ਹੋਇ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਰਾਗ)

ਗੁਰ ਗੁਰ ਵਿਦਿਆ, ਸਿਰ ਸਿਰ ਮਿਤਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਦਿਸਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂ ਜਦ ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਸਲਾਹ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਕਲ੍ਹ 'ਗੁਰ ਗੁਰ ਵਿਦਿਆ, ਸਿਰ ਸਿਰ ਮਿਤਾਂ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਪਾਸ ਜਾਓ ਵਖਰੀ ਹੀ ਠੱਠਲੀ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਗੁਰ ਜੇਵਡੁ ਦਾਤਾ ਕੋ ਨਹੀਂ, ਜਿਨਿ ਦਿੱਤਾ ਆਤਮ ਦਾਨੁ ।

ਭਾਵ :– ਗੁਰੂ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਦਾਤਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨੇ ਜੀਅ ਦਾਨ ਦਿਤਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਜਿਨ ਤੂੰ ਸੇਵਿਆ ਭਾਉ ਕਰਿ
ਸੋਈ ਪੁਰਖ ਸੁਜਾਨ ॥
ਤਿਨਾ ਪਿਛੈ ਛੁਟੀਐ
ਜਿਨ ਅੰਦਰਿ ਨਾਮੁ ਨਿਧਾਨੁ ॥
ਗੁਰ ਜੇਵਡ ਦਾਤਾ ਕੋ ਨਹੀ
ਜਿਨਿ ਦਿਤਾ ਆਤਮ ਦਾਨੁ ।"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਗੁਰ ਲਾਗੋ ਚੇਲੇ ਕੀ ਪਾਈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਉਲਟੀ ਰੀਤ ਤੁਰ ਪਵੇ ਤੇ ਨੀਵੇਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ (ਚੇਲਿਆਂ) ਪਿਛੇ ਗੁਰੂ (ਉਤਮ ਪੁਰਸ਼) ਦੌੜਦੇ ਫਿਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਪਾਣੀ ਦੁਰੇਡੇ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਲੋਕੀ ਹੋਰ ਨਿਕੇ ਮੋਟੇ ਮੰਦਰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਬਣਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਪਾਣੀ ਹੋਰੀ ਆਉਂਦੇ ਵੇਰ੍ਹੇ ਮੀਲ ਭਰ ਪਰੇ ਹੀ ਡੇਰੇ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਮਾਨੋ 'ਚੇਲੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਗੁਰੂ ਹੋਰੀ ਨਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਗੁਰ ਲਾਗੋ ਚੇਲੇ ਕੀ ਪਾਈ' ।
(ਮੇਰਾ ਵਲੈਤੀ ਸਫਰ ਨਾਮਾ—ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

ਗੁਰ ਵੀਚਾਰੀ ਅਗਨਿ ਨਿਵਾਰੀ ॥

ਭਾਵ :— ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਦੀ ਅੱਗ (ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਦੀ) ਬੁਝ ਗਈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਗੁਰ ਵੀਚਾਰੀ ਅਗਨਿ ਨਿਵਾਰੀ ॥
ਆਪਿਉ ਪੀਓ ਆਤਮ ਸੁਖ ਧਾਰੀ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮ ਕਲੀ ਰਾਗ)

ਗੁਰਦੇਵ ਮਾਤਾ ਗੁਰ ਦੇਵ ਪਿਤਾਗੁਰ ਦੇਵ ਸੁਆਮੀ ਪਰਮੇਸੁਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਗੁਰਦੇਵ ਹੀ ਮਾਂ ਪਿਉ, ਮਾਲਕ ਤੇ ਹਰੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਸੰਸਾਰੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕੂੜੇ ਹਨ ਇਕ ਰੱਬ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸੱਚਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਰਦੇਵ ਮਾਤਾ ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ
ਗੁਰਦੇਵ ਸੁਆਮੀ ਪਰਮੇਸੁਰਾ ॥
ਗੁਰਦੇਵ ਸਖਾ ਅਗਿਆਨ ਭੰਜਨੁ
ਗੁਰਦੇਵ ਬੰਧਿਪ ਸਹੋਦਰਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਬਾਵਨ ਅਖਰੀ)

ਗੁਰਮੁਖ ਗਾਡੀ ਰਾਹੁ ਚਲਾਯਾ ।

ਭਾਵ :— ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿੱਚ ਚਲਣ ਦਾ ਸਿੱਧਾਂ ਰਾਹ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ ਚਲਾ ਲਿਆ ਹੈ । ਭਾਵ ਚੰਗੇ ਪੁਰਖ਼ ਸਦਾ ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਬਣੀ ਰੀਤ ਤੇ ਚਲਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹੁਕਮ ਰਜ਼ਾਈ ਚਲਣਾ
'ਗੁਰਮੁਖ ਗਾਡੀ ਗਹੁ ਚਲਾਯਾ' ।
ਪੂਰੇ ਪੂਰਾ ਥਾਟ ਬਣਾਯਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁਰਮੁਖ ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਪਾਰਸ ਹੋਈਐ ।

ਭਾਵ :— ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਹੋਈਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਗੁਰਮੁਖ ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਪਾਰਸ ਹੋਈਐ ॥
ਗੁਰਮੁਖ ਹੋਇ ਅਪਰਸ ਦਰਸ ਅਲੋਈਐ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਢੇ ਕਦੇ ਨਾਹੀ ।

ਭਾਵ :— ਧਰਮੀ ਤੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਬੁਢੇ ਜਾਪਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਬੁਢੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਬਲਵਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਰਾਬੀ ਤੇ ਲੁਚੇ, ਬੁਢਾਪੇ ਵਿੱਚ ਕਮਜ਼ੋਰ, ਨਿਰਬਲ, ਤਨ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਧਰਮੀਆਂ ਦੀ ਕਾਠੀ ਤਕੜੀ ਤੇ ਚਿਹਰਾ ਲਾਲੀ ਤੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਤਦੇ ਸਾਡੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ : "ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੁਢੇ ਕਦੇ ਨਾਹੀ" ਤੂੰ ਉਚ ਘਿਰਾਣੇ ਦੀ ਹੈਂ । ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਾਰ ਕੀ ਜਾਣੇ ?

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਗੁਰਮੁਖਿ ਲਾਧਾ, ਮਨਮੁਖਿ ਗਵਾਇਆ ।

ਭਾਵ :— ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਹਰੀ (ਗੁਣਾਂ ਜਾਂ ਲਾਭਦਾਇਕ ਵਸਤੂ) ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਹੈ ਪਰ ਮਨਮੁਖਾਂ ਨੇ ਗਵਾ ਲਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਗੁਰਮੁਖਿ ਲਾਧਾ ਮਨਮੁਖਿ ਗਵਾਇਆ ॥
ਤੁਧੁ ਆਪਿ ਵਿਛੋੜਿਆ ਆਪਿ ਮਿਲਾਇਆ। ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗ ਸੰਗ ।

ਭਾਵ :— ਬਿਪਤਾ ਆ ਬਣੇ ਜਾਂ ਵਿਛੜਨ ਸਮੇਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਰੱਬ ਰਾਖਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸੀਲ ਕੌਰ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸਹਿਜੇ ਜਿਹੇ ਨਿਕਲਿਆ, ਹਾਏ ! ਮੈਂ ਇਕਲੀ ਕੀ ਕਰਾਂਗੀ ? ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ । ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਫੁੱਲਿਆ 'ਗੁਰੂ ਅੰਗ ਸੰਗ, ਗੁਰੂ ਅੰਗ ਸੰਗ' ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ— ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਗੁਰੂ ਜਿਨਾ ਕਾ ਅੰਧੁਲਾ ਚੇਲੇ ਨਾਹੀ ਠਾਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਹੀ ਬੇ ਸਮਝ ਹੈ ਉਸਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਗੁਰੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾ ਅੰਧੁਲਾ
ਚੇਲੇ ਨਾਹੀ ਠਾਉ ॥
ਬਿਨ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਉ ਨ ਪਾਈਐ
ਬਿਨ ਨਾਵੈ ਕਿਆ ਸੁਆਉ ॥
ਆਇ ਗਇਆ ਪਛਤਾਵਣਾ
ਜਿਉ ਸੁੰਞੈ ਘਰ ਕਾਉ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਗੁਰੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟੱਪਣੇ ਚੇਲੇ ਜਾਣ ਛੜਪ ।

ਭਾਵ :— ਜੇ ਮਤ ਦੇਣ ਵਾਲਾ (ਆਗੂ)

ਭੈੜਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਤ ਲੈਣ ਵਾਲੇ (ਚੇਲੇ) ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਮਾੜੇ ਹੋਣਗੇ। ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਕੋਲੋਂ ਵਧੀਕ ਚਲਾਕ ਹੋਣਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਯਾਰ! ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ 'ਗੁਰੂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਪਣੇ, ਚੇਲੇ ਜਾਣ ਡੜਪ'। ਪਿਉ ਤਾਂ ਨਿਰਾ ਸ਼ਰਾਬੀ ਸੀ, ਮੁੰਡਾ ਰੰਡੀ-ਬਾਜ਼ ਵੀ ਨਿਕਲਿਆ। (ਸੰਗ੍)

ਗੁਰੂ ਧਾਰ ਚੁਣਕੇ, ਤੇ ਪਾਣੀ ਪੀ ਪੁਣਕੇ।

ਭਾਵ :— ਆਗੂ ਤੇ ਭੋਜਨ ਚੁਣਕੇ ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਕੀ ਹੁੰਦਾ। ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਕੁਪੱਤੇ ਆਗੂ ਦੇ ਉਹ ਲੜ ਜਾ ਲਗਾ ਸੀ? ਸੱਚ ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ : 'ਗੁਰੂ ਧਾਰ ਚੁਣ ਕੇ ਤੇ ਪਾਣੀ ਪੀ ਪੁਣ ਕੇ'। (ਸੰਗ੍)

ਗੁਰੂ ਬਿਨਾਂ ਗਤ ਨਹੀਂ, ਸ਼ਾਹ ਬਿਨਾਂ ਪਤ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਾਹ ਬਿਨਾਂ ਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਗੁਰ ਬਿਨਾਂ ਮੁਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੂੜ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ! ਰਬ ਤੋਂ ਉਰੇ ਸਾਡੀ ਓਟ ਕੋਣ ਏ। ਇਹ ਵੇਲਾ ਲਜਾ ਰਖਣ ਦਾ ਏ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਏ ਨਾ 'ਗੁਰੂ ਬਿਨਾ ਗਤ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਬਿਨਾ ਪਤ ਨਹੀਂ' ਹੁਣ ਕੁੜੀ ਦਾ ਭਾਦੋਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਜੇ, ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਆਪਣੀ ਧੀ ਏ।

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਗੁਲਫੇ ਨੂੰ ਛਡ, ਹਡੀਆਂ ਚਬਣ ਗਲ ਪਵੇ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਮੰਦੀਆਂ ਖਾਣ ਲਗ ਪੈਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਏ ਪਾਗਲਾ, ਇਹ ਕੀ ਕੀਤਾ ਈ? 'ਗੁਲਫੇ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਹਡੀਆਂ ਚਬਣ ਲਗ ਪਿਉਂ। ਪੱਤ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕੁਪੱਤੇ ਰਾਹ ਫੜ ਲਏ ਨੀ। (ਸੰਗ੍)

ਗੁਲਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹਾਰਾਂ, ਮੌਜਾਂ ਕਰੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਰ ਪਾਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਗੁੜ ਦੀ ਰੋੜੀ ਦਾ ਟੋਟਾ ਭੰਨ ਕੇ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਬੋਲਿਆ 'ਗੁਲਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹਾਰਾਂ ਤੇ ਮੌਜਾਂ ਕਰੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ'।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੁਲੀ, ਕੁਲੀ, ਜੁਲੀ ਸਾਰੀ ਖਲਕਤ ਭੁਲੀ।

ਭਾਵ .— ਰੋਟੀ, ਮਕਾਨ ਤੇ ਕਪੜਾ ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸੀਂ ਅਮੀਰੀ ਤੇ ਐਸ਼ ਇਸ਼ਰਤ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਪਰ 'ਗੁਲੀ, ਕੁਲੀ ਤੇ ਜੁਲੀ ਤੇ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। 'ਗੁਲੀ, ਕੁਲੀ, ਜੁਲੀ ਤੇ ਸਾਰੀ ਖਲਕਤ ਭੁਲੀ'। (ਸੰ)

ਗੁੜ ਖਾਣਾ ਤੇ ਗੁਲਗੁਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼।

ਭਾਵ :— ਇੱਕ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰਾ ਲੈਣਾ ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਘਟ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਕਬਾਬ ਹੀ ਸੋਭਦਾ ਏ। ਸ਼ਰਾਬ ਕੀ ਆਖ ਤੇ ਵੈਸ਼ਨੂੰ ਕੀ ਆਖ। 'ਗੁੜ ਖਾਣਾ ਤੇ ਗੁਲਗੁਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਹੇਜ਼?

(ਸੰਗ੍)

ਗੁੜ ਗਿੱਝੀ ਰੰਨ ਵਿਗੋਏ ਛੱਲੀ ਪੂਣੀ ਹੱਟੀ ਢੋਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਟਬਰ ਦਾ ਜੀਅ ਸੁਆਦਾਂ ਦਾ ਪਟਿਆ ਹੱਟੀ ਤੋਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਉਧਾਰ ਲੈਕੇ ਸਭੋ ਕੁਝ ਹਟਵਾਣੀਏ ਨੂੰ ਲੁਟਾਣ ਲਗ ਪਵੇ ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ

ਲਈ ਇਹ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਰ ਵਾਲਾ—ਭਲੀਏ ਲੋਕੇ । ਇਹ ਖਰਚੀਲੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਘਰ ਉਜਾੜ ਦੇਣਗੀਆਂ ਤੂੰ ਟੱਬਰਦਾਰ ਏਂ । ਲੁਟੀ ਜਾਏਂਗੀ । 'ਗੁੜ ਗਿਲੀ ਰੰਨ ਵਿਗੋਏ, ਛੱਲੀ ਪੂਣੀ ਹੱਟੀ ਢੋਇ' । ਕੁਝ ਮੇਰੀ ਪਤ ਦਾ ਵੀ ਖਿਆਲ ਕਰ । (ਸੰਗ੍)

ਗੁੜ, ਘੀ, ਮੈਦਾ ਤੇਰਾ, ਜਲ ਫੂਕ ਬਸੰਤਰ ਮੇਰਾ ।

ਭਾਵ :— ਨਫੇ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੇ ਪਰ ਮੂਲ ਵਿਚ ਪਾਣ ਤੋਂ ਨਸਣ ਦੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹ ਚੰਗੀ ਭਾਈਵਾਲ ਏ । ਕੰਮ ਵੀ ਮੈਂ ਕਰਾਂ, ਧਨ ਵੀ ਮੈਂ ਲਾਵਾਂ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਸੁਕੇ ਉਤੇ ਹਿਸਾ ਉਗਰਾਹੋ । 'ਗੁੜ, ਘੀ, ਮੈਦਾ ਤੇਰਾ, ਜਲ, ਫੂਕ ਬਸੰਤਰ ਮੇਰਾ' । ਇਹ ਭਾਈਵਾਲੀ ਕਿਵੇਂ ਚਲੂ । (ਸੰਗ੍)

ਗੁੜ ਦਿਤਿਆਂ ਜੇ ਕੋਈ ਮਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਮੁਹਰਾ ਕਿਉਂ ਦੇਈਏ ।

ਭਾਵ— ਕਰੜਾਈ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾ ਜੇ ਕੰਮ ਨਿਕਲ ਸਕੇ ਤਦ ਕਰੜਾਈ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਿੱਠੇ ਬੋਲ ਸਵਾਰਨ ਕੰਮ ਨੂੰ
ਕੌੜਾ ਮੂਲ ਨ ਕਹੀਏ ।
'ਗੁੜ ਦਿਤਿਆਂ ਜੇ ਮਰਦਾ ਹੋਵੇ
ਫਿਰ ਮੋਹਰਾ ਕਿਉਂ ਦੇਈਏ ।'

(ਜੀਵਨ ਪੰਥ—ਮੁਸਾਫਰ)

ਗੁੜ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਿੰਮ ਨਾਲ ਕੌੜਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਲਾਭ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਾਈ ! ਇਹ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੰਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਮੰਦਾ, ਨਾ ਕੁਕਰਮ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਕਿਉਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸਦਾ । 'ਗੁੜ ਨਾਲ ਹੀ ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਿੰਮ ਨਾਲ ਹੀ ਕੌੜਾ' । (ਸੰਗ੍)

ਗੂਝੀ ਭਾਹਿ ਜਲੈ ਸੰਸਾਰਾ ॥

ਭਾਵ:— (ਮਾਇਆ ਦੀ) ਲੁਕਵੀਂ ਅਗ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਸੜ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਹਉ ਬਲਿਹਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਅਪੁਨੇ
ਜਿਨਿ ਇਹੁ ਚਲਤੁ ਦਿਖਾਇਆ ॥
ਗੂਝੀ ਭਾਹਿ ਜਲੈ ਸੰਸਾਰਾ
ਭਗਤ ਨ ਬਿਆਪੈ ਮਾਇਆ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ)

ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਨਹੀਂ ਕਤੀ (ਛੁਹੀ)

ਭਾਵ:— ਜਦੋਂ ਕੰਮ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਥੋੜਾ ਹਿਸਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨੱਟ—ਪਿਆਰੀ ਕੋਹ ਨ ਚਲੀ ਤੇ ਥਾਬਾ ਤਿਹਾਈ । ਹੁਣੇ ਥਕ ਗਈ ਏਂ । ਅਜੇ ਤਾਂ 'ਗੋਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪੂਣੀ ਨਹੀਂ ਕਤੀ' । ਤੂੰ ਤਾਂ ਮਲੂਕ, ਜ਼ਾਦੀ ਹੋ ਗਈ ਏਂ ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੋਂਗਲੂਆਂ ਤੋਂ ਮਿਟੀ ਲਾਹੁੰਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ:— ਵਾਧੂ ਦਮ ਦਿਲਾਸੇ ਦੇਣੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪ ਆਉਣ ਦੀ ਨਹੀਂ ਜੇ ਨੀਤ ਓਹਦੀ ।
ਕਾਹਨੂੰ ਗੋਂਗਲੂ ਤੋਂ ਮਿਟੀ ਝਾੜਦਾ ਹੈ ।
ਜੇਕਰ ਅੱਗ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬੁਝਾਉਣ ਜੋਗਾ,
ਪਾ ਪਾ ਤੇਲ ਕਿਉਂ ਸੜਿਆ ਨੂੰ ਸਾੜਦਾ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍)

ਗੋਡਾ ਚਾਇਆ ਤੇ ਸਿੱਖ ਮਿਟਾਇਆ ।

ਭਾਵ:— ਥੋੜੀ ਖੇਚਲ ਤੇ ਹੋਵੇ ਪਰ ਹੋਰ ਨੂੰ ਲਾਭ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਦਿਲ ਥੋੜਾ ਨਾ ਕਰੋ ਤਾਂ ਥਾਂ ਬਥੇਰੀ ਹੈ । 'ਗੋਡਾ ਚਾਇਆ ਤੈ ਸਿੱਖ ਮਿਟਾਇਆ' । (ਸੰ)

ਗੋਦੜੀ ਵਿੱਚ ਲਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਗ਼ੀਬ ਜਾਂ ਮਾਮੂਲੀ ਘਰ ਜਾਂ ਪਹਿਰਾਵੇ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਉਚੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਗੋਦੜੀ ਵਿਚ ਲਾਲ' ਜੇ ਨਿਰਾ । ਤੂੰ ਉਸ ਦੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਪਹਿਰਾਵੇ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇਖ, ਉਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ। (ਸੰ)

ਗੋਦੀ ਬਾਲ ਢੰਡੋਰਾ ਜਗ ।

ਭਾਵ :—ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਪਾਸ ਪਈ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਨਾ ਲਭਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਰੌਲਾ ਪਾਈ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਇਹ ਚੰਗੀ ਗਲ ਕੀਤੀ, ਹਫ਼ਤਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੈਨੂੰ ਲੋਚ ਪਾਉਂਦੇ ਨੂੰ ਪਈ ਕਿਤਾਬ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਨਿਕਲੀ ਅਜ ਤੇਰੇ ਅਪਣੇ ਦਰਾਜ਼ ਵਿਚੋਂ । ਅਖੇ 'ਗੋਦੀ ਬਾਲ ਢੰਡੋਰਾ ਜਗ' । (ਸੰ)

ਗੋਰਾ ਸਲਾਹੀਏ ਕਿ ਬੱਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਅਜੇਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ, ਜਿਨ੍ਹਾ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਰੇ ਹੀ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨੇ । ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ 'ਗੋਰਾ ਸਲਾਹੀਏ ਕਿ ਬੱਗਾ' (ਸੰ)

ਗੋਰੀ ਦਾ ਮਾਸ ਚੂੰਢੀਆਂ ਜੋਗਾ ।

ਭਾਵ:— ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ । ਹਾਸ ਰਾਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੋੜ ਅਮੀਰੀ ਦੀ । ਗ਼ਰੀਬ ਹਾਂ ਸੁਖੀ ਹਾਂ । ਕੋਈ ਪੁਛਦਾ ਬੁਲਾਂਦਾ ਨਹੀਂ 'ਗੋਰੀ ਦਾ ਮਾਸ ਚੂੰਢੀਆਂ ਜੋਗਾ' । ਅਮੀਰ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਲੋਕੀਂ ਮੰਗ ਮੰਗ ਹੀ ਵਿੱਥਾਂ ਪਾ ਦੇਂਦੇ । (ਸੰਗ੍)

ਗੋਰੇ ਰੰਗ ਨੂੰ ਦੁਪੱਟਾ ਕਾਲਾ (ਕੁਲਛੀ) ਸਜਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸੁੰਦਰ ਜਾਂ ਸੁਘੜ ਪੁਰਸ਼ ਵਿਚ ਕੋਈ ਔਗਣ ਪਿਆ ਲਗੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲੋਕੀਂ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸੰਤਾਂ ਬਾਰੇ। ਕੋਈ ਗਲ ਹੋਸੀ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਚੋਂ, ਗੋਰੇ ਰੰਗ ਨੂੰ ਦੁਪੱਟਾ ਕਾਲਾ ਹੀ ਸਜਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਗੋਲੀ ਅੰਦਰ ਤੇ ਦਮ ਬਾਹਰ । ਜਾਂ ਗੋਲੀ ਅੰਦਰ ਤੇ ਦਮ ਜਲੰਧਰ ।

ਭਾਵ:— ਹਾਸ ਰਾਸ ਵਿੱਚ ਅਜਾਣ ਹਕੀਮ (ਜਾਂ ਆਗੂ) ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਬਸ ਅੱਜ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਸਨੂੰ ਹਵਲਾਤ ਵਿਚੋਂ ਕਢਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਪਰ ਵੇਖਣਾ ਕਿ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਬੀਮਾਰ ਹੈ । ਕਿਤੇ ਐਸੀ ਸਖ਼ਤ ਡੋਜ਼ ਨਾ ਦੇ ਦੇਣਾ ਕਿ ਗੋਲੀ ਅੰਦਰ ਤੇ ਦਮ ਬਾਹਰ' ਵਾਲਾ ਮੁਆਮਲਾ ਹੀ ਹੋ ਜਾਏ ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਗੋਲੀ ਕਾਹਦੀ ਤੇ ਗਹਿਣੇ ਕਾਹਦੇ ।

ਭਾਵ:— ਹਰ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਨੁਸਾਰੀ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਲ ਭਾਈ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਇਨਕਾਰ ਏ ? ਜਿੱਥੇ ਤੂੰ ਆਖੇਂ ਚਲਨੇ ਆਂ 'ਗੋਲੀ ਕਿਹਦੀ ਤੇ ਗਹਿਣੇ ਕਿਹਦੇ । ਚੌਧਰੀ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਤੇ ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਗੋਲੇ ਹੋ ਕੇ ਕਮਾਈਏ, ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਖਾਈਏ । ਵੇਖੋ ਕਰ ਮਜ਼ੂਰੀ ਤੇ ਖਾਹ ਚੂਰੀ ।

ਜਾਂ

ਗੋਲੇ ਹੋਕੇ ਕਮਾਈਏ, ਮੀਆਂ ਬਣਕੇ ਖਾਈਏ ।

ਭਾਵ:— ਖੂਬ ਮਿਹਨਤ ਕਰੋ ਤੇ ਫਿਰ ਸੁਖੀ ਦਿਨ ਕਟੋ :

ਵਰਤੋਂ :—ਦੋਸਤ ਐਵੇਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣੇਗਾ, ਦਿਲ ਲਾਕੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਤੇ ਫੇਰ ਵੇਖ ਮੌਜਾਂ ਹੀ ਮੌਜਾਂ ਹਨ । 'ਗੋਲੇ ਹੋ ਕੇ ਕਮਾਈਏ, ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਖਾਈਏ' ।

ਗੌਂ ਕੱਢ ਘੁਮਿਆਰੀਏ ਚਿਤੜ ਥੱਥੂਆ ਲਾ ।

ਵੇਖੋ:— ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ ।

ਭਾਵ:— ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਢਣ ਦੀ ਕਰ, ਬਾਕੀ ਖਾਣ ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਹੁਤੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ, ਕੰਮ ਕਢਣ ਦੀ ਕਰੋ । 'ਗੌਂ ਕਢ ਘੁਮਿਆਰੀਏ ਚਿਤੜ ਥੱਥੂਆ ਲਾ' । (ਸੰ)

ਗੌਂ ਨਿਕਲੀ, ਅੱਖ ਬਦਲੀ ।

ਭਾਵ:— ਗਰਜ਼ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਸਬੰਧ ਤੋੜ ਲੈਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀ ਕਰਦਾ ਏਂ । ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਏ । 'ਗੌਂ ਨਿਕਲੀ ਅੱਖ ਬਦਲੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਝੂਠ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ।
(ਸੰ)

ਗੌਂ ਭੁਨਾਵੇ ਜੌਂ, ਭਾਵੇਂ ਗਿਲੇ ਹੀ ਹੋਣ ।

ਭਾਵ:—ਲੋੜ ਸਮੇਂ ਹਰ ਇੱਕ ਦੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਗੌਂ ਭੁਨਾਵੇ ਜੌਂ', ਜਦੋਂ ਗੌਂ ਸੀ ਓਦੋਂ ਅਹਿਮਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਤੇ ਉਹਦੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਵੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਹੇਠਾਂ ਹੱਥ ਧਰਦੇ ਸਨ । ਪਰ ਜਦ ਮਤਲਬ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਕੌਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕੌਣ ।
(ਪੰਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ—ਭਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਗੰਗਾ ਸੰਗ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਜਲ ਕਰ ਨ ਸਕੈ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਮਿਲਾਈ ।

ਭਾਵ:—ਗੰਗਾ ਦੇ ਜਲ ਨੂੰ ਮੋਰੀਆਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ । ਚੰਗੇ ਦਾ ਭੈੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਭੈੜਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪਾਰਸ ਅੰਦਰ ਪੱਥਰਾਂ ਅਸ਼ਟਧਾਤ
ਮਿਲ ਵਿਗੜ ਨਾ ਜਾਈ ।
ਗੰਗਾ ਸੰਗ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਜਲ
ਕਰ ਨ ਸਕੈ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਮਿਲਾਈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੰਗਾ ਗਏ ਗੰਗਾ ਰਾਮ, ਜਮਨਾ ਗਏ ਜਮਨਾ ਦਾਸ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣਾ ਵਰਤਾਰਾ ਬਦਲਦਾ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਇਤਬਾਰ ਹੈ ? 'ਗੰਗਾ ਗਏ ਗੰਗਾ ਰਾਮ, ਜਮਨਾ ਗਏ ਜਮਨਾ ਦਾਸ' । ਜਿਨ੍ਹੇ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਓਹਦੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ । (ਸੰਗ੍)

ਗੰਗਾ ਗਈਆਂ ਹਡੀਆਂ ਵੀ ਕਦੀ ਮੁੜੀਆਂ ਹਨ ।

ਭਾਵ:—ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਅਜੇਹੀ ਥਾਂ ਚਲੀ ਜਾਵੇ ਜਿਥੋਂ ਮੁੜਨ ਦੀ ਆਸ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :

ਗੰਗਾ ਗਈਆਂ ਨਾ ਹਡੀਆਂ ਮੁੜਦੀਆਂ ਨੇ
ਗਏ ਵਕਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਮੋੜਿਆ ਈ ।
ਹਥੋਂ ਛੁਟਕੇ ਤੀਰ ਨਾ ਕਦੀ ਮਿਲਦੇ
ਵਾਰਸ ਛਡਣਾ ਤੇ ਨਹੀਂ ਛੋੜਿਆ ਈ ।
(ਹੀਰ-ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਗੰਜਾ, ਕਾਣਾ, ਕਰਕਰਾ, ਛਾਤੀ ਵਾਲ ਨਾ ਹੋ, ਨੀਵੀਂ ਥਾਂ ਬਹਾਲ ਕੇ ਗਿਣੀਏ ਪੂਰਾ ਸੌ ।

ਭਾਵ:—ਗੰਜੇ, ਕਾਣੇ, ਨਹੁੰ ਭੁਰੇ ਤੇ ਛਾਤੀ ਉਤੇ ਵਾਲ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਪਾਸੋਂ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਜੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਈਮਾਨ, ਕਮੀਨਾ, ਗੰਜਾ, ਵਿਸ਼ਾਹਘਾਤ ਕੀਤਾ ਸੂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ । ਸੱਚ ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ, 'ਗੰਜਾ, ਕਾਣਾ, ਕਰਕਰਾ, ਛਾਤੀ ਵਾਲ ਨਾ ਹੋ । ਨੀਵੀਂ ਥਾਂ ਬਹਾਲ ਕੇ ਗਿਣੀਏਂ ਪੂਰਾ ਸੌ ।'
(ਸੰਗ੍)

ਗੰਜੀ ਗਈ ਪੋਕੇ,ਲੈ ਜੂੰਆਂ ਆਈ ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਨਿਕੰਮਾ ਆਦਮੀ ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾਕੇ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਖੱਟੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੜੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਉਹਦੀ, ਪਰ ਏਨਾ ਕੁੰਢ ਨਿਕਲਿਆ ਉਹ, ਕਿ ਆਪਣਾ ਕੁਝ ਨਾ ਬਣਾ ਸਕਿਆ । 'ਗੰਜੀ ਨੂੰ ਪੋਕੇ ਘਲਿਆ ਉਹ ਜੂੰਆਂ ਲੈ ਆਈ' । ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਦਾ ? (ਸੰਗ੍)

ਗੰਜੇ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨਹੁੰ ਨਾ ਦੇਵੇ ।

ਭਾਵ:—ਕਮੀਨੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਇਖ਼-ਤਿਆਰ ਮਿਲ ਜਾਣ ਤੇ ਉਹ ਸਭ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਦੋਂ ਦਾ ਉਹ ਨੰਬਰਦਾਰ ਬਣਿਆ ਹੈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਫਟਕਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ । 'ਗੰਜੇ ਨੂੰ ਰਬ ਨਹੁੰ ਨਾ ਦੇਵੇ' । ਸਚ ਆਖਿਆ ਜੋ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ । (ਸੰ)

ਗੰਢ ਦਾ ਪੂਰਾ ਤੇ ਅਕਲ ਦਾ ਊਰਾ (ਅੰਨ੍ਹਾ) ।

ਭਾਵ:—ਬੇਵਕੂਫ਼ ਆਦਮੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰੇ ਜਹੇ ਗੰਢ ਦੇ ਪੂਰੇ ਤੇ ਅਕਲ ਦੇ ਊਰੇ ਨੂੰ ਸਭ ਜਾਣ ਲੰਦੇ ਹਨ । ਤੂੰ ਸਦਾ ਠਗਾਵਾਂ ਸੋਂਦਾ ਹੀ ਕਰਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈਂ । (ਸੰਗ੍)

ਗੰਢੁ ਪਰੀਤੀ ਮਿਠੇ ਬੋਲ ।।

ਭਾਵ:—ਪਿਆਰ ਦਾ ਮਿੱਠੇ ਬਚਨਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਾਲ੍ਹਾ ਗੰਢੁ ਨਦੀਆ ਮੀਹ ਬੋਲ ।।
ਗੰਢੁ ਪਰੀਤੀ ਮਿਠੇ ਬੋਲ ।।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਗੰਢੇਦਿਆਂ ਗਿਆ ਮਾਹ ਤੁੜੰਦਿਆਂ ਹਿਕੁ ਖਿਨੋ ।।

ਭਾਵ:—ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਸਵਾਰਨ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਸਮਾਂ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਵਿਗਾੜਨ ਨੂੰ ਰਤੀ ਜਿੰਨੀ ਢਿਲ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਲੇ ਚਲਣ-ਹਾਰ ਵਿਚਾਰਾ ਲੰਇ ਮਨੋ
ਗੰਢੇਦਿਆਂ ਛਿਅ ਮਾਹ ਤੁੜੰਦਿਆਂ ਹਿਕ ਖਿਨੋ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਫਰੀਦ)

ਗੰਢੋਂ ਖਾਲੀ, ਰੱਬ ਦਾ ਸਵਾਲੀ ।

ਵੇਖੋ:—ਮੁਕ ਗਏ ਘੜੇ ਚੋਂ ਦਾਣੇ ਤੇ ਬਣ ਗਿਆ ਸਿੰਘ ਸਭੀਆ ।

ਭਾਵ:—ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫਕੀਰ ਬਣ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖਿਆ ਓਇ ਤੂੰ ਵੱਡਾ ਸਾਧ 'ਗੰਢੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਤੇ ਰੱਬ ਦਾ ਸਵਾਲੀ' । ਸਾਧ ਨਾ ਬਣਦਾ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਦਾ । ਘਰ ਕੀ ਸੀ ਤੇਰੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ? ਅਖੇ ਮੁਕ ਗਏ ਘੜੇ 'ਚੋਂ ਦਾਣੇ ਤੇ ਬਣ ਗਿਆ ਸਿੰਘ ਸਭੀਆ । (ਸੰ)

ਗੰਦੀ ਉਂਗਲ ਵਢ ਦੇਣੀ ਹੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ।

ਭਾਵ:—ਮਾੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਤੋਂ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਵੀ ਪਲਾ ਛੁਡਾਣਾ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੀਵਾਨ—ਬਾਉਲੀ ਹੋ ਗਈ... ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ, ਪਿਉ ਦਾਦੇ ਦੀ ਇਜ਼ਤ ਨੂੰ ਤੇ ਇਸ ਮਾਲ ਦੌਲਤ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਰਾਮ ਲਾਲ ਨੂੰ ਗੰਦੀ ਉਂਗਲ ਜਾਣਕੇ ਵਢ ਦੇਣਾ ਹੀ ਭਲੀ ਗਲ ਹੈ ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਗੰਨਾ ਤੇ ਗੰਗਾਲ ਹੈ, ਪਰ ਛੱਲਾ ਨਾਲੋ ਨਾਲ ਹੈ ।

ਭਾਵ:—ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁਖ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਦੁਖ ਵੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗ੍ਰਹਸਤ ਵਿੱਚ ਜਿਥੇ ਸੁਖ ਹੈ, ਉਥੇ ਦੁਖ ਵੀ ਹੋਣਾ ਹੋਇਆ । 'ਗੰਨਾ ਤੇ ਗੰਗਾਲ ਹੈ । ਪਰ ਛੱਲਾ ਨਾਲੋ ਨਾਲ ਹੈ' । (ਸੰਗ੍)

ਗੰਵਾਰ (ਜੱਟ) ਗੰਨਾ ਨਾ ਦੇਵੇ ਭੇਲੀ ਦੇਵੇ ।

ਭਾਵ:—ਮੂਰਖ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਾਂਹ ਕਰੇ, ਪਰ ਮੌਜ ਜਾਂ ਮੂਰਖਤਾ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਬਾਹਲੀ ਦੇ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੰਜੂਸੀ ਵੀ ਇਕ ਹੱਦ ਤਕ ਹੀ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਬਹੁਤੀ ਬੀਮਾਰੀ ਨੂੰ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ । ਫਿਰ ਭਰੋ ਘਰ ਹਕੀਮਾਂ ਦਾ । 'ਗੰਵਾਰ ਗੰਨਾ ਨਾ ਦਏ, ਭੇਲੀ ਦੇਵੇ' । ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਿੱਚ ਬਚਤ ਕੀਤੀ, ਪਰਨਾਲਾ ਹਕੀਮਾਂ ਦੇ ਵਗਾ ਦਿੱਤਾ । (ਸੰ)

ਗਾਂ ਨਾ ਵੱਛੀ, ਨੀਂਦ ਆਵੇ ਹੱਛੀ ।

ਭਾਵ:—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਾਜ ਜਾਂ ਚਿਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਖੂਬ ਲੰਮੀਆਂ ਤਾਣ ਕੇ ਸੌਂਵੇਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਰਿਆਮ—ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਤਾਂ ਫਕੀਰ ਫੁਕਰ ਚੰਗੇ ਨੇ, ਜਿਹੜੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬੇਫ਼ਿਕਰ ਹੋ ਕੇ ਸੌਂਦੇ ਨੇ 'ਗਾਂ ਨਾ ਵਛੀ, ਨੀਂਦ ਆਵੇ ਹੱਛੀ' ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਗੁੰਗੇ ਦਾ ਗੁੜ (ਮਠਿਆਈ) ਖਾਣਾ ।

ਭਾਵ:—ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਮੇਲ ਦਾ ਆਨੰਦ ਗੁੰਗੇ ਦੇ ਗੁੜ ਖਾਣ ਬਰੋਬਰ ਹੈ-ਦਸਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦ ਵਸਲ ਵਸਾਲ ਬਨਾਈਏਗਾ,
ਤਦ ਗੁੰਗੇ ਦਾ ਗੁੜ ਖਾਈਏਗਾ ।

(ਕਾਫ਼ੀਆਂ—ਬੁਲੇ ਸ਼ਾਹ)

ਗੁੰਗੀ ਪੋਕਿਉਂ ਗਈ ਨਾ ਗਈ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ।

ਭਾਵ:—ਨਿਕੰਮਾ ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਘਰ ਰਹੇ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਿਰ, ਸੁਆਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੈਠ ਰਹੇ ਘਰ ਤੇ ਖਾਏ ਵਿਹਲੀਆਂ ਬਹਿ ਕੇ । ਬਾਹਰ ਜਾਕੇ ਕਿਹੜੀ ਇਸ ਕਮਾਈ ਸਾੜਨੀ ਏਂ । 'ਗੁੰਗੀ ਪੋਕਿਉਂ ਗਈ, ਨ ਗਈ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ' ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਗੁੰਗੇ ਹੱਥ ਸੁਨੇਹਾ ਘਲ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਘਲ ।

ਭਾਵ:—ਗੁੰਗੇ ਹੱਥ ਸੁਨੇਹਾ ਘਲਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਭਾਵ ਜੋ ਕੰਮ ਕੋਈ ਕਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਉਸ ਤੋਂ ਕਰਵਾਣ ਦਾ ਕੀ ਗੁਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜੇਹੇ ਅਨਾੜੀ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੇ ਕਿਥੋਂ ਵਧੀਆ ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰ ਲੈਣੀ ਸੀ । ਗੁੰਗੇ ਹੱਥ ਸੁਨੇਹਾ ਘਲ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਘਲ' । ਇਸ ਤੋਂ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਸੀ ਕਿ ਧਰਤੀ ਖ਼ਾਲੀ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ ।

(ਸੰਗ)

ਗੁੰਗੇ ਜੀਭ ਨਾ ਉਘੜੈ ਸਭ ਸਬਦ ਸੁਹਾਈ ॥

ਭਾਵ:—ਸ਼ਬਦ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਭਾਇਮਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁੰਗੇ ਦੀ ਜੀਭ ਨਹੀਂ ਖੁਲ੍ਹਦੀ ।

ਵਾਸ ਨ ਆਵੈ ਗੁਣਗੁਣੈ ਪਰਮਲ ਮਹਕਾਈ ॥
ਗੁੰਗੇ ਜੀਭ ਨਾ ਉਘੜੈ ਸਭ ਸ਼ਬਦ ਸੁਹਾਈ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਗੁੰਗੇ ਦੀਆਂ ਸੈਨਤਾਂ (ਗੱਲਾਂ) ਜਾਂ ਗੁੰਗਾ ਜਾਣੇ ਜਾਂ ਗੁੰਗੇ ਦੀ ਮਾਂ (ਭੈਣ) ।

ਭਾਵ :— ਹਮਦਰਦ, ਜਾਂ ਜਾਣਕਾਰ ਪੁਰਸ਼ ਹੀ ਦੁਖੀਆ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਜਿਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਹਮਦਰਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੀਆਂ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਅਨੁਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । 'ਗੁੰਗੇ ਦੀਆਂ ਸੈਨਤਾਂ ਜਾਂ ਗੁੰਗਾ ਜਾਣੇ ਜਾਂ ਗੁੰਗੇ ਦੀ ਮਾਂ' ।

(ਸੰਗ)

ਗੁੰਡੀ ਰੰਨ ਤੇ ਕੁਪੱਤਾ ਗੁਆਂਢ ਨਾ ਮਰੇ, ਨਾ ਪਿਛੋਂ ਲੱਥੇ ।

ਭਾਵ:—ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਦੁਖ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੜੇ ਭੈੜੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਸਦਾ ਦਾ ਵਾਹ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਗਲ ਇਹ ਆ ਬਣੀ ਹੈ ਕਿ ਗੁੰਡੀ ਨੰਨ ਤੇ ਕੁਪੱਤਾ ਜੁਆਂਢ ਨਾ ਮਰੇ ਨਾ ਪਿਛੋਂ ਲੱਥੇ। (ਸੰਗ੍)

ਗੂੰਹ ਖਾਧਿਆਂ ਕਾਲ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ।

ਭਾਵ:—ਪਾਪ ਦੀ ਥੋੜੀ ਵਧੀਕ ਕਮਾਈ ਕਰ ਲੈਣ ਨਾਲ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਟੱਕੇ ਲੈ ਕੀ ਧੀ ਵਿਆਹੁਣ ਨਾਲ ਰੱਜ ਥੋੜਾ ਹੋਣਾ ਸੀ ? ਗੂੰਹ ਖਾਂਦਿਆਂ ਵੀ ਕਦੀ ਕਾਲ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍)

ਘ

ਘਸੁੰਨ ਨੇੜੇ ਕਿ ਖ਼ੁਦਾ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕੋਈ ਰੱਬ ਤੋਂ ਤਾਂ ਨਾ ਡਰੇ ਪਰ ਡੰਡੇ ਪਾਸੋਂ ਡਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਲਈ ਘਸੁੰਨ ਨੇੜੇ ਹੈ, ਖ਼ੁਦਾ ਨਹੀਂ। ਜੁਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਕਰੋ। ਮਿੰਨਤ ਤਰਲੇ ਨਾਲ ਇਸ ਨਹੀਂ ਜੇ ਮੰਨਣਾ। (ਸੰਗ੍)

ਘਗਰੀ ਦਾ ਸਾਕ ਅੱਗੇ ਤੇ ਪਗੜੀ ਦਾ ਸਾਕ ਪਿਛੇ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਉਤੇ ਜ਼ਨਾਨੀ ਦੇ ਸਾਕ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੀ ਸ਼ੱਕ ਏ ? ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਘਗਰੀ ਦਾ ਸਾਕ ਅੱਗੇ ਤੇ ਪਗੜੀ ਦਾ ਸਾਕ ਪਿਛੇ। ਮੈਂ ਜ਼ਨਾਨੀ ਨੂੰ ਨਰਾਜ਼ ਕਰਕੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਖਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਘਟੀ ਦਾ ਦਾਰੂ ਕੀ ? ਜਾਂ ਘਟੀ ਦਾ ਕੋਈ ਦਾਰੂ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ—ਜੀਵਨ ਦੇ ਦਿਨ ਪੂਰੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਨਹੀਂ ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਕਈ ਹਕੀਮ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਵੀ ਸੱਦੇ ਪਰ 'ਘਟੀ ਦਾ ਕੋਈ ਦਾਰੂ ਨਹੀਂ।' ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਭੋਰ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਗਿਆ। (ਸੰਗ੍)

ਘੰਨਿਆਰ ਤਬ ਘਾਹ, ਜਿਸ ਵਲ ਪਿੰਡ ਉਸ ਵਲ ਰਾਹ।

ਭਾਵ:—ਜਿਥੇ ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਉਥੇ ਘਾਹ ਉਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਵਸੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਰਾਹ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਕਾਰਨ ਨਾਲ ਕਾਰਜ ਉਪਜ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿੱਥੇ ਰੂਪ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਥੇ ਭੌਰੇ ਆਉਣਗੇ 'ਘਨਿਆਰ ਤਬ ਘਾਹ, ਜਿਸ ਵਲ ਪਿੰਡ, ਉਸ ਵਲ ਰਾਹ।' ਸਾਡਾ ਕੀ ਦੋਸ਼ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਆਉਣਗੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ, ਭਜੀਆਂ ਆਉਣਗੀਆਂ ਵਹੁਟੀਆਂ।

ਭਾਵ:—ਪੈਸੇ ਪਲੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਵੀ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਰਾ, ਭੈਣਾਂ ਪੁਤਰ ਸਭ ਪੈਸੇ ਦੇ ਸਾਕੇਦਾਰ ਨੇ। ਘਰ ਹੋਣਗੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਤਾਂ ਭਜੀਆਂ ਆਉਣਗੀਆਂ ਵਹੁਟੀਆਂ। ਪਲਿਉਂ ਦਾਣੇ ਮੁਕੇ, ਤੇ ਯਾਰ ਹੋਏ ਸੁਕੇ। (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਆਏ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਗਈ ਗੜੋਂਦੇ (ਬੇਰ) ਖਾਣ।

ਭਾਵ:—ਕਿਸੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਆ ਪੈਣ ਤੇ ਖਿਸਕ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੰਗਾ ਵਿਆਹ ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਸ ਘਰ ਵਿੱਚ 'ਘਰ ਆਏ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਗਈ ਗੜੋਂਦੇ ਖਾਣ।' ਘਰ ਦਾ ਬੰਦਾ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਆਏ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ, ਚਾੜ੍ਹ ਬੈਠੀ ਵੜੀਆਂ (ਦਾਲ)।

ਭਾਵ:—ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਨਕੂਲ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਬੇਢੁਕਵੀਂ ਗਲ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੁਸ਼ਪਾ ਵਿੱਚ ਇਹੀ ਵੱਡਾ ਔਗੁਣ ਹੈ ਕਿ ਕਦੀ ਵੀ ਕੰਮ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਨਕੂਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਉਸਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਘਰ ਆਏ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਚਾੜ੍ਹ ਦੈਠੀ ਦਾਲ'। (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਆਪਣਾ ਸੰਭਾਲੀਏ, ਚੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਆਖੀਏ।

ਭਾਵ:—ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਆਪ ਹੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋ :—ਇਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੀ ਏ ਤੂੰ ਪਈ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਓਹਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਵਿਗਾੜਿਆ। ਪਰ 'ਘਰ ਰਖੀਏ ਸੰਭਾਲ ਆਪਣਾ ਤੇ ਚੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਆਖੀਏ।' ਮੁੰਡਾਂ ਸਾਡੇ ਵਸ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕੀ ਮਜਾਲ ਸੀ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦੀ? (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ, ਭਾਵੇਂ ਪੂਰਬ ਭਾਵੇਂ ਪੱਛਮ।

ਭਾਵ:—ਘਰ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਹੈ ਇਸ ਵਰਗਾ ਸੁਖ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਨ—ਵਰਿਆਮ, ਘਰ ਵਰਗੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। 'ਘਰ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ, ਭਾਵੇਂ ਪੂਰਬ ਭਾਵੇਂ ਪੱਛਮ।' ਨਾਲੇ ਸ਼ਨਿਰ ਵਿੱਚ ਤੈਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਇਠਾ ਛਡਣਾ ਏ। ਟੋਕਰੀ ਹੀ ਢੋਣੀ ਪੈਣੀ ਏ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਸੂਤ ਨਾ ਪਤਾਣ, ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੀ ਟੈਂ ਟੈਂ।

ਭਾਵ:—ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਕੁਝ ਨਾ ਤੇ ਰੌਲਾ ਮੁਫ਼ਤ ਦਾ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਛੱਜੂ—ਘਰ ਸੂਤ ਨਾ ਪਤਾਣ, ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੀ ਟੈਂ ਟੈਂ। ਸ਼ੁਦਾਈਓ ਕੰਮ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣ ਲੈਣ ਦਿਓ।

(ਕਮਲਾ ਕੁਮਾਰੀ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਹੋਵੇ ਵਸਣ ਨੂੰ, ਮਰਦ ਹੋਵੇ ਹੱਸਣ ਨੂੰ।

ਭਾਵ:—ਸਿਰ ਤੇ ਛੱਤ ਤੇ ਨਾਲ ਵਸਣ ਲਈ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ:—ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ ਹੈ ਇਸਤ੍ਰੀ ਸਭ ਕੁਝ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਬਥੇਰਾ ਹੈ, 'ਘਰ ਹੋਵੇ ਵਸਣ ਨੂੰ ਤੇ ਮਰਦ ਹੋਵੇ ਹਸਣ ਨੂੰ' ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ? (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਕੋਠਾ, ਮਾਲ ਊਠਾ, ਪੁਤਰ ਜੇਠਾ, ਫਲ ਪੇਠਾ।

ਭਾਵ:—ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਲੇਠੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਾਡੀ ਬਾਂਹ ਆਣ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਠੀਕ ਹੀ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਘਰ ਕੋਠਾ, ਮਾਲ ਊਠਾ, ਪੁੱਤਰ ਜੇਠਾ ਫੱਲ ਪੇਠਾ'। (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਖਫਣ ਨਹੀਂ, ਰੀਝਾਂ ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਜਾਂ ਘਰ ਖਫਣ ਨਹੀਂ, ਮਰਨ ਨੂੰ ਉਤਾਵਲੇ।

ਭਾਵ:—ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਉੱਚੀ ਨਿਸਫ਼ਲ ਛਾਲ ਮਾਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ : — ਮੀਆਂ--ਓਇ ਨੂਰਿਆ, ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਿਆ ਕਰ ਪਿਛੋਂ ਔਖਾ ਹੋਵੇਂਗਾ। ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ' ਘਰ ਖਫਣ ਨਹੀਂ ਤੇ ਰੀਝਾਂ ਮੌਤ ਦੀਆਂ।' (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਅੰਮਾ ਪੀਹਣ ਗਈ ਏ। ਵੇਖੋ :—'ਘਰ ਨਹੀਂ ਖਾਣ ਕਾ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਨਾਂ ਮਾਣਕਾ।'

ਵਰਤੋਂ : — ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ ਬਈ, ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ! "ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਂ ਪੀਹਣ ਗਈ ਏ।" ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਇਹ ਸ਼ੇਖੀ ਵਿਖਾਉ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਜਾਣੂੰ ਹਾਂ। (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਖੀਰ ਤੇ ਬਾਹਰ ਖੀਰ।

ਭਾਵ:—ਘਰੋਂ ਰੱਜੇ ਪੁੱਜੇ ਹੋਈਏ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਆਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘਰ ਖੀਰ ਬਾਹਰ ਵੀ ਖੀਰ। ਘਰ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਬਾਹਰੋਂ ਵੀ ਜੁਤੀਆਂ ਹੀ ਪੈਂਦੀਆਂ ਨੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਘਰ-ਵਾਲੀ ਨਾਲ।

ਭਾਵ:—ਘਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਵਸ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਰ ਘਰ-ਵਾਲੀ ਨਾਲ। ਵਹੁਟੀ ਬਿਨਾਂ ਘਰ ਉਜਾੜ ਹੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਘਰ ਵਿਦਿਆ, ਸਿਰ ਸਿਰ ਗਿਆਨ।

ਭਾਵ:—ਜਿਤਨੇ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਮਨੁਖ ਹੋਣ, ਉਤਨੇ ਹੀ ਵਖੋ ਵੱਖ ਵਿਚਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਨੇ ਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਖੇਵਾਂ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੋਇਆ। 'ਘਰ ਘਰ ਵਿਦਿਆ ਸਿਰ ਸਿਰ ਗਿਆਨ'। ਵਿਦਵਾਨ ਕਿਵੇਂ ਭੇਡਾਂ-ਚਾਲ ਫੜ ਲੈਣ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਘੋੜਾ, ਨਿਖਾਸ (ਮੰਡੀ) ਮੁਲ।

ਭਾਵ:—(੧) ਚੀਜ਼ ਮੌਜੂਦ ਨਾ ਹੋਣੀ ਤੇ ਉਸ ਸਬੰਧੀ ਸੌਦਾ ਪਿਆ ਕਰਨਾ।

(੨) ਪੱਲੇ ਗੁਣ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਕਦਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਹਿਲਾਂ ਚੀਜ਼ ਵਿਖਾਓ, ਫਿਰ ਸੌਦਾ ਵੀ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ। ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ 'ਘਰ ਘੋੜਾ ਤੇ ਨਿਖਾਸ ਮੁਲ। ਆਖਰ ਚੀਜ਼ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਮੁਲ ਪੈਣਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਧਰਮਸਾਲ ਜਾਂ ਘਰ ਚੋਰਾਂ ਦਾ, ਨਾਂ ਧਰਮਸਾਲ।

ਭਾਵ:—ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦਾ ਦਿਖਾਵਾ ਹੋਰ ਦੇਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਢੱਕੀ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿਉ ਬਸ। 'ਘਰ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਧਰਮਸਾਲ' ਬਾਹਰ ਤੇ ਨਾ ਜਾਉ। ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਵੇਖੋ, ਜੋ ਨਿਰਾ ਕਾਲਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਛਾਹ ਤੇ ਬਾਹਰ ਪਲੇਟ।

ਭਾਵ:—ਘਰੋਂ ਰੱਜੇ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਵੀ ਬੜੀ ਪੁਛ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਭ ਜਗ ਹੋਛੇ ਦਾ ਯਾਰ ਹੈ। ਘਰ ਛਾਹ ਤੇ ਬਾਹਰ ਪਲੇਟ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਜਾਏ ਵੱਛੇ ਦੇ ਦੰਦ ਕੌਣ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ?

ਭਾਵ:—ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਪੜਚੋਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘਰ ਜਾਏ ਵੱਛੇ ਦੇ ਦੰਦ ਕੌਣ ਗਿਣਦਾ ਹੈ ? ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਗੁਣ ਔਗੁਣ ਕੌਣ ਵਿਚਾਰੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਜੰਮਦਿਆਂ ਦੇ ਦੰਦ ਗਿਣੀ-ਦੇ ਨੇ ਕਿ ਸਾਲ।

ਭਾਵ :— ਜਾਣਕਾਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਭੇਦ ਛੁਪਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਤ ਚੋਟੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਣ ਉਤੇ ਵੀ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਕੁਝ ਨਾ ਦਸਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫੱਲ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ। ਪਿੰਡ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾ ਤੋਂ ਕੋਈ ਅਨਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸਨ। 'ਘਰ ਜੰਮਦਿਆਂ ਦੇ ਦੰਦ ਗਿਣੀ ਦੇ ਨੇ ਕਿ ਸ਼ਾਲ' ਇਸ ਕਹਾਵਤ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਜਾਣਦੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਨਿਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਹਦ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸਹਿਨ ਸ਼ੀਲ ਸਹਲ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ-ਮੂਰਤੀ ਹੈ। (ਮਿਠਾ ਮੋਹਰਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਤੀਵੀਆਂ ਦੇ, ਨਾਂ ਮਰਦਾਂ ਦੇ।

ਭਾਵ:—ਘਰ ਨੂੰ ਸੁਆਰ ਤੇ ਬਣਾ ਕੇ ਘਰ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਰਖਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸੋਭਾ ਮਰਦ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕੰਮ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ, ਪਰ ਲਾਭ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਪੁਜੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੀਬੀ ਰੁਸੇ ਨਾ ਹੋ। ਤੀਵੀਂ ਬਣੀ ਹੀ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਲਈ ਸੀ। 'ਘਰ ਤੀਵੀਆਂ

ਦੇ। ਨਾਂ ਮਰਦਾਂ ਦੇ'। ਲੜੇ ਫੌਜ, ਪਰ ਨਾ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਤੰਦ ਨਾ ਤਾਣੀ, ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਨਾਲ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗੀ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਹਿੰਮਤ (ਜਾਂ ਵਸੀਲਾ) ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਕੋਸਣਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿ ਉਹ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਪੜ੍ਹੇਂ ਤਾਂ ਪਾਸ ਹੋਵੇਂ 'ਘਰ ਤੰਦ ਨਾ ਤਾਣੀ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਨਾਲ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗੀ'। ਉਸਤਾਦਾਂ ਨੂੰ ਕੋਸਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਹੈ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਤੇ ਟੁੱਟ ਮੋਈ ਰੰਨ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਨਿੱਕਾ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਘਰ ਵਾਲੀ ਥਕ ਟੁਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—"ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਤੇ ਟੁਟ ਮੋਈ ਰੰਨ" ਨਿਕਾ ਨਿਕਾ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਜਾਨ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਆਖਦੇ ਹੋ ਦਿਨੇ ਕਰਦੀ ਕੀ ਰਹਿਨੀ ਏਂ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਦਾ ਘਾਣ ਤੇ ਮੁਲਖੇ ਦੀ ਸ਼ੋਹਰਤ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਉਜਾੜਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਨਾਮੀ ਖੱਟਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—"ਇਕ ਘਰ ਦਾ ਘਾਣ ਦੂਜੇ ਮੁਲਖੇ ਦੀ ਸ਼ੋਹਰਤ"। ਕਿਉਂ ਆਪਣੇ ਪਿਛੇ ਕੁੱਤੇ ਲੁਆਂਦੇ ਹੋ, ਏਨਾਂ ਉਜਾੜ ਪਾ ਕੇ! (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਦਾ ਨਿਬੇੜਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੇਰਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਾਮਲਾ ਘਰ ਵਿੱਚ ਮੁਕ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੌਧਰੀ—ਆਹੋ! ਘਰ ਦਾ ਨਿਬੇੜਾ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੇਰਾ। ਭਲਾ ਹੋਇਆ ਜੋ ਮਾਮਲਾ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਠਪਿਆ ਗਿਆ। ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ, ਜਾਂ ਕੁਪੱਤ ਹੀ ਘੁਲਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਘਰ ਦਾ ਜਿਆਨ ਤੇ ਜਗ ਦੀ ਸ਼ੋਹਰਤ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਘਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਜਾਂ ਲੁਟਾ ਕੇ ਸ਼ੋਭਾ ਖਟੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਾਂਦਿਆਂ ਈ ਭੰਡੀ ਨਾ ਪਾ ਬਹੀਂ ਗਲੀ ਵਿੱਚ, ਮਤੇ ਓਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਈ ਘਰ ਦਾ ਜਿਆਨ ਤੇ ਜਗ ਦੀ ਸ਼ੋਹਰਤ।

(ਲਵ-ਮੈਰਜ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਦਾ ਜੋਗੀ ਜੋਗੜਾ ਬਾਹਰ ਦਾ ਜੋਗੀ ਸਿੱਧ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਨਿੰਦਣਾ, ਪਰਾਈ ਨੂੰ ਸਲਾਹੁਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਚੇਚੀ ਲਿਆਕਤ ਨਹੀਂ ਭਾਸੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ 'ਘਰ ਦਾ ਜੋਗੀ ਜੋਗੜਾ ਬਾਹਰ ਦਾ ਜੋਗੀ ਸਿਧ' ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਡਾਕਟਰਾਂ ਉਤੇ ਵਧੇਰੇ ਨਿਸਚਾ ਹੈ।

(ਵਲੈਤੀ ਸਫਰ ਨਾਮਾ—ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਦਾਣਾ ਨਾ ਫੱਕਾ, ਅਮੀ ਪੀਹਣ ਗਈ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦਸੇ ਕਿ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੇਲਾ ਸਿੰਘ—ਤੇਰਾ ਪਿਉ ਤੇ ਲੱਖੀਂ ਸ਼ਾਹ ਈ ਏ। 'ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਮਾਂ ਚਕਾ ਪੀਹਣ ਗਈ।' ਜ਼ਬਾਨ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਬੋਲ। ਲੰਬੜੀ ਤੇ ਲਾਡ ਵਿਚ ਨਾ ਰਹੀਂ।' ਇਕ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸੁਣਾਊਂਗਾ। (ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਘਰ ਦੀ ਅੱਧੀ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦੀ ਸਾਰੀ

ਜਾਂ

ਘਰ ਦੀ ਖੰਨੀ ਬਾਹਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਪ੍ਰਦੇਸ ਨਾਲੋਂ ਦੇਸ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲ ਵਿਚ ਰਹੀਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੇਸਰ—ਆਹੋ ਜੀ ! ਭਜਾ ਭਜਾ ਜਾਹ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਖਟਿਆ ਖਾਹ । ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ, ਘਰ ਦੀ ਅੱਧੀ ਬਾਹਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਇਕ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦੀ ਏ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ – ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਦੀ ਸ਼ੱਕਰ ਬੂਰੇ ਵਰਗੀ, ਗੁੜ ਚੋਰੀ ਦਾ ਖਾਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਮਾੜੀ ਲੱਗੇ ਪਰ ਬਾਹਰ ਦੀ ਮਾੜੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਸੜੀਏ ਸਮਝਾ ਲੈ ਪੁਤ ਨੂੰ ਘਰ ਨੂੰ ਰਾਤ ਨਾ ਆਵੇ ।
ਘਰ ਦੀ ਸ਼ਕਰ ਬੂਰੇ ਵਰਗੀ ਗੁੜ ਚੋਰੀ ਦਾ ਖਾਵੇ ।

(ਸੰਗੂ)

ਘਰ ਦੀ ਖੰਡ ਕਿਰਕਰੀ, ਬਾਹਰ ਦਾ ਗੁੜ ਮਿੱਠਾ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਦੀ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਪਸੰਦ ਨਾ ਆਵੇ ਪਰ ਬਾਹਰ ਦੀ ਮਾੜੀ ਵੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੀ ਰਾਣੋ, ਤੇਰੇ ਲਈ ਤਾਂ 'ਘਰ ਦੀ ਖੰਡ ਕਿਰਕਰੀ ਬਾਹਰ ਦਾ ਗੁੜ ਮਿੱਠਾ' । ਤੈਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ।

(ਸੰਗੂ)

ਘਰ ਦੀ ਬਿੱਲੀ ਘਰ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਆਉਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਆਪਣਾ ਬੰਦਾ ਹੀ ਤੰਗ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਰਾਹ ਦੀ ਗਲ ਹੈ ? 'ਘਰ ਦੀ ਬਿੱਲੀ ਤੇ ਘਰ ਨੂੰ ਮਿਆਉਂ ।' ਤੁਸੀਂ ਚੰਗੇ ਸਾਡੇ ਹਮਦਰਦ ਹੋ ਅਸਾਨੂੰ ਹੀ ਤੰਗ ਕਰਨ ਤੇ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ ਜੇ । (ਸੰਜੂ)

ਘਰ ਦੀ ਮੁਰਗੀ (ਕੁਕੜੀ) ਦਾਲ ਬਰਾਬਰ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਦੀ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾੜਾ ਸਮਝਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਘਰ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਗੁਣ ਦਿਸਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, "ਘਰ ਦੀ ਮੁਰਗੀ ਦਾਲ ਬਰਾਬਰ ।" ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਘਰ ਦੇ ਨਾ ਮੰਨਣ ਅਸੀਂ ਦੋ ਦੋ ਬਹਾਂਗੇ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੁਛ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਨਾ, ਪਰ ਉਹ ਚੌਧਰੀ ਬਣਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਹਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਹੈ ? ਬੇਸ਼ਕ ਆਕੜਿਆ ਫਿਰੇ । 'ਘਰ ਦੇ ਨਾ ਮੰਨਣ, ਅਸੀਂ ਦੋ ਦੋ ਬਹਾਂਗੇ' । ਸ਼ਰੀਕੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਛਦਾ ਕੌਣ ਹੈ ? (ਸੰਗੂ)

ਘਰ ਦੇ ਪੀਰਾਂ ਨੂੰ ਤੇਲ ਦੇ ਮਰੁੰਡੇ (ਮਲੀਦੇ)

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਮਾਣ ਘੱਟ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਘਰ ਦੇ ਪੀਰਾਂ ਨੂੰ ਤੇਲ ਦੇ ਮਰੁੰਡੇ' ਏਨਾ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ ਭਾਈ ਕਰਮ ਸਿੰਘ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਉੱਕੀ ਕਦਰ ਨਾ ਕੀਤੀ ।

(ਸੰਗੂ)

ਘਰ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵੀ ਠਹਿਕ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਹੋਣ, ਕਦੀ ਨਾ ਕਦੀ ਝਗੜ ਹੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਚੌਧਰੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਮੁੰਡੇ ਖੁੰਡੇ ਜੋ ਹੋਏ । ਅਕਸਰ 'ਘਰ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵੀ ਠਹਿਕ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ।' (ਸੰਗੂ)

ਘਰ ਦੇ ਭੇਤੀ ਰਾਵਣ ਮਾਰਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਵਿੱਚ ਵਿਗਾੜ ਪੈਣ ਨਾਲ ਤਬਾਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ : —ਅੰਤੀ—ਹੋਰ ਸੁਣ ਲਓ । ਕਹਿੰਦੇ 'ਘਰ ਦੇ ਭੇਤੀ ਦਹਿਸਰ ਮਾਰਿਆ' । ਵੇਖਣਾ ਸਾਡੇ 'ਚੋਂ ਕੋਈ ਭਬੀਖਨ ਵਾਲੀ ਮੂਰਖਤਾ ਨਾ ਦਹੁਰਾ ਬੈਠੇ । (ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਘਰ ਦੇ ਮਾਹਣੂ ਭੁਖੇ ਮਰਦੇ ਬਾਹਿਰ ਸਦਕਾ ਵੰਡੀਏ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਤਾਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਦਾਨ ਵੰਡਣ ਨੂੰ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ : —ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ, ਫਿਰ ਪਰਾਏ । ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ 'ਘਰ ਦੇ ਮਾਹਣੂ ਭੁਖੇ ਮਰਨ ਤੇ ਬਾਹਰ ਸਦਕਾ ਵੰਡੀਏ' ।

ਘਰ ਦੁੱਧ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਦਹੀਂ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਪੱਲੇ ਜਾਂ ਘਰ ਧੰਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਾਹਿਰ ਵੀ ਇਜ਼ਤ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ? ਸਿਆਣਿਆਂ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਆਖਿਆ 'ਘਰ ਦੁਧ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਦਹੀਂ ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ' । ਘਰੇਂ ਰਜਿਆਂ-ਪੁਜਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬਾਹਿਰ ਕੋਈ ਜੀ ਆਇਆਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਘਰ ਨਹੀਂ ਖਾਣਕਾ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਨਾਂ ਮਾਣਕਾ ।

ਭਾਵ :—ਹੱਥ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਦਿਖਲਾਵਾ ਬਾਹਲਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ : ਚੋਰਾਵਰੀ ਨਾ ਕਰ । ਮੈਂ ਧੀ ਨੂੰ ਕੰਗਾਲ ਦੇ ਲੜ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣਾ । ਅਖੇ 'ਘਰ ਨਹੀਂ ਖਾਣਕਾ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਨਾਂ ਮਾਣਕਾ ।'

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਘਰ ਨਾ ਸੂਤ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਨਾਲ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗੀ ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਹਿੰਮਤ ਜਾਂ ਵਸੀਲਾ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੋਸਣਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਪੜ੍ਹੇ ਤਾਂ ਪਾਸ ਹੋਵੇਂ 'ਘਰ ਤੰਦ ਨਾ ਤਾਣੀ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਨਾਲ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗੀ" ਉਸਤਾਦਾਂ ਨੂੰ ਕੋਸਣ ਨਾਲ ਕੰਮ ਥੋੜਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ! (ਸੰ)

ਘਰ ਪਕਦੀਆਂ ਦੇ ਸਾਕ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਾਰੇ ਅਮੀਰੀ ਦੇ ਭਾਈਵਾਲ ਨੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਭੇ 'ਘਰ ਪਕਦੀਆਂ ਦੇ ਸਾਕ ਨੇ' ਜਦ ਤੋਂ ਦੁਕਾਨ ਵਿੱਚ ਘਾਟਾ ਪੈਣ ਦੀ ਸੋ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਸਾਕ ਅੰਗ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ । (ਸੰਗੂ)

ਘਰ ਪਾਟਾ ਰਿਜ਼ਕ ਦਾ ਘਾਟਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲੜਾਈ ਰਹੇ, ਉਥੇ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਘਰ ਇਨੀਆਂ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਪਰ ਕਲਾ ਲੜਾਈ ਨੇ ਇਥੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਛਡਿਆ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਸਚ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਘਰ ਪਾਟਾ ਰਿਜਕ ਦਾ ਘਾਟਾ' । (ਸੰ)

ਘਰ ਫੂਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਉਜਾੜ ਕੇ ਸੋਭਾ, ਵਡਿਆਈ ਖੱਟਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਹ ! ਐਹੋ ਜਿਹੇ ਬੁਧੂ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਬਈ ਘਰ ਫੂਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖ । ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਰਾਹ ਲਭੋ । (ਸੰ)

ਘਰ ਬਾਹਰ ਤੇਰਾ ਕੋਠੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਈਂ ।

ਭਾਵ :—ਦਮ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਣਾ ਪਰ ਹੱਥੋਂ ਕੁੱਝ ਨਾ ਦੇ ਸਕਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:—ਮਾਈ—ਆਉ ਚੌਧਰਿਆਣੀ ਜੀ, ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ । ਅਸੀਂ ਤੁਸਾਥੋਂ ਕੁਝ ਵੰਡਿਆ ਹੈ ।

ਚੌਧਰਾਣੀ—ਹਾਹੋ ਕਿ 'ਘਰ ਬਾਹਰ ਤੇਰਾ ਕੋਠੀ ਨੂੰ ਹਥ ਨਾ ਲਾਈਂ", ਉਂਜ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਮੇਰਾ ਹੀ । (ਸੰਗੂ)

ਘਰ ਭੁੱਖ ਨੰਗ ਤੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਡੇਹੁੜੀ ਜਾਂ ਘਰ ਮਦਲ ਦੀ ਰੋਟੀ ਬਾਹਿਰ ਲੰਮੀ ਧੋਤੀ।

ਭਾਵ :—ਹੱਥ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਦਿਖਾਵਾ ਬੜਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਖੀ ਹੈ ਜੀ ਸ਼ਾਨ ਵਡੇ ਰਾਣੀ-ਕੀਨ ਦੀ । 'ਘਰ ਭੁਖ ਨੰਗ ਤੇ ਬੂਹੇ ਅਗੇ ਡੇਹੁੜੀ' । ਬਸ ਦਿਖਾਵਾ ਹੀ ਦਿਖਾਵਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਰੱਖ ਪੱਕਾ ਆਪਣਾ ਤੇ ਚੋਰ ਨਾ ਕਿਸੇ ਆਖ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਤੇ ਝੂਠੀਆਂ ਤੁਹਮਤਾਂ ਲਾਣ ਨਾਲੋਂ ਅਪਣਾ ਘਰ ਪੱਕਾ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਐਵੇਂ ਕਿਸੇ ਤੇ ਤੁਹਮਤਾਂ ਲਾਣੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਨਹੀਂ । ਅਸਲ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਪਈ 'ਘਰ ਰੱਖ ਪੱਕਾ ਆਪਣਾ ਚੋਰ ਨਾ ਕਿਸੇ ਆਖ ।' (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਲਗੇ ਤਦ ਹੀ ਬਸੰਤਰ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਪੁਜੇ ਤਦ ਹੀ ਦੁਖ ਦੀ ਅਸਲੀ ਪੀੜਾ ਦੀ ਸੋਝੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ ਹੋਰਾਂ ਅਗੋਂ ਠੋਕ ਕੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ 'ਭਾਈ ਘਰ ਲਗੇ ਤਦ ਹੀ ਬਸੰਤਰ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ' । ਇੱਲਾਂ ਮੁੰਡਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਉੱਡ ਸਕਦੀਆਂ, ਪਰ ਚੂਹੇ ਪਿੱਤਲ ਤੇ ਲੋਹਾ ਜ਼ਰੂਰ ਖਾ ਸਕਦੇ ਨੇ । (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਲੜਾਕੀ (ਪਤਲੀ) ਬਾਹਰ ਸੰਘਣੀ, ਮੇਲੇ ਮੇਰਾ ਨਾਂ।

ਭਾਵ :— ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਅਜੋੜ ਰਖਣਾ ਪਰ ਬਾਹਿਰ ਮਿੱਠੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਹਿਣ ਦੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਤਾਲੀਫ਼ਾਂ ਨਾ ਸਾੜ । 'ਘਰ ਪਤਲੀ ਤੇ ਬਾਹਰ ਸੰਘਣੀ, ਮੇਲੋ ਮੇਰਾ ਨਾਮ' ਬਾਹਰ ਦਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ । ਵੇਖ, ਘਰ ਵਾਲੇ ਤੇਰੇ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਵਾਜਾ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਰਾਜਾ। ਵੇਖੋ : ਘਰੋਂ ਜਾਈਏ ਖਾ ਕੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਮਿਲਣ ਪਕਾ ਕੇ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਉਪਮਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸਲ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਪਈ ਘਰ ਵਾਜਾ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਰਾਜਾ ਜੇ ਘਰ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਹਿਰ ਕੀ ਸੋਭਾ ਹੋਣੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਵਾਲਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ। ਵੇਖੋ : ਸਿਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੁੰਡਾ ਤੇ ਹਾਥੀ ਫਿਰੇ ਲੁੰਡਾ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਵਡੇਰੇ ਦਾ ਕੁੰਡਾ ਸਿਰ ਤੇ ਨਾ ਹੋਣ ਤੇ ਜਦ ਕੋਈ ਮੰਨ-ਮਨੀਆਂ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਜ ਅਫ਼ਸਰ ਜੂ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਬਾਬੂ ਨਸੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ । ਅਖੇ 'ਘਰ ਵਾਲਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ।' (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਲਾ ਕੰਧ ਵਿੱਚ ਆਲਾ।

ਭਾਵ :—ਦੀਵਾਰ ਵਿੱਚ ਮੋਰੀ ਤੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਲੇ ਦਾ ਰਹਿਣਾ ਮਾੜੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੇਬੇ—ਕਾਕਾ ਜੀ, ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਦੁਖੀ ਹਾਂ, ਤੂੰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਲੇ ਨੂੰ ਰੱਖ ਲਿਆ। ਇਹ ਕਿਥੇ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਹੈ ? 'ਘਰ ਵਿਚ ਸਾਲਾ ਤੇ ਕੰਧ ਵਿਚ ਆਲਾ' ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਮਾੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣਾ ਬਾਹਰ ਇਆਣਾ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਬਾਹਰ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨਾ ਸੁਆਰ ਸਕੇ ਪਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣਾ ਬਣ ਬਣ ਬਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇਰੀ ਸਿਆਣਪ ਵੀ ਘਰ ਉਤੇ ਹੀ ਚਲਦੀ ਹੈ। 'ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣਾ, ਬਾਹਰ ਇਆਣਾ' ਚੀਨ ਤਕ ਗਏ ਪਰ ਖੱਟ ਕੇ ਤਾਂ ਪਾਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦੀ। (ਸੰਗ੍)

ਘਰ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਬਾਹਰ ਸ਼ਾਹ। ਵੇਖੋ : ਘਰ ਦੁਧ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦਹੀਂ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਤੇ ਬਾਹਰ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਪੱਲੇ ਜਾਂ ਘਰ ਧਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਾਹਿਰ ਵੀ ਇਜ਼ਤ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਘਰਿ ਦੁੱਧ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਦਹੀਂ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਾਹਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ' ਜੋ ਘਰ ਸ਼ਾਹ ਹੋਵੇ ਉਹ ਬਾਹਰ ਵੀ ਸ਼ਾਹ ਹੀ ਸਦਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਘਰੋਂ ਹੌਲਾ ਸੋ ਜਗੋਂ ਹੌਲਾ। (ਸੰਗ੍)

ਘਰਿ ਮਹਿ ਸੂਖ ਬਾਹਰਿ ਫੁਨਿ ਸੂਖਾ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਸੁਖ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਸੁਖ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਰਿ ਮਹਿ ਸੂਖ ਬਾਹਿਰ ਫੁਨਿ ਸੂਖਾ
ਪ੍ਰਭ ਅਪਨੇ ਭਏ ਦਇਆਲਾ,
ਨਾਨਕ ਬਿਘਨੁ ਨ ਲਾਗੈ ਕਉ,
ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਭੁ ਹੋਆ ਕਿਰਪਾਲਾ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਸੋਰਠ)

ਘਰੋ ਘਰੀ ਜਾ ਨਵੀਂ ਸਰਕਾਰ ਹੋਈ।

ਭਾਵ :—ਗੁੰਡਾ ਗਰਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਦ ਹਰ ਕੋਈ ਹਾਕਮ ਬਣ ਬਹੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਉਠ ਦੇਸ ਦੇ ਜੱਟ ਤਿਆਰ ਹੋਇ,
ਘਰੋ ਘਰੀ ਜਾ ਨਵੀਂ ਸਰਕਾਰ ਹੋਈ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਘਰੋਂ ਘਰ ਗਵਾਇਆ, ਭੌਂਦੂ ਨਾਉਂ ਰਖਾਇਆ।

ਭਾਵ :—ਇਕ ਤਾਂ ਘਰ ਉਜਾੜਨਾ ਦੂਜੇ ਬਦਨਾਮੀ ਸਹੇੜਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਾਲੇ ਉਜੜੇ, ਨਾਲੇ ਬਦਨਾਮ ਹੋਏ। 'ਘਰੋਂ ਘਰ ਗਵਾਇਆ, ਭੌਂਦੂ ਨਾਉਂ ਰਖਾਇਆ'। (ਸੰਗ੍)

ਘਰੋਂ ਘਰ ਗੁਆਈਏ, ਬਾਹਿਰੋਂ ਮਖੌਲ ਕਰਾਈਏ।

ਭਾਵ :—ਹੈਸੀਅਤ ਤੋਂ ਵਧ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਮੌਜੂ ਉਡਾਉਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿਧਾ ਸਾਦਾ ਭੋਜਨ ਛਕੋ ਅਰ ਕਪੜੇ ਉਹ ਪਾਓ ਜੋ ਤੁਹਾਡੀ ਤੌਫੀਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਣ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਗਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭਾਉਣਗੇ। ਸਗੋਂ ਲੋਕ ਵਡਾ ਮਖੌਲ ਕਰਨਗੇ। 'ਘਰੋਂ ਘਰ ਗੁਆਈਏ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਮਖੌਲ ਕਰਾਈਏ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਵੇਗੀ। (ਸੰ)

ਘਰੋਂ ਜਾਈਏ ਖਾਕੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਮਿਲਣ ਪਕਾ ਕੇ।

ਭਾਵ :—ਘਰੋਂ ਤਕੜੇ ਹੋਈਏ ਤਦ ਬਾਹਿਰ ਵੀ ਪੁਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਰੋਂ ਤਕੜੇ, ਬਾਹਰੋਂ ਪੁੱਛ। ਘਰੋਂ ਹੌਲੇ ਜਗੋਂ ਹੌਲੇ। 'ਘਰੋਂ ਜਾਈਏ ਖਾਕੇ ਤੇ ਅਗੋਂ ਮਿਲਨ ਪਕਾ ਕੇ'। ਸੋ ਘਰ ਨੂੰ ਤਕੜਾ ਕਰੋ। ਬਾਹਰ ਦਿਆਂ ਦਾ ਜੱਸ ਆਪੇ ਮਿਲ ਜਾਊ। (ਸੰ)

ਘਰੋਂ ਭੁਖੇ ਨੰਗੇ ਤੇ ਮੀਆਂ ਮਹੱਲ ਦਾਰ। ਵੇਖੋ : ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਂ ਪੀਹਣ ਗਈ ਏ।

ਭਾਵ :—ਹਥ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਬੜਾ ਨਖਰਾ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਯਾਰ ਤੁਹਾਡਾ ਵੀ ਅਜਬ ਲੇਖਾ ਜੇ, 'ਘਰੋਂ ਭੁਖੇ ਨੰਗੇ ਤੇ ਮੀਆਂ ਮਹਲ ਦਾਰ' ਅਪਣਾ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਅਗੇ ਬਣ ਬਣ ਬਹਿੰਦੇ ਹੋ। (ਸੰ)

ਘਲੇ ਆਵਹਿ ਨਾਨਕਾ ਸਦੇ ਉਠੀ ਜਾਹਿ ॥

ਭਾਵ :—ਜੀਵ ਰੱਬੀ ਹੁਕਮ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੀ ਇਥੋਂ ਤੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇਹਾ ਚੀਰੀ ਲਿਖਿਆ ਤੇਹਾ ਹੁਕਮ ਕਮਾਹਿ ॥
ਘਲੇ ਆਵਹਿ ਨਾਨਕਾ ਸਦੇ ਉਠੀ ਜਾਹਿ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਸਾਰੰਗ)

ਘੜੀ ਦਾ ਘੁੱਥਾ, ਸੌ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਜਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕਲੇਸ਼ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੇ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਇਹ ਭੜਥੂ ਕਾਸਨੂੰ ਪੈਂਦਾ 'ਘੜੀ ਦਾ ਘੁਥਾ, ਸੌ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਜਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ'। ਅੱਜ ਮੈਂ ਸੌ ਯਤਨ ਕਰਾਂ, ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਘੜੀ (ਪਲ) ਵਿਚ ਤੋਲਾ, ਘੜੀ (ਪਲ) ਵਿੱਚ ਮਾਸਾ। ਜਾਂ

ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਕੁਟ ਤੇ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧ ਪਾਸਾ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗੇ, ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਠੰਡਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਘੜੀ ਵਿਚ ਤੱਤਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਡੂੰਘ ਕਿਸੇ ਪਾਈ ਈ ਨਹੀਂ। 'ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਤੋਲਾ, ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਮਾਸਾ', ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਕੁਟ ਤੇ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਸੁਧ ਪਾਸਾ।' ਕਦੀ ਬਾਲਾਂ ਵਾਂਗ ਅਜਾਣ ; ਕਦੇ ਮਸਤ ਮੌਜੀ ਸੁਭਾ।
(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਘੜੇ ਘੁਮਿਆਰ, ਭਰੇ ਸੰਸਾਰ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਇਕ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਪੁਜੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੁਲ ਤੇ ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਪਰ ਚੌਹਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਘੜੇ ਘੁਮਿਆਰ ਭਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। (ਸੰ)

ਘੜੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਇਆ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਤਿਹਾਇਆ।

ਭਾਵ :—ਇਕ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਦੇਣ ਲਗੋਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮੰਗਣ ਲਗ ਪੈਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣੇ ਮੈਂ ਰੋਟੀ ਲੈ ਕੇ ਬੈਠੀ ਹਾਂ ਬਸ, ਮਾਰੇ ਹੀ ਉਹ ਉਹ ਕਰਦੇ ਆ ਪਏ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਭੁਖੇ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਤਾਂ 'ਘੜੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਇਆ, ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਤਿਹਾਇਆ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਘੜੇ ਵਟੇ ਦਾ ਕੀ ਮੇਲ ?

ਭਾਵ:—ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕੀ ਮੇਲ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਲਖ ਜਤਨ ਪਏ ਕਰੋ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਜੇ ਬਣਨੀ। 'ਘੜੇ ਵਟੇ ਦਾ ਕੀ ਮੇਲ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍)

ਘਾਹ ਤਜਾਰ ਦਾ ਢੇਰ ਤੇ ਅੰਨ ਥੋੜ੍ਹਾ।

ਭਾਵ :—ਖਿਲਾਰਾ ਵੱਡਾ ਤੇ ਅਸਲੀਅਤ ਥੋੜੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਹਰ ਦੀ ਟੀਪ ਟਾਪ ਤੇ ਸ਼ੂਕਾ ਸ਼ਾਕੀ ਬੜੀ ਹੈ, ਪਰ ਅੰਦਰ ਬਸ ਤੱਬ ਦਾ ਨਾਂ

ਹੀ ਹੈ। 'ਘਾਹ ਤਜਾਰ ਦਾ ਢੇਰ ਤੇ ਅੰਨ ਥੋੜਾ।'
(ਸੰਗ੍)

ਘਾਹ ਫੁਲੇ ਤਾਂ ਮੀਂਹ ਭੁਲੇ। ਵੇਖੋ: ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ, ਤਤਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ।

ਭਾਵ :—ਘਾਹ ਦੇ ਵਧ ਪੈਣ ਤੇ ਮੀਂਹ ਨੂੰ ਕੋਈ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤੁਹਾਨੂੰ। 'ਘਾਹ ਫੁਲੇ ਤਾਂ ਮੀਂਹ ਭੁਲੇ' ਸਾਲਾਂ ਬਧੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਾਲਿਆ ਪੋਸਿਆ ਲਿਖਾਇਆ, ਪੜ੍ਹਾਇਆ, ਕਾਰੇ ਲਾਇਆ। ਅੱਜ ਤੂੰ ਕੌਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕੌਣ ?
(ਸੰਗ੍)

ਘਾਹੀਆਂ ਦੇ ਪੁੱਤਾਂ ਘਾਹ ਹੀ ਖੋਦਣੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਨੀਵੇਂ (ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬ) ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਜਦ ਨੀਵਾਂ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਹਿਰੀ—ਅਜ਼ਾਦੀ ਤਾਂ ਆ ਗਈ ਹੈ ਪਰ 'ਘਾਹੀਆਂ ਦੇ ਪੁਤਾਂ ਨੇ ਘਾਹ ਹੀ ਖੋਦਣੇ ਨੇ' ਸਾਡੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੇ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ।
(ਸੰਗ੍)

ਘਾਹੁ ਖਾਨਿ ਤਿਨਾ ਮਾਸੁ ਖਵਾਲੇ ਏਹਿ ਚਲਾਏ ਰਾਹ ॥

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਦੀ ਲੀਲ੍ਹਾ ਬੇਅੰਤ ਹੈ। ਉਹ ਕੁਝ ਦਾ ਕੁਝ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੀਹਾ ਬਾਜਾ ਚਰਗਾ ਕੁਹੀਆ
ਏਨਾ ਖਵਾਲੇ ਘਾਹ ॥
ਘਾਹੁ ਖਾਨਿ ਤਿਨਾ ਮਾਸੁ ਖਵਾਲੇ
ਏਹਿ ਚਲਾਏ ਰਾਹ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਘਾਣ ਬਚਾ ਪੀੜਿਆ ਜਾਣਾ। ਜਾਂ ਘਾਣ ਬਚਾ ਘਾਣ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਦੇ ਦੁਖ ਦਿਤੇ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੁਗਲਦਮਨ ਸਿੰਘ—ਜੀ ਸਚ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਦਸੋ ਕਿ ਕੀ ਇਹ ਹਾਲ ਇਵਾਂ ਹੀ ਰਹੂ ? ਹਰ ਦਿਨ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਾਣ ਬਚੇ ਪੀੜੀਦੇ ਹਨ।
(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਘਾਲ ਘਾਲ ਬੈਲ ਮਰੇ, ਖੇਤੀ ਚਰੇ ਤੁਰੰਗ।

ਭਾਵ :—ਮਿਹਨਤ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ ਪਰ ਲਾਭ ਕੋਈ ਹੋਰ ਲਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਾਲ ਘਾਲ ਬੈਲ ਮੋਏ ਤੇ ਖਾ ਗਏ ਤੁਰੰਗ।
ਪਾਲ ਪਾਲ ਕੇ ਸੈਦਾ ਮੋਇਆ
ਤੇ ਲੈ ਗਿਆ ਸ਼ੇਰ ਜੰਗ ॥
(ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿੱਤ—ਡਾ. ਕੋਹਲੀ)

ਘਿਉ ਸਵਾਰੇ ਸਾਲਣਾ, ਵੱਡੀ ਬਹੂ ਦਾ ਨਾਉਂ। ਵੇਖੋ: ਲੜੇ ਫੌਜ ਤੇ ਨਾਂ ਸਰਦਾਰ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਕਰੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤੇ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਤਾਜ ਮਹਲ ਕਾਰੀਗਰਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ, ਐਂਜਨੀਅਰਾਂ। ਨਾਂ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦਾ ਵਜਦਾ ਹੈ। ਸੱਚ ਹੈ, 'ਘਿਉ ਸਵਾਰੇ ਸਾਲਣਾ, ਵਡੀ ਬਹੂ ਦਾ ਨਾਉਂ।'
(ਸੰਗ੍)

ਘਿਉ ਜੱਟੀ ਦਾ, ਤੇ ਤੇਲ ਹੱਟੀ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਘਿਉ ਜਦ ਠੀਕ ਸਿੱਧਾ ਬਨਾਣ ਵਾਲੇ ਕੋਲੋਂ ਨਾ ਲਈਏ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਵਟ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਵਾਹ, ਜੱਟੀ ਦਾ ਘਿਉ ਕਾਹਦਾ ਹੈ, ਮਸ਼ਾਲਾਂ ਪਈਆਂ ਬਲਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਘਿਉ ਜੱਟੀ ਦਾ ਤੇ ਤੇਲ ਹੱਟੀ ਦਾ।' ਹੱਟੀ ਉਤੇ ਘਿਉ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਾਲਸ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦੇਂਦਾ।
(ਸੰਗ੍)

ਘਿਉ ਡੁਲ੍ਹਾ ਥਾਲ, ਨਾ ਮਿਹਣਾ ਨਾ ਗਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦੀ ਦਿਸਦੀ ਹੋਈ ਵੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਆਪਣਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਖਾਧਾ ਹੈ । 'ਘਿਉ ਡੁਲ੍ਹਾ ਥਾਲ, ਨਾ ਮਿਹਣਾ ਨਾ ਗਾਲ' । ਬਿਗਾਨੇ ਖਾਂਦੇ ਤਾਂ ਦੁਖ ਵੀ ਹੁੰਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਂ ਤੇ ਥੁਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਦੇਣਾ ਤੇ ਫਜ਼ੂਲ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਕੰਜੂਸੀ ਕਰਨੀ । ਜਾਂ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਹੀ ਮੁਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਮੰਦੀ ਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਨਾ ਪੈਸਾ ਇਮਾਰਤ ਉਤੇ ਖਰਚ ਚੁਕੇ ਹੋ, ਹੁਣ ਫਰਸ਼ ਵੀ ਵਧੀਆ ਬੰਨ੍ਹਵਾਉ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ । ਉਹ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ 'ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਥੁਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਦਾ ਵਧੀਕ ਧਿਆਨ ਰਖਣ ਲਗ ਪਉ । (ਸੰਗ੍)

ਘਿਉ ਵਿਚ ਰੰਬਾ, ਬੜਾ ਅਚੰਭਾ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਹਦੋਂ ਵਧ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਖਰਚ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੈ, 'ਘਿਉ ਵਿੱਚ ਰੰਬਾ, ਬੜਾ ਅਚੰਭਾ' । ਅਤ ਨਾਲ ਰੱਬ ਦਾ ਵੈਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਘੁਮਿਆਰ ਸੁਪੱਤਾ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਤੇਲੀ ਕੁਪੱਤਾ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਗਰੀਬ ਦੀ ਸਦਾ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਰੀਬ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੋਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਠੀਕ ਆਖਦੇ ਹੋ, 'ਘੁਮਿਆਰ ਸੁਪੱਤਾ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਤੇਲੀ ਕੁਪੱਤਾ ਨਹੀਂ' ਜਿਸ ਦੇ ਘਰ ਦਾਣੇ ਉਸ ਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ । ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਵੀ ਧਨ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਵੇਖਦਾ ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਆਕੜਦੇ ?
(ਸੰਗ੍)

ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਸਲਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵੇਖੋ : ਆਪਣੇ ਛਾਹ ਨੂੰ ਕੌਣ ਖੱਟੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਹੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭਗਵਤੀ—ਆਹੋ ਜੀ, ਘੁਮਿਆਰੀ ਆਪਣਾ ਭਾਂਡਾ ਤਾਂ ਸਲਾਹੁਣਾ ਹੀ ਹੋਇਆ । ਜਾਣਾਂਗੇ ਤਦੋਂ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਲਾਹੁਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਪੈਣਾ ਏ । (ਵਰ ਘਰ— ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਘੋਗਾ ਠੰਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕੌਣ ? ਵੇਖੋ :-ਕੋਠਾ ਉਸਰਿਆ ਤਰਖਾਣ ਵਿਸਰਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਕਢ ਲੈਣ ਤੇ ਪੁਛ ਪਰਤੀਤ ਛਡ ਦੇਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਚ ਹੈ ਹੁਣ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੀ ਮਤਲਬ ਜੇ । ਅਖੇ ਘੋਗਾ ਠੰਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕੌਣ । (ਸੰ)

ਘੋੜ ਬਿਨਾ ਕੈਸੇ ਅਸਵਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਸਵਾਰੀ ਕਾਹਦੀ । ਭਾਵ ਗੁਣਾ ਬਿਨਾ ਵਡਿਆਈ ਕਾਹਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘੋੜ ਬਿਨਾ ਕੈਸੇ ਅਸਵਾਰ
ਸਾਧੂ ਬਿਨਾ ਨਾਹੀ ਦਰਵਾਰ ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੌਂਡ)

ਘੋੜਾ ਘਾਹ ਨਾਲ ਯਾਰੀ ਕਰੇ ਤੇ ਖਾਵੇ ਕੀ ?

ਭਾਵ :—ਉਪਜੀਵਕਾ ਲਈ ਹਰ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਫਾ ਲੈਣਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘੋੜਾ ਘਾਹ ਨਾਲ ਯਾਰੀ ਕਰੇ ਤੇ ਖਾਵੇ ਕੀ। ਜੇ ਹਡ ਦਖੀਏ ਤਾਂ ਕਮਾਈਏ ਕੀ। (ਸੰ)

ਘੋੜਾ ਫਿਰੇ ਗਰਾਂ ਗਰਾਂ, ਜਿਸ ਦਾ ਘੋੜਾ ਉਸਦਾ ਨਾਂ।

ਭਾਵ :—ਸੋਭਾ ਵਡੇ ਦੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਸੋ ਟਿਲ ਲਾ ਲੈ। ਤੇਰਾ ਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ। ਮੇਰਾ ਹੀ ਲੈਣਗੇ ਜਿਸ ਤੋਂ ਤੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਸਿਖਿਆ ਹੈ। 'ਘੋੜਾ ਫਿਰੇ ਗਰਾਂ ਗਰਾਂ ਜਿਸਦਾ ਘੋੜਾ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ। (ਸੰਗ)

ਘੋੜਿਆ ਘਰ ਨੇੜੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਪਰਾਏ ਦੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸੁਖਾਲਾ ਹੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਸਾਧਨ ਪਾਸ ਹੋਣ ਤੇ ਕੰਮ ਛੇਤੀ ਹੋ ਸਕੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਘੋੜਿਆ ਘਰ ਨੇੜੇ। ਪੈਸੇ ਪਲੇ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਕਿਹੜਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। (ਸੰਗ)

ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੀ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਡਿਠਾ।

ਭਾਵ :—ਸਿਆਣਪ ਕੇਵਲ ਆਪ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਸੁਣ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਹ ਸਮਝਦੇ ਨੇ ਪਈ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚਲਾਕੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਇਹ ਨੌਹਾਂ ਦੀਆਂ ਛਿਲਤਾਂ। ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮਾਨਤਾਂ ਨਾ ਕਰਾ ਦਿਤੀਆਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਾਮੂ ਕਿਸ ਆਖਣਾ ਏ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ : ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਘੋੜੀ ਦੀ ਪੂਛ (ਵਡੀ ਹੋਊ ਤਾਂ) ਆਪਣਾ ਪਿਛਾ ਕਜਸੀ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਮਸਾਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਹੀ ਸਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਡਾ ਕੀ ਸੁਆਰਨਾ ਹੈ ਓਹਨੇ। 'ਘੋੜੀ ਦੀ ਪੂਛ ਆਪਣੀ ਮਸਾਂ ਚੁਤ ਕਜਸੀ।' ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਢਿਡ ਭਰੇ, ਤਦ ਹੀ ਬੜੀ ਗਲ ਹੈ। (ਸੰਗ)

ਘੋੜੇ ਕੰਨ ਬਰੋਬਰ ਹੋਇ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਰੜੀ ਮਿਹਨਤ ਪਿਛੋਂ ਭੀ ਉਹੀ ਕੁਝ ਪਲੇ ਪਵੇ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਂਦਾ ਸੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗਰੀਬ ਚੰਦ, ਪ੍ਰਦੇਸ ਵੀ ਗਿਆ ਮਿਹਨਤ ਵੀ ਚੋਖੀ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਹਾਲਤ ਅਗੇ ਵਰਗੀ ਹੀ ਹੈ। 'ਘੋੜੇ ਕੰਨ ਬਰੋਬਰ ਹੋਇ'। ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਿਆ। (ਸੰਗ)

ਘੋੜੇ ਘਰ ਸੁਲਤਾਨਾ ਤੇ ਮੱਝੀ ਘਰ ਵਰਿਆਮਾਂ।

ਭਾਵ :—(1) ਖਰਚੀਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਡੇ ਲੋਕ ਹੀ ਰਖ ਸਕਦੇ ਹਨ।

(2) ਖਰਚੀਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਲਾਭਵੰਦੀਆਂ ਸੂਰਮੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ—ਚੌਧਰੀ ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਸਾਵਣ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿੱਚ ਘੋੜੀਆਂ ਤੇ ਮਹੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਲਿਸੀਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ।

ਚੌਧਰੀ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, 'ਘੋੜੇ ਘਰ ਸੁਲਤਾਨਾਂ ਤੇ ਮੱਝੀ ਘਰ ਵਰਿਆਮਾ' ਸਾਵਣ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਆਪਣੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ। ਡੰਗਰ ਵਛੇ ਨੂੰ ਕਿਥੋਂ ਖੁਆਏ।

(ਸੰਗ)

ਘੋੜੇ ਥਾਨੀ ਤੇ ਮਰਦ ਮਕਾਨੀ।

ਭਾਵ :—ਘੋੜੇ ਕਿਲੇ ਬਝੇ ਹੀ ਮੁਲ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਤੇ ਮਰਦ ਘਰ ਹੀ ।

ਵਰਤੋਂ: —ਬੀਬਾ ਜੀ, ਘਰ ਰਹਿਕੇ ਖਟੋ ਕਮਾਉ । ਹਰ ਚੀਜ਼ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਹੀ ਸੋਭਾ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਘੋੜੇ ਥਾਨੀ ਤੇ ਮਰਦ ਮਕਾਨੀਂ ਹੀ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹੜੀ ਤੁਸੀਂ ਲਾਮ ਦੀ ਖਟੀ ਮੋਲ ਲਿਆਉਣੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਘੋੜੇ ਦੀ ਬਲਾ ਤਵੇਲੇ ਉਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਅਪ੍ਰਾਧ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ ਪਰ ਸਜ਼ਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਾਇ ਦੁਖੀ ਰਾਤ । ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਛਾਤੀ ਲਾਲ ਹੋ ਗਈ, ਔਹ ਕਲੇਜਾ ਪਾਟ ਪਿਆ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਾਣੇ ਬਿਜਲੀ ਕੜਕਣ ਲਗੀ, ਘੋੜੇ ਦੀ ਬਲਾ ਤਬੇਲੇ ਉਤੇ । ਕਈ ਡੰਗਰ ਪਸੂ ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਮਾਰੇ ਗਏ ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਘੋੜੇ ਰੂੜੀਆਂ ਤੇ ਖੋਤੇ ਖੂਦੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਮੰਦੀ ਥਾਂ ਦੇਣੀ ਤੇ ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ।

ਵਰਤੋਂ : —ਦੇਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੰਦੀ ਹੈ । 'ਘੋੜੇ ਰੂੜੀਆਂ ਤੇ ਖੋਤੇ ਖੂਦੀਂ ।' ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਤੇ ਮੰਦੇ ਚੰਗੇ ਗਿਣੀਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਘੰਟ ਬਣਾਇਆ ਚੂਹਿਆਂ, ਗਲ ਬਿਲੀ ਪਾਈਏ ।

ਭਾਵ :—ਅਣਹੋਣੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੇਬੇ—ਨੀ ਧੀਏ, ਛਡ ਵੀ ਇਸ ਸਿਆਪੇ ਨੂੰ । ਤੈਥੋਂ ਇਹ ਅਣਹੋਣੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨੀ । ਘੰਟ ਬਣਾਇਆ ਚੂਹਿਆਂ ਗਲ ਬਿਲੀ ਪਾਈਏ । ਪਰ ਬਿਲੀ ਦੇ ਗਲ ਪਾਂਦਾ ਕੌਣ । ਤੂੰ ਤੇ ਟਿਕ ਕੇ ਬਹੁ । (ਸੰਗ੍)

ਘਿੰਨ ਮੁਣਸਾ ਘਗਰੀ, ਮੈਂ ਵੈਨੀ ਪਈਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਅਸਲ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਗਲ ਨਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਜਤਾਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਚਾਰ ਸੌ ਰੁਪਏ ਦੀ ਤੇ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਇਹ ਕਹਿੰਦ ਹੋ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋ ਮਣ ਦਾਣੇ ਦੇਣੇ ਹਨ । ਅਖੇ ਘਿੰਨ ਮੁਣਸਾ ਘਗਰੀ, ਮੈਂ ਵੈਨੀ ਪਈਆਂ । (ਸੰਗ੍)

ਘੌਂ ਕੇ ਪੀਹ ਘੌਂ ਕੀ ਪੀਹ । ਨਾਲ ਪਿਹਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੀਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਲ੍ਹਣ ਜੀ ਨੇ ਜਦ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਪੇਕੇ ਘਰ ਚੱਕੀ ਪੀਂਹਦਿਆਂ ਡਿਠਾ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਸਮਝ ਇਹ ਅਖਾਣ ਕਹਿ ਦਿਤਾ । ਭਾਵ ਜੋ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਅਯੋਗ ਵਿਗਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੁਝ ਚਿਰ ਸਿੱਖ ਚੁਪ ਕਰਕੇ ਦੁਖ ਜਾਲਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਧਾਰ ਰਖੀ ਸੀ ਘੌਂ ਕੇ ਪੀਹ ਘੌਂ ਕੇ ਪੀਹ ਨਾਲ ਪਿਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪੀਹ । ਇਕ ਦਿਨ ਮੌਕਾ ਆਇਆ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰੜਕੇ ਰਾਜ ਦੇ ਵਾਲੀ ਬਣ ਗਏ । (ਸੰ)

ਚ

ਚਉਧਰੀ ਰਾਜੇ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਮੁਕਾਮ

ਭਾਵ :—ਵਡੇ ਪੁਰਸ਼, ਰਾਜਿਆਂ, ਆਦਿ ਨੇ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਉਤੇ ਸਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਉਧਰੀ ਰਾਜੇ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਮੁਕਾਮ ॥
ਸਾਹ ਮਰਹਿ ਸੰਚਹਿ ਮਾਇਆ ਦਾਮ ॥
ਸੋ ਧਨੁ ਧੀਜੈ ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਰਾਗ)

ਚਸਕੋਰੀਆਂ, ਹਡਹਰਾਮਣਾਂ, ਅੱਜ ਵੀ ਪਟੀਆਂ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਵੀ ਪਟੀਆਂ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਦੇ ਚੋਰ ਤੇ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਾਉਣਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਣੀ—ਵਸਦਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਟੋਰੇ ਦੀਆਂ ਹਟੀਆਂ। ਚਸਕੋਰੀਆਂ, ਹਡਹਰਾਮਣਾਂ ਅਜ ਵੀ ਪਟੀਆਂ ਤੇ ਕਲ੍ਹ ਵੀ ਪਟੀਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਰਾਜ ਡੁਬਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਏ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਚੱਕੀ ਦਾ ਪੀਠਾ ਚੰਗਾ ਤੇ ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਪੀਠਾ ਮੰਦਾ ਜਾ ਚੱਕੀ ਦਾ ਪੀਠਾ ਭਾਵੇਂ ਬਚ ਜਾਵੇ ਪਰ ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਪੀਠਾ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ।

ਭਾਵ :— ਦੁਖ ਉਠਾਉਣਾ ਚੰਗਾ, ਪਰ ਬਦਨਾਮੀ ਉਠਾਣੀ ਬੁਰੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਘਰ ਦੀ ਕੋਈ ਗਲ ਤੈਥੋਂ ਲੁਕੀ ਹੋਈ ਤੇ ਹੈ ਨਹੀਂ ਜੋ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਸਮਝਾਵਾਂ। ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ "ਚੱਕੀ ਦਾ ਪੀਠਾ ਭਾਵੇਂ ਬਚ ਜਾਏ, ਪਰ ਦੰਦਾਂ ਦਾ ਪੀਠਾ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕਦਾ।" (ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚਕੋਰ ਨੂੰ ਚੰਨ ਆ ਮਿਲਿਆ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਅਤਿ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਪੂਰੀ ਹੋਈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦਿੱਤਾ :—ਬੱਕੋ ਅਜ ਤੇ ਚਕੋਰ ਨੂੰ ਚੰਨ ਆ ਮਿਲਿਆ ਏ। ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ਸੁਕੀ ਪੈਲੀ ਹਰੀ ਹੋ ਫਿਰੀ ਅਜ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਚੱਜ ਨਾ ਚਾਰ ਤੇ ਘੁਲਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਸਮੇਂ ਲੜਾਈ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੱਜ ਨਾ ਚਾਰ ਤੇ ਘੁਲਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ। ਤੇਰੇ ਭਲੇ ਦੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੂੰ ਲੋਹਾ ਲਾਖਾ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਏਨੀ ਹੀ ਅਣਖ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੁਝ ਕਰਕੇ ਵੀ ਵਿਖਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੱਟ (ਝਟ) ਰੋਟੀ ਤੇ ਪਟ ਦਾਲ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਬੜੀ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਤਾਂ ਝਟ ਰੋਟੀ ਤੇ ਪਟ ਦਾਲ ਮੰਗਨਾ ਏਂ। ਏਡੀ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਸੋਬੇਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੱਟੀ ਪਈ ਮਹਿਰ ਤੇ, ਮਹਿਰ ਘੱਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ।

ਭਾਵ :— ਡੰਨ ਲਗੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਨੂੰ, ਪਰ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹ ਦੇਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਜ ਨੇ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਡੰਨ ਨੰਬਰਦਾਰ ਨੂੰ ਲਾਇਆ, ਪਰ ਨੰਬਰਦਾਰ ਅਗੋਂ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਿਰ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਖੇ ਚੱਟੀ ਪਈ ਮਹਿਰ ਤੇ, ਮਹਿਰ ਘੱਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਣਾ ਚੇਤ ਘਣਾ, ਕਣਕ ਘਣੀ ਵਿਸਾਖ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਘਣੀ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਮੁੰਡਾ ਹੋਵੇ ਢਾਕ।

ਭਾਵ :— ਛੋਲੇ ਚੇਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਣਕ ਵਿਸਾਖ ਵਿੱਚ ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਓਹੀ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੁੱਛੜ ਬਾਲ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਹੀ ਸੁਹਣੀ ਤੇ ਛੈਲ ਛਬੀਲੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਹੈ, ਪਰ ਗੋਦ ਖਾਲੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਖੀਆਂ ਵਿਚ ਗਲੇਡੂ ਭਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਸੱਚ ਹੈ, "ਚਣਾ ਚੇਤ ਘਣਾ, ਕਣਕ ਘਣੀ ਵਿਸਾਖ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਘਣੀ ਤਾਂ ਜਾਈਏ ਜਾਂ ਮੁੰਡਾ ਹੋਵੇ ਢਾਕ।"

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਚਣਾ ਤਿੜ੍ਹਕੂ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹ ਲਊ?

ਭਾਵ :— ਮਾੜੇ ਜਾਂ ਗ਼ਰੀਬ ਬੰਦੇ ਦਾ ਗੁਸਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਾਣ ਦੇ ਯਾਰ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਵਧੀਕੀ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨਾ ਕਰ। ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਏਂ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ! ਅਖੇ, ਚਣਾ ਤਿੜਕੂ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹ ਲਊ ? (ਸੰਗ੍)

ਚਤਰਾਂ ਦਾ ਝਗੜਾ ਭਲਾ, ਠਿਟ ਮੂਰਖ ਦਾ ਮੇਲ।

ਭਾਵ :— ਘਿਓ ਚਟਿਆ (ਰਤੀ ਜਿਨਾ) ਵੀ ਚੰਗਾ ਪਰ ਤੇਲ ਪਾਣਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਝਗੜਾ ਮੂਰਖ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਏਲਚੀ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਹੱਥੀਂ ਲਗਾ ਘਿਓ ਭਲਾ ਖਾਧਾ ਭਲਾ ਨਾ ਤੇਲ। ਚਤਰਾਂ ਦਾ ਝਗੜਾ ਭਲਾ, ਢਿੱਟ ਮੂਰਖ ਦਾ ਮੇਲ। ਅਗੇ ਜਿਵੇਂ ਆਪ ਆਗਿਆ ਕਰੋ। (ਸੰਗ੍)

ਚਤੁਰਾਈ ਨਹ ਚੀਨਿਆ ਜਾਏ।

ਭਾਵ :— ਚਲਾਕੀਆਂ ਨਾਲ ਰਬ ਦਾ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਤੁਰਾਈ ਨਹ ਚੀਨਿਆ ਜਾਏ।
ਬਿਨੁ ਮਾਰੇ ਕਿਉਂ ਕੀਮਤਿ ਪਾਇ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ,—ਗਉੜੀ ਗੁਆਰੇਰੀ)

ਚਤੁਰਾਈ ਨ ਚਤੁਰਭੁਜ ਪਾਈਐ।

ਭਾਵ :— ਚਤੁਰਤਾ ਨਾਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਵਰਤੋਂ: —
ਰੇ ਜਨ ਮਨੁ ਮਾਧਉ ਸਿਉ ਲਾਈਐ ॥
ਚਤੁਰਾਈ ਨ ਚਤੁ ਭੁਜੁ ਪਾਈਐ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ)

ਚਬਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਚਟਣਾ ਉਂਗਲੀਆਂ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਜਾਂ ਥੋੜੀ ਚੀਜ਼ ਪਲੇ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦਿਖਾਵਾ ਵਧੀਆ ਜਾਂ ਬਹੁਤੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਆਪਣੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਰਹੁ, ਚਬਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਚਟਣਾ ਉਂਗਲੀਆਂ ਨੂੰ। (ਸੰਗ੍)

ਚਬਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਡਕਾਰ ਬਦਾਮਾਂ ਦੇ

ਭਾਵ :— ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਫੋਕੀ ਸ਼ੂੰ ਸ਼ਾਂ ਵਿਖਾਉਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੋ ਕੁਝ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਹੈ, ਉਹ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ, ਵਾਧੂ ਦੀ ਸ਼ੂੰ ਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? "ਚਬਣੇ ਛੋਲੇ ਤੇ ਡਕਾਰ ਬਦਾਮਾਂ ਦੇ" ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੋਭਦੇ। (ਸੰਗ੍)

ਚਮਗਿਦੜਾਂ ਦੇ ਆਏ ਪਰਾਹੁਣੇ, ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਲਟਕਦੇ ਹਾਂ ਤਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਲਟਕੋ।

ਭਾਵ :— ਨੀਵੇਂ ਨਾਲ ਸਾਥ ਕੀਤਿਆਂ ਨੀਵਾਂ ਹੀ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪ੍ਰਾਹੁਣਾਚਾਰੀ ਕੀ ਹੋਣੀ ਸੀ ਉਥੇ। ਭੰਗ ਪਈ ਭੁਜਦੀ ਸੀ। ਗਲ ਉਹੀਉ ਹੋਈ ਅਖੇ, "ਚਮਗਿਦੜਾਂ ਦੇ ਆਏ ਪਰਾਹੁਣੇ, ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਲਟਕਦੇ ਹਾਂ ਤਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਲਟਕੋ।" (ਸੰਗ੍)

ਚਮੜੀ ਜਾਏ ਪਰ ਦਮੜੀ ਨ ਜਾਏ।

ਭਾਵ :— ਅਤਿ ਦੀ ਕੰਜੂਸੀ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਕਹਿ ਬੈਠਾ, ਭਲੀਏ ਲੋਕੇ, ਰੁਪੀਆ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਥਥੇਰਾ ਪਿਆ ਏ। ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਵਰਤ ਲੈਣ ਦੇਹ। ਅੰਦਰ ਪਿਆ ਦੁਧ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਪਰ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਏ। ਚੰਮੜੀ ਜਾਏ ਪਰ ਦਮੜੀ ਨਾ ਜਾਏ। ਬਸ ਇਸੇ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵਧਦੀ ਦੀ ਵਧਦੀ ਗਲ ਵਧ ਗਈ।
(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚਮਿਆਰ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਪਈ ਵਗਾਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸੁਖਦਾਈ ਥਾਂ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਓਥੇ ਵੀ ਉਹੋ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੰਦੂ ਨੇ ਘਰ ਬਾਰ ਛਡਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਕੁਝ ਪੈਸਾ ਧੇਲਾ ਕਮਾਏ। ਪਰ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ ਪਲੇਦਾਰੀ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਿਆ, ਅਖੇ ਚਮਿਆਰ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਪਏ ਵਗਾਰ। (ਸੰਗ੍)

ਚਮੂਣਾ ਟਪੇਗਾ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹ ਲਏਗਾ ?

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹਾ ਜਾਂ ਕੰਮਜ਼ੋਰ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :— ਨਿਹਾਲਾ ਤਾਂ ਇਕ ਮੁੱਕੇ ਦੀ ਮਾਰ ਏ। ਉਹ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹੈ ਮੇਰਾ ? ਬੁੜ੍ਹਕ ਲੈਣ ਦਿਓ ਉਹਨੂੰ। ਚਮੂਣਾ ਟਪੇਗਾ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹ ਲਏਗਾ ? (ਸੰਗ੍)

ਚਰਖਾ ਰਾਜਾ, ਕਸੀਦਾ ਰਾਣੀ, ਚੱਕੀ ਦੋਜ਼ਕ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ।

ਭਾਵ :— ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਔਖਿਆਈ ਜਾਂ ਸੁਖਾਲ ਦਸਿਆ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੋਰ ਸਭੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਚਰਖਾ ਕਤਦੀ ਹਾਂ, ਕਸੀਦਾ ਕਢਦੀ ਹਾਂ; ਪਰ ਚੱਕੀ ਨਹੀਂ ਝੋ ਹੁੰਦੀ ਮੈਥੋਂ। 'ਚਰਖਾ ਰਾਜਾ, ਕਸੀਦਾ ਰਾਣੀ, ਚੱਕੀ ਦੋਜ਼ਖ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ'। (ਸੰਗ੍)

ਚਰਾਂਦ ਚਾਹੇ ਨ ਚਾਹੇ ਤਿਰਨੀ ਭਰੇ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਬਿਨਾਂ ਲੋੜ ਦੇ ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਬਦੋ ਬਦੀ ਠੋਸੀ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਹਦੀ ਚੱਟੀ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਹੀ ਪਈ। ਚਰਾਂਦ ਚਾਹੇ ਨਾ ਚਾਹੇ, ਤਿਰਨੀ ਭਰੇ। (ਸੰਗ੍)

ਚਲਣ ਚਿਤ ਸਹੇਲੀਆਂ ਤੇ ਗੁਹੜੇ ਦਿਤੇ ਵੰਡ।

ਭਾਵ :— ਤਨ ਜਾਂ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਟੋਟ ਹੋਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਲਣ ਚਿਤ ਸਹੇਲੀਆਂ ਤੇ ਗੁਹੜੇ ਦਿੱਤੇ ਵੰਡ, ਸੁੰਦਰੀ ਭਾਵੇਂ ਜ਼ਖਮਾਂ ਤੋਂ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਈ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਤੇ ਨਾ ਆਈ, ਅਰ ਤਾਪ ਨੇ ਵਿਚਾਰੀ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਾ ਛਡਿਆ।

(ਸੁੰਦਰੀ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਚਲਣੁ ਅਜੁ ਕਿ ਕਲਿ ਧੁਰਹੁ ਫੁਰਮਾਇਆ।

ਭਾਵ :— ਇਹ ਰਬੀ ਹੁਕਮ ਹੈ ਕਿ ਇਥੋਂ ਹਰ ਇਕ ਨੈ ਕਲ ਜਾਂ ਅਜ ਤੁਰਨਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੂਰਬਿ ਲਿਖੇ ਭੋਹ ਸਿ ਆਏ ਮਾਇਆ ॥
ਚਲਣੁ ਅਜੁ ਕਿ ਕਲਿ ਧੁਰਹੁ ਫੁਰਮਾਇਆ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਚਲਦਿਆਂ ਨਾਲਿ ਨ ਚਲਈ ਸਭ ਝੂਠ ਦਰਬ ਲਖਾ।

ਭਾਵ :— ਜਿੰਨਾਂ ਵੀ ਧਨ ਹੋਵੇ, ਮਰਨ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਾਇਆ ਵੇਖ ਨ ਭੁਲੁ ਤੂੰ ਮਨਮੁਖ ਮੂਰਖਾ ॥
ਚਲਦਿਆਂ ਨਾਲਿ ਨ ਚਲਈ ਸਭੁ ਝੂਠ ਦਰਬੁ ਲਖਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਚਲਦੀ ਦਾ ਨਾਂ ਗਡੀ।

ਭਾਵ :— ਤੁਰਦੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਜਾਂ ਦਿਸਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਹੀ ਹਰ ਕੋਈ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਰਸੂ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਚਲਦੀ ਦਾ ਨਾਂ ਗਡੀ ਏ। ਸਭ ਪੈਸੇ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ। ਪੈਸੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।

(ਹੌਲੇ ਉਤੇ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਚਲਦੀ (ਤੁਰਦੀ) ਫਿਰਦੀ ਨਾ ਮਰੇ, ਬੈਠੀ ਹੀ ਮਰ ਜਾ। ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਵੀ ਨਾ ਮਰੇ, ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਖਾ।

ਭਾਵ :— ਤੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਮਨੁਖ ਤਕੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਛੇਤੀ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ। ਘਟ ਤੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਵੀ ਛੇਤੀ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ ਜੇ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਖਾਵੇ ਪੀਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈਣ ਜੀ ! ਕੰਮ ਕਾਜ ਵਿਚ ਲਗੇ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਸੰਜਮ ਨਾਲ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਨਰੋਆ ਰਖਦਾ ਹੈ । "ਚਲਦੀ ਫਿਰਦੀ ਨਾ ਮਰੇ, ਬੈਠੀ ਹੀ ਮਰ ਜਾ । ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਵੀ ਨਾ ਮਰੇ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਖਾ ।" (ਸੰਗ੍)

ਚਲੀ ਗਈ ਦਾਤ, ਰਹਿ ਗਈ ਕਮਜ਼ਾਤ ।

ਭਾਵ :— ਧਨ ਪਿਛੇ ਮਾੜਾ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ ਵਿਹਾਜਣਾ ਚਾਹਾਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਿੱਤ ਦਾਜ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਵਹੁਟੀ ਨਾਲ ਕਟਣੀ ਹੈ । 'ਚਲੀ ਗਈ ਦਾਤ ਰਹਿ ਗਈ ਕਮਜ਼ਾਤ' । ਰੁਪਿਆ ਤਾਂ ਮੁਕ ਜਾਏਗਾ, ਪਰ ਵਹੁਟੀ ਨਾ ਮਰੇਗੀ ਨਾ ਪਿਛੋਂ ਲਹੇਗੀ । (ਸੰਗ੍)

ਚਲੇ ਜੁਆਰੀ ਦੁਇ ਹਥ ਝਾਰਿ ।

ਭਾਵ :— ਮੌਤ ਦੇ ਆਣ ਤੇ ਪਾਪੀ ਮਨੁਖ ਦੋਇ ਹਥ ਖਾਲੀ ਕਰ ਕੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦਾ । ਭਾਵ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਪਾਪ ਨਾਲ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨੇ ਵਿਅਰਥ ਹਨ ਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਹਿ ਕਬੀਰ ਕਿਛੁ ਗੁਨੁ ਬੀਚਾਰਿ ।।
ਚਲੇ ਜੁਆਰੀ ਦੁਇ ਹਥ ਝਾਰਿ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਭੈਰਉ ਕਬੀਰ)

ਚੜ੍ਹ ਜਾ ਬੱਚਾ ਸੂਲੀ, ਰਾਮ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੱਲਾ-ਸ਼ੇਰੀ ਜਾਂ ਫੁਲਾਹੁਣੀ ਦੇ ਕੇ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣਾ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁਖ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਕਰ ਜਾਣਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹਾਹੋ ਜੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਜਾਂਦਾ ਏ । ਜਾਨ ਮੇਰੀ ਜਿੱਚ ਹੋਣੀ ਏਂ । 'ਚੜ੍ਹ ਜਾ ਬੱਚਾ ਸੂਲੀ ਰਾਮ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ ।' ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ ਤਮਾਸ਼ਾ ਹੀ ਵੇਖਣਾ ਏਂ । (ਸੰਗ੍)

ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੌ ਤੇ ਲਥਾ ਭਉ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਉਪਰ ਬਹੁਤਾ ਕਰਜ਼ਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਉਹ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖੀ ਜਾਏਗੀ, ਤੂੰ ਖਰਚ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰ । ਜਿਥੇ ਸੌ, ਉਥੇ ਇਕੋਤਰ ਸੌ । "ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੌ ਤੇ ਲਥਾ ਭਉ ।' ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਪਰਵਾਹ ਕਰਦਾ ਹੁਣ ਕਰਜ਼ੇ ਕੁਰਜ਼ੇ ਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਚੜ੍ਹਿਆ ਚੰਦ ਨਾ ਲੁਕਈ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਲੁਕਿਆ ਨਹੀ ਰਹਿੰਦਾ । ਭਾਵ, ਵਡਿਆਈ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬੁਕਿਆ ਸਿੰਘ ਉਜਾੜ੍ਹਿਵਿੱਚ ਸਭ ਮਿਰਗਾਵਲ ਭੰਨੀ ਜਾਈ
ਚੜ੍ਹਿਆ ਚੰਦ ਨਾ ਲੁਕਈ ਕੱਢ ਕੁਨਾਲੀ ਜੋਤ ਛਪਾਈ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਚੜ੍ਹੈ ਸੂਰ ਮਿਟ ਜਾਇ ਅੰਧਾਰਾ ।

ਸੂਰ = ਸੂਰਜ

ਭਾਵ :— ਗਿਆਨ ਹੋਣ ਨਾਲ ਅਗਿਆਨਤਾ ਹਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਰਪਰਮੇਸ਼ਰ ਇਕ ਹੈ ਸਾਚਾ ਸਾਹ ਜਗਤ ਵਣਜਾਰਾ ।
ਚੜ੍ਹੈ ਸੂਰ ਮਿਟ ਜਾਇ ਅੰਧਾਰਾ ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਚਾਓ ਕਹਾਰੋ ਡੋਲੀ, ਚੁੜੇਲ ਕਿਥੋਂ ਬੋਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਸ਼ੁਭ ਸਮੇਂ ਮਾੜੀ (ਜਾਂ ਕਾਹਲੀ ਦੀ) ਗਲ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ੀਲਾ — ਦਰਸ਼ਨ, ਵੇਲਾ ਕੁਵੇਲਾ ਵੇਖ ਕੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਕੋਈ ਗਲ ਕਢਿਆ ਕਰ ! ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕਾਹਲ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਆਖੇ 'ਚਾਓ ਕਹਾਰੋ ਡੋਲੀ, ਚੁੜੇਲ ਕਿਥੋਂ ਬੋਲੀ ।' (ਸੰਗ੍)

ਚਾਹੇ ਮਾਰੋ, ਚਾਹੇ ਛਡੋ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਵੇਂ ਜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਲੂਕ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ : ਜਿਵੇਂ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਕਰੋ 'ਚਾਹੇ ਮਾਰੋ, ਚਾਹੇ ਛਡੋ'। (ਸ਼ੰ)

ਚਾਕਰੀ ਵਿਡਾਣੀ ਖਰੀ ਦੁਖਾਲੀ ਆਪੁ ਵੇਚਿ ਧਰਮੁ ਗਵਾਏ।

ਭਾਵ :— ਅਜਿਹੀ ਨੌਕਰੀ ਬੜੀ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਆਤਮਾ ਵੇਚ ਕੇ ਆਦਮੀ ਧਰਮਹੀਨ ਹੋਣ ਲਗ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਿਖਿਆ ਲੋਭਿ ਲੁਭਾਏ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਏ ਉਹ ਕਿਉਕਰ ਸੁਖ ਪਾਏ। ਚਾਕਰੀ ਵਿਡਾਣੀ ਖਰੀ ਦੁਖਾਲੀ ਆਪੁ ਵੇਚਿ ਧਰਮੁ ਗੁਵਾਏ।"

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗਉੜੀ)

ਚਾਕਰ ਲਗੈ ਚਾਕਰੀ ਜੇ ਚਲੈ ਖਸਮੈ ਭਾਇ।

ਭਾਵ :— ਸੇਵਕ ਓਹੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਾਲਕ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਕਰੁ ਲਗੈ ਚਾਕਰੀ ਜੇ ਚਲੈ ਖਸਮੈ ਭਾਇ ॥ ਹੁਰਮਤਿ ਤਿਸ ਕੋ ਅਗਲੀ ਓਹ ਵਜਹੁ ਭਿ ਦੂਣਾ ਖਾਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਚਾਕੀ ਦਾਂਦ ਵੰਞਾਇਆ ਵਲ ਵਲ ਗੋਲੇ ਕਿੱਲਾ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਗੁੰਮੇ ਕਿਤੇ ਤੇ ਲਭੇ ਕਿਤੇ। ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਬਾਹਰਲੇ ਕਰਨ ਪੁਛ ਘਰ ਦਿਆਂ ਨੂੰ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੂਰਖਾ, "ਚਾਕੀ ਦਾਂਦ ਵੰਞਾਇਆ ਵਲ ਵਲ ਗੋਲੇ ਕਿਲਾ ॥" ਜੇ ਸਾਹ ਹੈ ਈ ਤਾਂ ਸਾਹ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਟਕਰ ਲੈ। (ਸੰਗ)

ਚਾਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਪੈਰ ਪਸਾਰੋ ਜਾਂ ਚਾਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਲਤਾਂ ਲਮਿਆਰੋ।

ਭਾਵ :— ਵਿਤ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਖ਼ਰਚ ਨਾ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਖਰਚੀਆਂ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਬਾਹਰ ਵਿਕ ਗਏ ਨੇ। ਸਿਰਾਂ ਉੱਤੇ ਉਧਾਰ ਦੀਆਂ ਕਾਂਗਾਂ ਚੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨੇ। ਜੇ ਚਾਦਰ ਵੇਖਕੇ ਲਤਾਂ ਲੰਮੀਆਂ ਕਰਨ ਤਾਂ ਭੁਖੇ ਕਿਉਂ ਮਰਨ ? (ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਪ੍ਰਿ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਚਾਰ ਚਾਵਲ ਚਾੜ੍ਹੇ ਵਿਹੜੇ ਪਿਛ ਪਈ। ਤਕੋ ਨੀ ਸ਼ਰੀਕਣੀਓ ਕਾਜ ਏ ਕਿ ਲੁਟ ਪਈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਕੀਤੀ ਨੀ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀ।

ਭਾਵ :— ਹੌਛੇ ਆਦਮੀ ਥੋੜੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਕਰ ਕੇ ਦਸਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਡਿੱਠਾ ਹੈ ਤੇਰਾ ਚੱਜ ਵੀ। ਬਹੁਤੇ ਵਡਿਆਰ ਨਾ ਸਾੜ। 'ਚਾਰ ਚਾਵਲ ਚਾਹੜੇ ਵਿਹੜੇ ਪਿਛ ਪਈ। ਤਕੋ ਨੀ ਸ਼ਰੀਕਣੀਓ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਲੁਟ ਪਈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਕੀਤਾ ਨੀ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀ।' (ਸੰਗ)

ਚਾਰ ਦਿਹਾੜੇ ਸ਼ੌਕ ਦੇ, ਮੁੜ ਓਹੀ ਕੁੱਤੇ ਭੌਂਕਦੇ। ਜਾਂ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਚਾਨਣੀ, ਫਿਰ ਓਹੀ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ।

ਭਾਵ :— ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਸ਼ੌਕਤ ਜਾਂ ਸੁਖ ਪਿਛੋਂ ਮੁੜ ਪੁਰਾਣੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਹੋ ਜਾਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ :— ਸਵਾਦ ਸਵਾਦ ਦੀ ਗਲ ਰਹਿਣ ਦੇ ਭਾਈ। ਪਤ੍ਰੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੋਵੇ, ਗਲ ਓਹੀ ਹੀ ਏ, ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਚਾਂਦਨੀ ਫਿਰ ਓਹੀ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਲੰਘ ਜਾਂਦੀ ਏ ਤੇ ਪਤਾ ਪਿਛੋਂ ਆਣ ਕੇ ਲਗਦਾ ਏ।

(ਵਰ ਘਰ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਚਾਰੇ ਐਬ ਸ਼ਰਈ

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਹੀ ਔਗਣ ਹੋਣ, ਪਰ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿੱਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਆਖਣਾ

ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੁਕਦੀ ਗਲ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚੋਂ ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਲਈ ਸਾਕ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਬਹੁਤ ਘਟ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ । ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਹ ਉੱਕੀ ਨਿਰਾਸ ਹੋ ਗਈ । ਨਿਰਾ ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਕਲੇਜਾ ਭੁੱਜਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਸਾਕ ਲਈ ਜਾਣਾ ਤੇ ਅਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਤਰ ਮਿਲਦਾ—ਤੇਰਾ ਮੁੰਡਾ ਚਾਰੇ ਐਬ ਸ਼ਰਈ ਏ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚਾਰੇ ਚਕ ਜਾਗੀਰ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਪਾਸੇ ਮੌਜਾਂ ਹੀ ਮੌਜਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਡੀ ਸਮਝੀਂ ਬੇਲੀਆ, ਚਾਰੇ ਚਕ ਜਾਗੀਰ ।
ਕਾਸ਼ਤਕਾਰ ਕੁਧਰਮ ਦੇ, ਖਾ ਖਾ ਹੋਏ ਅਮੀਰ ।

(ਲਕਸ਼ਮੀ ਦੇਵੀ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਚਾਰੇ ਮੁੱਠੀ ਖੇਹ

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ, ਕੋਈ ਕੰਮ ਵੀ ਸੁਚੱਜਾ ਨਾ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚਾਰਾ, ਕੋਈ ਕੰਮ ਤਾਂ ਚੱਜ ਦਾ ਕੀਤਾ ਕਰ । ਤੇਰਾ ਤਾਂ 'ਚਾਰ ਮੁਠੀ ਖੇਹ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਚਿਹਰਾ ਦਿਲ ਦੀ ਮੂਰਤ ਹੈ । ਜਾਂ ਚਿਹਰਾ ਦਿਲ ਦਾ ਉਗਾਹ (ਗਵਾਹ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਮਨ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਪਰਗਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਲੁਕਾਇ, ਮਨ ਦੇ ਭਾਵ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਨ — ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ! ਇਸ਼ਕ ਮੁਸ਼ਕ ਲੁਕਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ । ਚਿਹਰਾ ਦਿਲ ਦਾ ਗਵਾਹ ਹੁੰਦਾ ਏ । ਤੂੰ ਮੈਥੋਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਛੁਪਾ । (ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਚਿੱਟਾ ਸਿਰ (ਚਿੱਟੀਆਂ ਪਟੀਆਂ) ਤੇ ਬੋਝੇ ਵਿਚ ਗਾਜਰਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਸਣ ਨੂੰ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਜਿਹਾ ਬਜ਼ੁਰਗ ਲਗਣਾ, ਪਰ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਮਾੜਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਬੁਢਿਆ ਖੋਸੜਾ ਤੈਨੂੰ ? 'ਚਿੱਟਾ ਸਿਰ ਤੇ ਬੋਝੇ ਵਿਚ ਗਾਜਰਾਂ ।' ਜੇ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਕਿਉਂ ਏਨਾ ਚਿਰ ਖਪਾਈ ਰਖਿਆ ? (ਸੰਗ੍)

ਚਿੱਟਾ ਕਪੜਾ, ਕੁਕੜ ਖਾਣਾ, ਉਸ ਜੱਟ ਦਾ ਨਹੀਂ ਟਿਕਾਣਾ ।

ਭਾਵ :— ਫ਼ਜ਼ੂਲ-ਖ਼ਰਚੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਟ ਦੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੱਟ ਆਪਣੀ ਚਾਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਲਤਾਂ ਲਮਿਆਰੇ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ਰਹੇ । 'ਚਿਟਾ ਕਪੜਾ, ਕੁਕੜ ਖਾਣਾ, ਉਸ ਜੱਟ ਦਾ ਨਹੀਂ ਟਿਕਾਣਾ ।' (ਸੰਗ੍)

ਚਿੱਟੀ ਕਬਰ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਬੇਈਮਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਦਿਸਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਚੰਗੀ ਜਾਪੇ, ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਮਾੜੀ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੀਏਂ ਹੋਰਾਂ ਦਾ ਤਾਂ 'ਚਿੱਟੀ ਕਬਰ ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਬੇਈਮਾਨ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਹੈ । ਬਾਹਰੋਂ ਬੜੇ ਧਰਮੀ ਬਣੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਤਾਂ ਨਿਰੇ ਕਾਲੇ ਕਾਂ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਚਿੱਟੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਤੇ ਆਟਾ ਖ਼ਰਾਬ ਜਾਂ ਚਿੱਟੀਆਂ ਪਟੀਆਂ ਤੇ ਆਟਾ ਖ਼ਰਾਬ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰੋਂ ਸਿਆਣੇ ਦਿਸਦੇ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਮਾੜੀ ਗਲ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਹ ਮੀਆਂ ਜੀ ਵਾਹ ! ਬੁਢੇ ਵਾਰੇ ਇਹ ਕੀ ਕਰਤੂਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਚਿੱਟੀ ਦਾੜ੍ਹ

ਤੇ ਆਟਾ ਖਰਾਬ । (ਸੰਗ੍)

ਚਿੱਟੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਤੇ ਹੀ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :— ਧਨ-ਪਾਤਰਾਂ ਜਾਂ ਵਡਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਡਿਆਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਮਰ ਕੇ ਵੀ ਸੋਭਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਚਿੱਟੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਤੇ ਹੀ ਫੁਲ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੇ, ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਨਾ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਢੋਈ ਨਾ ਮੋਇਆਂ । (ਸੰਗ੍)

ਚਿੱਟੇ ਕਪੜੇ ਤੇ ਖੀਸੇ ਖ਼ਾਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰੋਂ ਬੜੀ ਸ਼ੂੰ ਸ਼ਾਂ ਤੇ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਹੁਣ ਦੇ ਬਾਬੂਆਂ ਦੇ ਚਿੱਟੇ ਕਪੜੇ ਤੇ ਖੀਸੇ ਖਾਲੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।
(ਨਵੀਆਂ ਸੋਚਾਂ—ਪ੍ਰਿ: ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ)

ਚਿੱਟੇ ਜਿਨਕੇ ਕਪੜੇ ਮੈਲੇ ਚਿਤ ਕਠੋਰ ਜੀਓ ।

ਭਾਵ :— ਬਾਹਰੋਂ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਜਾਪਦੇ ਹਨ ਪਰ ਦਿਲ ਮੈਲੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਿਟੇ ਜਿਨ ਕੇ ਕਪੜੇ ਮੈਲੇ ਚਿਤ ਕਠੋਰ ਜੀਉ ॥
ਤਿਨ੍ ਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਨ ਊਪਜੈ ਦੂਜੈ ਵਿਆਪੇ ਚੋਰ ਜੀਉ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਚਿਟੇ ਵਾਲ ਮੌਤ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ।

ਭਾਵ :— ਵਾਲ ਜਾਂ ਕੇਸ ਚਿਟੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਮੌਤ ਨੇੜੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੰਚਾ, ਚਿੱਟੇ ਵਾਲ ਮੌਤ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਆਖ਼ਰੀ ਦਿਨ ਤੇਰੇ ਆ ਪੁਜੇ ਹਨ । ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸ਼ਰਮ ਕਰ । (ਸੰਗ੍)

ਚਿਤ ਵੀ ਮੇਰੀ ਤੇ ਪਿਤ ਵੀ ਮੇਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਹੀ ਭਲਾ ਲੋੜੇ ।

ਵਰਤੋਂ:— ਤੂੰ ਤਾਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਸਭ ਪਾਸਿਉਂ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਲਾਭ ਹੋਵੇ, 'ਚਿਤ ਵੀ ਮੇਰੀ ਤੇ ਪਿੱਤ ਵੀ ਮੇਰੀ' ਪਰ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਆਪੇ ਨਿਗਲ ਲੈਣਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ।' (ਸੰਗ੍)

ਚਿੱਥ ਖਾਵਣ ਤੇ ਸਮਝ ਅਲਾਵਨ ।

ਭਾਵ :— ਰੋਟੀ ਚਿੱਥ ਕੇ ਖਾਣੀ ਤੇ ਗਲ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ, "ਚਿੱਥ ਖਾਵਣ ਤੇ ਸਮਝ ਅਲਾਵਨ" । ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਜੋ ਆਈ ਸੋ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।
(ਸੰਗ੍)

ਚਿਬਰੀ (ਉਲੂ) ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰਭਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਸ਼ਕਲ ਮਾੜੀ ਹੋਣੀ ਤੇ ਦਸਣਾ ਕਿ ਮੈਂ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਹਾਂ । ਭਾਵ ਪੱਲੇ ਗੁਣ (ਜਾਂ ਧਨ) ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਦਿਖਾਵੀ ਬਹੁਤਾ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਹ ! ਭਾਈ ਵਾਹ ! 'ਚਿਬਰਨੇ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਤੇ ਨਾਂ ਨੂਰ ਭਰੀ ।' ਤੇਰੀ ਲਿਆਕਤ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਬਹੁਤੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨਾ ਕਰ । (ਸੰਗ੍)

ਚਿੜੀ ਦੀ ਚੋਗ ਤੇ ਚੌਧਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ।

ਭਾਵ :— ਚੀਜ਼ ਅਗੇ ਹੀ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੇਰ ਬਹੁਤਿਆਂ ਹਿਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਕੀ ਕਰਨ ਡਹੇ ਹੋ ? ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਬੜੀ ਥੋੜੀ ਜੇਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਤਨੇ ਹਿਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣਾ ਜੇ । 'ਚਿੜੀ ਦੀ ਚੋਗ ਤੇ ਚੌਧਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਕਿਨੂੰ ਕਿਨੂੰ ਚਿਓਗੇ ? (ਸੰਗ੍)

ਚਿੜੀਆਂ ਮੌਤ, ਗਵਾਰਾਂ ਹਾਸਾ ।

ਵੇਖੋ : ਸਾਡੀ ਮੌਤ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਵੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹਨਾਂ ਵਿਚਾਰੇ ਜਗੇ ਦਾ ਮਸ਼ਕੂਲਾ ਈ ਬਣਾ ਲਿਆ ਏ। 'ਚਿੜੀਆਂ ਮੌਤ, ਗਵਾਰਾਂ ਹਾਸਾ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਏ, ਇਹਨਾ ਸ਼ਤਾਨਾਂ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਚੀਚੀ ਤੇ ਨਰੈਣ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਬਹੁਤੇ ਔਖੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੌਖਾ ਕਰ ਦਸਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਤਾਂ, "ਚੀਚੀ ਤੇ ਨਰੈਣ" ਭਾਲਦਾ ਏਂ। ਕਾਫ਼ੀ ਕਰੜਾ ਕੰਮ ਏ ਇਹ। ਬਹੁਤ ਧਨ ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਮੰਗਦਾ ਏ। (ਸੰਗ੍)

ਚੀਚੀ ਦਾ ਪਹਾੜ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈਦਾ।

ਭਾਵ :— ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਨਹੀਂ ਵਧਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਾਸਟਰ ਜੀ, "ਚੀਚੀ ਦਾ ਪਹਾੜ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈਦਾ"। ਮੁੰਡਿਆਂ ਖੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਗਲ ਹੈ। ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿਓ। (ਸੰਗ੍)

ਚੀਨਾ ਛੜਦੀ ਪੇਕੇ ਗਈ, ਉਥੇ ਵੀ ਪਿਆ ਛੜਨਾ।

ਭਾਵ :— ਔਖੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਨਠ ਕੇ ਸੌਖੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਔਖਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਬੜੇ ਦਮਗਜੇ ਮਾਰਦੇ ਸੋ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਕੇ ਕੀ ਲਭਾ। ਉਹੀ ਜੋ ਅੱਗੇ ਲਭਦਾ ਸੀ—ਮਜੂਰੀ ਤੇ ਹੋਰ ਮਜੂਰੀ 'ਚੀਨਾ ਛੜਦੀ ਪੇਕੇ ਗਈ, ਉਥੇ ਵੀ ਪਿਆ ਛੜਨਾ।'

(ਸੰਗ੍)

ਚੀਜ਼ ਨਾ ਸਾਂਭੇ ਆਪਣੀ, ਚੋਰਾਂ ਗਾਲੀ ਦੇ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਚਾਹੀਦੀ ਏ ਕਿ ਆਪਣੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰੋ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨਿੰਦੋ ਨਾ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ—"ਚੀਜ਼ ਨਾ ਸਾਂਭੇ ਆਪਣੀ, ਚੋਰਾਂ ਗਾਲੀ ਦੇ।" (ਸੰ)

ਚੁੱਕ ਮਰੇ ਜਾਂ ਖਾ ਮਰੇ।

ਭਾਵ :— ਬਹੁਤਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜਾਂ ਬਹੁਤਾ ਖਾ ਜਾਣ ਨਾਲ ਦੁਖ ਆਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ ਅਤ ਹਰ ਗਲ ਦੀ ਮਾੜੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੂਰਖ, "ਚੁੱਕ ਮਰੇ ਜਾਂ ਖਾ ਮਰੇ।" ਕਦੀ ਸੋਚ ਕੇ ਉਹ ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਇਸੇ ਲਈ ਦੁਖ ਪਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਚੁਗਲਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ।

ਭਾਵ :— ਚੁਗਲੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੀਆਂ ਚੁਗਲਾਂ ਦੀ ਅਸਲਤ ਮੰਦੀ ਸੁਣਕੇ ਸਭ ਕੋ ਡਰਦਾ।
ਚੁਗਲਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਹੋਸੀ, ਰੋਜ਼ ਕਿਆਮਤ ਫਰਦਾ।

(ਫਰਦ)

ਚੁੱਪ ਅੱਧੀ ਹਾਂ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਚੁਪ ਰਹਿਣਾ ਮੰਨ ਜਾਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ : — ਮਹਾਰਾਜ— ਕੀ ਉਹ ਮੰਨ ਗਈ ?

ਸੁੰਦਰੀ—ਮਹਾਰਾਜ, ਚੁੱਪ ਅਧੀ ਹਾਂ ਹੈ। ਉਹ ਸਭੋ ਕੁਝ ਸੁਣ ਕੇ ਚੁਪ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍)

ਚੁੱਪ ਸੁਨਹਿਰੀ ਤੇ ਬੋਲ ਦੁਪਹਿਰੀ।

ਵੇਖੋ : ਇਕ ਚੁਪ ਤੇ ਸੌ ਸੁਖ।

ਭਾਵ :— ਕੇਵਲ ਮਤਲਬ ਦੀ ਹੀ ਗਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗਲ ਮਤਲਬ ਦੀ ਹੀ ਕੀਤਾ ਕਰੋ। ਚੁਪ ਸੁਨਹਿਰੀ ਤੇ ਬੋਲ ਦੋਪਹਿਰੀ। ਵਾਧੂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੁਬਧਾ ਹੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਚੁਪਾਏ ਦੀ ਰਾਖੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਦੁਪਾਏ ਦੀ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :— ਮਨੁਖ ਦੇ ਅਮਲਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨੀ ਪਸ਼ੂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਕਠਿਨ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਦੂਜੀ — ਚੰਗਾ ਜੋ ਭਾਣਾ ਕਰਤਾਰ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੀ ਵਸ। ਜਦ ਖਬਰ ਸਾਰ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਚੁਪਾਏ ਦੀ ਰਾਖੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਦੋਪਾਏ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਣਾ ਹੀ ਸਿਰ ਧਰ ਕੇ ਮੰਨਣਾ ਹੈ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਚੁਬਾਰੇ (ਬਾਰੀ) ਦੀ ਇੱਟ ਮੋਰੀ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :— ਵੱਡੇ ਮਨੁਖ ਦਾ ਸਾਕ ਨੀਵੇਂ ਨਾਲ ਰੀਝਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਹੜੇ ਹੋਣ ਬੇਅਕਲ ਚਾ ਲਾਂਵਦੇ ਨੀ ਇੱਟਾਂ ਬਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੋਰੀਆਂ ਦੇ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਚੁਲ੍ਹਿਓਂ ਦੂਰ, ਸੋ ਦੂਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮੇਲ ਜੋਲ ਘਟ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੇਰੀ ਕਿਨ੍ਹੇ ਖਬਰ ਸਾਰ ਲੈਣੀ ਸੀ। ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ 'ਚੁਲ੍ਹਿਓ ਦੂਰ, ਸੋ ਦੂਰ'। ਮੈਂ ਰਤਾ ਓਹਲੇ ਹੋਇਆ, ਸ਼ੁਕਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਭੁਲਾ ਦਿਤਾ। (ਸੰਗ੍)

ਚੁਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲੇ, ਭੱਠ ਵਿਚ ਪਏ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਬਿਪਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਛੁਟ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਮਾੜੀ ਬਿਪਤਾ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਏ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਪੁਛਦੇ ਹੋ। ਉਹ ਤਾਂ ਚੁਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਭੱਠ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਈ ਹੈ। ਅਗੇ ਫਿਰ ਕੁਝ ਖਾਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸੀ ਭਾਵੇਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪੁਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਘਟ ਸੀ। ਹੁਣ ਨਾ ਖਾਣ ਨਾ ਪੁਛ ਪਰਤੀਤ। (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹੜਾ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਵੀ ਪਈ ਵਿਗਾਰ।

ਵੇਖੋ : ਚਮਿਆਰ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਪਈ ਵਿਗਾਰ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਸੁਖਦਾਈ ਥਾਂ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਓਹੋ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਿਹਰ ਚੰਦ ਸਹੁਰਾ ਘਰ ਛਡ, ਨਾਨਕੇ ਜਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਉਥੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਚਕੀ ਛੱਡ ਕੇ ਮੋਹਲਾ ਹੀ ਫੜਨਾ ਪਿਆ। ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ। 'ਚੂਹੜਾ ਗਿਆ ਪਰਵਾਰ, ਉਸਨੂੰ ਉਥੇ ਵੀ ਪਈ ਵਿਗਾਰ'। (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹੜਿਓਂ ਮੁਸੱਲੀ ਕੀਤਾ, ਆਕੜ ਉਹਦੀ ਉਹਾ।

ਭਾਵ :— ਨੀਵੇਂ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਆਕੜ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਹੋਰ ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਆਕੜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਮੀਨਾ ਦੀ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਨਿਘਰ ਜਾਣ। ਚੂਹੜਿਓ ਰੱਬ ਮੁਸੱਲੀ ਕੀਤਾ, ਆਕੜ ਓਹਦੀ ਓਹਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਣਾ ਸਾਊਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਜੋਗ, ਚਮਿਆਰ ਲੈ ਲੈ ਜਾਣ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ! ਸੋਚਣ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਹੈ? ਭੈੜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਚੰਦਰੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, 'ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਜੋਗ, ਚਮਿਆਰ ਲੈ ਲੈ ਜਾਣ।' (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਜੰਞ ਵਿਚ ਸਭੇ ਸਾਊ। ਜਾਂ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਤੇ ਜਾਂਜੀ ਕੁਤੇ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੋਰ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ ? 'ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਤੇ ਜਾਂਜੀ ਕੁਤੇ । ਭੈੜਿਆਂ ਨਾਲ ਚੰਦਰੇ ਹੀ ਰਲਣੇ ਸਨ । (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਟਪਰੀ, ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੀ ।

ਭਾਵ :— ਨੀਵਾਂ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਸਨੇਹੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਊ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ । ਪਰ 'ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੀ ਟੱਪਰੀ, ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੀ ।' (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹੜਿਆਂ (ਕਾਂ) ਦੇ ਕਹੇ ਡੰਗਰ (ਢੋਰ) ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਭੈੜਿਆਂ ਦੀ ਬਦ-ਅਸੀਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘੁਰਕ ਕਿਹਾ ਉਸ 'ਪਰੇ ਬੈਠ
ਤੁਧ ਕਿਹਾ ਨਾ ਇਸ ਮਰ ਜਾਣਾ ਏ ।
ਕਾਂ ਦੇ ਕਿਹਾਂ ਢੋਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ,
ਹੁੰਦਾ ਰੱਬ ਦਾ ਭਾਣਾ' ।
(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਸ: ਸ: ਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਚੂਹੜੇ ਕੋਲੋਂ (ਦਾ) ਲਹਿਣਾ, ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਗਲ ਗਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ: — ਨੀਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਲਹਿਣਾ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੈ । ਉਸਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਹੇ ਕਮੀਨੇ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸ ਪੈਸੇ ਫਸਾ ਬੈਠੇ ਹਾਂ । ਅਖੇ 'ਚੂਹੜੇ ਕੋਲੋਂ ਲਹਿਣਾ ਤੇ ਕੁਤੇ ਦੇ ਗਲ ਗਹਿਣਾ ।' ਕੁਝ ਦੇਣਾ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ, ਉਲਟਾ ਜਦ ਮੰਗਣ ਜਾਓ, ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਢਦੇ ਤੇ ਘੂਰਦੇ ਨੇ । (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹੜੇ ਨਾਲ ਖਤਰੀ ਦਾ ਘੋਲ ।

ਭਾਵ :— ਨਾ-ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਝਗੜਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੇਰੇ ਕੁਆਰ ਨੂੰ ਕੁਆਰ ਸੰਸਾਰ ਕਰਸੀ,
ਏਸ ਜੋਗੀ ਦਾ ਕੁਝ ਨਾ ਖੁਸਦਾ ਈ ।
ਨਾਲ ਚੂਹੜੇ ਦੇ ਖਤਰੀ ਘੁਲਣ ਲਗਾ,
ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਮੁਲਕ ਨੇ ਹਸਣਾ ਈ ।
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਚੂਹਾ ਖੁੱਡ ਨ ਪਾਵਈ ਲਕ ਛੱਜ ਵਲਾਵੈ ।

ਭਾਵ :— ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਦਸੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੂਹਾ ਖੁਡ ਨ ਮਾਵਈ ਲਕ ਛੱਜ ਵਲਾਵੈ ।
ਮੰਤ ਨ ਹੋਇ ਅਠੂਹਿਆਂ ਹੱਥ ਸੱਪੀਂ ਪਾਵੈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਚੂਹਾ ਖੁਡੀ ਮਿਟੇ ਨਾ ਤੇ ਸਪ-ਘਰੋਹ ਵੀ ਨਾਲੇ ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਵਾ ਭੇਜਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚਾਚੀ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਅਜੀਬ ਸੁਭਾ ਦੇ ਹੋ, ਮਕਾਨ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਮੰਜੇ ਦੀ ਥਾਂ ਹੈ, ਚਾਰ ਪ੍ਰਾਹੁਣੇ ਕਿਥੇ ਬਿਠਾਵਾਂ ? 'ਚੂਹਾ ਖੁਡੀ ਮਿਟੇ ਨਾ ਤੇ ਸੱਪ-ਘਰੋਹ ਵੀ ਨਾਲੇ ।' (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹਿਆਂ ਤੋਂ ਡਰੇ ਤੇ ਲਠ-ਮਾਰਾਂ ਵਿਚ ਨਾਂ ।

ਭਾਵ :— ਹੋਵੇ ਮਾੜਾ ਪਰ ਤਕੜਾ ਹੋਣ ਜਾਂ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ੇਖੀ ਮਾਰੇ ।

ਵਰਤੋ :— ਸੁਣੀ ਜਾਓ, ਸ਼ੇਖੀਆ ਭਾਈ ਹੁਰਾਂ ਦੀਆਂ । ਅਖੇ 'ਚੂਹਿਆਂ ਤੋਂ ਡਰੇ ਤੇ ਲੱਠ ਮਾਰਾਂ ਵਿਚ ਨਾਂ' ਚੂਹੜਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਮਾਰ ਖਾ ਲਈ ਤੇ ਹੁਣ ਤੀਸ ਮਾਰ ਖਾ ਬਣਨ ਬੈਠ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹਿਆਂ ਦੇ ਡਰੋਂ ਘਰ ਨਹੀਂ ਛਡ ਦਈਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਦੇ ਕਾਰਨ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਣ ਕਮਜ਼ਾਤ ਹੈ, ਪੁੱਤਰ, ਉਹ ਤੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ । ਡੱਟ ਕੇ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਬੈਠਾ ਰਹੁ । ਰਤਾ ਭੈ ਨਾ ਰਖ । 'ਚੂਹਿਆਂ ਦੇ ਡਰੋਂ, ਘਰ ਨਹੀਂ ਛਡ ਦਈਦੇ' । (ਸੰਗ੍)

ਚੂਹੇ ਨੂੰ ਹਲਦੀ (ਸੁੰਢ) ਦੀ ਗੰਢੀ ਲਭੀ, ਉਹ ਪਸਾਰੀ ਬਣ ਬੈਠਾ ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਗੁਣ ਤਾਂ ਥੋੜਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਆਕੜ ਬਾਹਲੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋ :— ਸੁਸ਼ੀਲਾ—ਉਸਤਾਦ ਭਾਰਾ ! ਦੋ ਸੁਰਾਂ ਵਾਜੇ ਦੀਆਂ ਆ ਗਈਆਂ ਤੇ ਬਣ ਬੈਠਾ ਉਸਤਾਦ । ਤੇਰੀ ਸਲਾਹ ਹੋਣੀ ਏ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਖਸਮ ਅਗੇ ਮਥੇ ਟੇਕਾਂ । ਨਾ ਬਾਬਾ ਅਸੀਂ ਬਾਜ਼ ਆਏ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸ਼ਗਿਰਦੀ ਤੋਂ । ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਂਦਾ ਤਾਂ ਨਾ ਸਿਖਾਏ । ਚੂਹੇ ਨੂੰ ਹਲਦੀ ਦੀ ਗੰਢੀ ਲਭੀ ਤੇ ਪਸਾਰੀ ਬਣ ਬੈਠਾ ਸੀ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਸ. ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੂੜੀਆਂ ਦੀ ਥਹੀ, ਨਾ ਭੈਣ ਨਾ ਭਣੇਈ ।

ਭਾਵ :— ਅਮੀਰੀ ਵਿੱਚ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਭੁਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਪੁਛੇਂ ਬੁਲਾਵੇਂ ? 'ਚੂੜੀਆਂ ਦੀ ਥਹੀ, ਨਾ ਭੈਣ ਨਾ ਭਣੇਈ ।' ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਖਾਣ ਲਈ ਮਿਲ ਗਏ । ਬਸ, ਤੂੰ ਕੋਣ ਤੇ ਮੈਂ ਕੋਣ । (ਸੰਗ੍)

ਚੂੜੇ ਵਾਲੀ ਦੀ ਚੂੜੇ ਵਾਲਾ ਬਾਂਹ ਫੜਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਵੱਡੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲਾ ਵੱਡੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਾਲੇ ਦੀ ਹੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗਲ ਏ ? ਸਦਾ ਚੂੜੇ ਵਾਲੀ ਦੀ ਚੂੜੇ ਵਾਲਾ ਹੀ ਬਾਂਹ ਫੜਦਾ ਆਇਆ ਹੈ । ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹੋਏ ਜੋ ਵਡੀ ਸ਼ਾਨ ਵਾਲੇ । ਕਿਉਂ ਨਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਉਤੇ ਡੁਲ੍ਹਦੇ ? (ਸੰਗ੍)

ਚੇਰੀ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਹਿ ਠਾਕੁਰ ਨਹੀ ਦੀਸੈ ॥

ਵੇਖੋ : ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਮਾਂ, ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਦੁਰ ਦੁਰ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਇਆ ਜਿਹੜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਦਾਸੀ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਤਾਂ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੇਰੀ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਹਿ ਠਾਕੁਰ ਨਹੀ ਦੀਸੈ ॥
ਪੋਖਰੁ ਨੀਰ ਵਿਰੋਲੀਐ ਮਾਖਨੁ ਨਹੀ ਰੀਸੈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਰਾਗ)

ਚੋ ਚਸ਼ਮੇ ਨੀ ਸਾਰੇ ਚੋ ਚਸ਼ਮੇ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਸੁਭਾ ਜਾਂ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਇ ਝਲਿਆ ! ਇਹ ਜੱਟ ਸਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕਮਿਕ ਸੀ । ਭਾਵੇਂ ਸਿਖ ਹੋਣ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਹੋਰ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਨਾਨੀ ਇੱਕੋ ਹੀ ਇੱਕੋ । 'ਚੋ ਚਸ਼ਮੇ ਨੀ ਸਾਰੇ ਚੋ ਚਸ਼ਮੇਂ' ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਪਰਹਰੈ ਖਰ ਖੇਹ ਪਲੱਟੈ ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਭੈੜੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹਟਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਖੋਤਾ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਖੇਹ ਤੇ ਮਿਟੀ ਨਾਲ ਹੀ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਪਰਹਰ ਖਰ ਖੇਹ ਪਲੱਟੈ ।
ਤਿਉਂ ਨਿੰਦਕ ਪਰ ਨਿੰਦਿਆ ਹਠਿ ਮੂਲ ਨ ਹੋਟੈ।

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਚੋਟੇ ਸੇਤੀ ਜੋ ਮਰੈ ਲਗੀ ਸਾ ਪਰਵਾਣੁ ।

ਭਾਵ :— ਪ੍ਰੀਤੀਵਾਨ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਸੱਟ ਨਾਲ ਹੀ ਮਰ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਾਨਕ ਲਗੀ ਤੁਰਿ ਮਰੈ ਜੀਵਨ ਨਾਹੀ ਤਾਣ ॥
ਚੋਟੇ ਸੇਤੀ ਜੋ ਮਰੈ ਲਗੀ ਸਾ ਪਰਵਾਣੁ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ)

ਚੋਟੀ ਕੁੱਤੀ, ਜਲੇਬੀਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ।

ਭਾਵ :— ਬੇਇਤਬਾਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਉਤੇ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਖਰਾਬੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਮ ਨਾਥ ਲੂਣ ਹਰਾਮੀ ਪੁਰਸ਼ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਚਾਬੀ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਕਿਉਂ ਸੌਂਪੀ ? ਚੋਟੀ ਕੁੱਤੀ ਨੂੰ ਜਲੇਬੀਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕੋਣ ਬਿਠਾਉਂਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਉਚੱਕਾ ਚੌਧਰੀ, ਲੁੰਡੀ ਰੰਨ ਪ੍ਰਧਾਨ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਥੇ ਮਾੜਿਆਂ ਦੀ ਕਦਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਧਰਮ ਦੀ ਅੰਸ ਸਵਾਰਥ ਦੀ ਅੰਗੀਠੀ ਹੇਠਾਂ ਦਬ ਗਈ । ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਬੇਦਿਲ ਹੋਕੇ ਪਤਤ ਹੋਣ ਲਗ ਪਏ । "ਚੋਰ ਉਚਕਾ ਚੌਧਰੀ ਲੁੰਡੀ ਰੰਨ ਪ੍ਰਧਾਨ" ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਿਲਕੁਲ ਅਮਲ ਵਿਚ ਆ ਗਈ ।
(ਨਵੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ—ਪ੍ਰੋ: ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ ਸਿ ਚੋਰਾ ਚੋਰ ।

ਭਾਵ :— ਪਾਪੀਆਂ ਨੇ ਪਾਪੀ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਦਿਖਾਵੇ ਲਈ ਸੌ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਕਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਾਹਰਿ ਧੋਤੀ ਤੂਮੜੀ ਅੰਦਰਿ ਵਿਸੁ ਨਿਕੋਰ ॥
ਸਾਧ ਭਲੇ ਅਣਨਾਤਿਆ ਚੋਰ ਸਿ ਚੋਰਾ ਚੋਰ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਚੋਰ ਕੀ ਹਾਮਾ ਭਰੇ ਨਾ ਕੋਇ ।

ਭਾਵ :— ਚੋਰ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਾਮਨ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਭਾਵ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਹਮਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚੋਰ ਕੀ ਹਾਮਾ ਭਰੈ ਨ ਕੋਇ ॥
ਚੋਰੁ ਕੀਆ ਚੰਗਾ ਕਿਉ ਹੋਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਧਨਾਸਰੀ)

ਚੋਰ ਕੁਤੀ ਦਾ ਕਤੂਰਾ ਚੋਰ । ਵੇਖੋ: ਸਪਾਂ ਦੇ ਪੁਤ ਕਦੀ ਮਿਤ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਭਾਵੇਂ ਚੁਲੀਆਂ ਦੁਧ ਪਿਲਾਈਏ ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੇ ਮਾਪੇ ਤਿਹੋ ਜਿਹੀ ਅੰਸ ਜਾਂ ਬੱਚੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਿਉ ਜੂ ਰਾਮੂ ਦਾ ਉਘਾ ਨਸ਼ਈ ਸੀ ! ਪੁਤਰ ਨੇ ਕੀ ਘਟ ਕਰਨੀ ਸੀ ! 'ਚੋਰ ਕੁਤੀ ਦਾ ਕਤੂਰਾ ਚੋਰ' । (ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਖਿੜਕੀ, ਘਰ ਦਾ ਨਾਸ ।

ਭਾਵ :— ਘਰੋਗੀ ਭੇਦ ਨਾਲ ਤਬਾਹੀ ਹੋਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਿਆਨ—ਜੇ ਰਾਵਣ ਦਾ ਭਰਾ ਰਾਵਣ ਦਾ ਭੇਦ ਨਾ ਦਸਦਾ ਤਾਂ ਰਾਵਣ ਨੂੰ ਕੋਣ ਮਾਰਦਾ ? ਚੋਰ ਖਿੜਕੀ, ਘਰ ਦਾ ਨਾਸ । (ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਚੋਰੀਉਂ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਏ, ਹੇਰਾ ਫੇਰੀਉ' ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜਾ ਕਪਟੀ ਤੇ ਵਲ ਛਲੀਆ ਬੰਦਾ ਆਪਣਾ ਕਪਟ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ। ਇਕ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਛਡੇਗਾ ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਫੜ ਲਏਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਕਾ, ਸੰਗ ਤਾਰੇ, ਕੁਸੰਗ ਡੋਬੇ, ਮੰਨਿਆ ਬਈ ਹੁਣ ਉਹ ਸਾਧ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਵੇਖ। 'ਚੋਰ ਚੋਰੀਓਂ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਹੇਰਾ ਫੇਰੀਓਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਸਦਾ ਬਚ ਕੇ ਰਵੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਜਾਂਝੀ, ਚੋਰ ਮਾਂਝੀ, ਚੋਰ ਵਿਆਹੁਣ ਆਏ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਮਿਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁੰਡੇ ਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਹੀ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਚੋਰ ਜਾਂਝੀ, ਚੋਰ ਮਾਂਝੀ, ਚੋਰ ਵਿਆਹੁਣ ਆਏ। ਕੋਈ ਉਸ ਉਤੇ ਕੀ ਭਰੋਸਾ ਰਖੇ? (ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਜਾਣੇ ਚੋਰ ਦੀ ਸਾਰ।

ਭਾਵ :— ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਪਾਪੀ ਹੀ ਪਛਾਣ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਚੋਰ ਜਾਣੇ ਚੋਰ ਦੀ ਸਾਰ' : ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛੋ। ਮੈਂ ਪੁਛਾਂਗਾ। ਇਨ੍ਹੇ ਸ਼ਰਾਫ਼ਤ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ। ਮੇਰੀ ਡਾਂਗ ਦੇ ਵਸ ਆਊਗਾ। (ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਤੇ ਕੁਤੀ ਰਲੇ ਹੋਏ ਨੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਵੈਰੀ ਤੇ ਮੀਤ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਥੇ ਮੇਰੀ ਕੀ ਦਾਲ ਗਲਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਤਾਂ ਚੋਰ ਤੇ ਕੁਤੀ ਰਲੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਇਥੇ ਪੁਲਸ ਵੀ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।
(ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਤੇ ਲਾਠੀ ਦੋ ਜਣੇ, ਮੈਂ ਤੇ (ਚਾਚਾ) ਬਾਬੂ ਕਲੇ।

ਭਾਵ :—ਡਰਾਕਲ ਬੰਦੇ ਲਈ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੋਹਣਾ! ਉਸ ਦੀ ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਗੱਲਾਂ ਨੇ ਨਿਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ, ਉਂਜ ਜੇ ਕੁਝ ਕਰ ਵਿਖਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਬਣੇ ਤਾਂ 'ਚੋਰ ਤੇ ਲਾਠੀ ਦੋ ਜਣੇ ਮੈਂ ਤੇ ਬਾਪੂ ਕਲੇ' ਵਾਲਾ ਹੌਸਲਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ।
(ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਤੀਲਾ (ਤਿਨਕਾ)।

ਭਾਵ :—ਗਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਦੋਸ਼ੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲ ਖਿਚੇ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਹੈਂਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਪੋਕੇ ਨਹੀਂ ਘਲਣਾ।" ਚੋਰ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਤਿਨਕਾ। ਵਤ ਜੋਗਿੰਦ੍ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਫਿਕਰ ਪੈ ਗਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਨੇ ਇਹ ਗਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਤਲਬ ਲਈ ਕਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਕਰਤੂਤ ਦੀ ਕਿਤੇ ਭਿਣਕ ਨ ਪੈ ਗਈ ਹੋਵੇ।
(ਮਿਠਾ ਮੋਹਰਾ – ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ (ਬਕਰੇ) ਦੀ ਮਾਂ ਕਦ ਤਕ ਖ਼ੈਰ (ਸੁਖ) ਮਨਾਊ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਕਦ ਤਾਈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਰਹੇਗਾ?

ਵਰਤੋਂ :— ਕਦੋਂ ਤੀਕ ਤੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਨੂੰ ਛੁਪਾਈ ਰਖੇਂਗਾ? ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਕਦ ਤਕ ਖ਼ੈਰ ਮਨਾਊ? ਕਦੀ ਤਾਂ ਚੋਰ ਪਕੜਿਆ ਜਾਊ।
(ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਕੋਠੀ ਵਿੱਚ।

ਭਾਵ :— ਪਾਪੀ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਲਜਿਆਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਕੋਠੀ ਵਿਚ। ਮੇਰੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਜੋ ਫਸਾਦ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਮੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਵੜਨਾ ਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍)

ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰੋ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਬੁਰਿਆਈ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਪੁਟੋ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਇਖਤਿਆਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਲੈਕੀਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰੋ। ਉਹ ਚਾਰ ਦਿਨ-ਦਸ ਦਿਨ ਸਚਗਮੀ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮਾਮਲਾ ਉਥੇ ਦਾ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ, ਚੋਰ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ।

(ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ ਦੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਭਾਵ ;—ਮੰਦੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਸਦਾ ਧੜਕੂ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੇ 'ਕੀ ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਜੀ, ਖਿਮਾ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਚੋਰ ਦੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਸੋ ਚੂੰਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਸਾਰਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਹੀ ਚੋਰੀ ਦੇ ਪਰਦੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦਾਂ ਪਕੀਆਂ ਹਨ।'

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ ਨਾਲੋਂ ਪੰਡ ਕਾਹਲੀ।

ਭਾਵ ;— ਜਿਸ ਦਾ ਗੱਲ ਕਰਨ (ਜਾਂ ਚੀਜ਼ ਲੈਣ) ਦਾ ਹੱਕ ਹੋਵੇ ਉਹ ਤਾਂ ਚੁੱਪ ਰਹੇ, ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੱਕ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਅਗੇ ਹੋ ਹੋ ਬਹਿਣ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਰਮੋ—ਨੀ ਖਲੋ ਜਾ ਭੈਣ। ਰਤੀ ਸਾਹ ਲੈ। "ਚੋਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪੰਡ ਕਾਹਲੀ" ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਾ ਕਰ। (ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ)

ਚੋਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਈ ਪਾਲਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :— ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਡਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ—ਲੈ ਭਈ ਦੇਖ ਲੈ, 'ਚੋਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਈ ਪਾਲਾ ਮਾਰਦੈ। ਮੋਹਣ ਤੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਵੇਖ ਖਿਸਕਿਆ ਜੋ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰ ਮੁਕ ਗਏ ਕਿ ਹਨੇਰਾ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਬਥੇਰਾ ਸਮਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਾਹਲੇ ਕਿਉਂ ਪੈਂਦੇ ਹੋ ? 'ਚੋਰ ਮੁਕ ਗਏ ਕਿ ਹਨੇਰਾ।' ਥੋੜੇ ਦਿਨ ਸਬਰ ਕਰੋ।

(ਸੰਗ੍)

ਚੋਰੀ ਕੱਖ ਦੀ ਭੀ, ਚੋਰੀ ਲੱਖ ਦੀ ਭੀ।

ਭਾਵ ;—ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਭਾਵੇਂ ਥੋੜਾ ਕਰੀਏ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁਤਾ ਬਦਨਾਮੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਚੋਰੀ ਕਖ ਦੀ ਵੀ ਤੇ ਚੋਰੀ ਲਖ ਦੀ ਵੀ"। ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਐਬ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਵਡੋ ਐਬੀ ਬਣੀਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਚੋਰੀ ਤੇ ਫਿਰ ਮੂੰਹ ਜ਼ੋਰੀ (ਸੀਨਾ ਜ਼ੋਰੀ)।

ਵੇਖੋ:—ਉਲਟਾ ਚੋਰ ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਡਾਂਟੇ

ਭਾਵ ;— ਨਾਲੇ ਕਸੂਰਵਾਰ ਹੋਣਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਡਾਂਟਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਓਏ ਮੂਰਖਾ। ਇਹ ਤੂੰ ਕੀ ਕਰਨਾ ਏ, ? ਇਕ ਚੋਰੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਮੂੰਹ ਜ਼ੋਰੀ। ਉੱਠ, ਆਪਣੇ ਕਸੂਰ ਦੀ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗ। (ਸੰ)

ਚੋਰੀ ਦਾ ਗੁੜ ਮਿਠਾ ਜਾਂ ਚੋਰੀ ਦਾ ਮਾਲ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਮੁਫਤ ਦਾ ਮਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਖੇ ਚੋਰੀ ਦਾ ਗੁੜ ਮਿੱਠਾ, ਪੈਸੇ ਲਗੇ ਹੋਣ ਤਦ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ, ਚਾਕਰੀ ਬਾਝ ਵਸੀਲੇ ਨਾਹੀਂ।

ਭਾਵ ;—ਮੰਦਾ ਚੰਗਾ ਹਰ ਕੰਮ ਵਸੀਲੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਲਈ ਫਿਰੋ ਆਪਣੀ ਲਿਆਕਤ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ। ਕੌਣ ਪੁਛਦਾ ਹੈ ? ਭਾਈ ਕੋਈ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਪੁਆ ਕੇ ਕੰਮ ਕਢੋ। 'ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ, ਚਾਕਰੀ ਬਾਝ ਵਸੀਲੇ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਚੋਰੋਂ ਕੁਤਬ ਬਣਦਾ ਜੇ।

ਭਾਵ :— ਕੁਤਬ=ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੈ। ਜਦ ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਦਰਜੇ ਜਾਂ ਪਦਵੀ ਉਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਬੇ-ਅਰਥ ਤ੍ਰਾਣ ਲਾਵੇ, ਤਾਂ ਮਿਹਣੇ ਵਜੋਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੂੰ ਵੀ 'ਚੋਰੋਂ ਕੁਤਬ ਬਨਣਾ ਲੋਚਦਾ ਏਂ। ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਤੇਰੀ ਕਿਹੜੀ ਕਰਤੂਤ ਲੁਕੀ ਛੁਪੀ ਹੋਈ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਟੋਲੀ ਇਕੋ ਬੋਲੀ।

ਭਾਵ ;—ਪਾਪੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕਿਸ ਕਿਸ ਨੂੰ ਮਾਰੋਗੇ ਗੋਲੀ 'ਚੋਰਾਂ ਟੋਲੀ ਇਕੋ ਬੋਲੀ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਯਾਰ (ਭਾਈ) ਗੰਢ ਕੁਤਰਾ।

ਭਾਵ ;—ਭੈੜਿਆਂ ਦੇ ਭੈੜੇ ਸਾਥੀ।

ਵਰਤੋਂ :— "ਭੈੜਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਦਰੇ ਸੋ ਕੋਹੋਂ ਪੈਂਡਾ ਮਾਰ ਕੇ ਆ ਮਿਲਦੇ ਨੇ" ਅਖੇ ਚੋਰਾਂ ਦਾ ਯਾਰ ਗੰਢ-ਕੁਤਰਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਕਪੜੇ ਡਾਂਗਾਂ ਦੇ ਗਜ਼।

ਭਾਵ ;— ਮੁਫਤ ਦਾ ਮਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਮੁਫਤ ਦਾ ਮਾਲ ਲੁਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਰਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਝ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪ ਹੀ ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਕਪੜੇ ਡਾਂਗਾਂ ਦੇ ਗਜ਼ ਵਾਂਗ ਪਿਉ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਗੁਆਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਰਹਿੰਦੀ ਖੂੰਹਦੀ ਕਸਰ ਪੁਰਾਣੇ ਮੁਨੀਮ ਹੁਰੀ ਪੂਰੀ ਕਰ ਗਏ ਸਨ। (ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ – ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਮਹਿਲ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ।

ਭਾਵ :— ਬੇਈਮਾਨੀ ਦਾ ਖਟਿਆ ਧਨ ਅਜਾਈਂ ਹੀ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਮਹਿਲ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੇ ਬੇਈਮਾਨੀ ਅੰਤ ਨੂੰ ਖਜਲ ਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਲਗੋ ਤੇ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ (ਜਾਗੋ) ਆਏ ਜੇ।

ਭਾਵ :— ਦੋ-ਬਾਜ਼ਰੇ ਤੇ ਪਾਖੰਡੀ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਸਭ ਧਿਰਾਂ ਰਖਣੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਭਰੋਸਾ ਕਰੇ? ਮੈਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕੰਮ ਕਰੋ, ਮੇਰੇ ਵਿਰੋਧੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਇਨ੍ਹੂੰ ਮਾਰ ਲਉ। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਜੇ ਲਗੋ ਤੇ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਜੇ ਭਜੋ', ਇਹ ਨੀਤੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜ਼ਰਕ ਕਰਕੇ ਛੱਡੇਗੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਪੈਣ ਮੋਰ ਤੇ ਮੋਰਾਂ ਨੂੰ ਪੈਣ ਕਸਾਈ (ਬਲਾਈ)।

ਭਾਵ :—ਇੱਕ ਬੁਰੇ ਨੂੰ ਦੂਜਾ ਬੁਰਾ ਆ ਟਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਚੋਰਾ ਨੂੰ ਮੋਰ ਪੈਣਗੇ ਤੇ ਮੋਰਾ ਨੂੰ ਕਸਾਈ।' ਤੁਸਾਂ ਬਦੀ ਕੀਤੀ ਸੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭੁਗਤਾਈ। ਹੁਣ ਇਸ ਦਾ ਬਦਲਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਣ ਵੈਰ ਕਢੇਗਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੋਰਾਂ, ਯਾਰਾਂ, ਲਪਰਾਂ ਸੁਗੰਦ ਨਾ ਬੁਢਿਆਂ ਖਪਰਾਂ।

ਲਪਰਾਂ=ਮੂਰਖਾਂ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਭੈੜੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਸੁਗੰਦ ਦਾ ਕੀ ਇਤਬਾਰ ਹੈ? "ਚੋਰਾਂ, ਯਾਰਾਂ ਲਪਰਾਂ, ਸੁਗੰਦ ਨਾ ਬੁਢਿਆਂ ਖਪਰਾਂ।" (ਸੰਗ੍ਰ)

ਚੌਥੇ ਹਿਸੇ ਦੀ ਭਿਆਲੀ ਤੇ ਠੂਠਾ ਡਾਹਵੇ ਅੱਧਾ।

ਭਾਵ :—ਹਕਦਾਰ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਥੋੜੇ ਦਾ ਮੰਗ ਬਾਹਲੀ ਦੀ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫੈਸਲਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ? "ਚੌਥੇ ਹਿਸੇ ਦੀ ਭਿਆਲੀ ਤੇ ਠੂਠਾ ਡਾਹਵੇ ਅੱਧਾ।" ਕੁਝ ਨਿਆਂ ਦੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਝਗੜੇ ਚੁਕੇ। (ਸੰਗ੍)

ਚੌਦਾਂ ਬਰਸ ਕਵਾਰੀ ਰਹੀ। ਚੋਲਾ ਪਾਂਦਿਆਂ ਉਧਲ ਗਈ।

ਭਾਵ :—ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਹਿੰਦਾ ਰਹੇ, ਪਰ ਅੰਤ ਤੇ ਥੋੜੀ ਗਲ ਤੇ ਵਿਟਰ ਜਾਏ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਸ ਨੇ ਲਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਖ ਨਹੀਂ ਚੁਕਿਆ ! ਅੰਤ ਭਿਗਣ ਲਗਾ ਤੇ ਦਸ ਰੁਪਿਆਂ ਤੇ ਬੇਈਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਚੌਦਾਂ ਬਰਸ ਕਵਾਰੀ ਰਹੀ ਤੇ ਚੋਲਾ ਪਾਂਦਿਆਂ ਉਧਲ ਗਈ। (ਸੰ)

ਚੋਪਾਏ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਡਕ ਲੈਂਦਾ, ਦੁਪਾਏ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਢੰਗਾ ਪਾ ਸਕਦਾ।

ਭਾਵ :— ਪਸ਼ੂ ਨੂੰ ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਰੋਕ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਈ ਤੇ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਮੰਦਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਈ ਤੁਸਾਂ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੋ, ਅਖੇ ਚੋਪਾਏ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਡਕ ਲੈਂਦਾ, ਦੁਪਾਇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਢੰਗਾ ਪਾ ਸਕਦਾ, ਰਾਮ ਨੂੰ ਇਸ ਹਰਕਤ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ। (ਸੰਗ੍)

ਚੌਲ ਛੜਦਿਆਂ ਹੀ ਚਿੱਟੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਭਾਵ :— ਦੁਖ ਤੇ ਤਕਲੀਫਾਂ ਉਠਾ ਕੇ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਾਬਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ। ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਅਕਲ ਸਾਫ ਤੇ ਰੁਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 'ਚੌਲ ਛੜਦਿਆਂ ਹੀ ਚਿੱਟੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। (ਸੰਗ੍)

ਚੰਗਾ ਮੁੱਢ ਤੇ ਕੰਮ ਸੁਧ।

ਭਾਵ :— ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅੱਧਾ ਕੰਮ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਹਾਰਾਜ, ਤੁਸਾਡੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਮੁਢ ਤੇ ਕੰਮ ਸੁਧ ਵਾਲੀ ਗਲ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਮੁਢ ਵਿਚ ਤੁਸਾਂ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਤਾਂ ਚਲ ਸੋ ਚਲ ਸੀ। (ਸੰਗ੍)

ਚੰਗੀ ਕਰ ਬਹਾਲੀ ਤੇ ਪੇੜੇ ਲਏ ਚੁਰਾ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰੀਏ ਤੇ ਉਹ ਉਲਟਾ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਅਮਾਨਤ ਵਿਚ ਖਿਆਨਤ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਵੀ ਮਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਹੁਣ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਵੀ ਐਵੇਂ ਲੰਘ ਗਈ, ਤੇ ਫੇਰ ਘੋਲੂ ਦਏਗਾ ਮੈਨੂੰ ਝੋਟੀ। ਚੰਗਾ ਕਰ ਬਹਾਲਿਆ ਤੇ ਪੇੜੇ ਲਏ ਚੁਰਾ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੁਤਰ ਹੀ ਦੇਂਦਾ ਏ, ਵਡਾ ਚੌਧਰੀ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਚੰਗੇ ਨਾਲ ਹਰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ। ਵੇਖੋ, ਆਪ ਭਲੇ, ਸਭ ਜਗ ਭਲਾ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਹਰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਹੀ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰੂਪ ਲਾਲ — ਇਹ ਕਰਮ ਪੁਰੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਬਾਲਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਸ਼ੁਦਾਈ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਨਾ ਹੁੰਦੇ। ਚੰਗੇ ਨਾਲ ਹਰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਏ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੁਆ ਫਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਚੰਦ ਉਤੇ ਥੁਕਿਆਂ ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਪਉ।

ਭਾਵ :— ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨੀ ਆਪਣੀ ਬੇਕਦਰੀ ਕਰਨੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਤੇ ਸਤਸੰਗ ਦੀ ਇਤਨੀ ਲਗਣ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਪੁਰ ਇਤਨਾ ਭਾਰੀ ਸਿਦਕ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਵਲ ਉਂਗਲ ਕਰਨੀ, ਇਹ ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ ਉਪਰ ਥੁਕਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਹੀ ਬੇਪਤੀ ਹੈ। (ਪ੍ਰੇਮ ਸੰਗੀਤ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਚੰਦ ਚੜ੍ਹੇ ਤੇ ਪੁਤਰ ਜੰਮੇ ਗੁਝੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ । ਜਾਂ ਚੰਦ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕੁਲ ਆਲਮ ਵੇਖੇ ।

ਭਾਵ :—ਵਡਿਆਈ ਦੀ ਗਲ ਜ਼ਰੂਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸੀਂ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਪਤਾ ਕਿਵੇਂ ਲਗਾ ? ਭਾਈ ਜਾਨ, ਚੰਦ ਚੜ੍ਹੇ ਤੇ ਪੁਤਰ ਜੰਮੇ ਕਦੀ ਗੁਝੇ ਰਹੇ ਨੇ ? (ਸੰ)

ਚੰਦ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਤੰਦ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਣ ਏ, ਪਿਛੋਂ ਭਾਵੇਂ ਪਗ ਲਾਹ ਲਾਹ ਸੁਟੇ ।

ਭਾਵ :—ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਨਿਕੀ ਜਹੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਹੀ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਏ ਪਿਛੋਂ ਵੱਡੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ।

(ਪੁਰਾਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਾਲੇ ਨਵਾਂ ਚੜ੍ਹਿਆ ਚੰਨ ਵੇਖਣ ਸਮੇਂ ਚੰਦ ਨੂੰ ਮਥਾ ਵੀ ਟੇਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਲੇ ਜਾਂ ਪਗ ਨਾਲੋਂ ਤੰਦ ਖੋਹ ਕੇ ਚੰਦ ਵਲ ਸੁਟਦੇ ਹਨ) ।

ਵਰਤੋਂ ;— ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਨੂੰ ਲੋੜ ਸੀ, ਤੁਸਾਂ ਥੋੜੀ ਜਿਨੀ ਵੀ ਮਦਦ ਨਾ ਕੀਤੀ । ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਰੁਪਈਆਂ ਨੂੰ, "ਚੰਦ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਤੰਦ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਣ ਏ, ਪਿਛੋਂ ਭਾਵੇਂ ਪਗ ਲਾਹ ਲਾਹ ਸੁਟੇ ।" (ਸੰਗ੍)

ਚੰਦਨ ਦੀ ਟੁਕੜੀ ਭਲੀ, ਗੱਡੀ ਭਲੀ ਨਾ ਕਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਥੋੜੀ ਵੀ ਚੰਗੀ ਹੈ । ਮੰਦੀ ਦਾ ਭਾਰ ਫੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੇਰਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਪੁਤਰ ਹੈ ਪਰ ਲੱਖਾਂ ਜਿਹਾ ਇੱਕ । ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਮੂਰਖ ਜਾਂ ਕੁਪੱਤੀ ਸੰਭਾਲ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ । ਚੰਦਨ ਦੀ ਟੁਕੜੀ ਭਲੀ, ਗੱਡੀ ਭਲੀ ਨਾ ਕਾਰ । (ਸੰਗ੍

ਚੰਦਨ ਨਿਕਟਿ ਸਭ ਚੰਦਨੁ ਹੁਈਆ

ਭਾਵ :— ਚੰਦਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਿਹੜਾ ਬ੍ਰਿਛ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ ਆਪ ਵੀ ਚੰਦਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਨੁਖ ਆਪ ਵੀ ਚੰਗਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭਾਰ ਅਠਾਰਹ ਮਹਿ ਚੰਦਨੁ ਊਤਮ
ਚੰਦਨ ਨਿਕਟਿ ਸਭ ਚੰਦਨ ਹੁਈਆ ।
(ਗੁਰੁ ਗ੍ਰੰਥ — ਰਾਗ ਬਿਲਾਵਲ)

ਚੰਦਰੇ ਦਾ ਝਾੜਾ ਛਿਤਰ ਨਾਲ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ।

ਚੰਦਨਾ—ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਉੱਠਾ—ਮੋਹਰੀ ਜੋ ਉਂਗਲ ਤੇ ਉਠਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਮਾਰ ਕੁਟਾਈ ਨਾਲ ਹੀ ਕਾਬੂ ਆਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ—ਨਥੂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਪੈਣੀ ਹੀ ਸੀ, "ਚੰਦਰੇ ਦਾ ਝਾੜਾ ਛਿਤਰ ਨਾਲ ਹੀ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ।" ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਤਾਂ ਅੱਤ ਹੀ ਚੁੱਕੀ ਹੋਈ ਸੀ ! (ਸੰਗ੍)

ਚੰਨ ਚੰਨਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ, ਚੜ੍ਹਨ ਚੜ੍ਹਨ, ਨਾ ਚੜ੍ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਨ ।

ਭਾਵ :— ਵਡਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੀ ਭਰੋਸਾ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਬਹੁੜਨ ਜਾਂ ਨਾ ਬਹੁੜਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਗਲ ਕੀ ਏ, ਰੁਪਿਆ ਸਾਡਾ ਗਰਕ ਹੁੰਦਾ ਲਗਦਾ ਏ । ਉਹ ਜਦ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣ ਗਿਆ ਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਥਪਾ ਮਾਰ ਕੇ ਬਹਿ ਗਿਆ । ਆਵੇ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਆਵੇ, ਚੰਦ ਚੰਦਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਚੜ੍ਹਨ ਚੜ੍ਹਨ, ਨਾ ਚੜ੍ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਈਂ ਚੜ੍ਹਨ । ਪਤਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । (ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਚੰਨ ਦਾ ਥੁਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ । ਵੇਖੋ :— ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਥੁਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਵਡੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਬੇਪਤੀ ਕੀਤਿਆਂ ਬੰਦਾ ਆਪ ਹੀ ਲੱਜਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੋਈ ਸਾਡੇ ਇਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਿਆ ਆਖੇ 'ਚੰਨ ਦਾ ਥੁਕਿਆ ਮੂੰਹ ਤੇ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ'। (ਸੰਗ੍)

ਚੰਨ ਭਾਵੇਂ ਨਿਤ ਚੜ੍ਹਦਾ,
ਸਾਨੂੰ ਸਜਣਾ ਬਾਝ ਅਨ੍ਹੇਰਾ।

ਭਾਵ :—ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਤੇ ਸੁੱਖੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਲੋਖੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਜਿਹੜੀ ਹਾਨਣ ਲਈ ਬਿਜਲੀਆਂ ਬਤੀਆਂ ਤੇ ਪਾਸੇ ਰਹੀਆਂ, ਚੰਨਾਂ ਸੂਰਜਾਂ ਦੀ ਵੀ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ ਉੱਥੇ ਤਾਂ :

ਚੰਨ ਭਾਵੇਂ ਨਿਤ ਚੜ੍ਹ ਦਾ।
ਪਰ ਸਜਣਾ ਬਾਝ ਅਨ੍ਹੇਰਾ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿੱਤ—ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਅਰਸ਼)

ਚੰਬਾ ਅਚੰਭਾ।

ਭਾਵ :—ਚੰਬੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਸੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ, "ਚੰਬਾ ਅਚੰਭਾ" ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਏਨਾ ਸੁੰਦਰ ਇਲਾਕਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਚੰਬੇ ਦੀ ਹਾਕ, ਗੁਲੇਰ ਦੀ ਫਕ, ਨੂਰਪੁਰ ਦੀ ਗਪ।

ਭਾਵ :—ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਿਖੜਵੀਂ ਸਿਫਤ ਦਸੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੇਖੋਗੇ। ਚੰਬੇ ਦੀ ਹਾਕ, ਗੁਲੇਰ ਦਾ ਫੱਕ, ਨੂਰ ਪੁਰ ਦੀ ਗੱਪ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ।(ਸੰਗ੍)

ਚੰਮ ਚਮਾਰਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮਾੜੀ ਚੀਜ਼ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮੁਫ਼ ਸੌਂਪੀ ਜਾਵੇ ਭਾਵ ਭੈੜੇ ਨਾਲ ਭੈੜਾ ਵਰਤਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅਸਾਂ ਵੀ 'ਚੰਮ ਚਮਾਟਾਂ ਦੇ ਮਥੇ ਮੜ੍ਹਿਆ'। ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਸਲੂਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਵੇਲਾ ਪੈਣ ਤੇ ਅਸਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ। (ਸੰਗ੍)

ਚਿੰਤਾ ਚਿਖਾ ਬਰਾਬਰੀ।

ਭਾਵ :—ਚਿੰਤਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਿੰਤਾ ਚਿਖਾ ਬਰਾਬਰੀ, ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਲਨ ਤੰਦੂਰ।
ਲੰਘੇ ਸਾਥੀ ਉਸ ਤੋਂ, ਅੱਗੇ ਕੇਡੀ ਦੂਰ।
(ਸੰਗ੍)

ਚਿੰਤਾ ਤਾ ਕੀ ਕੀਜੀਐ ਜੋ ਅਨਹੋਣੀ ਹੋਇ॥

ਭਾਵ :— ਚਿੰਤਾ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਰੀਏ, ਜਿਹੜੀ ਅਣਹੋਣੀ ਹੋਵੇ। ਭਾਵ ਜੋ ਸਭ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਿੰਤਾ ਤਾਕੀ ਕੀਜੀਐ ਜੋ ਅਨਹੋਣੀ ਹੋਇ॥
ਇਹ ਮਾਰਗੁ ਸੰਸਾਰ ਕੋ ਨਾਨਕ ਥਿਰੁ ਨਹੀ ਕੋਇ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ)

ਚੂੰ ਚਰਾਂ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਮਾੜੇ ਦੀ ਟਕਰ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਪਹਿਲੀ ਗੋਲੀ—ਅੜੀਏ ! ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸਮਝਾਏ ? ਕੌਣ ਚੂੰ ਕਰੇ ! ਚੂੰ ਚਰਾਂ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਨਹੀਂ।

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਛ

ਛਛੂੰਦਰ ਦੇ ਸਿਰ ਚੰਬੇਲੀ ਦਾ ਤੇਲ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਚੀਜ ਨੂੰ ਅਯੋਗ ਥਾਂ ਵਰਤਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਵੀ ਸਮਝੋ, "ਪਰ ਛਛੂੰਦਰ ਦੇ ਸਿਰ ਚੰਬੇਲੀ ਦਾ ਤੇਲ" ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦਾ । ਤੁਸਾਂ ਸਾਰੇ ਘਰ ਦੀ ਵਾਗ ਡੋਰ ਨੌਕਰਾਂ ਚਾਕਰਾਂ ਦੇ ਹਥ ਫੜਾ ਦਿਤੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਜਾੜਨਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗ੍)

ਛੱਜ ਤਾਂ ਬੋਲੇ ਛਾਨਣੀ ਕੀ ਬੋਲੇ ? ਜਾਂ ਛੱਜ ਤਾਂ ਬੋਲੇ ਹਜ਼ਾਰ ਛੇਕ ਵਾਲੀ ਕੀ ਬੋਲੇ ।

ਭਾਵ ;—ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਚੰਗਿਆਂ ਦੇ ਔਗੁਣ ਦਸਣ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੀਆਂ ਜੀ, ਰਤਾ ਆਪਣੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਵਲ ਤਾਂ ਝਾਤੀ ਮਾਰੋ । ਭਲਾ, ਛੱਜ ਤਾਂ ਬੋਲੇ, ਛਾਨਣੀ ਕੀ ਬੋਲੇ ? ਜਿਸ ਵਿਚ ਨੌਂ ਸੌ ਛੇਕ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਛੱਜ ਨਾ ਬਹਾਰੀ ਤੇ ਕਾਹਦੀ ਭਠਿਆਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਕਾਰੀਗਰ ਪਾਸ ਕੰਮ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਹਥਿਆਰ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਰੀਗਰ ਕਾਹਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਯਾਰ, ਤੂੰ ਕਾਹਦਾ ਤਰਖਾਣ ਏਂ ! ਹਥਿਆਰ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਇਕ ਵੀ ਨਹੀਂ । ਆਖੇ, "ਛਜ ਨਾ ਬਹਾਰੀ ਤੇ ਕਾਹਦੀ ਭਠਿਆਰੀ ?" (ਸੰ)

ਛਜਾ ਵੇ ਛੇ ਕਾਲਿਆ ! ਬਲੇ ਨੀ ਮਾਸੀ ਅਣਵਿਧੀਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਉੱਘਾ ਐਬੀ ਕਿਸੇ ਭਲੇਮਾਣਸ ਦੇ ਔਗੁਣ ਛਾਂਟੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਸਾਂ ਆਪਣੇ ਹਰਵਾਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਝਾਤੀ ਨਹੀਂ ਪਾਈ । ਪਰ ਸਭ ਪਤਵੰਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਗਾਂ ਲਾਹੁੰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹੋ । ਓਹੀਓ ਗਲ ਤੁਸਾਂ ਕੀਤੀ ਜਿਵੇਂ ਛਾਨਣੀ ਆਖੀ ਛਜ ਨੂੰ. "ਛੱਜਾ ਵੇ ਛੇਕਾਲਿਆ ।" ਛੱਜ ਬੋਲਿਆ, "ਬਲੇ ਨੀ ਮਾਸੀ ਅਣਵਿਧੀਏ ।" (ਸੰਗ੍)

ਛਡਿਆ ਗਿਰਾਂ ਫਿਰ ਲੈਣਾ ਕੀ ਨਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਤਿਆਗ ਹੀ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਉਸ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦ ਦੀਆਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਫੇਰੀਆਂ ਹਨ ਮੈਂ ਵੀ ਕਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਗਿਆ । ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਮਨਾਂ 'ਛਡਿਆ ਗਿਰਾਂ ਤੇ ਫਿਰ ਲੈਣਾ ਕੀ ਨਾਂ ।' (ਸੰਗ੍)

ਛਡੀ ਤੇਰੀ ਛਾਹ, ਸਾਨੂੰ ਕੁੱਤਿਆਂ ਤੋਂ ਛੁਡਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇ ਤਦ ਉਹ ਖਲਾਸੀ ਪਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਚਾਹੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਾਬਾ ਬਖਸ਼ੋ, ਮੈਨੂੰ । ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਨਾ ਲਗੋ । ਮੈਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦਾ ਤੁਹਾਥੋਂ । 'ਛਡੀ ਤੇਰੀ ਛਾਹ, ਸਾਨੂੰ ਕੁਤਿਆਂ ਤੋਂ ਛਡਾ' । (ਸੰਗ੍)

ਛਡੇ ਭਰਾ ਸਹੇੜੇ ਗੁਰਭਾਈ, ਟਪਣਾ ਸੀ ਟੋਇਆ ਡੁਬ ਮੋਏ ਵਿਚ ਖਾਈ ।

ਭਾਵ ;—ਕੰਮ ਕਰੇ ਸੁਖਾਲਾ ਹੋਣ ਨੂੰ ਉਲਟਾ ਔਕੜ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਸ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਕੁ ਮੋਹ ਫਾਤਮਾ ਦਾ ਫਿਰ ਪਿਆ ਤਦ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਮੋਹ ਹਾਨੀ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ । ਇਸੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਸਤਸੰਗੀ ਗ੍ਰਹਸਤ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । 'ਛਡੇ ਭਰਾ ਸਹੇੜੇ

ਗੁਰਭਾਈ, ਟਪਣਾ ਸੀ ਟੋਇਆ ਡੁਬ ਮੋਏ ਵਿਚ ਖਾਈ ।'

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਛਪੜ ਵਿਚੋਂ ਮਹਿੰ ਕਢਣੀ ਤੇ ਠਠੀ ਵਿਚੋਂ ਚੂਹੜਾ ਕਢਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ ;—ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਹੋਵੇ, ਉਥੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹਿਲਾਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੁੰਮਿਆਂ, 'ਛੱਪੜ ਵਿਚੋਂ ਮਹਿੰ ਕਢਣੀ ਤੇ ਠਠੀ ਵਿਚੋਂ ਚੂਹੜਾ ਕਢਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ ।' ਆਪਣੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਸ਼ੇਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਛਪੇ ਨਾਂਹਿ ਛਪਾਇਆ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੂਰਜ ਜਗ ਰੁਸ਼ਨਾਈ ।

ਭਾਵ :—ਉਘੱ ਚੀਜ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਘਰ ਘਰ ਬਾਬਾ ਪੂਜੀਏ
ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੁ ਆਈ ।'
ਛਪੇ ਨਾ ਛਪਾਇਆ
ਚੜਿਆ ਸੂਰਜ ਜਗ ਰੁਸ਼ਨਾਈ ।

(ਵਾਰਾਂ— ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਛਲੀ ਪੂਣੀ ਸਭ ਵਿਕਾਣੀ ਤੇ ਜੀ ਬਚਾ ਪਰਨੀਂ ਦੜਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਾਹਰ ਲੁਟਾ ਸ਼ੋਭਾ ਪਾਉਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀਆ ਧੁੰਮਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ, ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ । ਪਰ ਹੋਈ ਉਹ ਗਲ, ਅਖੇ ਛਲੀ ਪੂਣੀ ਸਭ ਵਿਕਾਣੀ ਜੀ ਬਚਾ ਪਰਨੀਂ ਦੜਿਆ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ— ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ

ਛਿੱਕਾ ਟੁਟਾ ਬਿਲੀ ਦੇ ਭਾਗੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪੁਜੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਓ, ਤੁਸੀਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ । ਮੇਰੇ ਸੋਗ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੋ । 'ਬਿਲੀ ਦੇ ਭਾਗੀਂ ਛਿੱਕਾ ਟੁਟਾ' ਮੈਂ ਉਜੜਾਂਗਾ ਤਦੇ ਤੁਹਾਡੀ ਕੋਈ ਪੁਛ ਕਹੇਗਾ । (ਸੰਗ੍)

ਛਿੱਕੇ (ਦਾਖਾਂ) ਹਥ ਨ ਅਪੜੇ ਥੂ ਕੜੀ ਆਖੇ ।

ਭਾਵ :—ਚੀਜ਼ ਹਥ ਨਾ ਆਉਣ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿੰਦਣ ਲਗ ਪੈਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਤਾਂ ਨਿੰਦਣਾ ਹੀ ਹੋਇਆ । ਤੇਰੇ ਹਥ ਜੂ ਨਾ ਆਈ । ਅਖੇ 'ਛਿਕੇ ਹੱਥ ਨ ਅਪੜੇ ਥੂਹ ਕੋੜੀ ।' (ਸੰਗ੍)

ਛੂਨੀਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਡੁਬ ਮਰਣਾ ।

ਭਾਵ :—ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਮੂੰਹ ਛੁਪਾਣ ਦੀ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਤੋਂ ਲਾਹਨਤਾਂ ਪਈਆਂ ਉਸ ਨੂੰ, ਕਿਸੇ ਆਖਿਆ 'ਛੂਨੀ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾ ਕੇ ਡੁਬ ਮਰ' ਕਿਸੇ ਆਖਿਆ 'ਮੂੰਹ ਤੇ ਕਾਲਖ ਮਲ ਲੈ' ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਸੀ । ਲੱਜਤ ਜੂ ਦਬ ਕੇ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । (ਸੰ)

ਛੇਕੜ (ਆਖਰ) ਬਚਾ ਮੂਲਿਆ ਤੁਧ ਹਟੀ ਬਹਿਣਾ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਪਾਸੇ ਹਥ ਮਾਰ ਕੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪੁਰਾਣਾ (ਤੇ ਘਟੀਆ) ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਥੇਰੇ ਪਾਪੜ ਵੇਲੇ, ਪਰ 'ਛੇਕੜ ਬਚਾ ਮੂਲਿਆ ਤੁਧ ਹਟੀ ਬਹਿਣਾ ।' ਜਿਥੋਂ ਤੁਰੇ ਸਾਂ' ਉਥੇ ਹੀ ਆ ਖੜੋਤੇ । (ਸੰਗ੍)

ਛੋਟਾ ਪਾਣੀ ਵੇਖ ਕੇ ਵੱਡਾ ਟਪ ਨਾ ਮਾਰ ।

ਭਾਵ: —ਕਿਸੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝ ਕੇ ਕਾਹਲੀ ਵਿੱਚ ਅਜੇਹਾ ਕੰਮ ਕਰ ਬਹਿਣਾ ਜਿਹੜਾ ਪਿਛੋਂ ਦੁਖੀ ਕਰ ਦੇਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚ—ਦਿਸਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਧੰਨੀ ਰਾਮ ਮਾੜੂਆ ਜਿਹਾ ਬੰਦਾ ਦੀਹਦਾ ਹੈ ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਤਕੜਾ ਹੈ । ਤੂੰ ਕਾਹਲੀ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਥ ਨਾ ਪਾ ਬਹੀਂ । ਛੋਟਾ ਪਾਣੀ ਵੇਖ ਕੇ, ਵਡਾ ਟਪ ਨਾ ਮਾਰ । (ਸੰਗੂ)

ਛੋਟਾ ਮੂੰਹ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮਾਮੂਲੀ ਹੈਸੀਅਤ ਦਾ ਆਦਮੀ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਗਲ ਕਰੇ ਜਾਂ ਗੱਪ ਮਾਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਰ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਅਗੇ ਜ਼ਿਕਰ ਤੇ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ । "ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਖਿਆਲ ਬਜਾ ਹੈ, ਪਰ ਛੋਟਾ ਮੂੰਹ, ਵਡੀ ਗਲ, ਮੈਨੂੰ ਅਜ ਵਰਗੀ ਗ਼ਰੀਬ ਨਿਵਾਜੀ ਮਿਲੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਗਲ ਦਸਣੋਂ ਕਦੀ ਨਾ ਰੁਕਦਾ ।"

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਛੋਟੀ ਨਾ ਵੇਖ, ਪਤਾਲ ਕਰੇ ਛੇਕ ।

ਭਾਵ :—ਹੋਵੇ ਮਾਮੂਲੀ ਆਦਮੀ ਪਰ ਗਲਾਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਕੀ ਦੀਆਂ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਗਿਠਮੁਠਣੀ ਨੋਂ ਸਰਥਾਜ ਜਿੱਨੀ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ ਉਨੀ ਅੰਦਰ ਹੈ । ਛੋਟੀ ਨਾ ਵੇਖ, ਪਤਾਲ ਕਰੇ ਛੇਕ, ਇਸ ਬਲਾ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀਆਂ । (ਸੰਗੂ)

ਛੋਡਹਿ ਅੰਨੁ ਕਰਹਿ ਪਾਖੰਡ ॥
ਨਾ ਸੋਹਾਗਨਿ ਨਾ ਓਹਿ ਰੰਡ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਅੰਨ ਦਾ ਖਾਣਾ ਛਡ ਕੇ ਪਾਖੰਡ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਸ ਇਸਤ੍ਰੀ ਵਾਂਗ ਹਨ ਜਿਹੜੀ ਨਾ ਸੋਹਾਗਣ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਰੰਡੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਛੋਡਹਿ ਅੰਨੁ ਕਰਹਿ ਪਾਖੰਡ ॥
ਨਾ ਸੋਹਾਗਨਿ ਨਾ ਓਹਿ ਰੰਡ ॥
ਜਗ ਮਹਿ ਬਕਤੇ ਦੂਧਾ ਧਾਰੀ ॥
ਗੁਪਤੀ ਖਾਵਹਿ ਵਟਿ ਕਾਸਾਰੀ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੋਂਡ ਕਬੀਰ)

ਛੋਲਿਆਂ ਦਾ ਬੋਹਲ ਗਧੇਂ ਰਾਖਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਬੇਇਤਬਾਰੀ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ, 'ਛੋਲਿਆਂ ਦਾ ਬੋਹਲ ਤੇ ਗਧੇਂ ਰਾਖਾ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਹੋਛੇ ਤੇ ਬੇਈਮਾਨ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਸੌਂਪਣ ਨਾਲ ਘਾਟਾ ਤਾਂ ਪੈਣਾ ਹੀ ਸੀ । (ਸੰਗੂ)

ਛੋਲਿਆਂ ਨਾਲ ਘੁਣ ਪਿਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਭਾਵ ਵਡਿਆਂ ਦੇ ਭੇੜ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਵੀ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜੇ ਤਾਂ ਮਰੇ ਰਾਜ ਲੈਂਦੇ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਗ਼ਰੀਬ ਤਾਂ ਛੋਲਿਆਂ ਨਾਲ ਘੁਣ ਵਾਂਗ ਖਾਹ-ਮ-ਖਾਹ ਪੀਠੇ ਗਏ ਹਾਂ । ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਲੱਭਾ ?

(ਸੰਗੂ)

ਛੋਲੇ ਕੀ ਜਾਣਨ ਵਾਹ ਨੂੰ, ਤੇ ਸੰਢਾ ਕੀ ਜਾਣੇ ਗਾਹ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦਾ ਕੰਮ ਹੋਵੇ ਓਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਦੂਜਾ ਅੱਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਇਹ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ । ਤੁਸੀਂ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋਵੋਗੇ । ਛੋਲੇ ਕੀ ਜਾਣਣ ਵਾਹ ਨੂੰ ਤੇ ਸੰਢਾ ਕੀ ਜਾਣੇ ਗਾਹ ਨੂੰ । ਜਿਸ ਦਾ ਕੰਮ, ਓਹੀ ਸਾਜੇ । (ਸੰਗੂ)

ਛੋਲੇ ਝੋਬ ਕੇ ਕਢ ਲਈਦੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਕਰੜੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕੁਟ ਨਾਲ ਹੀ ਠੀਕ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੀਜਾ ਆਦਮੀ— ਓਹ ਭਈ ਭਾਂਗਾ ਅਗੇ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋਈ । ਛੋਲੇ ਝੰਬ ਕੇ ਕੱਢ ਲਈਦੇ ਨੇ । ਬੰਦੇ ਸਿੱਧੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ?

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਛੋੜਨਾ ਪੀਰ ਬਾਬਾ, ਪਕੜਨਾਂ ਜੁੰਮਾ ਜੁਲਾਹਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਸਿਆਣੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਤੂੰ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ ਭਾਈਵਾਲੀ ਛਡ ਕੇ ਰਾਮੇ ਨੂੰ ਹਟੀ ਤੇ ਨਾਲ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਈ । ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਰਾਮੇ ਨੇ ਕਿਨੇ ਘਰ ਡੋਬੇ ਹਨ । ਵਾਹ, ਛੋੜਨਾ ਪੀਰ ਬਾਬਾ ਪਕੜਨਾ ਜੁੰਮਾ ਜੁਲਾਹਿਆ । (ਸੰਗ੍)

ਛਾਂ ਬਦਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ।

ਭਾਵ :—ਬੰਦੇ ਦੀ ਉਮਰ ਬਦਲਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਵਾਂਗ ਛੇਤੀ ਬੀਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਛਾਂ ਬਦਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ
ਅਜ਼ਰਾਈਲ ਨੇ ਪਾੜਨਾ ਸੀਵਨਾ ਈ ।'

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਜ

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ ॥
ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੋਰੀ ਆਉ ॥

ਭਾਵ :—ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨਾ ਸਿਰ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਖੇਡਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਉ ਤਉ ਪ੍ਰੇਮ ਖੇਲਣ ਕਾ ਚਾਉ ॥
ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੋਰੀ ਆਉ ॥
ਇਤੁ ਮਾਰਗਿ ਪੈਰੁ ਧਰੀਜੈ ॥
ਸਿਰ ਦੀਜੈ ਕਾਣਿ ਨ ਕੀਜੈ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਵਾਰਾਂ)

ਜਉ ਦਿਲ ਮਹਿ ਕਪਟ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰਹੁ, ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਈਐ ॥

ਭਾਵ :—ਜੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਧੋਖਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ, ਕਾਬੇ ਜਾਣ ਤੇ ਹਜ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਿਆ ਉਜੂ ਪਾਕੁ ਕੀਆ ਮੁਹੁ
ਧਇਆ ਕਿਆ ਮਸੀਤਿ ਸਿਰੁ ਲਾਇਆ ॥
ਜਉ ਦਿਲ ਮਹਿ ਕਪਟੁ ਨਿਵਾਜ ਗੁਜਾਰਹੁ
ਕਿਆ ਹਜ ਕਾਬੈ ਜਾਇਆ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਪ੍ਰਭਾਤੀ)

ਜਸ ਜੀਵਣਾ, ਅਪਜਸ ਮਰਣਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਨਾਲ ਜੀਣਾ, ਮੌਤ ਵਰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋ :—ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੌਤ ਆਈ ਸਮਝ ਕੇ ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਡਰ ਗਿਆ । ਭਜ ਪਿਆ 'ਜਸ ਜੀਵਣਾ ਅਪਜਸ ਮਰਣਾ' ਸੋ ਮਰ ਚੁਕਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਕੀ ਜਿੰਦ ਬਾਕੀ ਹੈ ।

(ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਹਾਂ ਗੰਢ ਤਹਾਂ ਰਸ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਟੁਟੀ ਪ੍ਰੀਤ ਗੰਢਣ ਨਾਲ ਪਹਿਲੇ ਵਰਗਾ ਰਸ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭੈਣ ਜੀ ! ਜਿਥੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਫਰਕ ਆ ਜਾਵੇ, ਉਥੇ ਉਹ ਪਹਿਲੇ ਵਰਗਾ ਸੁਆਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ । 'ਜਹਾਂ ਗੰਢ ਤਹਾਂ ਰਸ ਨਹੀਂ ।' (ਸੰਗ੍)

ਜਹਾਂ ਤੇ ਉਪਜਿਆ ਫਿਰ ਤਹਾਂ ਸਮਾਵੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੋਂ ਜੀਵ ਆਇਆ ਹੈ, ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਥੇ ਹੀ ਜਾ ਰ ਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਚਾਰੋਂ ਅਛਰ ਇਕ ਕਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਪੁ ਮੰਤ੍ਰ ਜਪਾਵੈ ॥
ਜਹਾਂ ਤੇ ਉਪਜਿਆ ਫਿਰ ਤਹਾਂ ਸਮਾਵੈ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜਹਾਂ ਦਾਣੇ ਤਹਾਂ ਖਾਣੇ ਨਾਨਕਾ ਸਚੁ ਹੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਰੋਜ਼ੀ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਖਾਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਕਿ ਨਥ ਖਸਮ ਹਥਿ ਕਿਰਤੁ ਧਕੇ ਦੇ ॥
ਜਹਾਂ ਦਾਣੇ ਤਹਾਂ ਖਾਣੇ ਨਾਨਕ ਸਚੁ ਹੇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੋਰਠ ਰਾਗ)

ਜਹਾਨ ਕਿਸੇ ਛਾਬੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਹਾਨ ਦੀ ਦੋ ਰੰਗੀ ਚਾਲ ਅੱਖਾ ਹੀ ਕਰੀ ਰਖਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮਹਾਰਾਣੀ — ਦੀਵਾਨ ਜੀ, ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਬੜੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਚੇਤਾ ਰਖਣਾ 'ਜਹਾਨ ਕਿਸੇ ਛਾਬੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ । ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਟੀਕਾ ਟਿਪਣੀ ਕਰਨੀ ਹੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਜਹੇ ਸਿਰ ਤਹੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਦੁਖ ਤੇ ਦਰਦ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦੀ ਨੀਂਦਰ ਕਿਥੋਂ ? ਜਿਹੇ ਸਿਰ ਤਹੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ । (ਸੰ.)

ਜਗ ਆਇਆ ਸਭ ਕੋਈ ਮਰਸੀ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਅਸਥਿਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗਰਬ ਗ਼ਰੀਬੀ ਦੇਹ ਖੇਹ ਖਾਜ ਅਖਾਜ ਅਕਾਜ ਕਰਸੀ ।
ਜਗ ਆਇਆ ਸਭ ਕੋਈ ਮਰਸੀ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਜਗ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਆਰਸੀ, ਜੋ ਦੇਖੇ ਸੋ ਵੇਖ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਵਰਤੋਗੇ ਉਹਾ ਜਿਹਾ ਵਰਤਾਉ ਤੁਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ, 'ਜਗ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਆਰਸੀ, ਜੋ ਦੇਖੇ ਸੋ ਵੇਖ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਰਤੇਂਗਾ; ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਅਗੋਂ ਲੋਕੀਂ ਵਰਤਣਗੇ । (ਸੰਗ੍)

ਜਗ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕੋਈ ਜੀਉਂਦੇ (ਜਾਂ ਤਗੜੇ) ਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੀ, 'ਜਗ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ' ਮੋਇਆਂ ਗਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਵਿਸਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਜਗ ਨਾਲ ਚਲੇ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਪਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਚਲਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ !

ਵਰਤੋਂ :—ਲੋਕਾਚਾਰੀ ਨੂੰ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਨਿੰਦੇ ਪਰ ਅੰਤ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਤੁਰਨਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਹੈ ਵੀ ਠੀਕ ! 'ਜਗ ਨਾਲ ਚਲੇ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਪਲੇ' । (ਸੰਗ੍)

ਜਗ ਮਹਿ ਉਤਮ ਕਾਢੀਅਹਿ ਵਿਰਲੇ ਕੇਈ ਕੇਇ ।

ਭਾਵ :—ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜਿਸ ਨੋ ਇਹ ਵਥੁ ਦੇਇ ॥
ਜਗ ਮਹਿ ਉਤਮ ਕਾਢੀਅਹਿ ਵਿਰਲੇ ਕੇਈ ਕੇਇ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੂਜਰੀ ਰਾਗ)

ਜਗਤ ਮਹਿ ਝੂਠੀ ਦੇਖੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥

ਭਾਵ :—ਜਗਤ ਦਾ ਪਿਆਰ ਝੂਠਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਜਗਤ ਮਹਿ ਝੂਠੀ ਦੇਖੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥
ਅਪਨੇ ਹੀ ਸੁਖ ਸਿਉ ਸਭ ਲਾਗੇ
ਕਿਆ ਦਾਰਾ ਕਿਆ ਮੀਤ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਦੇਵ ਗੰਧਾਰੀ)

ਜਗੁ ਦੁਖੀਆ ਸੁਖੀਆ ਜਨੁ ਕੋਇ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਦੁਖੀ ਹੈ, ਵਿਰਲੇ (ਭਗਤ ਜਨ) ਹੀ ਸੁਖੀ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਗੁ ਦੁਖੀਆ ਸੁਖੀਆ ਜਨੁ ਕੋਇ ॥
ਜਗੁ ਰੋਗੀ ਭੋਗੀ ਗੁਣ ਰੋਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਜਗੋਂ ਜਹਾਨੋਂ ਬਾਹਰੀ, ਸਭ ਖ਼ਲਕਤ ਟਕਰ ਹਾਰੀ।

ਭਾਵ :—ਕੋਈ ਅਣਹੋਣੀ ਜਾਂ ਅਨੋਖੀ ਗੱਲ ਵੇਖਣ ਜਾਂ ਵਰਤਣ ਵਿਚ ਆਉਣੀ!

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹਨੂੰ ਕਿਉਂ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹੋ? ਉਹ ਬੜਾ ਅੱਖੜ ਤੇ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ। 'ਜਗੋਂ ਜਹਾਨੋਂ ਬਾਹਰੀ, ਸਭ ਖ਼ਲਕਤ ਟਕਰ ਹਾਰੀ'। ਉਸ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਉਣਾ ਫਜ਼ੂਲ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਸੋਨੇ ਦਾ ਥਲਾ ਪਿਤਲ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਬਾਹਰੋਂ ਚੰਗਾ, ਵਿਚੋਂ ਭੈੜਾ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਟ ਸੋਨੇ ਦਾ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਥਲਾ ਪਿਤਲ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਇਤਬਾਰ ਕਰੇ ਕੋਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ। ਸੌਹੁੰ ਦੋਏ ਹਥੀਂ ਲੁਟ ਕੇ ਲੈ ਗਏ।

(ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਕਮਲਾ, ਯਮਲਾ ਖ਼ੁਦਾ ਨੂੰ ਲੈ ਗਏ ਚੋਰ।

ਭਾਵ :—ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝਣਾ, ਪਰ ਬਾਹਿਰ ਮੁਖੀ ਭੋਲਾ ਜਾਂ ਪਾਗਲ ਬਣ ਬਹਿਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਕੀ ਪੁਛਿਆ ਏ ਤੂੰ? ਉਸ ਦੀ ਗਲ੍ਹ ਤੇ ਹੌਲਾ ਜਿਹਾ ਧੱਪਾ ਮਾਰ ਕੇ ਮੋਹਨੀ ਬੋਲੀ, 'ਜਟ ਕਮਲਾ ਖ਼ੁਦਾ ਨੂੰ ਲੈ ਗਏ ਚੋਰ' ਅਠ ਦਿਨ ਖਪਦਿਆਂ ਤੇ ਸਮਝਾਦਿਆਂ ਹੋਇ ਨੇ, ਅਜੇ ਕਹਿੰਦੀ ਏ ਕਿ ਕੀ ਪੁਛਨੀ ਏਂ?

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣਨ ਕੋਕਲੇ ਪਦ ਬਹੇੜੇ ਖਾਹ। ਜਾਂ ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਨਣ ਗੁਲਗਲੇ ਪਦ ਬਹੇੜੇ ਖਾਹ।

ਭਾਵ :—ਮੂਰਖ ਕੀ ਜਾਣੇ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦਾ ਭੇਦ? ਸ਼ਹਿਰੀਏ ਹਾਸ-ਰਸ ਵਿਚ ਜਟਾਂ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਅਖਾਣ ਉਨਾਂ ਦੀ ਮੂਰਖਤਾ ਦਸਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਆਓ ਉਰਸ਼ੀ ਦੇਵੀ', ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਪਿਛਾਂਹ ਪਰਤ ਕੇ ਕਿਹਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਬੜਾ ਚਜ ਏ ਪਿਕਚਰ ਵੇਖਣ ਦਾ "ਜਟ ਕੀ ਜਾਣੇ ਕੋਕਲੇ ਤੇ ਪਦ ਬਹੇੜੇ ਖਾਹ'।

(ਗੰਗਾ ਜਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣੇ ਗੁਣ ਨੂੰ, ਲੋਹਾ ਕੀ ਜਾਣੇ ਘੁਣ ਨੂੰ?

ਭਾਵ :—ਜਟ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਕੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਪਰ 'ਜਟ ਕੀ ਜਾਣੇ ਗੁਣ ਨੂੰ, ਲੋਹਾ ਕੀ ਜਾਣੇ ਘੁਣ ਨੂੰ' ਤੁਸਾਂ ਮੇਰੀ ਉਕੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣੇ, ਲੌਂਗਾਂ ਦਾ ਭਾ।

ਭਾਵ:—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਔਖੇ ਮਾਮਲੇ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਅਸਮਰਥ ਹੋਵੇ, ਜਾਂ ਕਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਪਰਖ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਰਿਆਮ—ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣਨ ਲੌਂਗਾਂ ਦਾ ਭਾ। ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਆਪੇ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਕਲ ਆਵੇਗੀ। ਹੱਛਾ, ਬਾਊ ਜੀ, ਮੈਂ ਚਲਦਾ ਹਾਂ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜੱਟ ਗੰਨਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ, ਭੇਲੀ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਨਾ ਦੇਣੀ ਪਰ ਮੌਜ ਵਿਚ ਆਕੇ ਕੀਮਤੀ ਜਾਂ ਵਡਮੁਲੀ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਦੇਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰਾ ਵੀ ਭੈਣ, ਅਜਬ ਹੀ ਸੁਭਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਤੂੰ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਮੌਜ ਵਿਚ ਜਦ ਹੋਵੇ ਤਦ ਵਡ-ਮੁਲੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਝਟ ਦੇ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਤੇਰਾ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਜਟ ਗੰਨਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ, ਭੇਲੀ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਸਾਲੇ, ਕਰਦੇ ਘਾਲੇ ਮਾਲੇ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਆਪੋ ਵਿਚ ਮਿਲਕੇ ਗੰਢ ਤੁਪ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਚਲਣ ਦੇਂਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਆਓ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਗੜਿਆਂ ਝਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ। ਜਟ ਜਟਾਂ ਦੇ ਸਾਲੇ, ਕਰਦੇ ਆਲੇ ਮਾਲੇ। ਇਹ ਤੁਸਾਡੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਣਗੇ। (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਤੇ ਭੱਲੂ ਨਰੈਣ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਜਟ ਸਦਾ ਜਟ ਦਾ ਹੀ ਪਖ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਹੀ ਹੋਈ 'ਜਟ ਜਟਾਂ ਦੇ ਤੇ ਭੋਲੂ ਨਰੈਣ ਦਾ' ਮੇਰੀ ਕਿਸੇ ਵਾਤ ਨਾ ਪੁਛੀ ਤੇ ਉਹ ਆਪੋ ਵਿਚ ਇਕ ਮਿਕ ਹੋ ਗਏ। (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਤੇ ਸੰਢੇ ਦਾ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਭਾਵ :—ਜਟ ਤੇ ਸੰਢੇ ਦਾ ਸੁਭਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਹਰਨਾਮੇ ਜੱਟ ਨਾਲ ਖਹਿਬੜਨ ਤੋਂ ਹਟ ਜਾਉ 'ਜੱਟ ਤੇ ਸੰਢੇ ਦਾ ਵੈਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ' ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੇਗਾ। (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਤੋਂ ਰਾਜ ਨਹੀਂ, ਮੋਠੋ ਕਾਜ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਛੋਟੇ ਪਾਸੋਂ ਵਡੀ ਆਸ ਰਖੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਇਸ ਮਰਦੂਦ ਪਾਸੋਂ ਤੁਸੀਂ ਐਡੀ ਵੱਡੀ ਆਸ ਨਾ ਰਖੋ। ਜਟ ਤੋਂ ਰਾਜ ਨਹੀਂ, ਮੋਠੋਂ ਕਾਜ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ (ਮੂਰਖ) ਦਾ ਹਾਸਾ, ਭੰਨ ਸੁਟੇ ਪਾਸਾ।

ਭਾਵ :—ਮੂਰਖ ਪਾਸੋਂ ਮਖੌਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਮੂਰਖ ਨਾਲ ਮਖੌਲ ਨਾ ਕੀਤਾ ਕਰੋ, ਇਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ। ਅਖੇ 'ਜੱਟ ਦਾ ਹਾਸਾ ਤੇ ਭੰਨ ਸੁਟੇ ਪਾਸਾ'। ਹਾਸੇ ਹਾਸੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਨ ਤੋੜ ਦੇਵੇਗਾ। (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਨਾ ਜਾਣੇ ਗੁਣ ਕਾਰਾ, ਚੰਨਾ ਨਾ ਜਾਣੇ ਵਾਹ, ਉਸਦਾ ਗੁਰੂ ਸੁਹਾਗਾ, ਉਸਦਾ ਗੁਰੂ ਸ਼ਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਟ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗਾਹਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਨਾ ਛੱਲੇ ਚੰਗੀ ਵਾਹੀ ਸੰਗਦੇ ਹਨ। ਜਟ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵਸ ਪਿਆਂ ਸੂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਛੱਲੇ ਸੁਹਾਗੇ ਨਾਲ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਹ — ਨਬੇਰਦਾਰ ਜੀ ! ਜਟ ਨੇ ਮਿਠਤ ਨਾਲ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਜੇ ਆਉਣਾ, ਤੁਸੀਂ ਰਤਾ ਲਾਂਭੇ ਹੀ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣਾ। 'ਜੱਟ ਨਾ ਜਾਣੇ ਗੁਣਕਾਰਾ, ਚੰਨਾ ਨਾ ਜਾਣੇ ਵਾਹ, ਉਸਦਾ ਗੁਰੂ ਸੁਹਾਗਾ, ਉਸਦਾ ਗੁਰੂ ਸ਼ਾਹ ।' ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਾਂਗਾ । (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਪਿਲਾਈ ਲੱਸੀ ਤੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾਈ ਰੱਸੀ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਲਾਭ ਦੇਕੇ ਉਸਦਾ ਬਹੁਤਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹੀ ਗਲ ਬੀਤੀ ਅਖੇ 'ਜੱਟ ਪਿਲਾਈ ਲੱਸੀ ਤੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਈ ਰੱਸੀ ।' ਮਮੂਲੀ ਜਿਹੇ ਲਾਭ ਪਿਛੇ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਘਾਣ ਕਰਵਾ ਲਿਆ । (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਫੱਟ ਬਿਨ ਬਧਿਆ ਕਦੀ ਨਾ ਆਵੇ ਰਾਸ । ਜਾਂ ਜੱਟ, ਪੱਟ ਤੇ ਫੱਟ ਬੱਧੇ ਹੀ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਵ :—ਜਟ ਤੇ ਜ਼ਖਮ ਨੂੰ ਜੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਖੀਏ ਤਾਂ ਸੁਖੀ ਹੋਈਦਾ ਹੈ । ਨਹੀਂ ਤੇ ਖਰਾਬੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੱਟ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਏ । ਨਰਮ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹੱਦ ਮੰਨਦਾ ਏ । ਪਰ ਜਦੋਂ ਰੱਜ ਆਇਆ, ਇਹ ਚੌੜ ਹੋਇਆ । ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਅਖਾਣ ਵੀ ਏ 'ਜੱਟ, ਫੱਟ ਬਿਨ ਬਧਿਆ ਕਦੀ ਨਾ ਆਵੇ ਰਾਸ ।' (ਨਵਾਬ ਖਾਂ—ਪ੍ਰਿ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਜੱਟ ਫੱਟ ਤੇ ਬਕਰਾ, ਚੌਥੀ ਵਿਧਵਾ ਨਾਰ, ਇਹ ਚਾਰੇ ਭੁਖੇ ਭਲੇ, ਰਜੇ ਕਰਨ ਵਿਕਾਰ ਜਾਂ ਜੱਟ, ਬੈਲ ਤੇ ਬਕਰਾ ਚੌਥੀ ਭੈੜੀ ਨਾਰ, ਚਾਰੇ ਹੀ ਭੁਖੇ ਭਲੇ ਰਜੇ ਕਰਨ ਵਿਗਾੜ ।

ਭਾਵ :—ਜਟ ਭੈੜੀ ਜਨਾਨੀ ਵਾਂਗ ਭੁਖਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਰੱਜ ਕੇ ਖਰੂਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੱਟ ਭੁਖਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਰੱਜ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜੀਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ । 'ਜੱਟ ਬੈਲ, ਤੇ ਬਕਰਾ, ਚੌਥੀ ਭੈੜੀ ਨਾਰ, ਚਾਰੇ ਹੀ ਭੁਖੇ ਭਲੇ, ਰੱਜੇ ਕਰਨ ਵਿਗਾੜ ।' (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਮਹਿਆਂ, ਸੰਸਾਰ ਕਬੀਲਾ ਗਾਲਣਾ ।

ਭਾਵ :—ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਖਰਚ ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਕੁਕੜ, ਕਾਂ, ਕੰਬੋ ਕਬੀਲਾ ਪਾਲਦੇ,
ਜੱਟ ਮੈਹਾਂ, ਸੰਸਾਰ ਕਬੀਲਾ ਗਾਲਦੇ,'

(ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਮਲੂਕ, ਤਲਰੂਆ ਰੁਮਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਹਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਨਖਰਾ ਬਾਹਲਾ ਦਸਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬੰਤੋ — ਅੜੀਏ ! ਤੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਰਾਹ ਦੀ ਗਲ ਕਰ, ਤੇਰੀ ਵੀ ਤਾਂ ਇਹੀ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਜੱਟ ਮਲੂਕ; ਤਲਰੂਆ ਰੁਮਾਲ ।' (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਮੋਇਆ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ, ਜਾਂ ਕਿਰਿਆ ਹੋਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਟ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਤਕੜਾਈ ਤੇ ਜੀਣ ਦਾ ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਦਸਿਆ ਹੈ ; ਭਾਵ, ਜਟ ਨੂੰ ਹਾਰ ਸੌਖੇ ਕੀਤੇ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹੋ, ਮੈਂ ਹਾਰਕੇ ਨੱਠ ਜਾਵਾਂਗਾ ? ਨਹੀਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ 'ਜੱਟ ਮੋਇਆ ਤਾਂ ਜਾਣੀਏ, ਜਾਂ ਕਿਰਿਆ ਹੋਵੇ ।' ਅਜੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਕੋਈ ਦਸਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਯਾਰ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਗ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਔਖੇ ਸਮੇਂ ਜਦ ਜਟ ਕੰਮ ਨਾ ਆਵੇ ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜੱਟ ਯਾਰ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਗ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ।' ਕੀ ਭਰੋਸਾ ਏ ਜੱਟ ਦੀ ਯਾਰੀ ਦਾ ? (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਵਜਾਵੇ ਤੂਤਾ, ਉਹ ਵੀ ਬੁਰਾ, ਬਾਹਮਣ ਦੇ ਹਥ ਛੁਰਾ, ਉਹ ਭੀ ਬੁਰਾ, ਚੇਤ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਗੇ ਪੁਰਾ ਉਹ ਭੀ ਬੁਰਾ ।

ਭਾਵ :—ਚੇਤ ਵਿਚ ਪੁਰਾ ਵਗਣਾ, ਬਾਹਮਣ ਹਥ ਛੁਰਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਜਟ ਦਾ ਤੂਤੀਆਂ ਵਜਾਉਣਾ ਮਾੜੀ ਗਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ— ਪੰਡਤ ਜੀ ! ਇਹ ਚੇਤ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਹੈ, ਪੁਰਾ ਵਗਦਾ ਹੈ, ਸੁਖ ਹੋਵੇ ਸਹੀ । 'ਜੱਟ ਵਜਾਵੇ ਤੂਤਾ, ਉਹ ਵੀ ਬੁਰਾ, ਬਾਹਮਣ ਦੇ ਹੱਥ ਛੁਰਾ, ਉਹ ਵੀ ਬੁਰਾ, ਚੇਤ ਮਹੀਨੇ ਵਗੇ ਪੁਰਾ, ਉਹ ਵੀ ਬੁਰਾ ।'ਪਤਰੀ ਤਾਂ ਕਢਕੇ ਵੇਖੋ ।

(ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਵੱਧੇ, ਤਾਂ ਰਾਹ ਬੱਧੇ, ਕਿਰਾੜ ਵਧੇ ਤਾਂ ਜੱਟ ਬੱਧੇ ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹਨ । ਜਟ ਵਧੇ, ਤਾਂ ਆਕੜ ਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਰਾਹ ਮਲ ਖਲੋਂਦਾ ਹੈ । ਜੇ ਕਿਰਾੜ ਵਧੇ, ਤਾਂ ਜਟਾਂ ਨੂੰ ਲੁਟਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੌਧਰੀ ਜੀ, ਜੱਟ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਹੀ ਨਸੀ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਣ ਜੋਗੇ ਹਨ । 'ਜੱਟ ਵੱਧੇ ਤਾਂ ਰਾਹ ਬੱਧੇ, ਕਰਾੜ ਵੱਧੇ ਤਾਂ ਜੱਟ ਬੱਧੇ ।'

(ਸੰਗ੍)

ਜੱਟ ਵਿਗਾੜੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਨਾਲ, ਜਾਂ ਬੋਲੇ ਤਾਂ ਕੱਢੇ ਗਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਟ ਦਾ ਲੜਾਕਾ ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ— ਮੇਘ ਸਿੰਘ ! ਸਿਆਣੇ ਵਿਆਣੇ ਹੋਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਗਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ 'ਜੱਟ ਵਿਗਾੜੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਨਾਲ ਜਾਂ ਬੋਲੇ ਤਾ ਕਢੇ ਗਾਲ । (ਸੰਗ੍)

ਜੱਟਾਂ ਸੌਦੇ ਖੱਟੀ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਕਰਨ ਰਾਜ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਰਾੜ ਜਟਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕਮਾਈ ਤਾਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਆਪਣਾ ਧਨ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹ ਕਾਜ (ਜਾਂ ਜਗ ਦਿਖਲਾਵੇ) ਉਤੇ ਲੁਟਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਖਤਰੀਆਂ ਦੀ ਖੱਟੀ ਵੀ ਜਿਸ ਜਿਸ ਭਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਭਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । 'ਜੱਟਾਂ ਸੌਦੇ ਖੱਟੀ ਤੇ ਕਿਰਾੜ ਕਰਨ ਕਾਜ ।' ਸਾਰੀ ਕਮਾਈ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਉਤੇ ਹੀ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍)

ਜੱਟੀ ਫਸਾਈ ਅੱਟੀ, ਕਿਰਾੜ ਫੁਸਾਈ ਵੱਟੀ ।

ਭਾਵ :—ਜੱਟੀ ਤਾਂ ਸੂਤ ਗਿਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਭਾਰ ਵਧ ਜਾਏ, ਪਰ ਕਿਰਾੜ ਅਗੋਂ ਆਪਣੇ ਵਟਿਆਂ ਦਾ ਤੋਲ ਵਧਾਕੇ ਉਸਨੂੰ ਫਿਰ ਵੀ ਘਾਟੇ ਵਿਚ ਰਖਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸੀਂ ਖਤਰੀ ਨਹੀਂ ਲਈ ਜੱਟਾਂ ਤੋਂ । ਜੱਟੀ ਫਸਾਈ ਅੱਟੀ ਕਿਰਾੜ ਫੁਸਾਈ ਵੱਟੀ ।' ਅੰਤ ਨੂੰ ਖੱਟੀ ਖਤਰੀ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਰੰਨ । ਜਾਂ ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਭਾਬੀ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗਣਾ ਪਵੇ ਜਾਂ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਕਰਨੀ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਜਣੇ ਖਣੇ ਦੀ ਰੰਨ ਹੋਏ ਕੀ ਕਰੀਏ । ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਜੋ ਕਰਨਾ ਹੋਇਆ ।

(ਚਿਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਣੇ ਜਣੇ ਦੀ ਲਕੜੀ, ਇਕ ਜਣੇ ਦਾ ਬੋਝ ।

ਭਾਵ :—ਇਕੱਠੇ ਮਿਲਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਰਕਤ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਪੈਸਾ ਪੈਸਾ ਮੰਗ ਕੇ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਰੁਪਈਏ ਇਕਠੇ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ । ਜਣੇ ਜਣੇ ਦੀ ਲਕੜੀ ਇਕ ਜਣੇ ਦਾ ਬੋਝ' ਬਣ ਗਈ । (ਸੰਗ੍)

ਜੱਥਾ ਕਾਲੀਂ, ਤਥਾ ਧੌਲੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਅਵਸਥਾ ਜਾਂ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਟੁਕਮਣੀ—ਸਸੀ ! ਤੁਸੀਂ ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਸਾਓ ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹੁਣ ਬੁਢੇਪੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਹੋ, ਤੁਸਾਡਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿ 'ਜੱਥਾ ਕਾਲੀ, ਤੱਥਾ ਧੌਲੀ' ਰਤਾ ਜਿਨਾ ਵੀ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ । (ਸੰਗ੍)

ਜਥਾ ਰਾਜਾ ਤਥਾ ਪਰਜਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਹੋਵੇ, ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਪਰਜਾ ਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਭੋਂ ਪੱਛਮੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਸਫਾਈ ਸਿਖਾਈ ਹੈ ਤੇ 'ਜਥਾ ਰਾਜਾ ਤਥਾ ਪਰਜਾ' ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਜਦ ਤਕ ਸਾਸ ਤਦ ਤਕ ਆਸ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਸਵਾਸ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਬਚ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ ਬੱਝੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਿਕੀ ਦਾ ਹਾਲ ਮਾੜਾ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ 'ਜ ਦ ਤਕ ਸਾਸ ਤਦ ਤਕ ਆਸ' । ਮਤਾਂ ਰੱਬ ਖੈਰ ਹੀ ਕਰੇ । (ਸੰਗ੍)

ਜਦ ਤੋਂ ਜੰਮੇ ਬੋਦੀਉਂ ਲੰਮੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਭੈੜੀ ਆਦਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਮ ਕੌਰ—ਮਾਸੀ ਜੀ ! ਅਫੀਮ ਦੀ ਚੰਦਰੀ ਆਦਤ ਕਦ ਤੋਂ ਪਾ ਲਈ ਸੇ ? ਮਾਸੀ—ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਓ । 'ਜਦ ਤੋਂ ਜੰਮੇ ਬੋਦੀਓਂ ਲੰਮੇ ।' ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ ਹੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਰਿਹਾ ਏ ।

(ਸੰਗ੍)

ਜਦ ਦਰਗਾਹੇ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਏ ਤਾਂ ਮਜੌਰਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਕੀ ਪੁਛਣਾ ?

ਭਾਵ :—ਜਦ ਪੂਜਣ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ ਤਦ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਰਤੀ — ਸਾਥੀਆ, ਜਦ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਹੀ ਅਪੜਨਾ ਹੈ, ਤਦ ਗਾਮੇ ਮਾਹਜੇ ਦੀ ਕੀ ਮੁਥਾਜੀ ? ਜਦ ਦਰਗਾਹੇ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਏ ਤਾਂ ਮਜੌਰਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਕੀ ਪੁਛਣਾ ?

(ਸੰਗ੍)

ਜਦ ਦੇ ਜੰਮੇ ਚੰਦਰਭਾਨ, ਚੁਲ੍ਹੇ ਅਗ ਨਾ ਮੰਜੇ ਵਾਣ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਭੈੜੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਜੰਮਨ ਨਾਲ (ਜਾਂ ਮੇਲ ਸਮੇਂ ਤੋਂ) ਘਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਅਗੇ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਮਾੜੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਖੀ—ਭੈਣ ! ਬੁਰਾ ਨਾ ਜਾਣੀ, ਜਦ ਤੋਂ ਇਹ ਮੁੰਡਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਦ ਤੋਂ ਹਥ ਪਿਛੇ ਹੀ ਪਿਛੇ ਹੈ । ਅਖੇ 'ਜਦ ਤੋਂ ਜੰਮੇ ਚੰਦਰ ਭਾਨ ਚੁਲੇ ਅਗ ਨਾ ਮੰਜੇ ਵਾਣ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ।

(ਸੰਗ੍)

ਜਦ ਰੱਬ ਦੇਣ ਰਗਦਾ ਏ, ਛੱਤ ਪਾੜ ਕੇ ਦੇਂਦਾ ਏ।

ਭਾਵ :—ਰਬ ਦੇਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਸੌ ਰਾਹ ਕਢ ਕੇ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਨਤੇ ਨੂੰ ਇਹ ਕੰਮ ਕਾਹਦਾ ਔਖਾ ਸੀ। ਦਿਲ ਹੀ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬੜਾ ਖੁਸ਼, ਆਖੇ ਸਚਮੁਚ 'ਜਦੋਂ ਰਬ ਦੇਣ ਲਗਦਾ ਏ ਛਤ ਪਾੜ ਕੇ ਦੇਂਦਾ ਏ।'

(ਅਦਬੀ ਅਫ਼ਸਾਨੇ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਜਦੋਂ ਸਪ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਏ, ਚੋਰਾਹੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਸੌਂਦਾ ਏ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਾੜੇ ਦਿਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਖਹਿਬੜਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋ :—ਨਵਾਬ ਅੱਛਾ ਇਹ ਗਲ? ਜਦੋਂ ਸਪ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਏ, ਚੋਰਾਹੇ ਵਿਚ ਆ ਆ ਕੇ ਸੌਂਦਾ ਏ, ਗਿਦੜ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਭਉਂਦਾ ਏ, ਕੀੜੀਆਂ ਨੂੰ ਖੰਭ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਜਦੋਂ ਸਿਆਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਮਤ ਆਵੇ ਜਿੰਦੜੀ ਨਾਲ ਮਥਾ ਲਾਂਦੇ ਨੇ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਬਾਬੂ ਫੀਰੋਜ਼ ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ਼)

ਜਦੋਂ ਗਿਦੜ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਏ, ਜੱਟ ਦੀ ਮਹੋੜੀ ਨਾਲ ਆ ਖਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਦੇ ਭੈੜੇ ਦਿਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਖਾਹ-ਮਖਾਹ ਡਾਢੇ ਨਾਲ ਛੇੜਖਾਨੀ ਕਰ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਸੂ—ਜਦੋਂ ਗਿਦੜ ਦੀ ਮੌਤ ਆਉਂਦੀ ਏ ਜੱਟ ਦੀ ਮੋਹੜੀ ਨਾਲ ਆ ਖਹਿੰਦਾ ਏ। ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਸਹੀ ਕੀ ਬਣਦਾ ਏ।

[ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ]

ਜ਼ਨ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਤੇ ਦਲੀਚਾ ਖਰਾਬ।

ਭਾਵ—ਜਦ ਮਰਦ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਬਣ ਬਹੇ ਤੇ ਜ਼ਨਾਨੀ ਘਰ ਵਲ ਉੱਕਾ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ—'ਜ਼ਨ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਤੇ ਦਲੀਚਾ ਖਰਾਬ', ਜ਼ਨਾਨੀ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਖੂਹਾ ਚੌੜ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਨ (ਨਾਂ) ਵੱਡਾ, ਦੇਹ ਸੁੰਜ।

ਭਾਵ—ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਸ਼ੂਕਾ ਸ਼ਾਂਕੀ ਬੜੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ "ਜਨ ਵੱਡਾ, ਦੇਹ ਸੁੰਜ'। ਪਲੇ ਠੀਕਰੀਆਂ, ਨਾਉਂ ਨਰੈਣ ਦਾਸ। ਬੱਸ ਚੁਪ ਹੀ ਭਲੀ ਹੈ।(ਸੰਗ੍)

ਜਨਮ ਨਾ ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਸਵਾਧਾ ਵਿੰਗ।

ਭਾਵ :—ਕੰਮ ਤਾ ਕਦੇ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਠੀਕ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ?

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਵਰਨ—ਕਾਕੀ ਜੇ ਤੂੰ ਕੰਮ ਕਟਦੀ ਰਵੇਂ ਤਾਂ ਜਾਚ ਵੀ ਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਠੀਕ ਹੋ ਪੈਣ। ਪਰ ਤੇਰਾ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਜਨਮ ਨਾ ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਤੇ ਸਵਾਧਾ ਵਿੰਗ' ਹੁਣ ਦੋਸ਼ ਕਿਸ ਨੂੰ ਦੇਈਏ? (ਸੰਗ੍)

ਜਨਮ ਨਾਂ ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਤੇ ਸਿਰ ਬੁਕ ਬੁਕ ਲੀਖਾਂ।

ਭਾਵ :—ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਜੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਲ ਮਾੜਾ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਾਰਬਤੀ—ਭੈਣ ਲੱਛਮੀ; ਤੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਵਿਗਾੜਨਾ ਤਾਂ ਕੰਮ ਨੇ ਆਪੇ ਹੋਇਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਨਮ ਨਾ ਕੰਘੀ ਵਾਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਬੁਕ ਬੁਕ ਲੀਖਾਂ, ਤਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਹੀ ਹੋਈਆਂ। (ਸੰਗ੍)

ਜ਼ਨਾਨੀ ਦੀ ਮੱਤ ਖੁਰੀ ਪਿਛੇ ।

ਭਾਵ—ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਜਦ ਸਿਆਣਪ ਤੋਂ ਕੰਮ ਨਾ ਲੈਣ ਤੇ ਕੰਮ ਵਿਗਾੜ ਦੇਣ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਪੁਰਾਣਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ ;—

ਲ੍ਯਾਨਤ ਸਾਡੀ ਅਕਲ ਨੂੰ, ਖੁਰੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੱਤ ।
ਸਾਇਤ ਵੇਲਾ ਗੁਜ਼ਰਿਆ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵੇ ਵੱਤ ।

[ਮੁਕਬਲ ਸ਼ਾਹ]

ਜਬ ਹੀ ਨਿਰਧਨੁ ਦੇਖਿਓ ਨਰ ਕਉ ਸੰਗੁ ਛਾਡਿ ਸਭ ਭਾਗੇ ॥

ਭਾਵ :—ਜਦ ਆਦਮੀ ਗ਼ਰੀਬ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਸਾਥ ਛਡਕੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਦਾਰਾ ਮੀਤ ਪੂਤ ਸਨਬੰਧੀ
ਸਗਲੇ ਧਨ ਸਿਉ ਲਾਗੇ ॥
ਜਬ ਹੀ ਨਿਰਧਨ ਦੇਖਿਓ ਨਰ ਕਉ
ਸੰਗੁ ਛਾਡਿ ਸਭਿ ਭਾਗੇ ॥

[ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ–ਸੋਰਠ ਰਾਗ]

ਜਬ ਧਾਰੈ ਕੋਊ ਬੈਰੀ ਮੀਤੁ ॥ ਤਬ ਲਗ ਨਿਹਚਲੁ ਨਾਹੀ ਚੀਤ ॥

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਬੰਦਾ ਦੋਸਤ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਨ ਬਣਾਉਨ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਲਗਾ ਰਹਿਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਤਕ ਇਸ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਜਾਂ ਟਿਕਾਉ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਬ ਧਾਰੈ ਕੋਊ ਬੈਰੀ ਮੀਤੁ ॥
ਤਬ ਲਗ ਨਿਹਚਲੁ ਨਾਹੀ ਚੀਤੁ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੁਖਮਨੀ)

ਜਬ ਲਗ ਸਿੰਘ ਰਹੇ ਬਨ ਮਾਹਿ ॥ ਤਬ ਲਗੁ ਬਨੁ ਫੂਲੇ ਹੀ ਨਾਹਿ ॥

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਹੰਕਾਰ ਰੂਪ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ੂਰ ਰੂਪੀ ਬਨ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਤਾਈਂ ਇਹ ਸ਼ੂਰ ਪਰਫੁੱਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਬ ਲਗ ਸਿੰਘ ਰਹੇ ਬਨ ਮਾਹਿ ॥
ਤਬ ਲਗੁ ਬਨੁ ਫੂਲੈ ਹੀ ਨਾਹਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਭੈਰਉ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਜਬ ਲਗੁ ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਕਰੈ ॥ ਤਬ ਲਗੁ ਕਾਜੁ ਏਕੁ ਨਹੀ ਸਰੈ ॥

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਬੰਦਾ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਮਤਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੇਰੇ ਜੀ ਨੂੰ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਹੈ...ਹੁਣ ਇਹ 'ਮੇਰੀ' ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਾਕ ਹੈ :—ਜਬ ਲਗੁ ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਕਰੈ ॥ ਤਬ ਲਗੁ ਕਾਜੁ ਏਕੁ ਨਹੀ ਸਰੈ ॥

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਮਾਤ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ ਬਰਕਤ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਮਾਤ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ' ਜਿਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਵੀ ਚਾਰ ਬੰਦੇ ਰਲ ਕੇ ਕਰਨ, ਉਹ ਸੌਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜ਼ਮਾਨੇ ਨੂੰ ਹੀ ਅੱਗ ਲਗ ਗਈ ਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਨਾ ਸੁਣੇ ਜਾਂ ਹਰ ਕੋਈ ਉਲਟੀ ਹੀ ਗਲ ਕਰੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇੰਦਰ—ਬਸ ਇਕ ਤੂੰ ਹੀ ਚਤਰ ਜੰਮ ਪਿਆ । ਹੋਰ ਤਾਂ ਸਭ ਮੂਰਖ ਬਣ ਗਏ (ਗੁਸੇ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਫੇਰ ਕੇ) ਬੱਚਾ, ਤੇਰੇ ਵਸ ਦੀ ਗਲ ਨਹੀਂ, ਜ਼ਮਾਨੇ ਨੂੰ ਅਗ ਲਗੀ ਹੋਈ ਏ । ਪੜ੍ਹ, ਲਿਖ ਕੇ, ਖੋਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਤ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

[ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ]

ਜ਼ਮੀਨ ਓਹੋ ਰਾਣੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਪਾਣੀ ।

ਭਾਵ :—ਪੈਲੀ ਉਹੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਮਿਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! 'ਜ਼ਮੀਨ ਓਹੋ ਰਾਣੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਪਾਣੀ'; ਪਾਣੀ ਬਾਝੋਂ ਖੇਤੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਵਾਹ ਤੇ ਖੰਡ ਖੀਰ ਖਾਹ । ਵੇਖੋ :—ਜਿਨੀ ਗੋਡੀ ਉੱਨੀ ਡੋਡੀ ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੀ ਵਾਹੀ ਕਰੋ ਤੇ ਰਜ ਕੇ ਖਾਓ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੌਲਤਾਂ ! ਤੂੰ ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੋ, ਅਖੇ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਵਾਹ ਤੇ ਖੰਡ ਖੀਰ ਖਾਹ ! ਜਿੱਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰੇਂਗਾ ਓਨਾ ਹੀ ਫਲ ਪਾਏਂਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਰ ਆਈ ਜੋਬਨਿ ਹਾਰਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਬੁਢੇਪਾ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਜੋਬਨ ਚਲਾ ਗਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਰਿ ਫੁਰਮਾਇਸ ਖਾਇਆ
ਵੇਖ ਮਹਲਤਿ ਮਰਣੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ॥
ਜਰੁ ਆਈ ਜੋਬਨਿ ਹਾਰਿਆ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਜ਼ਰ, ਜੋਰੂ, ਜ਼ਮੀਨ, ਤਿਨੇ ਅਪਤਾ ਦਾ ਮੂਲ ।

ਭਾਵ :—ਧਨ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ, ਹਰ ਲੜਾਈ ਦਾ ਮੂਲ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚ—ਸਜਨੋ ! ਸਾਰੇ ਸਿਆਪੇ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਤਾਂ ਜਾਨਕੀ ਹੀ ਹੈ ਨਾ, ਇਸ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਨਿਪਟ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸੁਲਾਹ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ । ਜ਼ਰ; ਜੋਰੂ, ਜ਼ਮੀਨ ਤਿਨੇ ਅਪਤਾ ਦਾ ਮੂਲ' ਸੋ ਜਾਨਕੀ ਵਾਲਾ ਮਾਮਲਾ ਪਹਿਲਾ ਨਿਜਠੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜ਼ਰ ਬਿਨਾਂ ਇਸ਼ਕ ਟੈਂ ਟੈਂ ।

ਭਾਵ :—ਪੈਸੇ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਸੁਆਦ ਨਹੀਂ ਮਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੱਠ ਗਈ ਏ ਵਹੁਟੀ ਵਿਚਾਰੇ ਗਰੀਬ ਦੀ । ਸੱਚ ਹੈ 'ਜ਼ਰ ਬਿਨਾਂ ਇਸ਼ਕ ਟੈਂ ਟੈਂ' । (ਸ੍ਰੰਗ੍ਰ)

ਜ਼ਰ ਭੀ ਗਿਆ ਤੇ ਯਾਰੀ ਭੀ ਗਈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਧਨ ਉਧਾਰ ਦੇ ਕੇ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਆ ਬੈਠੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗੰਗਾ ਰਾਮ ! 'ਜ਼ਰ ਭੀ ਗਿਆ ਤੇ ਯਾਰੀ ਭੀ ਗਈ' ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਕੀ ਦਿੱਤਾ, ਮਿੱਤਰਤਾ ਵੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ । ਹੁਣ ਉਹ ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਲ ਮਿਲਿਆ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਮਿਲਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਪਾਣੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਰੱਬ ਚੇਤੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਨਾਲ ਕਿੰਨੀ ਠੰਢ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । 'ਜਲ ਮਿਲਿਆ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਮਿਲਿਆ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । (ਸ੍ਰੰਗ੍ਰ)

ਜਲ੍ਹਣ ਜੱਟ ਗਲ ਗੰਢਿਆ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਜਪੁ ਜਪੁ ਨਹੀਂ ਤੇ ਖਾਉ ਸੁਖਾਲਾ ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਥੋੜਾ ਬਾਹਲਾ ਲਾਭ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਸਟਰ ਜੀ ! ਖਿਆਲ ਤੇ ਹੈ ਕਿ ਬੰਸ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਕੰਮ ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਕਰਵਾ ਲਵਾਂਗਾ; ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਲੇਖਾ ਲਾਇਆ ਹੈ ਕਿ 'ਜਲ੍ਹਣ ਜੱਟ ਗਲ ਗੰਢਿਆ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਜਪੁ ਜਪੁ ਨਹੀ ਤੇ ਖਾਉ ਸੁਖਾਲਾ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਵਾਂ, ਕੂੰਜਾਂ, ਮਿਹਣਾ ਜੇ ਰਹਿਣ ਬਿਸਾਖ।

ਭਾਵ :—ਕੂੰਜਾਂ ਦੇ ਡਾਰ ਜਾਂ ਜੋਂ ਵਿਸਾਖ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਖੜੇ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੌਧਰੀ ਜੀ, ਵਿਸਾਖ ਕੀ ਆਖ ਤੇ ਕੂੰਜਾਂ ਦਾ ਛਪੜਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਣਾ ਕੀ ਆਖ? ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ "ਜਵਾਂ ਕੂੰਜਾ ਮਿਹਣਾ, ਜੇ ਰਹਿਣ ਬਿਸਾਖ।" (ਸੰਗ੍)

ਜਵਾਂ ਤੋਂ ਕਣਕ ਵਟਾ ਲੈ, ਘਰੋਂ ਲੜ ਕੇ ਆਈਆਂ।

ਭਾਵ :—ਥੋੜੇ ਮੁਲ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਕੇ ਬਾਹਲੇ ਮੁਲ ਵਾਲੀ ਲੈਣ ਲਈ ਜ਼ਿੱਦ ਕਰਨੀ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਵਾਂ ਤੋਂ ਕਣਕ ਵਟਾ ਲੈ, ਕੀ ਮੈਂ ਘਰੋਂ ਲੜ ਕੇ ਆਈ ਆਂ? ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਤੂੰ ਚੀਜ਼ ਦੇਵੇਂਗੀ, ਓਨਾ ਹੀ ਮੁਲ ਮੈਂ ਵੀ ਤਾਰਾਂਗੀ। (ਸੰਗ੍)

ਜਵਾਂ ਦਾ ਬੋਹਲ, ਖੋਤਾ ਰਖਵਾਲਾ।

ਭਾਵ :—ਲਾਲਚੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜ਼ਿਮੇਂ-ਵਾਰੀ ਸੌਂਪਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਵਹੀ ਖਾਤਾ ਚਮਨ ਲਾਲ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਕੇ ਬੜੀ ਭੁਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਅਜੇਹਾ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪ ਈਮਾਨ-ਦਾਰੀ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ 'ਜਵਾਂ ਦੇ ਬੋਹਲ ਲਈ ਖੋਤਾ ਰਖਵਾਲੀ' ਬਿਠਾਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਰਦ (ਦੂਰ) ਬਲਾਈਂ।

ਭਾਵ :—ਜਵਾਨ, ਅਰੋਗੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਫਕਰ ਨਾ ਕਰ। ਹੌਸਲੇ ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ। ਤੂੰ ਜਵਾਨ ਏਂ। ਡਰ ਕਾਹਦਾ ਏ ਤੈਨੂੰ ?. 'ਜਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਦੂਰ ਬਲਾਈਂ।' (ਸੰਗ੍)

ਜੜੀ ਬੂਟੀ ਜੇ ਜੀਵੀਐ, ਕਿਉਂ ਮਰੈ ਧਨੰਤਰ।

ਭਾਵ :—ਜੜ੍ਹੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ ਨਾਲ ਜੇ ਅਮਰ ਜੀਵਨ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਧਨੰਤਰ ਵੈਦ ਕਿਉਂ ਮਰਦਾ। ਭਾਵ, ਰੱਬ ਹੀ ਸਭ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਜਿਵਾਲਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਜੜ੍ਹੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੜੀ ਬੂਟੀ ਜੇ ਜੀਵੀਐ ਕਿਉਂ ਮਰੈ ਧਨੰਤਰ।
ਤੰਤ ਮੰਤ ਬਾਜੀਗਰਾਂ ਓਇ ਭਵਹਿ ਦਿਸੰਤਰ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ।)

ਜਾ ਪਤਿ ਲੇਖੈ ਨਾ ਪਵੈ ਸਨਾ ਪੂਜ ਖੁਆਰ॥

ਭਾਵ :—ਜੇ ਰੱਬ ਦਰਗਾਹ ਵਿੱਚ ਇਜ਼ਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਸਾਰੀ ਪੂਜਾ ਬੇਅਰਥ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਾਉ ਸਦਾਏ ਆਪਣਾ ਹੋਵੈ ਸਿਧੁ ਸੁਮਾਰੁ॥
ਜਾ ਪਤਿ ਲੇਖੈ ਨਾ ਪਵੈ ਸਭਾ ਪੂਜ ਖੁਆਰ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਜਾਏ ਸੁਕੇਤ ਹੋਇ ਪ੍ਰੇਤ।

ਭਾਵ :—ਸੁਕੇਤ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਕੇਤ ਦਾ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਭਾਫਾ ਮਖੌਲ ਉਡਾਇਆ ਹੈ। ਆਖਦੇ ਹਨ ਜਾਏ ਸੁਕੇਤ ਹੋਵੇ ਪ੍ਰੇਤ। (ਸੰਗ੍)

ਜਾਏ ਕੁਲੂ, ਹੋਇ ਉਲੂ।

ਭਾਵ :— ਕੁਲੂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਮੂਰਖਤਾ ਦਸੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੁਲੂ ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਵਸਤੀ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਜਾਏ ਕੁਲੂ ਉਹੀ ਹੋਇ ਉਲੂ। (ਸੰਗ੍)

ਜਾਏ ਲਾਖ, ਰਹੇ ਸਾਖ ।

ਭਾਵ :—ਧਨ ਨਾਲੋਂ ਪਤ ਨੂੰ ਵਧੀਕ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ, ਜੁ ਮੇਰੀ ਪੱਤ ਰਹਿ ਗਈ, ਪੈਸੇ ਹੋਰ ਕਮਾ ਲਵਾਂਗੇ । 'ਜਾਏ ਲਾਖ, ਰਹੇ ਸਾਖ' ਫਿਰ ਵੀ ਲਾਭ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਜਾਏਗਾ ਨਦੌਣ, ਆਏਗਾ ਕੌਣ ।

ਭਾਵ :—ਨਦੌਣ ਦੇ ਔਖੇ ਰਾਹ ਸਬੰਧੀ ਦਸਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਂਗੜੇ ਵਿਚ ਨਚੌਣ ਦਾ ਰਾਹ ਏਨਾ ਔਖਾ ਹੈ, ਜੁ ਆਖਦੇ ਹਨ । 'ਜਾਏਗਾ ਨਦੌਣ ਆਏਗਾ ਕੌਣ' । (ਸੰਗੂ)

ਜਾਹ ਜਾਂਦੀਏ ਭਾਵੇਂ ਦੋਵੇਂ ਗਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਭੇਦ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹਣ ਨਾਲ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਅਤੀਅੰਤ ਦੁਖ ਪੁਜੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਤਰ ਵਿੱਚ ਮਾਇਆ ਨੇ ਸਾਰਾ ਕਿਸ਼ਾ ਜਿਉਂ ਦਾ ਤਿਉਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਦਿਤਾ । ਵੀਣਾ ਦਾ ਹੋਠਲਾ ਸਾਹ ਹੇਠ ਤੇ ਉਤਲਾ ਉਤੇ ਰਹਿ ਗਿਆ 'ਜਾਹ ਜਾਂਦੀਏ, ਭਾਵੇਂ ਦੋਵੇਂ ਗਏ ।'

(ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਪੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਾਹ ਧੀਆ ਰਾਵੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਆਵੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਜਾਵੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਦੂਰ ਘਲ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਉਤੇ ਛਡ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਚੜੀ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਸਬਰ ਦਾ ਘੁਟ ਕੌੜਾ ਕਸੈਲਾ ਹੋ ਕੇ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ...ਹਾਏ ਕੋਈ ਸੋ, ਧੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ...ਬਚੀ ਚੰਗੀ ਗਈਉਂ 'ਜਾਹ ਧੀਆ ਰਾਵੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਆਵੀ ਨਾ ਕੋਈ ਜਾਵੀ' । (ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਾਗਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਟੀਆਂ, ਸੁਤਿਆਂ ਦੇ ਕਟੇ । ਜਾਂ ਜਾਗਦੇ ਦਾ ਲਖ, ਸੁਤੇ ਦਾ ਕਖ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਲਾਭ ਚੈਤੰਨ ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਅਨ-ਗਹਿਲੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਘਾਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੀਰਾ ਸਿੰਘਾ ! ਤੂੰ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਬੜਾ ਹੀ ਰੁਪਈਆ ਖਟਿਆ ਹੈ । ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕਹਿਣ ਲਗਾ—ਸੱਚ ਹੈ 'ਜਾਗਦੇ ਦਾ ਲਖ, ਸੁਤੇ ਦਾ ਕਖ' ਖਟਦੇ ਕਿਉਂ ਨਾ । ਕੰਮ ਥੋੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ । (ਸੰਗੂ)

ਜਾਣਾ ਆਪਣਾ ਵਸ ਤੇ ਆਉਣਾ ਪਰਾਏ ਵਸ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਤੇ ਜਾਣਾ ਆਪਣੇ ਅਖਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਉਣਾ ਦੂਜੇ ਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੁੜ, ਆਉਣ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ? 'ਜਾਣਾ ਆਪਣੇ ਵਸ ਤੇ ਆਉਣਾ ਪਰਾਏ ਵਸ' ਕੀ ਦਸਾਂ ? (ਸੰਗੂ)

ਜ਼ਾਤ ਦੀ ਕੋਹੜ ਕਿਰਲੀ, ਸ਼ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਜੱਫੇ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਰੀਸ ਵਡਿਆਂ ਜਾਂ ਤਕੜਿਆਂ ਦੀ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੌਧਰੀ ਫਤਹ ਦੀਨ—(ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ) ਕੁਤਾ, ਕਮੀਨਾ, ਜ਼ਾਤ ਦੀ ਕੋਹੜ ਕਿਰਲੀ ਸ਼ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਜੱਫੇ । ਆਇਆ ਏ ਮੇਰਾ ਕੁੜਮ ਬਣਨ । ਸ਼ੋਹਦਾ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦਾ । ਇਹਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕੀ ਸਾਨੂੰ ?

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫ਼ਜ਼ਲਦੀਨ)

ਜ਼ਾਤ ਦੀ ਗਧੋ, ਬੋਹਲ ਦੀ ਰਾਖੀ ।

ਭਾਵ :—ਲਾਲਚੀ ਨੂੰ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਰਾਖਾ ਛਡਣਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ।

ਗੈਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਸਾਰੀ ਖ਼ਰਾਬੀ ਦੀ ਅਸਲੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਹੋ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਨਮੂ ਨੂੰ ਇਹ ਕੰਮ ਸੌਂਪਿਆ । ਤੁਸਾਡੇ ਪਾਸੋਂ ਉਸ ਦਾ ਹਾਲ ਕੋਈ ਛਿਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ? ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਾਤ ਦੀ ਗਧੇ ਨੂੰ ਬੋਹਲ ਦੀ ਰਾਖੀ, ਕਿਉਂ ਬਿਠਾ ਛਡਿਆ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਤਾ ਪੋਹ ਨਾ ਮਾਂਹ, ਜਾਤਾ ਵਾਉ ਕਾ । (ਜਾਤਾ = ਪਾਲਾ)

ਭਾਵ :—ਕਰਨੀ ਨਾਲ ਹੀ ਹਰ ਗਲ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਨਾਂ ਜ਼ਾਤ ਨਾਲ ਨਹੀਂ । ਜਿਵੇਂ ਪਾਲਾ ਮਾਂਹ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੁਖਾਂਦਾ, ਜੇ ਠੰਢੀ ਹਵਾ ਨਾ ਚਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭਰ ਜੋਬਨ ਪੀ ਪੂਜ, ਪੂਰਾ ਪਾਈਏ ।
ਸੋਚ ਕੀਏ ਮਦ ਜ਼ਾਤ, ਫਿਰ ਪਛੋਤਾਈਏ ।
ਕਰਨੀ ਉਤਰੇ ਪਾਰ, ਮੌਸਮ ਭਾਉ ਕਾ ।
ਜਾਤਾ ਮੋਹ ਨਾ ਮਾਂਹ, ਜਾਤਾ ਵਾਉ ਕਾ ।

(ਗੁਲਾਮ ਜਲਾਨੀ ਰੋਹਤਕੀ)

ਜਾਦੂ ਉਹ ਜੋ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਬੋਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਉਸ ਦਾ ਭੇਦ ਖੁਲ੍ਹਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ ;—ਅਸਾਂ ਤੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ, ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਨੰਗਾ ਕੀਤਾ ਏ ਆਪਣੇ ਭੈੜੇ ਬਾਬ ਨੂੰ, 'ਜਾਦੂ ਉਹ, ਜਿਹੜਾ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਬੋਲੇ ।' ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਲਗਣਾ ਸੀ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਨ ਜਾਇ ਪਰ ਆਨ ਨਾ ਜਾਇ ।

ਭਾਵ :—ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਇ ਪਰ ਇਜ਼ਤ ਤੇ ਅਣਖ ਨਾ ਜਾਇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, 'ਜਾਨ ਜਾਇ ਪਰ ਆਨ ਨਾ ਜਾਇ' ਇਹ ਚੀਜ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁੜਤੀ ਵਿੱਚ ਲੀਤੀ ਹੈ । (ਸੰ)

ਜਾਨ ਨਾਲੋਂ ਪੱਤ ਚੰਗੀ ।

ਭਾਵ :—ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਵੇ ਪਰ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸਾਂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਹੈ ਕਿ ਜਾਨ ਨਾਲੋਂ ਪਤ ਚੰਗੀ ਏ ।

(ਸੰ)

ਜਾਨ ਪਾਲਨ ਤਰਕਾਲਨਾ ਤੇ ਕੁਚੱਜੀ ਮਾਰੇ ਛਾਲਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਕਵੇਲੇ ਕੋਈ ਗਲ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ : ਮਾਮੀ ਜੀ ! ਰਤੀ ਬਹਿ ਜਾਓ; ਕਿਥੇ ਚਲੇ ਜੇ, ਹਾਲੀ ਤਰਕਾਲਾਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਈਆਂ । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪ ਇਹ ਅਖਾਣ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹੋ ਅਖੇ, 'ਜਾਨ ਪਾਲਨ ਤਰਕਾਲਨਾ ਤੇ ਕੁਚੱਜੀ ਮਾਰੇ ਛਾਲਾਂ ।'

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਾਨ ਬਚੀ, ਲਾਖੋਂ ਪਾਏ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਵੱਡੀ ਔਕੜ ਵਿਚੋਂ ਜੇ ਕੋਈ ਮਸਾਂ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਦਬੁਕ ਕੇ ਤਖਤ ਪੋਸ਼ ਥਲੇ ਜਾ ਵੜੇ ਤੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ 'ਜਾਨ ਬਚੀ ਲਾਖੋਂ ਪਾਏ' ਵਾਲੀ ਭੇਟ ਲੈ ਕੇ ਜਿਉਂ ਨੰਗੀਂ ਪੈਰੀਂ ਨਸੇ, ਰੇਲ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸਾਹ ਲਿਆ ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਾਰੈ ਖਸਮੁ ਤ ਰਾਖੈ ਕਵਨਾ ॥

ਭਾਵ :— ਜਦ ਮਾਲਕ—ਹਰੀ—ਸਾੜੇ, (ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਲਗੇ) ਤਾਂ ਕੌਣ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪੈ ਪਾਵਕੁ ਆਪੈ ਪਵਨਾ ।
ਜਾਰੈ ਖਸਮੁ ਤਾ ਰਾਖੈ ਕਵਨਾ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਰੱਬ ਵੈਰੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਰੱਬ ਦੇ ਕਹਿਰ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ, ਘਬਰਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਜ਼ਾਲਮ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਰੱਬ ਵੈਰੀ ਏ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵੀ ਉਹ ਹੀ ਹੈ। (ਸੰਗੂ)

ਜ਼ਾਲਮ ਦੀ ਜੱਫੀ ਮੌਤ ਦੀ ਕੁੜਿਕੀ।

ਭਾਵ :—ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਮਿਠੀਆਂ ਤੇ ਪੋਪਲੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸਣ ਨਾਲ ਦੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਜੇ ਵੇਲਾ ਜੇ ਸੰਭਲੋ! ਜ਼ਾਲਮ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸਣ ਤੋਂ ਬਚੋ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੀਹਦਾ ਨਹੀਂ? ਕੀ ਇਹ ਦਸਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਾਲਿਮ ਦੀ ਜੱਫੀ ਮੌਤ ਦੀ ਕੁੜਿਕੀ ਹੈ।

(ਕੌਮੀ ਪਰਵਾਨਾ—ਪ੍ਰੋ: ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿ ਸਭ ਮੈਂ ਜਿਤਿਆ ਤੇ ਟੋਕ ਤੋਂ ਹਾਰਿਆ।

ਭਾਵ :—ਵੱਡੀਆਂ ਗਲਾਂ ਤੋਂ ਜਿੱਤ ਜਾਣਾ, ਪਰ ਮਾਮੂਲੀ ਗਲ (ਜਾਂ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ) ਤੋਂ ਹਾਰ ਜਾਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਅਨੋਖੀ ਗਲ ਏ, ਜਿ ਸਭ ਮੈਂ ਜਿਤਿਆ ਤੇ ਟੋਕ ਤੋਂ ਹਾਰਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਤੋਂ ਨਾ ਡਰੋ ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਵਾਂਗ ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਲਗੇ ਹੋ, ਤੋੜ ਚਾੜ੍ਹੋ। (ਸੰਗੂ)

ਜਿਉਂ ਚਾਈ (ਲਾਈ) ਤਿਉਂ ਤੋੜ ਨਿਭਾਈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨੇ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਇਆ, ਓਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਿਆ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੂਰੀ ਭਈ ਕਥਾ ਨੀਰ ਦੀ;
ਇਸ ਸਮ ਇਸ਼ਕ ਨਾ ਕੋਈ।
ਜਿਉਂ ਚਾਈ ਤਿਉਂ ਤੋੜ ਨਿਭਾਈ,
ਜਾਣਤ ਹੈ ਤੈ ਲੋਈ।

(ਹੀਰ—ਦਮੋਦਰ)

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਫੱਲ ਲਗਦਾ, ਰੁੱਖ ਸਗੋਂ ਨਿਉਂਦਾ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਵਧੀਕ ਸੋਭਾ ਮਿਲੇ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਉਹ ਵਧੀਕ ਨਿਮਰਤਾ ਧਾਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਖੱਟ ਲਏ ਜੇ। ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਆਕੜੋ ਨਾ। 'ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਫੱਲ ਲਗਦਾ, ਰੁੱਖ ਸਗੋਂ ਨਿਉਂਦਾ ਹੈ'। (ਸੰਗੂ)

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਭਿੱਜੇ ਕੰਬਲੀ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਭਾਰੀ ਹੋ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖ ਸਹਿਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਉਹ ਸਿਆਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤਦ ਮਾਪਿਆਂ ਆਪਣੀ ਪਤ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਤੇ ਸਮਝਾਇਆ ਭਾਈ ਤੂੰ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰ, ਸਵਾਣੀਆਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਸਮਝ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਇਹ ਭੀ ਆਪੇ ਸਿਆਣੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। 'ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਭਿਜੇ ਕੰਥਲੀ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਭਾਰੀ ਹੋ'।

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ : ਪ੍ਰੋ: ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਜਿਉਂ ਰੱਬ ਰਖੇ, ਓਵੇਂ ਰਹਿਨਾ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਕਟੋ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਇਕਨਾ ਰਿਜ਼ਕ ਘਰੀਂ ਪੁਚਾਵੇ,
ਹਿਕ ਰਿਜ਼ਕ ਨੂੰ ਵੇਂਹਦੇ।
ਜਿਉਂ ਰੱਬ ਰਖੇ ਓਵੇਂ ਰਹਿਨਾ,
ਕੁਝ ਹੱਥੀਂ ਕਦੀਵੀ ਦੇ।

(ਹਾਫ਼ਜ਼ ਬਰਖੁਰਦਾਰ)

ਜਿਸ ਕੀ ਪੁਜੈ ਅਉਧ, ਤਿਸੈ ਕੁਉਣ ਰਾਖਈ ।।

ਭਾਵ—ਜਿਸ ਦੀ ਆਯੂ ਪੁਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੌਣ ਰਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਸ ਕੀ ਪੁਜੈ ਅਉਧ ਤਿਸੈ ਕਉਣ ਰਾਖਈ ।।
ਬੈਦਕ ਅਨਿਕ ਉਪਾਵ ਕਹਾਂ ਲਉ ਭਾਖਈ ।।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਫੁਨਹੇ)

ਜਿਸ ਕੁੜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ, ਉਹ ਗੋਹੇ ਚੁਗਣ ਗਈ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਪੈ ਜਾਣ ਤੇ ਕੋਈ ਖਿਸਕ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਖੂਬ ਭਾਣਾ ਵਰਤਿਆ, ਅਖੇ "ਜਿਸ ਕੁੜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਉਹੋ ਗੋਹੇ ਚੁਗਣ ਗਈ" ਉਹਦੀ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ ਐਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਵਗਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਜਿਸ ਖੇਤੀ ਤੇ ਖਸਮ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਖੇਤੀ ਖਸਮਾ ਸੇਤੀ ।'

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਤੇ ਕਦੇ ਹਿਸਾਬ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਮੁਨੀਮਾਂ ਪਾਸੋਂ ਹੋਰ ਕੀ ਆਸ ਰਖਦੇ ਹੋ । ਜਿਸ ਖੇਤੀ ਤੇ ਖਸਮ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਖੇਤੀ ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਵੇ । (ਸੰਗ੍)

ਜਿਸ ਤਨ ਲਗੇ ਸ ਤਨ ਜਾਣੇ, ਕੌਣ ਜਾਣੇ ਪੀੜ ਪਰਾਈ ।।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਦੁਖ ਦੀ ਪੀੜ ਨੂੰ ਕੋਈ ਆਪ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲਖਪਤ — ਭਰਾਵੋ ! ਸਚ ਆਖਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਜਿਸ ਤਨ ਲਗੇ ਸੋਈ ਜਾਣੈ, ਕੋਣ ਜਾਣੇ ਪੀਰ ਪਰਾਈ' । ਭਰਾ ਮੋਏ ਦਾ ਸਲ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍)

ਜਿਸ ਦਿਨ ਬੁੱਧੂ ਜੰਮਿਆ, ਕੰਧਾਂ ਢਹਿ ਪਈਆਂ । ਦੇਣ ਵਧਾਈ ਆਈਆਂ, ਪਿੱਟਣ ਡਹਿ ਪਈਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਨਿਕੰਮੇ ਪੁਤਰ ਦੇ ਕਾਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵੇਚ ਛਡੀ ਹੈ, ਅਖੇ ਜਿਸ ਦਿਨ ਬੁਧੂ ਜੰਮਿਆ, ਕੰਧਾਂ ਢਹਿ ਪਈਆਂ, ਦੇਣ ਵਧਾਈ ਆਈਆਂ, ਪਿਟਣ ਡਹਿ ਪਈਆਂ । (ਸੰਗ੍)

ਜਿਸ ਪਾਇਆ ਤਿਸ ਛਪਾਇਆ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੇ ਰੱਬ (ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਮਰਤਬੇ ਜਾਂ ਗੁਣ) ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਬਹੁਤੀਆਂ ਫੜਾਂ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ, ਸਗੋਂ ਨਿਮਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਸ ਪਾਇਆ ਤਿਸ ਚਾ ਛਪਾਇਆ,
ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਉਹ ਮੇਰਾ ।
ਵਾਕਫ ਹੋਰ ਨਾ ਕੋਈ ਉਸ ਦਾ,
ਮੈਨੂੰ ਸ਼ੋਕ ਵਧੇਰਾ ।

(ਕਿਸਾ ਯੂਸਫ—ਮੀਆਂ ਅਹਿਮਦਯਾਰ)

ਜਿਸ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਉਸ ਦਾ ਰਾਹ ਕਾਹਨੂੰ ਪੁਛਣਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਬਿਨਾਂ ਮਤਲਬ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਮੈਂਬਰੀਆਂ ਤੇ ਬਣਾਓ ਪਾਰਟੀਆਂ । ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਅਸਾਂ ਜਿਹੜੇ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਉਸ ਦਾ ਰਾਹ ਕਾਹਨੂੰ ਪੁਛਣਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍)

ਜਿਸ ਰੁਖ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਬੈਠਣਾ, ਉਸੇ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੱਢਣੀਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਖਾਈਏ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਬੁਰਿਆਈ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੀਚਕ—...ਓਇ ਬੇਸ਼ਰਮਾ, ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਨਾ ਆਈ। ਜਿਸ ਰੁਖ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਪੈਠੇ, ਉਸੇ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੱਢਣ ਡਹਿ ਪਿਉਂ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਜਿਸ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਧਰ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲਾਏ, ਉਧਰ ਹੀ ਲਗ ਪਵੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਾ ਲਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗੁਰਦੇਈ ਹੁਣ ਬੇਵਸ ਸੀ। ਉਸ ਲਈ ਨਾ ਸਹੁਰੀਂ ਥਾਂ ਨਾ ਪੇਕੀਂ। ਉਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਉਹ ਅਨਪੜ੍ਹ ਤੇ ਅਲੂੜ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮਤ 'ਜਿਸ ਲਾਈ ਗਲੀ ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਸੀ।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਿਸਦਾ ਕੰਮ, ਉਸੇ ਨੂੰ ਸਾਜੇ, ਹੋਰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਠੀਂਗਾ ਬਾਜੇ।

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦਾ ਵਾਕਫ਼ ਹੋਵੇ, ਉਹੀ ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ ਜੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਰੇਗਾ, ਤਦ ਘਾਟਾ ਪੈਣ ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਜ ਮੈਂ ਰੰਦਾ ਫੜ ਟੂਲ ਸਾਫ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ ਤੇ ਆਪਣਾ ਹਥ ਜ਼ਖਮੀ ਕਰ ਲਿਆ। ਠੀਕ ਹੈ 'ਜਿਸ ਦਾ ਕੰਮ ਉਸੇ ਨੂੰ ਸਾਜੇ, ਹੋਰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਠੀਂਗਾ ਬਾਜੇ।' (ਸੰਗੂ)

ਜਿਸਦਾ ਖਾਈਏ, ਉਸ ਦਾ ਕਤੀਏ। (ਉਸਦੇ ਗੀਤ ਗਾਈਏ)

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦਾ ਖਾਈਏ, ਉਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੀਏ।

ਵਰਤੋ :—ਅਪਣੇ ਅਫਸਰ ਦੇ ਗੁਣ ਉਹ ਨਾ ਗਾਇ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰੇ, ਉਸੇ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਚੁਕਿਆ ਹੈ, ਅਖੇ ਜਿਸਦਾ ਖਾਈਏ, ਉਸੇ ਦਾ ਕਤੀਏ।

(ਸੰਗੂ)

ਜਿਸਦਾ ਦੁਧ ਵਿਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਖਣ ਕਾਹਨੂੰ ਕੱਢੇ ?

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਖੇਚਲ ਧਨ ਮਿਲੇ, ਉਹ ਖੇਚਲ ਕਿਉਂ ਕਰੇ ?

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਸ ਦਾ ਦੁਧ ਵਿਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਮਖਣ ਕਾਹਨੂੰ ਕਢੇ। ਜਦ ਘਰ ਬੈਠੇ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰੁਪਏ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਤਦ ਉਹ ਹੱਲ ਕਿਉਂ ਵਾਹੇ ? (ਸੰਗੂ)

ਜਿਸਦਾ ਲੂਣ ਖਾਈਏ, ਉਸ ਦਾ ਗੁਣ ਗਾਈਏ।

ਭਾਵ :—ਰਿਜ਼ਕ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਣੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਾਡਾ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਜਸ ਸੁਣਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ 'ਜਿਸ ਦਾ ਲੂਣ ਖਾਈਏ, ਉਸ ਦਾ ਗੀਤ ਗਾਈਏ।' (ਸੰਗੂ)

ਜਿਸਦੀ ਕੋਠੀ ਦਾਣੇ, ਉਸ ਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ।

ਭਾਵ :—ਧੰਨ ਪਾਤਰ ਦੇ ਔਗਣ ਢਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋ :— ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਬਰ ਦੇ ਕਈ ਆਦਮੀ ਬਪਾਰੀ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਤੇ ਲਖਾਂ ਰੁਪੀਏ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਖ਼ਰੈਤੀ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਦਿਤੇ ਸਨ। ਅਜੇਹੇ ਟੱਬਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨੌਜਵਾਨ ਲਈ ਪੀ. ਸੀ. ਐਸ. ਬਣ ਜਾਣਾ ਕੋਈ ਵਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦਾਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ।

(ਪ੍ਰਭਾ—ਜੋਸ਼ਆ ਫਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਜਿਸਦੀ ਨਾ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਚਲਾਏ, ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਦੀ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਨਾ ਚਲਾਏ, ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦੀ ਤਾਕਤ ਕੁਝ ਕਰਨ

ਦੀ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਉਹ ਨਾ ਕਰੇ ਤਦ ਉਹ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੈ। ਜੋ ਕੁਝ ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਕੁਝ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਣੀ— ਮਹਾਰਾਜ ਤਾਂ ਜੋ ਚਾਹੁਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੈ। 'ਜਿਸ ਦੀ ਨਾ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਚਲਾਏ, ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਦੀ ਚਲਦੀ ਹੋਵੇ ਉਹ ਨਾ ਚਲਾਏ, ਉਹ ਵੀ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਸਦੀ ਲਾਠੀ, ਉਸੇ ਦੀ ਭੈਂਸ (ਮਝ)।

ਭਾਵ :—ਤਕੜੇ ਦਾ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਇੰਸ ਸਾਨੂੰ ਕਈ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੁਤ-ਵਿਗਿਆਨ (Biology) ਨੂੰ ਲਉ, ਇਸ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਨਿਯਮ "ਜਿਸਦੀ ਲਾਠੀ ਉਸ ਦੀ ਭੈਂਸ" ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬੜੀ ਅਧੂਰੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ।

(ਨਵੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ—ਐਸ. ਪੀ. ਕਨਲ)

ਜਿਸਦੇ ਪੱਲੇ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਬਤੀ ਸੁਲੱਖਣਾ। ਜਿਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਪਵੇ, ਉਹ ਤੇਤੀ ਸੁਲੱਖਣਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਤੇ ਅਮੀਰ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਉਹ ਵੀ ਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਬੜੇ ਵਡੇ ਆਦਮੀ ਹੈ, ਹਰ ਕੰਮ ਉਸ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਸਾਥੇ ਨੌਕਰ ਮੁਨੀਮ ਦਾ ਵੀ ਬੜਾ ਹੀ ਸਤਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਚ ਤੇ ਹੈ ਜਿਸ ਪਲੇ ਹੋਵੇ ਉਹ ਬਤੀ ਸੁਲਖਣਾ, ਜਿਸ ਪਲੇ ਪਵੇ; ਉਹ ਤੇਤੀ ਸੁਲਖਣਾ।

(ਸੰਗ੍)

ਜਿਸਦੇ ਪੈਰ ਨ ਫੁਟੀ ਬਿਆਈ, ਉਹ ਕੀ ਜਾਣੇ ਪੀਰ ਪਰਾਈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪ ਦੁੱਖ ਨਾ ਪੁਜੇ, ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦੁਖ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਾ ਭਾਈ ਏਡਾ ਕੌੜਾ ਨਾ ਬੋਲ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੀਤਦੀ ਹੈ ਉਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ ਹੈ 'ਜਿਸਦੇ ਪੈਰ ਨ ਫੁਟੀ ਬਿਆਈ ਉਹ ਕੀ ਜਾਣੇ ਪੀਰ ਪਰਾਈ।' (ਸੰ)

ਜਿਸਨੂੰ ਚਾਹ, ਉਹਨੂੰ ਸਭੇ ਰਾਹ।

ਭਾਵ :—ਪੱਕੇ ਇਰਾਦੇ ਅੱਗੇ ਸਭ ਕੰਮ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਘੋਨਾਥ — ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇਛਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਪਾ ਲੈਣ ਦਾ ਹੀਲਾ ਕਢ ਹੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। 'ਜਿਸ ਨੂੰ ਚਾਹ, ਉਹਨੂੰ ਸਭੇ ਰਾਹ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ।

(ਸੰਗ੍)

ਜਿਸਨੂੰ ਪ੍ਰਭ ਦੁਖ ਦੇਵੇ ਅੱਤ। ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਰੇ ਮੱਤ।

ਭਾਵ :—ਦੁਖ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੰਦਾ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੀ ਪੁਛਦੇ ਹੋ, ਮਾੜੇ ਦਿਨ ਜੂ ਆ ਗਏ ਸਨ, ਬੁਧ ਹੀ ਮਾਰੀ ਗਈ ਸੀ ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਐਵੇਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ :—

'ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭ ਦੁਖ ਦੇਵੇ ਅਤ, ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਰੇ ਮਤ'। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਸੁ ਪਤਿ ਰਖੈ ਸਚਾ ਸਾਹਿਬ, ਨਾਨਕ ਮੇਟਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਈ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਪੱਤ ਰੱਬ ਰਖੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨੀਵਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਤੈਡੈ ਸਿਮਰਣਿ ਹਭੁ ਕਿਛੁ ਲਧਮੁ
ਬਿਖਮੁ ਨ ਡਿਠਮੁ ਕੋਈ॥
ਜਿਸੁ ਪਤਿ ਰਖੈ ਸਚਾ ਸਾਹਿਬ
ਨਾਨਕ ਮੇਟਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਈ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੁਜਰੀ)

ਜਿਸੁ ਪਿਆਰੇ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ਤਿਸ ਅਗੈ ਮਰਿ ਚਲੀਐ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਸੁ ਪਿਆਰੇ ਸਿਉ ਨੇਹੁ ਤਿਸ ਆਗੈ ਮਰਿ ਚਲੀਐ ॥
ਧ੍ਰਿਗੁ ਜੀਵਣੁ ਸੰਸਾਰਿ ਤਾ ਕੈ ਪਾਛੈ ਜੀਵਣਾ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ)

ਜਿਹ ਜਿਹ ਡਾਲੀ ਪਗ ਧਰਉ ਸੋਈ ਮੁਰਿ ਮੁਰਿ ਜਾਇ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਬੀਰ ਕਾਰਨੁ ਬਪੁਰਾ ਕਿਆ ਕਰੈ
ਜਉ ਰਾਮ ਨ ਕਰੈ ਸਹਾਇ ॥
ਜਿਹ ਜਿਹ ਡਾਲੀ ਪਗੁ ਧਰਉ
ਸੋਈ ਮੁਰਿ ਮੁਰਿ ਜਾਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਕਬੀਰ)

ਜਿਹਦਾ ਹੱਥ ਖੁਲ੍ਹਾ ਉਹਨੂੰ ਸੌ ਖੈਰ ਸੱਲਾ।

ਭਾਵ :—ਸੁਖੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹਰ ਥਾਂ ਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖਾਓ ਖੁਆਉ ਤਾਂ ਅਗੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਕਰੇ। 'ਜਿਹਦਾ ਹਥ ਖੁਲ੍ਹਾ ਉਹਨੂੰ ਸੌ ਖੈਰ ਸਲਾ' ਤੁਸੀਂ ਧੰਨ ਨੂੰ ਗੰਢ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠੇ ਹੋ। ਤੁਹਾਡੀ ਸਾਰ ਕੌਣ ਪੁਛੇ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਦਾ ਹਥ ਡੋਈ, ਭੁੱਖਾ ਮਰੇ ਸੋਈ।

ਭਾਵ :—ਵਰਤਾਵਾ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਭੁਖਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਲਈ ਘਟ ਹੀ ਬਚਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲਾਂਗਰੀ ਜੀ, ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਵੀ ਕੁਝ ਬਚਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਵੀ ਇਹੀ ਵਰਤੀ ਅਖੇ 'ਜਿਹਦੇ ਨੱਥ ਡੋਈ, ਭੁਖਾ ਮਰੇ ਸੋਈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਦਾ ਪਿੰਡ ਗਰਾਂ, ਉਹਨੂੰ ਬਹਿਣ ਨੂੰ ਨਾ ਥਾਂ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ ਜਾਂ ਆਦਰ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਰ ਗਿਆ ਮੈਂ ਤੁਸਾਂ ਪੁਤਰਾਂ ਤੇ ਮਿਹਨਤਾਂ ਕਰਦਾ। ਅੱਜ ਮੇਰੀ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਹਥੋਂ ਇਹ ਦੁਰਗਤੀ ? 'ਜਿਹਦਾ ਪਿੰਡ ਗਰਾਂ, ਉਹਨੂੰ ਬਹਿਣ ਨੂੰ ਨਾ ਥਾਂ' ਤੇ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਰੈਨਾਂ ਮੌਜਾਂ ਉਡਾਣ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਦਾ ਭਰਮ ਚਲੇ, ਉਹਦੇ ਲਖ ਪਲੇ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦਾ ਪੜਦਾ ਬਣਿਆ ਰਹੇ, ਉਸ ਦਾ ਲਖ-ਪਤੀਆਂ ਵਰਗਾ ਇਤਬਾਰ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹਦਾ ਭਰਮ ਚਲੇ, ਉਹਦੇ ਲਖ ਪਲੇ' ਜੀਵਣ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਹਾਲ ਦੀ ਘੜੀ ਕਾਇਮ ਹੈ, ਸੋ ਉਹ ਲਖ-ਪਤੀ ਹੀ ਅਖਵਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਦਾ ਵਿਆਹ ਉਹਦੀ ਪਤਲ ਵੀ ਨਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਹੱਕ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ—ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਹਕ, ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਜੇਠੇ ਪੁਤਰ ਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁਛ ਹੀ ਨਹੀਂ। 'ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਆਹ, ਉਸ ਦੀ ਪਤਲ ਵੀ ਨਾ !' ਰੱਬ ਦੇ ਖੇਲ੍ਹ ਨਿਆਰੇ ਹਨ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਦੀ ਕੋਠੀ ਦਾਣੇ, ਉਹਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ। ਵੇਖੋ :—'ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਠੀ ਦਾਣੇ, ਉਸ ਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ'

ਭਾਵ :—ਧੰਨ ਕਈ ਔਗਣ ਢਕ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਲੂ ਮਲ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, 'ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਠੀ ਦਾਣੇ, ਉਹਦੇ ਕਮਲੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ', ਰਾਮ ਸਹਾਏ ਦੇ ਧਨ ਨੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਪੰਚ ਵੀ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਜਿਹਦੀ ਤੇਗ, ਉਸੇ ਦੀ ਚੋਗ।

ਭਾਵ :—ਤਾਕਤਵਰ ਪਾਸ ਹੀ ਸਭੋ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜਨ! ਜਿਹਦੀ ਤੇਗ, ਉਸੇ ਦੀ ਤੇਗ' ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਫਿਰ ਧਨ ਕਦੀ ਨਿਖੁਟੇਗਾ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗੂ)

ਜਿਹਦੀ ਰੂੜੀ, ਉਸ ਦੀ ਮੂੜੀ।

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਪੈਲੀ ਵਿਚ ਖਾਦ ਪਵੇ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੰਬਰਦਾਰ — ਮਿਤ੍ਰੋ 'ਜਿਹਦੀ ਰੂੜੀ ਉਸ ਦੀ ਮੂੜੀ।' ਪੈਲੀਆਂ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਖਾਦ ਜਿਨੀ ਰੱਜ ਕੇ ਪਾਉਗੇ ਓਨੀ ਹੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧੇਰੇ ਹੋਵੇਗੀ। (ਸੰਗੂ)

ਜਿਹਦੇ ਹਥ ਡੋਈ (ਲੋਈ), ਉਹਦਾ ਸਭ ਕੋਈ।

ਭਾਵ :—ਧਨ ਪਾਤਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਯਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, 'ਜਿਹਦੇ ਹਥ ਡੋਈ ਓਹਦਾ ਸਭ ਕੋਈ'। ਧਨ-ਪਾਤਰ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ਾਮਦਾਂ ਸਭੇ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। (ਸੰ)

ਜਿਹਦੇ ਗਲ ਪਲਾ, ਉਹਨੂੰ ਸੌ ਖਲਾ।

ਭਾਵ :— ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਹਰ ਥਾਂ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਜ ਅਮਲੋਕ ਰਾਮ ਦੀ ਬੜੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੋਈ। ਠੀਕ ਹੈ 'ਜਿਹਦੇ ਗਲ ਪਲਾ, ਉਹਨੂੰ ਸੌ ਖਲਾ' ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਕਿਤੇ ਵੀ ਪੁੱਛ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। (ਸੰਗੂ)

ਜਿਹਦੇ ਰਾਹ ਨਾ ਵੰਜੋ, ਉਹਦਾ ਪੰਧ ਨਾ ਪੁਛ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦੀ ਸਲਾਹ ਵਰਤਣੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਤੋਂ ਪੁਛਣ ਦੀ ਹੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ?

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦ ਵੱਡਿਆਂ ਦੇ ਕਹੇ ਉਤੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਤਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ? 'ਜਿਹਦੇ ਰਾਹ ਨਾ ਵੰਜੋ, ਉਹਦਾ ਪੰਧ ਨਾ ਪੁਛ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਪਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰਖੋ। (ਸੰਗੂ)

ਜਿਹਨੂੰ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਢੋਈ, ਉਹਨੂੰ ਅਗੇ ਵੀ ਥਾਂ ਨਾ ਕੋਈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪੁੱਛ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਰ ਕੇ ਵੀ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇ ਗੋਰਖੇ ਵੀ ਡਰਦੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾਂਦੇ। ਖਵਰੇ ਜਿਨ ਏ ਭੂਤ ਏ? ਜਮ ਰਾਜ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਡਰਦਾ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦਾ। ਠੀਕ ਹੈ ਜਿਹਨੂੰ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਢੋਈ, ਉਹਨੂੰ ਅਗੇ ਵੀ ਥਾਂ ਨਾ ਕੋਈ।' (ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹਨੂੰ ਸਦਾਂ ਮੀਆਂ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਲੇਖਾ ਕਿਹਾ?

ਭਾਵ :— ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰੀਏ ਜਾਂ ਮਾਲਕ ਸਮਝੀਏ, ਉਸ ਨਾਲ ਲੇਖਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ?

ਵਰਤੋਂ :—ਓਮਾ ਜੀ! ਜਦ ਤੁਹਾਡੇ ਹੀ ਬਣੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲੇਖਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ? ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਦਾਂ ਮੀਆਂ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਲੇਖਾ ਕਿਹਾ? (ਸੰ)

ਜਿਹੜਾ ਅੜਿਆ, ਓਹੀ ਝੜਿਆ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੇ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ, ਉਸੇ ਨੂੰ ਹਾਰ ਹੋਈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਦੀਨੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਨਾਲ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦਿਤੀ। ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਬੜਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ 'ਜਿਹੜਾ ਅੜਿਆ ਓਹੀ ਝੜਿਆ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ। (ਸੰਗੂ)

ਜਿਹੜਾ ਆਡ ਨਹੀਂ ਟੱਪਦਾ, ਦਰਿਆ ਕਿਵੇਂ ਤਰਸੀ ?

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਔਕੜ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਡੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਥਾਣੇਦਾਰ—ਢਿਲੜ ਰਾਮ ਜੀ ! ਟਿਕ ਕੇ ਬਹੁ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਨਾ ਮਾਰੋ । 'ਜਿਹੜਾ ਆਡ ਨਹੀਂ ਟਪਦਾ, ਦਰਿਆ ਕਿਵੇਂ ਤਰਸੀ' । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਗਲ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਜਾਂਦੇ ਹੋ । ਵਡੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰੋਗੇ ? (ਸੰ)

ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਐਬ ਨੂੰ ਜਰਦਾ ਨਹੀਂ, ਰਬ ਓਸ ਦਾ ਐਬ ਛੁਪਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਰੱਬ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਨੰਗਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ ਜੋ ਐਬ ਨਾ ਕਜਦਾ ਏ,
ਰੱਬ ਓਸ ਨੂੰ ਵੀ ਨੰਗਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।
(ਵਾਰਸਸ਼ਾਹ)

ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤਾਂਦਾ ਏ, ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਅਗ ਵਿਚ ਸੜਦਾ ਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਰ ਮੇਮ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਸੇ ਗਲ ਨੂੰ ਜੁੱਤੀ ਤੇ ਨਾ ਲਿਖਿਆ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੀ, 'ਪਈ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਤਾਂਦਾ ਏ, ਓੜਕ, ਆਪ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦਾ ਏ ।'
(ਪ੍ਰਭਾ—ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਜਿਹੜਾ ਕੰਡੇ ਬੀਜੇ ਓਹੀ ਭਖੜੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਓਹੀ ਦੁਖ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਦਾਸੀ ਦਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ, ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਕੰਡੇ ਬੀਜੇ ਸਨ, ਉਸ ਲਈ ਭਖੜੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਣੀ ਪਈ ।
(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੜਾ ਗੁੜ ਦਿਤਿਆਂ ਮਰੇ, ਉਹਨੂੰ ਮੋਹਰਾ ਕਿਉਂ ਦੇਈਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮਿੰਨਤ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਿਕਲ ਸਕੇ, ਤਦ ਸਖਤੀ ਕਿਉਂ ਕਰਨੀ ਹੋਈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਣੀ—ਮਹਾਰਾਜ ! ਜੇ ਕੋਈ ਰਾਜ ਦੂਤ ਘਲ ਕੇ ਅਸੀਂ ਰਾਣੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲਈਏ, ਤਦ ਲੜਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ? 'ਜਿਹੜਾ ਗੁੜ ਦਿਤਿਆਂ ਮਰੇ, ਉਹਨੂੰ ਮੁਹਰਾ ਕਿਉਂ ਦੇਣਾ ?'
(ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੜਾ ਘਰ ਪਿੱਟੇ, ਓਹੋ ਘਰ ਲੁੱਟੇ । ਜਾਂ ਜਿਹੜਾ ਘਰ ਫਿੱਟੇ, ਓਹੋ ਘਰ ਲੁੱਟੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਘਰ ਵਿਚ ਕਲਾ, ਫੁੱਟ ਜਾਂ ਲੜਾਈ ਆ ਵੜੇ, ਉਹ ਉਜੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹੜਾ ਘਰ ਪਿੱਟੇ, ਓਹੋ ਘਰ ਲੁਟੇ', ਫੁੱਟ ਤੇ ਲੜਾਈ ਘਰ ਨੂੰ ਉਜਾੜ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।
(ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੜਾ ਜਾਣੇ (ਚਾਹਵੇ) ਆਪ ਨੂੰ, ਓਹਦੇ ਜਾਣੀਏ ਮਾਈ ਬਾਪ ਨੂੰ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਤੁਹਾਡੀ ਇਕ ਗੁਣਾ ਇਜ਼ਤ ਕਰੇ, ਤੁਸੀਂ ਉਹਦੀ ਸੌ ਗੁਣਾ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਹਰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਉਤੇ ਬਿਠਾਂਦਾ ਹੈ । ਮੈਂ ਵੀ ਅਗੋਂ ਓਹਦੀ ਸੌ ਗੁਣਾ ਵਧ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । 'ਜਿਹੜਾ ਜਾਣੇ ਆਪ ਨੂੰ, ਓਹਦੇ ਜਾਣੀਏ ਮਾਈ ਬਾਪ ਨੂੰ' । (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੜਾ ਝਾਲ ਝਲਦਾ ਹੈ, ਓਸੇ ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਬਿਪਤਾ ਸਹਾਰ ਸਕੇ, ਓਸੇ ਉਪਰ ਬਿਪਤਾ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਣ ਵਿਚਾਰਾ ਚੁਪ ਕਣੀ, ਮੀਂਹ, ਪਾਲਾ ਸਹਿ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਚੁਪ ਚੁਪੀਤਿਆਂ। ਗਲ ਓਹੀ ਹੈ 'ਜਿਹੜਾ ਝਾਲ ਝਲਦਾ ਹੈ ਓਸੇ ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ'।

(ਦਵਿੰਦ੍ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੜਾ ਨਾ ਭਾਵੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ, ਸੋਈਓ ਭੈੜਾ ਸਹੁੰ ਨੂੰ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਉੱਕਾ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗੇ, ਉਸੇ ਦਾ ਗੁਣ ਗਾਣਾ ਜਾਂ ਸਹਾਇਤਾ ਲੈਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੀ ਕਰਦਾ, ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਸੀ। ਜਿਹੜਾ ਨਾ ਭਾਵੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ, ਸੋਈਓ ਭੈੜਾ ਸਹੁੰ ਨੂੰ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਦੀ ਮੱਥਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਇਆ, ਓਸੇ ਅੱਗੇ ਹੱਥ ਟੱਡਣਾ ਪਾਇਆ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੜਾ ਬੋਲੇ, ਓਹੋ ਕੁੰਡਾ ਖੋਲੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ, ਜਾਂ ਬਦਨਾਮੀ ਝਲਣੀ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਂ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਓਹੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਅਖੇ 'ਜਿਹੜਾ ਬੋਲੇ, ਓਹੋ ਕੁੰਡਾ ਖੋਲ੍ਹੇ' ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਸਿਆ ਸੀ, ਪਈ ਨੁਕਸਾਨ ਸਾਡਾ ਹਾਲੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਹੀ ਪੈ ਗਏ, ਪਈ ਮੈਂ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੜਾ ਭਾਂਡਾ ਸਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਬਹੁਤ ਖੜਕਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਔਗਣਿਆਰੇ ਤੇ ਹੌਛੇ ਮਨੁਖ ਬਹੁਤ ਰੌਲਾ ਪਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਿਆਣੇ ਸਦਾ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੂਰਖ ਰੌਲਾ ਹੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ; 'ਜਿਹੜਾ ਭਾਂਡਾ ਸਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਬਹੁਤਾ ਖੜਕਦਾ ਹੈ'। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੜਾ ਵੱਜਣਾ ਸੀ ਢੋਲ ਵਜ ਗਿਆ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦੇ ਢਕਣ ਦਾ ਬੇਅਰਥ ਜਤਨ ਕਰਨਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਹੜਾ ਵੱਜਣਾ ਢੋਲ ਸੀ ਵੱਜ ਗਿਆ,
ਅਜੇ ਸ਼ਰਮ ਦੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਰਿਹਾ।
ਵਾਰਸ ਨੰਗ ਨਮੂਸ ਨਾ ਰਹੇ ਓਥੇ,
ਜਿੱਥੇ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਲਗ ਬਜ਼ਾਰ ਰਿਹਾ।

(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਜਿਹੜੀ ਕਰੇ ਘਿਉ, ਨਾ ਮਾਂ ਕਰੇ ਨਾ ਪਿਉ।

ਭਾਵ :—ਘਿਓ ਖਾਣ ਨਾਲ ਬੜੀ ਤਾਕਤ ਵਧਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦਾਲ, ਭਾਜੀ ਜਾਂ ਸਲੂਣਾ ਜੋ ਭੀ ਰੋਟੀ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਵਿਚ ਘਿਉ ਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਘਿਉ ਬੜੀ ਤਾਕਤ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਆਖਦੇ ਹਨ 'ਜਿਹੜੀ ਕਰੇ ਘਿਉ ਨਾ ਮਾਂ ਕਰੇ ਨਾ ਪਿਉ।' (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੜੀ ਗਲ ਬੀਤ ਗਈ, ਉਹਦੀ ਘਸੀਟ ਕੀ ?

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੀ ਗਲ ਬਾਤ ਮੁਕ ਗਈ, ਉਸ ਦੀ ਮੁੜ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਉਠ ਬੱਚਾ ! ਮੈਂ ਵਾਰੀ ਵੰਞਾਂ ...ਇਸ ਨਿਕੰਮੇ ਰੋਣ ਵਿਚ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ? ਜਿਹੜੀ ਗਲ ਬੀਤ ਗਈ ਉਹਦੀ ਘਸੀਟ ਕੇਹੀ ਕਰਨੀ ਹੋਈ ?

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੜੇ ਖਾਣਗੇ ਗਾਜਰਾਂ, ਪੇਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੀੜ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਓਹੀ ਦੁਖ ਪਾਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੀਬੀ ਜੀ, ਨਾ ਦੋਪਤੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰੇ ਤੇ ਨਾ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ, 'ਜਿਹੜੇ ਖਾਣਗੇ ਗਾਜਰਾਂ; ਪੇਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੀੜ' ਅਸਲ ਗਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੜੇ ਖਾਣਗੇ ਚੋਪੜੀ, ਸੋਈ ਸਹਿਣਗੇ ਦੁਖ। ਵੇਖੋ :— **ਜਿਨਾ ਖਾਧੀ ਚੋਪੜੀ, ਘਣੇ ਸਹਿਣਗੇ ਦੁਖ।'**

ਭਾਵ :— ਜਿਹੜੇ ਸੁਆਦ ਲੁਟਣਗੇ, ਅੱਖੇ ਵੀ ਓਹੀ ਹੋਣਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ਜੀ, ਗ਼ਰੀਬੀ ਵਿਚ ਬੜਾ ਸੁਖ ਹੈ 'ਜਿਹੜੇ ਖਾਣਗੇ ਚੋਪੜੀ ਸੋਈ ਸਹਿਣਗੇ ਦੁਖ' ਸੋ, ਗ਼ਰੀਬੀ ਨੂੰ ਨਿੰਦੋ ਨਾ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੜੇ ਗਜਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਰ੍ਹਦੇ ਨਹੀਂ। ਜਾਂ **ਜਿਹੜੇ ਭੌਂਕਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵਢਦੇ ਨਹੀਂ।**

ਭਾਵ :—ਬਹੁਤਾ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨਿਗਰ ਕੰਮ ਘਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਹੜੇ ਗਜਦੇ ਹਨ, ਓਹ ਵਰ੍ਹਦੇ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਓਹਦੇ ਢੋਲ ਢਮੱਕੇ ਤੇ ਨਾ ਜਾਓ, ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਪੋਲਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਾ ਸਾਲਾ ਵੇਖਿਆ ਤਿਹੀ ਸਾਲੇ ਦੀ ਭੈਣ।

ਭਾਵ :—ਸਾਰੇ ਟਬਰ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਆਦਤਾਂ, ਇਕੋ ਜਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— 'ਜਿਹਾ ਸਾਲਾ ਵੇਖਿਆ ਤਿਹੀ ਸਾਲੇ ਦੀ ਭੈਣ' । ਉਹ ਵੀ ਅਠਵੀਂ ਤੋਂ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਟੱਪ ਸਕਿਆ, ਇਸ ਵਿਚ ਕੀ ਅਕਲ ਹੋਣੀ ਸੀ। (ਸੰ)

ਜਿਹਾ ਸੁਖ ਛੱਜੂ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ, ਨ ਬਲਖ ਨਾ ਬੁਖਾਰੇ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਵਰਗਾ ਸੁਖ-ਅਨੰਦ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :— ਘਰ ਵਰਗਾ ਸੁਖ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। 'ਜਿਹਾ ਸੁਖ ਛਜੂ ਚੁਬਾਰੇ ਨਾ ਬਲਖ ਨਾ ਬੁਖਾਰੇ।' (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਾ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹਾ ਭਰੇਗਾ। ਵੇਖੋ :—**ਜਿਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੇ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਪਾਏਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਗੋਪਾਲ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਭਰਜਾਈ ਨਾਲ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਹੁਣੇ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਆ ਗਿਆ। ਸਚ ਹੈ 'ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹਾ ਭਰੇਗਾ'। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ ਤਿਹਾ ਪਾਵੇਗਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫੱਲ ਮਿਲੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਨੂੰ ਠਗਿਓਈ ਹੀਰੇ ਦਗਾ ਦੇ ਕੈ,
ਜਿਹੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸੋ ਅਸਾਂ ਪਾਈਆਂ ਨੇ।
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਨਾ ਜੰਮਿਆ ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਪਾਏ ਭੱਸ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਪੱਕੀ ਬੇ-ਇਤਬਾਰੀ ਦਸਣੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਐਵੇਂ ਗਲਾਂ ਹੀ ਗਲਾਂ ਹਨ। ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ ਪੁਛਦਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਕਿਸੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਏ। 'ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਨਾ ਜੰਮਿਆ, ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਪਾਏ ਭਸ'।
(ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਾ ਚੋਰ ਲਖ ਦਾ, ਤਿਹਾ ਕਖ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਮਾੜਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਥੋੜਾ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਲਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਹਾ ਚੋਰ ਲਖ ਦਾ ਤਿਹਾ ਕਖ ਦਾ। ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਬਹੁਤਾ ਵੀ ਮਾੜਾ ਏ, ਤੇ ਥੋੜਾ ਵੀ ਮਾੜਾ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਾ ਡੱਡਾ ਪਿਆ, ਤਿਹਾ ਚਿੜੀਆਂ ਚੁੱਗ ਗਈਆਂ। ਵੇਖੋ :— **ਜਿਹਾ ਦਾਣਾ ਪਿਆ ਤਿਵੇਹਾ ਘੁੱਘੂ ਚੁਗ ਗਿਆ'।**

ਭਾਵ :—ਜੋ ਖਟੀ ਕਮਾਈ ਆਈ, ਉਹ ਖਰਚ ਹੋ ਗਈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਥੇ ਤਾਂ ਚਲੋ-ਚਲਾਈ ਹੀ ਹੈ। ਜੋ ਆਂਦਾ ਹੈ ਸੋ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, 'ਜਿਹਾ ਡੱਡਾ ਪਿਆ, ਤਿਹਾ ਚਿੜੀਆਂ ਚੁਗ ਗਈਆਂ'। (ਸੰ)

ਜਿਹਾ ਤੇਰਾ ਲੂਣ ਪਾਣੀ, ਤਿਹਾ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਜਾਣੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਮਜ਼ੂਰੀ ਦਿਉਗੇ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਹੋਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹਾ ਤੇਰਾ ਲੂਣ ਪਾਣੀ, ਤਿਹਾ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਜਾਣੀ' ਕੰਮ ਦੇਖਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਢਿਡ ਭਰਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਰੋਟੀ ਪੂਰੀ ਦਿਓ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਾ ਥੋੜਾ ਵੇਖਿਆ, ਤਿਹਾ ਬਹੁਤਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨਾ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਰਾ ਛਡ ਹੁਣ, ਐਵੇਂ ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਫਿਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਬਹੁਤਾ ਢਿਡ ਤਾਂ ਭਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ। 'ਜਿਹਾ ਥੋੜਾ ਵੇਖਿਆ, ਤਿਹਾ ਬਹੁਤਾ'। (ਸੰ)

ਜਿਹਾ ਦਾਣਾ ਪਿਆ ਤਿਵੇਹਾ ਘੁੱਘੂ ਚੁਗ ਗਿਆ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨਾ ਕੋਈ ਕਮਾਵੇ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਡਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਤਨਖਾਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਖਰਚ ਭੀ ਬਥੇਰਾ ਹੈ। 'ਜਿਹਾ ਦਾਣਾ ਪਿਆ ਤਿਵੇਹਾ ਘੁਘੂ ਚੁਗ ਗਿਆ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ। (ਸੰ)

ਜਿਹਾ ਦੁਧ, ਤੇਹੀ ਬੁੱਧ।

ਭਾਵ :—ਬੱਚੇ ਮਾਪਿਆਂ ਉਪਰ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਹਾ ਦੁਧ, ਤੇਹੀ ਬੁਧ' ਪਿਓ ਤੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਜਾਇ ਭੁਲਾ ? (ਸੰ)

ਜਿਹਾ ਦੇਵਤਾ, ਤਿਹੀ ਪੂਜਾ। ਜਾਂ **ਜਿਹੀ ਰੂਹ, ਤੇਹੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨਾਲ ਵਰਤਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਹੰਤ ਜੀ, ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ ਤੁਸਾਡੇ ਪਾਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨਾਲ ਸਲੂਕ ਕਰਦੇ ਹੋ 'ਜਿਹਾ ਦੇਵਤਾ, ਤਿਹੀ ਪੂਜਾ' ਵਾਲਾ ਹੀ ਤੁਸਾਡਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਾ ਬੀਉ ਤਿਹ ਫਲ ਪਾਓ। ਜਾਂ **ਜਿਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੇ।** ਜਾਂ **ਜਿਹਾ ਬੀਜੈ ਤਿਹਾ ਵੱਢੇ।**

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇ ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਹਾ ਬੀਜੀਏ ਵਾਰਸਾ ਵੱਢ ਲਈਏ,
ਹਰਫ ਵਿਚ ਹਦੀਸ ਦੇ ਆਇਆ ਈ।
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਜਿਹਾ ਵਿਹੀਜ ਕੇ ਪਾਇਆ, ਤੇਹਾ ਕੁਆਰਾ ਪਾਇਆ।

ਭਾਵ ;—ਜੋ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਡਿੱਠਾ ਅਸਾਂ ਤਾਂ। ਜਿਹਾ ਵਹੀਜ ਕੇ ਪਾਇਆ, ਤੇਹਾ

ਕੁਆਰਾ ਪਾਇਆ।' ਐਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਵਲੈਤ ਤੋਂ ਆਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸੁਭਾ ਵਿਚ ਬੜਾ ਫਰਕ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹਾ ਵੇਖਿਆ ਚਾਟੀਵਿੰਡ, ਤਿਹਾ ਹੋਊ ਅਗਲਾ ਪਿੰਡ।

ਭਾਵ :—ਜ਼ਦ ਇਕ ਭੈੜੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਅਗੋਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਵੇਖਣ ਤੇ ਜੀ ਨਾ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹਾ ਵੇਖਿਆ ਚਾਟੀਵਿੰਡ ਤਿਹਾ ਹੋਊ ਅਗਲਾ ਪਿੰਡ', ਹੋਰ ਕੀ ਵੇਖ ਕੇ ਲੈਣਾ ਅਗੇ। ਜੋ ਵੇਖ ਲਿਆ ਓਨਾ ਹੀ ਪੱਚ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕਾਫੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੀ ਸੀਤਲਾ ਦੇਵੀ, ਤਿਹਾ ਖੋਤੇ ਦਾ ਵਾਹਨ। ਜਾਂ ਜਿਹੇ ਭੈੜੇ ਤਾਬੜੇ ਤਿਹੇ ਭੈੜੇ ਪੂਜ। ਵਾਹਨ = ਸਵਾਰੀ

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਹੋਇ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਥ ਮਿਲ ਜਾਏ।

ਵਰਤੋਂ :—ਧਰਮ ਦੇਵ—ਜਿਹ ਜਿਹਾ ਰਾਮ ਰਖਾ ਮਲ ਆਪ ਸੀ, ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਥੀ ਵੀ ਆ ਮਿਲੇ, ਜਿਹੀ ਸੀਤਲਾ ਦੇਵੀ ਤਿਹਾ ਖੋਤੇ ਦਾ ਵਾਹਣ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਹੈ। (ਸੰ)

ਜਿਹੀ ਸੰਗਤ, ਤਿਹਾ ਫਲ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਤਾ—ਪੁਤਰ! ਤੇਰੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਿਖ ਮਤ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿ ਛੁਟੀ ਹੋਣ ਤੇ ਸਿੱਧੀ ਘਰ ਆਇਆ ਕਰ ਤੇ ਵਿਹਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਪਾਸ ਬਹਿ ਕੇ ਸਮਾਂ ਨਾ ਗਵਾਇਆ ਕਰ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਜਿਹੀ ਸੰਗਤ ਤਿਹਾ ਫਲ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੀ ਕਰਨੀ, ਤਿਹੀ ਭਰਨੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕੋਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਪਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ,
ਸਮੈ ਬਿਨਾ ਫਲ ਹਥਿ ਨ ਆਵੈ।
ਹੁਕਮੇ ਅੰਦਰ ਸਭ ਕੋ;
ਮੰਨੈ ਹੁਕਮ ਸੋ ਸਹਜ ਸਮਾਵੈ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਜਿਹੀ ਕਿਲੇ ਬਧੀ, ਤਿਹੀ ਚੋਰਾਂ ਖੜੀ। ਜਾਂ ਜਿਹੇ ਕੰਤਾ ਘਰ ਰਹੇ ਤਿਹੇ ਗਏ ਪਰਦੇਸ।

ਭਾਵ :—ਨਿਕੰਮਾ ਆਦਮੀ ਭਾਵੇਂ ਜਿਥੇ ਵੀ ਰਹੇ, ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਮਾੜਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਇਆ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਗੈਰਹਾਜ਼ਰੀ 'ਜਿਹੇ ਕੰਤਾ ਘਰ ਰਹੇ ਤਿਹੇ ਗਏ ਪ੍ਰਦੇਸ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਸੀ। ਉਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਹੋਣਾ ਨਾ ਹੋਣਾ ਬਰਾਬਰ ਸੀ। (ਸੰ)

ਜਿਹੀ ਕੋਕੋ, ਤਿਹੇ ਬਚੇ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲੇ, ਜਾਂ ਭੈੜੇ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਭੈੜਾ ਨਿਕਲੇ ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹੀ ਕੋਕੋ ਤਿਹੇ ਬਚੇ,' ਰਾਮ ਦੀ ਮਾਂ ਝੂਠ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਸਮਝਦੀ ਸੀ, ਤਾਹੀਏਂ ਰਾਮ ਭੀ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ ਸੀ। ਜਿਹੀ ਮਾਂ ਤਿਹੇ ਬਚੇ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਹੀ ਗਰੀਬਣੀ ਬਾਹਮਣੀ, ਤਿਹੀ ਮਸ਼ੈਹਰੀ ਚੂਪ।

ਭਾਵ —ਹਰੇਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖਰਚ ਆਪਣੀ ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰੂੜ ਸਿੰਘ—ਐਹ, ਵੇਖ ਲੋ, ਖਰਚ ਤਾਂ ਸਵਾਲਖਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਨੇ, ਬਹੁਤ ਲੋੜੀਦਾ ਏ। ਪਰ 'ਜਿਹੀ ਗਰੀਬਣੀ ਬਾਹਮਣੀ, ਤਿਹੀ ਮਸ਼ੈਹਰੀ ਚੂਪ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਏ। ਫਿਰ ਫਿੱਦਾਂ ਹੋਊ ਝਟ ਟਪਾ ਛਡਾਂਗੇ।
(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਜਿਹੀ ਨੀਅਤ, ਤਿਹੀ ਮੁਰਾਦ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਪਾਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਸੀ, ਓਹੋ ਹੋਈ । 'ਜਿਹੀ ਨੀਅਤ, ਤਿਹੀ ਮੁਰਾਦ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋ ਗਿਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੀ ਮਹਾਰਾਣੀ, ਤਿਹਾ ਵਜ਼ੀਰ ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜੇ ਦੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਚ ਹੈ ! ਜਿਹੀ ਮਹਾਰਾਣੀ ਤਿਹਾ ਵਜ਼ੀਰ, ਜਿਹੀ ਕਿਕਰ ਦੇ ਜੁੜੇਲ ਰਾਣੀ, ਤਿਹਾ ਖੋਤਾਂ ਦਾ ਭੂਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤ੍ਰੀ' ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੀ ਮਾਂ ਤਿਹੇ ਬਚੇ ।

ਭਾਵ :— ਔਲਾਦ ਮਾਂ ਬਾਪ ਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਿਓ ਕੋਈ ਘਟ ਚੋਰ ਸੀ ? ਪੁਤ ਆਪੇ ਹੀ ਦੋ ਕਦਮ ਅਗੇ ਜਾਇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੀ ਮੂੰਹੋਂ ਮੰਨੀ, ਜਿਹੀ ਭਰ ਦਿਤੀ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਕੁਝ ਬਚਨ ਬੰਦਾ ਮੂੰਹੋਂ ਆਖੇ, ਓਹੀ ਕਰ ਦਿਖਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਕ ਜਥੇਦਾਰ—ਸੰਗਤ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਏ, ਕਿ ਹੁਣ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਗਏ ਨੇ । ਜਿਹੀ ਮੂੰਹੋਂ ਮੰਨੀ, ਜਿਹੀ ਭਰ ਦਿਤੀ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸੰਗਤ ਕੁਝ ਰਹਿਮ ਕਰੇ ਤੇ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਦੀ ਏਹ ਤਨਖਾਹ ਬਖਸ਼ ਦਏ ।

(ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕਿਰਪਾ ਸਾਗਰ)

ਜਿਹੀ ਰੂਹ ਤਿਹੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰਦਾ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ ਨਾ, ਪਈ ਮੈਂ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕਲ ਹੋਇਆ ਈ, ਪਰ ਜੇ ਅਗਲੀ ਵੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਮਾਲ ਈ ਟਕਰੀ ਤਾਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਆਪੋ ਟਿਚਕਰਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਆਖਣਗੇ 'ਜਿਹਾ ਮੂੰਹ ਤਿਹੀ ਚਪੇੜ' 'ਜਿਹੀ ਰੂਹ, ਤਿਹੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ' ।

(ਸ਼ਾਮੂ ਸ਼ਾਹ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਜਿਹੇ ਤੁਸੀਂ ਚੋਰ ਤੇਹੀ ਮੈਂ ਚੋਟੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਭੈੜੇ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦੋਂ ਚੋਰ ਤੀਵੀਂ ਪਾਸੋਂ ਖੋਹਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਤੀਵੀਂ ਨੇ ਆਖਿਆ—ਭਈ ਜੋਰਾ ਜੋਰੀ ਤਾਂ ਮਸੂਲ ਨਹੀਂ ਦਿਆਂਗੀ, ਜਿਹੋ ਤੁਸੀਂ ਚੋਰ ਤੇਹੀ ਮੈਂ ਚੋਟੀ ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਃ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੇ ਨਾਲ ਰਲੀਏ, ਤੇਹੋ ਹੋ ਜਾਈਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਸਾਥੀ ਹੋਣ, ਤਿਹੋ ਜਿਹੇ ਆਪ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਵਾਹ ਹੁਣ ਪੈ ਹੀ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਅਨੁਕੂਲ ਢਾਲ ਲੈ, ਜਿਹੇ ਨਾਲ ਰਲੀਏ, ਤੇਹੋ ਹੀ ਹੋ ਜਾਈਏ ।

(ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਮੁੜ ਆਇਆ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਖਟ ਕਮਾ, ਕੁਝ ਨਾ ਲੈ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛੋ । ਧੋਕੇ ਹੀ ਖਾਧੇ ਬਾਹਰ ਤਾਂ । ਬਸ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਮੁੜ ਆਇਆ ਹੈਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਜੀਵਨ, ਓਹੋ ਜਿਹੀ ਮੂਰਤ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਅੰਦਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸੋਈ ਬਾਹਰ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਰਿੰਦਰ—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਤੇਰਾ ਜੀਵਨ ਏ, ਓਹੋ ਜਿਹੀ ਮੂਰਤ ਬਣਨੀ ਏ ।

(ਸੁਫ਼ਨੇ ਸਾਜ਼—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਪਿਉ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਪੁੱਤਰ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਵਾਲੇ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਬੋ—(ਰੋਂਦੀ ਹੋਈ) ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਸਾਡੇ ਹਥਾਂ 'ਚ । ਐਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਬੰਤੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰ 'ਚ ਚਮਟਾ ਮਾਰਿਆ ਸੀ । ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਪਿਉ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਪੁਤ ।'

(ਸਪਤ ਰਿਸ਼ੀ—ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ)

ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਰਾਜੇ ਤਿਹੋ ਜਿਹੇ ਦੀਵਾਨ (ਵਜ਼ੀਰ) ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਸੁਭਾ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹੋਵੇ, ਵਜ਼ੀਰ ਵੀ ਉਸੇ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।ਜਥਾ ਰਾਜਾ ਤਥਾ ਪਰਜਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਰਾਜੇ ਤਿਹੋ ਜਹੇ ਦੀਵਾਨ, ਕਾਨੂੰਨ ਵੀ ਏਹੋ ਬਣਾਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਲਾਗੂ ਵੀ ਏਹੋ ਕਰਦੇ ਨੇ ।

(ਦਵਿੰਦਰ ਬਤੀਸੀ—ਡਾ: ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਤ ਵਲ ਯਾਰ ਉਤੇ ਵਲ ਅੱਖੀਆਂ ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਚਿਤ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਵਲ ਹੀ ਲਗਾ ਰਵ੍ਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਾਹੀ ਛਿੜ ਗਿਆ ਨਾਲ ਮਹੀਂ ਦੇ,
ਹੁਣ ਕਤਣ ਕਿਮ ਨੂੰ ਭਾਵੇ ?
ਜਿਤ ਵਲ ਯਾਰ ਉਤੇ ਵਲ ਅੱਖੀਆਂ,
ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਬੇਲੇ ਨੂੰ ਧਾਵੇ ।

(ਕਾਫੀਆਂ—ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਜਿਤਨਾ ਛੋਟਾ, ਉਤਨਾ ਖੋਟਾ ।

ਭਾਵ :—ਮੱਧਰੇ ਕਦ ਵਾਲਾ ਦਿਲ ਦਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਮੱਧਰੇ, ਨੀਵੇਂ ਜਾਤ ਜਾਂ ਰੁਤਬੇ, ਜਾਂ ਘਟ ਉਮਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਿਦਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਜਾਤਾ, ਇਹ ਗਿਠਮੁਠੀਆ, ਛੋਟੂ ਜਿਹਾ ਨਾ-ਮੁਰਾਦ ਆਦਮੀ ਮੇਰਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਲਵੇਗਾ, ਪਰ 'ਜਿਤਨਾ ਛੋਟਾ ਉਤਨਾ ਖੋਟਾ ।' ਉਸ ਦੇ ਨਹੁੰ ਨਹੁੰ ਵਿਚ ਜ਼ਹਿਰ ਵੜੀ ਹੋਈ ਸੀ । (ਸੰ)

ਜਿਤਨਾ ਦਿਆਂ ਮੰਗਤਿਆਂ, ਜੇ ਇਤਨਾ ਘਤਾਂ ਵਾਤ, ਸੁਖੱਲੀ ਲੰਘੇ ਰਾਤ ।

ਭਾਵ :—ਮੰਗਤਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣਾ ਢਿੱਡ ਭਰੀਏ ਤਾਂ ਝੱਟ ਸੁਖਾਲਾ ਲੰਘੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਾਓ, ਓਇ ਜਾਓ, ਹਰੜਕਟਿਓ ਵਿਹਲੜੋ; ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ ਦਾਨ ਦੁਨ । 'ਜਿਤਨਾ ਦਿਆਂ ਮੰਗਤਿਆਂ, ਜੇ ਇਤਨਾ ਘਤਾਂ ਵਾਤ, ਸੁਖੱਲੀ ਲੰਘੇ ਰਾਤ ।' (ਸੰ)

ਜਿਤਨੀ ਚਾਦਰ ਹੋਵੇ, ਉਤਨੇ ਹੀ ਪੈਰ ਪਸਾਰੋ ।

ਭਾਵ :—ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਖ਼ਰਚ ਕਰੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੂੰ ਅਪਣੇ ਵਿਤ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਕਰ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਔਖਾ ਹੋਵੇਂਗਾ । ਜਿਤਨੀ ਚਾਦਰ ਹੋਵੇ, ਉਤਨੇ ਹੀ ਪੈਰ ਪਸਾਰੋ । (ਸੰ)

ਜਿਤਨੀ ਮਿਹਨਤ, ਉਤਨਾ ਫਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨਾ ਕੋਈ ਵਧੀਕ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਵਧੀਕ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਫਸਲ ਉਸ ਦੀ ਅਛੀ ਹੈ, ਮਿਹਨਤ ਜੂ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ । ਸਿਆਣਿਆ ਜੂ ਆਖਿਆ ਹੈ ਜਿਤਨੀ ਮਿਹਨਤ ਉਤਨਾ ਫੱਲ । (ਸੰ)

ਜਿਤਨੀ ਵਾਹ, ਉਤਨੀ ਗਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਪੈਲੀ ਜਿਤਨੀ ਵਾਹੋਗੇ, ਜਾਂ

ਜਿਤਨੀ ਵਧੀਕ ਵਾਹੋਗੇ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਵਧੀਕ ਫ਼ਸਲ ਆਵੇਗੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਤਨੀ ਚੰਗੀ ਪੈਲੀ ਵਾਹੋ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਫ਼ਸਲ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, 'ਜਿਤਨੀ ਵਾਹ, ਉਤਨੀ ਗਾਹ' ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਆਖਿਆ । (ਸੰ)

ਜਿਤਨੇ ਸਿਰ, ਉਤਨੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿੰਨਾ ਕੋਈ ਵਡਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਉਨੀ ਹੀ ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗ਼ਰੀਬ ਮਜ਼ੂਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਲੰਮੀਆਂ ਤਾਣ ਸੌਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤ ਨੀਂਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਂਦੀ । ਹਰ ਵੇਲੇ ਚਿੰਤਾ ਹੀ ਲਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਠੀਕ ਹੈ ਜਿਤਨੇ ਸਿਰ ਉਤਨੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ । (ਸੰ)

ਜਿਤਨੇ ਮੂੰਹ ਉਤਨੀਆਂ ਗਲਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਰਾਗ ਹੀ ਸੁਣਾਈ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲ ਹੀ ਦਈ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਦ ਅਫ਼ਸਰ ਆਪਣਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰ ਚੁਕੇ, ਤਾਂ ਕੁਲ ਬੈਠੇ ਉਠਕੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਏ ਤੇ ਕੁਝ ਉੱਥੇ ਹੀ ਬੈਠੇ ਆਪੂੰਣੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦੁੜਾਣ ਲਗ ਪਏ । ਜਿਤਨੇ ਮੂੰਹ ਉਤਨੀਆਂ ਗੱਲਾਂ । (ਸ਼ੰ)

ਜਿਤੁ ਕੀਤਾ ਪਾਈਐ ਆਖਣਾ ਸਾ ਘਾਲ ਬੁਰੀ ਕਿਉ ਘਾਲੀਐ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਕੰਮ ਦੇ ਕਰਨ ਦਾ ਫੱਲ ਆਪ ਪਾਉਣਾ ਹੈ ਉਹ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਤੁ ਕੀਤਾ ਪਾਈਐ ਆਪਣਾ,
ਸਾ ਘਾਲ ਬੁਰੀ ਕਿਉਂ ਘਾਲੀਐ ।।
ਮੰਦਾ ਮੂਲ ਨ ਕੀਚਈਏ;
ਲੰਮੀ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲੀਐ

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੈਸਾ, ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਪੈਸਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਕੰਮ ਵਲ ਉਹ ਧਿਆਨ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਨ—ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਏ ਕਿ ਜਿਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਜਟਾਂ ਦਾ ਪੈਸਾ ਲਗੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਹੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੈਸਾ, ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲ । ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਚਵ੍ਹੀ ਹਾਰਸ ਪਾਵਰ ਦਾ ਆਇਲ ਇੰਜਨ ਖਰੀਦ ਕੇ ਸ਼ਾਮਲਾਟ ਵਿਚ ਲਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਥੇ ਆਸਾ, ਤਿਥੇ ਵਾਸਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਆਸ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਦਿਸੇ, ਉਥੇ ਹੀ ਵਸਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਥੇ ਆਸਾ ਤਿਥੇ ਵਾਸਾ' ਜਿਥੇ ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਖੇਦ ਪੁਜੇ, ਉਥੇ ਕੀ ਰਹਿਣਾ ਹੋਇਆ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਨਹੀਂ, ਉੱਥੇ ਕੁਕੜ ਬਾਂਗ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਇਹ ਦਸਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਹੜਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਥੁੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਠਾਣੀ—ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ, ਤਾਰੋ ਜੱਟੀ ਬਿਨਾ ਕਿਹੜਾ ਗਲ ਅੜੀ ਖੜੋਤੀ ਹੈ ? ਕੀ ਤੁਸਾਡੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ 'ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਉਥੇ ਕੁਕੜ ਬਾਂਗ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ ? ਇਹ ਨਿਰਾ ਵਹਿਮ ਜੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਥੇ ਸਾਡੀ ਭਾਗੋ ਜਾਵੇ, ਉਥੇ ਭਾਗ ਪਰੇਰੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਜਿਥੇ ਜਾਵੇ ਉਥੇਂ ਹੀ ਦੁਖ ਪਾਵੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੇਵਿੰਦ੍ ਘਰ ਦੇ ਦੁਖੋਂ ਨੱਠ ਕੇ ਪ੍ਰਦੇਸ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਥੇ ਵੀ ਉਸਦਾ ਮੰਦਾ ਹੀ ਹਾਲ

ਹੈ। ਜਿਥੇ ਸਾਡੀ ਭਾਗੋ ਜਾਵੇ, ਉਥੇ ਭਾਗ ਪਰੇਰੇ, ਵਾਲੀ ਗਲ ਵਰਤੀ ਉਸ ਨਾਲ ਤਾਂ (ਸੰ)

ਜਿੱਥੇ ਸੌ, ਉੱਥੇ ਇਕੌੜ੍ਹ ਸੌ। ਵੇਖੋ : ਉਖਲੀ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਦਿਤਾ, ਦੋ ਘਟ ਕੀ ਦੋ ਵਧ ਕੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਖ਼ਰਚ ਅਗੇ ਹੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਥੋੜਾ ਹੋਰ ਵਧ ਹੋਣ ਦਾ ਕੀ ਡਰ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਹੋ ਲੈਣ ਦਿਉ ਖ਼ਰਚ। ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਸੌ, ਉਥੇ ਇਕੌੜ੍ਹ ਸੌ। (ਸੰ)

ਜਿੱਥੇ ਹੋਵੇ ਪਿਆਰ, ਉੱਥੇ ਕਰੀਏ ਨ ਵਪਾਰ, ਜੇ ਕਰੀਏ ਵਪਾਰ, ਨ ਕਰੀਏ ਉਧਾਰ, ਜੇ ਕਰੀਏ ਉਧਾਰ ਤਾਂ ਨਾ ਕਰੀਏ ਕਰਾਰ ਜੇ ਕਰੀਏ ਕਰਾਰ ਤਾਂ ਨਾ ਕਰੀਏ ਇਨਕਾਰ।

ਭਾਵ :—ਮਿਤਰਤਾ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਵਪਾਰ ਨਾ ਕਰੋ, ਜੇ ਕਰੋ ਤਾਂ ਭੁਲ ਜਾਓ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਮਿਤਰ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਦੇਕੇ ਪਛਤਾਇਆ। ਇਕ ਮਿਤਰ ਗੁਆਇਆ ਇੱਕ ਰੁਪਈਆ ਹੱਥ ਨਾ ਆਇਆ। ਸੱਚ ਹੈ, 'ਜਿਥੇ ਹੋਵੇ ਪਿਆਰ, ਉੱਥੇ ਕਰੀਏ ਨਾ ਵਪਾਰ, ਜੇ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਦੇਈਏ ਵਿਸਾਰ'। (ਸੰਗ੍)

ਜਿੱਥੇ ਗੁੜ, ਉੱਥੇ ਮਖੀਆਂ।

ਭਾਵ :—ਲੋਕੀਂ ਰੂਪਵਾਨ, ਗੁਣਵਾਨ, ਜਾਂ ਧਨਵਾਨ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਦਰਸ਼ਨ—ਅੜੀਏ ! ਨਿਹੋਰੇ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਹੈ ? 'ਜਿਥੇ ਗੁੜ ਉਥੇ ਮਖੀਆਂ' ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਜਵਾਨੀ ਨੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਵਲ ਖਿਚਣਾ ਹੀ ਸੀ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿੱਥੇ ਚਾਹ, ਉੱਥੇ ਰਾਹ।

ਭਾਵ :—ਹਿੰਮਤ ਅਤੇ ਇਰਾਦੇ ਅਗੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਿੰਮਤ ਅਗੇ ਵਡੀ ਤੋਂ ਵਡੀ ਔਕੜ ਵੀ ਸਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਚਾਹ ਉਥੇ ਰਾਹ। (ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿੱਥੇ ਚੰਨਣ ਹੋਵੇ ਉੱਥੇ ਖ਼ੁਸ਼ਬੋ ਆਪੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਗੁਣਵਾਨ ਹੋਣਾ ਆਪੇ ਹੀ ਕਦਰ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੀਜੀ—ਠਾਣੇਦਾਰ ਛਡ ਕੇ ਨੰਬਰਦਾਰ ਦੀ ਲਿਆਵਾਂਗੀ, ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗੋਚਾ ਏ। ਜਿੱਥੇ ਚੰਨਣ ਹੋਵੇ, ਉੱਥੇ ਖੁਸ਼ਬੋ ਆਪੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿੱਥੇ ਜਾਏ ਤਤ ਭਲਤੀ, ਭਾਂਡੇ ਨਾ ਵਿਕੇ ਉਸ ਹੱਟੀ।

ਭਾਵ:—ਜਿੱਥੇ ਭੈੜਾ ਬੰਦਾ ਜਾ ਵੜੇ, ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਹੀ ਵਿਗੜਨ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗੋਚਾ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਈ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਵੀ ਮੰਦਾ ਹਾਲ ਹੋਇਆ "ਜਿਥੇ ਜਾਏ ਤਤ ਭਲਤੀ, ਭਾਂਡੇ ਨਾ ਵਿਕੇ ਉਸ ਹੱਟੀ।" (ਸੰ)

ਜਿੱਥੇ ਜਾਏ ਤੱਤ ਭੜੱਤੀ, ਓਹੋ ਚਰਖਾ, ਓਹੋ ਚੱਕੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਨੱਠ ਕੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਥਾਂ ਜਾਵੇ, ਉਥੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਓਹੀ ਦੁਖ ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ—ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਤਾਂ ਇਥੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਨਸ਼ਿਆ ਓਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਕਰਨੀਆਂ ਪਈਆਂ ਅਖੇ 'ਜਿਥੇ ਜਾਵੇ ਤੱਤ ਭੜੱਤੀ ਓਹੋ ਚਰਖਾ ਓਹੋ ਚਕੀ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਵਾਪਰੀ ਉਸ ਨਾਲ ਤਾਂ। (ਸੰ)

ਜਿੱਥੇ ਦਰਖ਼ਤ (ਰੁਖ) ਨਹੀਂ, ਉਥੇ ਅਰਿੰਡ ਪ੍ਰਧਾਨ। ਵੇਖੋ :—ਉਜੜੇ ਪਿੰਡ ਭੜੋਲਾ ਮਹਿਲ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਮਾਮੂਲੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਵਡਮੁਲੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਜਿਥੇ ਦਰਖਤ ਨਹੀਂ ਉਥੇ ਅਰਿੰਡ ਪ੍ਰਧਾਨ', ਜਣਾ ਖਣਾ ਚੌਧਰੀ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਥੇ ਦੀ ਖੋਤੀ ਉਥੇ ਜਾ ਖਲੋਤੀ।

ਭਾਵ :—ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਹੀ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਘਟੀਆ ਆਦਮੀ ਘਟੀਆ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਕੰਮ ਕਿਥੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨਾ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਫਿਰ ਜਾ ਪਾਂਡੀ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਦੀ ਖੋਤੀ, ਉਥੇ ਜਾ ਖਲੋਤੀ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਥੇ ਪਈ ਫੁਟ, ਉਥੇ ਪਈ ਲੁਟ।

ਵੇਖੋ :—ਘਰ ਫੁਟਾ ਦਹਿਸਰ ਮਾਰਿਆ।

ਭਾਵ :—ਫੁਟ ਸਦਾ ਤਬਾਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇਤਫਾਕ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਰਕਤ ਜੇ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਕੈ ਤੇ ਮਿਤਰ ਨੂੰ ਆਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ 'ਜਿਥੇ ਪਈ ਫੁਟ ਉਥੇ ਪਈ ਲੁਟ'। (ਸ)

ਜਿਥੇ ਫੁੱਲ, ਉਥੇ ਕੰਡਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਸੁਖ ਹੈ, ਉਥੇ ਦੁਖ ਵੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਣੀ— ਮਹਾਰਾਜ ! ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗਲ ਨਹੀਂ, ਜਿੱਥੇ ਫੁੱਲ, ਉਥੇ ਕੰਡਾ ਕਹੁਰ ਵੀ ਹੋਣਾ ਹੋਇਆ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਥੇ ਮਣਾ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਕਿਣਕੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ?

ਭਾਵ :—ਬਹੁਤਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੁਆਰ ਸਕਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿੰਨੀ ਮਦਦ ਤੁਸੀਂ ਸੁੰਦਰ ਦਾਸ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। 'ਜਿਥੇ ਮਣਾ ਦਾ ਘਾਟਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਕਿਣਕੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜਿਥੇ ਰਹਿਣਾ, ਓਥੇ ਵਰਤਣਾ।

ਭਾਵ :—ਦੇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਥੇ ਰਹਿਣਾ, ਉਥੇ ਵਰਤਣਾ। ਜਿਥੇ ਵਸਣਾ ਓਥੇ ਹੀ ਧੀਆਂ ਪੁਤ੍ਰ ਲਾਉਣੇ ਲਗਾਉਣੇ, ਜਿਥੇ ਸਾਕ ਹੋਣੇ, ਓਥੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹੁ ਰੀਤੇ ਚਲਣਾ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਟਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਃ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਥੇ ਲੋੜੀਏ ਆਪਣੇ, ਭਜ ਜਾਣ ਪਰਾਏ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਸਿਰਫ ਆਪਣਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਖਿਆਲ ਰਖੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਹੋਣ ਨਾਲ ਚਲੇ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੂਜੇ ਕਿਵੇਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। 'ਜਿੱਥੇ ਲੋੜੀਏ ਆਪਣੇ, ਭਜ ਜਾਣ ਪਰਾਏ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਤੁਹਾਡੀ ਤਾਂ। (ਸੰ)

ਜਿਥੇ ਵੇਖਾਂ ਤਵਾ ਪਰਾਤ, ਉਥੇ ਗਾਵਾਂ (ਕੱਟਾਂ) ਦਿਨ ਅਰ ਰਾਤ।

ਵੇਖੋ :—ਜਿਸ ਦਾ ਲੂਣ ਖਾਈਏ. ਉਸ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਈਏ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦਾ ਰਿਜ਼ਕ ਖਾਈਏ, ਉਸਦੇ ਗੁਣ ਗਾਈਏ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹ ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਸ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾਇ, ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੋ ਉਸ ਬਣਾਈ। ਅਸਲ ਗਲ ਵੀ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ। ਅਖੇ ਜਿਥੇ ਵੇਖਾਂ ਤਵਾ ਪਰਾਤ ਉਥੇ ਗਾਵਾਂ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ। (ਸੰ)

ਜਿਥੈ ਬੋਲਣ ਹਾਰੀਐ, ਤਿਥੈ ਚੰਗੀ ਚੁਪ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਲਾਭ ਨਹੀਂ, ਉਥੇ ਚੁਪ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਖ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੁਖੁ ਦੁਖੁ ਦੁਇ ਦਰਿ ਕਪੜੇ,
ਪਹਿਰਹਿ ਜਾਇ ਮਨੁਖ ॥
ਜਿਥੈ ਬੋਲਣ ਹਾਰੀਐ,
ਤਿਥੈ ਚੰਗੀ ਚੁਪ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਝ)

ਜਿਧਰ ਸੋਹਣੀ ਉਧਰ ਮਹੀਂਵਾਲ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਅਸਲੀ ਚੀਜ਼ ਜਾਵੇ, ਉਸੇ ਪਾਸੇ ਸਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੌਧਰੀ, ਜਿਧਰ ਤੁਸੀਂ ਹੋਵੋਗੇ, ਅਸੀਂ ਉਸੇ ਪਾਸੇ ਜਾਵਾਂਗੇ । 'ਜਿਧਰ ਸੋਹਣੀ ਉਧਰ ਮਹੀਂਵਾਲ', ਸਾਡਾ ਤੁਹਾਡਾ ਮੇਲ ਅਤੁਟ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਜਿਧਰ ਗਿਆ ਦੂਲਾ (ਲਾੜਾ) ਉਧਰ ਲਗ ਘਰ ਲਾਗ ਜਾਂ ਜਿਧਰ ਗਿਆ ਬਾਣੀਆ, ਉਧਰ ਗਿਆ ਬਜਾਰ । ਜਾਂ ਜਿਧਰ ਗਈਆਂ ਬੇੜੀਆਂ, ਉਧਰ ਗਏ ਮਲਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਤਕੜੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਬਚੇ ਖੁਚੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਰ ਨਸੀਬਾਂ ਵਿਚ ਸੁਖ ਜੂ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਭੱਠੇ ਦਾ ਕੰਮ ਚਲਿਆ ਚੌਥੇ ਮਹੀਨੇ ਮੀਂਹ ਬਹੁਤੇ ਪੈਣ ਕਰਕੇ 'ਭੱਠਾ ਪਿਲਾ ਪੈ ਗਿਆ । ਮਾਲਕ ਵਿਚਾਰਾ ਥੋੜ੍ਹ ਪੂੰਜੀਆ ਸੀ । ਘਾਟਾ ਨਾ ਸਹਾਰ ਸਕਿਆ । ਨਠ ਗਿਆ । ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਪਹਿਲੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਈ ਤਨਖਾਹ ਮਿਲੀ ਸੀ । ਬਾਕੀ ਜਿਧਰ ਗਈਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਉਧਰ ਗਏ ਮਲਾਹ, ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੋਈ ।

(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਿਧਰ ਰੱਬ, ਉਧਰ ਸਭ ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਮਦਦ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਈਸ਼ਰ ਦੇਈ—ਧਨ ਭਾਗ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਰਾਸ ਜਾਪਦੇ ਹਨ । ਠੀਕ ਹੀ ਹੈ, 'ਜਿਧਰ ਰਬ, ਉਧਰ ਸਭ' । ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜੂ ਸਰਿਆਈ ਹੈ । (ਸੰਗ)

ਜਿਧਰ ਲਾੜਾ, ਉਧਰ ਜੰਞ ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਕਿਸੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸੀਂ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਰਵਾਂਗੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਨਹੀਂ ਤੁਰ ਸਕਦੇ । 'ਜਿਧਰ ਲਾੜਾ, ਉਧਰ ਜੰਞ' । ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਆਸਰਾ ਪਰਨਾ ਓਹੀ ਹਨ । (ਸੰਗ)

ਜਿਨ ਕੀ ਲੇਖੈ ਪਤਿ ਪਵੈ ਚੰਗੇ ਸੇਈ ਕੇਇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਤ ਰਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਰਹਿ ਆਵੇ, ਓਹੀ ਚੰਗੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਅਗੈ ਜਾਤਿ ਨ ਜੋਰੁ ਹੈ ਅਗੈ ਜੀਉ ਨਵੈ ॥
ਜਿਨ ਕੀ ਲੇਖੈ ਪਤਿ ਪਵੈ ਚੰਗੇ ਸੇਈ ਕੇਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜਿਨ ਕੇ ਕੰਤ ਦਿਸਾਪੁਰੀ ਸੇ ਅਹਿਨਿਸ ਫਿਰਹਿ ਜਲੰਤ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਦੇਸ ਹੋਣ ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ

ਵਰਤੋਂ :—

ਨਾਨਕ ਤਿਨਾ ਬਸੰਤ ਹੈ
ਜਿਨ ਘਰਿ ਵਸਿਆ ਕੰਤ ॥
ਜਿਨ ਕੇ ਕੰਤ ਦਿਸਾਪੁਰੀ
ਸੇ ਅਹਿਨਿਸ ਫਿਰਹਿ ਜਲੰਤ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਸੂਹੀ)

ਜਿਨ ਜੀਵੰਦਿਆਂ ਪਤਿ ਨਹੀ, ਮੁਇਆਂ ਮੰਦੀ ਸੋਇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਆਦਰ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਬੁਰੇ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਣਾ ਵੀ ਕੀ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਨ ਜੀਵੰਦਿਆਂ ਪਤਿ ਨਹੀਂ ਮੁਇਆਂ ਮੰਦੀ ਸੋਇ ॥
ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੈ ਨਾਨਕਾ ਕਰਤਾ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਇ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ)

ਜਿਨ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਏ, ਪਰ ਜਨ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਵਹਿਮ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ ;—ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡਾ—ਪਿਆਰੀ ! ਐਵੇਂ ਵਹਿਮ ਵਿਚ ਨਾ ਪਓ । ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ 'ਜਿਨ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਨ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ।'
(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਉ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਪਾਇਓ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹਰੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਜਾਣਨੀ ਆਂ; ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਏ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਨਹੀਂ : 'ਜਿਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਓ ਤਿਨ ਹੀ ਪ੍ਰਭ ਪਾਇਓ ।।' (ਚਿਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨ ਮਨਿ ਹੋਰ ਮੁਖਿ ਹੋਰੁ ਸਿ ਕਾਢੇ ਕਚਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੈ, ਤੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਝੂਠੇ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਠਗ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਤਾਂ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਕੇ ਖਿਸਕ ਗਏ । ਇਹ ਮਾਂਦ੍ਹੀ ਜੀ ਮਧ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਠਗਾਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਦੇ ਚਲਤੇ ਪੁਰਜ਼ੇ ਹਨ । 'ਜਿਨ ਮਨਿ ਹੋਰ ਮੁਖਿ ਹੋਰ ਸਿ ਕਾਢੇ ਕਚਿਆ ।।'
(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ – ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨਾ ਸੀ ਉਨਾ ਪਾਲਾ, ਜਿੱਨਾ ਕੁਟੰਬ (ਟੱਬਰ) ਉਨਾ ਮੁਕਾਲਾ ।

ਭਾਵ :—ਵਡ ਪਰਵਾਰੀ ਨੂੰ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੁਖ ਹੀ ਦੁਖ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਵਡੇ ਪਰਵਾਰ ਦਾ । ਸੱਚ ਹੈ, 'ਜਿਨਾ ਸੀ, ਉਤਨਾ ਪਾਲਾ, ਜਿਨਾ ਟੱਬਰ, ਉਨਾ ਮੁਕਾਲਾ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਨਾ ਗੁੜ ਪਾਈਏ, ਓਨਾ ਹੀ ਮਿੱਠਾ ਹੋਣਾ ਹੈ । ਜਾਂ ਜਿਨੀ ਗੋਡੀ, ਉਨੀ ਡੋਡੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰੀਏ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਨਾ ਗੁੜ ਪਾਓ ਓਨਾ ਹੀ ਮਿਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਤੁਸਾਂ ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤੇ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਅਸਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾੜੇ ਆਪਣੇ, ਫੂਕ ਦੇਣ ਪਰਾਏ । ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਢਾਹੇ ਆਪਣੇ ਫੂਕ ਦੇਣ ਪਰਾਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਆਪਣਿਆਂ ਦਾ ਨੁਕਾਸਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਕਦ ਫਰਕ ਕਰਦੇ ਹਨ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਕਰਮ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ! ਗੁਲਾਬ ਚੰਦ ਨੂੰ ਕੀ ਆਖਣਾ ਹੈ ? ਉਸਨੇ ਆਪਣਿਆਂ ਦਾ ਇਤਨਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਜੇ ਚਲਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕੀ ਦੁਖ ? 'ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾੜੇ ਆਪਣੇ, ਫੂਕ ਦੇਣ ਪਰਾਏ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖਾਧਾ ਲਪ ਗੜੱਪੀ, ਉਹ ਕੀ ਜਾਣਨ ਉਂਗਲ ਚਟੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਬਹੁਤਾ ਛਕਣ ਗਿੱਝੇ

ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਅਮਲ ਵੀ ਖਾਸਾ ਆਇਆ ਸੀ ਪਰ 'ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖਾਧਾ ਲੱਪ ਗੜੱਪੀ, ਉਹ ਕੀ ਜਾਣਨ ਉਂਗਲ ਚੱਟੀ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ। ਸੱਤ-ਮੰਗੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਤੇ ਗੋਡਿਆਂ ਉਤੇ ਕੂਹਣੀਆਂ ਧਰ ਕੇ ਗਦ ਗਦ ਬਾਟਾ ਚਾੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਜੋ ਲਾਲੀਆਂ ਚੜ੍ਹਨੀਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਇਸ ਨਾਲ ਕਿਥੇ ? (ਚਿਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖਾਧੀ ਚੋਪੜੀ ਘਣੇ ਸਹਿਨਗੇ ਦੁਖ।

ਭਾਵ :— ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਐਸ਼-ਆਰਾਮ ਦਾ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ, ਉਹੀ ਦੁੱਖ ਪਾਉਣਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਫਰੀਦਾ ਰੋਟੀ ਮੇਰੀ ਕਾਠ ਕੀ,
ਲਾਵਣੁ ਮੇਰੀ ਭੁਖ ॥
ਜਿਨਾ ਖਾਧੀ ਚੋਪੜੀ,
ਘਣੇ ਸਹਿਨਗੇ ਦੁਖ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸ਼ਲੋਕ ਫਰੀਦ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜਣੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਣੀਆਂ। ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਧੀਆਂ ਜਣੀਆਂ, ਤਿਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਘਣੀਆਂ।

ਭਾਵ :—ਧੀਆਂ ਦਾ ਦੁਖ ਜਣਨ ਵਾਲੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬਾਹਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇੰਦਰ—ਦੇਖੋ ਨ ਬੱਚਾ ! ਬਿਗਾਨੀ ਧੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਬੈਠੀ ਏ, ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਦੁਖ ਹੋਵੇਗਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ? 'ਜਿਨ੍ਹਾ ਜਣੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਣੀਆਂ'। ਪਹਿਲੋਂ ਸਾਨੂੰ ਹੀ ਵੇਖ ਲੈ, ਪੁੱਜ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹਾਂ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮੋਂ ਗਈਆਂ।

ਭਾਵ :—ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੱਤ ਜਾਂ ਆਖੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਤੁਰਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਂ—(ਹਾਹੁਕਾ ਲੈ ਕੇ) ਬੱਚਾ ! ਸੱਚ ਹੈ, 'ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਲੇ ਪੀਤੇ, ਘਰ ਦੇ ਕੰਮੋਂ ਗਈਆ'। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਐਸਾ ਕੰਮ ਕਰੀਏ, ਕਿ ਸੱਪ ਵੀ ਮਰ ਜਾਏ, ਤੇ ਲਾਠੀ ਭੀ ਬਚ ਜਾਏ।

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿੰਨਾਂ ਫੱਲੇ ਓਨਾ ਝੁਕੇ।

ਭਾਵ :— ਜਿਤਨਾ ਕੋਈ ਗੁਣਵਾਨ ਹੋਵੇ. ਉਤਨੀ ਹੀ ਵਧੀਕ ਨਿਮਰਤਾ ਦੱਸੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਿਆਣਪ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ 'ਜਿੰਨਾ ਫੱਲੇ, ਉਨਾਂ ਝੁਕੇ' ਹੰਕਾਰ ਪਾਪ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ। (ਸੰ)

ਜਿਨ੍ਹਾ ਭਉ, ਤਿਨ ਨਾਹਿ ਭਉ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰੀ ਦਾ ਡਰ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—ਡਰ ਤੇ ਦਾਬੇ ਦਾ ਕੂੜਾ ਭਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਐਉਂ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਰੇਤਲੀ ਨੀਂਹ ਤੇ ਉਸਾਰਨਾ। 'ਜਿਨਾ ਭਉ ਤਿਨ ਨਹਿ ਭਉ' ਅਸਲੀ ਟੀਚਾ ਤਾ ਸਭ ਤ੍ਰੀਕਿਆਂ ਦਾ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਨਿਰਭਉ ਹੋ ਜਾਵੇ।

(ਮੇਰਾ ਵਲੈਤੀ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ—ਲਾਲ ਸਿੰਘ)

ਜਿਨ੍ਹਾ ਮੁਹਬਤਿ ਇਕ ਸਿਉਂ, ਤੇ ਮਾਣਸ ਪਰਧਾਨ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਇਕ ਹਰੀ ਨਾਲ ਹੈ, ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੁਆ ਜੀਵੰਦਾ ਪੇਖੁ ਜੀਵੰਦੇ ਮਰਿ ਜਾਨਿ ॥
ਜਿਨਾ ਮੁਹਬਤਿ ਇਕ ਸਿਉ ਤੇ ਮਾਣਸ ਪਰਧਾਨਿ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵ ਰ ਮਾਰੂ)

ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਭਾਣਾ ਮੰਨਿਆ ਤਿਸੁ ਸੋਗੁ ਨਾ ਸੰਤਾਪੈ।

ਭਾਵ :—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰੀ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਮੰਨੀ, ਉਹ ਸਦਾ ਖੁਸ਼ੀ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਨਿ ਹਰਿ ਭਾਣਾ ਮੰਨਿਆ;
ਤਿਸੁ ਸੋਗੁ ਨ ਸੰਤਾਪੈ।

ਹਰਿ ਜੀਉ ਤੂ ਸਭਨਾ ਕਾ ਮਿਤ ਹੈ,
ਸਭ ਜਾਣਹਿ ਆਪੈ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਾਰ ਮਾਰੂ)

ਜਿਨਿ ਜਾਤਾ ਸੋ ਤਿਸ ਹੀ ਜੇਹਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੇ ਹਰੀ ਨੂੰ ਜਾਤਾ, ਉਹ ਹਰੀ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ :—
ਜਿਨਿ ਜਾਤਾ ਸੋ ਤਿਸ ਹੀ ਜੇਹਾ ।
ਅਤਿ ਨਿਰਮਾਇਲੁ ਸੀਝਸਿ ਦੇਹਾ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ)

ਜਿਨੀਂ ਸਾਕੀਂ ਸਾਕ, ਸੋਈ ਸਿਆਲਾਂ ਦੇ ਚਾਕ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਪਿਆਰ ਪਾਵੇ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਪਿਆਰ ਦਸਣ ਤੇ ਨਖਰਾ ਕਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਸੁਆਦ ? ਤੂੰ ਤਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਤੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਖਰੇ ਦਸਣ ਲਗ ਪਈ ਏਂ । 'ਜਿਨ੍ਹੀਂ ਸਾਕੀਂ ਸਾਕ, ਸੋਈ ਸਿਆਲਾਂ ਦੇ ਚਾਕ' ਤੇਰੇ ਉਤੇ ਕੀ ਮਾਣ ਕਰੀਏ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿੱਨੀ ਗੋਡੀ, ਓਨੀ ਡੋਡੀ । ਵੇਖੋ ਹਲ ਦੇਵੋ ਚਾਰ ਫਸਲ ਹੋਵੇ ਮਾਰੋ ਮਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰੋ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਨ—ਫੇਰ ਓਹਾ ਗਲ । ਭਾਈ ਹੀਲਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਰਿਜ਼ਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਸਿਆਣੇ ਆਂਹਦੇ ਹਨ 'ਦਬ ਕੇ ਵਾਹ ਤੇ ਰਜ ਕੇ ਖਾਹ' ਜਿਨੀ ਮਿਹਨਤ ਉਨਾ ਫਲ । ਜਿਨੀ ਗੋਡੀ, ਓਨੀ ਡੋਡੀ ।
(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜਿੱਨੀ ਨ੍ਹਾਤੀ, ਓਨਾ ਹੀ ਪੁੰਨ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਛਡ ਦੇਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਿਰਪਾ ਸ਼ਾਹ — ਢੇਰ ਖਟ ਖਾਧਾ ਇਹਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ, ਜਿੱਨੀ ਨ੍ਹਾਤੀ ਉੱਨਾ ਹੀ ਪੁਨ, ਚੋਰ ਲੁਟੇਰੇ, ਭੁਖੇ ਚੌਧਰੀ ।
(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ, ਜੋਸ਼ੂਆ ਫਜ਼ਲਦੀਨ)

ਜਿਨੁ ਪਟੁ ਅੰਦਰਿ ਬਾਹਰਿ ਗੁਦੜੁ ਤੇ ਭਲੇ ਸੰਸਾਰਿ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਓਹੀ ਚੰਗੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਵਿਤਰਤਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਿਰੋਂ ਸਾਫ ਨਾ ਵੀ ਜਾਪਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—
ਜਿਨੁ ਪਟੁ ਅੰਦਰਿ ਬਾਹਰਿ ਗੁਦੜੁ ਤੇ ਭਲੇ ਸੰਸਾਰ ।।
ਤਿਨ ਨੇਹੁ ਲਗਾ ਰੱਬ ਸੇਤੀ ਦੇਖਨੇ ਵੀਚਾਰਿ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜਿਨ੍ਹੂੰ ਪੂਛੋਂ ਫੜ ਉਠਾਇਆ, ਉਸ ਨੇ ਜੋਤਰਾ ਕਦੋਂ ਲਾਇਆ ?

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾਂ ਕੰਮ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਢੇਰੀ ਢਾਹ ਬੈਠੇ, ਉਸ ਨੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਕੀ ਚਾੜ੍ਹਨਾ ਹੋਇਆ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਮੂਤਰ ਵਿਚੋਂ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ । ਇਹ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਪਈ 'ਜਿਨ੍ਹੂੰ ਪੂਛੋਂ ਫੜ ਉਠਾਇਆ, ਉਸ ਨੇ ਜੋਤਰਾ ਕਦੋਂ ਲਾਇਆ' ? ਕਦੀ ਢਿਲ ਮਿਲ ਯਕੀਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜਿਨੇ ਮੂੰਹ, ਓਨੀਆਂ ਗਲਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੇ ਬੰਦੇ ਹੋਣ, ਉਤਨੀਆਂ ਹੀ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੀਰ ਗਾਲੜ ਸ਼ਾਹ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੀ ਕਰਾਮਾਤ ਏ ? ਉਸ ਦੀ ਕਬਰ ਨੂੰ ਛੇੜਨ ਵਾਲਾ ਉਥੇ ਹੀ ਨਾ ਪਥਰ ਬਣ ਜਾਏਗਾ । ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਸਹੀ ਗਲ ਕੀ 'ਜਿਨੇ ਮੂੰਹ ਉਨੀਆਂ ਗਲਾਂ' ।
(ਪੀਰ ਗਾਲੜ ਸ਼ਾਹ—ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦਰਦ)

ਜਿਨ੍ਹੇ ਸਿਰ ਸੌਂਪਿਆ ਏ, ਓਹਨੇ ਕੰਨ ਵੀ ਨਾਲ ਸੌਂਪੇ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕੰਨੀ ਸੁਣ ਕੇ ਇਤਬਾਰ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਪਤਾ ਏ । ਮੈਂ ਮੂਰਖ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹੇ ਸਿਰ ਸੋਂਪਿਆ ਏ, ਕੰਨ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸੋਂਪੇ ਸੂ । ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਨਿੰਦਿਆ ਆਪਣੀ ਕੰਨੀ ਸੁਣੀਏਂ । ਇਤਬਾਰ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਰਾਂ ? (ਸੰਗ੍)

ਜਿਨ੍ਹੇ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ । ਵੇਖੋ :—ਜਿਸ ਲਈ ਗਲੀ ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ ।

ਭਾਵ :— ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਆਖੇ ਲਗਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰਾ ਕੀ ਇਤਬਾਰ ਕਰੀਏ ਤੇ ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਆਖੀਏ ! 'ਜਿਨ੍ਹੇ ਲਾਈ ਗਲੀ, ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਠ ਚਲੀ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੈ ਤੇਰਾ ਤਾਂ । (ਸੰ)

ਜਿਵ ਜਿਵ ਹੁਕਮ ਤਿਵੈ ਤਿਵ ਕਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਵੇਂ ਰੱਬ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਬੰਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਿਸ ਦਾ ਇਹ ਕਾਰਜ ਹੈ, ਉਸੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਆਪ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪੇ ਹੀ ਕਰੇਗਾ, ਇਸ ਲਈ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਬਚਨ ਮਨ, 'ਜਿਵ ਜਿਵ ਹੁਕਮੁ ਤਿਵੈ ਤਿਵ ਕਾਰ' ।

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੀ ਸੁਖੀ, ਜਹਾਨ ਸੁਖੀ । ਜਾਂ ਜੀ ਦੁਖੀ, ਜਹਾਨ ਦੁਖੀ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਨਾਲ ਜਹਾਨ ਦਾ ਦੁਖ ਸੁਖ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੀਰ ਜੀ ਬੀਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ਗੱਲੀਂ ਕਥੀਂ ਖਿੱਝ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਕਰਨ ਵੀ ਕੀ ? ਦੁਖੀ ਜੋ ਹੋਏ ਅਖੇ 'ਜੀ ਸੁਖੀ, ਜਹਾਨ ਸੁਖੀ । ਜੀ ਦੁਖੀ, ਜਹਾਨ ਦੁਖੀ' । (ਸੰਗ੍)

ਜੀ ਕਹਿ ਤੇ ਜੀ ਕਹਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਵਰਤੇ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਵਰਤਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਣੋ—ਅੜੀਏ ! ਗੁਸੇ ਹੋਣ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗਲ ਏ ? 'ਜੀ ਕਹਿ ਤੇ ਜੀ ਕਹਾ' । ਤੂੰ ਬੁਰੇ ਬੋਲ ਕਿਉਂ ਬੋਲਣੀ ਏਂ ਜੋ ਅਗੋਂ ਆਪ ਨਹੀਂ ਸੁਣਨੇ ਚਾਹੁੰਦੀ । (ਸੰਗ੍)

ਜੀ ਵੇ ਢਿਡਾ ਜੀ, ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਪੁਤਰ, ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰੀ ਧੀ ।

ਭਾਵ :—ਪੇਟੂ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਸ ਨੇ ਕਦੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਚਾਇਆ, ਉਸਦਾ ਲੇਖਾ ਤੇ ਇਹ ਹੈ 'ਜੀ ਵੇ ਢਿਡਾ ਜੀ, ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਪੁਤਰ ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰੀ ਧੀ' । (ਸੰਗ੍)

ਜੀਉਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬੁੱਤ ।

ਭਾਵ :—ਜੀਉਂਦਾ ਜਾਗਦਾ ਬੰਦਾ ਬੇ-ਹਿਸ ਜਾਂ ਬੇ-ਸਾਹ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੀਉਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਬੁੱਤ ਨਾ ਬਣੋ । ਕੁਝ ਹੱਥ ਪੈਰ ਹਿਲਾਓ । ਕੋਈ ਕੰਮ ਧੰਦਾ ਕਰੋ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੁਖ ਪਾਓਗੇ । (ਸੰਗ੍)

ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਰੇ 'ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ' ਮੋਏ ਗਏ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਵਿਸਾਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । (ਸੰ)

ਜੀਭੋਂ ਹੇਠ ਲੱਥਾ, ਜਿਹਾ ਕੌੜਾ ਤਿਹਾ ਮਿੱਠਾ ।

ਭਾਵ :—ਸਵਾਦ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਖਾਧੀ ਗਈ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸਵਾਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਨੂੰ ਸੁਆਦ ਨਾਲ ਕੀ ਹੈ ?

ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਢਿੱਡ ਭਰਨਾ ਹੈ। 'ਜੀਭੋਂ ਹੇਠ ਲੱਥਾ, ਜਿਹਾ ਕੌੜਾ, ਤਿਹਾ ਮਿਠਾ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀਵਤੈ ਕਉ ਜੀਵਤਾ ਮਿਲੈ, ਮੂਏ ਕਉ ਮੂਆ।

ਭਾਵ :—ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਸਾਥੀ ਪਿਆਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੀਵਤੈ ਕਉ ਜੀਵਤਾ ਮਿਲੈ, ਮੂਏ ਕਉ ਮੂਆ ॥
ਨਾਨਕ ਸੋ ਸਾਲਾਹੀਐ ਜਿਨਿ ਕਾਰਣਿ ਕੀਆ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ — ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ)

ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਭਾਵ :—ਚੰਗੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋਰ ਨੇਕ ਜੀਵਨ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਜੀਵਨ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ ਹਿੱਤ ਕੀਤੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀਵੇ ਆਸਾ, ਮਰੇ ਨਿਰਾਸਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜੀਵਣ ਦੀ ਚਾਹ ਹੈ, ਉਹੀ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਸ-ਹੀਨ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਈ, ਜਦ ਤਕ ਸਾਸ, ਤਦ ਤਕ ਆਸ। ਜੀਵੇ ਆਸਾ ਮਰੇ ਨਿਰਾਸਾ', ਫਿਰ ਆਸ ਕਿਉਂ ਛਡੀਏ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੀਵੰਦਿਆਂ ਮਿਤਰ ਨਾ ਮਿਤਰਿਆ, ਮੋਇਆ ਤੂੰ ਤੂੰ ਪਿਟੜਿਆ।

ਭਾਵ :— ਜੀਂਵਦਿਆ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮਿੱਤਰ ਨਾ ਬਣੇ, ਪਰ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਕਈ ਬਣ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਦਾਰ—ਜਦ ਤੀਕ ਆਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀਉਂਦਾ ਰਿਹਾ, ਕੋਈ ਉਸਦਾ ਦੋਸਤ ਨਾ ਬਣਿਆ। ਅੱਜ ਉਸਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਲਈ ਕਈ ਉਸਦੀ ਮਿਤਰਤਾ ਦਾ ਦੰਮ ਭਰਦੇ ਹਨ, ਅਖੇ 'ਜੀਂਵਦਿਆ ਮਿਤਰ ਨਾ ਮਿਤਰਿਆ, ਮੋਇਆਂ ਤੂੰ ਤੂੰ ਪਿਟਿੜੀਆਂ।' (ਸੰ)

ਜੁਆਰ ਦੇ ਭੋਖੜੇ (ਤੋਪੜੇ) ਕੋਈ ਅੰਗਿਆਰ ਨਹੀਂ ਭਖਦਾ।

ਭਾਵ :—ਯੋਗ ਚੀਜ਼ ਜਾਂ ਵਸੀਲੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਓ। 'ਜੁਆਰ ਦੇ ਭੋਖੜੇ ਕੋਈ ਅੰਗਿਆਰ ਨਹੀਂ ਭਖਦਾ' ਨਾ ਸੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਰ ਵੇਖ ਕੇ ਕੋਈ ਢਿੱਡ ਵਿੱਚ ਖੋਭ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਉਮਰੇ ਤੀਰਾਂ (ਰੋੜਾਂ) ਦੀ ਸੇਜਾਂ ਤੇ ਵੀ ਨੀਂਦ ਆ ਜਾਂਦੀ ਏ।

ਭਾਵ :—ਅਰੋਗ ਜਵਾਨ ਨੂੰ ਔਖੀ ਤੋਂ ਔਖੀ ਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਵੀ ਸੁਖ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ 'ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਉਮਰੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਸੇਜ ਉਤੇ ਵੀ ਨੀਂਦਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ'। ਇਹੋ ਹਾਲ ਪੁਸ਼ਪਾ ਦਾ ਹੋਇਆ। ਨੀਂਦਰ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਗੁਟ ਸਨ।
(ਪਿਆਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਚੱਲੇ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਛ ਪੱਲੇ।

ਭਾਵ :—ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣ ਨਾਲ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਨ—ਜੇ ਚਦਰ ਵੇਖ ਕੇ ਪੈਰ ਪਸਾਰੇ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਾਹਦਾ ਘਾਟਾ ਏ ? 'ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਚੱਲੇ. ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਛ ਪਲੇ' ਅਜੇ ਵੀ ਸਮਝ ਜਾਓ। ਬਤੇਰਾ ਦੁਖ ਭੋਗ ਲਿਆ ਏ। ਛਡੋ ਝੂਠਿਆਂ ਵਿਖਾਵਿਆਂ ਨੂੰ। ਦੁਨੀਆਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੀ।

(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜੁਗਤ ਵਿਹੂਣਾ, ਵਿਕਹੁ ਜਾਏ। ਜਾਂ ਜੁਗਤ ਵਿਹੂਣਾ ਆਦਮੀ, ਓੜਕ ਬਿਖੜ ਜਾਏ ।

ਭਾਵ :—ਜੁਗਤ ਨਾਲੋਂ ਬਾਹਲਾ ਤੁਰਨ ਨਾਲ ਔਖਾ ਹੋਈਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੁਗਤੀ ਸੰਜਮ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਸੁਖ ਦਾ ਕਟਦਾ ਹੈ। 'ਜਗਤ ਵਿਹੂਣਾ, ਵਿਕਹੁ ਜਾਏ'। (ਸੰ)

ਜੁਤਮ ਜੋੜਾ ਪਾਨੀ ਲਾਇਮ ਝਾੜ ਕੂੰ । ਦੁਖੇਂ ਦਾ ਗੋਗੜਾ ਵੰਞ ਦੇਸੂੰ ਕਰਾੜ ਕੂੰ ।

ਭਾਵ :—ਹੱਲ ਜੋਤ ਕੇ ਪੈਲੀ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਲਾਇਆ, ਦੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਫਸਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਪਰ ਅਫ਼ਸੋਸ ਕਿ ਸਾਰੀ ਕਿਰਾੜ (ਬਾਣੀਏ) ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਪਈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਮੰਦਾ ਹਾਲ ਹੈ ਕਿਰਸਾਨਾਂ ਦਾ। ਜੁਤਮ ਜੋੜਾ ਪਾਨੀ ਲਾਇਮ ਝਾੜ ਕੂੰ, ਦੁਖੇਂ ਦਾ ਗੋਗੜਾ, ਵੰਞ ਦੇਸੂ ਕਿਰਾੜ ਕੂੰ।" ਸਾਰੀ ਮਿਹਨਤ ਕਟਕੇ ਅੰਤ ਬਾਣੀਏ ਦਾ ਢਿੱਡ ਜਾ ਭਰੀ ਦਾ ਹੈ। (ਸੰ)

ਜੁੱਤੀ ਸੋਂਹੀ, ਪੈਂਡਾ ਖੋਟਾ, ਰੰਨ ਭੈੜੀ ਜੀਉਣਾ ਔਖਾ ।

ਭਾਵ :—ਸੋਂਹੀ ਜੁੱਤੀ ਤੇ ਭੈੜੀ ਰੰਨ ਬੜਾ ਦੁਖ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚਲੋ ਇਹ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਗਲੋਂ ਤੇਰਿਉਂ ਬਲਾ ਲਥੀ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੇ ਜੀਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਤਾ ਅਜੇ ਖਬਰੇ ਕੀ ਕੀ ਭੋਗਾਣੀਆਂ ਸੀ ਤੈਨੂੰ ਓਸ ਨੇ ! ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਨੇ "ਜੁੱਤੀ ਸੋਂਹੀ, ਪੈਂਡਾ ਖੋਟਾ, ਰੰਨ ਭੈੜੀ, ਜੀਉਣਾ ਔਖਾ'।

(ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੁਲ ਖਦੂਲੀ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਾਦੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਾਨਕੀ—ਭੈਣ ਚੰਦੋ ਬੜੀ ਹੀ ਸੰਜਮੀ ਹੈ ਇਸੇ ਲਈ ਸੁਖ ਵੀ ਹੈ। 'ਜੁਲ ਖਦੂਲੀ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣੇ'। (ਸੰ)

ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੇ ਪਠਾਣ ਵਿਗਾਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜਿਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਜਦ ਕੋਈ ਹੈਂਕੜ ਖਾਂ ਕਾਬੂ ਆ ਜਾਵੇ, ਜਾਂ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੋਈ ਵੀ ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦਾ। 'ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੇ ਪਠਾਣ ਵਿਗਾਰੀ' ਜੇ ਕੋਈ ਨੇੜੇ ਢੁਕਦਾ ਵੀ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਉਪਰੋਂ ਉਪਰੋਂ। (ਸੰ)

ਜੂਆ ਕਿਨੇ ਨਾ ਜਿਤਿਆ ਸਭ ਜੂਏ ਜਿਤੇ ।

ਭਾਵ :—ਜੂਆ ਖੇਡਣ ਵਿੱਚ ਹਾਨ ਹੀ ਹਾਨ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਗਏ ਜੁਆਰੀ ਦੋਏ ਹੱਥ ਝਾੜ। ਜੁਆਰੀਆਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਅੰਤ ਨੂੰ ਸੁਆਹ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ 'ਜੂਆ ਕਿਨੇ ਨਾ ਜਿੱਤਿਆ ਸਭ ਜੂਏ ਜਿਤੇ' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੂਆ ਮਿੱਠੀ ਹਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਜੁਆਰੀਆ ਜੂਆ ਖੇਡਦਿਆਂ ਭਾਵੇਂ ਹਾਰ ਹੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਜੂਆ ਖੇਡਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹਟਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜੂਆ ਮਿੱਠੀ ਹਾਰ' ਜੇ। ਮਨੁੱਖ ਜਿਤ ਦੀ ਆਸ ਉਤੇ ਖੇਡਦਾ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਹਰ ਵੇਰ ਹਾਰ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੂਆਂ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਕਪੜੇ ਨਹੀਂ ਪਾੜ ਸੁਟੀਦੇ ।

ਭਾਵ :— ਮਾਮੂਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਬਹੁਤਾ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਸੋਦਾ ਸੱਚੀ ਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਚੋਭਾਂ ਮਾਰਦੇ ਨੇ, ਪਰ 'ਜੂਆ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਕਪੜੇ ਨਹੀਂ ਪਾੜ ਸੁਟੀਦੇ' ਘਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਉਸ ਲਈ ਬੜੀ ਮੂਰਖਤਾ ਹੋਵੇਗੀ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੂਏ ਜੇਡ ਵਪਾਰ ਨਾ ਕੋਈ ਜੇ ਵਿੱਚ ਹਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਭਾਈਆਂ ਜੇਡ ਪਿਆਰ ਨਾ ਕੋਈ ਜੇ ਵਿੱਚ ਖਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਤੀਵੀਂ ਜੇਡ ਵਜ਼ੀਰ ਨਾ ਕੋਈ ਜੇ ਬਦਕਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਭਾਵ :—ਜੂਆ ਖੇਡਣ, ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਤੀਵੀਂ ਬਾਰੇ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਚੰਗੇ ਕਿੰਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੰਦੇ ਕਿੰਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ।

ਜੂਠ ਖਾਈਦਾ ਹੈ, ਮਿੱਠੇ ਦੇ ਤ੍ਰਾਣ।

ਭਾਵ :—ਲਾਲਚ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਲਾਲਚ ਹੀ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਹੀ ਨਾ। 'ਜੂਠ ਖਾਈਦਾ ਹੈ, ਮਿੱਠੇ ਦੇ ਤ੍ਰਾਣ' (ਸੰਗ੍)

ਜੂਠ, ਝੂਠ, ਤੇ ਪਲੇ ਕੁਪੱਤ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਕੋਈ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਭੈੜਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਤੁਧ ਕੁਲਹਿਣੀ ਪਾਸੋਂ ਹੋਰ ਲਹਿਣਾ ਹੀ ਕੀ ਹੈ? 'ਜੂਠ, ਝੂਠ ਤੇ ਪਲੇ ਕੁਪੱਤ' ਇਹੀ ਤੁਹਾਡੀ ਗਲ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜੂਠ ਮਾਰੇ ਜਾਂ ਝੂਠ ਮਾਰੇ।

ਭਾਵ :—ਝੂਠ ਬੋਲਣਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾਣਾ (ਨਿੰਦਿਆ ਜਾਂ ਨਕਲ ਕਰਨੀ) ਬਰਬਾਦੀ ਲਿਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜੂਠ ਤੇ ਝੂਠ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸੇਂ ਹੀ ਬਚ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 'ਜੂਠ ਮਾਰੇ ਜਾਂ ਝੂਠ ਮਾਰੇ' (ਸੰਗ੍)

ਜੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਰਾਹ ਦਸੇ ਤਾਂ ਦੋਇ ਟੋਇ ਵਿਚ ਡਿਗ ਪੈਣਗੇ।

ਭਾਵ :—ਗਿਆਨ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਸਿਆਣੇ ਪੁਰਸ਼ ਤੋਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਏ ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ! ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਤੂੰ ਕੀ ਸਿਖੇਂਗਾ? ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ 'ਜੇ ਅਨ੍ਹਾ ਅਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਰਾਹ ਦਸੇ ਤਾਂ ਦੋਇ ਟੋਇ ਵਿਚ ਡਿਗ ਪੈਣਗੇ।' (ਸੰ)

ਜੇ ਸਹੁ ਆਖੇ ਫਿੱਟੇ ਮੂੰਹ, ਤਾਂ ਮੈ ਜੀਵੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੋਈ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਮਾਣ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਿਹਾਲੀ—ਸ਼ਭਾਵੰਤ, ਤੇਰੀ ਰੀਸ ਕੌਣ ਕਰੇ? ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਹੈ, ਅਖੇ 'ਜੇ ਸਹੁ ਆਖੇ ਫਿੱਟੇ ਮੂੰਹ, ਤਾਂ ਮੈ ਜੀਵੀ', ਪਤੀ ਤੇਰਾ ਭਾਵੇਂ ਤੇਰੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰੇ, ਤੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਕਰਨੋਂ ਨਹੀਂ ਰਜਦੀ। (ਸੰਗ੍)

ਜੇ ਸਹੁ ਭਾਵੇ ਤਾਂ ਸਿਰ ਖੁਲ੍ਹੀ ਪਈ ਆਵੇ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗੇ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਰਹੇ, ਠੀਕ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੀਤਾ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਰਹੇ। 'ਜੇ ਸਹੁ ਭਾਵੇ ਤਾਂ ਸਿਰ ਖੁਲ੍ਹੀ ਪਈ ਆਵੇ'। ਸਾਨੂੰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ? (ਸੰਗ੍)

ਜੇ ਸਕਤਾ ਸਕਤੇ ਕਉ ਮਾਰੇ ਤਾ ਮਨਿ ਰੋਸੁ ਨ ਹੋਈ॥

ਭਾਵ :—ਜੇ ਤਾਕਤਵਰ ਤਾਕਤਵਰ ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਰੰਜ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਜਦ ਤਾਕਤਵਰ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਮਾਰੇ, ਤਦ ਰੋਣ ਹੋਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਰਤਾ ਤੂੰ ਸਭਨਾ ਕਾ ਸੋਈ॥
ਜੇ ਸਕਤਾ ਸਕਤੇ ਕਉ ਮਾਰੇ
ਤਾ ਮਨਿ ਰੋਸੁ ਨ ਹੋਈ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਵਾਰ)

ਜੇ ਸਜਣ ਬਾਂਹ ਦਏ, ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਿਗਲ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇ, ਤਦ ਉਸ ਦਾ ਸਭੋ ਕੁਝ ਹੀ ਹੜਪ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਡੇ ਗਿਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, 'ਜੇ ਸਜਣ ਬਾਂਹ ਦਏ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਿਗਲ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ' । ਪਰ ਸ਼ਹਿਰੀ ਚੂਹਿਆਂ ਨੂੰ ਇਤਨੀ ਤਮੀਜ਼ ਕਿਥੇ ?

(ਸਵੇਰ ਸਾਰ—ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ)

ਜੇ ਸਵੇਰ ਦਾ ਘੁੱਥਾ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਘਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਭਾਵ :— ਕੋਈ ਭੁਲਾ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਜੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਿਧੇ ਰਾਹ ਪ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਛੱਡ ਵੀ ਤਾਂ ਸਹੀ ਉਹਦੀ ਭੁਲ ਨੂੰ । ਵਿਚਾਰਾ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਛਤਾਂਦਾ ਹੈ । ਨਾਲੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਆਖਿਆ ਏ, 'ਜੇ ਸਵੇਰ ਦਾ ਘੁੱਥਾ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਘਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ' । (ਸੰ)

ਜੇ ਸੁਖ ਲੋੜੇ ਆਪਣਾ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਮੰਗ ਨਾ ਪੀ । ਜਾਂ ਜੇ ਸੁਖ ਚਾਹੇਂ ਜੀ, ਪਾਣੀ ਮੰਗ ਨਾ ਪੀ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਉਤੇ ਹੀ ਖਲੋਣਾ ਸੁਖੀ ਰਖਦਾ ਹੈ । ਪਰਾਇਆ ਆਸਰਾ ਨ ਤਕੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਮੋਲਕ ਸਿੰਘ—ਭਰਾ ਜੀ, ਜੇ ਸੁਖ ਲੋੜਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਨਾ ਕਰੋ । ਮੁਥਾਜੀ ਮਾਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ । 'ਜੇ ਸੁਖ ਲੋੜੇ ਆਪਣਾ, ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਮੰਗ ਨਾ ਪੀ' । (ਸੰਗ੍)

ਜੇ ਹੋਣ ਸਿਰ ਜੋੜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਥੋੜ੍ਹੇ । ਵੇਖੋ :—ਇਕ ਇਕਲਾ ਦੋ ਯਾਰਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਹੀ ਬਰਕਤ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜਦੂਤ— ਮਹਾਰਾਜ ! 'ਜੇ ਹੋਣ ਸਿਰ ਜੋੜੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਥੋੜੇ' ਏਕੇ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਬਰਕਤ ਜੇ । (ਸੰਗ੍)

ਜੇ ਹੋਵਨ ਦਿਨ ਪਧਰੇ, ਕੁਜੇ ਉਗਣ ਮੋਠ ।

ਭਾਵ :—ਨਸੀਬ ਚੰਗੇ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਵਿਗੜੇ ਕੰਮ ਵੀ ਸੋਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਧਾ—ਮਾਈ ਜੀ; ਜੇ ਭਾਗ ਚੰਗੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਪੁਠੀਆਂ ਵੀ ਸਿਧੀਆਂ ਪੈਣ ਲਗ ਜਾਣਗੀਆਂ, 'ਜੇ ਹੋਵਨ ਦਿਨ ਪਧਰੇ ਕੁਜੇ ਉਗਣ ਮੋਠ' । (ਸੰ)

ਜੇ ਕਰ ਖੇਤੈ ਖਾਇ ਵਾੜ ਕੋ ਨ ਲਹੈ ਸਾਗ ।

ਭਾਵ :—ਜੇਕਰ ਵਾੜ (ਰਖਵਾਲਾ) ਹੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਉਸਦਾ ਬਚਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ:—

ਜੇਕਰ ਖੇਤੈ ਖਾਇ ਵਾੜ ਕੋ ਲਹੈ ਨਾ ਸਾਰਾ ।
ਜੇ ਗੁਰ ਭਰਮਾਏ ਸਾਂਗ ਕਰ ਕਿਆ ਸਿਖ ਵਿਚਾਰਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਜੇ ਕਰਿ ਸੂਤਕੁ ਮੰਨੀਐ ਸਭ ਤੇ ਸੂਤਕੁ ਹੋਇ ॥

ਭਾਵ :—ਜੇ ਸੂਤਕ ਮੰਨੀਏ ਤਾਂ ਹਰ ਥਾਂ ਸੂਤਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਕਰਿ ਸੂਤਕਿ ਮੰਨੀਐ ਸਭਤੈ ਸੂਤਕ ਹੋਇ ॥
ਗੋਹੇ ਅਤੇ ਲਕੜੀ ਅੰਦਿਰ ਕੀੜਾ ਹੋਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜੇ ਖਤਰੀ ਸਿਰ ਘੱਟਾ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਭੀ ਖਤਰੀ ਖਟ ਘਰ ਆਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਖਤਰੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ : – ਖਤਰੀਆਂ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਕਰਦੇ ਹੋ ? ਖਤ੍ਰੀ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜੇਹੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਫ਼ਾ ਜਾਂ ਲਾਭ ਨਾ ਹੋਵੇ 'ਜੋ ਖਤਰੀ ਸਿਰ ਘੱਟਾ ਪਾਵੇ, ਤਦ ਭੀ ਖਤ੍ਰੀ ਖਟ ਘਰ ਆਵੇ'। (ਸੰਗ੍)

ਜੇ ਘਰ ਭੰਨੈ ਪਾਹਰੂ, ਕਉਣ ਰਖਣ ਹਾਰਾ।

ਭਾਵ :—ਜੇ ਚੌਕੀਦਾਰ ਹੀ ਘਰ ਭੰਨੇ ਤਾਂ ਰਾਖੀ ਕੌਣ ਕਰੇ ?

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇ ਮਾਂ ਪੁਤੈ ਵਿਸ ਦੇਇ ਤਿਸਤੇ ਕਉਣ ਪਿਆਰਾ।
ਜੇ ਘਰ ਭੰਨੈ ਪਾਹਰੂ ਕਉਣ ਰਖਣ ਹਾਰਾ

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹੋਵੇ ਵਾਲੀ, ਸਟੋ ਜ਼ਮੀਨ, ਸਾੜੋ ਹੱਲ ਪੰਜਾਲੀ।

ਭਾਵ :— ਜ਼ਾਲਮ ਮਾਲਕ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵਾਹੀ ਕਰਨੀ ਛੱਡ ਦਿਓ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭੀਮਸੈਨ—ਪੰਚੋ ! ਜ਼ਾਲਮ ਦੀ ਰਈਯੱਤ ਬਣਨਾ ਕੋਈ ਧਰਮ ਨਹੀਂ 'ਜੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹੋਵੇ ਵਾਲੀ, ਸਟੋ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਸਾੜੋ ਹੱਲ, ਪੰਜਾਲੀ' ਸੋ ਜਾਂ ਦੇਸ ਛਡ ਦਿਓ, ਜਾਂ ਰਾਜ ਬਦਲ ਦਿਓ। (ਸੰਗ੍)

ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨਾ ਠਾਹੇ ਕਹੀਦਾ ॥

ਭਾਵ :— ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਠੋਕਰ ਨਾ ਲਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੋਈ ਵੀਹ ਕੁ ਦਿਨ ਬੀਤੇ, ਤਾਂ ਇਕ ਰਾਤ ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ ਕੀ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੇਗਮ ਨੇ ਆ ਕੇ ਚਰਨ ਪਕੜ ਲਏ ਹਨ। ਅਰ ਬੜਾ ਰੋਈ। ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਦਯਾ ਆ ਗਈ। ਸੋਚਣ ਲਗੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:—
'ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ ਹਿਆਉ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀਦਾ'

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ—ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੇ ਧਨ ਜਾਂਦਾ ਵੇਖੀਏ, ਅੱਧਾ ਦਈਏ ਲੁਟਾ। ਜਾਂ ਜੇ ਧਨ ਰੁੜ੍ਹਦਾ ਵੇਖੀਏ ਅਧਾ ਦੇਈਏ ਵੰਡ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸਾਰੇ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਅੱਧਾ ਦੇ ਕੇ ਬਾਕੀ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲੈਣਾ ਸਿਆਣਪ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜਾ-- ਕੁਝ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ। ਸਿਆਣੇ ਆਂਹਦੇ ਨੇ ਕਿ ਜੇ ਧਨ ਰੁੜ੍ਹਦਾ ਵੇਖੀਏ ਤਦ ਅੱਧਾ ਦੇਈਏ ਵੰਡ। ਚਲੋ ਏਕਨ ਹੀ ਸਹੀ। ਪਹਿਲੇ ਗੋਰਖਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਿਰ ਤੇ ਕਢੋ।

(ਮਹਾਰਾਜ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਾਗਰ)

ਜੇ ਪਿਰ ਬਹੁ ਘਰ ਹੰਢਣਾ, ਸਤ ਰਖੈ ਨਾਰੇ।

ਭਾਵ :—ਜੇ ਪਤੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਧਰਮ ਨਾ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਵੀ ਪਤੀ ਬ੍ਰਤਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਪਤੀ ਧਰਮ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਾਵੇਂ ਪਤੀ ਦੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਦੁਖ ਤਾਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਇਛਾਵਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਕੁਟ ਕੁਟ ਕੇ ਭਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ:- 'ਜੇ ਪਿਰ ਬਹੁ ਘਰ ਹੰਢਣਾ, ਸਤ ਰਖੈ ਨਾਰੇ.'

(ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ—ਡਾ. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੇ ਬੰਦਾ ਹੈਂ ਮਾਈਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਖਾਈਂ ਅਰਾਈਂ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਅਰਾਈਂ ਦਾ, ਸੁਭਾ ਦਸਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੁੱਤ ! ਅਰਾਈਆਂ ਨਾਲ ਹਸਣਾ ਖੇਡਣਾ ਛੱਡ ਦੇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਰਾਨੇ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਹੀਂ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਬੰਧੀ ਕਹਾਵਤ ਹੈ, 'ਜੇ ਬੰਦਾ ਹੈਂ ਮਾਈ ਦਾ ਵਿਸਾਹ ਨਾ ਖਾਈਂ ਅਰਾਈਂ ਦਾ' (ਸੰਗ੍)

ਜੇ ਮੀਂਹ ਨ ਪਏ ਲੋਹੜੀ, ਹਾੜੀ ਹੋਇਗੀ ਥੋੜ੍ਹੀ।

ਭਾਵ :—ਲੋਹੜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮੀਂਹ

ਪੈਣਾ, ਹਾੜੀ ਦੇ ਫ਼ਸਲ ਲਈ ਬੜਾ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਐਤਕੀਂ ਲੋਹੜੀ ਵੀ ਸੁੱਕੀ ਹੀ ਲੰਘ ਗਈ। ਰੱਬ ਖੈਰ ਕਰੇ ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ 'ਜੇ ਮੀਂਹ ਨਾ ਪਏ ਲੋਹੜੀ, ਹਾੜੀ ਹੋਇਗੀ ਥੋੜ੍ਹੀ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਰੁਖ ਵਧਣ, ਤਾਂ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਨਾ ਜਾ ਲਗਣ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਹੰਕਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲਗ ਪੈਣ ਤਦ ਉਹ ਉਪਦ੍ਰਵ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਣ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਿਠ ਜਵਾਲਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਨੂੰ ਘਾਟਾ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਵੀ ਤਾਂ ਅਤ ਲਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। 'ਜੇ ਰੁਖ ਵਧਣ ਲਗਣ ਤਾਂ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਨਾ ਲਗ ਜਾਣ' ਜੇ ਘਾਟਾ ਨਾ ਪੈਂਦਾ, ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਮਤ ਆਉਣੀ ਸੀ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇ ਵੇਖੇਂ ਤੇ ਪਾਵੇਂ, ਬਾਹਰ ਨਾ ਅਲਾਵੇਂ ॥

ਭਾਵ :—ਜੇ ਰੱਬ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਵੇ ਤਦ ਉਸ ਦਾ ਭੇਦ ਲੁਕਾਈ ਰਖਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੁਰਸ਼ਦ ਨੇ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਕਿ "ਜੇ ਵੇਖੇਂ ਤੇ ਪਾਵੇਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਅਲਾਵੇਂ" ਪਰ ਬੁਲ੍ਹੇ ਹੋਰੀ ਮਨਸੂਰ ਵਾਂਗ ਖੁਲ੍ਹੇ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਸੱਚ ਦਾ ਸੋਮਾ 'ਪੜਦੇ ਪਾੜ ਕੇ ਵਗ ਨਿਕਲਿਆ। ਭਲਾ ਸਚਾਈ ਕਿਵੇਂ ਲੁਕਦੀ ?

(ਹੰਸ ਚੋਗ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਜੇਹਾ ਸੇਵੈ ਤੇਹੋ ਹੋਵੈ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰੀਏ, ਓਹੋ ਜਿਹੇ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਚਾਕਰੀ ਭੈ ਰਚਿ ਕਾਰ ਕਮਾਇ ॥
ਜੇਹਾ ਸੇਵੈ ਤੇਹੋ ਹੋਵੈ ਜੇ ਚਲੈ ਤਿਸੈ ਰਜਾਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਬਿਹਾਗੜੀ ਕੀ ਵਾਰ)

ਜੇਹਾ ਭਾ ਆਟੇ ਦਾ ਤੇਹਾ ਲਾਚੀ ਦਾਣੇ ਦਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਖ ਨ ਹੋਇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਥੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ ਪਈ 'ਜੇਹਾ ਭਾ ਆਟੇ ਦਾ ਤੇਹਾ ਲਾਚੀ ਦਾਣੇ ਦਾ'। ਕਿਸੇ ਗੁਣ ਵਾਲੇ, ਕਿਸੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਭਲੇ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਇਥੇ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਹਾ ਬੀਉ ਤੇਹਾ ਫਲ ਪਾਯਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਬੀਜੋ ਤਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਭਾਇ ਭਗਤ ਗੁਰਪੁਰਬ ਕਰ
ਨਾਮ ਦਾਨ ਇਸ਼ਨਾਨ ਦ੍ਰਿੜਾਯਾ।
ਜੇਹਾ ਬੀਉ ਤੇਹਾ ਫਲ ਪਾਯਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤੁ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਬੀਜਦਾ ਹੈ, ਉਹੀ ਵਢਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਹਥ ਮਰੋੜੈ ਤਨੁ ਕਪੈ ਸਿਆਹਹੁ ਹੋਇਆ ਸੇਤੁ ॥
ਜੇਹਾ ਬੀਜੈ ਸੋ ਲੁਣੈ ਕਰਮਾ ਸੰਦੜਾ ਖੇਤੁ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਬਾਰਾਂ ਮਾਹ)

ਜੇਹਾ ਮੂੰਹ ਕਰ ਭਾਲੀਐ ਤੇਹੋ ਵੇਖਾਲਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਵੇਖੋ, ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਵਿਖਾਲਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਕਰਮ ਕਰੋ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੇਹਾ ਮੂੰਹ ਕਰ ਭਾਲੀਐ ਤੇਹੋ ਵੇਖਾਲਾ।
ਸੇਵਕ ਦਰਗਹ ਸੁਰਖਰੂ ਵੇਮੁਖ ਮੁਹ ਕਾਲਾ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੇਹਾ ਵੇਖਹਿ, ਤੇਹਾ ਵੇਖੁ ॥

ਵੇਖੋ : ਜਗ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਆਰਸੀ ਜੋ ਦੇਖੇ ਸੋ ਵੇਖ ।

ਭਾਵ :—ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਉਵੇਂ ਹੀ ਰਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਜਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

"ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੀ ਲਿਖੀਐ ਲੇਖ ॥
ਜੇਹਾ ਵੇਖਹਿ ਤੇਹਾ ਵੇਖੁ ॥"
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ਤੇਹਾ ਹੋਇਸੀ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮਤੁ ਕੋ ਜਾਣੈ ਜਾਇ ਅਗੈ ਪਾਇਸੀ ॥
ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ਤੇਹਾ ਹੋਇਸੀ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਜੇਹੇ ਪੀਰ ਤੇਹੇ ਮੁਰੀਦ ।

ਭਾਵ :—ਜੇਹੀ ਰੂਹ ਤਹੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ, ਜੇਹਾ ਗੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਵੈਸਾ ਹੀ ਚੇਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਬੇਈਮਾਨ ਹਨ । ਜੇਹਾ ਪੀਰ ਤੇਹਾ ਹੀ ਮੁਰੀਦ ਹੋਣਾ ਸੀ । (ਸੰ)

ਜੇਤੀ ਵਾਉ, ਤੇਹਾ ਓਹਲ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਮੁਸੀਬਤ ਜਾਂ ਦੁਖ ਆਵੇ, ਓਹੋ ਜਿਹਾ ਬਚਾਓ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਡੋਲੋ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਜਤਨ ਕਰੋ । ਫਿਰ ਜੇਤੀ ਵਾਉ, ਤੇਹਾ ਓਹਲਾ ਬਣਾਓ' ਫਿਰ ਸਭ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਠ ਹਾੜ ਕੁਖੀਂ ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਰੁੱਖੀਂ । ਜਾਂ ਜੇਠ ਹਾੜ ਗੁਠੇ, ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਰੁੱਖੇ ।

ਭਾਵ :—ਜੇਠ ਹਾੜ ਦੀਆਂ ਤੱਤੀਆਂ ਲੋਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਅੰਦਰ ਠੰਡੇ ਥਾਂ ਰਹੋ ਤੇ ਸਾਵਣ ਭਾਂਦੋਂ ਦੇ ਹੁਸੜ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਓਟ ਲਉ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਾਏ ਕਰਮੀ ! ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਗੁਠਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਦੰਗਾ ਹੈ । ਸੱਚ ਹੈ 'ਜੇਠ ਹਾੜ ਗੁਠੇ, ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਰੁਖੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਠ ਹਾੜ ਤਪੇ, ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਵਸੇ ।

ਭਾਵ :—ਦੁੱਖ ਪਿਛੋਂ ਸੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਨੂੰ ਦੁਖਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ । ਰੱਬ ਆਪੇ ਕਾਰਜ ਸੁਆਰੇਗਾ । ਜੇਠ ਹਾੜ ਤਪੇ; ਸਾਵਣ ਭਾਦੋਂ ਵਸੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਡਾ ਸਪ ਲੰਮਾ, ਤਿਹੀ ਘੋਹ ਚੌੜੀ ।

ਭਾਵ :—ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਮੰਦੇ ਸੁਭਾ ਦੀ ਪਰਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜੇਡਾ ਸੱਪ ਲੰਮਾ, ਤਿਹੀ ਘੋਹ ਚੌੜੀ' । ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾ ਤਾਂ ਵੇਖੋ । ਧਨਵਾਨ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਗੁਣ ਨਹੀਂ, ਜੇ ਪੱਲੇ ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਸੱਚ ਨਾ ਹੋਵੇ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੇਡਾ ਸਿਰ ਤੇਡੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਤਨੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਹੋਵੇ, ਉਤਨਾ ਹੀ ਉਹ ਦੁਖੀ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ —ਤੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਰਾਜਾ ਸੁਖੀ ਸੌਂਦਾ ਹੈ । ਗਲਤ ਹੈ ਇਹ ਖਿਆਲ 'ਜੇਡਾ ਸਿਰ ਤੇਡੀਆਂ ਸਿਰ ਪੀੜਾਂ' ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੈਸਾ ਕਰੇ ਤੈਸਾ ਲਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਆਪਹੁ ਕਛੂ ਨ ਹੋਵਈ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਨਹਿ ਮੰਨਿ ਵਸਾਵੈ।
ਜੈਸਾ ਕਰੈ ਤੈਸਾ ਲਹੈ ਰਿਖਿ ਕਣਾਦਿਕ ਭਾਖ ਸੁਣਾਵੈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੈਸਾ ਮਨ ਅਪਣਾ, ਪਰ ਮਨ ਤੈਸਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਸੋਚੋਗੇ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਉਹ ਤਹਾਡੇ ਸੰਬੰਧੀ ਸੋਚਣਗੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਬਾਬਾ—'ਜੈਸਾ ਮਨ ਅਪਣਾ ਪਰ ਮਨ ਤੈਸਾ'। ਦੇਖੋ ਇਹ ਇਕ ਅਸੂਲ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਸਭ ਨੂੰ ਵੇਖੋ। (ਸੰ)

(ਬਾਬਾ ਨੌਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੈਸੀ ਕਰਨੀ ਵੈਸੀ ਭਰਨੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ ਤਿਹਾ ਫਲ ਪਾਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜੈਸੀ ਕਰਨੀ ਵੈਸੀ ਭਰਨੀ', ਪ੍ਰੇਮ ਨਗਰ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ।

(ਕਾਫ਼ੀਆਂ—ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਜੈਸੀ ਕਰੇ ਪਿਉ, ਤੈਸੀ ਨਾ ਕਰੇ ਘਿਉ।

ਭਾਵ :—ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਸੁਕਾ ਪਿਆਰ ਵੀ ਘਿਉ ਵਰਗਾ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪਿਤਾ ਮਾਤਾ ਦਾ ਭਾਂ ਸੁੱਕਾ ਪਿਆਰ ਵੀ ਅਮੁਲ ਵਸਤੂ ਹੈ। 'ਜੈਸੀ ਕਰੇ ਪਿਉ' ਤੈਸੀ ਨਾ ਕਰੇ ਘਿਉ' ਇਹ ਅਖਾਣ ਤੁਸਾਂ ਸੁਣੀ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। (ਸੰਗ)

ਜੈਸੀ ਗਠੜੀ ਆਪ ਦੀ ਐਸਾ ਮਿਤ ਨ ਕੋਇ।

ਭਾਵ :— ਆਪਣੇ ਪਲੇ ਪੂੰਜੀ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਮਿਤਰ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਆਪਣੇ ਪਲੇ ਧਨ ਹੋਵੇ, ਭਾਂ ਫਿਰ ਮੁਥਾਜੀ ਕਾਹਦੀ? ਸੱਚ ਹੀ ਹੈ 'ਜੈਸੀ ਗਠੜੀ ਆਪਦੀ ਐਸਾ ਮਿਤ ਨਾ ਕੋਇ'। (ਸੰਗ)

ਜੈਸੀ ਮਨਸਾ ਤੈਸੀ ਦਸਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਵੇਂ ਮਨ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਮਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਣਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿਉ ਮਨੁ ਦੇਖਹਿ ਪਰਮਨੁ ਤੈਸਾ ॥
ਜੈਸੀ ਮਨਸਾ ਤੈਸੀ ਦਸਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਅਸ਼ਟਪਦੀਆਂ)

ਜੈਸੇ ਗੋਇਲ ਗੋਇਲੀ ਤੈਸੇ ਸੰਸਾਰਾ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਵੇਂ ਚਰਾਂਦ ਵਿਚ ਗਵਾਲਾ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਖੇਡ ਥੋੜ੍ਹ-ਚਿਰੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੈਸੇ ਗੋਇਲ ਗੋਇਲੀ ਤੈਸੇ ਸੰਸਾਰਾ ॥
ਕੂੜ ਕਮਾਵਹਿ ਆਦਮੀ ਬਾਂਧਹਿ ਘਰ ਬਾਰਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਜੋ ਅੱਜ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਹੁਣੇ ਕਰੋ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਢਿਲ ਨ ਕਰੋ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਖੋ:— 'ਜੋ ਕਲ੍ਹ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਅਜਕਰ ਲੋ' ਅਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕਲ੍ਹ ਉਤੇ ਨਾ ਛਡੋ, ਜੋ ਕਲ੍ਹ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਅਜ ਕਰੋ, ਜੋ ਅੱਜ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੁਣੇ ਕਰੋ। (ਸੰਗ)

ਜੋ ਅੜਿਆ ਸੋ ਝੜਿਆ।

ਭਾਵ :— ਤਾਕਤਵਰ ਨਾਲ ਜੋ ਖਹਿਬੜਦਾ ਹੈ ਉਹੀ ਹਾਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਸਿਆਣੇ ਲੋਕਾਂ,
ਇਹ ਫ਼ਿਕਰਾ ਹੈ ਘੜਿਆ।
ਪੇਸ਼ ਨਾ ਜਾਵੇ ਜਿੱਥੇ ਉੱਥੇ,
'ਜੋ ਅੜਿਆ ਸੋ ਝੜਿਆ'।

(ਜੀਵਨ ਪੰਥ—ਗਿ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫ਼ਰ)

ਜੋ ਅੰਦਰ ਸੋ ਬਾਹਰ ।

ਭਾਵ :—ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰੋਂ ਇੱਕ ਹੋਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਸਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੀ ਰੀਸ ਕਰਨੀ ਏ ? ਉਹਦੇ ਜੋ ਅੰਦਰ ਹੈ ਸੋ ਬਾਹਰ ਹੈ । ਕੋਈ ਵੱਲ ਛਲ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । (ਸੰਗ੍)

ਜੋ ਇਛਹਿ ਸੋ ਫਲੁ ਪਾਇਸੀ ॥

ਭਾਵ :—ਰੱਬ ਤੋਂ ਜੋ ਮੰਗੋ ਉਹੀ ਮਿਲੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਇਛਹਿ ਸੋ ਫਲੁ ਪਾਇਸੀ
ਗੁਰ ਸਬਦੀ ਲਗੇ ਧਿਆਨ ॥
ਕਿਲ ਵਿਖ ਪਾਪ ਸਭਿ ਕਟੀਅਹਿ
ਹਉਮੈ ਚੁਕੈ ਗੁਮਾਨੁ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਕਾਨੜੇ ਕੀ ਵਾਰ)

ਜੋ ਏਥੇ ਕੋਹੜੇ (ਭੈੜੇ) ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਵੀ ਕੋਹੜੇ (ਭੈੜੇ)

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਘਰ ਦੁਖੀ ਜਾਂ ਭੈੜੇ ਹਨ । ਉਹ ਬਾਹਰ ਵੀ ਦੁਖੀ ਜਾਂ ਭੈੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜਿਹੜੇ ਏਥੇ ਕੋਹੜੇ, ਲਾਹੌਰ ਵੀ ਕੋਹੜੇ' । ਪ੍ਰਦੇਸ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਉਹਦਾ ਮੰਦਾ ਹਾਲ ਹੀ ਰਿਹਾ । (ਸੰਗ੍)

ਜੋ ਸਰਣਿ ਆਵੈ ਤਿਸੁ ਕੰਠਿ ਲਾਵੈ ।

ਭਾਵ :—ਰੱਬ (ਜਾਂ ਵਡੇ ਲੋਕਾਂ) ਵਿਚ ਇਹ ਵਡਿਆਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਰਨੀਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਗਲ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਸਰਣਿ ਆਵੈ ਤਿਸੁ ਕੰਠਿ ਲਾਵੈ,
ਇਹੁ ਬਿਰਦੁ ਸੁਆਮੀ ਸੰਦਾ ॥
ਬਿਨਵੰਤਿ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਕੰਤੁ ਮਿਲਿਆ,
ਥਦਾ ਕੇਲ ਕਰੰਦਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗੰਥ—ਰਾਗ ਬਿਹਾਗੜ)

੨) ਰਜਨੀ ਦਾ ਪਤੀ— ਸਤਿਗਰ ਜੀ ! ਜੋ ਕੁਝ ਆਪ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਓ, ਠੀਕ ਏ । ਪਰ 'ਸ਼ਰਨ ਆਇਆਂ ਦੀ ਲਾਜ ਆਪਨੇ ਹੀ ਰਖਣੀ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਰਨ ਆਵੇ ਤਿਸ ਕੰਠ ਲਾਵੈ ਇਹ ਬਿਰਧ ਸੁਆਮੀ ਸੰਦਾ ॥'

(ਰਜਨੀ ਨਾਟਕ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੋਂ ਸਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨ ਆਵੇ, ਜੋਂ ਪੱਕੇ ਤਾਂ ਸਭੇ ਸਕੇ ।

ਭਾਵ :—ਸਭ ਮਤਲਬ ਦੇ ਯਾਰ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭਰਾ ਜੀ ! ਦੁਨੀਆਂ ਮਤਲਬ ਦੀ ਹੈ, ਉਂਝ ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੁਛਦਾ ਹੈ । 'ਜੋਂ ਸਾਵੇ ਕੋਈ ਨਾ ਆਵੇ, ਜੋਂ ਪੱਕੇ ਤਾਂ ਸਭੇ ਸਕੇ' । (ਸੰ)

ਜੋ ਸੁਖ ਛੱਜੂ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ ਉਹ ਨਾ ਬਲਖ ਨਾ ਬੁਖਾਰੇ ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਵਰਗਾ ਸੁਖ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ : — ਘਰ ਵਰਗਾ ਸੁੱਖ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । 'ਜਿਹਾ ਸੁਖ ਛੱਜੂ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ, ਉਹ ਬਲਖ ਨਾ ਬੁਖਾਰੇ' (ਸੰਗ੍)

ਜੋ ਸੈਤਾਨਿ ਵੰਞਾਇਆ ਸੇ ਕਿਤ ਫੇਰਹਿ ਚਿਤ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਾਪ ਨੇ ਖੁਆਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਠੀਕ ਹੋਣ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਫਰੀਦਾ ਕੁਕੋਦਿਆਂ ਚਾਰੋਦਿਆਂ ਮਤੀ ਦੋਦਿਆਂ ਨਿਤ ॥
ਜੋ ਸੈਤਾਨਿ ਵੰਞਾਇਆ ਸੇ ਕਿਤ ਫੇਰਹਿ ਚਿਤ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ)

ਜੋ ਹੱਲਿਆ ਸੋ ਸੱਲਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੇ ਰਤਾ ਜਿਨਾ ਵੀ ਕਾਨੂੰਨ ਭੰਗ ਕੀਤਾ, ਜਾਂ ਖਰਾਬੀ ਕੀਤੀ, ਓਹੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ।

ਵਰਤੋਂ ;—ਇਥੇ ਤਾਂ ਇਹ ਗਲ ਹੈ ਕਿ 'ਜੋ ਹੱਲਿਆ ਸੋ ਸੱਲਿਆ' ਰੈਤ ਤੇ ਤਰਫਦਾਰੀ ਦੀ ਇਥੇ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ । (ਸੰ)

ਜਸ ਵਡਿਆਈ ਸੋਭਾ ਖਟੀਏ,
ਮਾਣ ਵੀ ਕਿਤਨਾ ਪਾਈਏ ।
ਲੁਕ ਰਹਿਣ ਵਿਚ ਸੁਖ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ,
ਤੱਤ ਆਉਂਦਾ ਚਲਿਆ ।
ਦੁਨੀਆ ਹੈ ਦੋ-ਮੁੰਹੀ ਬਰਛੀ,
ਜੋ ਹੱਲਿਆ ਸੋ ਸੱਲਿਆ !
(ਜੀਵਨ ਤਤ—ਗਿ: ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫਰ)

ਜੋ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਭਾਵ :—ਹੋਣੀ ਬਲਵਾਨ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਮ ਸੁੰਦਰ—ਸਚ ਹੈ, ਨਾਨਕੇ ਹੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਪਰ ਅੱਛਾ ਜੋ ਹੋਣਾ ਸੀ 'ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ'
(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਹੋਣੀ ਹੋਗ ਸੋ ਹੋ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਹਰੀ ਨੇ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਓਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਛਨਿਛਰ ਵਾਰ ਉਤਾਵਲੇ, ਵੇਖ ਸਜਣ ਦੀ ਸੋ ।
ਅਸਾਂ ਮੁੜ ਘਰ ਫੇਰ ਨਾ ਆਵਣਾ ਜੋ ਹੋਣੀ ਸੋ ਹੋ ।
(ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ)

ਜੋ ਹੋਵੇ ਸੋ ਹੋਵੇ :

ਭਾਵ :—ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਭਾਵੇਂ ਸਿੱਟਾ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਿਕਲੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੰਗਾ ! ਹੁਣ 'ਜੋ ਹੋਵੇ ਸੋ ਹੋਵੇ' ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਸ ਰੁੱਖ ਦੇ ਉਹਲਿਓਂ ਨਿਸੰਗ ਗਲ ਬਾਤ ਕਰਦਿਆਂ ਦੇਖੀ ਸੁਣੀ ਜਾਵੇਗੀ ।
(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਕਹੇ ਸੋ ਬੁੱਢੀ ਸੱਚ ਹੈ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੌਜੂ ਬਨਾਣ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਭੈੜੀ ਗਲ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਫਤਹ ਸਿੰਘ—ਨਹੀਂ ਜੀ, ਝੂਠ ਕਿਉਂ ਹੋਣਾ ਸੀ ? 'ਜੋ ਕਹੇ ਸੋ ਬੁੱਢੀ ਸੱਚ' ।
(ਛੇ ਘਰ—ਪ੍ਰੋ: ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ)

ਜੋ ਕੱਤ ਨਾ ਜਾਣੇ, ਉਹ ਮਾਈ । ਜੋ ਖੱਟ ਨਾ ਜਾਣੇ, ਉਹ ਭਾਈ ।

ਭਾਵ :—ਨਿੰਕਮਿਆ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਨਾ ਸਵਾਰਨ ਤੇ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਸਵਾਰਦੇ ਫਿਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਣਾ । ਚਾਚਾ ਆਖਿਆਂ ਕੌਣ ਪੰਡ ਚੁਕਦਾ ਸੋ । ਤੁਸੀਂ ਛੁਲਾਉਣੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੱਢਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ । ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਜੋ ਕੱਤ ਨਾ ਜਾਣੇ ਉਹ ਮਾਈ, ਜੋ ਖੱਟ ਨਾ ਜਾਣੇ, ਉਹ ਭਾਈ' । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਕੀਤਾ ਸੋ ਪਾਇਆ । ਜਾਂ ਜੋ ਕਰੇਗਾ ਸੋ ਭਰੇਗਾ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਕੁਝ ਕੋਈ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਫਲ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੀਤਾ ਸੋ ਪਾਇਆ, ਹੋ ਗਿਆ ਦਿਲ ਸੋਗ ।
ਹੁਣ ਲੈ ਤੂੰ ਯਾਰ ਪਿਆਰਿਆ ਆਖਰ ਮਿਲਣਾ ਹੋਗ ।
(ਕਿੱਸਾ ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਂਵਾਲ—ਕਾਦਰਯਾਰ)

ਜੋ ਖੋਜੇ ਸੋ ਪਾਵੇ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਢੂੰਡ ਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤ :—ਹੁਕਮ ਹੈ 'ਜੋ ਖੋਜੇ ਸੋ ਪਾਵੈ' ॥ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਉੱਦਮ ਕੀ ਕਰਾਂ ?
(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਘੜਿਆ ਸੋ ਭੱਜਸੀ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਜੰਮਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਮਰੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੋ ਕੋਈ ਜੰਮਿਆ ਮਰੇਗਾ, ਸਭ ਕੋਈ, ਘੜਿਆ ਭਜਸੀ ਵਾਹ ਸਭ ਵਹਿਨਗੇ ਵੇ ।
(ਹੀਰ—ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ)

ਜੋ ਜਲਦੀ ਪਕਿਆ, ਉਹ ਜਲਦੀ ਸੜਿਆ । ਵੇਖੋ :— ਕਾਹਲੀ ਅਗੇ ਟੋਏ ।

ਭਾਵ :—ਕਾਹਲੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਕੰਮ ਛੇਤੀ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਅੜੀਏ, ਇਹ ਪ੍ਰਤਾਈ ਹੋਈ ਗਲ ਹੈ; ਕਿ 'ਜੋ ਜਲਦੀ ਪਕਿਆ, ਓਹੋ ਜਲਦੀ ਸੜਿਆ' ਸੋ ਕਾਹਲੀ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਜਿੱਤਿਆ ਉਹੀ ਖਿਲਾੜੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਿਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਓਹੀ ਸਿਆਣਾ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚੀ ਹੈ ਕਿ 'ਜੋ ਜਿੱਤਿਆ, ਉਹ ਹੀ ਖਿਲਾੜੀ' ਹਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਜੀਇ ਹੋਇ ਸੁ ਉਗਵੈ ॥

ਭਾਵ :—ਜੋ ਚਿਤ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਜੀਇ ਹੋਇ ਸੁ ਉਗਵੈ ਮੁਹ ਕਾ ਕਹਿਆ ਵਾਉ ॥
ਬੀਜੇ ਬਿਖੁ ਮੰਗੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਖਹੁ ਏਹੁ ਨਿਆਉ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਜੋ ਜੈਸੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ, ਸੋ ਤੈਸੋ ਫਲੁ ਖਾਇ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਪਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਬੀਰ ਮਨ ਪੰਖੀ ਭਇਓ ਉਡਿ ਉਡਿ ਦਹ ਦਿਸ ਜਾਇ ।
ਜੋ ਜੈਸੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ ਸੋ ਤੈਸੋ ਫਲੁ ਖਾਇ ।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਜੋ ਤੁਧ ਸੇਵਹਿ ਸੇ ਤੁਧ ਹੀ ਜੇਹੇ ॥

ਭਾਵ :—ਜੋ ਹਰੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਸੇ ਵਰਗੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਤੁਧ ਸੇਵਹਿ ਸੇ ਤੁਧ ਹੀ ਜੇਹੇ,
ਨਿਰਭਉ ਬਾਲ ਸਖਾਈ ਹੈ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਮਾਰੂ ਰਾਗ)

ਜੋ ਤੇਰਾ, ਜਗ ਤਿਸਦਾ ਬੰਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਰੱਬ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਿਆ ਹੈ ਦੁਨੀਆਂ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਕ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਗ ਜੋਗਨ ਚੰਦਨੋਂ ਸਾਇਰ ਲਹਣ ਅਨੰਦ ਵਧੰਦਾ ॥
ਜੋ ਤੇਰਾ ਜਗ ਤਿਸਦਾ ਬੰਦਾ ॥
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੋ ਡਿਠਾ, ਸੋ ਨਾਹੀ ਮਿੱਠਾ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵ ਵਾਹ ਪਵੇ, ਤੇ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਉ ਨਾ ਕਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਰਜ਼ਾ ਹੈ; ਨਾ ਦੁਖ ਹੈ ਨਾ ਸੁਖ ਹੈ । ਪਿਆਰੇ ਦਾ ਖੇਲ ਤਮਾਸ਼ਾ ਹੈ, ਓਹ ਭੀ ਡਿਠਾ ਤੇ ਇਹ ਭੀ ਡਿਠਾ 'ਜੋ ਡਿਠਾ, ਸੋ ਨਾਹੀ ਮਿੱਠਾ' । ਮਿਠੇ ਦੀ ਛੱਡ ਦੇਵੀਂ ਆਸ, ਕਾਰਜ ਤੇਰਾ ਛਿਨ ਵਿਚ ਰਾਸ ।
(ਬਾਬਾ ਨੋਧ ਸਿੰਘ—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਸਗਲ ਬਿਨਾਸੈ ॥

ਭਾਵ :—ਜੋ ਕੁਝ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਸਗਲ ਬਿਨਾਸੈ
ਜਿਉ ਬਾਦਰ ਕੀ ਛਾਈ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਜਗ ਜਾਨਿਓ
ਮਿਥਿਆ ਰਹਿਓ ਰਾਮ ਸਰਨਾਈ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਵਾਰ)

ਜੋ ਪੱਟੀ, ਸੋ ਸੁਆਦੋਂ ਪੱਟੀ ।

ਭਾਵ :—ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਚਸਕਿਆਂ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਖਾਸ ਹੁਣ ਕੱਖ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਸੁਆਦਾਂ ਦਾ ਪਟਿਆ ਭੁੱਖਾ ਨੰਗਾ ਹੋ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਹੈ, 'ਜੋ ਪੱਟੀ, ਸੋ ਸੁਆਦੋਂ ਪੱਟੀ'। (ਸੰ)

ਜੋ ਪਾਸੀ ਫੇਰਾ, ਉਹਦਾ ਹੋ ਜਾਸੀ ਮੁਜੇਰਾ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਲਾਗੇ ਢੁਕਣ ਨਾਲ ਹੀ ਅਧੀਨ ਹੋਣ ਲਗ ਪਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਘਰ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਰਵਾਜ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਝੁਕਾਓ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ, ਓਹੋ ਗੁਲਾਮ ਬਣਿਆ ਸਮਝੋ। ਇਥੇ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਜੋ ਪਾਸੀ ਫੇਰਾ, ਓਹਦਾ ਹੋ ਜਾਸੀ ਮੁਜੇਰਾ'। (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਫੇੜੈ ਸੋ ਫੜੀਦਾ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਪਾਪ ਕਰੇ, ਉਹ ਫੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜੋ ਫੇੜੈ ਸੋ ਫੜੀਦਾ
ਕਲਜੁਗ ਸੱਚਾ ਨਿਆਉਂ ਕਰਾਏ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੋ ਬੀਜੈ ਸੋ ਉਗਵੈ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਬੀਜਦਾ ਹੈ, ਤਿਹਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬੇਦੁ ਪੁਕਾਰੇ ਪੁੰਨ ਪਾਪ ਸੁਰਗ ਨਰਕ ਕਾ ਬੀਓ ॥
ਜੋ ਬੀਜੈ ਸੋ ਉਗਵੈ ਖਾਂਦਾ ਜਾਣੈ ਜੀਓ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਾਰੰਗ ਕੀ ਵਾਰ)

ਜੋ ਬੀਜੈ ਸੋਇ ਫਲ ਖਾਏ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਕਰਮ ਕਰੇਗਾ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਲਵੇਗਾ।

ਵਰਤੋਂ .—

ਦਰਗਹ ਸਚੁ ਕਬੂਲ ਹੈ
ਕੂੜਹੁ ਦਰਗਹ ਮਿਲੈ ਸਜਾਏ।
'ਜੋ ਬੀਜੈ ਸੋਇ ਫਲ ਖਾਏ'।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਜੋ ਬੀਤੀ ਸੋ ਬੀਤੀ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਹੋ ਗਿਆ ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ। ਬੀਤੇ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਓ।

ਵਰਤੋਂ :—ਖੈਰ, ਹੁਣ ਜੋ ਬੀਤੀ ਸੋ ਬੀਤੀ, ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਹੀ ਬਸ ਕਰ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਛੱਡ ਦੇ।
(ਸੁੰਦਰੀ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਮੈਂ ਕੀਆ ਸੋ ਮੈਂ ਪਾਇਆ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਮੈਂ ਕੀਤਾ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਫਲ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਿਆ।

ਵਰਤੋਂ :— (੧) ਹੁਣ ਪਾਪੀ ਬੁੱਧੀ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਬੈਠਾ ਰਾਮ ਰਾਮ ਜਪਦਾ ਹੈ। ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੁਖਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦਾ ਹੈ 'ਜੋ ਮੈਂ ਕੀਆ ਸੋ ਮੈਂ ਪਾਇਆ' ਤੇ ਆਖਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਭਰੇਗਾ।
(ਇਕ ਸਿਖ ਘਰਾਣਾ—ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੈਦ)

ਜੋ ਰਤੁ ਪੀਵਹਿ ਮਾਣਸਾ, ਤਿਨ ਕਿਉ ਨਿਰਮਲੁ ਚੀਤੁ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਕੇ ਮਨੁਖਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਸਵੱਛ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਸੋ ਜੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਮਝਾ ਸਕੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾ ਪਲਟ ਸਕੇ ਤਾਂ ਇਹ ਨੇਕੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—

ਜੇ ਰਤੁ ਲਗੈ ਕਪੜੈ ਜਾਮਾ ਹੋਇ ਪਲੀਤ।
ਜੋ ਰਤੁ ਪੀਵਹੁ ਮਾਣਸਾ ਤਿਨ ਕਿਉ ਨਿਰਮਲ ਚੀਤਿ।
(ਬਾਬਾ ਨੋਧ ਸਿੰਘ—ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਰਾਤੀਂ ਜਾਗਨ ਕਾਲੀਆਂ, ਸੋਈ ਖਾਣ ਸੁਖਾਲੀਆਂ । ਵੇਖੋ :— 'ਕਰ ਮਜੂਰੀ ਤੇ ਖਾਹ ਚੂਰੀ' ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਰਜ ਕੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਓਹੀ ਸੁਖਾਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ ਨੇ ਕੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨੀ ਹੈ । ਨਿਰਾ ਆਲਸੀ ਤੇ ਸੁਸਤ, ਤਰੱਕੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਚੁੰਮਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਇਕ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਸੁਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜੇ :—

ਜੋ ਰਾਤੀਂ ਜਾਗਣ ਕਾਲੀਆਂ ।
ਸੋਈ ਖਾਣ ਸੁਖਾਲੀਆ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋ ਰੈਨ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋ, ਜੋ ਰੱਬ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਥੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜੋ ਚਾਹੇ ਕਰੇ, ਉਸਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਵਰਤੋਂ :— ਸਰਦਾਰਾ—ਨੱਥੂ ਅਜ ਕਲ ਦਾ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ । ਜੋ ਰੈਨ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋ, ਜੋ ਰਬ ਕਰੇ ਸੋ ਹੋ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ।

ਭਾਵ :—ਗੁਸੇ ਵਿਚ ਅਕਲ ਟਿਕਾਣੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੋਰਸ—ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਹੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ । ਕਈ ਵਾਰ ਸੈਨਕ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਛਿਤਰ-ਪਤਾਣ ਹੋ ਪੈਂਦੇ ਨੇ । ਵੈਰੀ ਦੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਮੌਕਾ ਹੱਥ ਆ ਜਾਂਦਾ ਏ ।
(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜੋਖੋਂ ਦੀ ਜੁਖਾਈ, ਸ਼ਾਹ ਗੁੜ ਤੇ ਚਾਰ ਬੁਕ ਛਾਈ ।

ਭਾਵ :—ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਪਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ—ਨੱਥੂ, ਔਖਾ ਕਿਉਂ ਏ ? ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ । ਨੱਥੂ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ; ਸਵਾਹ ਮਿਲਿਆ ਹੈ । ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ, ਅਖੇ 'ਜੋਖੋਂ ਕੀ ਜੁਖਾਈ, ਸ਼ਾਹ ਗੁੜ ਤੇ ਚਾਰ ਬੁਕ ਛਾਈ ।' (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋਗਨ ਗਈ ਤੇ ਭੋਗਨ ਆਈ ।

ਭਾਵ :—ਸੰਜਮ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਖਰਚੀ ਆ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮੇਰੀ ਅਗਲੀ ਭਰਜਾਈ ਤਾਂ ਬੜੀ ਭਲੀ ਲੋਕ ਸੀ, ਬੜੀ ਗਰੀਬਣੀ, ਸਾਦੀ ਤੇ ਸੰਜਮੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ 'ਜੋਗਨ ਗਈ ਤੇ ਭੋਗਨ ਆਈ' ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਹੈ । ਨਵੀਂ ਵਿਆਂਹਦੜ ਤਾਂ ਬੜਾ ਹੀ ਧਨ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ । (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋਗੀ ਸਨ ਸੋ ਉਠ ਗਏ, ਆਸਨ ਰਹੀ ਭਿਬੂਤ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਪਿਛੇ ਕੇਮ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੀਲੋ ਆਖੇ ਸਾਇਰਾ ਕਿਤ ਵਲ ਗਿਆ ਜਹਾਨ ।
ਬਹਿ ਬਹਿ ਰਈਆਂ ਮਜਲਸਾਂ ਲਗ ਲਗ ਗਏ ਦੀਵਾਨ ।
ਜੋਗੀ ਸਨ ਉਹ ਉਠ ਗਏ, ਆਸਨ ਰਹੀ ਭਬੂਤ ।
(ਬੰਬੀਹਾ ਬੋਲ—ਬਾਵਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ)

ਜੋਗੀ ਜੋਗੀ ਲੜ ਮੋਏ ਖਪਰ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਝਗੜਾ ਕੋਈ ਕਰਨ ਤੇ ਹਾਨ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚ—ਸ਼ਾਹ, ਬੋਲ ਚਾਲ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਤੇ ਰੁਲਦੂ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਰਗੜਿਆ ਗਿਆ ਵਿਚਾਰਾ ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ । ਅਖੇ 'ਜੋਗੀ ਜੋਗੀ ਲੜੇ ਤੇ ਖਪਰ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ' । ਉਸ ਵਿਚਾਰੇ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜਿਆ ਸੀ ? (ਸੰਗ੍ਰ)

ਜੋਗੀ ਭੁਲਾ, ਦੂਣਾ ਲਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਜਾਹਿਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਤਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਜਾਪੇ, ਪਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਵੇ ਲਾਭ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸੀਂ ਕਿਥੋਂ ਨੁਕਸਾਨ ਉਠਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ? 'ਜੋਗੀ ਭੁਲਾ, ਦੂਣਾ ਲਾਹ' ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣਾ ਹੀ ਲਾਭ ਸੋਚਦੇ ਹੋ। (ਸੰਗ੍)

ਜੋਗੋਂ ਰਲੀ ਜੋਗ, ਇਕ ਨੂੰ ਗਿਲੜ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਪਾਨਾ ਰੋਗ।

ਭਾਵ :— ਜਦ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਭੈੜੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹੁਣ ਤਾਂ ਯਾਰੋ, ਸਾਰੇ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਹਾਂ, ਕੋਈ ਸਲਾਹ ਮੋਠਾ ਘੜੋ, ਨਿਤ ਨਿਤ ਇਹ ਇਕੱਠੇ ਭਿੜੇ ਹੋ ਚਲਿਆ ਜੇ, ਅਖੇ 'ਜੋਗੋਂ ਰਲੀ ਜੋਗ, ਇਕ ਨੂੰ ਗਿਲੜ, ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਪਾਨਾ ਰੋਗ'। (ਸੰਗ੍)

ਜੋਤੇ ਹਲ, ਤਾਂ ਪਾਏ ਫਲ। ਵੇਖੋ :- ਕਰ ਮਜੂਰੀ ਤੇ ਖਾ ਚੂਰੀ।

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨਰੈਣ ਦਾਸ—ਕੰਮ ਕਰੋ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦਾ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ, 'ਜੋਤੇ ਹਲ ਤਾਂ ਪਾਏ ਫਲ'। (ਸੰਗ੍)

ਜ਼ੋਰ ਥੋੜਾ ਤੇ ਹੁੱਬ ਬਹਤੀ।

ਭਾਵ :—ਤਾਕਤ ਥੋੜੀ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਚਾਹ ਵੱਡੀ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੰਨਾ 'ਜ਼ੋਰ ਥੋੜਾ ਤੇ ਹੁੱਬ ਬਹੁਤੀ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਨਾ ਬਣ। ਆਪਣੇ ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਚਾਹ ਕੀਤਾ ਕਰ। (ਸੰਗ੍)

ਜੋਰਾਵਰ ਦਾ ਸੱਤੀਂ ਵੀਹ ਸੌ।

ਭਾਵ :—ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਵਲੋਂ ਕਿਸੇ ਉਪਰ ਜ਼ੁਲਮ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :— ਸ਼ਾਂਤੀ—ਧੀਏ ਕੀ ਕਰੀਏ, 'ਜੋਰਾਵਰ ਦਾ ਸੱਤੀਂ ਵੀਹ ਸੌ'। ਜੇ ਦਾ ਲਗਾ ਅੱਜ ਲਿਖ ਭੇਜਾਂਗੀ।

(ਰਾਜਾ ਪੋਰਸ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਸਿਰ ਤੇ।

ਭਾਵ :—ਤਾਕਤਵਰ ਦਾ ਮਾੜੇ ਉਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਦਬਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼—ਸ਼ਾਹ ! ਨਾਈ ਵਿਚਾਰਾ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਕਿਵੇਂ ਲਾਵੇ ? ਇਥੇ ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ 'ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਸਿਰ ਤੇ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜ਼ੋਰਾਵਰ (ਡਾਢੇ) ਨਾਲ ਭਿਆਲੀ, ਉਹ ਮੰਗੇ ਹਿੱਸਾ (ਲਹਿਣਾ) ਉਹ ਕਢੇ ਗਾਲੀ ਜਾਂ **ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦੀ ਭਿਆਲੀ, ਉਹ ਮੰਗੇ ਹਿੱਸਾ ਉਹ ਕਢੇ ਗਾਲੀ।**

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਭਿਆਲੀ ਪਾਣੀ ਦੁਖ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਭੱਦ੍ਰਾ—ਹੋਣਾ ਕੀ ਸੀ ਭਰਾ ? ਉਹ ਤੇ ਘਰ ਵਿਚ ਡੰਨ ਵਾਲੀ 'ਮਾਣਸ ਗੰਧ, ਮਾਣਸ ਗੰਧ' ਕਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਏ। ਅਖੇ 'ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਨਾਲ ਭਿਆਲੀ, ਉਹ ਮੰਗੇ ਹਿੱਸਾ ਉਹ ਕਢੇ ਗਾਲੀ', ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦਾ ਸੱਤੀਂ ਵੀਹ ਸੌ। ਮੈਂ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦੀ ਤੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਨੀ ਆਂ ਤੇ ਫੇਰ ਵੀ ਗਾਲੀ ਛੱਡ ਮਾਰ ਪੈਂਦੀ ਏ।

(ਸੁਭਦ੍ਰਾ—ਆਈ. ਸੀ. ਨੰਦਾ)

ਜ਼ੋਰਾਵਰ (ਢਾਡਾ) ਮਾਰੇ ਭੀ ਤੇ ਰੋਣ ਵੀ ਨਾ ਦੇਵੇ। ਵੇਖੋ :—ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦਾ ਸਤੀਂ ਵੀਹ ਸੌ।

ਭਾਵ :—ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਕੇ ਫਰਿਆਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਮ ਸਚਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਨਾਲ ਇਹ ਚਾਹੇ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਕਿਧਰੇ ਸ਼ਕਾਇਤ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਅਖੇ 'ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਮਾਰੇ ਭੀ ਤੇ ਰੋਣ ਵੀ ਨਾ ਦੇਵੇ'। (ਸੰਗ੍)

ਜੋੜ ਗਏ ਸੋ ਛੋੜ ਗਏ, ਖਾ ਗਏ ਰੋਗ ਲਾ ਗਏ।

ਭਾਵ :—ਕੰਜੂਸੀ ਦੀ ਨਖੇਧੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਜੋੜੀਏ ? ਜੋ ਥੋੜਾ ਬਹੁਤਾ ਪੱਲੇ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਜ਼ੇ ਨਾਲ ਖਾਵਾਂਗੇ । 'ਜੋੜ ਗਏ ਸੋ ਛੋੜ ਗਏ, ਖਾ ਗਏ ਰੰਗ ਲਾ ਗਏ' ।
(ਸੰਗ੍)

ਜੋੜ ਜੋੜ ਮਰ ਜਾਣਗੇ, ਮਾਲ ਜਵਾਈ ਖਾਣਗੇ ।

ਭਾਵ :—ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ੂੰਮ ਸੰਬੰਧੀ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਉਸਦਾ ਧਨ ਲੱਕੀ ਹੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦਲੇ ਸ਼ਾਹ ਰੱਜ ਕੇ ਸ਼ੂੰਮ ਹੈ । ਭੈਨੀ ਕੌਡੀ ਵੀ ਖਰਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, "ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ 'ਜੋੜ ਜੋੜ ਮਰ ਜਾਣਗੇ, ਮਾਲ ਜਵਾਈ ਖਾਣਗੇ' ਓਹਦੇ ਕਿਸ ਕੰਮ ?"
(ਸੰਗ੍)

ਜੋੜੀਆਂ ਜਗ ਥੋੜ੍ਹੀਆਂ, ਨਰੜ ਬਥੇਰੇ ।

ਭਾਵ :—ਪਤੀ ਤੇ ਪਤਨੀ ਦਾ ਅਜੋੜ ਹੋਵੇ ਤੇ ਘਰ ਸੰਜਮੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵਰਿਆਮ— ਘਰ ਵਾਲੀ ਜੋ ਮਤਲਬ ਦੀ ਜੁੜੇ; ਤਾਂਹੀਓਂ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਏ । ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਦੇਖੀਦਾ ਏ ਬੁਰੇ ਹਾਲ ਜੇ । 'ਜੋੜੀਆਂ ਜਗ ਥੋੜ੍ਹੀਆਂ ਨਰੜ ਬਥੇਰੇ' ।
(ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ—ਪ੍ਰੋ: ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਜੋ ਲਾਲੇ ਬਾਕਰੇ ਦੇ ਬਿਆਨ, ਸੋ ਮਹਾੜੇ ਬਿਆਨ ।

ਭਾਵ :—ਵੱਡੇ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਛੋਟਾ — ਸਰਦਾਰਾ, ਚਿੰਤ: ਕਾਹਦੀ, ਜੋ ਆਏਗਾ ਕਹਿ ਦਿਆਂਗਾ, ਆਖੇ 'ਜੋ ਲਾਲੇ ਬਾਕਰੇ ਦੇ ਬਿਆਨ ਸੋ ਮਹਾੜੇ ਬਿਆਨ' ਅਸਾਂ ਤ: ਵਡਿਆਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਹੀ ਜਾਣਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਜੌਂ, ਜੁਆਰ, ਕਪੜਾ, ਡਿਠੇ ਉਤੇ ਭਾ ।

ਭਾਵ :—ਦਾਣੇ ਜਾਂ ਕਪੜੇ ਦਾ ਮੁਲ ਵੇਖਕੇ ਪਾਈਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਸੌਦਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਲਵਾਂ ? ਚੀਜ਼ ਦਾ ਮੁਲ ਚੀਜ਼ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਪਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । 'ਜੌਂ, ਜੁਆਰ ਕਪੜਾ ਡਿੱਠੇ ਉਤੇ ਭਾ' ।
(ਸੰਗ੍)

ਜੌਂ ਲਿਛਕੇ ਤੇ ਯਾਰ ਖਿਸਕੇ ।

ਭਾਵ :—ਮਤਲਬ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੇ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਖਿਸਕ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਰਨੀ—ਰਾਧਾ ਨੇ ਤਾਂ ਕੰਮ ਲੈ ਕੇ ਨਸਣ ਦੀ ਕੀਤੀ ਅਖੇ 'ਜੌਂ ਲਿਛਕੇ ਤੇ ਯਾਰ ਖਿਸਕੇ' ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ।
(ਸੰਗ੍)

ਜੰਗਲ ਗਏ ਨਾ ਬਾਹੁੜੇ, ਜੋਗੀ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੀਤ । ਜਾਂ ਜੰਗਲ ਗਏ ਨਾ ਬਾਹੁੜੇ, ਜੋਗੀ ਤੇ ਦਰਵੇਸ਼ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਉਣਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਦੀ ਕਦਰ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਮੈਂ ਭੁਲੀ ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ
ਲਾਈਓ ਜੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਲੋਕੋ ।
ਜੰਗਲ ਗਏ ਨਾ ਬਾਹੁੜੇ ਮੁੰਦਰਾਂ ਨੂੰ,
ਜੋਗੀ ਨਹੀਂ ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੀਤ ਲੋਕੋ ।
(ਪੂਰਨ ਭਗਤ—ਕਾਦਰਯਾਰ)

ਜੰਗਲ ਜੱਟ ਨਾ ਛੇੜੀਏ, ਹੱਟੀ ਤੇ ਕਿਰਾੜ, ਬੇੜੀ ਤੇ ਮਲਾਹ ਜੇ, ਭੰਨ ਦੇਸਨ ਬੁਥਾੜ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਟਿਕਾਣੇ ਜਾਂ ਘਰ ਵਿਚ ਛੇੜਨ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਜੁ ਤੁਸੀਂ ਖਿਸਕ ਆਏ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬਿਖੇੜਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ। ਜੰਗਲ ਜੱਟ ਨਾ ਛੇੜੀਏ, ਹੱਟੀ ਤੇ ਕਿਰਾੜ, ਬੇੜੀ ਤੇ 'ਮਲਾਹ, ਜੋ ਭੰਨ ਦੇਸਨ ਦੁਥਾੜ' (ਸੰਗ੍)

ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਮੰਗਲ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਅਮੂਲੀ ਥਾਂ ਜਾਂ ਟਿਕਾਣੇ ਕੋਈ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾਹਾਂ ਸਿੰਘ—ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਕਿਵੇਂ ਬੀਤਦੀ ਹੈ? ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ—'ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਮੰਗਲ' ਲਗਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਬੜੀ ਕਿਰਪਾ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜੰਜ ਕੁਪੱਤੀ, ਸੁਥਰਾ ਭਲਾਮਾਨਸ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਮਾੜਾ ਆਦਮੀ ਚੰਗਿਆਂ ਦੀ ਨਿੰਦਆ ਕਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਹਨੇਰ ਹੀ ਚਲਿਆ ਏ। ਹੁਣ ਤਾਂ 'ਜੰਞ ਕੁਪੱਤੀ ਸੁਥਰਾ ਭਲਾ ਮਾਨਸ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਮਾੜੇ ਚੰਗੇ ਦਾ ਭੇਦ ਹੀ ਮੁਕ ਗਿਆ ਹੈ। (ਸੰਗ੍)

ਜੰਜ ਪਰਾਈ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੁਆਟੀ ਆਈ।

ਭਾਵ :—ਖੁਸ਼ੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਟਪਦਾ ਕੋਈ ਫਿਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਖ ਨੀ ਲਛਮੀ, ਮੁੰਡਾ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਸ਼ਾਹਣੀ ਦੇ ਘਰ ਤੇ ਨੰਦ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਫੁਲੀ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦੀ। 'ਜੰਞ ਪਰਾਈ ਮੂਰਖ ਨਚੇ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਤਾਂ। (ਸੰਗ੍)

ਜੰਜ ਬਿਗਾਨੀ, ਮੂਰਖ ਨਚੇ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਉਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਗਲ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਚੁਪ ਕਰ ਰਹੀਏ, ਵਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਭਲਾ ਤੇਰਾ ਕੀ ਕੰਮ ਬੋਲਣ ਦਾ? ਨਾ ਪਤਾ ਨਾ ਥੌਹ। ਅਖੇ 'ਜੰਜ ਬਿਗਾਨੀ; ਮੂਰਖ ਨਚੇ'।

(ਚਿੱਟਾ ਲਹੂ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੰਦਰੇ ਸਾਧਾਂ ਵਾਸਤੇ, ਕਿ ਚੋਰਾਂ ਵਾਸਤੇ?

ਭਾਵ :—ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਭਲੇ ਮਾਣਸਾਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਾੜਿਆਂ ਲਈ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਊ ਪੁਤਰ ਏ ਤੁਹਾਡਾ ਬਹੁਤਾ ਤਾੜ ਕੇ ਨਾ ਰਖਿਆ ਕਰੋ। 'ਜੰਦਰੇ ਸਾਧਾਂ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਦੋਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।' (ਸੰਗ੍)

ਜੰਮਦੀਆਂ ਸੂਲਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤਿੱਖੇ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਬਾਲਕ ਦੇ ਔਗਣ ਜਦ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਣ।

ਵਰਤੋਂ :—'ਜੰਮਦੀਆਂ ਸੂਲਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤਿਖੇ'। ਉਮਰ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਸੂ, ਪਰ ਜ਼ਬਾਨ ਕੈਂਚੀ ਵਾਂਗ ਚਲਦੀ ਸੂ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। (ਸੰਗ੍)

ਜੰਮਿਆ ਬਾਲ ਤੇ ਇਹੋ ਹਾਲ। ਜਾਂ ਜੰਮੇ ਲਾਲ ਤੇ ਇਹੋ ਹਾਲ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮੰਦੀ ਚਟਕ ਲਗ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓ ਮਾਸਟਰ, ਤੂੰ ਧਰਮ ਨਾਲ ਨਿਰਾ ਹੀ ਵਹਿਮੀ ਏਂ। ਓਏ, ਇੱਥੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਆਖਿਆ ਸੀ, ਅਖੇ 'ਜੰਮਿਆ ਬਾਲ ਤੇ ਇਹੋ ਹਾਲ।' ਜਦ ਤੂੰ ਚੰਗਾ ਭਲਾ ਜਾਣਦਾ ਏਂ ਕਿ ਇਹ ਸਹੁਰੀ ਇਲਤ ਨਹੀਂ ਹਟਦੀ, ਤਾਂ ਦਸ ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ?

(ਗੰਗਾ ਜਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਾਬ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੰਮੀ ਜਾਈ ਤੇ ਗੜਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ।

ਭਾਵ :—ਕੋਈ ਕੰਮ ਬੜੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਮਗਰੋਂ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਦਾ ਚੜ੍ਹਦਾ ਜਦ ਖਰਾਬ

ਹੋ ਜਾਏ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬੜੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਗਲ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲਗੀ ਸੀ, ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਜਵਾਈ ਨੇ ਲੱਤ ਮਾਰ ਦਿਤੀ । ਸਾਡੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੋਈ ਹੋਈ ਹੈ ਅਖੇ (ਜੰਮੀ ਜਾਈ ਤੇ ਗੜ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ' । (ਸੰਗ੍)

ਜੰਮੇ ਨਾ ਜਾਏ ਤੇ ਮਾਂ ਮਾਂ ਕਰੇਂਦੇ ਆਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਜੋਰੋ ਜੋਰੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਬਣਦਾ ਫਿਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਵਿਚਾਰੀ ਅੱਡੇ ਤੇ ਪਈ ਰਹੀ—ਆਹੋ ਜੀ ਵਿਚਾਰੀ ਕਾਹਨੂੰ.. ਨਾਲੇ ਅਖੇ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਮੇਰਾ ਪਿਉ ਏ । ਜੰਮੇ ਨਾ ਜਾਏ ਤੇ ਮਾਂ ਮਾਂ ਕਰੇਂਦੇ ਆਏ । ਖਬਰੇ ਕਿਥੋਂ ਸਹੁਰੀ ਝੱਖਾਂ ਮਾਰਦੀ ਆਈ ਏ ।

(ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜੰਮੇ ਲਾਲ ਤੇ ਵੰਡੇ ਕੋਲੇ ।

ਭਾਵ :—ਨਿਕੰਮੇ ਜਾਂ ਭੈੜੇ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਕੁਝ ਨਾ ਪੁਛੋ ਜੀ । ਅਖੇ 'ਜੰਮੇ ਲਾਲ ਤੇ ਵੰਡੇ ਕੋਲੇ' ਬੜਾ ਨਿਲੱਜ ਤੇ ਬੇ-ਹਯਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਇਹ । (ਸੰਗ੍)

ਜਾਂ ਹੱਡੀ ਢੇਰ, ਜਾਂ ਦਮੀਂ ਢੇਰ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾ ਡਰੇ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਦੁਖ ਉਠਾਣਾ ਪਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਰਾਂਝਾ — ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਬਾਰਾਂ ਬਾਰਾਂ ਬਰਸ ਦੇ ਚਿਲੇ ਕਟਣੇ ਦਸਦੇ ਓ, ਪਰ ਏਥੇ ਇਸ ਖਾਕੀ 'ਪੁਤਲੇ ਨੂੰ ਦਮ ਆਇਆ ਤੇ ਆਦਮ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਢੇਰੀ । ਸਚੀ ਗਲ ਤਾਂ ਇਉਂ ਜੇ, ਕਿ ਮੈਂ ਜੋਗ ਲਿਆਂ ਬਗ਼ੈਰ ਤੁਹਾਡੇ ਟਿਲਿਓਂ ਨਹੀਂ ਜੋ ਉਤਰਨਾ । 'ਜਾਂ ਹਡੀਂ ਢੇਰ ਜਾਂ ਦਮੀ ਢੇਰ' ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਹਫ਼)

ਜਾਂ ਹੰਨੇ, ਜਾਂ ਬੰਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਹੜਾ ਜਾਂ ਤਾਂ ਤਾਰ ਦੇਵੇ ਜਾਂ ਰੋੜ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੁਣ ਸੋਚਣ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ! ਜਾਂ ਹੰਨੇ ਜਾ ਬੰਨੇ ਕਰੋ ਹੁਣ ਤਾਂ । (ਸੰਗ੍)

ਜਾਂ ਕੁਆਰੀ ਤਾ ਚਾਉ, ਵੀਵਾਹੀ ਤਾਂ ਮਾਮਲ ॥

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਕੁਆਰੀ ਸਾਂ, ਤਦ ਚਾਉ ਸੀ ਵਿਆਹ ਦਾ, ਪਰ ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸਿਰ ਤੇ ਆ ਪਈਆਂ । ਭਾਵ ਆਦਰਸ਼ ਓਦੋਂ ਠੀਕ ਹੀ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਤਕ ਦੂਰ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਾਂ ਕੁਆਰੀ ਤਾਂ ਚਾਉ ਵਿਵਾਹੀ ਤਾਂ ਮਾਮਲੇ ।
ਫਰੀਦਾ ਇਹੋ ਪਛੋਤਾਉ ਵਤਿ ਕੁਆਰੀ ਨਾ ਥੀਐ ।

(ਸ਼ਲੋਕ—ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ)

ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਕਾਣੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪੌਂ ਬਾਰਾਂ ।

ਭਾਵ :—ਜਾਂ ਘਾਟਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਖੁਲ੍ਹੇ ਗੱਫੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜਾਂ ਹੰਨੇ ਜਾਂ ਬੰਨੇ । ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਕਾਣੇ ਜਾਂ ਪੌਂ ਬਾਰਾਂ, ਪਰ ਇਕ ਵੇਰ ਖੇਡ ਤਾਂ ਕਰ ਵੇਖੀਏ । (ਸੰਗ੍)

ਜਾਂ ਬੋਲੈ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ।

ਭਾਵ :—ਭਲੇ ਆਦਮੀ ਸਦਾ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਗਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ 'ਜਾਂ ਬੋਲੈ, ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ' ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਗੰਦੀਆਂ ਹੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਗੰਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਕਿਥੋਂ ਲਿਆਵਨ ਤੇ ਕੀਕਰ ਕਢਣ ?

(ਸ੍ਰੀ ਚਰਣਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ: ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਾਂ ਰਹੀ ਮਾਈ ਕਾਲਕਾ ਜਾਂ ਰਿਹਾ ਸਾਲਗਰਾਮ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲੜਾਈ ਛਿੜੀ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਕੀ ਸੁੱਖ ਹੈ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ । ਹਰ ਵੇਲੇ ਬਸ ਤੂੰ ਤੂੰ ਮੈਂ ਮੈਂ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਰ ਵਿਚ 'ਜਾਂ ਰਹੀ ਮਾਈ ਕਾਲਕਾ ਜਾਂ ਰਿਹਾ ਸਾਲਿਗਰਾਮ' । ਸੁੱਖ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤਾਂ ਪਰ ਲਾ ਕੇ ਉਡ ਗਈ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਜਾਂ ਰਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ ਜਾਂ ਵਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਵਿਹਾਰ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਉਸਦਾ ਸੁਭਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ —ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ, ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੁਪੱਤਾ ਹੈ ? ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਮਿਲਿਆ ਹੀ ਹੁਣੇ ਹੈ । 'ਜਾਂ ਰਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ, ਜਾਂ ਵਾਹ ਪਿਆ ਜਾਣੀਏ' । (ਸੰਗ੍)

ਜਾਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਲਸ਼ਕਰੀ ਤੇ ਕਰ ਗਿਆ ਮਸ਼ਕਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਰਾਹੇ ਰਾਹੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਮਖੌਲ ਕਰ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਉਹ ਵੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਮਜਬੂਰ ਹੈ । ਰਾਹ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਛੇੜਦਾ ਹੈ । 'ਜਾਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਲਸ਼ਕਰੀ ਤੇ ਕਰ ਗਿਆ ਮਸ਼ਕਰੀ' ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਕਰੀਏ ? (ਸੰਗ੍)

ਜਾਂਦੀਏ ਬਲਾਏ, ਦੁਪਹਿਰ ਕਟ ਜਾ ।

ਭਾਵ :—ਟਲਦੀ ਖੇਚਲ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਆਪ ਸਹੇੜ ਲੈਣੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਵੇਖੀ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਤੂਤ । ਨਾਲੇ ਤਾਂ ਇਹ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਮੇਰਾ ਸਮਾਂ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ ਤੇ ਨਾਲੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰੋਂ ਰੁਕੜੇ ਪਾੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਭਲਾ ਮੈਂ ਕੋਈ ਐਡਾ ਬੇ-ਸਮਝ ਹਾਂ ਕਿ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਉਂਦਾ ਦੇ ਕੇ ਮੁਸੀਬਤ ਸਿਰ ਲੈ ਲਵਾਂ । 'ਅਖੇ ਜਾਂਦੀਏ ਬਲਾਏ ਦੁਪਹਿਰ ਕਟ ਜਾ ।'

(ਲਲਕਾਰ—ਘਨੱਈਆ ਲਾਲ ਕਪੂਰ)

ਜਾਂਦੇ ਚੋਰ ਦੀ ਲੰਗੋਟੀ ਹੀ ਸਹੀ ।
ਜਾਂ ਜਾਂਦੇ ਚੋਰ ਦੀ ਤੜਾਗੀ ਹੀ ਸਹੀ ।

ਭਾਵ :—ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦੇ ਮਾਲ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਬਚ ਜਾਵੇ ਚੰਗਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਕਈਆਂ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਝੁਗਾ ਚੌੜ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛਡੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਛੋਕੜ ਦੀ ਲੁਟ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਹੱਥ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । 'ਜਾਂਦੇ ਚੋਰ ਦੀ ਲੰਗੋਟੀ ਜਿੰਨਾਂ ਹੀ ਸਹੀ' ਪਰ ਅਜੇ ਤਕ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਭਰਿਆ ।

(ਕਾਗਤਾਂ ਦੀ ਬੇੜੀ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਜਿੰਦ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਰੋਜ਼ੀ ਭੀ ਦੇਸੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਰੱਬ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਰਿਜ਼ਕ ਵੀ ਦੇਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਾਬਾ—ਬੇਟਾ ਘਾਬਰੋ ਨਹੀਂ । ਰੱਬ ਉਤੇ ਨਿਸਚਾ ਰਖੋ ਜਿਸ 'ਜਿੰਦ ਦਿੱਤੀ, ਰੋਜ਼ੀ ਭੀ ਦੇਸੀ' । (ਸੰ)

ਜਿੰਦ ਦੀ ਭੀ ਜਿੰਦ ।

ਭਾਵ —ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ।

ਵਰਤੋਂ :— ਉਹ ਪਿਆਰਾ ਮੇਰੀ 'ਜਿੰਦ ਦੀ ਜਿੰਦ' ਮੇਰੇ ਆਤਮਾ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾ ਮੰਨਾ ?

(ਬਿਜੈ ਸਿੰਘ, ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ)

ਜਿੰਦੇ ਮੇਰੀਏ, ਮਿੱਟੀ ਦੀਏ ਢੇਰੀਏ ।

ਭਾਵ :—ਸਰੀਰ ਨਾਸਵਾਨ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਜਿੰਦੇ ਮੇਰੀਏ, ਮਿਟੀ ਦੀਏ ਢੇਰੀਏ,
ਰੱਬ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਲੈ।
ਮੇਲਾ ਕੋਈ ਦਮ ਦਾ;
ਏਥੇ ਬੈਠ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ।

(ਸ਼ਰਫ਼ ਸੁਨੇਹੇ—ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ਼)

ਝ

ਝਗਰੁ ਕੀਏ ਝਗਰਉ ਪਾਵਾ।

ਭਾਵ :—ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਝਗੜਨ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਲੇ ਵੀ ਝਗੜਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕਤ ਲਖਿ ਲਖਿ ਅਉਰਨ ਸਮਝਾਵਾ ॥
ਝਗਰੁ ਕੀਏ, ਝਗਰਉ ਹੀ ਪਾਵਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਰਾਗ)

ਝਟ ਚਟਣੀ ਪੱਟ ਦਾਲ। ਜਾਂ ਝਟ ਮੰਗਨੀ ਪੱਟ ਵਿਆਹ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਕੋਈ ਕੰਮ ਝਟ ਪੱਟ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤਾਈਂ ਜੋਗ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਈ, ਤੇ ਉਸ ਰਾਣੀ ਖਾਂ ਦੇ ਸਾਲੇ ਦੀ 'ਝਟ ਮੰਗਨੀ ਪਟ ਵਿਆਹ' ਵਾਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਹ!

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਬਾਬੂ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ਼)

ਝਲੀ ਗਈ ਨਾਉਣ ਤੇ ਸੇੜ ਆਈ ਲਾਵਣ।

ਭਾਵ :—ਮੂਰਖ ਜੇ ਇਕ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਵੀ ਕਰੇ ਤਦ ਦੂਜੀ ਵਿਗਾੜ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਲਸਾਂ—ਨੀ ਸ਼ੀਲਾ! ਤੂੰ ਓਹੀ ਗਲ ਕੀਤੀ ਨਾ ਅਖੇ 'ਝਲੀ ਗਈ ਨਾਵਣ ਤੇ ਸੇਕ ਆਈ ਲਾਵਣ'। ਇਕ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕਰ ਆਈ ਏਂ ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਉਤੇ ਪਾਣੀ ਵੀ ਪਾ ਆਈ ਏਂ। (ਸੰ)

ਝੜਿ ਝੜਿ ਪਵਦੇ ਕਚੇ ਬਿਰਹੀ, ਜਿਨਾ ਕਾਰਿ ਨ ਆਈ ॥

ਭਾਵ :—ਕਚੇ ਪਿਆਰ ਵਾਲੇ ਝੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਸਾਰ ਨਹੀਂ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਰਤੇ ਸੋਈ ਜੋ ਮੁਖੁ ਨ ਮੋੜਨਿ,
ਜਿਨੀ ਸਿਞਾਤਾ ਸਾਈ ॥
ਝੜਿ ਝੜਿ ਪਵਦੇ ਕਚੇ ਬਿਰਹੀ
ਜਿਨਾ ਕਾਰਿ ਨ ਆਈ ॥'

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਲੋਕ)

ਝਾੜਿਆ ਝੰਬਿਆ, ਭੂਰਾ ਜਿਉਂ ਕਾ ਤਿਉਂ।

ਭਾਵ:—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਰਮ ਗਰਮ ਆਖਣ ਨਾਂਲ ਵੀ ਜਦ ਉਹ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਰਵੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਨੌਕਰ ਨਾਲ ਨਰਮ ਰਹੋ ਜਾਂ ਗਰਮ। ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੋਂਹਦਾ, ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਝਾੜਿਆ ਝੰਬਿਆ ਭੂਰਾ ਜਿਉਂ ਕਾ ਤਿਉਂ"। (ਸੰਗ੍)

ਝੁਗਾ ਫੂਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖਣਾ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣਾ ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਨਾਸ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਦਸਣ ਕਾਰਨ ਛਾਪ ਮਿਰਾਸਣ,
ਘਰ ਨੂੰ ਤੀਲੀ ਲਾਈ।
ਝੱਗਾ ਫੂਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਡਿੱਠਾ,
ਇਹ ਕਿਹੜੀ ਵਡਿਆਈ?

(ਨਵਾਬ ਖਾਨ—ਪ੍ਰੋ. ਜੋਧ ਸਿੰਘ)

ਝੁੰਗੇ ਦੀ ਚੋਣ, ਤੇਲ ਤੇ ਲੂਣ।

ਭਾਵ :—ਘਟ ਮਿਹਨਤ ਵਾਲਾ ਕੰਮ, ਲਾਭਵੰਦ ਵੀ ਘਟ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਕਪਾਹ

ਦੀ ਆਖਰੀ ਚੋਣ ਦਾ ਮੁਲ ਘਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ)।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੀ ਅੜੀਓ ! ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਲਗੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਫੁੱਟੀ ਚੁਣਨ ਵਿੱਚ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ, 'ਝੁੰਗੇ ਦੀ ਚੋਣ, ਤੇਲ ਤੇ ਲੂਣ' ਵਾਲਾ ਲੇਖਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਕਪਾਹ ਦੀ ਫੁਟੀ ਦੀ ਆਖਰੀ ਚੋਣ ਜੋ ਸੀ। (ਸੰਗੂ)

ਝੂਠ ਚਾਹੇ ਭੇਸ, ਸਚ ਕਹੇ ਮੈਂ ਨੰਗਾ ਭਲਾ।

ਭਾਵ :— ਝੂਠ ਨੂੰ ਛੁਪਾਣ ਲਈ ਕਈ ਹੀਲੇ ਬਹਾਨੇ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸੱਚ ਨੂੰ ਛੁਪਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਪੰਚ—ਸ਼ਾਹ ! ਸੱਚ ਕਹਿਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਡਰ ਤਾਂ ਝੂਠ ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 'ਝੂਠ ਚਾਹੇ ਭੇਸ, ਸੱਚ ਕਹੇ ਮੈਂ ਨੰਗਾ ਭਲਾ'। (ਸੰਗੂ)

ਝੂਠ ਦੇ ਪੁੱਲ ਥੋੜੇ ਦਿਨ ਹੀ ਕਢਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਝੂਠ ਦੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਝੂਠ ਦੇ ਪੈਰ ਕਿਥੇ ?

ਭਾਵ :—ਝੂਠਾ ਬੰਦਾ ਇਕ ਥਾਂ ਖੜਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦਸਖ਼ਤ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਰਸੀਦਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਏ ਹਨ, ਸੋ ਦੇਖ ਲਓ ਲਾਲਾ ਜੀ ! 'ਝੂਠ ਦੇ ਪੈਰ ਹਹੀਂ ਹੁੰਦੇ', ਸਚ ਨਿਤਰ ਆਇਆ ਹੈ। (ਸ੍ਰੀ ਚਰਣ ਹਰਿ ਵਿਸਥਾਰ—ਡਾ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ)

ਝੂਠੀ ਦੁਰਮਤਿ ਕੀ ਚਤੁਰਾਈ ॥

ਭਾਵ :—ਦੋਬਾਜਰਾ ਝੂਠੀ ਚਤੁਰਤਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ, ਕਿ ਦੋਬਾਜਰਾ ਆਦਮੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਚਤੁਰਾਈ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ 'ਝੂਠੀ ਦੁਰਮਤਿ ਕੀ ਚਤਰਾਈ' ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਫਿਰ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। (ਸੰਗੂ)

ਝੂਠੇ ਦਾ ਦਾਰੂ ਯਈ ਯਈ। ਜਾਂ ਝੂਠੇ ਦਾ ਦਾਰੂ ਮਈ ਮਈ।

ਭਾਵ :—ਝੂਠਾ ਆਪਣਾ ਝੂਠ ਲੁਕਾਣ ਲਈ ਇਧਰ ਉਧਰ ਦੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਇੱਕ—ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ! ਜਦ ਤੂੰ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਬਾਬਤ ਚੁਗਲੀ ਕਰਨ ਲਈ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕੀ ਆਖਿਆ ? ਦੂਜਾ—ਆਖਣਾ ਕੀ ਸੀ ? ਝੂਠੇ ਦਾ ਯਈਂ ਯਈਂ। ਬੱਸ ਇਧਰ ਉਧਰ ਦੀਆਂ ਮਾਰਨ ਲਗ ਪਿਆ। (ਸੰਗੂ)

ਝੂਠੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ।

ਭਾਵ :—ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਖ਼ੁਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :— ਠੀਕ ਹੈ ਝੂਠ ਤੇ ਪਾਪ ਫਲਦੇ ਬੜੇ ਹਨ ਪਰ 'ਝੂਠੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਹ ਪਖੰਡੀ ਕਦੇ ਨਾ ਕਦੇ ਜ਼ਰੂਰ ਫਸੇਗਾ। (ਸੰਗੂ)

ਝੋਟਿਆਂ ਦਾ ਭਿੜਨ ਤੇ ਝਾੜਾਂ ਦਾ ਉਜਾੜ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਤਕੜਿਆਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮਾੜਿਆਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ —ਰਾਮ ਸਿੰਘ—ਸ਼ਾਹ ਜੀ ! ਦੋਵੇਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਤਕੜੀਆਂ ਹਨ, ਆਪੇ ਨਿਬੜ ਲੈਣਗੀਆਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਲਵੋ ਕਿਤੇ 'ਝੋਟਿਆਂ ਦਾ ਭਿੜਨ ਤੇ ਝਾੜਾਂ ਦਾ ਉਜਾੜ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਿਚੇ ਉਹ ਰਗੜਿਆ ਜਾਵੇ। (ਸੰਗੂ)

ਝੋਟਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਲੱਸੀ ਭਾਲਣੀ।

ਭਾਵ :—ਅਣਹੋਣੀ ਗੱਲ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਸੀਮਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਦੀ ਆਸ ਰਖਣੀ, 'ਝੋਟਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਘਰੋਂ ਲੱਸੀ ਭਾਲਣ' ਵਾਲੀ ਗਲ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਜੋ। ਉਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਤਾਂ ਫੁੱਟੀ ਕੌਡੀ ਵੀ ਨਹੀਂ। (ਸੰਗੂ)

ਟ

ਟਹਲ ਮਹਲ ਤਾ ਕਉ ਮਿਲੈ ਜਾ ਕਉ ਸਾਧ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ॥

ਭਾਵ :—ਸੇਂਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪਦਵੀ ਉਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਪਰ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਰਸ਼ ਕਿਰਪਾ ਕਰਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਟਹਲ ਮਹਲ ਤਾ ਕਉ ਮਿਲੈ,
ਜਾ ਕਉ ਸਾਧ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ॥
ਸਾਧੂ ਸੰਗਤਿ ਭਉ ਬਸੈ,
ਜਉ ਆਪਨ ਹੋਹਿ ਦਇਆਲ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗੜ੍ਹੀ ਬਾਬਨ ਅਖਰੀ)

ਟੱਕੇ ਸਹਿਆ ਮਹਿੰਗਾ, ਰੁਪਈਏ ਸਹਿਆ ਸਸਤਾ ।

ਭਾਵ :—ਪੈਸੇ ਪਲੇ ਨਾ ਹੋਣ, ਤਦ ਸਸਤੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਮਹਿੰਗੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਜ ਕਲ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਸਸਤੀਆਂ ਨੇ, ਪਰ ਪਲੇ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਗਲਾਂ ਨੇ, 'ਟਕੇ ਸਹਿਆ ਮਹਿੰਗਾ, ਰੁਪੀਏ ਸਹਿਆ ਸਸਤਾ ।' ਜਦ ਪੈਸੇ ਕੋਲ ਹੋਏ ਤਾਂ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਵੀ ਲੈ ਲਵਾਂਗੇ । (ਸ਼ੰਗ)

ਟੱਕੇ ਦੀ ਹਾਂਡੀ ਗਈ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਜ਼ਾਤ ਪਰਖੀ ਗਈ ।

ਭਾਵ :—ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਕੇ ਵੱਡਾ ਸਿਖਿਆਦਾਇਕ ਤਜਰਬਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਸ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਅਲੂੜ ਕੁੜੀ ਪਾਸੋਂ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਭੇਦ ਖੁਲ ਜਾਣ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ । ਚਲੋ ਇਹ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਕਿ 'ਟੱਕੇ ਦੀ ਹਾਂਡੀ ਗਈ ਤੇ ਕੁਤੇ ਦੀ ਜ਼ਾਤ ਪਛਾਤੀ ਗਈ' । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਖਬਰੇ ਕਿਹੜੇ ਕੰਡਿਆਂ ਵਿੱਚ ਘਸੀਟਦਾ ਫਿਰਨਾ ਸੀ ਮੈਂ ।

(ਟੁਟੀ ਵੀਣਾ—ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ)

ਟਟੂ ਭਾੜੇ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਦਾ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ?

ਭਾਵ :—ਜੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਪੈਸੇ ਹੀ ਖਰਚਣੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਅੰਗ ਸਾਕ ਦੀ ਮੁਥਾਜੀ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ?

ਵਰਤੋਂ :—ਰਾਜ ਦੇਈ — ਮਾਸੀ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਚਾ ਦਸੋ, ਜੇ ਪੈਸੇ ਹੀ ਖਰਚਣੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਦੀ ਮਿੰਨਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ? 'ਟੱਟੂ ਭਾੜੇ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁੜਮਾਂ ਦਾ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ?' (ਸੰਗ)

ਟਟੂਆ ਗਿਆ ਪਤਾਂ ਨੂੰ, ਨਾ ਪਤ ਆਏ ਨਾ ਟਟੂਆ ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਨਿਕੰਮਾ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਘਲਿਆ ਮੁੜਕੇ ਆਵੇ ਹੀ ਨਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚੌਧਰੀ—ਗੀਨੇ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਕੀ ਦੋਸ਼ ? ਉਹ ਹੈ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ । ਉਸ ਤੋਂ ਆਸ ਰਖਣੀ ਤੁਹਾਡੀ ਭੁਲ ਹੈ । ਉਸ ਉਤੇ ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਢੁਕਦੀ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟਟੂਆ ਗਿਆ ਪਤਾਂ ਨੂੰ, ਨਾ ਪਤ ਆਏ ਨਾ ਟਟੂਆ ।' (ਸੰ)

ਟਟੂਆ ਖਾ ਗਿਆ ਬਟੂਆ, ਫਿਰ ਟਟੂਏ ਦਾ ਟਟੂਆ ।

ਭਾਵ :—ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿਤਨਾ ਵੀ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੀ ਰਹੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ—ਸਰਦਾਰ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਤਕੜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬੜਾ ਕੁਝ ਖੁਆਇਆ ਪਿਆਇਆ ਪਰ ਉਹ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਰਿਹਾ । ਅਖੇ 'ਟਟੂਆ ਖਾ ਗਿਆ ਬਟੂਆ, ਫਿਰ ਟਟੂਏ ਦਾ ਟਟੂਆ ।' (ਸੰਗ)

ਟੱਪਾ ਜ਼ਿਮੀਂ ਦਾ ਇੱਕ, ਤੇ ਨਾਂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਅਖਵਾਣਾ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ—ਓਏ, ਵੱਡਿਆ ਨਵਾਬਾ ! ਤੇਰੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੀ ਹੈ ਜੁ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪੰਚ ਬਣੀ ਫਿਰਦਾ ਏਂ ? ਤੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟਪਾ ਜ਼ਿਮੀ ਦਾ ਇੱਕ, ਤੇ ਨਾਂ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ।' (ਸੰਗ੍)

ਟਬੱਰ ਭੁਖਾ ਮਰੇ ਤੇ ਬੰਨਾਂ ਸੈਲਾਂ ਕਰੇ।

ਭਾਵ :—ਘਰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਘਰ ਵਾਲਾ ਲਾੜਾ ਸੈਰ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਚਾਚੀ—ਬੱਚੀ ! ਤੂੰ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਸੁਮੱਤੇ ਲਾ, ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਾਜ ਕਰੇ। ਸਾਨੂੰ ਤੁਸਾਡਾ ਇਹ ਹਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਸ਼ਰਮ ਪਈ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟੱਬਰ ਭੁੱਖਾ ਮਰੇ ਤੇ ਬੰਨਾ ਸੈਲਾਂ ਕਰੇ' ਲੋਕੀ ਮਿਹਣੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।

(ਸੰਗ੍)

ਟਾਹਲੀ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਪਤੇ, ਤੇ ਸਾਹੇ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨੇ ਟੰਗਾਂ।

ਭਾਵ :—ਜਦ ਜ਼ਿੱਦੀ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਜ਼ਿੱਦ ਨਾ ਛਡੇ, ਤਦ ਇਹ ਅਖਾਣ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੀਵਾਨ ਚੰਦ—ਮਾਲਕ ਜੀ ਧਨ੍ਹੁ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿਦ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ, ਉਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟਾਹਲੀ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਪਤੇ, ਤੇ ਸਾਹੇ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨੇ ਟੰਗਾਂ।' (ਸੰਗ੍)

ਟਾਕੀ ਕਪੜੇ ਦੀ ਸਿਰ ਤੇ, ਨਾਂ ਸਰਵਰਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ।

ਭਾਵ :—ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੁਫ਼ਤ ਵਿਚ ਆਕੜਿਆ ਫਿਰੇ।

ਵਰਤੋ :—ਯਾਰ, ਤੈਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਿਖ ਮਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰੇ ਹਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਤੇ ਤੂੰ ਮੁਫ਼ਤ ਦੀ ਆਕੜ ਨਾ ਕੀਤਾ ਕਰ, ਪਰ ਤੇਰਾ ਇਹ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟਾਕੀ ਕਪੜੇ ਦੀ ਸਿਰ ਤੇ, ਨਾਂ ਸਰਵਰਾਜ ਖ਼ਾਨ।' (ਸੰਗ੍)

ਟਿੱਕੇ ਵਾਲਾ ਬਾਣੀਆ, ਕਛ ਵਾਲਾ ਜੱਟ, ਕੁੰਡੇ ਵਾਲਾ ਪਨਸੇਰਾ, ਤਿੰਨੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪਟ।

ਭਾਵ :— ਧਰਮ ਦਾ ਪਖੰਡ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਤੇ ਕਿਰਸਾਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਠੱਗਦੇ ਹਨ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਕੁੰਡ ਵਾਲਾ ਡੋਲ ਜਿਸ ਨਾਲੋਂ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਕੁੰਡਾ ਲਾਹ ਲਿਆ ਤੇ ਲੈਣ ਵੇਲੇ ਚਾੜ੍ਹ ਲਿਆ।

ਵਰਤੋਂ :—ਬਈ, ਠੱਗੀ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਦਿਸਦੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਧਰਮ ਦੇ ਭੇਖ ਵਿਚ ਤੁਰਦੀ ਹੈ 'ਟਿਕੇ ਵਾਲਾ ਬਾਣੀਆ, ਕਛ ਵਾਲਾ ਜੱਟ, ਕੁੰਡੇ ਵਾਲਾ ਪਨਸੇਰਾ, ਤਿੰਨੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪਟ।' (ਸੰਗ੍)

ਟਿਡੀ ਟੱਪੇਗੀ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹੇਗੀ।

ਭਾਵ :—ਆਦਮੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮਾੜਾ ਤੇ ਬੇਹਿੰਮਤਾ ਤੇ ਲਾਫਾਂ ਬੜੀਆਂ ਮਾਰੇ।

ਵਰਤੋਂ :— ਹੀਰ — ਖਵਰ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਕਿਹੜੀ ਨਿਆਮਤ ਆਵੇਗੀ। ਟਿੱਡੀ ਟਪੇ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਹ ਦੇਵੇਗੀ ? ਜਾ ਜਾ ਉਸ ਨਵਾਬ ਖਾਨ ਖਰਾਬ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਵਲੋਂ ਜਾ ਕੇ ਵੰਗਾਰ ਦੇਵੀਂ। ਪਈ ਜੇਕਰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਘੁਮੰਡ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਹੱਥ ਵਖਾਵੇ ਤੇ ਬੇੜੀ ਲੈ ਜਾਵੇ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਟਿਡੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੱਸੇ ਲਗ ਪਏ ਨੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਾੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਾਕਤ ਵਾਲੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਹਿਤੀ—ਹਲਾ ਟਿੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੱਸੇ ਲਗ ਗਏ ? ਤੇਰੇ ਜਿਹੇ ਮੰਗਤੇ ਜੇਕਰ ਉਠਕੇ ਸਾਊਜਾਦੀਆਂ ਦੀ ਹੱਥੀਂ ਪੈਣ ਲਗ ਪਏ, ਤਾਂ ਤੇ ਗਲ ਈ ਆਈ ਗਈ।

(ਹੀਰ ਸਿਆਲ—ਸ਼ਰਫ਼)

ਟਿੱਡੀਆਂ ਵੀ ਮੱਕੇ ਜਾਣ ਲਗ ਪਈਆਂ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਬੇ ਹਿੰਮਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹਿੰਮਤ ਕਰਨ ਦਾ ਤ੍ਰਾਣ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰੂ: ਲਾਲ—ਇਕ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਰੱਜ ਕੇ ਬੁਲ੍ਹੇ ਲੁੱਟ ਲੈਣੇ ਨੇ ਅਜ ।

ਤਾਇਆ—ਓਏ ਬਸ ਕਰ ਟਿੱਡੀਆਂ ਵੀ ਮਕੋ ਜਾਣ ਲਗ ਪਈਆਂ । ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸੱਪ ਵਾਂਗ ਏਠੇ ਹੋ ਮਾਇਆ ਤੇ ।

(ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੈਰੀ—ਜੋਬਨ ਵਾਲਾ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀਨ)

ਟਿਬੈ ਨੀਰ ਨ ਠਾਹਰੈ ਘਟ ਵਰਸ ਗਇਓਸ ॥

ਭਾਵ :—ਉਚਿਆਂ ਥਾਂਵਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਮੀਂਹ ਵਸ ਗਿਆ ਹੋਵੇ । ਭਾਵ ਹੰਕਾਰੀ ਦੇ ਹੱਥ ਪਲੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਸਾਸ ਫਲਹੁ ਇਕ ਵਿਗੜੈ ਤਰਵਰ ਕੀ ਦੋਸ ॥
ਟਿਬੈ ਨੀਰ ਨ ਠਾਹਰੈ ਘਣ ਵਰਸ ਗਇਓ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਟੁੱਕਰ ਖਾਂਦੇ ਦਿਨ ਵਲਾਏ, ਕਪੜੇ ਪਾਟੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆਏ ।

ਭਾਵ :—ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਰਦੇਸ ਜਾਂ ਅੰਗ ਸਾਕ ਪਾਸ ਪੁੱਜਣ ਨਾਲ ਵੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਾ ਪਵੇ ਤੇ ਮੁੜ ਭੈੜੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੀ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਸਾਂ ਸੈਰ ਤਾਂ ਬੜੀ ਕੀਤੀ, ਬੜੇ ਅੰਗਾਂ ਸਾਕਾਂ ਪਾਸ ਵੀ ਰਹੇ ਪਰ ਤੁਸਾਡੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਦਿਸਿਆ, ਤੁਸਾਡਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਿਸਾਬ ਹੈ ਕਿ 'ਟੁਕਰ ਖਾਂਦੇ ਦਿਨ ਵਲਾਏ, ਕਪੜੇ ਪਾਟੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆਏ । (ਸੰਗ੍)

ਟੁੱਟੀ ਟਹਿਣੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਪੁਛਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਬੇ ਆਸਰੇ ਦੀ ਕੋਈ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਪੇਕੇ ਤੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਆਦਰ ਹੀ ਆਦਰ ਸੀ,
ਸਦਕੇ ਕੋਈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਚਿਹਰੇ ਇਸ ਭੋਲੇ ਤੋਂ,
ਪੁਛਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁਣ ਕੋਈ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਟਹਿਣੀ ਨੂੰ ।

(ਕੋਸਰ ਕਿਆਰੀ—ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਿਕ)

ਟੁੱਟੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਗੰਢੇ ?

ਭਾਵ :—ਮੌਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਭੈਣ ਜੀ ! ਕਾਕੇ ਦਾ ਬਥੇਰਾ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਹੁਕਮ ਕਰਤਾਰ ਦਾ । ਟੁੱਟੀ ਨੂੰ ਕੌਣ ਗੰਢ ਸਕਦਾ ਹੈ ? (ਸੰਗ੍)

ਟੁੱਟੀ ਪੀਂਘੈ ਪੀਂਘਐ, ਪੈ ਟੋਇ ਮਰੀਐ ।

ਭਾਵ :—ਟੁੱਟੀ ਪੀਂਘ ਦੇ ਝੂਟੇ ਲੈਂਦਿਆਂ ਮੌਤ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਕੱਲਰ ਖੇਤੀ ਬੀਜੀਐ ਕਿਹੁ ਕਾਜ ਨ ਸਰੀਐ ॥
ਟੁੱਟੀ ਪੀਂਘੈ ਪੀਂਘੀਐ ਪੈ ਟੋਇ ਮਰੀਐ ॥

(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਟੁਟੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਗਲੇ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀਆ ਨੇ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਵੀ ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਦੋਸਤ ਭਰਾ ਨੂੰ ਇੰਜ ਨਾ ਦੁਰਕਾਰਿਆ ਕਰ, ਆਖਿਰ ਖ਼ੂਨ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਹੀ ਹੈ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ—ਟੁੱਟੀਆਂ ਬਾਹੀ ਗਲੇ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)

ਟੁੱਟੇ ਫੁੱਟੇ ਨਾ ਮਿਲਣ, ਕੁਲ ਕੰਚਨ ਕੀ ਰੀਤ ।

ਭਾਵ :—ਟੁੱਟੇ ਦਿਲ ਤੇ ਟੁੱਟਾ ਸੋਨਾ ਮੁੜਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਮਿਲਾਪ ਹੀ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਕਿਉਂ ਤੋੜਨਾ ਸੀ ? ਟੁੱਟੇ ਫੁੱਟੇ ਨਾ ਮਿਲਣ, ਕੁਲ ਕੰਚਨ ਕੀ ਰੀਤ। ਦਿਲ ਟੁਟੇ ਵੀ ਕਦੀ ਮੁੜ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਜੁੜੇ ਹਨ ? (ਸੰਗ੍)

ਟੁੱਟੇ ਰਾਸ ਨਾ ਆਉਂਦੇ, ਗੰਢ ਗੰਢੀਲੇ ਹੋਏ।

ਭਾਵ :—ਦੋ ਰੁਸਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਜਣਾਂ ਨੂੰ ਮੇਲ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਵੱਟ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸਜਣੀ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਮੁੜ ਮਨੇਵਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ; ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵਗੜ ਪਈਆਂ, ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ 'ਟੁੱਟੇ ਰਾਸ ਨਾ ਆਉਂਦੇ, ਗੰਢ ਗੰਢੀਲੇ ਹੋਏ।' (ਸੰਗ੍)

ਟੂਟੀ ਗਢਨਹਾਰ ਗੋਪਾਲ ॥

ਵਰਤੋਂ :—ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਟੁਟਿਆਂ ਨੂੰ ਗੰਢਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਥੋੜੀ ਉਮਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਉਮਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਟੂਟੀ ਗਾਂਢਨਹਾਰ ਗੋਪਾਲ ॥
ਸਰਬ ਜੀਆ ਆਪੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਟੂਟੀ ਪਰੀਤਿ ਗਈ ਬੁਰ ਬੋਲਿ ॥

ਭਾਵ :—ਪਿਆਰ ਬੁਰਾ ਬੋਲ ਬੋਲਣ ਨਾਲ ਟੁਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਟੂਟੀ ਪਰੀਤਿ ਗਈ ਬੁਰ ਬੋਲਿ ॥
ਦੁਰਮਤਿ ਪਰ ਹਰਿ ਛਾਡੀ ਢੋਲਿ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ)

ਟੂਟੀ ਨਿੰਦਕ ਕੀ ਅਧ ਬੀਚ ॥

ਭਾਵ :—ਨਿੰਦਕ ਦੀ ਅਧਵਾਟਿਓਂ ਹੀ ਟੁਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਟੂਟੀ ਨਿੰਦਕ ਕੀ ਅਧਬੀਚ ॥
ਜਨ ਕਾ ਰਾਖਾ ਆਪਿ ਸੁਆਮੀ ਬੇਮੁਖ ਕਉ ਆਇ ਪਹੁਚੀ ਮੀਚ ॥
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸਾਰੰਗ ਰਾਗ)

ਟੇਢੀ ਪਾਗ ਟੇਢੇ ਚਲੇ ਲਾਗੇ ਬੀਰੇ ਖਾਨ ॥

ਭਾਵ :—ਫੋਕੀ ਆਕੜ ਦਸਣੀ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਟੇਢੀ ਪਾਗ ਟੇਢੇ ਚਲੇ ਲਾਗੇ ਬੀਟੇ ਖਾਨ ॥
ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਸਿਉ ਕਾਜ ਨ ਕਛੂਐ ਮੋਰੋ ਕਾਮੁ ਦੀਵਾਨ ॥' (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਕੇਦਾਰਾ ਰਾਗ)

ਟਿੰਡ ਦਾਣੇ, ਘੁਰਾਟੀ ਸਾਈਆਂ।

ਵੇਖੋ :—ਜ਼ਾਤ ਦੀ ਕੋਹੜ ਕਿਰਲੀ ਸ਼ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਜੱਫੇ।

ਭਾਵ :—ਹੱਥ ਪਲੇ ਨਾਂ ਮਾਤਰ ਹੋਣਾ ਤੇ ਦਸਣਾ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਬਣ ਬਣਾ ਕੇ।

ਵਰਤੋਂ :—ਨੂਰ ਨਿਬ੍ਹਾਂ 'ਟਿੰਡ ਦਾਣੇ, ਘੁਰਾਟੀ ਸਾਈਆ' ਹਥ ਪਲੇ ਤਾਂ ਸਾਵਣ ਦੇ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਖਰਾ ਐਡਾ ਕਰਦਾ ਏ ਕਿ ਰਹੇ ਨਾਮ ਰੱਬ ਦਾ। (ਸੰ)

ਟਿੰਡਾਂ ਕਦੇ ਭਰੀਆਂ, ਕਦੇ ਸਖਣੀਆਂ।

ਭਾਵ :—ਕਦੀ ਕੰਮ ਨੇਪਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਦੀ ਨਹੀਂ। ਕਦੀ ਦੁਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਕਦੀ ਸੁਖ।

ਵਰਤੋਂ :—ਮਹਾਤਮਾ—ਮਾਈ ਜੀ, ਨਿਰਾਸ ਨਾ ਹੋਵੋ, ਭਗਵਾਨ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ। ਵੇਖੋ ਨਾ, ਸਿਆਣਿਆ ਦਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਟਿੰਡਾਂ ਕਦੇ ਭਰੀਆਂ ਕਦੇ ਸਖਣੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। (ਸੰਗ੍)

ਟੁੰਡੀ ਬਾਂਹ ਤੇ ਚੂੜੀਆਂ ਦੀ ਚਾਹ।

ਭਾਵ :—ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਯੋਗਤਾ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਉਸਦੀ ਚਾਹ ਕਰਨੀ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ--ਜਦੋਂ ਵੇਖੋ, ਉਸ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਬੂਟ ਦੀ ਹੀ ਮੰਗ ਪਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੈਰ ਵਿਚਾਰੇ ਦੇ ਟੁੰਡੇ ਹਨ, ਪਰ ਹਿਰਖ ਕਿਤਨੀ ਹੈ ? ਇਸ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹੀ ਹਾਲ ਹੈ ਅਖੇ 'ਟੁੰਡੀ ਬਾਂਹ ਤੇ ਚੂੜੀਆਂ ਦੀ ਚਾਹ ।' (ਸੰਗ੍)

ਟਿੰਡਾਂ ਪਥਨ ਨ ਜਾਣਦਾ ਤੇ ਮਘੀਆਂ ਦਾ ਉਸਤਾਦ । ਜਾਂ **ਟਿੰਡਾਂ ਘੜਨ ਨ ਜਾਣੇ ਤੇ ਮਘੀਆਂ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ।** ਵੇਖੋ :—ਮੰਤਰ ਨ ਹੋਇ ਅਠੂਹਿਆਂ ਹੱਥ ਸੋਂਪੀ ਪਾਵੈ ।

ਭਾਵ :—ਜਾਣਦਾ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਡਾ ਕਾਰੀਗਰ ਬਣ ਬਣ ਦਸੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸੁਦਾਗਰ ਸਿੰਘ ਜਦ ਅਠਵੀਂ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਗਾ ਤਦ ਦੋ ਮਿੰਟਾ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਘਾਬਰ ਗਿਆ । ਉਸ ਦਾ ਸਾਥੀ ਬੋਲ ਪਿਆ ਉਹ ਤਾਂ ਪੰਜਵੀਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੜ੍ਹਾ ਸਕਦਾ । ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਗਲ ਹੈ 'ਟਿੰਡਾਂ ਪਥ ਨਾ ਜਾਣਦਾ, ਮਘੀਆਂ ਦਾ ਉਸਤਾਦ ।' (ਸੰ)

ਠ

ਠੱਗਣਹਾਰ ਅਣਠਗਦਾ ਠਾਗੈ ।।

ਭਾਵ :—ਮਾਇਆ ਜੀਵ ਨੂੰ ਠਗਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਗਣਹਾਰ ਅਣਠਗਦਾ ਠਾਗੈ ।।
ਬਿਨੁ ਵਖਰ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਉਠਿ ਲਾਗੈ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ)

ਠਗਿ ਮੁਠੀ ਕੂੜਿਆਰ ਬੰਨ ਚਲਾਈਐ ।

ਭਾਵ :—ਕੂੜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਠੱਗੀ ਜਾ ਕੇ ਲੁਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਧਕੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਮਨਮੁਖੀਆ ਸਿਰਿ ਮਾਰ ਵਾਦਿ ਖਪਾਈਐ ।।
ਠਗਿ ਮੁਠੀ ਕੂੜਿਆਰ ਬੰਨ ਚਲਾਈਐ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਆਸਾ ਰਾਗ)

ਠਗੈ ਸੇਤੀ ਠਗੁ ਰਲਿ ਆਇਆ ਸਾਥ ਭਿ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ।।

ਭਾਵ :—ਭੈੜਾ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹੀ ਚੁਣਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

'ਠਗੈ ਸੇਤੀ ਠਗੁ ਰਲਿ ਆਇਆ ਸਾਥੁ ਭਿ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ।। ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਰਾਫ ਨਦਰੀ ਵਿਚ ਦੇ ਕਢੈ ਤਾਂ ਉਘੜਿ ਆਇਆ ਲੋਹਾ ।।'
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਰਾਮਕਲੀ)

ਠਠਿਆਰਾਂ ਦੀ ਗਾਗਰ ਚੋਂਦੀ ।

ਭਾਵ :—ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਨੀ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੀ ਜਾਣਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਰਖੀ—ਭੈਣ ਕੀ ਪੁਛਦੀ ਏਂ, ਨਿਕੇ ਦੇ ਪਿਉ ਦਾ ਤਾ ਅਖੇ 'ਠਠਿਆਰਾਂ ਦੀ ਗਾਗਰ ਚੋਂਦੀ' ਵਾਲਾ ਹਾਲ ਏ । ਘਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਸੁਆਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਗ੍)

ਠਾਕਰ ਕੇ ਸੇਵਕ ਕੈ ਮਨਿ ਪਰਤੀਤਿ ।

ਭਾਵ :—ਮਾਲਕ ਹਰੀ ਦੇ ਸੇਵਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰੱਬ ਦਾ ਦਿੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕਰ ਕੇ ਸੇਵਕ ਕੈ ਮਨਿ ਪਰਤੀਤਿ ।।
ਠਾਕਰ ਕੇ ਸੇਵਕ ਕੀ ਨਿਰਮਲ ਰੀਤਿ ।।
(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਗਉੜੀ ਸੁਖਮਨੀ)

ਠਾਕੁਰ ਤੁਝ ਬਿਨੁ ਬੀਆ ਨਾ ਹੋਰ ॥

ਭਾਵ :—ਹੇ ਮਾਲਕ ਹਰੀ ਤੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਦੂਸਰਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕਰ ਤੁਝ ਬਿਨੁ ਬੀਆ ਨਾ ਹੋਰ ।
ਚਿਤਿ ਚਿਤਵਉ ਹਰਿ ਰਸਨ ਅਰਾਧਉ ਨਿਰਖਉ ਤੁਮਾਰੀ ਓਰ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਗ ਗੁਜਰੀ)

ਠਾਕੁਰ ਭਾਣੀ ਸਾ ਗੁਣਵੰਤੀ, ਤਿਨ ਹੀ ਸਭ ਰੰਗ ਮਾਣਾ ॥

ਭਾਵ :—ਮਾਲਕ ਹਰੀ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਉਹੀ ਗੁਣਵਾਨ ਹੈ ਤੇ ਉਸੇ ਲਈ ਹੀ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਮੰਗਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕਰ ਭਾਣੀ ਸਾ ਗੁਣਵੰਤੀ ਤਿਨ ਹੀ ਸਭ ਰੰਗ ਮਾਣਾ ॥ ਨਾਨਕ ਦੀ ਧਰ ਤੂੰਹੈਂ ਠਾਕਰ ਤੂ ਨਾਨਕ ਕਾ ਮਾਣਾ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਸੂਹੀ ਰਾਗ)

ਠਾਕੁਰ ਮਾਨੇ ਸੇ ਪਰਧਾਨੇ ॥

ਭਾਵ :—ਜਿਹੜੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਓਹੀ ਵੱਡੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕਰੁ ਮਾਨੇ ਸੇ ਪਰਧਾਨੇ
ਹਰਿ ਸੇਤੀ ਰੰਗਿ ਰਾਤੇ ॥
ਹਰਿ ਰਸਹਿ ਆਘਾਏ ਸਹਜਿ ਸਮਾਏ
ਘਟਿ ਘਟਿ ਰਮਈਆ ਜਾਤੇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਵਡਹੰਸ ਰਾਗ)

ਠਾਕੁਰਿ ਏਕੁ ਸਬਾਈ ਨਾਰਿ ॥

ਭਾਵ :—ਮਾਲਕ (ਰੱਬ) ਇੱਕ ਹੈ । ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉਸ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹਨ, ਭਾਵ ਤਾਬਿਆਦਾਰ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਠਾਕੁਰੁ ਏਕੁ ਸਬਾਈ ਨਾਰਿ ॥
ਬਹੁਤੇ ਵੇਸ ਕਰੇ ਕੂੜਿਆਰ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ)

ਠਾਕੁਰਿ ਹਾਥਿ ਵਡਿਆਈਆਂ, ਜੈ ਭਾਵੈ ਤੈ ਦੇਇ ॥

ਭਾਵ :—ਇਜ਼ੱਤ ਜਾਂ ਵਡਿਆਈ ਮਾਲਕ ਹਰੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਹੈ । ਜਿਸਨੂੰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਬਿਰਲੋ ਗਿਆਨੀ ਬੂਝਣਉ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਾਚਿ ਮਿਲੇਇ ॥
ਠਾਕੁਰਿ ਹਾਥ ਵਡਿਆਈਆਂ ਜੈ ਭਾਵੈ ਤੈ ਦੇਇ ॥

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ—ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ)

ਠੁਲੇ ਕਪੜੇ, ਹੰਡਨ ਚੰਗੇ ।

ਭਾਵ :—ਜੋ ਮਨੁਖ ਸਰੀਰ ਦੇ ਰਿਸ਼ਟ ਪੁਸ਼ਟ ਹੋਣ, ਉਹ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅਸੀਂ ਫੂਕ ਫੂਕ ਕੇ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਨਾ ਸੋਚ ਸੋਚ ਕੇ ਜੀਉਂਦੇ ਹਾਂ । ਸ਼ੀਰ ਨੂੰ ਸਾਧ ਕੇ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੁ ਠੁਲੇ ਕਪੜੇ, ਹੰਡਣ ਚੰਗੇ । ਸੋ ਜੋ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਹੱਸ ਕੇ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ । (ਸੰਗ੍)

ਠੂਹਿਆਂ ਦੀ ਕਤਾਰ, ਸਭੋ ਸਰਦਾਰ ।

ਭਾਵ :—ਭੈੜੇ ਮਨੁਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੀ ਛੇੜੋ ਦੁਖਦਾਈ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਅੜਵੈਂਗਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਟੋਲਾ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਤੁਸਾਡਾ ਜਥੇਦਾਰ ਕਿਹੜਾ ਹੈ ? ਇੱਕ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, 'ਠੂਹਿਆਂ ਦੀ ਕਤਾਰ, ਸਭੋ ਸਰਦਾਰ' । ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਜਥੇਦਾਰ ਹਾਂ । (ਸੰਗ੍)

ਡ

ਡਗਨ ਗਡ ਤੇ ਮਲ੍ਹਰ ਪਾ, ਐਸ਼ਾਂ ਕਰਦਾ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਕਣਕ ਚੰਗੀ ਬੀਜ ਤੇ ਰੂੜੀ ਪਾ, ਫਿਰ ਮੌਜਾਂ ਪਿਆ ਕਰ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਜੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਬੀਜ ਚੰਗਾ ਪਾਵੇ ਤੇ ਪੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੂੜੀ ਵੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੌਜਾਂ ਹਨ । ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ 'ਡਗਨ ਗਡ ਤੇ ਮਲ੍ਹੂਰ ਪਾ, ਐਸ਼ਾਂ ਕਰਦਾ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਹ ।' (ਸੰਗ੍)

ਡੱਡ ਚੜ੍ਹੀ ਢੀਮੇ, ਆਖੇ ਮੈਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਡਿਠਾ ।

ਭਾਵ :—ਖੂਹ ਦਾ ਡਡੂ । ਤੰਗ ਨਜ਼ਰ ਮਨੁਖ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਜੋ ਡੀਂਗਾਂ ਮਾਰੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਤੁਹਾਡੇ ਭਾਣੇ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਕੋਈ ਸ਼ਹਿਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । 'ਡਡ ਚੜ੍ਹੀ ਢੀਮੇ, ਆਖੇ ਮੈਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਡਿੱਠਾ' । (ਸੰਗ੍)

ਡਡ ਟਪੂਸੀ ਕੰਛਣੀ, ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗ ਕਪਾਹ, ਲੇਫ ਦੀ ਬੁਕਲ ਮਾਰਕੇ ਛਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੀ ਜਾਹ ।

ਭਾਵ :—ਕੰਛਣੀ ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ ਵਿਥ ਤੇ, ਕਪਾਹ ਡਾਂਗ ਡਾਂਗ ਜਿਨੀ ਵਿਥ ਤੇ ਅਤੇ ਮਕਈ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਥ ਤੇ ਬੀਜਾਈ ਸਮੇਂ ਬੀਜੋ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਓਹੀ ਚੀਜ਼ ਇੱਕ ਨੂੰ ਮਾੜੀ, ਇੱਕ ਨੂੰ ਚੰਗੀ । ਹਰ ਚੀਜ਼ ਇੱਕੋ ਗਜ਼ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਨਾਪਣੀ ਚਾਹੀਦੀ :

'ਡੱਡ ਟਪੂਸੀ ਕੰਕਣੀ ਡਾਂਗੋ ਡਾਂਗ ਕਪਾਹ,
ਲੇਫ ਦੀ ਬੁਕਲ ਮਾਰ ਕੇ ਛਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੀ ਜਾਹ ।
(ਸੰਗ੍)

ਡੱਡਾਂ ਦੀ ਪਨਸੇਰੀ ਕਦੀ ਇਕ ਤੇ ਕਦੀ ਢੇਰੀ ।

ਭਾਵ :—ਨਿਰਾਰਥ ਗਲ ਜਿਸ ਦਾ ਕੁੱਝ ਨਾ ਬਣੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਏਹ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈ ਮੂੰਹ-ਟਡੂਆਂ ਦੀ,
ਪੰਸੇਰੀ ਹੈ, ਇਹ ਡਡੂਆਂ ਦੀ ।
ਹੈ ਭਰੀ ਬੂਰ ਦੇ ਲਡੂਆਂ ਦੀ,
ਉੱਚ ਪਦਵੀ ਹੈ ਜਗ-ਡਡੂਆਂ ਦੀ ।
ਹੁਣ ਸ਼ੋਕ ਸੁਰਗ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਹੈ ।
ਮਰ ਜਾਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ।
(ਬਾਦਸ਼ਾਹੀਆਂ—ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ)

ਡੱਡੂ ਚਿਕੜ ਵਾਸ ਹੈ ਕਵਲੈ ਨਾ ਸਿਵਾਣੈ ।

ਭਾਵ :—ਡੱਡੂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਚਿਕੜ ਵਿਚ ਹੈ । ਕੰਵਲ ਵੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਡੱਡੂ ਨੂੰ ਕੰਵਲ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ । ਭਾਵ, ਮਾੜਾ ਚੰਗੇ ਦੇ ਕੋਲ ਰਹਿਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਉਸਦੀ ਸਾਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ।

ਵਰਤੋਂ :—

ਡੱਡੂ ਚਿਕੜ ਵਾਸ ਹੈ, ਕੰਵਲੈ ਨ ਸਿਵਾਣੈ ।
ਨਾਭਿ ਕਥੂਰੀ ਮਿਰਗ ਦੇ ਫਿਰਦਾ ਹੈਰਾਣੈ ।
(ਵਾਰਾਂ—ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ)

ਡਰਕ ਡਰਕ ਮੋਈ ਤੇ ਪੇਕੇ ਨਾ ਪੁਨੀ ।

ਭਾਵ :—ਜਦੋਂ ਪੂਰਾ ਤ੍ਰਾਣ ਲਾਉਣ ਤੇ ਵੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਸ਼ਾਹ ! ਤੂੰ ਵੀ ਤ੍ਰਾਣ ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਲਾ ਚੁਕਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈਂ ਪਰ ਤੇਰੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ । ਤੇਰੀ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੈ ਕਿ 'ਡਰਕ ਡਰਕ ਮੋਈ ਤੇ ਪੇਕੇ ਨਾ ਪੁਨੀ' । (ਸੰਗ੍)

ਡਰਦਾ ਕੀ ਨਾ ਕਰਦਾ । ਵੇਖੋ :—ਮਰਦਾ ਕੀ ਨਾ ਕਰਦਾ ।

ਭਾਵ :—ਡਰ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਬੰਦਾ ਸਭੋ ਕੁਝ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ ।

ਵਰਤੋਂ :—ਥਾਣੇਦਾਰ—ਸੱਚ ਨੈ, 'ਡਰਦਾ ਕੀ ਨਾ ਕਰਦਾ' ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਲੋਕੀ ਕਈ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵੀ ਕਰ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ । (ਸੰਗ੍)